SEVAN NİŞANYAN

AĞIR KİTAP

propaganda
YAYINLARI

Ağır Kitap

Sevan Nişanyan

Siyaset, Tarih, Dilbilim ve Din Üzerine Yazılar

Propaganda
YAYINLARI

Mart 2014 - Propaganda Yayınları

ISBN No: 978-1-927893-34-0 (ePub), 978-1-927893-35-7 (mobi)

Baskı Öncesi Çalışma: Propaganda Yayınları

Kapak: İç Mihrak Propaganda Tasarım Kolektifi

Propaganda Yayınları
www.propagandayayinlari.net
iletisim@propagandayayinlari.net
twitter.com/PropagandaY

Sevan Nişanyan
nisanyan1.blogspot.com
sevan@nisanyan.com
twitter.com/SevanNisanyan

Sunuş

Son beş yılda ne kadar çok yazı yazmışım!

Arkadaşların ısrarıyla derlemeye giriştim. Taraf gazetesinde çıkan **Kelimebaz** yazılarını, Agos gazetesine yazıp daha sonra **Aslanlı Yol** adıyla derlediğim anı ve gezi yazılarını, **Şirince Meydan Muharebelerinin Mufassal Tarihçesi** kitabında topladığım Şirince yazılarını, ayrı bir kitap olarak toparlamayı düşündüğüm Swami Saraswati yazılarını çıkardıktan, mükerrerleri eledikten, polemiğin şehveti içinde söylenmiş uçucu sözleri epeyce azalttıktan sonra geriye bu kadarı kaldı. İlginç olacağını düşündüğüm birkaç televizyon ve basın mülakatını da buraya ekledim.

Yazıların bir kısmı evvelce *Agos*'ta, Taraf'ın *HerTaraf* sayfasında ve Star gazetesinin haftalık *Açık Görüş* ekinde çıkmıştı. Büyük bir kısmı blogumda veya Facebook sayfamda paylaşıldı. Bunlardan başka, özel yazışmalarda eşe dosta yazdıklarımın bir bölümünü de kitaba aldım. Bu sonuncular daha önce hiçbir yerde yayımlanmamıştır.

Konular malum. 2008-2009'da Türkiye Cumhuriyeti'nin milli/resmi ideolojisine karşı yazılar ağırlığı taşıyor. Türkiye'nin ve Türkçenin "kültürel arkeolojisi" diyebileceğimiz konular her zaman ilgimin odağını oluşturmuş. 2010'a doğru, biraz da koşulların etkisiyle, "Ermeni sorunu" adı verilen dert küpüne sık sık dalma gereği duymuşum. Son iki yılda, İslami önyargılara karşı polemik ön plana çıkıyor. Arada güncel siyasete, Kürt sorununa, anayasa reformuna dair yazılar da eksik değil.

Yazıları konulara göre tasnif etmek, akla gelebilecek ilk yoldu. O yolu seçmedim. Kronolojik sıralamanın, birbirinden ayrı gibi görünen konular arasındaki bağlantıyı daha iyi gösterdiğini, ulusal mitolojinin eleştirisinden dinî mitolojinin eleştirisine giden yolu daha belirgin kıldığını düşünüyorum.

Buradaki yazıların dört beşi hariç hiçbiri daha önce başka bir kitabımda basılmamıştır. O dört beş istisnayı (en baştaki Gençliğe Hitabe yazısı dahil) konu bütünlüğünü sağlamak açısından gerekli gördüm. Tekrardan ötürü kusura bakmayın.

Sevan Nişanyan

Şirince, Aralık 2013

Gençliğe Hitabe

Bu yazıyı 2007'de Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle yaratılmaya çalışılan milliyetçi isteri ortamına tepki olarak yazıp, bayramımı kutlama gafletinde bulunan herkese email olarak göndermiştim. İki yıl sonra, 29 Ekim 2009'de, Taraf'ta yayımlandı.

Seksen dört yıl yeter bence. Kan-vatan-düşman'dan ötesine aklı ermeyen bir dil bu ülkeyi bunca yıl esir etti. Artık yeni şeyler düşünmenin vaktidir.

Kan-vatan-düşman edebiyatının şahikası Kemal Paşa'nın Gençliğe Hitabe adlı eseridir. Bugün tekrar yazılacak olsa ben şöyle düzeltirdim.

*

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, insan olmaktır.

İnsan olmanın yegâne temeli insana sevgidir. Hayatın boyunca, insanlara güzelliği, aklı ve adaleti öğretmeyi görev bileceksin. Bilgin varsa, bedel beklemeden paylaşacaksın. Buna imkân ve şeraitin müsait değilse, yanındaki üç veya beş kişiye katıksız sevgini vermeyi deneyeceksin; onların hayat yükünü bir nebze hafifletmeye çaba göstereceksin. Bunu yaparken Türk mü, yoksa Hindu mu, Yamyam mı diye sormayacaksın. Çünkü insan, galiplerin hasbelkader çizdiği sınırlara sığmayacak kadar kıymetli bir hazinedir.

Dahili ve harici bedhahlarla etrafın çevrili olabilir. Sen şerri bahane etmeyecek, hayırhahlığını ilelebet muhafaza ve müdafaa edeceksin. Zira kötülük, esarettir. Manevi istiklalini ve manevi hürriyetini ancak insan olmakla kazanabilirsin.

Düşman bütün tersanelerine girmişse, vazifeye atılmadan önce düşüneceksin. Önce, düşman mı diye soracaksın. (Çünkü bugün düşman olan yarın dost olabilir.) Sonra onu kendine düşman etmek için ne hata yaptığını düşüneceksin. (Çünkü düşmanlık, herkes için ağır bir yüktür.) Gönlünü kazanmayı deneyeceksin. Tersaneyi beraber işletmeyi teklif

edeceksin. (Öylesi her ikiniz için daha kazançlı olabilir.) Sonuç alamasan, bir tersane uğruna düşman olmaya değer mi diye bir kere daha kendine soracaksın. Bunları yapabilirsen, inan, dünyanın tüm tersaneleri senin olur. Tüm ordular sana boyun eğer. Tüm kalelerini terk edecek gücü ve güveni kendinde bulursun.

Memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar sana "düşünmeyeceksin!" diyebilirler. Kendi çorak ve bencil emellerine seni muhafız ve müdafi yapmak isteyebilirler. Kuşaklardan beri süren iktidarlarını bir gün daha korumak için senin damarlarındaki kanı talep edebilirler. Memleketin bütün tepeleri kan ve intikam bayraklarıyla donatılmış, bütün mektepleri zaptedilmiş, bütün mahkemeleri elde edilmiş, bütün gazete köşeleri bilfiil müstevlilere terk edilmiş olabilir. Millet, cehalet ve propaganda içinde serseme dönmüş olabilir.

Ey insan evladı! İşte bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, insan olduğunu unutmamaktır. Muhtaç olduğun kudret tanrı vergisi olan vicdanında ve her gün çalışarak geliştireceğin aklında mevcuttur.
29 Ekim 2007

Abide-i Hürriyet

Hrant Dink hakkında derleme bir kitapta yer alan yazım.

Kilit olay sanırım *Agos* gazetesinin ağırlıklı olarak Türkçe çıkarılması kararıydı. Yarın öbür gün tarih yazacak olanlar, bu olayı Türkiye'deki Ermeni toplumunun gettodan çıkıp ana caddede yürümeye başladığı tarih olarak anacaktır.

Birden fark edildi ki, a) Ermenilerin de söyleyeceği bir şeyler varmış, b) bunlar bildik bayat mevzularla sınırlı değilmiş, c) üstelik ana caddedeki Türklerin de ilgisini çekebilecek, ilginç ve yeni şeyler söylüyorlarmış.

Bugün *Agos*'un geldiği nokta hakikaten ibret vericidir. Memleketin 50-60.000 nüfuslu başka kasabalarında bu kalitede beş tane daha gazete çıksaydı acaba Türkiye bugün nerede olurdu diye insan düşünmeden edemiyor. Bırakın başka kasabaları, İstanbul'da bu kalitede beş tane daha gazete olsaydı kim bilir ne kadar medeni bir ülke olurdu Türkiye! Kilit kavram belki bu: *medeni*. Frenkçesi *sivil* yahut *sivilize*. İnsanların açık yürek ve açık dimağla karşılıklı konuşabildikleri düzenin adı.

Doksan küsur seneden beri bu topraklardan uzak kalmış bir lezzet...

*

Başka bir açıdan da bakalım. Memlekette gettodan çıkmak isteyen sade Ermeniler değil. Kürtler, Çerkezler, Lazlar, ötekiler, berikiler de aynı çaba içinde. Sayıları daha büyük. Ama hiç biri Hrant ve *Agos* gibi memleketin ciğerine hitap edemedi. Kendi gettosundan çıkamadı. Ülkenin medeniyet anlayışını kımıldatamadı. Yarın (Allah göstermesin) bunlardan birinin başyazarı vurulsa, 23 Ocak gibi bir şey yaşanacağını sanmam.

Bunda başarı tek başına Hrant'ındır. Karşıdakinin *kalbine* ve *vicdanına* hitap etmeyi başarmıştır. *Benim derdim* değil *senin derdin* demeyi başarmıştır. İnandırmayı başarmıştır. Siyaset ya da entel diliyle

konuşmadığı, halkın diliyle konuştuğu için sesini duyurabilmiştir. İçtenlik ve şeffaflıkla insanlara ulaşmıştır.

Hadi ekleyelim: huysuzluğuyla başarmıştır. Ona buna mavi boncuk dağıtsa bu kadar dürüst olabilir miydi? *Kendisi* olabilir miydi?

*

2007 yılında Türkiye ciddi bir dönemeci geçti; umuyorum ki önemli ve büyük değişimlerin kapısını araladı.

Bu dönemeçte Hrant'ın azımsanmayacak bir payı olduğunu düşünüyorum. Pek çok insanın kafasındaki Türkiye tahayyülü 19 Ocak 2007'de sarsılmıştır. Bu sarsıntıdan, belki Türkiye için daha özgür ve daha medeni bir geleceğin filizleri çıkacaktır.

O filizler sağ salim büyüyüp meyve verirse, bundan çok değil üç-beş yıl sonra Hrant Dink'in Türkiye'nin büyük bir *hürriyet kahramanı* olarak anılacağından eminim. Belki o zaman adı İstanbul'un önemli bir ana caddesinde ölümsüzleştirilebilir. Mesela Abide-i Hürriyet Caddesi, bunun en uygun yeri olabilir.

Harp Okulunda kurulacak hak ve hukukla ilgili bir kürsüye *Hrant Dink Kürsüsü* adı verilmesi de bence küçümsenmemesi gereken bir kadirbilirlik örneği olur.

15 Kasım 2007

Agos Röportajı

Yanlış Cumhuriyet*'in yayımlanması vesilesiyle, Aksel Kömürcü sormuş.*

Kitabın adı neden Yanlış Cumhuriyet?

Kökünden yanlış kurulmuş ve yanlış evrilmiş bir projeden söz ettiği için "Yanlış Cumhuriyet".

Kitabı neden sorular üzerine kurdunuz? Neden 51 soru?

Cumhuriyetin kuruluş dönemi ve kurucusu konusunda tartışmaya girdiğinizde şunu görüyorsunuz: İnanılmaz kaypak bir zeminde tartışıyor insanlar. Bir şeyin yanlışlığını kanıtlamaya uğraşıyorsunuz "Ama vatanı kurtardı" diyor. Yok öyle olmadı dediğin anda "Ama laik olmayalım mı?" diyor, ona cevap yetiştirmeye çalışırsan "Peki ama Türkiye'ye Batılılığı Atatürk getirdi" diyor. Analitik bir tartışmaya indirgeyemiyorsunuz. Çünkü işin içinde çok fazla bir duygusal yük var. İnsanlar akıllarıyla değil daha ziyade kalpleriyle tartışıyor. Bununla mücadele etmek için olayı mümkün olduğu kadar ayrıştırmak, çok analitik bir hale getirmek gerekiyor. Teker teker, iddia nedir, cevabı nedir? Tak, tak: yalın. Atatürk ve Cumhuriyet lehine ileri sürülen, şunu da yaptı bunu da yaptı, falan da yaptı filan da yaptı gibi bir destan var. Bunu analiz ettiğiniz zaman 50, 60, 70 tane cümleye indirgeyebiliyorsunuz. Her birini bunların teker teker alıp, "bu doğru mu" sorusunu sormaya çalıştım. "Ama Atatürk de şöyle yapmadı mı?" "Ama Atatürk vatanı kurtarmadı mı?" "Diktatör belki ama başka çaresi yoktu." "Ama O olmasaydı bugün nerede olurduk?" gibi klasik sorulara sistemli bir cevap verme ihtiyacından doğdu bu kitap.

52 soruydu, her haftaya bir ders hesabı. Sonra bir tanesi kazaya uğradı.

Kitabı 1994 yılında tamamladınız. Yayınlanması neden bu kadar zaman aldı?

Yaklaşık 15 sene oluyor kitabı yazalı. Sonra, aklı başında insanlara gösterdiğimde kitabı "Etme, eyleme, yazık, günah, gençsin, yakışıklısın,"

gibi tepkilerle karşılaştım. Eşim de bu görüşlere katıldı, dolayısıyla o tarihte bu kitabı yayınlamamaya karar verdim. Uzun süre aklımdan çıktı bir köşede durdu kitap. Geçen sene Hrant Dink cinayetini hemen izleyen günlerde “Hayır, bunun çıkarılması lazım. Çünkü felaketin asıl odak noktasıyla, Türkiye’deki olumsuzlukların temelinde yatan büyük tabuyla yüzleşmek lazım” duygusuna kapıldım. Bana öyle geliyor ki o tabuyla yüzleşmeden, geriye kalan yaptığımız her şey boş; akıntıya kürek çekmekten ibarettir. Bu yüzden kitabı yayınlamaya karar verdim.

Nedir bu tabu?

1920’lerde, 1930’larda tüm dünyada belli bir tür totaliter rejim son derece popüler oldu. Cumhuriyet o dönemde İtalya’da Almanya’da, İspanya’da, Rusya’da, Yunanistan’da çeşitli yerlerde ortaya çıkan bir dizi birbirine çok benzer rejimden bir tanesidir. Dünyada Türkiye dışındaki tüm ülkeler tarihlerinin karanlık bu dönemiyle yüzleşmeyi başardılar. Türkiye ise büyük bir ısrar ve inatla, büyük bir kararlılıkla bu yüzleşmeyi, bu hesaplaşmayı yapmamakta direniyor. Oysa ki, bu hesaplaşma yapılmadan, bir arpa boyu kadar yol alamayız. Yok efendim 1960 darbesi, yok 12 Eylül rejimi, yok Yargıtay darbesi, yok bilmem ne. Bunların hepsi büyük bir karanlığın küçük, detay tezahürlerinden ibarettir. Esas özün kendisiyle yüzleşilmesi gerekir.

Bütün dünyada artık piyasadan kalkmış, çağdışı kalmış, dedelerimiz zamanında kalmış bir ideoloji Türkiye’de herhangi bir şekilde sorgulanamıyor. Herhangi bir şekilde yüzleşilemiyor.

Neden yüzleşilemiyor?

İki neden var. Biri korkudur. Fakat korkudan daha önemli olan cehalettir. İnsanlar bilmiyorlar. 1920’lerde ne oldu? 1930’larda ne oldu. Bu konuda inanılmaz bir cehalet var. İnanılmaz bir bilgisizlik var Türkiye’de.

Bu toplumda birçok şeyi unutmak üzerine bir yeni rejim kuruldu 1920’lerde. Ondan sonra da bir türlü denk getirilemedi, getiremedik. “Arkadaşlar oldu birtakım şeyler ama artık konuşmanın vaktidir” diyemedik.

Rejimin ve iktidarın en üst düzeyindekinden tutun, en sıradan kahvehanedeki vatandaşa kadar sürekli olarak farklı bir şey söyleyen, farklı bir arayış içinde olan insanı “aman sus, aman otur, aman huzurumuzu bozma” deyip itekleme davranışı o kadar tipiktir ki, bir şeye inandığından mı böyle yapıyor, yoksa korkusundan ve cehaletinden mi böyle yapıyor bunu kestiremiyorsunuz. Korku bu ülkenin iliklerine işlemiş. Korkulacak bir şey yok aslında Türkiye’de, korkunun kendisinden başka. Bir tedaviye ihtiyacı var bu ülkenin.

Peki Cumhuriyet tarihinde hiç mi hesaplaşma denemesi olmadı?

1946’da, 1950’de bu hesaplaşma yapılabilirdi. Fakat yapılmadı. Yapılmamasının aslında gayet anlaşılır nedenleri vardı. Baskıcı bir tek parti rejiminden demokrasiye geçiş kararı verildiğinde Demokrat Parti ile CHP arasında zannediyorum şöyle bir zımni bir anlaşma yapıldı. Devri sabık yaratılmayacak. Geçmiş dönemin hesabı sorulmayacak. Atatürk tartışılmayacak. Birtakım şeyler kutsal bir haleye büründürülüp, adeta mumyalanıp ülkenin geçmişinde kıymetli bir yere konulacak. Ve detaylar üzerinden yürütülecek reform çalışmaları.

1945’te, 1950’de bu belki rasyonel bir karardı. Ama 1960’dan bu yana yaşanan süreç gösterdi ki, aslında büyük bir hataydı. Yanlıştı. 27 Mayıs, 12 Eylül bugün yaşadığımız süreç, askerin rejim üzerindeki hegemonyasının bir türlü bertaraf edilememesi, yargı darbesi vesaire gösteriyor ki, temeller sorgulanmadan, rejimin temelindeki yanlışlar ele alınmadan akıntıya kürek çekiyoruz, bir fasit daire içinde debelenip duruyoruz.

O yüzden 1950’den daha cesur olmamız gerekiyor bugün. Ve İspanya’nın başardığını, İtalya’nın başardığını, Sovyetler Birliği’nin başardığını biz de başarabilmeliyiz.

Toplumsal dinamikler açısından bu sorgulamanın zemini var mı?

Toplumsal dinamikler açısından zemin verimli de, siyasi açıdan çok verimli gözükmüyor. Şu anki hükümet 2002’de iktidara geldiğinde, bir dizi reformist vaatle geldiğinde, umulmuştu ki Kürt sorununda, Ermeni

sorununda, Kıbrıs sorununda olduğu gibi bu konuda da yeni bir açılıma, cesur bir atılıma belki ön ayak olabilir veya ikna edilebilir. Bugün geldiğimiz noktada o kadar iyimser olamıyoruz doğrusu.

Gene de ben iyimserim. Son birkaç yıldır yaşadıklarımızın bu eleştiri ihtimalini büyük bir hızla gündeme getirdiğini düşünüyorum. Çünkü rejim öylesine çığırından çıktı ki, öylesine gerçek dünya ile başa çıkamaz bir noktaya geldi, öylesine çırpınma davranışı içine girdi ki, artık geri dönüşü olmayan bir şekilde insanların "yeter artık" diyeceği noktaya geldik gibi geliyor. 1989 Ekiminde Doğu Almanya'da da hava çok karanlık görünüyordu. Ama bir günde döndü ortalık, Berlin Duvarı yıkılıverdi. Belki iyimserim, bilmiyorum, kestiremiyorum. Kesin konuşmak zor açık söylemek gerekirse.

Diğer taraftan da dünyadaki dinamikler çok güçlü. Öylesine acımasızca dayatıyor ki modern dünya Türkiye'ye kendini. O kadar ezici bir şekilde memleketin üstüne geliyor ki. Eninde ya da sonunda bununla yüzleşmek zorunda insanlar. İstediği kadar uğraşsın, "Vatan millet, rap rap rap, hazır ol, rahat" eğitimi, istediği kadar çabalasın. Genç kuşakları ikna etme özelliği yok. Ve, apaçık bir şekilde yürümez bu.

Dünyanın gidişatı açısından Türkiye 70 sene geride kaldı. O istasyonda hala bekliyor. Tren gelmiş gidiyor, Türkiye bekliyor. Ekonomik olarak çok büyük bir hızla kalkınıyor Türkiye. İletişim devrimi bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'yi de sarıp sarmalıyor. Gençler internetle yetişiyor, TV ile yetişiyor. Amerikan filmleri ile yetişiyor. 1930'larda dondurulamayacak bir ülke artık burası. Ama delice bir inatla dondurmaya çalışıyorlar. Bir şeyler patlayacak, bir şeyler değişecek, çok açık da, umuyorum ki çok üzücü bir şekilde olmaz bu patlama.

Peki sizce değişim nasıl olacak?

Herkesin daha cesur olması gerekiyor, herkesin daha bilgili olması gerekiyor. Aslına bakarsanız, 51 yaşında bir insan olarak ben toplumdaki değişimlerin büyük alt üst oluşlar şeklinde gerçekleşmesinin yanlış olduğuna inanan bir yaşa geldim. Fakat bir entelektüel devrim, bakış açılarında bir devrimin şart olduğunu düşünüyorum. Bu olmadan ve çok

radikal bir şekilde gerçekleşmeden bir yere varamayacağımızı düşünüyorum. Birtakım tabuların yıkılması gerekiyor. Bunlar olmadan hiçbir şey olmayacak.

İttihatçı zihniyet Cumhuriyet'e hakim mi?

Tabii. Türkiye'deki bu baskıcı, fanatik milliyetçi anlayış esasen 1923'ün eseri değildir. 1913'e hatta 1908'e gider bunun kökleri. Dolayısıyla Cumhuriyet ideolojisinin arkasında yatan asıl ideolojik formasyonun, İttihat ve Terakki olduğu muhakkaktır. Bugüne kadar da ülkenin düşünsel yapısına egemen olan sistem budur, İttihatçılıktır.

Cumhuriyetin gayrimüslimlere yaklaşımını ne şekillendirdi?

Gayrimüslim olayı kanlı bir boğuşmayla sonuçlandığı noktada "O zaman biz de modern bir ülke olmaktan vazgeçiyoruz, ne halleri varsa görsünler" gibi bir haleti ruhiyenin eseri olarak kurulmuştur cumhuriyet.

Cumhuriyet olsun, İttihatçılık olsun, Türkiye'nin tarihindeki en büyük modernleşme projesi olan Tanzimat projesinin çöküşü üzerinden gerçekleşmiş olaylardır. Onun çöküşüne karşılık ortaya çıkmış bir tepkidir. Tanzimat denilen şey Türkiye'de o zamanlar nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan gayrimüslimlerle müslimler arasında yeni bir vatandaşlık sözleşmesi oluşturma çabasının adıydı. Ve büyük bir fiyasko ile, büyük bir başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla bir bakıma 1908'de, 1913'de, 1923'de bir farklı yaklaşımın ortaya çıkmasını, affetmesek bile en azından anlayışla karşılamak lazım. Tanzimat başarısız olmuştur. Türklerle gayrimüslimlerin bu topraklarda ortak bir yaşam oluşturma projesi fiyasko ile sonuçlanmıştır. Ki bunda, bu taraf haklıydı o taraf haksızdı demek çok zordur. Yani olmamıştır bir şekilde. Yürümemiştir. Dolayısıyla, o zaman "Kahrolsun, bütün köprüleri atıyoruz. Gayrimüslimleri temizliyoruz, biz tek başımıza Sünni müslim Türk çoğunluğa dayanan yeni bir devlet kuruyoruz" fikri egemen olmuştur. Şunu genç kuşaklara anlatmak lazım ki Türk modernizasyonun büyük başarısı filan değildir bu rejim. Aksine Türk modernizasyonunun fiyasko ile sonuçlanmasından arta kalan tortudur; bir başarısızlığın, büyük bir yenilginin ifadesidir. Bugün bunu nasıl

kurtarabiliriz? Bugün vardığımız noktada yeni bir başlangıç nasıl yapılabilir? Hepimizin aklında olan ağır ve derin soru budur.

Kemalist rejimin bu denli tepkisel olmasının altında yatan nedir?

Türkiye 20. yüzyılın ilk yirmi yılında çok büyük bir travma yaşadı. Çok büyük bir yenilgi yaşadı. Bu sadece savaştaki yenilgi değildi. Aynı zamanda bir yüzyıldan beri sürdürülen modern ülke olma, çağdaş ve batılı bir ülke olma projesinin de iflasıydı. Bunun kabahatlisi olarak, bunun günah keçisi olarak gayrimüslimler seçildi. Türkiye coğrafyasından gayrimüslimler temizlendi sistemli olarak. İttihat ve Terakkinin başladığı işi Cumhuriyet tamamladı. Ondan sonra da bir daha bu kuruluşundaki büyük travmayı, büyük çocukluk hastalığını bir daha anımsamak istemedi Cumhuriyet. Hafızasından, geçmişinden, sosyal yaşamından silmek istedi bu korkunç felaketi. Çünkü gayrimüslimler için olduğu kadar, Türkler içinde büyük bir felakettir o dönemde yaşananlar. Bu ülke bir daha kolay kolay belini doğrultamayacak ölçüde geriye gitmiştir bu olaylar yüzünden. O geçmişle yüzleşmek istemedikleri için de bugün halâ günümüze kadar, Türkiye'nin Batıyla ilişkilerinde, dünya ile ilişkilerinde sürekli olarak bir problem olan, çözülmez bir yumak, bir kanser olan hadiselerle yüzleşememiştir Türkiye. Çünkü Batı dünyasına ait olmak istiyor bir yanıyla, bir yanıyla da onlarla aynı dili konuşmuyor. Apayrı bir dünyanın, apayrı bir geçmişin, apayrı bir kâbusun ürünü olan bir ülke. Ve bunu tanımak ve bundan kendini arındırmayı kendini başaramadığı için, dünyayı da karşısına alıyor. Bütün dünyaya küs; bir garip yalnız ülke izlenimini veriyor Türkiye.

Bu rejimi savunanlar kendilerini solcu, ilerici olarak niteliyorlar, bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Absürt tabii. Alabildiğine sığ, ırkçı milliyetçi, otoriter ve askerci bir ideoloji bu. Aynı zamanda da Türkiye'nin Batı dünyasıyla 19. yüzyılda iyi kötü kurulmuş olan diyalogunu kısırlaştıran ve zamanla imkânsız hale getiren bir izolasyon ideolojisi. Öyle bir ideolojinin temsilcilerinin kendilerini ilerici, batılı, hatta solcu saymaları tarihin garip tecellilerinden biridir. İnsanoğlu bir tuhaf, illa mantık aramamak lazım.

Rejimin gizli bir beyni var mı?

Zannetmiyorum. Genelkurmay ve MGK böyle bir beyin olma çabası içinde belki. Ama korkarım kapasite buna yeterli değil.

Rejim Batı'ya karşı takiye mi yapıyor?

Rejimin özüdür Batı'ya karşı takiye. Batıdan alınan sahte ve görsel birtakım kültür unsurlarını vitrine koyup özünde ilkel bir baskı rejimi, gayet alaturka bir zulüm rejimi oluşturmak ve bunu sürdürmekten başka bir gayreti görmek zor.

Hrant Dink'in katledilmesinin sizin için de bir dönüm noktası olduğunu ve ondan sonra bu kitabı yayınlamaya karar verdiğinizi anlıyoruz. Cinayetin arkasındaki karanlığın aydınlanma ihtimali var mı sizce?

Yakın dönemde zannetmem. Aydınlanmayı bir yana bırakın muhtemelen bu işin asli faili olan kişilerin taltif edildiğini, rütbe ve mertebe itibariyle yükseltildiğini göreceğiz. Çok güçlüler, bir bakıma. Bir bakıma ise, dünyanın gidişatı karşısında bu güçlerini daha ne kadar koruyabilirler, kestirmek zor.

Kitapta Kemalist rejimin uygulamalarının bu topraklarda gerçek anlamda bir laikliğin yerleşmesini engellediğini söylüyorsunuz. Rejiminin laiklik anlayışı nasıl?

Rejimin laiklik anlayışı koca bir yalandan ibarettir. Laik filan değildir Türkiye Cumhuriyeti. Aksine, İslam ve Sünni Türk İslam'ın dışındaki her şeyin yok edilmesi ve vatandaşlıktan çıkarılması üzerine kurulu bir cumhuriyettir. Cumhuriyetin ilk 10 yılının en önemli sosyal vakası – üstü kapatılan ve unutulmaya çalışılan vaka – Türkiye'nin İstanbul haricindeki tüm gayrimüslim vatandaşlarının sınır dışı edilmesi hadisesidir. Ve bu etnik değil, dini esaslar üzerinden bir temizliktir. Dili Türkçe olan ve Türk kültürüne göre yaşayan Hıristiyanlar sınır dışı edilmişler. Buna karşılık tek bir kelime Türkçe bilmeyen Pomaklar, Giritliler filan Türk kabul edilerek Türkiye'ye getirilmiştir. Yüzde 99.8 Müslüman çoğunluğu yaratma politikası cumhuriyetin temel politikası olmuştur. Dünyanın Müslüman

yoğunluğu en yüksek olan ülkesidir Türkiye, Suudi Arabistan ve Libya ile birlikte. Ne Suriye, ne Mısır, ne İran, ne Irak: bunların hepsinde iyi kötü bir gayrimüslim unsur bir şekilde varlığını sürdürebilmiş. Cumhuriyet büyük bir başarıyla eskiden üçte ikisi müslim üçte biri gayrimüslim olan bir toplumu yüzde 99.8'e arındırmayı başarmıştır. Böyle bir rejimin laikliğinden söz etmek mümkün değildir.

İkincisi Türkiye'de din özgürlüğü yoktur. Gayrimüslimlerin birazcık olsun vardır da Müslümanların yoktur. Devlet eliyle empoze edilmiş belirli bir İslam yorumu söz konusudur. Şu anda Müslümanlarla devlet arasında yürütülen mücadelenin konusu laiklik ya da Müslümanlık sorunu değildir. Devletten bağımsız bir Müslümanlık yorumuyla, Devlet güdümünde bir Müslümanlık yorumu arasındaki çatışmadır.

Türkiye'de hukuk sistemi son zamanlarda sıkça sorgulanır oldu…

Çok acıklı bir durumda Türkiye'de hukuk eğitimi. Yargı sisteminin en üst düzeyine gelen kişilerde dahi çok net bir şekilde görülüyor. Her şeyden önce bir eğitim sorunu vardır. Eğitim şart. Eğitim gerekmektedir.

Dil devrimi geçmişle bağları kesmek için mi tasarlandı?

Dil devriminin ne kadarı kişisel bir kapris ürünüdür, ne kadarı bilinçli bir politikanın yansımasıdır bunu kestirmek zor. Yani 1932'nin 1935'in yazılı ürünlerini oturup okuduğunuz zaman, ciddi bir şekilde sorgulamak zorunda kalıyorsunuz. Burada bir politika mı var, yoksa harbiden saçmalamışlar mı? Bunu kestirmek zor. Fakat hiç şüphesiz cumhuriyetin birçok politikasında olduğu gibi harf ve dil devrimi hadiselerinde sistemli olarak bir geçmişi unutturma, bir geçmişle bağlarını koparma, geçmişe ait tüm izleri silme çabasının belirgin etkisi var. Bu sadece ülkedeki gayrimüslim izlerini silmek politikası değil, her şeyi silmek, sıfırdan başlatmak. Tüm tarihi 19 Mayıs 1919 tarihinden başlatmak gibi bir zihniyetin yansımaları var. Dünyada eşi benzeri olmayan bir hadise dil devrimi. Bir ülkenin, bin yıllık bir tarihi olan bir ulusun dilinin, birdenbire, komple, emirle, bir kişinin emriyle değiştirilmesi daha ziyade, Latin Amerika romanlarına ya da Alis Harikalar Diyarında gibi edebi eserlere layık bir olay.

Türkiye’de üniversite sistemi umut vaat ediyor mu?

Siz bir ülkedeki tüm entelektüel faaliyeti, her şeyi, bir ulusal ve politik propagandanın emrine alet haline getirirseniz, o ülkeden işe yarar bir fikir ürünü çıkmaz. Üniversiteyi, reform yapıyoruz çağdaşlaşıyoruz diye zaten zayıf olan birtakım özerk kurumları, hepsini devletin ve partinin birer organı haline getirirseniz ne beklersiniz ki o ülkeden. Yine de o kadar karamsar olmamak lazım. Son yıllarda Türkiye’de üniversite alanında hakikaten bir devrim yaşanıyor. Bunu kabul etmek lazım. Bu özel üniversitelerin ortaya çıkmasıyla birlikte devlet teolojisinin; devlet ideolojisinin değil devlet teolojisinin, sınırları dışına çıkmaya çalışan birtakım eğitim ocakları türemeye başladı. Bilgi Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi, hatta Boğaziçi Üniversitesi’nde alışılmadık ölçüde özgür bir düşünce ortamı belirmeye başladı. Bunları iyimserlikle karşılamak lazım.

Bu teolojinin ruhban sınıfını kimler oluşturuyor?

Askerler, üniversiteler, yargıçlar, Milli Eğitim hep beraber. Fakat dağılıyor o sınıf. Bu ruhban sınıfının kendine güveni kalmadı, bunu görmek lazım. Saldırganlıkları oradan geliyor. Kendine güvenen insan saldırgan olmaz. Son yıllarda kendine güvenleri sarsıldı. Şöyle söyleyeyim, bugün 15-20 yaşına gelen kendi çocuklarına karşı inandırıcı olamıyorlar artık.

Türkiye’de sosyal bilimlerden ne ölçüde bahsedilebilir?

Sosyal bilimlerde ölü toprağı serilidir adeta. Bunun sebepleri üstüne bu kitapta bir miktar durdum. Sosyal bilimlere meraklı, bu konuda fikir yürütmeye çalışan, öğrenmeye çalışan, içtenlikle bunu yapan pek çok insan var. Ama özellikle tarih konusunda içler acısıdır Türkiye’nin hali. Son 10-15 seneyi saymazsak ‘Hiç’ten ibarettir. Benim özel ilgi alanım olduğu için Türk dilbilimi konusundan örnek vereyim, özgün ve yaratıcı olan çalışmaların hemen hepsi yabancılar tarafından yapılmıştır. Bir hamaset destanını bilgi zanneden kurumsal bir yapıyla karşı karşıyayız. Her şeyi yasak ve tabu olarak gören. Ve tarihçiliğin, veya sosyal bilimin tek amacını vatanı milleti yüceltmek olarak algılayan bir ilkel teokratik zihniyet ile karşı karşıyayız. Bu koşullarda genç insanlar bırakın özgün bir şey yaratmayı, akli dengelerini koruyabiliyorlarsa büyük bir başarıdır.

Yükselen milliyetçilik genç kuşağı nasıl etkiliyor?

Fanatik bir milliyetçiliği körüklemeye çalışıyorlar son yıllarda. Vatan millet hamaset edebiyatıyla. O genç kuşaktan çok insanla diyalogum var. Ve şöyle bir şey görüyorum. O kadar kolay ki ikna etmek onları. Sakin, bilgini ve kendine güvenini belli eden bir tavırla otur bir saat sohbet et. Darmadağın oluyorlar. O kadar yüzeysel, o kadar zayıf bir kabuk ki milliyetçilik kabuğu.

Birçok arkadaşımda şu kanı var: “Eyvah milliyetçilik yükseliyor, bu genç kuşaklar felaket, hepsi fanatik, bayrak sallamaktan başka bir şey bildikleri yok”. Hiç o kadar karamsar değilim o konuda ben. Gelip geçici bir akımdır. Bir çaresizlikten, belki bir entelektüel açlıktan ötürü, bilinçli bir şekilde körüklenen bu milliyetçi propagandayı yutuyorlar. Fakat oturup konuştuğun zaman, “evlat o öyle değil, böyledir” diye anlattığın zaman, hemen kayıveriyorlar. Çünkü esas zihinsel yapılarını bu vatanmilletsakarya söylemi belirlemiyor. Esas zihinsel yapılarını global dünyanın değerleri belirliyor. Çocukluklarından itibaren TV ve internetle yetişmişler. Bu kültürün üzerine vatanmilletsakarya iğreti oturuyor, çok zayıf oturuyor.

25 Mayıs 2008

Mutabakatın Sonu

Yukarıdaki söyleşinin bir cümlesinden doğmuş bir yazı. ***Star*** *gazetesi* ***Açık Görüş*** *ekinde çıktı.*

1946'da, 1950'de bu hesaplaşma yapılabilirdi. Fakat yapılmadı. Yapılmamasının aslında gayet anlaşılır nedenleri vardı. Zor bir virajın kazasız belasız dönülmesi gerekiyordu. İçte büyük çalkantılara, sancılara yol açmadan otuz yıllık Tek Parti rejiminin tasfiyesi söz konusuydu. Fevzi Paşa faktörü vardı. Her şeyden önce değişimin esas sponsoru olan Amerika, Soğuk Savaş ortamında, Türkiye'yi jeopolitik risklere sokacak maceralara taraftar değildi.

Türk demokrasisi 1950'de bir mutabakat üzerine kuruldu. CHP liderliği ile DP kurucuları (ve tabii terazinin o devirde sadece bir ucunu tutan askeriye), açık veya kapalı, şöyle bir uzlaşmaya vardılar: Tek Parti döneminin temel tasarrufları sorgulanmayacak. Devr-i sabık yaratılmayacak. Cumhuriyetin kurucusu her türlü tartışmanın üzerinde tutulacak. Birtakım şeyler kutsal bir haleye büründürülüp, adeta mumyalanıp, ülkenin mukaddesat galerisine kaldırılacak.

DP iktidara geldikten hemen sonra, Atatürk'ün 13 yıldan beri bir çeşit **Araf'ta bekletilen** cenazesi, Cumhuriyet'in mabedi olarak tasarlanan bir anıt mezara nakledildi. Paralardan kaldırılmış olan resmi yeniden tedavüle sokuldu. 1920 ve 30'lara ait bir dizi yasa "Devrim Kanunları" olarak kutsandı. 1951'de çıkarılan 5816 sayılı yasayla Atatürk'ün anısı, dinlere ve peygamberlere özgü koruma şemsiyesi altına alındı.

Tartışılmayan şeyler zamanla tarihe karışır, **bir zamanların Şapka Kanunu** gibi peyderpey etkinliğini yitirir, arada reformlar yapılır, memleket çağdaşlaşır, eski mevzuları aşar diye hesaplandı. Öyle umuldu.

Eski defterler açılabilirdi, açılmadı

1950'de tek seçenek bu değildi tabii. DP kurucularının şahsi durumu ya da tercihi ne olursa olsun, DP içinde veya dışında fırsat kollayan pek çok siyasi

aktör, 1938 öncesinin defterlerini açmaya hazırdı. Ezanla birlikte en azından Dil Devrimi'nin ve Şapka Kanunu'nun revizyonu gündeme gelebilirdi. "İzmir Suikasti" dosyaları, hatta – umut bu ya – Şark İstiklal Mahkemeleri dosyaları ortaya dökülebilirdi. Rauf ve Karabekir'in itibarı iade edilirken, işin ucu Vahidettin'e ve hanedan mensuplarına dek uzanabilirdi. İsmail Hami ve Cemal Kutay gibi kimi tarihçilerin, 1910 ve 20'lerin"hakiki" tarihini yazacakları günü heyecanla beklediği anlatılır.

Amerika bu hesaplaşma işinde tecrübeliydi. Hemen aynı yıllarda İtalya'da, Almanya'da, Japonya'da Türkiye'dekine birçok açıdan benzeyen rejimlerin son derece kapsamlı ve kesin bir şekilde tasfiyesini Amerika idare etmişti. Türkiye'de bu yola gitmediler. İspanya ve Portekiz'de de gitmediler. Portekiz'le İspanya daha sonra, 1970'lerde, diktatörlük geçmişini nispeten "yumuşak" ama kararlı bir şekilde tasfiye etmeyi başardılar. Türkiye onu da yapamadı veya yapmak istemedi. (İspanya'da Franco'nun anıt mezarı halâ duruyor; kırk yılda bir üç beş ihtiyar gidip eski günleri yad etmek isterse ona da karışan yok.)

O günün şartlarında belki doğrusu buydu. Aklı başında insanların çoğu da nitekim hadiseyi öyle gördüler. Türkiye'nin "pragmatik" yolu tüm dünyada alkış topladı. 1950'lerin, 60'ların dünyasında sayısız tarihçi ve siyasetbilimci, olmayacak bir şeyi oldurmayı – **diktatörlük kurşununu demokrasi altınına dönüştürmeyi** – başaran Türklerin sihrini öve öve bitiremedi.

Ziyan edilen yıllar

Aradan 60 yıl geçtikten sonra bugün görüyoruz ki o mutabakat yanlıştı. Büyük bir hataydı. Bu hatayla yaşamak memleketin 60 yılına mal oldu. 60 yıl ziyan edildi. Daha da kaç yıl ziyan edilecek bilmiyoruz.

Tek Parti diktatörlüğü yıllarını kutsayıp, mumyalayıp, bir tür ulusal anılar müzesine kaldırdılar. "Kalbimize gömdük" dediler. İşte o gömdük zannettikleri eski rejimin hayaleti, 27 Mayıs 1960'ta, elinde **kanlı bir orakla** geri geldi. Ondan sonraki yirmi yıl boyunca, kâh Talat Aydemir, kâh Cevdet Sunay kılığında, kâh Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan olarak, kâh

Avcıoğlu ve Uğur Mumcu, kâh Nihat Erim ve Sadi Koçaş kisvesini taşıyarak memleketin ruhunu muazzep etmeye devam etti.

12 Eylülde kalıcı olarak ülkenin üzerine çöreklenmeyi denedi. 28 Şubatta bir kere daha geri geldi. Hükümetler devirdi, şehirler ve kasabalar bombaladı. Ülkenin bir yarısını, 25 yıl süren kanlı bir kâbusa mahkûm etti. Atatürk'ün "manevi" kızından söz etmeye cüret eden bir barış elçisinin katline emir verdi. Son yıllarda, korku filmlerinin final sahnelerini anımsatan bir son ihtilaçla gene hortladı. Ülkeyi baştan başa **kan ve savaş bayraklarıyla** donattı. "Mutabakat" üzerine kurulu Türk demokrasisini, tam da 22 Temmuz 2007 seçimlerinin sevinciyle kendini iyi hisseder gibi olmuşken, elinin tersiyle iptal etti. Rejime iğreti de olsa bir itibar maskesi sağlayan kurumları bile 5 Haziran kararıyla silip attı.

Öyle anlaşılıyor ki ebedi istirahatgâhına tevdi edilmeden, kalbine son kazık çakılmadan, daha çok korkunç ve belki çok kanlı sahneler göreceğiz.

Ayrı dünyaların ideolojisi

Mutabakat yürüyemezdi, çünkü birbirine taban tabana zıt iki siyaset anlayışı, siyaseti bırakın **iki ayrı insan vizyonu** söz konusuydu.

Demokrasi 20. Yüzyıl dünyasına havadan inmedi. Yüzlerce yıllık bir felsefi gelenekten, bir toplum ve hayat anlayışından doğdu. Bu anlayışın özü şudur: Bir ülkenin vatandaşı olan insanların, insan ve vatandaş olmaktan ileri gelen birtakım vazgeçilmez hakları vardır. Kişilerin hukukuna, haysiyetine, inancına, düşüncesine, malına mülküne dokunulamaz. Bunlar kutsaldır. Kişinin görüşü ona, buna, ya da toplum ortalamasına uymayabilir. Ama bu kendi bileceği iştir. Belli centilmenlik kurallarına uyduğu sürece istediği gibi yapar. Ülkenin nasıl yönetileceğini de, kendi fikri doğrultusunda belirlemeye çalışır.

Totaliter düşünce ise der ki, vatanın, milletin bir yüce Öz'ü vardır. Bu Öz dindir, Kitaptır, Nutuk'tur, Devrim'dir, şanlı atalarımızdır, şanlı proletaryadır, fark etmez. Önemli olan o tekil ve yüksek irade kavramıdır. Bu iradeye boyun eğen her şey meşrudur. Akla ve vicdana uymasa da, yalan ve yanlış olsa da meşrudur. Çünkü en yüce değere hizmet eder. Bu iradeye

boyun eğmeyen her şey gayrimeşrudur. Gaflet ve dalalet içindedir. İnat ederse vatan hainidir. Her görüldüğü yerde ezilmesi yalnız hak değildir, görevdir.

Kabul edelim ki bu da kendi içinde tutarlı bir görüştür. Ama iki görüş birbiriyle bağdaşmaz. **Zeytinyağı ile sirke gibi** ayrı durur.

Vatanın mutlak bir doğrusu varsa, buna uymayanla mücadele etmeye mecbursun. Kişisel ahlak bunu gerektirir. Tutarlılık bunu gerektirir. Dikkat edilirse, Kemalist düşünceye en büyük şevkle sarılanlar daima genç, idealist insanlardır. Talat Aydemir gibileri, Deniz Gezmiş gibileri, bunlardır. “**Ey vatan gözyaşların dinsin**” düşüncesi, “**yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini**” düşüncesi zihinlerine egemendir. Ortada bir ahlaki öğreti vardır. Vatan, felsefi anlamda bir Zat’tır; ne istediği bellidir; buna hizmet etmek en büyük değerdir diye belletilmiştir. İster istemez Düşman aranacaktır. Çünkü düşünsel yapı bunu gerektirir. İlah varsa Şeytan da mutlaka vardır. Aranırsa bulunur. Bulunmasa da fantastik birtakım komplo teorileriyle imal edilir, yaratılır, var sayılır.

Devam edelim. “Vatan kurtarmak” görevse, gücü veya silahı olana iki misli görevdir. Sokaktaki adam nihayet “Vatan tehlikede ama elden ne gelir?” deyip sıyrılabilir. Silahlı Kuvvetlerin Kemalist ideolojiyle yetişmiş genç, idealist kadroları bunu diyemez. Dese kendi vicdanında kendini aklayamaz. O halde: Silahlı Kuvvetler Kemalist ideolojiyi üretiyor demek, yanlış olmasa da eksiktir. Kemalist ideoloji, kaçınılmaz olarak, Silahlı Kuvvetlerin siyasi gücünü üretiyor, onu siyasetin içine çekiyor demeliyiz.

Daha devam edelim. Vatan’ın bir yüce Öz’ü varsa bile bu Öz dilsizdir, konuşmaz. Dolayısıyla birilerinin O’nun namına konuşması, O’nun iradesini insanlara tebliğ etmesi gerekir. Bizzat veya melekleri vasıtasıyla konuşamayan her Tanrı’nın, bir **ruhban sınıfına** ihtiyacı vardır. Bunun adı Kardinaller Heyeti olabilir, Politbüro olabilir, Milli Birlik ve Beraberlik Kurumu olabilir. Her totaliter rejim kendi oligarşisini yaratır. Yapısı bunu gerektirir. Onsuz var olamaz. Böyle bir oligarşinin demokrasi fikriyle bağdaşmayacağı bellidir. Dahası, zaman içinde güçlenip kemikleşeceği de bellidir.

Yani Kemalizmle demokrasi başta bağdaşmadıysa sonradan hiç bağdaşmaz. Hayal kurmanın alemi yok.

Yolun sonu gelmiştir

Ve bağdaşmayacaktır. 1950 mutabakatının sonuna geldiğimiz artık bellidir. Son yıllardaki gürültü patırtının kaynağı çaresizliktir, çırpınmadır.

Evvela: Unutmamalı ki 1950 mutabakatı Türkiye'de bunca zaman Batı'nın onay ve desteğiyle ayakta durabildi. Şimdi artık onlar da akıllandı. Türkiye'deki esas çıkmazın nereden kaynaklandığını 10-15 senedir gayet iyi görmeye başladılar. Türkler istemese de Türkiye'yi artık medeni dünya içinde görmek istiyorlar.

Saniyen: Memleket çok değişti. Ekonomik güce kavuşan, daha önemlisi modern hayattan pay isteyen çok geniş kesimler ortaya çıktı. Bunların demokrasi konusunda kafaları daha önce görülmedik ölçüde nettir. Her şeyden önce, adam yerine konmayı talep ediyorlar. Rejimin antikalaşmış teolojisine karşı gerçek hayata ilişkin son derece somut ve yakıcı istekleri var. Türban işi bunun sadece bir cephesidir. Eski rejimin külüstür dogmalarıyla bunların üstesinden gelebileceğini düşünmek yanlış olur.

Salisen: Rejimin gelip çarptığı öbür duvar Kürt sorunudur. Eski teranelerle ülkeyi germeye biraz daha devam ederlerse ipin bir yerde kopması artık kaçınılmaz görünüyor. Vaktiyle gerçi koca imparatorluğu kaybettikleri halde tınmadılar. Ama bu sefer sistemin öyle bir şoka dayanabileceği pek kuşkuludur.

Şimdi sırası mı?

Denebilir ki, Günümüzdeki zor mücadelede Kemalizm defterini açmak siyasi anlamda bölücülük olmaz mı? Halkın kafası karışmaz mı? Sonuçta Türklerin büyük bir bölümü için Atatürk tartışılmaz bir değer, bir çeşit ulusal ilahtır. Onu tartışmanın sırası mı?

Bu soruların cevabı açıktır. 60 senedir işin detayıyla, yüzeyiyle uğraştık. Ağaçlardan ormanı görmemekte ısrar ettik. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül,

bugün yaşadığımız süreç, yargı darbesi, bunlar hep detaydır. Aynı olgunun değişik dışavurumlarıdır. Temeller sorgulanmadan, rejimin temelindeki büyük yanlış ele alınmadan yapılacak her şey akıntıya kürek çekmektir, bir fasit daire içinde debelenip durmaktır.

1950'den daha cesur olmamız gerekiyor bugün. İspanya'nın başardığını, İtalya'nın başardığını, Sovyetler Birliği'nin başardığını biz de başarabilmeliyiz.

Şimdi sırasıdır, hatta geçiyor bile.

22 Haziran 2008

Edep Dersi

Kendini demokrat ve ilerici sayan, Ergenekon'dan nefret eden ve bana sevgi mesajı gönderen bir Mehmet'e email.

1. Hiçbir insan şerefsiz değildir. Yalçın Küçük'ü sevmeyebilirsin, ben de günahım kadar sevmem, ama kimseye "şerefsiz" dememeye bak. Kendini küçültürsün. "İnsan mahlukatın en şereflisidir" ilkesini de unutma.

2. Mason locaları niye kapatılsın? Yetişkin, reşit birtakım insanlar kendilerince haklı bir inanç uğruna bir çabaya girmişlerse onları "kapatma" yetkisini kendinde nasıl görüyorsun? Ya biri de çıkıp tarikatler kapatılsın, Gülen okulları kapatılsın, Müslümanlık yasaklansın derse?

3. "... ümmeti kaç kişidir dünyaya gösterelim"??? Ümmetinin kaç kişi olduğu, seni ne bir gıdım güçlendirir, ne de haklı kılar. Gücünü kalabalıktan değil, haklılığından almaya bak. Haklı insan, tek kişi de olsa, bütün dünyadan daha güçlüdür.

13 Ağustos 2008

Batı Dediğin Tek Dişi Kalmış Canavar mı?

Yanlış Cumhuriyet *İslami kesimin nispeten açık görüşlü çevrelerinde beğenildi. Ancak kitapta yer alan "Batı medeniyeti" güzellemesi yadırgandı. Buna cevaben* ***Star*** *gazetesi* ***Açık Görüş*** *ekinde çıkan yazım.*

Ne demişiz? Son beş yüz yılda icat edilip insanlığın genel kullanımına sunulan uygarlık ürünlerinin hepsi, ama HEPSİ, Batı'nın on-on iki tane ülkesinden çıkmış. 1500 gibi bir tarihten bu yana Doğu'nun – Hind'in, Çin'in, İslam ülkelerinin, hadi Afrika'yı da sayalım – insan medeniyetinin evrimine dişe gelir BİR TANE BİLE katkısı olmamış.

Sonra, yarı ciddi yarı şaka, birkaç yüz tane uygarlık ürünü saymışız. Listede elektrik var, otomobil var, kuduz aşısı var, parlamento var, gazete var, kâğıt para var, insan hakları var, internet var. Makineli tüfek ve atom bombası da var. **Naylon poşetle don lastiği** de var.

Üstelik, demişiz, bunlar "Batı'nın 'üstün maddi imkânları' sayesinde satın aldığı ya da şunun bunun 'emeğini sömürerek' elde ettiği şeyler değildir. Kendilerini sıra dışı fikirlere adamış insanların geceli gündüzlü çalışmalarının, **sonsuz fedakârlıkların, uykusuz gecelerin, harcanmış evliliklerin, kuşkuların, hayal kırıklıklarının, insanüstü sabır, azim ve çabaların** eseridir."

Yanlış Cumhuriyet'i, sağ olsunlar, İslami kesimden okurlar daha bir benimsediler. Bir sürü tebrik, teşekkür, övgü. Ama Batı-Doğu meselesine gelince hemen hepsinin kaşları çatılıyor. Batı'nın üstün olduğunu sen nasıl söylersin? Hani zulüm, hani kahır, hani emperyalizm? Hani mazlum Filistinliler? Hani yok edilen Kızılderililer? 1915 kıyımını yapan İttihatçılar bile **Batı taklitçisi menfur bir çete** değil miydi? Bak, Ermeniliğin ortaya çıktı işte. Batı bilimde teknikte alet edevatta üstün olabilir, ama manevi üstünlük tabii ki Doğu'dadır.

Ki vaktiyle Ziya Gökalp de aynen öyle demişti.

Çağ değişiyor, peki

Mecbur, cevap vereceğim.

Bir kere, özeleştiri. *Yanlış Cumhuriyet* 1994'te yazıldığında anti-Batıcı düşünce bugünkü kadar yaygınlık kazanmamıştı. İdeolojik zemini bugünkü kadar kuvvetle belirlemeye başlamamıştı. Ya da başlamıştı da biz farkında değildik. Bugün yazsam belki gardımı biraz daha yüksek tutmam, mevcut ve muhtemel itirazlara karşı daha dikkatli akıl yürütmem gerekecekti. Çağ çabuk değişiyor.

Dünyaya 2008'den baktığında Batı'nın halinin pek iç açıcı olmadığı da ayrı bir gerçek. Avrupa: **geçmişinin anılarıyla ayakta duran bir huzurevi**. Amerika: imparatorluğunu kaybetmenin telaşına düşmüş **şaşkın bir dev**. Bu çağda halâ Batıperestlik yapmak geri kafalılık değilse nedir?

(Gene de dikkat: insanlığın gidişine yön veren HER ŞEY halâ Amerika'dan çıkıyor. Gugıl da öyle, emesen de öyle, cep telefonu da öyle, hip hop da öyle. Afrika'nın kör taşrasında genç kızlar bilgisayar başına oturup harıl harıl çet yapıyorlar, kendi gözümle gördüm.)

Zorunlu bir açıklama

Sonra, aslında lüzumsuz bir açıklama, gene de söylemekte fayda var. Batı her şeyi yaratmış demek Batı'nın her şeyi iyidir demek değil. Alakası yok. Emperyalizmin safi şeytanlık olduğunu, hayır, düşünmüyorum; ama Batı emperyalizminin berbat yanlarını görmeyecek kadar kör de değilim.

Ayrıca Batı'nın yaratıcılığına hayran olmak, Batı'nın her şeyini sevmeyi gerektirmez. Bu mısraların yazarı, mesela, yaşlandığından bu yana Batı ülkelerini görmekten hiç zevk almaz oldu. Batı'nın **kendini beğenmiş tertipliliğinden** feci şekilde sıkılıyor. Hindistan'ın, Afrika'nın, Kürdistan'ın, Gürcistan'ın insanını daha sevimli, tapınaklarını daha gerçek, derme çatma lokantalarını daha lezzetli buluyor.

Bizim buralarda "Batılılaşma" (yahut daha kibar dilde: "modernleşme") denen nesnenin Batı'yla, Batı uygarlığıyla, Batı'yı ilginç ve güzel ve, evet, ÜSTÜN kılan müthiş orijinallikle uzak yakın bir ilgisi olmadığını da

söyleyeceğim. Almışlar Batı'dan ucuz işporta malı birkaç **şapka, kravat, mayo, betonarme gecekondu, Adnan Saygun oratoryosu, televizyon dizisi,** getirip alabildiğine çürük bir Şark despotluğuna giysi giydirmişler. Yani "Batı dediğin Maslak'ın apartmanlarıyla Hürriyet'in magazin sayfalarıysa, batsın bu Batı" diyenler dar anlamda haklı olabilir, ama kaziyeleri yanlış. Çünkü Batı o değil.

O olsaydı ne Amerika'yı keşfedebilirlerdi, ne de cep telefonunu icat ederlerdi.

Nitekim bizim "Batılılar" da, Cumhuriyetimizin seksen beşinci yılında, bırak cep telefonunu, bir cepken düğmesi bile icat edemediler. **Kazara biri Nobel ödülü alacak oldu, onu da döve döve kümesten kovdular.**

Ahir zaman evliyaları

Serde sözlükçülük var, o yüzden sözlükçü örneği vereceğim. James Murray adlı bir adam, başlangıçta mütevazı bir öğretmen. Oxford'da avuç kadar evinde kırk altı sene oturmuş. Tam yetmiş beş bin kişiyle yazışmış. 1150 yılından o güne İngiliz dilinde herhangi bir yerde geçen her kelimeyi derlemiş. Her kelimenin ilk kez hangi yıl kullanıldığını aramış, zaman içinde hangi evrimi geçirdiğini izlemiş. Modern leksikografinin esaslarını keşfetmiş. **Tarihin gelmiş geçmiş en muazzam sözlüğünü** hazırlamış. Dörtyüz bin madde yazmış. Üç otuz para maaş almış.

Sonra kütüphane. British Library'de kırk milyon kitap var, üçer santimden saysan 1200 kilometre eder. Üstelik bu kırk milyon kitap, dünyanın her yerinden gelen herkese bila ücret açık. Gürcistan'da 1848'de çıkan derginin şu nüshası lazım deyince adamın biri koşturup buluyor. Bizdeki en kabadayı kütüphanede kırk bin cilt varsa şaşarım. Oradaki memure de yün örgüsünden vaktini çaldın diye kötü kötü bakar.

Vaktiyle Bağdat'da kütüphane varmış, evet, Avrupa'dakilerden iyiymiş. Ama yedi yüz elli sene önce yıkılmış. **Yerine bir şey yapılmamış.**

Burada söz konusu olan şey maddiyat filan değil manevi bir üstünlüktür. Bunu görmek lazım. **Yapılmış ve yapılabilecek olanın dış sınırını**

zorlamışlar. Hayatları rahat olsun, kolay olsun diye değil, şan ve şeref için yapmışlar. Doğru olduğu için yapmışlar. İnandıkları için yapmışlar. Başka bir dilde söyleyelim, Allah rızası için yapmışlar. Eş dost, mahalle, medya "aklın mı yok, ne uğraşıyorsun" dedikleri halde yapmışlar.

Yeni kıtaları kim keşfeder

Kristof Kolomb'un Amerika'nın keşfi de maddi bir güç, organizasyon, finansman vb. sorunundan önce **bir manevi serüvendir**. Bunu da iyice anlamak lazım. Adamın biri çıkmış, bütün dünya ve bütün atalarımız ve büyüklerimiz aksini de söylese ben buna inanıyorum ve bu uğurda hayatımı, itibarımı, evimi, rahatımı feda ederim demiş. **Bütün dünya haksızdır ben haklıyım** diyebilmiş. Yapayalnız kalmayı göze almış. Nefes kesici bir manevi cüret!

Ha sonra ne olmuş? Kâşifin peşinden gidenler Kızılderilileri kesmişler, falan filan. İşin özünü değiştirmez. İnsanlık alemi böyle bir şey. Bir öncü – peygamber – çıkar, yepyeni bir yol açar. Peşinden giden sıradan insanlar, **sıradan insanların her zaman yaptıklarını yaparlar**. Batı'nın sıradan adam rezervi de Doğu'nunkinden eksik değil.

(Ayrıca Piri Reis bir halt keşfetmemiş. İspanyolun tekinin haritasını bulup çevirmiş, o kadar.)

Gene de dönüyor!

Galileo Galilei diri diri yakılmaktan korkmuş, mahkeme önünde dünyanın döndüğü tezinden vazgeçmiş. Ama fısıldayarak da olsa "**eppur si muove**" (gene de dönüyor) demekten geri durmamış. Çünkü aklın ve vicdanın kutsallığından bir dakika bile şüphe etmemiş. Aklın emrettiğine sonuna kadar inanacak **manevi metanete** sahipmiş.

Bunun zıddı nedir? Şudur:

"Prof. Dr. Feyzi Bingöl, üniversiteye başörtüyle girilmesi konusunda daha önce bir bildiriye imza atmasıyla ilgili olarak ise, o dönem yönetici olmadığını ve imza vermesinin kişisel görüşü olduğunu belirtti. Prof. Dr.

Bingöl bu konuda şunları söyledi: ‘İnsanın bir kişisel görüşü vardır. Benim kişisel fikrime göre, yükseköğrenim alan bir kişinin bu hakkının elinden alınmaması gerekir. Ama idareci olduğunuz zaman **kanun, mevzuat, yönetmelik, mahkeme kararları sizi bağlar**.’” (20 Eylül 2008, gazeteler).

Bu zat sıfat ve makamıyla kaim olan bir insandır. Giysisinden ibarettir. Aklın ve vicdanın kutsallığına inancı yoktur.

Batı’da yok mu bunlardan? Tonla var. Ama öbür türlüsü de var. Doğu’da ise yüzyıllardan beri sadece Prof. Dr. Feyzi Bingöller var. Kazara başka türlüsü çıkacak olursa, **bütün toplum sözbirliğiyle ve elbirliğiyle tepelemekten bir dakika geri durmazlar**.

Batı’nın derin sırrı

Batı nasıl becermiş bu işi? Şeytan diyor ki “Hıristiyan ahlâkı” de. “Sezar’ın hakkı Sezar’a, ama tanrının hakkı tanrıya” diyen **manevi özerklik ideali** de. Ama doğru değil: bizim Rumlarla Ermeniler de Hıristiyan’dır, hem Batılılardan daha otantik Hıristiyan’dır, ama bizden bir tanecik Galileo çıkmamış. Başka bir şey olmalı.

Tek kelimeyle anlat deseniz, bireyin kutsanması derim. Batı’nın beş yüz sene önce icat ettiği, daha önce **beş kıtada eşine rastlanmamış** tuhaf fikir bu. Adam herkesin bildiğinin aksini söylüyor, atalarımızın ruhlarını muazzep ediyor, muteber Prof.Dr.ların dediğine inanmıyor, vatana millete zararlıdır kesin, ama ne yapacaksın, saygı göstermek lazım diyen düşünce: bid’at sevgisi. **Eline hayatta top, tüfek, kılıç almamış on binlerce kişiyi kahraman ilan edip meydanlara heykellerini diktiren zihin iklimi.**

İşin bir de siyasi-hukuki yanı var, ki beş yüz yıldan daha eski, belki sekiz yüz yıllık. Devletin her boka maydanoz olamayacağı, kamu otoritesinin dokunulmaz sınırları olduğu, kamu yararının tek elden belirlenemeyeceği, birtakım hak ve özgürlüklere tecavüze kimsenin gücü yetmeyeceği gerçeği, Avrupa’nın başına ta 1200’lerde, yani bizdekilerin “Ortaçağ karanlığı” diye dalga geçtiği bir devirde dank etmiş. Sık sık tökezlese de, bugüne dek hayatiyetini korumuş. **Eskiden adına tabii hukuk denirdi, şimdi “insan hakları” diyorlar.**

Bizde valiliğin yan tarafında, çaycısı bile olmayan zavallı bir devlet dairesinin adıdır.

Zalim Batı neler yapmış

Batı zalimmiş, Batı adaletsizmiş, Batı bencilmiş, şöyleymiş böyleymiş, bunlar züğürt tesellisi. **İnsanoğlu zalimdir. Gücü yeterse daha zalimdir.** Batı zalim olduğu için güçlü değil, güçlü olduğu için daha rahat zulmetme lüksüne sahip. Doğunun farkı daha az zalim olması değil, marjinal bazı alanlar dışında son 300-500 senedir Batıdan daha güçsüz olması. **Gücün kadar zulmedersin.**

Amerikalılar Irak'ı yakmış: **Sanki Türkler yirmi beş senedir Güneydoğu'yu yakmıyorlar**. Ya da 1870'lerde Bulgaristan'da, 1840'larda Lazistan'da, 1820'lerde Yunanistan'da, 1770'lerde Podolya ile Ukrayna'da başka şey yaptılar. Kuzey Kıbrıs'ın Rumları da 1974'te **Türklerin imajı bozulsun diye** evlerini barklarını bırakıp kaçtılar. (1915'i hiç saymıyorum, malum onu Türkler yapmadı, Dürkheim'le August Comte yaptı.)

Ya zavallı Kızılderililer? İslam egemenliği altında adalet ve huzur içinde yaşayan Süryaniler, yahut Mısır Hıristiyanları, yahut Anadolu Rumları veya Fas Yahudileri ya da Darfur yerlileri kadar şanslı değillerdi herhalde! Kara Afrika'da da Avrupalılar gelmeden önce Araplar zaten bin sene boyunca köle ticareti yapmıyordu da, mesleğin püf noktalarını beyaz adama onlar öğretmediler.

İslam'ın adaletine, faziletine, vesairesine gelince hatırlatmak gerek ki İslam Hıristiyanlarla (yahut Yahudilerle) kıyaslanamaz, **elma ile armut olur**. İslam belki Hıristiyanlıkla (yahut Yahudilikle) kıyaslanabilir. Hıristiyanlar filan da ancak Müslümanlarla kıyaslanabilir. Hangi tarafın bu kıyaslamadan avantajlı çıkacağından hiç emin değilim.

Vicdan hangi kitapta yazar?

Peki bu düşmanlık neden? Babadan kalma gâvur nefretinin izleri derin, evet. Batının küstah üstünlüğüne karşı bir ego koruma refleksi, evet. Bizde

seksen beş senedir “Batı” diye dayatılan yavan çorbanın doğurduğu bulantı, evet. Ama bunları aşan başka bir şey daha var. Onu anlamaya çalışıyorum.

Yüz yıldan beri aklın ve vicdanın sürekli olarak tekmelendiği bir memlekette, aklına ve vicdanına bir dayanak arayan insanlar – başka seçenek olmadığı veya bilmedikleri için – çareyi İslam dininde arıyorlar. “Kanun, mevzuat ve yönetmelikle” dayatılan ve sahte bir Batı’yı tanık göstererek meşrulaştırılan zorbalık düzenine karşı ayakta durma gücünü, manevi direnci, **1400 küsur senedir değişmediği için çok sağlammış gibi görünen bir kaynaktan** türetiyorlar.

Buradan bakıldığında İslam’ın “dışında” olan her şey ister istemez bir vicdansızlık alemi olarak görünecektir. Öyle görünmek zorundadır. Aklın ve vicdanın yegâne dayanağı 1400 küsur yıl önce zaptedilmiş olan vahiyse, **o vahyi tanımayan akılsız ve vicdansızdır**, değil mi? Bakınız Filistin, Irak, zavallı Kızılderililer. İşte, belli!

Evrensel bir zemin

Akıl ve vicdanın dayanağını arayanları alkışlamak gerekiyor, evet. Böyle bir memlekette insanların bir şeylere dayanarak da olsa ayakta durması başlı başına bir mucizedir, bunu da kabul etmek lazım. Bugün başörtüsü vesaire için direnen insanlar, belki yarın **daha evrensel bir zeminde** “gene de dönüyor!” deme gücünü bulurlar, kim bilir.

Ama bu mantığın gelip vardığı yer sakattır. Çünkü akıl ve vicdan yalnız Doğu’da serpilmedi. Hatta orada hiç serpilmedi. Beş yüz seneden beri, **vahyin semtine bile uğramadığı iklimlerde yeşerdi**: gerçek bu.

İslam düşüncesi bu zor gerçekle baş edebilir mi? Sınırları esnek ve geniş de olsa bir ümmetle kendini özdeşleştirmekten – dolayısıyla o ümmete ait olmayanı ötekileştirmekten – vazgeçip gerçek anlamda evrenselliğe açılabilir mi? MüslümanLARI aşıp mutlak olan üzerinde yoğunlaşabilir mi? Aşiret dayanışmasının ötesine geçebilir mi? Tarihin yükünü sırtından atabilir mi?

Arayışlar olduğunu biliyorum evet. Ama “Müslümanlar” derken buna vahiy sahibinin, “tarih” derken buna 622 tarihinin de dahil olduğunu unutmamak lazım.

Avrupalıların 500 sene önce attığı müthiş adım tam buydu. Öbür dinler kadar taşralı bir dinden yola çıkıp, İNSANI keşfettiler. Bu topraklarda, 21. yüzyılda öyle bir adım atılabilir mi? Ben şahsen pek ihtimal veremiyorum. **Ama gönül ister ki yanılmış olayım.**

5 Ekim 2008

Sevr Antlaşmasında Ermenistan Sınırı Meselesi

Yanlış Cumhuriyet'i geliştirip güncellemek gibi bir işe girişmiştim; sonu gelmedi. O çalışmanın ürünlerinden biri olan bu yazı ***Agos*** *gazetesinde çıktı.*

"Sevr'i hortlatmak" gibi bir derdim yok, çok şükür. TC kurulurken çizilen sınırlar iyiydi, kötüydü, şu haklıydı bu haklıydı gibi konular da beni çok ilgilendirmiyor. Sadece olayları merak ediyorum. Okuyup öğrendikçe bazen hayrete düşüyorum. Paylaşma ihtiyacı duyuyorum. Millet bu konularda öyle bilgisiz ki, azıcık bir şey bile faydalı olur sanıyorum.

Çelişkili hükümler

Sevr Antlaşması, malum, Türkiye'yi böler parçalar esir eder vesaire. Haritalarda görürüz, Türkiye'nin kuzeydoğusu ta Erzincan'ın oralara kadar "Ermenistan" olacaktır. Atam ne iyi etmiş bizi kurtarmış!

Peki ama o tarihte oralarda Ermeni kalmamış, nasıl iş? deyip okursanız ilginç bir şeyle karşılaşırsınız. Sevr'de Ermeni sınırı konusunda **kocaman bir çelişki** vardır.

Antlaşmanın içeriğe dair ilk maddesi olan 27. madde Türkiye'nin sınırlarını tanımlar. Doğu ve kuzeydoğu sınırını tanımlayan 4. bende göre "**Türkiye ile Rusya arasındaki eski sınır**" Türkiye'nin sınırı olacaktır. Bu, 1878-1918 arasında geçerli olan ve Artvin-Batum, Ardahan, Oltu, Kars, Iğdır'ı dışarıda bırakan sınırdır. Madde bu sınırı ayrıntılı olarak tarif eder. Türkiye 3 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Antlaşması akabinde bu sınırı aşıp Kars, Ardahan vesaireyi işgal etmiş, ancak 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi gereği bu yerleri tahliye edip yeniden eski sınıra çekilmiştir. Yani Sevr 27/4'te tanımlanan sınır, hem kırk yıllık geçmişe hem o günkü fiili duruma denk düşer.

Öte yandan aynı Sevr'in 89. maddesi, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın "Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerinde" ABD başkanının

hakemliğiyle belirleneceğini belirtir. 90. maddeye göre Türkiye hakem kararına rıza göstermeyi peşinen kabul eder.

Bu nasıl madde?

Bu fevkalade şaşırtıcı bir düzenlemedir.

Bir kere, iki madde açıkça birbiriyle çelişkilidir. Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis'in bir bölümünü Ermenistan'a vermeyi aklından geçiriyorsan, daha ilk maddende Artvin-Kars hattındaki *status quo ante*'yi esas almanın anlamı ne?

İkincisi, sınırlardan tut demiryolu komisyonunun yapısına, gümrük ve eski eser mevzuatına kadar akla gelecek her konuda çekişmeli müzakerelere konu olan ve son derece ayrıntılı düzenlemeler getiren Sevr'in, Türkiye arazisinin neredeyse beşte birine dair kararı ABD başkanına bırakması tuhaftır. Tamam, sınır tayininde hakem olur, ama normalde sınır taşını şu kayaya mı koyalım bu çukurdan mı geçirelim düzeyinde olur. Yüz yıldan beri dünyanın en önemli stratejik çekişmelerinden birine tanık olmuş bir yerde yüz yirmi bin kilometrekarenin kaderini kimse kimseye "hadi sen karar ver" deyip terk etmez.

Sonra ABD, antlaşmanın tarafı bile değildir. 1919 yazında Başkan Wilson'ın müzakere ettiği Almanya barışını ve Milletler Cemiyeti Sözleşmesini ABD Senatosu reddetmiş, bunun üzerine Amerika Eski Dünya ile ilgili her türlü diplomatik girişimden elini çekerek "Yalnızlaşma" *(isolationism)* dönemine girmiştir. Hakem olması beklenen Başkan Wilson Eylül 1919'da felç geçirerek konuşma yetisini kaybetmiş ve kamu hayatından çekilmiştir.

Daha kötüsü Ermenistan'ın durumudur. 1919 yazında İngilizlerin Kafkasya'daki askeri varlıklarını geri çekmelerinden ve aynı yılın Ekiminde Kızıl Ordu'nun Rusya'da üstünlüğü sağlamasından sonra Ermenistan'ın Bolşevik yörüngesine girmesi kaçınılmaz görünmektedir. 10 Ağustos 1920'de (belki rastlantı eseri, tam Sevr'in imzalandığı gün!) Ermenistan Rusya ile askeri işbirliği ve yardım anlaşması imzalayarak fiilen bağımsızlığını kaybetme sürecine girecektir. Oysa Sevr'de Batılı güçlerin

belki en büyük kaygısı, Bolşevik yayılmacılığına karşı Türkiye’yi güvenceye almaktır. Bu durumda, Sovyet kontrolüne girmek üzere olan bir Ermenistan’a Anadolu’nun en stratejik bölgesini vermenin mantığını anlamak kolay değildir.

Topal ördek

Sevr 10 Ağustos 1920’de imzalanır, ancak Yunanistan’dan başka hiçbir devletin yetkili organınca onaylanmadığı için yürürlüğe girmez. Onay istemi İngiltere ve Fransa parlamentolarına gelmez. Osmanlı meclisi kapalı olduğundan top hukuken padişahın elindedir, o da imzalamaz.

Üç ay sonra şöyle olaylar cereyan eder.

4 Kasım 1920’de Kâzım Karabekir kumandasındaki Türk kuvvetleri Oltu cephesinde hücuma geçerek Ermenistan’ı ağır bir yenilgiye uğratır, Kars Ardahan ve Gümrü’yü alır. 18 Kasımda Ermenistan ateşkesi kabul eder.

Aynı 4 Kasımda ABD başkanlık seçimleri yapılır. Yatalak olan Wilson seçime katılmaz, mutlak izolasyon politikasını savunan Cumhuriyetçi aday Coolidge ezici çoğunlukla seçimi kazanır.

22 Kasımda Başkan Wilson, Trabzon, Erzurum, Bitlis ve Van vilayetlerinin tamamını Ermenistan’a bağışlayan hakem kararını açıklar. Wilson seçimi kaybettiği halde ABD Anayasası uyarınca daha Ocak ayına kadar başkandır. Ancak Amerikan siyasi geleneklerine göre “**topal ördek**” olan başkanlar önemli siyasi konularda karar almazlar.

29 Kasımda Kızıl Ordu Ermenistan’ı işgale başlar. 2 Aralıkta Ermenistan’ın kayıtsız şartsız Türkiye’ye teslimi niteliğinde olan Gümrü Antlaşması imzalanır. Aynı gün Erivan’da hükümet çöker. **4 Aralıkta** Kızıl Ordu Erivan’a girerek bağımsız Ermenistan devletine son verir. 16 Mart 1921’de Moskova Antlaşmasıyla Türkiye ve Sovyetler arasında bugünkü Türk-Ermeni sınırı belirlenir.

Doğru soruyu işaretleyin

Soru şu: Wilson'ın 22 Kasım kararının *anlamı* nedir? Neler oluyor burada? Neden bir Allahın kulu çıkıp bu kadar fantastik bir konu üzerine bir kitap, bir makale, onu geçtik bir paragraf, olmadı bir cümlecik yazmaz?

Varsa yoksa, düşmanlar yurdumuzu böldü parçaladı kirli emellerine alet etti vs. Kolay iş!

18 Ekim 2008

Kurtuluş Savaşında emperyalizmi nasıl denize döktük?

*Yine **Yanlış Cumhuriyet**'te kısaca geçilmiş bir konunun daha ayrıntılı analizi. **Star** gazetesi **Açık Görüş** ekinde çıktı.*

Birinci Dünya Savaşında Türkiye, İngiltere karşısında feci bir hezimete uğradı. Her kilometresi için çatır çatır savaşarak, bugünkü Türkiye'nin aşağı yukarı dört katı toprak kaybetti. Bu topraklar üzerinde daha sonra Hicaz, Suriye, Lübnan, Irak, Ürdün, İsrail diye altı tane devlet kurdular.

1918 Eylülünde Allenby'nin ordusu bugünkü İsrail'in ortalarında bir yerde hücuma geçti. Alman başkomutanın yanında Mustafa Kemal Paşanın kumanda ettiği 7. ve 8. Osmanlı ordularını neredeyse tüm mevcuduyla esir aldı. Bunu haber alan Ürdün'deki 4cü ordu da çil yavrusu gibi dağıldı. Bir buçuk ayda İngilizler Suriye'yi aşıp Kilis-İskenderun hattına dayandılar. Karşılarında organize birlik namına bir şey kalmamıştı. Fransızlara verilmiş sözleri vardı, Adana ile Maraş'ı alıp size vereceğiz diye. Buna rağmen, **bugüne dek açıklanmamış bir nedenle**, İngilizler bu hatta durup ateşkesi kabul ettiler.

1918'de Britanya İmparatorluğunun silah altında yaklaşık beş milyon askeri bulunuyordu. Bunların yüz bin kadarı – kimi kaynaklara göre 150 bini – Filistin ve Irak cephelerinde Osmanlı ile savaştı. Demek ki İngiltere, toplam askeri gücünün **otuz üçte birini ya da ellide birini** Türk cephesine ayırmıştı. Buna karşılık, Kafkasya fethine çıkan derme çatma seferi gücü saymazsak, Türk ordusunun aktif mevcudunun tamamına yakını bu tarihte İngilizlere karşı harpteydi.

Büyük Britanya'nın 1914'te ulusal geliri (kolonileri hariç) 2,5 milyar sterlin idi. Osmanlı'nın rakamları tam belli değil, ama bunun yirmi beşte biri kadar bir şey olmalı. Kamu bütçeleri arasındaki fark daha da feciydi, sanırım altmış-yetmiş kat gibi. Yani Britanya İmparatorluğu, canı isterse, parasını verip 60-70 tane Osmanlı ordusu ile donanması satın alacak durumdaydı. Cihan Harbinde Almanlar biraz yardım ettiler de hemen çökmedik, dört sene sonra çöktük.

Bunları neden anlatıyoruz? Olayları bir perspektife koyalım, **hayal mahsulü gazalarda** lüzumsuz vakit kaybetmeyelim diye. Yahut dilerseniz şöyle diyelim: 1918'de bizi perişan eden düşmanı 1922'de nasıl denize dökmüşüz**,** daha net bir şekilde değerlendirelim diye.

Mondros Mütarekesi

Bunlar ders kitabı konuları, öö, deyip bırakmayın lütfen. Yazı ilginçleşecek.

30 Ekim 1918'de Mondros'ta ateşkes imzalandı. Ateşkes hükümleri ağırdı: Türk ordusunun artanı derhal terhis edilecek; müttefik esirleri bırakılacak; ateşkes sınırının dışında kalan birlikler teslim olacak; galip devletler gerekli gördükleri limanları, demiryolu istasyonlarını, stratejik noktaları işgal edecekler; askeri teçhizat teslim edilecek.

Bunlar ağır hükümlerdir, ama aynı günlerde Bulgaristan'a, Avusturya-Macaristan'a, Almanya'ya dayatılan ateşkes koşullarından pek farklı değildir. Alman bırakışmasının askeri ve ekonomik hükümleri daha ağırdır. Tek önemli fark, Türkiye'nin kendine özgü koşullarından doğan 24. maddedir. Bu maddeye göre, altı doğu vilayetinde karışıklık çıkarsa galip devletler buraları da işgal edebilecekti. Karışıklıktan kasıt, savaş sırasında sürülen Ermenilerin evlerine dönmesi halinde çıkabilecek olaylardır.

Türk basını Mondros'u, sevinçle demeyelim ama ihtiyatlı bir iyimserlikle karşıladı. Sonradan Milli Mücadele önderleri olan Fethi ve Rauf Beylerin *Minber* gazetesi, mütarekeyi "en büyük siyasi başarı" olarak değerlendirdi, İngilizlerin "centilmenliğini" ve "hakkaniyetini" övdü. O sırada cephede olan Mustafa Kemal Paşa, iki hafta sonra başkente döner dönmez, en yakın silah ve örgüt arkadaşının çıkardığı bu gazeteye ortak oldu.

Bir buçuk sene sonra ilan edilecek olan Misak-ı Milli'nin her ne pahasına olursa olsun savunmaya ant içtiği "gayrı kabili tecezzi" vatan toprakları, Mondros ateşkesi ile belirlenen sınırlardı. Bunu da bir kenara kaydedelim.

Birinci evre: Temizlen dost olalım

Mütarekeden sonra İngiliz politikası tek bir çizgide devam etmedi. Ben üç evre görüyorum. Bunları birbirinden ayırırsak belki olayları daha iyi anlama imkânımız olur, sapla samanı birbirine daha az karıştırırız.

Birinci evre 1918 Kasımından 1919 Nisan sonuna kadarki altı aydır. Bu aşamada İngiltere zafer sarhoşluğu içindedir, ordularını daha terhis etmemiştir, mali kriz patlak vermemiştir. Türkler ise perişandır, bir şeye direnecek halleri yoktur. Buna rağmen, ufak tefek birkaç garnizon dışında bu dönemde ciddi bir işgal olmadı. Olaylar gayet mülayim seyretti. Müttefik yüksek komiserliği sadece bir konuda ısrarcı davrandı. “Savaş suçlularının” cezalandırılmasını talep ettiler. Bunu mutedil bir barışın ön şartı olarak ileri sürdüler.

Suçlulardan kasıt, bir, ülkeyi savaşa sokan İttihat ve Terakki önderleri, iki, Ermeni tehcirinde adı çıkan zevat, bir de savaş sırasında **sivil halka ve esirlere kötü muamele ettiği** ileri sürülen Ali İhsan Sabis Paşa gibi birkaç komutandı.

“Tanırız, iyi çocuktur”

İttihatçılardan oluşan Meclisin bu işe yanaşmadığı görülünce 17 Aralıkta Meclis feshedildi. Tevfik Paşa hükümeti göstermelik birkaç mahkeme kurdu. Sonra korktu, duraksadı, topu taca attı. 3 Martta ihtiyar Tevfik Paşayı gönderip, yerine belki daha laf anlar diye düşündükleri Damat Ferid’i getirdiler. Yeni hükümet bir-iki namlı sanığı İngilizlerin hatırına astı. Ama bunu o kadar gönülsüzce yaptı ki, devamının gelmeyeceği anlaşıldı. İttihatçı örgütler ortalığı velveleye verip mahkûmları kahraman ediverdiler. Rejimin Goebbels’leri ile Himmler’lerini hedef alan tehdidi, vatanın şan ve şerefine yönelik bir tecavüz olarak sunmayı ve üstelik seçkinlerin çoğunu buna inandırmayı başardılar.

(Bu ahlaksızlığı yemeyip açık açık konuşan üç kişi çıktı sadece: çağın en dürüst yazarı Refik Halit, ahlak üzerine kafa yormuş tek filozofu Rıza Tevfik, memleketin en “Batılı” aydını Ali Kemal.)

Mayısta, güdümlü kalabalığın ayaklanıp tutukluları salıvereceği duyuldu. Bunun üzerine İngilizler 200 küsur sanığı toplayıp Malta’ya sürdüler.

Mahkeme filan unutuldu, konu kapandı.

Mantık evliliği

Galiplerin kaygısı ilahi adalet değildi, hayır. 1945'te Nürnberg'de ve Japonya'da daha beceriklice yapacakları işin provasıydı. Yüz yahut iki yüz kişiyi şiddetle cezalandır. Geri kalanına günah çıkarma şansı tanı, "emir kuluyduk, suçlu değiliz" dedirt. Bir keçi bul, suçu ona yükle. Eskiyi yıka, pakla, **siyasette yeni bir sayfa aç.** Bu kadar basit. Bunu yapmadan, dünün düşmanıyla dost olamazsın.

Maksatları sırf Türkiye'yi güzelleştirmek de değildi, kuşkusuz. Kasım 1917 itibariyle Kuzeyde beliren büyük tehlikeye karşı sağlam duracak, ekonomisi düzgün, her an dağılıp bölünme kaygısı olmayan, Batı'yla iyi geçinen bir ülke lazımdı. Bunun için önce memlekette rejimin ve zihniyetin değişmesi gerekiyordu. Bir Adenauer yahut Brandt aradılar. Altı ayda gördüler ki İttihatçı yapı sapasağlam ayaktadır, memleketin her hücresine sinmiş, her tersanesinde örgütlenmiştir, ve **Türklere rejim değiştirtmek deveye hendek atlatmaktan daha zordur**.

Doksan sene sonra Avrupa Birliği bakanları, Joost Lagendijk'lar filan, hala daha aynı duvara kafa atıp duruyorlar.

İkinci evre

1919 Mayısında müttefiklerin, fakat özellikle İngilizlerin tavrı değişti. Şiddet ve celal, eylemlerine egemen oldu, ya da **en azından öyle göründü**. "Cezalar", müeyyideler, tehditler, kılıç şakırdatmalar gırla geldi. Her şeyden önce İzmir'e Yunanlılar çıkarıldı. O yaz ilan edilmesi beklenen Türk barışı belirsiz bir geleceğe ertelendi. (Allah için bir Türk tarihçisi de sormayı akıl etsin, nedendir, niye ertelediler diye!) Kars-Ardahan tarafında güvenlik nedeniyle varlığına göz yumulan Türk birlikleri boşaltıldı. O tarihe kadar İngilizlerin has adamı diye bilinen bazı Türk paşalarına karşı, birden, sert tavır takınıldı.

Yeni model: Sen düzeltemedin, bize bırak

1922 Ekimine kadar üç yıl beş ay süren bu ikinci dönemin ana diplomatik belgesi Sevr Antlaşmasıdır. İlginç bir metindir. Okumak gerekir.

Sevr'de, daha önce dünyada tek bir tane örneği olmayan yeni bir model önerilmiştir. Türkiye'nin bağımsızlığı fiilen lağvedilir. Ama o zamana kadar dünyada usul olanın aksine Türkiye bir ülkenin kontrolü, vesayeti, mandası vs. altına sokulmaz. Müttefik devletlerden (ama ağırlıkla Britanya, Fransa ve İtalya'dan) oluşan çok-uluslu bir idarenin gözetimine teslim edilir.

İç güvenlik, hukuk, maliye, dış ticaret, ulaşım, sendikal haklar, eğitim, hatta arkeoloji ve tarihi eserler alanında çokuluslu idarenin işleyişi ince detayına kadar Sevr'de tanımlanmıştır. Kurulan mekanizmalarda müttefikler arası dengeler ön plandadır. Sözleşmenin muhatabı Türkler değildir,Türkiye'nin fikri bile sorulmaz. Üç büyük devlet, ama ayrıca Japonya, Sırbistan, Romanya, Yunanistan vesaire, misafir oyuncu olarak Rusya, kendi aralarında oturup dişe diş pazarlık ederler, bir tür konsorsiyum kurarlar.

Yalandan haritalar

Öte yandan Sevr, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü pek o kadar zedelemez. Bizim ders kitaplarında gösterilen "Sevr haritası" düpedüz yalandır. Antlaşmaya ekli olan resmi harita öyle değildir. Genel ilke olarak, nüfus çoğunluğu Türk (ve Kürt) olan her yer Türkiye'ye bırakılır. Yalnız nüfusu yakın tarihte değiştirilmiş olan Trakya'da, bir de Fransızların Anadolu'dan sürülmüş Ermenileri iskân etmeyi umdukları Dörtyol-Maraş-Antep-Urfa hattında sınır Türkiye aleyhine düzeltilir. (Buna mukabil Hakkari'nin güney sınırı bugünkünden daha geniş tutulmuştur.) Nüfusun yarısı Rum olan İzmir şehrinin durumu, beş sene sonra yapılacak referanduma ertelenir. Kürdistan ve Ermenistan mevzuları da, apaçık şantaj unsuru olarak kullanmak üzere açık bırakılır.

Teklif nettir. Ordunu dağıt, iç idarende dizginleri bize bırak. Karşılığında Erzurum-Hakkâri sınırını veririz. İzmir'i de düşünürüz.

Bir şeye dikkat edelim. Antlaşma metni 18-24 Nisan 1920'de üç büyüklerin San Remo konferansında şekillendi, 11 Mayısta Türk tarafına sunuldu, 10 Ağustos 1920'de Sèvres'de imzalandı. Hatırlayın: Milli Mücadele

bunlardan bir sene önce başlamıştı. Kemal Paşa rejimi Ekim 1919 ile en geç Aralık 1919 arasında Anadolu'nun tümüne hakim oldu. Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de toplandı.

Demek ki Milli Mücadele Sevr Antlaşmasına tepki değildir. Belki Sevr Milli Mücadeleye bir tepki olabilir.

Bu nasıl düşman?

İki noktanın daha altını çizelim.

Bir, İngilizler Yunan ordusunu İzmir'e, sonra Bursa-Eskişehir hattına, sonra da Ankara üzerine sürdüler, evet. Ama kendileri savaşa girmediler. 1919-22 yıllarında Anadolu'da Türklerle vuruşurken ölen veya yaralanan bir tek İngiliz askeri yoktur. Yunan başbakanı yalvar yakar diller döktüğü halde kurmay desteği bile vermediler. Demek ki Türklerle bizzat çatışmaya girmek istemediler. Neden? Belki Türkler Bolşeviklere büsbütün mahkûm olsun istemediler. Belki Yunanlıların savaşı kazanmasını beklemiyorlardı. Ya da Türkler kazanacak olursa diye ellerindeki seçenekleri açık tuttular.

İki, İngiltere'nin hiçbir tarihte Türkiye'den açık ya da kapalı toprak talebi olmadı. Fransa'nın Adana-Maraş'ta gözü vardı; İtalya yarım ağızla Antalya'yı, Fethiye'yi, Marmaris'i istedi, vermediler. Ama İngiltere'nin öyle bir isteği olmadı. Bir ara gündeme gelen İngiliz mandası teklifini de kesinlikle reddettiler. Niyet olsa saklanması beklenmezdi: çünkü o çağda bu işler, bugün müstehcen sayılacak bir açıklıkla dile getirilebiliyordu.

Üçüncü evre: Olmadı anlaşalım

Türk-Yunan savaşını Türkler kazandı. İngiliz tavrı anında değişti. Sevr rafa kalktı, Türkiye'nin yeni hakimleriyle masaya oturuldu. İngiltere başbakanı tempo değişikliğine ayak uydurmakta birazcık gecikti, Eylül 1922'deki Çanakkale vakasında ayağı sürçtü, sert konuşmaya devam etti. Tık! 19 Ekimde Carlton Club deklarasyonuyla koskoca Lloyd George'u üç günde indiriverdiler.

Oysa bu işlerden anlayan herkes Yunan yenilgisini daha baştan öngörmüştü. Harp Bakanı Winston Churchill, daha 1921'de, Yunanlıları desteklemenin büyük hata olduğu kanısındaydı. Dışişleri Bakanı Curzon İzmir'i Yunanlılara vermenin ahmaklık olduğunu ta 1919'da söylemişti. 1920'de Fransız Mareşali Foch Türkleri yenmek için 27 tümen gerektiğini bildirmişti; oysa Yunanlılar ıkına sıkına 12 tümen ancak çıkarabildiler.

Diyelim ki İngiliz politikasını yapanlar bu makul görüşlere kulak asmayıp Yunanistan+Sevr kartına gönülden inandılar. En azından bir B planı yapmış olmaları gerekir değil mi?

Acaba "Türk düşmanı" Lloyd George'un gazına gelip yanlış yola mı gittiler? İkili mi oynadılar? Yoksa usta kumarbazlar gibi "**yazı gelse ben tura da gelse ben**" hesabı mı yaptılar? Sevr tutarsa ne ala, tutmazsa Lozan veririz!

Lozan'da kim kaybetti?

Lozan'da İngiliz çıkarlarına aykırı bir şey var mıdır? Hiç zannetmiyorum. İsmet Paşa istediği kadar debelensin, sonuçta imzalanan metin, **baştan yüksek tutulmuş birkaç pazarlık hamlesi hariç,** İngilizlerin dayattığı metindir.

Esas konu Sovyet yayılmacılığına karşı sağlam durabilecek dayanıklı bir Türkiye kurmaktı, o kuruldu. Arap ülkeleri meselesi konferansta doğru dürüst tartışma konusu bile edilmeden çözüldü, galipler dilediklerini aldılar. Irak'ın varlığı için elzem gördükleri Musul, fazla gürültü çıkarmadan halledildi. Ermenistan bu tarihte zaten Sovyet egemenliğine girmişti; o yüzden kuzeydoğu sınırı da konu edilmedi.

Türk maliyesinin acıklı durumundan dolayı savaş tazminatı söz konusu değildi; ama özel hukuk altındaki eski Osmanlı borçları, biraz tenzilat, biraz taksit, güvenceye alındı. Boğazlarda uluslararası kontrol kuruldu. Birkaç sene sonra Türkiye'nin Sovyetlere karşı pozisyonu iyice netleşince o da kaldırıldı.

İç hukukta önceden öngörülen düzeyde bir Batı’ya açılma (“globalleşme”) olmadı; ama Ankara hükümeti, göstermelik de olsa birtakım Batılılaşma hamleleri yapmayı kabul etti. Ticaret hukuku ile medeni hukuku adamların istediği şekilde düzelttiler. Vatanın istiklali için devasa bir ordu kurma hakkını kopardılar. Ama öyle bir orduyu donatacak imkânları olmadığından, on sene sonra (1933’te) İngiltere’ye, yirmi sene sonra Amerika’ya kapılanmak zorunda kaldılar.

Lozan’da kim kaybetti? Yunanistan kaybetti, bu belli. İzmir ve Doğu Trakya hayali ellerinden gitti, dayak yedikleriyle kaldılar. Bir de Fransa kaybetti. Sevr Antlaşması, Türkiye’ye yakın güç ve büyüklükte, Fransız denetiminde bir Suriye öngörmüştü. O iş olmadı. Yirmi sene içinde Fransa Ortadoğu’dan silinip gitti.

İngiltere’de kimselerin, Yunanistan’la Fransa zarar gördü diye çok üzüldüğünü tahmin etmiyorum.

Sonuç

Burada maksat İngilizleri övmek değildir. Türklerin mücadelesini küçümsemek de değildir. Tabii ki Türkiye, 1918’deki korkunç yenilgiden sonra varlığını ve onurunu korumak için büyük bir mücadele verdi ve günün şartlarında olabildiğince başarılı bir şekilde sonuçlandırdı.

Gene de insan düşünmeden edemiyor: 1918’de başka bir yol seçilseydi bugün içinde yaşadığımız ülke şimdikinden daha medeni, daha dünyalı, daha müreffeh, daha komplekssiz bir yer olur muydu?

Nürnberg’de Nazi liderleri yargılanıp idam edilirken birçok Alman, galiplerle işbirliği yapan hakim ve siyasetçileri Almanlığa ihanetle, satılmışlıkla, onursuzlukla suçlamışlardı. Zaman onları haklı çıkarmadı. Bugünkü Almanya yeryüzü cenneti değil belki, ama fena bir yer de sayılmaz.

Bizim burası kadar çok yalanla yatıp kalkmak zorunda değiller, en azından.

19 Ekim 2008

Hrant Dink'e Dair

Hürriyet Daily News*'ten Vercihan Ziflioğlu'nun soruları.*

Öncelikli olarak Hrant Dink'in ardından yaşanan gelişmeleri ve toplumsal kırılmaları değerlendirebilir misiniz? Hrant Dink ve öncesi Türkiye'de neler yaşandı ve yaşanıyor, yakın gelecekte ne tür gelişmelerin olacağı görüşündesiniz?

Hrant Dink'in öldürülmesi Türkiye'de bir "vicdan devrimine" yol açmıştır.

Cenazede yürüyen yüzbinler ve cinayetin acısını kalbinde hisseden milyonlar, geleneksel Türk faşizminin delinmez gibi görünen zırhında derin bir yara açmıştır.

Bu yaranın ölümcül olup olmadığını zaman gösterecek. Şu aşamada iki gözlem yapılabilir:

1) Türk aydınlarının Ermenilerden "özür dilemesi" gibi bir girişim, Dink cinayetinin doğurduğu ortam olmadan düşünülemezdi;[1]

2) Dink cinayetine karşı takınılan tutum, Türk basın ve düşünce dünyasında bir tür "medenilik" kriteri haline gelmiştir. Aykırı sesler şüphesiz vardır, ama bunlar okuryazar kesim tarafından "çağdışı" ve "hayvanca" bulunmaktadır.

Dink'in ölümünün hemen ardından meydanlara dökülen ve "Hepimiz Ermeniyiz, Hepimiz Hrant Dink'iz" sloganı atan binler yerini yükselen milliyetçilik dalgalarına bıraktı, neydi milyonları sizce sokağa döken ve ardından yükselen milliyetçiliğe etken olan etken?

Türkiye'de "yükselen bir milliyetçilik dalgası" olduğunu sanmıyorum. Aksine büyük bir hızla dağılmaya yüz tutan milliyetçi konsensusa karşı, bazı askeri ve siyasi çevrelerin, son bir gayretle, suni bir şekilde milliyetçiliği pompalamaya çalıştıklarını düşünüyorum. Bence bu çaba bir panik davranışıdır ve başarısızlığa mahkûmdur. Müthiş bir hızla dünyayı

etkisi altına alan ekonomik ve kültürel entegrasyon çağında bu ilkel söylemin uzun süre devam ettirilmesi zordur.

Dink suikastinin ardından basının ve Türkiye'deki kimi yazarların bu konuyu bir meta haline dönüştürdüğünü düşünüyor musunuz? Dink, sizce Türkiye'de tanrısallaştırıldı mı?

Dink'in öldürülmesi Türkiye'de büyük toplum kesimlerinin vicdanında gerçekten önemli bir dönüm noktasını temsil etmiştir. Tarihin her döneminde yaşam ve ölümleriyle toplumun ortak özlemlerini harekete geçiren kişiler "kahraman" ve "aziz" sayılırlar, bu mertebeye yükseltilirler. Türkiye'de olan da budur. Hrant Dink kelimenin bu klasik anlamıyla Türkiye'nin son yıllarda çıkardığı tek "kahraman"dır.

Suikastin hemen ardından Dink, Ermeni toplumu ve 1915 olayları üzerine Türkiye'de onlarca kitap yayımlandı. Sizce bu kitapların yayımlanmasında etken neydi? Pozitif yönde bir ayrımcılık yaşandı mı aydınlar arasında da? Gözlemlerinizi bizimle paylaşabilir misiniz?

Türklerin sadece aydın kesiminde değil, vicdan ve sağduyu sahibi geniş vatandaş kitlelerinde de Türk devletine ve onun tarih tezlerine karşı artan bir kuşku ve güvensizlik vardı. Bu güvensizlik, 19 Ocak 2007'de pek çok insan için net bir kopuş anına dönüştü. "Artık yeter" duygusu, cenazede yürüyen birkaç yüz bin kişiden çok daha fazlasını etkisi altına aldı.

Türk resmi düşüncesinin "kötü" saydığı tüm özellikleri kimliğinde toplayan bir adamın, kendisini ölüme mahkûm eden sistemin temsilcilerine oranla tartışmasız daha dürüst, daha "iyi" ve daha haklı biri olduğu gerçeği, bunu açıkça itiraf edemeyen milyonları dahi etkisi altına aldı. Türkiye'yi çok uzun bir süreden beri bir cendere içinde tutan ilkel otoriter rejimin temellerine yıllardan beri vurulmuş en büyük darbe budur. Bence Dink'in tarihi önemi, önümüzdeki yıllarda daha iyi anlaşılacaktır.

Diasporada Dink çarpıcı söylemleri nedeniyle sık sık tartışmaların hedefi haline geliyordu. Ermenistan'da da Dink ve Agos üzerine farklı yaklaşımlar vardı. Oysa suikastin hemen ardından Dink, soykırımın devamı niteliğinde 1,5 milyon + 1 olarak adlandırılmaya başlandı.

Diaspora, Ermenistan ve Türkiye ekseninden Dink suikastini değerlendirebilir misiniz?

Diasporanın çelişkileri ve, şayet varsa, oportünizmi beni çok ilgilendirmiyor, ama Türkiye'nin geleceği ilgilendiriyor. 1,5 milyon + 1 söylemine can u gönülden katılıyorum. 1915 katliamı ve Dink cinayeti, boyut ve motivasyon bakımından farklı olaylar gibi görünebilir. Ancak iki eylemin arkasındaki zihniyet aynıdır. Kadrolar arasında da dolaysız bir devamlılık vardır. Türkiye'yi neredeyse yüz yıldan beri tahakkümü altına almış olan aynı kadro ve aynı zihniyettir. Bu ülkenin buna artık tahammülü kalmamıştır. Dünyanın da kalmamıştır, ya da en azından kalmayacağını diliyoruz.

19 Aralık 2008

Dört Ülke Kaybettim Hükümsüzdür

29 Ekim 2008'de ***Taraf*** *gazetesinde Kelimebaz adlı köşeyi yazmaya başladım. Kelimebaz yazılarım ayrı iki cilt olarak derlenmiştir. Dil meselelerine yoğunlaşan Kelimebaz'ın yanı sıra zaman zaman gazetenin* ***HerTaraf*** *adlı tartışma sayfasında da siyasi konulara ilişkin uzun makalelerim çıktı. Bu yazı onların ilkidir.*

Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Türk ordusu Filistin cephesinde feci bir yenilgiye uğradı. Sir Edmund Allenby kumandasındaki İngiliz ordusu 19 Eylülde Kudüs'ün hemen kuzeyinde bulunan cephede hücuma geçerek 7. ve 8. Türk ordularını neredeyse tüm mevcuduyla esir aldı. Bunun üzerine Ürdün'de bulunan 4. Ordu da panik içinde dağıldı. 1 Ekimde Şam düşman eline geçti. 6 Ekimde Fransız donanması Beyrut'a girdi.

3 ve 4 Ekimde Amerikan basınında, Türk hükümetinin İsviçre kanalıyla barış teklifinde bulunduğuna dair haberler çıktı. Bundan birkaç gün sonra Talat Paşa başkanlığındaki kabine istifa etti. Mustafa Kemal Paşa kumandasındaki bir birlik Halep'te yeni bir savunma hattı oluşturmaya teşebbüs etti ise de 27 Ekimde İngiliz birlikleri Halep'i işgal etti. Bu olaydan tahminen üç dört gün önce İngilizler ateşkese hazır olduklarını bildirerek Türk hükümetinden bir temsilci göndermesini istediler. 28 Ekimde Hariciye Nazırı Rauf Bey gizli görüşmeler için Limni Adasının Mondros limanına vardı. 30 Ekimde ateşkes imzalandı. Ertesi gün İngiliz birlikleri İskenderun-Kilis hattında çarpışmalara son verdiler.

İngiliz kuvvetleri 42 gün süren bu kampanyada kuş uçuşuyla yaklaşık 550 kilometre ilerledi. Ele geçirdikleri alanda daha sonra İsrail, Ürdün, Suriye ve Lübnan devletleri kuruldu.

Şaşırtıcı ateşkes

Savaşın Kilis sınırında sona erdirilmesinde 42 gün aralıksız savaşan İngiliz birliklerinin yorgunluğu muhakkak ki bir rol oynadığı gibi, hemen aynı günlerde Almanya'nın yenilgiyi kabul ederek teslim olması da pay sahibidir.

Ancak burada dikkat çekici olan bir başka hususa da parmak basılmalıdır. İngilizlerin ateşkesi kabul ettiği hat, tastamam **Türk-Arap etnik sınırıdır**. Sınırın her iki yanında küçük azınlıklar vardır, ancak hattın güneyindeki köyler %80-90 gibi bir çoğunlukla Arap, kuzeyindekiler de benzer bir çoğunlukla Türk'tür.

Daha dikkat çekici olan şudur. 1916 ve 1917'de Mark Sykes ve Georges Picot arasında müzakere edilen gizli anlaşmalar uyarınca İngiltere, Külek Boğazına kadar olan Kilikya'yı, yani Adana vilayeti ile Maraş sancağını işgal ettikten sonra bu yerleri Fransız yönetimine bırakmayı taahhüt etmiştir. Dolayısıyla İngilizlerin Kilis'te silah bırakması, Fransa'ya verilmiş olan sözün **tutulamaması veya tutulmaması** anlamına gelmektedir.

Ateşkesin imzalandığı tarihte cephede kayda değer nitelikte bir Türk askeri birliği kalmamıştır. Adana'da bulunan 2. Ordu bir kabuktan ibarettir. Dolayısıyla İngilizlerin ciddi bir direnişle karşılaşmadan Adana'yı ele geçirmesi, hatta kısa sürede Anadolu içlerine ilerlemesi pekala mümkün görünmektedir.

Unutulmuş bir felaket

Standart Türk tarih yazımında Suriye "felaketi" hakkında neredeyse hiçbir ibareye rastlanmaz. Böyle bir olay sanki olmamıştır. Ders kitaplarında ve resmi tarihe ilişkin anlatımlarda konuya yer verilmediği gibi, döneme ait anılarda da Suriye yenilgisine pek değinilmez. Yenilginin analizi yapılmamış, "suçlular" aranmamış, sorumluluk taşıyan kişiler tevil ve inkâr yoluyla da olsa kendilerini savunmamıştır.

Bu kayıtsızlığın sadece "unutturma" çabasıyla ilgili olduğunu sanmıyorum. Dönemin günlük gazetelerini oturup okudum: Eylül ve Ekim ayları boyunca İstanbul basınında Suriye cephesine ayrılan yer çoğu zaman tek paragraflık resmi bildirilerden ibarettir. Çünkü Suriye olaylarıyla aynı günlerde İstanbul kamuoyu, Trakya cephesinden gelmesi beklenen çok daha büyük tehlike ile meşguldür. Savaşta Türkiye'nin müttefiki olan Bulgaristan, Eylül ayında yenilmiş ve Fransız-İngiliz seferi kuvveti tarafından işgal edilmiştir. Galip güçlerin her an İstanbul üzerine yürümesi beklenmektedir. O yönden

gelecek bir saldırıya karşı İstanbul'un savunulamayacağı görüşü halka ve hükümet çevrelerine hakimdir.

Böyle bir panik ve karamsarlık ortamında Suriye'den gelen haberlerin Türk basınını hiç etkilememiş olmasını bir ölçüde anlayışla karşılamak gerekir. Daha büyük bir badireyle yüzsüze olan kamuoyu, Suriye'deki yenilginin farkına bile varmamıştır.

Paşanın serencamı

Geçmiş felaketleri unutmak belki de insan tabiatının doğal bir savunma refleksidir. Doğru tavır da belki budur, bilmem. Kibarca söylersek, "**delinmiş davulun davası olmaz**" deyişi halk bilgeliğinin özlü ifadesidir. Buna karşılık, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olarak tarih sahnesinde yer alan Mustafa Kemal Paşa'nın Suriye yenilgisinde oynamış olduğu rol, sanırım tarihçilerin daha fazla dikkatini çekmeye layık bir konu olmalıdır.

Özetlemeye çalışalım.

Mustafa Kemal Paşa 1916-17'de ordu komutanı olarak Suriye ve Filistin cephelerinde bulunmuş, **karmaşık bir dizi siyasi entrikaya** adı karıştıktan sonra Ekim 1917'de görevinden azledilerek İstanbul'a çağrılmıştır. Biyografisinin bundan sonraki sekiz aylık kısmı karanlıktır. Dünya Savaşının bu en zorlu döneminde, bilindiği kadarıyla, herhangi bir resmi görevi yoktur. Sadece Aralık 1917-Ocak 1918'de veliaht Vahidettin Efendi ile birlikte Almanya'ya resmi bir ziyarette bulunmuştur. Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya husumetiyle tanınan ve Almanlarla arası hiç iyi olmayan genç generalin, böyle hassas bir gezide, yeni veliahdın bir tür siyasi mihmandarı veya "gözeticisi" olarak görevlendirilmiş olması da ayrıca dikkat çekicidir.

Filistin turnesi

Haziran 1918'de Mustafa Kemal, sağlık gerekçesiyle Avusturya'ya giderek bir ay Viyana'da ve üç hafta kadar Karlsbad'da kalır. Bunlar, Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin iyice anlaşıldığı ve çatırdamaya başlayan Avusturya-

Macaristan İmparatorluğu’nun İngiltere ile ayrı bir barış arayışına girdiği günlerdir.

4 Temmuzda Sultan Reşat ölür, Vahidettin tahta geçer. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa tedavisini yarıda bırakıp Türkiye’ye döner. İstanbul’a vardığının ertesi günü padişah tarafından kabul edilir ve birkaç gün sonra Filistin’de bulunan 7. Ordu kumandanlığına atanır. Bu görüşme sırasında padişaha Enver’i azlederek başkumandanlığı bilfiil üzerine almasını önerdiğini, ancak bu önerisine cevap alamadığını anılarında anlatmıştır.

4 Eylül dolayında Mustafa Kemal Paşa Filistin’de görevinin başına geçer. Resmen sadece 7. Ordu kumandanı olduğu halde, Cevat Paşa (Çobanlı) kumandasındaki 8. Ordu ve Cemal Paşa (Mersinli) kumandasındaki 4. Ordu da gerçekte onun direktifine tabidir. 7. Ordu kurmay başkanı olan von Falkenhausen, Mustafa Kemal’in görevi devralmasından hemen sonra onunla görüş ayrılığına düşerek istifa eder. Ordular Grubu kumandanı olan General Liman von Sanders kısa zamanda etkisiz hale gelir ve Şam yenilgisinden sonra görevi bırakır. Onun yerine, Mustafa Kemal Paşa artık fiilen yok olmuş olan Ordular Grubu kumandanlığına getirilir.

Eşi görülmemiş kumandan

Bu olaylardan çıkarılacak en basit sonuç, Mustafa Kemal Paşa’nın tarihte eşi görülmemiş ve hiç yenilmemiş bir kumandan olduğuna ilişkin yaygın görüşün sorgulanması olabilir. Mustafa Kemal’in bizzat kumanda ettiği 7. Ordu 19 Eylül Mecidde muharebesinde darmadağın olmuş, daha sonra Deraa’da, Şam’da, Hama’da ve Halep’te oluşturmaya çalıştığı savunma hatları da yarılmıştır.

Öte yandan, Filistin cephesindeki durumun ümitsizliği daha bir yıl öncesinden herkesçe bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Bu durumda Mustafa Kemal’i yenilgiden sorumlu tutmak fazlasıyla basit, hatta ucuz bir yorum olur. Asıl üzerinde durulması gereken nokta bu değildir. Mustafa Kemal’in 1917’de görevden alınması ve 1918’de yeniden aynı göreve atanmasıyla gelişen olaylar zincirinde **daha karmaşık bazı soru işaretlerinin** bulunduğu kabul edilmelidir.

Siyasi cüret

14 Ekimde cepheden saraya gönderdiği bir telgrafta paşa, istifa eden Talat Paşa hükümeti yerine kurulmasını "zaruri" gördüğü yeni kabineyi bildirir. "Nötr" bir asker olan Ahmet İzzet Paşa başkanlığında kurulacak olan hükümette, Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşı ve siyasi kader ortağı olan Fethi Bey İçişleri'ne, Rauf Bey Dışişleri'ne, kendisi de Enver Paşa yerine Harbiye Nezaretine önerilmiştir. Bu teklifin üçüncü şıkkı her ne kadar kabul görmez ise de, bir ayda üç ordu kaybetmiş olan bir generalin göstermiş olduğu **siyasi cürete** hayranlık duymamak elde değildir.

Mustafa Kemal'in kendisi hariç önerdiği kişilerden oluşan bir kabine 14 Ekimde göreve gelir. Ancak üç hafta sonra İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin yurt dışına kaçması üzerine istifa etmek zorunda kalır. 13 Kasımda İstanbul'a dönen Mustafa Kemal, hemen akabinde padişahla görüşüp Tevfik Paşa başkanlığında bir hükümetin kurulmasını önlemeye çalışırsa da bunda başarılı olamaz. Mustafa Kemal'in bu dönemde Tevfik Paşa'ya karşı gösterdiği tepkide adeta kişisel bir "ihanete uğramışlık" duygusunun izleri görülür. Oysa 14 Ekim tarihli telgrafta, Ahmet İzzet'in hükümeti kurmaktan kaçınması halinde alternatif olarak Tevfik Paşa adını öneren de kendisidir.

Fransa devre dışı

Birkaç ek bilgiyle puzzle'ın parçalarını toparlamaya çalışalım.

1. 28-30 Ekim tarihleri arasında İngiliz donanmasına ait bir gemide gerçekleşen Mondros görüşmelerinden İngiltere'nin müttefiki olan Fransa haberdar edilmemiştir. 30 Ekimde durumu fark eden Fransa hükümeti sert bir notayla İngiltere'nin tavrını protesto ederek mütareke görüşmelerine katılmayı talep etmişse de çeşitli gerekçeler ileri sürülerek bu talep geri çevrilmiştir.

2. Mondros Mütarekesi ile belirlenen Suriye sınırı, sonradan Türkiye'ye katılan Hatay vilayeti haricinde, bugünkü Türkiye-Suriye sınırıdır. 1920'de ilan edilen Misak-ı Milli'nin savunmaya ant ettiği milli sınır, **Mondros Mütarekenamesine açıkça atıfta bulunularak** tanımlanan bu sınırdır.

Sivas Kongresi beyannamesi de, yine açıkça Mondros'u anarak, bu mütarekede belirlenen milli sınırların hiçbir şekilde pazarlık konusu edilemeyeceğini bildirir.

3. İngiliz generali Allenby mütarekeden üç ay kadar sonra İstanbul'a gelerek çeşitli temaslarda bulunmuş ve Anadolu'da baş gösteren asayişsizliği kontrol altına almak üzere olağanüstü yetkilerle donatılmış bir genel müfettişlik makamı oluşturulmasını önermiştir. Allenby'nin bu görev için bir isim önerip önermediği konusunda kaynaklar çelişkilidir.[2] Ancak Allenby'nin tarif ettiği makam Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından Mayıs 1919'da oluşturularak, bu göreve Mustafa Kemal Paşa atanacaktır.

Tarih, kim ne derse desin, ilginç bir konu. Doğru anlatılırsa.

23 Ocak 2009

Ergenekon Rehberi

Taraf *gazetesi* HerTaraf *sayfasında çıktı. Türk Silahlı Kuvvetleri ve onun generalleri hakkında açık konuşmaya kimsenin cesaret edemediği bir devirdi. O yüzden söylenenler bilmece diliyle söylenmiştir.*

Ergenekon nedir?

Ergenekon diye bir örgüt olduğunu sanmıyorum, varsa da ikincil bir mevzudur, yan kuruluştur.

Ya bombalar, cinayetler, tehdit altında karar veren yüksek mahkemeler, talimatla yönlendirilen gazeteler?

Örgüt açık ve seçik ortadadır, adı da bellidir, ancak yürürlükteki mevzuata göre telaffuz edilmesi suç teşkil eder.

'Bir numara' kim?

Rütbeli ve rütbesiz çok üst düzey kişilere emir verebilen, yüksek mahkeme üyelerini ve gazete patronlarını, hatta belki bazı cumhurbaşkanlarını yönlendirme gücüne sahip olan biri olması lazım, mantıken.

'Bir numara'yı ortaya çıkarabilecekler mi?

2008 Temmuz ayının son günlerinde tüm gazetelerde 'Bir Numara'yı tarif eden yazılar yazıldı, boş fotoğraf kareleri yayımlandı, hemen ertesi günü adının açıklanacağına dair kamuoyunda bir beklenti yaratıldı. "Muzaffer Tekin'e benzer ama bıyıksız, daha zayıf, Rumeli muhaciri tipli" bir başka tanınmış kişinin resimleri de aynı günlerde aynı gazete sayfalarında sık sık görülmekteydi. Sanırım kendisiyle bir pazarlık yapıldı. "Ergenekon" soruşturmasına zorluk çıkartmaması şartıyla kendisine ilişmeme sözü verildi, hatta kariyerinde ilerlemesi sağlandı.

Bu 'pazarlığa' uyulacak mı peki?

Zaman zaman duygusal olduğu anlaşılan çıkışlar yapmaktan kendini alamıyor olabilir. Belki de paniğe kapılıyordur. Fakat şu aşamaya kadar anlaşma yürür görünüyor. Feverandan ileri gelen yanlış adımlar atılmasa yürümemesi için bir neden yok gibi görünüyor.

'Sonuna kadar' gidemeyecekler öyleyse.

'Sonuna kadar' gitmek kimsenin işine gelmez. Ayrıca Türkiye'ye zarar verebilir. Kamu otoritesinin tamiri güç olacak bir şekilde zedelenmesine yol açabilir. Biliyorsunuz, güvenlik stratejisinde esas olan suçluyu yok etmek değil, tesirsiz hale getirmektir. Bir yere kadar belini kırdıktan sonra zeytin dalı uzatırsınız, sizin kontrolünüzde kalmak şartıyla yaşamasına, hatta kendini geçindirecek kadar ufak tefek işler yapmasına izin verirsiniz.

Örgütün amacı askeri darbe miydi?

Zaten iktidarda olan neden darbe yapsın ki? Bu kadar aptalca bir hata yapacaklarını sanmıyorum. 2002'de iktidara gelen hükümetin kendilerini tasfiye etmeye kararlı olduğunu anladılar. Dolayısıyla hükümeti etkisiz hale getirmeye, gerekirse bir dizi siyasi entrikayla iktidardan düşürmeye, hatta belki başbakanı ekarte etmeye teşebbüs ettiler.

Ahmet Necdet Sezer?

Sezer ilk cumhurbaşkanı seçildiğinde gayet aklı başında, demokrat, hatta muhalif bir kişilik tablosu çizdi. Göreve geldikten bir yıl kadar sonra adeta 180 derece döndü. Tanınmış bir seri katile devlet madalyası takarken, Türkiye'nin uluslararası arenada gururu olan bir yazarı istiskal etme yolunu seçti. Oysa Sezer'in kendi kişiliği itibariyle birincisinden tiksinecek, ikincisini takdir edecek biri olduğunu sanıyorum. Başına neler geldiğini ancak tahmin edebilirim. Emekli olduktan sonra, selefinin aksine, mutlak suskunluğa gömülmesini saygıyla karşılıyorum.

Tasfiye kararını bu hükümet mi verdi?

Hükümetin bu kadar muazzam boyutlu bir işe tek başına girişecek gücü ve cesareti var mıdır bilmem. Batıdan destek almış olmaları muhakkak

görünüyor.

Batı'nın amacı ne peki?

Türkiye'yi medeni ülkeler ailesi içinde görmek istiyorlar. Bunun dünya dengeleri açısından çok önemli bir hedef olduğunu düşünüyorlar. İslam dünyasında eli yüzü düzgün tek demokrasi ve kayda değer bir ekonomik güç olan Türkiye'nin, çağdışı kalmış bir maceracı klik elinde belirsiz yerlere sürüklenmesinden korkuyorlar. 1945'te, 1968 sonrasında ve 1989'da dünya bambaşka ufuklara yelken açarken kendini yenilemeyi başaramayan Türkiye'nin artık bu kâbustan uyanmasını istiyorlar. 1930'lar faşizmine saplanıp kalmış bir Türkiye'yi Avrupa Birliğine dahil edemeyeceklerini, ona İslam dünyası için bir model ve lokomotif olma rolünü veremeyeceklerini görüyorlar.

Emperyalizmin bir oyunu mu?

Eğer emperyalizm ise, böyle emperyalizme can kurban. Bu ülkede yaşayan ve yaşamaya devam edecek 70 milyon insana bundan daha büyük bir iyilik yapamazlar. Üç çocuğum adına onlara teşekkür borçluyum.

Daha kaç dalga gelir?

Operasyonun başarıya ulaşması için daha en az iki, belki üç adım şart. Birincisi örgütün medya ayağını kırmaktır. Bunu yapmadan kamuoyunda dönüşüm lehine güçlü bir konsensus oluşturamazlar. Bu adımın nispeten kolay bir adım olacağını düşünüyorum. İkincisi yargı kurumlarının temizlenmesidir. Adalet işlevini kaybederek siyasi bir örgüte dönüşmüş olan üst yargıya radikal bir müdahale olmadan sistemin yeniden işler hale getirilmesi imkânsız görünüyor.

Üçüncüsü?

Üçüncüsü en zorudur. Hrant Dink cinayetin aydınlatılması lazım. Bu cinayet, gerek dünya kamuoyu, gerek Türk toplumunun vicdanı açısından gerçek bir dönüm noktasıdır. Aydınlatıldığı takdirde eski düzenin vicdani

dayanaklarının tartışılmaz ve geri dönülmez bir şekilde sarsılacağını sanıyorum.

Neden zor peki?

Hrant'ı valiliğe çağırıp tehdit ettiler. Türkiye'de İstanbul valisini kurye olarak kullanabilecek kaç kişi var? Başbakanla cumhurbaşkanını saymıyorum. İçişleri Bakanının da olayın içinde olduğunu sanmam. Geriye iki üç kişi kalıyor, isimleri bellidir. Yargıtay mensuplarını akı kara diye okumaya kim ikna edebilir? Yüz tane kafası tıraşlı gencin Hrant Dink Caddesinde (eski Halaskârgazi) gösteri yapmasını kim örgütleyebilir? Hürriyet gazetesi Hrant'ı vatan haini gösteren sekiz sütun manşeti kendiliğinden mi attı, yoksa Kerinçsizgillere mi kandı? Demin bir pazarlıktan söz ettim. Eğer öyle bir pazarlık varsa o pazarlığı bozmadan bu soruların cevabı verilebilir mi bilmiyorum. Ama Hrant cinayetini aydınlatmadan bu operasyonu tatmin edici bir sonuca bağlamak da zor. Çözümü güç bir ikilem olmalı. Çözmeye çalışanlara Allah kolaylık versin.

Hükümet Ergenekon soruşturmasını kendi siyasi amaçları için kullanıyor olabilir mi?

Böyle bir tehlike var tabii. İktidar tehlikeli bir oyundur. Hükümetin gizli bir gündem güttüğüne, "şeriat özlemi" içinde olduğuna zerrece inanmıyorum; hiç inanmadım. Ama iyi niyetle başlanan bir mücadele bile insanı bazen adım adım zulme, adaletsizliğe sürükleyebilir. Yağmurdan kaçarken doluya tutulma ihtimalini gözden ırak tutmamak lazım.

Ergenekoncular cezalandırılacak mı?

Bence zor. Bu kadar salkım saçak bir davayı sonuca nasıl bağlayabilirler merak ediyorum. Belki bilfiil cinayete bulaşmış birkaç kişi mahkûm olur, o kadar.

Boşuna mı bunca heyecan peki?

Amaç intikam almak değil ki? Ülkeyi bir beladan kurtarmak, bunca yıldır ufkunu karartan kâbustan uyandırmak. Bir gariban Tuncay Özkan veya

memlekete o kadar hizmeti dokunmuş bir Bedrettin Dalan mahkûm olsa kim ne kazanacak. Mevkilerinden tepetaklak gelmeleri, bir süre tutuklu kalmaları ya da yurt dışında sürünmeleri bence yeterince cezadır. Belki akılları başlarına gelir, doğru yola dönerler.

2 Şubat 2009

Kürt Sorunu Yoktur, Türk Sorunu Vardır

Kürt sorununa ilişkin derleme bir kitapta yer alan yazım.

Dünyada halen **başka bir ulusun siyasi egemenliği altında yaşamaya devam eden en büyük homojen ulusal topluluk** Türkiye Kürtleridir sanırım**.** Sovyetler Birliği ve Yugoslavya, egemenlikleri altındaki ulusal topluluklara hükmedemeyerek dağıldılar. Çin'de Uygurlar ve Tibetliler kendi ülkelerinde küçük bir azınlık durumundalar; hiçbir coğrafi alanda homojen bir çoğunluğa sahip değiller. Başka bir ilginç örnek olan Etiyopya'da egemen Amhari ulusunun üstünlüğü 1991 devriminden sonra sona erdi, gevşek bir federal yapı benimsendi. Sudan devleti, Arap olmayan bölgeler üzerindeki hakimiyetini kaybetti. Nüfusu 10 milyonu aşan başka örnek düşünemiyorum.

Dünyadaki başarılı görünen çokuluslu devletlerde iki ayrı model göze çarpıyor. İsviçre ve Hindistan'da devlet, bir ulusal toplulukla özdeşleşmiş değildir. İsviçre'de dört, Hindistan'da ise 18 kadar etnik topluluk, ayrı ayrı egemenliğe sahip birimler olarak yaklaşık eşit haklarla bir araya gelmiş ve ortak bir devlet kurmuşlardır. Bu devletler, egemenlikleri altındaki ulusal topluluklardan herhangi biri ile özel bir bağı olmayan birer siyasi üstyapıdır. Çekoslovakya'da bu model yürümedi. Belçika'da da, ayrı iki topluma dayanan devlet modelinin çözülmeye yüz tuttuğu görülüyor.

Bu modelin Türkiye için geçerli olmadığı muhakkaktır.

Diğer model, İngiliz egemenliği altında **geniş haklara, özgürlüklere ve yerel idari yapılara** sahip olan ve güçlü bir ulusal kimliği koruyan İskoçya ve Galler Ülkesi modelidir. Buna benzer bir model İspanya'nın Katalan ve Bask ülkelerinde büyük mücadelelerden sonra kurulabildi. Kanada'daki yapı teorik olarak İsviçre'ye benzer bir federasyon ise de pratikte daha çok İngiltere ve İspanya modeline yakındır.

Türkiye'de *eğer* Kürt Sorununa barışçı bir çözüm bulunabilecekse, İngitere ve İspanya modelinden farklı bir seçenek mevcut veya mümkün görünmüyor.

Zaman Kürtlerden yana

Türkiye'de mevcut yapının daha fazla sürdürülemeyeceği apaçık ortadadır. Öngörü sahibi siyasi yorumcular bu gerçeği daha 1960 ve 70'lerde algılamışlardı.

Türk devletinin, sayıca bu kadar büyük ve coğrafi anlamda homojen bir topluluğu askeri kontrol ve propaganda yoluyla ilelebet elde tutmaya yetecek **maddi güce ve basirete** sahip olduğu şüphelidir. Kaldı ki Sovyetler örneği, öyle bir güç ve basiret olsa bile, günümüz dünyasında bunun ulusal toplulukları yönetmeye yetmediğini kanıtladı.

Zaman Kürtlerden yana işlemiştir. Türkiye'nin Doğu bölgesinde Cumhuriyet'ten önce var olan sosyal ve etnik denge Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana Kürtler lehine radikal bir şekilde değişti. Türk yönetici, Ermeni köylü ve esnaf, Arap tüccar ve din adamı ile Kürt aşiretten oluşan eski çokuluslu yapı, Ermenilerin tasfiyesiyle dengesini kaybetti. Eskiden Diyarbakır, Van, Bitlis gibi kentlerde kent nüfusunun önemli bir unsurunu oluşturan Türk yönetici sınıfı 1925-60 yılları arasında bölgeyi terk ederek yerel egemenliği Kürtlere bıraktı. Bölgede bugün devlet memurları ile aileleri dışında yerleşik Türk unsuru kalmamış gibidir.

1960-70'lerde Kürt gençliğinin lise ve üniversite eğitimine katılmasıyla birlikte eski sosyal hiyerarşi altüst oldu. Eğitilmiş kuşağın, kendi ülkesinde aşağılanan bir "ikinci sınıf" vatandaşlığa razı olmayacağı ve yönetim pozisyonlarını talep edeceği aşikârdı. Nitekim 1970'lerdeki ilk Kürt milliyetçi hareketlerinin hemen tümüyle üniversite gençliği arasında ortaya çıkmış olması anlamlıdır.[3]

1990'larda boşaltılan köylerden kentlere akan nüfus, bölgede Kürt kültürel egemenliğinin pekişmesine zemin hazırladı. Bölgede önemli bir nüfus oluşturan Zazalar (Siverek gibi birkaç örnek hariç) ya Kürtlüğe asimile edildi, ya da siyasi bakımdan Kürt hareketi içinde yer aldılar. Yakın tarihe kadar Arap çoğunluğun bulunduğu Mardin ve Urfa kentleri ile kısmen Siirt'te bugün Kürtler egemen unsurdur.

Ayrıca nüfus artış hızı bakımından Kürtler, Türklere karşı bariz bir üstünlüğe sahiptir.

Bu koşullarda Türkiye'nin, "üniter ve milli devlet" retoriğine ve askeri üstünlüğe dayanarak Fırat'ın doğusunda egemenliği uzun süre elde tutabileceğini farz etmek hayaldir.

Baskı ters tepti

Belirginleşen Kürt "tehlikesine" karşı Türk devleti, 1980 yılından bu yana sistemli bir askeri baskı ve yıldırma politikası izledi. **Rasyonel görünmeyen bu politikanın** ısrarla sürdürülmesi, a) ideolojik körlük, b) basiretsizlik, ve c) belki süregiden çatışmanın doğurduğu birtakım kurumsal ve ekonomik çıkarlarla izah edilebilir. Öte yandan baskı politikasının ters teptiği ve Kürt ulusal bilinçliliğini körüklemekten başka sonuç doğurmadığı ortadadır. Günümüzde Kürtler arasında 1980'ler ile kıyaslanmayacak boyutta bir ulusal irade ve kararlılık görülüyor. "Zulme uğrama" duygusu, yalnız Kürtlerde değil tüm insanlarda ve her çağda, eyleme geçme kararlılığının en önemli itici gücünü teşkil eder.

Türk devletinin görünürdeki irrasyonel baskı politikasının yanı sıra, Kürt hareketini bölmek veya birtakım güdümlü örgütler yoluyla makul çizgisinden saptırmak veya kamuoyu nezdinde itibarını zedelemek yolunda birtakım çalışmaları da olmuş olabilir. Ancak böyle çalışmalar eğer varsa bunlar da ters tepmiştir. PKK hareketi, kamuoyu nezdindeki tüm sorunlarına rağmen, Kürt ulusal iradesini güçlendirmek yönünde etkili olmuştur.

Hain emeller

Yabancı devletler Kürt mücadelesinin oluşumuna katkıda bulundular mı? Bunu bilemem. Ancak 29 yıldır süregelen propaganda çabasına rağmen Türk devletinin bu yönde **inandırıcı bir delil ortaya koymamış olması**, sanırım yeterince anlamlı bir olgudur. Her halükârda Batılı devletlerin, önemli bir NATO müttefiki olan Türkiye'yi bölmek ya da zayıflatmak veya istikrarsızlığa düşürmekte ne gibi bir çıkarı olabileceğini anlamaktan acizim. Belki Kürt hareketini teşvik etmekten ziyade, önüne geçilmesi

imkânsız görülen bir olguyu bir ölçüde denetim altında tutmaya yönelik müdahaleler olmuş olabilir.

Öte yandan Rusya'nın olaylardaki muhtemel rolü üzerinde hiç durulmamış olması ilgi çekicidir. Acaba Rusya, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik (ABD güdümlü) askeri potansiyelini baltalamak veya Türk hükümetlerinin Kafkasya'da giriştiği birtakım maceralara misilleme yapmak amacıyla Kürt hareketine destek sağlamış olabilir mi? Bu konuda da ele gelir bir bilgiye sahip değilim.

Her halde dış faktörlerin, eğer varsa, olaylarda marjinal bir rol oynadığı muhakkaktır. Kürt hareketinin sosyolojik nedenleri yeterince açık ve güçlüdür. Başka ülkeler hiçbir şey yapmasa da son 29 yılın olaylarının aşağı yukarı aynı şekilde gelişeceği öngörülebilirdi.

Türk sorunu çözülmeden Kürt sorunu çözülmez

Türk siyasi hayatındaki esas çıkmazın Kürt Sorunu değil "Türk Sorunu" olduğunu anlamak gerekiyor. Çözüme yönelik düşünmek için bence ilk ve en önemli adım budur.

Türkiye Cumhuriyetine kuruluşundan beri egemen olan **ırkçı, hakaretamiz ve hayalperest bakış açısı,** salim akılla kolayca çözülebilecek en basit sorunları bile çıkmaza sokmakta eşsiz bir rol oynamıştır. "Atalarımız" eğer Ortaasya'dan geldiyse, Türkiye'de yaşayan herkes eğer "Türk" olmak zorundaysa, "Türk" olmayan hiç kimsenin ve hiçbir şeyin (binlerce yıllık köy adları dahil) bu vatanda hakkı yoksa, **en temel vatandaşlık hakları ulusal ideolojiye biat koşuluna bağlanmışsa**, rasyonel bir çözüm doğal olarak yoktur, olamaz, ve olmayacaktır. "Türk Sorunu" çözülmediği müddetçe, Kürt Sorununun kanlı ve korkunç bir sona doğru ilerlemesi bana kaçınılmaz görünüyor.

Türkiye'nin iç barışını ve toprak bütünlüğünü koruması, hatta belki komşu bazı ülke ve bölgeleri kapsayacak şekilde etkinlik alanını genişletmesi, bu ülkede yaşayan herkesin ortak çıkarıdır. Bu hedefe varmanın ilk adımı Kürt Sorununu çözmek değildir. Bunun ilk adımı, Türk Sorununu çözmektir. Türk yönetici sınıfı ve Türk kamuoyu, bu devletin "Türklere" veya onlar

adına ahkâm kesenlere değil bu ülkede yaşayan herkese ait olduğunu, herkesin insan ve vatandaş olmaktan ileri gelen doğal haklara sahip olduğunu, her vatandaşın etnik kökeninden, tercih ettiği yahut etmediği dinden ve savunduğu siyasi görüşten bağımsız olarak saygıya mazhar olduğunu kavradığı gün, Kürt sorunu dahil bu ülkeyi 80 küsur yıldan beri hasta eden pek çok sorun kendiliğinden çözülmüş olacaktır.

O zaman oturup, Kürtler hangi yasal ve idari düzenlemelerle memnun olur, hangi haklar nasıl korunur, sağduyuyla tartışmak mümkün olur. Bask modeli mi, Kanada modeli mi, başka bir şey mi, salim akılla konuşulabilir.

16 Şubat 2009

Türkiye'ye Sahiden Ordu Lazım mı?

Taraf *gazetesi HerTaraf sayfasında çıktı.*

Diyelim ki gözbebeğimiz ordumuz yarın toptan terhis edildi. Muvazzaf zümre topluma daha yararlı olacakları işler için yeniden eğitildi, yaşlıları emekliye sevk edildi. Askeri garnizonlar milli park veya üniversite kampüsü oldu. Orduevleri de, hatırasına hürmeten, emekli asker lojmanı yapıldı. Hurda demir-çelik piyasası patladı.

Acaba sonu ne olur? Memleket batar mı? Emperyalizmin kirli emellerine teslim mi olur? Fatih Altaylı'nın başına talihsiz şeyler gelir mi?

Teker teker ihtimallerden gidelim.

1. Rusya istila eder.

Etmez. Rusya daha dün tamamen silahsız ve ordusuz yedi milyon Azeriyle, beş milyon Kırgızla, üç milyon Letonyalıyla başa çıkamadığı için bu ülkeleri terk etti. Yetmiş milyon Türkü ne yapsın? Deli değil ya bu adamlar? Dili, devleti, geleneği, benlik bilinci, siyasi partileri, kurumları, şirketleri, gazeteleri, bankaları, üniversiteleri, okuryazar insanları olan koskoca ülkeyi bu çağda arzusu hilafına yönetmek mümkün müdür? Yönetsen kaç sene yönetebilirsin? Amerika Irak'ı yönetebildi mi? (Ki Irak'ın ordusu da var, Amerikalıların emrinde.) Türkiye'nin 800 binlik ordusu 25 seneden beri bir avuç Kürt militanıyla başa çıkabiliyor mu?

Sonra Türkiye'de mevcut düzenin sürmesinde çıkarı olan o kadar devlet var, batıda ve doğuda. Onlar izin verir mi?

2. Yunanistan istila eder.

Etmez. Salt İstanbul'un nüfusu Yunanistan'ın toplamı kadar. Alsalar başlarına bela olur. Atina bile on yıla kalmaz Türk belediye başkanı seçer; Akropol semalarında ezan okuturlar.

3. Suriye istila eder.

Etmez. Suriye devletinin toplam bütçesi 7 milyar dolarmış. Türkiye'ninki şimdilik 170 milyar dolar, ordu yükü memleketin sırtından kalksa herhalde iki misli olur. Parasını verip Suriye'yi satın alırlar, olur biter. Suriyeliler de memnun olur tahminimce.

4. Amerika istila eder.

Etmez. Memleket zaten ellerinde, istila edip ne yapsınlar? Hem Amerika'nın elinde 2,5 milyon kişilik Türk devlet teşkilatını yeniden kuracak yedek adam stoku mu varmış? Bugünkünden farklı ne yapmayı düşünüyorlarmış ki istila etmenin zahmetine, masrafına değsin?

5. Toptan istila etmezler, azar azar kemirirler.

Yunanlı İstanbul'u alamaz belki, ama Çeşme ile Alaçatı'ya göz koyarsa ne olacak? O da basit. Ordudan tasarruf edeceğin parayla adamların memleketinde üç banka, iki gazete, bir üniversite satın alırsın, Çeşme'ye bulaşacaklarına bin pişman edersin.

Peki, bir de sembolik sınır güvenlik gücü oluşturursun ki sınırlarına göz diken elini kolunu sallayarak emrivakiler yaratamasın, ulusal ve uluslararası bir rezalet çıkarmadan amacına ulaşamayacağını bilsin, ona göre hareket etsin. Bu iş için de bilemedin beş on bin kişilik bir güç yeter herhalde.

6. Dünya savaşı çıksa rezil oluruz.

Dünya savaşı çıksa katılmamaya çalışırız. İsviçre iki dünya harbine katılmadı, hem cephenin tam ortasında yer aldığı halde katılmadı. Bunu ordusu sayesinde yapmadı: aklıyla yaptı, kimseye tehdit oluşturmadığı için yaptı, silahtan daha kuvvetli bir şeye – para kurumlarına – sahip olduğu için yaptı. İkinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusu içler acısı haldeydi. Almanlar girse iki günde İstanbul'a dayanır diye hesapladılar. Savaş dışı kalabildiysek ordu sayesinde değil, İsmet Paşa iki tarafı iyi dengelediği için kalabildik. Türkiye'nin petrolü yok, savaşanlara yarar ahım şahım başka bir şeyi yok, neden şanslarını zorlasınlar? Hem Almanlar krom istedi de (parasıyla) vermedik mi?

Peki, memlekette stratejiden, taktikten, askeri teknolojiden anlayan bir kadronun bulunması faydalıdır diyelim. Üniversitelerde iyi bir-iki fakülte kurulur, bu da temin edilir. Sivil kadrolardan söz ediyorum, şüphesiz. Akla ve hesaba dayanan bir işi sivillerin askerden daha kötü yapması için bir neden var mı? Serbest tartışma ve rekabet ortamında oluşacak yeteneğin çapı, emir komuta kültürünün cılız ürünleriyle kıyas kaldırır mı? Bir yanda bugünün Türkiye'sinde sivil sektörlerde – inşaatta, basında, reklamcılıkta, bankacılıkta – gördüğünüz bilgi ve beceri birikimine bakın, öbür yanda üniformalı zevatın üstlerine vazife olan ve olmayan konularda sergilediği düzeye bakın, karar verin.

7. Kürtler azar.

Azar belki. Ama benim o bölgedeki insanlardan duyduğum, bildiğim, gördüğüm o ki bugüne dek azdıkları kadar "azmalarının" esas nedeni Türk ordusunun yokluğu değil, tam tersine, varlığıdır. Baskı ve tehdit ortadan kalkarsa belki onlar da rahatlar, Türkiye gözlerine daha bir cazip görünmeye başlar. Hem diyelim ki bağımsızlık ilan ettiler. Acaba Türkiye'nin orayı üniversitesiyle, televizyonuyla, gazetesiyle, kalifiye personeliyle, müteahhidiyle, bankasıyla, Arçelik'iyle, Etibon'uyla, turistiyle ele geçirmesi mi daha sağlıklı ve kalıcıdır, silah zoruyla elde tutmaya çalışması mı?

8. Memleketi eşkiya sarar.

Sarmaz. Eşkiyayla mücadele mercii asker değildir, polistir. Polis teşkilatını biraz daha takviye etmek, jandarmayı tam profesyonel bir güce çevirmek gerekir belki. Son yıllarda özellikle polisin ve bir ölçüde jandarmanın asli görevlerinde gayet başarılı oldukları ortada. Ordu gidince niye başarısız olsunlar ki? Bizden çok daha vahşi bir ülke olan Amerika'da orduyu iç güvenliğe milim bulaştırmadan bunca senedir pekala idare etmişler.

9. Laiklik elden gider.

Yok ki gitsin. Nişantaşı'nın, Çankaya'nın, Alsancak'ın beş on sokağına sıkışmış özgürlüğünü ordu mu koruyor, yoksa paran, eğitimin ve

uluslararası ilişkilerin mi koruyor, bir düşün.

10. Atatürk elden gider.

Bugünkü konumundan gider, orası kesin. Ama geçmişte kalmış, memlekete zor zamanlarda önderlik etmiş, sevabı kadar hatası da olan bir siyasi lider olarak anılmaya devam eder. De Gaulle'ler, Churchill'ler, Nasır'lar ve Nehru'larla birlikte hatırlanır. Ahalinin yarısının sevdiği ama bazen eleştirdiği, öbür yarısının sevmediği ama saygı duyduğu bir simge olarak siyasi hayatta etkisini sürdürür.

11. Memlekette yeşil alan kalmaz.

Bak bu ciddi. Türkiye'de kentsel alanda doğru dürüst yeşillik sadece askeri garnizonlarda kaldı. Ordu reformuyla beraber mutlaka kapsamlı bir milli park ve bahçeler yasası çıkarılması şart ki onlar da kapanın elinde kalmasın.

*

Konuyu perspektife koymak için hatırlatalım. Burada bahis konusu olan, son 250 yıldır girdiği her savaşı kaybetmiş bir ordu, Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarıyla yaptığı üç savaş (1897, 1919-1922, 1974) hariç. Rusya'yla yedi kere savaşıp yedi kere yenilmek gibi dünya tarihinde eşi olmayan bir rekora imza atmış. Daha dün kurulmuş Bulgaristan'la Yunanistan ve Sırbistan karşısında iki ayda darmadağın olmuş. Güneydoğu'da üç-beş bin isyancıyla bunca senede başa çıkamamış, onları yeneceğim diye sivil halkı kırmış, işi büsbütün çıkmaza sokmaktan başka sonuç alamamış.

Modernmiş şuymuş buymuş. Türkiye'de üç gün askerlik yapmış biri bu iddiayı ciddiye alamaz. Mıntıka temizliği yaptırmayı Aziz Nesin komedisine dönüştürmeyi başaran, bir cemseyi tamir etmek için yüzlerce tutanak, emir, fırça, izin, ceza, dayak ve yalan üreten bir mekanizma mı modern?

Maliyeti: 1. Fakir bir devletin sırtından her yıl milyarlarca lira para, 2. En verimli çağında insan yaşamından heba edilen bir buçuk yıl, 3. Kontrolsüz gücün bir kanser gibi toplum bünyesine yaydığı hukuki ve ahlaki ve

ekonomik yozlaşma, 4. Seksen yıldır aşılamamış bir korku rejimi, 5. Koskoca ülkeyi medeni dünyanın gözünde parya seviyesinde tutan çağdışı bir siyasi söylem.

Gerekliyse, ne yapalım, katlanalım. Düzeltmenin, modernize etmenin yollarını arayalım. Ama ya değilse? Ya bunca maliyet boşa ödeniyorsa? Gerçekten lazım mı diye soranı ben bilmiyorum. Belki lazımdır, olabilir, mümkündür. Ama soran yok ki bilelim.

Buyurun, merak ettim, ben sordum.

Ordu lazımdır diyenlerin daha başka gerekçeleri varsa anlatsınlar, dinleyelim, öğrenelim.

24 Şubat 2009

Vatan Kurtardı, Halifeyi Kovdu, Daha ne?

Taraf *gazetesi HerTaraf sayfasında çıktı.*

Türker Alkan emekli kahvelerinin vazgeçilmez klasiklerini bir kez daha özetlemiş:

“Atatürk’ü başımıza gelen ve gelecek olan her türlü belâdan sorumlu ***bir felâket tanrısı*** *gibi görenlerin neye itiraz ettiklerini* ***anlamakta da zorlanıyorum doğrusu****. Neye itiraz ediyorlar? Kurtuluş Savaşı’na mı? Saltanatın ve halifeliğin kaldırılmasına mı? Cumhuriyetin kurulmasına mı? Kadınlara eşit haklar tanıyan Medeni Yasa’nın kabulüne mi? Şeriatın işlemez kılınmasına mı? Çağdaş bir eğitim sisteminin kurulmasına mı? Laikliğin benimsenmesine mi? Son bir soru: Bu reformlar olmadan demokrasi kurulabilir miydi?” Radikal, 22 Mart 2008.*

“Bkz: Hitler otoban yaptı o yüzden sevmiyorlar,” veya “Bkz: Stalin zamanında hırsızlık yoktu,” deyip geçmek mümkün. Ama biz öyle yapmayalım, etraflıca cevap verelim. Belki itirazları anlamakta zorlananlara faydamız dokunur.

Soruları geldiği sırayla cevaplayalım isterseniz. Sonra da sözü edilmeyen bir-iki taneyi ekleriz.

1. “Kurtuluş Savaşı” adıyla anlatılan yalanlar manzumesine, evet, itiraz ediyoruz.

Türkiye Birinci Dünya Savaşında saldırgan tarafta yer aldı. Tarihin en büyük askeri hezimetlerinden birine uğrayıp dağıldı. Savaştan sonra burada galiplerin işine gelen bir rejim kurulması gerekiyordu. O rejim 1923’te aynen istedikleri gibi kuruldu. Hepsi budur.

Daha erken kurulabilirdi. Daha kolay ve daha kansız olurdu, memleket o kadar harap olmazdı. Belki Tek Adam diktatörlüğüne de o kadar kolay teslim olmazdı. Ama 1918’de İngilizler bir hata yaptılar, barış şartı olarak İttihat ve Terakki kadrolarının tasfiyesini talep ettiler. Bunun üzerine birileri

vatanmillet diye haykırarak ayağa kalktı. Altı sene savaştan bitmiş bir ülkeyi gözünü kırpmadan tekrar kana ve ateşe sürdü.

İngilizler kızıp tehditler savurdular, **asarız keseriz böleriz Sevr yaparız** diye gözdağı verdiler, etkili olsun diye Yunanlıları sahaya saldılar. Üç sene daha manasız bir katliam oldu. Sonra gene İngilizlerin dediği oldu. Tek farkla: İttihatçı kadrodan ayıkladıkları yirmi otuz kişi hariç, gerisi vatan kurtaran kahraman kontenjanından memleketin tepesinde oturmaya devam etti.

Bundan dolayı kime neden minnet duyulacak, ben "anlamakta zorlanıyorum doğrusu".

2. Padişahlığın kaldırılıp BU cumhuriyetin kurulmasına itiraz ediyoruz.

Faraza İngiltere monarşisi kaldırılıp Fransa cumhuriyeti, yahut İsveç krallığı yerine Finlandiya cumhuriyeti kurulsaydı itiraz etmezdik belki. Ya da ederdik, kime ne? İngitere'nin Fransa'dan kötü bir yer olduğunu kim söylüyor? İsveç kralının Finlandiya cumhurbaşkanından daha yaramaz bir adam olduğu ne belli? Asya farklıdır Avrupa'ya benzemez diyorsanız buyurun, Tayland krallık, Kamboçya cumhuriyet: hangisi daha iyi?

Dünya Savaşı öncesi Türkiye'de aksırıp tıksırsa da işleyen bir Yasama Meclisi vardı. Serbest veya serbestimsi seçimler yapılıyordu. Çatır çatır çatışan siyasi partiler ve her yıl bir yazar vurulsa da canlı kalan bir basın vardı. 1923'te bunun yerine tüm üyeleri şahsen Reisicumhur tarafından belirlenip seçilen ve Reisicumhurun canı istediğinde ıskat edilen bir hık deyiciler kurulu geldi, iyi mi oldu?

1839'dan 1913'e dek Osmanlı devletinde siyasi nedenlerle tek kişi idam edilmedi. 1923'ten sonra yüzlercesi pazar meydanlarına kurulan darağaçlarında asıldı. İstibdat mı dediniz?

İran'da 1978'de şahlık rejimini devirdiler, yerine cumhuriyet kurdular. Bundan dolayı sevinmeli miyiz? Ondan iki sene önce İspanya'da Franco

rejimi eceliyle son bulunca yerine krallık kurdular. Bundan ötürü üzülmeli miyiz?

Hem 1920-1923'te **bir dizi darbeyle iktidarı ele geçirip** "cumhuriyet" kuranların yaptığı, ettiği, düşündüğü ve söylediğiyle, 2002-2008'de bir dizi darbeyle iktidarı ele geçiremeyenlerin yaptığı, ettiği, düşündüğü ve söylediği o kadar farklı mıdır acaba diye bir oturup düşünsek faydalı olur belki. Adamlar Atatürk'ün izindeyiz diyorlar. Belki de haklıdırlar?

3. Kadınlara eşit haklar tanıyan Medeni Yasa'nın kabulüne itiraz etmiyoruz, hatta bunu dayatan Batılı "düşmanlarımıza" teşekkür ediyoruz.

Medeni Kanun'u adamlar Lozan'da dayattılar, çatır çatır kabul ettirdiler. **Atatürk değil Hacı Abdülgaffar olsa** yapacağı bir şey yoktu, kabul etmeye mecburdu.

Lozan'dan daha yüz sene önce dayattıkları, berikilerin de pek itiraz etmeden kabul ettiği şuydu: Gayrimüslim tebaaya İslam hukukunu uygulayamazsın. Eğer İslam hukukunu sürdüreceksen gayrimüslimler için ayrı mahkemeler kurmak zorundasın. Bunların adil olacağına güvenmediğimiz için de gayrimüslim tebaan için **kapitülasyon adı verilen ek güvenceleri** kabul edeceksin.

Lozan'ın kilit müzakere konularından biri buydu. Eski hukukunu sürdüreceksen, azınlıklar için eskisinden de beter kapitülasyonları kabul edeceksin, çünkü bu saatten sonra sana artık hiç güvenmeyiz dediler. Ankara da bunun üzerine, ehveni şer deyip, müslim ve gayrimüslime eşit olarak teşmil edilecek "laik" bir medeni hukuku getirmeye razı oldu. Olay budur.

Kaldı ki İstanbul Darülfünunu'nun Hukuk Fakültesinde 1880'lerden beri Batı usulü medeni hukuk mecburi dersti. 1910'larda da memleketin en kalburüstü hukuk talebesinden 10-15 kadarı devlet bursuyla Lozan Üniversitesine gidip medeni hukuk tahsil etmişti. Yani memleket ortaçağ karanlığında kıvranıyordu da Atam geldi Medeni Kanun getirdi, yok öyle şey.

4. Çağdaş bir eğitim sisteminin kurulmasına itiraz etmiyoruz, aferin Safvet Paşa diyoruz.

Ve konunun Atatürk'le alakasını anlamakta güçlük çekiyoruz. Türkiye'de "çağdaş" dedikleri bugünkü sistemin temelleri 1830'larda atıldı, Safvet Paşa'nın 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle pekişti, Abdülhamit devrinde imparatorluğun taşrasına yayıldı. İlkokul-ortaokul-lise sistemi bu dönemin ürünüdür. Galatasaray gibi dünya çapında bir çağdaş lise 1868'de kuruldu. Maarif Vekâletine bağlı ilk kız liseleri 1882'de – **yani Fransa ile aynı yıl** – kuruldu. İstanbul Üniversitesi Abdülhamit'in fermanıyla 1900'de kuruldu.

Manastır'ın kör taşrasındaki askeri lise öğrencilerine 1890'larda Fransa'nın siyasi akımları ile çağdaş edebiyatı okutuluyordu, Fransızca olarak. Cumhuriyet'in "çağdaş" liselerinde sıkıysa dene, Şırnak'a sürerlerse gene şanslısın.

1921'de Ankara Meclisi'nin topladığı Maarif Kongresi'nin önde gelen kaygısı "**şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden** tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür" oluşturmaktı. O günden beri de değişen bir şey yoktur.

1920-1938 döneminde Türkiye'de her düzeyde eğitimin nasıl yerinde saydığını, hatta gerilediğini, *Yanlış Cumhuriyet*'in 184-203 sayfalarında sayılarla izah ettim. Burada tekrarlamaya gerek yok. İnsan eski ezberleri tekrarlamadan önce merak eder bir okur demekle yetineyim.

*

Maamafih buraya kadar saydıklarımın hepsi detaydır, teferruattır. Çerez niyetine yazdım kabul edin. Farz edin ki bunların hepsinde onlar haklı biz haksızız: vatanı da Atatürk kurtardı, liseleri de O kurdu, kadınları da azat etti, cumhuriyet de illa ki çok iyi bir şeydir. Gene itiraz ederiz. Hem bunların hepsinden daha önemli bir zeminde itiraz ederiz. Çünkü,

5. Devlet reisinin görüş ve emirlerini reddeden herkesi alçak, soysuz, vatansız ve gizli emel sahibi hain ilan eden zorbalık diline itiraz ediyoruz.

Bu dil, bir toplumu kuşaklar boyu düzelmemecesine hasta eden ve çürüten bir dildir. Düşüncenin ve yaratıcılığın kaynaklarını kurutur. Korkuyu ve iki yüzlülüğü bir hayat tarzı haline getirir. En cahil ve zorba olanın her zaman zeytinyağı gibi üste çıkmasını meşrulaştırır.

Doksan yıldan beri kafası çalışan ve kahvehane muhabbeti dışında söyleyecek bir sözü olan herkese bu ülkeyi zindan eden bu dildir. Muasır medeniyetin tiksinerek söz ettiği bir gariban gettoya mahkûm eden de bu dildir.

Cumhuriyet bu dili kurucusundan öğrendi. Ulu Önder'in 1920-21'den sonraki her demecine, her söylevine, her cümlesine bakın: baştan aşağı tehditnamedir. Büyük Nutuk'un her sayfasını, Önder'le öyle ya da böyle görüş ayrılığına düşen kişilere yönelik kan dondurucu küfürler süsler. Herhangi bir konuda Reisicumhur'dan farklı düşünen HERKES satılmıştır, HEPSİ düşman ajanıdır, imha edilmesi gereken zararlı unsurdur; hiç değilse aptal ve zevzektir.

Hem dürüst, vatansever ve az çok zekâ sahibi olacak, hem O'na kayıtsız şartsız itaat etmeyecek? Bu ihtimal, Nutuk sahibinin ve onun kurduğu Cumhuriyetin hayal sınırlarını zorlar.

De ki Reisicumhurun her dediği doğruydu (ki değildi), sadece dili bozuktu. O dil gene büyük bir felakettir: kendi kendini çoğaltır, Reisicumhur kadar parlak olmayan kişilerin elinde ölümcül bir silah olur. Bu zehirli gübre ile beslenen topraklarda Kılıç Ali'ler, Reşit Galip'ler, Recep Peker'ler yetişir. **Çevik Bir'ler, Eruygur'lar, Tolon'lar, Büyükanıt'lar**, ve henüz emekli olmamış olan niceleri yetişmeye devam eder.

Bir toplumun başına bundan daha büyük ne felaket gelebilir, bilmiyorum. Bu felaketi **tüm anıları ve tüm sonuçlarıyla beraber** memleket sathından silmeden hangi demokrasi nasıl kurulabilir, onu da bilmiyorum.

Nihayet en önemlisi,

6. “Vatan mevzubahis ise gerisi teferruattır” diyen ahlaksızlık ideolojisine itiraz ediyoruz.

Ama sayfacı arkadaşlar “yazıyı çok uzatma okumazlar” dediği için onu da bir başka yazıya erteliyoruz.

29 Mart 2009

Bir de Tayyip’e Laf Ediyorlar....

Yanlış Cumhuriyet*’te yer alan bir konunun tekrarı. Blogumda paylaştığımda çok ses getirmişti.*

Bir siyasi liderin düşünsel yapısını değerlendirirken, günün siyasi gereklerine göre yoğrulmuş birtakım bilinçli formülasyonlardan çok, bunların arkasındaki zihniyete ışık tutan ipuçlarını araştırmak bazen daha aydınlatıcı olabilir. *Nutuk*, bu açıdan zengin derslerle doludur.

Nutuk’ta ilk dikkati çeken nokta, Milli Mücadele sırasında ve sonrasında herhangi bir nedenle ve herhangi bir ölçüde Gazi’nin emir ve iradesine karşı çıkmış olan *istisnasız herkesin*,vatan haini, satılmış, özel çıkarlar peşinde koşan, ya da en hafifinden gayriciddi veya aptal kimseler olarak sunulmalarıdır. Dürüst, vatansever, ve az çok zekâ sahibi oldukları halde kendisine kayıtsız şartsız itaat etmeyebilecek kişilerin varlığı, reisicumhurun kabul ettiği ihtimaller arasında bulunmaz.

Atatürk’ün, görüş veya eylemlerini tasvip etmediği kişiler için *Nutuk*’ta kullandığı deyimlerin bazıları şöyledir:

“Bedbaht”,

“insanlık evsafından mahrum”,

“şuuru milliyi felce uğratmak”,

“hainane teşebbüsat”,

“menfi ruhlu kimseler”,

“zavallılar”,

“zevatı malumenin hıyaneti”,

“zatı gafil”,

“her türlü habaset ve hıyanet ve acz ü meskenet”,

“şeytanetkâr tedbirlerle milleti iğfal etmek”,

“şahsi hırs ve menfaat veya hiç olmazsa cehalet”,

“aciz zavallılar”,

“akıl ve ferasetlerindeki mahdudiyet”,

“tab’ ve ahlaklarındaki za’ıf ve tereddüt”,

“milleti zehirlemek”,

“akl-ı eblehfiribane”,

“milleti iğfal ve meskenete irca maksadı güdenler”,

“nazır diye toplanmış birtakım sebükmağzan”,

“alçak bir padişahın deni fikirleri”,

“heyeti fesadiye”,

“ahlaksızlıklarıyla tanınmış eşhas”,

“sakim ve hayvanca bir düşünce”,

“bihissü idrak insanlar”,

“eblehane, echelane ve miskinane hareket”,

“miskin ve adi”,

“düşman aleti”,

“teşebbüsatı melanetkârane”,

“fesat tohumları”,

“eşhası muzırra”,

“hafif”,

“memleketi baştan başa ateşe vermek için olanca vüs u gayretiyle çalışmak”,

“maksadı mahsusu hainane ile teşkil edildikleri mevsuk”,

“menhus zevat”,

“korkak”,

“namus ve mukaddesat hakkında laubali ve gayrıhassas”,

“cebin, imansız, cahil”,

“çirkin gururlarını tatmin”,

“ikbal, haset, vehim ve ila gibi avamil ile hareket edenler”,

“hayasızlık”,

“adi bir mahluk”,

“paralı uşak”,

“millet meclisine kadar girebilmiş vatansızlar”,

“hayasız, hadnaşinas, küstah ve boğaz tokluğuna düşman casusluğu yapacak kadar pest ve erzil tıynette”,

“aciz ve korkak insanlar”,

“müfsid mikroplar”,

“sefil”,

“idrak ve vicdandan yoksun”,

“mülevves bir tahtın, çürümüş, çökmüş ayakları”,

“aciz, adi, his ve idrakten mahrum bir mahluk”,

“pespaye”,

“bir vehim ve hayal için Türk halkını mahvetmek isteyenler”,

“alçakça ve caniyane maksat”,

“gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet”.

Burada sözü edilenlerin ezici çoğunluğu, ilginçtir ki, Milli Mücadeleye Mustafa Kemal ile birlikte atılmış ve o mücadelenin en ön saflarında yer almış, ancak bazı konularda farklı görüşlere sahip oldukları için Gazi’yle yolları ayrılmış olan insanlardır. *Nutuk*’un en sert polemikleri, bir yanda başta Rauf olmak üzere, Karabekir, Refet, Mersinli Cemal, Cafer Tayyar ve Nureddin Paşalar ve Celaleddin Arif Bey gibi Milli Mücadele önderlerine, diğer yanda Ahmet İzzet, Ali Rıza Paşalar gibi İstanbul hükümetlerinde Milli Mücadele yandaşları olarak tanınmış olan kişilere yöneltilir. İkinci planda ise, ülkenin çıkarına en uygun hareket tarzının ne olduğu konusunda, şu ya da bu gerekçeyle Milli Mücadelecilerden farklı düşünen kişiler vardır. Üstelik nutkun söylendiği tarihte bu insanların tümü iktidardan uzaklaştırılmış, birçoğu yurt dışına sürülmüş ve bazıları idam edilmiş bulunmaktadır. Yani, sıcak bir mücadelenin belki bir ölçüde haklı göstereceği bir şiddet veya infial burada söz konusu değildir. Daha çok Gazi’nin mütehakkim kişiliğinden gelen bir tahammülsüzlük ağır basmaktadır.

Türk siyasi hayatına İttihat ve Terakki ile giren ve cumhuriyet döneminde süren bu üslup günümüzde de etkisini kaybetmiş değildir.

31 Mart 2009

Örtmenim Bu Konular Kitapta Yazmıyor...

***Taraf** gazetesi HerTaraf sayfasında çıktı.*

Çoluk çocuk durmadan yazıyor, sana okulda öğretmediler mi Atam vatanı kurtardı diye? Pes yani bu kadar bilgisizlik olmaz, bak ilkokul kitapları bile yazıyor. İlkokul kitaplarında YAZMAYAN bir şey gerçek olabilir mi? Feryadı basıyorlar: Örtmenim Sevan dersini çalışmamış!!

Halbuki ilkokul kitaplarında benim bildiğim bir sürü şeyi yazmıyorlar. Belki unutuyorlar, belki de vatanmillet edebiyatından sıra gelmiyor. Buyurun, aklıma gelenlerden bir demet sunayım. Daha bir sürü var, bunlar misal.

Dünya harbinde DÜŞMAN'ın amacı yurdumuzu bölmek parçalamak ele geçirmek sömürgeleştirmek değil miydi?

Birinci Dünya Savaşının son döneminde düşman savaştan sonra kurmak istediği düzeni **herkesin anlayacağı şekilde** açık seçik ilan etti. 5 Ocak 1918'de İngiltere Başbakanı Savaş Hedefleri deklarasyonunu yayınladı. Ondan üç gün sonra ABD Başkanı meşhur On Dört İlkesini açıkladı.

Türkiye'ye dair ikisinin söylediği neredeyse kelimesi kelimesine aynıdır. A- Türkiye'nin nüfus çoğunluğu Türk olan kısmında **sağlam, güçlü, güvenli (secure) bir devlet kurulmalıdır.** B- Nüfusu Arap olan yerler Türkiye'den ayrılmalıdır; bu yerlerin "serbestçe" gelişmesi için galip devletler gerekli idareyi kurmalıdır. C- Türkiye'nin kalkınması için gerekirse bir veya birkaç devlet yardımcı olmalıdır. D- Savaş esnasında Almanya'nın Türkiye'ye verdiği devasa krediler silinmelidir. E- İstanbul Türkiye'ye bırakılmalıdır. F- Boğazlar galip devletlerin kontrolünde uluslararası trafiğe açılmalıdır.

Hepsi bu. Arzu eden bakıp okuyabilir, Wilson's Fourteen Points veya Lloyd-George's War Aims Declaration diye ararsanız her yerden bulunur. Sonra da bir zahmet Lozan Antlaşmasını okuyun, **aradaki yedi farkı bulun**. Ben şahsen bulamıyorum.

Neden bu yolu seçtiler? Hep sanırdım ki Rusya’daki ihtilal yüzündendir; 1917’de Rusya’ya Bolşevikler iktidara geldi, ondan korktular. Rusların İstanbul’a çıkmasını, yahut Anadolu üzerinden Akdeniz’e sarkmasını en büyük tehlike olarak gördüler. **O yüzden sağlam bir Türkiye istediler.**Çokuluslu eski yapının yürümediği yüz seneden beri belliydi. Nereden tutsan elinde kalan o yamalı bohça yüzünden büyük devletler dört-beş kez birbiriyle savaşmanın eşiğine gelmişti. O yüzden yeni Türkiye’nin imparatorluk sevdasından vazgeçmesini şart koştular.

Şimdi ta 1911 yılında İstanbul’daki İngiliz büyükelçisinin yazdığı analizleri okuyorum, hayrettir ki orada da hemen hemen aynı şeyleri demişler. Aman Türkiye’nin Anadolu’daki toprakları bölünmesin, yahut farklı devletlerin etki alanları kurulmasın, yoksa dünya savaşı çıkar... İngiltere’nin tek başına Türkiye üzerinde garantörlüğe soyunması da olmaz, tehlikelidir... En iyisi Batılı devletler ortaklaşa Türkiye’nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garantilesinler, reformlara yardımcı olsunlar. Ya da illa müdahale gerekiyorsa hep birlikte konsorsiyum halinde müdahale edilsin... Merak ederseniz Sir Louis Mallet’in raporu, Feroz Ahmad’in kitabında tam metni var.

Vatanımızı İŞGAL edip bütün kalelerini zaptetmediler mi? Bütün tersanelerine girmediler mi?

Ettiler tabii. Dünya savaşı çıkartıp yenilirsen seni de zaptederler. Hoşuna gitmiyorsa elalemin dünya savaşına girme, gireceksen de yenilme.

Ama askeri işgal başka şeydir, ilhak (el koyma, istimlak etme, “bura benimdir” deme) başka şeydir. Adamlar Türkiye ile aynı tarihte Almanya’yı, Avusturya’yı, Macaristan’ı, Bulgaristan’ı da işgal ettiler. Aşağı yukarı aynı mütareke belgesini imzalattırdılar: yenik ülke derhal ordusunu terhis edecek; askeri teçhizat teslim edilecek; düşman esirleri bırakacak; galipler gerekli gördükleri limanları, demiryolu istasyonlarını, stratejik noktaları işgal edecekler. Girdiler, bir-iki sene kaldılar, barış imzalanınca çekip gittiler.

Türkiye’de de 1923’te Lozan antlaşmasına kadar kaldılar, sonra bir damla kan dökülmeden bırakıp gittiler. Türk antlaşmasının aslında 1919 yazında

imzalanması planlanmıştı, Batı gazeteleri 1919 baharında öyle yazmıştı. Neden dört yıl gecikti? Bu soruyu sorabilsen, zaten gerisi çorap söküğü gibi gelir, modern Türk tarihini birdenbire ANLAMAYA başlarsın.

İşgalin nedeni EMPERYALİZMİN doymak bilmez iştihası değil miydi? Kaynaklarımızı sömürmeye, kanımızı emmeye gelmediler mi?

Eğer öyle niyetleri varsa hiç belli etmediler. İşgalin ilk altı ayının belgelerini okuyun bakın, yıllar önce vatanmillet tarihçilerinden Bilal Şimşir yayımlamıştı. Adamların sanki tek derdi varmış gibi görünüyor: savaş suçlularının cezalandırılması. Bir de, memleket çapında İttihatçı direniş odaklarının dağıtılması.

Savaş suçlulardan kasıt, bir, ülkeyi savaşa sokan İttihat ve Terakki önderleri; iki, Ermeni katliamında adı çıkanlar; üç, savaş sırasında sivil halka ve esirlere kötü muamele ettiği ileri sürülen Ali İhsan Sabis Paşa gibi birkaç komutandı. **Bildiğiniz Ergenekon tayfası**.

Bunlarla uğraşmalarındaki amaç bana çok net görünüyor: Yüz yahut iki yüz kişiyi şiddetle cezalandır, geri kalanına günah çıkarma şansı tanı, “emir kuluyduk, Türk milleti olarak suçlu değiliz” dedirt. Bir keçi bul, suçu ona yükle. Eskiyi yıka, pakla, siyasette yeni bir sayfa aç. Bunu yapmadan, dünün düşmanıyla dost olamazsın.

1945’te Nürnberg’de ve Japonya’da bu işi daha beceriklice yapacaklardı; 1918’de acemiydiler, olmadı. İşin yürümeyeceği 1919 Mart-Nisanında belli oldu. Ondan sonra işgalci güçlerin tavrı yüz seksen derece değişir. Öfke, kin, intikam, hakaret, cezalandırma gibi duygular söylemlerine hakim olur. Mayıs başında Paris’te toplanıp bir dizi karar alırlar. Bir kere Türk barışı belirsiz bir geleceğe ertelenir. Amerika, Türkiye mandasını KABUL ETMEYECEĞİNİ açıklar. Kilikya dedikleri Adana ve Maraş’ın Fransızlar tarafından işgaline yeşil ışık yakılır. Kars, Ardahan ve Batum’da kurulmuş olan geçici Türk hükümetinin lağvı için düğmeye basılır. Yunanlılar İzmir’e çıkartılır.

Soru sormak iyidir. Mesela şu soruyu sorabilirsiniz: 1918 Ekimi ile 1919 Mayısı arasındaki altı ay, bir yandan Türkiye’nin tam bir askeri ve siyasi

teslimiyet içinde olduğu, öbür yandan İngiltere'nin henüz ordularını terhis etmediği, dolayısıyla aktif bir müdahale için ideal koşullara sahip olduğu dönemdi. Amaç eğer Türkiye'yi yemek, yutmak, bölmek veya ezmekse, neden altı ay beklediler? Neden o altı ayda hiçbir ciddi düşmanlık belirtisi göstermediler de, iş işten geçtikten, müttefik orduları terhis edildikten, İngiliz maliyesi çöktükten, Avrupa kamuoyu savaş aleyhine döndükten, Türkler yenilgi şokunu atlattıktan SONRA gösterdiler?

Düşman SEVR Antlaşmasıyla yurdu esaret zincirine vururken Kurtuluş Savaşı vermeyip ne yapacaktık?

Atatürk'e göre Kurtuluş Savaşı 19 Mayıs 1919'da başladı (gerçekte daha o yılın Şubat-Martında başladı, ama burada fark etmez). Millici rejim Sivas Kongresi'nin (Ekim 1919) hemen ardından Anadolu'ya hakim oldu, tüm vilayetlere kendi valilerini atadı, bürokrasiyi denetimi altına aldı. Ankara'da egemenlik kullanan meclis 23 Nisan 1920'de toplandı.

Sevr Antlaşması 18-24 Nisan 1920'de San Remo konferansında şekillendi, 11 Mayısta kamuoyuna açıklandı, 10 Ağustos 1920'de – Milli Mücadelenin başlangıcından bir ila bir buçuk yıl sonra –imzalandı.

Demek ki mantıken Kurtuluş Savaşı Sevr'e tepki olamaz. Sevr belki Kurtuluş Savaşına tepki olabilir.

Kurtuluş Savaşına karşı çıkanlar VATAN HAİNİ gerici yobaz softalar değil miydi?

Güzel ülkemizde vatanmillet deyince akan sular durduğundan, Milli Mücadelecilere kamuoyunda açık açık açık karşı çıkan pek az kişi oldu. Baştan sona açık ve tutarlı bir duruş gösterenler benim bildiğim üç kişidir.

Bir, **Rıza Tevfik**: Galatasaray mezunu. Modern Türkiye'nin ahlak felsefesi üzerinde ciddi şekilde kafa yormuş ilk ve muhtemelen son düşünürü.

İki, **Refik Halit**: Galatasaray mezunu. Çağın en dürüst ve duyarlı yazarı, modern Türk edebiyatına "Anadolu'yu" sokan kişi.

Üç, **Ali Kemal**: Mülkiye mezunu. İstanbul Üniversitesinde edebiyat profesörü. Türk edebiyatında evlilik dışı beraberliği savunan ilk yazar. Gazeteci Hasan Fehmi cinayeti üzerine 1909'da Türk tarihinin ilk üniversite yürüyüşünü örgütleyen kişi. 1920'de üniversitenin tüm fakültelerinin kız öğrencilere açılmasını yasalaştıran Maarif Vekili.

Üçü de resmi dilde "vatan haini" diye geçer.

*

Daha ne sorular var bir bilseniz.

Atatürk 1919'da Anadolu'ya çıkmak için neden Karadeniz'de **İngiliz işgali altında olan tek liman kenti** Samsun'u seçti?

Düşman madem Irak'ı Suriye'yi vesaireyi sömürgeleştirme peşindeydi neden ilk iş bu yerlere yirmi sene içinde bağımsızlık vermeyi taahhüt etti?

Lozan'da Türkiye bilmem kaç yüz bin kişilik ordu besleme hakkını kazanınca daha mı bağımsız oldu daha mı az bağımsız oldu? **Bu devasa orduyu teçhiz etmek için 1933 ve 1936'da kime başvurdular**?

Amerikan mandasının 1918'de değil de 1946'da kurulması Türkiye için daha mı iyi oldu?

Haydn hastası olan Damat Ferid mi daha Batılıydı, meyhane havaları ile pavyon artistlerinden başka müzik bilmeyen bazı millici askerler mi?

İlkokul kitaplarının sınırları dışına çıkınca insanın zihni açılıyor, ufku genişliyor, nefesi ferahlıyor. Deneyin, siz de hoşlanacaksınız.

12 Nisan 2009

Açılım!

*Sosyoloji meraklısı genelkurmay başkanının hemen her gün konuşmayı itiyat edindiği günlerde **Taraf** gazetesinde çıktı.*

Hitler usulü ırkçı faşizmden vazgeçip Mussolini usulü rejim faşizmi yapmaya karar vermişler, ay kardeş bilemezsin ne kadar sevindik! 1930'lara kazık kaktılar diye üzülüyorduk, bak "açılım" yapmışlar, 1920'lere geri gitmişler, çocuklar gibi mutlu olmaz mıyız? Artık asit kuyusuna adam atarken Türk mü, Kürt mü diye bakmayacaklar. (Belki bin yıl sonra iyice medenileşip sünnete bile bakmazlar.) Neye bakacaklar peki? "Cumhuriyetin temel ilkelerine", "Atatürk ilke ve inkılaplarına" bağlı mı, değil mi? O kadar! Ne kadar objektif, ne kadar "rasyonel", sanki Weber mübarek!

"Türkiye Cumhuriyetini kuran halka Türk denir" ne demektir? "İtalya Devletini kuran faşist halka İtalyan denir" ne demekse o demektir, Mussolini'nin sözüdür. Rejimin temsil ettiği siyasi değerlere bağlıysan öptük seni diyor: ister Kürt ol, ister Tirol Almanı yahut Sicilya Arabı, fark etmez. Zorbalığı artık kimlik üzerinden yapmayacağız, itaat üzerinden yapacağız. Kalk Yirmiüçnisan şiiri söyle, seni affedelim.

Bunların "Cumhuriyet" dedikleri şey objektif bir statü değil, bir inanç sistemidir. "Bu ülkede doğan veya kendi iradesiyle en az beş sene burada yaşayan herkes Türkiyelidir, memleketin asli sahibidir, bu hakikati hiçbir Allahın kulu inkâr edemez" demiyor. Cumhuriyetinin vazgeçilmez ilkeleri var, temel değerleri var, peygamberi var, amentüsü var, 23 Nisanı var, denize dökülen düşmanı var, hain halifesi var, kahraman ordusu var, varoğlu var. Bunlara biat ettin, tamam. Etmedin ne olacak? O zaman diyor, senin vatandaşlık hakkını yok sayıyorum. İnsan olmandan ve yurdunda yaşamandan ileri gelen temel saygıyı senden esirgiyorum. Seni vatan haini, soysuz, dahili ve harici bedhah, gaflet ve dalalet, alet, ajan, mürteci, düşman ve köpek ilan ediyorum. Adını değiştiriyorum, zorla saçını açıyorum, yedi ceddine sövmeyi devlet ayini mertebesine yükseltiyorum. Senin ölülerini leş, katillerini kahraman sayıyorum.

Bunu yaptıktan sonra, ister ensesinden vurup asit kuyusuna at, ister atmayıp besle, ne fark eder ki? Bugün konjonktür yumuşamadan yanadır, soft

hakaretle yetinirsin; yarın rüzgâr döner, hepsini birden toplar itlaf edersin. Karşındakini – ki kendi vatandaşındır – insan yerine koymadıktan sonra, dişini sıkıp bir müddet “hoşgörü” numarası yapmışsın kimin neyinde?

Bu ülkede herkes asker değil, on iki yaşından beri her gün emir ve hakaret işiterek yetişmemiş. Onur sahibi bir insan için her gün bunların hakaretine maruz kalmaktansa bir kere ensesinden vurulmak evladır vesselam.

20 Nisan 2009

Retro Takılmak

Taraf *gazetesi* ***Kelimebaz*** *köşesinde çıktı. Bu makale gerçi Kelimebaz-2 kitabında da var, ama tekrarlamaya değer sanırım.*

Çağdaş yaşamı tabii ki destekleriz. Çağdaş yaşamı kim desteklemez? Ben illa retro takılacağım, kafama fes giyeceğim diyen mi var?

Bunların anlamadığı veya anlamazlıktan geldiği şu: Çağdaş yaşamın simgesi, bayrağı ve peygamberi diye Mussolini ile Hitler'in çağdaşı bir eski asker-politikacıyı öne koymak olacak iş değildir. Her şeyden önce o çağdaşlık iddiasına zarar verir, inandırıcılığını zedeler, sırtına taşıyamayacağı bir kambur yükler. İlla peygamber lazımsa bizde hakikisi var diyen adamlara verecek cevabın kalmaz. Daha önemlisi dünyanın dört bir yanında BUGÜNKÜ çağdaşlığı temsil eden zümrelerle ortak bir dilin kalmaz. "Çağdaş yaşam" kulvarında senin doğal müttefikin olması gereken Brüksel'deki, Seattle'daki, Tiflis'teki, Mumbai'deki genç, zeki, dünyadan haberdar insanlar "Bu Türkler yetmiş sene önce ölmüş bir darbeci generali çağdaş yaşamın son merhalesi zannediyorlar, annee" deyip seni arkandan tiye alırlar. Zaten bütün dünyanın bildiği tarihi inkâra azmetmiş olmak gibi bir handikapın var, bu da eklenince büsbütün yalnız kalırsın. Bölüğe mıntıka temizliği yaptırmakla devlet yönetmek arasındaki farkı anlamaktan aciz bir avuç cahil paşa ile çağdaşçılık oynarsın.

Düşünsen absürd ötesi bir hadise var ortada. "Çağdaş yaşam" denilen şey 1920'lerde 1930'larda durmadı ki, yürüdü gitti. Golf pantolon giyip panama şapka takmak bu devirde çağdaşlık falan değildir, fes ve kavuk giymek kadar çağdışı bir antikalıktır. Birtakım zattarazotti izci marşlarıyla orgazma gelip Führer'e Başbuğ'a selam durmak 1933'te belki moderndi ama bu çağda çağdaşlık sayılmıyor, psikopatlık sayılıyor.

BUGÜNKÜ çağdaşlık nedir, bakın şöyle anlatayım. Photoshop diye bir program var, bilirsiniz, onun başında çıkan künyeye bakın. Bir Hintli, beş tane Çinli, bir Bulgar, altı-yedi Anglo Amerikalı, birkaç Yahudi, bir Afrikalı, iki Japon'un adı çıkar. Çağdaş yaşam işte odur. Enternasyonalizmin hasıdır. İnsanlık tarihinin gördüğü en heyecanlı işlerden biridir.

Çağdaş olacağım, vatanıma milletime özümü armağan edeceğim diye var olmayan düşmanı Çanakkale'de denize dökme hayalleri kurarsan çağdaş mağdaş olmazsın, gülünç olursun. Adam Çanakkale'yi çoktan geçmiş, masandaki ekrandan sana el sallıyor çünkü.

18 Mayıs 2009

Çağdaş Yaşam Nazizm midir?

Yukarıdaki yazının, Çağdaş Yaşam Derneği kurucu ve yöneticisi Türkân Saylan'ın vefat ettiği güne denk gelmesi talihsiz oldu. Konuya ilişkin görüşümü soran birine derli toplu bir cevap yazma ihtiyacını duydum.

Bir ideal uğruna yılmadan mücadele eden herkese takdirden öte hayranlığım var. O ideal hiç katılmadığım, hatta aleyhine mücadele etme gereğine inandığım bir şey BİLE olsa. Uzun yıllar önce Peru'da Amazon cangılında çıplak Kızılderili kabilelerine hastane ve okul götüren Katolik misyonerlere misafir olmuştum; geçen sene de Etiyopya ve Çad'da okul açan Fethullahçılarla tanıştım. Ben de Şirince'de Matematik Köyü'nü kurma mücadelesinde yer aldığım için, neler yaşayıp neler başardıklarını iyi kötü anlama şansına sahibim.

Sn. Saylan'ın, belki Alman olan annesinden tevarüs ettiği itici ve dogmatik bir kişiliği olduğu izlenimine kapılmıştım. Buna karşılık büyük işler başaran insanların çoğu zaman antipatik ve dengesiz şahsiyetler olduğunun da farkındayım. Saylan'ın “iyi niyetinden” şüphem yok. Ama temsil ettiği ideolojinin en klasik ve saf şekliyle Nazi ideolojisi olduğu da bence aşikârdır. Bu düşünce tarzı, 1930-40'larda bu ülkede pek çok kişi tarafından bir tür saf hatta çocukça heyecanla benimsendi. İyi niyetli olduğundan kuşku duyulmayacak bir idealizmle Türk burjuvazisinin bir kısmı “kendini topluma adama” (ve bunun zorunlu tamamlayıcısı olarak, “toplum düşmanlarını tepeleme”) ayinlerine katıldı. 1930-40'lara ait bu biraz hastalıklı idealizmin günümüzde sürdürülüş biçimini, özellikle Sn. Saylan bağlamında, daha ziyade psikolojik/ailevi faktörlerle açıklamak gerekir diye düşünüyorum.

Burada söz konusu olan “eğitim”in Türk Milli Eğitim sistemi olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Bu sistemde “çağdaşlık” deyimiyle kastedilen şeyin, sabah öğlen ve akşam Atatürk, vatan, millet, ırk, kahramanlık vb. ögeleriyle bezenmiş bir tür tuhaf askeri ritüelin tekrarlanmasından ibaret olduğu ortadadır. Bu eğitimin ne anlamda “çağdaş” olduğunu anlamaktan acizim. Aksine, Türk toplumunun çağdaş dünya ile bütünleşmesinin önündeki en büyük engelin – hatta İslamiyetten fazla – bu eğitim sistemi olduğunu düşünüyorum.

Üç çocuğunu Türk Milli Eğitim Sistemine rehin vermek zorunda kalmış bir baba olarak, şahsen çocuklarıma bu tür bir "çağdaşlık" aşılamaya yeltenen kişi ve kurumları şahsi düşmanım olarak görme eğilimindeyim.

20 Mayıs 2009

Boy Değil İşlev Önemli (Liechtenstein İzlenimleri)
Taraf *gazetesi* ***HerTaraf*** *sayfasında çıktı.*

Geçenlerde yolumuz Liechtenstein'a düştü. (Biliyorsunuz öyle bir ülke var.) Fırsattan istifade birkaç kitap da okudum, Liechtenstein Tarihi, Anayasa tartışmaları ve yeni anayasa süreci, prens ailesinin şeceresi, vs. Notlarımı sizinle paylaşayım dedim.

On bir köy, sağlam banka

Ülke nüfusu yirmibeş bin, bizim Selçuk kadar. Ama yüzyıllardan beri bağımsız, egemen, tam teşekküllü bir devlet. Şimdiki prensin ceddi bundan 300 yıl önce Türk harplerinde iyi para kazanmış. Ne olur ne olmaz, bir gün lazım olur diye ufak bir prenslik satın almış. Napolyon harpleri sırasında da şık birkaç hamleyle bağımsızlıklarını tescil ettirmişler. Başkent bağlar bostanlar arasında avuç kadar bir köy. Ayrıca on köy daha var.

Refah yerinde. Dünyada galiba kişi başına sanayi üretimi en yüksek olan ülkeymiş. Kişi başına milli gelir bakımından üçüncü ya da dördüncü. Üç büyük banka var, üçünün de reytingi AAA, yani "dünya batar bunlar batmaz" gradosunda. (Bizde birkaç yıl önce birileri eksi B'den galiba BB'ye çıkınca davul zurnayla bayram edilmişti, hatırlarsınız.)

Her tarafı inanılmaz derecede uçuk ve esprili heykellerle donatmışlar. Meclis binasının önünde: sandalyelerin üstüne çıkıp feci bir ciddiyetle ahkâm kesen dört tane göbekli adam ve kadın abidesi. Tunçtan.

Silahsız kuvvetler

Ordusu yok. En son iki yüz yıl önce Tirol isyanı sırasında eylem görmüş, 1868'de lağvedilmiş. 1938'de Alman Nazileri miting görüntüsü altında ülkeyi istila etmeye kalkmışlar, sınırda biraz arbede itiş kakış olmuş, sokmamışlar. Sonra Prens gidip Hitler'le görüşmüş, iş tatlıya bağlanmış.

Eğer diplomatik güç dünya forumlarında sözünü dinletme gücü ise, sanırım Liechtenstein Türkiye'den daha güçlü bir ülke. Düşünürseniz sebebi de basit. Silah zoruyla sözünü uzun boylu dinletemezsin: korkudan ya da şaşkınlıktan bir süre dinler görünseler de gerçekte seni hor görürler, boş bulunduğun an birleşip tepelerler. Oysa akılla, mantıkla, bilgiyle,

sağduyuyla konuşursan eninde sonunda herkes sana saygı duyar; sesin her yerden işitilir; ummadığın yerlerde ummadığın adamlar bir bakarsın senin sözcün ve hamin olmuşlar.

Hem silahlı hem bilge olmak mümkün müdür? Sanmıyorum, Yeşilçam filmlerinde olur ancak. Silah zoruyla saygınlık talep etmenin büyük riski budur: aklı, mantığı, bilgiyi ve sağduyuyu köreltir. Nasıl olsa güç bende, başka şey lazım değil hezeyanına kapılırsın. Zulmü hak sanırsın. Ak değil karadır diye dayattığın adamlar boyun büküp "hee ağam, hem de kapkara" dedikçe onlara inanmaya başlarsın. Hakikat duygunu yitirirsin. Hakikat duygusunu yitirmemeye çalışan insanları hor görürsün. Ahmaklaşırsın.

Onun için zekâ da silahsız adamlardadır. Akıl ve bilgi de, sağduyu da. Başka çareleri yoktur çünkü.

Millet ayrı devlet ayrı

Milliyetçi düşüncenin temel tezlerindendir. Derler ki büyük bir millete ait olma duygusu insanlara iyi gelir. Psikolojiyi güçlendirir, kişiliği geliştirir; çorba gibi, kana kuvvet göze fer verir. Doğru değildir tabii (yoksa Yahudiler neden diğer herkesten daha akıllı olsun?). Ama velev ki doğru da olsa, Liechtenstein'lının o konuda bir eksiği yok. Adamlar öz be öz Alman. Alman diliyle, tarihiyle, kültürüyle haşır neşirler. Kendilerini Alman sayıyorlar. Bununla "gurur duyanlar" da tahminimce çoğunluktadır.

Ama ulus başka şey Devlet başka şey, aralarında bir bağ kurmanın mantıkî bir gerekçesi yok ki? Almanız diye neden Berlin'deki birtakım politikacılar tarafından yönetilsinler? Kel alaka? Alman olunca illa Alman üniversitesine gitmek, Alman şirketinde çalışmak, Alman marka buzdolabı almak gerekmiyor, neden Alman devleti kullansın? "Ulusdevlet" dedikleri işin saçmalığını Liechtenstein gibi yerde daha net görüyorsun.

Ayrıca Devletlerini sevmek ve saymak konusunda bir sıkıntıları olduğunu da sanmıyorum. Devletlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nden epey daha eski tarihi var. Nefis bir anayasası var. Vergiler düşük. Hukuk güçlü. Hükümet binası bonbon gibi bir tarihi ev. Prens fevkalade medeni, sevimli bir adam,

üstelik Avrupa'nın şahsa ait en müthiş sanat koleksiyonlarından birine sahip. Böyle Devletim olsa ben bile sevmez miyim?

Bölücü anayasa

1921 Anayasasının birinci maddesi, "Liechtenstein iki bölge ve on bir köyden oluşan bölünmez ve ayrılmaz bir bütündür" dermiş. On bir yıl sürüp 2003'te noktalanan müthiş bir anayasa tartışmasından sonra, Prensin önerisi doğrultusunda, bu maddeyi anayasadan çıkarmışlar. Yerine ne koymuşlar? Şimdi sıkı durun. Madde 4.2:

"Her bir köyün [Gemeinde, yani "tüzel kişilik sahibi yerleşim"] Devlet birliğinden ayrılma hakkı saklıdır. O köyde oturan seçmenlerin çoğunluğunun oyuyla ayrılma süreci başlatılabilir. Ayrılma koşulları yasayla veya [Liechtenstein devletiyle imzalanacak] bir uluslararası antlaşmayla belirlenir. Antlaşma halinde, antlaşma müzakerelerinin sonuçlanmasından sonra yeniden halkoyuna başvurulması şarttır."

Ne diyor? Ben seni zorla burada tutamam, ayrılmak istiyorsan ayrıl, ama bunu edebinle yap, gel otur benle konuş anlaş diyor. O kadar.

Prens II. Hans-Adam güçlü kişilik sahibi bir zat, ciddi bir entelektüel ve sanırım dünyanın en ileri fikirli devlet başkanlarından biri. "Oligarşi" adını verdiği ekonomik ve siyasi seçkinlere karşı temel hak ve özgürlüklerin korunmasını savunan güçlü fikirler ileri sürmüş. Baştan beri, dünyanın her yerinde, herhangi bir kimliği olan HER coğrafi birimin kendi kaderini tayin hakkını savunmuş. Karşılıklı rızaya ve sözleşmeye dayalı birlikteliklerin daha sağlıklı olacağına dair mutlak bir inancı var. Bu yüzden sanırım Avrupa Birliğine de karşı çıkıyor. "Muhafazakâr anarşizm" diyebileceğimiz bir çizgiye sahip. Ki bana uyar.

İstemezük

Yine prensin ısrarıyla anayasaya ekledikleri 13.3 maddesi var, evlere şenlik:

"En az 1500 seçmenin gerekçeli önergesiyle Prens aleyhine güvensizlik oyu istenebilir. Bunun üzerine Parlamento ilk oturumunda halkoyuna başvurma

kararı vermekle mükelleftir. Halkoyunda güvensizliğe karar verildiği takdirde Hanedan Meclisi [hükümdarlık ailesi meclisi] izlenecek olan yolu en geç altı ay içinde Parlamentoya bildirir.”

Özetle diyor ki, istediğiniz zaman hükümdarı reddedersiniz. Halkoyunda reddedilmiş birinin tahta oturmaya devam etmesi zordur doğal olarak. Ama yerine oğlu mu amcaoğlu mu geçecek, yoksa prensliği bırakır gider miyiz, ona da müsaadenle biz karar verelim diyor.

İşin güzeli Prens ailesi Liechtenstein devletinden ücret almıyor; devlet hazinesinden en ufak geliri yok. Aksine, eskiden zaman zaman kendi ceplerinden devleti finanse ettikleri olmuş. Avusturya’da, Çek Cumhuriyetinde ciddi mülkleri, yerli ve yabancı şirketlerde payları var. Yani canları isterse “hadi bize eyvallah” deyip çekip gitme özgürlüğüne sahipler.

Bizdeki duruma bakarsanız, herhalde bir ülkede özgürlüğün bundan daha büyük bir güvencesi olamaz gibi geliyor bana. Yalnız senin padişahı kovma serbestliğinin olması yetmez: padişahın da akıbetinden korkmadan çekip gitme özgürlüğü olacak ki medeni insanlar gibi oturup konuşabilesin; o kovma hakkı gerçek olsun, lafta kalmasın.

Ne istiklal ne ölüm

Yine 2003 anayasa değişikliğiyle mahkemelere hakim atama düzenini değiştirmişler. Hakimleri, hükümete danışmak şartıyla Prens belirliyor. Parlamento da onaylıyor. Onaylamaz da Prens de ısrar ederse halkoyuna başvuruluyor. Hakimlerin yerli malı olacağına dair bir şart yok. Gitmişler Avusturya’nın, İsviçre’nin en iyi hukukçularını bulup hakim yapmışlar. Prensip olarak bir TC vatandaşı da pekala Liechtenstein’de sulh hakimi veya yargıtay başkanı olabiliyor.

Polis teşkilatı 1933’te kurulmuş. Başta 7 (yedi) olan polis sayısı 2007 itibariyle 130’a çıkmış, onların da çoğu yabancıların işlediği üst düzey organize işlere bakıyor. Yerel hapishanede kısa süreli 14 mahkûm, Avusturya’daki daha güvenli hapishanede ise uzun süreli 22 mahkûm yatıyormuş. Mahkûm yatırmak için prenslik Avusturya’ya para ödüyor.

Aklıma gelen sorulan şunlar. 1) Bu Liechtenstein misakı milli sınırları içinde tam bağımsız bir devlet midir? 2) Öyle olması veya olmaması iyi midir? 3) Liechtenstein vatandaşları anti-emperyalist olmak isteseler ne yapmaları gerekir?

21 Haziran 2009

Asker Nasıl Düzeltilir

Taraf *gazetesi* ***HerTaraf*** *sayfası.*

Birkaç ay önce “Türkiye’ye Ordu Sahiden Lazım mı?” başlıklı bir yazı yazdım, kurumun varlık nedenlerini sorguladım. Gelen tepkilerden anlıyorum ki memleket henüz bu soruyu sormaya hazır değildir. Ordu gerçekten gerekebilir, gerekmeyebilir de. Ama toplum henüz eski alışkanlıklarını atıp bu konuda düzgün fikir üretebilecek durumda değildir. Bir yerlerine el atmışız gibi haykıranları bir yana bırakın, “aferin doğru yazmışsın” diyenler de aslında neyi savunduklarını pek bilmiyorlar.

Madem öyle, geri adım atalım. Diyelim ki Silahlı Kuvvetler lazımdır, görünür gelecekte bir yere gideceği yoktur. Dolayısıyla gündem tasfiye değil reformdur. Çürümeye yüz tutmuş olan bir yapının ıslah edilerek canlandırılmasıdır.

Ütopik bir çalışma değildir bu. Tahmin ediyorum ki son belge olayından sonra Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde Vaka-yı Hayriye niteliğinde bir operasyon artık neredeyse kaçınılmaz hale gelmiştir. Tarihte kendi ordusunu top ve tüfekle imha etmiş tek ülke olan bu ülkede, 180 küsur yıl sonra yeniden zorlu bir karar anına varılmıştır.

Bu işlemin mümkün mertebe barış ve hukuk çerçevesinde gerçekleşmesi, doğal olarak, bu ülkeyi seven herkesin temel kaygısıdır. Aksi halde doğacak arbededen herkes zarar görür. Bu yüzden yeni ve yapıcı fikirlere, çözüme yönelik önerilere her zamankinden çok ihtiyaç vardır. Bu aşamada görüş üretmek bir lüks değil, vatandaşlık görevidir.

*

Askeri konularda uzman değilim. Burada dile getireceğim görüşler benden başka kimseyi bağlamaz; hiçbir kesim veya zümrenin görüşlerini yansıtmaz. Bilenlere veya bildiğini ileri sürenlere danışmadım. Uzman geçinen bir-iki kişiyle sohbetimde de, bu kişilerin zekâ ve sağduyu seviyesi hakkında olumlu bir izlenim edinmedim.

Dilerseniz “kahvehane muhabbeti” de diyebilirsiniz, gocunmam.

1. Genelkurmay kurmay olmalı

Genelkurmay müessesesi kuruluş amacının dışına çıkmış, adeta bir başkomutanlık karargâhı haline gelmiştir. Oysa adı üstünde “kurmay”, bir istişare ve koordinasyon kurumu olmalıdır.

ABD’de Joint Chiefs of Staff iyi bir örnektir. JCS Başkanı silahlı kuvvetlerin üst amiri değildir; harekât birliklerine emir veremez. Emir verme yetkisi tek başına ABD Başkanının ve ona vekâlet eden Savunma Bakanınındır. JCS başkanı, Savunma Bakanının askeri konularda baş danışmanıdır. İlginçtir ki 1880’lerde Almanların denetiminde Erkân-ı Harbiye Riyaseti (Genelkurmay Başkanlığı) kurulduğunda ve 1914’te yeniden Almanların güdümünde revize edildiğinde da aynı mantık güdülmüştü.

Türkiye’de yapılabilecek en ciddi reformlardan biri budur. Silahlı kuvvetlerde en üst operatif birim, ordu ve donanma komutanlıkları olmalıdır. Belki ABD’deki gibi belirli amaç ve hedefler için oluşturulmuş birleşik harekât komutanlıkları da kurulabilir. Üç kuvvetin temsilcilerinden oluşan genelkurmay sadece genel politikayı oluşturan bir danışma kurulu olarak hizmet verir.

Danışma kurulunun işlevsel olması için rütbe hiyerarşisinden arındırılması şarttır. Kurul üyesi olan general ve amiraller, aralarındaki rütbe ve kıdem farkından bağımsız olarak uzmanlıklarını dile getirebilmelidir. Kurul başkanlığı sembolik bir görev olmalıdır. Bu nedenle tuğ veya tüm düzeyinde tutulması daha doğru olur. Kısa süreli (mesela altı aylık) ya da dönüşümlü başkanlık usulü benimsenebilir.

2. İç güvenlik ordu işi değil

Yurtiçi istihbarat görevleri TSK’den ayrılmalıdır. Askeri istihbaratın yetkisi dış devlet ve ordular hakkında bilgi edinmekle sınırlanmalıdır. İç istihbarat, emniyetin ve diğer iç güvenlik birimlerinin görevi olmalıdır.

Aksi halde sürekli genleşen bir “iç düşman” tanımı aracılığıyla silahlı kuvvetlerin yurt içindeki siyasi iktidar kavgalarına bulaşması engellenemez.

Terör ya da gerilla gibi iç tehditlere karşı geleneksel askeri eğitimin herhangi bir avantaj sağlamadığı açıktır. Askeri örgütlenme biçiminin temel mantığı, büyük kitleleri hızlı ve disiplinli bir şekilde sevk ve idare etmekten ibarettir. Düzensiz küçük gruplara ve bireylere karşı bu modelin faydası yoktur. Dolayısıyla iç tehditle mücadele görevinin, bu konuda istihbarat yapma yetkisiyle birlikte, ordu dışında bu iş için özel olarak yetiştirilen ya da yetiştirilecek uzman ekiplere aktarılması daha doğru olur.

3. Jandarmaya özgürlük

Jandarma TSK karşısında daha bağımsız bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Jandarma son yıllarda profesyonelleşme ve uzmanlaşma yönünde ciddi gelişme kaydetmiştir. Bu gelişmenin mantıki devamı, jandarmanın eğitim ve özlük işleri bakımından kara kuvvetlerinden tamamen ayrılmasıdır. Çeşitli uzmanlık alanlarında daha fazla sivil kadro istihdam edilmelidir.

Fransız jandarması öteden beri Türk jandarmasının kurumsal modelidir. Oysa Fransa’da 1947’den bu yana göreve gelen Gendarmerie Nationale komutanlarının biri hariç tümü sivil kişiler olmuştur.

Jandarmanın erat ihtiyacı kısmen bugünkü gibi karşılanabilir. Ya da jandarma hizmeti askerliğe eşdeğer fakat ondan ayrı bir kamu hizmeti olarak tanımlanabilir.

4. Sosyal reformlar

Çocuk yaştan itibaren askeri yapı içinde yetişen subayların adeta kapalı bir kast zihniyeti kazandıkları ve bu zihniyeti toplumla ilişkilerine yansıttıkları görülmektedir. Bu yüzden askeri liseler kaldırılmalıdır.

Askeri kariyere ilk adımın 18 yaş sonrasına çekilmesi, toplumsal etkileri daha iyi özümsemiş, daha özgür karar verebilen, daha büyük sosyal

çeşitliliğe sahip bir kadroya yol açabilir.

Harp Okulları dışında sivil üniversitelerden mezun olanların da silahlı kuvvetlerin teknik ve muharip sınıflarına – belli oranlarda – katılması teşvik edilmelidir.

5. Kast sistemine son

Orduevleri ve askeri tatil kampları tasfiye edilmelidir**.** Bunda da amaç, askerin toplumla daha yakın temasının sağlanması ve kapalı kast zihniyetinin giderilmesidir.

Orduevi ve kamplar belki düşük rütbeli subay ve astsubaylara ekonomik koşullarda tatil imkânı sağlamak amacıyla korunabilir. Ancak bu tesisler asker olmayanlara da (ücret karşılığında) açık olmalıdır. Tesis işletmesi sivil işletmecilere ihale edilerek, ordunun işlev ve formasyonuna aykırı bir yıpranma kapısı kapatılmalıdır.

Üst rütbeli subayların yurt içi ve dışında kaliteli sivil tesislerde tatil yapması özendirilmelidir. Askerin sivil ortamdaki itibarının daha iyi korunması için üst rütbeli subayların maaşı, üst düzey özel sektör yöneticileriyle kıyaslanabilir bir düzeye yükseltilmelidir. Sivil elitle aynı mekân ve alışkanlıkları paylaşan askeri yöneticilerin, bir süre sonra toplum yönetimi hakkında da onlara benzer değer ve görüşleri benimseyecekleri muhakkaktır.

Sonuç

Erdoğan hükümeti 2003'te çıkardığı Yedinci Uyum Paketi ile son derece önemli üç değişikliğe imza atmıştı. Bunların birincisiyle MGK'nın statüsü ve yetkileri yeniden düzenlenmiş, ikincisiyle askeri harcamalar Sayıştay denetimi kapsamına alınmış, üçüncüsüyle de askeri mahkemelerin barış zamanında sivil kişileri yargılama yetkisi kısıtlanmıştı. İkinci ve üçüncü hususlar henüz gerçek anlamda hayata geçirilemese de, bu reformlar kanımca Ak Parti iktidarının bugüne dek aldığı en radikal ve en kalıcı kararlar arasındadır.

Yıllardan beri ertelense de sonuçta gündeme gelmesi kaçınılmaz görünen anayasa reformu, bu kararları daha ileri götürmek için çok değerli bir fırsat olabilir.

Yukarıda önerdiğim düzenlemelerin bir kısmı bile gerçekleşse Türkiye daha rasyonel bir kamu düzenine ve daha özgür bir geleceğe doğru hatırı sayılır bir adım atmış olacaktır.

28 Haziran 2009

Yalan Fırtınası

*Bir dönem Türkiye'yi çalkalayan "ıslak imzalı genelkurmay belgesi" hadisesinin gündemin zirvesinde olduğu günlerde **Taraf** gazetesinde çıktı.*

Meşhur belgeyi imzalayan albayı şutlamışlar. Sonra da bildiri yayınlamışlar ki, aslında zaten kadro yokmuş da, albayın şahsıyla değil sınıfıyla ilgiliymiş de, hede hödö.

Bir: Türkiye'de bu bildiriye inanacak kadar saf bir Allahın kulu var mıdır? İki, esas çarpıcı nokta bu değil, başka: Bildiriyi yazanlar arasında belki biri buna inanır diye düşünecek kadar saf biri var mıdır? Adamlar sadece yalan konuşmuyor, inandırıcı olmadığını bile bile, alenen ve meydan okuyarak yalan konuşuyor. **Yerse!**

Açın gazete koleksiyonlarını bakın, son yirmi senede basına yansımış binlerce beyanları arasında utanmazca, yırtıkça, arsızca yalan olmayan Allah için BİR TEK söz var mıdır? "Erin elinde el bombası patlamış, kazadır:" yalan. "PKK Çukurca'ya mayın koymuş:" yalan. "Son teröristi öldürünceye kadar savaşacağız": hem yalan, hem taammüden seri cinayet itirafı. "O belge bizim değildir, albay evinde yazmış zahir:" yalan. "Denizden boru çıkmış ne var bunda:" yalan. "Sınırdan 200 terörist girmiş:" yalan. "23 Nisanda kızlar namaz kıldığı için cumhurbaşkanı seçimini iptal ettik:" yalan. "Sabiha Gökçen'e dil uzatan gizli emeller peşindedir:" yalan.

Koca orgeneral, binlerce sayfalık güncesi ortaya saçıldığında "benim değildir" diyebildi; yetmedi, iftira ve tazminat davası açtı. Yalanı ortaya çıkınca genç kuşakların ahlakını koruma adına harakiri yapmayı aklına getirdi mi? Ne gezer!

*

Bu nasıl bir ruh halidir? Nasıl bir kurumsal kültürdür? Psikolojik savaşta düşmanı şaşırtmak için hakikati gizlemek gerekir desen o da değil. Burada hayat tarzı haline gelmiş bir şey var, bir ahlak çöküntüsü var. Düşmanı

kandıracağım derken kendi kendini kandırmaya başlarsan savaşı kazanmazsın ki, kaybedersin.

Esas mevzu tehdit ve itaat mevzuudur, kuşkunuz olmasın. Ben yalan konuşuyorum, sen yalan konuştuğumu biliyorsun, bildiğini de biliyorum, buna rağmen esas duruş gösterip "emret komutanım"ı basacaksın diyor. Vatanımızın en güvenilir kurumu hangisidir diye sorduğumda da hiç es vermeden doğru cevabı bileceksin. Kuşku ifade eden en ufak bir sinyal verirsen potansiyel hainsin demektir. İçinden başka şey geçiyordur, **yarın öbür gün "yetti gayri" deyip emrime itaat etmezlik de edebilirsin.**

Yalana itaat, itaatin nihai testidir: turnusol kâğıdıdır. Doğruya itaatin motivasyonundan asla emin olamazsın – belki de adam dürüsttür? Ben "Fransa'nın başkenti Paris" dedim, sen "haklısın komutanım" diye cevap verdin: bana mı yoksa hakikate mi itaatinden öyle dedin, bilemem. Ama "Fransa'nın başkenti Çemişgezek" dediğimde hala itaat ediyorsan o zaman geriye kuşku kalmaz. "**İşte hakiki Türk askeri!**" diye seninle gurur duyabilirim.

*

Türk dil ve tarih tezlerini bir de bu açıdan düşünün, bakın nasıl her şey yerli yerine oturuyor.

Adam kelime Türkçe değil tilcik diyeceksin diyor, Sumerler Türktür diyor, Kürtler kart kurt eden dağ Türkleridir diyor, Kurtuluş Savaşında İngilizleri denize döktük diyor, Türkleri zaten Ermeniler kesti diyor... İnsan durduk yerde nasıl bu kadar saçmalar diye düşünmeyin, **hepsini birer itaat testi olarak görün.** Boyun eğen bizdendir; kuşkulanan haindir. Bakın o zaman Cumhuriyet tarihimiz nasıl pırıl pırıl aydınlanıyor.

3 Eylül 2009

Kötü Yapılaşmanın Sebebi Kim?

İstanbul'da ölümlere yol açan su baskınını izleyen günlerde ***Taraf*** *gazetesi* ***HerTaraf*** *sayfasında çıktı.*

Şimdi insanlar öldü ya, güzide basınımız gene başlar dövünüp bağırmaya, "kaçak yapılaşmaya hayır" diye. Refleks gibi bir tepki, vur dizine tokmağı bacağı zıplasın. İnsanlar neden ölüyor? Kaçak yapılaşma yüzünden ölüyor! Tak, zınk! Beyne gerek yok, omurilik neyine yetmez?

Halbuki memlekette her şey Devlet'imizin gözetim ve denetiminde olsa ne güzel olur değil mi? Vatandaş yasalara ve yönetmeliklere uyar, yapılaşma planlı olur, kimsecikler ölmez. Basit.

Belanın başı Devlet

Ben size açık açık söyleyeyim. Bu ülkenin başındaki birinci büyük bela Yeniçeri ise, ikincisi İmar Şebekesidir. Kökünden sökülüp atılmadığı sürece Türkiye'nin medeni bir ülke olma ihtimali yoktur, hiç hayal kurmayın.

Bir zamanlar dünyanın en güzel kasaba ve kentlerinden yüzlercesine sahip bir ülkeydi burası. Hepsi bir örnek ucuz, sefil, zevksiz, sağlıksız, kişiliksiz apartman yığışmaları diyarına çeviren kimdir, bir düşünün. Kaçak yapılaşma mıdır? Yoksa "kafana göre ev yapamazsın, ne yapacağına Devlet karar verir" diyen, memleket çapında örgütlenmiş imar çeteleri mi?

Önceki gün Kalkan'daydım, zihnimde henüz taze. Yirmi yıl önce orada olan dünya şekeri küçük köyün etrafında şimdi azgın bir vahşetle dağları tepeleri sarmış bir Ucubekent var. Sizce kaçak mıdır? Yoksa muteber bir üniversitede şehircilik okumuş biri imar planını çizmiş, belediye çatır çatır haracını kesmiş, denetimini yapmış, mimarı, mühendisi, boku, teki çarşaf çarşaf projelerini yapıp yağmadan yasal paylarını almış mıdır?

Kalkan misal sadece. İstanbul deyin, Tirebolu deyin, Çemişgezek deyin fark etmez. Yürürlükteki yasalara uygun olarak yapılanıp da güzel, insancıl, akla

uygun, kalıcı olan BİR TEK yerleşim yeri söyleyin bana, bu yazıyı yiyeyim.

Halkın suçu değil

Hayır, ahaliyi suçlamanın anlamı yok. Bin seneden beri güzel ev, güzel kasaba yapmayı iyi kötü becermiş bir halk durduk yerde bozulmadı herhalde. Efendim göçebe geleneğiymiş, şuymuş buymuş,bunlar da inandırıcı değil. Safranbolu'yu yaparken göçebe değildiler de şimdi mi göçebe genleri depreşti?

Benim için esas ipucu şudur. Küçük Oteller Kitabı yüzünden memleketi fellik fellik dolaştığım şu son on beş yılda gönül hoşluğuyla "budur" dediğim ya yirmi ya otuz tane yeni yapılaşma örneği hatırlıyorum. Hani içinde güzellik vardır, zekâ pırıltısı vardır, teknik beceri vardır, görünce yüzün güler, ne güzel yer, burada yaşasaydım keşke duygusuna kapılırsın, öyle.

Şimdi bakın, bu yirmi-otuz örneğin hemen hepsi "kaçak"! En az yarısının kapı gibi YIKIM EMRİ var. Ya da insan ömrünü tüketen mücadeleler sonunda, bin bir güçlükle, zorla, rüşvetle, torpille "kitabına uydurulmuşlar". İstisnasız hepsini İmar Çetesinin şu ya da bu şubesi durdurmaya çalışmış. Büyük çoğunluğuna mimar ve mühendis eli değmemiş; ya da değmişse yasal mecburiyet yüzünden değmiş, ona RAĞMEN iş başarılmış.

Sonuç: Güzel (insanî, akılcı) yapılaşmanın önündeki esas engel İmar Şebekesidir. O şer örgütünü yok etmedikçe, bireysel kahramanlık eseri olan münferit işler dışında, memlekette iyi bir şey yapmanın imkânı yoktur.

Bürokrasi bozar

Böyle olmasının sebebi meçhul mü? Değil. Sayalım:

Bürokrasi sorumsuzdur. Kalkan'ı neden rezil ettin diye kendisinden hesap sorulmayacağını bilir.

Bürokrasi akılsızdır. Çünkü akıl, ancak bireysel vicdanın olduğu yerde serpilir. “Mevzuat böyle, amirim de emretti, ama BENCE bunlar yanlış” diyemeyen insanın akılla işi olmaz.

Bürokrasi çirkindir. Çünkü estetik duygusu da bireyseldir. “BEN bunu beğendim” deme özgürlüğüne malik olmayan adam güzelliği ne yapsın?

Bürokrasi kıskançtır. Kendi üç kuruş maaşa ömür tüketirken iş ve ev ve kent kuran adamdan için için nefret eder, kötülük üretir.

Bürokrasi bencildir. Temel içgüdüsü, vatandaş aleyhine kendi iktidarını büyütmektir. Güçlü bir ahlakî-felsefî öğretiyle zapturapt altına alamadığın bürokrasi, bir süre sonra kendi kurumsal çıkarı dışında hiçbir şeyi düşünemez olur.

Bürokrasi zalimdir. Eline yıkma ve öldürme gücü verdiğin, kendi kendini besleyen bir kontrolsüz şebekeden hayır bekleme!

Deprem faciası

1999 depreminin neden olduğu felaketlerin en büyüğünü büyükşehir ahalisi pek bilmez.

Depremi izleyen bağrış çağrış ortamında 3194 sayılı İmar Kanununu şipşak değiştirdiler. Eskiden belediye alanları dışındaki köylük yerlerde (bir sürü istisnayla da olsa) yapı işleri nispeten özgürdü; muhtarı ikna edip iki ustayla kendine bir ev yapabilirdin. 99’dan sonra o da kalktı, dağ başındaki tarlada tavukların için kümes yapmak bile İmar Şebekesinin iznine bağlandı.

Nedenmiş? Ruhsatsız yapılaşma yüzünden depremde insanlar ölüyormuş! Siz depremde hiç köylü yapısı ev yıkıldığını gördünüz mü? O yıkılanların hepsi izinli, ruhsatlı, onaylı, imar planlı, projeli apartmanlar değil midir? Devlet eli bir yere ne kadar çok değmişse yıkım şansının o kadar arttığı görülmemiş midir? İmar kanserinin sebep olduğu felaketi önleyelim derken o kanseri daha da büyütmenin mantığı var mı?

Yasa değişikliğinin sonucunu görüyorsunuzdur ama farkında mısınız bilmem. 1999'a dek Türkiye'de binde bir de olsa güzel, terbiyeli köy evleri yapılıyordu. 99'dan sonra bitti. Yarın bu ülkenin sosyal tarihini yazacak olanlar, beş bin yılda oluşmuş bir mimarî kültürün 1923'ten sonra yozlaştığını, 1999'da sona erdiğini anlatacaklar.

Nalıncı keseri iş başında

Bu sel afetinden sonra da İmar lobisi yaygarayı başlatacaktır, şüpheniz olmasın: "Kaçak yapılaşmaya son," "Denetimler sıklaşsın," "Planlı kalkınma," vs. vs.

Mühendisler Odası başkanı selin ertesi kalkıp konuşmuş bile. Ne demek istemiş ben size mealen aktarayım: oda harçları artsın, üç mühendis yerine beş mühendisten rapor istensin, çark dönsün, çorba kaynasın, gücümüze güç katılsın...

Kanmayın sakın.

12 Eylül 2009

İmha Edemedik Açılım Verelim

Star *gazetesinin sorduğu “Yanlış Cumhuriyet çatırdıyor mu?” sorusuna cevaben yazdığım yazı,* ***Açık Görüş*** *ekinde çıktı.*

“Yanlış Cumhuriyet” çatırdıyor mu? Tabii çatırdıyor.

23 Ocak 2007’de Hrant Dink’in cenazesi Cumhuriyet tarihinin manipüle edilmemiş en büyük kitle gösterisine dönüştüğü gün bir kiriş çatlamıştı.

Milletin yeni halaskârlığına soyunmuş Büyükanıt Paşa 27 Nisan 2007’de afra ve tafra ile muhtırasını verip “**gene ne diyor bu adamlar yahu?**” tepkisiyle karşılaştığında sistemin iç organlarının iflas ettiği anlaşıldı.

15 Ekim 2008’de Başbuğ Paşa 90 seneden beri kanıksadığımız malûm tehdit-hakaret nutuklarından birini atıp ertesi gün Taraf gazetesinde “Önce İndir o Elini” cevabını aldığında çatırtı kulakları sağır eden bir hal aldı.

Ümit Kıvanç zelzele aslında 17 Ağustos 1999 depreminde başladı diyor; o da mümkün. Belki ben geç fark ettim.

Ahali sağlam lakin devlet köhne

Sonuçta bu binanın bu sıkleti çekemeyeceğini görmemek için ya kör olmak lazım, ya da belediye imar memuru.

Türkiye aldı başını gitti. Kör taşranın ücra köyüne yol gitti, televizyon gitti, internet gitti. “Hıh, bunlar da üniversite mi?” diye burun kıvırdığımız yüz tane taşra üniversitesinden dünyaya aç milyonlarca genç mezun oldu. İnsanlar Yozgat’ın köyünden çıkıp – bazen İstanbul’a bile pek uğramadan – gidip Sudan’da okul, Bulgaristan’da düdüklü tencere fabrikası, Filipinlerde kerhane açıyorlar, Alman üniversitelerinde Zazaca filoloji okuyorlar, Addis Ababa Hilton’a müdür oluyorlar.

1920’lerde kalmış vatan millet, atam yatam edebiyatıyla daha nereye kadar gidebilirsin?

Ceset kokusu

Dünya aldı başını gitti. 1968 hengâmesinde yetişen kuşaklar dünyayı elinden tutup, 1930'ların, 1950'lerin savaş korkağı dünyasından bambaşka bir yere taşıdılar. Sen daha halâ çocuklara atlet fanila giydirip 19 Mayıslarda Türkçe "Heil Führer" yazdırmayı marifet sayan zihniyetle kime ne laf anlatabilirsin?

Gidin İstanbul'da herhangi bir büyük firmanın genel merkezini ziyaret edin. Sevmeniz şart değil, oradaki genç insanların özgüvenine, enerjisine bakın. Sonra Ankara'da herhangi bir bakanlığın leş kokulu koridorlarında bir dolaşın. "Koparalım kafasını daha fazla acı çekmesin" duygusuna kapılmadan bunu yapabilecek insan var mıdır?

Koku dediğim öyle klorakla temizlenebilecek bir koku değil, manevi bir koku.

Ölmüş, fakat millet heyecanlanmasın diye ölümü halktan gizlenen padişah cesedi kokusu...

Yenilen pehlivan...

Yanlış Cumhuriyetin sahibi ve hamisi olan kurum, son yıllarda üst üste iki büyük savaş kaybetti.

Biri İrtica Savaşıdır. Savaşa açık açık ve pervasızca girdiler. 27 Nisan – 27 Temmuz 2007 **Cumhurbaşkanlığı Meydan Muharebesinde** feci bir dayak yiyip yenildiler.

Diğeri Kürt Savaşıdır. Kimse kimseyi kandırmasın, 25 yıl süren bu savaş TSK için net bir yenilgiyle sonuçlanmıştır.

Bir gerilla örgütünün düzenli orduya karşı meydan muharebesi kazanması mümkün değildir. Aradaki devasa güç farkına rağmen 25 yıl yaşamayı başarması bizatihi zaferdir. Liderini esir verdikten sonra yaşamaya devam etmesi daha büyük zaferdir.

...Savaşa doymaz

Yanılmıyorsam 1992 olmalı, o zamanki genelkurmay başkanının çıkıp "bunlar dağda üç bin ila beş bin kişidir, bu yıl hepsini imha ederiz" diye konuştuğunu hatırlıyorum. Aradan bunca yıl geçti, şimdi verdikleri sayı 6000 ila 8000. Refleks olmuş alışkanlıkla adam halâ çıkıp "son terörist imha edilinceye kadar mücadele devam edecek" diyebiliyor, kimse de kalkıp "25 yıldır niye etmedin öyleyse" diye sormayı akıl etmiyor.

Yenildiler, ve işin kötüsü bu yenilgiyi daha fazla gözden saklamanın imkânı kalmadı. Yenilginin ceremesi vardır; insan canı da poker masasında harcanan fiş değildir. Yenilen orduda hangi depremlerin yaşanacağını, sarsılmaz sanılan hangi kolonların çatlayacağını önümüzdeki aylar veya yıllar gösterir sanırım.

Ama biz kardeşiz!

Bunca girizgâhtan sonra nihayet geldik esas konumuza: Kürt Açılımı nedir, ne değildir?

Hemen söyleyeyim. Bir, mahcup lisanla yenilgi itirafıdır. İki, yangından mal kaçırma operasyonudur.

Birincisine dair: Hani adamı zayıf görüp bir tane çakarsın, sonra bakarsın ki pabuç pahalı, bir kutu şeker alıp kapısına dayanırsın, "ehem, aslında biz din kardeşiyiz, aa bak çenende çizik olmuş vah yazık" diye şirinlik yaparsın, o kadarını söyleyelim yeter. Başbakanın, içişleri bakanının sözlerine bakıp da ben bundan öte bir bilinçlilik hali, ciddi bir özeleştiri, neyi hedeflediği belli bir tamirat planı göremiyorum, kusura bakmayın.

İkincisine dair: Osmanlı bu işleri çok görmüştür. Sebep ve süreç bakımından Kürt meselesinin tıpkısının aynısı olan kavgalar daha önce Sırbistan'da, Yunanistan'da, Romanya'da, Bulgaristan'da, Makedonya'da, Arnavutluk'ta, Ermenistan'da, Suriye'de, Lübnan'da, Girit'te yaşandı. Ders alındı mı? Asla!

Eski açılımlar

Baştan yapılması gerekenler her seferinde apaçık ortadaydı, biraz vizyon ve cesaretle kolayca üstesinden gelinebilirdi. Yapılmadı, sürüncemede bırakıldı, “son terörist imha edilinceye kadar kahraman ordumuz teyakkuzdadır” mavalıyla ahali uyutuldu. İş işten geçtikten sonra çözüm paniğine girildi, ama ne fayda?

Siz **Makedonya Açılımını** bilir misiniz? Rumeli dağlarında senelerce kan gövdeyi götürdükten sonra nihayet 1904’te Avrupa’nın zoruyla Makedonya reform paketini açtılar. Heyhat ki Bor’un pazarı geçmişti. Sekiz yıl sonra Makedonya gitti, bütün Rumeli’ni de peşinden götürdü.

Ya 1914 **Ermeni Açılımını** bilir misiniz? Alabildiğine mütevazı ve mantıklı bir reform paketini, 1878’de söz verildiği halde tam 36 yıl süründürmeyi başardılar. Sonunda dünya konjonktürünün değiştiğini sezip alelacele peki dediler. Yirmi yıl önce olsa herkesi memnun edecek güzel bir paketti. Ama artık yirmi yıl öncesi değildi, Ermenilerin de kolay kolay bir şeyden memnun olacak hali kalmamıştı. Sonuçta ne oldu biliyorsunuz. Barış imkânı heba edildiği için, topyekün imhadan başka çözüm kalmadı.

Çok az, çok geç

Siz bu sefer farklı olacağını ummak için yeterli bir neden görebiliyor musunuz? Çok isterim ki yanılmış olayım, ama ben göremiyorum. İngilizcede “**too little, too late**” diye bir deyim vardır: Çok az, çok geç.

Yıllardan beri hiçbir ciddi sorunu çözmeyi başaramamış bir devlet yapısıyla, dağda adam katletmeyi meslek edinmiş ve başka bir hayat tarzı düşünemeyen generallerle, bir gün söylediğini ertesi gün yalamayı alışkanlık haline getirmiş bir hükümetle gidilebilecek yerin sınırı bellidir: too little, too late!

Nazlı gelin açılımı

“Ulusal bilinç” adı verilen asrın vebası Kürt halkını sarmıştır. Bu hastalığın tedavisi kolay değildir. Bir kere buna yakalanıp da yüz seneden önce

iyileşen görülmemiştir. Korkarım ki daha işin başındayız ve vatan-millet-Fırat uğruna daha çok acılar çekilecektir.

En başa dönelim.

Sorunu yıllar boyu sürüncemede bırakıp kangren ettiren yapı ortadadır. Yanlış Cumhuriyet'i, tüm kurumları ve zihniyetiyle yeniden yapılandırmadan bu belanın altından kalkılabileceğini sanmak hayal olur.

Efendim Anayasanın bilmem kaçıncı maddesinden iki kelime silelim, bin kişiyi Suriye'ye gönderelim, İmralı'ya üç oda bir salon ekleyelim, TRT yetmez **Şovtivi de Kürtçe yayın yapsın**... Bunları geçiniz bir kalem.

Güç ve cesaret

Siz "kırk bin kişiyi katletmek yetmez daha kan isterük" diyen adamları topyekün tasfiye edebiliyor musunuz?

Rasyonel karar alma yeteneğini tümden kaybetmiş bir bürokratik yapıyı yeni baştan kuracak Personel Reformunu yapabiliyor musunuz?

1938'in 10 Kasımında saatleri ve beyinleri durmuş bir eğitim sistemini ıslah etme hayalini bir yana bırakıp her şeyi baştan kurmayı göze alıyor musunuz?

Etrafınızda size tarihi bağlarla bağlı ulusları yeniden size entegre edecek ölçekte, belki devletinizin kimliğini yeniden düşünebiliyor musunuz?

Bunları yapacak gücünüz ve cesaretiniz varsa eyvallah. "Açılım" yolda demektir.

Yoksa boş iş. Biz oturup çatırtıları dinleyelim, tepemize yıkıldığında nereye kaçarız diye tedbirimizi düşünelim.

20 Eylül 2009

Başbuğ Gider, Başbuğ Gelir

*“Islak imza” hadisesinde yalanı açıkça ortaya çıkan Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ’un istifa edeceği veya görevden alınacağı söylentileri üzerine **Taraf** gazetesine yazdığım yazı.*

İlker Paşa’nın suyu ısındı gibi görünüyor, geçmiş olsun. Kim bilir, belki giderayak birilerinin aklına gelir, senin İstanbul’da Birinci Ordu Komutanı olduğun dönemde düğmesine basılan, Kara Kuvvetleri Komutanı olduğun dönemde tetiği çekilen bir cinayet vardı, **o konuda bildiklerini** de bi zahmet anlat diye sorarlar.

Bunca seneden sonra Türkiye’de sanki bir şeylerden ümitli olmak da mümkünmüş duygusuna kapılıyor insan. Allah aklımıza mukayyet olsun.

*

Başbuğ gitti diyelim, peki yerine kimi koyacaklar? “Sivil toplum örgütleri, akademik çevreler ve ülke içi medya ulusal birlik ve güvenliği tehdit ediyor” diyen Kara Kuvvetleri Paşasını mı? Taraf’ın haberinde “cuntanın kilit isimlerinden” diye tarif edilen Birinci Ordu Paşasını mı? Al birini vur ötekine!

Bu noktada artık biraz daha geniş düşünmenin zamanıdır gibi geliyor bana.

Genelkurmay Başkanlığı diye bir şey neden var biliyor musunuz? Anlatayım. Eski adıyla Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği’ni 1880’li yıllarda von der Goltz başkanlığındaki Alman askeri heyetinin önerdiği reformlar çerçevesinde kurmuşlar. Ordunun modernizasyonu, eğitimi, donanımı, terfileri, strateji ve taktikleriyle ilgili program üreten bir daire olsun demişler. Başına da genellikle tuğ ya da tümgeneral düzeyinde bir komutan koymuşlar.

1914’te yeniden düzenlenmiş, bu sefer Enver Paşanın başına buyruk Başkumandanlık “Vekâletine” karşı Alman askeri bürokrasisinin denetim organı işlevini yüklenmiş. 1914’ten 1918’e dek Osmanlı devletinin

genelkurmay başkanı Bronsart von Schellendorf Paşa'dır. 1918'de o ölünce yerine General Hans von Seeckt geçer. Sarıkamış, Çanakkale, Kutülamare gazaları sırasında genelkurmayın başında bu şahıslar vardır. Adlarını hiç duymuş muydunuz**?**

1924'te Gazi Paşa henüz tam ve nesnel analizi yapılamamış bir nedenle ordu kumandasından elini çekince, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa (Çakmak) fiilen silahlı kuvvetlerin tek hakimi olarak kalır. 20 yıl gibi eşine zor rastlanır bir süreyle bu görevi sürdürür. Yerine geçenler de yıldan yıla artan bir özgüvenle padişahçılık oynamaya devam ederler.

Acaba Genelkurmay dairesini asli görevine döndürmenin zamanı gelmiş midir?

Her işte Amerika'yı model alıyoruz madem, Amerikan Genelkurmayına bakın. Oradaki adı Joint Chiefs of Staff'tir. Savunma Bakanının askeri konulardaki baş danışmanıdır. Komuta yetkisi yoktur. Yani askeri birliklere emir vermez. O işi Savunma Bakanına bağlı ordu ve harekât komutanları yapar. JCS'ın başındaki generalin adını, bu işlere özel merakı olanlar dışında kimsecikler bilmez.

"Bize uymaz" diyenler çıkacaktır muhakkak. Sizce Türkiye rasyonel bir askeri düzene ayak uyduramayacak kadar yamuk bir ülke midir?

28 Ekim 2008

Bıyık

Taraf *için yazmıştım, sert geldi, yayımlanmadı.*

Herkesin utangaç gelin edasıyla görmezden geldiği gerçeği Hakkı Devrim pat diye söylemiş (*Radikal*, 24 Kasım 2009). Demiş ki, "CHP gündemden düşeli bence 59 yıl geçti. 1950 CHP'nin sonuydu.... Zorla ayakta tutacağız diye, tarihî bir kuruluşu hortlağa çevirdiniz." Şu içinden geçtiğimiz devrim günlerinin, unutulmayacak kadar önemli sözlerinden biridir.

Devamını söylememiş ama o da yakında gelir tahminimce. CHP'nin kurucusu ve ebedi şefi olan zatın miadı da 59 yıl önce dolmuştu. Zorla ayakta tutacağız diye tarihî bir şahsiyeti hortlağa çevirdiler**.**

Edebiyle tarihe gömülmesine izin vermediler. 12 seneden beri Etnografya Müzesinin bodrumunda bekletilen naşını oradan alıp, Devlet dininin Kâbesi gibi tasarlanan bir tapınağa nakletmeye karar verdiler. Sene 1950. Vefatından hemen sonra paralardan resmi çıkarılmıştı, aynı yıl geri getirdiler; ki dünyada hiçbir "milli şefe" o güne dek nasip olmamış bir tuhaf basübadelmevttir.[4] 1930'ların hengâmesinde çıkarılmış birtakım deli saçması kanunların "Devrim Yasaları" adıyla kutsallaştırılması da 1950'nin eseridir.

Bir parti düşünün ki 27 yıl boyunca "Devlet benim" demiş; *bana karşı çıkan her kimse TANIM GEREĞİ vatan hainidir, dolayısıyla katli vaciptir* diye akıl yürütmüş. Bir gün aniden dönüyor, "eheh, hoşgörü de lazım ayol," deyip demokrat olmaya karar veriyor. Veriyor ama geçmişine de tek kelime toz kondurmuyor. Dünyada böyle bir şeyin eşi var mıdır? Aklın mantığın alacağı şey midir? Devir demokrasi devri diye demokrasiciliğe soyunacağız, ama milli ideolojimizdir diye okullarda, kışlalarda 1930'ların kokmuş totalitarizmini okutmaya devam edeceğiz.

Hayır, CHP'nin 1950'den sonra inat etmesi birkaç yaşlı politikacının hırsıyla açıklanabilecek şey değildir. Büyük bir siyasi mühendislik projesinin parçasıdır. Demokrasiye geçerken geçmişin sorgulanmaması gerekiyordu, çünkü geçmişte çok fazla kan, cinayet, zulüm ve alçaklık vardı. Eski defterler bir kez açılsa ucunun nereye varacağı belli olmazdı.

İşte o geçmişin muhafızı ve müdafii olsun diye CHP’yi meclise oturttular. Kurucusunu da tanrılaştırmaya karar verdiler.

Onur Öymen’e bıyık çizmek marifet değil. Ağababasına çizebiliyor musunuz, siz ona bakın.

30 Kasım 2009

İnsert Etmek

Taraf*'ta çıkan "İnsert etmek" başlıklı yazım üzerine.*

Soru*: Türkçeden kelimeler türeterek yeni bir dil yaratma çabası pek çok olumsuzluğun sebebidir, ancak insert etmek yerine içine yerleştirmek, veya start almak yerine başlamak desek çok mu yavan kaçar?*

Cevap: Hem de çok! "Kızım klavyeyi 'içine yerleştirme' moduna geçir." "Pazara Tansaş 16 sayfa içine yerleştirme vermiş." "Kayıt teknisyeni ikinci mezürden sonra 32'lik bir es içine yerleştirmiş." Olur mu? Dili aptallaştırmaktan başka faydası var mı? Start almak da bence güzel bir deyim. "Hazırlığı yapılan fakat başlayıp başlamayacağı belli olmayan bir işi (projeyi, yarışı) uygulamaya geçirmek" ile "başlamak" aynı şey değil.

Soru*: Yaşayan Türkçede içselleşmiş bol miktarda yabancı kelime var ve bunlar konuştuğumuz dilin zenginliğini oluşturuyor. Ancak kimileri konuşmalarının içine (yeni elitimizin aşina olduğu yabancı dil olduğundan herhal) İngilizce kelimeler serpiştirmezlerse dertlerini ifade etmekten aciz kalacaklarına inanıyorlar.*

Cevap: Ne sakıncası var? Sorduğum soru bu. Sakıncası ne? Her toplumda elit zümre çeşitli simgesel davranışlarla ayrıcalığının altını çizer. Kimi deve kadar sarık sarar, kimi entel görünmek için bağa çerçeveli gözlük takar, kimi İngilizce laf sıkıştırır. Bana sevimli geliyor. Bazen dalga geçsem de zararını göremiyorum.

Türkçede son yılların bence en iyi romanlarından biri *Dublörün Dilemması*. Deli bir yaratıcılık, müthiş bir dil hakimiyeti. Ama Yahya Kemal'in tanımayacağı bir dilmiş, ne gam. Hayran olacağımıza, nedir bu mıy mıy mıy "dedelerimiz böyle mi konuşurdu" merakı?

12 Aralık 2009

Türkiye’de Egemen Sınıf Müdür Bey ve Albayımdır

Liberal eğilimli 3H Hareketi’nden gençlerin sorularına cevaplarım, ***kritize.net*** *adlı sitede yayımlandı.*

Amerikan Dış İlişkiler Komitesinde kabul edilen “Ermeni Soykırımı Tasarısı” hakkında ne düşünüyorsunuz, bu tasarının kabul edilmesi ABD-Türkiye ilişkilerini nasıl etkiler?

Dinsizin hakkından imansız gelir. Türkiye’nin soykırım konusundaki tavrı ahlaksızlık ve aptallıktan ibarettir. Dünyaya bu bakış açısını kabul ettirmek imkânsız olduğu gibi, Türkiye’yi yalancı ve ahlaksız konuma düşüren bir tavırdır. Bu kadar yanlış bir politikaya kendini angaje eden bir ülkenin bunun sonuçlarını yaşaması kadar doğal bir şey yoktur. Amerikan Kongresi iyi niyetli mi, kötü niyetli mi veya hangi amaçla böyle bir işe giriştiğini tartışmaya gerek yok. Tabii ki ABD Kongresi kendi ulusal çıkarları açısından bakar olaylara. Fakat böyle bir saçmalıkla Türkiye’nin muhatap olmak zorunda kalması, Türkiye’nin kendi inkâr politikalarının bir sonucudur.

Soykırım apaçık bir gerçek, “güneş doğudan doğar” gibi bir hadise. Bu ülkede 1915 öncesinde bir buçuk ila iki milyon civarında Ermeni vardı. 1920’lere gelindiğinde geriye 100 bin kalmıştı. Gayet açık ve net, başka bir şey söylemeye gerek yok…

Bunu bilmeyen yoktu ki Anadolu’da? Bugün gerçi azaldı o yaşlı kuşak ama bundan on sene önce Anadolu’nun neresine giderseniz gidin, yaşlı insanlarla konuşun, kimi övünerek, kimi üzülerek “biz bunları doğradık” diyordu.

Kemalistlerin Türkiye’deki durumu hakkında ne düşünüyorsunuz. Geçenlerde çarşaf yırtma eylemleri vardı. Bu tarz eylemlerin prim yapacaklarını düşünecek kadar cahiller mi bunlar?

Köşeye sıkışmış, ne yapacağını şaşırmış bir kitleden söz ediyoruz. Bu kitlenin bir mertebeye kadar anlayışla karşılanması gerektiğini düşünüyorum. Bir korkuları var, Türkiye’de dar İslami muhafazakârlığın,

aile içinde çıkan İslami baskının, mahalle baskısı şeklinde ortaya çıkan İslami muhafazakârlığın hortlaması korkutuyor bu kitleyi. Böyle bir ihtimalin hiç olmadığını söyleyemeyiz, ama öte yandan bunu bu derece abartmak da bence patolojik bir korkuya tekabül ediyor. Topluma biraz geniş bir perspektiften baktığınız zaman böyle bir şeyin neredeyse imkânsız kılan dinamikleri pekala görebiliyoruz. Fakat İzmir'in Alsancak semtinde oturan teyzeye bunu anlatamazsın. O, olayı çok daha siyah-beyaz olarak görüyor.

Osmanlı'nın son döneminden itibaren baktığımızda böylesi bir şeriat girişiminin de olmadığını görebiliyoruz aslında…

Şeriat değildir mesele. Ama sonuç olarak bugün Elazığ kentine gittiğinizde bir tane bira içecek mekân bulamıyorsunuz. Korkunç bir durum bu aslında. Şeriat mı uygulanıyor, hayır. Mahalli muhafazakârlık, bağnazlık, saygısızlık, korku rejimi… Bunun tüm Türkiye'ye yayılması tehlikesi insanları haklı olarak ürkütüyor. Bizim de başımıza bu gelecek korkusu.

Bu korkunun sınıfsal bir boyutu da var mı?

Bariz bir sınıfsal boyutu var. Türkiye'de cumhuriyet döneminde bir egemen sınıf oluştu. Türkiye'de kapitalizm falan değildir egemen sınıf, Türkiye'de egemen sınıf müdür beyle albayımdır. Daire müdürü olur, okul müdürü olur, işletme müdürü olur… Bir de onun üniformalı eşdeğeri olan albayım vardır. Bunlar kravat takarlar, yazıhanede otururlar, arkalarında mutlaka Atatürk portresi olur, vatan-millet nutku atarlar. Fazla bir kültürleri yoktur, fakat kendilerini küçük dünyaların hâkimi sayarlar. Cehaletlerini örtmek için atmayacakları takla yoktur. Belli bir gelir seviyesine ulaştıkları gün eşlerinin saçları sarıya boyanır. Hayattaki varlıkları bir otomobil ve bir dairedir. Hayat boyu "yolsuzluk yapanlar köşeyi döndü, ben onurlu olduğum için yoksul kaldım" kıskançlığı ile yaşarlar. Aslında içten içe fark ettikleri şey yetersiz olduklarıdır ama bunu ifade etmekte zorlanırlar. Kaymakam bunun tipik bir örneğidir, ortaokul müdürü tipik örnektir. Türkiye'nin esas egemen sınıfı budur. Bunlar şu anda çok açık bir şekilde sille yiyorlar, maçı kaybediyorlar. Yeni tür insanlar türedi.

Ne tür insanlar?

Birincisi sanayi sitesi sınıfı… Esnaflıktan bir kademe atlamış, işini iyi yapmaya çalışan, fazla bir kültürü olmayan fakat hızla ve hırsla toplumda yükselen, ticaretten anlayan bir sınıf. Bunların yazıhanesinde Atatürk resmi yoktur, karınca duası vardır. O yazıhaneye girdiğinde mutlaka güler yüzle karşılarlar seni, hemen çay söylerler. Oysa müdürüm böyle değildir, müdürüm orada kurulur ve sana vatan-millet nutku atar. Yeni bir sosyal yapı oluşuyor. Sanayilerden yetişip ciddi sermayeye kavuşan bir kesim çıktı ortaya. Özellikle Türkiye'nin orta boylu kentlerinde: Kayseri'de, Konya'da, Kütahya'da, Manisa'da…

İkincisi yeni gençlik türedi. Geleneksel düzenin dili içinde konuşmayan, yepyeni bir anlayışla yetişen sizin gibi insanlar… Gençler dünyaya aç olarak, Anadolu'nun her yerinde kurulan üniversitelere gidiyor, yepyeni bir bakış açısıyla mezun oluyorlar. Belki de aç kalmak lazım doymak için, önce bir açlığın bilincine varmak lazım. Bunların anne-babası da açtı ama aç olduklarının farkında değillerdi, küçücük bir dünya içinde yuvarlanıp gidiyordu.

Bu yeni sosyal fenomenler, müdür beyimle albayımı ezdi geçti. Şimdi müdür beyim ve albayım çok üzgünler bu duruma. Dünyaları elden gidiyor, Türkiye elden gidiyor. Onlar da çarşaf falan yırtarak hırslarını çıkarmaya çalışıyorlar. Bunu onlara çok görmemek lazım. Çok hızlı bir şekilde değişti Türkiye, radikal bir şekilde değişti. Bunun kurumsal yansıması da, yani o eski rejimin kurumlarının teker teker yıkılması bunun hemen peşinden geliyor ve gelecektir.

Onlar da bir renk aslında…

Türkiye'de totalitarizm tehlikesi her zaman vardır. Bunun ideolojisinin ne olduğu hiç fark etmez. Sosyalist de olsa Türkiye totaliter olur, Müslüman da olsa olur, Kemalist de olsa olur. O yüzden Türkiye'de birbirinden hoşlanmayan grupların varlığı iyi bir şeydir. Totalitarizmin önündeki en önemli engel bu zıtlıktır. Evet, Kemalizm totaliter bir ideolojidir; fakat Kemalizm'in ortadan kalkması, totaliterliğin fiilen oluşmasına zemin hazırlar. Çelişkili gibi görünüyor ama değil: Türkiye'ye Kemalizm lazım değil belki ama Kemalistler lazımdır.

Başbakan son zamanlarda yine basına çattı. Medya patronlarına "köşe yazarlarınıza sahip olun" minvalli şeyler söyledi. Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?

Başbakanın saçmaladığını düşünüyorum. Bana öyle geliyor ki Başbakan o koltuğu doldurabilecek kapasitede biri değil. Aklına eseni söylüyor, samimileştikçe içindeki çirkinlik daha çok dışa vuruyor.

Ergenekon konusunda ne düşünüyorsunuz?

Aslına bakarsanız Ergenekon diye bir şey olduğuna pek inanmıyorum. Ergenekon bir kod adıdır. Ordudaki temizlik operasyonunu, orduya zarar vermeden yapmaya çalışanların icat ettiği bir şeydir. Ergenekon'un gerçek adı genelkurmaydır. Birilerinin yapmaya çalıştığı şey, aralarında en fazla pisliğe bulaşmış olanları tasfiye edip, orduyu bir şekilde derleyip toparlayıp sağlam tutmak.

Bunu başarabilecekler mi? Yani bütün bir mekanizmayı altüst etmeden başarabilecekler mi? Doğrusu ben kuşkuluyum. Olay gelip şu noktaya takılıyor: Alt rütbelileri tutuklarsın. Onlar da derler ki: "Biz emirlere uyduk. Vatan için can feda ama bir yere kadar. Beni tutuklama, tepedekileri tutukla."

Hocam fikri dünyanızın şekillenmesinde en çok rol oynayan düşünür kimdir?

Edward Gibbon. "Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi". İnsanın tarihe, devlete, toplum yönetimine bakışını etkileyecek olan bir kitaptır. Avrupa aydınlanmasının en büyük eseridir. Aynı zamanda Hıristiyan dini aleyhinde yazılmış en cesur eserlerden biridir. Çok radikal bir eleştiridir. Winston Churchill gençliğinde hayırsız, haylaz, hiçbir baltaya sap olamayacak bir insanken 30 yaşına yakın bir tarihte Gibbon'u okur ve siyasetçi olmaya karar verir.

Siz aktif siyasete atılmayı hiç düşündünüz mü?

Bir bakıma her zaman siyasetin içinde oldum. Liseden beri Türkiye'de siyasetin aktif olarak içindeyim. Parti siyaseti, meclis siyaseti değil ama Türkiye'nin siyasi olaylarıyla her zaman ilgilendim. Ama hoşuma gitse de gitmese de ben Ermeniyim. Dolayısıyla Türkiye'de aktif siyasette bir şansım yoktur.

Benim için üniversite yıllarındaki ikilem şuydu: Amerika'da kalsam ben siyasetin içinde olurdum ve eminim yükselirdim de. Türkiye'ye döndüğümde ise her zaman marjinal kalacağım bilinen bir şey, marjinal kalmaya mahkûmum. Buna karşılık Amerika beni ilgilendirmiyor, Türkiye beni ilgilendiriyor. Ben bu ikilemle beş sene cebelleştim, karar veremedim. Hatta eğer karar değiştirmeyip hukuk okusaydım belki şu an Amerika'da kayda değer bir yerlerde olurdum.

Bir tarih kitabı yazacağınızdan bahsetmiştiniz. O ne aşamada şu anda?

Kaldı o. Bir buçuk sene önce Türkçe Vikipedi'nin yakın Türk tarihiyle ilgili epeyce maddesini yazdım. Hatta Atatürk maddesinin büyük bir bölümünü de ben yazdım. Çok dengeli yazmaya çalışıyordum orada, kendi adımla yazmama oranla daha objektif bir dille. Atatürk maddesinin büyük bir kısmını yazdım, sonuç bölümünde lehine ve aleyhine ileri sürülen değerlendirmeleri beşer madde olarak verdim, gayet dengeli. Damat Ferit maddesi benimdir mesela. 80-90 madde var orada yazdığım. Hazır öyle yazarken ben onları bir derleyeyim, ansiklopedi tarzında bir inkılâp tarihi ders kitabı ortaya çıkartayım diye düşündüm. Ama bir türlü hayata geçiremedim. Ayşe Hür'e çok ısrar ettim, gel beraber yazalım diye. Ama nedense yanaşmadı.

19 Mart 2010

Ermeni ve Kürt Meselelerine Dair

Diyarbakır'da çıkan çeşitli gazete ve web sayfalarında yer alan röportajım. Barzan Şerefhanoğlu sordu.

1915 öncesinde Anadolu'daki Ermeni nüfusunun 1,5-2 milyon arası olduğu söyleniyor. Soykırım iddialarını bir kenara bırakır ve Anadolu Ermenileri'nin sürgününe de iyimser bir yaklaşımla "Zorunlu Göçe" tabi tutulduklarını var sayarsak; bu yoğunluklu nüfusun savaş sonrası Türkiye'ye dönmemesi nasıl açıklanabilir?

Suriye'de hayatta kalan yarım milyon mültecinin bir bölümü 1918 Kasımından sonra döndü veya dönmeye teşebbüs etti. Ancak bunlar 1919 bahar aylarından itibaren çeşitli baskı ve saldırılarla tekrar kaçırıldılar. 1919'da örgütlenen Kuva-yi Milliye'nin asıl amacı, İngiliz-Fransız işgaline direnmek filan değildi: Ermenilerin dönmesine engel olmak ve Rumların da Ermenilerin peşinden defolup gitmesini sağlamaktı.

Ermeni mallarının yağmasından pay almış olan yerel mütegallibenin çoğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne katıldı, dönen mültecileri kovmayı bir "vatan meselesi" olarak halka benimsetmeyi başardı. 1919 sonunda Fransız güçleriyle beraber Adana-Maraş-Antep bölgesinde yurtlarına dönen Ermeniler, Ankara'nın örgütlediği silahlı çetelerin saldırısına uğradı. Aynı yıl Kuzey Irak'tan Hakkâri'ye dönen Nasturi Hıristiyan aşiretleri, 1924'te Cumhuriyet Hükümeti'nin düzenlediği bir askeri operasyonla imha edildi veya tekrar sınır dışına kaçırıldı.

Nihayet, tam tarihini hatırlamıyorum, yanılmıyorsam 1924'te çıkarılan bir yasayla Milli Mücadele yıllarında (kendi iradesiyle olsun, mecburiyet dolayısıyla olsun) yurt dışında bulunanların TC vatandaşlığını kazanması engellendi. 1927'de çıkarılan bir kanunla, geriye kalanların seyyar satıcılıktan şimendifer memurluğuna kadar, bin çeşit işi yapması yasaklandı. Vakıf ve cemaat mallarına el kondu. Hemen her gün uyduruk bir gerekçeyle azınlık mensupları vatan hainliğiyle, casuslukla, vergi kaçakçılığıyla suçlandı; basında terorize edildiler; ekonomik açıdan çökertildiler. İstanbul ve İzmir dışındaki illerde yaşamaları imkânsız hale getirildi.

Soykırım, 1915'te olup biten bir hadise değildir. 1913 civarında başlayıp günümüze kadar aralıksız devam eden bir devlet politikasının adıdır.

Ermeni tehcirine yol açan olayların gelişimi ve sonrasına bakıldığında sürekli olarak İttihat ve Terakki Partisi suçlu gösteriliyor. Bu görüşün doğruluk payı nedir?

Doğru değildir. Ermenilere yönelik zulüm ve katliam politikasını başlatan İttihat ve Terakki değil Abdülhamit'tir. Ermeniler ilk başta İttihat ve Terakki'ye, kendilerini Abdülhamit zulmünden kurtaracak bir umut olarak baktılar. Bu durum 1909 ile 1913 yılları arasında, tam olarak araştırılmamış bir sürecin sonunda, tersine döndü.

İttihat ve Terakki Partisi'ni tek suçlu olarak kabul edersek, zorunlu göçe tabi tutulduğu söylenen Ermenilerin, yeni kurulmuş Cumhuriyet tarafından topraklarına geri dönmeleri bir jest olarak sağlanamaz mıydı?

1919 yazından itibaren Anadolu'da iktidarı ele geçiren Müdafaa-yı Hukuk hareketi çok büyük oranda İttihat ve Terakki kadrolarından oluşmaktaydı. Az önce belirttiğim gibi tehcir ve katliam zenginleri, bunların arasında önemli bir pay tutmaktaydı. "Kurtuluş Savaşı" adı verilen hadise büyük ölçüde 1913-1915'te başlatılan tehcir politikasının sürdürülmesi ve sonuca ulaştırılmasından ibaret bir olaydır.

Ermenilerin Anadolu'dan sürülmelerinin ardından yeni kurulan Cumhuriyetin aldığı ilk kararlardan biri de,"kaçak ve kayıp kişilerle, başka yerlere nakledilenlere ait gayrimenkullerin Devlete intikaline dair Nisan 1923 tarihli kanun"un yürürlüğe konulması ile ilgili. Söz konusu kanunda, "gerçekleşecek hak taleplerinde de Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 6.8.1924 tarihinde malının başında bulunması şartına bağlıdır" hükmünün getirilmiş olması, yaşanan trajedinin salt kışkırtma ya da bağımsızlık hevesi olmadığının; ekonomik temellerinin de olduğuna bir kanıt olarak gösterilebilir mi?

1913-1922 yılları arasında gerçekleşen Rum/Ermeni yağması esnasında, Türkiye'deki menkul ve gayrimenkul servetin tahminen üçte biri el değiştirdi. Bu varlığa el koyanlar, doğal olarak, öncelikle İttihat ve Terakki rejimine yakın olan, tehcir ve katliam olaylarında aktif katkısı bulunan kişilerdi. Aralarında özel bir gayreti olmadan tesadüfen mala konan ve bu sayede ekonomik durumunu düzelten kişiler de olabilir belki, ama şüphesiz bunlar azınlıktadır. Bu kişilerin 1919'da, hem yeni edinilmiş servetlerini savunmak, hem de kendilerini muhtemel suçlamalardan korumak için büyük bir gayret içine girmiş oldukları şüphesizdir.

Cumhuriyetin ilk iki kuşağında ortaya çıkmış olan servetlerin tamamına yakını, incelenirse, Rum ve Ermeni mülklerinin gaspına dayanır. Buna Koç, Sabancı, Eczacıbaşı vs. gibi, 1946 sonrasında Türk kapitalizminin belkemiğini oluşturan isimler dahildir. Daha önemlisi, Atatürk döneminde siyasi iktidara kavuşan Cumhuriyet elitinin neredeyse tümü dahildir. Başta Atatürk dahildir. Düşünün ki Çankaya köşkü sonuçta Kasapyan çiftliğidir. Memleketin dört bir yanındaki "Atatürk evlerinin" tümü, bazısı demiyorum HEPSİ, gayrimüslimlerden ele geçirilmiş ganimet malıdır.

Birkaç yıldır "Ortak tarih komisyonu" önerileri gelmekte. Bu komisyonun kurulması durumunda, bugüne kadar bir muhasebeci edasıyla kimin kimden daha fazla katlettiğini iddia eden tarafların bir araya gelerek, net bir karara varması muhtemel midir?

Temel ahlaki değerlerde uzlaşma olmadıktan sonra komisyon filan boş işlerdir. Önce açık yürekli ve samimi bir barışma iradesi olacak ki, oturup konuşmak bir işe yarasın. Amacınız eğer kan davasını çözmek değil sürdürmekse, oturup konuşmak barışa hizmet etmez; eski yaraları tekrar kaşıyıp durumu büsbütün içinden çıkılmaz hale getirmeye hizmet eder.

Ermenilerin son derece örgütlü ve ağır silahlı oldukları iddialarına karşılık, 1,5-2 milyon "son derece iyi silahlanmış ve örgütlü Ermeni"nin topluca katarlara katılması ve sağ-salim Suriye'ye vardırıldıkları iddiaları gerçekçi midir?

Resmi ideoloji tellallarının, tutarlı olmak veya inandırıcı olmak gibi bir derdi olduğunu sanmıyorum. Kurt kuzuya "suyumu bulandırdın" demiş.

“Ama sen derenin yukarısındasın” deyince, “vay sen bana cevap verdin” deyip kuzuyu yemiş. Hesap, işte o hesap.

Türkiye’de kalan az sayıda Ermeni için soykırımın olmadığını kabullenmeleri dayatılırken, bir yandan da okul kitaplarında ya da günlük hayatta (üzülerek söylüyorum bunları) hain, çapulcu gibi aşağılayıcı sözlere katlanmak mı daha zordu?

Irkçılık, cumhuriyet ideolojisinin en temel vasfıdır. Eğitim sisteminin, devlet söyleminin, egemen basının her hücresine ırkçılık sinmiştir. Her gün, her an, her yerde karşınızdadır. Adeta soluduğumuz hava gibi etrafınızı sarmıştır; çoğu kişinin artık farkına bile varmayacağı şekilde doğallaşmıştır.

Tabii, ilkokuldan beri o ırkçılığın hedefi olanlar için bunun bıkkınlık verici bir şey olduğunu takdir edersiniz. Ama ben şahsen bunu kendim adına olumsuz bir şey olarak hissetmedim; aksine hep beni güçlendirdiğini düşündüm. Benim kadar inatçı olmayanlar ise, ilk fırsatta memleketi bırakıp gitmekten başka çıkış yolu göremiyorlar.

Nisan ayı sürekli bir “Soykırım sendromu” ile geçiyor. Bu korkuyu ve soykırım depresyonunun yaşanmaması için yapılması gerekenler nelerdir? Ermenilerin yaşadığı felaketlerin bir benzerini Cumhuriyet sonrası Kürtlerin yaşadığını düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız, Kürtlere tavsiyeleriniz nelerdir?

Tabii. 1925’te Sünni Kürtler, 1936-38’de Dersimliler aynı şeyleri yaşadılar. Ermeni tehcirinin sanki tüm ayrıntılarıyla tekrar tekrar sahnelendiğini görürsünüz. Toplum liderlerini ayırıp sürmeler, suikastler, idamlar, köy baskınları, provokasyonlarla insanları isyana zorlayıp “tedip” etmeler, köy meydanlarında toplu katliamlar vs. Özellikle Dersim olayında ortada mantıklı bir sebep de yoktur; adeta bir kez kötü yola düşmüş bir caninin aynı suçu tekrar işlemeden duramaması gibi psikolojik bir durum söz konusudur.

1960 darbesinden sonra gene aynı hastalık nükseder. 1980-83’ten sonra bir daha nükseder. “Atalarımız bunları kesti, bizim neyimiz eksik” gibi ruh haleti içindeler sanırsın. Günümüzde koşulların biraz değişmiş olması

kimseyi aldatmasın; ben Kürtlerin ciddi bir tehlike ile karşı karşıya olduklarına inanıyorum. “Açılım” vs. klasik aldatmacadır. Unutmayın, 1914’te de “Ermeni Açılımı” yapılmıştı, bir sürü reform vaadi ortaya atılmıştı. Sonunu biliyorsunuz.

Ne tavsiye ederim? Zor soru.

A) Uluslararası güvencelere bel bağlamayın, işlerine geldiği gün sizi satacaklardır.

B) Hazırlıklı olun, ama silahlı mücadeleye güvenmeyin. Silahlanmak provokatiftir; tepki doğurur. Askeri açıdan daha güçlü olanın ekmeğine yağ sürer.

C) Cephenin önünü değil arkasını düşünün. Türk kamuoyunu elde etmeye çalışın. Türk siyasi hayatında ben Kürtlerin çok daha aktif ve olumlu bir rol oynayabileceklerine inanıyorum. Maalesef o alanda şu ana kadar pek başarılı görünmüyorlar. Tüm siyasi eylemlerinde kendilerini marjinalleştiren, dışlayan bir tutum içindeler.

25 Nisan 2010

Yer Adlarında Gizlenen Tarih

***Hrant Dink Vakfı**’nın düzenlediği “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de Kültürel Etkileşimler” konferansında sunduğum tebliğ.*

Konuşmama geçmeden önce Hemşinlilerle ilgili bir anımı aktarmak istiyorum. 1988’di galiba ya da 89’da, Hopa’yla Borçka arasında Koyuncular köyü vardır, oraya yolum düştü. Toplam 22 veya 23 köy var Hopa ve Borçka ilçelerinde Hemşince konuşulan, bunlardan biri de karayolu üzerinde bulunan Koyuncular köyü.

Gittim kahveye oturdum, gençleri başıma topladım, ‘siz burada bir dil konuşuyormuşsunuz neymiş bu?’ diye konu açtım. İşte güneş nasıl diyorsunuz? Arev diyoruz. Merhaba nasıl diyorsunuz, gel, yağmur yağıyor, kedi medi falan filan derken baktılar ben çatır çatır Hemşince konuşuyorum. ‘Abi sen buralı mısın?’ dediler. ‘Yok’ dedim. ‘ E nereden biliyorsun bizim dili?’ dediler. ‘Oğlum bu sizin konuştuğunuz dil Ermenice’ dedim. Ortam birden karardı. ‘Abi yanlış biliyorsun’ dediler. ‘Peki, nedir?’ ‘Orta Asya’dan gelmişiz, Kıpçakçanın bir koludur bu’ dediler. ‘Nereden biliyorsunuz?’ Kaymakam bey bu şekilde izah etmiş onlara. Fakat ciddi bir şekilde duygusal bir sertlik yaşandı, burada tatsızlık olacak duygusunu aldım. Neyse yaşlılar müdahale ettiler, gençleri susturdular. Daha samimi bir sohbet oluştu. Orada şu çok önemliydi: şimdi bunun Ermenice olduğunu öğrenirlerse bizim başımıza ne gelir korkusu. Acaba aşağılanır mıyız, vatan haini mi sayarlar bizi, yarın oğlum devlet dairesinde memur olmak isterse zorluk çıkarırlar mı?

Bu derin korkuyu anladığınız zaman Anadolu ve Türkiye tarihi hakkında en önemli kilitlerden birini açmış olursunuz. Bir yerde ne kadar çok bayrak sallıyorlarsa bilin ki o kadar çok saklayacak şeyleri vardır. Ne kadar vatan millet Atatürk, kahraman atalarımız, Orta Asya’dan gelen şanlı Türkler muhabbeti duyarsanız emin olun orada bir şey saklamaya çalışıyorlar. Bunu anladığınız zaman Türkiye’yi anlamaya başlarsınız.

Eski Yer Adlarının Dökümü

Yaklaşık bir yıldan beri Türkiye'deki eski yer isimleri üzerine çalışıyorum. Pek akıllıca sayılamayacak bir iş, iğneyle kuyu kazmak ya da dantel işlemek gibi.

1928 yılında, yani Cumhuriyet'in ilanından üç beş sene sonra Dahiliye Vekâleti ilk kez 'Köylerimiz' isimli bir liste yayınladı, eski yazıyla. Bunda 52.000 tane kadar köy adı var Türkiye sınırları dahilinde. Az bulunan, değerli bir belgedir. Sonra yeni yazıyla da çıkardılar 1933'te, ama bozuk bir edisyondur, hatalarla doludur.

Cumhuriyet'in ilan edildiği tarihte Türkiye'de mevcut olan tüm köy isimlerini burada görüyoruz. Daha sonra köy kanunu çıkarıldığında bu köylerin bir kısmına köy statüsü verilmedi ve Türkiye'deki köy sayısı 39.000 civarına indi. Diğerleri mahalle veya mezra statüsüne geçtiler.

Sonra 1950'lerde başlayan, ama özellikle 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra çok yoğunlaşan bir kampanyayla Türkiye'deki Türkçe kökenli olmadığına kanaat getirilen tüm köy ve belde adları Türkçeleştirildi. Atakent oldu, Yeşilyurt oldu, Esentepe oldu, Pınarbaşı oldu, Oğuzlar oldu. Böylece bu ülkede en az 3000, muhtemelen 4000 yıldan beri bir süreklilik arz eden isimlendirme sürecini kökten bozarak **yeni ve sanal bir tarih, sanal bir Türkiye yaratmak yolunda çok önemli bir adım** atılmış oldu.

Benim yaptığım çalışma bu tahribat sürecinden önce, yani isimlerin ortadan kaldırılması sürecinden önce, Türkiye'de 20. yüzyıl başında var olan isim envanterini ortaya çıkarmak çabasından ibarettir.

Sonradan mezra olan yerleri bir yana bırakıp sadece köy ve belde olarak kalan yerleri ele alalım. 1960 itibariyle 'köy' ve belde olan statüsünde olan 39.000 civarında yer adının 15.700 kadarının ismi 'Türkçe değildir' denip değiştirilmiştir.

15.700 ismin 'nece' olduğu konusu kolay bir konu değildir. Birçoğunu çözemiyorsunuz. O derece deforme olmuş ki bu isimlerin bazıları… Şimdi görüyorsunuz Ermenice olduğu belli, şekli öyle, ama yorumlayamıyorsunuz, anlam veremiyorsunuz, anlaşılmayacak ölçüde deforme olmuş bir isimle karşı kaşıyasınız. Biraz sonra örneklerini vereceğim. Sonra birdenbire 11.

yüzyıla ait bir belgede o köyün adının aslını öğreniyorsunuz, ‘tabii ya’ oluyorsunuz. O zamandan bu yana o isim tamamen deforme olmuş.

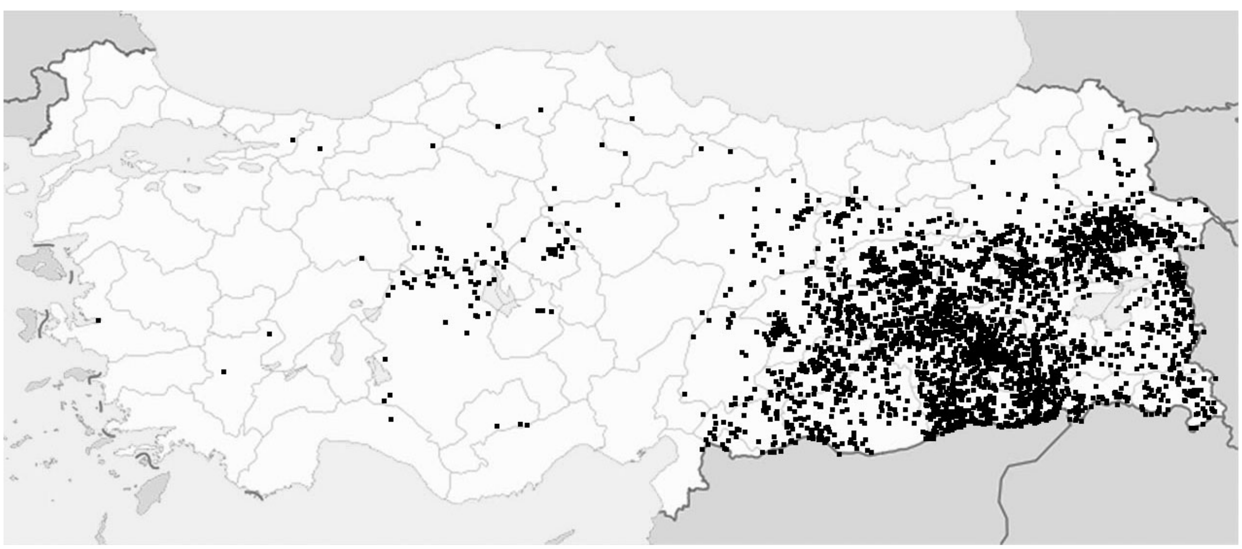
Muhafazakâr bir bakış açısıyla gittim; 15.700 köy adı arasında ‘bu kesin, eminim kimse aksini iddia edemez’ diyebildiğim yaklaşık 8.000 tanesini tespit edebildim, bu Kürtçedir bu Yunancadır, bu Lazcadır diye… Sonra bu 8.000 tane köyü Google haritası üzerine gerçek koordinatlarıyla yerleştirdik. Bir de ufak program yazdık. Rumcadır, Ermenicedir, Arapçadır diye işaretlediğim köyleri harita üzerinde göster dedik. Çok enteresan haritalar çıktı ortaya, öncelikle o haritaları paylaşmak istiyorum.

Mesela adının Yunanca olduğundan emin olduğum köyleri gösteren harita şurada, ekranda karşınızda. Ne kadar ilgi çekici bir harita görüyor musunuz? Fırat’ın doğusunda bir tane yok. Bakın iki bölgede bir, Trabzon ve Rize’de, iki Kastamonu’nun sahil ilçesinde olağanüstü yoğunluk görünüyor. Şöyle diyeyim: Trabzon’un doğu yarısı ve Rize vilayetinin batı yarısındaki köy adlarının tamamı, bilemedin iki-üç tane hariç tamamı, Rumca görünüyor. Burası Kastamonu’nun sahil bölgesi. Şu bölge Kapadokya yani Niğde, Nevşehir, Kayseri bölgesi. Burası Antalya’nın sahil bölgesi, şurası Erdek ve Marmara’nın güney sahili, o kadar net bir şekilde şeyi görüyorsunuz ki, adeta arkeolojik bir harita gibi alt katmanda Rumcanın bulunduğu alanı izleyebiliyorsunuz.

Burada Lazca ve Gürcüce köy adlarını görüyorsunuz. Şu sahil bölgesi büyük ölçüde Lazcadır. Bu bölge de onunla akraba bir dil olan Gürcücenin yer isimlerinde kullanıldığı alanı görüyorsunuz. Burada Batıda bir tane köy var Kocaeli ilçesinde bunlar Acara göçmeniymiş orada bir köyün adını buraya vermişler, 1870'lerde. Onun dışında şurada Laz ve Gürcü yer adlarının yayılım alanını görüyorsunuz.

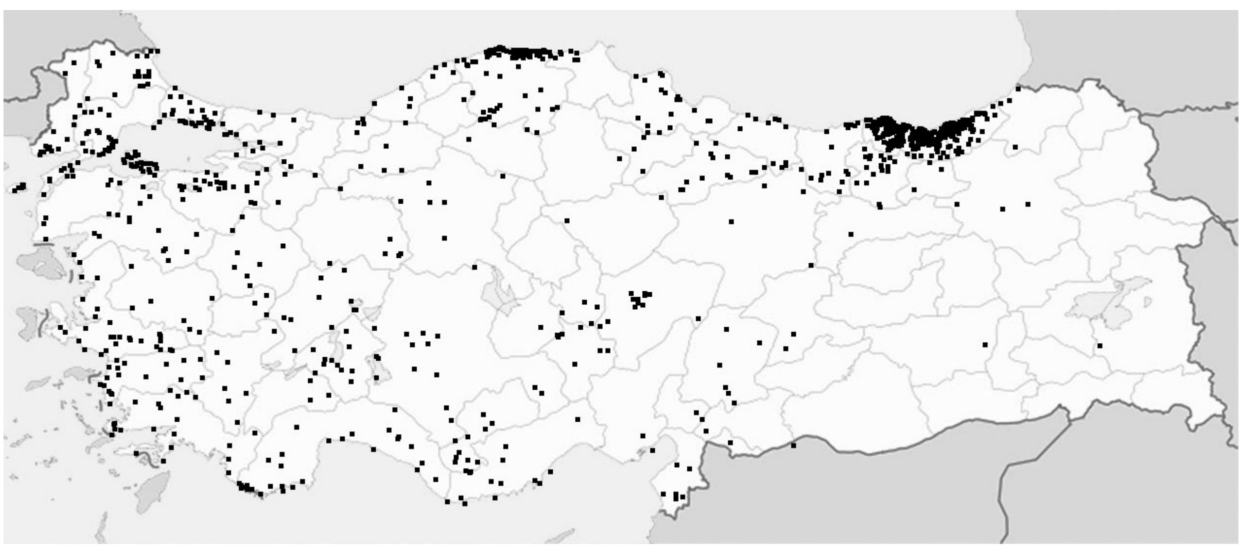

Arapça ve Süryaniceyi burada bir harita olarak gösteriyorum. Arapça ve Süryanice yer adlarının dağılımını görüyorsunuz. Urfa'da Mardin'de kısmen Siirt ve Batman'da, sürpriz bir şekilde Adıyaman ilinin güney yarısında ve tabii Hatay ilinin güney yarısında yoğun olarak Arapça ve Süryanice var.

Hatay’dakiler Arapçadır, Adıyaman’dakiler Süryanicedir, bunları burada ayırmamışım.

Kürtçe dev bir yayılım alanına sahip. Şu gördüğünüz noktalı alandakilerin tümü Kürtçe yer adlarının 20. yüzyıl başında resmi kayıtlara geçmiş olduğu yerler. Burada bizi şaşırtan Orta Anadolu’daki yayılım. Cihanbeyli, Şereflikoçhisar ve Kırşehir’in Çiçekdağı ilçelerinde bir hayli yoğun bir Kürt yerleşimi olduğunu görüyorsunuz. Onun dışında da tek tük burada sağda solda gördüğünüz tek noktaların hepsi devlet tarafından iskân edilmiş Kürt aşiretlerinin bulunduğu ve aşiret adıyla anılan köyler bunlar.

Gelelim bizimkilere. Türkiye’de Ermenice yer adlarının 1928 resmi listesi itibariyle dağılım alanını gösteren harita bu. Burada Erzurum, Erzincan, Tunceli, Bingöl, üzerinden Kars’a uzanan şöyle bir kuşak görüyorsunuz. Bir de Van Gölü, Muş, Elazığ çevresinde büyük bir yoğunluk var. İkisi arasındaki şu yaylalar bölgesinin yani Muş’un kuzeyi Ağrı vilayeti Erzurum’un güneyi bölgesinde Ermeni yer adının çok az oluşu bana ilgi çekici geldi. Burası bir hayli erken bir tarihte, zannediyorum 16. yüzyıldan itibaren yoğun Kürt yerleşimine konu olmuş olan bir alan. Dolayısıyla biri Van gölü civarında, diğeri Kars ve Erzurum’dan Tunceli’ye uzanan iki ayrı bölge hâlinde Ermenice yer adlarının yoğunlaştığını görüyorsunuz. Onun dışında da çoğu 17. yüzyıl ve sonrasına ait olan tek tek Ermenice yer adları görüyorsunuz diğer bölgelerde.

Bunlar ilginç haritalar değil mi? Yani bunlar Türkiye’nin yapısını böyle bütün bir blok hâlinde gördüğümüz yapısını daha derinlikli daha üç boyutlu görmemize yarayan haritalar.

Ermenice yer adlarının anlamı: Kuzey Erzurum örneği

Şimdi birtakım çok yaygın temel yanlışları düzeltmek gerekiyor. ‘Hocam, Erzincan’daki köyümüzün adı Ermeniceymiş, burası Ermeni köyü müymüş, biz Ermeni miyiz?’ şeklinde sorularla sık sık karşılaşıyorum. İsimlere baktığınız zaman daha başka bir tabloyla karşılaşıyorsunuz oysa ki.

Buyurun Erzurum’un kuzey ilçelerinin köy isimlerinin listesi var önümüzde. İspir, Tortum, Oltu, Olur ve Şenkaya. Bir de sonradan kurulan Pazaryolu ve Uzundere ilçeleri var. Eski adlara, yani 1928 tarihinde kaydedilmiş olan adlara bakıyoruz şimdi. Pokırtsor’muş bunun adı, Küçükdere demek, 1928’de resmi kaynakta geçen adı Pokısor. Burası Khapuşgents diye geçiyor, eski yazıda he ile hırıltılı khı ayrımı olduğu için eski yazıya göre aldım. Bunun aslı Khapşıgents imiş, Habeşler demek köyün adı, Ermenice bir isim. Neden bir köyün adı Habeşler yahut Zenciler diye geçiyor, bilmiyorum. Ama buna benzer bir hayli var Türkiye’de, Türkçe olarak da birkaç tane Habeşler. İşte Zakkos diye bir köy adı. Bunun Ermenice olduğundan eminim ama kağıt üzerinde bunu iddia edemiyorum. Çünkü Zakos’un Ermenice bir anlamını çıkaramıyorum. Buna karşılık Tarpuni Süfla dediği zaman, yani Aşağı Tarpuni köyüyle karşılaştığınız zaman bunun Tarpni yani “demirci”

köyü olduğu apaçık. Atürküten köyünün eski adı da 1928'de Atürküten olarak görülüyor, tuhaf bir isim, başka bir şeyden bozma olmalı. Nışanut diyor, Çirkini diyor, Dışants diyor, Tapsor diyor. Tapsor kolay, Daptsor yani "düz dere" anlamına gelen bir isim. Zirents diyor, Sithank diyor. Hank maden demek, bir şey madeni ama ne madeni bilemedim. Hınut diyor, Çınaçur diyor, vs. Böyle yukardan aşağıya bir eski köy listesi görüyorsunuz, burada aşağıya kadar. Mesela Oğdadap diye bir köy var Olur ilçesinde, Uxdadap bunun adı, "yatır düzü" demek. Pulur köyü var Karakoçlar olmuş yeni adı. Eski adı plur tabii "tepe" anlamında ya da höyük. Khorgit diye geçiyor Oğulkent'in eski adı. Khorgit değil bunun aslını buldum 1778 tarihli bir yerde, Hoğgert yani Toprakhisar o köyün adı. Hacılar köyünün eski adı Decereg, Dacrag tabii kilisecik köyü. Pozlu köyünün eski adı Tırakhd, trakhd cennet demek. Pazaryolu şimdi ilçe oldu, Pazaryolu'nun eski adı Norgakh diye geçiyor resmi kaynakta, Norkeğ yani "yeniköy" oranın adı.

Uzun uzun örnek verdim, nedenini az sonra göreceğiz. Topladığımız zaman şöyle bir sonuç görüyoruz. 177 tanesi, yani %46'sı Ermenice olduğunu net olarak görebildiğimiz isimler. 60 tane Türkçe ad var. %16'yı buluyor. 145 tanesi belirsiz ama bunların ezici çoğunluğunun Ermenice olduğundan eminim. Bir tane de Gürcüce var.

Fakat bir de şu bilgi var elimizde: 1901 yılı itibariyle etnik yapıya baktığımız zaman Hınut köyünde çok az sayıda Ermeni varmış, Çıgnaçur köyünün yarısı Ermeni yarısı Türkmüş, Godraşen köyü tamamen Ermeniymiş, Kırık köyünde az sayıda Ermeni varmış, Hişen köyünde Ermeni ve Türk eşitmiş. Hepsi bu kadar. Toplam 14 adet kısmen veya tamamen Ermeni köyü varmış 1901 yılı itibariyle Erzurum'un kuzey ilçelerinde.

Bundan ne sonuç çıkıyor? Bir yerin adı Ermenicedir diye o yerin 1915 yılına kadar Ermeni köyü olduğu sonucu çıkmıyor demek ki. Çünkü Türkiye'de etnik değişim süreci çok daha eski, 1071'den beri ve belki ondan daha öncesinden beri süren bir hadise. Bir yerin adı Hapuşgents'se burası bir tarihte Ermeni kültürünün egemen olduğu bir yermiş, o belli. Bir şekilde bir Habeşlerle bir alakası varmış, bu Habeşlerin kim olduğu belli değil. Gerçek Habeşler olabilir veya esmerler anlamında da kullanılmış olabilir. Fakat bizim bilemediğimiz bir tarihte, muhtemelen Erzurum özelinde 17. yüzyıl başlarında veya 1828 dolayında, iki ihtimalden biri olmuş: Ya bu köy

boşalmış ve yerine Müslümanlar yerleşmiş, ya da Hapuşgents köyünün ahalisi hak yolunu görerek Müslümanlığa intisap etmişler. Bu iki ihtimalden başka bir ihtimal yok burada. Eğer radikal bir nüfus değişimi, kopuşu olmuşsa adın da değişmesi güçlü olasılıktır. Eski ad kullanılmaya devam etmişse din değiştirmenin daha kuvvetli ihtimal olduğunu düşüneceğiz.

Ama her halükarda köy adıyla 20. yüzyıl başındaki etnik yapı arasında direkt bir bağlantı kuramıyoruz.

Kars örneği

Şuna geçelim. 1889'da o zamanlar Rus idaresinde olan Kars vilayetinde ayrıntılı bir nüfus sayımı yapmış Ruslar. Bunu Rohat Alakom Türkçeye çevirerek yayınladı. Burada görüyorsunuz. Bu kolon Rus sayımına göre etnik yapı, şu kolonda 1889 yılı itibariyle köyün adı. Bakın Başgedikler ve Ayakgedikler, Ermeni köyü. Bayraktar, Ermeni köyü. Hasçiftlik Ermeni köyü. Karahaç, bu siyah haç anlamında mıdır yoksa Ermenice taştan haç anlamında mıdır bilemiyorum ama Karakale, Ortagedik, Ermeni Aküzüm, Kızılçakçak, Gülhayran, Celal, ondan sonra Armutlu, Baykara, Beyliahmet, Eskigazi köylerinin 1889 itibariyle Ermeni köyü olduğunu görüyorsunuz. Buyurun, buradan yakın.

R diye işaretli olanlar ya Rum Ortodoks ya da Hayhorom köyü yani Rum Ortodoks kilisesine mensup Ermeni köyleri. İslamtsor'muş. Ermenice "İslamderesi" demek, ama Rum köyüymüş, hadi bakalım! Mağaracık, Maksutçuk, Çilehane, Karakurt, Karaurgan, Mescitli, köylerinin, Karakilise köyünün, Tuygun köyünün, Rum köyü olduğu ortaya çıkıyor.

Kürt köyleri bunlar: Kavaklı, Türkmenaşen, en ilginci bu, şen demek Ermenice köy demek. Türkmenaşen Türkmen köyü demek ama Ermenice olarak. Fakat neymiş? Kürt köyüymüş burası.

Karapapak köyleri İgnatsor, Sosgerd. Sosgerd demek "çınar hisar" demek Ermenice, Karapapak köyüymüş. Karapapaklar biliyorsunuz Kafkasya'dan gelen bir Türk kavmi. Normal Türk köylerine örnekler, Trapenek köyü, Sıfanazad köyü, Sipikor köyü. Sipikor ne biliyor musunuz? Surp Krikor.

Surp Krikor köyünün bir Türk köyü olduğunu görüyoruz 1889 Rus idaresi altında.

Yani vaziyet tahmin ettiğinizden daha karışık. Bunun açıklaması nedir diye sordum, şu sonuca vardım. Kars vilayetinde önce İran savaşları sırasında, yani özellikle 1590'lı yıllarda, sonra 1827-28 Rus harbinde çok büyük bir altüst oluş yaşandı. Buranın ahalisi yok edildi, sürüldü, köyler yakılıp yıkıldı, nihayet 1828'de topluca kalkıp Rusya'ya göçtü.

Öyle anlaşılıyor ki o dönemde eski Ermeni köylerinin çoğu boşalmış veya boşaltılmış. Daha sonra birtakım Türkler veya Kürtler veya Karapapaklar boşaltılmış olan bu köylere gelip yerleşmişler. Buna karşılık 1878'de buraları Rus idaresine geçince, bu sefer Türk köylerinin birçoğu boşalmış. Türkler göçmüş veya göçürülmüş. Ruslar da bu boşaltılan Türk köylerine Ermenileri yerleştirmişler.

Öte yandan Sivas'ta, Yozgat'ta, Kastamonu'da bir sürü Ermeni köyü var Osmanlı döneminde Doğudan göçen Ermeniler tarafından kurulmuş. Doğal olarak Osmanlı devleti altında kurulan yeni köylere Türkçe isimler verilirdi. Yeni bir köy kurduğunuz zaman gidiyorsunuz kadıyla mı konuşursunuz artık bilmiyorum valiyle mi konuşursunuz şurayı veriyorlar size oraya da adı Yeniköy veyahut da Yukarısöğütlü olan bir köy kuruyorsunuz.

Yozgat'ta kırk iki tane Ermeni köyü var 1915 öncesinde. İstisnasız hepsinin de adı Türkçedir. Yani özbeöz, hakiki Türkçe isimler. İşte Delihamza köyü, Harabeyakup köyü vs. gibi isimler.

Anadolu'nun mikro tarihine, yani köy be köy, mahalle be mahalle tarihine daldıkça farkına varıyorsunuz ki çok acılarla dolu bir tarihtir bu. Bir yerde bir hayat kuran insanların bir süre sonra oradan kovulduğu, başlarına evlerinin yıkıldığı, gidip başka yerlerde birtakım yeni köyler kurdukları, uzun süre korku ve çaresizlik içinde yaşadıkları, sonra aynı döngünün bir daha yaşandığı bir tarih. Özellikle bu Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde kat be kat saklanan, gizlenen, unutulmaya çalışılan, trajedilerle dolu bir tarih.

Müks/Bahçesaray Örneği

Bu Van’a bağlı Müks ilçesinin etnik haritasıdır, bugünkü adı Bahçesaray. 1950’lerde Thierry adlı bir Fransız tarihçi, Müks’ü adım adım dolaşmış, tüm yazıt kalıntılarını kaydetmiş, çok ayrıntılı bir çalışma yapmış. Robert Hewsen da bunu haritaya dönüştürmüş, Princeton Üniversitesi’nden çıkan Atlas’ında. Ben de daha iki hafta önce oradaydım. Bu köylerin neredeyse hepsini gezdim. Güzel anılarla oradan ayrıldım.

Bahçesaray dünyadan kopuk, kapalı bir ülkedir. Üç tarafı muazzam dağlarla çevrili bir vadiler dizisi. Bu haritada 1915 öncesi itibariyle kırmızılar Ermeni köyleri, siyahlar ise Müslüman Kürt köyleri. Şu kahverengi olanlar aşılmaz dağ sıraları. Şurası ana vadi, altı yedi tane da yan vadisi var. Çok dağlık yerler. Esas güzel araziler, yani düzlük olan yerler, irice tarlaların olduğu yerler şu orta vadi boyunca uzanıyor. Yan vadilere çıktıkça tarlalar küçülüyor, tepelere çıktıkça dik dağlara geliyorsunuz. En tepeye gelince de bu sefer yaylalar başlıyor, hayvancılık başlıyor, buralarda daha düzgün çayırlar da vardır.

Dikkat edin, belki bir tek şu Lıcan köyü hariç aşağı vadi boyunca tüm köylerin Müslüman köyü olduğunu görüyorsunuz. Bakın şuradan başlıyoruz bir tek Lıcan var, merkez kasabanın Ermeni varoşu, onu istisna ediyoruz. Şuradaki köylerin tamamı yan vadi boyunca Müslüman köyleri. Ermeni köylerine bakıyoruz; yan vadilerin yukarılarında bütün Ermeni köyleri, bakın yukarıya doğru çıktıkça Ermeni köyü başlıyor.

Anadolu’yu gezmiş olanlar bilir, eski Ermeni köyü dedikleri şöyle yokuş yukarıda, tepededir. Çoğu zaman ana yol üzerinde değildir. Ana yol üzerinde olmadığı için de bugüne kadar eski mimarisini az çok korumuştur, dolayısıyla da hoş köylerdir. Halbuki karayolu üzerindeki köylere benzin istasyonları fabrikalar, sanayi siteleri, satış büfeleri kurulmuştur ve kişiliksiz yerlere dönüşmüştür. ‘Ay’, dersiniz, ‘bu Ermeniler güzel yerlere köy kurmayı biliyorlarmış, ne güzel köyler bunlar.’ İşin ekonomik temelini düşündüğünüz zaman birden olayın gerçek niteliğini anlıyorsunuz, tüyleriniz ürperiyor. Ermeniler yukarıda çünkü güzel toprakların, ciddi ekonomik değeri olan toprakların hepsi kapılmış. Ermenilere marjinal köyler kalmış.

Doğu Anadolu’da hangi yere giderseniz gidin aynı kalıpla karşılaşıyorsunuz. Tercan ilçesine de baktım, Kiğı ilçesine de baktım, İspir ilçesine de baktım,

Hemşin'e de baktım. Aşağı köyler, ova köyler ve geniş arazisi olan köylerin hemen hepsi eski Müslüman köyü. Buna karşılık nerede dağda zor ulaşılır, kayalık, tarlaları olmayan, ortalama tarla büyüklüğü bir-iki dönümden ibaret olan, ufak ufak yerler varsa oralar gayrimüslim köyü.

Şu vadilere bakın: Aşağı köyler Müslüman köyü, yukarı köyler Ermeni köyü, ama en yukarıdaki köy yine Müslüman köyü. Hepsinde böyle. Bakın burada aşağıda Müslümanlar sonra Ermeni en üstü tekrar Müslüman. O köyleri gezince görüyorsunuz, o en üstteki köy de kıymetli bir köy çünkü meralara sahip. Yani büyük yazlık çayırların başladığı yerde o köy. Boğaz içindeki köyler Ermeni köyü, aşağıda ovadaki köyler Müslüman köyü.

Hemşin Örneği

Hagop Haçikyan'ın "The Historical Geography of the Hemşin" adlı makalesi bu olayın dinamiğini daha iyi kavramama yardımcı oldu. (Hovan Simonian'ın hazırladığı 2007 tarihli *The Hemshin* adlı derlemededir.)

Hemşin, yani bugün Çamlıhemşin olan ilçe, tek bir kapısı olan büyük bir vadidir. Arkasında Kaçkar Dağları vardır. Köyler vadi içindedir. Aşağısı, yani sahil bölgesi ise Laz memleketidir. İlk kez 1600'lerin başında Hemşin'in en aşağı köyleri, en dipteki köyler Müslüman olmuş. Belli ki din değiştirerek Müslüman olmuşlar, çünkü buraya o tarihlerde göç gelmesi olacak şey değil. Sonra bakıyorsunuz, 19. yüzyıl başında üç tane Ermeni köyü kalmış Hemşin'de, üçü de en arkadaki, en yukarıdaki köyler. 20. yüzyıl başına geliyorsunuz hiç Ermeni köyü kalmamış, hepsi Müslüman.

Dönüşüm süreci çok net. Lazlar 16. yüzyılda Müslüman oldular. Lazların Müslüman olmasıyla birlikte Hemşinlilerle Lazlar arasındaki çatışma dengesi Lazlar lehine değişti. Öteden beri bu iki ulus birbirine düşmandır orada. Çatışırlar yani. Daha 1960'lara kadar bazen Hemşinliler aşağıya çarşıya indikleri zaman dayak yerdi diye anlatılır, öyle bir çatışma kültürü var ikisi arasında. Ne zaman ki Lazlar Müslüman oldu, silah avantajını ve devlet gücünü kendi yanlarına aldılar. Devlet gücünü Lazlar kendi yanlarına aldıkları noktada özellikle en aşağı köylerde bulunan Hemşinli Ermeniler riskli bir konuma girdiler. Tarlalarını, mallarını, mülklerini, davarlarını koruyamama durumuna düştüler. Belki daha önemlisi, kızlarını koruyamama

pozisyonuna düştüler. Yani bir çatışma olduğunda, komşu köylerindeki Lazlar birleşip üstlerine yürüdükleri noktada kendilerini koruyamayacak pozisyona düştüler.

Bunun basit bir çözümü vardı: onlar da Müslüman oldu. Din değiştirmek hem kolaydır, hem de sonuçları itibariyle kolay iş değildir. Siz geçmişi unutmak isteseniz de etrafınızdakiler hatırlatır. Müslüman olan Hemşinlilerin, bir yandan kendi soydaşları tarafından reddedildiğini, dışlandığını; diğer yandan gerek devlet, gerekse Laz komşuları tarafından kuşkuyla karşılandıklarını kolayca tahmin edebiliriz. Geçmişinden ötürü aşağılanan ve hakarete uğrayan insan, geçmişini unutmak ve unutturmak konusunda çok kesin bir kararlılık gösterir. ‘Siz aslında Ermenisiniz, gâvur dölüsünüz’ deme potansiyeline sahip olan insanlara karşı bir refleks oluşturur. Geçmişini hem onuruna hem güvenliğine yönelik şahsî bir tehdit olarak algılar. Unutturmaya çalışır, bir kamuflaj giyer. Bu kamuflaj altındayken ‘hey senin baban Garabed değil miydi?’ diyen kimse, isterse iyi niyetle söylemiş olsun, onların düşmanıdır.

Bu psikolojiyi anladığınız zaman, Türk kültürüne damgasını vuran bir süreci, Türkiye kültürünün en önemli alt yapısını, temellerinden birini oluşturan psikolojik olguyu çok iyi anlamaya başlarsınız.

Neden bu memlekette bu kadar çok bayrak sallanıyor? Neden bu memlekette “bizim geçmişimiz saftır, arıdır, öztürktür, horasandır, orta asyadır” edebiyatı bu kadar prim yapıyor? Neden insanlar geçmişi bu kadar tahrif etmeye çalışıyorlar? Daha iyi ve daha net bir şekilde kavrama imkânı bulursunuz.

Bayrak sallayanlara “faşist” deyip geçmek bir yol. O eylemin ardında yatan acıları, unutulmaya ve unutturulmaya çalışılan geçmişi anlamak bir başka yol. Daha insancıl bir yol. Üstelik az da olsa bir çözüm perspektifi, çözüm umudu gösteren bir yol.

13 Haziran 2010

Vicdan Dediğin Sulukule’de Bir Dansöz

Barzan Şerefhanoğlu’nun soruları.

Adınız “anti-militarizm” olgusuyla sıklıkla anılan isimlerden biri. Yazılarınızda, kitaplarınızda ya da katıldığınız tartışmalarda da bu vurgu ön plana çıkıyor. Bu durum kimilerince bireysel bir isyan hali, ya da etnik kökeninize vurgu yaparak “Orduyu sırtından vurmaya alışık halkın çocuğu” olarak değerlendiriliyor. Ne dersiniz?

Kendimi “anti-militarist” diye düşünmemiştim doğrusu. Askerlik sonuçta bir meslek, kunduracılık ya da polislik gibi. “Anti-kunduracılık” ya da “anti-polisçilik” bana pek fazla anlam ifade etmiyor, bir kişisel tercihin ifadesi olmak dışında. Anti-askercilik de öyle.

Türkiye’de işlevini kaybetmiş, yozlaşmış, devleti adeta ur gibi sarmış bir kurumdan söz ediyoruz. Sağlıklı bir toplumda ordu araçtır. Türkiye’de amaç olmuş, ya da kendi kendini amaç olarak görme cinnetine kapılmış.

Bununla mücadele etmeyi, bu ülkeyi seven herkes için asli görev olarak görüyorum. Çocuklarımın benim yaşadığım ülkeden daha medeni bir ülkede yaşamalarını istiyorum. Bu mücadeleyi vermesem kendime saygım kalmazdı sanırım. Korkaklık, övünülecek bir şey değil.

Ortada ölümcül bir hastalık var. Bir kanser var. Bununla mücadele edenler gerçek vatanseverlerdir. Vatanmilletsakarya safsatası ardına sığınıp ameliyata karşı çıkanlar, gerçekte içten içe Türkiye’den nefret edenlerdir.

Yozlaşmış dediğiniz bu kurum sizce neden yozlaşmış? Türk devletinin gelenekleri mi suçlu, yoksa 1960’tan beri sık sık yaşadığımız “rejim kesintileri” mi?

Tarihi gelenekler var tabi. Yeniçeri teşkilatı böyle yozlaşmıştı, 120 yılda zor temizlendi. Top ve tüfekle kendi ordusunu yok etmek zorunda kaldı Osmanlı. Öyle “arkadan vurmak” filan değil, Atmeydanına batarya kurup ta

alnından vurdu dank diye, on binlerce asker kırdı. Dünya tarihinde böyle bir olayın eşi yok galiba.

Ama asıl sorun bence cumhuriyetin kurucu zihniyetidir. “Vatan” adını verdikleri üç beş aptal sloganı söyleyen bizdendir, gerisi vatan hainidir diye bellemişler. Bütün dünyalarını iç düşmanla savaşmak üzerine kurmuşlar. Bu uğurda her yolu mübah görüyorlar. Doğru yalan fark etmez. Hak hukuk fark etmez. Vicdan dediğin de zaten Sulukule’de bir dansöz.

“Vatan mevzubahisse gerisi teferruattır” ne demek? Hak teferruattır, hukuk teferruattır, hakikat teferruattır demek. “Vatan” dedikleri şey zaten ordunun kod adı, başka bir içeriği yok. “Vatan benim, yoluma çıkma ezerim” diyor, özetle. Kendi de inanmış, altı yaşında bebeden başlayarak kafasına kaka kaka memleketi de inandırmış. Ya da inandıramamış belki, ama cevap vermeyi düşünemeyecek kadar korkutmuş.

Bu koşullarda insan yozlaşmaz mı? Melek olsa gene yozlaşır. Hak, hukuk ve hakikat kaygısı insanı insan yapan temel disiplindir. Bunlar yoksa zıvanadan çıkarsın. Doğruyu yanlıştan ayırt edemez hale gelirsin. Herkesi düşman görmeye başlarsın. Zorda kalınca doğru yoldan sapmayı alışkanlık edinirsin. Alıklaşırsın.

Son günlerde de “Balyoz darbe Planı” kapsamında “Orak Harekatı” ile üç jandarma eşliğinde aralarında sizin de bulunduğunuz üç isime yönelik bir eylem yapılması kararlaştırıldığı ortaya çıktı. Şahsınızı ve iki meslektaşınızı hedef alan böyle bir plan hakkında ne düşünüyorsunuz? İsminizin darbe planında anılması sizde bir tedirginlik yarattı mı?

Yok, çok ciddiye almadım. Aç köpek kemik rüyası görürmüş, bu da o hesap.

Askerlik, askerler, militarizm ve orduya yaklaşımınızı Türkiye’de net olarak söylenemeyecek zamanlarda da söylemiş insanlardan birisiniz. Askerlik göreviniz süresinde “orduyu isyana teşvikten” yargılandınız. Size yönelik bir yaptırım, bir önlem ya da bir tehdide tanık oldunuz mu?

Üç kez organize linç kampanyası yaşadım. Birincisi 1986’da askerlik hizmetim sırasındaydı. İkincisi 2000’de Karadeniz gezi kitabım üzerine, üçüncüsü 2001-2004’te beni yıldırıp Şirince köyünden kaçırtma operasyonu vesilesiyle sahnelendi.

Senaryo hep aynı. Bir bakmışın savcılık deli saçması gerekçelerle aleyhine otuz tane dava açmış. Yetmemiş, özel hayatını, vergi defterlerini, konu komşunu kurcalayıp olta sallıyorlar. Sana dost görünen bir sürü adam aniden dönüp senden duydukları lafları kusmaya başlamış. Posta kutuna moron diliyle yazılmış hakaret ve tehditler yağıyor. Hulki Cevizoğlu’nun yahut ona benzer üniformasız tiplerin televizyon programında kan dondurucu bir dille sana dair atıp tutuyorlar. Ülkücüler sana karşı bildiri yayımlayıp gösteri yürüyüşü yapıyorlar. Arada resmi birileri seni çağırıp babacan bir tavırla “biz seni aslında severiz ama kendine dikkat et” ağzıyla üstü kapalı gözdağı veriyor.

Üç defasında da üstesinden geldim Allaha bin şükür. Bir tek şey öğrendim. Bu memlekette öyle “güvercin tedirginliğiyle” yaşamaya gelmez. Köpek gördün mü değneği kapıp üstüne yürüyeceksin. Korkarsan ezerler. Korkmazsan geri çekilirler.

Çok farklı ve birbirine zıt olan geniş bir okur çevreniz var. Okurlarınız arasında sizden hoşlanmayanlar olmasına karşın çalışmalarınız yine de takip ediliyor. Birbirine uzak bir okur kitlesine sahip olmak; okurlarınızın sizi sevmeseler de yine de sizi takip etmesini, hatta takdir etmelerini nasıl açıklayabilirsiniz?

Kafası çalışan, yüreği atan herkesin iyi kötü bildiği ama itiraf etmekten korktuğu şeyleri söylüyorum. Kıvırtmadan söylüyorum, kalça ve kuyruk hareketleri yapmıyorum. Alışık olmadıkları bir şey tabii, ürküyorlar. “Üstüme iyilik sağlık” moduna giriyorlar. Normaldir, anlaşılamayacak bir durum yok.

Sanıldığının aksine, ben Türkiye’de temel değerlerde oldukça geniş bir mutabakat olduğu kanısındayım. Farklılaşma sloganlar düzeyindedir. Yoksa, özellikle 30-35 yaşın altındaki kuşakta, temel değerler, hayattan

beklentiler aynı. Sistemin çürüdüğünü herkes biliyor. Herkesin geleceğe dair şekillenmemiş de olsa umutları var.

Kalıplaşmış sloganların dışında konuşursan anında hepsi seni dinlemeye (hatta işitmeye) başlıyor. Sevmeye de hazırlar. “Daha konuş, aydınlat bizi” diyorlar. Yüzleri gülüyor. Ama sonra kendi mahallelerine çekilip, balli koklar gibi slogan diliyle konuşmaya başladıklarında iş çatallaşıyor. O sloganların hiç birine uymuyor çünkü benim tavrım. Kemalist değilim. Müslüman değilim. Kürtçü de değilim. Aslına bakarsanız Ermenici de değilim. Demek ki “düşmanım”, hem de en katmerlisinden. Kafaları karışıyor tabii arkadaşların. Anlamak lazım.

“Yanlış Cumhuriyet” adlı kitabınızda Cumhuriyetin ideolojisini, kurumlarını ve uygulamalarını sorguluyorsunuz. Türkiye’nin temel sorunlarının birçoğunun rejimin yapısından kaynaklandığını savunuyorsunuz. Sizce “yeni bir cumhuriyete ihtiyacımız var” diyebilir miyiz?

Büyük hata bence 1946-1950 dönemecinde yapıldı. Tek Parti döneminin zihniyetini ve değerlerini terk etmeden bir demokrasi kurmaya çalıştık. Oysa bunlar zeytinyağı ile sirke gibidir, karışmaz. Tek Adamın dediği ile ettiğinin vahiy sayıldığı bir yerde demokrasi olmaz. “Vatanın asli sahiplerinin” bulunduğu, onlara karşı gelenin vatan haini sayıldığı yerde de demokrasi olmaz. Olabileceğini sanmak abesle iştigaldir.

Sonuçta Türkiye 60 senesini heba etti. O rejimi koruyacağız diye inat edersek daha nice 60 seneler kaybeder. Radikal bir yenilenme şarttır. Yeni bir Anayasa şarttır. Öyle kıldan tüyden düzeltmeler değil, kökten yenilenmiş bir Anayasa, bir Toplum Sözleşmesi gerekiyor.

Yeni Anayasayı Sevan Nişanyan yapmış olsaydı, özellikle vurgu yapacağı konular neler olurdu? Nişanyan anayasasından birkaç örnek madde verebilir misiniz?

En temel konu Devlet erkinin sınırlarını koymaktır. Net ve keskin bir şekilde tanımlayacaksın: Devlet her boka maydanoz olamaz. Şu, şu, şu sınırların ötesinde vatandaşın işine burnunu sokamaz. O sınırları ihlal eden

kanun ve kararname çıkartamaz. Çıkarırsa gayrimeşrudur, yok hükmündedir. Direniş hakkı doğar. O kadar.

Neye karışamaz? Mesela dini inanç ve ifade özgürlüğüne karışamaz. En önemlisi buymuş gibi geliyor bana. Adam isterse inancı uğruna göbeğine şiş sokar ya da kafasına bez bağlar, isterse şeriatı öğretmek için okul kurar, isterse çıkar peygamberlik ve tanrılık iddia eder, isterse bunların hepsi hurafe deyip dalgasını geçer. Devletin işi değil. Devletin tek işi var, inancından ötürü diğer vatandaşların gazabına uğrayan kişiyi korumak. Bu kadar basit.

Başka neye karışamaz? Başkasının hakkına tecavüz etmemek şartıyla örgütlenme özgürlüğüne karışamaz; isteyen bölücü parti kurar, isteyen medrese yahut tarikat yahut komün veya köy enstitüsü. Adına, diline, çocuklarına vermek istediği eğitime karışamaz. Kimseye dinine, milliyetine, fikrine, siyasi görüşüne göre farklı muamele edemez. Eden olursa alelade bir cani işlemi görür. İsterse omzunda bir kilo yaldız olsun, fark etmez.

21 Temmuz 2010

Hukuk

Kelimebaz'ın ölümünden dokuz ay sonra, "Kelimebaz" tazındaki ilk yazım.

Arapça kelime **haqq**: "doğru". Hem olgusal anlamda doğru, ki **haqîqat** de hemen hemen aynı anlamdadır. Hem pratik ve etik anlamda doğru: aklı başında adamların "hımm, bu durumda doğru davranış şudur" deyip üzerinde mutabık kalacakları eylem ilkesi. İngilizce tam karşılığı **right**'tır, Almancası **Recht**.

İnsanı hayvandan ayıran temel içgüdü budur desek çok yanılmış olmayız herhalde. İnsanın yapabildiği aşağı yukarı her şeyi hayvanlar da yapar, ama HAK kavramına erişemez. Kendi çıkar ve ihtiyaçlarını aşıp mutlak bir bakış açısına yükselemez. Daha ileri gidelim: toplum halinde yaşayabilmenin temeli de bu duygudur. Hak üzerinde mutabık olmadıktan sonra insanlar birbiriyle konuşamaz bile, yamyam gibi birbirini yer.

Hakkın çoğulu **hukuk**. Karşılıklı haklardan oluşan sistemin adı, ya da hakları inceleyip ortaya koyan ilim dalı. Benim hakkımla senin hakkın çatışırsa hangisinin hak olduğuna kim karar verecek, neye göre karar verecek? Hukuk dedikleri budur, bundan ibarettir.

Hukukun ilkelerini eski devirde peygamberler ve bilgeler formüle etmişler. Hukuku yorumlayıp uygulama görevini de mümkün olduğunca siyasi güçten bağımsız bir bilgeler heyetine bırakmışlar. Sonra gitgide Devlet, kamu otoritesi sıfatıyla bu işlevi üzerine almış. Tevazuyla, bilgelikle, felsefeden çok kopmadan yapılması gereken bir işken gitgide kibir galip gelmiş, Devlet gücünü hasbelkader üstlenmiş birtakım adamlar "biz ne desek hukuk o" deme cinnetine kapılmışlar. Geldiğimiz nokta budur, kötü bir noktadır.

Bakın İzmir Valisi ne demiş, devlet adına işlenen cinayetleri sorgulama cüreti gösteren bir vatandaşa haddini bildirme babında:

"Biz hukuku uygularız. Uygulamalarımızı kimse engelleyemez. Şahıslar ***devletin aldığı hukuk kurallarına*** *uyarlar. Devletle şahıs aynı kefeye girer*

mi?”[5]

Bilmem abartıyor muyum, ama ben bu laflarda bir toplumsal cinnet belirtisi görüyorum. Hakkı Devlet belirler diyor, sana söz düşmez. İnsanı hayvandan ayıran temel içgüdüyü senden esirgiyorum. Devlet ister asar ister keser, sen de bunun hak olduğunu kabul etmek zorundasın diyor.

Ve bunun cinnet olduğunu anlamaktan aciz. Görev tanımı sayıyor. Bununla yetişmiş!

Var mıdır bundan öte felaket?

Deprem meprem olur, birtakım insanlar ölür, binalar yıkılır, bir şevkle girişip yenisini kurarsın. O basit. İnsanı insan yapan temel değerlerden bihaber adamlar iktidar sahibi olur, üstelik yaptıkları işin bilincinde bile olmazsa sen ne yapabilirsin? Nereden başlayabilirsin? Umutsuzluğa kapılmamak için neye güvenebilirsin?

27 Ağustos 2010

Gezenzi

Yeni Türk argosundaki “gelenzi, gidenzi” deyimini nasıl bulduğumu soran birine email.

Moda haline getiren Faruk Bayraktar’dır, o Hürriyet’teki inekli karikatürleri çizen. *Lombak* dergisindeyken. Ama ilk çıkartan o olmasa gerek.

Ne yapanzi? Yatanzi yatağa. Güvenlik geldi tüyenzi.

Dilde “yozlaşmaya” karşı göğsünü siper edenleri kudurtmanın son kademesidir herhalde. Yetmemiş, Turkcell şimdi **gezenzi** diye bir paket çıkarmış, bilbordlara yazmışlar. TDK’nın eski tüfeklerinden olsan mavzeri kapıp dağa çıkmaz mısın?

Bana sorsanız şeker bir icat derim. Gayet spesifik bir amaca hizmet ediyor. Cümleyi söyleyeceksin, ama fiile kişi ve zaman tayin edip kendini bağlamak istemiyorsun. Kaçalım ya da kaçmalı ya da kaçıyoruz değil: kaçanzi. Geliyor musun? Geleceğim, ya da gelmeye niyetim var ama belki gelmem, ya da beraber geliriz ama haber bekliyorum değil: gelenzi. Bakarız dayı, neden kasayım?

Var mı dilde böyle bir ihtiyaç? Var belli ki, ya da olabilir. Türkçede bunu karşılayan belki +mAcA eki vardır, gelmece, yapmaca, kesmece hesabı, ama o da bir yere kadar. Tam aynı işi yapmıyor.

Nereden türemiş, emin değilim. Faruk Boşnak kökenliymiş, belki Slavcadan uyarlama vardır. Ama benim tahminim Almancı Türkçesi. Kommen Sie, gehen Sie: gelenzi, gidenzi.

31 Ağustos 2010

Bugün Sevgiline Bir Çiçek Hediye Ettin mi?

SANKT PERS NYCKLAR, ORCHIS MASCULUS L.

Salep orkidegiller familyasından bir bitki, ayrıca bu bitkinin kökündeki yumrularından elde edilen un, bir de bu unla yapılan içecek. Yumruların şekli evlere şenlik, resim koydum ki ayrıntısıyla tarif etmek zorunda kalmayayım.

Arapçası **xusyetü's-saˁleb** olmalı diyorlar, ama benim bulabildiğim bütün sözlüklerde **xusyetü'l-kelb** var: tilki taşağı değil yani köpek taşağı. Türkçe halk ağızlarında ayrıca *it taşağı* denirmiş, affınıza sığınarak belirteyim. Xusye bildiğiniz husye, üç noktalı se ve ayın ile yazılan saˁleb ثعلب ise

tilki. Türkçede husye düşmüş, tilki kalmış, normal değil aslında, tersi olmalıydı. Osmanlıca sözlüklerin bazıları sin ve elifle سالب yazıyorlar, Arapça tilkiyle ilgisini de kuşkuyla karşılıyorlar. Bana sorarsanız bağ kuvvetli, tartışacak bir şey yok. Halk ağzında salep yerine sahlep denmesi de orijinalde var olan ayn harfinin kanıtıdır.

Bilimsel adı neymiş bu meretin? **Orchis mascula**! Orchis, yani kh sesiyle *orkhis*, takılı hali *orkhid-*, husyenin Yunancası. Mascula da Latince eril, müzekker yani. Er taşağı diye çeviriyoruz. Ana fikir aynı.

Orkidenin eski Yunancası da orkhis. 18. yüzyılda İsveçli biyolog Linnaeus bunu genelleştirip **orchidaea** familyasına ad vermiş, ki bunu da tam olarak taşakgiller diye çevirebiliriz, illa çevirmek gerekirse. Fransızcada **orchidées** (/orkide/) aslına bakarsan çoğuldur, yüksek ukalalık seviyesindeki insanlar öyle kullanır, ama pratikte tekili de pekala kabul ediliyor.

"Tilki taşağı" etimolojisine itiraz eden Fransız dilci Jean-Claude Rolland'a email.

The name of the plant signifies "testicle" in several languages. Lat. *orchis mascula* (Linn.), Eng. *ballockwort* (OED s.v. *ballock*) and *dogstones*. Tr *it taşağı* ("dog's testicles") is used, but I regret that I cannot immediately find a reference for this.

Ahmed Vefik Paşa, *Lugat-ı Osmanī* (1876) spells *sāleb* سالب (s.v.) but glosses خصية الثعلب without further explanation.

Şemseddin Sami Bey, Kamus-ı Türkī (1900) has s.v. sāleb: "*sāleb* سالب or *θaˁlab* ثعلب, from Ar. *χaSāu-θ-θaˁlab* خصا الثعلب"

Vefik Paşa may occasionally slip into fantasy, but Şemseddin Sami is a very meticulous linguist who enjoys shooting down false etymologies.

Oxford English Dict. proceeds cautiously under *salep*: "= F. *salep*, Sp. *salép*, Pg. *salepo,* a. Turkish *sālep,* a. Arabic *thaˁleb* (pronounced in some parts *saˁleb)*, taken to be a shortening of *khasyu 'th-thaˁlab* orchis (lit.

‘fox’s testicles’; cf. the Eng. name ‘dogstones’.” The earliest example cited is from 1732.

Meninski, *Thesaurus Ling. Orient.* (1680) has no entry, which suggests the plant and the drink became popular after the late 17th c. The earliest reference I can find is Evliya Çelebi (before 1670) who has *saˁlab.*

The Persian spelling is *θaˁlab* ثعلب: Steingass has *θaˁlabi misrī* “the root of orchis mascula, considered to be … an aphrodisiac”. Mozaffarian, *A Dictionary of Persian Plant Names* gives *θaˁlab* alone.

Older Arabic dictionaries (Lane, Kamus) have only “1. fox or jackal, 2. water-spout” under *θaˁlab.* Wehr spells the plant sa*ḥ*lab, سحلب which is clearly a Turkish vernacular spelling, where the ˁayn is often replaced with ḥ.

In brief, “fox’s testicles” seems to be the dominant assumption since at least the mid-19th century, but I do not think I can show positive proof of the etymology. Parallel data from other languages seem to support this assumption strongly.

4 Eylül 2010

Yetmez ama Evet

Serdar Kaya'ya email.

… Siyasi sistemin iflası ise, şimdilik nispeten küçük ama pekala gerçek bir olasılık gibi görünüyor.

İflas ihtimalini tüm önemli aktörler görüyor bence. Dolayısıyla, önemli aktörlerin (görünürdeki fikir ayrılıklarının altında) temel hususlarda ciddi bir mutabakat içinde olduklarını düşünüyorum. Reform ihtiyacını herkes görüyor; reformun gereğinden yavaş veya gereğinden hızlı ilerlemesi halinde ortaya çıkabilecek felaketi de herkes az veya çok hissediyor. Ama mevcut siyasi/bürokratik araçlar bu tehlikeli dönemeci idare edebilecek nitelikte midir? Siyasi kadrolarda o basiret ve iktidar var mıdır? Ona karar vermek zor.

Referandum konusunda kanım şu. Bu referandum gerçekte tek bir maddeden ibarettir, o da Anayasa Mahkemesiyle ilgili maddedir. HSYK maddesi de belki ciddi, gerisi ama kozmetiktir; hedef şaşırtmak için pakete konmuştur.

Anayasa Mahkemesi maddesi ise besbelli çetin bir pazarlığın ürünüdür. Sor: Neden 19 üye? Neden 17 değil? Neden 21 değil? Neden şu kadarını cumhurbaşkanı, bu kadarını filanca seçecek? Neden tüm üyeler bu vesileyle değiştirilmeyecek? Neden 4 yedek üye asil olacak? Bence kuşku yok ki bu tasarı AKP'nin kendi keyfince yazdığı bir metin değildir. Muhtemelen aylar süren bir pazarlık sonucunda oluşturulmuş konsensus eseridir. Dolayısıyla referandumdan "hayır" çıkma olasılığı pek zayıftır.

Türkiye'de sandığın bekâretine fazla güvenme. Yüzde 53-55 Evet'e bağlamazlarsa ben çok şaşarım. 51 tartışma doğurur. 60 Erdoğan'ı fazla güçlendirir. En makulü 55.[6]

Faraza Hayır çıktı, AKP dağıldı, 2011'de Kılıçdaroğlu başbakan oldu. Kuşkum yok, bugünkü reform çizgisini üç aşağı beş yukarı o da sürdürmek zorunda kalacaktır. Başka çare yok çünkü.

“Lider kültü ... işlevselliğini tamamen yitirdi ve artık bir daha halktan kredi göremeyecek şekilde tarihe karıştı”, evet. Saddam heykelinin akıbetinden kurtulmasını istiyorlarsa, kendileri – usulca – paketleyip depoya kaldırmak zorundalar.

10 Eylül 2010

Dine Karşı Laf Söylemenin Beyhudeliği

Ateizmin yayılması için çaba göstermek isteyen Mete'ye email.

Genelde dinin ve özellikle İslam dininin iyi bir şey olmadığına inananlardanım. Buna karşılık dine karşı laf söylemenin herhangi bir faydası olmadığı, hatta geri teptiği de bin defa denenip kanıtlanmış bir gerçektir. Uğraştığına değmez, daha beter azdırır.

Önemli olan nedir? Dine inanmayanların DA söz ve yaşam hakkına saygı gösterilmesini sağlamaktır. Onları dindarların tecavüzünden koruyabilmektir. Bunun için benim tavsiyem: dinci düşüncenin saldırısına karşı çok metin ol, asla taviz verme. Ama dindarları ikna etmeye çalışma, bırak kendi hallerine.

Birkaç gün sonra, "Bu ülke insanın Ermeni Soykırımını inkâr etmesi, Kürtlerin hakkını hukukunu tanımamasının altında İslam zihniyeti yatıyor olabilir mi?" sorusuna cevaben.

Katılıyorum. Kılıç zoruyla memleket fethetmeyi meşru gören bir dinle ve "millet-i hakime" anlayışıyla çağdaş hukuk devleti olmaz, o konuda kafam net.

Ama zaman içinde bir şey daha öğrendim. Dine karşı argüman ileri sürmek boşa kürek çekmektir. Hiç kimseye ve hiçbir şeye faydası yoktur. Kimseyi ikna edemezsin. Birkaç kişiyi ikna etsen de ilk fırsatta onlar zalime dönüşürler.

O yüzden, daha yaratıcı ve endirekt yöntemler bulmaktan başka çare yok.

2013 notu: *Sonradan fikrimi değiştirdim mi? Zannetmiyorum. Sadece vurgum değişti. Önceliklerim değişti. İslami bağnazlığın gitgide cüretkârlaşan saldırısına karşı bir yerde "dur" deme ihtiyacı ön plana çıktı.*

İman sahibini sözle ikna etmenin beyhude çaba olduğunu biliyorum. Ama yukarıdaki notun gözden kaçırdığı bir başka bakış açısı var. Yarı mümin

olan, mümin olup olmadığına karar veremeyen, ya da mümin olmadığını bildiği halde bunu ifade edecek sözlerden mahrum olan insanları pekala sözle besleyebilir, onlara cesaret, umut ve cephane verebilirsin. Söz piyasasını gitgide dincilerin istila ettiği bir dönemde, diğerlerine cesaret ve umut vermek de yabana atılacak bir uğraş sayılmaz.

15 Eylül 2010

Mağdur'u Oynamam

Şirince'deki evlerimin yıktırılması ihtimalinden kaygılanan birine email.

Yıkarlar mı, yıkmazlar mı bilmem. Ama "mağdur"u oynamayacağım, hayır. O zevki tattırmam o adamlara.

Sayın valimizin "yıkacağız" demeci üzerine kule yapmaya başladığımı anlatmıştım. Kule bugün 2,5 metreyi buldu. Toplam on metre kadar olacak, Şirince'nin en belirgin yapısı olacak. 29 Ekimde törenle açılış yapmaya karar verdim.

"Basında daha çok yaz, kamuoyu haberdar olsun" önerisi üzerine.

Mahkemeler konusunda tabii ki temaslar var. Sanıyorum orada izlenmesi gereken yol bir yandan (iç ve dış) kamuoyunu yeterince haberdar tutmak, ama diğer yandan fazla yaygara yapmamak. Ters tepebilir.

Yazılar konusunda geçen haftalarda kötü bir deneyim yaşadım. Halâ etkisi altındayım.

Akil adamların ağır baskısı altında gittim Ahmet Altan'la görüştüm. Prensip olarak, yazmamı istermiş, ama alenen özür dilemem gerekiyormuş. Meğer ta baştan beri benim gazetede yazmama karşı çıkan Yasemin Çongar'mış. Hanımefendi tarif edilmesi güç bir nefretle üzerime geldi, hakaretler yağdırdı ve özür dilemedikçe geri dönemeyeceğimde ısrar etti.

Düşündüm, tarttım, Ahmet'e güvendim, ve aşağı yukarı onun istediği gibi bir metin yazdım. On tane de Kelimebaz gönderdim. Gazetede bayram havası esti, on kişi telefon edip tebrikler etti vb...

Ve aradan bir ay geçti, cevap vermeye bile tenezzül etmediler.

Zaman'dan (…) orası için ağzımı yokladı. Olur dedim. Bir iki temas oldu ama sanırım uygun görmediler, devamı gelmedi.

Agos’ta yerim her zaman açık, ama “Ermeni basınında” yazmak istemiyorum; havuzda yüzmekten sıkılırım. İnternet? Yok, aynı şey değil. Belki eski kafalıyım. Kâğıtta görmeden tatmin olmam.

16 Eylül 2010

Anayasa Sohbetleri 1 - Dil

1 Ekimden başlayarak sekiz-dokuz hafta boyunca her Pazar günü Şirince'de Ali Nesin'le beraber ***Anayasa Sohbetleri*** *düzenledik. Epey katılan oldu. Her hafta günün konusuna ilişkin bir "teklif paketi" sundum. Bu raporlar* ***Agos****'ta ve Star Gazetesi'nin* ***Açık Görüş*** *ekinde de yayımlandı.*

MADDE: *Ulusal Dil Türkçedir. Yeterli düzeyde Türkçe bilmeyen kimse orta öğrenim diploması alamaz.*

MADDE: *Herhangi bir dilin yazılı ve sözlü kullanımı ile bu dilde yayın yapma ve eğitim verme özgürlüğü kısıtlanamaz.*

Bundan beş on yıl öncesine dek sanırım işin ideali bu iki maddeden ibaretti. Basit, net.

Bir kere, bütünleştirici bir dilin olması lazım ki kanunların, tüzüklerin, sözleşmelerin bir standardı olsun. Sonra memleketin bir ucunda doğan insan öbür ucunda kolayca iş tutabilsin, eşit koşullarda kamu hizmetine girebilsin, hastalandığında doktora derdini anlatabilsin.

Tabii kimseyi zorlayamazsın, zorlayamaman gerekir. Öğrenmek istemiyorsa öğrenmez, "sana ne" der geçer. Kırk senedir Kanada'da oturduğu halde kırk kelime İngilizce bilmeyen Çinliler var; pekala güzel insanlar. Aç da kalmıyorlar.

Ama eğitim gerektiren bir meslek veya sanat icra edecekse Türkçe bilmesi iyidir, faydalıdır, hatta pratikte zorunludur. Dolayısıyla doğru dürüst Türkçe öğrenmeden lise diploması alamaması gerekir.

İkinci madde öyle temel bir ilke ki, aslında Anayasaya yazılması bile ayıptır. Dilediği dili konuşmak, dilediği dilde yazmak ve çocuklarını dilediği dilde eğitmek, Devletin anayasayla, manayasayla ihsan ettiği bir şey değildir; insanın insan olmasından ileri gelen bir haktır. Ha bunu Anayasaya yazmışşın, ha insanların yemek yemesi yahut işemesi yasaklanamaz yazmışşın, arada pek fark yok.

Ama bu memleketin evveliyatı göz önüne alındığında, belki anlamayan olur diye açıkça bir kere daha yazmanın zararı olmaz diyelim.

Klasik özgürlükçü bakış açısından işin özü bu kadardır. Başka söze gerek yoktur.

Ama günümüz koşullarında artık bunun yeterli olacağını hiç sanmıyorum. Atı alan, bırak Üsküdar'ı, Fırat'ı geçmiştir. Devletin kurucu unsurunun bir değil iki olduğunu iddia edenler vardır; memleket sathının beşte biri gibi bir alanda net siyasi üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Onları yok sayarak yola devam edersen, yarın öbür gün hiç sevimli olmayan durumlarla karşılaşma ihtimalin olur. O yüzden:

MADDE: *Kürtçe Bölgesel Dildir. Yerel yönetim birimlerinde halk oylamasıyla belirlenen diller, yasayla Yerel Dil ilan edilebilir.*

"Oha" dediğinizi duyar gibiyim. Demeyin. Alışacaksınız.

Kürtçenin adını anmadan sadece ikinci cümledeki "yerel dil" uygulamasıyla problem çözülebilir mi? Hiç sanmıyorum. Bugün geldiğimiz noktada Kürtçeyi adıyla sanıyla anmadan herkesin sevip bağrına basacağı bir Anayasa yapma imkânı kalmamıştır. Kaldı ki, 10 ila 20 milyonun dili olan Kürtçe ile, en kabadayısı yüz bin kişilik enklav'ları ilgilendiren Arapçayı, Lazcayı, Çerkezceyi vesaireyi aynı kefeye koymak doğru olmaz.

Üstelik laf aramızda kalsın, burada yapılan bölgesel/yerel dil ayrımı, mesela Bingöl'de Zazaların yahut Siirt'te Arapların bölgesel dil Kürtçeye karşı ayakta durabilmelerine de bir nebze yardımcı olabilir.

"Yerel yönetim birimi" dediğim şey belediyedir. Ama bugünkünden daha boylu poslu, daha etkin bir tür belediye. Ona da sıra gelecek, sabır buyurunuz.

Nasıl olacak bu bölgesel ve yerel dil?

MADDE: *Kamu hizmetleri, talep üzerine, Türkçenin yanı sıra Bölgesel ve Yerel Dilde verilir. Kamu kurumları, Bölgesel veya Yerel Dili bilen yeterli sayıda personel ve tercüman istihdam etmekle mükelleftir.*

Yani vatandaş Diyarbakır'da hastanede, postanede, tapu dairesinde, karakolda, mahkemede "ben Kürtçe isterim" derse karşısında Kürtçe konuşan (ve yazan) memur bulacak; o şimdilik yoksa tercümanla işini halledecek. Ama Türkçe isterse o da olacak, yoksa yarın öbür gün tam tersi sıkıntılar doğar, hoş olmaz.

Merak etmeyin, hiç olmayacak iş değil. İsviçre'de, Kanada'da, İspanya'da, Hindistan'da, Güney Afrika Cumhuriyetinde pekala işliyor. Bizim İngiltere zannettiğimiz Wales ülkesinde 80'lerin sonunda her köye İngilizce ve Welsh'çe ayrı ayrı ilkokul kurmayı mecbur ettiler, üç-beş sene içinde sistem tıkır tıkır işlemeye başladı. İskoçya'ya önceki sene gittim, en büyük dertleri neydi biliyor musunuz? Ada vapurlarında iskele anonsu ÖNCE İngilizce mi, yerel Gaelik dilinde mi yapılacak, o.

Eğitim konusu daha zor. Bu maddeyi yazarken tereddüde düştüm, on defa yazıp bozdum. Ama en doğrusu galiba şöyle.

MADDE: *Tüm kamu okulları, yeter sayıda öğrencinin talebi üzerine Kürtçe seçmeli dil dersi vermek zorundadır. Kürt Dili Bölgesinde ilk ve orta öğretimde Kürtçe dil dersi zorunludur.*

İlk cümle bütün Türkiye'yi ilgilendiriyor. Batıda yaşayan bir sürü Kürt var. Ayrıca Kürt nüfusu hakim olduğu halde belki "Bölge"ye katılmayacak, Haymana gibi, Refahiye gibi, Kilis gibi yerler olabilir. Daha da ayrıca, Kürt filan olmadığı halde, memleketin o köşesine Fransız kalmayayım, yarın gidip orada iş tutarım belki deyip çocuklarına Kürtçe öğretmek isteyen olabilir. Bir okul bölgesinde bunların sayısı mesela yirmi kişiden fazlaysa dilekçe verirler, çocukları için seçmeli dil dersi açılır. Kolay.

İkinci cümle daha zor. Kürtçenin bölgesel dil olduğu alanda Kürt dili öğrenmek seçmeli mi olacak, mecburi mi olacak? Mecburiyse sadece resmi okullarda mı olacak, özel okullarda da olacak mı? Temel dersler Kürtçe mi verilecek Türkçe mi? Kararı yerel yönetime mi bırakmalı acaba?

Bana sorarsanız ben bölgedeki tüm okullarda dil dersi zorunlu olsun derim. O memlekette yaşayacaksan zaten dili bilmen gerekecektir. Yok, babanın memuriyeti yüzünden oradaysan ve gelecek sene Sinop’a döneceksen gene de dil öğrenmende zarar yoktur, fayda vardır. Bir dil bir insan, iki dil iki insan diye boşuna dememişler.

Temel eğitim dili yerel yönetimin kararına bırakılabilir. Fiziği kimyayı bence Türkçe görsünler. Hatta varsa hoca İngilizce görsünler, daha iyi.

MADDE: *Silahlı Kuvvetler, Bölgesel ve Yerel Dilde hizmet kuralından muaftır.*

Zorunlu bir taviz. Tartışmaya gerek yok. Tarihin her döneminde de aşağı yukarı böyle olmuş. Roma İmparatorluğunda bile kırk türlü dil konuşulurmuş, ama ordu dili Latince.

Tabii jandarmanın silahlı kuvvetlerden tamamen ayrıldığını varsayıyoruz.

1 Ekim 2010

Anayasa Sohbetleri 2 - Din

Ne anlam ifade ettiği artık belli olmayan “laiklik” kelimesine bence Anayasada yer verilmemelidir. “Ay şekerim bu Müslümanlar da çok oluyor artık” dışında bir anlamı kalmış mıdır bu terimin? Sanmıyorum. Öyleyse at. Taze bir şey söyle. Mesela:

MADDE: *Kamu hizmetinde herhangi bir din veya mezhebe ayrıcalık tanınamaz. Toplumca tanınan din ve mezheplerden herhangi birinin ifade ve ibadeti kısıtlanamaz. Bu din ve mezheplerin mensupları, inanç ve geleneklerine aykırı davranmaya zorlanamaz.*

İşin özü birinci cümlededir. Devlet, bir din veya mezhebe ayrıcalık tanıyamaz, o kadar. Müslümanlığa da tanıyamaz. Devlet görevlisi kalkıp “elhamdülillah hepimiz Müslümanız” diyemez; diyememesi gerekir. Çünkü “hepimiz” Müslüman değiliz. Ben değilim mesela. Benim bu memleketteki hakkım Müslümanınkinden az veya fazla değildir.

Devlet ceketini üstünde taşımadıktan sonra git istediğin dini savun, istediğini tebliğ istediğini irşad et, kendi bileceğin iş. Bana söz düşmez. Devlete de düşmez.

Din ve mezheplerin yalnız ibadetini değil, ifadesini de kısıtlayamazsın. “İbadetini serbestçe yapmana izin veriyoruz daha ne, sus otur,” iki yüzlülüğünü aşmanın zamanı gelmiştir. Dinine inanıyorsan bunu – edep dairesinde – anlatıp savunma hakkın olması gerekir. Protestan da olsan. Hatta Müslüman bile olsan.

İnsanları dinî inanç ve geleneklerine aykırı davranmaya zorlayamazsın. Misal, papazın sakalını kestiremezsin. Müslümanların geleneği eğer başını örtmeyi gerektiriyorsa yasak edemezsin. Yahudi de isterse şabat günü bölük eğitimine çıkmasın, kime ne zararı var?

“İnanç ve geleneğin” ne olduğuna zor durumlarda mahkeme karar verir, mesele biter. Bunda da içtihadı mümkün olduğunca geniş tutmak gerekir. Vatandaş muska taşımayı veya kadın eli sıkmamayı dinin gereği sayıyor

olabilir. Aynı görüşü paylaşan yeterli sayıda insan varsa veya muteber birkaç hoca bunu savunmuşsa “Peki” deyip geçeceksin. Onların inanıyor olması başkalarını bağlamaz. “Aykırı davranmaya zorlanamaz” demek “herkes buna uymak zorundadır” demek değildir. Alakası yok.

Dinsizlik hakkından da burada söz etmeli mi? Sanmıyorum, hayır. Gereksiz yere ortamı kaşır, başka şeye yaramaz. Zaten yazıldığı haliyle madde yeterli özgürlük alanı bırakıyor.

*

İkinci cümlede ince bir ayrım var, dikkat edin. “Toplumca tanınan din veya mezhepler” demiş. Osmanlı hukukunda “maruf edyan ve mezahib” diye geçer, Cumhuriyet döneminde terk edilen bir kavramdır. Alman hukukunda da öffentlich-rechtlich anerkannten Religionen var, “kamu hukukunca tanınan dinler” anlamında, o da bunun gibi, tam olmasa da.

Bu ayrımı yapmak lazım, yoksa iş çığırından çıkar. Satanizm de sonuçta dindir. Kaliforniya’da The Church of Monday Night Football diye bir din var, gayet ciddi. Ayrıca peygamberlik ve tanrılık ilan etmek ruhsata tabi değil; Kuran’ın “son peygamber” iddiası da sadece Müslümanları bağlar.

Bence yeni dinler olsun; sakıncası yok. Ama toplumda derin tarihi kökleri olan dinlerle aynı statüde değerlendirilmeleri uygun olmaz. “Maruf” dinlerin inanç ve geleneklerinin, binlerce senelik süreçte toplum tarafından iyi kötü test edilip onaylanmış olduğunu kabul etmek ve dolayısıyla hürmet göstermek gerekir. Yeni çıkanlar hele genel hukuk çerçevesinde meramlarını anlatmayı denesinler, yeter.

MADDE: *Dini kuruluşlara kamu bütçesinden ayrılan pay, o din veya mezhep mensuplarının genel nüfusa oranına göre belirlenir.*

Hayır, devlet, dinî kurum ve hizmetlerden elini büsbütün çekemez, unutun onu. Burası Fransa değil, devletin karşısında devlet kadar örgütlü ve güçlü bir Katolik Kilisesi yok ki işi ona devredip piyasadan çekilesin. Fransız laiklerini Türkçeye tercüme etmekle iş bitmiyor.

Dini toplum hayatından silme işini koca Stalin becerememiş, bırak senin yarım gönüllü Tek Partini. O maceraya bir daha girmeyeceksen eğer, özellikle İslam dinine ait hizmetleri kim nasıl örgütleyecek, bir çare bulmak zorundasın.

Bugünkü yapısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı "Devlet bir din veya mezhebe ayrıcalık tanıyamaz" ilkesine aykırıdır, nokta. Ama lağv da edemezsin, onca cami var, imam var, onlar ne olacak? İster istemez devletin BİRAZ dışına itip, devletin değil "Müslümanların" diyanet işleri kurumudur demek zorundasın. Vurgu değişsin, şimdilik yeter. Yok biz bunu istemeyiz, tanımayız diyen Aleviler varsa, ister istemez onların da eşdeğer bir kurum oluşturmasına izin verip onu da tanımak zorundasın.

Nazar boncuğu niyetine Ermenilere, Süryanilere, Yahudilere nüfuslarıyla orantılı birer bahşiş dağıtsan o garipler de sevinir. Devletin kendi devletleri DE olduğuna inanırlar. Doksan senelik sahte laikliğin gerçek laikliğe doğru bir ufak adım atar.

MADDE: *Kamu okullarında yeter sayıda öğrencinin talebi üzerine seçmeli din dersi verilir. Din dersi öğretmenleri, mensup oldukları din veya mezhebin kurum veya cemaatlerinin onayıyla seçilir.*

Gerçek anlamda dinler üstü bir "din kültürü" dersi verebilecek hoca sayısı bu memlekette bir elin parmaklarını geçmez, onun için hayal kurmaya gerek yok. Din dersi deyince ibadet ve itikat anlatılacak.

Bana sorarsanız din dersi hepten ilga edilmeli derim. Ama toplumun büyük kesimi için bu eğitimin en az öbür eğitim kadar önemli olduğunu kabul etmek lazım. Öyle olunca da devlet illa bu işe sırtını dönmeli, yokmuş gibi davranmalı demenin mantığını göremiyorum. Bırakın öğrensinler, bırakın öğretsinler.

Dinî öğretinin içeriğini devletin belirlemesi uygun olmaz, o yüzden bırakın her din ve mezhep kendi hocalarını seçsin veya en azından onaylasın, kendi dininin nasıl öğretileceğine karar versin. Dersi evde yahut dergâhta değil okul binasında verirsen en azından ne olup bittiğini izleme şansın olur, bir denetim payın kalır.

Din dersi istemeyen çocuklar o saatte top oynar, mutlu olur. Cemaatler de büsbütün akılsız değillerse müşteri çekmek için hoca kalitesini artırmak zorunda kalırlar.

*

“Kurum veya cemaat onaylar” demiş. Bakın bunun sonucu ne olur.

Müslümanlarda böyle bir kurum yok. İster istemez hocaları seçmek için cemaat bir şekilde istişare etmek, kendi içinde pazarlığa girmek zorunda kalacaktır. Bundan kurumlaşma doğar, iyi bir şeydir.

Bizde kilise var. Çocukların eğitimi gibi yakıcı bir konuda ister istemez kilise, cemaatle daha yakın diyaloga girmek, toplumsal taleplere duyarlı olmak zorunda kalacaktır. Bundan demokratikleşme doğar, iyi bir şeydir.

Diyelim ki cemaat içindeki Falancılarla Filancılar hoca meselesinde anlaşamadı, inatlaştı, o zaman ne olacak? Mevzii bir anlaşmazlıksa bir şey olmaz, bir türlü çözülür. Ama sistematik bir anlaşmazlıksa ne olacağı bellidir. Bir süre sonra taraflar ayrı birer cemaat olarak resmen tanınıp ayrı hoca seçmek isteyeceklerdir. Bundan çoğulculuk doğar, ÇOK iyi bir şeydir.

Amerikan Yahudilerinde öyle oldu, 20. yüzyıl başında Reform, Konservatif ve Ortodoks diye üçe bölündüler. Hiç fena olmadı bana sorarsanız. Yahudilik fakirleşmedi, zenginleşti.

Yukarıdaki yazıyı Şirince’deki Anayasa Sohbetlerinde tartıştıktan sonra birine yazdığım email.

Toplantıda benim bu önerilerimin ikinci bölümünü lime lime ettiler; pek çok şeyi baştan düşünmem gerektiği hissine kapıldım.

Aleviler der ki, hayır efendim biz devletten parasal yardım da istemeyiz, tanınma da istemeyiz, gölge etmesin başka ihsan lazım değil.

Cemaatçiler der ki, biz zaten Diyanetten daha güçlüyüz, diyanet işleri hakkında tartışmak neden?

Ali Nesin der ki, din derslerine cemaat onayını istersen kimliklere gene din, mezhep, tarikat vb. mi yazdıracaksın?

Velhasıl bela konu.

8 Ekim 2010

Haramiler Meclisinde Bir Fırsatçı

Mustafa Kemal'in gerçek duygu ve düşüncelerini sorgulayan Serdar Kaya'ya email.

Ben Kemal'in herhangi bir tarihte, herhangi bir konuda "gerçek" duygu ve düşüncelerine ulaşmanın imkânsız olduğunu düşünüyorum. Kelimenin tam anlamıyla bir *zoon politikon*'dur. Ortam ve durum ne gerektiriyorsa, kendi iktidarını ne artıracaksa onu söylemiştir. "Hakikat" diye bir şeyin var olduğunu düşünenleri de çok küçümsemiştir diye tahmin ediyorum.

Erzurum Kongresi denilen şey Ermeni katliamından nemalanan ve Ermenilerin geri döneceği korkusuna kapılan mütegallibenin direniş toplantısıdır. Sivas Kongresi bunlarla İstanbul entelijensiyasının ittifak toplantısıdır. Sanıyorum Kemal o tarihe dek opsiyonlarını açık tuttu. Müttefikler Ermeni mevzuunda bastırırsa açığa düşmekten çekindi. Samsun'la Erzurum arasında bir yerde Anadolu direnişinin ancak bunların desteğiyle yürüyeceğini kavradı ve onların liderliğini üstlendi.

Buyur araştırma konusu: Milli Mücadele önderleri ile ilk üç-dört meclis üyeleri arasında Ermeni ve Rum mülkü gasp etmiş olanların oranı nedir? Yüzde yüz civarında bir şey çıkacağını tahmin ediyorum.

11 Ekim 2010

Başörtüsü Laikliğin Gereği

Soru: *“Devlet ceketini üstünde taşımadıktan sonra git istediğin dini savun, istediğini tebliğ istediğini irşad et, kendi bileceğin iş. Bana söz düşmez. Devlete de düşmez.” diye yazmışsınız. Ve her din için ibadet ve ifade özgürlüğünü savunmuşsunuz. Buradan devlet görevlisi olan bir Müslüman bayanın başörtüsü kullanabileceği sonucu çıkar mı? Sizce başörtülü bir hakim olması batılı anlamda laikliğe aykırı mıdır?*

Cevap: Bu konuda otuz seneden beri kafam net, hiç kuşkum olmadı. “Başörtüsünün Batılı anlamda laiklikle bağdaşmadığını” söyleyenlerin Batı kültürü ve toplumu hakkında kör cahil olduklarını düşünüyorum.

İngiltere ve Kanada’da Sih dinine mensup polis memurları, dinlerinin gereği olan haşmetli sarıkla iş görüyorlar pekala. Benim 30 sene önce Columbia Üniversitesindeki ABD Anayasası hocam da takkeli, külahlı, sakallı, bukleli, muhafazakâr bir Yahudi idi. Hayatta gördüğüm en iyi hocalarımdan da biriydi ayrıca.

12 Ekim 2010

Kayserice

Soru

Kayserili olan annem, yerel kelimelerden oluşan bir tekerleme söylerdi, bunu anlamayan Kayserili değildir derdi, acaba bazı kelimeler Ermenice midir?

Zerzembinin arıstağında eseri çakılı
Eseriye sakum asılı
Sakumu al süsunuma koy.

Cevap

Orada benim tanıyabildiğim tek Ermenice kelime **arasdag**. Tavan anlamında kullanılır, ama aslında çatı demektir. Esasen İslamöncesi Farsçadan Ermeniceye geçmiş kelimelerdendir. Yeni Farsça **arasta** aynı kelimedir (o da çatı, dolayısıyla "kapalı çarşı" "çatı örtülü alışveriş sokağı"). Ama **arasak/arıtsak** biçimi Türkçeye ancak Ermeniceden gelmiş olabilir.

Sagu veya **sako** Arapça, a) çuval, b) çuval şeklinde giysi, ceket. Almanca **Sako** da ceket demek, biliyorsunuz. İtalyanca **sacca**, halen sadece çuval anlamında geçiyor ama 15. yüzyılda ceket de demekmiş, o da Arapçadan alınmış olmalı. Latince **saccus** (çuval), Yunanca **sakkos** (çuval, kaba kendir kumaşı) keza bir Sami dilinden alınmadır diyorlar. İbranice **şaqq** "çuval" ve özellikle fakirlerin ve dervişlerin giydiği kaba kenevir kumaşından cübbe. İngilizce **sackcloth** aynı.

Süsun değil **süksün** > **süğsün** "boyun". Anadolu Türkçesinde ve Kıpçakçada öteden beri gayet yaygın kelime. Hatta 'süksünü düşük' diye deyim de var. Türkçe sanırım, ama Ortaasya Türkçesinde karşılığını bulamadım.

Zerzembi *zîr-i zemin*'den bozma. Osmanlıcada yaygın deyim, Meninski sözlüğünde **zîrizemîn** = "bodrum, yeraltı kileri" anlamında mevcut. Kürtçe

zêrezemîn de “bodrum”. *Zerzemin* (Niğde, Kars, İstanbul), *zerzembe* (Erzurum), *zelzeme* (Adana) vs. kaydedilmiş.

Eseri’yi hiç bilemedim.

19 Ekim 2010

Anayasa Sohbetleri 3 – Din Konusuna Devam

Geçen haftaki din işleri yazım üzerine gelen itirazlar tahmin edebileceğiniz gibi.

Bir, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi laikliğe aykırı bir kuruluşu neden lağvetmiyoruz? Lağvetmiyorsak neden diğer din ve mezhepleri de içerecek demokratik bir şekle sokmuyoruz?

İki, farklı din ve mezheplere nüfuslarıyla orantılı kamu bütçesi ayrılacaksa o nüfusu kim neye göre sayacak? İnsanların kafa kâğıdına gene din ve mezhep mi yazdıracağız?

Üç, mesela Aleviler ayrı din veya mezhep olarak tanınacaksa bunu kimin temsil ettiğine nasıl karar vereceğiz? Üçe beşe bölünseler ne yapacağız?

Endişe etmeyiniz, hepsinin cevabı var. Sıradan gidelim.

Mantıksız ama gerçek

Diyanetin akla, mantığa aykırı bir kurum olduğunu biliyorum. Herkes biliyor. Hem dinle devlet ayrıdır, resmi din yoktur de. Hem de BİR dinin BİR alt kolunun BİR mezhebine ait hizmetleri, genel bütçeden finanse edilen, 100.000 kişi istihdam eden bir devlet dairesine gördür – üstelik diğer herkesi dışlayarak. Mantıken böyle şey olmaz, olmaması gerekir.

Ama heyhat, hayat her zaman mantığa göre işlemiyor. Devletlerin tarihi, geleneği, yerleşik düzeni, alışkanlıkları var. Hoşumuza gitsin gitmesin, bu devlet 900 yıldan beri Türk ve Sünni-Müslüman unsurun egemen olduğu bir devlet olmuş. Laikim, demokratım falan filan diye cilve yapsa da işin gerçeği bu.

İmkân mertebesinde bu gerçeği kurala düzene bağlayabiliriz, ikna edebiliriz, dengeleyebiliriz, yumuşatabiliriz. Ama temel olguyu değiştiremeyiz. Değiştirmeye kalksak maraz çıkar. Bunu bilmeden anayasacılığa soyunmayacağız.

Diyanet lağvedilebilir mi? Hayır edilemez.

Sebep 1: Halen Diyanet bünyesinde olan 80 bin camiyi, 100 bin imam ve hizmetliyi ne yapacağız? “Bana ne Müslümanlar düşünsün” desek hangi Müslümanlar? Hangi kurum, hangi örgüt? Yılda 2,5 milyar yeni liralık bütçeyi bu vatandaşlar nereden karşılayacaklar? O para uğruna insanların cadde ortasında birbirini vurmasını nasıl önleyeceğiz?

Sebep 2: Memleketin aşağı yukarı %70’lik kısmının kendini öksüz ve satılmış hissetmesine yol açacak bir uygulamayı neye dayanarak savunacağız?

Öteki din ve mezhepleri Diyanet’te temsil etme fikri de bana saçma geliyor. Kurumsal kültür diye bir şey var. Sünni-Hanefi mezhebinin ezici bir şekilde egemen olduğu bir yapıda gariban papaz ne yapacak? Beş on tane Alevi ne yapacak? Çay ocağının yerini bile bulmakta zorlanırlar kanımca.

Ayrıca maksat dinleri mezhepleri harman edip bulamaç bir “Cumhuriyet dini” oluşturmak değil ki? Çeşitli dinlerin özgürce, birbirini ezmeden yaşamalarına imkân vermek.

Sembolik bir adım

Bu aşamada atılabilecek ilk adım belki çok basit, çok ucuz bir adımdır: Kurumun adını değiştirirsin. Mesela *İslamî Din Hizmetleri Başkanlığı*, yahut *İslamî Diyanet Kurumu* gibi bir isim bulursun. Sembolik bir adımdır. Tüm toplumu değil, sadece BİR zümreyi ilgilendiren bir yapı olduğunu böylece tescil etmiş olursun. Devletle arasına BİRAZ mesafe girer. Problem kökten çözülmez, ama bir adım atılmış olur.

Kuruma kamu bütçesinden yaptığın katkıyı mümkün mertebe azaltırsın. Kendi kaynaklarını yaratmasına imkân tanırsın. Artık hac mı organize eder, camilerde bağış mı toplar, kurban derisi mi alır, bilemem. Bizim kiliselerin bildiğim kadarıyla en önemli kaynağı vasiyetlerdir. Belki danışmanlık filan verirler, know-how aktarırlar, faydalı olur.

Bunun tamamlayıcısı geçen hafta gördüğümüz Anayasa maddesidir:

MADDE: *Dini kuruluşlara kamu bütçesinden ayrılan pay, o din veya mezhep mensuplarının genel nüfusa oranından daha düşük veya daha yüksek olamaz.*

Bu demektir ki mesela Aleviler için ayrı bir (veya birkaç) kurum olacak ve devletin din bütçesinin yüzde 13 yahut 18, her neyse, bir kısmı onlara tahsis edilecek.

Oldu diyelim. Tam rakamı kim belirleyecek? Sonra o parayı KİME verecekler? Alevilerin papası, halifesi, başdedesi gibi biri yok ki al bu senin hakkın deyip işi bitirsinler. Sonra Caferi Şiiler için ayrı bütçe mi olacak yoksa onlar da Alevi mi sayılacak? Biri kalkıp Şafiiler veya Nakşibendiler için ayrı bütçe isteriz dese ona ne cevap verilecek?

Bunlar ister istemez politik kararlardır ve nihai yetkiyi bakanlar kuruluna bırakmak en doğrusudur sanırım.

Uzmanlık ve ustalık gerektiren bir konu olduğu için belki ara kademede bir *Din İşleri Yüksek Kurulu* oluşturmak faydalı olur. Diyelim ki 15-20 veya 30 kişilik bir heyet olur. Belli başlı dini akımlardan birer temsilci, birkaç kuvvetli fikir adamı, mutlaka bir tane gayrimüslim, birkaç dindışı hatta din-karşıtı isim atanır. Dinî kurum ve örgütlenmelerin devlet katındaki muhatabı olurlar.

Alevilerin nüfus payı mı hesaplanacak? Plebisite gerek yok, Yüksek Kurul ortalığı fazla kızıştırmadan, gerekirse sosyologlara, kamuoyu araştırma kuruluşlarına vesaireye de danışıp rakama karar verir, biter. Alevilere kurum mu lazım? Çeşitli Alevi fikir önderleriyle görüşüp devletin nasıl bir yapıyı muhatap kabul edeceğini belirler, konu çözülür.

Şu an gündemde yok belki, ama yarın Sünni İslam toplumu içinde de birtakım çoğulculuk talepleri ortaya çıkarsa, çözümü Diyanet İşlerinden beklemek manasız olur. Hakem rolü oynayabilecek, yetkili, az çok tarafsız bir kurumun var olması daha iyi değil mi?

*

Bu konular senin üstüne vazife mi diye sorarsanız, değildir belki. Ama Anayasa nasıl yapılır diye insan düşünmeye bir kez başlayınca bulaşılmadık konu kalmıyor geriye.

22 Ekim 2010

Van’da Ermeni Köyü Kurmaca

Eylül ayından itibaren böyle bir proje gelişti. Dört beş defa Van’a gittik, insanlarla görüştük. Ekimde projeyi Hrant Dink Vakfı’na, Aralıkta Başbakanlık’taki bazı üst bürokratlara sunduk. Vakıf bünyesinde “feminist” görünen bazı tuhaf insanların direnişiyle karşılaştık. Şubata doğru pes ettik.

VAN TATİL VE EĞİTİM KÖYÜ PROJESİ

Proje özeti

Yurtiçi ve yurt dışından gelen Ermeni gençlerinin yaz aylarında belirli sürelerle katılıp, a) fiziksel emekle çevreye katkıda bulunacakları, b) Ermeni, Türk ve Kürt tarihine, kültürüne, yaşam tarzına ilişkin bilgi ve deneyim kazanacakları, c) ucuz tatil yapacakları bir “tatil ve eğitim köyü” inşa etmektir.

Fiziksel mekân Van’ın hızla kaybolmakta olan geleneksel köy mimarisine ve yaşam tarzına uygun olmalıdır. Aynı zamanda Ermenilerin geleneksel olarak ustalaştıkları taş işçiliği ve mimari alanlarında gurur kaynağı olacak bir eser ortaya konmalıdır. Hiçbir koşulda, seri imalat mantığıyla yapılmış bir “tatil sitesi” veya “villa tipi konutlar” düşünülmemelidir.

İşleyiş mümkün mertebe dışa dönük olmamalıdır. Gönüllü emeğe dayalı programların yaklaşık yarısı, yakın çevredeki köylerin (Altınsaç, Göründü ve İn) güzelleştirilmesi ve kalkındırılmasına yönelik projelere tahsis edilmelidir. Ayrıca Van ve çevre halkının katılacağı konferans, seminer, kurs, gösteri, çevre turu gibi etkinliklere önem verilmelidir.

Gönüllü programlar öncelikle Ermeni gençlerine yönelik olmakla birlikte, Ermeni olmayanların da katılması teşvik edilmelidir.

Amaç

Ermeniler açısından: Anavatanla duygusal bağların onarılmasına yardımcı olacak, genç kuşağın tarihi kökleriyle tanışmasına fırsat verecek,

Türkiye’ye ve Türklere ilişkin önyargıların yumuşamasına vesile olacak, turistik amaçla gelenler için ilgi odağı ve “yuva” olacak bir mekân yaratmaktır.

Bölge halkı açısından: Yıllarca “düşman” olarak algılanan Ermenilerle tanışma ve iletişim zemini oluşacaktır. Konferans, workshop, konser, tiyatro vb. gösterileri bölgenin kültür yaşamına renk getirecektir. Ayrıca çok yoksul bir bölgeye ciddi ekonomik katkı sağlanabilir.

TC açısından: Türkiye’nin onurunu zedelemeden Ermeni meselesiyle yüzleşmek için “şık” bir fırsattır. Yurdundan dışlanan insanlara “gelin burası sizin vatanınızdır” mesajı vermek ve sembolik de olsa bir toprak ve yurt tahsis etmek, dünya kamuoyunun Türkiye’den beklediği “barış jestinin” önemli bir ayağı olabilir.

Kurumsal çerçeve

Kurumsal yapı Ermeni Köyü Vakfı diye adlandırılacak yeni ve sadece bu amaca yönelik bir vakıf olmalıdır. Arazi eğer özel mülk olacaksa bunun bir veya birkaç kişi tarafından satın alınarak kurulacak vakfa bağışlaması düşünülebilir. Kamu arazisi tahsis edilecekse farklı bir model düşünülebilir.

Özellikle başlangıç aşamasında Hrant Dink Vakfı aktif bir rol üstlenmelidir. İlk aşamada bağışların HD Vakfı üzerinden yönlendirilmesi doğru olur.

Nicel veriler

Toplam kapasite ikinci yıl sonunda 180 yatak olarak hesaplanmıştır.

İlk yıl koğuş ve köy evleri tarzında 90 yatak kapasitesi, ikinci yıl ortak mekânlar, 90 kişilik ek kapasite ve daha nitelikli işçilikle 400 kişilik toplantı salonu inşa edilebilir.

Gönüllü emeğinin etkin bir şekilde kullanılması şartıyla iki yıllık yatırım 1 milyon TL civarında tutulabilir. Bu rakamın yarısının Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından hibe olarak sağlanması mümkün görünüyor.

İlk iki-üç yıl boyunca kampa katılım tamamen gönüllülük esasına dayalı olacaktır. Nispeten konforlu konaklama imkânının sunulacağı üçüncü yıldan itibaren günlük kişi başı 50 ila 100 TL gibi bir konaklama ücreti alınabilir.

Aylık işletme gideri tam doluluk bazında cari fiyatlarla aylık 75.000 TL, boş halde aylık 25.000 TL olarak düşünülebilir.

Yer

Çeşitli kişi ve kurumların önerdiği arsalar mevcuttur. Ayrıca Van Valiliğinin önereceği hazine arazileri olabilir.

Kanımızca köyün yeri a) Van-Edremit yapılaşma alanının dışında olmalı, b) bölgeye yönelik Ermeni ilgisinin odağı olan Ahtamar adasına yakın olmalı, c) sahile yakın olmalı, d) ulaşımı kolay olmalı, e) bölgede ilk belirtileri görülen hızlı yapılaşma sürecinden çok etkilenmeyecek, etrafı oteller ve sitelerle çevrilmeyecek bir yer olmalı, f) serbestçe büyüme ihtimaline açık olmalıdır. Ayrıca bireysel saldırı ve tehditlere karşı güvenlik faktörü göz önüne alınmalıdır.

Gevaş ilçesi Altınsaç (Kanzak) köyüne bağlı Mezır mevkii (38 25’ 11” K, 42 53’ 28” D) bizce bu şartları tam olarak karşılamaktadır.

Yer tarifi

Van merkeze karayoluyla 80 km uzaklıkta ve deniz kıyısındadır. Önde 15 km mesafede Ahtamar adası, arkadaki dik dağın üzerinde, kuş uçuşu 1,5 km mesafede, 11. yüzyıla ait Surp Tovmas manastır kilisesi bulunmaktadır.

Manzara mükemmeldir. Yakın çevrede yapılaşma olasılığı yoktur. Yer yeterince gözden uzak fakat ulaşımı kolaydır. Su kaynakları mevcuttur. Rüzgâra karşı korunaklıdır.

Yol altında bulunan yaklaşık 180 dönümlük düz alan proje için fazlasıyla yeterlidir. Her ihtimale karşı yol üstündeki yaklaşık 250 dönüm hafif

meyilli arazi üzerinde de söz hakkı talep edilmelidir. Söz konusu iki alanın etrafı ekonomik değeri olmayan sarp dağlarla çevrilidir.

Ulaşım

Karayolunun son 20 km'lik kısmı virajlı ve diktir. Buna karşılık arazi denizden ulaşıma uygundur. Ahtamar motorlarının kalktığı iskeleden deniz mesafesi 17,2 km'dir. 25 mil hız yapabilen bir tekneyle 20-25 dakikada ulaşılabilir. Van merkezden iskeleye arabayla 30-35 dakikada ulaşılmaktadır. Havaalanından toplam ulaşım süresi bir saatin altındadır.

Köyün tam olarak faaliyete geçtiği aşamada bir deniz ulaşım aracı temin etmek gerekecektir. Amaca uygun, 20 yolcu kapasiteli, 25-30 mil hız yapan bir tekne tahminen 200.000 TL'ye mal olur.

Çevreyle ilişkiler

Yakın çevrede, ekonomik gelişmenin çok erken aşamalarında bulunan üç Kürt köyü vardır. Göründü ve İn köyleri hakkında yeterli bilgimiz yoktur. Ancak bizi doğrudan ilgilendiren Altınsaç köyünün halkı açık fikirli ve konukseverdir. Güvenlik problemi görünmemektedir. Korucu yoktur; geçmişte PKK etkinliği de görülmemiştir. Köylülerle yakın ve yapıcı bir ilişki kurmak mümkün görünmektedir.

Köyde 29 hanede 200 küsur nüfus yaşamaktadır. Köylü evleri kampa katılacak gönüllüler tarafından minimum masrafla, belki ev başına 3 ila 5 bin gibi maliyetlerle onarılabilir. Belirli sayıda çocuğun okuması için maddi destek sağlamak da düşünülebilir.

Tarık'ın önerisi doğrultusunda köye örneğin bütün hane 'reislerinin' ortak olduğu bir şirket kurdurulabilir ve Ermeni Köyünün temizlik, mutfak, bahçe, bakım, teknik onarım, hatta güvenlik işleri bu şirkete outsource edilebilir. Şirket yönetiminde vakıf yer alır, ya da vakıf belirleyici olur. Bu işler için köyden alınacak personel eğitilir.

Hukuki durum

Arazi halen Altınsaç köyüne ait meradır. Bölgede hayvancılık durma noktasına geldiği için etkin olarak kullanılmamaktadır.

Meranın tarafımıza tahsisi üç şekilde sağlanabilir:

4342 sayılı Mera Kanunu 14. madde uyarınca Turizm Bakanlığı tarafından turizm alanı ilan edilmesi;

Aynı kanun 15. madde uyarınca Mera Komisyonunun teklifi ve valiliğin onayıyla mera statüsünün kaldırılması (Mera Komisyonları valilik memurlarından oluştuğu için, uygulamada valinin rızası yeterlidir).

Köy halkının kendi rızasıyla meradan vazgeçmesi. Bu durumda arazi valilik tarafından başka bir amaca tahsis edilebilir ve bize kiralanabilir.

En uygun yöntem şüphesiz üçüncüsüdür. Köylünün mera hakkından vazgeçme karşılığında ne talep edeceğini henüz bilmiyoruz. Köyün “etkin kişileri” anlaşmaya hevesli görünmektedir. Kanımızca makul bir nakit ödemeye ek olarak belki köylünün evlerinin onarımı veya belli sayıda kişiye istihdam garantisi verilmesi suretiyle dostane bir çözüme varılabilir.

25 Ekim 2010

Devrimci miyim, Devletçi miyim, Karar Veremedim

Bir yandan eğitim mevzuatı, diğer yandan Şirince'deki durumla ilgili yazıştığım bir arkadaşıma email.

"Okula gitmek istiyorsa devletin kanununa boyun eğecek, yoksa eğdirmeyi biliriz."

"Köy yapmak istiyorsa devletin kanununa boyun eğecek, yoksa eğdirmeyi biliriz."

Aynı hödükçe zihniyetin tezahürleridir bunlar. Kanuna boyun eğmenin temelinde ince bir psikolojik denge vardır. Hem güvenmen, hem korkman lazım. Şu anda her ikisi de feci surette tükenmiş görünüyor. Adamlar devletin doksan senelik dilini kullanıyor, ama millet korkup boyun eğeceğine "ya ne saçmalıyor gene bu herifler?" diye düşünüyor. Sonu inşallah hayırlı olur, ama bu tehlikeli bir gidiştir. Çok kısa bir süre sonra ülke yönetilemez noktaya gelecek diye korkmak mı gerek, sevinmek mi gerek, emin olamıyorum.

27 Ekim 2010

Anayasa Sohbetleri 4 – Yerel Yönetim

Federal sistem Türkiye'de olmaz, onu bir kere geçiniz. Federasyon yapmak için federe birimlerin şöyle üç yüz beş yüz senelik bir geçmişi, bağımsız kimliği, geleneği vs. olması lazım. Federe birim varlığını ve meşruiyetini merkezi yönetimden almaz; kendi başına zaten var olan bir organizmadır. Ezelden gelen yetkilerinin bir kısmını kendi rızasıyla merkeze devreder. Var mı Türkiye'de böyle bir şey?

Bir buçuk porsiyon sistemi de iyi sonuç vermez kanımca. De ki Kürtlere özerk yönetim hakkı verdin, İskoçya parlamentosu gibi Diyarbakır'da meclis kurdun. Bir kere Türk kamuoyu böyle bir çözümü hazmetmez, kavga çıkar. İkincisi, öbür şehirler isyan eder neden bizim böyle bir hakkımız yok diye. Sonra ister istemez Diyarbakır'da zamanla başka havalar çalınmaya başlar, memleketin tadı kaçar.

İktidarı merkezden yerele yaymak istiyorsak başka bir formül bulmalı. Buyurun, bir deneme.

MADDE: *Nüfusu on binden büyük olan yerleşimlerde Yerel Yönetim kurulur. Coğrafi olarak bitişik olan yerleşimler, halk oylaması sonucu birleşerek Yerel Yönetim kurabilirler.*

Memleketin yüzünü tanınmayacak şekilde – olumlu yönde – değiştirecek bir adımdır.

Özetle ne yapıyor? Yerleşim birimi (kasaba, şehir, köy) ile belediye (idari teşkilat) arasındaki organik bağı koparıyor. Vatandaşın dilediği boyda, serbestçe yerel yönetim birimi oluşturmasına imkân tanıyor. Asgari on bini mesela diye dedim. Elli bin belki daha iyidir.

Türkiye'nin güncel trendlerine uygun üstelik. On senedir memleketin her yanında böyle sentetik belediyeler kurulmakta, bilmem farkında mısınız. Antalya'da Evren ile Seki birleşti, Evrenseki oldu. Bodrum'da Gölköy'le Türkbükü birleşti, Göltürkbükü oldu. Adana'da, Samsun'da, Konya'da bir sürü Ataşehirler, Esenyurtlar, Birlikkentler bu yöntemle kuruldu.

Bence prensip olarak üst limit koymamak lazım: canları isterse on milyonluk metropoller yaratsınlar. Yahut bütün Kürdistan'ı tek belediye yapsınlar. Her ihtimale karşı siyasi anlamda sakıncalı birimlerin ortaya çıkmasını önlemek için belki şu kayıt konabilir:

MADDE: *Yeni yerel yönetimler Meclis'in onayıyla kurulur.*

Yani halkoyu yetmez, meclis'in de evet demesi lazım. Daha önemlisi şu:

MADDE: *Bir yerel yönetim biriminde yaşayanlar, yeni yerel yönetim kurmak şartıyla ayrılabilirler.*

Tercümesi: Bitişik sahada on bin kişi toplan, oylama yap, Meclisi ikna et, ayrıl. Bu silah elinde olduktan sonra sıkıysa yerel yönetim keyfî vergi salsın, zabıta terörü kursun. Yahut çöpleri toplamaktan aciz Hacı Ağa'yı hayat boyu belediye başkanı seçsin.

MADDE: *Eğitim, ulaşım, sağlık ve imar hizmetlerinde birincil sorumluluk yerel yönetime aittir. Yerel yönetim ayrıca yasayla merkezi yönetime ayrılmamış olan tüm kamu hizmetlerini üstlenebilir.*

Ulaşım, sağlık, imar kolay. Eğitime de geleceğiz. Okulları yerel yönetime bağlayıp, merkezi yönetime sadece standartları belirleme işini bırakacağız.

Esas hadise ikinci cümlede. Belediyenin üstlenebileceği devlet fonksiyonlarının sınırını iyice esnek tut diyor. Kendine güveniyorsa girişsin, güvenmiyorsa ya da canı istemiyorsa girişmesin. Vatandaşın da tercih hakkı olsun: az vergi az devlet, çok vergi çok devlet.

Belki daha radikal gidip, “yasayla merkezi yönetime ayrılmamış olan tüm kamu fonksiyonlarını ÜSTLENEBİLİR” yerine “... ÜSTLENİR” demek lazım, emin olamadım.

Ortaya çıkabilecek dengesizlikleri merkezi yönetim sosyal destek politikalarıyla bir ölçüde giderecektir mutlaka. Fakir belediyelere devletin

bir miktar koltuk çıkmasına kimse itiraz etmez herhalde. Yeter ki işin ölçüsü kaçmasın, belediyeler devlet çiftliğine dönüşmesin.

Peki: yerel yönetim ordu kuramasın, para basamasın. Yabancı ülkelere elçi göndersin mi? Göndersin tabii. Devir değişti, Paris'in, New York'un birçok ülkede resmi temsilcisi var. İstanbul da şu Kültür Başkenti işi yüzünden yabancı ülkelere heyetler gönderdi, bürolar açtı.

Polis teşkilatı kursun mu? Olabilir, emin değilim. Alt düzey mahkeme kursun mu? Kesin şart. Güneydoğu'da herhangi bir savcıya veya hakime sorun bakalım, ahali kendi yerel duyarlıklarına yabancı olan mahkemeleri nasıl boykot ediyor.

Üniversite kursun mu? Mükemmel olur. Tapu idaresi kursun mu? Merkezin belli ölçüde denetimi yasayla sağlandıktan sonra, neden olmasın?

MADDE: *Yerel Yönetimin yetkileri, halk oyuyla kabul edilen koşul ve kurallara bağlanabilir. Halk oyuna sunulacak kurallar yasaya aykırı olamaz.*

ABD'de citizens' initiative dedikleri şey bunun bir çeşididir. Kaliforniya'da 1978'de halk oyuna sunulup emlak vergilerine %1 sınırı koyan Proposition 13 ilk örneğiydi. Bir çeşit yerel anayasa hukuku oluşturmanın ön adımıdır. Misal, falan köyü, filan kasabasıyla birleşip belediye kurmadan önce belediye başkanlığının dönüşümlü olmasını şart koşabilir. Ya da belediye meclisinde en az şu kadar üyeyle temsil edileceğiz diye dayatabilir. Yahut ne bileyim, yeni liseyi X alanında kurarsak hastaneyi de Y alanında kurma şartı getirebilir.

Arada enteresan fikirler de doğabilir. Mesela federal yapıda belediyeler icat edilebilir. Evren ile Seki birleşip Evrenseki olurken diyebilirler ki biz aslında eski kimliklerimizi büsbütün kaybetmek istemiyoruz. Ayrı ayrı yerel meclisler kurup sadece bazı yetkileri ortak belediyeye devredeceğiz.

Yasayla sınırlamak gerekir ki işler zıvanadan çıkmasın, "Hacı Ağa ömür boyu belediye başkanı olacak" ya da "beş vakit namaz kılmayanlar belediye memuru olamaz" gibi öneriler gelmesin.

Müthiş bir reform olur kanımca. Yerel koşullara göre farklı nitelikte yerel yönetimlerin kurulmasına olanak tanır. Yönetimde yeni fikirlerin, değişik modellerin denenmesini sağlar. Rahmetli Mao'nun deyimiyle bin çiçek açar, bin fikir çatışır. Komşu belediyenin modeli güzel sonuç veriyorsa sen de benimsersin. Olmadı isyan bayrağını açıp o beldeye katılırsın.

*

İl ve ilçe yönetimini de unutmayalım. Sayın valimiz yeni sistemde ne iş yapacak?

MADDE: *Valiler Başkan tarafından atanır ve il düzeyinde Başkanı temsil eder. Kaymakamlar Başkan'ın onayıyla Vali tarafından atanır ve ilçe düzeyinde valiyi temsil eder.*

MADDE: *Vali ve kaymakamlar, merkezi yönetime bağlı kamu kurum ve görevlileri arasında eşgüdümü sağlamakla görevlidir. Acil haller dışında doğrudan idari görev üstlenmezler; kamu kurum ve görevlilerine doğrudan emir veremezler.*

Şaşırttım sizi, değil mi? Ama düşünürseniz en sağlıklı çözüm herhalde budur.

İstisnaları bilemem, ama bana öyle geliyor ki vali ve kaymakamlar halen Türk idari mekanizmasının en çürük halkasıdır. Kâğıt üzerinde yetkileri sonsuzdur, ama pratikte herhangi bir ciddi işe yaramazlar. Ekonomik alana müdahaleleri cehaletle karışık göz boyamadan ibarettir; genellikle fiyaskoyla sonuçlanır. Güvenlik alanına müdahaleleri polisi sinir eder. Hemen her ilde vali ile belediye başkanı kavgalıdır.

Öyleyse valileri halk seçsin? O da gerçekçi değil. Bürokratik yapının mantığına aykırıdır. Geleneğe aykırıdır. Üstelik paralel bir yetki alanı yaratıp yerel yönetimi çıkmaza sokmaktan başka sonuç vermez.

O halde gelin, Britanya'daki lords lieutenant gibi bir formül düşünelim. Direkt idari yetkileri olmasın. Dolayısıyla emir değil ikna ve uzlaşı yoluyla

iş görmek zorunda olsunlar. Ama Başkan tarafından atanıp doğrudan Başkan'a karşı sorumlu olsunlar ki, gerekirse Ankara vasıtasıyla pazu gösterebilsinler. Kamuya uzun süre hizmeti dokunmuş, olgun, efendilikleriyle göz dolduran bürokratlar için ideal bir park yeri olur. Bayramlarda ve ulusal günlerde törenleri yine onlar yönetir.

Başkan ne diye sormayın şimdi, sırası gelecek.

Bölgesel yönetim?

Yazının buraya kadar olan kısmını bu işlerden anlayan bir arkadaşım okudu, "bölgesel" yönetimi göz ardı etmemi eleştirdi. Avrupa Birliği'nin 1975'ten beri yürürlükte olan Bölgesel Politikasını hatırlattı, Türkiye'nin istese de istemese de buna ayak uydurmak zorunda kalacağını savundu. Meğer Devlet İstatistik Enstitüsü bu konuda kapsamlı çalışmalar yapmış, "Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun Tasarısı" veto yemiş ama 2006 tarihli 'Kalkınma Ajansları Hakkında Kanun' da bu yönde ciddi bir adımmış.

"Kim sever elli bin nüfuslu yerel yönetimi?" diye kibarlaştırabileceğim bir soruyla mevzu özetlendi.

Vallahi çok iyi bildiğim konular değil, ama bana öyle gelir ki bölgesel yapılanma bizim burada bürokratik yapıyı bir nebze rasyonelleştirmek dışında çok büyük bir amaca hizmet etmez. Bir şekilde oluşturulacak "Kürdistan" bölgesel yönetimi de, isterse 17 veya 26 bölgeden biri olsun, memlekete baş ağrısından başka şey getirmez, üzgünüm.

Küçük başla. Küçüklere büyüme şansı ver. Bekle. Daha iyi bir formül sanki.

27 Ekim 2010

Anayasa Sohbetleri 5 – Küçük Neden Güzeldir

Yerel yönetimi güçlendirmek neden iyidir? Teorik sözleri bir yana bırakıp bu ülkenin tarihinden bir örnekle anlatmaya çalışayım. Olayı daha önce bu yönden düşündüğünüzü hiç sanmıyorum. (*Ankara'nın Doğusundaki Türkiye* kitabımda kısaca yazmıştım gerçi, kısmen tekrar.)

Hikâye şöyle.

Beylikler devri

Anadolu'nun Bizans tarafından yönetilen bölümünde medeniyet sanki 6. yüzyıl ortalarında sona erer. 550'leri izleyen 600 küsur yıl boyunca başkent İstanbul dışında dişe gelir tek bir eser görülmez. Sanki bu yüzyıllar hiç yoktur. Denizli'ye, Manisa'ya, Adana'ya, Tokat'a bakın: antik döneme ait bir dizi etkileyici kalıntı, sonra uzun bir sessizlik.

Türklerin gelişinden üç-dört kuşak sonra müthiş bir imar patlaması başlar. Anadolu'da bugün var olan kent ve kasabaların hemen hepsi o dönemde kurulmuş veya yeniden şekillenmiştir. 1100'lerin sonundan başlayıp 1500'lerin başına dek hepsi cami, han, hamam, medrese, kervansaray, tekke, saray, şifahane ve imaret ile donatılır. Bunlar gerek sayı, gerek kütle, gerek işçilik bakımından son derece şaşırtıcı eserlerdir. Konya'yı, Sivas'ı geçin, Divriği'ye, Bitlis'e, Niksar'a, Eski Malatya'ya, Kastamonu'nun Kasaba'sına, Harput'a, Ahlat'a, Tercan'a, Eğridir'e, Sivrihisar'a, Milas'a, Selçuk'a bakın. Hepsinde göz kamaştırıcı işler yapılmış.

Şişineceklerdir: "Türkler Anadolu'ya medeniyet getirdi." Yok efendim, öyle değil. Madem getirecek medeniyetleri vardı, neden Orta Asya'da bunun izi görülmedi? Madem getirdiler, neden 1071'den sonra yüz yıl belli etmediler?

Doğrusunu söyleyelim: Türk *beylikleri* Anadolu'ya medeniyet getirdi.

Yüz tane başkent

Malazgirt’ten sonra Türkler buraya gelip o eşsiz devlet kurma yetenekleriyle bir Devlet kurmadılar, hayır. Bizans düzenini yıktılar. Yerine sabah akşam birbiriyle didişen, çeteden az hallice birkaç yüz tane beylik kurdular. Konya Selçukluları da bildiğiniz anlamda Devlet değildi, her şehirde ayrı kardeşin, her diyarda ayrı vezirin hüküm sürdüğü bir tuhaf yamalı bohçaydı. “Federasyon” demek fazla iyimser olur sanırım. Daha çok, bir tür organize anarşi durumu.

Merkezi devletin ölü sıkletinden kurtulan Anadolu, Türk beylikleri devrinde muazzam bir canlanmaya tanık oldu. Eskiden imparatorluk memurlarına ve kilisesine giden – ya da nasıl olsa onlara gidecek diye atıl bırakılan – kaynaklarla sayısız mini-devletin başkenti finanse edildi. Her başkentte mimarlar, sanatkârlar, şairler, fakihler, alimler, dervişler doyuruldu. Lüks tüketim malları ticareti patladı.

İnanır mısınız, 1200’lerde lüks parfüm, lüks ziynet eşyası, pahalı kumaş deyince Avrupalının aklına Anadolu limanları gelirdi.

Anadolu’nun o kadar çabuk Türkleşmesindeki asıl etkeni belki burada aramak lazım: kılıç değil, fırsat.

Osmanlı Devleti 16. yüzyılda egemenliğini pekiştirip Bizans’ın yoluna girince işler gene tersine döndü. Memleket Devlet gördü. 1550’leri izleyen 300 yıl boyunca Anadolu’nun İstanbul’dan yönetilen kısımlarında gene taş üstüne konmuş bir taş görünmüyor.

Tezi kanıtlayan istisna

Anadolu’nun Bizans tarafından yönetilen kısmında hayat yoktu dedik. Ya diğer kısmında?

Türklerden önceki yüzyıllarda bu memlekette büyük imar faaliyeti gösteren TEK bölge vardır, o da Van’dan Artvin’e uzanan kuzeydoğu sınır ülkesidir. Arap egemenliğinin doğuda çözülmeye başladığı devirde burada bir dizi Ermeni ve Gürcü devletçiği türemiştir. Bizans’ın askeri gücüne teslim oldukları 11. yüzyıl ortalarına dek, boylarından beklenmeyecek eserler ortaya koyarlar. Sırf Van gölü çevresinde kimine göre 100, kimine göre 300

tane heybetli manastır sayabiliyoruz, hepsi bu devirden. Artvin'in kervan geçmez köylerinde, her biri büyük metropollere yakışır heyula boyutlu kiliseler var, aynı devirden. Kars'ın hangi köyüne gitseniz yine aynı durum. Bunları yapanlar, en muktediri bugünkü Van vilayeti büyüklüğünde olan, her yirmi yılda bir amip gibi bölünen birtakım mikro-devletlerdir.

880 ile 1040 arası o bölgede onca anıtsal kilise, manastır, saray, kale yapılırken neden Bizans egemenliğindeki Anadolu'da bir tane yok? Soru bu.

"Ermenilerde var o haslet" deseniz, 880 yılı öncesinde neden yokmuş, 1040'tan sonra neden olmamış diye sorarlar.

*

Yerel yönetimi güçlendirelim derken kastettiğimiz budur işte. Mantığı sonuna kadar götürürsek merkezi devleti toptan lağvedelim dememiz gerekir. Ama ona cesaret edemeyiz; etsek de kimseyi inandıramayız. O yüzden yerel yönetim reformuyla yetineceğiz, mecbur.

28 Ekim 2010

Korkuyla Güzellik Olmaz

“Küçük neden güzeldir” başlıklı yazım üzerine bir arkadaşımın itirazı.

Küçük güzeldir daha da küçük olsa daha güzel olacak belki ama çaresizlikten yerel yönetimleri güçlendirmek ile yetinmeliyiz gibi bir anlam çıkardım okurken. Bence çaresizlikten değil güzel ile güzeli koruma gereği arasındaki dengeden olabilir. Küçük güzeldi beylikler zamanında; Anadolu’ya bir sürü han hamam kervansaray vs. imar edildi. Ama küçüğü korumak pek de mümkün değildi. Amerika Irak’a girdiği zaman binlerce yıllık arkeolojik eserlerin saklandığı müzeler bile talan edildi. Aynı şekilde bahsettiğiniz Ermeni Gürcü eserleri de korunmadı, tahrip edildi. Ama İstanbul, Bursa, Edirne’dekiler falan yaşıyor. Eğer Osmanlı kültürel olarak Müslüman beylikler ile aynı değerleri paylaşmasa idi o beyliklerden de bugüne gelen fazla bir şey olmazdı.

Bence mecburiyet değil kaynakları dağıtırken fırsat tanıma ya da en azından sömürülmeme (belki bulunduğun dar coğrafyaya sahiplenme, maddi olandan çok manevi itki) ama öte yandan ezilip ufalanmayacak şekilde merkezi bir gücü arkana alabilme gereği arasında kurulması gereken denge bizi buna zorluyor. kendine bodyguard tutmak gibi bir şey. Başına harami kesilmediği sürece yararlı.

Küçük güçlü olabilir mi? Mesela İsrail’in koskoca bir ortadoğunun canına okuması gibi. Bence İsrail’in arkasında Amerika olmasa hiçbir gücü olmazdı.

Cevaben.

Soru 1: Amerika neden Irak’a saldırıyor da Liechtenstein’a saldırmıyor? Yahut Nauru’ya, Gine Bissau’ya (var öyle devletler)?

Soru 2: Arkasına Amerika’yı almanın şımarıklığı olmasa bugün İsrail daha zayıf bir devlet mi olurdu, daha güçlü mü?

Soru 3: Fırsatı bulduğunda harami kesilmeyen bodyguard nerede görülmüş?

Soru 4: Osmanlı'nın Anadolu'ya ne faydası olmuş? Beylikler döneminin dinamizmi devam etseydi acaba Viyana yerine Londra'ya dayanırlar mıydı?

Orduya dayalı güvenlik modeli bana öyle geliyor ki daha 19. yüzyıl sonlarında tükenmeye yüz tutmuştu. Yol kazası oldu; 1. Dünya Savaşı felaketi yüzünden yüz yıllık bir erteleme yaşandı. Şimdi gene aynı yerdeyiz. Nereden baksan 'büyük ordu = büyük güç' modeli artık su tutmuyor. Toplumsal iktidar odakları çok çeşitlendi. Tek boyuta indirgenemeyecek, tek "devlet" çatısı altında toplanamayacak noktaya vardı.

İtirazlara devam

Birinci soruya: Çıkar ilişkisi olabilir: Saydığınız devletlerde petrol var mı? Elmas ya da zengin bir başka yeraltı zenginliği. Hindistan cevizleri için fazlaca gereksiz bir uğraş. Üstelik saldırmadan alabileceğinizi alıyorsanız neden saldırasınız ki?

İkinci soruya: Arkasında Amerika olmasa bugün İsrail diye bir devlet olmazdı. Ortadoğu da bambaşka Filistinlilerin ve İsraillilerin ortak bir devleti olurdu. ya da İsraill devleti bu sınırlarında olmazdı.

Üçüncü soruya: Bilmem bakış açısına göre değişir. Yugoslavya parçalandıktan sonra herkes Tito yu mumla arar oldu.

Dördüncü soruya: Osmanlı nın Anadolu'ya güçlü iken faydası olmuş. Ya çok farazi bir soru. Acaba Anadolu da Osmanlı olmasa İngiltereye mi dayanırlardı, haçlılara mı kesilirlerdi, İran mı dümdüz ederdi. Ne bileyim ben şimdi?

Orduya dayalı güvenlik konusunda belki haklısınız. Ama bu gerçeğin sanırım dünya farkında değil. Obama nın dahi ilk icraatı bildiğim kadarı ile orduya ayrılan geliri misliyle katlamak oldu. Neden hala silahlanmaya ve savaşa bu kadar yatırım yapıyorlar?

Soru: Irak'a gözükara saldıran Amerika neden ondan çok daha fazla tehdit unsuru gördüğü ve aynı derecede çıkarlara sahip olduğu İran'a bunca

yıldır saldıramıyor.

Tekrar cevap

Çok iyi bildiğin bir gerçeği, iş uluslararası ilişkilere gelince sanki unutuyor musun?

Kotülükle zorbalığın baş nedeni korkudur. Hatta galiba TEK nedeni korkudur. Korkan insan vurur, kırar, hak hukuk gözet(e)mez. Kendine güvendiği için alçaklık yapan kimseye hiç rastlamadım bugüne kadar. Korkandan korkacaksın.

Amerikan dış politikasında karar alma mantığını iyi kötü tanıdığımı sanıyorum. Irak politikasının da, İran politikasının da temeli korkudur. Aptalca bir korku belki; dış politika sürecine 1960'lardan sonra tecrübesiz bir teknokrat kesimin egemen olmasından kaynaklanan bir şey belki de. Dünya jandarması olmak kolay bir şey değil. Her an her yerden bir tehdit belirecek ve zincirleme bütün sistem kontrolden çıkıverecek paniği içindeler. Hayatları bununla geçiyor. Kriz karşısında, Amerikan filmlerindeki aptal polisler gibi panikliyorlar.

Yeraltı zenginliğiymiş, güleyim bari! Petrol zaten ellerinde, kontrol etmek için neden gidip on binlerce gariban adamı öldürsünler? Karşında güvendiğin biri olsa, rakip bile olsa oturur konuşursun, üç aşağı beş yukarı orta yolu bulursun. Satmayıp ne yapacak yani Iraklılar petrolü, yiyecekler mi?

Liechtenstein'a neden saldırmıyorlar? Çünkü tehdit değil. Almanya'ya da saldırmıyorlar, çünkü güçlü olmasına rağmen tehdit değil. Korktuğun adama saldırırsın. Sonra da kendi vicdanını susturmak ve kendi adamlarını ikna etmek için, onun ne kadar kötü, ne kadar alçak, ne kadar medeniyetsiz ve ilkel biri olduğunu söyleyip kendini de inandırırsın. **Etnik/dinî aşağılama sebep değil sonuçtur.**

*

İsrail'in korkusunu anlamadan orada olup bitenleri de zerre anlayamazsın.

İsrail’in 5,6 milyon Yahudi nüfusu var ve etrafı bir milyarlık düşman kütlesiyle çevrili. 1948’de 2 milyon yoktular, devlet oldukları gün toplam 100 milyon nüfusu olan dört ülkenin saldırısına uğradılar. Kuruldukları günden beri “denize dökülme” korkusuyla yaşıyorlar. Üstelik eninde sonunda bundan kaçış olmadığını da biliyorlar.

2000 sene en olumsuz koşullarda yaşamını sürdürüp kalkınmayı başarmış bir millet, acaba arkasına ABD’nin askeri gücünü almanın pervasızlığı içinde olmasa Ortadoğu’da kendine bir yaşam alanı kurmayı başaramaz mıydı, daha uzlaşmacı ve akılcı yöntemlerle?

*

1991’de Hırvatistan içinde Sırp azınlığın yaşadığı Krajina bölgesinde iki gün geçirdim. İnsanların nasıl bir korku – canını, malını, vatanını kaybetme korkusu – içinde olduklarını birinci elden görme fırsatını buldum. İlk Yugoslavya savaşı ondan bir ay sonra Krajina meselesi yüzünden çıktı.

Bosna savaşının da temel nedeni, hiç kuşkun olmasın, Bosna’da yaşayan Sırp ve Hırvatların korkusuydu. Geçmişi tahrif etmeyelim: Bosna’yı bağımsızlığa teşvik eden AB idi, özellikle de Almanya. Bosnalı Sırplar, Avrupalıların desteğiyle Müslümanların egemen olup kendilerini ezeceği korkusuna kapıldılar ve bundan dolayı gözleri döndü.

Bir gün sonra, yeniden Sevan

Güçlü merkezi devletlerin hemen hepsi büyüme çağında müthiş bir enerji salmışlar. Başkentte büyük bir bayındırlık patlaması görülmüş. Kısa bir müddet başkentten taşraya zayıflayan dalgalar halinde bir üslup, bir yaşam tarzı, bir mimari yayılmış. Sonra memleketin iliği kurumuş. Başkent o ilk hamlenin hızıyla bir süre gitmiş. Sonra o da çökmüş.

Osmanlı: Osmanlı’nın parlak çağı 50 sene, bilemedin 70 sene: 1480-1550. Bu devirde üç başkentte etkileyici işler yapılır. Taşranın istisnasız her kentinde, fetihten az sonra yapılmış bir-iki vasat cami vardır

(İstanbul’dakilerin zayıf birer kopyası, 1300-1450 döneminin cesur yaratıcılığına oranla kişiliksiz yapılar). Sonra HİÇ.

1590’lardan sonra Osmanlı devleti bir cesettir. Taşra taş devrine döner, nüfus azalır, asayiş çöker, göçebelik artar. 1550-1850 döneminde taşrada kayda değer yapılara bak: İshakpaşa sarayı, Hoşab kalesi, şimdi artık var olmayan Ünye sarayı, Bolaman konağı, Datça konağı, vs. HEPSİ de merkezden az çok bağımsızlık ilan etmiş yerel derebeylerinin eseridir. Devletin değdiği yerde (16. yüzyıldan sonra) ot bitmemiştir.

Tanzimatla beraber canlanma başlar. Şehirleşme hızlanır. Yollar, saat kuleleri, okullar, hükümet konakları yapılır. Konut mimarisi canlanır. 19. yüzyıl sonlarında cami (ve kilise) yapımı hareketlenir. Devlet hâlâ aynı devlettir, ama ekonomik yaşantı üzerindeki kontrolünü kaybetmeye başlamıştır. Taşrada ticaret burjuvazisi türer. (Çoğu gayrimüslimdir, ama onlardan alınan haraçla yerel bürokrasi ve cemaat kurumları da kıpırdanmaya başlar.) Kapitülasyonlar sayesinde Türkiye kalkınmaya başlamıştır.

Avrupa: 16. yüzyıldan itibaren Fransa Avrupa’nın en merkeziyetçi devleti. Sonuç: 400 yıl boyunca dünyanın en şaşaalı kenti olan bir başkent; taşra ise (Türkiye kadar olmasa da) kültürel bir çöl. İtalya ve Almanya’da bundan 140 yıl öncesine dek merkezi devlet yoktu. İtalya’da 30, Almanya’da 300 küsur başkent canlı bir yaşam sürdüler. Her birinde meşhur adamlar yaşadı, dünyaca ünlü yapılar yapıldı. Bugün Almanya’da taşra diye bir şey yoktur, her kasaba hemen hemen aynı derecede canlı, zengin ve bakımlıdır. Fransa ise resmen çöküyor. AB olmasa herhalde azgelişmiş ülkeler ligine düşmeye aday.

28 Ekim 2010

Aida Arap mıydı?

Aida adının kökenini soran birine email.

Avrupa dillerinde böyle bir (geleneksel) isim yok. Yanılmıyorsam ilk kez 1871'de Verdi'nin operası münasebetiyle duyulmuş. İtalyanca **aita**, yerel ağızlarda **aida** sözcüğü var "yardım" anlamında, ama kişi adı olması mümkün değil, alakası yok.

Acaba Verdi Habeşçe bir kaynaktan türetmiş olabilir mi? Halen Etiyopya'da Aida yaygın bir isim, ama sanırım popülerliğini Verdi'nin operasına borçlu. Bende ufak bir Amharice sözlük var ama orada bir şey bulamadım. Belki de doğru yazımını bilemediğimden. Malum, kelime başında çift sesli Sami dillerinde kırk türlü yorumlanabilir.

Tüm kaynaklarda Arapça **aˁide** = "geri gelen" yorumu görülüyor. Bu pekala mümkün. Operayı Mısır hıdivi sipariş etmişti, ilk kez Kahire'de sahnelendi vb. Eğer Verdi bu adı Arapçadan apardıysa o zaman Türkçeden tanıdığımız bir isimle karşı karşıyayız demektir. **âˁid** = "geri gelen". Bizim bildiğimiz ait kelimesidir, Türkçede sadece özel bir bağlamda kullanılır, Arapçası daha geniş anlam yelpazesine sahip. **âˁide** = "geri gelen şey veya geri gelen kadın". Çoğulu **âˁidât** = "geri gelenler", özel anlamı "gelir, rant".

Aynı kökten **ˁavdet** "geri gelme", **iˁâde** "geri verme", **ˁâdet** "periyodik olarak geri gelen şey, habit", **ˁâdî** "rutin, düzenli olarak geri gelen, sıradan, habitual", **iˁtiyâd** "rutin edinme", **muˁtâd** "rutin edinilen", **ˁalel-ˁâde** "rutin üzere".

28 Ekim 2010

Zazaca Ayrı bir Dildir

NTV-MSNBC kanalından Burak Cop'a ayaküstü verilmiş bir röportaj.

Zazaca meselesinde Kürt milliyetçi çevrelerinde şöyle bir eğilim var; "Bu ayrı bir dil değil, Kürtçe'nin lehçesi. Kürt dilleri var Sorani, Kurmanci gibi. Bu da onlardan bir tanesi"… Buna karşı da şöyle bir görüş var; "Hayır, Zazaca ayrı bir dil". Kürt milliyetçi literatürü ise buna "hayır, bu aramızda yapay farklılık yaratmak isteyenlerin uydurduğu bir şey" diye karşılık veriyor. Sizin görüşünüz?

Bir tarihte Taraf'taki köşemde bu konuda iki üç yazı yazdım. Gökyüzü tepeme yıkıldı diyebilirim. Korkunç duygusal fırtına yaratan bir konu. Bu konudaki akademik görüş nettir, Zazaca ayrı bir dildir. Lehçenin standardı belli: iki dil karşılıklı olarak, özel bir eğitim almadan ve tam teşekküllü cümlelerle konuşulduğunda birbirini anlayabilir mi anlayamaz mı? Zazaca ve Kurmanci birbirini anlayabilen diller değildir. Dolayısıyla teknik olarak bunlar iki ayrı dildir.

Azerice ayrı bir dil mi lehçe mi?

Bence lehçe sayılması gerekir. Çünkü Azerice ile Türkçe birbirini anlayabiliyor. Buna karşılık Türkçe ile Özbekçe iki ayrı dil sayılmalıdır. Tam sınırı kestirmek güçtür bu işlerde. Yorum meselesidir, biraz meşrebe bakıyor. Günümüzde genel trend dünyada, aradaki farkları mümkün olduğunca ön plana çıkarma ve eskiden lehçe sayılan olguları ayrı dil olarak sınıflandırma yönündedir. Örneğin İspanya'da Gallego ağzının ayrı dil sayılması bundan 15-20 yıl öncesine kadar düşünülebilecek bir şey değilken şimdi genel "doğru görüş" ayrı dil olarak kabul edilmesi yönündedir. İsviçre Almancası da çoğu yerde ayrı bir dil kabul ediliyor artık.

Gerek bilimsel yaklaşım, gerekse bugünün global trendlerine uygun olan yaklaşım, Kurmanci ile Zazaki'yi iki ayrı dil kabul etmektir. Buna karşılık bu görüş Kürtler arasında şiddetli bir tepki topluyor, duygusal bir fırtına yaratıyor. Zazaların kendisi de ikiye bölünmüş durumda. Bir yarısı lehçedir diyor, diğer yarısı bu ayrı bir dildir diye gazeteye bir cümle yazdığınızda

“ağam babam elini öpeyim” duygularına kapılıyor. Çok duygusal bir konu ve bu kadar duygusal konularda net görüşler ifade etmek bence iyi değildir.

Ama ben şunu anlıyorum. Dünyadaki trendi de bir kenara bırakarak söylemek gerekirse, siz bu iki dili konuşan iki kişinin, biraraya geldikleri zaman, özel bir eğitim almamışlarsa birbirlerini anlayamadıklarını söylüyorsunuz…

Evet. Zazaca Kurmanci’ye nazaran daha arkaik özelliklerini koruyan, yani eski İranca hakkında daha fazla bilgi veren enteresan bir dildir. Kurmanci dili daha fazla evrilmişken Zazaca daha muhafazakâr ögelerini korumuş olan bir İrani dildir. Benim anladığım kadarıyla Zazaca ile Kurmanci arasındaki fark, mesela İspanyolca ile İtalyanca arasındaki farktan çok daha fazladır.

O zaman bitmiş bu iş demektir…

Bana da öyle geliyor. Ama bunu söylediğiniz zaman linç edilebilirsiniz. Bunda da belki haklı birtakım kaygılar var. Gerçekten doğrudur, Türk devleti belki Kürtlerle Zazalar arasına nifak sokmak amacıyla bu tez üzerinde çalışmış olabilir.

Devletin böyle bir tutumu olduğuna dair somut bir kanıt var mı?

Somut bir şey bilmiyorum ama geçmişte “Kürtçe diye bir dil yoktur” tezini savunmuş çevrelerin aynı zamanda Zazaca ile Kürtçe’nin farklı iki dil olduğunu savunan görüşe de meyletmiş olması bence anlamlıdır. Türk milliyetçiliği Zazaca ile Kürtçenin ayrı olduğuna dair tezi genellikle kendi amaçlarına daha uygun bulmuştur. Bu, ama, tezin yanlış olduğu anlamına gelmez. Bir gerçeği kötü amaçla da kullanabilirsiniz.

1 Kasım 2010

Kürdistan Yaşar, ama Değer mi?

Bağımsız Kürdistan hakkında görüşümü soran Cemil Öztürk'e email.

Cemil, her türlü ulusçuluğun ve ulusdevlet projesinin ahmaklık olduğuna inananlardanım.

Kürdistan kurulursa yaşar mı? Tabii yaşar, neden yaşamasın. Türkiye 1920'de daha anlamlı bir proje miydi sanki? Aynen Türkiye'deki gibi yıllar boyu kan gövdeyi götürür, diktatörlüktü, güneş dil teorisiydi, şapka devrimiydi, vatan kurtaran askerlerdi derken üç-beş kuşak ziyan olur, olacak olan odur. En nihayetinde bir denge bulunur.

1920-1950 dönemi gibi bir felaketten Türkiye sağ kurtulup iyi kötü bir de gelişebildiyse, Kürdistan da aynını yapabilir. İyi mi olur? Sanmam. Ziyandır, israftır.

4 Kasım 2010

Hodri Meydan Kulesi Basın Bildirisi

Şirince'de dişimizle, tırnağımızla inşa ettiğimiz dünyayı mevzuat aşkına yıkmayı düşleyen Vali ile İl İdare Meclisine cevaben inşa ettiğim Hodri Meydan Kulesi 6 Kasım'da mütevazı bir törenle açıldı. O vesileyle ***Hürriyet Daily News'****tan Vercihan Ziflioğlu'nun sorduğu sorulara cevapları.*

Neden kuleyi 'Hodri Meydan Kulesi' olarak adlandırıdınız? Üstü kapalı bir mesaj mı bu?

Ne kapalısı yahu, daha bundan açığı müstehcene girer. Adamlar diyor ki mimari yenilenme alanında, turizm alanında Türkiye'de yapılmış en düzgün işlerden biri de olsa bu evleri yıkacağız. Neden yıkacağız? Çünkü bürokratik oligarşiye biat etmiyor, o yüzden yıkacağız.

Ben de diyorum ki: Nah yıkarsın!

Sevan Nişanyan neden meydan okuyor? Siz ne anlatmak istiyorsunuz kamuoyuna?

Bürokratik oligarşi çürümüştür. Sepetteki çürük elma gibi, bütün Türkiye'yi ve hepimizi çürütmektedir. Bununla mücadele etmek bir vatandaşlık görevidir, insanlık görevidir, onur ve vicdan görevidir. Topluma ve kendi çocuklarımıza karşı sorumluluğumuzdur.

Mücadele her alanda verilmelidir. Yalnız Genelkurmay'da, Ergenekon'da, HSYK'da, Beşiktaş Adliyesinde değil. İmar terörü de aynı zorba zihniyetin eseridir. Çöken Sovyetler Birliği kadar zalim ve ahmak bir yapının yansımasıdır.

Buna meydan okumaktan daha kıymetli ne var ki hayatta?

"Zalimin aczini görmek ve göstermek için inşa edildi" diye bir yazıt yazmışsınız. Neyi görmek, neyi göstermek?

Tarihte bu tip kulelerin iki işlevi vardır, bilirsiniz. Birincisi görmek, gözlemlemek. O yüzden yüksek bir yere yapılır. İkincisi boy göstermek, "ben buradayım" demek. Bu adamlar "iktidar bizde" diyorlar, "bize boyun eğmezsen sana hayat hakkı yok." Ben de "görelim bakalım, göremeyene de gösterelim" diyorum.

Şirincelilerden destek görüyor musunuz?

Tabii, çok içten destek görüyorum. Onlar da aynı çürümüş yapıdan mağdurlar. Birinin çıkıp "yetti gayrı" demesinden gurur duyuyorlar.

İnşallah zamanla onlar da o direnci ve cesareti gösterecekler.

Görünen o ki Sevan Nişanyan kendisinden sonraya Şirince'de bir iz bırakmak istiyor.

Biliyorsunuz seyahate meraklıyım. İnsanlar yüzyıllar boyunca dünyanın her köşesine ne güzel eserler bırakmışlar, gör gör doyamıyorum. İnsanın gözünü okşayan, ruhunu büyüten, ufkunu açan eserler bunlar. Göreni şu küçük hayattan koparıp daha yüksek yerlere taşıyan izler.

Bana bu hizmeti yapan insanlara karşı benim de bir borcum var diye düşünüyorum. Turist gibi bu dünyanın tadını çıkarmak yetmez. Sen de bir eser ortaya koymalısın ki yarınki kuşaklar görüp "Allah razı olsun" desinler.

Kule hakkında biraz bilgi?

Taş beden 9,60 metre, çatıyla beraber 12 metre. 2 Eylülde temeli kazdık, 5 Kasımda (bugün) bitirdik. Şirince köyünün üst ucunda, Nişanyan Evleri arazisi içinde. Tepesinde manzara terası var. Herkesin ziyaretine açık, ücretsiz. Bir şey de satmıyoruz; ticari amacımız yok.

5 Kasım 2010

Ölmüş Diller Enstitüsü

Bir yandan birkaç cephede savaşırken, bir yandan itidal ve sağduyuya dayalı projeler üretmekten geri kalmadım. Bu raporu, Hodri Meydan Kulesi ile aynı günlerde, o dönemde Başbakan Başdanışmanı ve UNESCO Ulusal Komitesi Başkanı olan (sonradan Milli Eğitim Bakanı) Sn. Nabi Avcı'nın talebi üzerine yazdım.

ÖLMEKTE OLAN TÜRKİYE DİLLERİNE İLİŞKİN FİKİR JİMNASTİĞİ

UNESCO politikaları

UNESCO'nun "endangered languages" başlığı altında marjinal dilleri araştırma, belgeleme, koruma ve geliştirmeye yönelik aktif bir yaklaşımı olduğu anlaşılıyor.

http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00146 sayfasında bir dizi örnek projenin raporları, *http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00143* sayfasında fon sağlayan kurum ve programlara ilişkin bilgi mevcuttur.

Ne yapılabilir?

Her şeyden önce BELGELEME alanında büyük boşluk vardır. Geçmişte uygulanan devlet politikaları nedeniyle sanırım Türkiye, dünya ülkeleri arasında, yerel dillerin belgelenmesi açısından en geri kalmış ülkelerden biridir.

Şu aşamada aktif bir eğitim ve geliştirme çalışmasından ziyade, akademik nitelikte bir araştırma-belgeleme çalışmasına yoğunlaşmak daha doğru ve belki daha gerçekçi olur.

Hangi diller

Yayınlanmış ciddi araştırmalar mevcut olmadığı için, benim bilgilerim de kısmen anekdot mahiyetindedir. Kaba bir ufuk turu olarak

değerlendirilmelidir.

a) Türkiye’de konuşulan Arap lehçeleri hakkında bildiğim kadarıyla yayımlanmış kitap, tez, makale, hatta gazete haberi bile mevcut değildir. Siirt/Sason, Mardin, Harran, Hatay ve Adana/Tarsus lehçeleri, anlatıldığına göre, karşılıklı anlaşmaya imkân vermeyecek ölçüde farklılaşmıştır. Mardin Süryanileri ve Hatay/Altınözü Hıristiyanları tarafından kullanılan Arapça lehçeleri hakkında yazılı hiçbir bilgi yoktur. Bunların acilen belgelenmesi gerekir.

b) Hopa ve Borçka’nın 23 köyünde konuşulan Hemşince/Homşetsi adlı Ermenice lehçesi üzerinde, amatör bir-iki makale dışında akademik çalışma yapılmamıştır. Hatay’ın Vakıfköy Ermenilerinin standart Batı Ermenicesine ek olarak kullandığı Kesap lehçesi üzerinde de, bildiğim kadarıyla yazılı malzeme yoktur. (Belki Suriye’de Arapça yayınlar mevcut olabilir.) Standart Batı Ermenicesi ile bu iki lehçenin karşılıklı anlaşması imkânsızdır.

c) Amasya’dan Artvin’e uzanan bölgede göçebe olarak yaşayan ve “Çingene” olarak nitelendirilen Poşa’ların, standart Ermeniceden çok farklı bir Ermenice lehçesi konuştuklarını bizzat müşahade ettim. Bu konuda da literatür mevcut değildir.

d) “Çingenece” olarak adlandırılan Rom dilinin Türkiye’de halen yaşayıp yaşamadığı konusunda sağlıklı bilgi yoktur.

e) Trabzon’un Of-Çaykara, Maçka ve Tonya ilçelerinde halen konuşulan Pont Rumcası hakkında Yunanistan’da son yıllarda bazı çalışmalar yapıldığını duydum; ancak bunlara ulaşamadım. Türkçede Ömer Asan’ın Pontus Kültürü başlıklı değerli çalışması dışında, bunlar hakkında da ciddi bir dilbilimsel araştırma yapılmamıştır. Of, Maçka ve Tonya lehçeleri arasındaki farklar bilinmemektedir.

f) Darende’de konuşulduğu rivayet edilen Hazeyn/Hazain dili (?) hakkında güvenilir bilgi bulunamamıştır.

g) Adana’da mevcut olan birkaç Nogay yerleşiminde Nogaycanın halen konuşulup konuşulmadığı meçhuldür.

h) Artvin’in üç bölgesinde (İmerhev, Maçahel ve Maradit-Borçka) konuşulan Gürcüce lehçesi üzerine yayınlanmış araştırma yoktur. Her üç lehçenin modern standart Gürcüce ile çok kısıtlı ölçüde anlaşmaya izin verdiği söylenmektedir.

i) “Zazaca” veya Kırmançki veya Dimili adı verilen dil veya lehçeler grubu üzerinde, çoğu polemik niteliğinde olan bir kavram kargaşası bulunmaktadır. Alman üniversitelerinde Zazaca üzerine ciddi sayılacak çalışmalar yapılmakta ise de bunların sonuçları henüz Türkçeye yansımamıştır.

j) Midyat ve Nusyabin yöresinde konuşulan Turoyo dili (“Süryanice”) üzerinde İsveç merkezli çalışmalar mevcuttur. Ancak bunlar Türkçeye çevirilmemiştir.

k) Eskiden Pervari’nin Hertvin köyünde konuşulan Doğu Arami lehçesinin 1999 itibariyle tümü diasporada (yanılmıyorsam İsveç’te) yaşayan 1000 kişi arasında halâ konuşulduğu ifade edilmektedir. Ölmek üzere olan bu dil henüz ciddi anlamda belgelenmemiştir.

l) Benim çocukluğumda İstanbul ve İzmir Yahudilerinin yaygın bir şekilde konuştuğu Yahudi İspanyolcası (Ladino yahut Judezmo) bugün hemen hemen ölü bir dildir. Konuya dair bir hayli yayın ve düzgünce bir sözlük vardır. Ancak akademik nitelikte bir dokümantasyon – her halükârda Türkçede – yoktur.

m) Türkiye’de konuşulan Kuzey Kafkas dillerinin (Çerkezce, Abhazca, Abzehçe, Keberdey, Çeçence, Lezgice vb.) durumu hakkında derli toplu bir çalışma yoktur.

Hangileri DEĞİL

Türkçenin lehçe ve ağızları başlı başına derya gibi bir konudur. Keza Türkiye Kürtçesi hakkında da derlenmesi gereken sonsuz malzeme vardır.

Ancak diğerlerine imkân tanımak açısından bu iki dilin proje kapsamı dışında tutulması daha doğru olur. Aksi halde Türkçe ve Kürtçenin marjinal versiyonlarına gösterilecek olan ilginin diğer dilleri gölgede bırakması beklenir.

Kurumsal çerçeve

Yazılı literatürü olmayan dillerin tasviri Batıda 150 yıldan beri karşılaştırmalı dilbilimin ana uğraş alanıdır. Amerika ve Avustralya yerli dilleri, Hint dilleri, Afrika dilleri vb. üzerinde bu nitelikte çok geniş bir literatür mevcuttur.

Yukarıda sayılan dil ve lehçelerin her birinin sistematik tasviri, bir veya birden fazla doktora tezi konusu teşkil eder.

Yapılması gereken şey muhtemelen üniversiteler arası bir ortak program çerçevesinde bu nitelikte doktora tezlerinin yazılmasını teşvik etmektir. Belki ortaya çıkacak olan tezler, standart formatta bir kitap dizisi olarak yayımlanabilir.

Geçen Nisanda Türk Dil Kurumu’nda yaptığım konuşmada Kurumun Türkçe dışındaki Türkiye dillerine de eğilmesi gerektiği fikrini ortaya attım. Gelen tepkilerden, Kurumun şimdilik böyle bir fikre hazır olmadığı izlenimini edindim.

Mümkün mü?

Türk üniversitelerinde bu nitelikte çalışma yapabilecek dilbilim bölümleri mevcut değildir. “Dilbilim” adı verilen bölümlerin tek ilgi alanı en dar anlamda Türk dili ve dilleridir. Yazılı edebiyatı bulunmayan bir dil hakkında saha çalışması yapma bilgisine ve tecrübesine sahip kimse (bildiğim kadarıyla) yoktur.

Bu durumda proje gerçekçi midir? Kim koordine edebilir ve yürütebilir? Bilmiyorum.

Belki yabancı üniversitelerde dilbilim üzerine çalışan az sayıdaki Türk akademisyenden istifade etme yoluna gidilebilir. Veya içte Türkoloji bölümlerinde nispeten geniş kapsamlı dilbilim formasyonu olan birkaç hoca tespit edilip bu konuya yoğunlaşmaları teşvik edilebilir. Belki yön gösterme amacıyla bir-iki yabancı öğretim üyesi davet edilebilir.

8 Kasım 2010

Soykırım Osmanlı'dan Çok Cumhuriyetin Eseridir

Bulut Öncü'nün sorularına cevaplar.

Osmanlı Devleti'nde yaşanmış olayların sonuçlarından Türkiye sorumlu tutulabilir mi?

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadroların büyük bir bölümü aktif olarak soykırımda rol oynamıştır. Cumhuriyetin ilk beş meclisinde ve ilk hükümetlerinde yer alan kişilerin neredeyse tamamı Ermenilerden (ve bir ölçüde Rumlardan) yağmalanmış mallarla zenginleşmiş kişilerdir. Buna Atatürk de dahildir.

TC hükümetleri a) aktif olarak soykırımı inkâr etme, b) geçmişe ait Ermeni izlerini silerek suç delillerini ortadan kaldırma, c) Türkiye'de kalmış olan Ermenileri sürekli baskı ve tehditlerle yurt dışına kaçırma politikalarını izlemek suretiyle kendilerini soykırım projesine aktif olarak angaje etmişlerdir. Dolayısıyla soykırım son Osmanlı hükümeti kadar, hatta daha fazla, Türkiye Cumhuriyetinin eseridir.

Ermenilerin toprak talebi olabilir mi?

Kastettiğin eğer EGEMENLİK ise hayır. Ermenistan Cumhuriyeti olayın tarafı değildir. "Ermeniler" diye bir devlet yoktur.

Kastettiğin eğer MÜLKİYET ise, tabii ki bazı mağdurların mirasçıları, yağmalanmış olan malları için tazminat talep edecektir. Ben şahsen bu talebe çok sıcak bakmıyorum. Ama hukuken böyle bir talebin ortaya çıkması engellenemez. Bence Türkiye tazminat ödemek yerine tüm mağdurların mirasçılarına HAKLARI olan TC vatandaşlığını koşulsuz olarak tanımak suretiyle meseleye iyiniyetli bir çözüm getirebilir.

Daha önce Türkiye, bu meselelerin araştırılması için arşivlerini açabileceğini söylemişti. Fakat Ermenistan buna yanaşmadı. Bunun sebebi nedir?

Bu iddia sahtekârlıktan ibarettir. A) Cinayetin belgesi devlet arşivlerinde bulunmaz, B) Belgelerin asıl bulunacağı yer olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin arşivleri kayıptır; Teşkilatı Mahsusa arşivleri Talat, Enver ve Cemal Paşaların Kasım 1918'de yurt dışına kaçışlarından önce günler boyunca toplanarak yakılmıştır; C) Resmi arşivlerde bulunması muhtemel olan belgeler cumhuriyet tarihi boyunca defalarca ayıklanmıştır; özellikle 1960 ve 1980 darbelerinden sonra askerlerin bu konuda esaslı temizlik yaptıkları bilinmektedir. Ermenistan arşivlerinde konuya ilişkin resmi belgeler bulunması ihtimali zayıftır, zira olaylar sırasında Ermenistan diye bir devlet yoktu. Buna karşılık 1915 ve 1918'de Ermenistan'a sığınan mültecilerle ilgili ciltler dolusu resim ve belge yayımlanmıştır.

Bu konuda belgeler var mı? Kurtulanların tanıklıkları yeterli mi?

1915 öncesinde Türkiye'de yaşayan 1.8 milyon civarında Ermeni, 10.000'den fazla kilise, sayısız okul, işyeri ve ev vardı. Bugün yoktur. Bu yeterli belge değil midir?

1919'da İstanbul'da kurulan Divan-ı Harplerde yüzlerce katliam vakası ayrıntılarıyla belgelenmiş ve suçluların bir kısmı idam edilmiştir. Mahkeme tutanaklarının bir kısmını Taner Akçam yayımladı.

Savaş sonunda Suriye'de hayatta kalan 500.000 civarında mülteci, uluslararası yardım kuruluşları tarafından insanlıktan çıkmış görüntüleriyle belgelenmiş ve fotoğraflanmış; binlercesi gazetelerde haber ve mülakat konusu olmuştur. Bunlar Ekim 1918'den 1919 sonlarına dek herhangi bir Avrupa ve Amerika gazetesinden izlenebilir.

Suriye'de bulunan 100.000'den fazla Ermeni yetimin tasfiyesi 1920'lerin sonunu bulmuştur. Bütün dünyada açılan yardım seferberliğiyle yetim çocuklar Arjantin'den Habeşistan'a kadar dünyanın birçok ülkesine dağıtılmıştır.

Türkiye içinde 200.000 dolayında genç kız yerel aileler tarafından alıkonmuştur. Bunların bir kısmı hâlâ hayattadır. Bugün hayatta olan belki 2 ila 3 milyon nüfus bunların çocukları ve torunlarıdır, ve annelerinin/büyükannelerinin hikâyesini gayet iyi bilmektedirler.

Soykırım kabul edilirse Ermeniler Türkiye'den ne talep edebilirler?

Ölen geri gelmez. Ermenilerin de geri gelip Van'a yahut Elazığ'a yerleşmek isteyeceğini hiç sanmam. İstenen şey hakaretle katmerlenmiş bir cinayet karşısında Türkiye'nin insan olandan beklenen asgari saygıyı ve üzüntüyü göstermesidir. Bu yapılırsa zaten geriye fazla bir mesele kalmaz.

Ermeni katliamı ile Hocalı katliamı aynı kefede değerlendirilebilir mi? Ermenistan'ın Hocalı Katliamı'nı kabul etmesi, Azerbaycan'da işgal ettikleri topraklardan çekilmeleri, Türkiye'nin Ermeni Soykırımı'nı kabul etmesi için bir önkoşul olabilir mi?

Bir tarafta bütün bir ulusun devlet eliyle, bilinçli ve kararlı bir politikayla yokedilmesi var. Üstelik bu cinayeti işleyen devlet, 90 yıl boyunca cinayet izlerini silerek, cinayeti inkâr ederek ve cinayeti haklı göstermeye çalışarak suçunu katmerleştirmiş. Diğer yanda yerel bir milis komutanının emriyle, iç savaş koşullarında yaklaşık 380 kişi öldürülmüş.

İki olayı kıyaslamak, en hafif tabiriyle aymazlıktır.

"Azerbaycan'da işgal ettiği topraklar" dediğiniz şey Dağlık Karabağ ili ise, buranın nüfusu öteden beri %80 küsur Ermeni idi. Stalin'in idari politikaları sonucu Azerbaycan'a verilmiş ve hiçbir tarihte bilfiil Azerbaycan tarafından yönetilmemiş bir yerdir. Yok eğer Karabağ ile Ermenistan arasındaki Laçin ve Kelbecer koridorları söz konusu ise, Ermenistan adil bir barış sağlanması ve Laçin'de makul (savunulabilir) bir geçit verilmesi koşuluyla Kelbecer'i terk etmeyi baştan beri kabul etmiştir.

9 Kasım 2010

Silopi’den Selamlar

Bir arkadaşa Silopi’den email.

Onu bilmem ama Midyat Metropoliti Samuel Aktaş kadar kaliteli bir adama ender rastlandığı kesin. Memleketin en sefil köşesinde, çölün ortasında, eşine zor rastlanır bir medeniyet vahası yaratmış, 40 yıl boyu, dişiyle tırnağıyla çalışmış. Türkiye’de başka hiçbir şey yapmadan önce gidip Deyrülumur manastırını görmek lazım, kısıtlı imkânla ve sadece iman gücüyle – ve devlete rağmen, devlete meydan okuyarak – neler yapılabileceğini görmek için.

Bu memlekette modelini batıdan almayan, tamamiyle yerel gelenekten beslenen TEK büyük medeniyet projesidir, onu da belirteyim.

Hoca 75 yaşında, halâ 25’lik bir gencin enerjisine sahip. Göbeğine inen sakalıyla bir kavga anlatışı var, vallahi filme alsan dünya rekoru kırar.

18 Kasım 2010

Hakkaniyet, Ahlak, Empati ve Bağnazlığa Dair

Hakkaniyet (adalet, vicdan vs.) duygusunun temel bir insani içgüdü olduğundan şüphem yok. Tıpkı karıncaların yuva yapması, kedilerin güneşte oturup yalanması, eşeklerin inatçı olması, ya da belli tür manzara resimlerinin tüm kültürlerde tüm insanların hoşuna gitmesi, "dıbıldıbıl" sesi yapınca bebeklerin gülmesi gibi, genlere işlenmiş hayvani bir içgüdüdür. Farklı dinlere mensup insanlar arasında bu açıdan bir fark yoktur. En ilkel kabilelerle en sofistike aydınlar arasında dahi temel değer yargıları şaşılacak kadar birbirine benzer. Dindar olanlarla olmayanlar arasında da bu açıdan fark olduğunu sanmıyorum; varsa da fark – az sonra değineceğim nedenlerle – dindarlar aleyhindedir.

Bu içgüdü insanların topluluklar halinde yaşamasının temel şartıdır. O olmasa hiçbir dış kuvvet (Allah korkusu dahil) insanları uzun süre bir arada yaşatmaya yetmezdi.

Hak duygusunun içgüdüsel olarak insanların "hoşuna gitmesi", herhangi bir öte dünya veya yargıç varsayılmadan da hakkın önemsenmesi için yeterli sebeptir. Nihai bir yargıç tarafından kıyamet gününde yargılanmayacak diye bir resim veya hikâye iyi olmaktan çıkmaz; önemsiz bir uğraş da olmaz.

Öbür türlüsü "kıyamet gününde sana bir faydası yok, neye yalanıp duruyorsun" diye kediye çıkışmaya benzer. Saçma olur.

*

Zulüm sadece Ruanda'da değil. Dünyada her sene feci surette ölenler de sadece cinayet, katliam ve tecavüz yüzünden ölenler değil. Ölümün kendisi en büyük zulümdür. Ben şahsen beş sene kanserden çekip ölmektense satırla doğranmayı her zaman tercih ederim. Tecavüz mü kemoterapi mi? Valla ilki evladır bence.

Çocuklarımın katliama ve tecavüze uğraması kötü olur. Ama aynı derecede kötü olan gerçek şu ki çocuklarım katliam ve tecavüz olmasa da ölecekler. Ve muhtemelen hoş bir ölüm olmayacak.

Bu hakikate gerçekten duyarlı olan birinin kadir-i mutlak bir tanrı fikrini nasıl sindirebildiğini hiçbir zaman anlamış değilim. Bu kadar zulmün olduğu bir dünyada o tanrı eğer varsa ya acizdir, ya umursamazdır, ya da zalimdir. Bu üçünden başka ihtimal yok.

*

İsra suresine gelince. Her anlama çekilebilecek soyut sözlerle dolu bir kitapta bazı evrensel doğruların da ifade bulmasında şaşırtıcı bir şey göremiyorum. Belki Sokrates’ten kopya çekmiştir.

Hakkın zorluklara rağmen galip geleceğine dair anlatılar her kültürde ve her çağda insanlara derin bir tatmin duygusu verir. Bundan ötürü de her türlü kalıcı edebiyatın ana temalarından biri olagelmiştir. Kuran’da da var öyle laflar diye ne yapacağız yani, bayram mı edelim?

*

Gündelik hayatta insanlar hak duygusunu çeşitli nedenlerle bastırır. Bundan ötürü de az ya da çok huzursuzluk duyar. Hakkın zorluklara rağmen galip geldiği hikâyeler bu yüzden insanlara mutluluk ve ferahlık verir – yeter ki hikâyenin konusu kendisine çok yakın olmasın, kendi iç çelişkileriyle yüzleşmeye zorlamasın. Battal Gazi’nin yahut Filistinlinin haklı mücadelesine dair anlatılar zevklidir, çünkü seni kendi korkaklığın veya ahlaksızlığınla doğrudan yüzleşmeye zorlamaz.

Hak duygusunu insanlar neden bastırır? Birinci neden korkudur: ölüm korkusu, zarar görme korkusu. Bu hakseverlikten daha güçlü bir içgüdüdür, ikisi karşı karşıya geldiklerinde hemen her zaman korku kazanır. İkinci neden grup psikolojisidir. “Bizimkiler”le ötekilerin karşı karşıya geldiğinde hak duygusu arka plana düşer. Üçüncüsü, – bu en zoru – popüler ahlak öğretileridir. Hakkın ölçüsünü formüle bağlayan her öğreti, hak duygusunun temeli olan insan sevgisini küllendirir, gölgeler. Ahlak ve doğruluk adına her çeşit zulmü meşrulaştırır. Dikkat et, avam ahlakının ağzı kalabalık savunucuları her zaman en büyük alçaklıkların, en tarife sığmaz zulümlerin müsebbibidir.

İnsan sevgisi yerine empati de diyebiliriz. J.- J. Rousseau özel bir anlamda "sempati" kelimesini kullanır. Başka insanla kendini özdeşleştirme yetisi anlamında.

Dindarların temel problemi de buradadır. Topluma düzen vermeye kalkışan her din, ahlakı birtakım soyut ve hazır şablonlara bağlar. Bunun da tek faydası, üzülerek belirteyim, insanlara gönül huzuruyla namussuzluk yapmaları için kapı açmaktır. Zina kötüdür; dolayısıyla linç et: canıma değsin, cennete bir puan daha yazdık! Falan eylem günahtır, dolayısıyla o günahı işleyenleri sıfırla, onlarla arandaki insani bağı yok et. Evlerini yık, gözlerini oy. Kitap öyle diyor çünkü.

Dinin özü sevgi değil yargıdır. "Dîn" kelimesi zaten yargı demek, İbranice ve Aramicede.

Dünyaya nizam vermeye kalkmayan dinler – belki tasavvuf ehli, belki İsa'nın kendisi, belki Dar yol Budizmi ya da Jainizm gibi antisosyal dini akımlar – bu tuzaktan bir ölçüde kaçınabilirler. Ama onlar dahi Biz ve Onlar tuzağından kaçamazlar. Biz doğruyu biliriz. Dolayısıyla bizden olmayan günahkârdır, lanet olsun ona. Sıfırla gitsin!

Hazır şablonlara sahip olmayan dinsizler ise, formüller kitabının ya da papazın değil, vicdanlarının sesini dinlemek zorundadır. Başka pusulaları yoktur çünkü.

*

Ha şu da var tabii. Din ihtiyacı da galiba insanlarda bayağı derin, hatta içgüdüsel bir ihtiyaç. O yüzden müesses dinleri yıkınca insanlar bu sefer gidip saçma sapan birtakım çakma dinlere kapılanıyorlar. Onların da zararı eski dinlerden daha az değil. Hatta daha fazla: Eskileri hiç olmazsa bunca bin yıldır denenmiş, yontulmuş, kalıplanmış. Kemalizm yahut Sosyalizm yahut Marketizm dinleri kadar ham değiller.

*

Dinlerin çeşitli insanlara (ve çeşitli çağlara) farklı şeyler ifade ettiğinin bilincindeyim. BUGÜNKÜ Türkiye'de yeni akım İslama yönelenlerin hangi ihtiyaca cevap aradıklarını iyi kötü anlıyorum.

Ama memleketin tarihini yakından tanıdıkça, Anadolu'yu gezdikçe, gitgide daha net olarak kavrıyorum ki bu ülkede İslamiyet sadece ve sadece zulmün, zorbalığın, talanın, devlet kibrinin kılıfı olmuş. Fethin ve sömürünün ideolojisi olarak hizmet vermiş. Açıkça, Afrika'da ve Güney Amerika'da kolonyalizmin etkisi neyse bu ülkede de İslamın etkisi odur diyeceğim. Şu farkla: Avrupa kolonyalizmi her zaman ciddi bir özeleştiri kapasitesine sahip olmuş. Güney Amerika'da yerlilerin hakları ve kültürü için canını veren, kitaplar yazan, örgütler kuran Katolik din adamları var. Afrika'da kolonyalizmi lanetleyen, onunla mücadele eden onca İngiliz var. Burada ise, bin yıllık zulüm ve yağma geçmişine karşı bir laf edebilen tek bir Müslüman çıkmamış henüz. Çıkacağı da yok.

İngiliz sömürgeciliği kötü, Osmanlı (ve Arap) sömürgeciliği iyi, he mi? Yok efendim. İngilizlerin özeleştiri yeteneği var, Müslümanların yok. Hepsi o kadar.

Soru

Şimdi ben size desem ki çok sarsıldım. Sevan hoca çok haklı. Bundan sonra ben de ateistim artık. Ne düşünür ne hissedersiniz? (dürüstçe)

Cevap

Sarsılırdım. Taşıyamayacağım bir sorumluluğu yüklenmenin paniğini yaşardım. Sıkı bir tartışma partneri kaybettiğim için üzülürdüm.

İtiraz üzerine, tekrar Sevan

Kedi Mestan güneş altında oturup güzelce yalanıyor, zevkten mırıldanıyormuş.

Hacı Sarman "aferin sana" demiş. "Demek ki geçenlerde çıkan o kitabı sen de okudun, kıyamet gününde ruhunun selameti için yalanmak gerektiğini

öğrendin. Şükürler olsun rabbimize ki okuma yazma bilmeyen bir kedi olduğu halde kitap yazdı, yalanmanın faydalarını bize öğretti. Ama her yalanıştan önce beş defa burnunu oynatman gerekiyor, bilmiyor musun?"

Mestan "git işine" diye cevap vermiş, keyfine devam etmiş.

*

Sanırım esas sorun, yeterli sayıda dinsiz insanla tanışmamış olmandır. Ben epeyce tanıdım. Büyük çoğunluğu sağlıklı, hayatını makul ölçüde anlamlı bulan veya anlamlı kılmaya gayret eden, ideal sahibi, hayattan zevk alan insanlardı. Yakın çevremde eroinman ve esrarkeş olan üç dört kişi var. Düşünüyorum da, hepsi de kendince birtakım dini saplantılar içinde olan kişiler.

Mutlak anlamda düşünürsen, insan hayatının kedi hayatından veya solucan hayatından daha anlamlı olduğunu sanmıyorum. Ama bu hayattan zevk almama da, hayatta anlamlı bulduğum birtakım şeyler uğruna mücadele etmeme de hiç engel olmadı. İntiharı hiç düşünmedim. "Zevk" deyince sadece yiyip içip para harcamayı anlayan insanları hep çok zavallı buldum. **Zevke daldıkları için değil, gerçek zevkin ne olduğunu bilmedikleri için.**

İstisna filan değilim. Tanıdığım diğer dinsizlerin çoğu da böyleydi. Ali Nesin benden daha anti-dincidir. İlkeli ve idealist bir insandır. Onun dünya malında hiç gözü yok; sokağa bıraksan sokakta yatar. Ben o kadar değilim mesela.

*

Kanser (veba, cüzzam vb.) ve katliam üzerine bir daha düşün bence. Doğal ölüm "adil ve sınayıcı" bir tanrının cilvesi ise şayet, inanan insan için hükmü yoksa, Ruanda'daki katliamda öldürülmek neden farklı olsun ki? Satırla ölenler yahut tepesine bomba yağdırılanlar, yatağında ölenlerden daha mı fazla "sınanıyor"? Onları daha az adil bir yargı günü mü bekliyor? Allah onlara da merhametli değil midir? Öyleyse boş ver gitsin, onların

sıkıntıları seni neden daha fazla ilgilendiriyor ki? Onları kesenler de Allahın işini yapıyordur belki?

Dinî mantığı sonuna kadar götürürsen mutlak bir kayıtsızlığa, duyarsızlığa, hatta ahlaksızlığa varırsın. Allah elbet bilir ne yaptığını, ben ne diye düşüneyim? Değil mi?

*

Ben “bu dünyada hakkın kaçınılmaz olarak zulme galip geleceğini” söylemedim. İnsanların hak uğruna verdiği içgüdüsel mücadeleyi, bu uğurda sergiledikleri direnme gücünü gördükçe “vallahi bunlar kolay kolay yenilmez” duygusuna kapılıyorum. Bir sürü korkak ve aciz insan arasında, kalbinin sesine kulak verenlerin ne kadar güçlü olduklarını görüyorum. Bu da bana cesaret veriyor. Hepsi bu.

*

“Liberal dünyanın geldiği noktadaki gibi sınırsız bir herşey mübahtır o da olur bu da olur tarzı bir ahlak yoksunluğu öğretisi” ben duymadım, görmedim. “Liberal dünya” dedikleri dünya, başka dünyalarda görülmedik ölçüde daha ahlaklı ve idealist bir dünyadır. Kendi akrabası, vatandaşı veya dindaşı olmayan insanların iyiliği için çırpınan insanlarla doludur. Hatta bana bazen fazla dogmatik gelen ahlaki değer yargılarıyla doludur. Yalnız – dar ufuklu muhafazakâr dünyadan farklı olarak – dünyada pek çok çeşit insan ve çok çeşit yaşantı olduğunun farkına varmıştır, ve onlara saygı ve anlayış göstermeden gerçekten iyi bir insan ve iyi bir toplum olunamayacağını anlamıştır.

*

İntihar konusunda sanırım ABD ve Hindistan’ın oranları aynı. Almanya ile Kırgızistan ve Türkmenistan da birbirine eşitmiş. Dindarlık/dinsizlik ile intihar oranı arasında herhangi bir istatistiki bağlantı kurulabildiğini sanmıyorum. İslam ülkelerinde intihar oranlarının düşük görünmesi de sosyal değer yargıları nedeniyle intihar olaylarının doğal ölüm gibi kaydedilmesinden ileri gelir diyorlar.

Dünyada en yüksek intihar oranının Amazon cangılında yaşayan Machiguenga kavminde olduğunu okumuştum bir tarihte. Ama şimdi kaynak bulamadım.

25 Kasım 2010

Olur’un Köy Adları Nece?

Olur’un Akurtis köyünün adını soran Ufuk Pehlivan’a email.

Olur’daki 41 müstakil yerleşimin beş-altı tanesinin eski adı Türkçe (Köprübaşı, Kaledibi, Kızılköy, Eğrikilise), biri Gürcüce (Tavusker), diğerleri bariz bir şekilde Ermenice. **Akurtis**’in de Ermenice olduğundan eminim, ama adın aslını (orijinal yazımını) bulamadığım için kelimeyi çözemiyorum.

Şöyle düşünün. Mesela Yunanistan’da bir ilçe var ve buradaki köy isimleri, atıyorum, Pınarbaşı, Demirci, Tepeli, Kozağaç vs. Bir de bunların ortasında, misal, Aptaklı yahut Şavıklar diye bir yer var. Türkçe olduğu besbelli, şüphe yok, ama anlamını çözemezsin. Bu da aynı hesap.

Genel ses değişim kurallarına göre Akurtis’in aslının muhtemelen *Akırtits* gibi bir şey olması lazım. +its eki genitiv çoğul ekidir, köy adlarında hep görülür. Ama *akırt* veya *akurt* diye bildiğim bir Ermenice kelime yok.

25 Kasım 2010

Kent Ne demek?

“Kent Kürtçe mi?” diye soran Ahmet Kanat’a email.

Bir Doğu İran dili olan Soğdcada “köy” anlamına gelen **kand** Milat dolayından beri kaydedilmiştir. Bariz bir İrani sözcüktür ve Kürtçe **gund** ile akraba olması gerekir. Fakat Türkçeye Kürtçeden değil, daha Orta Asya’dayken Soğdcadan veya akraba bir lehçeden geçmiş olmalıdır.

Türkçede kend 16. yüzyıldan sonra yazı dilinden peyderpey düşer; ama Anadolu ağızlarında daima “köy” anlamında olmak üzere kullanımda kalır. “Şehir” anlamı yüklenmesi 1930’ların dil çılgınlığının eseridir.

25 Kasım 2010

Erken Hıristiyanlar

Erken Hıristiyanlığa dair okuma listesi isteyen İbrahim Beyazoğlu'na email.

Henry Chadwick, *The Early Church,* sanıyorum halâ bu konunun standart ders kitabıdır. 33 sene önce okumuştuk. Şimdi Penguin'den yeni edisyonu çıkmış.

Edward Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire,* I. cilt 15 ve 16. bölümleri İngiliz edebiyatının ve düşünce tarihinin büyük şaheserlerinden biridir; erken Hıristiyanlık aleyhine bugüne dek yazılmış en şiddetli polemiktir herhalde.

Bart Ehrman, *Jesus Interrupted,* İncil'in sistemli bir analitik eleştirisi. Geçenlerde okudum; bayağı ilginç buldum. Ama istifade etmek için önce İncil'i okumak lazım tabii.

25 Kasım 2010

Anayasa Sohbetleri 6 – Eşitlik

MADDE: *Tüm vatandaşlar yasa önünde eşittir. Kamu görevlileri vatandaşlar arasında din ve mezhep, dil ve lehçe, ırk, etnik kimlik, sosyal sınıf, felsefi görüş ve yaşam tarzı nedeniyle ayrım yapamaz ve ayrım yapmayı savunamaz.*

Çözmeye çalıştığımız problem şudur:

Senin ders kitapların, resmi propaganda broşürlerin, valilik web sitelerin, turistik tabelaların, Atatürk Bilmemne Kurumu neşriyatın, 19 Mayıs nutukların, askerî beyin yıkama programların, adli yıl açılış törenlerin, devlet onaylı cami vaazların Türk ve/veya Müslüman olmayanlara karşı baştan sona iftira ve sövgüyle dolu olacak. Sonra pişkin pişkin gülüp "aa olur mu, bizde herkes yasalar önünde eşittir, din ırk milliyet yüzünden katiyen ayrım yapılmaz" diye yavşayacaksın.

Bunu nasıl önleyeceğiz? Mesele bu. Yoksa herkes eşittir, ayrım gayrım yasaktır diye anayasaya yazmak kolay. Anayasasına bunu yazmayan devlet yok ki dünyada?

Maddenin sonundaki "ayrım yapmayı savunamaz" sözü bundan ötürü eklendi. Pratikte işe yarar mı, tartışılır. Ama birinci cumhurbaşkanının 1925'ten sonra ağzından çıkan hemen hemen her söz bu maddenin ışığında anayasa suçu haline geliyor, sırf onun hınzırlığı için eklemeye değer.

*

Hakiki dünyada ne yapılabilir? Kolay soru değil. Sonuçta ırkçılığı ve ayrımcılığı ikinci doğası haline getirmiş bir devlet yapılanmasını ıslah etmekten söz ediyoruz. O kültürle yetişmiş milyonlarca devlet görevlisini üç günde düzeltemezsin, istediğin kadar kanun çıkar, yasakla, asmakla kesmekle tehdit et, fayda etmez. Direnirler. Yolunu bulup baypas ederler. Boyun eğseler de içlerinden söverler.

Genel ilke: İnsanları inanmadıkları yasaklarla terbiye edemezsin. Asker takımı bunu anlamaz, ama "sivil anayasa" diyorsan hareket noktan bu olmalı.

Sanıyorum işi en az bir-iki kuşağa yayılacak bir eğitim ve uyarı süreci olarak düşünmek lazım. Benim düşünebildiğim en makul öneri şu. Ayrımcılıkla mücadele edecek bağımsız bir kurul oluşturursun. **Toplumsal Barış Komisyonu** gibi bir ad verirsin. Başına belki İsak Alaton gibi birini getirirsin. Birkaç gözüpek kamu yöneticisi, Kaboğlu ve Baskın Oran kalibresinde birkaç hoca eklersin. İHD ve TESEV'den, Mazlum-Der'den, Diyarbakır Barosundan destek alırsın. Bunların işi, resen veya şikâyet üzerine, kamu sektöründeki ayrımcı söylem örneklerini arayıp bulmak ve düzeltme önermek olur. Ceza yetkileri olmaz tabii, ama ekstrem örneklerde dava açabilir veya savcıları harekete geçirebilirler.

Beş-on yıl içinde bayağı ciddi netice almaya başlarlar diye tahmin ediyorum.

Anayasadaki "ayrım yapmayı savunamaz" fıkrası böyle bir heyet için hukuki dayanak teşkil eder, o açıdan faydalıdır.

*

Dikkat buyurunuz: Ayrım yapma ve ayrımı övme yasağı SADECE kamu görevlileri için konmuş. Sivil vatandaşa yasak getirilmemiş. Bu konuda bence net olmak lazım. Vatandaşın canı isterse ırkçı, ayrımcı, şoven olma özgürlüğü vardır. Devletin yoktur. Basit.

Nedenlerini daha sonra uzunca konuşuruz. Şimdilik kısa söyleyelim.

Bir kere Devlet toplumsal barışı sağlamak, kişi hak ve özgürlüklerini korumak için kurulmuş bir teşkilattır. Yani bir kuruluş amacı vardır ve ayrımcılık o amaca fayda değil zarar verir. Oysa vatandaşın kamu çıkarını düşünmek mecburiyeti yoktur. Düşünse pek güzel, ama düşünmese de kendi bileceği iş, bir şey yapamazsın. Zorlamaya kalksan özgürlük kalmaz, herkesin milli davaya piyade yazıldığı Ondokuzmayıs rejimlerine kapı açılır.

İki: Devlet fazla güçlüdür, o yüzden tehlikelidir. Devlet Lazları, eşcinselleri veya başörtülü kızları ezmeye kalktı mı karşısında durmak zordur. Oysa sivil vatandaşın eti ne, budu ne? Devleti kendi hırslarına alet edemediği müddetçe ciddi bir sorun çıkmaz. Çıksa da kontrol altına almanın bin türlü yolu var.

Sivil halka siyasi doğruculuk mecburiyeti getiren her türlü yasağı ben kaygıyla karşılıyorum. Batı ülkelerinde son yıllarda bu tür eğilimlerin artışını **"soft" totalitarizme doğru tehlikeli bir gidiş** olarak görüyorum. Eğer toplumda ırkçılık varsa, ırkçıların ifade ve örgütlenme özgürlüğü de olacak: yeter ki adam dövmesinler, cinayet işlemesinler.

Adam çalıştığı işyerinde veya oturduğu apartmanda zenci veya eşcinsel veya başörtülü kadın veya gâvur görmek istemeyebilir, keyfi bilir. Bundan dolayı ciddi boyutta bir sosyal haksızlık doğuyorsa – mesela bu yüzden eşcinseller veya başörtülüler sokakta kalıyorsa, iş bulamıyorsa, gettolara mahkûm oluyorsa – çaresine bakarsın. Ama BENİM dilediğim ortamda yaşama özgürlüğüm, ONUN dilediği ortamda yaşama özgürlüğünden büyük değil ki?

28 Kasım 2010

Anayasa Sohbetleri 7 – Eğitim

Silahlı Kuvvetler malum. Yargının da bu memlekette neye hizmet ettiği iyi kötü anlaşıldı, o konuda da epey fikir üretilmeye başlandı. Ama cehennemin üçüncü atlısından henüz gereği gibi söz eden pek yok.

Okullardaki Atatürk köşeleri kaldırılmadan – onların temsil ettiği iktidar hiyerarşisi sorgulanmadan – güzel ülkemizde demokrasi ihtimali var mıdır dersiniz? Sen istediğin kadar generalleri gemle, yüksek yargı kadrolarını düzelt. Kesilen kafasının yerine yenisi çıkan ejderhalar gibi, eğitim sistemi aynısını gene üretmeyecek midir?

*

Post-Kemalist çağın eğitim felsefesinde gözden kaçırmamak gereken temel ilke şu: **Hakikat tek ve mutlak değildir.** Sen hakikatin tek olduğunu düşünebilirsin. Ben hakikatin tek olduğunu düşünebilirim. Ama memlekette senden benden başka her çeşit insan var. 1400 sene önce yazılmış bir kitabın tek ve mutlak hakikat olduğunu düşünenler var. Kürt ulusunu yeniden inşa etmeyi hayatın tek anlamlı hedefi sayanlar var. Doğuştan solcu Dersimliler var. Amerika'da son moda neyse hakikat odur diyenler var. Varoğlu var.

Bunların hepsinin eşit ve tam vatandaşlar olduğu fikrini içimize sindireceksek eğer, "senin fikrin sayılmaz, uzat kafanı tornadan geçirelim" deme lüksümüz de yok demektir. Saygı göstereceğiz. Peki birader, sen de doğru bildiğini okut diyeceğiz. Hatta biraz daha ufukluysak, belki ondan da bir şeyler öğrenebiliriz diye kulak kabartacağız.

Öyleyse isteyen istediği okulu kursun, istediğini okutsun, Eğitim Bakanlığını da kapat gitsin diyebiliyor muyuz?

Heyhat, diyemiyoruz. Zira:

MADDE: *Her çocuğun eğitim ve öğrenim hakkı vardır. Devlet her çocuğun yeterli eğitim alması için gereken tedbirleri alır.*

Şimdiki anayasa “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz” diyor. Doğrusu o değil bence. Yetişkinler için eğitim hakkından söz etmek, hak kavramının içini boşaltmaktır. Hak deyince, mahkemeye gidip çatır çatır koparabileceğin bir şey olması gerekir. “Hak devletin vatandaşa verir gibi yaptığı bir şeydir; isterse geri alır,” mantığıyla yazılan 12 Eylül anayasasının öyle bir derdi olmadığından, salla gitsin, yazmışlar.

Burada konu öncelikle çocuğu ebeveyne karşı korumaktır. Ana baba “ben çocuğumu okutmayacağım, kime ne” diyemez. Çünkü ana babanın hakları varsa çocuğun da hakları vardır. O hakları, mecburiyet halinde, devlet korur.

Bu da demektir ki devletin, a) eğitim nedir ne değildir, hangi koşullarda çocuğun eğitim hakkı ihlal edilmiş olur, karar vermek, ve b) her çocuğun iyi kötü eğitim alabileceği bir altyapının oluşmasını teşvik etmek görevleri vardır. Şu aşamada başka çaresi görünmediği için, okul da kuracak ve işletecektir.

İsteyen istediği okulu kursun, peki. Ama ŞU okulun, anayasada yazdığı manada “eğitim ve öğrenim alma” hakkını karşıladığına kim karar verecek? Misal, Hayat Mektebi kurdular, “patronun ayak işlerinde 12 saat çalışma kursu” açtılar. Ya da “parayı ver yaylan, diploma kolay” dediler. Bunların üstünü kim çizecek?

Hem bir standart koyacak, hem de bu yetkisini kötüye kullanıp “Tek ve mutlak hakikat vardır, 70 sene önce vefat etmiş bir emekli generalin ağzından çıkanlardır” gibi saçma teorilere kapılmayacak bir mekanizma lazım. Zor iş.

*

Ne yapacağız? a) Kamu okullarını yerel yönetime devredeceğiz, b) Özel okulları teşvik edeceğiz, denetimini de ayrı bir heyete veya bağımsız denetim kuruluşlarına vereceğiz, c) Öğretmenlik mesleğini özgürleştireceğiz. En az üç hafta daha bu konudan kurtulamayız sanırım.

MADDE: *Kamu Okulları Bakanlığı, kamu okullarında uygulanacak eğitim ve öğrenim standartlarını belirler. Okul bitirme sınavlarını tasarlar ve uygular.*

Bugün adına Milli Eğitim Bakanlığı denilen ucubenin Sultan Mahmut zamanındaki ilk adı Mekâtib-i Umumiye Nezareti idi, Kamu Okulları Bakanlığı yani: pratik, yalansız, düz bir isim. Bütün eğitimin değil, sadece kamu bütçesinden beslenen okulların bakanlığı.

Birkaç yüz kişilik ekip bence rahat rahat yeter. Belki bakanlığa da gerek yoktur, kurum olur, müdürlük olur, şura olur, ne bileyim.

Elindeki esas silah bitirme sınavlarıdır. Bugünkü ÖSYS sınavını lise bitirme sınavı yaparsın; o sınavı geçmeden kimse liseden mezun olmuş sayılmaz. Fransızların bakaloryasında, İngilizlerin A ve O-Level'larında ana fikir aynı. Zaten ÖSYS'yi üniversite giriş sınavı saymak abestir. Verilen sınavın üniversite başarı ihtimaliyle alakası yok, lise derslerini öğrenip öğrenmediğini ölçüyor sadece.

Sınav standardını koyduktan sonra ayrıca detaylı müfredat ilan etmene bile gerek yok aslında. Okullar ister istemez kendini sınava göre ayarlayacaktır. Sınav kazandıran okul = iyi okul. Teftişle müfettişle uğraşmasan bile, memlekette öyle yakıcı bir diploma hırsı var ki, öğrenci velileri standarttan sapan okula haddini bildirir zaten.

Yeter ki bir had bildirme mekanizması olsun.

3 Aralık 2010

Anayasa Sohbetleri 8 – Eğitim konusuna devam

MADDE: *Kamu okulları, Yerel Yönetim tarafından kurulur ve yönetilir.*

Maksat ne? Kamu eğitimini merkezi sistemin ölü sıkletinden kurtaralım. Okul üst yönetimini, hizmet alan ailelerle daha yakın diyaloğa girebileceği bir boya indirelim. Ayrıca yerel koşullara göre az veya çok farklılaşan eğitim modellerinin ortaya çıkmasını teşvik edelim ki çeşit olsun, rekabet olsun, yeni fikirlere ve denemelere kapı aralansın.

Yüzde doksanı köylü olan bir memlekette eski düzen de ki bir yere kadar normaldi. Birtakım Çağdaş Yaşam şeycileri yabancı kitaplardan yarım yamalak da olsa okudukları bilgileri cahil halka öğretmeyi ödev bildiler; vatan aşkıyla yollara düştüler. Zaten memleketin hakiki eliti onların okullarına gitmiyordu, Robert Kolejle, Sen Josefle idare ediyordu.

Ama devir artık o devir değil. Memleketin en ücra köşesine internet gitti. Sonra solcusu, sağcısı, tarikatçisi, cemaatçisi, Kürtçüsü, Zazacısı "senin öğrettiğin bilginin doğru olduğu ne malum" diye soru sormayı öğrendi. Eğer bu devirde halâ kamu eğitimi diye bir şey olacaksa, mecbursun, "birader sen de söyle bakalım, bir orta nokta bulur muyuz?" diye sormak ve cevabını dinlemek zorundasın.

Ankara'ya ses zor gider. İster istemez o işi milletin birbirini daha kolay işiteceği bir ortamda, yerelde yapacaksın.

MADDE: *Okul işlerinin idaresi için her Yerel Yönetim bünyesinde tüzel kişiliğe sahip Okul Meclisi kurulur. Yerel Yönetim biriminde en az bir yıl ikamet eden herkes Okul Meclisine seçilebilir ve seçimde oy kullanabilir.*

Okul Meclisini on-onbeş kişilik bir heyet gibi düşünmek lazım. Okul açmaya, kapatmaya, nakletmeye, büyütmeye, bölmeye, ek bölüm açmaya bunlar karar verir. Okul müdürünü, pazarlık ve sözleşme usulüyle, bunlar görevlendirir. Öğretmen maaşlarını bunlar öder. Parayı bunlar bulur. Anadilde eğitim filan işlerini de bunlara havale etseniz memleketi ciddi bir dertten kurtarmış olursunuz.

ABD’yi seversin, sevmezsin, ayrı konu. Ama gerçekten hayran olunacak bir tek şeyini söyle derseniz ben bu Okul Meclislerini söylerim. Adına School Board deniyor. Göz yaşartıcı içtenlik ve olgunlukta bir demokrasi yuvası oluyorlar. Devlet başkanını halk seçmesin deyin, Amerikan demokrasisine bir şey olmaz. Ama School Board’lar kalksın deyin, vallahi çürür ülke.

*

Yukarki maddede “herkes” tabiri bilmem dikkatinizi çekti mi? Çağ değişiyor, memleketin hemen her yerinde çoluk çocuk yerleşip iş yapan yabancılar var. Birçoğunun çocuğu yerel okullara gidiyor, normal Türk eğitimi alıyor. Çocuğunun gideceği okullarda anababanın söz hakkı olması gerekmez mi? Holanda’da yerel seçimlerde ora vatandaşı olmayan Türkler oy kullanabiliyor, onlar burada neden kullanmasın?

Bana kalsa oy hakkıyla da yetinmem, Meclise girebilsin derim. Ne kadar çok çeşit insan, o kadar çok fikir.

MADDE: *Okul bütçesi yerel vergilerden ve okul harçlarından karşılanır. Merkezi yönetim eğitim kalitesini yükseltmek ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla Okul Meclislerine fon aktarabilir. Ancak aktarılan fonun tutarı, Okul Meclisinin kendi gelirinden fazla olamaz.*

Bir kere vergi de olacak, harç da.

Sonuçta eğitim masraflı iş; iyi eğitim daha da masraflı. “Bana ne, DEVLET ödesin” desen, o zaman o devlet istese çocuğuna andımızı da okutur, hazrol rahat eğitimi de yaptırır, bir şey diyemezsin. Üstelik devlet o parayı havadan yaratmayacağına göre bir şekilde senden alır gene. Öyle yapacağına direkt öde. Bizim ilçemize dünyanın en iyi bilgisayar hocalarını getirteceğiz de iki misli öde. Ödediğine karşılık da karşında hani ne oldu bizim paralar diye hesap sorabileceğin bir merci bulunsun.

Vatandaş fakirdir, bedavaya alışıktır diye hiç düşünmeyin. Hazırlık dersanelerine giden onca para kimden geliyor sanıyorsunuz? Rasyonel bir sınav sistemi getir, dersaneleri iptal et, al sana para.

Sonra, özel eğitimi teşvik edeceksek eğer, kamu ile özel arasındaki maliyet makasını bir şekilde kapatmak zorundayız. Yoksa o iş hayal olarak kalır.

*

Eğitimi hepten paralı yapalım (yani, bütçeyi sadece öğrenci harçlarından karşılayalım) desek gene olmaz. Toplumda HERKESİN iyi eğitimde çıkarı var, yalnız o an çocuğu okula giden ailelerin değil. Benim çocuğumun eğitimine sen katkıda bulunacaksın, ben de seninkine bulunacağım ki yarın öbür gün aletim bozulsa memlekette tamir edecek adam (veya kadın) bulunsun, kitap yazıp beni aydınlatacak birileri çıksın, zır cahil adamlar başbakan olup hayatımı karartmasın.

O halde: okul masrafının bir kısmını öğrenci harçlarından karşılayacaksan, bir kısmını da pamuk eller cebe deyip herkesten vergi olarak tahsil edeceksin. Oran olarak bire bir bana makul gelir, ama ince hesabı bilemem, belki yanılıyorum.

Kaldı ki harç alınacak demek, her öğrenci aynı harcı ödeyecek demek değil. Zengin veliler varsa gider dil dökersin, yoksulun harcını da onlara ödetirsin. Milli Eğitim bürokrasisi bunu zor yapar; ama demokratik oyla seçilmiş okul meclisi mucizeler yaratabilir.

*

Merkezi hükümet yerel okul idaresine mutlaka fon aktaracaktır. En azından bölgelerarası eşitsizliği dengelemek için kapıyı açık bırakmak gerekir. Ayrıca başarılı okulları teşvik etmek, batmış belediyelerde eğitimin devamını sağlamak vs. için formül lazımdır. Bunda da bence yine matching funds mantığıyla bir üst limit koymak en doğrusudur. Yoksa kapıdan kovduğumuz merkezi sistem bacadan geri girer. Yerel yönetim okul parası toplama işini kaytarır, Ankara'dan medet umar. Davul yerelin elinde kalır, ama tokmak Ankara'ya geçer.

7 Aralık 2010

Etimoloji Kimi İlgilendirir?

Sabiha Özden Öz'e email.

Etimoloji bir dilin geçmişiyle yüzleşmektir. Türk toplumu kendi geçmişiyle yüzleşmek istiyor mu ki bakalım etimoloji ile ilgilensin?

Efe sözcüğünü soran yazar Jeremy Seal'a email.

The etymology of **efe** has been debated endlessly. There are about a dozen different theories. I find Greek **ephebos** "young man" the least unconvincing among the lot.

The word appears in the 18th century as "a member of a semi-secret solidarity network (a kind of armed militia) in the Aydın and Menderes region". Just like the Sicilian Mafia, which is rather similar, both the source of the word and the nature of the organisation is lost in mists of myth.

Up until the early 20th century the word referred to a swashbuckling man specifically from the Aegean region and of rural type. Now it is generalized.

Çocuğuna Marsel adını koyarsa mason mu zannederler diye kaygılanan bir anneye email.

Vallahi Marsel'in masonlukla alakasını bilemedim. Fransızca bir isimdir, dolayısıyla bizde kullanılmasını biraz özenti bulurum. Ermenilerde ya Katolikler ya da fazlaca Batı meraklısı olanlar kullanır.

Aslı **Marcellus**, "küçük Marcus" yani, eski Roma'da soylu Claudii ailesinin bir alt kolunun lakabı. İlk meşhur Marcellus Hannibal'ı yenen M. Claudius Marcellus'tur. Diğeri Augustus'un yeğeni ve veliahtı olup genç yaşta ölümü büyük üzüntülere neden olan Marcellus. Virgilius'un "*et tu Marcellus eris*" mısraı ("yaşasan Marcellus olacaktın"), vaktinden önce sönen umutlar için darbımesel olmuştur.

Tabii Marcel Proust var, tüm zamanların en iyi romancılarından biri.

7 Aralık 2010

Anadolu’da İki Yer

Alaman Hendeklisi

Bayburt’un Çayıryolu köyü. Uçsuz bucaksız Anadolu yaylasının bir ucunda, bildiğin eski usul bir yer. Şimdi belediye olmuş, başkan Necdet Bey Ak Partili imiş. Eski adı **Sünür** diye geçiyor.

Bakıyoruz Hewsen’in tarih atlasına. MS 1. yüzyılda Roma İmparatorluğunun doğu sınırı tam da burası. Doğusu Armenia krallığı, o devirde kâh Roma’ya kâh İran’a meyleden bir tampon devlet. Sınırın hemen doğusunda ne görüyoruz? Latince kaynakta Sinora diye yazılan köy veya kasaba, Yunancası **Synora**, tabii “sınır” demek! Türkçe sınır sözcüğü Bizans Rumcasından aktarılmış bir kelimedir, şaşıracak bir şey yok.

Bunun sekiz-on kilometre batısında, antik sınırın beri yanında **Germani Fossatum**, “Almanlar Hendeklisi” diye çevirebiliriz. Germani demek Germenler, Roma lejyonlarında asker olarak bol miktarda vardılar, getirmişler bir tabur buraya konuşlandırmışlar belli ki vatan sınırını Ermeniden korusun diye. Fossa hendek: Sınır boyuna hendek mi kazmışlar acaba, yoksa hendekle çevrili ordu kampı mı kastetmişler, bilemedim. Gümüşhane’nin Köse ilçesine bağlı Salyazı köyüne Gugıl’dan bakın. Ortadan geçen o yeşil hat Romalıların hendeği olmasın sakın? Köyün adı Ermenice kaynaklarda Posadun diye geçiyor. Görünürde Çukurev yahut Çukuryurt demek, sert p ile pos = çukur. Ama eski Ermenicede /f/ sesi olmadığından, Latince *fossa* = Yunanca *phossa* = Ermenice kalın p ile *pos* olur. Alıp benzetmişler sanırım, ama tersi de mümkündür, yani Latince adın yerli dil Ermeniceden uyarlanmış olması ihtimalini de gözardı etmemek lazım.

Bugünkü “eski” adı neymiş? **Posuz**! Uz nereden gelmiş emin değilim, belki eski Ermenice akkuzatif çoğul Posıs’tır, “Çukurlu” gibi, bilemedim. Ama yer kesin doğru, şimdiki il sınırı eski imparatorluk sınırıyla aynı.

Sizi bilmem ama böyle şeyler keşfedince benim sırtımdaki tüyler diken diken oluyor. Toprağın bağrında ne acayip anılar gizli, bakar mısınız?

Görele

Giresun’un Görele kasabası şimdiki yerine sonradan taşınmış. O malum: 12 kilometre daha doğuda karayolu kenarında **Koralla** kalesi var, şimdi tabela bile konuldu, vaktiyle orasıymış. Şimdiki yerinin eski adı Selçuklu ve erken Osmanlı kayıtlarında **Yavıbolu** diye geçermiş. Şimdi bile yaşlılar Görele demez **Elevü** dermiş.

O noktada işte iş karışıyor. Elevü ne demek bilen yok. Olsa olsa Alevi demek olabilir diye vatandaş kendini inandırmış. Öyle ya, oranın ahalisi Çepnidir, Çepniler şimdi Sünni görünseler de vaktiyle Kızılbaşlığa yatkındılar, ondan olmalı herhalde. Eh, belki. Ama... “Alevi” tabiri Cumhuriyetten önce hiç duyulmaz ki? Kızılbaş yahut Rafızî derler, daha da ağır isimler kullanırlar, onu ne yapacağız? Hem o taraflar Giresun’dan Vakfıkebir’e kadar hep Çepnidir, niye bu köyü ayırıp Alevi diye bilhassa isim taksınlar? Sonra Karadeniz ağzında neden /a/lar /e/ye dönsün, Kürt mü bunlar?

Oysa biraz kitap karıştırsan ipuçları orada. Buyurun, Plinius’un Doğa Tarihi, 6. kitap, 4. başlık, Pharnakia’dan (Giresun) sonra Philokalia (Espiye olmalı), sonra Tripolis (Tirebolu), ardından **Livioupolis** gelirmiş. Strabon’da Livioupolis var, yaklaşık MS 20’lerde.

Soru bir: Livius veya Livia kim? Augustus’un eşi Livia olmalı. Milat dolayında imparatorluğun baş papatyasıydı, kocasıyla beraber tanrıça ilan edildi. Bu civarlar o tarihte Polemon’un taşeron krallığıydı, sahil boyu bir sürü liman, hisar, kent inşa etti, kendi adıyla anılan **Polemonium** (Bolaman) onlardan biridir. Hamisi olan imparatora yağ çekmek için first lady’nin adını kente vermiş olabilir mi? Olabilir.

Soru iki: Neden Yavubolu? Çünkü eski Anadolu Türkçesinde L sesiyle kelime başlamaz. En erken örneklerin birçoğunda Rumcadan alınan /l/ Anadolu ağızlarında /y/ olur. Liviupoli > Yavuboli.

Soru üç: Ya Elevü? Valla o da Livia’nın bir çeşidi gibi duruyor. Ama aynı isim hem Yavu hem Elevü nasıl olur diye sorarsanız çok sağlam bir cevap

veremem, lafı dolaştırır dururum herhalde.

10 Aralık 2010

Türk-İslam Kolonyalizmi

Bir arkadaşa email.

Son zamanlarda keşfettiğim bir olgu. Sanırım bugüne dek tanınmış tarihçilerimizin hiç biri farkına varmamış.

1480'lerden itibaren Osmanlı vilayetlerinin tahrir defterleri var. Bakıyorsun neredeyse BÜTÜN yer adları Türkçe: Aktaş, Akağaç, Sarıcalı, Dündarlı, Kaşıkçılar, Karahızır, Kargın, Kızılbörklü, Akçaviran, Ballıhisar, Beşköprü, Kazıklı, Ömerili, Bozviran vs. vs..... Bursa'da %96, Kastamonu %94 gibi. Diğerleri de öyle.

1521 Bursa tahririnde küçük bir detay gözüme ilişti. 1486'daki bir önceki sayımda adı Türkçe olan birkaç yere bu sefer Rumca isim verip, Türkçe adına "namı diğer" demiş. Geçkinos namı diğer Demirkapu gibi. Sonradan Rumca isim verilmesi uzak ihtimal olduğuna göre, demek ki 1486'dan önceki bir tarihte buraya verdikleri Türkçe isim "tutmamış", eski isim geri gelmiş diye akıl yürüttüm.

Sonra birden uyandım. 20. yüzyıl başı itibariyle Türkiye'de Türkçe yer adlarının egemen olduğu coğrafya, 1460 tarihli Osmanlı Devleti haritasına BİRE BİR denk geliyor. 1483'te ilhak edilen Karaman topraklarında Türkçe yeradı oranı %75 civarı. Daha sonra alınan vilayetlerde Türkçe yeradları %40'ı geçen yok. Neden Bursa yeradlarının %90'ı Türkçe olsun da Erzurum'da oran %40'ı bulmasın?

Demek ki: TC'nin 1960'larda yediği haltın *aynısını* Fatih hazretleri 1460 dolayında yapmış görünüyor. O tarihte Osmanlı egemenliğinde olan yerlerde eski yer adlarını toptan Türkçeleştirmişler.

Başka türlü olması imkansız. Doğu Anadolu batıdan önce Türk egemenliğine girdi; Erzurum, Bayburt, Maraş vb. batıdan çok önce nüfus bakımından Türkleşti. Oysa Erzurum ve Bayburt'ta Türkçe yer adları cüzi sayıda; Maraş'ta da yarıdan az. Demek ki Türklerin yaşadıkları yerin adını illa Türkleştirmek gibi bir huyu yok. O işi devlet yapmış.

Osmanlı’nın dillere destan hoşgörüsü bu kadar.

*

Tahrir defterlerini dikkatle gözden geçirince sosyal yapı tüm çıplaklığı ve gaddarlığıyla ortaya çıkıyor. Her köye bir tımarlı sipahi yahut vakıf mütevellisi, bir miktar asker, belki beş on hane mülk ve çiftlik sahibi Müslüman yerleştirmişler. Satır arasını okuyunca fark ediyorsun ki nüfus çoğunluğu hemen her yerde gayrimüslim; ama onlar davar ve diğer mallarla beraber, dipnotlarda sayılıyor. Ticari eşya faslında.

Latin Amerika’da onca eleştirdikleri kolonyal sömürü düzeninin ta kendisi bu. Hiç farkı yok.

Farkı var, pardon:

1) Latin Amerika’da sömürücü sınıf devletle elele gerçi, ama mülk sahibi olduğu için nisbi bağımsızlığı da var. Burada devlet egemen zümreye de güvenmediği için onları memurlaştırmış. Yirmi senede bir cebindeki son kuruşa kadar her şeyini saymış, keyfi istediğinde soymuş.

2) Latin Amerika’da sömürenle sömürülen aynı dine mensup. Dolayısıyla kırık da olsa, problemli de olsa arada insani iletişim var. Kilise genel olarak sömürenlerle elele vermiş, ama her devirde aradan çıkıp sömürülenden yana tavır koyan, sömürücüyü lanetleyen yeterli sayıda papaz, dini önder, dini kurum vb. var. Oysa burada Müslümanlık *sadece* sömürenlerin (ve sömürge devletinin) ideolojisi. Bütün bir kültür sömürünün meşrulaştırılması ve “doğallaştırılması” üzerine kurulmuş. Sömürülenleri “insan” olarak algılamayı akıllarına bile getirmemişler. (Ta ki 1820’lerde Rum isyanında akılları bir miktar başlarına gelinceye kadar.)

*

15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl ilk yarısında Anadolu’da gayrimüslim halkın büyük bölümünün Müslümanlaştığı anlaşılıyor. Bu doğal. Yağmadan

paçasını ve ailesini kurtarıyor, devasa bir rant pastasından pay almayı umuyor. Sömürülen taraftan sömürücü tarafa terfi ediyor.

Sonuç: 1550'lerden itibaren bütün sistem çöküyor. 1560'lardan sonra bir daha tahrir bile yapamamışlar. Ondan sonraki iki yüz elli yıl Anadolu'da anarşi ve eşkiyalık çağıdır.

*

İlginç olan soru şu: Müslümanlaşma süreci neden 1580-1600 civarında durmuş? "Anadolu neden/nasıl Müslümanlaştı" sorusu kolay, hatta banal bir soru. Asıl enteresan olanı: Neden komple Müslümanlaşmadı? Neden gayrimüslim nüfusu 16. yüzyıl sonundan itibaren %25 civarında sabitlendi?

Al sana doktora tezi konusu.

19 Aralık 2010

Milliyetçilik Başka Ulusalcılık Başka

İkisinin farkını soran Andre Zakari'ye email.

Siyasi kavramlar bilimsel veya teknik terminoloji değildir. Anlamları daha çok duygusaldır. Somut bir siyasi bağlamda anlam ifade ederler. Bağlamı bilmeden tercüme etmek çoğu zaman absürd sonuçlar verir.

Amerikan kontekstindeki "Republican"ın çevirisi nedir? Bence yoktur. Republican diye çevirmek gerekir. Uruguay'da 200 senelik blanco/colorado zıtlığı var, nasıl çevirebilirsin? Bunları da bence yabancı dilde aynen Türkçe etiketleriyle kullanmakta bir sakınca yok. İtalik yazarsın olur biter.

Ulusalcılık için *territorial*, milliyetçilik için *ethnic nationalism*?? Katiyen katılmıyorum. Her ikisi de feci surette yanlış bence.

Türkiye'ye özgü olan her iki siyasi hareket, Türk etnik ayrımcılığı ile 1910-1920'lere özgü devletçi patriotizmin (bilinçli veya bilinçsiz) bir bulamacıdır.

"Milliyetçilik" adı verilen akım 1950'lerde Demokrat Parti içinde yuvalanan Türk-İslam sentezi anlayışıyla başlar. Kendini "sağda" tanımlar. Antikomünisttir. Dönemin şartları gereği Batı düşmanlığını çok ön plana çıkarmaz, fakat kuvvetli bir gâvur düşmanlığı unsuru barındırır. İslami temaları kullanır. Popüler siyasette güçlüdür. Dolayısıyla askere kuşkuyla bakar fakat açıkça tavır almaz.

"Ulusalcılık" 1990'larda paranoya seviyesine varan anti-Amerikanizmden ve Batı düşmanlığından beslenmiştir. Kendini "solda" tanımlar. Bu yüzden şiddetle anti-İslamisttir. Anti-popülist ve dolayısıyla elitisttir. Demokratik siyasette şansı olmadığı için askeri kurtarıcı olarak görmeye eğilimlidir.

Her ikisi de kuvvetli ölçüde a) Türk ırkçılığı, b) yabancı (özellikle Batı) düşmanlığı içerir. Her ikisi de Kürtleri aşağılar ve düşman görür. Her ikisi de "iç düşman", "bölünme" ve "dünya bize düşman" paranoyalarından mustariptir. Biri bunu "sağ", diğeri "sol" jargonla ifade eder. Biri popülist

diğeri elitisttir. Biri soğuk savaş yıllarında ABD idaresi tarafından, diğeri soğuk savaş sonrası ortamda ABD neo-konservatifleri tarafından manipüle edilmiştir.

30 Aralık 2010

Hemşinli Köyü Rumca Ad Taşır mı?

Halkı Hemşinli olan Horyan köyünün adının Rumca olduğunu söylememe itiraz eden Kadir Baycan'a email.

Horyan köyü Hemşinli köyü olabilir, ama bu köy adının Rumca olamayacağını göstermez ki?

Adı (yani orijinal adı) Şeyhhasan veya Bayraktar olan Ermeni köyleri var. Bizim Şirince/Kırkınca Rum köyüdür ama adı ta baştan beri Türkçe.

Gerek Sürmene-Araklı gerek Çayeli ve Kaptanpaşa'nın Hemşinli köyleri 17. yüzyıl sonu veya 18. yüzyılda iskân edilmiş. Türkiye'de yer adları genellikle bundan ÇOK daha eskidir. Trabzon bölgesinde en az 13. yüzyıla, muhtemelen çok daha öncesine gider.

Esas Hemşin'in kendisine Ermeniler 9. yüzyılda yerleşmiş. Orada bile yer adlarının çoğu Ermeniler öncesinden kalmadır.

Türkiye'de en az üç tane **xoyran** bir de **xoryan** var. Hepsinin Rumca "köylük yer, tarım yeri, mezra" anlamına gelen *xôrianê* olduğunu sanıyorum.

30 Aralık 2010

Acı Patlıcanın Faydaları

BTV adlı televizyon kanalında dört tane vatancı-milletçi-devletçi zebaniyle tek başıma savaşmam üzerine yorum yazan bir arkadaşıma email.

Bence beni gemlemeye çalışma, çalışmayın. Bu memlekette elli kişi benim kadar net konuşsa geriye endişelenecek bir şey kalmaz. Beni susturmaktansa başkalarını konuşmaya ikna etmek daha etkili bir çözüm bence. Daha iyi koruma sağlar. Yapılabilirliği de daha fazla.

Şimdi programı izledim videodan. Hakikaten Halaçoğlu programının dersini çalışmışım, öfkelenmedim, kendimi iyi tuttum. Keşki mimiklerimi biraz daha iyi kontrol etsem. Konuşurken aktörlük puanı iyi, ama konuşmadığım zaman kendimi çok ele veriyorum. Bir de galiba çok katı duruyorum, yumuşatıcı ve sempati toplayıcı jestleri araya sokamıyorum.

Biraz safım galiba, karga karga sesin güzel dediler, ben de hop diye atladım. Halbuki seyredince belli ki burada alçakça bir hesap var. Birileri bunlara tembih etmiş, o adamı getirip hırpalayın diye. Gene de sanırım maçı ben aldım.

İlaç için bir kere de deplasmanda değil kendi sahamda oynasam çok farklı olacak. O zaman daha mülayim, daha şamata, daha rahat bir tartışma olur herhalde. Bu kadar kavgadan sonra artık şart oldu, kavga etmeyeceğim birileriyle ekrana çıkmam lazım. Sonra da şarkıcı olurum pavyonlarda, kim bilir?

*

Hrant'ı tabii tanıyordum. Panellerde tanıştık, sonra birkaç kez buluştuk. Benle röportaj yaptı, gazeteye yazmam için ısrar etti. Ben o zamanlar "Ermeni" olan herhangi bir oluşumda yer almamaya kararlıydım. İstemedim.

Geldiğimiz yer ve üslup bakımından çok farklıydık. Gardaş muhabbeti beni hep sıkmıştır. "Anadolulu" değilim, ense tokat bacı yenge ilişkilerinden feci

sıkılırım, hiçbir cemaatin hakikaten “içinde” olmadım, yatılı okumadım, gerçekten fakirlik de yaşamadım (beş parasız yıllarım olduysa da). Hrant’ın popülist söyleminden rahatsızlık duymadım değil. Daha fazla yakınlaşsaydık kavga çıkardı belki. Ama sonuçta haklı olan oydu, ben değil. Özünde aynı şeyleri söylüyor olsak da onun üslubuyla söyleyince kucaklayıcı, benim üslubumla söyleyince (küçük bir zümre dışında) itici oluyor. O vurulunca memleket sarsıldı. Ben vurulursam herhalde çoğu kişi “müstahaktı” der.

O yüzden Hrant tehlikeliydi, ben değilim. Ya da belki kısa vadede ve onların algılayabileceği düzeyde tehlikeli değilim.

Paris Ermeni cemaati Hrant anısına her yıl bir konferans tertip etmiş, bu sefer beni çağırdılar. Dur bakalım ne diyeceğim, zor iş.

5 Ocak 2011

Buzdolabında Kadın Cesetleri

“Yahu diyorum ne bu şimdi nasıl bu kadar çabuk insanlara güveniyor gülüyor, neredeyse genelkurmay başkanı gelse onunla bile samimi olacak. Kimseyi yargılamıyor etmiyor hemen barışmaya hazır olmaz ki böyle :) Ama uzaktan gördüğüm bu. Belki de dolabında kadın cesetleri saklayan feci bir insansındır, çaktırmıyorsundur kim bilir?” diye yazan birine email.

Buzdolabımda kadın cesetleri? İtiraz edecektim hemen, ama düşündüm ki haklısın, varlar.

Müsebbibi belki maymun iştahlılığımdır diyeceğim. Ama o değil, bana haksızlık olur. Esas sebep derin ve aşılması imkânsız bir yalnızlık duygusudur.

İnsanları cidden merak ediyorum, çok direkt ve içten yaklaşıyorum. Bu tehlikeli bir şeydir, yakar. Yanıyorlar. Bir süre onları ciğerlerine kadar deşiyorum. Mutlu oluyorlar. Ya da canları acıyor ama gene de mutlu oluyorlar. Sonra fark ediyorum ki, hayır, aramızda uçurum var. Sesim ulaşmıyor. Benim yaşamış olduklarımın onda birini bile yaşamamışlar. Benim canımı yakan sorulara cevapları yok. Hayatımda bir uçucu süs olmaktan öte bir potansiyelleri yok. İlgimi kaybediyorum. Haydee, al sana bir ceset daha!

Bütün bunları bildiğim için Müjde’de daha büyük bir şey denedim. Beraberce sıfırdan yeni bir hayat kurmayı önerdim. Şirince’yle, Küçük Oteller Kitabıyla, başta altı-yedi tane olması planlanan çocuklarla, bir hayat tarzı inşa etmeye giriştik. Ne bana ne ona kaçış şansı bırakmayacak kadar çetrefil bağlarla birbirimize bağlandık.

Sonuç: bir ceset daha. Hala o çetrefil bağları ayıklamaya çalışıyoruz.

12 dil (ve sayısız lehçe ve üslup ve eda) bilen adam olmak kolay bir şey sanma, insanın hayatı kayar.

6 Ocak 2011

Yargıda Çürüme

Pınar Selek'in Mahkûmiyeti dolayısıyla açılan web sitesindeki yorumum.

Türk yargısı köküne kadar çürümüştür. Herhangi bir sosyal faydaya hizmet etmeyen bir zulüm ve zorbalık makinesine dönüşmüştür. Bunu görmemek için ruhen ve aklen körleşmiş olmak gerekir.

Pınar Selek bu zorba yapının yüz binlerce kurbanından biridir. Tartışılmayacak kadar iyi, güzel ve masum bir insan olduğu için diğerlerinden daha fazla dikkat çekmiş, daha çok vicdanı sızlatmıştır.

Kalbimiz onunladır. Onunla birlikte, taş atan çocuklarla, KCK mağdurlarıyla, yaşamını hapislerde geçiren İsmail Beşikçi'yle, yargı maktulü Hrant Dink'le, hayatı kaydırılan vicdani retçilerle, Doğan Akhanlı'yla, yargısal dokunulmazlığa sahip katillerin kurbanlarıyladır.

Pınar'ı bilfiil hapse mahkûm edecek cesareti göstereceklerini sanmıyorum. Çünkü bunlar kalpsiz oldukları kadar korkaktır da. O yüzden buradaki mücadele sadece – veya öncelikle – Pınar'ı kurtarma mücadelesi olmamalıdır. Asıl amaç zulmü ve zorbalığı deşifre etmek, onunla alay etmek, otoritesini kırmak, toplum nezdindeki itibarını sorgulamak olmalıdır.

Çünkü bu düzen gidicidir. Bu derece yozlaşmış bir mekanizma daha uzun süre yaşayamaz, yaşatılmamalıdır.

8 Ocak 2011

Sırtlanla Mücadele Yöntemi

“4 yıldan beri adaleti, vicdanı ve hukuku aradığını” ilan ederek sonuç alamamaktan yakınan Hrant Dink Dostları Derneğine email.

4 yıldır adaleti, vicdanı ve hukuku belki de yetersiz yöntemlerle aradığınız için bulamıyorsunuz.

Şubat 2004’te 1. Ordu komutanı kimdi? Kara Kuvvetleri Komutanı kimdi? Benim zihnimde şüphe yok ki emri verenler bu kişilerden biri veya her ikisidir.

O zaman DİREKT girin. Suç duyurusunda bulunun. Afişe edin. Kuruma değil kişiye saldırın.

En kötü ihtimalle tazminat ödemek zorunda kalırsınız, ama kamuoyunda zafer kazanırsınız.

Bunlar sırtlandır. Aralarından biri zayıf kalır veya yaralanırsa, hiç kuşkunuz olmasın, onu verip kendilerini kurtarma derdine düşeceklerdir.

13 Ocak 2011

Anayasa Sohbetleri 9: Vatandaşlık

Şimdiki anayasanın 66. maddesi "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür," demiş.

Bu ne demektir sizce? "Vatandaşlık bağı ile bağlı" nasıl bir şeydir? "TC vatandaşı olan herkes Türktür" mü demek istemiş? Öyleyse neden dümdüz dememiş, lafı neden dolandırmış?

Ne demek istediğini ben size söyleyeyim. Nüfus kâğıdı yetmez diyor, ideolojik deli gömleğini de giyeceksin. "Bağıyla bağlı" mısın? Onuncu Yıl marşını ciğerlerini şişirerek söylüyor musun? Höt deyince susta durup vatanmilletsakarya, atam sen kalk ben yatam şiiri okuyor musun? O zaman sen Türksün. Yoksa kanı bozuk soysuzsun, Lozan Antlaşması yüzünden mecburen seni de vatandaş sayar görünmek zorundayız, ama Türklüğün yüce payesini bahşeder miyiz hiç?

İtiraf edeyim, benim "Türk" olmak gibi bir derdim yok. TC vatandaşı olan hayli yüklü bir nüfusun da öyle bir arzusu ya da beklentisi olduğunu sanmıyorum. Vatandaş olmak bize yetiyor. Ciddiye alınırsa kan bağından çok daha güçlü bir aidiyet zeminidir bence. Akrabasının yüzünü görmeye tahammül edemeyen çok insan tanıyorum, ama ortak hak ve sorumlulukları paylaştığın insanlarla en azından oturup konuşabilirisin.

Üstelik 66. maddedeki tanımın harbi Türklere de haksızlık ettiğini düşünüyorum. Ya adam doğma büyüme Türk olduğu halde o Devletin resmi değerlerine "bağlı" olmamayı seçerse? Onun kimliğini, Türklüğünü sen hangi hakla sorgularsın?

Sonra Kerkük'te, Batı Trakya'da, İsveç'te TC devletine hiçbir bağla "bağlı" olmayan Türkler var, onlar Türk değil mi? Bilge Han bile Orhun Yazıtında "ey Türk titre ve kendine dön" demiş. Titremezsen Türk değilsin soysuz herif diye alenen hakaret etmemiş.

Bırakın Türklük bir sosyolojik kategori olarak kalsın. Kendini Türk sayan herkes Türktür de geç. Arzu ederlerse gurur duysunlar, övünsünler,

güvensinler, soydaş muhabbeti yapsınlar, kime ne? İnsanın bir topluluğa ait olması fena bir şey değil. **Yeter ki bunu kullanıp kamu yönetiminde haksız üstünlük elde etmeye kalkışmasın.**

MADDE: *Türkiye vatandaşı ana veya babanın çocuğu Türkiye vatandaşıdır. Vatandaşlık statüsü, kişinin başvurusu üzerine derhal [en geç bir ay içinde] tescil edilir.*

Sade, basit.

"Ana ve babadan" değil, ikisinden BİRİ vatandaş olsa yeter. "Ana veya babadan doğan" değil, evlatlık edinilenler dahil. Sonradan Türk vatandaşı olanların eskiden olma çocukları da dahil.

Birinci cümle aşağı yukarı bugünkü 66/b eşdeğeridir; 2001'de kısmen AB baskısıyla düzeltildi. İkinci cümleyi ben ekledim. Şimdiki durumda inisiyatifi polise bırakmışlar. Anayasa güvencesi altında olan bir hakkı "tanımak" için aylar yıllar boyu insanın anasından emdiği sütü burnundan getiriyorlar. Onu önlemek için.

MADDE: *Yasal olarak beş yıl Türkiye'de ikamet eden herkes, anayasaya bağlılık yemini etmek suretiyle Türkiye vatandaşlığı kazanır. Yasal ikamet süresi özel hallerde Bakanlar Kurulu kararıyla kısaltılabilir veya kaldırılabilir.*

Türkiye dünya ülkelerine önder olsun, öncü olsun diyorsanız böyle bir şey lazımdır. Bırakın yaşlı Avrupa çağı geçmiş kokonalar gibi kendini yabancılardan korumaya çalışsın: Delikanlı adam yeni kandan korkmaz.

Ülkelerarası gidiş gelişin hızlandığı bir çağda yaşıyoruz. Benim görebildiğim kadarıyla başka bir ülkede beş sene yaşayan insan o ülkede yaşama sanatının sırlarına çoğu yerliden daha fazla vakıf olur. İş aramayı, ev kiralamayı, su faturası ödemeyi, çocuğu okula yazdırmayı, kapıda ayakkabı çıkartmayı, bir buçuk Adana ısmarlamayı, pazar bulmacası çözmeyi öğrenir. Ayrıca o ülkeyi çoğu yerliden daha fazla sever, sorunları çoğu zaman daha iyi tanımlar, daha taze çözümler bulur. Neden ülkenin yönetiminde yerlilerden daha az hak sahibi olsun?

“Yasal olarak” tabirini eklerken tereddüt ettim. Bunu demekle kaçak göçmen sorununu bir yere kadar kontrol altına almış oluyorsun. Buna karşılık idarenin eline belki istismar edebileceği güçlü bir silah vermiş oluyorsun. Dilerse yasal olarak beş yıl ikamet etmeyi imkânsız derecede zorlaştıran kurallar koyar, anayasanın hükmünü fiilen işlemez hale getirebilir. Olsun o kadar esneklik payı deyip geçeceğiz.

Anayasaya bağlılık yemini ettirmek veya buna benzer bir irade beyanı almak şart. Yoksa TC vatandaşı olmaktan doğan hak ve yükümlülükleri empoze edemezsin. Vatani hizmet yapması gerekiyorsa mesela neye dayanarak yaptıracaksın?

MADDE: *Türkiye vatandaşları sınır dışı edilemez. Kimse kendi rızası olmadan vatandaşlıktan çıkarılamaz.*

Vatandaşlık hakkı – kendi vatanında yaşama ve o vatanın kaderinde söz sahibi olma hakkı – en temel insan haklarından biridir. Bu hakkı herhangi bir bahaneyle ihlal eden devlet insanlık düşmanı sayılmalı ve mümkünse bertaraf edilmelidir. Nokta.

MADDE: *Geçmişte kendi rızası dışında vatandaşlıktan çıkarılan kişiler ile bu kişilerin üçüncü kuşağa kadar altsoyu, başvuruları üzerine Türkiye vatandaşlığına kabul edilir.*

Haksızlık üzerine hak inşa edilemez. Yirminci yüzyıl boyunca milyonlarca insan bu ülkeden dini, etnik, siyasi, ideolojik nedenlerle, ya da sadece mallarına el koyma hırsıyla kovulmuştur. Bu namussuzluğun hak doğurmasına izin vermek, zımnen o namussuzluğa ortak olmak demektir. Türk halkının bu ayıptan kurtarılması gerekir.

Bunun en basit yöntemi, sembolik olarak dahi olsa, kovma eylemini hukuken yok saymak ve kovulan kişilerden hayatta olanların, çocuklarının ve torunlarının gasp edilmiş olan vatandaşlık haklarını teslim etmektir.

Önceki maddeden farklı olarak burada Anayasaya yemin etme şartı yoktur. Çünkü yeni bir hak yaratmıyorsun, gasp edilmiş bir hakkı iade ediyorsun.

Bunun şartı olmaz. Olsa da söylenmez, çünkü ayıptır.

Dikkat edilirse bu, bazı çevrelerde dile getirilen tazminat hakkından çok farklı bir yaklaşımdır. Türkiye suçu üstlensin, cezasını ödesin denmiyor. Tam tersine o suçu reddetsin, sembolik bile olsa elini yıkasın deniyor, ki samimi bir barışa götürecek olan yol budur. Tazminat ödeyip de iyi niyet satın alan kimse görülmemiştir: ne ödeyen helal eder, ne alan memnun olur. Ama kırık kalpleri tamir etmek için bazen böyle ufak bir jest yetebilir.

Ayrıca sizi bilmem ama ben, suçu tescil edilmiş, sırtına ceza bindirilmiş bir devletin vatandaşı olmaktansa, “o suçu işleyen ben değilim başkasıdır, o alçakların suçuna ortak olmayı reddediyorum” diyen bir devletin vatandaşı olmayı yeğlerim. Yeter ki samimi olsun, sonuçlarıyla yüzleşsin.

Hem böylesi daha masrafsızdır, akıllıca uygulansa memlekete getirisi bile olabilir.

15 Ocak 2011

Paris Nutku

Hrant Dink cinayetini anma etkinliği çerçevesinde Paris'te Tıbrevank'tan Yetişenler Derneği'nin davetlisi olarak yaptığım konuşma.

HRANT'IN DÖRDÜNCÜ YILINDA TÜRKİYE'DE NELER OLUYOR

Büyük siyasi değişiklikleri tetikleyen bazen insani duygulardır. İsterseniz toplum psikolojisi diyelim, kulağa daha bilimsel gelir.

Bir toplumun duygu atmosferi değiştiğinde, eskiden imkânsız görünen siyasi değişiklikler birdenbire kolay, doğal, basit hale gelebilir.

Hrant'ın öldürülmesi bizim için olduğu kadar, hatta bizden daha fazla, Türkiye için bir dönüm noktasıydı.

23 Ocak 2007'de yüz bini aşkın insan cenaze törenine katıldı. Modern Türkiye tarihinde manipüle edilmemiş bu çapta bir siyasi gösteri hatırlamıyorum. Yüz binlerce insan Hrant'ın acısını vicdanında hissetti. "Artık yeter" deme ihtiyacını duydu. "Hepimiz Hrant'ız, hepimiz Ermeniyiz" diyen pankartlar taşıdı.

Aradan çıkan önemsiz parazitlere aldanmayın. Türk toplumunun geniş kısmı için Hrant bugün bir ikondur. Ortak bir pişmanlığın simgesidir. Buna bildiğimiz sol liberaller kadar, onlardan da fazla, İslamcılar, Kürtler, hatta nasyonalizmden henüz geri adım atamamış orta sınıf mensupları dahildir. Sürüden ayırıp baş başa konuştuğunda, MHP sempatizanı faşistler bile dahildir.

Dün Facebook'ta akıl almaz sayıda kişi profil resimlerine Hrant'ı koymuştu. Hepimiz Hrant'ız diye bir kere daha tekrarladılar.

Düşünün, belki tarihte ilk kez biz Ermenilerle Türklerin ortak bir martir'i var!

*

Cahit Koytak'ı belki tanırsınız. İslami kesimde popüler olan bir şairdir. Dindar bir Müslüman'dır. Etkili bir fikir önderidir. Ayrıca hükümet çevrelerinde çok seveni olduğunu biliyorum.

Onun bir şiirini okumak istiyorum. Biraz uzun olabilir, ama Hrant cinayetinin o cephede nasıl bir etki yarattığını anlamak için anahtar olacağını düşünüyorum.

CAHİT KOYTAK

Hepimiz Hrant'ız' bence ne demektir?

Sevgili eşine yazdığı o, yürekleri dağlayan mektubuyla bu şiire esin veren Rakel Dink Hanımefendi'ye…

seni tanımıyordum, Hrant,

yeterince tanımıyordum, evet,

fakat gördükten sonra o gün

küskün bir çocuk gibi orada,

kaldırımda,

yüzükoyun uzanmış, öyle büyük,

destansı,

öylesine tıpatıp kendine, özgürlüğe,

hak edilmiş onura benzeyen bir

erinçle

uyurkenki resmini,

hani, yalnız kendine değil, hayır,

ölecekse, ölümü, iyi, güzel ve doğru

bir şeyler uğruna olsun isteyecek

herkese,

yani her ölümlüye benzeyen

güzellikte…

ve kuşkusuz, en çok da, mahallenin

bıçkınlarıyla, efeleriyle

baş edemediği için

hırsından gizli gizli ağlayan,

kendi yüreğini kemiren,

gün günden budandığını,

yontulduğunu

ve lokma lokma yutulduğunu

hisseden

mahallenin sessiz çocuklarına

güç veren dirilikte uyurkenki resmini

gördükten sonra o gün,

artık diyorum ki, kendime:

vursalardı beni de, Hrant gibi,

ben şahsen, zaptiyenin

örtbas muşambasıyla değil, hayır,

Agos gazetesiyle

örtsünler isterdim cesedimi;

Agos gazetesiyle örtsünler, ne fark

eder,

yalnızca, senin gibi, perçemim,

potinlerim,

bir de – biraz iş çıksın diye

yoksul şairciklere,

çömez muhabirlere -

benim de potinlerimdeki

iki romanesk delik

görünecek biçimde…

ki, böylece, resmin geri kalan kısmını

güvercinler doldursun!

senin o, İsa Peygamber'inkini andıran

yakışıklı alnını

kanatıncaya kadar duvara vura vura

sonunda kalbimizde açmayı

başardığın

mucizevi gedikten

gökyüzüne saçılan güvercinler...

hani şu, sen susunca, senin o

koskocaman,

o, Tanrının eliyle okşanmışçasına

sıcak

olduğu anlaşılan yüreğinin sesini,

'sessizliğin sesi'ni, sonsuzluğun sesini

açıkça işitilir kılan,

daha gür, daha beyaz,

daha cesur kanat vuruşlarıyla

gökleri çatırdatan

'tedirgin güvercinler'...

seni tanımıyordum, fazlaca

tanımıyordum, fakat

vursalardı beni de, Hrant Dink,

senin gibi,

her şeyi göze alıp, cenaze namazımı

Tanrı'nın 'Meryem Ana' evinde

o evin avlusunda

kılsınlar isterdim, 'bizimkiler'!

kılsınlar, ne fark eder?

kılsınlar ki, böylece, Tanrı'yı

bir mülk gibi

çitlerle çevirmeye kalkışan ferisiler

bütün mülklerin, mabetlerin

O'na ait olduğunu bilsinler!

seni tanımıyordum evet,

tanımıyordum, fakat

seni, öyle haksız, öyle mızıkçılıkla

oyundan çıkarılmış bir çocuk

gibi gördükten sonra, dostum,

büyük kalkış gününde

aynı oyuna çağırılan iki kafadar gibi

kalkıp da koşabilmek için

sana komşu mezardan,

belki daha cesur, daha kanatlı şeyler,

delice mizansenler hayal etmeli

ve diyebilmeliyim ki,

vursalardı beni de, senin gibi,

bu yaşlı şakağımdan,

benim de, o güvey uykusunun

tadından,

o gençlik, güzellik uykusunun

tadından

adını, kimliğini unutan cesedimi

bir ‘karambol’ eseri

Balıklı Mezarlığı’na defnetsinler

isterdim;

üstümü de, meselâ, Lavtacı

Nazaret’in,

Hamparsum'un, Nikolaki Ağa'nın

iyi cins bir vatan toprağı gibi demli

ve bir rast semai gibi ağır, kederli

'ermeni' toprağıyla örtsünler!

evet, evet örtsünler, ne fark eder?

örtsünler ki, böylece, efeliğin şanını,

kanın ve kanla karılmış gücün

verdiği sarhoşluğu burada

kurtlara, çakallara, şahinlere bırakıp

büyük göç katarına katılmasını bilen,

yani senin gibi, Hrant Dink,

şakaklarında ve potinlerinde delik,

ama boyunlarında

ne haç, ne ay yıldız,

ne süleymanın mührü,

simurgunu arayan bütün kanatlıların,

bütün 'tedirgin' sakaların,

bülbüllerin, çayırkuşlarının

ve güvercinlerin

orada, 'eskilerin' sözüyle,

'sınıfsız ve devletsiz',

çitsiz ve çepersiz çayırlarında,

ebediyetin,

kendi soylarına soplarına boş verip,

sabah akşam yalnızca

Tanrının adını yücelttiklerini

öğrensin zeolotlar!

ve simurgun gökçe diriliğini,

gökçe doğurganlığını,

ölülere yaşama, taşlara kanatlanma

tadını veren bir neşide olarak

eklediklerini

sabah akşam ötüşlerine…

Dikkat ediniz. Buradaki ses, bizim alışık olduğumuz bir ses değildir. Lavtacı Nazaret'le Hamparsum'dan söz ederken bir an için o tanıdık dolmatopik kardeşliğine düşecek gibi olsa da, söylediği şey o değildir, başka bir şeydir.

Ortak bir öfke ve ortak bir inancın sesidir. "Ben Türk sen Ermeni, gel kardeş olalım" demiyor bakın. Sen insan, ben insan, gel Farisilere yuh

çekelim, gel “kanın ve kanla karılmış gücün verdiği sarhoşluğu burada kurtlara, çakallara, şahinlere bırakalım” diyor. Gel kıyamet gününe beraber koşalım diyor. Cesedime Agos gazetesi örtsünler, Meryemana kilisesinde cenazemi kılsın bizimkiler, Balıklı’ya gömüleyim, ne fark eder diyor.

Bunu söyleyen dindar bir Müslüman’dır, unutmayın. Ve sözü dinlenen bir fikir önderidir.

*

Hayal kurmuyorum, hayır. Önyargı ve düşmanlık hala canlıdır. İkiyüzlülük kolay ölmeyen bir alışkanlıktır. Türklerin çok büyük bir kısmı Ermeni meselesinin gerçek boyutlarından ve gerçek konularından habersizdir. Resmi yapı hala aynı yerdedir, çok basit adımları bile atmaya niyeti veya cesareti yoktur.

Bir an için açılmış olan fırsat penceresi zamanla kapanabilir. Duygular küllenir, insanlar eski alışkanlıklarına geri dönerler.

Bunlar var. Ama bir pencerenin aralandığını kimse inkâr edemez. O aralığı büyütmek bizim görevimizdir.

İsterseniz bardağın boş olan yarısını görürüz. Omuz silkeriz. “Soğanın reçeli olmaz” deriz, samimiyetlerini sorgularız. Önce adım atsınlar bakalım deriz. Bekleriz. Bu, kolay olan yoldur.

İstersek bardağın dolu yarısını görürüz. El veririz. Onları – Türkleri yani – yüz yıldır içine düşmüş oldukları çukurdan çıkarmak için yardım ederiz. Şu atmosferi kalıcı hale getirmenin yollarını ararız.

Bu, zor olan yoldur. Belki imkânsızdır. Olmayacak duaya amin demektir, bilmem. Ama başarılı olursa ödülü büyüktür.

*

Şüphesiz Hrant cinayeti tek başına havayı değiştirmedi. Koşullar hazırdı. Cinayet sadece insanların kalbine dokunarak, zaten çürümüş olan duvarda

bir gedik açtı.

Dört faktör sayacağım.

1. Türk toplumu çok değişti. Kalkındı. Özgüven kazandı. Devleti kendine destek değil köstek gören geniş bir girişimci sınıf ortaya çıktı. Köylülük kaybolmaya yüz tuttu. Yüzden fazla yeni üniversite açıldı. Yeni fikirlere ve yeni deneylere aç bir gençlik ortaya çıktı.

En önemlisi özgüvendir. Özgüveni olan insan korkularını aşabilir, daha cömert, daha açık yürekli olur.

2. Yeni İslami liberalizmin ortaya çıkması önemli bir etkendir. Bunu Batı basınında okuduğunuz İslami fondamentalizmle karıştırmayın lütfen, ayrı bir hadisedir. Bu yeni düşünce ikliminde Türklerin önemli bir kısmı kendini ilk kez milliyetçi fanatizmden (bir ölçüde) kurtarmayı başardı. İlk kez devletin kendilerine sürekli yalan konuştuğu gerçeğiyle yüzleşti.

3. Ordu ciddi ölçüde itibar kaybetti. Tartışılmaz otorite olmaktan çıktı. Akıl almaz kepazelikte suçlarla itham edilirken cevap bile vermekten aciz kaldı.

2007'de iktidarı elden kaçırmamak için son büyük hamleyi yaptılar. Hrant cinayeti tam o günlere denk geldiği için toplumda büyük bir tepki doğurdu. Türk ordusu kamuoyunda ilk kez korkuyla değil, öfke ve lanetle anıldı.

4. Nihayet Türkiye'nin Batılı müttefikleri de bir süreden beri işlerin artık eskisi gibi yürümeyeceğini anladılar. Türkiye'yi çeşitli şekillerde reform için teşvik ettiler.

Bunların hepsi iyi göstergelerdir. Hrant cinayetinin doğurduğu vicdani tepkinin izole bir olay olmadığını, genel gidişin bir parçası olduğunu gösterirler.

Akıntı iyi yöndedir. Bu akıntıdan istifade edebiliriz. Yön verebiliriz. Daha iyi yerlere akmasına yardımcı olabiliriz.

Ya da omuz silkip söylenebiliriz. Kime yarar, neye yarar bilemem.

*

Ne yapılmalı? Somut önerilere isterseniz sorular kısmında gireyim. Şimdi iki temel ilkeye değineceğim.

Bir, muhatabının korkularını anlamadan bir yere varamazsın.

İki, muhatabının onurunu kırarak bir yere varamazsın.

Birincisi korku. Evet korku. Türklerin ezici çoğunluğu Ermeniler ve Ermeni meselesi konusunda feci ölçüde bilgisizdir. Bilmedikleri için abartılı korkularla doludurlar. Ermenilerin çok zengin ve güçlü olduğuna, müthiş uluslararası bağlantıları olduğuna inanırlar. Ermenilerin “Avrupalı” olduğunu sanırlar, Avrupa’nın ezeli küstahlığını paylaştığına inanırlar. Türkleri hor gördüklerini, ikinci sınıf insan saydıklarını düşünürler. Soykırımı kabul edince büyük tazminatlar ödeneceğinden, Türkiye’nin bilinmez şekillerde ceza göreceğinden korkarlar.

Biliyor musunuz, Hrant’ı bir anda Türklerin gönlünde ikon haline getiren neydi? Ayakkabısındaki delikti. Bir de Malatya ağzına kaçan aksanı. Bir de sandalla balığa çıkması. Bir anda bütün bir önyargı duvarı yıkılıverdi. Demek ki zengin değilmiş. Demek ki bizden biriymiş. Demek ki bizi aşağılayan Batılılardan biri değilmiş! Bu kadar basit.

*

İkincisi onur. Bir insanın veya bir toplumun onurunu kırmakla zafer kazanmazsın, ancak düşman kazanırsın. Ola ki bir punduna getirip diz çöktürdün. Yarın bunun acısının nasıl çıkacağı, ektiğin kin tohumunun nerede yeşereceği belli olmaz.

Kaldı ki yüz yıldan sonra nihayet özgüvenini kazanmaya başlayan Türk toplumuna diz çöktürebileceğini sanmak pek de gerçekçi bir yaklaşım sayılmaz.

Bence Türkiye’nin Ermeni meselesiyle yüzleşme saati gelmiştir. Bunun koşullarının artık hazır olduğuna inanıyorum. 2005’teki Ermeni Konferansından bu yana alınan mesafe nefes kesicidir. Bu tempoyla gidilirse bir-iki sene içinde çok şaşırtıcı noktalara varabiliriz.

Resmi propaganda makinesinin soluğu yaklaşık bir yıldan beri kesilmiştir. Daha dün “sözde ermeni soykırımı” sahtekârlığı bütün okullarda milli ritüel iken, bugün neredeyse her gün Türkiye’nin her yanındaki ortaokul ve liselerde “Türk-Ermeni kardeşliği” ya da “Ermenilerin kültürümüze katkıları” üstüne ödev hazırlayan çocuklardan imdat mailleri alıyorum.

Değişimin önündeki en büyük potansiyel engel nedir biliyor musunuz? Onurlarının kırılmasından korkuyorlar. Hakarete uğramaktan çekiniyorlar. “Geçmişte işlenmiş suçları lanetlemeye varım, yeter ki bana iyi bir insan olduğumu söyle” diyorlar.

Buna hakları var mı, tartışabilirsiniz belki. Onlar bizim onurumuzu düşündüler mi? Bunca sene akılları neredeydi? Ama bu soruları sormanın faydası nedir, bilemem.

Öbür türlüsünün de mümkün olduğuna inanıyorum. Bunun ipuçları az önce anlattıklarımda vardır.

Karşınızda Hrant’ın ölümüne içten gözyaşı döken bir kitle var. Devletin kendilerine yalan söylediğine uyanan bir toplum var. Irkçılığın ve nasyonalizmin kötü olduğuna inanan, bu yüzden Osmanlı atalarının asla ırkçılık yapmış olamayacağına kendini inandırmaya çalışan insanlar var. Kendi namlarına işlenmiş olan cinayetleri lanetlemek isterken samimidirler.

Bizim yapabileceğimiz en doğru şey, cinayetlerle dolu bir geçmişle kendi aralarına koydukları mesafeyi büyütmelerine yardım etmektir.

“Sen canisin, kabul et” yaklaşımından sonuç alma ihtimali sıfırdır. Ama “sen cani değilsin, canileri gel beraberce lanetleyelim” yaklaşımı sonuç verir.

“Ben mağdurum, sen suçlusun” değil, “ben ve sen mağduruz, suçlu olan ortak düşmanımızdır” mesajı, Türkiye’nin bugünkü ruh halinde ciddi yankı bulabilir.

Sizi bilmem, ben Türkiye’de yaşıyorum. Orada yaşamaya devam edecek dört çocuğum var.

İtiraf edeyim ki ben, suçu tescil edilmiş, sırtına ceza bindirilmiş, bundan dolayı bana ve dünyaya diş bileyen bir devletin vatandaşı olmak istemem. “O suçu işleyen ben değilim başkasıdır, o alçakların suçuna ortak olmayı reddediyorum” diyen bir ülkede yaşamayı yeğlerim.

Yeter ki samimi olsun, sonuçlarıyla yüzleşsin.

20 Ocak 2011

Kürtler Neden İsyan Eder?

170 yıldan beri Türkiye'nin gündeminden düşmeyen bir soru. İlk önce 1840'larda Botan beyi **Bedirhan Bey** ile Hakkâri emiri **Nurullah Bey** ayaklanıp istiklal ilan etmişler. 1879'da Şemdinli hakimi **Seyyid Ubeydullah** isyan etmiş; İran'ı fethetmesine ramak kalmış. 1909'da Milli aşireti, 1913'te Hizan, 1920'de Koçgiri Devlet'e meydan okuyup cezalarını bulmuşlar.

1925'te başlayan **Şeyh Said** isyanı, Güneydoğunun önemli bir bölümünü etkisi altına alıp Bingöl'ün Genç kazasında geçici bir hükümet bile kurduktan sonra kontrol altına alınabilmiş. Hemen ardından bu kez Şemdinli, Raman, Mutki, Sason ve Midyat'ta isyanlar çıkmış. 1928'de Ağrı Dağında Binbaşı **İhsan Nuri Bey** öncülüğünde kurulan isyancı Kürt yönetimi 1930'da bir askeri operasyonla imha edilmiş. 1938'de Dersim'de 40.000 sivilin canına mal olan bir harekât sonucunda Devlet otoritesi tesis edilmiş.

Neden isyan ettikleri bilinmeyen bir konu değil. İlk önce, bölgede yüzlerce yıldan beri hüküm süren özerk yapının "Tanzimat" adı altında yıkılıp yerine asker-memur egemenliğinin kurulmasına itiraz etmişler. Daha sonra, kaç bin yıllık vatanlarında "yabancı" sayılmayı içlerine sindirememişler. "Ermeniler gitti, sıra bize geldi" kaygısı da, 1920 ve 30'lardaki isyanlarda galiba etkili olmuş. 1925'i izleyen Mecburi İskân Kanunu döneminde pek çokları sırf korku ve çaresizlikten dağa çıkıp, çatapat tüfeğiyle ordulara meydan okumuş.

Son dönemde pek çokları için bardağı taşıran damlanın Kürtçe kişi ve köy adları meselesi olduğunu, aklı başında birkaç kişiden işittim. Çocuğumun adını zorla değiştirseler ben dağa çıkar mıydım? Belki cesaret edemezdim, bilmem, ama edenlere de bir selam gönderirdim mutlaka.

"Devletimiz yol yapsa, fabrika yapsa sorun çözülür" tezi bu yüzden bana inandırıcı gelmiyor. İnsanlar dünyanın hiçbir yerinde, sırf fakir oldukları için isyan etmemişler. "Boş oturacağımıza isyan edelim" diyenlere de çok sık rastlanmıyor. Buna karşılık onuru çiğnendiği için, hakarete uğradığı

için, haksızlık olarak algıladığı şeylere dayanamadığı için bazen – maliyet ve kâr analizi yapmadan – isyan edenler görülmüş.

24 Ocak 2011

Tarih Sınavı

***Le Monde** blogunda yazan bir Fransız gazetecinin sorularına cevap. Sınavda gibi hissettim kendimi.*

Paris'te sürgün Genç Türklerden oluşan « İttihat ve Terakki» komitesi ancak Selanik komitesinin desteğiyle siyasi hayata müdahale edebildi ve 2. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında askıya aldığı anayasayı yeniden ilan ettirebildi. Selanik komitesi kimlerden – ne tip insanlardan – oluşuyordu?

Alabildiğine tipik, genç Osmanlı asker ve sivil bürokratlarından oluşuyordu – genç subaylar, genç memurlar, genç tabipler. Hepsi devlete asker ve memur yetiştirmek için kurulmuş okullardan mezun, hepsi kamu sektöründe görevli, kamu sektörü dışında herhangi bir kariyer tahayyül edemeyen, hırslı, yükselmeye azimli gençler.

Normal Osmanlı sosyal düzeni içinde bunlar bir paşaya kapılanıp küçük adımlarla kariyerinde yükselmekten başka hedef gütmeyecek tiplerdi. Ama Abdülhamid döneminde elit sirkülasyonu tıkandığı için – yani Tanzimat'ın reformist paşalar kuşağı tasfiye edildiği ve yerine ancak Brejnev tipi bir gerontokrasi ve kleptokrasi geldiği için – bu gençler normal kariyer sürecinin dışına savruldular. İhtilalcilikten başka çıkış yolu bulamadılar.

Anayasanın tekrar yapılmasından sonra, İttihat ve Terakki komitesi, Anayasanın prensipleri ihlal edilecek olursa bir baskı grubu olarak gizlice Selanik'de var olmaya devam etti. Bu durum Türkiye'deki darbe geleneğinin başlangıcı mıdır?

Değildir. Askeri darbe ve saray komplosu Osmanlı devletinin kadim siyasi geleneğidir. Yeniçeri Ocağının 1826'da tasfiyesi ile bir süre bu gelenek sona ermiş gibi göründü, fakat 1850'lerde Kuleli Vakası bir askeri kalkışma teşebbüsüdür, 1868'de Genç Osmanlılar hadisesi muhtemelen darbe teşebbüsüdür. 1876'da asker destekli bir darbe sonucu bir yılda iki padişah devrildi. Bir-iki sene sonra Ali Suavi Vakası oldu. 30 yıl boyunca Abdülhamid paranoya halini alan bir darbe korkusuyla yaşadı.

1908 ve 1913 olayları eski Osmanlı geleneğinin devamıdır. Tek farkı darbeci kadronun normalden çok daha genç olmasıdır. Bunun sebebi 1879-1908 döneminde elit kadroların aşırı derecede daraltılmış ve terorize edilmiş olmasıdır. Egemen siyasi elit o kadar ürkek ve o kadar saraya bağlı idi ki, darbe entrikası içinde yer almaları çok güçtü. (Ama buna rağmen Said Paşa, Kâmil Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa gibi eski rejim adamları kolayca yeni rejime adapte oldular.)

1909 yılından itibaren politik hayat iki akım arasında kutuplaşmıştı: M. Akif tarafından temsil edilen İslami akım ve A. Cevdet tarafından temsil edilen Batıcı akım. Bu iki akımın Osmanlı'nın geleceği hakkındaki tahayyülü neydi?

19. yüzyıl başından beri Osmanlı düşünce hayatının temel problemi Batı meselesidir. Batı kültürünün tartışılmaz görünen üstünlüğü karşısında Osmanlı ayakta durmak için ne yapmalı? Tamamen Batıya teslim olup Batı kültürünü, kurumlarını, yaşam tarzını mı benimsemeli? Yoksa Batıya karşı özgül Osmanlı-İslam kimliğini korumaya mı çalışmalı?

O dönemde yazan ve düşünen hemen hemen herkes bu iki aşırı ucun arasında bir yerde pozisyon alır. Tartışmalar nüans üzerinedir, vurgu üzerinedir. Hemen herkes hem Batılılaşmanın hem kendi kimliğini korumanın önemine inanır. Abdullah Cevdet gibi, Ali Kemal gibi son derece ekstrem fikirler dile getirenler bile aslında göründükleri kadar radikal değildir. Tartışma hiçbir zaman Batılılaşma mı İslamiyet mi tartışması değildir. Ne kadar Batılılık, ne kadar İslamiyet tartışmasıdır.

Bu iki zıt uç arasında zamanla üçüncü bir yol ortaya çıktı: Türk milliyetçiliği. Bu aşama, Tanzimatla başlayan Avrupacılığın son siyasi aşaması olarak görülebilir mi?

Türk milliyetçiliği iki büyük siyasi tezin negatif ayaklarını alıp birleştirmeye çalışan bir sentez teşebbüsüdür. Entelektüel bir ucubedir. Şiddetle Batı düşmanıdır, ama aynı zamanda şiddetle İslam düşmanıdır. Abdullah Cevdet'in "taassup"u ile Mehmet Akif'in "medeniyet dediğin tek

dişi kalmış canavar"ını yan yana koy, al sana Türk milliyetçiliğinin entelektüel özeti.

Yüz yıl sürmüş bir tartışmanın sonuçsuzluğundan doğan nihilist bir tepki de diyebiliriz. Ne o, ne öbürü: iki sol ayaklı bir garabet. Oysa bunun tersi de teorik olarak mümkündü, yani hem Batıcı-Kozmopolit hem İslami-Üniversalist bir sentez de denenebilirdi. Nedense o alternatif çok taraftar bulmadı. Ya da buldu aslında, ama sesini duyuramadı ; siyasi bir harekete dönüşemedi.

Tabii o sıralarda Avrupa'dan, özellikle Almanya'dan esen rüzgârların da etkisi vardı.

Ziya Gökalp'in fikirleri hangi anlamda Osmanlı geleneğinden köklü bir kopuşu temsil eder?

Cehaleti Osmanlı ortalamasından da ileriydi, belki o anlamda.

Bu Türk kimliği anlayışı, imparatorluğun realitesine uygun muydu?

Tabii ki değildi. Anadolu ve Rumeli'yi alsan üçte biri, yalnız Anadolu'yu alsan belki yarıdan biraz fazlası Türk olan bir toplumda monokültür milliyetçiliği yapmaya çalıştılar. Sonuçta milyonlarca insanın hayatını kaydırdılar, bin yıllık bir medeniyeti çökerttiler, Türkiye'yi de daha yüz yıldır uyanamadığı bir kâbusa mahkûm ettiler.

Türk milliyetçiliği yapabilmek için imparatorluk topraklarındaki gayrimüslim ve gayritürk unsurları görmezlikten gelmeleri, yok saymaları gerekiyordu. Allahtan Osmanlı geleneği o açıdan kuvvetlidir, çok zorluk çekmediler. Millet-i hakime gözlüğünü taktın mı gayrimüslimler görünmez olur. Hepimiz hamdolsun Müslümanız, Agop Efendi de kahve servisi yapsın!

26 Ocak 2011

Ermenilerin Hain Planları

Lise öğrencisi Mehmet Ali Uzun'dan email

Sevan Bey

Lise 3 öğrencisiyim. Blogdaki yazılarınızı takip ediyorum. Yanlış Cumhuriyet adlı kitabınızı da okumaktayım…

Esas konuya gelirsek; Bu sene İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi görmekteyiz.Bu dersin öğretmeni de her Tarih öğretmeni gibi milliyetçi. Hatta bizimki faşizmden bir hayli nasibini almış biri.

Derste bize sürekli olarak Ermenilerin 4T planından bahsediyor. Topraklarımızda gözleri olduğundan ve bizden tazminat isteyeceklerinden bahsediyor. 4T planının anayasa ile kesinlik kazandığını da söylüyor…

Bir de Fransa gibi Avrupa ülkelerinde 'soykırım yok' demenin anayasal suç olduğunu iddia ediyor…

Bunları düşünürken aklıma size sormak geldi.

Şimdiden teşekkürler…

Bir cümlede olsa cevap almak ümidiyle…

Cevap

Mehmet Ali,

Milliyetçi faşist düşünce şekli dünyadan neredeyse kalktı, Türkiye'den de kalkacaktır merak etme. Tek dayanağı cahillik olan bir düşünce sistemi modern dünyada uzun süre dayanamaz.

4T diye bir plan hiç duymamıştım. Ermenilerin dünyada ortak bir örgütü, bir hükümeti, bir temsilciler heyeti yok. O yüzden böyle bir planı kim

yapmış, hangi yetkiye dayanarak yapmış, bilemiyorum. Ermenistan Cumhuriyeti desen, toplam 2,5 milyon nüfusu olan, aşırı derecede fakir, ufak bir yerdir. Toplam milli geliri Türkiye'nin 70'te biri kadardır. Hani Yozgat belediyesi 5W planı yapar, Alman topraklarının bir kısmını alıp Almanya'ya feci tazminatlar ödettirir, onun kadar absürd bir fikir.

Bazı Ermenilerin, evet, Türkiye topraklarında gözü vardır. Bunlar hayalperest, marjinal tiplerdir. Siyasi ağırlıkları yoktur.

Bazı Ermeniler, evet, tazminat mücadelesi veriyor. Ermenilerin bazıları buna da karşıdır; ben karşıyım mesela. Ama sonuçta Türk hükümetinin zorbalıkla el koyduğu ve kendi adamlarına peşkeş çektiği inanılmaz miktarlarda mülk var (küçük bir misal, Çankaya Köşkü aslında Kasapyan Köşküdür, silahlı terör yoluyla el konulmuştur, yani çalıntı maldır). Bunun karşılığında tazminat talep edilmesi *hukuken* haklı bir görüştür. Ben işin hukukiliğini sorgulamam, ama siyasi yönden yanlış ve verimsiz bir mücadele olduğuna inanırım.

Fransa meclisi 2006'da bir karar alarak soykırım inkârını ırkçılık suçu olarak tanımladı; ama meclisten geçen bu yasayı senato onaylamadığı için yürürlüğe girmedi. Başka ülkede böyle bir şey yok.

Fransa'da bu konunun gündeme gelmesinin nedeni Türkiye'nin yüzsüzce sürdürdüğü inkâr politikasına karşı Fransa'da yoğun kamuoyu tepkisi doğmuş olmasıydı. Halkı memnun etmek için böyle bir yasa çıkarır gibi yaptılar, ama çıkarmadılar. Fransa'da aydın zümre yasaya karşı çıktı; Fransız Ermenilerinin önde gelen aydınları da karşı çıktılar. Soykırım inkârcılığı bütün dünyada uygar insanların tiksindiği, ahlâksızca bir tavırdır; ırkçılıktır; insanlığa karşı saygısızlıktır. Ama yasayla suç haline getirilmesi bence yanlıştır. Ortalık yerde burun karıştırmak da iğrenç bir şey, ama suç sayılması yanlıştır. Aynı hesap.

*

Öğretmenine bir fırsat olduğunda nereli olduğunu sor. Eğer Kayseri-Sivas veya bunun doğusunda bir yerden ise, ailelerinde Ermeni olup olmadığını

sor. Annesini, büyükannelerini sor. %70 ihtimalle çok şaşırtıcı bir cevap alırsın.

26 Ocak 2011

Ermenilik Neden Önemli?

Van'daki Ermeni kültür köyü inşa etme projesi vesilesiyle tanıştığımız Kanzak/Altınsaç Köyü öğretmeni Sait Hoca'ya email.

Gerek turistik açıdan, gerek siyasi ve ahlaki açıdan, sizin oraların esas ilgi çekici olan yanı tarihidir. O tarihi yok sayarak yapılan her iş eğreti olacaktır. Yapıştırma gibi duracaktır. Özellikle tarih algısı Türkiyelilerden çok farklı olan yabancılar açısından bakınca "dürüst" ve "inandırıcı" görünmeyecektir.

Türk devleti bugüne dek sizin oralarda yapılan her yatırımı, her tanıtımı Kürt unsuru sanki hiç yokmuş gibi yapmaya çalıştı. O yaptıkları ne kadar sahteyse, ne kadar rahatsız ediciyse, oraların Ermeni geçmişini de sanki hiç yokmuşçasına yapılacak her iş de o kadar sahte ve rahatsız edici olacaktır.

Beni yanlış anlama. Ermeni meselesi benim öyle çok fazla derdim olan bir konu değil. Yıllar boyu "asimile olmuş" bir Ermeniydim. Türkle evliyim, İzmir'in bir Rumeli muhaciri köyünde yaşıyorum. Ama olaya turistik açıdan da baksam, tanıtım açısından da baksam, siyasi ahlak açısından da baksam, Kanzak'ta esas yapılması gereken işin bir Ermeni köyü olması gerektiğine inanıyorum. Tabii, organik tarım da olsun. Tabii orada yaşayan insanların hayatı da güzelleşsin, ekonomik fırsatları da artsın. Bunlar çok önemli. Bunlar olmadan sağlıklı hiçbir şey yapılamaz. Ama orayı esas "unutulmaz" ve "vazgeçilmez" bir yer yapacak olan bunlar değildir; Ermeni köyü projesidir.

Türkiye'de ve dünyada yığınla organik tarım projesi var, köysel kalkınma projesi var. Anlatsan kimsenin çok fazla ilgisini çekmez. Ama Ermeni köyü dediğin zaman içte ve dışta belki milyonlarca insan "ooo bu çok ilginç!" deyip kulak kabartacaktır. Konuşulacaktır. Akılda kalacaktır. Haber olacaktır. Dünyanın dört ucundan insanlar merak edip gelecektir. (Tabii gıcık kapanlar da olacak, ama önemli değil. Gerçekten güzel bir iş yaparsak onları da belki ikna ederiz.)

*

Köyünüzün adı Kanzaq değil ince ke ile Kanzak bana sorarsan. Kanz Ermenice “hazine” demektir, Kanzak da onun küçüğü “hazinecik”. Kürtçesinin de aynen buna benzer bir şey olduğunu sanıyorum.

7 Şubat 2011

İmansızlara Dair

Şirince'deki evlerimizin İzmir Valiliğinin emriyle yıkılacağı haberi Şubat ayının ilk günlerinden itibaren kamuoyunu meşgul etti. Direneceğimi ilan ettim; arzu eden herkesi direniş için Şirince'ye davet ettim. Valiliğin 16 Şubat için ilan ettiği yıkım, son anda Başbakanlıktan gelen sözlü emirle durduruldu.

Yıkım günleriyle ilgili yazışmaların çoğu Şirince Meydan Muharebelerinin Mufassal Tarihçesi kitabımda mevcuttur. Burada sadece birini aktaracağım.

Yıkım haberlerinden kaygı duyan Ahmet Kuzikoğlu'na email.

Ahmet çok teşekkür ederim. Kalben yanımda olan bir kişinin bile bir çift sözü insana iyi geliyor.

Bir şey yapmak lazım ama nedir o yapılacak olan, bilmiyorum. "Yapamazlar böyle salaklık" diye ben de diyorum. Ama adamlar salak, yaparlar da. Sonuçlarını kestirmekten acizler çünkü.

İşin tuhafı içinde oldukları kuruma (devlete) de inançları olmadığından, sonuçları umurlarında bile değil aslında. Devlete tapınma gibi görünen davranışın altında mutlak bir inançsızlık ve kayıtsızlık var. Tehlikeli olan da o zaten.

Büyük olasılıkla yıkım olmayacak. Ya da tepkiyi ölçmek için ufak bir iş (mesela bir cumba yıkmak gibi) yapıp bekleyecekler. Fakat eninde sonunda beni tutuklayacaklarını, ya da tutuklarmış gibi yapıp kaçmamı bekleyeceklerini sanıyorum. Sonuçta 18 tane dava var ve hepsinden mahkûmiyet çıksa (ki çıkıyor) 40 küsur yıl eder.

Kamuoyu desteğinden başka bir dayanağım da yok.

7 Şubat 2011

Özerklik Nasıl İnşa Edilir?

Şirince'deki ölüm kalım mücadelemizin en dramatik günleri 2011 Şubatında yaşandı. Şirince'deki evlerimizi yıkacaklarını ilan ettiler. Beni öldürmeden yıkamayacaklarını bildirdim. Her ihtimale göre hazırlandım.

O hengâmede gelip sohbet eden yüzlerce insandan biri de Kadir Sarıkaya idi. Seninle röportaj yapmak istiyorum dedi. Çok genç, feci çokbilmiş, ama akıllı biri, yakışıklı da üstelik. Hoşuma gitti, uzun uzun konuştuk. ***Yeni Harman*** *dergisinde yayımlandı.*

Senin şu anda kesinleşmiş 10 aylık hapis cezan var, değil mi?

On ay olan bir tanesi. O da henüz kesinleşmedi. Yerel mahkemede kararı bağlanmış, çeşitli şekillerde temyizi veya kesinleşmeyi bekleyen 14 yıl vardı, 14 yıl 10 ay olmuş geçen hafta.

Kaya mezardan ötürü mü?

Evet, kaya mezardan dolayı 10 ay daha gelmiş. Kaya mezarının "tesis" olduğuna kanaat getirmişler. Orası sözde orman alanı. Aslında orman filan değil. Çıplak bir kaya orası. Önünde de ağaca dair bir şey yok, birkaç tane pırnal çalısı var. Fakat orman arazisi olarak görülüyor. Orman Kanunu'na göre ormanda tarla açmak, ormanda ev yapmak, bina yapmak, ormanı kendi mülkiyetine geçirmek, ormanda tesis inşa etmek yasaktır ve suçtur. Biz dedik ki, biz orada kaya deliyoruz. Bu bir tesis değil, bir konut değil, inşaat da değil. Mülkiyet de iddia etmiyoruz. Kayaya şekil veriyoruz. Bunun herhangi bir şekilde mevzuatta yeri yoktur. Ama adamlara laf anlatmana imkân yok. Mantıklı bir insan yok karşında. Argümanla kazanabileceğin bir şey yok. Bir yerden üfürüyorlar bunların kulağına "Bu Sevan çok oldu bir şeyler yapmak lazım" diye. Artık uysa da, uymasa da bir şeyleri dayıyorlar.

Senin adın Sevan Nişanyan değil de, Ahmet falanca olsaydı, bu kadar uğraşırlar mıydı?

Uğraşmaları ihtimali daha düşüktü. Temelde bir ırkçılık var. Bu ülkede devletin en temel içgüdüsüdür ırkçılık. Gözü dönmüş bir ırkçılık var devletin içinde. Bir de üstelik dik duran, devletin otoritesine direnen veya bunu sorgulayan biri olduğun zaman ve ikisi üst üste bindiğinde, dayanılmaz bir bileşim oluyor. İkisinden biri belâya girmek için yeterlidir. Ama ikisi yan yana geldiği zaman patlayıcı madde oluyor. İki unsur var. İki unsuru iyi görmek lâzım.

Devleti bire bir karşına almak, pek akıl kârı değil. Neticede karşında kim olduğunu bile bilmediğin adamlar var.

Doğrudur. Karşında kişiliksiz ve maske takmış insanlar var. Bunların temel içgüdüsü kendi sorumluluğunu gizlemek, saklamak. Sözde mevzuatın, sözde emrin, sözde hiyerarşinin arkasına saklanıp "Sevan bey, aslında biz böyle yapmak istemezdik ama ne yapalım elimiz kolumuz bağlı" diye iş yaparlar.

Bu insanlar bulundukları makam ve mevkiden bağımsız olarak herhangi bir kişiliği olan insanlar değiller. İnsan nedir? İnsan, düşünen ve iradesi olan bir varlıktır. Hak kavramına sahip olan bir varlıktır. İnsanı hayvandan ayıran temel özellik budur. "Şu iş haktır, doğrudur, dolayısıyla ben bunu yapmak zorundayım, şu iş haksızdır dolayısıyla ben bunu yapmasam daha iyi olur" diyen bir yaratıktır insan. Bu insanların almış olduğu temel eğitim ve bütün bir profesyonel yaşamları, bu temel insani duygunun köreltilmesi üzerine kurulmuştur. Bu adamlar kelimenin klasik anlamıyla köledir, kapı kuludur. "Benim iradem yok" diyor. "Benim bir şeyi iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin bulma yetkim yok" diyor. "Ben, verilen emri uygularım" diyor. "Babanı as deseler babamı asarım" diyor. Bu köleliktir. Acıyorum ben bu insanlara. Kaymakamı da öyle, valisi de öyle.

Şöyle bir geriye dönüp baktığımızda, tek parti devri de dahil, devletin temel mekanizmalarında yapılan yenilik çabalarından istenilen randımanın elde edilemediği ortada. Sadece isimler değişmiş, yıllar geçmiş ama sistemin tabanında kayda değer bir değişiklik yok…

Ben, her şeye rağmen, tek parti devrini çok eleştirmiş biri olarak şunu söyleyebiliyorum: Tek parti döneminde bürokrasi bu kadar

kemikleşmemişti. Sayılar daha küçüktü, insanlar daha azdı. Bir temel fark var, o zamanlar ülkenin en okumuş insanları devlet işinde görev alıyorlardı. Bugün öyle bir noktada değiliz. Şu anda Türkiye'de herhangi bir yeteneği olan, hayatını gerçek bir meslek icra ederek kazanabilecek durumda olan kimse kamu görevine girmiyor. Döküntünün döküntüsü giriyor kamu görevine. Hayatta herhangi bir başka çıkış yolu olmayan insanlar kamu görevlisi oluyor. Akıllara durgunluk veren bir skleroz, damar tıkanması halindedir bürokrasi. Bürokrasi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde görülmemiş ölçüde, bugüne kadar benzerine rastlanmamış ölçüde tıkanmış ve çürümüştür. Bunu 30 yıl veya 60 yıl öncesi için söyleyemeyiz. O dönemin de çok eleştirilecek yanları var. Fakat bürokratik çürüme açısından bugün vardığımız nokta artık bu ülkenin taşıyamayacağı bir noktadır. Eninde ya da sonunda bu iş bir patlamaya doğru gidecek diye korkuyorum.

Sosyal patlamadan mı söz ediyorsun?

Evet. Çünkü bu toplum, bu devleti taşıyamayacak, taşıyamaz. Mümkün değil, eşyanın tabiatına aykırı. Ben sonuçta iyi kötü biraz siyaset bilimi okudum, dünyada devrimler nasıl olmuş, insanlar nasıl ayaklanır, neden Tahrir Meydanı'na toplanır, hangi noktada film kopar biraz olsun bilgim var.

Bürokrasi, şöyle şişiyor Türkiye'de. Bunların eline aşırı yetki verilmiş. Herkes çekiniyor bunun sonuçlarından. Dolayısıyla devlet sürekli olarak yeni denetim mekanizmaları üretti. Yani bürokrat bürokratı denetliyor, o onu denetliyor, öbürü ötekini denetliyor ve dolayısıyla hiçbir iş yapılamıyor. Tamamen "sorumsuz" bir noktaya gelindi. Kendisine saygısı olan bir insanın bu devlet mekanizması içinde yaşamasına imkân yoktur. Yani ya intihar edersin, ya birini öldürürsün, bundan başka bir çare yok. Bir kişiliğin, haysiyetin, izzeti nefsin varsa, bürokrasi içinde yaşayamazsın. Dolayısıyla bu ülkede bürokrasi, tamamen haysiyetsiz, tamamen kişiliksiz, suratına tükürsen yağmur yağıyor diyecek insanlardan oluşan bir mekanizmaya dönüştü. Teknokrat kadro, uzman kadro içinde belki bir ölçüde düzgün kalabilmiş insan vardır. Ama idari kadro kesin böyle. Bu, bir ülke için çok büyük kayıptır.

Halbuki Türkiye güzel bir ülkedir. İnsan malzemesi olarak iyi bir ülkedir. Yeterince ülke tanıyorum. Amerika'da on sene yaşadım, Almanya'da bir sene yaşadım, Peru'yu da biliyorum, Hindistan'ı da... Ülkenin batısından doğusuna insanlarla tanışıklığım var. Türk toplumunda asgari bir sağduyu vardır. Çeşitli siyasi görüşten insanlarla oturup da bir çay içtiğin zaman adam gibi konuşabilirsin, ortak değerlerde buluşabilirsin. Bu değerler sistemi sayesindedir ki Türkiye her şeye rağmen, bu devlete rağmen ayakta duruyor. Fakat bu devleti, bu kamburu, bu kanseri daha fazla taşıyamayacak bu ülke.

Topluma baktığın halk sanki her şeyden mutluymuş gibi, hiçbir sıkıntısı yokmuş gibi davranıyor. Dünyanın en pahalı elektriğini kullanıyoruz, ama itiraz eden yok.

Türkiye'de sorun ekonomik değildir. Ekonomik açıdan Türkiye son on yıldır başarılı bir performans gösteriyor. Türkiye'de sorun resmi kurumların ülkenin gelişmişlik düzeyine ayak uyduramamasıdır. Toplum iyi kötü yolunu buluyor, kalkınıyor. Türkiye'de hangi kasabaya gitsen pıtrak gibi her taraftan sanayi siteleri türüyor, yeni firmalar türüyor, yeni şirketler türüyor. Hızlı bir kalkınma içindedir Türkiye. Buna paralel olarak daha dün neredeyse bir köylü toplumuyken, bugün nerdeyse köylülük diye bir fenomen kalmadı. Yüz küsur tane üniversite açıldı. Bu, eğitim alanında inanılmaz bir patlamaya yol açtı. Yalnız eğitim alanında değil. Gençler, daha dün köylü olarak yetişip askere gidecek, sonra babasının yanında ya çiftçi olacak ya da işçi olacak olan insanlar, dört seneliğine de olsa iki seneliğine de olsa başka bir şehirde başka bir kasabada kendi gibi genç insanlarla birlikte vakit geçiriyorlar nispeten daha özgür bir ortamda. Bu da Türkiye'nin yüzünü tanınmayacak ölçüde değiştirdi on-on beş sene içinde. 80 sonrası doğan kuşak yepyeni ufuklara yelken açtı.

Daha çok apolitik bir kuşak ama…

Politika o kadar kirletilmiş ki bu ülkede, ister istemez apolitik oluyorlar. Ama onların da kendilerine göre bir politikliği var. Yani toplumsal olaylara yaklaşımları babalarından dedelerinden çok daha farklı.

Türkiye’de bugüne kadar çok az üzerinde durulmuş olan bir başka devrim yaşanıyor genç kuşakta. Amerika’nın, Avrupa’nın 1960’larda yaşadığı cinsel devrimi Türkiye 2000’lerde yaşıyor. Türkiye’nin neresine gidersen git, en geri olan birtakım kesimler dışında bundan 15 sene önce düşünülemeyecek, ağza bile alınmayacak olan yaşam ve davranış biçimleri bugün doğal sayılıyor artık. Bu, bir toplumda her şeyi etkiler. Apolitik diyorsun ama cinsellik de politikanın bir parçasıdır. Başka bir tür politikadır. Toplum karşısında tavır meselesidir bu. Dolayısıyla, Türkiye’nin ve toplumun gidişatından ben ümitliyim... Her zaman iyimserim ve bu iyimserliğimi hep korudum ve bunu her fırsatta da ifade ediyorum.

Türkiye’deki toplum nispeten sağlıklı bir toplumdur. Devlet çürümüştür. Bu devletin değişmesi gerekir. Çok radikal bir şekilde ve kökten değişmesi gerekir. Bu ülkede yeterince yetenekli ve okumuş insan var. 30 kişilik, 100 kişilik, 300 kişilik firmayı çeviren insanlar var. Gayet rasyonel kararlar alabilen, bunu güler yüzle yapabilen, günde 12 saat mesai yapıp bana mısın demeyen binlerce, milyonlarca insan var Türkiye’de. Ülkeyi neden bunlar yönetmesinler?

Yani bu mekanizmayı değiştirecek olan kişi bir cerrah gibi davranacak. Bütünü kurtarmak için parçayı kesip atacak...

Aynen öyle. Çünkü bu şart. Türkiye’de devlet kanserleşmiştir. Bu kanser maalesef ki ilaç tedavisinin ötesine geçmiştir. Cerrahi müdahale gereklidir.

Sizin de başınızdaki bu olaylar, bu yıkım kararları, bu hapis cezaları vs. tek çaplı bakış açısından kaynaklanmıyor mu? Sırf bu adamın adı SN olduğu için. Biraz daha üstüne gidelim, zaten Şirince’nin de en güzel yerini almış, insanlara da tepeden bakıyor, biraz uğraşalım biz bu adamla...

Aynen budur. Boyun eğdirelim. Tamam, biz Ermenilere hoşgörülüyüz ama bir yere kadar, boyun eğdikleri sürece. Millet-i sadıka oldukları sürece. Millet-i sadıka köpeklere verilen bir payedir. “Ne kadar sadık köpek” denir. Bu pozisyonu kabul ettiği zaman eyvallah, o zaman dokunmayız, az dokunuruz. Bu yaklaşım çok tipiktir. Bu bir devlet yaklaşımıdır. Vatandaş bunu görmez, eline sopa geçirmiş olanların bakış açısıdır. Aşağılık bir bakış

açısıdır. Bütün dünyadan kalkmış bir bakış açısıdır. Türkiye bu konuda 1920'lerde kalmıştır.

"Hocam Allah'a Peygambere Laf Etmek Caiz Midir?" adını taşıyan kitabınızda size gelen küfürlü bir mail var. Çok tuhafıma gitti. "Lan Ermenilik yapma!" demiş bir tanesi. Söylediği şey, sanki Ermenilik bir küfürmüş, bir hastalıkmış yahut bir mikrobun adıymış gibi algılanıyor.

Bu tip açık ırkçılık, direkt ırkçılık yaygındır. Ama o değildir esas tehlikeli olan. Çünkü onu öfke anında söyler. Başka zaman beraber bir çay içersin başka türlü konuşur. Esas tehlikeli olan, esas kavramaktan aciz olunan, Türkiye' de okumuş insanların bile kavramaktan aciz olduğu şu yaklaşımdır: E biz Ermenilere de hoşgörülüyüz. Onlar da bu memleketin bir rengidir. Şimdi bunu zıddına çevir istersen: E biz de Türklere çok hoşgörülüyüz. Onlar da bu ülkenin bir rengidir. Türkleri de sevelim, onlar da insan. Bunun bir hakaret olduğunun farkında değil insanlar. Bu bir hakarettir. Millet-i sadıka, apaçık bir hakarettir. Ben desem ki Türkleri severim, Ermenilere çok sadıktırlar, her isteneni yaparlar, hiç isyan etmemişlerdir. Bu bir hakarettir. Pek çok insan şunu kavramaktan aciz: biz hoşgörü istemiyoruz. Böyle bir talebimiz yok. Memleketin rengi olmak gibi bir derdimiz de yok. Tek derdimiz: hak.

Ben bu ülkede doğmuşum, bu ülkenin vatandaşıyım ve bu ülkede hak sahibiyim. Hakkımı tanı başka bir şey istemiyorum senden! Bu tavırla geldiğin zaman otomatikman düşman olur sana. Bu çok alçakça bir bakış açısıdır. Gençlerde yok bu. 80 sonrası doğmuş gençlerde olumlu ve derin bir zihniyet değişimi var. Yer yer politik bir ortamda eski söylemi devam ettirir gibi görünse de aslında o zihniyet ölüyor yeni kuşakta. Yeni kuşakta "Hakikaten yeter yahu bu saçma sapan eski teraneler" yaklaşımı çok yaygın. Sağda da solda da, her tarafta da... Türkiye'nin toplum olarak iyiye giden bir toplum olduğu kanısındayım.

Geçtiğimiz haftalarda Hrant Dink konulu bir konferansa konuşmacı olarak katıldınız Paris'te. Oradaki insanlara buradan nasıl bahsettiniz?

Olumlu bir tablodan söz ettim. Türkiye'de bir sürü şey değişiyor ve bu olumlu yönde oluyor. Radikal bir şekilde hem de. Onlar Türkiye'ye dışarıdan baktıkları için birçok şeyi göremiyorlar. Türkiye'nin hala eski tas, eski hamam olduğunu düşüyorlar. Türkiye'nin kabuğunu görüyorlar. İçindeki kaynaşmayı göremiyorlar. Dolayısıyla bu lafları Paris'te söylediğin zaman insanlar şaşırıyor. "Senin binalarını yıkıyorlar, nasıl böyle düşünürsün" diyorlar. Olsun, ikisini ayırabilmek lazım. Türkiye gerçekten iyiye gidiyor. Bu giysi bu bedene beş numara dardır. Bu beden çok büyümüştür ve bu giysiyi patlatacaktır. Bu giysi değiştirilmezse iyi gitmeyecek, siyasi yapı bir yerde patlayacaktır.

O kadar kesin konuşuyorsun ki. Patladığı zaman kimleri götürecek ya da neleri değiştirecek? Eskisinden daha beter bir hal alırsa ne anlamı kalır o zaman?

Ben gençliğimde devrimciydim. Şimdi devrimin iyi bir şey olmadığı kanaatine vardım, zamanla tabi. Büyük ümitlerle yapılan devrimlerin hiçbiri iyi sonuç vermemiştir tarihte. Ne Fransız Devrimi, ne Rus Devrimi, ne İran devrimi, bunların hiçbiri iyi sonuç vermemiştir. Bir toplumda otorite çöktüğü zaman ortak birtakım değerler çöktüğü zaman, insanlar sokakta birbirlerini kesmeye başladığı zaman, o toplumda tekrar düzenin kurulması çok büyük acılar pahasına olur. Şöyle söyleyeyim: her Lenin'in arkasından bir Stalin gelir!

Bir gecede, tepeden inme bir devrim değil de, birkaç yıllık bir süreci kapsayan köklü bir değişim... Böylesi daha sağlam olmaz mı?

Anayasa değişikliğidir bunun adı. Anayasanın değişmesi gerekiyor ve öyle ufak tefek, kozmetik bir şekilde değil, çok radikal bir şekilde değişmesi gerekiyor. Türkiye'nin önündeki en önemli gündem maddesi anayasa değişikliğidir. Kurumların A'dan Z'ye, bütün bir devlet kontratının, devlet zihniyetinin yeniden tanımlanması gerekiyor. Bu değişiklik topluma ümit verecek ve toplumun nefes almasını sağlayacaktır. Birtakım şeylerin yeniden ve salim kafayla kurulmasını sağlayacaktır.

Türkiye'nin bugün gelmiş olduğu noktada payı olan tonla insan var. İstanbul'da, Ankara'da, şurada burada oturup konuştuğum zaman ülkemle

gurur duymamı sağlayacak bir sürü insan var. Bunlara bir kapı açılmalıdır artık. Bu ülkenin kaderinde onların da bir sözü olması lazım. Türkiye'de bankalara bakıyorsun, gazetelere bakıyorsun, firmalara bakıyorsun, pırıl pırıl insanlar var. Dünya çapında insanlar bu kuruluşlarda çalışıyor. Haydi ondan sonra kalk git bakanlığa bakalım, orada ne görüyorsun karşında? Ben sana söyleyeyim ne gördüğünü: kokuşmuş bir üçüncü dünya diktatörlüğü! Bu ülke buna layık değildir.

Değişimden korkanlar eskisi gibi rant sahibi olamayacakları için korkuyorlar. Kendisine güvenen bir toplumun değişimden korkacağını sanmıyorum.

Bu bir özgüven meselesidir. Türkiye'nin bir toplum olarak daha önce olmadığı ölçüde kendine güveni var artık. Bu meslek kazanmakla oluyor, okumakla oluyor, biraz dünya görmekle oluyor. Kabuğunu kırıp gerçek dünyaya çıktığında bir iki tokat yersin ama ondan sonra ayakta durmayı öğrenirsin! Ayakta durmayı da öğrenince daha rahat olursun, daha çeşit insan tanımış olursun. Dolayısıyla şunun farkına varırsın: bir tek babamdan gördüğüm bizim köyün kahvesinde konuşulan dünya yok, bir sürü dünyalar var. Bu anlamda Türkiye ciddi yol kat etmiştir. Fakat bürokrasinin istihdam metodu, bürokrasiye adam alma yöntemi o derece tıkanmıştır, o derece çıkmaza girmiştir ki (bu 12 Eylülden sonra daha beter oldu) kendine asgari saygısı olan kimse devlet memurluğuna girmez, girse de sürdüremez.

Herhangi bir devlet dairesine işini yaptırmaya gittiğinde oradaki görevli memur senin suratına neden sanki ona küfretmişsin gibi bakar?

Bak o adamın kardeşi oto sanayide tamircidir. Aynı aileden gelirler. Sözde biri okumuştur ve devlet memuru olmuştur, öbürü okumamıştır, sanayide oto tamircisi olmuştur. Ve oto tamircisine gitmek Türkiye'nin neresinde olursan ol bir zevktir. Güler yüzle karşılanırsın, işin olabilecek en hızlı ve en pratik şekilde halledilir, arada da çay ısmarlarlar. Bir de oturur halini hatrını sorarlar. Neden o kardeş böyle oluyor da öteki kardeş tapu dairesindeki çirkef suratlı memur oluyor? Problem hükümet konağının içindeki adamlarda değildir, hükümet konağının kendisi çürüktür. O konağın yıkılması lazım. O kasvetin, o zihniyetin, o mevzuatın, o anlayışın yıkılması lazım. Bunun için Türkiye'de devlet memuru sayısının radikal bir

şekilde azaltılması lazım. Onda biri yeter. 3 milyon yerine 300 bin devlet memuru kâfidir.

Sence nasıl bir değişim olmalı bürokrasinin kademelerinde?

Genel bir ilke olarak, birincisi, devlet memuru sayısının radikal şekilde azaltılması lazım. İkincisi, devlet memurlarına bugünkünden çok daha geniş yetkiler verilmesi lazım. Maaşlarının artırılması lazım, bütçe yetkisinin artırılması lazım, bağımsız hareket etme yetkisinin artırılması lazım, şahsi menfaat ve suç tespit edildiği zaman cezalarının çok ağır olması lazım. Kamu güvenini kötüye kullanmanın cezası ölümcül derecede olmalı. Bunun ötesinde sözleşmeyle istediği kadar adam istihdam etme yetkisinin verilmesi lazım. Dolayısıyla devletin ayak işlerini yapacak olan kadronun herhangi bir özel sektör çalışanı gibi işe yaradığı sürece görev yapan, işe yaramadığı zaman işten çıkarılan insanlar olması lazım. Buna karşılık az sayıda kamu yöneticisine her türlü imkânın verilmesi lazım. Sorumluluk verilmesi lazım. Ve dolayısıyla o sorumluluğu taşıyabilecek adamların istihdam edilmesi lazım.

Seksen yıldır Türkiye'nin kapısının önündeki ağaca tüneyen, kemikleşmiş bir zihniyet var. Türkiye'nin şartlarını hâlen 1920'lerdeki gibi gören, o yılların zihniyetinden kurtulamamış bir bürokrasi var…

Seksen yıldır Türkiye'nin kapısının önündeki ağaca tüneyen, bürokrasinin Tanrısıdır. Bürokrasinin her odasında o Tanrının bir fotoğrafı vardır.

Yanlış anlama, benim Mustafa Kemal'le çok fazla bir derdim yok. Mustafa Kemal'i siyasi olarak eleştiririm hatta yaptığı işlerin birçoğu yanlıştır. Fakat kişi olarak benim saygım vardır, parlak bir insandır. Böyle parlak insanlar dünyaya az gelir. Böyle adamlara hayran olmak gerekir. Her devlet dairesinde Mustafa Kemal'in bir fotoğrafı olmasaydı ya da her meydanda heykeli olmasaydı, gerekirse Mustafa Kemal'i savunan bir kitap da yazabilirdim. Mustafa Kemal benim için bir trajedi kahramanı ve büyük bir siyasi dehadır. Büyük bir maceraya girişmiştir, bu macerada yaptığı işlerin çoğu kötü sonuç vermiştir, iyi olmamıştır Türkiye için. Fakat bu bir şeyi değiştirmez. Kötülenen bir kişi olan III. Richard hakkında nasıl ki trajedi yazabiliyorsa Shakespeare, Mustafa Kemal hakkında da bir trajedi

kahramanı olarak bir eser yazılabilir. O ayrı bir mesele. Şu anda bizim sorunumuz şudur: bu çürümüş sistemin emniyet pimidir Mustafa Kemal. Onun tanrısıdır, onun simgesidir, onun ideolojik kilididir. Bu kilidin kırılması gerekir.

Yanlış Cumhuriyet **kitabında aktardığınız, Mustafa Kemal'in Fethi Okyar'a söylediği cümle var. "Bugünkü manzaramız bir diktatörlük manzarasıdır" demiş, demokrasi özlemini dile getirmiş sanki. Diktatörlük eğilimi Mustafa Kemal'in mi, yoksa onun mirasını devralanların mı yanlışı var?**

O dikta müessesesini, o teröre dayalı devlet yapısını Atatürk kurmuş. Orada bir özeleştiri var dikkat edersen. 1930 yılında söylenmiştir ve bu yıl yeterince analiz edilmemiş kritik bir yıldır. Sistem, 1929 buhranından sonra çökme eşiğine gelir. Atatürk nedeni belli olmayan bir şekilde beş ay kadar kaybolur piyasadan. Basında adı geçmez. Arka planda yüksek ihtimalle bir iktidar savaşı vardır. Muhtemelen ciddi bir hastalık geçirir. Onun dönüşünde de Yalova günleri başlar Atatürk'ün. 1930 yazında birden yepyeni bir kimlikle karşımıza çıkar. Bu özeleştiriyi o noktada yapmıştır. Bu özeleştiriyi yapıyor, peşinden Fethi Okyar'a parti kurdurtuyor. Ne zaman ki o partinin seçimleri kazanacağı anlaşılıyor derhal o partiyi kapattırıyor ve üyelerini sürüm sürüm süründürüyor.

Bir de trajik olan şudur, Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulacağı zaman Atatürk parti üyelerini re'sen atıyor. Atadığı adamlar yalvarıyor Atatürk'e, "Ne olur bizi Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan gönderme" diye...

Korkuyorlar adamdan. Bir tür tabii afet yani... Siyaset oyunu çok enteresan bir oyundur. Bazen insan kendine bile anlatamaz, açıklayamaz, itiraf edemez neyi, neden yaptığını. Sonuçta tehlikeli bir ölüm kalım oyunu oynuyorsun. Bu rodeodan daha tehlikeli bir oyun. Atın üstünde son sürat koşan bir ülkenin sırtına binmeye çalışıyorsun. Bir hata yaptığın anda bittin, ölürsün.

Hitler'in dediği gibi: diktatörlük bisiklete binmeye benzer, ellerini bıraktığın anda düşersin.

Yalnız diktatörlük değil, siyasi liderlik çok zor bir iştir. Büyük özveri, büyük çılgınlık gerektiren bir iştir. Siyaset bir ölüm kalım mücadelesidir. Dolayısıyla bir tarihçi veya sosyologdan çok, bana öyle geliyor ki siyasi liderleri ancak bir Shakespeare anlayabilir. Düşün ki büyük bir ülkeyi yönetiyorsun ve tehlikeli oyunlar oynuyorsun, gündüz boyunca birtakım kararlar ve emirler verdin, gece yattığın zaman ne düşünürsün? Gece uykun kaçarsa “ben yarın ne yapacağım?” diye düşünmez misin?

İktidarın kuvvetlendikçe halkı daha çok sindirmez misin?

Bazen sindirmek, bazen yumuşak gitmek gerekir. Düşün ki siyasi karar mevkiindeki bir insanın topu atacak bir yeri yoktur. Normal insanların müthiş bir lüksü vardır hayatta: “Bundan sonrasını bilmiyorum, karanlık topraklardayım” dedikleri anda topu başkasına atarlar. Liderin böyle bir fırsatı yoktur, kararları almak zorundadır. Ve kararları yetersiz bilgiyle almak zorundadır. Her kararın temel özelliği budur. A kararını versen sonuçları ne olur, B kararını versen sonuçları ne olur; ancak tahmin edebilirsin. Gerçekten bilemezsin. Durmadan kumar oynuyorsun. Bu lider neden alkolik oldu diye sormak lazım. Bir insan durduk yerde alkolik olmaz...

İstiklâl Mahkemelerinde verilen birçok karardan Mustafa Kemal’in haberi olmadığını, İsmet Paşa’nın ve şürekâsının bir tertibi olduğunu iddia edenler de var...

Bu kişiler tarihten haberdar değildir. İstiklâl Mahkemelerinin A’dan Z’ye kontrolünün, hem birinci devir İstiklâl Mahkemelerinde (Kurtuluş Savaşı sırasındaki) hem 1925’te kurulan İstiklâl Mahkemelerinde, doğrudan doğruya Atatürk’ün emirlerinin geçerliliği olduğu, İsmet İnönü’nün ise her zaman için bir fren unsuru, “paşam bu kadar ileri gitmeyelim” diyen bir kişi olduğu bir açıktır.

Olay sadece İstiklâl Mahkemeleri değil. Baktığın zaman kariyerine, 1909’dan başlayarak aralıksız olarak hayatının sonuna kadar durmadan adam öldürme emri vermiş. Libya’da İtalyan işgali demişler, ama durmadan isyancı Arapları öldürmüşler. Çanakkale Harbinde Mustafa Kemal’in

parlamasının temelinde sayısız askeri gözünü kırpmadan ölüme sürebilme yeteneği yatar. Yüzlerce kişiyi bir günde ölüme gönderiyor. Suriye cephesinde durmadan ölüm emri veriyor. Milli Mücadele sırasında belki dokuz bin kişinin idam emrini veriyor. Bunun peşinden 1925'te aralarında en yakın şahsi dostları olan Arif Bey gibi (aynı odayı paylaştığı insanlar bunlar) yahut Cavit Bey gibi kendisini en zor günlerinde desteklemiş insanların hiç gözünü kırpmadan idam kararını imzalıyor. Kendisine çok yakın olan insanların birçoğu muamma şekillerde öldürülüyor. Kendi sevgilisi Fikriye dahil olmak üzere...

Menemen İsyanı sırasında bir şehrin haritadan silinmesi emrini verebiliyor. Bursa'da, Rize'de sivillerin öldürülmesi… ve nihayet 1925'te Kürt ayaklanmasının orantısız bir güçle bastırılması. Geliyoruz Dersim'e 1937-38'e... Dersim'in hiçbir siyasi açıklaması yoktur biliyor musun... 1925 isyanı başkadır, 1925 isyanında devlet paniğe kapılmış görünür. Çünkü bütün Kürtler ayaklanıyor, İngilizler bu işin içinde mi belli değil. "Yenilebiliriz her an" duygusu hakim. Abartılı bir korkudur ama, anlaşılabilir bir korkudur. Dersim'de böyle bir şey yoktur. Dersim'de ciddiye alınacak bir isyan yoktur. Bir şekilde devletin emirlerine boyun eğmeyen, binlerce senedir de boyun eğmemiş bir topluluk var. Hiçbir anlamı yok Dersim'de katliam yapmanın. Yaşlı ve huysuz bir adamın "yahu biz iki senedir kimseyi doğru dürüst öldürmedik, biraz öldürelim" demesinden başka bir şey değildir. Dersim Harekâtını tamamen şahsi emriyle yürütmüştür. Trabzon Atatürk Evi'nde kurşun kalemle üzerinde çalıştığı haritalar vardır. Bu haritalar askeri operasyon haritası değildir. Bu haritalar katliam haritasıdır. Bir anda tam teçhizatlı Türkiye Cumhuriyeti ordusu, diğer yanda ortaçağı yaşayan birtakım aşiretler... Kadınıyla, çoluğuyla, çocuğuyla... Bunların nasıl yok edileceği, nereye sürüleceği, bunların hesabını yapmıştır.

1909'dan 1938'e kadar 29 yıl boyunca aralıksız olarak adam öldürme emri vermiş. Bütün bunlar, neden alkolik olmuş sorusunun bir cevabıdır belki.

Atatürk'ün şahsiyetiyle bir problem olmamasına rağmen, nedense onun devrini eleştirmek dahi sanki Atatürk'e karşı geliniyormuş hissiyatı yaratıyor insanlarda...

Olay şudur, ben bunu ısrarla ayırt etmek istiyorum: Atatürk’ün kendisi ayrı, Atatürk’ün heykeli ayrı. Şu anda Türkiye’nin en önemli gündem maddesi Atatürk’ün heykelinin indirilmesidir. Bundan kast ettiğim şu. Bir devlet ideolojisi haline gelmiş, her türlü değişimin önünde bir engel haline gelmiş, Türkiye’de her türlü sisteme yönelik sorgulamayı vatan hainliğiyle eşitleyen zihniyetin simgesinin kırılması gerekiyor. Bu simge kırıldıktan sonra Atatürk’ü herhangi bir ülkenin herhangi bir lideri gibi trajik, ilginç, çarpıcı, doğru ve yanlış çok büyük işler yapmış bir adam olarak o zaman ele alabiliriz. Jül Sezar da Atatürk’ün yaptığından daha berbat işler yapmıştır. Ama ben Jül Sezar’a düşman falan değilim. Jül Sezar’ı ilgi ve hayranlıkla okuyorum. Belki bazen lanetle okuyorum ama bir insan olarak görüyoruz çünkü Jül Sezar’ı.

Atatürk’ün tanrılaştırılan vasıflarını alıp, ona tekrar insani vasıflarını geri yükleme meselesi mi?

Biraz öyle. Atatürk’ün bir simge olarak, Türkiye’nin üstüne bir kâbus gibi çökmüş olan, Türkiye’nin önünü tıkayan, Türkiye’de demokratikleşmeyi imkânsız hale getiren bir işlevi vardır. Özellikle 1950’den bu yana Atatürk’ün simgesi Türkiye’nin bunca seneye rağmen demokratik bir yapıya kavuşamamasının başlıca garantörü olarak Türkiye’nin başında bulundurulmuştur. Türkiye’deki totaliter ideolojinin meşruiyet kaynağıdır. Bunun kırılması gerekir. Ondan sonra 1938’de vefat etmiş olan ilginç şahsiyete, şahsiyet olarak geri dönebiliriz. Şu anda bizim mücadelemiz Atatürk’ün şahsiyetiyle değil, Atatürk’ün heykeliyle, Atatürk’ün maskıyla.

Türkiye’de “üç büyük” kullanılan değer var. Din, milliyetçilik ve Atatürk…

Birtakım hassasiyetlerin olması doğaldır. İnsanlar yalnızca birey olarak değil aynı zamanda grup mensubu olarak ta yaşarlar ve gruba hakaret etmek iyi bir şey değildir. Eğer grubun bir özgüveni ve olgunluğu varsa ayıplar ve geçer. Çocuksu bir yanı varsa, özgüveni yoksa ve korku içindeyse linç eder. Bu eğitimle düzelecek bir şey değildir. Bu toplumun özgüveniyle alakalı bir sorundur. Yeterince eğitimli, yeterince özgüven sahibi, kendine güvenen, “nasıl olsa biz bu grup olarak varız ve bize hakaret de etseler, onları ayıplarız, sonra da işimize devam ederiz” diyen bir toplum kendine güveni

olan bir toplumdur. Kendine güveni olmayan toplum linçten başka çare bulamaz. Çaresizlik duygusunun sonucudur çünkü linç. Dolayısıyla birtakım şeylerin düzelmesi zamana bağlıdır. İnsanların eğitim ve ekonomik düzeyleri geliştikçe toplumdaki imkânlar arttıkça bazı şeyler kendiliğinden düzelecektir.

Türkiye'de asıl sorunun ekonomik olmadığını da söylüyorsun. Bu biraz garip bir düşünce değil mi? Mükemmel bir refah düzeyimiz yok sonuçta…

Esas can yakıcı problem bence ekonomi değildir Türkiye'de. Yahu Avrupa'nın herhangi bir kasabasına git, sonra elli sene sonra bir daha git, aynı kasabayı görürsün. Hiçbir şey değişmemiş. Türkiye'de bir kasabaya altı ay sonra git, çehresi değişmiş. Her tarafta, nereye bakarsan yatırım görüyorsun. İngiliz editör bir arkadaşımla küçük otelleri gezmiştik iki sene önce. Kış vakti otuz tane otele gittik. Otuzunda da yatırım vardı. İstanbul'dan başladık, Antalya'ya kadar gittik. İstisnasız hepsi inşaat yapıyor. Bunlar var olan işletmeler. Yanına bina ekliyor, üstüne kat çıkıyor, bütün odaları değiştiriyorlar. Ağzı açık kaldı kadıncağızın. İngiltere'de bir otel elli senede bir tadilat görür. Türkiye'de iş yapan herkes deli gibi işini büyütme derdinde.

Türkiye'ye uzaktan bakarsan, herkes kazanıyor… Ama bir de dehlizlerine inmek gerek. Bakalım gerçekten de sanıldığı gibi mi?

Çalışan kazanıyor. Ama o çalışan da çalışmayana yediriyor bir şekilde. Sonuçta para dediğin akar. Birilerinin daha fazla geliri olunca öbürlerinin geliri olmuyor anlamına gelmez bu. Parayı alıyor ne yapıyor, tüketime harcıyor, işçi istihdam ediyor, çocuğunu okula gönderiyor. Deli gibi pahalı okul açılıyor Türkiye'de. Nereden geliyor bu değirmenin suyu? Demek ki milyonlarca insan Türkiye'de kaç para olursa olsun ben çocuğumu okutacağım diyor. Çılgın paralar ödüyorlar okullara. Bu para nereden geliyor? Azınlık kazanıyor diyorsun. Eyvallah, azınlık kazansın. E onun kazandığı parayla bir sürü öğretmen istihdam ediliyor. Her okula bilgisayar alınıyor, sıra alınıyor, müstahdem alınıyor, gofret alınıyor.

Sana davulun sesi uzaktan hoş geliyor. Tepeden bakınca dünya güzel gözüküyor ama, biraz aşağı insen gerçeğin öyle olmadığını göreceksin.

Haftada bir mutlaka, ya da iki, Selçuk sanayi bölgesine gider esnafla muhabbet ederim. Çok da severim bunu. Esnafın hep bir şikâyet tarzı vardır. Bu şikâyet bir kültürün bir parçası olmuştur. Kimle konuşsam ki Selçuk ekonomik olarak iyi gitmeyen bir kasaba olmasına rağmen, turizm dışında doğru dürüst bir gelir kaynağı olmayan bir kasaba olmasına rağmen, Selçuk'ta kiminle konuşsam herkes işini büyütüyor. Madem bu kadar şikâyetçisin niye büyütüyorsun işini? Niye yatırım yapıyorsun? Madem insanlarda para yok, Konya, Kütahya, Denizli, uyduruk birer kasabaydı buralar. Yirmi sene içinde akıllara durgunluk veren birer metropole dönüştüler. Uçsuz bucaksız apartman deryaları, şirketler, oteller... Türkiye'nin ekonomisi kötüyse Konya'ya, Kütahya'ya, Denizli'ye, Antep'e, Adana'ya ne oluyor?

Geçtiğimiz bayram Doğu'ya gitmiştin. Mardin, Diyarbakır taraflarına...Oralardaki vaziyet nedir senin gördüğün kadarıyla? Güneydoğu'nun geleceğine baktığın zaman olumlu gelişmeler görüyor musun?

Evet... Diyarbakır'a gittiğim zaman en azından siyasi açıdan iyimser izlenimlerle dönüyorum.

Batıdaki büyük şehirlerin nüfuslarını şişirmek yerine Doğu'ya yatırımlar yaparak bölge halkının orada kalmasını sağlamak daha mantıklı değil midir?

Hakikaten derin konulara girmeye başladın şimdi. Gireriz yani, istiyorsan. Güneydoğu'da farklı bir olay vardır. Oradaki insanlar keyifleri istediği için kalkıp Batı'ya gitmediler. Eziyet ve katliam tehdidiyle karşı karşıya kaldılar, o yüzden göçtüler. Yerlerinden yurtlarından edildiler. Ölmemek için, zulüm görmemek için kaçtılar, İzmir'e yerleştiler, Manisa'ya yerleştiler, Bursa'ya yerleştiler.

Bir gerçek var ki Güneydoğu'da akıllara durgunluk veren bir nüfus artışı var. Dolayısıyla gerek şehirlerde gerek taşrada bir kaynaşma var orada.

Sağlıksız bir büyüme var. Bunu İçdoğu Anadolu'yla kıyasladığın zaman, mesela Erzincan'a, Sivas'a, Kayseri'ye baktığın zaman bu şehirlerin taşra bölgelerinde büyük bir nüfus boşalması var. Buna karşılık Fırat'ın öbür yanına gittiğin zaman ortalık insan kaynıyor.

Ben Kürtleri severim. Bazen kızsam da severim. Onlarla konuşmayı daha ferahlatıcı buluyorum. Bazı şeylere daha sağlıklı bakıyorlar. Dobra, dik ve düzgün düşünüyorlar. Son zamanlarda bayağı ciddi bir ruhsal özgürleşme yaşadılar. Birtakım tabular koptu artık. Türkiye'yle siyasi bir bağın sürmesinden yanalar. "Güneydoğuda bağımsızlık istiyorum" diyen çok az kimseye rastladım bugüne kadar. Tek tük vardır ama onlar marjinaldir. Ama Türkiye'ye bağımlılık, Türkiye'ye boyun eğme hali kalktı. Birden bire *"edî bese"* sloganıyla her şey değişmeye başladı. Türk devletinden bize hayır yok, dolayısıyla biz burada milyonlarca insanız, bir sürü genç insan var ki yaş ortalaması 18, 19... Bu insanlar "biz burada yeni bir hayat kurmak zorundayız" dediler. Bir anlamda gerçek bir devlet kuruyorlar...

Güneydoğu için söylenegelen "devletin unuttuğu topraklar" klişesi çok yaygındır…

Unutarak adam harcayabilir misin? Devletin bunca senedir hiçbir şekilde unutmadığı topraklardır Güneydoğu. Gittiler seksen sene boyunca mahvettiler adamları. Devletin unuttuğu topraklar diye bir şey yok. Devletin bilerek, isteyerek, kasıtlı bir şekilde mahvettiği topraklardır oralar. Bombaladılar, çökerttiler, sindirdiler ve yapamadılar. Hiçbirini yapamadılar! Şu anda her şey tamamen tersine dönmüş durumdadır. Oradaki Türk azınlıklar bölgeyi bırakıp kaçmak kaygısındalar. Bölgede Kürt halkı ezici bir üstünlüğü ele geçirmiş durumdadır. Şimdi bak, buranın Türkiye'den bağımsız bir devlet haline gelmesi bana sorarsan hiç kimsenin işine gelmez. Uygun değildir, doğru değildir ve yanlıştır. Çok çirkin sonuçları olur.

Bazılarının bir özerklik talebi var...

O özerklik talebi yanlış anlaşılıyor. "Bu devletten bize hayır gelmez, biz kendi kurumlarımızı, kendi belediyelerimizi, kendi kararlarımızı, karar alma mekanizmalarımızı oluşturmak zorundayız" diyorlar. Aslında bu

ihtiyaç bütün Türkiye'de var. Yalnız Güneydoğu'da değil, Şirince'de de var. Bu ihtiyaç İstanbul'da da var. Demokratikleşme budur. Bu toplumun üzerine bir kâbus gibi çökmüş olan koca bir devlet var. Bu toplumun "yeter artık" deyip nefes almaya başlaması lazım. Bunun için de birtakım kurumsal yapılaşmaları kendisi yaratması lazım. Batıdaki insanlar maalesef ideolojik hastalıklardan dolayı malullar. Çünkü devlete karşı en ufak bir direniş vatan hainliğiyle özdeşleştiriliyor. Bu vatan hainliğini de Türkler içselleştirmişler. Ama Kürtler "ne yapalım kardeşim hainsek hainiz" diyorlar. Bu da onlara muazzam bir özgürlük veriyor. Köleliğe başkaldıran insanın tipi de düzeliyor, dik yürümeye başlıyor. Güneydoğu'da iyi şeyler oluyor. Ben bunun Türkiye için oldukça hayırlı bir gelişme olduğuna inanıyorum.

Hülasa, Doğu'nun geleceğini parlak görüyorsunuz.

Geleceği kestirmek mümkün değil, çünkü ne olacağı meçhul. Türkiye'de ordu içinde, devlet içinde manyak çok. Giderler bombalarlar Diyarbakır'ı ondan sonra al başına belayı. Sen orada, halk oyuyla seçilmiş, oranın en popüler ve saygı duyulan insanlarını alıp esir kampına tıkar gibi kelepçelersen, bunun sonuçlarına da katlanırsın. Hiçbir şey sonuçsuz kalmaz. Böyle bir davranışın sonuçlarını hesaplamaktan aciz bu adamlar. Bunun, bugün olmazsa yarını vardır. Sen bir toplumun en güvenilen, sevilen, saygı duyulan, sözüne değer verilen 400 küsur kişisini alıp toplama kampı gibi fotoğraflar çektirirsen yarın öbür gün mutlaka bunun hesabını senden sorarlar. Öyle değil, başka türlü sorarlar, tahmin etmediğin yerden sorarlar, ama sorarlar...

Kürtlerin son on yılda sesleri gittikçe yükselmeye başladı. Taleplerini özgürce söyleyebilecek konuma geldiler. Bu uğurda da birçok insan mücadele verdi, bedel ödeyenler oldu. Meseleye devletin penceresinden bakarsak, Kürt sorunu hususunda pozitif yönde bir değişim vardır, diyebilir miyiz?

Devletin bir yeri sıkışmadıkça, mecbur kalmadıkça kimseye zırnık vermez. Güneydoğu'da yenildiler. Türk Silahlı Kuvvetleri yenildi. 25 senede bir avuç terörist dedikleri adamların direnişiyle başa çıkamadılar. Onun için mecburen verecekler; ama vereceklerinin en azını vermeye çalışıyorlar.

Türk tavrının bir ifadesidir bu. “Şarkılarına izin verelim, kahvehanelerde istedikleri gibi konuşmalarına hoşgörü gösterelim...” Hayır efendim mücadele o mücadele değildir. Mücadele yazı dili mücadelesidir. Kürtçeyi zaten konuşuyorlar. Hatta ben sana söyleyeyim Kürtçe konuşmakla kalmayacaklar, Güneydoğu’da kısa bir süre sonra Kürtçe tek dil haline gelecek. Türkler diyor ki: “Kürtçe folklorik bir şeydir, siz kendi aranızda konuşun, ama benim önüme getirmeyin.” Kürtler de diyor ki: Hayır efendim, bir kamu dili olarak, bir yayın dili olarak, bir eğitim dili olarak Kürtçeyi istiyoruz. Yoksa Kürtçeyi biz zaten konuşuyoruz, zaten şarkı söylüyoruz, bunu yasaklayamazsınız...” Bunun için ana dilde eğitim hakkı istiyorlar. Yayın istiyorlar, TRT Şeş gibi değil. “Kürtçe en az Türkçe kadar saygıdeğer bir dildir” diyorlar. Dolayısıyla “Türkçenin hangi ayrıcalıkları varsa biz de onu istiyoruz” diyorlar. “Okulunda çocuğumun Türkçe mi yoksa Kürtçe mi eğitileceğine ben karar vermek istiyorum” diyorlar. Bu da en temel insan hakkıdır. Daha ötesi yok. “Mahkemeye gittiğim zaman ben kendi dilimde ifade vermek istiyorum” diyorlar.

Hazır mevzu bahisken bahsetmekte yarar var. KCK davasında sanıklar müdafaalarını Kürtçe yapmak istiyorlar ama buna mahkeme heyetince müsaade edilmiyor. En son yapılan duruşmada hakimin yanındakine dediği laf şu: “Kürtçe olduğu düşünülen dille konuştular...” Duruşma tekrar ertelendi.

O hakim gariban bir memurdur. Kürtçe olduğunu bal gibi biliyor. Ama “Bunu şimdi böyle yazarsam sicilime bir şey mi olur, amirimden azar işitir miyim” korkusu içinde. Şu anda Güneydoğu’daki mücadele Kürtçenin her özelliğiyle Türkçeyle eşit bir dil olma mücadelesidir. Bunun tanınmasını istiyorlar. Ben dükkanımdaki tabelayı ister Kürtçe, ister Türkçe yaparım, sana ne?” diyorlar. Benim köyümün adı senin verdiğin Pınarbaşı değil, Rezek’tir diyor. Sen kimsin ki benim köyümün adını bana empoze ediyorsun? Diyarbakır Sur Belediyesi Valilik emrine ve İçişleri Bakanlığı’nın kesin yasaklama teşebbüsüne rağmen direnmeye karar verdi. Kürtçe ve Türkçe isimleri yan yana koymaya başladı. Yasal olarak hâlâ hiçbir şey çözülmüş değil ve bu sadece Diyarbakır’ın bir belediyesidir. Büyükşehir de değil...

Osmanlı’nın çok uluslu yapısında Kürtler, Ermeniler, Yahudiler daha rahat değil miydiler? Yahudiler Endülüs’te zorbalıkla karşılaştıklarında, Avrupa’nın hiçbir devleti onları kabul etmezken Osmanlı onlara kucak açıyordu…

Osmanlı öyle idealize edildiği kadar kozmopolit bir ülke değildi. Ama her halükârda Türkiye, cumhuriyet döneminde bu mevzuda kötüye gitmiştir. Kürtler İslam dayanışması çerçevesinde, cumhuriyetten önce, 1909’dan, 1913’ten önce ülkenin egemen unsurunun, millet-i hakimenin bir parçasıydılar. Kürtler egemen koalisyonun bir parçası olmaktan birdenbire ezilen bir ulus haline gelmeyi hazmedemediler. Halbuki eskiden Kürtler ezilen değil ezen unsurdular. Birdenbire bir baktılar ki ayaklarının altından sandalye çekilivermiş, bunca senedir ezip sömürdükleri Ermeniler kalmamış, onun yerine Türkler de “Sizi de tıpkı Ermeniler gibi yapacağız” gibi bir tavra girmişler. Bunu sindiremediler.

Ermeniler zamanında Kürtler tarafından da mı baskı gördü ve ezildi?

Güneydoğu’nun yapısı 20. yüzyılın başına kadar şöyleydi: Ermeniler çalışır üretir, Kürtler gelir haracını alır.

Bu ülkede azınlık olarak varsın ve sırf Ermeni olduğun için hakarete uğrayabilirsin, iş daha da ileri boyuta gidebilir ve tacize de uğrayabilirsin. Bu kişideki savunma mekanizmasını geliştirir. En basitinden bugün İstiklâl Caddesi’ndeki binaların birçoğunda Ermeni ustaların parmağı vardır... Sadece İstiklâl Caddesi değil İstanbul’daki tarihi yapıların bir kısmında o ustaların alın teri vardır... Çırağan Sarayı’nın mimarının Sarkis Balyan olduğunu kaç kişi bilir? Mimar Sinan’ın Ermeni kökenli olduğundan kimlerin haberi vardır?

Güç elinde değilse başka şekillerde güçlenmeye çalışırsın. Bu doğal bir savunma mekanizmasıdır. Başka çaren yok ki. Osmanlı Devletinde Türk olarak yahut Müslüman olarak silah alma yetkin var. Osmanlı Devleti asayişin berkemal olduğu bir ülke de değildi. Gayrimüslimlerin silah taşıma hakkı yok. Dolayısıyla başka şekillerde güçlenmeye bakıyorsun. Artı sıkıştığın zaman devlet hizmetine girme şansın var Müslüman olarak. Emniyet supapların var. Orduya girme şansın var. Müslüman olarak

yağmalardan pay alıyorsun, gayrimüslim olarak alamıyorsun. Dolayısıyla çalışmak zorundasın. Başka bir imkânın yok. Haraçla geçinemiyorsun. Mecburen çalışacaksın.

Şimdi senin meselene gelelim. Kepçeler kapına dayanmış. Neyin var neyin yok yıkacaklarmış...

Yaptığım her yeri yıkacaklar sözde. Şu an içinde bulunduğumuz binayı, Kerevetli Evi, Hamamlı Evi.

Mücadeleni tek başına mı veriyorsun?

Evet.

Nişanyan bu lâfı ediyorsa nüfuzu ve dayanağı vardır.

Hiçbir şeyim yok.

Peki ya kaya mezar?

Kaya mezardan 10 ay hapis cezası verdiler.

Yıkım?

Bina değil, nesini yıkacaklar ki? Kayayı geri mi dolduracaklar? Gerçi onu da yapar bunlar. Öylesine iliklerine işlemiş bir vandalizm var ki. Yıkma hırsı. Güzel bir şey görürsen tekmele!

Oranın kaya mezar olarak yapıldığını biliyorlar mıydı? Hangi amaçla yapıldı orası?

Kayaya delik oyuyorum, başka bir şey yapmıyorum ki. Allahın dağında bir kayaya delik açıyorum!

Orasının kendi anıt mezarın olmasını istemiyor muydun?

Hayır, alâkası yok. İçine mezar odası falan yapmıyorum.

Ölünce oraya gömülmek gibi bir isteğin yok mu?

Umurumda bile değil nereye gömüleceğim. Bir eser bırakabilmektir önemli olan. Ben mezar yapıyorum oraya sadece. İçinde yatmak gibi bir niyetim yok ki. Mezar demek ziyaretgâh demektir.

Oteli ne sebeple yıkacaklar?

Buranın yıkım kararı benden önceki sahibi zamanında alınmıştı. Burası Şirince'de ruhsatlı yapılmış ilk binadır. Fakat projeye aykırı iş yapmışlar o zaman. Bodrum katını projeden 35 santim daha yüksek inşa etmişler. Bir sürü saçma sapan şeyler. Buranın yıkım kararını 1999'da almışlar. Ben burayı aldığımda bitmemiş bir inşaattı. Biz burayı güzelleştirmeye çalıştık.

Hakeza Nişanyan evleri var...

Aşağıdaki evlerin iki tanesinin yıkım kararı var. Onların da yıkım kararı 2002 gibi alınmıştı. Aradan on sene geçmiş, birileri geçen sene benim Taraf gazetesinde yazdığım yazılardan hoşlanmadığı için ve devlete karşı saygısız tavrımdan rahatsız oldukları için bunları ayaklandırdı. Daha doğrusu şöyle bir aptallık yaptılar. Önce 2005'te yaptığım bağ evlerine yıkım kararı çıkarttılar. Sonra fark ettiler ki ona gelinceye kadar Şirince'de bir sürü yıkım var. Biraz manasız oldu yaptıkları iş ve bunun üzerine eski yıkım kararlarını keşfettiler. Vali kalkıp "yıkacağız" gibisinden afili birtakım demeçler verdi. Şunu beklediler, gidip ellerini öpeyim, aman ben ettim sen eyleme, çoluk çocuğumun rızkı için beni affet dememi beklediler. Ben öleceğimi bilsem böyle bir şey yapmam. Doğruları söyledim. Bunun üzerine de çok kararlı bir şekilde işin üstüne gittiler. Üst siyasi düzeyde hak veriyorlar bana. "Haklısın, mevzuat kötü, bürokrasi kötü, bunun kimseye bir faydası yok, milli servete zarardır yaptıkları iş" diyorlar ama bir şekilde bu olayda sanki bürokrasiyi aşamamış gibi görünüyorlar. Yine her şey dönüp dolaşıp bürokrasinin çapsızlığına dayanıyor.

Vali olduğumu varsayıyorum. Biraz da eski kafalı bir adamım. Geldim Şirince'ye. Otel listesine bakıyorum, birinci sırada Nişanyan Otel var.

Nerede? Şu en tepede. Herife bak, en güzel yeri de almış. Niye orayı almış? Biz bu adamla biraz uğraşalım.

Yanında mutlaka bir iki tane yavşak vardır. Sana şöyle derler: "Bu adam kanunlara meydan okuyor zaten sayın valim bir keresinde de müze müdürüne şunları şunları söylemişti." "Gücünü nerden alıyor" diye sorar. Taşaklı birisiyse, arkasında birileri varsa bulaşmayalım mantığıyla hareket eder. Bakıyor ki bu adam kendisinden başka hiç kimseden güç almıyor. Çünkü bunların zihniyetinde hak kavramı yoktur, güç kavramı vardır. Hakkın bir güç olduğunu kavrayamaz bunlar. Bu adam haklı, bu adam düzgün iş yapıyor, bu yüzden güçlü. Herhangi örgütlü bir güç yok arkasında. Ama insanların çıkar hesabı olduğu kadar bir aklı ve bir kalbi de vardır. Dolayısıyla kimle konuşsam, kimle muhatap olsam bu insanlar bana hak veriyor. Alakasız insanlar dahi olsalar, bu işte hiçbir çıkarları dahi olmasa benimle herhangi bir örgütsel yahut ekonomik bir bağ içinde olmasalar da "Yahu bu adam iyi bir şey yapıyor. Buna destek vermeliyim" diyen insanlar var.

Şirince'ye ilk defa ne zaman geldin?

1992'den beri buradayım. İlk kez 1997'de bir ev restore etmeye başladık. 98'de pansiyon işletmeye başladık. 99'da bu binayı aldık, burayı da 2001'de açtık ve yavaş yavaş büyüdü.

92'de buraya geldiğinde şimdiki gibi turist kaynamıyordu...

Ölmekte olan bir köydü burası. Unutulmuş bir dağ köyüydü. Turist sıfırdı. 95-96'da ufak ufak kıpırdanma başladı.

21. yüzyılın uğramadığı bir yer Şirince...

Bu köyün bir atmosferi var. Kokusu güzel, genel görüntüsü güzel... O zamanlar bir tane pansiyon vardı köyde. Biz şunu dedik. Burası olağanüstü bir yer. Ege'de benzeri olmayan bir köy. Buranın köy niteliğini bozmadan burada güzel bir şeyler yapmak lazım. Buraya münferit ve paralı turistin gelmesini sağlamak lazım. Nasıl yapılır? Pansiyon yapılır. Karım dahil herkes dedi ki: "Sen hayal kuruyorsun, deniz varken insanlar buraya niye

gelsin?” Ben de dedim ki eğer biz buraya bayılıyorsak, eşimiz dostumuz misafirimiz bayılıyorsa, bizimle aynı zevki paylaşan başkaları da vardır. Neden gelmesinler?

Önce bir tane, sonra üç tane ev yaptık. Bu evler birinci gününden beri herhangi bir tanıtım da olmadığı halde deli gibi müşteri çekmeye başladı. Ve çok kaliteli, çok güzel bir müşteri. Açtık, daha ikinci ayında İsveç Başkonsolosu geldi, hayatımda gördüğüm en güzel yer dedi gitti. Ben 2001’de bu evler yüzünden hapse girince büyük bir tanıtım oldu o dönemde. Türk basınında çok yer aldı. Her gazetede her gün Şirince yazısı çıkmaya başladı başıma gelen hadise nedeniyle... Esas patlama yılı 2001-2002’dir. Gelenlerin sayısı birden beş katına çıktı. Amerika’da bir Türkiye rehber kitabı yayımlamışlar. O kitapta “Türkiye’de en çok görülmesi gereken on yer” başlığı altında, Ayasofya demişler, Ürgüp’teki peri bacaları demişler, Bodrum Kalesi demişler ve nihayetinde Nişanyan evleri demişler. Olay budur...
13 Şubat 2011

Planını Sevdiğim Şehir Plancıları

*Şirince'de yıkım krizi günlerinde günde bazen beş-altı uzun yazı kaleme aldığım oldu. Çoğunu **Şirince Meydan Muharebelerinin Mufassal Tarihçesi** kitabında aktardım. Bu da onlardan biri.*

Şehir Plancıları Odası Şirince ile ilgili zehir gibi bir bildirgeç çıkarmış. "Bilimsellikten," "toplumsal sorumluluktan" dem vurmuş. Klasik yalanları art arda sıralamışlar. Yüzleri kızarmamış.

Söylediklerinin hemen hemen her cümlesi kandırmacadır. Riyakârlıktır.

Önce bir okuyun. Sonra sıkılmazsanız beş dakika beni dinleyin.

Yalan rüzgârı

"2007 yılından beri imar planı var" demişler. Dememişler de onu ima etmişler. Nah vardır! İmar planı 2007'de onaylandı, üç ay gibi yürürlükte kaldı, mahkeme kararıyla iptal edildi. Mahkemesi temyizi iki sene sürdü. Bir daha 2009 sonunda yürürlüğe girdi. Köyde doğru dürüst kadastro yokken imar planı yapmak gibi absürd ötesi bir işe girişildiği için her şey çorba oldu. İki üç ay önce doğru dürüst kadastro yapılıncaya kadar (tercümesi: çıkmaz ayın son çarşambasına kadar) uygulaması gene durduruldu.

"İmar planı süreci gerçekten gereğinden uzun sürmüş"müş. İtirafını yesinler! Sit ilan ediliyor sene 1983. İmar planı yüz sekseninci bürokrasi kapısından geçip on bir aylığına devreye girer gibi oluyor, sene 2010. 27 senecik sadece. Kadı kızında bile bulunur o kadarcık kusur değil mi? Beklesin evde 27 sene, güzelliği mi eskir?

"2001'de geçiş dönemi yapılaşma koşulları ilan edilmiş"miş. Vatandaş cahil ya, salla gitsin! Bunlar bilmez mi ki geçiş dönemi yapılaşma koşulları 2863/17 uyarınca sadece iki sene için geçerlidir, 2001'de dostlar alışverişte görsün diye ilan ettikleri geçiş dönemi koşulları 26.9.2003'te kadük

olmuştur? Yenisi çıkarılmamıştır. Üstelik şu an yıkılması öngörülen yapılar arasında 2001-2003 arasında yapılmış olan hiçbir şey yoktur?

Şirince'yi siteleştirme planı

Yaptıkları imar planı nasıl bir şey ben size söyleyeyim. O imar planı çerçevesinde 2007 ve 2010'da Şirince'de dört veya beş tane inşaat izni verildi. Hangileri olduğunu anlamak kolaydır. Gelin Şirince'ye, bakın etrafa, en çirkin, en görgüsüz, en kibirli, en "Kuşadası tipi villa" kılıklı betonarme binalar hangisi diye bakın. İşte onlardır.

Şirince'de betonarmenin yasak olması lazım. Plan betonarmeye izin vermekle kalmıyor. Uygulamada betonarmeden başka herhangi bir şey yapılmasını imkânsızlaştırıyor.

Şirince'de eski evler yerin eğimine göre iki veya üç katlıdır, çatı hattı o yüzden ahenklidir. Plan 6,5 metre kot verdiği için bütün evler asker gibi 6,5 metre yapılıyor.

Şirince evleri bitişik nizamdadır. Plancı takımı toplu konut kooperatifinden başka yapılaşma modeli bilmediğinden, plan bütün köyü villa tipi konut misali tek örnek evlerle dolduruyor.

Şirince evlerinin çatısı dört akarlıdır. Plan bitişik parsele saçak taşmasını yasakladığı için üç akarlı, yarım çatılı ucubeler yaratıyor.

Şirince'de evlerin alt katı taş, üst katı bağdadidir. Biraz yamuk olurlar. Güzelliği de oradadır. Plan betonarmeden başka şey görmemişler tarafından yapıldığı için 50 metrekarelik buz gibi sıvalı kör beton duvarlara bana mısın demiyor. Bilmiyorlar çünkü. Öyle bir duyarlıkları yok. Ruhları öleli yıllar olmuş.

En fecisi, Şirince'de doğru dürüst kadastro yapılmadığından kadastro haritasıyla fiili durum arasında uçurumlar var. O yüzden ne yapmak istersen iste, önce var olan yapıyı yıkman lazım ki projen kadastro haritasına uysun. "Aaa" diyorlar, "200 senelik Rum evi ama tapudan bir metre taşmış

görünüyor.” E, kadastro kutsal çünkü altında Devletin mühürü var. Hakikat ise nedir ki? Yık gitsin, evin Devletin çizdiğine uygun olsun.

Peki yıkılsın, ama sen ne cüretle konuşursun?

Şirince’de çirkin yapılaşma yok mu? İbadullah var. Düzeltilmesi lazım mı? Kesinlikle lazım. Hatta birçoğunun, evet, yıkılması lazım. Şirince’nin çarşısından aklı başında olan herkes nefret ediyor. Ben de nefret ediyorum. Biz yirmi sene önce bu köye geldiğimizde burası dünya güzeli sakin sessiz bir yerdi. Şimdi çarşıya hiç inmemeye çalışıyorum. Üstüme fenalık geliyor.

Peki kimdir bu durumun müsebbibi? Görmemek için hakikaten kör ve ahmak olmak lazım. Adamlar 27 senedir hiçbir iş yapmamış, “ben devletim, teknokratım, bürokratım, var mı bana yan bakan” diye hindi gibi şişinmekle yetinmiş. Sadece kâğıt üretip birbirine paslamış. Köyün sokaklarını sökmüş, altı ayda kapatıp döşemekten aciz kalmış. “Aydınlatacağım” diye getirip Allahın dağ köyüne otoban ışıkları takmış. Sonra da vatandaş niye çerden çöpten tezgâh yapıp tarihî köyde dantel satıyor diye efeleniyor. Var mı böyle kabadayılık yahu? Sen kimsin? Bir okulda dört sene toplu konut planı yapmayı öğrendin diye milletin evini dükkânını yıkma fetvası verme cüretini nereden buluyorsun?

Yoksa millet kendi köyünü kendi yapmaya başlarsa ne olur acep benim çorbam diye mi telaştasın?

Kaçak helâ, ahşap tezgâh

Gelelim işin asıl ahlaksızlık kısmına.

Efendim neymiş, “Kaçak eklentiler, yapılaşma izni olmayan alanda yapılan ahşap dükkân, kapalı sundurma, wc, seyir terası, pergole, izinsiz duvarlar, müştemilat yapıları, havuz, dokuya uygun olmayan kaplama gibi izinsiz uygulamalar”mış yıkılacak olanlar. İkiyüzlülüğe bakar mısınız?

Bunlar iki senedir Nişanyan’ın evlerini yıktıracağız da yıktıracağız diye isterik oldular. Peki Nişanyan’ın evleri kaçak eklenti miymiş? Ahşap

dükkân mıymış? Kapalı sundurma mıymış? WC miymiş? Pergole miymiş? Yoksa izinsiz duvarlar mıymış? Hangisiymiş?

Hayatta görmedikleri, beton apartmanlarında dört duvara karşı otururken tahayyül bile edemedikleri güzellikte bir mahalle ve iki tane köy yapılmış, evleriyle, konaklarıyla, kuleleriyle, hamamlarıyla, bağlarıyla, bostanlarıyla. Efendim dokuya aykırıymış mış. Dokusuna aykırıysa ittiğimin dokusunu buna uydur değil mi? Hayır, kudurdular ki bize danışmadan yaptı diye. Yıkılsın diye orgazmlara girdiler. Sonra da baktılar ayıp oluyor, Ahmet'in sundurmasını, Mehmet'in tahta tezgâhını, Hasan'ın briketten helâsını da yıkılacaklar listesine eklediler ki yaptıkları eşeklik "bilimsel" gözüksün. "Toplumsal sorumluluk" havaları atabilsinler. Ne kadar ahlaksız adamlar oldukları hemen belli olmasın.

"Bilimsel"miş. Bilimselini seveyim. Bildiğin çapulcu Timur ordusu bunlar. Kıskançlıktan, önyargıdan bir yerleri şişmiş. O kadar.

23 Şubat 2011

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I

Ankara'nın Doğusundaki Türkiye *adlı gezi kitabımda (Boyut Yay. 2006) yer alan bu yazıyı, Şirince'de yıkım krizinin en civcivli günlerinde sosyal medyada bir kez daha paylaşma gereği duydum.*

HOTEL AYVAZYAN

1930'larda Fransız yönetimi zamanında Jozef Ayvazyan adlı vatandaş Soğukoluk'ta Ayvazyan Oteli yapmış. Suriye'nin ve Ortadoğu'nun en güzel otel ve restoranı olarak ün kazanmış.

1938'de Ermeniler Hatay'dan gittiğinde Ayvazyan – beş-on aile ile beraber – vatanında kalmayı tercih etmiş. Yıldırmak için ellerinden geleni yapmışlar. Savaş sırasında "Alman casusu" suçlamasıyla hapis yatmış. Bir süre Hatay iline girmesi yasaklanmış. Yılmamış. Yollar yaptırmış, ağaçlar dikmiş. Halep ve İskenderun'un seçkinlerini köye getirmiş. Sekiz dil bilirmiş. 1969'da vefat etmiş.

Arada Ayvazyan'a rakip 10-15 otel, "motel," vb. açılmış. 1960'larda Soğukoluk Ortadoğu'nun önde gelen fuhuş merkezi olarak üne kavuşmuş. 70'lerde işin içine kumar ve mafya girmiş; silahlar patlamış.

12 Eylülden sonra Uğur Dündar'la Kenan Evren el ele verip bu gidişe dur demeye karar vermişler. Tesislerin hepsi kapatılmış; fuhşun kökü kurutulmuş. Boşaltılan binalara filanca bakanlığın dinlenme tesisleri, falanca kurumun miskinler yurdu yerleşmiş. Bahçeleri ot, sokakları çöp bürümüş. Ayvazyan Otel birkaç kez el değiştirdikten sonra kapatılıp mühürlenmiş. Kapısı penceresi kırık, duruyor.

Köyün adını da değiştirip **Güzelyayla** etmişler. Şimdi kahvede pinekleyen yaşlılara sorunca, "Ayvazyan çok kıymetli adamdı, Soğukoluk'u Soğukoluk yapan odur" diye anlatıyorlar.

1 Mart 2011

Tanrı Lazım mı?

Şirince'deki ölüm kalım mücadelesine beş dakika mola verip bir arkadaşa yazdığım email.

"Tanrı" fikri, yeterince fikrî olgunluğa sahip olmayan insanlara din duygusunu benimsetmek için uydurulmuş bir efsane olmasın sakın?

Buddha'da tanrı(lar) marjinaldir, ancak halkın inandığı tanrılara saygı göstermenin bir sakıncası olmadığı kabul edilir. "Dar Yol"u seçen seçkinlerin ise, tanrı hikâyeleri gibi dünyevi simgelere ihtiyacı yoktur. Hint tanrıları sonradan peyderpey Budist inanç dünyasına sızmışlardır.

Stoacılarda da tanrı sanki bir tür zoraki alegoridir. Tanrı kavramı hiç kullanılmadan da aynı felsefi yapı rahatlıkla kurulabilir.

"Tanrı her yerde ve hiçbir yerdedir" yahut "insanın kalbindedir" diyen mutasavvıflarda da buna benzer düşünceleri bulabilirsin. Belki organize din terörü yüzünden açıkça ifade edilememiştir.

"İlkel" denilen kavimlerin dinlerinde çoğu zaman net bir tanrı kavramı yoktur; daha çok cin ve peri tarzında, rengârenk hikâyeleri olan efsane yaratıkları vardır. Oysa o insanların erdem, vicdan, hak, ve hatta "din" duygusu, medeni sayılan insanlardan eksik değildir.

Tanrı kavramını reddettiğin zaman dini çok daha berrak ve daha insani bir boyutta kavrama şansına kavuşursun. Ali ile farkımız şurada. O klasik "sol" aydınlanmacılıktan geri adım atmadığı için organize dinin ve "tanrı" kavramının en iyi ihtimalle saçmalık, en kötü ihtimalle bilinçli sömürü olduğunu düşünür. Ben ise tanrının ve dini mitolojinin bazı insanlarda hakikate varmak veya hakikati ifade etmek için pekala yararlı bir araç olabileceğine inanırım.

Cehennemde yanacak mıyım dersin?

2 Mart 2011

Eski Yeradlarının İadesi İçin Ne Yapılmalı

TESEV için hazırladığım ***Türkiye Yeradları Araştırması'****nın sonuç bölümü.*

A. Kürtçe adlar sorunu

Değiştirilmiş yeradlarının iadesi meselesi Türkiye gündemine son yıllarda Kürt kültürel hakları tartışması çerçevesinde taşınmıştır.

"Kürt realitesini tanımak" deyimiyle ifade edilen süreç sonuçta Kürt dilinin kamusal alanda tanınması ve kabul edilmesi olayıdır. Bu ise, en azından, a) Kürt dilinin bir yazılı iletişim aracı olarak geliştirilmesini, b) Kürtçe eğitimin yaygınlaştırılmasını, c) resmi işlemlerde (Türkçenin yanısıra veya tek başına) Kürtçenin kullanılabilmesini, ve d) Kürt coğrafyasına ilişkin Kürtçe ad repertuvarının kamu söylemine dahil edilmesini içerir.

Türkçenin yanı sıra ikinci bir ulusal – veya bölgesel – kamu dilinin kabulü, Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından bir devrim niteliğindedir. Şüphesiz her devrim gibi siyasi bir mücadelenin ve güç dengelerindeki bir değişimin sonucudur. Kanımızca, bugün varılan noktada kaçınılmaz bir gelişmedir. Detayları nasıl olursa olsun sonuçta Kürt dili kamusal alanda yerini alacaktır; onunla birlikte "Kürtçe" kabul edilen yeradları da Türkiye coğrafyasının doğal bir unsuru olarak haritalarda, yazışmalarda, resmi belgelerde, trafik levhalarında ve haberlerde boy gösterecektir.

Burada ilgi çekici bulduğumuz, fakat üzerinde henüz yeterince durulmamış olan husus şudur.

Kürtçe, ülkenin kamusal yaşamında İKİNCİ dil olarak kabul görecektir. Bunun adeta zorunlu bir yansıması olarak Kürtçe sayılan yeradlarının da İKİNCİ ad olarak benimsenmesi beklenir. Türkçe VE Kürtçenin kamu dilleri olarak tanındığı bir ortamda, kaçınılmaz görünen bir refleksle, mevcut (bürokratik) yeradları bu yerlerin "Türkçe" adları olarak kabul görecek ve onların YANISIRA Kürtçe sayılan adların kullanımı gündeme gelecektir.

Abdullah Gül’ün ziyaretiyle ünlenen kasabanın “Kürtçe” sayılan adı Norşên ise, “Türkçe” sayılan adı Norşin değil Güroymak’tır – Güroymak bir İçişleri Bakanlığı memurunun masa başında ürettiği ad da olsa. Keza o ilin “Kürtçe” kabul edilen adı Dersîm ise, geniş kesimlerce “Türkçe” olarak değerlendirilen adı da Tunceli’dir.

Dolayısıyla kamuoyunun çok geniş bir kesimi için Türkçe ve Kürtçe adların – tıpkı İsviçre’de, Katalonya’da, Galler ülkesi ve İskoçya’da, Belçika’da, Lüksemburg’da, Alto Adige/Südtirol bölgesinde, eski Çekoslovakya’da ve İsrail’de olduğu gibi – YANYANA kullanılması en doğal çözüm olarak görülecektir.

Bugünün koşullarında kanımca makul olan budur; bundan farklı bir çözüm siyasi açıdan gerçekçi değildir.

Oysa dikkat edilirse, bundan elli veya yetmiş yıl önceki durum bu değildi. Bugün Kürtçe sayılan yeradlarının ezici çoğunluğu 1960 reformu öncesinde Türkçe kayıtlarda kullanılan ve yüzlerce yıldan beri kullanılmış olan adlardı. O kasabanın Türkçe adı Norşên olmasa bile Norşin idi. O ilin Türkçe adı da tartışılmaz bir şekilde Dersim idi.

Elli veya yetmiş yıllık siyasi uygulama bölgede yeni bir realite yaratmıştır. Daha önce bölgede var olan Kürtçe (veya Ermenice, Arapça, Süryanice…) isimler ORTAK kamu söyleminin bir parçası olarak kabul görürken, Cumhuriyet dönemi uygulamalarının bir sonucu olarak bugün Türkçenin (ve Türklerin) isim hazinesi ile Kürtçeninki ayrışmıştır. İki ayrı ulusal vokabüler ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla bugün bölgede Cumhuriyet döneminde verilmiş olan yeradlarının kaldırılarak eski adlara geri dönülmesi kamuoyunda “Türkçenin” yenilgiye uğraması ve “Türkçe adların” bölge coğrafyasından silinmesi olarak algılanacak ve buna uygun duygusal tepkilerle karşılaşacaktır.

Bunun tercih edilecek bir yol olmadığı kanısındayım.

*

Kürt coğrafyasında izlenmesi gereken yol bence son derece nettir.

a. Her şeyden önce bölgedeki coğrafi birimlerin Kürtçede cari olan adlarının tespiti ve yazımının standartlaştırılması gereklidir.

b. Bu amaçla bölgede kullanılan belli başlı eski dilleri (Kurmanci, Zazaki, Ermenice, Arapça, Süryanice) bilen ve tarihî araştırma metodlarına vakıf kişilerden oluşan bir uzmanlık heyeti kurulmalıdır.

c. Kürtçe adlar var olan resmi ("Türkçe") adların yanı sıra genel dolaşıma sokulmalı; iki dilli haritalar yayımlanmalı; iki dilli trafik levhaları yapılmalı; okullarda Kürtçe adların öğretilmesi teşvik edilmelidir.

d. Farklı dil ve lehçelerin konuşulduğu yerlerde yerel adın Kurmanci biçiminin yanı sıra diğer dil ve lehçelerdeki (Zazaki, Arapça, Süryanice vb.) biçimleri de tespit edilmeli ve yayımlanmalıdır.

Kısıtlı dolaşıma sahip olan mezra, mahalle, mevki, dere vb. birimlerde yerel adın muhtemelen çok kısa süre içinde tek ad olarak benimseneceğine kesin gözüyle bakılabilir. Tek yerel dilin egemen olduğu bölgelerde Türkçe köy adlarının da bir süre sonra kendiliğinden kullanımdan düşmesi beklenir.

Buna karşılık belediye ve ilçe adları gibi daha geniş sirkülasyona sahip olan ve bir ölçüde kamuoyuna mal olmuş olan Türkçe adların, görünür gelecekte yerel adlarla bir arada yaşamaya devam edeceği kabul edilmelidir.

B. Kültürel mirasın korunması

Türkçeden başka anadillerin konuşulmadığı bölgelerde yeradlarının iadesi meselesi daha karmaşıktır.

Bu yerlerin birçoğunda eski yeradları, toplumun en azından büyükçe bir bölümü tarafından unutulması tercih edilen "yabancı" bir kültüre aittir. 95 yıldan veya daha uzun süreden beri Ermenilerin yaşamadığı bir köyde "Ermenice" olarak algılanan eski ada dönüş, haklı veya haksız tepkilere yol açacaktır.

Bunun yanı sıra, yukarıda belirttiğim gibi birçok yerin Türkçe olan adı dahi nahoş çağrışımlara sahip olduğu veya unutulması istenen gerçeklere işaret ettiği için yerel halkın isteği veya rızasıyla değiştirilmiştir. Bunların iadesini önermek şiddetli tepkilere yol açabilir.

“Referandum yapalım, çoğunluk karar versin” yaklaşımı çözüm değildir. Çünkü yerel düzeyde görüş birliğinin bulunduğu çok nadir örnekler dışında, önemli azınlıkların dışlanmasına ve belki duygusal tepkiler göstermesine neden olacaktır.

Türkçenin anadil olduğu bölgelerde, Cumhuriyetin yeradı değiştirme projesinin önemli oranda kalıcı olduğunu kabul etmek zorundayız.

Kaybedilmiş olan kültürel geçmişin bu bölgelerde bir ölçüde de olsa canlı tutulması belki Türkiye’nin 2006 yılından beri taraf olduğu UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma Sözleşmesi çerçevesinde mümkün olabilir.

Hemen belirtelim ki Sözleşmenin ismen sayarak koruma altına aldığı kültürel pratikler arasında geleneksel yeradları mevcut değildir. Ancak yeradlarının temsil ettiği kültür mirası, sözleşmenin genel amacına ve tanımlarına tam olarak uyar.

2003’te kabul edilen Sözleşmenin gerekçe bölümünde “küreselleşen dünyanın bir olgusu olarak ortaya çıkan kitle kültürü[nün], insanlığın binlerce yıllık sözel kültürel belleğinde korunan büyük bir kültürel birikimi yok etmesi” olgusu esas alınmıştır. Somut olmayan kültürel miras (intangible cultural heritage) “kültürel çeşitliliğin potası ve sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi”dir. Sözleşme “İnsanlığın somut olmayan kültürel mirasının korunması konusunda evrensel bir irade ve ortak kaygının” varlığını vurgular.

Sözleşmenin 2.3 maddesi “koruma” (safeguarding) başlığı altında, somut olmayan kültürel mirasın “tespiti, belgelenmesi, araştırılması, muhafazası, olumsuz etkenlere karşı korunması, canlandırılması, formel ve informel

eğitim yoluyla aktarılması, değişik yönleriyle yeniden hayata geçirilmesi”ni hedef olarak tespit eder.

Taraf devletler 12. madde uyarınca kendi ülkelerindeki somut olmayan kültürel mirasın envanterlerini çıkarmakla mükelleftir. 14. maddeye göre devletler, “somut olmayan kültürel mirasın tanınması, saygı kazanması ve canlanması amacıyla, i) genel kamuoyuna ve özellikle gençlere yönelik eğitici, farkındalığı artırıcı ve bilgilendirici programlar düzenlemek … iii) idari düzenlemeler ve bilimsel araştırmalar yoluyla mirası korumaya yönelik becerileri geliştirmek, iv) informel bilgi aktarım yöntemlerini kullanmak; b) kamuoyunu mirasa yönelik tehditler konusunda aydınlatmak” görevini üstlenir.

21. maddeye göre UNESCO’nun ilgili komitesi somut olmayan mirasın korunması amacıyla taraf devletlere “korumanın çeşitli yönleriyle ilgili araştırmalar yapmak, uzman ve uygulayıcı personel sağlamak, personel eğitimi vermek, standart belirlemek, altyapı oluşturmak ve işletmek, ekipman ve beceri sağlamak” gibi yardımları taahhüt etmektedir.

Eski yeradlarının korunması ve canlandırılması konusunda bu aşamada yapılabilecek olan ve belki de yapılması gereken, resmi bir iade sürecinden ziyade, bu tür araştırma, belgeleme ve bilinçlendirme programıdır.

*

Daha somut olarak,

a. Yerel adlarla birlikte yerel tarihin, akademik ve popüler çerçevelerde araştırılması, belgelenmesi ve yayımlanması teşvik edilebilir;

b. Popüler yayınlarda ve eğitim müfredatında eski adların yaşatılması sağlanabilir;

c. Karayolu levhalarında – ya da en azından turistik bilgilendirme tabelalarında – eski adlar anımsatılabilir;

d. Eski ve yeni adları birlikte gösteren haritaların yayımı kolaylaştırılabilir.

Cüzi bütçelerle ve siyasi açıdan risksiz kararlarla hayata geçirilebilecek olan bu uygulamaların, kendi geçmişiyle ve kimliğiyle daha barışık, daha çoğulcu, daha özgüven sahibi bir Türkiye hedefine – biraz da olsa – hizmet edeceği muhakkaktır.

12 Mart 2011

Radikallik ama Nereye Kadar?

TESEV için yazdığım raporun "sonuç ve öneriler" bölümünde bence aklıselimin gereği olan bir dizi ılımlı çözüm önermiş, Kürt bölgesinde "iki dillilik – ikili adlandırma" yolunu savunurken, diğer bölgelerde, eski yer adlarının kültürel çalışmalar ve yayınlarla canlı tutulmasının yeterli olacağını savunmuştum. Önerilerim bazı Vakıf yöneticilerince "fazla ılımlı" bulunup eleştirilince cevap yazdım.

Raporun sonuç bölümü hakkında çalıştayda bazı katılımcılar tarafından dile getirilen ve Dilek Kurban tarafından da rapora ilişkin notlarında dile getirilen eleştirilere katılmadığımı belirtmek isterim.

1. "Tüm eski yer adları iade edilsin" gerçekçi bir talep değildir.

a. Hangi eski? Ne kadar eski? Ad değiştirme süreci en az 1913'ten beri devam etmektedir. Kesim noktası neresi olacaktır? 1950'lerden önce konan adların çoğu yerel kullanımda benimsenmiş, eski adlar unutulmaya yüz tutmuştur. Bunların canlandırılması talebi gerçekçi değildir. Buna karşılık mesela 1959 tarihli yasa kesim noktası olsun denirse (1960'ta değiştirilen) Trabzon yer adlarının iade edilmesi ama (1913'te değiştirilen ama aynı derecede canlı olan) Rize yer adlarının iade edilmemesi gibi saçmalıklar doğacaktır.

b. Türkiye kamuoyunda eski adların iadesine yönelik genel bir talep veya rıza yoktur; olacağına dair bir belirti de bulunmamaktadır. Çoğunluk iradesine rağmen böyle bir girişimin başlatılması demokratik anlayışa uygun değildir.

2. "Yerel kullanımdaki yer adları benimsensin" de daha gerçekçi bir talep değildir.

a. Eski yeradlarının önemli bir bölümü kısmen veya tamamen yerel kullanımdan düşmüştür. Bu durumda yerel kullanımı esas alma önerisi, eski adların pek çoğunun bir kez daha reddedilerek tarihe gömülmesi sonucunu doğuracaktır.

Özellikle Fırat'ın batısında (mesela İmroz/Gökçeada'da) ve nüfus ve kültür değişimine uğramış yerlerde eski adların yerel kullanımı marjinalleşmiş veya sona ermiştir. Kiğı, Ağrı, Kars, Ahlat gibi ağırlıklı Kürt nüfusun bulunduğu birçok yerde bile yaşlılar dışında büyük nüfus çoğunluğunun yeni adları tercih ettiğine tanık oldum. Bunun istisnası yerel veya bölgesel dilin (özellikle Kürtçenin, Lazcanın, Karadeniz Rumcasının) tamamen egemen olduğu alanlardır. Bu kısıtlı alanlar dışında "yerel kullanımı tercih etme" yaklaşımı, arzu edilenin tam zıddı sonucu doğuracaktır.

b. Eski adların nispeten canlı olduğu yerlerde dahi ad konusunda tam yerel konsensusun bulunduğu haller çok enderdir. Dolayısıyla eski veya yeni herhangi bir adın idari kararla empoze edilmesi, her koşulda rahatsızlığa ve duygusal tepkilere yol açacaktır. Bunun gerek etik, gerek pratik anlamda arzu edilecek bir durum olmadığı inancındayım. Esnek bir dizi seçenek yaratarak çözümü zamana yaymak bence sadece daha gerçekçi değil, siyasi ahlak açısından da daha doğru olan yaklaşımdır.

c. Herhangi bir toplumsal azınlığın (ve bu meyanda Kürtlerin) temel medeni haklarının tanınması şüphesiz toplum çoğunluğunun onayına bağlı olamaz. Dolayısıyla Kürtlerin anadilde eğitim, yayın özgürlüğü, yerel yönetim, ve evet, **yaşadıkları yerleri diledikleri şekilde adlandırma** gibi temel haklarının, genel Türk toplumunun duygu ve düşünceleri ne olursa olsun tanınması gerektiğine inanıyorum.

Fakat bu gerçek, azınlığın yanında çoğunluğun da birtakım haklara sahip olduğu hususunu bize unutturmamalıdır.

Türkiye eğer bir siyasi bütünlük olarak varlığını sürdürecekse, ülke coğrafyasının tamamı üzerinde tüm vatandaşların birtakım hakları olacağı kabul edilmelidir. Hakkari'deki bir yerleşimin kaderi, sadece orada yaşayanları değil, İstanbul ve İzmir'de yaşayanları da ilgilendirir.

Türk toplumunun "Kürtler de kendi çocuklarını Kürtçe eğitsin, kendi bilecekleri iş" görüşünü kabul etmeye kısa bir süre içinde razı olabileceğini düşünüyorum. Çünkü söz konusu olan şey birtakım "başka" insanların yaşamı ve özgürlüğüdür; ideolojik şartlanmalar sonucu ne kadar inkâr

edilirse edilsin, sakin bir tartışma ortamında insanların bu temel ilkeye ikna edilmeleri çok zor değildir.

Ama Kürtler “bize” ait olan birtakım yerlerin adını “Kürtçe” sayılan adlarla değiştirmeye kalktıklarında doğacak olan tepkinin boyutları farklıdır, ve pek çok insan bu tepkinin “haksız” olduğuna ikna edilemeyecektir.

Bu ikilemin çözümü bence basittir. “Kürtler o kasabanın adına şöyle der, Türkler böyle der, (Süryaniler ve Zazalar da öyle der)” formülü tüm tarafları tatmin edecek olan makul ve demokratik yaklaşımdır. Çalıştayda Sur belediye başkanı Abdullah Demirbaş da çok güçlü bir ifadeyle bu yaklaşımı savundu yanılmıyorsam.

Pratikte sadece yerel kullanımı olan köy, mahalle, dere, tepe vb. adları hiç kuşkusuz bir süre sonra sadece yerel dildeki adlarını koruyacak, “Türkler böyle der” kısmı kâğıt üzerinde kalacak ve marjinalleşecektir. Buna karşılık belki belediye ve ilçe adlarında daha uzun süre çift isim kullanılmaya devam edecektir. Bu durumun herhangi bir sakıncasını göremiyorum.

Bu nedenlerle ufak tefek birkaç düzeltme dışında raporumun sonuç bölümünü aynen korumayı doğru buldum.

18 Mart 2011

Yağmur Atsız'a dair

Birkaç gün sonra Yağmur Atsız'la yemek yiyeceğimi duyup, Yağmur Bey'in sert polemik üslubunu eleştiren bir not yazan arkadaşıma email.

Nihal Atsız Türk nazizminin fikir önderidir. Alparslan Türkeş'i ve MHP'yi doğuran adamdır. Bozkurtlar efsanesini kamuoyuna mal eden, Kürşad adını icat eden, Ermenilerin yok edilmesini teorik düzeyde savunan kişidir. Alman ajanı olduğu rivayet edilir.

Yağmur Bey babasının mirasçısı olarak başladı, yıllarca Almanya'da yaşadı. Sonra sanırım 1985 dolayında evrim geçirdi. Zamanla tamamen zıt bir noktaya geldi. Kelimebaz döneminde sık sık bana yazıp övücü sözler söylerdi. Samimiyetinden kuşkulanmak için bir sebep göremedim.

O abartılı polemik dili 1930-40'ların alameti farikasıdır. Peyami Safa'lar, Necip Fazıl'lar, Refi Cevat'lar, Bedii Faik'ler, Ahmet Emin Yalman'lar vs. hep o dille yazarlar. Zannediyorum Yağmur Bey de üsluba özeniyor; bilinçli olarak arkaik bir tarzda yazıyor. Bir yandan babasının fikriyatını reddedip bir yandan onun polemik üslubunu taklit etmek nasıl bir psikolojinin eseridir merak ediyorum doğrusu.

13 Mart 2011

Takke ve Takunya Modaları

Ara sıra yazılarımı paylaşan ***Derin Düşünce*** *adlı İslami eğilimli sitede Adnan Oktar'ın yaşam tarzını eleştiren ve ona biat edenleri "şapşallar" diye niteleyen bir yazı çıkmıştı.O yazının altına eklediğim, "Muhammed'in ne farkı var" mealinde tek cümlelik yoruma, sitenin editörü Mehmet Yılmaz'dan şaşılacak ölçüde sert bir cevap geldi.*

Önümüzdeki yıllar boyunca gündemimin baş köşesine oturacak olan İslam tartışmasının başlangıç noktası bu yazışma mıydı? Yoksa bu yazışmanın devamında 22 Mayıs'ta Özlem Abacı'yla girdiğim polemik mi?

Bizler kötü insanlarız Sevan bey, ***takkeli ve takunyalı yobazlarız****.*

İnsanî Özgürlük ile Hayvanî Serbestlik kavramlarını bir tutan sizin gibi *ilerici ve aydınlık liberallerin bizim sitede ne işi var? Hala anlamış değilim. (…)bilsinler sizin ne kadar güzel turnusol kağıdı imal edebildiğinizi. Bilsinler ki bir daha sizin adınızı anmasınlar, bana Şirince'den filan bahsetmesinler.*

Evet, BİR SALON DOLUSU ŞAPŞAL yazısına koyduğunuz yorum sayesinde maskemiz düştü, ***Biz Müslümanların Adnan Oktar'a tapan o şapşallardan hiç bir farkımız olmadığını*** *ne güzel teşhis ettiniz.*

Ben de size sizin hakkınızda bir şey söyleyeyim, sizde sevgi ve muhabbet korkusu var. Birisi sizi sevince, size yardım etmeye çalışınca panik yaşıyorsunuz. Geçenlerde bizim kutsallarımıza hakaret etmenizin sebebi buydu. İçinizde kontrol edemediğiniz bir güç sizi seven kişiye karşı saldırgan hale getiriyor.

Neden böylesiniz? Çocukken sevgi görmediniz belki de? Kocası çiçekle eve gelince kavga çıkaran kadınlar vardır bilir misiniz? O kadınlar gibisiniz. Sevgi diliniz bozuk. Sevemiyor ve sevilemiyorsunuz. Şirince'ye size yardıma gelen insanların kafasına dışkı dökmeniz an meselesi. Bence gidip bir psikanaliste görünün. Geçmişin acıları bugünlerinizi ve yarınlarınızı kirletmeye devam ediyor çünkü.

Bana cevap yazmayın, adresinizi SPAM listesine ekledim.

P.S:

BIR SALON DOLUSU ŞAPŞAL'a yazdığınız ve yesil rekli pis kokulu parmaklarımla sildiğim o müthiş yorum:

Sevan Nişanyan – Tasvir edilen fenomen sizce miladi 7. yüzyılda Mekke ve Medine'de yaşananları feci surette anımsatmıyor mu?

"bir insan çok üstün adeta ilahi kuvvetlere sahipse haram ve helal sınırlarını belirleme değiştirme yorumlama hakkına da sahip olmuş olur. fıkıh onu bağlamaz çünkü o bizzat yasa koyucudur, en iyi bilendir, görevlendirilmiş bir insandır."

Cevap yazdım.

Şaşırtıcı mailinizi üzülerek okudum.

Takke ve takunya kullanıp kullanmadığınızı bilmiyorum. Kaldı ki, takke ve takunyanın kötü bir şey olduğunu hiç düşünmedim. Standart modaların dışındaki her türlü giysi ilgimi çeker.

İnsani özgürlük ile hayvani serbestliği bir tuttuğum tezi de bende sürpriz etkisi uyandırdı. Böyle bir görüşü savunduğumu hiç hatırlamıyorum. İnsanı hayvandan ayıran veya ayırması iktiza eden hasletler (insan sevgisi, hak duygusu vb.) üzerine birkaç kez kalem oynatmışlığım vardır halbuki. Belki derdimi yeterince anlatamamışımdır; benim eksikliğim.

Adnan Oktar'a tapan o "şapşallardan" hiçbir farkınız olmadığı görüşünü nerede nasıl ifade ettiğim meselesi de benim için muammadır. Acaba notumun satır aralarında mı teşhis ettiniz bu görüşümü? Çeşitli dini oluşumlar ve önderleri arasında – bence bariz olan – benzerliği teşhis etmek, onların müritlerinin eşdeğer olduğu anlamına mı gelir?

Sevgiyle ilişkim konusundaki görüşlerinizi saygıyla karşılıyorum. Belki doğruluk payı da vardır. Gene de bir insanı çöpe atmak için yeterli gerekçe

midir, tartışılabilir bence. Hem daha ilk provokasyonda “kafasına dışkı dökmek” gibi yanlış ve hakaretamiz bir ifade kullanabildiğinize göre, bana sunduğunuzu ifade ettiğiniz “sevgi ve muhabbet” belki dilediğiniz ve tahmin ettiğiniz kadar saf değildi sonucunu çıkarmak da mümkün olabilir belki.

Her şeye rağmen değerli bir site yönetiyorsunuz. İlgi çekici yazılar yazıyorsunuz. Siz benim mailimi spam’a atsanız da ben Derin Düşünce’yi okumaya devam edeceğim. Zamanla öfkenize galip geleceğinize ve hatanızı kabul edeceğinize olan güvenimi de koruyacağım.

Ayrıca Şirince meselesinde vermiş olduğunuz destek için minnet duygum eksilmeyecektir; onu da bu vesileyle belirteyim.

16 Mart 2011

Adnan Oktar'a Dair

***Derin Düşünce** sitesinde Adnan Oktar'a ilişkin kahredici yazıyı yazıp, benim de Muhammed'le Adnan Hoca paralelliğine işaret etmeme vesile olan, sonra benim yaklaşımımı "üsttenci ve küçümseyici" bulan Özlem Abacı'ya email.*

Kendimi bildim bileli dini önderlerin yaşam hikâyelerini okurum. İsa hakkındaki (lehte ve aleyhte) literatürün büyük bir bölümünü okudum. Muhammed'e dair beni en çok etkileyen kitap Maxime Rodinson'unki idi. Hatırlarsan beş altı ay önce sana Mario Vargas'ın 19. yüzyıl sonunda Brezilya'da zuhur eden bir mehdi hakkındaki kitabını anlatmıştım; son yıllarda beni en çok etkileyen kitaplardan biri. (*Dünyanın Son Ucundaki Savaş,* Türkçe çevirisi yok.) Ermenilere Hıristiyanlığı getiren Aziz Aydınlatıcı Grigor'un müritlerince yazılmış biyografisini okudum geçenlerde. Epeyce Mevlana da okudum. Erdebil şeyhleri Cüneyd ve Haydar'ı da okudum. İki sene önce Jean Calvin'in muhteşem bir biyografisini okudum.

Ayrıca son devirde Türkiye'de binlerce mürit edinmiş olan iki ahir zaman peygamberi (İbrahim Asil ve Işık Yazan) ile şahsen tanıştım ve sohbet ettim; müritlerini de tanıyorum. Amerika'da bir dönem çılgınlık boyutuna varan Bhagwan Rajneesh hareketinin göbeğinde bulunmuş biriyle yakından tanıştım. Hatta o vesileyle Hintli bir arkadaşımla beraber benzer bir tarikat kurma planları yaptık, aylar boyu bunu konuştuk, yarı ciddi.

Bu insanlar arasındaki benzerliği görmemek için kör olmak lazım. Hakikaten, zihin ışığı sönmüş kör.

Adı geçenlerin olağanüstü kişilikler olduklarından yana kuşkum yok. İnsanları kendilerinde gözü dönmüş bir sevgiyle bağlamanın sırrına sahipler. O sırrın özü ise, yanılmıyorsam, kırık ve yoksul ve kaybolmuş insanlara, gerçekte olağanüstü kıymetli oldukları mesajını vermektir. Muhammed'in de yaptığı budur, İsa'nın da, Bhagwan'ın da, Adnan Oktar'ın da. "Tanrı" adı verilen bir teorik destekçi belli ki bu süreçte çok faydalı bir rol oynayabiliyor.

Olağanüstü sevgi, olağanüstü iktidar doğurur. Olağanüstü iktidar, gerçek dünyada, ancak gerçek ve potansiyel düşmanları ezerek korunabilir. Dolayısıyla her aziz, kaçınılmaz ve karşı konulmaz bir mantıkla, nihayetinde cinayetin, paranın, ve evet seksin batağına batar. Üzgünüm, Muhammed'in farklı olduğunu düşündürecek en ufak bir belirti göremiyorum. Arabistan'ı "sevgi ve dostluk" gücüyle mi fethetti? Bu iş için kaç para harcadı ve o parayı nereden buldu? Kaç eşi vardı ve eşlerinin ortalama yaşı Adnan Oktar'ın çevresindekilerden çok farklı mıydı?

Evet, tüm azizler, gözü dönmüş bir sevgi kadar, onunla eş ölçüde, gözü dönmüş nefret de üretirler.

Adnan Oktar'ı deliler gibi seven şapşallara karşı senin tavrın "üsttenci ve küçümseyici" değil mi sence? Kendini onların yerine koy, ve yazdığın makaleyi bir de o gözle oku.

"Bir salon dolusu şapşalın" tapındığı bir insandan senin kullandığın dille söz etmek doğru mudur? O şapşalları çok fazla küçümsüyor olmayasın sakın?

16 Mart 2011

Yol ve Ev Notları

9 Mart. Ali Nesin'le Ankara. Kültür Bakanlığında bir sürü temas, iç karartıcı. Dışarıda kar kıyamet. Baskın Oran ve Sait Çetinoğlu ile rakı sofrası, nefis.

10-11 Mart. Ali ve Sait'le Van. Köy yeri bir daha gezildi. Köylülerle, ağayla, muhtarla pazarlık peşrevleri sürdürüldü. Konukseverlik kusursuz, otlu peynir kuvvetli. Cuma akşam İstanbul. Van'daki ağamızın yeğeniyle görüşme. Akıllı bir genç, belki ortak olunabilir.

12 Mart. İstanbul. TESEV'de Yer Adları çalıştayı. Türlü renklerde Kürtler, Çerkesler, Gürcüler, Mıhallemiler, Süryaniler, İmroz Rumları katıldı. Raporumu özetledim. Hayatta galiba ilk kez kendimi toplantı ortalamasının tutucu ucunda buldum. "Sevan Bey daha cesur olmak lazım" dediler, çok güldüm.

13 Mart. Betül ve Tarık'ta muhteşem kahvaltı. Hrant Dink Vakfı yöneticileriyle saatler süren toplantı. İkna edebilecek miyiz?

14 Mart. Samanyolu TV'de program. Yayınevi ile görüşme: Şirince kitabını acele basacaklar. Agos'u ziyaret: iki seneden beri aradığım 1837 basımı Ermenice sözlük gelmiş; mutluyum. Akşam yine Betül'lerde Van projesi için Etyen ve Arat Dink'le görüşme.

15 Mart. Ali ile mimar turları: ünlülerin Şirince'ye dair bir dosya hazırlamasını istiyoruz. Tan Oral ve arkadaşıyla keyifli sohbet. Behiç Ak'la Tünel Kafe.

16 Mart. Yağmur Atsız, Ergun Özbudun ve Berat Özipek'le Hacıbaba'da yemek, çok neşeli. Akşam yorgun argın Şirince'ye dönüş. İlgisizlikten şikayet edenlerden ve etme potansiyeli olanlardan kaçış çabaları. Akim.

17 Mart. Yeni Konak'ta kırk kalem iş: haftaya müşteri girecek daha hazır değiliz. Yeni hamam toplantısı. Bütçe ve ödemeler toplantısı. Personel eksikleri toplantısı. Yeni menü toplantısı (kaçtım). Web sitesi revizyonu

toplantısı. Bostan planlama toplantısı. İlyastepe mutfağı toplantısı. Masa alımı toplantısı. Wireless toplantısı (patladım).

Gece ufukta öyle bir yeni fırtına belirdi ki, bundan öncekiler buna kıyas meltem sayılır! Adrenalin lazım bünyeye de bu kadarı artık overdoz. Dur bakalım. Dua mı edicez ne edicez.

19 Mart 2011

Arapların Kökeni

Türkiye'deki Arap azınlığına dair bir dizi soru soran Alaattin'e email .

Türkiye'nin güneydoğu bölgesi 7. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar 300 yıl Arap egemenliğinde kaldı; Mardin ve Harran gibi bazı yerleri Selçuklu doğrudan Araplardan fethetti. 15. yüzyıla kadar da bölgede egemen kültür dili Türkçe veya Kürtçe değil Arapça idi.

Türkiye'deki Arap nüfusunun bir bölümünün kökeni o döneme gider sanırım. Önemlice bir bölümünün de sonradan din değiştirip Müslüman olan Süryaniler olduğu anlaşılıyor.

Harran bölgesinde ta 3. yüzyılda, Roma egemenliği döneminde Arap aşiretlerinin bahsi geçer. Onlar daha bile eski.

Tabii Cumhuriyet ideolojisinin etkisi o kadar güçlü ki, bu topraklarda Türklerden çok daha eski olan bu insanlar, sonradan gelme "yabancılar" olarak algılanıyor. Kendi aile geçmişlerini anlatırken bile, "dedelerim Bağdat'tan geldi, Yemen'den geldi" gibi bir köken efsanesi anlatmak zorunda hissediyorlar. Başka türlü egemen tarih paradigmasına oturmuyor çünkü.

*

Türklerin algısında Araplar öteden beri "millet-i necibe" idi; İslam dininin asıl sahibi ve öğreticisi olan, derin hocalar yetiştiren bir halktı. Bunun nedeni sanırım 19. yüzyıl sonlarına dek Türklerle Arapların sosyal temasının daha çok Arabistan'dan Türkiye'ye gelen tek tük medrese hocası ve tarikat şeyhiyle sınırlı kalmasıdır.

Ne zaman ki 19. yüzyılın ikinci yarısında Tanzimat reformlarıyla beraber Osmanlı devleti Arap topraklarını bilfiil kendi merkezi bürokrasisi aracılığıyla yönetmeye yeltendi, o zaman Türk egemen ve orta sınıfları ilk kez "Arap gerçeğiyle" tanıştılar. Bu çok travmatik bir tanışma oldu. Osmanlı askeri, bürokratı ve aydını, Avrupalıdan gördüğü küstah ve

aşağılayıcı “kolonyal” tavrı aynen kendi Araplarına uygulamaya girişti. O dönemin hatıratını okursanız çok belirgindir. İstanbul’dan kalkıp Basra’ya atanan memur kendini yerli halktan çok oradaki İngiliz ve Fransızlara yakın hisseder; onlarla aynı kültürel değerleri paylaşır; yerli halkı “pis, geri, güvenilmez, cahil” bulur. Mesela sonradan sadrazam olan Ahmet İzzet Paşa ile genç İsmet İnönü Yemen cephesindeyken “düşman” İngilizlerden ele geçirilen gramofon plakları sayesinde klasik Batı müziği sevgisi geliştirmişlerdir.

20. yüzyıl Türk kültüründeki derin Arap nefreti ve aşağılama eğilimi, Birinci Dünya Savaşındaki Arap isyanından çok, asıl bu travmatik karşılaşmanın ürünüdür. Arap isyanı işin tuzu biberi olmuştur.

Aslına bakarsanız Arap isyanı da aynı travmatik karşılaşmaya Arap aydınlarının verdiği tepkidir. 1840 ile 1910 arasında Arap ve “genç” Türk elitleri ilk kez tanışmış ve birbirinden hiç hazzetmemişlerdir.

*

Günümüzde Türkiye’deki Arap toplumunun “sorunsuz” olmasının nedeni basittir. Urfa, Mardin ve Siirt’te Araplar ezici hale gelen Kürt egemenliği karşısında zayıf bir azınlık olarak kalmıştır. Arap ülkelerine göçüp gidenler bir yana bırakılırsa, bakiyesi içeride Kürt yayılmasına karşı Türkiye Cumhuriyeti’ni kendi doğal müttefikleri ve koruyucuları olarak görmektedir.

Toplum ileri gelenlerinin çoğu ticaretle ve dini kurumlarla meşguldür. Her iki ilgi alanı da Türk toplumunun muhafazakâr kesimleriyle iyi ilişkiler içinde olmayı getirir.

Hatay’da çoğu Alevi (Nusayri) olan Arapların daha farklı bir sosyal yapılanma içinde oldukları ve buna paralel olarak muhalefete daha yatkın bir siyasi eğilim gösterdikleri söylenebilir.

*

Arapların kültürel ve politik talepleri hakkında çok güncel bilgilere sahip değilim. Midyat ve Nusaybin yöresinde Sami Mıhellemi Derneği sanırım TC tarihinde ilk kez Arap toplumuna ilişkin bazı talepleri kamuoyuna taşımaya girişmiştir. Hatay'da da Nusayri Arap aydınları arasında daha köklü bir siyasi ve kültürel hareketlilik olduğunu duydum. Urfa, Harran ve Siirt hakkında hiçbir fikrim yok.

20 Mart 2011

Tokat Vakasına Dair

BDP milletvekili ***Sebahat Tuncel*** *gösterici kalabalığı gaz bombasıyla dağıtmaya çalışan bir polis müdürüne tokat atma girişiminde bulunmuş, bu nedenle de "her türlü şiddete karşı" olduğunu beyan eden gruplar tarafından eleştirilmişti. Ben savundum.*

1. Devletin tüm zulüm ve iktidar aygıtını arkasına almış polisin zorbalığı ile zulme karşı öfkeden gözü dönmüş bir kadının tokatını aynı kefeye koyan insanların ebleh olduğunu düşünüyorum.

2. "Ay ama tokat atmış, biz her türlü şiddete karşıyız" diyenlerin yürek ve beyin yerine muzlu muhallebi taşıdığını düşünüyorum.

3. Taşaklı kadın sözünden gocunan espri yoksunu fanatiklerle hiçbir düşünce ve değeri paylaşmadığımı ilan ediyorum. Geleneksel dilde "erkeklik" diye tabir edilen ahlaki değerlerin iyi ve kıymetli bir şey olduğuna inanmaya devam edeceğim.

4. Sebahat Tuncel'in yürekli davranışı karşısında zıplayıp alkışlamayan herkesin, gizli ırkçılığın tortusuyla kirlenmiş olduğu kanısındayım.

Sebahat Hanım'ı tanıyan varsa haber versin; kendisini Şirince'de dilediği zaman misafirim olarak ağırlamak istiyorum. Topluma umut ve cesaret verdiği için ödüllendirilmesi gerektiğine inanıyorum.

Üstelik siyasi misyonuna pek katılmadığım halde böyle diyorum.

Var mı daha?

Sebahat Hanımın biraz şov yaptığını, Diyarbakır cezaevinde daha kahramanca işler yapanların unutulduğunu savunan bir okura email.

Bir kere Sebahat Hanımı abartmak öbürlerini küçümsemek anlamına gelmez. Eminim Çekoslovakya'da, Yukarı Volta'da, eski Roma'da da pek çok kahraman vardı. Onlar var diye Tuncel'i övmemek olmaz.

Ayrıca işi TV önünde yapmak küçümsenmemeli. Bu tür eylemlerin ibret değeri önemlidir. 70 milyonun gördüğü tokat, Diyarbakır cezaevinde atılan tokattan 70 milyon kez daha güçlüdür.

24 Mart 2011

Somata

Ege bölgesinde bir tür badem içeceği olan somata'yı soran Ahmet Uhri'ye email .

Yunanca **sumáda**, özellikle Nisyros adasının spesiyalitesi. 20 yıldan beri sık sık gittiğimiz bir ada olduğundan, epey tanışıklığım var.

+ada ekinden anlaşılacağı üzere Latin kökenli sözcük. İtalyanca **sommato** veya İspanyolca **somado** kelimelerinin standart sözlüklerde bu anlamına rastlamadım (derinlemesine bakamadım ondan belki), ama belli ki "damıtılarak alınmış özsuyu veya alkol" anlamı var. Türkçede de kullanılan suma sözcüğü "henüz anason katılmamış taze damıtılmış rakı" anlamında, o da Yunanca veya İtalyancadan. Sonuçta consommée/konsome de benzer bir anlamda.

Somata şeklinde Türkçesini duymamıştım. Telaffuz doğruysa Yunancadan değil İtalyancadan direkt bir alıntıyı düşündürüyor. Yunancadan alıntıda *sumada* veya *sümede* beklenirdi.

15 Nisan 2011

Azerbaycan Halkına Sevgilerimi Bildiriniz

Azerbaycan basını için mülakat yapan Celil Cevanşir'in sorularına cevap.

Azerbaycan okurları için kendinizi nasıl tanıta bilirsiniz?

Çeşitli konularda kitaplar yazan bir Türkiye vatandaşıyım. Modern Türkçenin ilk sistematik etimoloji sözlüğü olan *Sözlerin Soyağacı*'nı yazdım. Ayrıca Atatürk ve Kemalizm hakkında sistemli bir eleştiri olan *Yanlış Cumhuriyet* kitabıyla tanındım. Türkiye'de insani boyutlu alternatif turizmin gelişmesi için de çok emek harcadım.

"Adını Unutan Ülke" adlı eserinizde Türkiyede zaman-zaman değiştirilen yer adlarından bahsediyorsunuz. Oysa Ermenistan'da Türk adları da değiştirilmiş. Nasıl yorumlarsınız?

Aptallık tek millete mahsus bir problem değil.

Ermeni halkının Azerbaycan vatandaşlarına yaptığı mezalimi, Karabağın işğalini doğru buluyorsunuzmu?

Savaşın ve zulmün her çeşidine karşı çıkmalıyız. Ancak Karabağ probleminden Ermenistan Cumhuriyeti'ni tek başına sorumlu tutmak hata olur sanırım. Karabağ Stalin zamanında konulmuş, Andropov ve Gorbaçev zamanında pimi çekilmiş bir bombadır.

Haçatur Abovyan ve diger Ermeni düşünürleri Türkcenin Ermeni kültürüne karıştığını yazmışlar. Haçatur Abovyanın "Ermenistanın dertleri" romanında 100-den fazla Türk sözü var. Sizce Türk dilinin Ermeni kültürüne tesiri varmı?

Tabii var. Ermenilerin büyük çoğunluğu bin yıldan beri Türk hakimiyeti altında yaşamıştır. Pek çoğu Türkçe konuşmuş veya Türkçe-Ermenice iki dilli yaşamış. Türkçe sözlü fakat Ermeni harfleriyle yazılmış zengin bir Ermeni edebiyatı vardır. İlk Türkçe romanı 1850'li yıllarda bir Ermeni olan Vartanyan Paşa yazmıştır.

Türkiyede Star gazetesinde yazdığınız bir yazıda kökten bir değişim olmadıkça Kürt açılımı falan olmaz demiştiniz. Türkiye hükumetinin açılımlara yanaşmasını siz nasıl yorumluyorsunuz?

İyi yönde fakat çok çekingen buluyorum. Kürt meselesi hakkında acilen çok radikal adımlar atılması gereklidir. Fakat korkarım ki hükümet bu konuda çok geç kalmaktadır. Aynı şekilde, Ermenistan'la ilişkiler konusunda da hükümetimizin daha cesur adımlar atması gerektiğini düşünüyorum.

Türkiyede "Ermeni katliamı" oldumu? Yıllardır bu iddiayı ileri süren ermenilerin Hocalıda 1993 yıllarında yaptıklarını nasıl eleştirebilirsiniz?

Türkiye'de 1915'i izleyen yıllarda gerçekleşen Ermeni soykırımını bugün ancak çok cahil veya çok fanatik insanlar inkâr etmektedir. Sonuç olarak Osmanlı toplumunun temel unsurlarından biri olan ve genel nüfusun %15'ini oluşturan bir toplum 1915 ila 1923 yılları arasında insanlık dışı bir politika ile yok edilmiştir. Ancak temel insanî değerlerden mahrum olan insanlar bu trajediyi yok sayabilir veya küçümseyebilir.

Hocalı'da Karabağlı Ermeni milislerin yaptığı katliam şüphesiz trajik ve utanç verici bir olaydır. Fakat 1915-23 döneminde 1,8 milyon nüfuslu tarihî bir ulusun yok edilmesi hadisesiyle herhangi bir mantıklı düzlemde kıyaslanabileceğini sanmıyorum. Başıbozuk bir milis grubu, aylar süren kanlı bir çatışmanın sonunda, eline düşen birkaç yüz sivil insanı katletmiş. Cinayet tabii, ve ayıp, ama bunu terazinin sanki öteki kefesine koyacak bir şey gibi tanıtmak ancak ciddi algı sorunları olan bazı insanları tatmin edebilir.

Azerbaycan-Ermenistan "Dağlık Karabağ" sorununun çözümünü nasıl görüyorsunuz?

Rusya isterse çözülür, yoksa çözülmez.

Hocam, sizin sevdiyiniz bir Azerbaycanlı ola bilirmi? Düşünür, şair, yazar, qazeteci...

Sevdiğim insanları ırklarına ve milliyetlerine göre ayırmayı bugüne kadar hiç düşünmedim. Yazar olarak, dost ve arkadaş olarak, sevgili ve eş olarak her milletten insanı sevdim; Azerbaycanlı ile Türk veya Ermeni veya Japon veya Alman arasında da ciddi bir fark göremiyorum.

Azerbaycana gelmek istermisiniz? Yıllarca iç-içe yaşayan ermeni-azerbaycan toplumunun bu sorununu nasıl çözmek mümkün? Yıllarca komşu olduk, akraba olduk. Sizin kibi düşünürler bir yol bulka bilirmi?

Azerbaycan'a Kasım 1990'da gelmiş ve iki hafta kalmıştım. Çok iyi dostluk gördüm, insanların evlerinde misafir edildim, güzel sohbetler ettim. Tekrar gelmeyi çok isterim. 20 yılda nelerin değiştiğini merak ediyorum.

Bildiyim kadar hapiste yatmışsınız ve hapishanede size Gavur Hoca lakabı vermişler. Bunu anlata bilirmisiniz?

Koğuşumuzda psikolojik çöküntü içinde olan bir arkadaşımız vardı. Ona kızdım ve vaktini faydalı bir işe ayırırsa hapishanenin zorluk değil nimet olduğunu göreceğini söyledim. O zaman bana Arapça öğret dedi. Ben de ona yaklaşık bir ay boyunca Arapça okuma ve yazmayı öğrettim. Daha sonra camiden gelen bir hocayla Kuran tilavetini de öğrendi. Bana hala çok büyük saygı duyar ve bazen ziyaretime gelir.

Hapisteyken etimoloji sözlüğüm üzerinde çalışıyordum. Koca koca Arapça, Farsça, Osmanlıca, Latince sözlüklerle çalıştığımı görünce "Gâvur Hoca" diye lakap taktılar. Sakalım da göbeğime kadar uzamıştı o zaman, hakikaten eski devir hocalarına benzemiştim.

Hangi dili çok seviyorsunuz? Bildiyim kadarıyla 4 dilde rahat konuşuyorsunuz.

Tüm diller güzeldir, ama iyi bildiğin diller – edebiyatını, tarihini, lehçelerini, nüanslarını bildiğin diller – insana daha güzel gelir. En iyi bildiğim diller tabii Türkçe ve İngilizce; en sevdiğim diller de bunlar. Klasik ve modern Ermenice, Fransızca, Almanca iyi bilir ve konuşurum.

Arapça, Farsça, Latince, Eski ve Yeni Yunanca, İtalyanca ve İspanyolcaya da okuduğumu anlayacak kadar vakıfım.

Yazar olarak, hoca olarak Türkiyede yaşamak kolaymı? Geçiminiz nasıl?

Yazar olarak yaşamak kolay değil. Yaşarsınız gerçi, ama özgürlüğünüzü ve cesaretinizi koruyamazsınız. Ben aynı zamanda Ege bölgesinde bir köyde eski taş evleri onararak oluşturduğum bir otelin kurucusu ve yöneticisiyim. Asıl gelir kaynağım odur.

Sizden rica etsek bize sevdiyiniz bir şiiri yazılı olarak paylaşırmısınız?

Cahit Koytak'ın Hrant Dink hakkında yazdığı müthiş bir şiir var, sanırım son yıllarda yazılmış en güzel Türkçe şiirlerden biridir. Cahit Koytak, belki biliyorsunuz, son derece dindar bir Müslümandır; bu da şiirin değerini daha artıran bir unsur.

Cahit Koytak'ın "Hepimiz Hrant'ız' bence ne demektir?" şiirini aktardım.

21 Nisan 2011

Tazminat ama Nasıl?

24 Nisan Soykırımı Anma Günü vesilesiyle Ankara'da yapılan Soykırım panelinde yaptığım konuşma

Esas konuya geçmeden önce şunu söylemek istiyorum. Türkiye Cumhuriyetinde vergi ödeyen bir vatandaş olarak olarak, bu vergilerle Ermenilere, bireysel bazda, tazminat ödenmesini reddetmek eğilimindeyim. Yanlış bir şey olacağını düşünüyorum bunun. Ahlaken bir temeli olacağını düşünmüyorum, siyaseten yanlış olacağını düşünüyorum ve hem Türkiye hem Ermeniler açısından daha büyük felaketlere yol açabileceğini düşünüyorum. Bir başka deyimle deminki konuşmacının görüşlerine muhalif olduğumu baştan deklare etmeyi faydalı buluyorum. Bu bir parantezdi. Şimdi konuya geçeyim.

1915 olaylarını Türkiye'de daha çok duygusallık ya da insani ya da vicdani açıdan ele almak eğilimindeyiz. Bunun nasıl büyük bir felaket olduğu, vicdani yönden, ahlaki yönden nasıl korkunç sonuçlara yol açtığı vesaire vesaire. Bunların hepsi doğrudur, gereklidir. Bunları tartışmanın gereğine tamamıyla katılıyorum. Fakat bu muhabbet esnasında çoğu zaman gözden kaçırılan bir başka boyut var. O da işin ekonomik boyutu.

Yağma üzerine kurulu cumhuriyet

1913 ile 1923 yılları arasında, yani sadece 1915'ten söz etmiyoruz, ilk Rum tehcirinin başladığı 1913'ten, ikinci temizlik dalgasının yaşandığı 1919-20'den, nüfus mübadelesinin yapıldığı 1923'e dek, Türkiye nüfusundan yaklaşık olarak toplam nüfusun %25'i eksiltildi, öldürülmek suretiyle veya yurt dışına gönderilmek suretiyle. Bunlar çıplak insanlar değildi. Sadece bir insan olarak da eksilmediler. Bunların malı, mülkü, tarlası, eşyası, bankadaki mevduatı, okulu, kilisesi vardı. Basit bir hesapla şu sonuca varabiliriz ki, Türkiye'nin toplam menkul ve gayrimenkul malvarlığının belki üçte biri, yüzde %30'u gibi bir oranı 1913 ile 23 yılları arasındaki on yılda zorla ve gasp yoluyla el değiştirdi.

Dehşet verici rakamlardan söz ediyoruz. Memleketin ekonomik yapısının kökünden değiştiği durumdan söz ediyoruz. Yani bugünkü rakamlarla şöyle

kabaca ne ifade eder bu, Türkiye'nin şu anki toplam menkul ve gayrimenkul mal varlığının parasal değeri nedir, bunun üçte biri nedir hesaplamaya çalıştığınız zaman trilyon dolar gibi rakamlardan söz etmeye başlarsınız. Devasa boyutlarda bir servet transferinden söz ediyoruz. Bunlar birilerinden çıktı, birilerine girdi ve olaya bu açıdan baktığınız zaman şunu görürsünüz ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temel taşı, yani Türkiye Cumhuriyeti denilen fenomenin en temel unsuru bir servet transferinden ibarettir.

Son zamanlarda özel sermaye bazında, ne bileyim Koç'lar, Sabancı'lar bazında, Türk kapitalizminin bu servet transferi üzerine kurulu olduğuna dair genel bir kabul oluşmaya başladı. Teker teker ele aldığınız zaman, özellikle 1940'larda palazlanıp büyüyen Türk kapitalizminin sermaye oluşturması sürecinin başında, hemen hemen her örnekte ya Rum ya Ermeni mülkü görürsünüz. Bir şekilde 1913-23 olaylarında edinilmiş birtakım servetler görürsünüz.

Fakat bunlar itiraf edilirken, daha önemli bir unsur çoğu zaman gözden kaçırılır. Tek parti döneminde Büyük Millet Meclisinde bulunan veya Halk Partisi üst düzey yönetiminde bulunan kişileri teker teker ele aldığınız zaman görürsünüz ki, hemen hemen istisnasız olarak hepsi soykırım zenginleridir. Atatürk de bunun istisnası değildir. Düşünün ki Cumhurbaşkanlığı Köşkü olan Çankaya, Kasapyan Köşküdür aslında. Başka bir şey söylemeye gerek yok; Türkiye Cumhuriyetini kısaca özetleyin dediğiniz zaman bu bir cümle yeter: Çankaya Köşkü Kasapyan Köşküdür.

Memleketin her tarafında Atatürk konakları ve Atatürk evleri vardır, ben 20-25 tane kadar sayabiliyorum. İşte efendim Trabzon'da, Bursa'da, Adana'da, Tarsus'ta, her tarafta. Yani tesadüf olamayacak bir durumdur, bunların hepsi, ama istisnasız hepsi, gayrimüslim katliamından veya gayrimüslim tehcirinden elde edilmiş mülklerdir.

Son zamanlarda özellikle sosyolog ve siyaset bilimcisi genç arkadaşlar çok ilginç mikro araştırmalar yapıyorlar. Adana Bölgesinde siyasi iktidarın oluşumundan, eşrafın kökenlerinden haberim var biraz. Demin Sibel Hanım bana Datça Bölgesinde buna benzer bir araştırmadan söz etti. Aynı şeyi, ne

bileyim Eskişehir’de, aynı şey Kütahya için, aynı şey Bingöl için, aynı şeyi Van için yapabilirsiniz. Cumhuriyet döneminde burada palazlanan, yerel siyasi iktidara kavuşan, parti yöneticisi olan, ağa olan, bey olan, sinema sahibi olan, Arçelik bayii olan, Ülkü Ocakları başkanı olan kişilerin geçmişine baktığımız zaman, şaşmaz bir düzenlilikle, bir şekilde 1915’de, 1916’da, 1922’de elde edilmiş mülklerle ve bu sayede aniden sosyal hiyerarşide üste tırmanmış kişilerle karşılaşırsınız.

Tahmin ettiğinizden çok daha derin ve radikal bir şekilde Türkiye Cumhuriyetinin sosyal tarihi 1915 olaylarıyla, 1913 olaylarıyla ve 1922 olaylarıyla iç içedir. Bunu net olarak görmek lazım. Soykırım inkârı hadisesini de bu gerçeği anlamadan, bu gerçeği göz önüne almadan takdir etmek mümkün değildir. Çünkü insanların soyut bir inanç nedeniyle yahut cehalet nedeniyle yahut fanatizm nedeniyle reddettiği bir geçmişten söz etmiyoruz. İnsanların bizzat şahıslarında, ailelerinin geçmişinde önemli bir rol oynamış olan, kendi sosyal itibarlarının temelini oluşturan bir geçmişle yüzleşme konusundaki sıkıntısından söz ediyoruz.

Yani siz “soykırımı kabul et kardeşim,” dediğiniz zaman, şunu söylüyorsunuz: “Senin dedelerinin oturduğu, o senin çok sevdiğin ev var ya, o ev aslında senin değil.” Bunu kabul etmeye zorluyorsunuz insanları. Bu da kabul etmek gerekir ki zor bir iştir. Onların yerine ben olsaydım, bu olgunluğu gösterebilir miydim kuşkuluyum doğrusu. İnsan ne olursa olsun, ne kadar kabahatli olursa olsun kendi dedesini kolay kolay reddedemez, reddetse bile kendi sosyal konumunun, toplumdaki itibarının temeli olan unsurları dinamitleyemez.

Dolayısıyla kalkıp da siz Türkiye’ye, Türk toplumuna, “Soykırımı kabul et kardeşim, bir de tazminat öde kardeşim,” dediğiniz zaman çıkmaz sokakta avlanıyorsunuz, başka bir şey yapmıyorsunuz. Olmaz bu iş, olmayacak duaya amin diyorsunuz. Yani yurtdışından böyle taleplerle gelmek kolaydır, çünkü kaybedecek bir şeyiniz yoktur. Ama Türkiye içinde işi daha ciddi, daha esaslı ve felsefi bir yönden incelememiz gerekir.

Tazminat talebinin ahlaken de yanlış olduğunu düşünüyorum. Prensip olarak suç şahsidir, ceza da şahsi olmak zorundadır. Soykırım müsebbiplerini yakalayabiliyorsanız, mala el koymuş olanları, hırsızlık

malına el koymuş olanları yakalayabiliyorsanız eyvallah, alın malı elinden. Ama onun çocuğunu, onun torununu hatta şu anda artık dördüncü kuşaktayız torununun çocuğunu bundan ötürü cezalandırmaya kalktığınız zaman, “Efendim Ermeniler isyan etti, o yüzden biz de tabi çoluk çocuk onları kestik,” diyen insanlarla aynı ahlaki pozisyona düşmüş olursunuz.

Suç işleyen cezalandırılır, şöyle ya da böyle bunun üzerine kurulmuş olan dört kuşaklık hayatı geçmişteki işlenmiş suçtan ötürü cezalandırmaya kalktığınız zaman ben şahsen bu cezalandırılacak tarafta olsaydım buna direnirdim. Direnmeyi de hak kabul ederdim. Yani empati yapacaksak yapalım. Olay bu.

Olayı biraz daha geniş bir çerçevede değerlendirmemiz gerekiyor. Türkiye’nin bu geçmişten kendini artık arındırmasının zamanı gelmiştir. Bunun sosyal imkânları da ortaya çıkmıştır. Yani Türkiye’de bir dönem yönetici sınıf 1910’larda, 1920’lerde katliam ve ganimet üzerinden iktidara gelen bir yönetici sınıf oldu, bu kadar. Bunların ikinci, üçüncü, dördüncü kuşağı artık 1980 sonrası Türkiye’sinde başka yerlerde duruyorlar. Onların torunu bugün karşınıza ne bileyim daha demokrat akademikler olarak çıkıyor, solcu olarak çıkıyor, yazar olarak çıkıyor, bin türlü insan olarak çıkıyor. Yani artık dedelerinin hayat tarzından uzaklaşmaya başlamış, farklı sosyal kaynaklardan beslenen, gerçek anlamda bir kapitalizme doğru adım atabilmiş bir toplumla yaşıyoruz.

Dolayısıyla geçmişin hassasiyetini artık yavaş yavaş terk etmenin maddi imkânları Türkiye’de bugün mevcuttur. Yani insanlar şunu artık kabul edebilecek duruma gelmişlerdir. “Yahu bizim dede de çok pis işler yapmış, hakikaten ayıp etmiş, buna bir çare bulalım, buna bir çözüm bulalım. Artık ben dedemin Tarsus’ta yaşadığı eve mahkûm değilim. Toplumsal statümün, itibarımın temeli artık o değil. Kendi ayaklarım üzerinde durabiliyorum, dolayısıyla bir şeyler çözmek zamanı gelmiştir.”

Özür dilemek

Türkiye’nin bu işten ötürü özür dilemesi gerekiyor. Türkiye’nin bu işte her şeyden önce sembolik düzeyde, ahlaki düzeyde özür dilemesi gerekiyor. Bu Türkiye’nin medeni bir ülke olması için vazgeçilmez ön adımdır. Yani

Türkler için de asıl olan iş budur. Türklerin geçmişin korkunç lekesinden ve onun getirdiği psikolojik eziklikten, onun getirdiği savunma zihniyetinden çıkabilmesi için, etrafındaki duvarları kırabilmesi için öncelikle özür dilemeleri gerekiyor. Ve bu özür de böyle yarım ağızla filan olacak bir iş değil.

Özür dilemek sembolik bir şeydir başka bir şey değildir. Sembol olarak benim düşündüğüm bir tane örnek sanıyorum yeterlidir. Halaskârgazi Caddesinin adını Hrant Dink Caddesi olarak değiştirilmesi gerekiyor. Ergenekon Caddesinin değil, Ergenekon Caddesinin adını değiştirmek çok ucuzdur. Halaskârgazi'yi değiştirebiliyor musunuz? Onu yaptığınız zaman, ha işte bu jeton düştü Türk kamuoyunun vicdanına deme noktasına geliriz. Onun dışında müze mi kurulur, anıt mı yapılır, şu mu yapılır, bu mu yapılır onlar ayrı mesele. Fakat evet gerçekten Türkiye değişti diyebileceğimiz nokta Halaskârgazi Caddesinin, cinayetin işlendiği caddenin adının Hrant Dink Caddesi olarak düzeltilmesidir.

O gün Türkiye için bir milat günü olacak, o gün Türkiye'nin hakikaten medeni ülkeler camiasında yerini aldığı gün olacaktır. Bunun ötesinde Türkiye'nin bu geçmişle yüzleşmesi demek, seksen seneden beri, yetmiş seneden beri Türk Ulusal Kimliğinin temeli haline gelmiş olan saldırgan ırkçılığın sorgulanması demektir. Yani bu ülkede "biz Türkleriz onlar Ermenilerdir. Kapışıyoruz, onlar bir tane çaktı, biz iki tane çaktık hepsinin mallarını aldık, burası artık bizimdir" diye özetlenebilecek olan ilkel ve çağdışı siyaset anlayışı ve kimlik anlayışının aşıldığı noktada Türkiye benim çocuklarım için daha medeni, daha yaşanır, daha sağlıklı ve daha güçlü bir ülke olacaktır.

Türkiye Cumhuriyetinin yapması gereken, bu transformasyonun, bu zihniyet değişikliğinin zorunlu bir sonucu olarak, bir şekilde bu ülke hepimizindir mesajını verebilecek, bu ülke burada yaşayan ve yaşamış olan herkesin ortak eseridir, müşterek malıdır mesajını iletebilecek olan adımları atmak ve kararları almaktır.

İnsani bir çözüm

Gitgide hiç ummadığım yerlerde kulağıma çalınan bir opsiyondan söz etmek istiyorum. Diaspora Ermenilerine Türk vatandaşlığı verilmesi meselesi. Bu gerçekten yapılabilecek bir şey midir, hayal midir kestiremiyorum açık söylemek gerekirse. Fakat bu düzeyde bir jesttir önemli olan, bu boyutta, bu derece ilginç ufka sahip bir önlemdir bu işi çözebilecek olan. Buyurun gelin, burası sizin ülkeniz! Kaç kişidir bunlar sonuç olarak, bunlardan kaç tanesi böyle bir opsiyondan faydalanmak isteyecektir, bilemiyorum. Dişe gelir rakamlara ulaşılacağını hiç zannetmiyorum. Fakat Türkiye'nin tek taraflı olarak böyle bir jestte bulunması – yani Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı veriyoruz, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı vermekle de yetinmiyoruz, şayet Türkiye'ye gelmeyi arzu ederseniz size Hükümet olarak şu şu şu şu kolaylıkları göstereceğiz, ne bileyim Van'da otel mi kurmak istiyorsunuz, bunun için her türlü kolaylığı göstereceğiz, öncelik de tanıyacağız, kredi de vereceğiz gibi bir yaklaşım –doksan seneden beri hem Türklerin hem Ermenilerin başına bela olmuş bu korkunç geçmişten kurtuluşun en basit, en yapılabilir, en gerçekçi ve aynı zamanda ahlaken en doğru olan yöntemidir gibi geliyor bana.

Benim vergilerimle beslenen Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkıp doksan beş sene önceki bir hadiseden dolayı, konuyla alakası olmayan üçüncü, dördüncü kuşak insanlara tazminat ödemesine ben sıcak bakamıyorum. Prensip olarak taraftar değilim. Soykırım kurbanlarının dördüncü kuşak torunlarının dedelerinin mülkü üzerinde herhangi bir hakları olduğuna da inanmıyorum, nokta. Gençliğimde sosyalisttim, belki o zamandan kalma bir şeydir, miras hakkının mutlak bir hak olduğuna inanmıyorum. Buradaki sosyalist arkadaşların elalemin mal mülk mirası için böyle canhıraş bir gayret içinde olmasını da anlamıyorum.

Buna karşılık Türkiye Cumhuriyetinin bu toplumun ruhunu kanser gibi kemiren bu geçmişten kurtulması gerektiğine inanıyorum, bunun yalnız Türkiye için değil, insanlık için de önemli bir şey olduğuna inanıyorum.

Bir tazminat fonu yaratılabilir elbette. Bu parayla yapılan her şeyin, birtakım Kaliforniyalı kişilerin çıkarını değil, TC vatandaşlarının gerçek çıkarını, maddi ve manevi refahını gözeten şeyler olması lazım. Ancak bu takdirde meşrudur, ancak bu şekilde Türk kamuoyunda meşruluk

kazanabilir. Siz o tazminat fonuyla anıt mı dikersiniz, müze mi açarsınız, araştırma fonu mu kurarsınız, üniversitelerde Ermeni kültürü enstitüleri mi kurarsınız, yahut Bitlis'te ayakkabı fabrikası kuracak, Kütahya'da otel yapacak diaspora üyelerine kredi fonu mu açarsınız, ayrıntısını bilemem. Ama dikkat ederseniz bu dediklerimin hepsi, öncelikle Türkiye'nin maddi ve manevi kalkınmasına hizmet eden şeylerdir. Yani Ermenilerle ve Rumlarla barışmak ve geçmişi aşmak suretiyle aslında Türkiye'nin daha sağlıklı ve güzel bir yer olmasına hizmet edilmektedir. Vergi ödeyen TC vatandaşlarının can u gönülden kabul edebileceği tek çözüm de budur.

Türkiye'nin milliyetçi içgüdülerini aşarak cömertçe barışmasında, bu ülke için büyük bir fayda görüyorum. Dolayısıyla bu uğurda eğer hükümet bizim ödediğimiz vergileri böyle bir ulusal barış ve düşünsel reform politikasına yönlendirebiliyorsa, o zaman o paraya helal olsun diyebilirim. Öbür türlü diyemem.

24 Nisan 2011

Venizelos-Atatürk

Ali Nesin: *Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesini nasıl yorumluyorsun?*

Sevan Nişanyan: Gerçekten göstermişse tek anlamı olabilir. "Bana da verin" demenin kibarcası. Verince ikisine birden verecekler elbet.

29 Nisan 2011

Ermeni Olmanın Faydaları

Facebook paylaşımı.

Normal bir ülkede yaşasam “Ermeni” diye anılmak istemezdim herhalde. Umurumda olmazdı. Burada “Ermeni” olmanın güzelliği, o hayvanların bana (ve sana) yapıştırmaya çalıştığı yaftayı yırtmaya yaraması.

“Türk mü? Almayayım, mersi” diyebilmek pek bi zevkli oluyor. Tavsiye ederim.

Eleştirilere cevaben, ertesi gün.

“Çoğunluk zorbalığının olduğu yerde azınlık olmak faydalı bir koltuk değneğidir, ayakta durma gücü verir insana.”

Bi de böyle ifade etsem belki anlamayan da anlar, ırkçılıkla mırkçılıkla suçlamazlar – diye umalım.

2 Mayıs 2011

Ermeni Tarihi Dersi

***Ekopolitik** adlı düşünce kuruluşunda, çoğu milliyetçi sağ kesimden gelen kalabalık bir dinleyici grubuna verdiğim konferansın transkripti. Başı yarım sayfa kadar eksik. Dinleyiciler arasında İstanbul Alperen Ocakları başkanı da vardı.*

(…) MÖ 399 tarihinden öncesine ilişkin çok net bilgimiz yok. Fakat bu tarihten itibaren Ermeni dilinin egemen dil olduğunu biliyoruz. Yanı sıra birtakım başka diller de konuşulmuş, çeşitlilikler olmuş. Kürtlerin ataları olan İrani kavimler de bu tarihte bu bölgede ismen geçiyor ya da bir şekilde varlıklarını biliyoruz.

MS 300 yılı civarında Ermeniler Hıristiyanlığı kabul etmişler. Hıristiyan olmalarının nedeni belki kısmen bir politik dengedir. Çünkü Ermenistan bu tarihte Batı'da büyük Roma İmparatorluğu, Doğu'da Sasani İmparatorluğu arasına sıkışmış küçük bir dağ ülkesidir, her iki tarafın dengelerini gözetmek zorunda olan küçük bir krallıktır. Ne zaman ki İran Sasanileri 3. yüzyılda çok güçlü hale gelirler ve Zerdüşt dinini devlet dini olarak dayatmaya çalışırlar ve Ermenilerin o bölgedeki otonomisi, özerkliği tehlikeye girer, o zaman Ermeni devletinin ileri gelenleri Batı'da, Roma'da hakim olan Hıristiyan dinine geçmenin en iyi seçenek olduğuna karar verirler. Böylece MS 301 yılında Ermeni kralı vaftiz edilerek Hıristiyan dinini benimser. Bunun Ermeni tarihinde çok önemli bir rolü vardır. Çünkü siyasi olarak son derece zayıf olan, merkezi otoriteyi hiçbir zaman güçlü bir şekilde kuramamış, sürekli iç çekişmelerle, bölünmelerle veya beylik kavgalarıyla meşgul olan Ermeni topluluklarının ortak paydası, ulusal kimliğinin temel unsuru bu tarihten itibaren Hıristiyanlık olur.

Kısa bir süre sonra Ermeni Hıristiyanlığı Bizans'taki hakim akımdan kendini ayrıştırır ve ayrı bir mezhep olarak kendini tanımlar. Ermeni kilisesi ulusal kimliğin temel taşıyıcısı haline gelir. Nasıl ki Yahudi milleti bir din ile tanımlanmıştır, 4. yüzyıldan itibaren Ermeni milleti bir din ve kendine özgü bir mezhep ile tanımlanmaya başlar. Ermeni kilisesinden çıkan kişi Ermeni olmaktan da çıkar. Rum olur, ya da daha sonraları Arap olur veya Türk olur. Ama Ermeni mezhebine mensup olmayan Ermeni diye bir şey, ta

18.-19. yüzyıla gelinceye dek manasızdır. 1700 yıldır Ermeni olmanın temel tanımlayıcı unsuru Ermeni kilisesine mensup olmaktır.

Sırplar için de aynı şey söylenebilir mi?

Olabilir tabi, Sırp'ın Katolik olanına da Hırvat denir ve ayrı bir ulusal kimliği olur.

Bu anlattığımın enteresan bir sonucu vardır. Ermeniler tarihte iki veya üç ayrı dönemde büyük kitleler halinde Müslüman olmuşlardır. Bunlardan birincisi 7. ve 8. yüzyıllardaki Arap istilası dönemidir. O dönemde görüyoruz ki Malazgirt, Ahlat vs.de Müslüman olan fakat köken olarak Ermeni olması gereken beylikler oluşmuş. Oysa kelimenin tanımı gereği, Müslüman olan bir Ermeni artık Ermeni değildir. İkinci olarak 13. ve 14. yüzyıllarda yine kitlesel olarak Ermenilerin Müslüman olduğu görülmektedir. Üçüncü olarak da 16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl başında Anadolu'da dirlik ve düzenliğin feci şekilde bozulduğu bir dönemde, Celali İsyanlarının neticesi ve İran savaşların sonucu olarak, Doğu Anadolu'da insanların kitlesel olarak köylerini terk ettiği nüfusun altüst olduğu yerleşik düzenden aşiret düzenine geçildiği bir dönem yaşanmıştır. Bu noktadan sonra bu insanları Ermeni olarak görmek mümkün değildir. Kendilerini artık öyle algılamazlar ve Ermeni toplumundan dışlanırlar.

Anadolu'nun sosyal tarihini iyice kavranmak isteniyorsa, bu unsurun çok iyi anlaşılması gerekmektedir. Ermeniyi Ermeni olarak tanımlayan şey bir kan unsuru değildir, esasen dil unsuru da değildir, bir kiliseye bir mezhebe mensup olmaktır.

Son dönemde Katolik kilisesi de Ermenilerle çıktı ama orda sorun bir kimlik olarak oluşmamasıydı?

18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'dan esen rüzgârlar Türklerle beraber, onlardan bir-iki kuşak önce başlayarak Osmanlı Ermenilerini de etkilemiştir. Avrupa'dan gelen fikirler sonucu Ermeni kilisesini muhafazakâr, hurafelerle dolu, gerici, Şarklı bulan nispeten aydın ve varlıklı kesim türemiştir.

Türkler için bu çözümü daha zor olan bir problemdir, çünkü arada din farkı vardır. Avrupalılaşayım dersen, din uçurumunu aşmak kolay değildir. Buna karşılık Ermeniler açısından sonuçta her iki taraf da Hıristiyandır, Avrupalılaşmak için dinini değiştirmek gerekmez, mezhebini değiştirmek yeter. İşte bu durumdan ötürü Katolik Ermeniler ve bir süre sonra da Protestan Ermeniler hadisesi ortaya çıkar. Katolik meselesi 1699'dan, yani Osmanlı'nın Avrupa karşısında ilk ağır yenilgisine uğradığı günden itibaren vardır. Protestan meselesi 19. yüzyılda, İngiltere'nin ve sonra Amerika'nın güçlenmesiyle gündeme gelir.

Ermeniler sonuçta bu toprakların insanıdır. Türklerin Avrupalılar konusundaki duygu ve düşünceleri neyse, Ermenilerin de aşağı yukarı aynıdır. Düşünün: Kendi toplumunuzun, kendi kültürünüzün çağdaş dünya karşısında yetersiz kaldığını hissediyorsunuz. Öbür yandan Avrupalılarla aranızda o kadar büyük bir duygu ve düşünce birliği yok, onların dinini kabul etmeyi de onurunuza yediremiyorsunuz. O zaman ne yapacaksınız? Devrimci olacaksınız başka çareniz yok! Solcu olacaksınız. Bu tam Tanzimat döneminde 1860-70'lerden itibaren yetişen genç Ermeni kuşağının yazgısıdır. Bu Ermeni genç muhtemelen Anadolulu bir bir ailenin çocuğudur. Hali vakti yerinde olan amcası ya da babası tarafından Avrupa'ya gönderilir ve Avrupalı fikirlerin etkisi altında kalmakla beraber Avrupa'yı da içselleştirmez. Sonuçta 1870'lerden itibaren devrimci bir Ermeni kuşağı yetişir.

Bunların çoğu eğitimli ve idealist insanlardır. Tanıdık olduğumuz bir kimliktir bu: Avrupa'ya gider, iyi eğitim alır, memleketi kurtarmak hevesiyle geri döner. Oradayken Anadolu'daki köylüleri duymuştur ancak onlar hakkında pek bir bilgisi yoktur. Bir araya gelip bir dernek kurarlar, sağ yumrukları ya da sol parmakları havaya kaldırırlar; bir bayrak yapıp, yemin ederler ve bir devrimci örgüt kurarlar.

İlk kurulan devrimci örgüt Hınçak örgütüdür, İsviçre'nin Cenevre kentinde kurulmuştur. Kurucusu Avedis Nazarbekyan Sorbonne'da öğrenci olan 21 yaşında bir gençtir. Devrimi ve serbest aşkı savunan, kendinden iki yaş büyük bir kadının etkisi altına girer. Rus Marksistleriyle tanışır. Cenevre'de buluşurlar ve bir Marksist devrimci örgüt kurarlar. Amaçları Anadolu'yu kurtarmaktır. Sosyalisttir bu gençler, Ermeni milliyetçisi değildir. Fakat

ister istemez mücadeleleri onları Ermeni milliyetçisi yoluna sokar. Köyden gelen genç aydının bir kültür çatışması halinde girdiği gibi bir kimlik çatışmasıdır bu.

Bu sırada Tiflis Rus egemenliği altında önemli bir Ermeni kültürel merkezidir. Birçok İran ve Osmanlı Ermenisi Tiflis'e yerleşmişlerdir, Avrupa rüzgârlarının estiği Tiflis'te gazete çıkarırlar, akademi, tiyatro ve orkestra kurarlar ve tabii devrimci örgütü kurarlar. O dönemde Ruya'da Narodnikler yani Halkçılar güçlüdür. 1891'de Tiflis'te kurulan Taşnaksutyun örgütü, yani tercümesi Ermeni Devrimci Federasyonu, Hınçakları fazla sosyalist, fazla Batılı bulur. Teoriden çok gizli örgüt pratiğine önem verir. Kurucuları üç Rusya Ermenisidir. Üçü de üniversitelidir. Üçü de Rus polisinin baskısından kaçıp Avrupa'ya ve İstanbul'a göçecektir.

93 Rus-Osmanlı harbinde Osmanlı'nın çöktüğü, çökmek üzere olduğu, kaçınılmaz bir şekilde çökeceği duygusu, Türkler de dahil olmak üzere tüm unsurlara egemendir. Ermeniler, daha ziyade İstanbul'un Ermeni ileri gelenleri, padişahtan Ermeni reformu talebinde bulunurlar. Ve Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti bu reformları kabul edip ve Doğu'da Ermeni unsurunun güvenliğini, adaleti, özgürlüğü güvence altına almak üzere birtakım reformların yapılacağına söz verir.

Doğu Anadolu'da o sıradaki yapı şöyleydi. Başta Türk yönetici sınıfı vardı. Devlet görevleriyle meşgul olan askeri bir sınıftır bunlar. Bir miktar Türk köylü de vardı. Kürtler büyük ölçüde hayvancılık ile geçinen aşiretlerdi. Çoğu yerleşik hayata sahip değildi. Ermeniler ise tarım ve sanatla geçinen yerleşik hayat süren bir topluluktu. Böyle bir toplumsal düzen vardı. Toplumun %20 ila 30 kadarı Ermeniydi, kalanı Müslüman'dı.

Türkiye'de biliyorsunuz, mantıklı olan şeyleri, aklı selimin gereği olan şeyleri sonsuza kadar erteleyip çürütmek devlet geleneğidir. Özellikle Sultan II. Abdülhamid dönemi bu problemin en müzmin olduğu dönemdir. Sonuçta 1878'te verilen sözler ha bugün ha yarın, komisyon kuruldu yasa çıkartıldı, yönetmelik madde değişti, değişmedi şeklinde senelere yayıldı ve çürütüldü.

Bu mantık oradaki Hıristiyan gruplara dayanan taleplerin işlenmesine yönelik bir talepler miydi? Yoksa Türkleri Kürtleri Ermenileri de kapsayan bütün Anadolu halkına yönelik talepler miydi?

Kâğıt üstünde bütün Anadolu halkına yönelik taleplerdi. Somut hayatta ise Kürt aşiretlerinin doğurduğu anarşik yapıya karşı yerleşik unsuru, yani öncelikle Ermeni unsurunu güvenceye almayı hedefleyen reformlardı. Çünkü bölgenin sosyal düzeni, Kürt feodal aristokrasisi, 1830'larda ve 1840'ların başında Osmanlı tarafından tahrip edildi ve bunun sonucu olarak da Doğu'da bir anarşi ve kargaşa ortamı doğdu. Kürtlerin *Zemanê eşîretiyê* dedikleri bir aşiret kargaşası bölgeye egemen oldu. Silahı olanın baskın yaptığı, davar ve kız kaçırdığı, yağma ve gasp yoluyla servet edindiği bir ortam doğdu. Bunun üzerine Ermeniler Osmanlı Devleti'nden güvenlik talep ettiler, birtakım yerel güvenceler istediler.

Daha radikal olan unsurlar ise aksi takdirde vergi ödemeyeceklerini ilan ettiler. Bugün Maraş vilayetine dahil olan, güncel adı Süleymaniye olan Zeytun'da isyan bu vergi meselesinden çıktı. Zeytunlular zaten eskiden beri Ayasofya Vakfı'na ödedikleri harç dışında pek vergi ödemezmiş. Devletin güvenliği sağlamaması durumunda bu vergiyi de vermeyeceklerini ilan ettiler. Osmanlı Devleti de bunu isyan olarak kabul etti ve üzerlerine askeri birlik sevk etti. Kısa süre sonra Sason'da da isyan çıktı. Sason Ermenileri de vergi ödemeyeceklerini ilan ettiler.

Bu ayaklanmaların insan unsuru, Türk kamuoyunun pek bilmediği bir konudur. Biraz anlatayım. Mesela Hamparsum Boyacıyan var, Murad kod adıyla efsaneleşen. Hamparsum Adanalıdır, İstanbul'da Tıbbiye mektebinde okur, devrimci olur, Hınçak örgütüne katılır. Devrimin şehirlerde değil ancak köylüyü örgütleyerek yapılacağını savunur. Kalkar köylüyü bilinçlendirmek için Zeytun'a gider. Anadolu köylüsü tabii önce bu arkadaşa uzaydan gelmiş gibi bakarlar. Ama bir süre sonra cesaretiyle, zekâsıyla kendini kabul ettirmeyi başarır. Çerkez saldırganlara karşı köylüleri örgütlemeye başlar. Resmi metinlere bakarsınız bu kişi komitacıdır, teröristtir, bebek katilidir, yabancı ajanıdır. Ama bütün bu boş edebiyat bize ne Murad'ın muradının ne olduğu, ne de köylüyü nasıl kendine bağlamayı başardığı hakkında bir fikir verir. Sonuçta hükümet isyanı askeri birlik sevk ederek ezmeye karar verir. İş çığırından çıkar. Bir

avuç teröristi yok etmenin zannedildiği kadar kolay olmadığı anlaşılır. Ufak tefek birkaç başarıdan sonra Zeytun halkında Osmanlı'yı yenebileceklerine dair bir inanç vücuda gelir.

Dersim de böyledir, Kürt isyanları da böyledir, Makedonya da böyledir. Sonuçta o kadar acıklı ve aptalca bir hikâye ki bu, tüm tarafların ahmaklığına bakıp şaşıyorsunuz. Sason'daki durum aynı şekilde gelişir. Sason'da da Şebinkarahisarlı Antranik adlı genç bir militan lider konumuna geçer. Bir avuç gerillacıyla beraber 1904'e kadar süren efsanevi bir mücadele verir. Birkaç yerde Osmanlı ordusuna zayiat verdirir. Otuz kişilik çetesiyle Surp Arakelots manastırında, ki Muş'un biraz doğusunda yolun güney tarafındadır, bin kişilik Osmanlı birliğine karşı üç hafta direnip sağ kurtulmaları destan gibi anlatılır.

Etnik bilinç var mıydı bu isyanlar ilk çıktığında? Yoksa etnik bilinç sonradan mı ortaya çıktı?

Etnik bilinç her zaman bunun bir unsuruydu. Üst üste binen birkaç katman vardı diyebiliriz. Sason'un köylüleri Sason'un ağalarına karşı direndiler. Ama tanım gereği tüm ağalar Müslüman'dı çünkü silah taşıyan unsur Müslüman'dı. Belki biraz deşilirse, o ağanın da aslında Ermeni kökenli olduğu çıkabilir ortaya. Ne zaman ki ağa olmak sevdasına düşmüştür, o zaman Müslüman olmuştur veya Müslüman olduğu için ağa olma fırsatını bulmuştur. Müslüman olduğu için askeri birliklerle ya da Müslüman bürokrasisiyle daha yakın bir temas içine girmiştir. Haraç veren pozisyonundan haraç alan pozisyonuna geçmiştir.

Sason'daki isyanda ise bazı Kürt aşiretlerinin isyana destek verdiğini, bazılarının ise Müslüman etiketli devletten yana olduğunu görüyoruz.

Anlattığınız hikâyede bir Rus desteği var mıydı?

Bilmem, ama çok ciddi bir şey olduğunu zannetmiyorum. Rus politikası ta 1905'e dek son derece muhafazakâr bir Rus milliyetçiliği çizgisindedir. Rus Ermenistan'ındaki tüm Ermeni okulları 1880'lerde kapatılmış, Ermenice yayın organları yasaklanmış, Ermeni kilisesi nefes alamayacak hale getirilmiş, Ermeni devrimci örgütleri şiddetli polis baskısına uğramıştır. Rus

devlet politikasının Ermenilere sempati göstermeye başlaması Çar II. Nikola devrinde, 1905 ayaklanmasından sonraki dönemdedir. Ermeni milliyetçi örgütlerine yardım politikasının mimarı 1905'ten sonra Kafkasya valisi olan Vorontsov'dur.

Eğer 30 kişilik bir Ermeni çetesi bin kişilik bir orduyu yarabilecek kadar güçlüyse, bu Ermenilere zulmü kim yaptı? Kim bunları eziyordu ya da sıkıştırıyordu? Garip ezik bir millet dediniz, peki nasıl milleti-sadık olup Osmanlı'da var oldular?

Millet-i Sadıka işi II. Mahmut zamanının olayıdır, yoksa tarih boyunca Ermeniler için hayat güllük gülistanlıktı, sadık sadık yaşadılar diye bir şey yok. Ne zamanki Rumlar isyan etti 1821'de, o dönem İstanbul'da birçok kilit mevkide bulunan güçlü Rumlara karşı Sultan Mahmut bir nefret ve intikam politikası gütmeye başladı. Bütün Rumlar devletle ilgili makamlardan atıldı, bunların yerine çoğu yerde Müslüman memur getirmek söz konusu olmadığı için, Ermeniler getirildi. Millet-i sadıka işte o dönemin terminolojisidir, "bak bunlar Rumlar gibi nankör değil" mesajını taşır. Karaköy'den Kabataş'a gelirken ki sağdaki Nusretiye Camii tam o yılların eseridir, Krikor Amira Balyan'a yaptırılmıştır, bir gayrimüslim tarafından yapılmış olan ilk padişah camiidir. Millet-i sadıka ifadesi yanlış hatırlamıyorsam ilk kez bu vesileyle telaffuz edilmiş. Yani 600 yıllık Osmanlı tarihi içerisinde küçük bir dönemin tabiridir.

Ermenilerin kimlerden baskı gördüğü sorusu, bizi derin mevzulara sürükler. Arsen Yarman geçen sene Palu-Harput Raporları adıyla çok ilginç bir dizi metin yayımladı iki cilt olarak, onu alıp okuyun. 1876-77-78'de İstanbul cemaatinin aydınlarından iki veya üç din adamının Anadolu'ya gidip oradaki gözlemlerine dayanarak ilçe ilçe yazdıkları raporlardır bunlar. Palu'da, Dersim'de, Hizan'da, Van'da neler oluyor? O kadar net bir tablo çıkıyor ki ortaya!

Osmanlı Devleti 17. yüzyıldan itibaren dirlik ve düzenlikten yoksun bir toplumdu. Devlet gücü çoğu yerde son derece izafiydi; silahı kapıp ortalığı soyup soğana çeviren çapulcuyu zaptedebilecek güçten çoğu yerde acınacak bir ölçüde mahrumdu. Özellikle Doğu'da bu, güçlü ve silahlı olanın silahsız ve güçsüz olanı soyduğu bir düzen anlamına geliyordu. Ve güçlü-güçsüz

ayrımı esasen müslim-Gayrimüslim çizgisine oturmuştu. Gayrimüslimlerin silah taşıması yasal olarak söz konusu değildi, gelenekte de böyle bir şey yoktu. Devletin güçsüz olduğu yerlerde, ortak özellikleri Müslüman olmak olan, Kürt veya Türk veya Çerkes bir dizi ağa, derebeyi, eşkiyabaşı, aşiret reisi, çetebaşı soyup talan edebiliyordu ortalığı. Ermeniler askere gitmiyor, dolayısıyla çalışmak ve vergi ödemek zorundalar, dolayısıyla da gelenek itibariyle bir ekonomik faaliyet içerisindeler. Bu yüzden de soyulabilecek pozisyondalar. Malatya'nın dağındaki Müslüman köylüyü soysan ne olacak? Adamın soyulacak varlığı yok. Her sene vergi ödemek için çalışmak zorunda olan Ermeni, bu parayı biriktirmek zorundaydı. Dolayısıyla soyulabilecek durumdaydı. İşte Osmanlı sosyal düzeninin özeti budur.

Ne zaman Batı rüzgârları esmeye başladı, Avrupa'dan fikirler gelmeye başladı, Tanzimat oldu, reform istekleri ortaya çıkmaya başladı, o zaman işin rengi değişti. Bu düzenin sürdürülemeyeceği anlaşıldı. O zaman eşit hak talebi oldu, o zaman çalışan ve üreten oldukları için belki eşit haktan daha da fazlasını talep ettiler, işte o zaman Kürtleri, aşiretleri etraflarında istememeye başladılar, işin rengi bu şekilde 19. yüzyılın sonuna doğru değişmeye başladı.

1895'te Taşnak örgütü genel bir ayaklanma teşebbüsünde bulundu. Bu bir dizi aydının önderliğinde son derece hayalperest ve romantik, doğrusunu isterseniz aptalca bir projeydi. Anadolu çapında bir ayaklanma başlatmaya teşebbüs ettiler. Bunun için İstanbul'da Merkez Bankası pozisyonunda olan Osmanlı Bankası'nı bastılar. Tipik bir Deniz Gezmiş vakasıyla karşılaşmaktayız burada. Yani yüz tane askeri kaçıracaksın, iki yerde banka basacaksın, yabancı büyükelçiliklere gidip bildiri atacaksın, yabancılar müdahale edecekler ve halk kurtulacak gibi bir modelle devrimci ayaklanma başlatmayı hayal ettiler. 1915'ten bir kuşak önce 1895'te gerçekleşen son derece naif bir teşebbüstür bu.

Osmanlı Devleti her zaman yaptığı hatayı yaptı, kan ve ateşle bunu bastırmaya kalkıştı. 1895 yazında korkunç bir katliam oldu. Anadolu çapında büyük bir katliamdır bu. 1915 gibi örgütlü ve sistematik değildir belki, daha ziyade kaotik bir katliamdı. Aynen 1970'lerdeki Maraş, Çorum olayları gibi sokak sokak, köy köy baskınlar oldu. Bu nitelikte bir halk

katliamı oldu. Her şehirde binlerce insan öldürüldü. Toplam sayı hakkında kimsenin net bir bilgisi yok, ama yüz binin epey üstünde insanın katledildiği anlaşılıyor. Yüzlerce Ermeni köyü ve kasabası yakıldı yıkıldı ve yok edildi. 1896'dan sonraki dönemde, 1902-3'teki seyyah anılarına bakarsanız Doğu'nun her tarafında terk edilmiş Ermeni köyleri, yakılıp yıkılmış Ermeni kasabaları, topluca Müslüman olmuş Ermeni köyleri gibi sahnelerle karşılaşırsınız.

Bu 1895 olayını bilmeden 1915'te ne oldu anlamak mümkün değildir. Bu noktadan itibaren, 1890'ların sonundan itibaren, Taşnak partisi Rus kartını oynadı. Rusların desteğine güvendi. II. Nikola'nın Kafkasya politikası değişti ve onlar da Ermeni kartını oynamaya karar verdiler. Ermenilerin kendileri için önemli bir koz olacağı kararını verdiler. Öte yandan İngiltere açısından Ermenilerin topyekün Rus kontrolüne girmesi sakıncalı olduğu için, bu kez İngiltere Ermeni reformları konusunda Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmaya başladı, ki Ermeniler tümüyle Rus yörüngesine girmesin.

Siz bugünkü Türkiye'yi anlatıyorsunuz?

Değil mi? Tarih tekerrür ediyor, değil mi?

İngiltere'nin 19. yüzyıl sonunda Türkiye'ye yönelik politikası Amerika'nın bugünkü politikasına çok benzer. Bu reformlar yapılmazsa ve bu katı politikalarda ısrar edilirse, sonunda Rus'un kucağına düşülme riski konusunda uyarmışlardır. Olayın özeti budur. İngiliz politikasının özeti budur. Nasıl bir çıkarı olabilir İngiltere'nin? Hıristiyan dayanışması diyorsanız, yok öyle bir şey. Rusya'nın son derece mantıklı bir nedeni vardı Ermeni kartını oynaması için. Eğer Ermenistan'ı yani Fırat'ın doğusunu Türkiye'den koparırsa, bir sonraki adımda Rusya dost bir Ermenistan üzerinden Akdeniz'e çıkabilir. İngilizlerin komşu topraklarda bir pozisyonu yok. Yani İngilizlerin Ermenileri denetim altına almakla varabilecekleri bir yer yok. İngilizlerin bütün çabası Osmanlı Devleti'ni modernize etmek ve Tanzimat'la gelen İttihad-ı Anasır anlayışını geliştirmektir – ki böylece Ermenilerin vesairenin istikrarsızlık unsuru olması engellensin. Buna karşılık Rusya'nın politikası sistemli olarak Ermenileri Rusya'yı dost ve kurtarıcı olarak görecekleri bir noktaya çekmektir.

İstanbul Ermenileri arasında o dönemde Rusçu parti vardır, İngiltereci parti vardır, fakat en güçlü parti her zaman için Osmanlıcı parti olmuştur. Tüm Osmanlı unsurları arasında Osmanlı'nın dağılmasından en az çıkarı olan iki unsur vardır; bir, Ermeniler, iki, Arnavutlar. Ciddi manada, ittihad-ı anasır'a dayalı liberal bir düzenden, sağlam ve güçlü bir Osmanlı İmparatorluğundan en çok faydalanacak unsurlar da Ermeniler ve Arnavutlardır. Rumların ayrı bir devleti var zaten, Sırpların ayrı bir yeri var, Araplar ayrılırlarsa derli toplu bir hale gelebilirler. Oysa ki Ermenilerin öyle bir seçeneği yok. Ermenistan yok çünkü. En kabadayısı Van'da, onun da %32-33 civarındadır nüfus oranı. O dönemde Rusya'nın Erivan vilayetinde Ermeni nüfusu %50'nin altındadır. Azeridir Erivan'ın çoğunluk nüfusu. Hiçbir yerde bir Ermenistan yok. Ermenistan'ın hakiki başkenti neresidir o dönemde? İstanbul'dur. Tüm kültürel faaliyetlerin, gazetelerin, okulların, patrikhanenin, zengin Ermenilerin, ileri gelen Ermenilerin, fikir akımlarının, düşünce yapılarının, sosyalist partilerin, muhafazakâr partilerin her türlüsünün, Ermeni parlamentosunun yeri İstanbul'dur.

Ermeni parlamentosundan neyi kastediyorsunuz?

Ermeni Milleti Meclisi 1860 tarihinde Sultan Abdülmecid'in fermanıyla kuruldu. Osmanlı'daki Meclis-i Mebusan'dan 16 sene önce, imparatorluğun seçimle gelen ilk umumi meclisi idi. Sanırım dünyanın herhangi bir İslam ülkesinde gerçekleşen ilk temsili demokrasi denemesidir. Gruplar vardı mecliste, soru önergesiydi, meclis iç tüzüğüydü, zabıt ceridesiydi gibi, bilinen parlamenter düzene sahip bir yapıydı. Bu anlamda da Ermenilerin başkenti İstanbul'du. Aklı başında olan Ermenilerin hepsi de bunun farkındaydı.

Ermeni aydınları o zaman da aynı şeyleri söylemişlerdi, şimdi de aşağı yukarı aynı şeyi söylüyorlar. Komplekslerinden kurtulmuş, gayrimüslim vatandaşlarıyla barışmış bir ülkeye canla başla sahip çıkmaya çalışıyorlar. O yıllarda Tanzimat ideolojisi çerçevesinde bir modern Osmanlı kimliği yaratmaya çalışanların ön saflarında hep Ermenileri görürsünüz. İlk Türkçe romanı o yıllarda Vartanyan Paşa yazmıştır, ilk önemli Türkçe sözlükler gene Hintliyan'ın, Sinapyan'ın, Kerestecİyan'ın eseridir. İlk kez Orta Asya Türkçesiyle sistemli olarak ilgilenenlerden biri, Arnavut olan Şemsettin Sami Beydir. Arnavutlar ve Ermeniler bu tarihte Osmanlılık fikrinin ve

onun simgesi olan fesin en büyük savunucuları olmuşlardır. Fakat bu yürümemiştir.

Birinci Dünya Savaşının başlangıç aşamasına gelindiğinde, Adana olaylarının da etkisiyle Ermeni toplumunda büyük bir güvensizlik duygusu vardı. İttihat ve Terakki yönetiminde gittikçe güçlenen ve çığırından çıkan Türkçü ve Batı-karşıtı düşüncenin kendi başlarını yakacağına inandılar, işin bir felakete doğru gittiğini sezdiler. Özellikle Dünya Harbi çıktığında çok geniş bir kitlenin içinde, 1895'te yaşananın tekrar yaşanacağı kuşkusu vardı.

Van hakkında yayımlanmış epeyce anı ve inceleme var. Van gibi bir yerin mikro tarihini izlerseniz, karşılıklı güvensizliğin tırmanışını çok net görebilirsiniz. Ermeniler katliam bekliyorlar, dolayısıyla silahlanıyorlar, zira bu kez postu pahalıya satma niyetindeler. Van Ermenileri 1895'te korkunç bir katliam yaşamış, henüz onun yaraları doğru dürüst sarılmamış, bir daha tekrarlanmasından korkuyorlar. Onlar silahlanınca, Rus desteğiyle ayaklanacaklarından korkan Osmanlı idaresi, güvenlik tedbirleri almaya başlıyor. Bunun üzerine Ermeniler büsbütün paniğe kapılıp Rusya'dan yardım istiyorlar. Bir an önce harekete geçilmezse isyanın doğacağından korkan yönetim, Ermenilerin lider kesimini tutuklayıp imha etme yoluna gidiyor. Bunun üzerine Ermeniler katliamın başladığına inanıp 25 Nisan 1915'te ayaklanıyorlar. Burada görülen şey, yumurta mı tavuktan tavuk mu yumurtadan çıkar durumudur. Bu sorunun cevabı yoktur.

Hocam bu 1860'ta millet meclisi var diyorsunuz, seçimle kuruluyor ve her şey iyi gözüküyor vs. 1895'e giden süreçte bu ilişkiler nasıl kopuyor?

Doğu'da reformların bir türlü yapılamaması sanırım belirleyici unsurdur. Bunlar temel devlet fonksiyonlarının reformlarıdır; yani can ve mal güvenliğinin sağlanması meselesidir. Can güvenliği, mülk güvenliği ve vergi adaleti…

İkinci olarak Ermeni toplumu bir kültürel evrimden geçiyor. Sonraki kuşak daha sabırsız bir kuşak, devrim yoluyla sorunları çözmeye çalışan bir kuşak.

Üçüncüsü ekonomik olarak kalkındıkça, biz niye bu adamlara haraç ödemeye devam edelim şeklinde bir düşünce filizlenmiştir. Ayrı bir devlet kuralım fikri başlangıçta yoktur, ya da varsa bile pek hayali, pek marjinal bir rüyadan ibarettir. Bugün bağımsız Kürdistan ne kadar gerçekçi bir şeyse, o dönemde de bağımsız Ermenistan aşağı yukarı bu kadar gerçekçi. Bağımsız Ermenistan fikri ciddi şekilde ancak 1914'te patlak vermiştir. Savaş çıktıktan sonra film kopmuştur o noktada. Ondan önce gerçekten bağımsızlığı düşünen ya da ifade eden kimseye pek rastlamazsınız, birtakım şairane ifadeler dışında.

Ermeni ilericileri ve devrimci örgütleri II. Abdülhamit'e karşı aktif olarak mücadele etmiştir. Sebep Sultanı Türk'ün temsilcisi olarak gördüklerinden değil, gerici düzenin temsilcisi olarak gördükleri içindir daha çok. Eski ve köhne devlet yapısının temsilcisi olarak görüldü, bu nedenle de devrimci hareketin hedefi haline geldi. 1908 ihtilalinde Ermeni devrimci örgütleri İttihat ve Terakki ile yakın işbirliği içerisinde çalıştılar. Bugün II. Meşrutiyetin ilanı anlatılırken hep Selanik anlatılır, oysa aynı günlerde patlak veren bir de Erzurum İhtilali vardır. Erzurum hareketinin içerisinde İttihat ve Terakkicilerden çok, Ermeni devrimci örgütleri vardır ve istedikleri şey bağımsız Ermenistan değil, tıpkı Selanik devrimcileri gibi, hürriyet, uhuvvet ve müsavattır.

Sanırım İttihat ve Terakki ile Ermeni hareketinin yollarının ayrılmasında dönüm noktası 1909 Adana olaylarıdır. Bizde tarihçilerin yeterince üstünde durmadıkları bir olaydır. Adana'da 31 Mart 1909'da önce İttihatçılara karşı başlayan ayaklanma, sonuçta on binlerce Ermeni'nin katliamıyla sonuçlanmıştır. O olayların sonunda İttihat ve Terakki ile Ermeniler arasına büyük bir güvensizlik girmiştir. Meclis grubunda hâlâ İttihatçılar ile Taşnakçılar birlikte hareket etmiş olsalar da, bu tarihten sonra ilişkilere kuşku ve korku hakim olmuştur.

1914 Kasımında, savaş çıktığında Taşnak Partisi Erzurum'da parti kongresini topladı. Bu kongrede Parti ikiye bölündü. Partinin bir yarısı savaş süresince devrimci mücadeleye ara verip Osmanlı'ya destek olmayı savundu. Antranik önderliğindeki diğer yarısı da savaşın büyük bir fırsat olduğu fikri ile Rusya'yı desteklemeleri gerektiğini savundu ve kongre

kargaşayla son buldu. Kongreyi izleyen günler içerisinde parti ileri gelenlerinin bir kısmı Rusya'ya iltica etti ve orada Rus ordusu bünyesinde Ermeni gönüllülerden oluşan dört alay kurdular. İttihat ve Terakki listesinden Erzurum mebusu olan Karekin Pastırmacıyan bu alaylardan birinin komutanıdır; Sason isyanının öncüsü olan Antranik de bir diğerinin komutanıdır.

Şu soruyu sormak lazım: Taşnak örgütünün halk içindeki oranı nedir? Yani kaç kişi bu örgüte dahildi? Bu konuda her iki taraf da dürüst değildir. Her iki taraf da Taşnakçıların gücünü abartma eğilimindedir. Taşnaksutyun bugün halâ aktif olan bir parti olduğundan, halkın kendilerini desteklediğini iddia etmek zorundadır. Türk tarafı da Ermenilerin sözde "hainliğini" abartma eğilimindedir. Ancak halktan birine sorsanız, Taşnaksutyun nedir diye, ilgi oranı neydi, elle tutulur bir bilgimiz yok. Ancak ben düşük bir oran olduğunu tahmin ediyorum.

Sonuç olarak bir felaket noktasına gelindi. 1915 hadiselerini değerlendirirken önce bir kavramsal ayrım yapmakta fayda vardır. Olayın ne derece taammüden, ne derece kasten ve ne derece tesadüfen olduğunu değerlendirmemiz lazım. Ceza hukukunda biliyorsunuz kasıt ve taammüt farklı şeylerdir. Taammüt demek bir cinayeti önceden planlayarak, tasarlayarak işlemek demektir. Ancak taammüt yoksa kasıt yok demek değildir. Taammütsüz fakat kasıtlı olan cinayetler vardır. Adam bana bir söz söyler, bana vuracağından korkarım, adamı öldürürüm. Bunda taammüt yoktur ancak kasıt vardır. Planlanmamıştır, ama bu demek değil ki kasıtlı cinayet değildir.

1915 katliamı ne ölçüde kasten ne ölçüde taammüden ve ne ölçüde tesadüfen yapıldı tam olarak belirlemek zor. 1915'de çok büyük bir katliam oldu, bu konuda hiçbirinizin bir şüphesi olmasın. 1913 yılındaki en son nüfus sayımında, Osmanlı'nın bugünkü Türkiye olan sınırlarında 1 milyon 300 bin Ermeni yaşıyordu. Yaklaşık Osmanlı nüfusunun %10 veya 11'i kadardı ve buna Kars ve Ardahan dahil değildir zira o tarihlerde Osmanlı sınırlarına dahil değildirler. Ermeni kaynakları da 1 milyon 800 ya da 900 bin civarında bir rakam vermektedir. Bunlar oldukça sağlam rakamlardır çünkü vaftiz kayıtlarından çıkarılmıştır. Hakikat muhtemelen ikisi arasında

bir yerlerdeydi. Belki bazı insanlar hem Müslüman hem de gayrimüslim olarak kaydolunmuştu.

Osmanlı arşivlerine göre, özellikle de Yusuf Halaçoğlu'nun verdiği rakamlara göre 750 bin civarında bir ermeni nüfusunda bahsediliyor?

Doğru değil. Osmanlı devletinin 1913'te yaptığı sayım çalışması vardır, daha önceki sayımlar üzerine nüfus kayıtlarından projeksiyon metoduyla yapılmıştır. Defalarca ve her yerde yapılmıştır. 1 milyon 300 bin civarında bir rakam çıkar. Resmi rakam budur. Gerçek rakamın bundan epey daha yüksek olması lazım.

Sizce Suriye'ye tehcir edilen Ermenilerin sayısı nedir?

1927'de yapılan ilk Cumhuriyet dönemi nüfus sayımına göre 100 bin Ermeni vardır Türkiye'de. Hakiki rakam muhtemelen 200 ila 250 bindir çünkü arada din değiştirenler sayılmamıştır. Özellikle cariye, köle ya da çocuk olarak evlere alınanlar sayılmamıştır. Onları da saydığımızda Anadolu'da 1927 itibariyle muhtemelen 250 bin civarında Ermeni yaşıyordu.

Savaş sonrası 1918'de Suriye'de uluslararası Kızılhaç'ın yaptığı sayımda, 500 bin mültecinin hayatta olduğunu biliyoruz. Yaklaşık 200 veya 300 bin Ermeni'nin Van ve yöresinden kaçarak, Rusya'ya sığındığını biliyoruz. Tahminen 10 ila 15 binin Ege bölgesinden Yunanistan'a kaçtığını biliyoruz. Rakamları alt alta koyun topladığınız zaman en az 500 bin en çok 800 bin civarında insanın bu süreçte yok olduğu anlaşılır.

Önemli olan ölü sayısı değildir maamafih. Esas çarpıcı olan, bir ırkın, bir ulusun, bir kültürün yok edilmesidir. Bir ülkenin üç bin seneden beri yerlisi olan, bir bakıma o bölgedeki Müslümanlardan daha fazla yerlisi olan bir halkı topyekün yok ediyorsun. Ermeniler toprağa çok bağlı bir halktır. Bulunduğu yerde ayakları yere derin basar, kök salar. Türklerde bu özellik daha azdır ve Kürtlerde çok daha azdır. Hayvancılığın buna etkisi olmuştur tabi. Oysa Ermeni 10 kuşak öncesine kadar dedesini sayar, mezarını gösterir size, kilisenin duvarında yazıtı vardır. Böyle bir toplumu olduğu gibi, bir ülkenin nüfusunun %12 ila 15'ini tümüyle sürüp imha ediyorsun, yok

ediyorsun. İzlerini siliyorsun. Kilisesini, okulunu, mezarlığını, evini yok ediyorsun. Köyünün adını bile yok ediyorsun. Tarihten kaydını siliyorsun. İmha etmek sadece öldürmek değildir. Sürmek, dağıtmak, anılarını silmek, anıtlarını yok etmek, aile yapısını dağıtmak, kadını erkeğinden ayırmak, anneyi çocuğundan ayırmak, sersefil bir yerlere atmaktır. Bu bir insanlık suçudur.

Osmanlı Devleti, coğrafyasında başka azınlıkların da olmasına rağmen, niye Ermenilere tehcir uyguladı da, Kürtlere, Abazalara, Çerkezlere vs. uygulamadı?

müslim ile gayrimüslimi ayıralım. Osmanlı Devleti'nin temel içgüdüsü Türk – gayritürk değil, müslim – gayrimüslim karşıtlığı üzerine kuruluydu. Türk ile Kürdün ayrışması 1920'leri bulacaktır, daha önce böyle bir ayrım pek bilinmez. Müslümanlar "biz" iken gayrimüslimler "öteki"dir. Anadolu'da iki tane önemli gayrimüslim topluluk vardı, biri Ermeniler diğeri de Rumlardı. İkisi arasında şu fark vardı, Rum'u kovarsan gidecek yeri vardı, Ermeni'yi kovarsan gidecek yeri yoktu.

Taammüt unsuruna geriye dönersek, benim kanaatime göre, hükümetin tamamında değil fakat belirli şahsiyetlerde, son derece önemli şahıslarda taammüt unsuru vardı. En azından 1913'ten itibaren bazı kişiler, bazı önde gelen İttihat ve Terakki liderleri, bunlar arasında Dr. Nazım da vardır, Bahaeddin Şakir vardır, Talat da belki onlara katılmıştır, Ermeni meselesinin tek çözümünün imha olduğu sistemli olarak düşünmüşlerdir.

Türk toplumunun yönetici sınıfında Ermenileri topyekün imha etme fikrinin belki egemen ve baskın olmasa bile en azından ciddi olarak tartışılan bir fikir olduğunu biliyoruz.

Diğer yandan ideolojik değil pratik olarak düşünen siyasi liderlere baktığımız zaman, orada da durum şudur. Savaşta Osmanlı'nın yenilme ihtimali çok kuvvetlidir. 93 harbinde parçalanmayan Osmanlı'nın bu sefer parçalanma riski çok kuvvetlidir. Ermenilere güven olmaz, arkadan vurabilirler. Dolayısıyla bunları imha etmek lazımdır. Bu anlayışın da çok güçlü olduğunu biliyoruz.

Bu dönemde üst düzey yönetimde tartışılan ve belli ki bir ölçüde destek gören bir diğer görüş “Ermeni kemiyetlerini Ermeni cüziyetlerine dönüştürme” diye tabir edilen politikadır. Daha sonraki dönemde Kürtlere uygulanan yöntemdir. Yani amaç Ermenileri, hiçbir yerde çoğunluk oluşturmayacak şekilde Anadolu içlerine dağıtmaktır. Ermenileri çoğunlukta oldukları yerlerden alıp Ankara’ya Muğla’ya Bursa’ya dağıtıp, azaltmaktır. Bu da tartışılmıştır, ama belli ki şu ya da bu nedenle kabul edilmemiştir.

Aradaki bu yazışmalar ve görüşmelerle ilgili yazılı belge var mıdır?

Özellikle Türk tarafında olayların içinde bulunan kişilerin anılarına bakarsanız epeyce malzeme bulursunuz. Falih Rıfkı Atay’ın mesela 1967’de yayımladığı kendisinden beklenmeyecek ölçüde açık sözlü ve ayrıntılı bir makalesi var bunlar hakkında. Anladığım kadarıyla Atay’ın asıl kaygısı Atatürk’ü temize çıkartmaktır. O nedenle de İttihatçılara yüklenir, Bahattin Şakir’i, Talat’ı hatta dolaylı olarak Ziya Gökalp’i suçlayıcı bir dil kullanır.

Bir diğer seçenek, o dönemde ABD’den bir teklif gelir, gemilerle Ermenileri ABD’ye göndermeyi teklif ederler. Bu da benimsenmez ve sonuçta bir karambolde Ermenileri topyekün Suriye çölüne sürme kararı alınır. Bunun üzerinde iki dakika durup düşünürseniz, bunun yüzbinlerce insanı ölüme mahkûm etmek anlamına geldiği apaçıktır. Bırakın bir milyonu, savaş koşullarında o çölde beşbin kişinin uzun süre hayatta kalması düşünülemez. Yani “sürgün” filan deyip kendimizi kandırmayalım, bu karar açıkça bir imha kararıdır.

Başka nereye sürebilirdi?

Başka bir yere sürmesi zor. Rusya’ya sürse belki daha insani bir çözüm, sonuçta Van Ermenileri o tarafa kaçtılar. Ancak bunu yaptığın zaman sürdüğün insanların düşman ordusuna katılmaları ihtimalini düşünmek zorundasın. Orduya katılmasa bile geri hizmetleri besler, üretime katkıda bulunur. Bunu göze alamazdılar. Anadolu’da başka yere sürebilirlerdi, belki bir süre bu da düşünüldü. Bunda da iaşe meselesi var, güvenlik meselesi

var, savaş zamanı nihayet. Daha önemlisi, savaştan sonra bu insanlar geri dönmeye kalkışacaklar. Onu da göze alamazdılar.

O zaman burada Suriye'ye sürme konusunda bir kasıt yok, başka çare yok?

Taammüt var bence, kasıt da var, tesadüf de var. İnsani ve büyük siyasi olaylar hiçbir zaman tek faktörle açıklanamazlar.

Bu bir yer utanç verici bir durum, yani 5 yaşında bir bebeğin katledilmesini her iki taraf için de kimse savunamaz. Ancak bu olayı 3 kişinin üzerine yıkıp, devlet masumdu demek de doğru değil. Yani karar mekanizmasında varsa bir sorun, herkes sorun var demektir.

Farklı nedenlerle farklı kişiler bu operasyon içerisinde yer aldılar. Sonuçta bu operasyon yüzlerce kişinin önemli kararlar verdiği ve binlerce kişinin uygulamada yer aldığı bir operasyondur. Bunun içerisinde *ideological hardliner* dediğimiz sertlik yanlıları var, yani bu işi hem ideolojik hem de teorik olarak savunanlar var. Bu işi pratik nedeniyle savunanlar olduğu gibi, becerisizliğin, hesapsızlığın, öngörülemeyen gelişmelerin de rolü vardır muhakkak.

Ama bu bildiğim kadarıyla 1922'de de devam etti. Cumhuriyet kurulmadan kısa süre öncesine kadar buna benzer infazlar devam etti.

1915'in Nisan aylarında, Mart sonlarından başlayarak, her şehirde Ermeni toplumunun ileri gelenlerini, liderlerini topluca tutukladılar. Bunların çoğu hunharca öldürüldü. İstanbul'da Ermeni toplumunun önde gelen isimlerini – yazarlar, düşünürler, entelektüeller, doktorlar, milletvekilleri, ileri gelen masonlar vs. yani toplumun egemen sınıfı diyebileceğimiz insanlardan oluşan 200-250 kişilik bir topluluğu tutukladılar. Anadolu'da iki ayrı toplama merkezine sevk ettiler ve bu gidenlerin yarıdan fazlası öldü, öldürüldü. İki milletvekili, Krikor Zohrab ve Vartkes Serengülyan Diyarbakır'da divan-ı harbe sevk edildiler, ve arabaya Diyarbakır'a giderken Urfa yakınlarında Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olan bir çete tarafından durdurulup kafalarına taşla vurmak suretiyle öldürüldüler. Daha sonra Cemal Paşa bunu yapan kişileri yakalatıp idam ettirdi. Bunların birçoğunun

anıları yayımlanmıştır. Yozgat'ta hapsedilenlerin bir bölümü başka yere nakledilmeleri için dilekçe verdiler; bunlar arabaya konup sevk edildiler ve bir daha kendilerinden haber alınamadı.

Son zamanlarda çok güzel birkaç etkinlikle Türk kamuoyunun adını duyduğu Peder Gomidas var. Kütahyalıdır ve Türk-Ermeni müziğinin büyük dahisidir. Anadolu müziğini ilk kez araştırıp bu halk ezgilerini ilk kez derleyen, bunları çok seslileştiren ve Türk entelektüel çevreleriyle de yakın ilişkisi olan bir zattı. Adnan ve Halide Edip Adıvar'ın, Mehmet Emin Yurdakul'un dostuydu. İlk Ermenice operayı da bestelemiştir. Ermeni kilise ayinini çok sesli müziğe uyarlamıştır. Ayrıca Anadolu'dan Kürt Türk ve Ermenilere ait binlerce halk ezgisi derlemiştir. Gomidas da Yozgat'a sürülenler arasındadır. Döndüğünde konuşma yeteneğini kaybeder ve bir daha hayatı boyunca konuşmaz. Savaş sırasında Halide Edip'in aracılığıyla Fransa'ya gitmesine izin verilir ve orada yaşamını bir hastanede sürdürür. Böyle hikâyeler yaşandı bu ülkede.

Ermenilerin Türklere uyguladığı mezalime gelince, tam tarihlerini ben size söyleyeyim, 1916 ve 1918'dir. 1915'den önce "Ermeni zulmü" diye ortaya konanların tamamı klasik devrimci örgüt terörü vakalarıdır. Asker, subay, kaymakam vurmuşlardır. Erzurum vilayet binasına bomba koymuşlardır. Karşı tarafın muhbiri ya da işbirlikçisi olduğunu düşündükleri insanların, ki bunların yarısı da Ermenidir, onları vurmuşlardır. Tipik örgüt faaliyetleri yürütmüşlerdir.

Sivil halka yönelik toplu öldürme vakasının ilki Antranik'in 1916'da Bitlis'te yaptıklarıdır. Antranik Rus ordusunda gönüllü alay komutanıydı. 1915'teki Van katliamına misilleme olarak, Van ve Bitlis 1916'da ikinci kez Rusların eline geçtiğinde, kendi başıbozuk birlikleriyle Hizan üstüne yürümüş ve kıyım yapmıştır, yani 20-30 kadar köyün sivil halkının öldürülmesi söz konusudur. Bunun üzerine Rus ordusu tarafından Divan-ı Harbe çıkarılıp yargılanmış, rütbesi alınmış, fakat sonradan yeniden görevinin başına dönmüş.

1917'nin sonunda Rusya'da ihtilal olunca Rus ordusu dağıldı; 1918'in ilk günlerinde bütün asker ve subaylar silahı bırakıp evine döndü. O tarihte Erzurum, Erzincan, Bayburt, Van, Muş ve Bingöl Rus işgali altındadır.

Geride kalan Ermeniler bir felaketle karşı karşıya kaldılar. 1918’de Şubat veya Mart ayında Erzurum’da Batı Ermenistan Geçici Hükümeti kuruldu. Üç ay kadar ayakta kalabildi. İşte o esnada Erzurum, Kars ve Ağrı vilayetlerinde katliamlar olmuştur. Köyler yakılıp yıkılmış, taş üstüne taş bırakılmamıştır. İşte Ermeni mezalimi denen olay esas olarak budur. Büyük Ermeni tehcirinden 3 sene sonrasından bahsediyoruz.

Ben intikamdır bu nedenle de haklı görülmelidir şeklinde bir fikir ileri sürmüyorum. Ama “mukatele” adı altında yumuşatılmaya çalışılan durumla ilgisi yoktur işin. Yani karşılıklı olarak iki taraf birbirini kesti dediğimizde olayları çarpıtmış ve üstünü örtmüş oluruz.

Bir tarafta koskoca bir devlet var, ordusu var, kendi büyük ölçüde silahsız sivil halkına karşı savaş açıyor, yüz binlerce insanı koyun gibi sürüp imha ediyor. Üç bin yıldan beri bu topraklarda yaşayan bir halkı, bir kültürü yok ediyor. Diğer tarafta savaşın ve savaş sonrasının gözü dönmüş çılgınlık ortamında bir devlete bağlı olmayan, Ruslar tarafından terk edilmiş, devletsiz birtakım milis güçlerinin, intiharımsı bir haleti ruhiye içinde önüne geleni kesmesi olayı söz konusudur. İki ayrı tür vakadan bahsediyoruz burada.

Bunun bir de 1919 faslı vardır ancak üzerinde pek durulmaz. Savaştan sonra belki yüz bini aşkın Ermeni Anadolu’ya geri dönmüştür. Bunlar Kuvayı Milliye çeteleri tarafından yeniden boşatılmışlardır. Ben özellikle Bursa Sölöz örneğini öğrenme fırsatı buldum; İzmit yakınlarında benim büyükannelerin köyü olan Bahçecik vardır, 1600’lü yıllardan beri Ermenilerin yaşadığı bir Ermeni kasabasıdır, onun hikâyesi de aynı. Buralar 1915’te boşaltılmış. 1918 sonunda eski nüfusun bir bölümü, sersefil bir halde, ailesini kaybetmiş, aç biilaç geri gelmişler. Kısa bir süre sonra Kuvayi Milliye veya Teşkilatı Mahsusa, artık ne isim verirseniz, gelip köyleri basmışlar, üç beş kişiyi öldürüp köyü boşaltmaları için mühlet vermişler. 1919 baharında Ermeniler tekrar tası tarağı toplayıp İstanbul’a kaçmışlar.

Olayın özeti budur, şimdi bugüne gelelim…

Bugün Ermeni kimliğini gizleyip de, bir kripto gibi, mesela ismini vermeyeyim, Ankara'da çok önemli bir daire başkanı arkadaşım vardı ve çok aşırı Türkçü siteler kurup, manipülatif şeyler yayınlıyordu, sonradan Altındağ belediyesi imam müdürü olan arkadaşımdan öğrendiğime göre, kendisi hem anne hem de baba tarafından çok tanınmış bir Ermeni ailesine mensupmuş. Bu da bir zıtlık! Yani neden Türkçülük yapıyorsun, zaten o manada Türkçülüğü yapanlar gerçekten Türkçü inanca sahip olanlar değildir, anlamsız bir durum bu, ne diyorsunuz?

Adaptasyon yeteneği diyeceğim.

Daha geçenlerde Van'ın bir ilçesinde oranın defalarca belediye başkanı olan, beş vakit namazında Müslüman olan, tipik feodal egemen konumundaki bir Kürt ağabeyime misafir oldum. En sonunda "gel" dedi "sana bir şey göstereceğim." Arka bahçesine gittik, ve "bak burası Ermeni mezarlığı, bizim büyüklerimiz de burada gömülüdür" dedi. Üç beş sene öncesine kadar Ermeni köklerinden kimseye söz etmediklerini ama şimdi yavaş yavaş herkesin bu konulara ilgi duyduğunu anlattı. O kadar çok var ki bu durumda olanlar. Yalnız bu olaya yeni yeni uyanıyor Türk toplumu, zannediliyor ki sadece 1915 olayıdır var olan. Anadolu toplumu bir soğan gibidir, soy soy bitmez. Gazete arşivlerine de bakarsanız, 1930'lardan ta 1960'lara kadar Anadolu'da Ermenilerin topluca din değiştirme hadiselerine rastlarsınız. Batman'da şu şu köy topluca Müslüman oldu, erkekler topluca sünnet oldu gibi haberlerle karşılaşırsınız.

1915'in bir diğer vakası da çocuk ve kadın alıkoyma olaylarıdır. Yani kızları ve işe yarar çocukları alıkoymuşlar. Kısmen insanî ve kısmen başka duygularla alıkonan bu insanlar Müslüman olmuştur. Bunlar özellikle Doğu bölgelerinde sayıca büyük bir yekûn tutar. Mesela Sabiha Gökçen meselesini elbette duydunuz. Yetimhaneden alınmış bir Ermeni kızıdır, tartışacak bir yanı yok, akrabaları var hayatta.

Daha geriye gittiğinizde, daha büyük kitlesel ihtida olayları 1895'te yaşanmıştır. 1915'te anladığım kadarıyla gönüllü dönmeye izin verilmemiş, oysa 1895'te zorla Müslüman edilen veya korkudan Müslüman olan çok insan var. Daha da geride Erzurum-Ağrı ve Iğdır taraflarında 1828 olayları

var. Daha eskiden 17. yüzyıl başlarında kitlesel bir kargaşa ve dönme hareketi var. 17. yüzyıla ait, Ankara valisinin Haymana mı ne şimdi hatırlayamadığım bir yer hakkındaki raporunu gördüm tesadüfen. Falan aşiret Türkmendir, şaki ve baş belasıdır, velakin Ermenice konuşurlar diye bir ifade geçiyor. Şimdi düşünün, İran savaşında köyünüz yakılmış, ortalığı eşkıya haydut ve Celali sarmış, güvenlik yok, ekonomi çökmüş. Koyunlarınızla dağa çıkmaktan başka çare bulamıyorsunuz. Bir süre sonra sürüklenip ya Sivas'a ya Haymana'ya geliyorsunuz; köy ve tarla basmaya başlıyorsunuz. Ya bir Türkmen veya Kürt aşiretinin himayesine gireceksiniz, ya da Ermeni olduğunuzu saklayıp Türkmen olduğunuzu iddia edeceksiniz, yoksa tepelerler sizi. Bir süre sonra kendin de inanırsın, atalarının Orta Asya'dan geldiğini anlatırsın. Sen inanmasan bile çocukların inanır, manevi tatmin kazanır. Bence hiç kendini kandırmaya gerek yok, Türk'ü kazısan altından ya Rum çıkar ya Ermeni. Ama iki ama yirmi iki kuşak önce!

Ben Anadolu tarihini 40 küsur senedir mümkün olduğunda açık bir görüşle okumaya çalışıyorum. Bana çok bariz geliyor ki Anadolu'nun son 500 yıllık tarihinin en temel gerçeği dönme gerçeğidir. Dönmek tatsız iştir, hatırlamak isteyeceğin bir iş değildir. Daha önemlisi, çocuklarının hatırlamasını isteyeceğin bir iş değildir. Döndüğünde ne eski cemaatine yaranabilirsin, ne yeni cemaatine. Yıllar sonra hala geçmişini yüzüne çarparlar, kuşkuyla karşılarlar, çocuklarına hakaret ederler. Bu nedenle olabilecek en hızlı bir şekilde bunu unutmak istersin. Çocuklarına öğretmezsin geçmişini. Zira ileride onun zarar görmesini istemezsin. Babanın adının Agop olduğunu hatırlamak istemezsin, bu nedenle babanın adını Abdullah yaparsın.

Ne zaman bir insan çok fazla bayrak sallamaya başlar, bilin ki o işin içinde bir iş vardır. Çünkü o kendi yarasını gözden kaçırma, zaafını örtme yöntemidir. Bir insan çok bağırıyorsa bil ki bir acısı var. İnsan güçten değil, zaaftan bağırır. Bu nedenle fanatik Türk milliyetçiliği şeklinde kendini gösteren bu halet-i ruhiyeyi iyi analiz etmek lazım. Güçlü insan kendine güvenir; kimliğini bağıra çağıra ortaya koyma gereği duymaz. Bu nedenle dönme gerçeğini iyice kavramadan Türkiye'nin ne sosyal tarihini yazabilirsiniz ne bu ülkenin o yarı ürkek yarı saldırgan ruh halini anlayabilirsiniz.

Sizi dinlerken devletin kafasızlığı aklıma geldi, Sırp isyanı bugünkü Türkiye'nin problemleri vs. bu kafayla yeni Antranikler, yeni Kara Yorgiler, yeni Apolar devamlı bu sistemde ortaya çıkacaktır.

Bunun temelinde aslında şu var. Osmanlı isyanla başa çıkmayı bilir. İsyan küçükse ezersin, büyükse paşalık verirsin. Gayrimüslimin sorunu buradadır, çünkü gayrimüslime paşalık veremezsin, bu nedenle de isyan ederse kafasını ezmek zorundasın. Orada çıkmaza giren devletin alternatifi azalıyor. Müslüman olsaydı Antranik'e paşalık da verebilirlerdi. Çetesini de affedip, Hamidiye ya da Reşadiye nişanı takıp, kendisine de maaş bağlayıp, Bulgaristan'da valiliğe atayabilirlerdi.

Doğu'da hükümetin desteğiyle yapılan Kürt baskıları vardı, şuanda da eli silahlı bir Kürt hareketi var, acaba Ermenilerin bu Kürt hareketine bakışı nedir? İkinci olarak da Kürt müziğine inanılmaz katkıları olmuş Ermenilerin ve Kürtçe konuşuyorlar…

Türkiye inkâr politikası ile kendi kendini ayağından vurmuştur. Bunun başka bir açıklaması yoktur. Türkiye'nin dış politika seçeneklerini olağanüstü bir şekilde kısıtlayan, daraltan aptalca bir yaklaşımdır. Çözümü ve sonucu olmayan, amaca varmayan, amaca hizmet etmeyen bir politika olmuştur.

Soykırımdan sonraki dönemden 1965'e kadar bu konu aslında pek fazla açılmamıştı. O dönem Ermenilerin birçoğu acılarını kalplerine gömmeyi tercih etmişlerdi. Soykırım meselesini canlandırma eğilimi önce Rusya'da çıktı. İlk kez 1965'te Sovyet Ermenistan'ında soykırım anılmaya başlandı. Jenosid midir değil midir tartışması ortaya kondu. Amerika'daki Sovyetçi Ermeni cemaatleri ile Taşnakçı Ermeni cemaatleri rekabet halindeydiler. Yani Ermenistan'ı hakiki Ermenistan sayanlarla Ermenistan işgal altındadır ve dolayısıyla da biz ona düşmanız diyenler arasında bir tartışma vardı. Taşnaksutyun o dönemde belki inisiyatifi Sovyetlere kaptırmamak için, soykırım mücadelesine gaz vermeye başladı. Bu noktada Türkiye'nin yapması gereken, hiç şüphesiz hepimiz için trajik şeylerin olduğunu kabullenip, Anadolu olarak topyekün fakirleşildiğini teslim edip, karşılıklı üzüntülerin bildirilmesi ve barışılması ile, belki bir anıt filan yapıp olayı bitirmekti. Bitirilebilirdi yani.

Türkiye bunu yapmadı, yapamadı, yapması da kolay değildi. Çünkü soykırım hala devam ediyordu o sırada. Soykırımı sadece öldürmek olarak görmemek lazım, soykırım Türkiye'deki gayrimüslim cemaatlerin topyekün ortadan kaldırılması çabasıdır. Türkiye 1964'te İstanbul'daki Rumları sınır dışı etmekle meşguldü. 1960'ların sonunda Türkiye hala Anadolu'da ve İstanbul'daki Ermeni cemaat varlıklarını yok etmek çabası içerisindeydi. Halâ burada kalmış bir avuç Ermeniyi sınır dışı etmenin ve mallarına konmanın peşindeydi. Halâ o dönemde İstiklal Caddesinde Ermenilerin ve Rumların elinde olan dükkânları zapt etme çabası içindeydi. Dolayısıyla Türkiye gayrimüslim politikasında bir esneklik gösterebilecek pozisyonda değildi.

Benim yorumuma göre soykırımın sona erdiği tarih 1983-84'tir, yani Özal dönemidir. 1983 Türkiye'nin içerideki gayrimüslimleri yok etme politikası, gayrimüslimleri hukuk dışı, illegal yollarla korkutarak malına el koyarak zulmederek ülkeden sürme politikasının duraksadığı tarihtir. Özal döneminde bu sona erer. Bunun kurumsal tarihi, yani Ankara'da neler oldu, hangi emirler verildi vs. bilmiyorum. Ama aktif zulüm politikasının sona erdiğini görürüz. Derken 2002, özellikle de 2005 yılı, soygun ve imha politikasının terk edilmekle kalmayıp, meselenin üzerine gidilmesi gerektiğinin farkına varıldığı tarihtir.

Özetle Türkiye 1960'larda soykırım meselesini çok daha ucuza kapatabilecekken, kaba ve akılsız bir inatla, bir yalanı devamlı tekrarlayarak sonunda kabul ettirebileceği gafletine düşerek, özellikle dışişleri bürokrasisinin aktif desteğiyle, kendisini çıkmaz, meyvesiz, kısır, sonuç getirmeyecek bir politikaya mahkûm etmiştir.

Buradaki temel kaygı, kabullenilmesi halinde ödenilmesi istenilecek milyon dolarlık tazminatlar olabilir mi?

Bu tazminat muhabbeti yanlış hatırlamıyorsam 1998 ve 99'dan önce telaffuz edilmemişti. Ancak Türkiye dışarıda ciddi bir şekilde zemin kaybetmeye başladıktan sonra ve içeride aklı eren birtakım Türkler Coşkun Kırca ve şürekâsı ile nereye kadar gidebileceğini sorgulamaya başladıkları noktada bu tazminat konusu ortaya atılmaya başlandı. Bundan önce hiçbir

kaynakta ben tazminat meselesinin ciddi bir şekilde geçtiğini hatırlamıyorum.

Tazminat meselesi karmaşık bir mesele ve konunun hukuki boyutunu ben pek fazla bilmiyorum. Yurt dışındaki birkaç Ermeni toplantısında da konuştum ve bu tazminat konusundaki ısrarı ahlaken çirkin bulduğumu ifade ettim. Beni ayıpladılar fena halde. Hukuki yönden tazminat talebinin oldukça güçlü dayanakları var sanırım. Adamın dedesinin Anadolu'da büyük miktarda bir arazisi varsa ve buna devlet el koymuşsa neden buna itiraz etmesin ve araziyi geri almasın demenin çok da fazla savunulamayacak bir tarafı yoktur. Ahlaki yönden de şu argümanı öne sürenler var, yani tazminat para meselesi değildir ancak bir suç işlenmişse bunun bir ceremesi olması gerekir şeklinde savunanlar var. Yani suçu kabul eden niye ceremesini kabul etmesin ki diyen var. Ben politik ve ahlaki açıdan tazminat ısrarının yanlış olduğuna inanıyorum.

Bazıları da diyor ki, 1915'in hesaplarını açmayalım fakat çok daha yakın bir dönemde el konan vakıf mülkleri, şunlar bunlar var. Bariz bir hukuksuzluk sonucunda zapt edilmiş olan, zorbaca el konulmuş olan bu yerler neden zorbanın elinde kalsın? Hukuki bir cevap veremeyeceğim, ancak şunu söyleyebiliyorum; gerek Ermeni topluluğunun gerek Türk topluluğunun sağlığına kavuşabilmesi için bu iki toplumun barışması lazım. Bunun lamı cimi yok. Bunun olması bir zorunluluktur. Tazminat talebi bunu zorlaştırıyor, çıkmaza getiriyor. O zaman akıllı ol kardeşim, Ermeni dediğin akıllı olur, tazminat meselesini başka türlü formüle et diyorum.

Hocam vakit kısıtlaması nedeniyle, bir toparlama yaparsak, sonuç olarak ne söyleyebilirsiniz?

Sonuç olarak:

1. Ermeniler bin seneden beri Türklerle birlikte Türk yönetiminde yaşamıştır. Ermenilerin çok önemli bir bölümü bundan bir-iki kuşak öncesine kadar anadili olarak Türkçe konuşmaktaydı. Ermenilerin birçoğunun anadili halâ Türkçedir. Ermenilerin Türk edebiyatına katkıları olduğu gibi, Türkçenin de Ermeniceye katkıları olmuştur. Ermeni kültürü, Ermeni tarihi Anadolu tarihidir. Ve bu Ermenilerin çok içten ve derinden

hissettikleri bir şeydir. Amerika'da Hindistan'da Ermenistan'da birtakım Ermenilerle karşılaşırsınız, "biz Adanalıyız, Maraşlıyız" der. Perki kardeş sen hiç orada bulundun mu? "Hayır dedem oralıydı". Biz Lübnan'da doğduk Ermenistan'a göçtük, Moskova'ya gittik, Amerika'ya göçtük. Ama "nerelisin" dediğiniz zaman Adanalıyım der. Bu derin bir içgüdüdür. Dolayısıyla Ermenilerin büyük nefretin temelinde, Ermenilerin bu olay üzerinde bu derece bir saplantı ve psikoz halinde yaklaşmalarının temelinde bir kırgınlık yatmaktadır. Vatanı saydığı ve 3 kuşak sonrasında da halâ vatanı saydığı yerden kovulmuş olmak, oradan uzakta olmak, üstelik bir de inkâr edilmiş olmanın üzüntüsü vardır. Dedelerinin mezarının yıkılmış olması, dedelerinin toprağının arazisinin adının unutulmuş, kilisesinin yok edilmiş olmasının verdiği bir acı vardır. Ermeni toplumunun bunu aşabilmesi için Türkiye ile barışması gerekmektedir.

2. Türkiye ise 20. yüzyılın başında olan olaylardan ötürü korkunç bir kültürel, zihinsel, sosyal ve ekonomik fakirleşme içine girmiştir, bundan 100 sene önceki Van ile bugünkü Van arasında korkunç bir uçurum vardır, gerileme olmuştur. Cumhuriyet propagandasına boş verin, 20. yüzyılda Anadolu medeniyet açısından feci ölçüde gerilemiştir. Türkiye'nin bu hakikat ile yüzleşmesi gerekiyor. Türkiye'nin kendi yalanlarından ve isterisinden kurtulması için, kendi bayrak sallama hırsından kurtulması için geçmişiyle tanışması ve barışması gerekiyor.

3. Daha büyük politika açısından düşündüğümüz takdirde, Türkiye'nin ufkunu daraltan engellerden biri Ermeni meselesidir. Potansiyel olarak bütün dünyada Türkiye'nin müttefiki olması gereken sayıca küçük fakat etkice büyük bir topluluk olan Ermeni toplumu Türkiye'ye düşman olduklarından yurt dışında her fırsatta Türkiye'nin zararına çalışmalar yapıyorlar. Bunu ezemiyorsan, barışma yoluna git ve diyaloga başla.

4. Türkiye'nin Kafkasya'daki güç potansiyelinin önündeki en büyük engel de Ermenistan engelidir. Oysaki Ermenistan en azından bağımsızlığa kavuştuğu ilk günlerde bağımsızlığının bir bölümünü Türkiye'yle takas etmeye dünden razıydı. Çünkü öteden beri Rusya'nın egemenliği altında ezilmişti, en azından bir değil de iki patronun olmasıyla kendine bir manevra alanı kazanabilecekti. Eğitim düzeyi yüksek olmasına rağmen fakir bir ülkedir Ermenistan. Bu ülke ile özellikle Türkiye'nin Kuzeydoğu

bölgesi ekonomik anlamda birbirini tamamlayan yerlerdir. Sınırın açılmasından hem Ermenistan hem de Türkiye büyük fayda görecektir. Türkiye'nin dünya kamuoyundaki olumsuz imajını iyileştirmenin en önemli yollarından biri Türkiye'nin Ermenilerle ve Ermenistan ile barışmasıdır.

Bu yolda yapılabilecek olan bir şey, bir süreden beri bizim üzerinde çalıştığımız, konuştuğumuz ve gitgide daha çok insanın kulak vermeye başladığı yöntem şu olabilir. Son yüz yıl boyunca kendi rızası dışında Türkiye vatandaşlığını kaybeden herkese, ve onların belki üçüncü kuşağa kadar çocuk ve torunlarına tek taraflı olarak Türkiye vatandaşlığı hakkı tanınmalıdır. Yüz kişiden belki onu bu teklifi kabul edecek, onların da belki biri bilfiil Türkiye'ye gelecektir. Fakat sembolik olarak olağanüstü bir davranış olacaktır bu. Bu Türkiye'nin özür dilemeden ve kendini küçük düşürmeden bu olayla başa çıkabilmesinin en şık yöntemlerinden birisidir.

Ben şahsen suçlu bir Türkiye istemiyorum. Özür dileyen bir başbakanın çıkıp, "valla özür dileriz, biz Ermenileri kestik" demesi benim hoşuma gitmez. Suç ve suçluyla kendini özdeşleştiren bir ülkenin vatandaşı olmak istemiyorum ben. Türkiye'yi yönetenlerin şunu diyebilmesi lazım: "Evet Ermenilere korkunç şeyler yapıldı ama onu yapan biz değildik, yapanları önce biz lanetliyoruz." Başbakan biliyorsunuz "Benim atalarım soykırım yaptı dedirtemezsiniz bana" dedi. Herkes bunu olumsuz bir anlamda yorumladı. Ama pekala olaya iyimser açıdan bakıp "soykırım yapanlar benim atalarım değildi, onları reddediyorum" diye de yorumlanabilir sanırım.

Türkiye'de maalesef politik münazaralarda olsun, geçmiş tecrübelerimizle yüzleşmek gibi sorunlarda hep siyaset dili kullanılıyor. Bu siyaset dili de çoğu zaman bu toplumdaki ahlaki yozlaşmadan beslendiği için, Türkiye'nin ulus devlet inşasından veya geriye dönük birtakım zihin kırılması noktasında yaşanan birtakım sorunlarla yüzleşememesi gibi. Fakat burada şahsınızla alakalı benim edindiğim izlenim, mevcut yapının içinde hep %1 'in dayanılmaz yalnızlığın inanılmaz trajedisini ve acısını yaşıyorsunuz. İnsanlara kendinize doğru bir şekilde anlatamamanın, yani kendi camianızda bile ahlaklı bir şekilde kendini ifade edememenin sıkıntısını yaşıyorsunuz. Bu tarafa da baktığımız zaman illa ki taraflaştırma ve ötekileştirme için

söylemiyorum ama siyasete yatkın bir dil kullandığınız zaman maalesef mesele hep oraya düğümleniyor, yani ne kadar taviz vereceğiz ya da alacağız veya geçmişimizle yüzleşeceğiz gibi, ahlaksızlıktan beslenen bir siyasetten çözüm çıkacağınız zannetmiyorum. Ermeni diasporası içerisinde de bu soruna aklı selim ve kalbi selim bir şekilde bakabilenlerin sayısı nedir? Ve dolayısıyla bu durumun sorunun çözülmesi açısından alacağımız yolun ne kadar uzun olduğuna dair bizi bir karamsarlığa mı sevk etmesi gerekiyor? Yoksa Türkiye'de yeni Türkiye hayaliyle bir değişim süreci var ve bu değişim sürecini etkileyecek olan sizin bakışınız veya bir hissiyatımız ne kadar renk verebilir?

Beş yılda Türkiye ne kadar değiştiyse Ermeni diasporası da de o kadar değişti. Beş sene önce bir Ermeni topluluğu önünde kolay kolay söyleyemediğin şeyleri bugün rahatlıkla dile getirebiliyorsun. Henüz kuşku, düşmanlık, kırgınlık ortadan kalkmış değil. Ama pek çok insanda bir tür bölünmüş bakış açısı ortaya çıktı. Eskiden kalma alışkanlıkla militan bir Türk düşmanlığı dile getirenler bile bir yandan "Türkiye'de çok şey değişti, Türkler özür dilemeli" söylemini benimsiyorlar.

Bu tarz bir konuşma sürecin sulandırılması için de bir sebep midir? Barışıyoruz, sorunları çözüyoruz. Türkiye'de de bu sorgulama süreci çok aklıselim bir şekilde gitmiyor gibi duruyor.

İyi gidiyor bence. Kitleye mal olan her fikir ucuzlaşır, basitleşir. Bundan kaçınamazsınız. Yani milyonların paylaştığı bir fikir yıpranır, sloganlaşır ve siyasileşir.

Türkiye'de her siyasi kesimden, kısa sürede ne kadar aklı başında ve orijinal güzel fikirler üreten insanlar çıktı. Liberallerden İslamcılardan vs.den beklemeyeceğin kadar yapıcı birtakım düşünceler çıkmaya başladı. Ermeni toplumundan da bunun aynısını beklememek için bir neden yok. Ermeni toplumu eğitimli bir toplumdur, bireyci düşünceye de bu yüzden yatkındır. Ermenistan ise ölüm kalım sürecinde olan bir devlet. Bu sene Paris'te ve Toronto'da konuşmalar yaptım. Karar verici pozisyonda olan, entelektüel insanlarla da tanıştım. Bence sürecin başındayız daha, ama sürecin iyiye gitmemesi için hiçbir neden yok.

Ermeni asıllı Fransız sinemacı Serge Avedikian ile tanıştım. Avedikian atalarının yaşadığı Bursa'nın Sölöz köyüne 1987, 2002 ve 2009 yıllarında yaptığı ziyaretleri belgeselleştirdi. Önce 1987'de korka ürke bir belgesel yapmış, karşılıklı güvensizlik feci boyutta, çıkan film de bize kaskatı, berbat bir Türkiye tablosu çiziyor. Sonra ikinci gelişinde 1987'deki belgeselin çekimi hakkında bir belgesel yapmış ve en son geçen seneki gelişinde, yirmi sene önce tanıştığı insanlarla yeniden görüşmüş. Bu süreçte Serge Avedikian'ın nasıl olgunlaştığını görüyorsunuz. İlkinde kuşku ve korku egemen, sonra 2002'de geldiğinde buzlar eriyor ve 2009'da can diğer dost olarak sarılıyorlar ve oturup rakı içiyorlar. Avedikian'la sohbet ettim. Şunu gördüm: Henüz yetersiz ölçüde de olsa Türkiye'nin çekim alanına, atmosferine girmeye başlamış. Türkiye'nin dilini konuşmaya başlamış ve şunu keşfetmiş ki, kendisi aslında buralı, Parisli değil. Bu bir eğitim sürecidir ve zaman alacaktır.

Son olarak Hrant Dink adını anmadan bu konuşmayı sonuçlandırmamak lazım. O düğümü kıran adam Hrant Dink'tir burada. Hrant gemi yanaşırken ilk halatı atan adamdır.

Ermenilerin Türklerle Türklerin de Ermenilerle barışmaları gerekiyor. Burada büyük devlet olan Türkiye'dir. Özür ve tazminat fikirlerinden belki vazgeçmek lazım, bilmiyorum. Ama ilk adımı atması gereken, samimi bir yaklaşım göstermesi gereken öncelikle Türkiye'dir. Geçmişten sıyrılarak, başka bir dil ile Türkiye ilk adımı atmalıdır.

İlk aşama Ermenistan ile vize kaldırmak olabilir mi?

İlk aşama sınırı açmak olmalıdır.

Azerbaycan problemi var.

Azerbaycan'ı ben o kadar ciddiye alamıyorum. Olay aslında Moskova problemidir. Görebildiğim kadarıyla Türkiye iyi kötü Ermenistan ile barışması gerektiğinin farkına vardı. Fakat uluslararası dengeler henüz buna izin veriyor. Türkiye bir NATO üyesidir bunu unutmayın. Türkiye'nin Ermenistan üzerinde güçlü bir pozisyona gelmesi, NATO'nun Kafkaslar

konusunda güçlü olmasına anlamına gelir ki Ruslar buna izin verirler mi vermezler mi bilemiyorum. Verirlerse karşılığında ne isterler, onu da bilmiyorum.

Burada her şeyden öte devletin bir resmi eli olmak zorunda değil. Mesela önümüzde bir İHH örneği var. Belli noktalarda STK mantığıyla o kapıları önce bir aşındırıp, aşılabilir hale getirdikten sonra resmi olarak son hamleyi yapabilir devlet. İşte burada devletin sivil kanallara bu tip organizasyonlara konuşabileceği ve anlaşabileceği doğru frekansı tutturabileceği ortamlara biraz daha dillendirmeden tabana yayması gerekiyor.

Şurada yaptığımız gibi.

Biz mesela Kuzey Irak'ta bunu yapıyoruz. Oradaki Kerkük Türkmenlerini Arapları Kürtleri birbirine muhalif Kürt Grupları ve şu anda üniversitelerdeki öğrenci olaylarını organize eden muhalif grupları bir araya getirme sözü aldık ve ay sonu gibi bunu yapacağız. Çünkü Türkiye'deki Kürt sorunun bir parçasıdır Musul ve ayrılamaz da zira tarih bitmedi. Aynı şekilde Ermenistan için de tarih bitmedi ve bunu iyi görmek lazım.

Bunu iyi görmek lazım çünkü burası öz mü öz orta Asyalı Türklerin gelip kurdukları bir devletse, Türkiye Musul'da avucunu yalar. Ermenistan'da da avucunu yalar. Yani, o adamlar da eşek değil niye boyun eğsin ki buna? Ama eğer Türkiye burada oturan herkesin ortak devletinin adıysa, o zaman bu adamlarla ortaklık edip etmeyeceğini düşünürsün. Dolayısıyla bu soydaş muhabbeti devam ettiği sürece, Kerkük Türkmenleri soydaştır ama Erbil Kürtleri değildir kafasıyla gidildiği sürece Türkiye'den ne köy olur ne de kasaba!

Aynı şeyi Irak'ta yapmak istiyoruz. Ermenistan Gürcistan ve Türkiye arasında bir çalıştayı ya da çalıştay süreçlerini Vamık Volkan hoca ile beraber geliştirmek istiyoruz.

Ermenistan hakkında benim edindiğim izlenime göre özellikle şehirlerde gayet iyi eğitimli, genç, şeker ve iyi niyetli insanlar var. Devlet yapısı

olarak kısmen mafya devleti olmasına rağmen, çok iyi bir genç kuşak var Ermenistan'da. Kötü bir yönetim var, vahşi bir devlet yapısı var Ermenistan'ın. Fakat Erivan'da çok güzel pırıl pırıl insanlarla karşılaşıyorsunuz. Ortadoğu'nun insancıllığı ile Avrupa'nın uygarlığını birleştiren bir sentez var. Avrupalı desen oralı değil, Asya desen o taraf da değil. İkisinin iyi taraflarını bir araya getirmiş, enteresan ve genç bir nüfus var. Onlar Türkiye'ye Türkiye de onlara lazım. Çok yalnızlar. Dünyanın alakasız bir yerinde sıkışmış kalmış bir devlet. Denize çıkışı yok, bir ekonomisi yok. Ekonomisindeki en değerli unsuru kalifiye eleman unsurudur ki bu da Türkiye'nin en büyük eksiğidir. Birbirini tamamlayan iki unsurdur bunlar. Iğdır, Kars ve Van'a bunlar gelirse ihya olurlar. Öbür taraf da ihya olur. Bu konuda benim kafam net. Artı Türkiye'nin kendi iç gerilimleri azalır ve dış dünya ile ilişkileri düzelir.

Bu ilişkinin çözülmesi lazımdır. Ermenistan devletiyle olmazsa da Ermeni halkıyla çözülmesi lazımdır. Türkiye son beş senedir içerde oldukça akıllı bir politika izliyor. Bunun dönüm noktası Bilgi Üniversitesi'nde yapılan 2005 Ermeni Konferansıydı. O bir buz kırma operasyonuydu. Onu kanımca çok ustalıkla götürdüler, bir yandan izin verdiler yapılsın diye, polisiye açıdan Allah için korudular da, bir yandan da Cemil Çiçek'i çıkarıp "bizi arkadan vurdular" dedirttiler. Yani hem nalına hem mıhına politikası izlendi. Tahminimce hükümet Ermeni açılımını el altından adım adım kontrollü bir şekilde yürütüyor. Farkındaysanız "sözde ermeni soykırımı" lafı piyasadan kalktı, bir buçuk sene oldu. Bu sene memleketin dört bir yanındaki okullarda Ermenilerin Türk kültürüne katkıları, geçmişte Türk Ermeni ilişkileri, bölgedeki eski Ermeni köylerinin araştırılması vb. üzerine kompozisyon ve araştırma ödevi verildi çocuklara. Kastamonu'da, Muş'ta böyle ödevler nasıl veriliyor, MEB koordinasyonu olmadan olacak bir şey değildir bu.

Geçen sene 24 Nisanda soykırımın açık havada anılmasına izin verildi ilk kez. O da aynı şekilde, önce izin alındı, sonra emniyet yasakladı, sonra anladığım kadarıyla dışişlerinden valiliğe gelen sözlü bir mesaj sonunda izin verildi. Bu sene beş şehirde anma töreni yapıldı. Yani Türkiye'de yavaş yavaş kamuoyunu yumuşatarak bu konuyu kabullendirmeye çalışıyorlar anladığım kadarıyla. İşte bundan sonra birtakım cesur adımlar lazım. Ortaya

projeler koymak lazım. Tarafların korkularını, kuşkularını giderecek işler yapmak lazım.
5 Mayıs 2011

Usame bin Kim?

Usame bin Ladin olduğu iddia edilen bir kişi 2 Mayıs 2011 sabahı Pakistan'ın Abbotabad kentinde Amerikan komandoları tarafından öldürüldü. Ya da öldürüldüğü iddia edildi.

Usame bin Ladin diye biri var mı?

1998 gibi bir tarihe kadar vardı muhtemelen. O günden bu yana yaşadığına dair bir kanıt duymadım. Yaşadığının yegâne delili bildiğim kadarıyla 2001 yılında bilinmeyen kaynaklardan dolaşıma sokulmuş olan dört veya beş tane video kasetiydi. Bu videoların Los Angeles'ta herhangi bir stüdyoda çekilmediğinden emin olamıyorum.

11 Eylül 2001 saldırılarını Usame bin Ladin mi düzenledi?

Bildiğim kadarıyla bu konudaki TEK delil UbL olduğu iddia edilen sakallı bir adamın video yoluyla suçu üstlenmesi. Saldırılara karıştığı iddia edilen kişilerin itiraflarında UbL ile şahsen karşılaştıklarına veya ondan emir aldıklarına dair bir şey yok.

Herhangi bir medeni mahkemede (hatta Türkiye'de adına "mahkeme" denilen şeylerde bile) birinin video yoluyla suçu üstlenmesi delil sayılmaz. İtirafın delil değeri kazanması için mahkeme huzurunda yapılması ve çapraz sorgulamaya tabi tutulması gerekir. Yoksa herhangi bir soytarı çıkıp Karındeşen Jak'ın cinayetlerini kendisinin işlediğini iddia edebilir.

Geçen gün öldürülen kişi Usame bin Ladin miydi?

Üçüncü sınıf taşra savcısı bile bilir ki, savcı olmasa hükümet tabibi huzurunda kimlik tespiti yapmadıkça bir kişinin ölümüne karar verilemez. Cesedi kim teşhis etti? Neden apar topar "denize attılar"? Mezarının tehlikeli olacağını düşündülerse bile (ki inandırıcı değil) denize atmadan evvel neden 24 saat bekleyip iki tane hükümet tabibine teşhis ettirmediler?

Saldırıya uğrayan ev bir milyon dolar değerinde miydi?

Fotoğraflarda yaklaşık 170 metrekare üzerine 3 katlı bir gecekondu/apartman ve müştemilatı görülüyor. Abbotabad gayrimenkul ilanlarına baktığımızda Kakul Road üzerinde 8 yatak odalı, “exceptionally large” avlulu, “beautifully constructed” bir evin fiyatı 6 milyon rupi = 70.000 dolar civarında görünüyor. Kentte bulabildiğim en pahalı satılık ev 14 milyon rupi, yani 150.000 dolar kadar.

Haberlerde “çevresindeki evlerden 10 kat büyük” olduğu ileri sürülen evin o yöredeki tüm evlerle aşağı yukarı aynı büyüklükte olduğu GoogleEarth’te net olarak görülüyor (bkz. 34 10’ 09” kuzey, 73 14’ 33” doğu). Müştemilatları biraz daha fazla sadece.

Saldırıya uğrayan ev, dünyanın en “wanted” adamının saklanabileceği bir ev mi?

Abbotabad Pakistan’ın nispeten müreffeh ve turistik bir kenti. İlanlarda çok sayıda emekli subay, doktor, muhasebeci vb. görünüyor.

Evin bulunduğu semt 2001’den sonra imara açılmış, hali vakti yerinde, yarı-kırsal bir alan. Aynı sokakta 10-15 müstakil ev var. Birçoğu saldırıya uğrayan ev gibi takriben 1.80 yükseklikte güvenlik duvarlarıyla çevrili. 130 metre uzaklıkta çarşı olduğu anlaşılan cadde bulunuyor.

Benim fikrimce hangi bakkala sorarsanız o sokakta yaşayan bir tuhaf Arabı bilir.

*

Var bu işte bir yamuk.

5 Mayıs 2011

Diyarbakır Bedenleri

Diyarbakır surları hakkında kitap yazan Ruken Şengül'e cevap

Lane Lexicon klasik Arapçası için **beden** = "1) the body, without the head and arms and legs, 2) and hence, the part of a shirt or garment that lies against the back and the belly, without the sleeves, 3) a short coat of mail of the measure of the body, 4) a small garment of the kind called cübbe " demiş. Kale bedenine dair bir şey yok. Hicretin ilk 400-500 yılı için Lane eksiksizdir; kale bedenine değinmemişse klasik dönem Arapçada bu anlam yok demektir.

Ahterî Kebir lugati (16. yüzyıl) **beden** = "gövde; kısa ve küçürek gömlek; ve semiz gövdeli kimse" demiş. Kale bedeni yok. Ahteri de mükemmele yakın bir Arapça lugattir, ikincil ve marjinal anlamları gözden kaçırmaz. Arapçada kale bedeni anlamı yokmuş diyebiliriz.

Meninski Thesaurus (1680), **beden** = *"Corpus. Item Turcice sumitur pro pinnâ muri, et pro ipso Lorica, aut vallo arcis. Sic etiam dicitur 'çadırün' vel 'otağün bedeni'"* Yani *"Türkçede kale burcunun üstündeki siperliğe ve ona nispetle istihkâm siperine, veya sur duvarına denir. Aynı şekilde 'çadırın veya otağın bedeni' deyimi kullanılır."* Özellikle "Türkçede" diye vurgulamış olması önemli.

Şeyhülislam Esad Efendinin Lehcetül Lugat'inde (1732) "beden ki kale dıvarı üzerinde yaparlar" Türkçe bir tabir olarak gösterilmiş, "Arabisi şürefedir ve Farisisi küngüredir" diye karşılık vermiş. Yani sözcüğün bu anlamının Türkçeye mahsus olduğu anlaşılıyor.

Lugat-ı Osmani (1876) beden'i tanımlarken "kale bedeni = bârû" demiş, ayrıntıya girmemiş.

Kamus-ı Türki (1900) bedenin üçüncü anlamında "kale bedeni, bârû" demiş, ayrıntıya girmemiş.

Benim çıkardığım şöyle. Arapça sözcük esasen torso, ikincil olarak sadece torsoyu örten zırh veya yelek. Türkçede zırh ve yelekten mecazla kalenin

siperlik kısmı, yani battlement. Oradan anlam genişlemesiyle her türlü siper duvarı veya sur.

13 Mayıs 2011

Salon Full Dolu

“Salon full dolu” deyimini hatalı bulan Sevan Karasu’ya email.

(…) Ayrıca full dolu bence hatalı bir kullanım değil, gayet kullanışlı bir güçlendirme (tekit) deyimi.

“Dopdolu veya tıklım tıklım varken ne gereği var? Bence hiç sokmayalım full kelimesini Türkçeye, yoksa bu sefer de, yazarken acaba full’u tek “L” mi yoksa çift “L” mi yazmalıyız tartışması başlar maazallah” itirazı üzerine.

Full aksesuar? Depoyu fullemek? Tren çoktan kaçtı adaş, Türkçede yaklaşık 1975-77’den beri yerleşik bir kelime full.

Genel kural: yaklaşık 1983’ten önce Türkçeye giren İngilizce kelimeler fonetik imlayla, 1983’ten sonra girenler İngilizce imlayla yazılır. TDK ister farkına varsın, ister varmasın, bu yerleşik ve son derece katı bir dil kuralıdır. Kovboy v ile yazılır ama western w ile yazılır. Kompüter ama email. Greypfurt, astronot, centilmen, lider, basketbol, ribaunt, pikap.... ama delete, copy-paste, waffle, showroom, mortgage.

Neden sokmayalım ki? Tartışma filan çıkmaz gerçi, ama tartışma çıksa ne zararı var ki? Polis miyiz biz?

13 Mayıs 2011

Ota, Göte Dair

İslami yaşam tarzını ısrarla ve bazen duygusal bir retoriğe başvurarak savunan Özlem'e Facebook üzerinden verdiğim cevap.

Duygusal püskürmelerin kendine göre bir insanî hakikiliği var, kabul. Ama halk önünde münazara ederken söylenenleri akıl süzgecinden de geçirmek gerekir bence.

1.

Günde beş defa namaz kılmanın yegâne alternatifi rakı sofrasında oturmak, sabaha kadar açık diskolarda 500 defa göt tokuşturmak öyle mi? Çok bayat ezberler bunlar. Hele rumba ile çaçaya bayıldım. 40'larda mıyız? Necip Fazıl sahtekârından bu yana taze bir laf üretemedi mi sizinkiler?

Günde beş defa aynı ruh daraltıcı ezberi tekrarlayacağına bir kayısı ağacı diksen? Şiir yazsan? Üç tane çocuğu toplayıp onlara masal anlatsan? Dağa tırmanıp güneşi selamlasan? Duvar örsen? Kurbağaların gen yapısını incelesen? Tapınak inşa etsen? Cüzamla savaşsan? Kemanla Bach çalmayı öğrensen? Bir general vursan? İnsanlardan bir süre uzaklaşıp hayatın anlamını düşünsen? Yeni kıtalar keşfetsen? Bir insana yardım etsen?

Sana senin tercih ettiğin dilden söyleyeyim. Beş defa namaz kılmaktan çok daha büyük ve gerçek ibadetlerdir bunlar. Yanlış yerde aradığın o tanrıya seni daha fazla yaklaştırırlar.

2.

Yanlış anlamadıysam kilise ayinini, Tora ruloları yazmayı, güneşe karşı ateş tapınakları yapmayı da ibadet çeşitleri olarak görüyorsun. "Modern" insanın rumbasıyla çaçasından daha değerli buluyorsun.

Peki, soru şu. Neden SEN bu ibadetleri yapmayı düşünmüyorsun? Pratikte zor diyelim, neden o insanların yanına gidip bir şeyleri paylaşmayı tahayyül etmiyorsun? Tek bir ezbere takılmak neden?

Safsatayla cevap verme, çünkü bu can alıcı bir sorudur. Dindarlığın için ileri sürdüğün gerekçelerin çok da dürüst olmadığını ima eder.

Aradığın şey modern dünyanın anlamsızlığına cevap ise, ben sana söyleyeyim, bin tane cevap var. 1400 yıllık bir zorbalık ideolojisine takılıp kalmak neden?

3.

Hedon tanrısına karşıysan 19 Mayıs törenlerine ne itirazın olabilir? Sabaha kadar rumba ile çaça yapacaklarına insanların vatan uğruna kendilerini feda etmeyi tahayyül etmesi, egolarını silip dev bir orduya nefer olmak istemeleri, varlıklarını Türk varlığına armağan etmeleri fena mı? Tam senin savunduğun şey bence.

Kemal dininin herhangi bir dinden ne farkı var?

Mustafa dinine en ince dokundurmamda köpek sürüsü gibi havlamaya başlayan cahil gençlerin, Kemalci soydaşlarından ne farkı var? Aynı derin cehalet, aynı çiğlik, aynı tahammülsüzlük, aynı korku, aynı "varlığını X varlığına armağan etme" güdüsü, aynı ilkel aşiret mantığı.

Peygamberime/atama/tanrıma laf edersen yakarım! Ritüellerimin manasızlığını bana hissettirirsen çok fena küfrederim!

4.

Bir şey daha söyleyeyim de iyice delir.

Bazen rakı sofrasında adabıyla oturmak da insanı tanrıya ayak kokulu bir salonda eğilip kalkmaktan daha çok yakınlaştırır. Ruhunu açmana yardımcı olur. Ezberlerle kaskatı olmuş yüreğini bir nebze gevşetir. Bazen ama, her zaman değil.

Ömer Hayyam da, Sadi ile Hafız da şarabın ibadete faydasını bilenlerdendi; okumaya değer. Gaza ve yağmayla imparatorluk kuran çakma din

adamlarından değillerdi çünkü.

Hintliler de boşuna tapınaklarında ot tüttürmüyorlar.

22 Mayıs 2011

Sevgiye ve Körlüğe Dair

Özlem Abacı ile aleni polemiğe devam.

Yok hayır öfkeyle yazmadım. Kibirle yazdığımı da sanmıyorum. Aksine sevgiyle yazdığım o kadar bariz ki, nedir o cahil çocukların gözünü ve kalbini bu kadar körelten, korku mudur, kör cehalet midir, anlamakta cidden zorluk çekiyorum.

Sakın başlarını örtmeye niyetlenmişken gözlerini ve kalplerini setretmiş olmasınlar?

1.

Sen ve ben aynı şeyin peşindeyiz, bundan kuşkum yok.

Modernizmin – Batıdaki kadar dahi – felsefi temelden ve varlık nedeninden yoksun olduğu bir ülkede hayatı nasıl anlamlandıracağız? "Paşam ne emrettiyse hakikat o" diyen cahillerle, "Amerika'da son moda neyse hakikat o" diyen cahillere karşı hakikat ve hak duygusunu, vicdan duygusunu nasıl temellendireceğiz? "Hayır hakikat o değil bu" deme gücünü nereden alacağız?

Sen cevabı bildiğini sanıyorsun. Bense o cevabın yanlış ve yetersiz bir cevap olduğunu söylüyorum. Üç senedir senle bu konularda yazışıyoruz. İlk mektubumdan son mektubuma kadar hep aynı şeyi söyledim, söylemeye de devam edeceğim. Hayır, bir 20. yüzyıl paşası yerine bir 7. yüzyıl şeyhini koymakla probleme çözüm bulmuş olmuyorsun. 19 Mayıs jimnastikleri yerine başka bir kitlesel beden eğitimi programı koymakla bir yere varmıyorsun. Devlet sahibinin afaki emirlerine karşı eski bir Arap liderinin – yahut onu izleyen bugünkü cemaatin – afaki emirlerini koymakla, hak ve vicdan duygunu daha iyi temellendirmiş olmuyorsun.

Sevgi olmazsa niye bu kadar uğraşayım ki? Daha iyiyi ve daha doğruyu – bunca duygusal risk pahasına – neden senle paylaşmaya çalışayım ki? Niye zahmet edeyim? "Bildiğin gibi yap, hadi yallah" demek bin kat daha kolay.

2.

Üç senedir aşağı yukarı bunları tartıştık. Sonunda ne görüyoruz? Sevan bir yerde “ondokuzmayısı sorgulayan, günde beş defa oturup kalkma egzersizlerini de sorgulamalı bence” diye bir laf atıyor ortaya. El cevap: demek ki sen rakı sofrasından başka anlam tanımazsın, sabaha kadar açık diskolarda gece kulüplerinde 500 kere bir sağındaki solundaki ile göt tokuşturursun, hedon tanrısına taparsın, rumba ile çaça oynarsın, bir etnografya müzesini Ayasofya’ya tercih edersin, kadınları da permalı röfleli seversin, bir adım ötesi de Kemalin yoludur zaten.

Oha falan yani.

Neden bunca hakaret? Akılsızlıktan olduğunu sanmıyorum. Sakın korkudan olmasın?

Ayrıca göt mevzuunu açan ben değilim, pardon, sensin.

3.

Neden senin bulduğun çözümü beğenmediğimi bugüne dek kırk kez, dilim döndüğünce anlatmaya çalıştım. Üç paragrafta olacak şey değil, ama gene özetlemeye çalışayım. İnşallah canım sıkılmaz da devam edersem önümüzdeki günlerde her birini ayrı ayrı açmaya çalışırım.

BİR: İnsanoğlunun şu birkaç bin yılda hayatı anlamlandırmak ve hak duygusunu temellendirmek için yaptıkları ve yarattıkları o kadar zengin, o kadar çeşitli, o kadar uçsuz bucaksız ve heyecan verici ki, bunca zenginliği 1400 sene önce yazılmış bir kitabın merceğine sığdırmaya çalışmak bana pek manasız geliyor.

Genel cehaletten başka bir açıklamasını da bulamıyorum maalesef.

İKİ: Bu ülke tarihinde İslam dininin esasen bir zorbalık ve sömürü ideolojisinden ibaret olduğunu düşünüyorum. yanı sıra başka işlevleri DE olmuş olabilir, ama egemen işlevi budur. Burası tıpkı Latin Amerika

ülkeleri gibi fethedilmiş ve kolonize edilmiş bir ülkedir. Yüzlerce yıl devam eden bu süreçte İslamiyet, “milleti hakime” anlayışının, köleleştirmenin ve köle ticaretinin, toprak ve mal yağmasının ideolojik kılıfı olmuştur.

Günümüzde bu dine yeni bir anlam yükleme çabaları ne kadar samimi olursa olsun, şu iki günde yazdıklarıma gelen tepkiler bile, özünde çok şeyin değişmemiş olduğuna yeterli kanıttır.

ÜÇ: Vicdan sahibi olduğundan şüphe edilemeyecek birçok insanı dine cezbeden kaygının özünde siyasi olduğunu hepimiz biliyoruz. Fakir halk kalabalıkları dindardır; dolayısıyla onları kazanmak ve onlarla aynı havayı teneffüs edebilmek için din dilini konuşmak gerekir!

Bu yaklaşımda bir gerçekçilik ögesi olduğunu teslim ederim. Ama avamı kazanmaya çalışırken en az onlar kadar önemli olan diğer kesimi, biraz olsun ufku ve kültürü olanları, biraz olsun dünyayla alışverişi olanları dışlamışsın ne fayda? Savunduğun dünya görüşünün bu insanları ikna etme kapasitesi sıfırdır. O halde kendini bir gettoya mahkûm ediyorsun.Yazık değil mi?

24 Mayıs 2011

Ya Cami ya Rumba

Aynı İslam tartışmasının devamı.

Birine gıcıklık yapsan o da gıcık kapar. Bunda bilmeyecek bir şey yok. Ama sizinkilerin yaptığı bununla sınırlı değil. Kendilerine has olan fikir ve pratiklerin hepsini kendilerince "dokunulmaz" ilan etmişler. Bunların yanlış ve saçma bulduğunu söylemeyi otomatikman hakaret kabul ediyorlar, ana avrat karşı saldırıya geçiyorlar. Küfretmediklerini zannettikleri, "bak küfretmiyorum" diye övünerek ilan ettikleri zaman bile, alttan alta gelen lağım kokusu o kadar belirgin ki! Birtakım **fikirleri** ve **kavramları** gülünç bulduğumu yazdığımda, Nihal Bengisu gibi aklı fikri yerinde bir kadın bile en pespaye küfür diliyle şahsıma ve geçmişime hakaret etti. Düşün ki Nihal B. böyleyse bunun kara cahili nasıldır.

Normal bir davranış değil bu, bir toplumsal patoloji.

Kemalistlerin küfürbazlığı nereden gelmiş, hangi sosyal gelenekten beslenmiş, onu da düşünmekte fayda var.

*

Benim cevabıma vesile olan gıcık yazın anlık bir gıcıklık veya kapris eseri değildi, hayır. Dinci tayfanın içine hapsolduğu (ve bizi hapsetmek istediği) ikilemin nefis bir örneğiydi. Kendin konuşmadın, kafanın içinde hazır olan bir şablonu aktardın.

İkilem şu. YA ilkçağ Arap mitolojisinin hurafelerini benimser, ayak kokulu sentetik halılar üzerinde yatıp kalkmayı kabul edersin. YA DA rumba, çaça, disko, röfle, etnografya müzesi, kemal. Aynen böyle! Aç bak Necip Fazıl'ı ya da Ali Bulaç'ı. Bütün söyledikleri bundan ibarettir. Bu kadar! Bir gram fazlası yok.

Bir kere bu, hakarettir. Benim "Senin Allahın hikâye, kitabın da fasafiso" dememden daha fazla hakarettir. İstersem arama mesafe koyabileceğim

birtakım soyut ve uzak kavramlara değil, doğrudan doğruya kendi hayatımı anlamlandırabilme yeteneğime dil uzatıyor çünkü.

İkincisi cahilliktir. Binlerce yıl boyunca, birçok toplumda, milyonlarca yüce ruhlu insanın, hayatı anlamlı kılmak için verdiği büyük mücadelelerden biraz haberi olan insan bu kadar ilkel bir şablona beynini hapsedemez.

Üçüncüsü topluma ziyandır. Çağdaş kitle toplumunun ruhsuzluğuna karşı çıkan ve çıkmaya çalışan insanları çözümsüzlüğe mahkûm etmektir. Çünkü ikilem eğer buysa, şüphen olmasın, aklı başında insanların çoğunluğu, boynunu büküp rumba + çaça + kemal seçeneğini işaretleyecektir.

Bilmem anlatabiliyor musun hangi dertle uğraştığımı? Neden bu konuya daldığımı?

Bu toplumda bunca iyi insan eğer kendine rumba, çaça ve kemalden başka çıkış yolu bulamıyorlarsa, belki de ayak kokusuna tahammülleri olmadığındandır?

25 Mayıs 2011

Müslümanlarla Derdim Ne?

1.

Din eğer bir KİMLİK ise dalga geçmek hıyarlıktır, kabul. (O da her zaman değil: "bizim kimliğimiz sizinkinden üstündür" diye sürekli şişinirlerse ara sıra çakmak gerekir.) Yok eğer din bir FİKİR ise, o zaman pardon, eleştiriye de alaya da açıktır.

Bir din evrensellik iddiasına kalkıştığında, yani "bu doğrular herkes için geçerlidir, ikna olmalısın, boyun eğmelisin" davasına giriştiğinde "nah ikna olurum, nah boyun eğerim" cevabını almaya da hazır olmalıdır.

Amazon ormanlarındaki kavimlerin diniyle neden kimse uğraşmıyor, ben bile? Hurafeleri Müslümanlarınkinden daha mantıklı olduğundan mı? Hayır, hurafelerini bana kabul ettirme küstahlığı içinde olmadıklarından.

2.

Dürüst olmak gerekirse evet, Müslümanlığa olan tepkim diğer dinlere olan tepkimden farklı ve daha fazla. Diğer dinlerden farklı olarak, yapısal düzeyde bir zorbalık ideolojisi barındırdığını düşünüyorum. Kılıç ve fetihle yayılan bir din kavramını ahlaken zararlı ve tehlikeli buluyorum. Türkiye tarihi özelinde bu dinin esas işlevinin, sistemli bir zulmü ve sömürüyü meşrulaştırmaktan ibaret olduğunu düşünüyorum. 900 yıl böyle olmuş. Bugün bu dini yeni bir kalıba dökme çabalarının olması, bu çabaya girişenlerin bir bölümünün de dürüst ve iyi kişiler olması, bu gerçeği değiştirmez.

"Naziler Yahudileri kesmişse Nazi ideolojisini suçlamak neden? Sanki Nazi değil Mazi olsaydı farklı mı olacaktı? Zulüm insanların içinde var zaten."

Böyle demiş birisi. İnandırıcı mı sence?

"İslamın temelinde irşad ve tebliğ var" diyen bir yorumcuya cevaben.

“İslamın temelinde irşad ve tebliğ var” lafına Fatih Sultan Mehmet çok gülerdi herhalde. İslamın temelinde benim bildiğim fetih var, haraç ve cizye var, milleti hakime ve milleti mahkûme var, Ömer ahitnamesi var.

Gene de böyle bir algı kırılması olması ilgi çekici. Yeni çağa uygun yeni bir İslam’ın ayak sesleri olabilir mi sence?

26 Mayıs 2011

Pilli İlah

"Senin idealin nedir Nişanyan? Herkes yanlış yolda sen mi doğru yoldasın? Bak ne güzel cümle içinde 'Allah' lafzı kullanıyorsun , yoksa Allah sana bizim bilmediğimiz bir ideal mi vahyetti? Ya da bunlar yanlış yolda git düzelt mi dedi? Sen modern çağ peygamberi misin?" diyen Muvahhid Yusuf lakaplı kişiye cevap.

1. Herkesin hangi yolda olduğu beni hiç ilgilendirmiyor Yusuf, ben doğru yolda olmaya çalışıyorum. İnsanlık tarihinde her ne başarılmışsa, "isterse bütün beşer yanlış yolda olsun, ben doğru olmalıyım" diyen insanlar başarmış. Sizin peygamber dediğiniz adam dahil.

2. "Allah" dediğin şey benim için pilli ilah kadar gülünç bir kavram; insanlığın çocukluk devrinden kalma bir hurafe. "Hakkın" ve doğrunun ne olduğunu bilmek için hiç öyle şaklabanlıklara gerek yok.

3. Evet "bunlar yanlış yolda git düzelt" diyen bir ses duyuyorum. Eminim sen de duyuyorsun. Belli.

4. Yok, peygamberlik iddia edenler kadar sahtekâr olamam herhalde.

26 Mayıs 2011

İkinci Kanal

SORU

I have a question for you: ահա՛ւասիկ

where does it come from? is it used only by bolsohay?

CEVAP

The great dictionary of the Mkhitareans (1836 ed.) has the triple declension of *ahavasig* (behold this), *ahavatig* (behold that), *ahavanig* (behold it). I suppose the structure is quite clear, *aha* (exclamation) + *asig'* (this one).

The dictionary only cites examples from *Dônanamag*, an undated collection of sermons, so I don't know if the usage goes back to the classical era or not. Similarly, Acharian cites no classical examples.

26 Mayıs 2011

Kadın Yakmaya Dair

Hindistanda dul yakma (sati) meselesi hakkında yıllar önce bir kitap okumuştum. Burada da güzel bir makale var:
en.wikipedia.org/wiki/Sati_(practice)

Özetle. Hindu kutsal kitaplarında sati hakkında net bir söz yok. Tanrıça Sati kendini yakmış gerçi ama dul kaldığından değil başka nedenle onuru kırıldığı için yapmış bunu. Bilinen en erken kayıtlar MS 4. yüzyıla ait, yani Hinduizmin doğumundan ortalama hesap 1500 yıl sonrası. Belli başlı tefsir ve fıkıh kitapları birbiriyle çelişiyor. Satiyi yücelten epeyce literatür var, ama Hindu hukukunun temel referansı olan Manu Smriti kesinlikle satiye karşı çıkmış. Ünlü din alimlerinin çoğu da ayıplamış. İngilizlerin kayıt tutmaya başladığı 1810'larda tüm Hindistan'da ortalama yılda 500 sati vakası kaydedilirmiş. Nüfus o tarihte 50 küsur milyon.

Sati'nin feci bir barbarizm olarak tüm dünyaya tanıtılması tabii İngilizlerin marifeti. İngilizlerin Hint kültürüne ve toplumuna karşı tavrı 18. yüzyıl sonlarına kadar saygılı ve ilgilidir. 1810-20'lerden itibaren kültürel üstünlük ideolojisi aniden tavan yapar. O noktadan itibaren Hindu kültürünü "dul kadınları yakan, ilkel, vahşi, yobaz, irrasyonel" olarak tanıtma çabasında sati baş role yerleşir.

[Ha, sati geleneğini ilk yasaklamaya kalkanlar da Hindistan'ın Müslüman egemenleri, özellikle Ekber imiş (16. yüzyıl). Acaba yasak, Hinduların satiye inancını artırmış mıdır, başka ülkelerdeki Arapça ezan yasağı gibi?]

Soru şu: Bir insanın başkasına olan bağlılığından veya aşkından ötürü onun ölümü üzerine intihar etmesi saygıdeğer bir davranış mıdır değil midir? Cevabını bilmiyorum. Yalnız, sati yapan kadınların "sati mata" (Sati Ana) mertebesine yükseltildiği ve mezar anıtlarının yatır sayıldığını belirtmek lazım.

Hint post-kolonyalizm ve dekonstrüktivist post-modernizminin büyük gurusu ve "subaltern studies" ilminin piri (pîresi?) sayılan bayan Gayatri Spivak'ın bu konuda meşhur kitabı varmış, olayı sati yapan kadının bakış

açısından kavramaya çalışmayan Batılı alçak oryantalistleri yerden yere vurmuş. Okumadım.

Peki kadının akrabaları tarafından satiye zorlanması doğru mudur? Değildir, cinayettir. Herhalde. Belki. İnsan ruhuna ve toplumsal ilişkilerin sırlarına vakıf olmak o kadar kolay değil ki?

Dört kadın almak iyi midir? Kadına mirastan az pay vermek iyi midir? Kız çocuklarını gömmek iyi midir? Cevaplamadan önce biraz düşünmekte yarar var. Yoksa kendimizi Çağdaş Yaşamcılarla aynı hücrede buluveririz birden.

*

Hindistan sanırım dünyanın en dindar toplumlarından biri. Yaşamın her anını ve fiziksel mekânın her köşesini dini referansla doldurmuşlar. Elle tutulur bir şekilde her yerde – kapı eşiklerinde, sokak köşelerinde, yemek sofralarında, dağ dere tarla ve ormanlarda, iki insan arasındaki her çeşit temasta – sizi gözeten, her an diyaloga girebildiğiniz tanrılar var. Üç yüz otuz üç bin adet tanrı tespit etmişler. Sırf onların hikâyelerini öğrenmeye ömür yetmez.

Çoktanrılı dinlerin duygusal (ve entelektüel) zenginliği karşısında tek tanrılı dinler o kadar yavan, o kadar ilkel geliyor ki, inanması zor!

Çoktanrılılığı savunur görünmemi yadırgayan birine cevap.

1. Politeizmle monoteizm arasında felsefi veya estetik zeminde bir tercih yapmam gerekirse politeizmi seçerim, o kesin. 1979’da Benjamin Constant’ı okuduğumda bu kanıya varmıştım; 1996’dan sonra Hindistan’ı tanıyınca fikrim pekişti.

2. “Öteki”nin İslama bakışıyla İslamın “ötekine” bakışı arasında cahillik bakımından bir fark yok; onu anlatmaya çalışıyorum ne zamandır. Belki fazla iyimserim, belki Müslümanlar arasında bunu fark edebilecek insanlar da vardır tek tük umuduyla yazıyorum.

“Çok tanrı fikri tanrı kavramı ile çelişir, birbiriyle çatışırlarsa ne olacak” diyen birine cevap.

Tanrılar tabii sürekli olarak birbiriyle çatışır. Hinduların tanrısıyla Müslümanlarınki çatışır (ve hiç biri üstünlük sağlayamaz). Aşk tanrısıyla düzen tanrısı birbirinin gözünü oyar. Ölüm tanrısıyla doğum tanrısı düşmandır. Diyarbakır tanrısıyla İzmir tanrısı birbirini sevmez.

Müslümanlıkta da tek tanrı inancı olduğundan emin misin? Şeytan kim oluyor sence?

“Kimsenin tanrısı diğerine benzemez. Hırsız, işe çıktığında “Allahım, bana yardım et, şöyle temiz bir iş çıkarayım” der. Hırsızın tanrısı, hırsıza yardım eden tanrıdır. Hırsızlığa karşı olan biri içinse tanrı kesinlikle hırsıza yardım etmeyen bir tanrıdır” diye yazan Cengiz Kurmuş’a cevap.

Her insanın BİR tanrısı olduğunu varsaymışsınız. Oysa bir insanın ruhunun kaç cephesi varsa o kadar tanrısı vardır. O hırsız da bazen gidip adalet tanrısına yakarabilir.

“İslam inancında şeytan tanrı değildir” klişesini savunan birine cevap.

Allah’ın sözünü geçiremediği bir kudret başka bir tanrı değil de nedir? Sözünü geçirebiliyor ve geçirmemeyi tercih ediyorsa, o zaman Allah el altından teröristleri besleyen Ergenekon gibi bir şey olmalı.

27 Mayıs 2011

Bedran

SORU

Merhaba Sevan Bey. Çok uzun zamandır etimoloji sayfanızı kullanan biriyim. Sözcüklere bu kadar önem veren biri olarak nasıl oğluma anlamı olmayan bir isim koymuşum şaşırıyorum kendime. İsmi Bedran ve dayısı vermişti bu adı ona. sorduğumda güçlü, kuvvetli demekmiş Kürtçede dedi. Ama sonra baktım ki öyle bir sözcük yok. Farsçadır belki dedim. Farsça biliyorum ve sözlükte aradım bulamadım. Sizin bir fikriniz olabilir mi? Aslında oğlum çok güzel akıllı bir çocuk, o kendi benliği ve duruşu ile o ismi anlamlandırıyor ama yine de merak ediyorum işte.

CEVAP

İsimlerin Anlamı siteleri "1. Sert başlı at. 2. Daima. 3. Hoş latif, yakışıklı." demişler ama korkarım ki bunlar dayanaksız. Ferhenga Kurdî'de bir şey bulamadım; Arapça bedr sözcüğünün Kürtçe çoğuludur deseniz bir anlam ifade etmiyor.

Burhan-ı Katı Farsça üç anlam vermiş, maalesef üçü de hoş değil. "1. Eşek turpu dedikleri nebat ismidir. Gayetle bed-bûy olur onunçün gende-giyâh dahı derler. 2. Rân kelimesini rânende'den terhim itibariyla 'fena sürücü' demek olur. Rânden sürmek ve sevk manasındadır. 3. Rân-i bed manasına da olur. Rân uyluk tabir edilen uzuv olmakla 'yaramaz uyluk' demek olur. Zikr-i cüz irâde-i küll alâkasıyla murad, zen-i fâhişedir." Allah göstermesin!

Benim anladığım kadarıyla Kürtler arasında son devirde yaygınlaşan Bedran adı Bedirhan/ Bedirxan'dan türemiş olmalı. Cizîre Botan beyi olan Bedirxan ve ailesi hakkında son zamanlarda çok sayıda kitap ve makale çıktı. Tahmin ediyorum Kürt bağımsızlığı fikrinin ilk önderlerinden biri sayıldığı için saygı gören bir isim.

Bence oğlunuz talihliyse adına onur ve saygınlık kazandıracaktır. "Napoleon" adı Fransızcada daha önce duyulmamış komik bir ad diye çok

taciz etmişler adamı gençliğinde. Tek başına, adına anlam kazandırmayı başarmış. En güzeli bu bence.

28 Mayıs 2011

Al-i İmran

Sorunun altında gizli hazineyi o tarihte fark etmemişim. 21 Temmuz 2013 tarihli yazıda bu konuya döneceğim.

SORU

“**İMRAN** isminin manasını tam bulamadım, sizin sözlüğünüzde de yok maalesef.

Ümran, Umran şeklinde gördüm ama ben İmran şeklinde arıyorum ve yanlış bilmiyorsam Kur’an-ı Kerim’de Ali İmran Suresinde İmran ismi Hazreti Meryem’in babası olarak geçiyor ve manası “İmran Ailesi” demek surenin.Lakin İmran isminin İbranice kökeni ya da şimdiki Arapçadaki manasını bulamadım.Yardımcı olursanız çok sevinirim.”

CEVAP

Kuran’da “Hz. Meryem’in babası” olarak geçen İmran عمرانmuhtemelen Tevrat’ta Hz. Musa ile onun kız kardeşi olan kadın peygamber (nabiyya) Miriyam’ın babası olarak zikredilen Amram’dan עַמְרָם muarrebdir. Tevrat’a göre Amram, Levi’nin torunudur. Bazı Musevi geleneklerinde Amram, Musa ve Harun vasıtasıyla tüm peygamberlerin atası olarak kabul edilirmiş. Kuran metninin de belki bu geleneği yansıttığı düşünülebilir.

‘Amrâm adının anlamına dair Musevi kaynaklarında spekülatif yorumlar mevcut. Sözlüklerden dişe gelir bir şey bulamadım. Ayin-mim-ra kökü İbranicede “a) (tahıl başaklarını) yığma, b) köleleştirme, c) ‘omer – bir tahıl ölçeği” olarak geçiyor. Tıpkı Musa, Aharon ve Miriyam gibi, Amram isminin İbranice değil Mısır dilinde olması daha muhtemeldir.

İsa’nın annesi olan Meryem’in babası Hıristiyan geleneğinde Yoakim’dir.

30 Mayıs 2011

Minnoş

Garibim TDK ünlem demiş, “teklifsiz konuşmada küçük ve sevimli kimselere söylenen bir seslenme sözü” imiş. Hesapta “yavru!” da ünlem oluyor, “hepsi senin mi” de öyle.

Kural: Minnoşu, minnoşa, minnoşta, minnoşum, minnoşlarımız, minnoşlaşmak vb. diye çekebiliyorsan addır. Höst, bre, hınk, arrrgh, pehpehpeh gibileri ünlemdir, çekemezsin. (Gerçi ünlemi de tırnak içine alsan ad olur mu, emin değilim. “Evladım o karedeki ‘arrgh’ı ufak yazma büyüt” gibi. Ali’yle scrabble oynarken tartışma çıkabilir.)

Fransızca *minouche’*tan geldiğini söyleyen var, Farsça *mine hoş* birleşiminden türediğini de. Bunların hepsi hikâye. Minimini ve minnacık’ta geçen **mini** sözünden +oş ekiyle yapılmış bir Türkçe türev olduğu belli.

Bu mini ilk bakışta Batı dillerinden alıntı gibi dursa da değildir, infantilizm dedikleri bebek dilinden türemiştir. Mama, meme, kaka, dede, baba, pipi, cici, atta gibi kelimeler bu takımdandır. Bebek dili evrenseldir, birbiriyle alakasız dillerde benzer kelimeler üretir. Türkçe, Farsça, Hintçe ve Çince **baba** ile Eski Yunanca ve İngilizce **papa** sözcükleri aynı anlama gelir ama aralarında aldı verdi bağı yoktur. Hititçe anne’ye *anna* demeleri Hititlerin Türk olduğunu göstermez. Aynı şekilde, Batı dillerinden gelen mini etek ve Cooper Mini ile “ay miniminnacık ne şeker şey”deki mini arasında da tarihsel alaka bulunmaz. Sanırım bebek dilinin genetik kökenli bir simgesel kodu var, mama emme, kaka ıkınma, baba kalın sesli adam, i-i küçük şey vs. Ama şimdi ona girmeyelim, laf uzar.

+oş eki 20. yüzyıl başlarından itibaren İstanbul üst sınıf ağzında türemiş, zamanla genele yayılmış bir Türkçe yapım eki. Kokoş, liboş, cicoş, nonoş, Meloş, Niloş, Kemoş gibi bir sürü örneği var.

31 Mayıs 2011

Kâfir

Antep’e yakın Keferdiz kasabasının adına dair bir yazışmadan.

Bugün aklıma geldi, NişanyanSözlük’e baktım. Doğru düşünmüşüm. Şimdi İslam şehirli bir dinse, köylüler bu dinden değildir. Köy kelimesi de Kfar’sa o zaman Kefere, Kafir köylü anlamına geliyormuş.

CEVAP

Latince **pagus**: “köy”, **paganus**: “1. köylü, 2. Hıristiyan olmayan, cahil, putperest.”

Aramice **kafr** ”köy”, **kâfar, kafrân** “1. köylü, 2. Hıristiyan olmayan, cahil, putperest.”

İslamiyetle ilgili teknik terminolojinin neredeyse tümü gibi Arapçaya Aramiceden alınmış görünüyor. Arapça KFR “örtmek, silmek” köküyle anlam bağını kurmak bence fantezidir, inandırıcı bir yanı yok.

1 Haziran 2011

Yetti Gari

“Allah kendisine şirk koşanlara elbette rahmet etmeyecek” diyerek açıklama getiren Faysal Atik’e cevap.

Olm Faysal bu senin Allahın o kadar insecure bi tip mi, gel Abi senle şirket yapalım diyenlere bir rahmetini esirgiyor. Kompleksli midir nedir? İlla ben, ben de ben diye tantana yapanlara iyi gözle bakmazlar bizim burda, söyle tanıyorsan kendine çeki düzen versin.

“Nezaketen sükût etmemi” öneren birine.

Siz nezaketen sükût etseniz, saçma sapan hurafelerinizle aklımızı ve ruhumuzu taciz etmeyi bıraksanız?

Yine Allahın rahmetinin koşul ve kurallarını belirlemeye teşebbüs eden birine.

Eğer Allah diye bir şey varsa, onun kime rahmet edip kime etmeyeceğine dair ahkâm kesmek, kendi yarattığı insana öfke duyduğunu ve ona eziyet ettiğini vehmetmek, kitap yazıp yayımlatmak için kel alaka bir Arap tüccarına muhtaç olduğunu hayal etmek, kibrin de, şirkin de, putperestliğin de şahikasıdır. Cahilliğin uç noktasıdır.

Bence sükût etmesi gereken ben değilim. Bu saçmalıkları “din” diye pazarlayanlardır.

8 Haziran 2011

Muhammed’i Kimden Okumalı?

İslam peygamberi hakkında objektif bilgi arayan Nurdan Özdemir’e mail. Taberi’yi henüz okumamışım bu tarihte. Muhammed’in gerçekte yaşamamış olduğunu savunan yakın dönem yazarlarına da henüz vakıf değildim.

Muhammed hakkında benim okuduğum en inandırıcı kitap Maxime Rodinson’un Muhammed’idir. Saygılı fakat son derece akılcı bir tarihi perspektiften yazılmıştır. Aslı Fransızca. Türkçe çevirisi de olmalı.

Bence Muhammed tarihte çok sayıda örneği bulunan dini-siyasi liderlerden biridir. Güçlü bir ahlaki söylemi ve mistik vizyonu olan bir devrimci olarak başlamış. Zulme uğramış. Sağlam bir çekirdek kadroyu kişisel karizmasıyla (ve şüphesiz ahlaki önderliğiyle) kendine bağlamış. Şansı yaver gittiği için siyasi başarı kazanmış. Siyasi başarıyla birlikte peyderpey pragmatik bir siyasi/askeri öndere dönüşmüş. Mecburen zulmetmiş (çünkü zalim olmadan devlet kurulamaz). Gençliğinin saflığını özlediği halde iktidarın (bir düzine yaşı küçük eş almak gibi) nimetlerinden acımasızca faydalanmayı ihmal etmemiş. Savaş, yağma ve fetihle büyümüş. İmparatorluk kurmuş.

Yazdığı kitap, ait olduğu dönemin toplumsal akımlarını, eğilimlerini ve uluslararası kültürel etkileşimlerini yansıtan bir kitaptır. İlkel ama etkileyici bir üslubu vardır. Edebi eser olarak ilginçtir. Fikir ve bilgi içeriği çocukçadır.

Evrenin yaratıcısı olan, yaratmakla kalmayıp her an evreni var eden ve yöneten bir tanrıya inanıyorsan, bu tanrının kendi yarattığı insana nasihat etmek ve onu ikna etmek, korkutmak, tehdit etmek için bir kitap yazıp bunu yayımlama işini – hasbelkader – tarihin bir aşamasında yaşamış ümmî bir Arap şeyhine ısmarlayacağı fikri bana dayanılmaz derecede komik geliyor, kusura bakma.

Kitabı biraz incelersen mesela onu yazan kişinin Yahudi ve Hıristiyan kutsal kitaplarını okumamış ve hatta hiç görmemiş olduğu, kulaktan dolma dedikodularla ahkâm kestiği o kadar barizdir ki!

10 Haziran 2011

Köşeyazarı Tercihlerim

Facebook'ta açılan köşeyazarları tartışmasına yazdıklarım.

Yıldırım'ı [Türker] abartılı ve barok buluyorum; "ahlaki" duruşu da inandırıcılıktan uzak. Kalbi onunki kadar nefretle dolu bir adamın sevgi pıtırcığı ayaklarına yatması hafiften absürd.

Türk basınında [Yıldırım Türker gibi] kişileri hedef alarak o kadar acımasız, o kadar çökertici yazan başka kalem yok. Belki Vakit'te yahut Yeniçağ'da vardır birileri. Ama görüşlerinin çoğuna katılırım, o başka.

Net ve ikna edici argümanlarla fikrini ifade etmekte Ahmet Altan olağanüstü yetenekli. Savunma yazısı müthişti. Ama ilgi alanı kısıtlı. "Felsefi" takıldığında çoğu zaman cıvıtıyor.

Perihan'ın [Mağden] cümle kurmadaki ustalığı sirk akrobatı lezzetinde. Tam "çakılacak bu sefer" derken üç perende bir ters kroşe...

11 Haziran 2011

Go West, Young Man

Tanımadığım bir gençten soru

Yanıma karnımı doyurmaya yetecek kadar para alıp sırtımda uyku tulumu, otostopla avrupayı gezmeyi planlıyorum. Bunu size neden söylediğime gelince; sizin gibi bir seyyahtan "hiç durma!" lafını işitip parklarda, garlarda ve yol kenarlarında uyumak için manevi destek almak hevesindeyim. Jack London'dan bu yana umarım dünya çok değişmemiştir..

Cevap

Usta, hiç durma git. Hayatta yapacağın en iyi iş olur. Kolay kolay da pes etme, zorluklar olacaktır çünkü. Altı aydan önce sakın geri gelme.

18 yaşına bastığım sene Paris'ten İstanbul'a otostopla gelmiştim. Aynı yazın sonunda Toronto'dan Kuzey Kutup Denizine kadar uzandım, cebimde 60-70 dolar gibi bir şeyle. Bir sene sonra Yunanistan'da tam sıfır parayla trende kaçak yolculuk ederken yakalandım, bir ton ilginç insanla tanıştım.

1981'de boncuk alıp kolye satarak iki sene bütün Güney Amerika'yı dolaşan İsviçreli bir çocukla birkaç gün beraber yolculuk ettim. O tarihte ben artık biraz kartlamıştım, istediğim ölçüde ayak uyduramadım.

Yunanistan'da manastırlara gidip gece yatıya kalmaktan hiç çekinme. Batı Avrupa'da daha zordur, ama imkânsız olmamalı. Starbucks'ların çoğu da sabaha kadar açık oluyor.

Polisle sakın tartışma. Gıcıklık da yapsalar en sevimli ve dostça halini takın. Sonunda karakolda misafir edebilirler, rahat sayılır.

*

Jack London'dan bu yana dünya değişti çok, ama doğru yaşamanın kuralları değişmedi. Bütün dünyanın yanlış yolda olması, o yolun yanlış olmadığını göstermez.

16 Haziran 2011

Püskevit

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin telaffuz ettiği püskevit sözcüğü bir dönem Türk kamuoyunun eğlence konusu olmuştu.

Püskevit meselesinde oyum Devlet Beyden yana. Kelimenin aslı *bis-kü-i*, hadi Türkçeye biraz taviz verelim **bisküvi** olsun. İki türlü de i-ü-i diye sesli dizisi olmaz, Türkçede hele hiç olmaz: cambazlık gibi bir şey, insanın dudağı yorulur. Ü-i gene bir yere kadar, Arapça ve Farsçadan gelen alıntılarda tek tük var (cüzi, müthiş, sünni, mümin, ümit, müsrif, hürriyet…) ama i-ü gördün mü kesin gâvur işidir (sinüs, virüs, tribün, virgül, figür, minibüs, minüskül…). Üçlüsü için sinüzit'le virütik'ten başka tek örnek gelmiyor aklıma. Şimdi elinizi kalbinize koyup söyleyin, bunları /sünüzit/ ya da /vürütik/ diye söylemeyecek kaç kişi var aranızda?

Oysa ü-e-i Türkçenin fonetiğine ne kadar mülayim. Büzük dudak ve gergin dille başlayıp iki adımda rahata eriyorsun: Hüseyin, güleyim, gündelik, düzelmiş, kürekçi, mühendis, büfeci, küfelik, üzeri… Sert sessizli /sk/ yumağını dengelemek için baştaki /b/yi de sertleştirdin mi kaymak gibi oldu işte. Osmaniye'nin Ermenileri üç kuşakta nasıl su katılmamış Türk oluverdiyse, elin bisküi'si de öyle asimile edildi!

Orijinal sözcük elbette Fransızca. *Bis* "iki kez" demek. *Cuire* "pişirmek", *cuit* (okunuşu /küi/) bunun geçmişi, "pişmiş". *Biscuit* = çifte kavrulmuş. Türkçede neden sonuna t geliyor bilmiyorum. Acaba İngilizceden paralel bir etkileşim mi var?

Aynı fiilden **cuisine**, "mutfak" ya da genel anlamda "pişirme eylemi". Bize bir değil iki kere ithal edilmiş. 19. yüzyıl başlarında gelen **kuzine** "yemek pişirme amacıyla kullanılan dökme demir soba". Son devirde Frenk imlasıyla zuhur eden öbür çeşidi ise Hint mutfağı, Çin mutfağı, Fransız mutfağı, füzyon mutfağı vb. gibi "restoran klişesi" anlamında geçiyor.

Haddızatında **pepsi** de aynı kökten gelen bir kelime ama onu anlatmak uzun sürer, üç cümlede olacak iş değil. Başka zaman.

20 Haziran 2011

Sözlük Büyüdükçe Büyüyor

Sözlerin Soyağacı'nı uzun süre ihmal etmiştim. Geçenlerde bir baktım, sitede aranıp da bulunamayan kelimeler 680.000'i bulmuş, veritabanını patlatma noktasına gelmiş. Çeri çöpü ayıkladıktan sonra 918 tanesi sözlüğe eklendi. Şimdi harıl harıl onların etimolojisini çıkarmakla meşgulüm. İki ayımı alır aşağı yukarı.

GÖZLEM 1: Dil dipsiz bir kuyu.

GÖZLEM 2: İngilizce imlalı birkaç kelimeyi ilk 2009'da utana sıkıla sözlüğe katmıştım. Şimdi utangaçlığım geçti, 60 tane kadar ekledim. Kaçınılmaz bir gidiş: email, update etmek, anchorman, business class, duty-free, factoring, cheesecake, sound, scooter, trendy... İmeyl mi yazacaksın? Yoksa telgraf Türkçe ama e-mail değil mi diyeceksin?

GÖZLEM 3: Globalizasyonun yanında Osmanlizasyon da dörtnala. On sene önce "ölmüş artık" dediğimiz bir ton Osmanlıca-Arapça kelime yeniden canlanma yolunda. Bir kısmı yeniden umumi sirkülasyona giren dini tabirat (tağut, mutezile, uluhiyet, tekevvün), bir kısmı "ben de mürekkep yaladım" diyen genç arkadaşların lugat paralama gayreti. Mail içinde keenlemyekûn diyen bile çıkıyor, inanmazsınız, hem de 25 yaşında, üstelik doğru imla ile.

GÖZLEM 4: Arapça-Farsça kökenli kelimeleri son ünsüz sertleşmesi kuralına uymadan yazma eğilimi gitgide güçleniyor. Tevhit değil tevhid, tereddüt değil tereddüd, esbap değil esbab yazanlar artık çoğunlukta. Abdülhamit yerine Abdülhamid, Ahmet yerine Ahmed tercih edenler hızla artıyor. Radikal bir karar verip sözlükte ünsüz sertleşmesi kuralını toptan kaldırayım diye düşündüm. Ama kitab, sebeb, ihtiyac, kayıb yazmaya cesaret edemedim henüz. Yoksa hınzırca bir çözüm mü bulsam, TDK'nın kelime sıklığı sözlüğünde mesela 50 puanın üstüne çıkanları sertleştirsem, daha az kullanılanları sertleştirmesem?

GÖZLEM 5: 1997'den bu yana yeni çıkan kelimelerde test aletim Hürriyet gazetesinin arşivi. Orada varsa (daha doğrusu 8-10 defadan fazla varsa) Türkçeye girmiştir diyoruz. O gazete böylece tarihinde ilk kez – manav ve

bakkal sektörü dışında – olumlu bir işe hizmet etmiş oluyor. Ender hallerde Ekşi Sözlüğe de bakıyorum.

Sözlerin Soyağacı'na yeni eklenen kelimeler

aborijin, ahçik, ahrar, ajur, aklıselim, akronim, akvam, allasen, altruizm, alzheimer, amak, anchorman, anglofon, angus, anka, anşante, antite, anyon, apoje, apokalips, arak, araşit, arkad, arketip, armadillo, artikel, asbest, aseksüel, ashab, asist, asketik, asosiye, aspartam, asterisk, asteroid, ate, atebe, atu, aura, avarız, avarya, ayat, ayine, azimet

babet, bağban, bağıt, balkan, balyaj, banana, bankiz, başmak, batiskaf, bediüzzaman, bedizci, behişt, bera, bergüzar, best, beşaret, beyefendi, beyza, bezm, bibi, bikes, bilmukabele, bimarhane, bims, biyoritm, body, bonmarşe, bozlak, börü, brownie, buffer, burgaç, burka, business, bustrofedon, bülük, bürhan, büvet, büzürg

calculus, caniko, canki, cankuş, carpaccio, catering, cebin, cehd, cek-pot, cemile, center, cheesecake, cıvır, ciguli, ciksi, client, cönk, crack, cüda, çaça, çador, çaynik, çeçe, çeng, çevgen, çevlik, çırılçıplak, çıtı pıtı, çiftçi, çintar, çintemani, çolpan, çotra, çükündür

dabbe, dahl, dareyn, dart, database, dealer, debbağ, dedikodu, degustasyon, dehr, delirium, demans, demo, dendroloji, derebeyi, dermeyan, dersaadet, deskriptif, detoks, didar, diftong, dikotomi, dilara, dilemma, disko, dispeçer, dissimilasyon, distopya, diva, diyafon, dokunmatik, dokurcun, dolun[ay, domain, dombay, donat, donör, dopamin, dorse, download, dresuar, drog, dual, dublör, duduk, dun, duty-free, dümbük, dündar, dvd

ebrar, edit, edvar, efal, efelek, eflak, ejakülasyon, ekidne, ekimoz, ekrad, ekstrüzyon, eleji, elest, elhan, e-mail, emeritus, enam, enaniyet, endis, endoskopi, enfüsi, enlem, enosis, entelijans, enter, enterpretasyon, entry, epidural, epikriz, epilasyon, epitet, epsem, erbiyum, erkeç, esbab, eshab, esham, eskal, espresso, esre, essah, esved, eşcinsel, eşelek, eşhas, etnosantrizm, etvar, euro, evrenkent, evye, ey, eytam, ezofagus

factoring, fajita, falya, fantom, fariğ, fasile, fazıl, fehm, fehva, felafel, fellasyo, fenik, feromon, fetha, fevkani, feyk, fıkdan, fidayda, filbahri, fisto, flegmatik, foko, fordçu, fraktal, frame, frenk, frenoloji, fule, fundamental

gabin, gacı, gak, gangliyon, garaib, garez, gato, gavs, gayakol, gaybubet, gayrimenkul, gayur, gecekondu, geda, genom, gensoru, gerontokrasi, giran, giriftar, giryan, girye, gonore, gödelek, göğer-, gökçe, götlek, göyün-, grunge, gudik, gureba, gülzar, güman, günü, gürcü, güver

hababam, habgâh, hace, hacegân, hacip, hack, haile, halita, halükâr, hamr, hamuş, hanefi, hareke, hasenat, hasip, hastane, hattrick, hatve, havut, havva, hayy, hazakat, hazan, hazirun, hazuz, hemze, hepsi, heval, heyamola, heyhey, hicaz, hilm, hip-hop, hipoalerjenik, hipoglisemi, hirfet, hispanik, histogram, historisizm, hiş, homo, homofobi, horanta, höst, hulk, hun, husar, huşunet, hüccet

ılgıt ılgıt, ışkın, ıttıla, ice tea, idgam, idüğü, ifna, iğbirar, iğtişaş, ihtilât, ikonoklast, ikraz, ilçe, ilgeç, ilkah, illiyet, iltibas, imale, imgelem, immanent, imtizaç, infak, inhibe, inhilal, inhiraf, inisiyal, input, insert, inşirah, intifada, iskorbüt, istiare, istidlal, istiğrak, istihraç, istikşafi, istinabe, işbu, iterasyon, ittihaz, ivecen, izci, izdüşüm, jammer, jelibon, jonglör, joystick, jöntürk, jüpiter

kaht, kain, kanin, kanola, karabatak, karık, karsinojen, kartela, karting, karum, karz, kastrasyon, katalepsi, katyon, kayra, keenlemyekûn, kehf, kemankeş, kenz, keton, kevser, kındıra, kibbutz, kiç, kiosk, kiş, kit, kitchenette, kitre, klemens, klinker, koala, koca-, kohezyon, kokoş, kolbasa, kolbastı, kolhoz, kolik, kompulsif, komut, kondom, konservatif, kontaminasyon, korkuluk, koşer, kotto, kölemen, kösemen, kraniyo+, krasis, kretenizm, kriyoloji, krüdite, kuku, kulun, kumkuat, kuple, kurun, kuskun, kuvve, kuz, külbastı, külhani, küşad

labunya, lain, laktasyon, laparoskopi, latte, leasing, led, leff, lerze, lesitin, level, liberter, lied, literal, lobya, log, logos, logotip, lokasyon, lupus

mafevk, mafyöz, mağşuş, mahbes, mahbup, mahrut, maksem, management, mandarin, mandril, marakas, masala, masiva, matla, mazurka, meccanen,

mecmu, medium, mehel, mekkâre, meksefe, meluf, memalik, menem, mentor, merbut, merih, meritokrasi, merkür, mestur, meşcere, meşhed, meşkûk, metretul, metrik, metroseksüel, mevali, mevaşi, mevce, mevt, meyal, meyyit, Mezopotamya, mırlan, mihaniki, mihr, milim, minnoş, miralay, mirliva, mitokondri, mitoman, miyorelaksan, mobbing, mobese, momentum, monolit, morbid, mozik, muahhar, muayede, muğber, muhtesip, muin, mukaddem, mukus, multimedya, murafaa, murg, mutantan, mutezile, muvazi, muvman, mücerrip, mücver, müennes, müeyyide, müeyyit, mülhid, mümasil, mümteni, münacat, müncer, münfail, münteha, müntehi, müntehip, müreccah, müseddes, müsellem, müsli, müstamel, müstensih, müstezat, müşarünileyh, müşevveş, mütearife, mütebahhir, müteferrika, mütehakkim, mütekebbir, mütemeddin, mütenahi, müteşair, müteveccih, müvelled, müzahir, müzekker

nabud, nadim, nahiv, nale, nalet, nano+, narkoz, narteks, nasara, nasaz, nasrani, naşi, natron, nazal, nebbaş, nebula, necat, necis, nefy, negroid, nematod, nemçe, nemesis, neo-con, neolojizm, nesih, neskafe, neşide, network, neva, nezafet, nihai, nihavent, nivo, nizamiye, nodul, nomad, nöker, nubuk, nugget, nuş

oberj, obstetrik, odisyon, ofans, offshore, ofisboy, oksimoron, oley, onanizm, onomastik, ontik, ordinasyon, ortodontist, osmoz, oşinografi, otodidakt, otogar, otokton, otostop, öngör-, ötre, özen, özürlü

palindrom, palpasyon, papak, papalina, paprika, paralaks, paranormal, parizyen, partenojenez, pasiflora, patern, paternalizm, patetik, patrimonyal, payan, pazvant, penah, pentatonik, penumbra, perfeksiyon, peripeti, petal, peyman, pışık, piar, piksel, pinhan, pitbull, play-off, polyester, port, potuk, pöhrenk, praseodim, prepozisyon, presbiteryen, profan, proforma, prognoz, promil, prompter, prompter, protagonist, pseudo+, pufla, pulsar, purpura, puzzle, rasterize, ravi, ravioli, realpolitik, rebetiko, reflü, reftar, regatta, reggae, reset, retrospektif, rezerve, ribat, riyazet, rock, router, ruberu, rüşeym

sabir, sağlıcak, sake, sakf, sallamasyon, salvia, samanyolu, sarpun, satrap, satüre, Satürn, satvet, savlet, sayha, scan [etm, scooter, script, sebt, seci, sedan, segâh, sekel, seküler, seniye, serazat, serif, sesteş, settar, shiatsu,

shift, sıyanet, sıyga, simbiyoz, simulakra, simülasyon, sinaps, sinopsis, sitteisevir, situasyonist, siyanet, siyasa, skleroz, slalom, sort, sound, sökün, spektaküler, spoiler, stokastik, sulb, suş, suvat, sülfat, sümme, süperlatif, süreyya, sürklase, sütre, svastika, şabalak, şammas, şarih, şayka, şayze, şems, şetaret, şikemperver, şinik, şintoizm, şira, şorolo, şot, şömiz, şufa

taayyün, tabliye, taburcu, tadat, tağşiş, tağut, tahassüs, tahkiye, taksonomi, taliban, talmud, tamarisk, tartakla-, tatava, tatula, tayt, tebcil, tebşir, tecdit, teceddüt, tecerrüt, tecezzi, techno, tecvid, teehhür, teemmül, teessüs, tefhim, tehevvür, tekevvün, tekfir, tekvin, telezzüz, tell, telmih, temadi, temporal, tenfiz, terettüp, teritoryal, teriyaki, tersa, teshil, teshir, tesniye, tevafuk, tevfiz, tevriye, tezkiye, tezyit, tınaz, tıpatıp, tikel, tiramisu, tirkeş, titrasyon, tokuş, tokyo, topoloji, toptan, tork, torso, touchpad, tötonik, trankilizan, transfermen, trendy, turba, tuyuğ, tuzla

ubudiyet, ufo, ufunet, uğurla-, uluhiyet, ulum, upgrade, urban, utarit, uzo, üni, vakta ki, vala, vassal, vedut, vekayiname, veladet, venom, veryansın, vetire, veyl, vinyet, virtüel, vudu, vuvuzela, webmaster, yerleşke, yestehle-, yom kippur, yönetmelik, zaim, zait, zakir, zamkinos, zelot, zemm, ziggurat, zilhicce, zilkade, zir, zoomorf

2 Temmuz 2011

Anadolu Nasıl Türkleşti

Mesela İspir'in hemen hemen bütün köy ve mezra adları (ayrıca dağ, dere ve yayla adları) Ermenicedir. Ama 19. yüzyıl sonunda İspir'de üç-beş köy dışında pek Ermeni nüfus yok. Demek ki İspir'deki değişim daha eski bir tarihte, belki 19. yüzyıl başlarında, belki daha önce olmuş. Ama nasıl ve neden olduğuna dair yeterli bilgimiz yok. Çünkü döneme dair – Türkçe veya Ermenice – yayımlanmış malzeme yok.

Teorik olarak akla gelen sadece üç ihtimal var.

Birinci olasılık: Ermeniler bilemediğimiz nedenlerle buradan gitmişti. Türkler boş bulup yerleştiler.

İkinci olasılık: Türkler başka yerden gelip İspir'in Ermeni ahalisini topyekün kovdu veya yok etti.

Üçüncü olasılık: İspir ahalisi din değiştirip Türk oldu.

Birincisinin Anadolu'da tek tük de olsa örnekleri var. Ama İspir'de bu olmuş olamaz, çünkü öyle olsa yer adlarında süreklilik olmaz, Türkler boş buldukları yerlere kendi adlarını verirler. Adlar kaldığına göre demek ki YA yerli halk Türkleştikten sonra eski adları kullanmaya devam etti, YA DA dışarıdan gelen Türkler bir müddet – hem de buraların Ermeni yeri olduğu fikrini benimseyip alışacak kadar uzun bir müddet – yerlilerle beraber yaşadılar.

Daha iyi bilinen yerlerin çoğunda hakikat, ikinci ihtimalle üçüncüsü arası bir yerlerdedir. Aşağı yukarı her yerde karşımıza çıkan senaryoyu size şöyle özetleyeyim.

Hacı Hüseyin Ağa bir tarihte bir miktar silahlı adamıyla birlikte bölgede zuhur eder. Terör estirir. Bölgenin ileri gelenlerinden birkaçını haraca bağlar. Direnmeye kalkan Agop Ağayı öldürtür. Kirkor Ağanın kızını kaçırıp nikâhına alır.

Ermeniler bu duruma boyun eğer. Çünkü A) Hüseyin Ağanın arkasında devlet otoritesi vardır, başa çıkamazsın. Veya B) devlet otoritesi Hüseyin Ağayla başa çıkmaktan acizdir, ya da aciz olmasa bile isteksizdir. Direnmeye kalksan başına bela alırsın, kimseye güvenemezsin. Veya C) devlet otoritesini temsil eden Ali Paşaya karşı Hüseyin Ağa ehveni şerdir, en azından koruma sağlar. Veya D) Hüseyin Ağanın Agop'u öldürtmesi aslında bazılarının işine gelmiştir, iç dengeler dönmüştür. Veya E) Kirkor Ağa dünürüyle iyi geçinmeye karar vermiştir. F) Zaten Hüseyin gelmese Hasan, o gelmese Mustafa gelecektir, birinden birine razı olmak gerekir.

Hüseyin Ağa otuz sene ortalığı haraca kestikten sonra ölür. Yerine oğlu Hasan Ağa geçer. Hasan Ağa ana tarafından Ermenidir, Ermenice bilir, ama asla belli etmez. Çünkü silah taşıma ayrıcalığı Müslümanlara aittir, kuşku doğarsa iktidarı sarsılır, devletin adamlarıyla ilişkisi bozulur. Zaten babasının eski adamı olan Veli Ağa komşu nahiyede egemenlik kurmuş, bu tarafa sarkmak için fırsat kollamaktadır. Ona koz vermeye gelmez.

Hasan Ağanın eli silah tutan adama ihtiyacı vardır. Sağlam eleman için yapmayacağı fedakârlık yoktur. Bir kısmını diyelim ki komşu vilayetin Kürt aşiretinden temin etti; ama Kürtleri memnun etmek zordur, astarı yüzünden pahalıya gelir. İşte tam bu sırada, tesadüfe bak ki Hasan'ın ana tarafından akrabası olan Kirkor Ağanın sülalesi topluca Müslüman olup Hasan'ın maiyetine katılmaya karar verirler. Onları seven, veya sevmese de çıkar ve gelenek bağlarıyla onlara tabi olan komşu köyün ahalisi de Müslüman olur. Hüseyin Ağa hanedanına sadakat ve akrabalık bağıyla bağlı olan bu zümreye halk arasında Hüseyinağazadeler lakabı takılır. Yörenin en güçlü ve saygın sülalesi olurlar; buralara yerleşen ilk Müslüman aile oldukları kuşaktan kuşağa anlatılır.

Hüseyinağazadelerin nereden geldiğini kimse hatırlamaz. Cumhuriyetten sonra Orta Asya masalı devlet mitolojisi olarak okullarda öğretilmeye başladığında birden birilerinde jeton düşer. Tabii ya! Hüseyinzadeler Horasan'dan gelmiştir, Alpaslan'la beraber Anadolu'nun fethine katılmışlardır. Bundan doğal ne olabilir? Alpaslan'ın sol kol kumandanının adı da Hüseyin değil miydi?

Hüseyingiller Müslüman olup ağa safına katıldıktan sonra ilk iş eskiden beri nefret ettikleri Margos'la Mateos'un arazilerine bir punduna getirip el koyarlar. Sonra gözlerini Ohannes'in arazisine dikerler. Sıranın kendisine geldiğini gören Ohannes, çevik davranıp Müslüman olur. Vilayet merkezindeki paşa ile kadıyı birkaç hediyeyle memnun edip onların desteğini alır. Kapısına üç tane Kürt sipahi koyar. Ne olur ne olmaz diyerek bir de hoca tedarik edip medrese kurdurur. Bu yüzden Ohanzadeler günümüzde bölgedeki ilk medresenin vakfedicileri olarak büyük saygı görür. Kanıt olmasa da Kürt kökenli oldukları rivayet edilir.

Ardı çorap söküğü gibi gelir. Müslüman nüfus artar, güçlenir, servet ve kudret sahibi olur. Bir süre sonra buraların kadim Müslüman ve Türk yurdu olduğunu iddia etmeye başlarlar. Gitgide fakirleşip marjinalleşen Ermenileri hor görürler. Kiliselerde çan çalınmasını yasaklarlar. Ermenilikte ısrar edenlerin bir kısmı "burada bize hayat kalmadı" diyerek Sivas'a göçer. Nüfus daha da azalır.

Sultan İkinci Mahmud hengâmında İstanbul'da Ermenilere fırsat kapıları açıldığı duyulur. Talihini denemek için payitahta göçen on Ermeniden beşi hedefi gözünden vurur. Biri sarayın peşkircibaşısı olarak servet ve ün kazanır; biri İngiliz konsoloshanesinde tercümanlık bulur; biri kuyumcular hanının idare heyetine seçilir. Elbirliğiyle memleketteki kiliseyi onarırlar; yanına da bir okul kurdururlar.

Derken o okuldan mezun olan çocuklardan ikisini, İstanbul'da kendi aralarında topladıkları parayla Avrupa'ya okumaya göndermeye karar verirler. Gençler Cenevre'de üniversiteye gider. Sürgündeki Rus devrimcileriyle tanışır.

Olaylar gelişir.

*

"Türkiye tarihini bir sayfada anlat" diye biri bana sınav yazdırsa böyle anlatırdım herhalde.

10 Temmuz 2011

Full Çekmek. Is it Türkçe?

Full çekmek tabirini kullanmanın sakıncaları hakkında soru soran Merve Kaplan'a email.

Mailinizdeki sırayla gidecek olursak merhaba Arapça, lisansüstünün L'sini saymıyorum, banka İtalyanca, redaktör Fransızca, Merve Arapça, tecrübe Arapça, kitap Arapça, slogan İngilizce, ibare Arapça, ifade Arapça, jargon İngilizce, işaret, cezbetmek, kafa, husus, fikir, memnun Arapça. Ankara'yı saymıyorum o da Yunancadan aktarma. Bunları kullanırken dert etmiyorsunuz da full kullanınca neden sorun olsun anlamadım. Belki diğerlerine oranla biraz daha yeni bir alıntı olduğu için kulağa "ham" geliyordur, ondan olabilir mi? Ama çok değil 20 yıl önce lisansüstü de o kadar yeniydi, 800 yıl önce ifade ile ibare de kulağa feci surette "yabancı" geliyordu.

Size şöyle söyleyeyim. 30 yaş altı için full son derece doğal, standartlaşmış Türkçedir. 35-40 yaş üstü, Türkçeyi henüz "full" kelimesi yerleşmeden önce öğrendikleri için onların kulağına full yabancı gelir.

Siz ihtiyarlara kulak asmayın, nasıl olsa yakında ölüp gidecekler.

28 Temmuz 2011

Hem Roman Hem Ermeni

Adapazarı Kuncular köyünü soran Bilgehan Berberoğlu'na email.

Kuncular köyü fena halde aklıma takıldı. Sonunda Geyve Alifuatpaşa kasabasının biraz kuzeyinde, halen terk edilmiş olan **Kıncılar** köyü olduğu anlaşıldı. 1600'lerin başında Eğin muhacirlerince kurulmuş bir Ermeni yerleşimi imiş. Dr. Navasart Değirmenciyan'ın köyün tarihine ilişkin kitabı varmış. Tahminimce köyün adı, Ermenice "çingene, göçebe" anlamına gelen **Knçu** ile alakalı olmalı.

Buyurun güzel bir araştırma konusu. Knçu bugünkü Ermenicede alelade Çingene anlamında kullanılır. Ama 19. yüzyıl kaynaklarına göre esasen "Ermenice konuşan bir tür Çingene topluluğu" imiş. Acaba 17. yüzyılda Batı Anadolu'ya büyük Ermeni göçü esnasında gelenler arasında bir kısmı (çoğu? tümü?) Knçular mıydı? Gerçekten Eğin'den mi geldiler? Yoksa (Anadolu'da son derece tipik olan) köken karartmaca operasyonuyla, esasen Knçu olan bazı topluluklar kendilerini Eğinli diye mi kıymetlendirdiler?

29 Temmuz 2011

Kozmofaji = evrenyutum!

Bezm ne demek diye sormuş bir okurum. Hani var ya, **Bezmialem** Valide Sultan, Abdülmecid'in annesi, Cağaloğlu'ndaki Valide Mektebini yaptıran şahıs. Sonra **bezmidil**, alaturkada bir makam. Baktık sözlüklere, ziyafet imiş. Mütercim Asım Efendi "işret ve sohbet ve ziyafet meclisi" diye açmış. Bezmidil = gönül ziyafeti, güzel. Bezmi âlem o halde "umumi ziyafet" mi oluyor, nedir, anlayamadım.

Farsça kelime bulunca mutlaka Ermenicesine de bakmak lazım. Ermenice **bazum** բազում, modern telaffuzu pazum, Orta Farsçadan alıntı imiş. Eski anlamı ziyafet imiş, oysa bugün "bolluk, çokluk" anlamında kullanılır. **Pazmil**, esasen ziyafet vermek veya ziyafete katılmak, bugünkü kullanımı başka yöne kaymış, "baş köşeye oturmak, paşalar gibi kurulmak."**Pazmutyun**, orijinali ziyafet, modern anlamı kalabalık. Şimdi buyurun, on puanlık soru: Elazığ'ın **Pazmaşen** (Bazmaşen) köyü vardır meşhur, şimdi iğdiş edip Sarıçubuk adını takmışlar, oranın adı acaba "kalabalıkköy" mü demek "ziyafetyeri" mi? En iyisi "Şenlikköy" diye çevirmek bence. Türkçe şenlik hem kalabalığı hem ziyafeti karşılıyor aşağı yukarı.

Bu yetmez deyip eski Hintçeye, yani Sanskritçeye devam ediyoruz. Farsça ile Hintçe akraba diller; Farsça b Sanskritçede bh olur; sondaki z de Sanskritçe eşdeğerde jandarmanın j'si veya cumburlopun c'si olur, bunlar malum. O halde Sir Monier-Williams'a soralım **bhacana** भजन neymiş? Bir, krallara layık demekmiş; iki, the act of sharing, paylaşım yani. Uzun a ile bhâcana भाजन da "sharing or participating in; partaker of, a recipient or receptacle." İz üzerindeyiz, evet. [Monier-Williams *bhajana* demiş tabii, cumburlopun c'sini kastederek. Ben Türkçeleştirdim.]

Sözcüğün Hintavrupaca aslı ***bhag-mn** olmalı besbelli, *bhag- fiilinden basit fiil adı. Türevlere baktığımızda "paylaştırmak, cömert ve verici olmak, nimet ve ihsan eylemek, eli bol olmak, kısır ve cimri olmamak, ağalık etmek" anlamları gayet güzel oturuyor. Eski Hintavrupa kültürünün en belirgin törelerinden biridir: bey ziyafet verir, bin deve, on bin davar kestirir, komşu diyarın beylerini ağırlar, artanla karabudun doyurulur,

kastedilen şey tastamam o. Eski Türklerdeki adı toy; Dede Korkut masallarında da geçer.

Oldu olacak on dakika ayırıp Yunancasını da görelim. Hintavrupaca önses Yunancada kural olarak sertleştiğine (yani ötümsüzleştiğine) göre Yunanca phag- beklememiz lazım. Nitekim Yunanca **phageîn** = yemek, eski örneklerde daha ziyade tıkınmak, oburcasına yemek. Baştaki ses en eski Yunancada aynen Türkçede yazıldığı gibi, 'pıhtı' vezninde söyleniyor. Klasik devir Atina ağzında Almanca pfund'daki /pf/ gibi söylenmiş; Roma imparatorluğu devrinde Latince f'ye eşitlenmiş. Bize Batıdan gelen tüm örneklerde /f/ ile söylenir. **Antropofaji** (anthropophagie) insan eti yeme, **otofaji** (autophagie) kendi kendini yeme, **entomofaji** (entomophagie) böcek yeme, **koprofaji** (coprophagie) bok yeme, **bakteriyofaj** (bactériophage) bakteri yiyen vs. Hatta bir de İngilizceden yarım yamalak Türkçeleştirilen **özofagus** var, oesophagus yani, yemek borusu.

Bak nereden nereye. Bezmialem = *kosmophagia*: vay canına.

Şimdi baktım, Kürtçesi de varmış. **Bezm** = eğlence, ziyafet, parti.

8 Ağustos 2011

Yakupoğlu Hamamları

Jakuzzi adı verilen pompalı hamam Türk basınında galiba ilk kez Şubat 1987'de Turgut Özal'ın damadı Asım Ekren'in evine takılan görgüsüzlük numuneleri vesilesiyle söz konusu edilmiş. Sanırım ondan bir-iki yıl önce ithalat rejiminin açılması sayesinde memlekete girmiştir. Aslında cins isim değil marka. 1948'de Amerikalı pompa imalatçısı Jacuzzi biraderlerin icadıymış.

Böyle şeyler beynimi kurcalıyor. Derhal baktım: Jacuzzi çoğul tabii, tekili **Jacuzzo**, Sicilya kökenli bir aile, 18. yüzyıldan beri kayıtları var. Jacuzzo Sicilya lehçesinde Jacopo özel adının sevimli haliymiş. Yakupçuk yani. Yakup Avrupa dillerinde biraz bizim Mehmet gibi jenerik bir ad olduğundan, Memooğlu veya Memişoğlu diye tercüme edilebilir belki. "Memişoğlulu private teraslı süperlüks daireler"? Yok, olmuyor!

Orijinal **Yakup**, biliyorsunuz herhalde, Tevrat'ta İshak'ın oğlu ve İbrahim'in torunu olarak geçen zat, İbranicesi **Yaˁkob** יעקב, geç dönem telaffuzda Yaˁkov. İkiz kardeşinden biraz sonra doğduğu için İbranicede "peşinden geldi" anlamına gelen bu adı vermişler. Buna rağmen babasının mirasına tek başına konması epey tartışma doğurduğundan olacak, Tevrat bu olayın üzerinde uzun uzun durur; tefsirciler Allahın hikmetinden sual olunamayacağının misali olarak yorumlarlar. Yunancaya doğal olarak **Iakobos** (Ιάκοβος Iakovos) diye çevirmişler. Latincesi **Iacobus** veya **Iacomus** olmuş. Oradaki b neden m olmuş haberim yok, ama Latincede her iki biçimin kullanıldığını biliyorum.

Geç Antik çağda sözcük başındaki /y/ sesi /j/'ye, sonra bazı lehçelerde /c/ye evrilince bu sefer Fransızca **Jacques** (/jak/), İtalyanca **Iacopo** ve **Giacomo** (/cakomo/), İngilizce **James** gibi (Latince Iacomus'tan, eski telaffuzda uzun a ile /câmıs/) evrik şekiller türemiş. İspanyolcası **Iago** (/yago/), **Jaime** (/hayme/), hatta Sant-iago'dan türeyen **Diego**. Ermenicesi Յակոբ yazılır, orijinalinde /yakob/ okunur, ama bizim Türkiye ağzında hafif /h/ ile **Hagop** olmuştur. Türkler illa ki Agop der.

Ayın harfiyle yazılan **ˁakab** bütün Sami dillerinde (İbranice, Arapça, Süryanice, Asurca ve Habeşçe dahil) esasen topuk demek. Dolayısıyla bir

şeyin ardı, peşi, izi. Bundan türetilen fiil de “bir şeyin ardından veya izinden gitmek”. Bir şeyin **ˁakabinde** olmak demek o şeyin peşinden gelmek. **Taˁkib** keza, peşinden veya izinden gitmek, **müteˁakıb** bu işi yapan. Ürdün’ün **ˁAkabe** limanı vardır, o da Kızıldeniz’in “topuğu” anlamında.

14 Ağustos 2011

Her Anlatılana İnanma

Ardahan Posof Şuvarskal köyüne ilişkin yerel rivayetleri aktaran ve "Milli Kütüphane"deki bir kaynağın bunları doğruladığını savunan Ünal Kalaycı'ya email.

1. "Su-arası-kal" şeklinde Türkçe isim olmaz, buna karşılık **şua-tskali** alabildiğine sıradan bir Gürcüce yer adıdır.

2. Orta Asya Türkçesinde görülen *suv* sözcüğünün Türkiye Türkçesinde örneği yoktur.

3. Poshof gibi hemen hemen tüm yer adlarının Gürcüce olduğu bir coğrafyada, zorlamayla istisna aramak anlamsızdır.

4. Şimdiki köyün Türkler tarafından kurulduğu iddiası doğru olsa bile (ki muhtemelen değildir), yer adının daha eskiden kalma Gürcüce bir isim olamayacağı anlamına gelmez.

5. "Milli Kütüphane" neresidir? Bu kütüphanede köylerin kuruluşuna dair arşivler mi vardır? Siz o kaynakları gördünüz mü?

Yıllardan beri köy köy, aşiret aşiret Türkiye halkının tarihini anlamaya çalışıyorum. "Ne öğrendin?" diye sorarsanız tek bir şey söylerim: halkın kendi geçmişine dair anlattığı her şey (hele kulağa ve ruha iyi geliyorsa) kesinlikle yalandır. Vallahi istisnası yok.

24 Ağustos 2011

Torun Nece?

Mehmet Beylikli'ye email.

Torun Kürtçeden alıntı gibi duruyor. Kürtçe **torin** "genç, delikanlı, yiğit, aşiretin önde gelen gençleri" anlamında yaygın bir sözcük ve zengin kültürel çağrışımı var; Türkçeden alıntı olasılığı düşük. Ermenice **torn** թոռն da 1071'den çok öncesine gidiyor. Ermeniceye de İrani dillerden alındığını düşünüyorum, çünkü Ermenice savaşçılık ve feodalizmle ilgili sıfatların çoğu Farsça veya başka İrancadan alıntıdır.

Ermenice olabileceğine dair ısrar üzerine tekrar.

Ermenicesi de İrani bir alıntı gibi duruyor. Kürtçede önemli bir kavram, Latince *nepos* gibi hem torun, hem yeğen, hem de özellikle "feodal bir üst'ün koruması altında olan genç yiğit, tosun". Aşiret hiyerarşisinde kilit bir rol. Sanki orası daha güçlü bir etki kaynağı gibi.

Kırşehir ve Konya'da iki tane Torin/Torino adlı Kürt köyü var.

24 Ağustos 2011

Benim Olsun, Çamurdan Olsun

16 Şubat 2009 tarihli "Kürt sorunu yoktur, Türk sorunu vardır" başlıklı makalemi bir vesileyle sosyal medyada tekrar paylaşmam üzerine çıkan tartışmalara cevaben yazığım yazı. Orijinal makale yukarıda, ait olduğu tarihte aktarıldı.

Milliyetçiliğin her çeşidinin boktan olduğuna inanan biriyim. Kürt milliyetçiliği dahil.

İnsanlar neden illa ki "benim dilimi konuşsun, isterse çöpten olsun" sıfatında birilerinin yönettiği bir ülkede yaşamak ister, bundan ne zevk alır, bir gün bile anlamış değilim. Amerikan üniversitesine pekala gidiyorsun, Singapur şirketine çalışıyorsun, Japon hastanesine yatıyorsun, İngiliz kitabı okumayı seviyorsun, Arjantinli sevgili tutuyorsun. Neden yaşadığın ülkenin tarım orman ve hayvancılık bakanlığı seninle aynı dili konuşmaktan başka hayatta bir artısı olmayan öküzlerin elinde diye mutlu olasın, vallahi anlamaktan acizim. Avusturyalı daha iyi yapıyorsa ver o yapsın, sana ne?

Yani Kürtlerin bağımsızlığı fikrine en ufak bir sempatim yok. Ona bakarsan Türklerin bağımsızlığı fikrine de sempatim yok. **1919'da burasını bir müddet İngilizler yönetseydi** bugün bin kat daha iyi bir yerde yaşıyor olurduk, şüpheniz olmasın.

*

Ha Kürtlere nerede sempatim var söyleyeyim.

Birileri eline sopayı almış yüz senedir memleketi sıra dayağından geçirmiş. Habire adamlara kimlik üzerinden hakaret ediyor, bizim atalarımız Ortaasyadan geldi size kodu, siz zaten adam sayılmazsınız, diliniz yok, kültürünüz yok, tarihiniz yok, ne mutlu yüce ırkımızdan olana, ya seversin ya terk edersin, sus hizaya gel eşek herif o dili konuşma diye girişiyor.

Şimdi, asgari onur sahibi olan bir insan böyle şeye tahammül edemez. Normal olarak hayatta kimlikle mimlikle işi olmayacak biri de olsa hakaret karşısında o kimliğin onurunu sonuna kadar dik tutmak ister. O lafları da

Allahın izniyle o heriflere yedirir. Doğrusu budur. Bunu yapıyorsa alkışlanır. Yapmıyorsa “demek ki hak etmişin” derler.

Derdimiz Kürtlere bağımsızlık yahut özerklik yahut demokratik bilmemne değil, hayır. Maksat o hakaretleri sahibine yedirmek. Kürtlere – ve Ermenilere, Japonlara, Türklere vs. – hakaret edemeyecekleri bir ambiyansı yaratmak. Yani derdimiz Türkiye meselesi, Kürtiye değil. Yoksa bana ne Kürdistandan? İki yılda bir kere Diyarbakır’a gideceksem ha pasaportla gitmişim ha pasaportsuz, ne fark eder?

*

Önceki yazıda başka şey anlatmışım ama, Allah için bir kişi anladı mı bilmem.

Bırak Kürtler haklı mı haksız mı davasını, yazı onunla ilgili değil. Bir gözlem yapıyor. Diyor ki dünyada ufak ulus milliyetçiliği azmıştır. Bir milletin öbür milleti kafasına göre yönetebildiği devir kapanmıştır. Koca Sovyetler Birliği yapamadı, Yugoslavya yapamadı, Saddam Hüseyin yapamadı, Etiyopya bile yapamadı. Hani nüfusu bir-iki milyon olur, ya da Tibetliler gibi kendi yurtlarında azınlığa düşmüş olurlar, belki. Ama on küsur milyonluk, coğrafi bütünlüğe sahip dünya yüzünde başka örnek var mı? Yok. Hepsi bu kadar. Hayal kurmanın alemi yok. Ya Türkiye aklını başına toplayıp Kürtleri memnun edecek bir çözüm bulacak. Ya da bugün olmazsa yarın, acı hakikatle yüz yüze gelecek. Başka ihtimal bulunmuyor.

Bundan 150 sene önce biri dese ki Bulgaristan, Arnavutluk yarın öbür gün kopar, herhalde saçmalıyor derlerdi. Sonuç ne oldu, sen ondan haber ver.

Hem gaz ver, gaz ver, nereye kadar? Türkiya büyük ülkedir, çok çok çok büyük ülkedir, sıfır sorun padişahıdır, Somali’nin hamisidir, peki, ama gazla bu iş bir yere kadar yürür. Sonra patlar.

*

Sonra yazı hiç tahmin etmediğiniz iki argümanla devam ediyor.

Bir, zannettiğinizin aksine vakit Türklerden değil Kürtlerden yana. Cumhuriyetin ilk devrinde oraları bugünkü kadar Kürdistan değildi. Mardin'e Kürtleri sokmazlardı. Siirt'te, Urfa'da, Adıyaman'da kimse Kürtçe konuşmazdı. Şimdi git bak ne oldu. Van'ı saymazsan Türk kalmadı. Süryani kalmadı. Araplar sindi, kayboldu. Zazalar araziye intibak etti. Kürt nüfus deli gibi arttı. Ve Batıdan göründüğü gibi hiç değil, özgüvenleri geldi, Kürtlükleri keskinleşti. İyi mi oldu kötü mü oldu demiyorum bak. 35 yıldır memleketi bucak bucak gezen ve bölgenin tarihini iyi bilen biri olarak, gördüğümü söylüyorum.

İki, sopa yöntemi ters tepti. Haklıydı, haksızdı, ama insancıklar yazık filan demiyorum. Onlar ayrı mevzu, sırasıyla ona da geliriz. Buz gibi bir tespit: adamları vurdukça, dövdükçe, hapiste bilmem nerelerine cop soktukça tırsmadılar; daha bilendiler. İtiraf edeyim, direnmeleri hoşuma gidiyor. Bana da yapsalar inşallah ben de bilenirdim. Ama hoşuma gitse de gitmese de olgu bu. Fakt yani. 76'da, 80'de oralara giderdim, o zamanki haleti ruhiye ne, bugünkü haleti ruhiye ne. Arada uçurumlar var, ve korkma, sinme, tevekkül etme yönünde değil, zalimi hor görme yönünde. Galip geleceklerine inanmışlar. Daha bundan öte başa çıkamazsın. Yenildiğini kabul edeceksin. Bitti. Değiştir plağı. Hepsinin sorumlusu Ergenekon'du de, beş tane aptal paşayı içeri at, yeni sayfa aç.

*

Ha bundan ne sonuç çıkarmışım? Yaşasın halkların bilmemnesi mi demişim, zafer narası mı atmışım? Hayır. Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunması lazım demişim. Hatta o yetmez, Kuzey Irak'la Suriye de Türkiye'nin yörüngesine girse ne iyi olur diye üstü kapalı niyet belirtmişim. (Evet, merak ettinizse söyleyeyim, Ermenistan da girse ben şahsen sevinirim.)

Ama bunun için ne lazım? Bir dar, bir de geniş açılı lens lazım.

Dar olanı şu: Dünyada biri büyük biri küçük iki milletin başarıyla bir arada tutunabildiği örnekler nereler? Saymışız, Büyük Britanya var, İspanya var, iyi kötü Kanada var. Türkiye'nin önündeki örnekler budur. Aşağı yukarı bunlardan birine benzeyen, yahut o minval üzerine yeni bir şeyler kotaran

bir model buldun buldun. Yoksa unut Hakkari'yi. Amerika'yı baştan keşfedecek değiliz. Model budur, çözüm de şayet bulunacaksa orada bulunacaktır.

Geniş olanı da şu: Türklerin o Allahın cezası millet-i hakime kibrini kırmadıkça çözüm mözüm olmaz. Kürt kardeşim yerine aynı rahatlıkla Kürt ağabeyim diyebildiğin gün, sünnetsiz Ermeni dölünün de bu milletin mukadderatında omzu ve ağzı kalabalık yeniçeri kadar hakkı olduğu fikrini içine sindirebildiğin gün bir önceki paragrafta sözü edilen çözümleri adam gibi masaya koyup tartışabilirsin. Yoksa konuşalım diye ağzını her açtığında karşındaki sadece hakaret duyar; açılımın da ayağına dolanır; vermeye tenezzül ettiğin haklar da, verdiğin gün solar, kurur, dökülür.

İşte buyurun, çözüm perspektifi. Bana sorarsanız gayet vatanperver, yapıcı, iyimserimsi bir perspektiftir. Ama yok öyle değil deseniz de üzülmem. Yeter ki adam ne demiş diye merak edin, kırk senelik bayat şablonlarla sayfamı doldurmayın.

Tartışmalar üzerine eklediğim yorum.

Kılçık olsun, uyuyanlar uyansın diye araya – çıkaracağı moron tartışmaları gayet iyi bilerek – bir İngiltere lafı sıkıştırdım. Sonradan düşündüm de, galiba bütün yazının en önemli cümlesi de oymuş.

Biri bana söyler mi lütfen, padişahımız "Türkiyeli" olsun ama Japon veya Arjantinli veya Rum olmasın demenin altında, gâvur düşmanlığından ya da beyin uyuşukluğundan başka herhangi bir mantıklı düşünce var mıdır?

25 Ağustos 2011

Hatay Nasıl Alındı?

“Atatürk Hatay meselesinde Fransa’dan çekindi mi?” diye soran Serdar Kaya’ya email.

Fransa’nın İskenderun sancağını Türkiye’ye anlaşmayla verdiğini sanıyorum. Anlaşmaya erken bir tarihte, belki 1934’te, belki daha erken varıldı. Sonra Suriye’de beklenmedik ölçüde güçlü bir tepki doğunca Fransa ayak sürtmeye başladı. Belki Fransa’ya gözdağı vermek için, ya da belki Fransa’nın eline koz vermek saikiyle Türkiye de bir süre esip gürledi. Fransızlar da sahte bir plebisit yapıp “eh naapalım Hatay halkı öyle istedi” deme fırsatını buldu.

Tam rakamları hatırlamıyorum, bir tarihte araştırmıştım. 1938 itibariyle Fransa’nın askeri gücü Türkiye’nin yanlış hatırlamıyorsam 16 katı, savunma bütçesi 25 küsur katı, brüt ulusal geliri 50 katı filan bir şey. Türkiye’nin o tarihte uluslararası sahada güvenebileceği bir dostu veya müttefiki de yok. Türkiye’nin Hatay’ı “zorla” aldığını düşünmek gülünç olur.

*

Suriye sanıyorum Fransa için kısa süren bir rüya ve büyük bir hayal kırıklığı idi. Edindiğim izlenim o ki 1917 ile belki 1920 arası bir süreçte, postwar Türkiye ile yaklaşık aynı büyüklükte ve aynı ağırlıkta bir Suriye tasarladılar. Türkiye’yi İngilizlerin “alacağı” belliydi; İngiliz himayesindeki Türkiye’yi dengeleyecek bir Fransız Suriye’si hayali kurdular. Yeni Suriye’nin ekonomik olarak rantabl olması ise orada sürgün olan Ermenileri, Türkiye’ye geri göndermeyip Halep, Urfa, Antep, Adana’ya iskân etmeyi gerektiriyordu. Lübnan Suriye’ye dahil olacaktı. Sykes-Picot müzakerelerinde Kudüs’ü de ısrarla istemelerinin sebebi budur.

Daha 20 veya 21’de bu fikir çöktükten sonra geri kalan Suriye işe yaramaz bir kalıntıdan ibarettir. Bir parçasını koparıp Türkiye’ye vermişler, ne gam.

28 Ağustos 2011

İstiklal ve İstibdad

Eski dilde istiklal iyi bir şey değil: keyfi iktidarla, hukuksuzlukla, istibdadla birlikte anılan bir kavram. Kıymete binmesi 20. yüzyıl başları gibi görünüyor.

Kelimenin esas anlamı yalnızlık. 16. yüzyılda Ahteri sözlüğü *infirad* (“yalınma, yalnız kalma”) demiş. Ondan 150 yıl sonra Meninski Türkçe eşdeğerini *yalınğızlık* diye yazmış, ama “absoluta authoritas, plenum dominium, plenipotentia” diye eklemiş. Yani mutlak ve koşulsuz iktidar, sınırsız güç. Bir sürü örnek saymış. *İstiklal-i külli* = her türlü sınırdan azade mutlak otorite. *İstiklal bulmak* = ipini koparmak. *Her biri tarik-ı istiklale salik oldı*, yani başlarına buyruk oldular, ama övülecek anlamda değil, derebeylikten, isyandan söz ediliyor. Bir de iyice şaşırtıcı örnek: “*Min ba’ad [bundan böyle] âli Osman istiklal bulup istibdad davasına iktidar bulmayalar.*” Bağlamı çözemedim, ama belli ki Osmanoğlu’nun iktidar azgınlığına karşı bir tedbir söz konusu.

20. yüzyılda İbnülemin istiklal sözcüğünü hala bu anlamda kullanır. Sultan Abdülaziz’i deviren cuntanın sadrazamı olan Rüşdi Paşa, yazara göre “*Sultan Muradın saltanatı hengâmında atabeki devlet, yahud diktatör mertebesine yükselerek istiklâl ve istibdade koyulmuş olan reviyet şiar, hud’akâr [kuşkucu ve hilebaz] bir adem*”dir. Atabeki devlet, Moğollar çağında fiili iktidarı ele geçirerek derebeyliğe soyunan vezirlerden kinaye. İstiklal ve istibdad ikizliğine dikkat.

Bir üst güce hesap vermeyen iktidarın tehlikelerini gayet iyi algılamışlar belli ki. Avrupa Birliği hakkında ne düşünürlerdi bilmem, ama İbnülemin’in yazdığı tarihte İstiklal Marşı çoktan bestelenmişti, o sözcüğü masumane kullanmış olduğunu sanmam.

2 Eylül 2011

Kalktı Göç Eyledi Avşar İlleri

Avşar Köyü hali vakti yerinde, büyükçe bir Rum yerleşimi imiş. 1823 yapımı Ayios Yiorgios kilisesi varmış. Yanılmıyorsam Bakırdağı'ndaki madeni işletmekle iştigal ederlermiş. Elinofon imişler, yani Rumca konuşurlarmış diyor 1905 tarihli Rum Hayırsever Cemiyeti yıllığı. Ama bu tip iddiaları ihtiyatla karşılamak lazım: Turkofon olmak pek ayıp ve cahilce bir şey sayıldığından, nezaketen de öyle yazmış olabilirler. Belki de pazar günleri kilisede temiz giysilerini giydiklerinde Rumca konuşurlardı, kim bilir.

1870 gibi bir tarihte köy dağılmış. Sebebini bilmiyorum. Ama 40 hane **Kiske** köyüne (şimdi Yaylaköy), 23 hane **Satı** köyüne, 50 hane **Çukuryurt** köyüne yerleşmiş. Geriye sadece 20 hane kalmış. Onların da 1905'e doğru dağıldığı anlaşılıyor. Ayrıca o yakındaki **Postukaraköy** ve **Karacaviran** nüfusu da Rummuş. **Kaleköy**'de de birkaç Rum aile varmış. 1919 ile 1923 arası bir tarihte hepsi birden tepelenmiş. Ya da mübadele edilmişler, bilgi bulamadım.

Neresi biliyor musunuz? Kayseri'nin Develi ilçesinin en güneyinde, Zamantı Irmağının sol tarafında kalan kısmı. O tarihte Kayseri'ye değil Adana'ya bağlı. En derin Anadolu. Köy isimleri o zamanın isimleridir, yani Cumhuriyet döneminde düzeltilenlerden değil. Kadim tarihten beri Avşar, Çukuryurt, Postukara, Karacaviran gibi haso Türkçe adlar taşımışlar.

Avşar'ın yerini bulamadım. Şıhlı kasabasına bağlı bir Avşar mezrası görünüyor; belki orasıdır.

Şimdi oraların yerel internet sitelerine bakıyorsunuz. Maşallah hepsi daha dün olmuş gibi Horasan'ı, Alpaslan'ı, Ahmet Yesevi'yi, Avşar Türklerini, Oğuzların 24 boyunu hatırlıyorlar. Hititlerle Frigleri de bir şekilde Ortaokulda öğrenmişler, onları da görev gereği anmazlık etmiyorlar. Rumlar? İstiklal harbinde saldırmışlar, ama püskürtülmüşler Allahtan. Nereden çıktıkları belirsiz.

*

Ne zamandır Anadolu yer adlarına çalışıyorum. Her gün buna benzer en az beş tane hikâye öğreniyorum. Cehaletime her geçen gün biraz daha şaşakalıyorum. Bakar mısınız? Avşar köyü: özbeöz Rum yerleşimi!

5 Eylül 2011

Pseudo-Avşar Problemi

Problem şu: Kadim adı Avşar Köyü olan köy nasıl Rum köyü olur?

İhtimalleri sayalım.

Birinci ihtimal: Eskiden Türk köyü idi. Bilinmeyen bir tarihte Türkler gitti, Rumlar yerleşti. Bu bir kere olmaz. Eşyanın tabiatına aykırı. O köyü Rumlara yedirmezler. Uzun süreden beri (yani tapu ve miras iddiası güdecek kimse kalmamacasına) metruk ise olur belki. Ama o zaman da adı Avşar Köyü kalmaz, yeni isim verilir. Adı hatırlanıyorsa tapusunu da hatırlayan biri çıkar.

İkinci ihtimal: Avşarlar köyü Rumlara kiraladılar. Bu olabilir, mümkün. Araştırmak lazım.

Üçüncü ihtimal: Rumlar Rum değildi, Hıristiyan Türk idi. Hatta belki Avşar Türkü idi. Bence bu da olmaz, kulağa doğal gelmiyor. Avşar vs. sonuçta sırf biyolojik soy adı değil, kültürel bagajı olan bir isim. Hıristiyan Türkler kendilerine bu adı vermiş olamaz.

Dördüncü ihtimal: Rumlar kendilerini korumak maksadıyla kamuflaj yaptılar, köylerine Türkçe isim verdiler. I-ıh, bu da zayıf. Rumların korkacağı kişiler harita üzerinden araştırma yapan kütüphane fareleri değil ki, oranın komşusu olan haydutlar. Kimin Rum kimin müslim olduğunu bilmezler mi?

Beşinci ihtimal: Aynen Güzel Cumhuriyetimizin yaptığı gibi Osmanlı döneminde de yer isimleri dalga dalga Türkçeleştirildi. Rumun köyüne birileri gelip piyango usulüyle Avşar, Kayı, Kınık, Köseveli, Satıağa, Çukurviran gibi isimler verdi. Resmi işlemlerde bu adların kullanılmasını mecbur kıldı.

Bana öyle geliyor ki doğru cevap beşincisidir. Bütün belirtiler onu gösteriyor, 1450 ile 1460 arası bir tarihte Osmanlı devletinin idaresinde olan topraklardaki bütün köy ve mezralara – Avşar, Gökçeviran, Göynücek,

Kızılsaray, Elmacık, Pelitbükü, Doğanoğlu, Hamzalı… gibi – Türkçe standart isimler vermişler. Ta 1550'lere kadar da vergi tahrirleri yapıldıkça, saray haremine alınan cariyelere takma isim verilmesi gibi, bilumum müslim ve gayrimüslim köylerine böyle standartlaştırılmış "vergilendirme isimleri" takılmış.

Birkaç tane mühim belirti var bu tezi doğrulayan.

Bir, 1460 itibariyle Osmanlı devleti sınırları içinde olan yerlerde (mesela Bursa'da, İzmir'de, Edirne'de) bugün Türkçe köy adı oranı %90 civarında. Oysa bunlardan daha eski tarihte Türkleştiği halde 1460'ta Osmanlı egemenliğinde olmayan Erzurum, Malatya, Karaman gibi yerlerde Türkçe yeradı oranı çok daha düşük, Erzurum'da %40 dolayı, Karaman'da da bilemedin %65-70. [Bu oranlar 1960'taki büyük Türkçeleştirme hamlesinden öncesi için geçerli.] Yani bir yerin daha eski veya daha derinlemesine Türkleşmiş olmasıyla o yerin Türkçe yer isimleri oranı arasında örtüşme yok.

İki, Ömer Lütfi Barkan'ın yayımladığı Hüdavendigâr Vilayeti tahrir defterlerinde şöyle bir gariplik göze çarpıyor. 1487 tarihli defterde hemen hemen bütün yer adları Türkçe. 1521 ve özellikle 1573 tarihli defterde ise "Balcılar namı diğer Molivos" cinsinden çift isimler ciddi bir artış gösteriyor. Türkçe adı olan yerlere sonradan Rumca isim verilmesi pek mantıklı görünmediğine göre, 1487'de "unutturulmuş" olan bazı isimlerin sonradan hortladığını düşünmek yanlış olmasa gerek.

Üç, bundan tam emin değilim, ama tahrir defterlerindeki bütün yer adları 15.-16. yüzyıl Türkçesinin özelliklerini ve o dönemin ideolojik kaygılarının izlerini taşıyor gibi. Bunu daha araştırmak gerek, şimdilik sadece bir sezgi.

Bunlardan ne sonuç çıkarıyoruz?

Bir: Anadolu'da bir yerde Kayı, Kınık, Eymir, Avşar, Çepni, Yüreğir, İğdir gibi buram buram Ortaasya kokan isimler görürsen hemen heyecanlanma. Dur, sakin ol, araştır. Defterdarlık kaleminde 9-5 çalışan bir memurun kafadan attığı isimler olabilir bunlar. Yirminci yüzyılda kesin öyledir, ama Fatih zamanında öyle olmaz diye bir şey yok.

İki: Anadolu’da insan topluluklarının kökenine dair söylenen her, ama HER sözün yalan olma ihtimali, doğru olma ihtimalinden daha yüksektir. Bunu da asla aklından çıkarma.

Ataları Ortaasya’dan gelmişmiş. Güleyim bari.

6 Eylül 2011

Kırk Bin Köyün Biri

Kızılkilise. Eskiden meşhur bir Ermeni köyü imiş. 1828 Rus harbinden sonra halkı topluca Rusya'ya göçmüş. (Burada kastedilen "Rusya" Rusya'nın aynı yıl İran'dan zaptettiği Erivan vilayetidir.) O devirden geriye bir aile kalmış.

Bir süre sonra Hemşin'in köylerinden göçen Ermeni ve Müslümanlar yerleşmiş. 1890 küsur senesine gelindiğinde köyde 30 hane Müslüman, 35 hane Ermeni nüfus varmış. Coğrafya ansiklopedisi yazarı Peder Eprigyan "buranın Ermenilerinin Müslümanlarla akrabalık ve hısımlık ilişkisi vardır; hatta aralarında öyleleri vardır ki teyze ya da hala ve dayı oğulları Müslümandır" diye hayretini belirtmiş.[7] O devir için çok yaygın bir hal değil; şaraptan dönme sirke keskin olur misali, dönenin kalanla dost kalması enderdir.

Köyün ortasındaki tepenin üzerine 1890'dan az bir süre önce kocaman bir cami yapmışlar. Köyün adına vesile olan kızıl kilisenin temel taşları Eprigyan'ın aktardığı bilgiye göre camiin on adım ötesinde görülmekteymiş. Maamafih Ermeni cemaati de 1865'te Kâhya Sahak'ın himmetiyle (kim olduğuna dair bilgi yok) hayli büyük ve güzel bir kilise yaptırmış. Aşağı mahallede 1828 muhacirlerinden kalma eski bir toprak kilise de varmış ama kullanılmıyormuş.

Eprigyan'dan bu kadar. 1915 tehcirine ait listelerde bu köyden 200 nüfusun sürüldüğü yazılı. Akıbetlerine dair bir şey bulamadım. 1960'ta adını **Güzelyayla** yapmışlar. Erzurum'un 38 km kuzeydoğusunda, Tortum yolu üzerinde, iddiasız bir yer. Son seçimde Ak Partiye 78, MHP'ye 23, BBP, Hepar ve Saadet'e birer oy çıkmış.

*

1828 muhaceretini pek bilmiyordum, son haftalarda okudukça gözümden perdeler indi. Öyle anlaşılıyor ki, Erzurum, Kars ve Ağrı vilayetlerinin Ermeni nüfusunun büyük bir kısmı, her halükârda yarıdan fazlası, 1828'de Paskieviç'in ordularıyla birlikte apar topar sınırın öbür yanına göçmüş.

Hadiseden 60-70 yıl sonra bile o taraflar terk edilmiş, ya da bir zamanlar mamurken şimdi üç beş hane kalmış, ya da göçer Kürt ve Türkmen aşiretlerince işgal edilmiş ex-Ermeni köyleriyle dolu görünüyor. Bu dediğim, 1880-90'lar. Meşhur soykırımdan bir kuşak önce.

Göçün sebebi nereye kadar katliam korkusudur, nereye kadar Ruslar yeni aldıkları Erivan vilayetini iskân etmek için teşvik ettiler, emin değilim. Ama 1915'e bu kadar odaklandıkça, buzdağının esas büyük kısmı sanki gözden kaçırılıyormuş gibi geliyor bana.

9 Eylül 2011

Herzogshausen-bei-der-See

Eskihisar-Topçular feribotuyla karşıya geçerken solda uzakta jilet gibi ince uzun bir kum burnu görürsünüz. Önünü son yıllarda tersaneler kapladı gerçi, ama dikkat ederseniz kumsalın dibine doğru bir de heybetengiz cami vardır. İşte o cami 1508 tarihli **Hersekzade Ahmet Paşa** camiidir. Bulunduğu yer de **Hersek** köyü.

Hersekzade'yi bundan 17 yıl önce bir vesileyle biraz okumuştum. Fatih devri vezirlerindendir. II. Bayezid ve I. Selim zamanında dört defa sadrazam olmuştur. Selim'i tahta geçiren komplonun mimarlarındandır. 1512-1514 arası Kürdistan'ın idari yapısını kökünden değiştiren, Anadolu Aleviliğini ezen ve İran'a karşı Çaldıran zaferini hazırlayan hükümetin de başıdır. Güney Bosna'da dükalık kuran meşhur Herzog Stepan'ın oğlu olduğu için Hersekzade lakabını almıştır.

İsmail Hami Danişmend'e göre 1463 yılında "Hersek dukası **Stefan Kossariç**, küçük oğlunu rehine vererek inkıyadını arzettiği için yerinde bırakılmış ve işte bu oğlu Fatih'in maiyyetinde ihtida edip Ahmed ismini alarak sonraları Hersekzade Ahmed Paşa ismiyle damad ve veziriazam olmuştur…. 1467 tarihinde Stefan Kossariç vefat ettiği zaman, yanında kalan oğullarından Vladislav yukarı Herseği, Vlatko aşağı Herseği almış, fakat arası biraz geçince bütün Hersek Osmanlı idaresine girmiştir."

Hersek ülkesine adını veren Stepan 15. yüzyılın renkli şahsiyetlerinden biri. Aslen Hırvat, ikisi Alman hatunla olmak üzere üç kez evlenmiş. Alman imparatoru III. Friedrich'in fermanıyla dük (**Herzog**) unvanı almış. Karıları, sevgilileri ve oğulları arasındaki miras kavgaları yüzünden Venedik'le, Papalıkla, Ragusa Cumhuriyetiyle ve Osmanlı'yla başı derde girmiş.

Ahmet olan oğlu Alman olan son karısından doğma. Onun da adı babası gibi Stepan'mış, 15 yaşında hak dinini bulmuş. Bugün olsa "başarılı bir kariyer hamlesi" der miydik?

*

Hersek köyünün daha eski geçmişini 6. yüzyıl tarihçisi Propokios'tan okuyoruz. Buranın eski adı meğer **Drépanon** imiş, yani "orak" – besbelli o ince uzun kumsaldan dolayı öyle demişler. İstanbul'u kuran Büyük Konstantin'in annesi Helena buralıymış. O yüzden 318 senesinde Konstantin bu yerin adını değiştirerek **Helenopolis** ("Helenakenti") adını vermiş. Yaşamının son yıllarında sık sık buraya gelip dinlenirmiş. Daha sonra Jüstinyen de burada birtakım hamamlar ve yazlıklar yaptırmış; ama öyle berbat bir yerdir ki, diyor Prokopios, Helenopolis yerine **Eleinopolis** ("acınacakkent") dense daha uygun olur.

"Azize" rütbesine layık görülen **Helena** Hıristiyan mitolojisinde mühim bir kişidir. İleri yaşta Hıristiyanlığı benimsediği, oğlunu da Hıristiyanlığı kabul etmesi için teşvik ettiği, sonra Kudüs'e hacca gidip orada Allahın bir mucizesiyle Hakiki Haç'ı (300 küsur sene sonra) keşfettiği rivayet edilir. Bazı kaynaklarda Britanyalı olduğu da söylenir; doğrusu nedir bilemeyeceğim. (Konstantin'in babası Konstans Dalmaçyalıydı, yani bugünkü Hırvatistan'dan. Uzun yıllar Britanya'da ordu komutanlığı yaptı. Daha sonra İzmit'te Diokletianus'un yanında yedek imparatorluk görevine getirildi. Hanımefendiyle nerede tanışmıştır acaba?)

Evelyn Waugh'un Helena'ya dair bir romanı vardır, bilir misiniz? Ağır Katolik propagandasıdır gerçi, ama yine de güzeldir. İmanla hakikat arasındaki ilişkiyi irdeler. Hatta "mucize kavramının ontolojik zeminini kurgular" desem daha yakışıklı duracak sanırım.

"Bu yazının amacı ne" diye soran birine cevap.

Ben ne desem diyeyim söylenen lafı kafalarındaki bayat şablonlara çevirmeden rahat edemeyenler var. Onlara pas vermemek için, mecbur, böyle dolambaçlı yerlerden gidiyorum.

Saf bir umut benimkisi. Belki Hersekzade'den yahut Evelyn Waugh'tan söz edersem pulldown menüdeki seçeneklerden (1. Ama bütün insanlar kardeş olsuun, 2. Emperyalizm kahrolsun, 3. Kürtler hep mağdur, 4. Hakikat İslamda, 5. Türkler barbar) hiçbirine uymaz, söyleyecek laf bulamazlar gibi bir ham hayal...

Yanisi bu.

Ha nihai amaç ne dersen o belli, değil mi? Kelebek gibi hafif, arı gibi sokucu darbelerle Türkçü-milliyetçi ideolojinin temellerini çökertmek. Hersek köyü bile ne manaya “Türk”, belli değilmiş bak?
11 Eylül 2011

Onur ve Yalan

“Onur” sözcüğünün öz Türkçe olduğunu savunan Cansu Nazlı’ya email.

1934’te çıkarılan Tarama Dergisi bir tür kolektif çılgınlığın eseridir. Onur sözcüğü benim bulabildiğim kadarıyla ilk kez orada geçiyor. Haysiyet, izzet ve itibar maddelerinde üç kez (K.T.) ibaresiyle vermişler. Oysa ki Kamus-ı Türki’de böyle bir sözcük yok; maddebaşı olarak olmadığı gibi, görebildiğim kadarıyla metin içinde de geçmiyor. Tarama Dergisi’nde verilen referansların büyükçe bir bölümü sahte olduğu için bunun da öyle olduğu varsayılabilir.

Tarama Dergisi namus maddesinde de “onur” karşılığını vermiş ama bu sefer kaynak olarak (müteferrik – Veled Çelebi Beyin notları) demiş. Kastedilen kişi Galata Postnişini Veled Çelebi İzbudak’tır. Benim bundan çıkardığım sonuç, İzbudak’ın bu sözcüğü belki bir yerden duyarak veya ilham yoluyla üretmiş olduğudur.

O çılgınlık döneminde basılan ve dürüst bir araştırma eseri olan tek çalışma Hamit Zübeyir Koşay ile İshak Refet’in 1932 basımı *Anadilden Derlemeler* kitabıdır. Anadolu ağızlarında kullanılan ama yazı diline geçmemiş kelimeleri derler. Orada geçmiyor onur.

28 Ekim 2011

Bilim

***Bilim** sözcüğünün Dil Devrimi uydurması olmayıp Kazakça ve Kırgızcadan alıntı olduğunu savunan Mehmet Beylikli’ye email.*

Yudahin’in sözlüğünde Kırgızca **bilim**’in esasen “bilgi” (“knowledge”) anlamına geldiği anlaşılıyor. **İlim** (“science”) anlamı yeni veya derivatif olmalı. Kazakçayı bilmiyorum.

Latince scire (bilmek) > *scientia*, Almanca wissen (bilmek) > *Wissenschaft* (bilim), Ermenice küd (bilgi) > *kidutyun* (bilim) evet, tabii. Ama bunlar bilim’in ilimden serbest çağrışım yoluyla türetilmediğini göstermez; +im ekinin keyfi kullanıldığı gerçeğini de değiştirmez ki? *Bilişki, bilergi, bilgesellik, bilgecelik* veya *bilmece* de diyebilirlerdi pekala. Bilim sözcüğünde bir “mutlak ve tekil bilme” eyleminin tınısı var; oysa science anlamına gelen kelimenin bir süreç, mücadele, tartışma iması içermesi daha doğru olur.

Ya da bırak ilim kalsın. İlim sözcüğündeki çağrışım zenginliğine ve anlam berraklığına bilim hiçbir zaman ulaşamadı. O yüzden bazı yazılarımda ‘bilim’ yeterli gücü taşımadığı için ‘ilim’ kullanma ihtiyacı duyuyorum halâ.

Yine Mehmet Beylikli’ye, iki gün sonra, “Türk” sözcüğünün kökenine dair.

Kavim ve aşiret adlarının çoğunun etimolojisinin karanlık olması tesadüf mü acaba?

Brit-, Angl-, Skot, Frank, Teut-, Hispan-, İtal-, Graik-, Rus, Sırb, Çex, Slav, İon, Hellên, Arab, Yehud, Pers/Fars, Kürd, Hay, Armen-, Arya-, Monggol, Çin... say sayabildiğin kadar. Popüler kaynaklarda geçen hikâyeleri biraz deşince hepsinin altı boş.

Keza Türk aşiretleri: İğdir ne demek? Yüreğir? Kınık? Kayı? Oğuz? Türgiş? Karluk? Kırgız? Hatta Türkmen?

Arap aşiretlerinin, Yunan boylarının, 12 İbrani soyunun, İlkçağda adı geçen 20 dolayında Ermeni soylu hanedanının her birinin adı ancak bir sürü masalla açıklanıyor. Dilbilimciyi ikna edecek veri yok.

Kürt aşiretlerinin çoğu yakın çağda çıkmış. Onların bile birçoğunun anlamı meçhul.

Sanırım soy kütüğünü bulandırmak – kökenini gizlemek – temel bir insan içgüdüsü olmalı.

Ya da şöyle diyelim: ethnogenesis – bir ulusal kimliğin doğum anı – insanın doğumu kadar esrarengiz bir olay. Asla hatırlanmıyor. Çok sonradan, ancak efsaneler yoluyla açıklanabiliyor.

19 Kasım 2011

Doğu Cephesinde Son Durum

Kürt medyasından Barzan Şerefhanoğlu'nun soruları.

2000'li yıllara kadar net çerçevesi olan bir "Kürt inkârı" varken, bugün Kürt Sorunu'nun ülke kamuoyunda rahatlıkla konuşulabildiğini görüyoruz. Bu durumu bir reform olarak mı, zorunluluğun gereği olarak mı değerlendirmeliyiz?

Zorunluluktan doğan reform desek?

Zorunluluk kısmen PKK'nın 28 yıldan beri inatla sürdürdüğü silahlı mücadeleden doğdu. Ama bence daha önemlisi dünyadaki genel gidişin Türkiye'ye yansımasıdır. Bağımlı ulus milliyetçiliği 30-40 yıldan beri bütün dünyada yükselіştedir. Britanya'dan, İspanya'dan, Belçika'dan, Kanada'dan, Romanya'dan tutun da Etiyopya ile Sudan'a kadar her yerde bunu görüyoruz. Nüfusu çoğalan, iletişim imkânları gelişen, sosyal çeşitliliği artan Türkiye'nin bu dünyadan kendini ayrı tutması düşünülemezdi.

Başbakanın Almanya'da "asimilasyon insanlık suçudur" demek zorunda kaldığı bir çağda içeride 1930'lu yılların politikalarıyla işler yürütülemezdi. Yürütülemedi nitekim.

Kürt Sorunundan ne anlaşılmalıdır?

Kürtleri kim yönetecek? Sorunun özü budur. İktidar sorunudur. Gerisi – hak hukuk demokrasi vesaire – bana işin süsü gibi geliyor.

Klasik yapısıyla TC devleti Kürt illerini yönetme işinde çuvallamıştır. Aşağılamayla, hakaretle, yalanla, hot zotla bir yere kadar gidersin, sonra duvara çarparsın. İşte o duvara çarpılmıştır. Bu aşamada Türkiye'nin daha beş on sene daha Kürt illerini kontrol altında tutabilmesi bana pek zayıf ihtimal olarak görünüyor. Bölge fiilen yönetilemez haldedir. Merkezi yönetimle yerel elitler arasında duygu ve kader birliği kalmamıştır. Yerel halk nezdinde güvenlik ve yargı kurumlarının itibarı sıfırdır. Elektrik

borçlarını bile tahsil edemiyorlar, var mı bundan ötesi? Toplumları biber gazı ve tazyikli su marifetiyle nereye kadar yönetebilirsin ki?

Devletin boşalttığı alanda PKK ve sivil uzantıları gitgide güçlenen bir alternatif iktidar yapısına dönüşmüş görünüyor. Bu durumda üç ihtimal var. Ya TC güçleri, bu yeni iktidar yapısını kan ve ateşle ezecek; ki bu aşamada pek mümkün görünmüyor. Ya anlaşıp iktidarı paylaşacaklar. Ya da Türkiye bölgeyi yönetemediğini kabul edip çekilecek. Başka çözüm düşünemiyorum.

“İktidarı paylaşmak” dediğiniz şey mümkün mü sizce?

Federal çözüm dedikleri şey sonuçta budur, değil mi? Adı federasyon olur veya olmaz. ABD veya Almanya’yı tanıyorsanız bilirsiniz, oralarda yönetim sonsuz bir pazarlık sürecidir. Vergilerin ne kadarını merkez ne kadarını bölge toplayacak? Yatırımları nasıl paylaşacaklar? İhaleleri kim alacağına kim karar verecek? Bürokraside, güvenlik güçlerinde, yargıda kimin adamları yükselecek, kimin adamları harcanacak?

Bu pazarlık makul bir düzeyde sürdürülebiliyorsa iktidar paylaşılmış olur. Olmuyorsa, taraflardan biri öbürünü silinceye kadar dövüşürler. Bu kadar basit.

Kürt sorununun tarafları sizce kimlerdir?

Bir yanda, doğal olarak, Tayyip Erdoğan başkanlığındaki TC hükümeti. Diğer yanda silahlı ve silahsız unsurlarıyla Kürt siyasi hareketi. Kürt hareketinin iç dengelerini yeterince tanımıyorum, asıl karar vericilerin kimler olduğunu bilmiyorum. Ama eminim hükümet biliyordur. Berikiyle konuşurum ama ötekiyle konuşmam, BDP olur ama KCK olmaz gibi tavırlar cilvedir, pazarlık taktiğidir. Genel tabloyu etkilemez.

Öte yandan Barzani bu pazarlığın neresindedir, ne derece işin içindedir, bakın onu hiç bilmiyorum.

Devlet bürokrasisi iktidarı paylaşmaya hazır mı?

Türkiye'nin egemen sınıflarını yüzyıllardan beri etkisi altına alan lanet olası "millet-i hakime" kibrinin işi zorlaştırdığı bir gerçektir. Türk tarafı on yılda epey yol aldı gerçi. Ama "üstün millet – üstün devlet" ideolojisinin aptallaştırıcı etkisinden kendini kurtardığı söylenemez.

Kendini dev aynasında görme, karşı tarafı küçümseme, konuşuyorum zannedip durmadan karşıdakine hakaret etme – bunlar her çeşit pazarlıkta büyük handikaptır. Türkiye vaktiyle Yunanistan'ı, Mısır'ı, Bulgaristan'ı, Rumeli'ni, Girit'i, Arabistan'ı bu sakat tavır yüzünden kaybetti. Halâ da ders aldıklarını sanmıyorum. Devletin dışındaki herhangi bir iktidar odağının da kendince bir meşruiyeti olabileceğini anlamıyorlar, anlamak istemiyorlar. Ufuklarını aşıyor. Aştığı için de mücadelede esnek olamıyorlar. Güç dengelerindeki değişimi algılamakta zorluk çekiyorlar. Kırılma noktasına gelinceye dek geri adım atmayı beceremiyorlar.

İktidarın Kürt Sorununa bakışını ve yaklaşımını yeterli buluyor musunuz? Başbakanın BDP'ye yönelik yaklaşım, tutum ve söylemleri sorunun çözümüne katkı sağlar mı?

Başbakanın son aylardaki söylemlerinin ardındaki rasyonaliteyi – eğer varsa – anlamakta güçlük çektiğimi itiraf edeyim. Benim bildiğim, kendine güvenen insan bağırıp çağırmaz, yüksek sesle tehdit etmez, intikam tamtamları çalmaz. Bunlar acz belirtisidir. Askeri oligarşiyi bertaraf etmekte olağanüstü basiretli davranan hükümet, Kürt meselesinde sanki rotayı şaşırmış gibi duruyor. Yaklaşan yenilgiyi sezdikleri için midir bilmem, çırpınır bir halleri var.

Hatırlarsanız Başbakan Ramazan bayramından sonra Irak'a kara harekâtı yapmayı vaad etmişti. Ne oldu? Hiç. KCK tutuklamaları da bana güç gösterisinden çok çaresizlik davranışı gibi geliyor.

Bu işin bir yanı. Öbür yandan, acaba bu şaşkın görüntünün altında hesaplı bir tavır var mı diye de ara sıra düşünmek lazım. Arka planda yürütülen pazarlığı bilmeden emin olmak zor.

2000'li yılların ortasına kadar Kürt kelimesini telaffuz etmekten imtina eder bir duruşu olan Gülen Cemaatinin son dönemlerde Kurt

Sorununa yönelmesindeki amaç ne olabilir? Kürt kelimesini telaffuz etmeyen Gülen Cemaatinin Dünya TV gibi bir televizyon kurarak Kürtçe yayına başlamasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Cemaatin çeşitli vesilelerle yaptığı çıkışlar neticesinde sorunun ya da çözümün taraflarından biri olduğunu deklare etmeye çalıştığı söylenebilir mi?

Gülen Cemaati uzayda yaşayan bir varlık değil, Türkiye'nin ortalamasında olan biten onları da etkiliyor. Eskiden Türk milleti Kürt meselesinde (ve daha başka pek çok meselede) kör cahildi; şimdi az da olsa bir uyanış var. Cemaatin de buna paralel olarak akıllanmasını normal görmek lazım. Olumlu bir gelişmedir. Keşki daha cesur olabilseler.

Son dönemde Cemaate yakın medya kuruluşları, STK'lar ve cemaate paralellik gösteren siyasi partiler ile PKK'ye yakın siyasi oluşumlar arasında kavga sınırlarına varan bir gerginlik söz konusu. Bu tartışmayı nasıl görmeliyiz? Bu tartışmaların bir şifresi var mı?

Klasik devlet politikalarıyla bölgeyi yönetme girişimi fiyaskoyla sonuçlanmıştır. AKP dışındaki Türk siyasi partileri bölgede etkisizdir. AKP de sanırım ancak devlet fonlarının dağıtıcısı kimliğiyle ayakta durabiliyor; gerçek bir sadakat duygusuna hitap edemiyor. Bu durumda Türk tarafının tek umudu, Gülen hareketi gibi İslami inancı pragmatik bir örgütçülük anlayışıyla birleştiren bir sivil teşkilatlanma olabilir. Başarılı olur olmaz, bilmiyorum, ama en azından denemeye değer bir alternatiftir.

Türk tarafı için umut olan öbür tarafa tehdit olarak yansır tabii. PKK tarafı Kürt illerindeki iktidar mücadelesinde Gülen cemaati gibi bir siyasi oluşumun, mesela ipliği pazara çıkmış bir TSK'dan veya sefilleri oynayan CHP'den veya MHP'den daha ciddi ve etkili bir rakip olabileceğini gördüğü için mücadeleyi tırmandırıyor olabilir.

Kürt Sorununda Cemaat ve Kürt siyaseti arasında sorunun çözümü yönünde bir yakınlaşma olabilir mi? Böyle bir yakınlaşma olması halinde örgütlü ve disiplinli hiyerarşik bir yapıya sahip her iki oluşum, yakınlaşmanın gerekçelerini tabanlarına ve Türkiye kamuoyuna açıklayabilirler mi?

“Yakınlaşma” değil “paylaşım” veya “paslaşma” diyelim isterseniz. Neden olmasın? Bence son derece akılcı bir yaklaşım olur. Her iki tarafı da tatmin edecek sonuçlar verebilir. Kendi tabanlarını ikna etmekte zorluk çekmezler. “Örgütlü ve disiplinli hiyerarşik yapı” zaten o demek.

Türkiye kamuoyu ise kıvraktır, istedikten sonra üç günde döner, merak etmeyin.

Kürt Sorununun çözülmeleri halinde önümüzdeki dönemlerde halkların birbirlerine karşı toplu bir kalkışması olabilir mi?

Sanmam. Öyle bir atmosfer yok, öyle bir gereklilik de yok. Batıda son yıllarda sivil Kürtlere karşı girişilen saldırıların bir merkezden yönetildiğini, ya da yönetilmese bile yerel vakaları medyada şişirerek bir panik ortamı yaratmaya çalışıldığını sanıyorum. Bu çabaların sonuç getireceğini tahmin etmem. Halk durduk yerde kalkışmaz. Birilerinin bunu örgütlemesi lazım. Bunun da kime ne getirisi olabilir, kestiremiyorum.

Doğrusunu isterseniz ben batıdaki Kürtlere oranla doğudaki Türklerin uzun vadede daha riskli durumda olabileceğini düşünüyorum.

Son dönemlerde liberal aydın kesimin Başbakanın çeşitli söylemleri nedeniyle Başbakana karşı sert eleştiriler yönelttiği görülüyor. Liberal aydınların Başbakana sundukları desteği çektiklerini söyleyebilir miyiz?

“Liberal aydın” dedikleriniz sen ben bizim oğlan. Bunların eti ne budu ne ki başbakana “destek” versinler, ya da desteklerini çekip memleketi titretsinler. Çekseler ne olur? Cihangir’le Etiler’de otuz bin oy, o kadar.

Büşra Ersanlı ve Ragıp Zarakolu tutuklamalarını, tutuklamalar sonrası Başbakanın söylemlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Zulüm, aczin ikiz kardeşidir. Bence bu tutuklamalar gücün değil, panik ve çaresizliğin eseridir. Aklı başında bir hükümetin yapacağı iş değil; hükümet üyelerinin söylemleri de köşeye sıkışmış yalancı pehlivan dövünmesinden

farksız. Dileyelim ki daha fazla köşeye sıkışmasınlar, hatadan dönecek güveni bulsunlar, daha beter hatalar yapmasınlar.

Büşra Hanımın da, Ragıp Ağabeyin de hapishane deneyimini bir yaşam zenginliğine dönüştüreceklerinden kuşkum yok. İkisi de son derece değerli insanlardır. Kokuşmuş bir yargı sisteminin boyun eğdirebileceği insanlar değil. Kendilerine buradan sevgilerimi iletiyorum.

24 Kasım 2011

Kolot

Anadolu ağızlarında “kısa” anlamına gelen kolot sözcüğünü soran Yener Kutsal Yenilmez’e email.

Ermenice golod կոլոտ “kısa boylu, bodur, cüce” [Acaryan, Etim. Sözlük II.614] 17. yüzyılda İstanbul patriği olan Bitlisli meşhur alim Hovhannes Golod vardır.

Acaryan, sözcüğün nihai olarak Arapça qılaTقلاط (“cüce, bodur”) biçiminden geldiğini savunmuş. Ancak Arapça böyle bir sözcüğü (ve qlT kökünü) Ahteri Kebir, Lane, Dozy ve Wehr sözlüklerinde bulamadım. Arapçada böyle bir sözcük şayet var ise son derece marjinal bir şey olacağını, dolayısıyla Ermeniceye alıntılanma ihtimalinin düşük olduğunu düşünüyorum.

Aramice/Süryanicede “sıkmak, kısmak, daraltmak” anlamında qlT kökü mevcut. Hatta Mardin’de QıllıT “darboğaz” adlı bir Süryani köyü var. Ermenice sözcüğün bir şekilde bununla alakalı olabileceğini sanıyorum, ama bu sadece bir sezgi. [Karş: Türkçe kıs-mak > kısa.]

1 Aralık 2011

Delilik ve Hesap

Güvenliğimden endişe eden ve bu vesileyle kendi kariyer hayallerini paylaşan Engin Onuk'a email.

Tahmin ettiğin kadar deli değilim. Ya da eğer deliysem ben fark etmiyorum. Riskleri oldukça hesaplı aldığımı sanıyorum. İkinci bir Hrant'a cesaret edemezler diye düşündüm ve düşünmeye devam ediyorum.

Gazetecilik okumaya kalkan herkese ilk söylediğimi sana da söyleyeyim. On sene sonra "gazete" diye bir şey kalır mı diye düşün. Gidiş ne yönde? Ne tür bir yeniden yapılanma bekleyebiliriz? Kendini ona göre konumlandır.

16 Aralık 2011

Köy Ermenice mi?

Köy sözcüğünün kökenini soran Mehmet Beylikli'ye email.

HAvr *w- > Erm g- > BatıErm k- Ermenicede standarttır. HAvr*l > EErm l > Erm ğ hakeza. Dolayısıyla Latince **villa** ("mezra, kırsal yerleşim") = BatıErm **keğ** eşdeğerliği mümkündür ve savunulmuştur. Urartucayı bilmiyorum.

Asıl çözemediğim, Erm **keğ** > Tr **köğ** > **köy** alıntısının nasılı. Bu derece temel bir kavramı Türkçe neden ve hangi siyasi/sosyal ortamda Ermeniceden ödünç almış olabilir? Ödünçlemenin hatırası nasıl böylesine kökten silinebilir?

İtiraz üzerine ikinci mail.

Zangoç, haç... yabancı kültüre ait olan, yabancılık özelliği vurgulanan kavramlar. Türkçeye yabancı ve "aşağı" dilden alınmaları normal.

Ab, şecer, dest, pa... yüksek edebi kültür dilinde kullanılan statü kelimeleri. Belirgin edebi referansları var; belli bir tür edebi "sesi" yakalamak için kullanılmışlar. Normal.

Köy ikisi gibi de değil. Siyasi ve sosyal bir organizasyon birimi. Üstelik erken tarihten itibaren Türkler tarafından da benimsenmiş bir birim. Farsçadan veya Arapçadan alınsa yadırgatıcı olmazdı. Sonuçta Türkler İran'da da köy gördüler, Suriye'de de gördüler. Maveraünnehir'den de tanıyor olmaları gerekir. *Gund* veya *kefr* veya *karye* deselerdi şaşmazdım. Hatta Rumcadan alınıp *hora* veya *gomi* olsa da o kadar şaşırtıcı olmazdı; Bizans koskoca bir devlet ve saygı duyulan bir siyasi örgütlenme biçiminin adı nihayet. Neden sosyal örgütlenmenin en temel birimlerinden birinin adını, hukuki bir referansı olmayan Ermeniceden alsınlar?

Basit bir kültürel kontaminasyon vakası olmasa gerek. *Belli* bir tarihte *belli* bir siyasi otorite, vergi nizamında yeri olan şu örgütlenme biçiminin adına gund değil "köğ" deneceğine karar vermiş olmalı. Ne zaman? Kim? Neden?

Nasıl? Sanki bir yerden ucu yakalansa, Anadolu Karanlık Çağına dair bilmediğimiz çok şeyi öğrenirmişiz gibi geliyor.

*

Hafızanın silinmesine gelince, merak etme, Türk kültüründe hafıza silme teknikleri konusunda epey bilgim var. Ama ne kadar silinse silinsin, mesela zangoç ve haç'ın Ermenice olduğunu, avam bilmese de bilen birileri hep vardır. Tevil ve inkâr yoluyla bile olsa hafıza hep kalır, hafıza kalmasa da yara izi kalır. Oysa köy, TAMAMEN asimile edilmiş bir kelime. Hiç izi kalmamış.

Ertesi gün tekrar aynı konu.

"Köy" kelimesine dair sorduğum soruların cevabı bu değil. Ermeninin "Türkleşmesi" demek topyekün bir kültürü, dili, ifade tarzını, kültürel anlamlar sistemini benimsemesi demek. Türkçe konuşan kişilerin "aslen" Ermeni olması Ermenice kelimenin Türkçeye girişini açıklamaz. Kültürel alıntıyı, Türk KÜLTÜRÜNÜN ihtiyaçları/alışkanlıkları/zaafları vb. ile açıklamak zorundasın.

*

Substratum dillerinin mekaniği hakkında epey literatür var. Yani "üstün" sayılan kamu dilini (genellikle siyasi egemenliğe sahip olan dili) benimseyip anadilini unutan toplumların dil davranışları. Dünya tarihinde son derece yaygın bir fenomen: İtalya ve Fransa yerli halklarının antik çağda Latinceyi, Britanyalıların Anglosaksoncayı, Güney Amerika yerlilerinin İspanyolcayı, Mısır-Suriye-Irak halklarının Arapçayı benimsemesi gibi. Belirgin bir tipolojisi var. Genelde ev ve tarla hayatına ait marjinal nesnelerin adı (süt kaynatma kabının sapı, meyve kurutma tahtasının üzerindeki çıkıntının bilmemnesi, başörtüsünün kenar işlemesinin süsü vb.) ve aile içinde kullanılan sevgi sözcükleri substratum dilinden üst dile geçer. Daha doğrusu bunların birçoğu yüzyıllar boyunca kamu diline tam mal olmaksızın bir tür gölge aleminde yaşadıktan sonra unutulur. Erkekler dünyasına ya da "kamu dünyasına" ait kelimeler asla alt dilden üst dile geçmez. Siyasette, kamu yönetiminde, resmi eğitim kurumlarında

kullanılan kelimeler geçmez. Substratum dilinin en güçlü etkisi fonetik alanındadır (Laz Türkçesi, Kürt Türkçesi, İrlanda İngilizcesi gibi). Bir de sözdizimi alışkanlıkları substratum dilinden kamu diline taşınır.

Şöyle düşün: Uzun bir geçiş evresi boyunca insanlar evde nineyle, dedeyle, hacı amcanın kıt beyinli evlatlığıyla substratum dilini konuşmaya devam ederler. Ama okulda kamu dilini öğrenirler; kamu dilini bildikleri oranda dış dünyada başarılı ve üstün sayılırlar; dolayısıyla ev dilinden "rahatsız" olurlar, onu "ilkel" bulurlar; onu iyi bilmekten ötürü herhangi bir sosyal statü kazanmazlar. Sokakta, çarşıda, okulda, kamu hayatında, orduda, ibadethanede ev dilini bildikleri gerçeğini saklamayı tercih ederler. Substratum dilinden kamu diline alıntılar bilinçli olarak bastırılır; bu alıntıların kullanılması hoş görülmez. O yüzden Ermenicenin Türkçe leksikona katkıları toplam 40-50 kelimeyi bulmaz. (Oysa ki mesela Malatya halk ağzında, genel Türkçeye mal olmamış yüzlerce Ermenice alıntı vardır, "dış kapının mandalının eğri çivisi" cinsinden.)

*

"Bu tür kimlik değiştirmelerin oranı sizce nedir?" Türk toplumunda sanırım %90'ın üstündedir. Bugünkü Türk toplumunun ezici çoğunlukla Rum, Ermeni ve Balkan Slavı kökenli olduğunu sanıyorum. Genetik anlamda hakiki Ortaasyalı oranı yüzde onu bulmaz. Onların da yüzde ne kadarı İranidir Allah bilir.

Irkçılığın dar ufkunu terk edince aslında övünülecek bir performanstır. Ne kadar güçlü bir kültürmüş ki, kendi nüfusunun on katı nüfusu asimile etmiş diye bakılabilir.
18 Aralık 2011

Kestik ama Ermeniler de Kesti

Saçma sapan propaganda formüllerini tekrarlamadan önce Allah aşkına beş dakika düşün. Akla mantığa sığan bir tarafı var mı?

Bir taraf tam teşekküllü orduya ve bin yıllık muharebe geleneğine sahip. Polisiyle, jandarmasıyla, yasasıyla, mahkemesiyle koskoca devlet teşkilatı elinde. Ayrıca icabında yağma vaadiyle harekete geçirilecek mal-mülkten yoksun büyük bir başıbozuk kitlesi var. Her yerde bire beş, bire altı gibi bir oranla çoğunlukta. En kabadayısı Van vilayetinde Ermeni sayısı bilemedin yüzde otuz.

Öbür taraf büyük çoğunluğu tarımla ve esnaflıkla uğraşan bir azınlık; misillemeye karşı en ufak bir savunmaları yok; silah taşımaları bin yıldan beri kanunen yasak. 1895'te memleketin her yanında köyleri ve işyerleri basılmış, on binlercesi öldürülmüş, gıklarını çıkartamamışlar. Sınırdan eşek sırtında sokulan silahlarla, okulun müstahdem odasında gece vakti toplanan derneklerle direniş örgütlemeye çalışıyorlar.

Manyak mı bu adamlar ki gidip sivil Türkleri kessinler?

Evet silahlanmışlar. 1895'teki gibi koyun gibi boğazlanmamak için direniş teşkilatı kurmuşlar.

Evet şiddet kullanmışlar. Devrimci örgütler dünyanın her yerinde ne yaparsa onu yapmışlar. Erzurum'da valiliğe bomba koymuşlar; birkaç yerde jandarma vurmuşlar; asker ve polisle işbirliği yaptığına inanılan (Türk ve Ermeni) kişileri öldürmüşler. Zeytun ve Sason'da devlet güçlerine karşı yıllarca gerilla mücadelesi vermişler. Devlet gözüyle bakarsan buna haydutluk denir. Öbür yandan bakarsan savunma denir, delikanlılık denir, onur mücadelesi denir. Ama mukatele (karşılıklı katliam) denmez.

1915'ten önce Ermenilerin Türklere toplu kıyım yaptığına dair elle tutulur bir tane iddia yoktur. Ümit Özdağ ve benzerlerinin ortaya saçtığı çarşaf çarşaf hezeyannameleri dikkatle oku. 1915 öncesine dair tek bir söyleyecekleri yoktur.

“Ama dedemi Ermeniler öldürmüş” diyenlerin kastettiği nedir, anlatayım.

Bir: 1915 Nisanından itibaren Ermeniler sürü sürü boğazlanmaya başladığında üç-dört yerde direniş olmuş. En meşhuru Van’dır. Nisan ortasına doğru Van’daki Ermeni toplumunun tüm ileri gelenleri valilik emriyle tutuklanıp öldürülür; köylerdeki Ermenilerin silahları toplanır; Erciş’te bütün Ermeni erkekleri köy meydanınlarına toplanıp boğazlanır. Bunun üzerine Van Ermenileri direnişe geçerler. Bağlar semti ile Varak dağını ele geçirip eski şehri topa tutarlar. Bir ayın sonunda aç kalıp yenilmek üzerelerken Rus ordusu gelir kurtarır. Şebinkarahisar’da kaleyi ele geçirip bir süre savaşırlar; sonunda hepsi ölür. Musa Dağında çoluk çocuk dağa çıkıp kırk gün direnirler. Yarısı ölür; yarısını Fransızlar kurtarır. [Franz Werfel’in *Musa Dağ’da Kırk Gün* romanı bunu anlatır. Muhteşem bir eserdir; ileri geri fikir beyan etmeden önce okumanda fayda vardır.]

İki: 1916’da Ruslar Van’ı ikinci kez ele geçirdiğinde, Rus ordusuna bağlı Ermeni gönüllü alayının kumandanı Antranik Paşa Ozanyan Bitlis ve Hizan’a girer. Bir sene önceki Hizan katliamlarına misilleme olarak sivil Kürtlerden on bin küsur insanı öldürtür. Bunun üzerine Rus divan-ı harbinde yargılanıp rütbeleri sökülür. Ama bir süre sonra göreve iade edilir.

Üç: Rusya’daki ihtilalden sonra Rus ordusu dağılır. Sap gibi ortada kalan Ermeniler işgal altındaki Erzurum’da Antranik Paşa liderliğinde Batı Ermenistan Geçici Hükümetini kurarlar. Mart 1918’da Türk ordusu harekete geçince panik içinde geriye çekilirler. O sırada yollarına çıkan bütün sivil Türkleri toplayıp katlederler. Erzurum, Kars ve Ağrı yöresinde yüzlerce köyü taş üstüne taş kalmamacasına tahrip ederler.

Bilhassa bu üçüncüsünün mazur görülecek tarafı yoktur. Katliamdır; savaş suçudur. Daha sonra Taşnak Partisi içindeki hesaplaşmalarda şiddetle kınanmış, Antranik ve adamları kendi partidaşları tarafından boka batırılmıştır. [Şiddetle İttihatçı düşmanı olan Ahmet Refik Altınay, *İki Kıtal*’de 1918 baharında Erzurum’un köylerinde gördüğü felaket manzarasını anlatır. Tüyler ürpertici bir tablodur.] [1923’te Romanya’da yapılan Taşnak Partisi Kongresindeki hesaplaşmaları Doğu Perinçek’in oğlu

yayımladı. Konteksti bilince ilginç bir belgedir. Bilmeyince beyinsiz propagandadan başka şeye yaramaz.]

Ama bunları bahane edip “n’apalım karşılıklı kesiştiler” demek için cidden insaf ve vicdan yoksunu olmak gerekir.

Bosna’da Boşnaklar hiç mi Sırp öldürmedi?

21 Aralık 2011

Siz Marksist Bir Yazar Olarak

“Siz, Marksist bir yazar olarak Lenin ve Stalin ile ilgili ne düşünüyorsunuz? Ben de Marksist görüşlü biriyim, Atatürk’ü eleştirince hemen Lenin ve Stalin örneğini veriyorlar, onlar da devrim yaparken adam öldürmedi mi diyorlar” diye soran Ulaş Gürsoy’a mail

Ulaş, Marksist değilim. Gençliğimde bir dönem öyleydim. Sonradan aklım başıma geldi.

Mustafa Kemal de eğer bugün bu memleketteki pislik rejiminin belkemiği ve simgesi olmasaydı daha farklı yaklaşırdım. Büyük ve trajik bir insan. Bence bir polemiğin çerçevesinde değil, Shakespeare oyunlarındaki gibi dramatik bir kaderin temsilcisi olarak ele alınsa daha ilginç olur. Maalesef, henüz sırası değil. Önce heykellerinin inmesi gerekiyor.

Aynı şey Lenin ve Stalin için de geçerli. Kurdukları rejim, insanlık tarihinin en korkunç zulüm düzenlerinden biriydi. Ama şahıs olarak ele alsan, ikisi de trajik bir kaderin oyuncağı olmuş sıra dışı liderler. Bence her ikisi de Karl Marx amcadan daha ilginç insanlardır. Ayrıca tarihin görmüş olduğu en kanlı diktatörlerden ikisidir, o ayrı.

23 Aralık 2011

Biraz da Türklerin Açısından Bakalım

23 Aralıkta internette paylaştım. Biraz yumuşatılmış versiyonu 29 Aralık 2011 tarihli Radikal'de çıktı.Soykırım hadisesinin en önemli boyutu olan ekonomik boyutu o tarihte henüz yeterli netlikte görememişim sanırım.

Tarihte hiçbir olay siyah beyaz değildir. Bunu bilecek kadar aklım ve yaşım var Allaha şükür.

Adamlar izan ve vicdan sahibi birinin savunabileceği karşı argümanları bile getirmekten acizler. *Haindiler o yüzden kestik! Yalandır kesmedik! Kestik ama az kestik! Zaten onlar da kesti! Emperyalistlerin oyunudur! Kahraman Türk milleti bu hainleri susturmayı bilir!* İğrenç bir terane…

İzan ve vicdan sahibi Türklerin hepsi son yıllarda uykudan geç uyanmanın şoku içinde, inkârın ve ahlaksızlığın boyutlarını tartışmakla meşgul. Araya mesafe koyup "neden oldu?" sorusunu sorabilen yok. Sorsa, karşı tarafın ekmeğine yağ sürmekten – haklı olarak – korkuyor. "Yaptık ama sebepleri vardı" demeyi ahlaken – haklı olarak – sıkıntılı buluyor. Ya da kolayına kaçıp işi İttihatçılara yıkmakla yetiniyor.

Türklere kopya vermek de, mecbur, bu acize düşüyor.

*

MADDE BİR: Korku zulmü tetikler.

1915'te Türkler topyekün panik içindeydi. 1912'de, "kahraman Türk ordusu bu korkakları beş günde kahreder" laylaylomuyla girdikleri savaşta bütün Rumeli kaybedildi. Memleketin üçüncü büyük şehri olan, nüfusunun %60 küsuru Müslüman olan, memlekete hakim siyasi akımların doğum yeri olan Selanik birkaç haftada gitti. Bir milyona yakın sersefil muhacir İstanbul'a yığıldı. Camiler, kiliseler (evet!), hastaneler, sur dışındaki bostanlar tıklım tıkış mülteci kamplarıyla doldu. Millet aylarca kolera korkusuyla yaşadı.

"Türkleri Avrupa'dan çıkarma" fikri 1895 Ermeni olaylarından beri Avrupa'da yükselen ırkçı akımın sloganıydı. 1913 Londra Konferansı

sırasında bu kez “Türkleri Küçük Asya’dan çıkarma” fikri duyulmaya başlandı.

“Anadolu’da Türk yurdu” kurma düşüncesi İttihat ve Terakki çevrelerinde 1912’nin son günlerinde – ki Balkan Harbinin en felaketli günleridir – egemen olmaya başlamış görünür. Batı Anadolu Rumlarını toplu terör tehdidiyle yurt dışına sürme hamlesi bunun hemen ardından başlar, 1913 ilkbaharında çılgınlık boyutuna ulaşır. Mesela Çeşme ve Urla’nın hemen hepsi Rum olan nüfusu 1913 Mayısında iki hafta içinde tehcir edilir. [Selanik’in düşüşünden bir hafta sonra nüfusunun çoğu Rum olan Makri kasabasının adı Fethiye diye değiştirilir; bu da anlayana yeterince anlamlı bir mesajdır.]

1914’te gene savaş çıkar. Devleti yöneten zibidiler kahraman Türk ordusunun bu sefer İran’a, Turan’a dayanacağından emin görünür. Ama halkın – ve hatta yönetici sınıfın – bu hayallere kandığını hiç zannetmiyorum. 18 Mart 1915’te düşmanın Çanakkale’yi denizden geçme hamlesi sonuç vermez gerçi; ama 24 Nisandaki kara çıkarmasından sonra İstanbul’un birkaç gün içinde düşeceği inancı hakimdir. Devlet arşivleri ile sarayı Bursa’ya taşıma planları yapılır.

Anadolu Ermenilerini topyekün imha etme kararı da aynı 24 Nisan 1915 günü yürürlüğe konur.

Akıl ve mantıkla düşünsen şunları söyleyebilmen gerekir:

A) Rumeli’de Türkler egemen bir azınlık konumundaydı. En kalabalık oldukları vilayette %40 ancak vardılar. Anadolu’da ise yüzyıllardan beri mutlak çoğunluğa sahiptiler; sosyal konumları da Rumeli’dekinden çok farklıydı. Kim sürecek? Nereye sürecek? Kolay mı koca memleketi boşaltmak?

B) Türkleri Rumeli’den süren Ermeniler değildi. Kafkasya’dan Çerkezleri süren de Ermeniler değildi. Aksine, 1913’te değil ama 1878 felaketinde Bulgaristan’dan Türklerle beraber Ermeniler de sürülmüştü. [Benim anneannemin ailesi 1878 Bulgaristan muhaciridir]. Elalemin günahının ceremesini neden gariban Ermeniler çeksin?

C) Sen fetih azgınlığı ve millet-i hakime kibiriyle adamlara dünyayı dar etmesen Ermenilerin seninle ne alıp veremediği olurdu? Gül gibi geçinip gidebilirdiniz pekala. Kendine düşman ettiysen suçu kendinde ara.

Ama panik anında aklı mantığı kim dinler, o ayrı mevzu.

Köşeye sıkıştılar. İngiliz'e, hatta Balkan ülkelerine güçleri yetmediği için acısını kendilerinden daha zayıf olandan çıkardılar. Bütün mesele bu. Ahlaksız bir çözümdü gerçi; ama anlaşılmaz değildi.

MADDE İKİ: Ermeniler sarhoştu

Ermenilerin siyasi sınıfı 1895'ten ve özellikle 1909'dan bu yana acayip bir ideolojik körlük içindeydi. Büyük ve müreffeh Ermenistan'ı kuracaklardı. Mutlak haklılığın sarhoşluğu içindeydiler. Mazlumuz, demek ki haklıyız! Peki Türkler ne olacak? Pöh, üzerinde düşünmeye değmez!

Neden bu kadar saçmaladılar? Tahmin yürüteyim.

A) Yüzlerce yıl siyasi iktidardan, yönetim tecrübesinden uzak bırakılmış bir ulusun hamlığı,

B) yenilgiye mahkûm olmayı içten içe bilmenin getirdiği, fanteziye sığınma ihtiyacı [Bugünkü Kemalistlerde de var o haleti ruhiye: akılla mantıkla başa çıkamazsın, çünkü akıl zeminine geldikleri anda maçı kaybedeceklerini bilirler.]

C) kendini Avrupalılarla – ve özellikle Avrupalının 20. yüzyıl başlarında zirve yapan üstün ırk / üstün kültür / üstün din sarhoşluğuyla – özdeşleştirmenin keyif verici rehaveti. Keza bunun devamı: Anadolu'da Batılıların açtığı okullarda okuyanların o tartışılmaz üstünlük duygusu.

Abdülhamid'in, Talat'ın, Cemal'in, diğer İttihatçıların, İttihatçı bile olmayan öbür devlet ricalinin anılarını oku. Hepsinin hayatlarının bir aşamasında Ermenilerle iyi kötü yakınlığı olmuştur. Hemen hepsinin de bir noktada, samimi olduğundan şüphe duyamadığım bir çileden çıkma hissiyle

“bu kadar inatçı, bu kadar bencil, bu kadar hayalperest adamlarla konuşulmaz” noktasına geldiğini görürsün.

Ha Ermeni siyasileri hamdı da İkinci Meşrutiyet kadroları çok mu olgundu? Avrupa’dan yayılan ulusçu/modernleşmeci sarhoşluktan daha mı az nasiplenmişlerdi? Biraz daha tecrübeli ve esnek adamlar olsaydı üç tane yeni yetme Ermeni politikacıyla başa çıkamazlar mıydı? Onlar ayrı soru.

Bir avuç hayalperest siyasi liderin cezasını bir buçuk milyon günahsız, mütevazı, çalışkan halk mı çekmeliydi? O da ayrı soru.

MADDE ÜÇ: Nazi’yle yatan İttihatçı kalkar

1915’te Türkiye Alman askeri egemenliği altındaydı. Almanlar izin vermese zor soykırarlardı.

1880’lerden Dünya Harbi arifesine kadar Osmanlı ordusunu Almanlar neredeyse sıfırdan kurdular. Birçok birimin kumandasını üstlendiler. Savaş boyunca Osmanlı erkânı harbiye-i umumiye reisleri (yani genelkurmay başkanları) Almandı. Alman yardımı olmasa Osmanlı hazinesinin savaşı kaç hafta sürdürebileceği meçhuldür. Almanların bilgisi ve onayı olmadan, savaş halindeki bir ülkeden milyonlarca insanı sürmek gibi devasa bir projenin tasarlanabileceğini ve uygulanabileceğini düşünmek akla ziyan.

Almanların Ermenilerle alıp veremediği neydi? Doğrusunu istersen bilmiyorum. Tahmin yürütebiliyorum ama emin değilim. Bana öyle geliyor ki cevabı rasyonel bir politikadan çok, Almanların 1930’larda zirveye ulaşacak olan o çılgınca özgüveninde, “ben o kadar üstünüm ki ne yapsam hakkımdır” diyen ulusal megalomanide, insan hayatını böcek seviyesinde gören ahlaki sapkınlıkta aramak daha doğru olur.

Savaş esnasında Türkiye’de görev yapan on binlerce Alman personeli var. Birçoğunun anıları, mektupları vs. aranırsa bulunabilir herhalde. Hani nerede bunun çevirileri, analizleri, romanları, psikolojik tahlilleri?

Savaşta proto-Nazilerle müttefiktik demek ağır gelir herhalde. Ama en azından sorumluluğun yarısını onlara atar, biraz olsun vicdanını rahatlatırsın

değil mi?

*

Buyur, üç tane kapı gibi argüman. Hiç biri yapılan işin fecaatini inkâr etmez. Hiç biri geçmişle yüzleşmenin ve özür dilemenin ahlaki mecburiyetini ortadan kaldırmaz. Ama en azından, olup biteni rasyonel bir çerçeveye oturtmaya yardımcı olurlar.

“Türklerin, bırak özür dilemeyi, insanlığa karşı bir cürmü algılayabilecek kapasitesi yoktur, o yüzden soykırım yaptılar” diyenlere verecek bir cevabın olur.

23 Aralık 2011

Erzurum

“Erzurum adı Arz-ı Rûm = Rum ülkesi deyiminden mi gelir?” diye soran Mustafa Solmaz’a email.

Doğru değildir Mustafa. “Dünya, ülke” anlamına gelen arz عرض ayın ve zad’la yazılır, halbuki Erzurum أرزروم her zaman elif ve ze ile yazılmıştır.

Erzurum’a yakın **Karaerz** (şimdiki adı Kahramanlar) köyü vardır. Orası Arap egemenliği döneminde (7. - 10. yüzyıllarda) Ermenice **Ardzn** ve Arapça **Erz** veya **Erzin** adıyla yörenin başlıca yerleşim merkezi ve çarşısı idi. Ahalisi muhtemelen Ermeni idi. 970’li yıllarda Bizans bölgeyi yeniden ele geçirince eski Theodosiopolis’in yani bugünkü Erzurum kalesinin olduğu yerde yeni idari merkez ve askeri garnizon kurdu. Erz-i Rûm bu kente Arapların verdiği addır. Coğrafyacı Yakut’un Mucem-ül Buldan’ında (y. 1220) bu konuda bilgi vardır. Muhtemelen Erz-i Ermeni olan öbür Erz’e nispetle adlandırılmıştır.

Arzn/Erz kasabası 1042’de Türk istilaları sırasında tarafından tamamen tahrip edildi. Tarihçi Lastivert’li Aristakes’in vekâyinamesinde bu olayın ayrıntıları vardır. Sonra köy olarak kaldı.

26 Aralık 2011

Uludere Olayı

Uludere'de Türk Hava kuvvetlerinin bir grup Kürt kaçakçıyı bombalaması olayı üzerine paylaştığım notta, bunun bir dönüm noktası olduğunu, Kürdistan'ın orta vadede bağımsızlığa yönelmesinin kaçınılmaz olduğunu savundum. Gelen eleştiriler üzerine aşağıdaki yazıyı yazdım.

Yemin ederim, valla billa, duygusal değilim; olmamaya çalışıyorum. Kırk seneden beri çok fazla tarih okudum. İnsanlar ölür. Kaçakçılar da ölür. Üzülürüz, ama yapacak bir şey yok. Toplumların tarihi böyle olaylarla dolu. Kaldı ki TC'nin bu olayda alçakça davrandığını düşünsem de, tarih perspektifine konduğunda o kadar da büyütülecek bir vaka olmadığının farkındayım. Paylaştığım konu bu değildi.

Türkiye'nin Kürdistan'ı uzun vadede elde tutamayacağı kanısına yanılmıyorsam 2005'te vardım. 1999-2004 sükûnetinden sonra operasyonların yeniden başlamasıyla, bölgede müthiş bir bıkkınlığın, "ne olacaksa olsun artık" duygusunun yayıldığını müşahede ettim. TC ile MANEVİ bağın o noktada kopmakta olduğunu sezdim. Yeterince tarih biliyorum. Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Arnavutluk vesairenin nasıl koptuğunu inceledim. Sovyetlerin ve Yugoslavya'nın dağılma aşamalarında o ülkelerde bulundum; tonla insan tanıdım, yazı okudum. O psikolojiyi tanıdığımı sanıyorum. TC ile Kürtler o noktadan sonra ancak çok radikal bir rota değişikliğiyle yeniden bir araya getirilebilirdi. TC'nin bunu yapacak cesareti ve yaratıcılığı olmadığını da biliyordum. Gene de her zamanki sabırsızlığımla belki fazla aceleci düşünüyorum diye kendimi eleştirdim. Şarkta işler mantığa göre gitmez, CHP diye bir parti hala her türlü akla mantığa rağmen var olabiliyorsa belki bu iş de yüz sene sürüncemede kalır, bir şekilde yuvarlanıp gider diye aklımı susturmaya çalıştım.

Son yılların olayları çözüm ihtimalini bence ortadan kaldırmıştır. Kopuş noktası neresiydi? Sonradan geriye bakıldığında belki 12 Eylül 2010 referandumu denilebilir. Geçen yaz PKK'nin demokratik özerklik ve KCK yoluna girmesi denilebilir. Tutuklu milletvekillerinin salınmaması denilebilir. Van depremi denilebilir. Ama buzdağının lönk diye su yüzüne çıkması, bana öyle geliyor ki bu Uludere vakası olacak. Yıllar sonra

Diyarbakır’da “ulusal kurtuluşumuzun dönüm noktasıdır” diye Uludere Şehitleri anıtı açılacak.

*

Kürt bağımsızlığının iyi bir şey olduğunu düşünmüyorum. Kırk defa yazdım bunu. Ona bakarsanız, Yunan bağımsızlığının da iyi olmadığını düşünüyorum. (Onu da İngilizce çıkan bir kitabımda satır arası yazmıştım; Yunan manyaklarından duymadığım küfür kalmadı.) Hiç şüphem yok ki, bundan yirmi sene sonra hayatta olursam, Kürdistan’daki Zazaların kaderi hakkında vahvahlanıyor olacağım.

Bildiğim şey şu: Kürtleri TC’ye bağlayan bağ inceldi, inceldi, iplik seviyesine geldi. Leyla Zana’nın dünkü demeci, o ipliğin kopmak üzere olduğunu gösteren çatırtılardan biriydi. Bugünkü olay o ipliği koparmıştır. Ne demek yahu üç gün yas ilan etmek? Ülkenin silahlı kuvvetlerine karşı alenen savaş açmak demektir. Ve hiç şüpheniz olmasın, olağanüstü kitlesel destek görecektir. Bu noktadan dönüş olmaz maalesef. Hayal kurmayalım.

Gene de temkinli yazdım. İki sene sonra bağımsız Kürdistan olacak demedim; bağımsızlığını İLAN ETMİŞ Kürdistan olacak dedim. Aynı şey değildir. O tencere daha çook su kaldırır; daha çook kan dökülecektir.

Şu anda beni – BİZİ – ilgilendiren konu bu sürecin içeriye nasıl yansıyacağıdır. Dokuz seneden beri beslediğimiz, “bu memlekette iyi şeyler olacak” iyimserliğinin bulutlanmaya başladığını hissediyorum. Umarım, dilerim, hatta dua edebilsem dua da ederim ki yanılmış olayım.

29 Aralık 2011

Hukukçunuz Diyor ki

2 Ocak 2012 tarihli Radikal'de yayımlandı

SORU 1: Soykırımı kabul etse Türkiye ceza alır mı?

Birleşmiş Milletler'in 1948 tarihli Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi soykırımı **bireysel bir suç** olarak tanımlar. Sözleşme uyarınca soykırım işleyen, işlemeye teşebbüs eden, kamuoyunu soykırıma teşvik eden ve soykırımda suç ortağı olan KİŞİLER suçun işlendiği ülkede veya uluslararası mahkemede yargılanır (madde VI). Taraf ülkeler, suçlu kişileri etkili bir şekilde cezalandırmayı (madde V), gerekirse adi suçlu statüsünde sınır dışı etmeyi (madde VII) ve yargılama konusunda BM organları ile işbirliği yapmayı (madde VIII) taahhüt ederler. "Ülkenin yargılanması" gibi hukuken anlamsız bir kavrama yer verilmemiştir. Tazminattan da söz edilmemiştir.

Demek ki Türkiye Cumhuriyeti, soykırım suçunu inkâr etmekle "Türkiye" veya "Türkler" adı verilen soyut varlıkları değil, suç işlediği iddia edilen birtakım KİŞİLERİ savunmaktadır. Türkiye'nin soykırımı itiraf etmesi "Türkiye'yi" veya "Türkleri" zedelemez; Türk kamuoyunun düne dek matah adamlar sandığı bazı kişilerin adi suçlu olduğunu kabul etmesi anlamına gelir.

Sözleşme en son Sırp ve Hırvat savaş suçlularını yargılamada kullanılmıştır. Dikkat buyurun: yargılanan Hırvatistan veya Sırbistan değildir; bu ülkelerin vatandaşı olan birtakım kişilerdir. Ancak iki ülke, mahkemece aranan sanıkları bulma ve teslim etme konusunda ayak diredikleri için, suçluları koruma faslından birtakım diplomatik ve ekonomik baskılara maruz kalmışlardır.

Bir suçtan ötürü suçlu kişinin çocukları, akraba ve taallukatı, yurttaşları veya yandaşları cezalandırılamaz; bu bir temel hukuk kuralıdır. 1915-22 katliamlarında rol alan kimse bugün hayatta olmadığına göre, demek ki, Ermeni soykırımına ilişkin bir yargılamadan herhangi bir gerçek hukuki sonuç çıkması mümkün değildir.

SORU 2: Soykırım suçu 1948'de tanımlandı. Geriye işletilmesi hukuka aykırı değil mi?

Suçun 1948'de hukuken tanımlanmış olması, daha önce bu suçun işlenmiş olamayacağını göstermez. Misal: Türk hukukunda "suç işleme amaçlı örgüt kurma suçu" ilk 1991'de tanımlandı. Türkiye'de 1991'den önce çeteler mafyalar yoktu mu diyeceğiz?

1948'de müeyyideye bağlanan bir suçtan ötürü 1915'te suç işleyen kişiler cezalandırılamaz deniyorsa bakın bu doğru olabilir. Ceza hukukunda geriye teşmil olmaz. 1915 faillerinden hayatta olanlar 1948'den sonra yeni mevzuata göre yargılansaydı muhtemelen hukuka aykırı olurdu. Ya da belki olmazdı, çünkü 1945 Nürnberg mahkemeleri de kısmen suç tarihinden sonra oluşturulmuş içtihatlara göre mahkûmiyet kararları verdiler. Ama sonuçta bugün 1915 faillerinden hayatta kalan kimse olmadığına göre konu kadüktür. Tartışacak bir mevzu yoktur.

SORU 3: Soykırım kavramı 1948'de hukuki anlam kazandığına göre, Fransa'nın bugün çıkardığı yasada hukuksuzluk yok mu? Anakronizm değil midir bu?

Fransa'daki tasarının soykırım suçunu cezalandırmakla ilgisi yok. Fransa meclisi 2001'de çıkardığı bir yasayla 1915 olayının bir soykırım olduğuna karar verdi. Şimdi bunu inkâr etmenin, bir toplumun kimliğine ve haysiyetine yönelik aşağılama olduğuna ve nefret suçları kapsamında cezalandırılması gerektiğine karar veriyor. Buna düşünce özgürlüğü açısından karşı çıkmak mümkündür. Politik fayda ve ahlak açılarından da belki karşı çıkılabilir. Ama ortada geçmişe işletilen bir durum yok. BUGÜN işlenmekte olan AYRI bir suçun kovuşturulmasını öngörüyorlar.

SORU 4: Fransa'nın çıkardığı kanun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi açısından sakat değil mi?

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ifade özgürlüğünü çok geniş hatlarla tanımlar ve korur, evet. Ama ifade özgürlüğü sınırsız değildir. BAŞKASININ hak ve özgürlüklerine tecavüz ettiğin noktada dur derler.

Kimsenin onur ve haysiyetine saldıramazsın. Hakaret edemezsin. “Şu adamları çoluk çocuk ayırmadan öldürmek lazım, mallarını yağmalamak lazım, atalarımız öyle yapmış oh ne güzel yapmış” diyemezsin. Suçtur. Bu suçu övmek de suç mudur? Bu konuda içtihat muhtelif gerçi. Ama son yirmi yılda genel trend nefret suçlarının kapsamını genişletme yönündedir, onu da bilmek lazım.

Fransız tasarısı hukuk açısından önemli bir yenilik getirmiyor. Arkasında 1990 tarihli Gayssot Yasası var. Bu yasa “insanlığa karşı suçlar” olarak tanımlanan “suikast, imha (extermination), köleleştirme, tehcir (déportation) ve sivil topluluklara karşı savaş sırasında veya savaş öncesinde işlenen diğer insanlık dışı eylemleri” toplu yerlerde ve kamuya yönelik yayın organlarında inkâr etmeyi 5 yıla kadar hapis ve 45.000 euro para cezasıyla cezalandırıyor.

Öbür Avrupa ülkelerinde de buna benzer yasalar var. Alman Ceza Yasasının 1985’te kabul edilen 130. Maddesine göre “soykırımı küçümsemek, inkâr etmek veya zararsızlığını iddia etmek” suç. Nefret Suçlarına ilişkin 1994 tarihli yasayla, Yahudi soykırımını inkâr etmenin cezası beş yıla çıkarılmış.

Avrupa Konseyi’nin 2006’da yürürlüğe giren ek protokolüyle internet ortamında “Yahudi soykırımını inkâr etmek, kabaca önemsizleştirmek (minimisation grossière), övmek veya haklı göstermek”suç sayılıyor. Bu protokolü Kanada dahil 30 ülke onaylamış.

Almanya’daki yasaya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) nezdinde itiraz edilmiş. Mahkeme 1995 tarihli Otto Ernst Remer davasında, AİHS’in hakların kötüye kullanılmasına ilişkin 17. maddesine dayanarak itirazı reddetmiş. Tercümesi : soykırım inkârını “hak ve özgürlüklerin yok edilmesine yönelik bir eylem” olarak değerlendirmiş.

Emekli büyükelçi Akın Özçer’in 24 Aralık 2011 tarihi Taraf’ta çıkan nefis makalesinde belirttiği üzere, “AİHM’in, önüne geldiğinde bu yasa dolayısıyla Fransa’yı mutlaka mahkûm edeceğine ilişkin değerlendirmeler iyi dilekten öteye bir anlam taşımıyor.”

SORU 5: Türkiye soykırımı kabul ederse tazminat hakkı doğar mı?

Tazminat meselesinin soykırımla alakası yok. Ayrı bir konu. Farzet ki soykırım olmadı, Ermeniler burunları kanamadan memleketten gittiler. Sen, zamanın başbakanının ikrarına göre 972.000, hakikatte bir buçuk milyon kadar sivil vatandaşını çoluk çocuk, genç ihtiyar demeden yurdundan sürmüşsün. Evine, barkına, eşyasına, malına, bankadaki hesabına, davarına, tarlasına, bahçesine, dükkânına, atölyesine, fabrikasına, okuluna, kilisesine, mezarlığına el koymuşsun, yağma Hasan'ın böreği gibi yandaşlarına üleştirmişsin. Adamların belge gösterip bedel istemesine ne hakla ve hangi yüzle itiraz edebilirsin?

SORU 6: Türkiye tazminat ödemeli mi?

Bana sorarsanız 1915 için ödememeli. Ya da sembolik bir şey ödemeli.

Gençliğimde sosyalisttim; belki onun kalıntısıdır, miras hakkını mutlak bir hak olarak olarak göremiyorum. Ayrıca soykırım ve inkârın trajedisinin para pazarlığına tahvil edilmesini ahlaken sakıncalı buluyorum. Ayrıca tazminat talebinin pratikte içinden çıkılmaz sorunlara ve haksızlıklara yol açacağını düşünüyorum. Ölen ölmüş, giden gitmiş. Bu aşamada mal derdine düşmenin bence faydası yoktur.

Ama alacağından vazgeçme hakkı borçluya değil alacaklıya aittir. O hakka da saygı göstermek gerekir. Tazminat istenip istenmeyeceğine Türkler değil Ermeniler karar verir.

Daha yakın tarihte eski politikanın devamı olarak Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin giriştiği bazı yağmalama eylemleri belki ayrı bir kapsamda ele alınabilir. Devlet tarafından örgütlendiği açıkça ortaya çıkan 6-7 Eylül 1955 talanı var. 60.000 İstanbullu ve adalı Rumun 1963-64'te malını mülkünü terke mecbur edilip sınırdaşı edilmesi var. 1976'da Yargıtay kararıyla gayrimüslim vakıflarının 1936'dan sonra edindikleri mülklere tazminatsız el konulması var. 1980-81 gizli kararnameleriyle Ermeni ve Rumların taşınmaz mallarını yok pahasına elden çıkarmaya zorlanması var. Bu olayların mağdurlarının bir kısmı halen hayattadır. Onlarla el sıkışıp helalleşmek için vakit çok geç sayılmaz sanırım.

31 Aralık 2011

Dikranagerd

Diyarbakır kentine Dikran Amed adının verilmesini öneren Sur Belediyesi yöneticilerine mesaj.

Böylesine önemli bir konuda değer verip fikrimi sormanız büyük bir inceliktir. Sağ olun, var olun. Bu memlekete 90 senedir hakim olanlardan böyle değerli bir jestin yüzde birini bile bugüne kadar görememiş olduğumuz cihetle, tavrınızın bizim açımızdan anlamı son derece büyüktür. Nezdinizde size, başkan Abdullah Bey'e ve tüm Sur Belediyesi mensuplarına teşekkür ediyorum.

Doğrusunu isterseniz Dikran Amed kulağıma iyi gelmedi. Şehrin kadim ismi Amîd veya Amêd'dir. Bu şehre Ermeniler kısa bir süre Dikranagerd adı vermiştir. Amêd'e ilaveten bu adı kullanmanın siyasi manasını anlıyorum, takdir de ediyorum. Ama sanki biraz abartılı olur, tepki toplar, hatta Kürtlerden de tepki gelir diye düşünüyorum.

Dikranagerd "Dikran şehri" demektir. Dikran ise bir erkek adıdır (ve tarihi bir kral adıdır). Kişi adının şehir adı olarak kullanılması kulağa doğal gelmiyor. Mutlaka böyle bir yola gidilecekse ben size "Amêd/Dikrankenti" veya "Amêd/Dikranşehir" adını önereyim. Belki kulağa daha hoş gelir. Hem Türk kamuoyunun da daha kolay anlayacağı bir isim olur.

*

Bildiğim kadarıyla esas eski olan isim Amîd'dir; Aramice yani eski Süryanicedir. Muhtemelen "durmak" anlamına gelen ˁMD fiil kökünden gelir. Anlamı hakkında iki ihtimal üzerinde durulmuştur, 1. "durma yeri, durak, durulan yer, konak", 2. "sütun, dikilitaş" (ayakta duran taş anlamında). Arapça amud kelimesi ile akrabadır.

Kral Dikran'ın MÖ 90 dolayında kurduğu Dikranagerd'in neresi olduğuna dair rivayet muhteliftir. Bazı tarihçilere göre bu yer Silvan/Miyafarqîn veya şimdiki Garzan çayı yakınında olan eski Erzen harabesi veya eski adı Tell

Ermen olan Kızıltepe olabilir. Ama Ermeni tarihçileri genellikle Dikranagerd’in Amîd olduğunu kabul eder.

12 Ocak 2012

Darbe Yapmak Ayıp mı?

Yeniçeriye karşı mücadeleyi “darbecilik” iddiası üzerinden götürmenin yanlışlığını senelerdir dilim döndüğünce anlatmaya çalışıyorum.

Bir: Adamları darbeye teşebbüs etti diye suçlamak, sanki zaten iktidarda değillerdi de zorla başa gelmeye çalıştılar gibi bir anlam taşıyor. Halbuki elli yahut yüz seneden beri külçe gibi çökmüşler ülkenin üstüne, zaten onlar yönetiyorlar. Emirlerinde olmasına alıştıkları memurlardan biri biraz haytalık etti, onu görevden atma planı yaptılar, o kadar. Ne darbesi?

İki: Darbe “suçu” sonuçta devletin başını değiştirme prosedürüyle ilgili bir meseledir; usul sorunudur; mutlak ahlaki anlam taşımaz. Hükümetin demokratik usullerle, yasaya uygun olarak değişmesini hepimiz isteriz elbette. Ama sistem tıkandığında illa bir alternatif yol olmasın demenin fazla mantığı yok. Umarım ki kökten yanılmış olayım, ama darbeciliğe karşı bunca mücadele etmiş arkadaşlarımızın bir bölümü pek yakında “acaba yanıldık mı” ya da “prosedürü bir kerecik delmekle bir şey olmaz” diye düşünmeye başlarsa ben şaşırmayacağım.

Kibir ve iktidar sarhoşluğuyla raydan çıkan bir lider – mesela 1937’de – bir darbe ile görevden alınsa sizce fena mı olurdu? Kuzey Kore diktatörünü yarın ordu devirse çok üzülür müyüz? Mısır’dakini ordu devirdi; bayram edecek bir şey yok bence, ama kınanacak durum da değil.

Adamlar cinayeti meslek haline getirmiş, gözlerini kırpmadan işkence yapmış, ırkçılığı ve yalanı ulusal ideoloji etmiş, kendileri gibi düşünmeyen herkesi vatan haini ilan edip temel vatandaşlık haklarına tecavüz etmiş, soygunla zenginleşen bir oligarşi oluşturmuş. Suç bunlardır. Darbe tasarlamak bunların yanında ne ki? Disiplin şeysi!

İki buçuk: Darbe meselesinin fazla vurgulanması yüzünden solcuların bir kısmı kaybedildi bence. Solcular müktesep haktan, hukuktan anlamaz; o yüzden darbeyi suç olarak görmekte zorluk çekerler. “Lenin iktidara zorla geldi; Deniz’le Che de silahtan yanaydı; proletarya diktatörlüğünü Meclis tüzüğüyle mi kuracağız yani” diye düşünürler. Oysa darbe teşebbüsü değil

cinayetler, işkenceler, yolsuzluklar, yalancılıklar vurgulansaydı belki solun büyük bir bölümü de yeniçeriye karşı mücadelede doğru tarafta yer alırdı.

Üç: Adli prosedür açısından da darbeye teşebbüs suçu bana sonuç getirecek bir yol gibi görünmüyor. Gerçekleşmemiş darbeyi kanıtlamak imkânsıza yakındır. De ki adamların iş üzerinde ses ve görüntü kaydını aldın. Gene kanıtlayamazsın. Birbirlerini tuzağa düşürmek için öyle konuşmadıkları ne malum? “Paşam sen uçakları şöyle uçur, ben malum kişiyi şöyle tutayım” diye konuştuktan sonra akşam gidip “paşa uçakları uçuracak aman dikkat” diye başbakanlığa rapor vermedikleri ne malum?

Kıssadan hisse: Darbe soruşturmasından bir şey çıkmaz, sen gerçek suçlara bak. Balyoz peşrevdir, sen esas Hrant cinayetini deşmeye çalış.

12 Ocak 2012

Terminatör

Facebook profilimde gırgırına yazdığım bir cümle var. Gencin biri ona takmış, bana sitem etmiş:

“Merhaba Sevan bey, ben sizin henüz kitaplarını okumadım ama bazı programlarda fikirlerinizi dinledim... Facebook sayfanızda Atatürk’ün insan öldürdüğünü ima etmişsiniz. Lütfen sizden rica ediyorum beni aydınlatır mısınız Atatürk nerede insan öldürmüştür? Ha bizim namusumuzu,özgürlüğümüzü savunduğu savaşlarda insan öldürdüğünü söylüyorsanız o savaşta olmayı ben şeref kabul ediyorum onu da bilmenizi isterim . . . !”

Dayanamadım, etraflıca cevap yazdım.

*

Dayı gazete mi okumuyorsun? Sırf Dersim’de 13.000 kişiyi köpek gibi itlaf ettirdi, hem silahlarını toplatıp liderlerini bertaraf ettirdikten sonra. İsyan misyan ettikleri yoktu, korkudan paniğe kapılmış taş devri aşiretleri idiler. Devlet başkanının alkol ve iktidar hastalığıyla zıvanadan çıkmış fantezisinin eseri, “Almanlar yapıyorsa bizim neyimiz eksik”ten öte bir mantığı olmayan bir manasız katliamdı. Başbakan İnönü’yü “olmaz artık bu kadar” dediği için görevden aldı, yerine emirlerine daha kolay boyun eğecek bir yalaka getirdi. Av operasyonunu baştan sona bizzat idare etti.

1930’da Zilan vadisinde katledilen köylülerin sayısı belirsizdir. Devlet Başkanının şahsi emriyle kadın, yaşlı, çoluk çocuk belki 10.000 Kürt öldürüldü. Daha geri git: 1925’te bütün Kürdistan’da kaç bin kişi idam edildi, kaç on bin kişi dağda bayırda katledildi belli değildir. Koskoca Genç kasabası Gazi Hazretlerinin emriyle taş üstüne taş bırakmamacasına yok edildi. [Şimdi adı Genç olan kasaba değil, eski il merkezi; yerinde yeller eser.] 1930’da Menemen kasabasının da havadan bombalanarak yok edilmesini emretti; gene İsmet’in tavassutuyla vazgeçirdiler.

1925’te Devlet Başkanının kaprisi doğrultusunda şapka giymeyi reddetti diye memlekette onlarca kişi çarşı meydanlarında asıldı. Şapkaya karşı gösteri oldu diye Rize şehrini denizden topa tuttular. Hasbelkader kendini Devlet Başkanı ilan ettirmiş generalin teki “herkes kafasına külah takacak” yahut “sakallar tıraş edilecek” diye emretse sen olsan ne yapardın? Seni bilmem ama ben inadına sakal uzatırdım gibi geliyor bana.

Milli Mücadele’nin ilk günlerinde yanında duran hemen herkesi 1925-26’da iktidarını pekiştirdikten sonra idam ettirdi, bilir misin? Milli Mücadelenin başlıca finansörü olan Cavit, Sivas Kongresine İttihat ve Terakki örgütünün desteğini getiren Vasıf asıldı; Milli Mücadelenin İstanbul ayağını örgütleyen Kara Kemal saklandığı kümeste kendini öldürdü. Liseden beri en yakın arkadaşı ve Ankara’daki ilk günlerinde oda arkadaşı olan Albay Arif Beyin idam kararını imzaladığı gece parti verip sabaha kadar dansetti; herkesi de zorla dans ettirdi. Rauf’u, Halide Edip’i ve Adnan Adıvar’ı da astıracaktı; vaktinde haber alıp kaçtılar. Karabekir’in idamı için emir verdi; gene İsmet’in araya girmesiyle, ordu ayaklanır diyerek vazgeçirdiler. Karabekir kimdi? Vahdettin’in ve İngilizlerin adamı diye bilinen Mustafa Kemal’i Erzurum Kongresinde Milli Mücadele ekibine kabul ettiren ve liderliğe gelmesini sağlayan kişiydi. Onu da yok etmek istedi; beceremedi.

1923’te Meclis’te kendisini diktatörlükle suçlayan Ali Şükrü Beyi Çankaya bahçesinde şahsi muhafız alayının başı olan Topal Osman’a öldürttü. Çok fazla tepki alınca bu sefer Topal Osman’ı öldürttü. Bundan iki ay önce aynı yerde, 3 yıllık sevgilisi ve muhtemelen gayrimeşru çocuğunun anası olan Fikriye’yi kafasının arkasından vurarak öldürdüler. Tetiği bizzat kendisinin çektiği rivayet edilir, ama kanıtı yoktur.

Bundan bir süre sonra karısının kuzeni ve Halit Ziya Uşaklıgil’in oğlu olan Vedat, Çankaya Köşkünde intihar etti. Onun da hikâyesi çoktur, ama başka zaman anlatılması daha doğru olur.

Milli Mücadele sırasında bizzat Başkomutana bağlı ve onun emriyle iş yapan İstiklal Mahkemeleri 9000 civarında insanı sorgusuz sualsiz idam etti. Bunların ezici çoğunluğu yedi yıl süren savaşta sefil olmuş, ocağı batmış, İttihatçı manyaklığından takati tükenmiş zavallı Anadolu köylüleriydi. “Milli Mücadele” adı verilen Yunan Harbinde şehit olan asker

sayısı, İstiklal Mahkemelerince idam edilenlere eşittir, farkında mısın? [Genelkurmay kayıtlarına göre Yunan ve Ermeni Harplerinde şehit asker sayısı 9177.]

Dünya Harbinin son günlerinde Filistin'de iki adet orduyu [merak ediyorsan 7. ve 8. ordular] bütün mevcuduyla İngilizlere esir verdi; beceriksizlik mi yoksa danışıklı döğüş mü, henüz aydınlığa kavuşmuş konu değildir. Kalan bir avuç askeriyle ricat ederken Halep'te Araplar ayaklanıp gösteri yaptı diye kentin ana caddesinde mitralyöz kurup sivil halkın üstüne ateş açtırdı. Kaç kişinin öldüğü belli değildir.

Çanakkale'de ve Bitlis Cephesinde hadi diyelim ki savaş vardı; aldığı emirleri yerine getirdi; onlar cinayet sayılmaz. Ya Libya'ya ne diyeceksin? Osmanlı hükümetinin müdahale etmeme kararına rağmen, İttihat ve Terakki'nin gizli teşkilatının emriyle tebdil-i kıyafet edip 1912'de Libya'ya çıktılar; sözde İtalyanlara karşı direniş örgütlediler. İtalyanlara karşı tek kurşun atamadılar gerçi, ama arada yüzlerce gariban Arabı direnişe karşı çıktı yahut İtalyanlarla yaşamaktan memnun oldu diye katlettiler.

*

Aklında bulunsun: cinayet işine gireceksen büyük gireceksin. On kişi öldürsen Karındeşen Jak diye namın çıkar. Yüz bin kişi öldürsen vatan kurtaran kahraman olursun, ilkokul sınıflarına fotoğrafını asarlar.

Misal: 33 sivil Kürdü öldürdü diye General Mustafa Muğlalı'yı katil ilan ettiler. Adamcağız hapislerde öldü; Van'da bir kıytırık kışlaya verdikleri adını zorla kaldırttılar. Ötekisi Zilan Vadisinde 44 tane köyü yakıp ahalisini topyekün kılıçtan geçirdi. Kışlayı bırak, memleketin her kasabasında caddesi, meydanı, heykeli, okulu, stadyumu var.

*

Tahmin ediyorum ki gençsin. Koyun güdücülerin propagandasından kendini kurtarmaya çalış; ilkokul kitaplarında okuduğun her şeye kanma. "O savaşlarda olmayı şeref kabul ediyorum" gibi afili cümlelere de boş ver, kendini gülünç duruma düşürmekten başka şeye yaramaz.

Birkaç gün sonra düzeltme gereği duydum.

Geçen günkü “Terminatör” yazımda “Karabekir’in idamı için emir verdi; gene İsmet’in araya girmesiyle, ordu ayaklanır diyerek vazgeçirdiler,” diye bir cümle kullandım. Bu konuları iyi bilen bir dostum uyardı, hikâyenin aslını anlattı. Meğer daha ilginçmiş.

15 Haziran 1926’da “İzmir Suikasti” adı verilen tuhaf komplo ortaya çıkarılır. 26 Haziranda Ankara’da İstiklal Mahkemesi kurulur. Milli Mücadele’nin örgütleyicisi ve ilk yöneticileri olan kadronun neredeyse TÜMÜ tutuklanır. Bir hafta kadar süren duruşmalarda on dördü idama mahkûm edilir. Sıra Karabekir’e gelince Başbakan İsmet Paşa bir telgrafla Gazi’ye başvurur, Milli Mücadele’nin iki numaralı kahramanını idam etmenin birtakım sıkıntılar doğuracağını belirterek şefaat önerir. Bunun üzerine mahkeme başkanı Kel Ali [Çetinkaya] İnönü’nün de tutuklanmasını emreder. Gazi bu kararı uygulatmaz.

Duruşma günü elli kadar subay siyah sivil takım elbiseyle (ve şüphesiz silahlı olarak) mahkeme salonunda yer alır. Mahkeme heyeti gelince ayağa kalkarlar. “Otur” emrine rağmen oturmazlar, mutlak sessizlik içinde ayakta durmaya devam ederler. Karabekir onlara dönüp “oturun çocuklarım” deyince otururlar. Mahkeme heyetinde bet beniz atar. Beraat kararı verilir.

Filmi yapılacak sahne, değil mi?

İdam edilenler kimlerdir? **Cavit Bey**: İttihat ve Terakki’nin kudretli maliye bakanı; Alman ittifakına ve Enver’e muhalefetiyle ünlü; Mustafa Kemal’i lider olarak ilk öneren kişi; 1918 Kasımında Mustafa Kemal’in Fethi [Okyar] ile birlikte kurduğu gazetenin finansörü; 1918-19’da memleketin her vilayetinde kurulan Müdafaa-yı Hukuk örgütlerinin, her kent ve kasabada aynı anda yayına geçen Millici yayın organlarının ve Kuvayı Milliye çetelerinin tediye veznesi. **Kara Kemal**: Milli Mücadelenin İstanbul ayağını örgütleyen kişi; 1918-1920 döneminde İstanbul kadrolarının Anadolu’ya geçmesini örgütleyen teşkilatın lideri. **Doktor Nazım**: Ermeni tehcirinin başlıca iki mimarından biri ve tek hayatta kalanı. Sonradan “Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti” adını alan Teşkilat-ı Mahsusa’nın

liderlerinden biri. **Albay Arif**: Mustafa Kemal'in ilk gençlikten beri en yakın arkadaşı; Ankara'ya gelişini örgütleyen ve İstasyon binasında bir süre onunla aynı odayı paylaşan kişi. **Halis Turgut** ve **Rüştü Paşa**: Milli Mücadele'nin Sivas ve Erzurum ayaklarını örgütleyen, iki kongrenin yapılabilmesini sağlayan kişiler.**İsmail Canbulat**: Milli Mücadele'nin iç terör örgütünün liderlerinden biri.

Asıl idamı öngörülen örgüt başı **Rauf Bey**'dir [Orbay]; zamanında haber alıp yurt dışına kaçar. Rauf, Mustafa Kemal olmasa Milli Mücadele'nin lideri olması düşünülen "ikinci adam"dır. Gazi'den iki ay önce Anadolu'ya "ayak basıp" Milli Mücadelenin Ege ayağını örgütlemiştir. Misak-ı Milli'yi ilan eden meclis grubunun lideri ve Ankara rejiminin ilk başvekilidir. Milli Mücadelenin başlangıç manifestosu olan Amasya Bildirgesindeki yedi imzadan ikincisi onundur. [Atatürk meşhur Nutuk'unda bildirgenin taslağını kaleme alan memurla yaverin adlarını anar, ama imzalayanları "diğer bazı kişiler" diyerek geçiştirir. İnternette Kemal şakşakçılarının kaleme aldığı doksan bin anlatıda da o isimler "diğer bazı kişiler" olarak kalır.] 1938'de İnönü'nün affıyla memlekete döner; ölünceye dek polis gözetimi altında yaşar.

Amasya bildirgesinde imzası olan yedi askeri liderden beşi (Rauf, Karabekir, Refet, Cafer Tayyar ve Ali Fuat [Cebesoy]) idam istemiyle yargılanır, fakat bir şekilde paçayı kurtarırlar. Altıncısı (Mersinli Cemal) Nutuk'ta Gazi'nin alay ve hakaretlerine maruz kalır. Milli Mücadele'nin en tanınmış ideologu Adnan Adıvar ile "star" ismi Halide Edip, yurt dışına kaçarak kurtulurlar. Her ikisi de, 1920'de Damat Ferit hükümetinin idam hükmü verdiği isimler arasındadır.

*

Şöyle bağlayalım. Sovyetler Birliğinde 1920 ve 30'larda Stalin'in yaptığı "temizlikler" hakkında bugün tonla literatür var. Bizde ise Kemal Tahir'den bu yana kimse bu konulara girmeye cesaret edemedi.

Sizce vakti gelmemiş midir?

13 Ocak 2012

Ağan Kudursa ne Yaparsın?

Başbakan İnönü'nün 18 Eylül 1937 tarihli Meclis konuşmasından:

"Arkadaşlar, (...) Şimdi size, Tuncelindeki vaziyetin bu günkü halini arz etmek isterim. Cumhuriyetin imar ve ıslah programına muhalefet eden, nüfusları az olmakla beraber, altı aşirettir. Bugün bu altı aşiretten müşevvik ve sergerde ne kadar adamlar varsa bunlar reislerile beraber faaliyet imkânından tamamen mahrum bırakılmışlardır. Altı aşiretten birinin reisleri imha edilmiş ve diğerlerinin reislerinin hepsi yakalanmış, adalete teslim edilmiştir... Cumhuriyet ordusu, ve zabıtası, bu hadise esnasında yaptığı takiplerde, hurafa olarak zihinlerde yerleşen ne kadar uçurum halinde dere ve ne kadar çıkılmaz dağ varsa, hepsini Ankara sokakları gibi baştan başa geçmişlerdir."

Tercüme edelim: Rejime "muhalefet" edenler ("isyan" dememiş) altı aşirettir, onların da nüfusu azdır. Elebaşları etkisiz hale getirilmiş, liderler yakalanmıştır. Dersim dağlarının ulaşılmazlığına dair söylenenler hurafedir. Ordu ve zabıta, duruma tamamen hakimdir. Dolayısıyla:

"Arkadaşlar; mukavemet vaziyetini bertaraf ettikten sonra halkının refah ve serbestisi için takib edilen programa devam ediyoruz."

Yani terör meselesi çözülmüştür, şimdi ekonomik ve siyasi birkaç reform yapsak iyi olur.

Oysa Reisicumhur aynı kanıda değildir. Süleyman Demirel'in Celal Bayar'dan aktardığına göre, muhtemelen bu konuşmadan hemen önce, ya da aynı gün öğleden sonra yaptığı uzun gezinti esnasında:

"Atatürk ve Mareşal Çakmak oturmuş, konuşmuşlar. Tunceli'yi temizlemek lazım geldiğine karar vermişler. İnönü'nün temizlik yapmaya fazla istekli olmadığını bildiklerinden, Celal Bayar'a sormuşlar; 'Yapar mısın?' Celal bey bize anlattıydı. 'Yaparım' demiş. Girişmişler."

Bayar 1913 ve 1919'da İttihatçılar adına Ege Bölgesinde Rum halka karşı yürüttüğü terör eylemleri ile tanınan eski bir çetecidir. Yani görev için biçilmiş kaftandır. Ayrıca – sık sık kendi iradesini ortaya koyan İnönü'nün aksine – Reisicumhura karşı "dalkavukluk" ve "yaltaklanma" nitelemelerine uyan bir tavır içindedir.

Yukarıdaki konuşmadan bir gün önce, 17 Eylülde, Çankaya'da İnönü ile Atatürk arasında konukların huzurunda sert bir tartışma geçmiş, Başbakan Reisicumhuru "sarhoş sofrasından memleket yönetmekle" suçlamıştır.

Meclis konuşmasının yapıldığı günün akşamı reisicumhur ile başbakan Ankara'dan birlikte trenle İstanbul'a giderler. Yolda Atatürk İnönü'ye "sağlık gerekçesiyle" görevden ayrılmasını önerir. Sabahleyin İstanbul'a varınca birlikte Dolmabahçe sarayına gelirler, ancak oradaki resepsiyona katılması beklenen İnönü saraydan ayrılarak Heybeliada'daki evine geçer. O gece Türk Tarih Kurultayının açılışı vardır. İnönü katılmaz. 20 Eylülde başbakanın bir buçuk ay izin aldığı ilan edilir, yerine vekâleten Bayar getirilir. 25 Ekimde görev değişikliği resmileşir. İnönü, totaliter rejimlere özgü bir süreçte "non-person" haline gelir. Gazetelerde bir daha adı anılmaz. Evine gidip gelenler polis gözetimine alınır. 29 Ekimde stadyuma gittiğinde provokasyon niteliği ağır basan birtakım tezahüratla karşılanır. Sonra bir yıl boyunca halk arasında görünmez.

*

İnönü'nün meclis konuşmasından bir hafta önce, 10 Eylül 1937 civarında Dersim direnişinin lideri Seyit Rıza tuzağa düşürülerek yakalanmıştır. Ekim ortalarında Elazığ'da askeri mahkemeye sevk edilir. 15 Kasımda altı yoldaşıyla birlikte Buğday Meydanında idam edilir. İnfaz günü Atatürk Elazığ'dadır. İnfazlar sona erinceye dek şehre girmeyerek garda bekler.

Kış boyu süren askeri hazırlıktan sonra 11-12 Haziran 1938'de büyük Dersim katliamı başlar. Tayyip Erdoğan'ın iki ay önce açıkladığı resmi kayıtlara göre, kadın, çoluk, çocuk ayırt etmeksizin 13.806 TC vatandaşı (gerçekte muhtemelen 40.000 kişi) katledilir. 12.000 kişi Batıya sürgün edilir. Binlerce çocuk ve genç kız ailelerinden alınarak Türk ailelerine evlatlık verilir. Yüzlerce köy imha edilir.

İlginç olan, İnönü'nün yıllar sonra Abdi İpekçi'yle yaptığı mülakatta söyledikleridir.

"Atatürk ile birlikte çalışmamız … şöyle olmuştur. Akşamları bir araya gelir, toplanırız. O coşar, biz coşarız, meydan okuyucu birtakım konuşmalar olur. Şöyle yapalım böyle yapalım diye birtakım kararlar alınır ve gece geç vakit dağılırız. Ertesi sabah … kalkar Atatürk'e giderim, onu yatakta iken uyandırırım, oturup konuşuruz. Söylerim, "dün akşam biz yine coştuk, şunu yapalım bunu yapalım diye kararlar aldık. Ama olacak şeyler değil, nasıl yapacağız?" Canım sen bildiğin gibi yap, der bana..

Sonra bir devir oldu. Yine aynı şekilde akşamları toplanıp alınmış kararları ertesi sabah görüşmeye gittiğimde artık "sen bildiğini yap" demiyordu. Israr ediyordu bu defa asabileşiyordu. Esaslı bir değişiklik olmuştu Atatürk'te. Doktorlarına sordum. "Hastalığın bir safhasıdır bu.." dediler. Yani demek istediğim şudur ki Atatürk'ün sıhhati ciddi olarak bozulduktan sonra sinir hakimiyeti, sinir sükuneti zayıflamıştı. Bu birlikte çalışmalarımızı etkiliyor ve etrafında telkinler yapanlar için ümitli bir hal yaratıyordu."

Burada kastedilen "coşku içinde alınan" kararlardan biri, 30 Aralık 1930'da Menemen kasabasını havadan bombalayarak yok etme kararı olmalıdır. Döneme tanıklık etmiş kişilerin hatıralarına göre İnönü'nün ısrarıyla vazgeçilmiştir. Aynı şekilde Türkçe ezan aleyhtarı gösteriler nedeniyle Bursa kentine karşı askeri harekât kararı alınmış, fakat heyecan yatışınca uygulamaya konmamıştır.

İnönü'nün "sonra bir devir oldu… sinir hakimiyeti zayıflamıştı" diye özetlediği durum acaba Dersim olayına gönderme olabilir mi?

*

İnönü'nün söylediklerinde ilgi çekici olan diğer nokta "hastalığın bir safhasıdır bu" cümlesidir. Atatürk'ün herkesçe bilinen hastalığı karaciğer sirozu idi. Sirozun asabileştirici etkisine dair literatürde bir bilgi bulamıyoruz. Acaba kastedilen hastalık hangisidir. Sözlü gelenekte sık sık anılan frengi veya benzeri bir sağlık sorunu olabilir mi?

*

İktidar sarhoşluğuyla çığırından çıkan bir lideri bertaraf etmek, demokratik sistemlerde nispeten kolaydır. Aklı başında insanlar bir araya gelir, en geç bir dahaki seçimde iktidarın usulüne uygun bir şekilde değişmesini sağlayacak tedbirler alınır. Peki, diktatörlük şartlarında değişimi nasıl sağlarsın?

İnönü'nün "vatansever" (yani, prensip olarak memleketin iyiliğini düşünen) biri olduğunu varsayabiliriz. O bir yana, 13 yıl başbakanlık etmiş biri olarak iktidara alışkın ve ülke yönetimine dair birtakım fikirlere sahip olduğunu düşünelim. Sevdiği ve saydığı liderinin akli dengesinin bozulduğuna, büyük sıkıntılara yol açacak bir katliam kararı verdiğine kanaat getirdiğinde nasıl bir tepki göstermiş olabilir sizce? Ya da, nasıl bir tepki göstermeliydi?

Diğer soru: Atatürk'ün ölümüne dek kendi evinde münzevi hayatı yaşayan İnönü, 10 Kasımdan bir gün sonra nasıl oy birliğiyle cumhurbaşkanı seçildi? Kapalı bir rejimde bu kadar ani bir değişim nasıl olabilir? Şöyle açımlayalım: daha bir gün öncesine dek üçüncü şahıslar huzurunda İnönü'nün adını bile anmaktan çekinecek rejim ileri gelenleri, 24 saatten kısa bir süre içinde nasıl fikir değiştirip, birbirleriyle istişare edip, itirazları giderip, inatçıları ikna edip, ortak bir karara varabildiler? Mantıklı geliyor mu bu size?

Hele Atatürk'ün 5 Eylül 1938'de vasiyetnamesini yazdırırken muhtemelen İnönü'nün ölmüş olduğuna inandığı, bu yüzden İnönü'nün oğullarının eğitimi için kendi şahsi servetinden fon ayrılması talimatı verdiği göz önüne alınırsa, gerçekten ilginç bir durum değil mi?

1937 Eylülü ile 1938 Kasımı arasında Türkiye'de gerçekte neler oldu? Al sana doktora tezi – o da olmadı, tarihi roman – konusu.

16 Ocak 2012

Çağdaş Türk Siyasi Düşüncesine Giriş

Nejla Önsoy adlı hanımefendi yazmış, Atatürk'ü beğenmediğime göre, doğal olarak, bu ülkeyi terk etmem gerektiğini savunmuş:

"Şimdi siz tutmuşsunuz Mustafa Kemalle ilgili bazı paylaşımlarda bulunmuşsunuz, madem ona saygı duymuyorsunuz ki sevmiyorsunuz demiyorum böyle bir zorunluluğunuz yok bu ülkede işiniz ne kuzum? Neden eğitim aldığınız coğrafyada kalmadınız da benim güzel yurdumdasınız? Fikirlere saygım var ama Mustafa Kemal'e yada benim güzel yurduma yapılan saygısızlığa tahammülüm yok ! [...] sizin diyebileceğim en güzel laf NATO KAFA NATO MERMER!"

Totaliter düşüncenin bu denli net ifadesine ender rastlanır, o yüzden Nejla Hanımın mektubunu değerli buldum. Ezcümle diyor ki, MADEM malum siyasi lidere saygı duymuyorsun DEMEK Kİ bu ülkede yaşama hakkın yok. YANİ vatandaşlık haklarını (İngilizcesi civil rights) iptal ettim. Oysa vatandaşlık hakkı (doğduğu veya benimsediği ülkede eşit ve tam bir birey olarak yaşama hakkı), Fransız ve Amerikan insan ve vatandaş hakları beyannamelerinde, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları şeysinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde vesairede temel insan hakları arasında sayılır. Yani şuna veya buna inanma şartına bağlanmamıştır, siyasi otoritenin hoşuna giderse vereceği gitmezse vermeyeceği bir hak değildir. İnsanın doğmakla kazandığı bir haktır. Yahut başka bir dilde ifade etmek isterseniz, padişahtan veya firavundan değil, Allahtan kaynaklanan bir haktır.

Nejla Hanım (ve onunla aynı fikri paylaşan milyonlar) belli ki farklı bir görüşteler. Daha doğrusu, ta 1920'lerde rahmetli İtalya başbakanı Benito Mussolini'nin veciz bir şekilde ifade ettiği diğer anlayışı savunuyorlar. Diyorlar ki, tabii hak diye bir şey yoktur, ancak siyasi lidere veya rejimin siyasi simgelerine itaat ettiğin sürece vatandaşlık haklarına kavuşursun, yoksa avucunu yala. Doksan yıldan beri Türk eğitim sistemi bu tezi kafalarına kazımış.

Tabii Nejla Hanım belli ki az da olsa aile terbiyesi almış biri olduğundan, temel hakların iptali meselesini "git Amerika'da yaşa" seviyesinde ele

alıyor. Kendisi gibi düşünenlerin büyük çoğunluğunun zihni, insan haklarının bütünselliği konusunda daha nettir. Temel hakları iptal etmenin, a) yaşama hakkının, ve b) bedensel dokunulmazlık hakkının da iptalini içerdiğini daha kolay kavrıyorlar. Resmi ideolojiye itaat etmememin cezasını, vücudumun – sahip olduğum veya olmadığım – çeşitli organlarıyla irtibatlandırıyorlar.

Geçen ay çıktığım Mehmet Ali Birand programından sonra bu arkadaşlardan yüz civarında mail aldım. Saklamayı akıl edemeyip çoğunu sildiğim için şimdi üzgünüm. En son 30 Aralık ve sonrasında gelenlerden bir demet kalmış. Şöyle:

Mehmet Ümit Yiğit: *NE MUTLU TÜRK'ÜM DİYENE ! BU VATANIN EKMEĞİNİ YİYİP İHANET EDENLER EKMEĞİ YEDİKLERİ YERDEN KURŞUNU DA YİYECEKLER !*

Sezer Doğanyurt: *ermeni pisliği yakında senide bir "Ogün Samast" vurur... Yaşasın Türk milleti kahrolsun ermeni !!!*

Sunay Abbasov [şiir tarzında]: *irevanda dogdu/orospu cocugu oldu/gotune koyum senin/sevan nisanyan*

Zeynep Usta: *Onun bunun çocuğu! Türkler gerçekten soykırım yapsaydı şimdi bi tane bile ermeni olmazdı piçç...!*

Ayhan Orak: *senin ammmmcigina sokiim ermeni iti sülalenizi sikmisler sizin yetmemis*

İşin acıklısı Anıtlar Kurulu üyesinin de bakış açısı üç aşağı beş yukarı bu, İl Özel İdaresinin de bu, genel müdürünün de bu, generalinin de bu, hatta bakanının da bu. Kimi daha yuvarlak laflarla ifade ediyor, kimi daha sivri. Ama temeldeki ideoloji aynı. Türk Nazizmi.

Namı diğer Kemalizm: bu ülkede medeniyetin önündeki en büyük engel.

23 Ocak 2012

Manlius Vulso’nun Sefernamesinde Pisidya Yer Adları

Göller Bölgesi’nin tarihi coğrafyasına ilişkin güzel kitaplar yazan Ramazan Topraklı’ya email.

Dinar’ın Apameia Kibotos olmadığına dair uyarınız için teşekkür ederim. Haklısınız. Hemen düzelttim. Liddell & Scott’un büyük Yunanca sözlüğüne göre Dinêeis veya lehçelerde Dináeis “atın dairesel bir hareketle çektiği düvenle buğdayın başağından ayrıldığı alan” demekmiş. Bunun Türkçe halk ağzında mutlaka bir adı vardır ama şimdi anımsayamadım. Akkuzatif biçimi Dinêas veya Dinías olur. (Yunancada yer adları metin içinde hemen her zaman akkuzatif halde görülür.) Küçültülmüş hali **Diniari**’dir. “Döngüce” gibi Türkçeleştirilebilir. Ya da o düven işinin yapıldığı alanın adı her neyse, “harmancık” filan gibi bir şey.

Kelainai Yunanca “karalar” veya “karayerler” demektir. Strabon’da bu şekilde geçiyor. /ai/ çiftseslisi aşağı yukarı Milat dolayından itibaren /e/ şeklinde telaffuz edildiği için, bazı kaynaklarda yazım hatasıyla Kelenai de görülebilir. Zeus Keleneus “Kelenai’li Zeus (tapınağı?)” demek. Akkuzatif Kelenás şeklinden Türkçe Gelendos türemiş görünüyor; ama aradaki /d/ nereden çıkmış bilmiyorum.

Phrygia Paroreia konusunda galiba bir karışıklık olmuş. Paroreia “dağlık, cebelî” demektir (par+ “her taraf, çepeçevre” anlamında edat, óros “dağ”, +eia yer ve ülke takısı). Yanık olan Frigya, Phrygia Kekaumênê’dir, Emirdağ taraflarının adıdır.

İki gün sonra tekrar.

Kekaumênê, *kaiô* (“yakmak”) fiilinin mişli geçmiş fiil-sıfatının dişi halidir, “yanmış” demektir. Geçmiş zaman ékausa (yaktım), mişli geçmiş kékauka (yanmışım) diye çekilir. Sözlükte “yakmak, kavurmak, ateşte kızartmak, kurutmak, hastalık ateşi düşmek, bir ülkeyi kılıçtan geçirmek” anlamları sayılmış.

Strabon **Phrygia Katakekaumênê** (“tamamen yanmış, yanıp kavrulmuş”) bölgesinden 12. kitap 8.18 bölümde söz ediyor. Dünkü mailde yanılmışım, Alaşehir’den Denizli ve Apameia’ya kadar olan alanı kastediyor. Buraların sürekli depremlerle yıkılmış ve harap kalmış şehirlerle dolu olduğu için bu adı aldığını anlatıyor.

Aynı bölümde deprem tanrısı Poseidon’a bu bölgede saygı gösterildiğini söyledikten sonra “Poseidon’un oğlu Kelainos’a izafeten veyahut yanan taşların siyahlanmış olmasından dolayı” adına Kelainai denilen kentten söz ediyor. Sözlüğe göre kelainós “siyah, yanık, koyu kahverengi, yağız” anlamında.

Phrygia Paroreia ise 12.8.14 bölümde anlatılmış. “... doğudan batıya doğru uzanan bir dağ silsilesine sahiptir ve eteklerinde her iki tarafta geniş bir ova uzanır.” Bu bölgede Philomelion (akşehir), Antiokhia, Synnada (Afyon) ve Dokimeia (İscehisar) kentleri sayılmış.

Aporidos Komê “geçitsiz köy” veya “geçitvermez köyü” demek. Hirschfeld’e istinaden Ramsay bu ismi doğru kabul ederek **Baradıs** (şimdiki Gümüşgün) köyüyle eşitliyor. (Ramsay, *Historical Geography of Asia Minor,* sf. 421.) Yunanca Aporidos’tan Türkçe Baradıs doğal bir ses evrimi sayılabilir.

*

Manlius Vulso’nun sefernamesiyle ilgili elimizdeki tek kaynak Titus Livius tarihinin 38.15 bölümü. Ancak eldeki çeşitli elyazmalarında bu yerin adı Adprodios, Aporides, Aporidios, Apridos ve Aporides olarak geçiyormuş. En güvenilir yazma kabul edilen Bamberg Kodeksinde Acoridos geçiyormuş. Titus Livius’un en sağlam modern edisyonu sayılan Baumgarten-Crusius basımı bunu Acaridos olarak düzeltmiş. Bu adın bir anlamı var ise ben bilmiyorum.

+idós ekli şekil her durumda ismin genitiv halidir. İsim tamlaması içinde ad bu şekli alır. Yalın halin Aporis, Acoris vb. olması gerekir. Orijinal isim Yunancadır, ancak günümüze gelen tek antik kaynak, Latince dilinde olan Livius tarihi görünüyor.

Kazanes veya ona benzer bir kelimeye sözlüklerde rastlamadım. Ramsay Frigya hakkındaki kitabında Kazanes ırmağını Acıpayam'da gösteriyor ve çok ayrıntılı olarak yöreyi tarif ediyor.[8] Buna göre Kazanes ırmağı Indus'un (yani Dalaman çayının) koludur.

25 Ocak 2012

Karanlığın Kalbi

Bu resim Ogün Samast pozudur. Dikkatle bak, ne diyor. “Ben garip, ezik bir adamım,” diyor. “Kötü biri değilim. O adamın kafasına sıktım. Ama arkamdakiler beni aklar.”

Otuz seneden beri siyaset ve sosyoloji hakkında ne söylemişsem hepsi bundan ibarettir. Bu kadar basit. Sosyalistler iyi mi, Kürtler haklı mı, İslamcılar demokrat olabilir mi, soykırım tasarısı onaylanmalı mı, falan filan, bunlar işin detayı. Orada haklı olsam da fark etmez, olmasam da fark etmez. Esas mesele bu fotoğraf. Karanlığın kalbi!

Kötülük dediğin şey herkesin kalbinde vardır. Eziksen daha fazla vardır. Var ya, şu herifin beynini dağıtacaksın! Beni küçük düşürenlerin topunu işkenceyle öldüreceksin! Arkadaşım geçiniyor ama ihbar etsem hayatı

kayar! İtiraf et, kendini yalnız ve terk edilmiş hissettiğinde böyle hayaller kurmamış kaç kişi var?

Medeniyet dediğin şey işte herkesin kalbinde var olan bu kötülük nüvesini etkisizleştirdiği ölçüde vardır. Ahlakın, eğitimin, devletin, siyasi önderliğin, toplumsal rol modellerinin medeni bir toplumdaki işlevi ne? Tek bir cümle: içindeki o ahlaksız hayvanı zaptetmek! Yalnızken aklından geçirdiğin o kötü düşünceleri *ağza alınmaz* kılmak. Uygulanmasını bırak, konuşulmasını imkânsız hale getirmek. “Ayıptır birader, akıl var mantık var,” demek ve dedirtmek.

Şimdi bu fotoğrafa bak, elini vicdanına koy ve bana söyle. Mustafa Kemal kültünün bu ülkedeki tek ve gerçek işlevi nedir?

Cevap: Kötülüğü meşrulaştırmaktır. Düşmanı denize dökmeyi, Kürtleri bombalamayı, mürtecileri kamusal alandan silmeyi, vatan hainlerini kahretmeyi, uyumsuzları sürüm sürüm süründürmeyi, trafikte beni sollayanı Taksim Meydanında sallandırmayı, İstiklal Marşı söylerken ciklet çiğneyen arkadaşımı ihbar etmeyi, tanımadığım bir Ermeninin kafasına sıkmayı haklı, makul, ahlaken savunulabilir bir şey, hatta vatani bir görev mertebesine getirmektir.

Şimdi anlıyor musun neden bu ülkede medeniyetin önündeki en büyük engel Kemalizmdir dediğimi?

6 Şubat 2012

Kayamezarın Öyküsü

Amaç ne? Amacı inanın bilmiyorum. İçimden öyle geldi. Ama düşündükçe aklıma şunlar geliyor:

Bir, 1989'da Likya hakkında bir kitap yazmışım. O sırada oradaki bütün kaya mezarlarını gezmişim, hayran olmuşum, yok bundan daha romantik bir görüntü diye düşünmüşüm, neden bir Allahın kulu akıl etmez böyle bir şey yapmayı diye hayret etmişim; modern çağ insanı aptal herhalde yahut köle, ruhu ufalmış diye felsefe yapmışım. Hatta Mehmet Aksoy'a sormuşum (hani şu Kars'taki şeyi yapan) kaça mal olur böyle bir şey diye, o da trilyonumsu bir hesap çıkarmış. O günden beri zihnimin bir köşesinde konu uykuya yatmış, uyanacağı günü beklemiş.

İki, herhangi bir çıkara veya küçük hesaba dayanmayan bir jest yapmak şu dünyada mümkün müdür diye ne zamandan beri aklımı kurcalayan bir konu var. Gerçek özgürlük– eğer özgürlük diye bir şey varsa – budur: seni esir alan nefsini, köle kılan çıkarını ve sosyal mecburiyetleri hepten bir kenara itip bir şeyi sadece "güzel" olduğu için yapabiliyor musun? "Topluma faydalı bi şey yapsaydın" deme bana, "topluma faydalı" denilen şeylerin üstünde kaçınılmaz olarak çıkar hesabının gölgesi vardır. "Ahireti düşün" de deme bana: ahiret hesabı gözeterek yapılan her şey mutlak bir ahlak

yoksunluğunun işaretidir, “bedeli yoksa kılımı kıpırdatmam” diyen bencilliğin başka türlü söylenişidir.

Ayrıca vaktiyle Kant okumuşuz, üçüncü kritik üstünde de haftalarca kafa patlatmışız. “Güzellik, her türlü çıkar hesabının üstünde olan şeydir” diye kalmış aklımın bir köşesinde.

Üç, tam o sırada yeniçerilerin bana suikast yapmaya hazırlandıkları resmen ortaya çıkmış. Ekip kurmuşlar, gözlem yapmışlar. O yüzden sabah akşam jandarma polis eskortuyla dolaşıyorum, sözde “koruyacaklar”, külahıma anlat. Olacağı varsa olur diye düşündüm; pek de kederlenmedim doğrusu. “Korunmaya” çalışıp hayatımı zindan etmenin tam da bunların istediği tuzağa düşmek olacağına kanaat getirdim. En güzel cevap nedir? Parmak göstermek! Eh, bundan güzel parmak mı olur? (O sıralar daha Hodri Meydan Kulesi yoktu, o 2010’da geldi.)

Dört, megalomani? Vallahi bilmem. Belki. Ali öyle diyor, ama çok da haklı olduğunu sanmıyorum.

Oymaca faslı

15 Nisan 2009’da taşa ilk çekici vurduk. Temiz kayayı bulmak için önce bozuk yüzeyi bir 50-60 santim tıraşlamak gerekiyordu. Benim aceleciliğim yüzünden onu eksik yaptık, sonradan çok zorluk çıkardı. O yaz hemen hemen her gün Aynur’la beraber kayada çalıştık, mermer tozu yutmaktan az daha silikozis oluyorduk. Otoyol tünelinde çalışmış olmaktan başka referansı olmayan üç ameleyle bir yıla yakın kaba yontu işini yaptık. Sonra mermerci ustam Halis, bir yıl boyu o kaba işin tesviyesiyle uğraştı. Bu kış ince işler için İzmir’den Kâmil ustayla oğlu Fatih’i buldum. Önce iş çok iyi yürüdü, tepedeki akroterleri, Medusa başını, İyonik başlıkları çıkardık. Eski Yunanca ve Eski Ermenice birer yazıt kazdık. Son günlerde, yaştı kuruydu derken, ne yazık ki onlar da biraz cıvıttı. Geride daha iki üç aylık iş var aslında: kapı ve pencere detayları tamamlanacak, revakın iç duvarlarına kabartma sahneler yapılacak, iç tavan kasetlenecek. Ama sabrım gene tükendi, önümüzdeki günlerde iskeleyi sökmeye karar verdim.

Bürokratik süreç

İlk başladığımda jandarma bölük komutanına gittim, başkasından duyma benden duy diye projeyi anlattım. Sevan Bey izin alsaydın keşke dedi. Peki kimden izin alacağım? Anıtlar Kurulu? Şaka herhalde, ortada tarihi eser yok ki onların yetkisine girsin. Özel İdare? Onların işi imar planı yapmak, binaların ruhsata uygunluğunu denetlemek, alakası yok. Kaymakam Beye söylesen? Adamcağız kendi gölgesinden korkan bir memur, neye göre izin verecek? Ne yapacağı belli, benim dilekçeyi top yapıp kapı kapı gezdirecek, arada da dua edecek ki top kendisine geri gelmeden tayini çıksın, bu beladan kurtulsun. Bir dost ortamında İmar İşleri Müdürü ile sohbet ettik. Sevan Bey Buca Belediye Başkanı onca sene uğraştı ama dağdaki Fantoma anıtı için izin çıkarabildi, gel seni onunla tanıştırayım dedi. Mersi, almayayım dedim. Hayat kısa, bürokratik budalalıkla ziyan edecek vaktim yok. Ayrıca öyle bir ucubeyi yaptırabilen adamla benim ne işim olur?

İnanmayacaksınız, tam altı ay kıvrım kıvrım kıvrandılar, bir kulp bulamadılar. Kaymakamlıkta, valilikte, bakanlıkta, benim bildiğim en az on toplantı yapıldı bu Nişanyan'la nasıl başa çıkacağız diye. Sonunda topu Orman İdaresine attılar. Meğer benim anıt yaptığım yer teorik olarak ormanmış. Eh, Orman Kanununun 17. maddesi açık, ormanda "her çeşit bina ve ağıl inşası, tarla açılması, yerleşilmesi" yasakmış. Bina mı yapıyorum? Binanın hukuki tanımı İmar Kanununda var, yaptığım şey bina değil. Ağıl değil. Tarla açmıyorum. Yerleşmeye – şimdilik – niyetim yok. Mülkiyetime geçirmiyorum. Daha ne? Olsun, dediler, davayı açtılar. Savunma yapmaya tenezzül etmedim. Hakime hanım altı ay hapsi dayadı, iyi halden bir ay kesti, sonra insaflı biri olduğundan tecil etti. Öylece kaldı.

Yetinmediler. Özel İdare memuru Emin geldi. "O ne?" diye sordu. "Hiiçç, anıt" dedim. "Atatürk anıtı gibi bir şey mi" dedi. "Allah korusun" dedim. "Öyle dediğine göre Fethullah Gülen anıtıdır" dedi. Yemin ediyorum, tanıklar da var. "Hah, tam üstüne bastın, öyle yapacaktık ama hoca efendi yeterince fotojenik değil diye vazgeçtik, onun yerine Yunan tapınağı yapıyoruz" dedim. Gitti mühürledi. Yasadışı olduğu apaçık olan bir mühür. Özel idarenin öyle bir yetkisi yok. Bina değil, ruhsata tabi yapım değil. Dağda oyuk açmanın ruhsata tabi olduğu nerede görülmüş? Gittim Özel İdare Müdürüyle konuştum, hak verdi, yanlış işlem olmuş biliyoruz dedi. Ama Türk Adaleti affetmez, mühür bozmadan da bir dava açtılar. Savunma

yapmadım, duruşmalara gitmedim. Geçen hafta çıkan beş aylık mahkûmiyet ondandır.

Bu da yetmemiş. Geçen ay (Aralık 2011) bir de ne duyalım? İzmir bilmem kaç numaralı Koruma Kurulu bizim kayayı “arkeolojik sit” ilan etmemiş mi? Adamların düştüğü çaresizliğin düzeyini tahayyül edebiliyor musunuz? Arkeolojik sit dediği yer Allahın kuru bir kayası. Çıkıyor etraftan gerçi üç beş parça geç-Bizans çömlek kırıntısı, ama ona bakarsan Antakya’dan Çanakkale’ye kadar hangi tarlayı eşelersen çıkar bir şeyler. Garibanlar gerekirse Selçuk’un gecekondu apartmanlarını bile tarihi eser ilan etmeye hazırlar, yeter ki Sevan’la baş edebilsinler!

Geçen hafta Kurul’dan da gelip gitmeye başladılar. Eli kulağındadır, yakında 2863’ten de dava açarlar. İki ila beş senedir onun ederi.

Dün basından bir arkadaş sordu, duygu ve düşünceleriniz nedir diye. “Sikimde bile değil” dedim. Feministler kızacak gene ama olsun, doğru cevap budur.

S. şıkkı!

7 Şubat 2012

Ne Yani Herkes mi Kayamezarı Yapsın?

Aklı başında sayılacak insanlardan gelen bir eleştiri var. Diyorlar ki, şimdi herkes kalkıp canının istediği yere kayamezarı – yahut kayacamii, kayaapartmanı, kayamustafa tapınağı – yapmaya kalksa doğru olur mu? Ne demiş Kant, üçüncü değil ikinci kritikte? Yaptığın işi evrenselleştiremiyorsan etik bir temele oturtamazsın.

Şimdi iki ihtimal var. Ya "ay pardon yanlış olmuş" deyip vazgeçeceğim. Ya da dipsiz laf repertuarımdan uygun bir cevap bulmaya çalışacağım. İkincisini deneyeyim.

Soru bir: Kayacamii, kayaapartmanı vs. yapmak kötü müdür? Bence değildir. Özgündür. Bu memleketin bilmem kaç yüzyıldan beri en büyük derdi yeniye geçit vermemesidir. Özgün, yani orijinal olan, hazırın peşinden gitmeyen, yaratıcılık kıvılcımı taşıyan her eylem teşvik edilmelidir. Çokluğun tercihine aykırı da olsa teşvik edilmelidir. "Yüksek" kültürü temsil etme iddiasındaki senin ve benim hoşlanmadığımız işler de olsa teşvik edilmelidir. Çılgın olur kayaapartmanı. Üf!

Kayakemal maskında da itiraz edeceğimiz şey işin biçimi değil içeriğidir. Yoksa biri kalkıp dağın birine sevdiği şairin anıtını oysa ne güzel olur.

Soru iki: Her önüne gelen yapabilsin mi? Peki yapmasın diyelim. Kimin yapıp kimin yapmayacağına kim karar verecek? Feşmekân bakanlığının ödlek memurları mı? Belediye encümeni mi? Mimarlar ve mühendisler odası mı? Başbakan mı? Bu insanların, toplum vasatının üstünde bir bilgeliğe veya estetik duyarlığa sahip olduğundan emin misin? Rousseau'nun hayal ettiği o ortak kamusal aklı üretebileceklerini gözün kesiyor mu?

Mevzuat mı dedin? TC mevzuatının, devlet memurlarının ardını korumaktan öte bir ortak aklı temsil ettiğine inanıyor musun?

Derin sulara sürükler bu sorular bizi. Düşün, eğer bir ülkede kamu otoritesini elinde tutanlar o ülkedeki eğitim ve tecrübe sahibi insanların – onu bırak, para ve itibar sahibi olanların bile – akıl ve bilgelik açısından

fersahlarca gerisine düşmüşse, o devlet ayakta kalmalı mıdır? Hatta o devlete devlet denebilir mi? Devlet postuna bürünmüş olan o şey'in, kaba güçten ve silahtan başka dayanağı kalmış mıdır?

Soru üç: Devlet karar vermeyecekse kim karar verecek o zaman? Bunun cevabını inan bilmiyorum. Bu memlekette her şeye rağmen var olan bir sağduyuya – iyiyi kötüden ayırma güdüsüne – güvenmekten başka çare yok elimizde. Teker teker, vakaya göre karar vereceksin. Aklına ve vicdanına güvendiğin insanların sesine kulak vereceksin. Temel birkaç işarete bakacaksın. Özgünse iyidir. Vasatın yoluna ters gidiyorsa iyidir. Devletin memurları karşı çıkıyorsa iyidir. Yapan adam kalbi temiz birine benziyorsa iyidir.

"Kalbi temiz", "akıl ve vicdan", "sağduyu", "vasat" – bunlar bilimsel kavramlar değil deme bana sakın. Bürokrat gibi değil insan gibi düşün. Göreceksin, daha sağlam işaret direkleridir bunlar. Daha iyi yol gösterirler.

Doğruyu garantilemezler belki, ama en azından fahiş hatalar yapmanı engellerler.

9 Şubat 2012

Kaya Mezarı Basın Bildirisi

Şirince'de Kaya Mezarı Açılıyor

Yazar ve dilbilimci Sevan Nişanyan'ın İzmir'in Şirince köyünde yaptırdığı tarihi kaya mezarı 19 Şubat Pazar günü törenle açılıyor. Şirince Köyü yakınındaki Kayserkaya mevkiinde yekpare kayadan oyulan mezar, altı metre yükseklikte ve dört buçuk metre eninde İyon tarzı bir tapınak cephesinden oluşuyor.

Konuya ilişkin konuşan Nişanyan, "Kaya mezarı geleneği eski Anadolu kültürlerinde yaygındır. Bu geleneğin iki bin küsur yıldan beri ilk örneğini gerçekleştirdiğim için mutluyum. En ince ayrıntısına kadar eski örneklere sadık kalmaya çalıştık," dedi.

Kaya mezarının Muğla'nın Dalyan kasabasındaki mezarların taklidi olduğuna ilişkin eleştirileri cevaplayan Nişanyan, yaptığı mezarın Dalyan'dakilerle benzerliği olmadığını savundu. Fethiye'nin Yaka köyünde bulunan Bellerofon Mezarını örnek aldığını belirten Nişanyan, yüzden fazla antik kaya mezarını incelediğini, ancak hiçbirini bire bir kopya etmediğini vurguladı.

Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay'ın kaya mezarına ilişkin olarak söylediği "Her önüne gelen taklit eser yapamaz, inceleme sonucu gereği yapılacak," şeklindeki ifadesini değerlendiren Nişanyan, "Sayın bakan tam bir Devlet adamı gibi konuşmuş," dedi.

Öldükten sonra bu mezara gömülmeyi şimdilik düşünmediğini söyleyen Nişanyan, bu konudaki soruları "öldükten sonra düşünürüz," diye cevaplandırdı.

Kaya mezarının açılış töreni 19 Şubat Pazar günü saat 14.00'te Şirince köyünde yapılacak. Törende helva ve sınırsız miktarda şarap dağıtılacak.

15 Şubat 2012

Yapımcının Kılavuzu

Sanat tarihçileri için biraz da işin ayrıntısına girelim.

Tepe **akroter**'ine 13 dilimli klasik bir palmet yaptık. Halis başladı, incesini Fatih tamamladı. Köşe akroterlerine sağ ön ayağını kaldırmış birer grifon düşünüyordum. Kabasını yanlış kestiğimiz için yapamadık. Onun yerine tepedeki palmetin yarısını iki yana simetrik olarak yerleştirdik.

Alınlığın üstüne iki katlı ve profilli **sima** güzel olurdu. Yanlış karar verdim, çünkü sabırsızlık ettim. Oysa bu işte sabır şart. Alınlık şimdi biraz zayıf duruyor. **Geison**'un (üçgen alınlığın alt çerçevesinin yani) üstünü ince bir profille tamamlasak daha güzel duracaktı.

Gorgoneion kem gözden korur. Halk arasında Medusa diye bilinir, her tapınağın üstünde vardır. Zeus'un kalkanında da Medusa başı bulunur. Bizimkini Fatih yaptı. İtalyan Rönesansına ait güzel bir gravür buldum, onu model aldık. Sonra patates kabuğu ve sirkeden oluşan bir bulamaçla kararttık. Bence karartmak iyi olmadı. Takmaymış gibi durdu. Bıraksak iki-üç yüzyılda kendiliğinden kararırdı zaten.

Medusa'nın fonundaki spiral izleri canımı sıkmaya devam ediyor. Kâmil usta velonlayacaktı, iskelenin en üst katına çıkmaktan korktuğu için devamlı işi salladı. Sonunda yapılmadan kaldı. Ben de korkuyordum gerçi en üst kata çıkmaktan, insanın başı dönüyor. Aşağıdan anlaşılmaz diye kendimizi avuttuk, ama bal gibi anlaşılıyor işte.

Dentil'ler nedense tüm örneklerde hep tek sayıda oluyor. 17 diye planlamıştım, son anda işçiliği azaltmak için 15'e düşürdük. Önden iki santim kadar tıraşlayıp **geison**'un altında bir gölge hattı oluştursak nefis olacaktı. Böyle bırakınca dişler sanki aşırı vurgulu oldular. İki uçtaki bitimler de hayli amatörcedir.

Arşitrav'ın **fascia**'ları (sütun üstü hizasındaki üç tane yatay çizgi) güzel oldu. Gözümü korkutan bir işti. Fırat usta iki günde jilet gibi tertemiz çıkardı.

Soldaki **anta**’nın başlığı nefis çıktı. Kâmil ustanın el işidir. Sağdaki maalesef çok çürük bir yere denk geldi, kırıldı. Yama yapmak zorunda kaldık. Tüm yapıttaki tek yapıştırma işi oradadır. Derin yatak açıp içeriden demirle bağladık.

Sola evrensel dil olan Yunancayı, sağa Ermeniceyi yazmayı doğru buldum. Soldaki kitabede ΣΗΒΑΝ ΕΠΟΙΗΣΕΝ ΜΝΕΜΟΝΕΥΣΑΤΕ, sağdakinde Շինեց Սեւան Նշանեան ի թվ ՌՆԿԲ յամի տն ՍԺԲ yazıyor. Fatih usta Ermenicenin kavislerini vermekte epey zorlandı. Üç defa üstünden geçtik.

Sütun başlıklarını Kâmil’le Serdar yaptılar. Kaba kesimi yamuk yumuk ve fazla dar olduğundan tam istediğim boyutu tutturamadılar. **Ekhinus**’ta normal olarak üç yumurta olması gerekirken ikiyle yetindik. Son gün benim zorumla **abakus**’a (boynuzların üstündeki incecik kademeye) ince bir kavis verdik. Uzaktan anlaşılmıyor ama güzel oldu.

Sütun gövdeleri aylarca uğraştırdı. Sağdakinin alt kısmı feci yamuk kesildi; düzeltmenin imkânı yok. Gene de yukarıya doğru hafif bir **entasis** (daralma) verebildik. Soldakinin doğal çatlağı beni o kadar endişelendirmiyor. Kırılsa da bence güzel durur.

Sütun ayakları biraz gelişigüzel yapıldı. Haddinden büyük bir **plinth** üstüne oldukça oransız iki tane **torus** (dışbükey halka) yerleştirdik. Gereken oyma ucunu İzmir’den bir türlü getirtemediğimiz için aradaki **trokhilus**’u (içbükey halkayı) doğru dürüst açamadık. Klasik Efes tarzı yapsaydık halbuki üç torus iki trokhilus işlememiz gerekirdi.

Antalara belki ince birer kaide yaparız diye alt kısmını kaba kesip bırakmalarını istemiştim. O iş de öyle kaldı. İki tarafta bayağı çirkin birer basamak, gözü yormaya devam ediyor.

Sol antanın sol yanağında kesilmeden kalan yeri hiç söylemiyorum bile.

*

İçeride daha epeyce yapacak iş var. Peyderpey olacak. Kâmil usta ayrılırken çok duygusallaştı, haftaya geri geliyorum dedi. Ama ben yoruldum. Para da bitti. Belki yaza bir hamle daha yaparız.

Yapılacak işler: Portikonun tavanı düzeltilecek, kaset doğrama yapılacak. Çok iş çıkarmazsa her kasetin ortasına birer çiçek de yaptırmayı düşünüyorum.

Kapı ve pencere detayları işlenecek. Kapının üstüne akanthus yaprağı yapılacak. İki pencerenin altına alçak kabartma birer grifon oyulacak.

Sol cepheye figüratif bir kabartma yaptırmayı düşünüyorum. Belki bir grup zırhlı Pers askerine karşı, bedenini arkaya doğru eğmiş, silahsız ve çıplak bir figür olabilir. Bıyık da yapar mıyım bilmem.

Kella’yı daha oymadık. O kadar masrafa şimdilik girmek ister miyim, ondan da pek emin değilim.

*

Koruma Kurulundan arkeolog veya sanat tarihçisi arkadaşlar merak edip gelirse, onlara daha da ayrıntılı anlatırım memnuniyetle. Yeter ki alçakgönüllülükle ve dostlukla gelsinler. Devlet memuru olduklarını bir an için unutsunlar.

20 Şubat 2012

Balinaya Kanat, Memura Ruh

Agos röportajı. Emre Ertani sordu.

Böyle bir kaya mezarı yapma fikri nereden çıktı?

1989 yılında Likya hakkında bir kitap yazmıştım. O zaman güneyde yüze yakın kaya mezarını dolaştım. Olağanüstü romantik ve çok muhteşem buldum. İki bin yıldır neden insanlar böyle bir şey yapmıyorlar, ne büyük bir kayıp diye düşündüm. İnsanların ruhları küçülmüş modern çağda.

Herhangi bir çıkara, küçük hesaba dayanmadan bir şey yapabilir misin hayatta? Bu o kadar zor bir şey ki. Topluma faydalı bir şey yap desen, her zaman bir çıkar hesabının gölgesi vardır içinde. Dindar arkadaşlar ahireti düşünerek yap diyorlar, bunda da çıkar hesabı var aslında. Sırf güzel olduğu için bir şey yapma fikri bana güzel geldi. Bu işin bir yanı. Diğer yandan, 2008 yılında Balyoz Planı çerçevesinde bana ve bazı arkadaşlara suikast hazırlığı yapılacağı duyuldu. Sabah akşam jandarma polis ekipleriyle birlikte gezmeye başladım, güya beni koruyorlar. Olacağı varsa olur diye düşündüm. Kendimi koruyacağım diye hayatımı zehir etmek anlamsız geldi. En güzel şeyin parmak göstermek olacağını düşündüm, böyle bir anıtın da çok güzel bir parmak hareketi olacağını düşündüm. “Nah öldürürsünüz” demenin bir yoluydu.

2000 yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti’nden geriye hiçbir iz kalmayacak diye düşünüyorum. Son doksan yılda bu ülkede yapılan her şey çer-çöpten ibaret. Kurumlar da öyle, binalar da öyle, hepsi köksüz şeyler, temelsiz şeyler. Kalıcı olma fikriyle yapılmış hiçbir şey yok. Gecekondu bir cumhuriyet bu. Böyle bir ortamda kalıcı bir şey yapma fikri bana çok cazip geldi. İki bin sene sonra bu kaya mezarı burada olacak, bundan eminim. İnsanlara verdiği duygu bugün neyse, o gün de aynısı olacak. Bundan daha güzel bir şey düşünebiliyor musun?

Kaya mezar geleneği nedir?

Anadolu’da milattan önceki dönemde, MÖ 4.yüzyıldan önceki dönemde oldukça yaygın bir anıt mezar geleneği var. Antik dönemdeki Anadolu kültürlerinin çok güçlü bir geleneği. En görkemli olanlarını Likyalılar yapmışlar. Frigyalıların da, Salihli yöresinde Lidyalıların da, Karadeniz’deki kültürlerin de kaya mezar geleneği var. Çok güzel eserlerdir bunlar. İnsanı alıp başka bir yere taşıyan muhteşem bir şeydir.

Ben gezmeyi seviyorum, aşağı yukarı bütün dünyayı gezdim. Eski zaman insanları çok güzel eserler yapmışlar, insanı şu küçücük hayatından koparıp daha yüksek bir yere taşıyan eserler. Ben de bir şeyler koymalıyım ortaya diye hep düşündüm. Bu bir borçtur bir bakıma. Yarın öbür gün seyyahın biri görüp, “helal olsun adama” der belki.

Nasıl tepkiler aldınız?

Genelde olumlu tepkiler aldım. Hayran olan, beğenen, şaşıran, saçma bulan, “aman üşenmiyor musun Allah aşkına” diye akıl yoluna davet edenler oldu. Olumsuz tepki sadece ve sadece devlet görevlilerinden geldi. Onlar biliyorsunuz ‘insan’ olarak düşünme kapasitesini yitirmişlerdir. Daha ziyade kapıkulu olarak, devlet adı verilen kötülük çarkının birer temsilcisi sıfatı ile olayları algılayabilirler. Dolayısıyla kaya mezarı yapacağımı duyunca hemen ‘Nasıl engelleriz?’ diye düşünmeye başladılar. Neden engellemek istedikleri de belli değil, otomatik bir tepki. Adeta içgüdü. Birinin kalkıp kalıcı bir şey yapmasını kendi varlıklarına yönelik bir tehdit olarak algılıyorlar. Tek baktıkları nokta ‘Nasıl bizden izin alamadan böyle bir şey yapar?’

Anıt mezar ile ilgili iki dava açıldı, üçüncüsünü de bekliyorum. Altı ay kadar durmadan toplantı yaptılar, kaymakamlıkta, valilikte, koruma kurulunda toplantı yaptılar. ‘Biz bunu engelleyeceğiz ama neye göre engelleyeceğiz’ düşüncesiyle hareket ettiler. Absürd bir durum bu. Önce anıtın olduğunu bölgenin teorik olarak orman olduğuna karar verdiler. Orası çıplak bir kaya, ama ormanın zimmetindeymiş, ‘Ormanda tesis yapıyor’ diye dava açtılar. Mezar tesis olarak değerlendirildi ve beş ay hapis cezası aldım. Ardından İl Özel İdaresi’nden geldiler ve ‘Ruhsatsız bina yapılıyor’ diye mühürlediler anıt inşaatını. Son derece kötü niyetli ve hukuk dışı bir karardı. Binanın yasadaki tarifi belli, burada hukuken bina diye

tanımlanabilecek bir şey yok. Kulak asmadım, bu defa da mühür bozmadan dava açtılar beş ay daha ceza aldım. Koruma Kurulu, geçen ay kayayı arkeolojik sit ilan etti. Allahın kayasını sit ilan etmek gibi akıl almaz bir yüzsüzlüğe düştüler. Şimdi de arkeolojik siti tahrip etme davası açacaklar. Bütün bu davalar sistemin çürümüşlüğünü, aczini, aptallığını göstermek dışında hiçbir işlevi yok. Eğer ki bu eylemim bu sistemin çürümüşlüğünü halk nezdinde bir nebze olsun ortaya çıkarırsa kendimi başarılı kabul edeceğim.

Yapım sürecini anlatır mısınız?

Kaya mezarın yapımına Nisan 2009'da başladık, üç yıl sürdü. Daha çabuk olabilirdi. Tecrübesizlikten ve parasızlıktan uzadı. Aşağı yıkarı 25 metrekare cepheli ve iki metre derinliği olan bir kaya mezarını şimdi olsa bir bir buçuk yılda yaparım. 60 bin liraya mal oldu bu anıt. Bu paraya güzel bir araç da alabilirdim. Fakat 20 yıl sonra o araçtan geriye hiçbir şey kalmaz, hurda teneke olur gider. Amortisman hesabı yapsan araç 20 yıl, kaya mezarı ise 2000 yıl yaşar, kesin daha kârlı bir yatırım.

Yatırımın dönüşü var mı?

Şirince'de turizm işiyle uğraşıyorum evet, ama bu kaya mezarın benim işime herhangi bir katkısı olmayacak. Bilet kesip ziyarete açmak falan düşünmüyorum. Zaten ulaşımı zor bir yerde, sadece uzaktan görünüyor. Şu an çalılıkların arasından patika bir yol açmıştık, onu bozacağım hemen. Oraya gitmesin insanlar. Maksadım onu gösterip 'Aa ne kadar güzel bir şey yapmışım' demek değil. 2000 yıl sonrasını düşünüyorum ben.

Ne tür malzemeler kullanınız?

Ne malzemesi yahu? Bina filan yapmadık. Yaptığımız şey yekpare bir kayayı oymak sadece. Herhangi bir eklenti falan yok. Doğal kayadan oyulmuş bir yer. Kaya mezarlarda özellikle Likyalıların yaptıklarında hem genel uygarlık dili Yunanca, hem de yerel dilde iki yazıt olur. Ben de bu geleneğe uymak istedim. Sol tarafta eski Yunanca 'Sevan yaptı, hatırlayınız' yazıyor. Sağdaki de eski Ermenice, Շինեց Սեւան Նշանեան ի թվ ՌՆԿԲ յամի տն ՍԺԲ yazıyor.

Taklit ettiğiniz iddialarına ne diyorsunuz?

Bunu söyleyenler son doksan yılda yapılan yüz binlerce apartmanın, gecekondunun, villanın ve camiin kopya olmadığı kanısındalar herhalde. Kalkıp da Türk devletinin taklitten şikâyet etmesi kadar absürd bir durum düşünemiyorum. Türk devletinin ve çağdaş Türk kültürünün temel içgüdüsü özgün olan her şeyden şeytan görmüş gibi kaçmaktır. Sadece başkası ne yapmışsa onu taklit edelim, ortaya kişilik koymayalım, neme lazım, müdürüm fırça atar! İki bin yıldan beri bir Allahın kulunun yapmamış olduğu bir şey yaptık. Buna kalkıp taklit demeleri iyi cüret doğrusu. Adamların yüzsüzlüğüne şaşmamak elde değil. Anıtlar Kurulu dediğimiz şey taklitçiliğin, ruh yoksunluğunun kalesidir Türkiye'de. Safranbolu'da tornadan çıkmış gibi seri imalat, birbirinin kopyası olan yüzlerce konak yaptılar. Sadece taklit. Üç tanesini gördükten sonra baygınlık gelir insanın içine. Ama tabii, devlet memurundan ne beklersin ki? Ha balinaya kanat takmışsın, ha kapıkuluna hayal gücü.

21 Şubat 2012

Bodrum

Tatil kenti olan Bodrum'un adı **Petrium**'dan gelir, zira oradaki meşhur kale Aziz Petrus kalesidir diye ilk önce kim atmış ortaya bilmiyorum, George Bean olabilir mi? Kırk yıldır yazılan her kitap ve her broşürde bu bilgi kutsal mantra gibi tekrarlanmış; ben bile kanmışım, turistik mahiyetteki kitaplarımda aynen böyle aktarmışım.

Halbuki insan bir düşünür. O kalenin Aziz Petrus'a adandığına dair bir belge, bir yazıt var mı, yok. Kalelerin aziz kişilere adandığı görülmüş şey mi, pek değil. 15. yüzyılın çapulcu şövalyesi yahut oranın yerli halkı neden Latince isim kullansın, belli değil. Aziz adından neden +ium ekiyle bina adı inşa etsin, o da hiç belli değil. Sanpietro olur, Aypetro olur, ama Petrium olmaz.

Geçenlerde Evliya Çelebi'de başka bir şey ararken, tık, jeton düştü. Bizim Efes harabelerinin Çelebi zamanındaki adı neymiş? Bodrum! Bak bunu bilmiyordum. Peki başka nerede var Bodrum? Adana civarındaki Hierapolis Kastabala harabesinin yerli adı Bodrumkale'dir. Anamur'da varmış bir Bodrum, gene antik harabeli bir yer.

Yıllar önce Yunanistan'daki Delfi harabeleri hakkında bir şey yazarken ilgimi çekmişti, oradaki köyün halk arasındaki adı Marmárion, yani "mermerlik"; yahut **Pétrion**, yani "taşlık". Mantık basit, vatandaş onca kesme taşı bir arada görünce "vay kültürüm geldi, müzeye haber vereyim, arkeolog abiler sebeplensin" diyecek hali yok elbet. Taş madeni mübarek diye düşünmesi daha akla yakın – Allahın nimeti, sök sök kullan. Bodrum kalesi de öyle değil mi? Antik yapıları talan edip taşıyla dağ gibi kale yapmışlar.

Yunanca adın başındaki /p/ Türkçede hemen hemen istisnasız /b/ olur, mesela Pírgos > **Burgaz**, Muğla'daki Paleopólis > **Bellibol**, başbakanın köyü olan Potamiá > **Bodomya**, Giresun'da Pentexória > **Bendehur**, bir sürü yerde Paláti > **Balat**, Bursa'da Palatianós > **Biladıyunus** vesaire. B sesindeki dudak büzme hareketinin etkisiyle onu izleyen seslinin yuvarlanıp

/o/ya dönmesi de doğal. Yani Rumun petrion'u Türkçede kolaylıkla *bodriyun* olur. Ama sondaki /m/ nereden çıkmış bilemedim.

Evlerin altında olan **bodrum** da esasen "taşlık" demek, o da Rumca, ne zannettiniz? Eski İstanbul evlerinde alt kat taş olur, küf kokar, üstünü ahşap çıkarlar.

20 Mart 2012

Deniz Amı

Marianna Yerasimos, *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yemek Kültürü*. Keyifli bir kitap. Çıkalı üç dört ay oldu, o zamandan beri döne döne okuyorum.

Dün gözüme çarpan bir detay. Çelebi galiba Giritlilerin yemek alışkanlıklarından söz ediyor, *“Hatta denizde yüzer gezer deniz amını dahı yerler kim anda asla kandan bir katre eser yokdur.”*

Deniz anasını kastettiği hemen hemen kesin. Yumuşak, kaygan, içbükey, daha ne olsun? Sonra düşünüyorsun: ‘deniz anası’ bunun kibarlaştırılmış biçimi olmalı, tabii ya! Çocukluğumdan beri aklıma takılan konudur, başka türlü açıklaması yok. Neyin anası? Kel alaka?

Hiçbir sözlükte geçmiyor, geçecek gibi de değil zaten. Ama ona bakarsan ‘deniz anası’ da 20. yüzyıldan önce hiç kaydedilmemiş.

*

Yazıyı buraya koyduktan sonra Murat Gülsaçan arayıp ek malzeme bulmuş, ancak bu kadar cuk oturabilir. Venedik lehçesinde *cón* (“deniz anası”) < Latince *cunnus* (“am”). Güney İtalya’nın Kalabriya lehçesinde *sticchi mari* (“deniz amı = deniz anası”).

22 Mart 2012

Nevruz Ateşi

TC'nin fotoğrafı budur.

İdeoloji: sahte. Sırıtış: samimiyetsiz. Sima: çirkin. Beden dili: kasıntı. Kıyafet: ucuz, 50 sene öncenin modası.

"Biz birbirimizi kollarız, bizimle başa çıkamazsın" diyorlar duruşlarıyla. Ama bakın biraz rutin dışına çıkınca nasıl dağılmışlar. Her biri kendi paçasının derdine düşmüş.

22 Mart 2012

Atasözü ve Deyimler

“Çok dil bilmek nasıl bir duygu” diye soran birine cevap.

Bir dil bir insan. İki dil iki insan. On dil, sakatat toptancısı.

24 Mart 2012

The Cemaat

5 Şubat'ta ***Samanyolu*** *televizyonunda Özlem Albayrak'la sohbet programına çıkmıştım. O programa gelen eleştiriler üzerine kaleme aldığım bir yazı.*

Fethullah Gülen cemaatinin yaptığı işlerle ciddi anlamda ilk tanışmam 2008'de idi. Afrika'nın üç ayrı yerinde okul açan ve yöneten birkaç kişiyle Hartum havaalanında tesadüfen birkaç saat vakit geçirdim. Hayran oldum. Çarpıldım. Tek kelimeyle olağanüstü bir iş yaptıkları kanısına vardım. İdealizmlerine ve azimlerine şapka çıkardım.

Muhtemelen sokakta karşılaşsam burun kıvıracağım insanlardı. Mensup oldukları kültürün kısıtlayıcı çerçevesini aşmaktaki başarıları bana neredeyse mucizevi geldi. Sen kalk Denizli'den veya Yozgat'tan oralara git, yalnız başına Afrika'nın kör taşrasında bina yaptır, öğrenci topla, velileri ikna et, çapulcu bürokratlarla başa çık, usta bul, tamirci bul, öğretmen bul… Bunları yapan insan ermiştir. Başlangıçtaki ideolojik çerçevesi, önyargıları ne olursa olsun fark etmez. Kölelikle özgürlük arasındaki aşılmaz sınırı aşmıştır. Büyük işler yapabilecek biridir.

Cemaatin bizim ilçedeki sorumlusu olan bir genç adamla neredeyse on yıla dayanan bir arkadaşlığım vardır. On beş günde bir oturur çay içeriz, memleket meselelerini konuşuruz. Dini inançlarını paylaşmıyorum, hayır. Paylaşmamanın ötesinde, bunların zararlı inançlar olduğuna ve tarih boyunca insanlığa faydadan çok zarar getirdiklerine inanıyorum. Bu böyle. Ama bu genç adamın, Türkiye taşrasının boğucu ortamında kendine ve etrafındakilere bir nefes kapısı açma mücadelesini hayranlıkla – ve sevgiyle – izlediğimi söyleyebilirim.

Gülen hareketinin Hıristiyan dünyasında 1560'larda ortaya çıkan Cizvit (Jesuit) hareketiyle olağanüstü bir benzerliği olduğunu düşünüyorum. Bu görüşü 3-4 yıldan beri çeşitli ortamlarda savundum. Cizvitler de, inançların tehlikeye düştüğü bir dünyada dine yeni bir örgütsel yapı getirme amacıyla yola çıkmıştır. Geleneksel tarikatlerin kapalı dünyasına karşı gelmiştir. Dünyanın her yerinde okullar açıp büluğ çağındaki gençlerin eğitimiyle

ilgilenmiştir. O yaştaki insanların psikolojisi üzerinde ihtisas yapmıştır. Çin'de, Hint'te, Güney Amerika'da açtıkları okullarda doğrudan din propagandasına girişmemiş, bir ahlaki ideali telkin etmeyi tercih etmişlerdir. İki yüz sene boyunca Katolik devletler hem Cizvitlerin örgütsel gücünden yararlanmış hem onlardan paranoyaya varan bir korku duymuşlardır.

Bu memlekette insanlar biraz burunlarını güncel kavgaların bok çukurundan çıkarıp tarihe merak sarsa öğrenilecek, araştırılacak o kadar çok konu var ki!

Peki Cemaatçi miyim? Destekçisi veya şakşakçısı mıyım? Hayır değilim.

Bir, dindar değilim. Din denilen şeyin saçma sapan bir hurafeler yığını olduğu kanısındayım. Özellikle Müslümanlığın, tarih boyunca topluma faydadan çok zarar getiren bir inanç sistemi olduğunu düşünüyorum. Bireysel ahlak ve vicdanla dini inanç arasında herhangi bir mantıkî veya ampirik ilişki bulunduğuna inanmıyorum. Bu anlamda Ahmet Altan'ın vıcık vıcık riya kokan dindarlık sevgisinden çok daha radikal bir yerdeyim. Hayat boyu tanıdığım ateistlerin, ortalama dindardan kat be kat daha ahlaklı, daha vicdanlı, daha akıllı ve daha güzel insanlar olduklarını gözlemledim. (İstisnalar kendini bilir.)

İki, örgütsel yapısı şeffaf olmayan bir topluluğun aşırı güçlenmesinde tehlike görüyorum. Şefi ve yönetim kurulu belli olmayan, sözcüsü ve kurultayı bulunmayan, mali kaynakları bilinmeyen bir yapılanma, sivil toplum düzeyinde kaldığı sürece bence zararsızdır. Kamunun gidişini etkileyebilecek bir güce ulaştığında işler değişir. Örgütün kapsamı bulanıklaşır. Ne idüğü belirsiz insanlar "rical-i gaybin" gücünü referans göstererek olmadık işlere girişebilir.

Şu an Cemaatin gerçek gücünün ne olduğuna dair sağlıklı bir fikrim yok. "Cemaate" atfedilen eylem ve örgütlenmelerin ne kadarının gerçek, ne kadarının paranoya mahsulü olduğunu bilmiyorum. Kimsenin bildiğini de sanmıyorum. Beni, Ahmet Altan'ı, Baskın Hocayı, onu, bunu "Cemaatçi" ilan eden gerizekâlıların kol gezdiği bir ülkede şu polis şefinin veya o

savcının veya bu köşeyazarının “Cemaatçi” olduğuna dair her türlü rivayeti ihtiyatla karşılıyorum.

Özetle, Cemaatin örgütsel yapısını düzene koyması halinde, belki etkinliğinden bir miktar kaybedeceğine, ama toplumda daha olumlu bir rol oynayacağına inanıyorum.

“Cemaatçi” televizyonlara çıkma meselesine gelince, hiç şüpheniz olmasın, kim çağırırsa giderim. Hiç kimseyle örgütsel bağım yok. Korkacak bir şeyim de yok. PKK’nin gazetesine de defalarca demeç verdim. Fatih Altaylı’ya, Tuncay Özkan’a da çıktım. Solcusuyla da konuşurum, Atatürkçüsüyle de konuşurum. Taşnakçısıyla da konuşurum. *Hürriyet* hariç hangi basın ve yayın organı bana değer verip fikrimi sorsa elimden geldiğince dürüst olmaya çalışarak cevap veririm.

Özlem Albayrak söyleşisinde fazla mı taviz verdim? Tabii verdim. Adamların dükkânında misafirsin. Karşında çakal sürüsü yok, güler yüzle ve anlayışla sohbet eden sevimli bir insan var. Neden kavga edeyim? Neden ortak zemini bulmaya çalışmayayım?

23 Mart 2012

Hükümet

Tayyip Erdoğan hükümetinin tükendiği kanısındayım. Bu bir temenni değil, gözlem. Sevip sevmemekle, tutup tutmamakla alakası yok. Merak eden varsa belirteyim, başbakanı ilk günden beri sevmedim, kişi olarak itici buldum. Ama hükümetinin memleket için iyi ve doğru işler yaptığını düşündüm. Her şey bir yana, askerde yaptıkları tasfiye kuşaklar boyu minneti hak eden bir icraattir. Gerekçesi, nihai karar mercii, yerine koydukları şeyin niteliği ne olursa olsun böyledir. II. Mahmut da sütten çıkmış ak kaşık değildi ama yeniçeriyi temizlemesi dünya durdukça hayırla anılacak bir iştir.

Tükenmekten kastim şu: Yönetemiyorlar. Üzerlerine gelen sorunlarla başa çıkamıyorlar. Herhangi bir ciddi sorunu çözecek ne donanımları, ne vizyonları, ne kadroları, ne de – en önemlisi – güçleri var. Giriştikleri hiçbir işi sonuna getiremediler. Kıbrıs işi kördüğüm oldu kaldı; oysa AB'nin kilidi Kıbrıs idi. Ermeni işi fiyaskoyla sonuçlandı. Yerel Yönetimler yasasını 2005'te çıkardılar, devamını getiremediler. 657 sayılı personel kanunu reformunu ortaya attılar (ki bence anayasadan daha önemli bir konudur), sonra unuttular. Anayasa işi çıkmaza girmiş görünüyor. Kürt meselesi ise, göz göre göre bir felakete doğru sürükleniyor.

Çatalca Kanalı projesi bence semboliktir. Gerçekte öyle bir proje yok. "İstim arkadan gelir" hesabıyla ortaya attılar. İstim gelmedi.

Başbakanın 2011 başlarından beri artan bir oranda sergilediği davranış bozukluklarının rasyonel bir açıklaması olduğunu sanmıyorum. Aklı başında bir lider sabah akşam tehdit savurmaz. Dile getirilen tehdit, acz belirtisidir. İşini bilen insan tehdit etmez, yapacağı neyse yapar. Uludere olayından sonra takındığı tavır, eğer bombalama emrini bir gözünü kan bürüme anında kendisi vermediyse, hakikatle tehlikeli ölçüde bağını koparmış bir ruh halinin yansımasıdır. Ahmet Altan'la girdiği ağız dalaşı, siyasete dün girmiş bir yeniyetmenin yapmayacağı hatalardandır.

Filmlerde olur hani, gemide işler yolunda gitmez, buzdağı belirir, dümen boşa döner, yakıt tankı iflas etmiştir. Kaptan öfkeden deliye döner, herkese

bağırıp çağırır, itiraz eden tayfaları astırır. Durum biraz onu andırıyor.

Başbakanın sağlığının ne durumda olduğunu bilmiyoruz. Stratfor raporunun dedikodudan öte değeri olmadığı söylenebilir belki. Ama ameliyatı yapan doktorun inkâr metnini dikkatle okursanız hiç de ilk bakışta görüneni söylemediğini fark edersiniz. Kolon kanserinde bildiğim kadarıyla iyileşme ihtimali %60'tan düşüktür. Yirmi-yirmi beş santimlik kolektominin hayli ilerlemiş bir vakaya işaret ettiği söyleniyor. "Polip" açıklamasını ciddiye alan doktora rastlamadım.

Maksadım burada sağlık-toto oynamak değil, hayır. Sadece yine filmlerden bildiğimiz bir gerçeği hatırlatmak istediğim için buna değindim. Gerçek şu: Yaralı aslanı hemcinsleri parçalar. (Aslan değildi galiba ama aslan diyelim.)

Aslanların kol gezdiği bir dünyada liderin sağlam olması gerekir. Beraber gireceğin bir işte bundan üç sene, beş sene sonra da seni koruyabileceğine inanman gerekir. Kazık atsan yıllar sonra dahi intikamını alacağından korkman gerekir. O inanç ve o korku zedelenirse, lideri değiştirmekten başka çare kalmaz.

Özetle, siyasi liderler için hastalığın şüyuu, hastalığın kendisinden daha tehlikeli olabilir.

Bu nedenle, Türkiye'nin 2014'ten önce radikal bir yönetim değişikliğine gebe olduğunu düşünüyorum. Hayır, Kılıçdaroğlu'nun başa gelmesi gibi absürd bir ihtimal değil kastettiğim. Ak Parti içinde, veya Ak Partinin temsil ettiği iktidar bloku içinde bir değişiklik. İşe yarar mı, parti bu değişimden sağlam çıkabilir mi, bilmiyorum. Yeni bir liderin belirmesinden ziyade 1990'lar gibi bir yalpalama döneminin daha muhtemel olduğunu sanıyorum. Ama kim bilebilir?

24 Mart 2012

Kapitalizm Ne Demek?

Serdar Kaya ile "'Kapitalizm' diye bir şeyin var mı?" tartışmasından detay.

Bazı ülkelerde kişi hakları – kişi otonomisi – güçlü bir geleneğe sahiptir. Dolayısıyla devletin tecavüz alanı kısıtlıdır. Bu ülkelerde büyük üretim kombinalarının bir kısmını, bu yüzden, bireyler veya bağımsız (kamu müstahdemi olmayan) topluluklar oluşturmuştur. Bu ülkelere "kapitalist" denir.

Bazı ülkelerde kişi otonomisi geleneği güçsüzdür veya tarihi felaketler sonucu çökmüştür. Bu ülkelerde büyük üretim kombinalarını kurma gücü sadece devlete aittir. Bu ülkelere eskiden "Sosyalist" denirdi. Şimdi daha ziyade "Çapulcu Devletler" deniyor.

Bazı ülkelerde kişi otonomisi geleneği olmadığı gibi devlet de ciddi boyutlu işlere girişmekten acizdir. Bu ülkelerde büyük üretim kombinalarını yabancı devletler veya şirketler kurar. Bu ülkelere "Afrika" denir.

Dikkat edersen günümüz dünyasında büyük üretim kombinalarının yapısı, işleyiş biçimi, finansman yöntemleri, işçi istihdam biçimleri, çalışma koşulları, sosyal güvenlik politikaları vs. arasında ciddi bir fark yoktur. Sadece nihai mülkiyetin kompozisyonu farklıdır.

Yine dikkat edersen, küçük işletmelerin yapısı açısından da ülkeler arasında fark yoktur. Sovyetlerin çöküşünden beri bütün dünyada özel mülkiyete ve özel girişime dayalı aşağı yukarı aynı dükkân-atölye-çarşı-pazar modeli geçerlidir.

Dolayısıyla bugün dünya ülkeleri arasında "üretim biçimi" açısından farklar olduğunu iddia etmek abesle iştigaldir.

25 Mart 2012

Bana Kemalistler Cinayet İşledi Dedirtemezsin, Nalan

”Memleketteki her kötülüğün sebebi Kemalistler mi yani” diye itiraz ediyorlar bazen. Kötü arıyorsan daha faşistler var, dinciler var, Cemaat var, MİT var, CIA var, o var, bu var. “Bir bebekten katil yaratan karanlığı” sadece Kemalistlere yüklemek reva mı? Kaç senedir iktidarda bile değil garibanlar!

Bu arkadaşlar belli ki başka ülkede yaşıyorlar. Hayatlarında TC’nin bir devlet dairesine gitmemişler. Ortaokul müdürünün bayrak töreninde ağzından tükürük saça saça yaptığı konuşmayı dinlememişler. Herhangi bir valiliğin cehalet ve arsızlıkla dolup taşan web sitesinde gezinmemişler. Askerde “gece eğitimi” adı altında verilen alçaklık derslerine denk gelmemişler. Adli yıl açılış töreni görmemişler. Ondokuz Mayıslarda çocukların yaptığı Nazi özentisi figürleri spor zannetmişler. “Türkiye Türklerindir” gazetesinin başlığına dikkatle bakmamışlar. Ardahan’ın Kurtuluşu töreninde en önde taşıdıkları şeyi fark etmemişler. 12 Eylül anayasasını okumamışlar. Ogün Samast’ın o meşhur bayraklı pozunda, jandarma temsilcisinin kafasının arkasından sırıtan imzayı görmemişler. Geçen gün paylaştığım o Nevruz fotoğrafındaki zevatın – ve onların kardeşlerinin – yakasındaki rozet ilgilerini çekmemiş.

Yoksa memleketin ruhuna sinmiş olan karanlığı tanımamazlık etmezlerdi.

*

Saydıklarımın hepsinde ortak bir unsur var, farkındasınız değil mi? Bir tür ikonadır, kutsal işarettir. Sergiledikleri ritüel vahşete, ritüel cehalete, ritüel yalancılığa kutsallık kazandıran simgedir. O ikonanın gölgesine sığındığın

zaman hiç tanımadığın birtakım insanları vatan haini soysuz düşman diye damgalayabilirsin, “terk et benim ülkemi” diye babalanabilirsin. Oysa ikonanın huzurunda değilken muhtemelen mülayim bir adamsındır, bir yerde Kürtle yahut Ermeniyle yahut Cemaatçiyle tanışsan az buçuk utanarak arkadaş olmaya çalışırsın. İkonanın işaret ettiği yolda, tarihe ve dünyaya dair kör cehaletin bir gurur vesilesine dönüşür. Dünyaya bedel olan Türkler ve Horasandan gelme atalar hakkında atıp tutarsın, aksini söyleyeni kahretme gücünü kendinde görürsün. İkonanın mevzubahis olduğu yerde hakikat teferruattır, vicdan teferruattır, hakkaniyet ve dürüstlük teferruattır, espri yoktur, alçakgönüllülük yoktur, kuşku ve merak yoktur. İnsanlığını paranteze alırsın.

Şimdi elinizi kalbinize koyup beş dakika düşünün. Devlet dairesindeki Atatürk portresinin ANLAMI nedir? Sadist ortaokul müdürü sabah içtimasında neden Atatürk diye haykırır? Hürriyet gazetesinin başlığında neden Atatürk silueti vardır? Ardahan’da temsilî Ermenileri süngülerken neden Atatürk büstü taşırlar? Vatan sevgisi filan diye saçmalamayın allahaşkına. Sebebini gayet iyi biliyorsunuz. “Ben şimdi kötülük yapacağım, şimdi yalan konuşacağım, şimdi saçmalayacağım, ama arkamda YÜCE GÜÇ var” der o resim, “beni sakın ayıplamayın!” Aslında kalbinin yarısıyla kendi de bilir ahlaksızlığını, yalancılığını. Ama riya dünyasında yaşamaya alışmıştır. Kalbindeki yarayı Atatürk’le örter.

Bu memlekette gerçekten alçakça olan, insanı burada yaşamaktan tiksindiren şeyleri listeleyin kafanızda. Milliyetçi isteri. Yalnız ve farklı olanı ezme hırsı. Hürriyet gazetesi. Yargıtay. 6-7 Eylül. Göt gibi konuşan genelkurmay başkanları. Bürokratik hayasızlık. Kürt düşmanlığı. Soykırım inkârcılığı. Ogün Samast. Devlet Bahçeli. Türk Tarih Kurumu. Uzat uzatabildiğin kadar. Hepsinin, ama HEPSİNİN referansı aynı kutsal figürdür. Cinayet ruhsatnamesi gibi bir şey mübarek.

Kutsal ikonanın boy göstermediği sahalara bakarsanız, halbuki, başka bir tablo görürsünüz. Evlere bak. Köylere, manava, meyhaneye, plaja, aerobik kulübüne, oto sanayi sitesine, modern sektörün büyük şirketlerine bak. Bir arada yaşamakla ciddi bir sorunu olmayan, biraz ürkek, biraz cahil, mütevazı, başka memleketlere kıyasla hayli terbiyeli, “ayıp” duygusu

kuvvetli, Devlet söylemini kişisel yaşamına bulaştırmamaya çalışan 75 milyon normal insan!

*

Cumhuriyetin kurucusu böyle bir kaderi hak etmiş midir, bakın o ayrı mevzu. Karikatürleştirilmiş ikonasından çok farklı bir insandı şüphesiz; bu anlamda, başına gelen şey trajiktir. Ama bence gene de o sonucu hak etmiştir. Sebeplerini başka zaman konuşalım.

“Kemalizm” denilen şeyle alıp veremediğim işte budur. O ikona devrilmeden bu memlekete medeniyet gelmez derken kastettiğim de budur.

Yoksa Cumhuriyet Gazetesinde yazan üç beş bunağı yahut İzmir’in Gündoğdu meydanında dekolte göstermeye çıkan cici kızları memleketin en ciddi meselesi zannetmeyecek kadar aklım başımda çok şükür.

27 Mart 2012

Haçlı Seferleri

Haçlı Seferlerinin İslam dünyası için büyük bir travma olduğunu savunan bir arkadaşa email.

Amin Maaluf'u okudum. Aynı konuda daha ciddi iki üç kitap daha okudum, Hillenbrand'ınki yanımdaki rafta duruyor. Yıllar önce Profesör Geannakopulos'un dersinde, az kimsenin umursadığı üçüncü perspektifi de görmüştük, Bizans'ın bakış açısından Haçlı seferleri.

Edindiğim izlenim o ki İslam dünyasında Haçlı seferleri kayda değer bir iz bırakmadan geçmiş. Avrupa tarihi açısından Haçlı seferleri bir dönüm noktasıdır. Oysa İslam dünyasında, 200 seneden beri süren anarşi ve kör döğüşü ortamında ufak bir dipnottan öte pek ilgi görmemiş. Anadolu'da etkili olmuş, galiba Türkleri bir tür devlet örgütlenmesine mecbur etmiş. (Haçlı Seferleri olmasa Türkler belki alelade bir askeri maceracı sınıfı olarak kalır, Bizans düzeni içinde erirdi.) Mısır'da Eyyubi devletinin şekillenmesine vesile olmuş. O kadar.

İslam dünyasında 19. yüzyıl sonuna dek Haçlı seferlerini hatırlayan pek yoktur. İslam tarihçiliğinde üzerinde durulan bir konu değildir. Ehl-I salib deyimi ne zaman çıktı tam emin değilim, ama 19. yüzyıldan önce hadisenin İslam söyleminde bir adı olduğunu bile sanmıyorum. Batıdan öğrendiler. 19. yüzyıl sonundaki ezilmişlik hissiyle birleştirince konu birden duygusal ağırlık kazandı. Avrupalıların bir kahramanlık destanı olarak anlattığı konuyu tersinden okumaya giriştiler.

*

İslam tarihinde asıl büyük travma Moğol istilasıdır. İslam dinini çöküşün eşiğine getirdiler. Arap aristokrasisini bir daha belini doğrultamamacasına tükettiler. Haçlıların aksine bilfiil büyük İslam toplulukları üzerinde gayrimüslim (ve anti-müslim) bir unsur olarak hüküm sürdüler. İslam medeniyetinin kıvılcımının sönmesi hemen hemen kesin olarak 13. yüzyıl sonlarına tarihlenir.

Moğollardan 200 sene önceki Türk istilası da büyük bir travmaydı. Ama Moğolların aksine Türkler zaten Müslümandı. Hızlıca adapte oldular. Kısa bir bocalamadan sonra İslam medeniyeti toparlandı, iyi ürünler vermeye devam etti.

*

Silah zoruyla din yayma kepazeliğini bu coğrafyalara getiren Haçlılar değildir, İslamdır. Bana sorarsan insanlık tarihinin büyük felaketlerinden biridir.

Hıristiyanlık, Roma'nın var olan egemenlik alanında serpildi. Zorbalık kariyerini istila ve çapul sahasında değil, iç toplumsal baskı alanında geliştirdi. Roma'nın egemenlik sınırları ötesine (mesela İran'a, iç Asya'ya, Çin'e, Habeşistan'a) Hıristiyanlar yalınayak zahitler ve keşişler olarak gittiler.

Silah zoruyla din yayma adetini Hıristiyanlıkta en erken 10. yüzyılda, Macar istilalarının ardından Doğu ve Kuzey Avrupa'ya sefer eden şövalye tarikatlarında görürsün. Bunların da çoğu ideolojik formasyonunu İspanya ve Sicilya'da Müslümanlarla çatışmada kazanmıştır. Üç büyük şövalye tarikatından ikisinin kurucularının geçmişinde İspanya deneyimi vardır. 1. Haçlı seferinin askeri liderleri olan Roger ve Tancred 1060-70'lerde Sicilya'da Müslümanlarla savaştı.

Haçlı Seferleri, Müslümanlardan öğrenilmiş bir "cihat" zihniyetinin ürünüdür. Hıristiyan kültürünün bir yönüyle "Müslümanlaşmasının" eseridir. Aksiyon değil reaksiyondur. Tetikleyici hadise 1081'de (83 müydü?) Kudüs'ün Türkler tarafından işgaliydi. Bardağı taşıran damla oldu.

11. yüzyıl sonunda Türkler İslam dini adına koskoca Anadolu ile Suriye-Filistin'i ele geçirip yağmaladılar. Bu travma olmuyor da, bir avuç Avrupalı maceraperestin Suriye-Filistin sahilinde bir düzine kasabayı ele geçirmesi mi travma oluyor? Hadi canım sen de!

19 Mart 2012

Uzmanından Babalık Dersleri

Bir arkadaşım o tip bir dergi için röportaj yapacak baba arıyormuş. "Baba" deyince aklına ben gelmişim. Kırmadım. Sorular şablondan çıkma yanılmıyorsam.

Kaç yaşında baba oldunuz? Planlı mıydı?

İlk 36 yaşında, son 55 yaşında, beş kez. Hepsi bilerek ve isteyerek oldu.

Öğrendiğinizde ne hissettiniz, yakınlarınıza ne zaman, nasıl söylediniz?

İlkinde uçtum. Sonrakilerde insan biraz kanıksıyor.

Hamilelik süreci nasıldı?

İlkinin üçüncü ayında arabayla Batum üzerinden St. Petersburg'a seyahat ettik. Gürcistan'da kazara iç savaşın içine düştük, Kafkas dağlarında eşkiya çetesine misafir olduk, üç kez silahlı soyguna uğradık, bir manastıra sığınıp canımızı kurtardık. Rusya ortalarında bir yerde arabamız hapı yutunca yola arabasız devam ettik. Kuzey Kutup Denizinin oralarda sessizlik yemini etmiş keşişlerin adasına gittik. Bunun dışında genellikle (sekizinci ayın sonuna kadar) köyde inşaatla uğraştık.

İkincisinin dördüncü ayında eşimle beraber Sri Lanka'da hapse girdik; Allahtan çok fazla tutmadılar. Yedinci ayındayken bir kamyon tuğlayı tek başına indirdiği için erken doğum yaptı.

Üçüncüsünün kaçıncı ayıydı hatırlamıyorum, Kaçkar Dağında ve Hakkari'de Alman tur grupları için deneysel yürüyüş rotaları belirledik. Cilo Dağının epey bir yerine kadar yürüdük.

Dördüncüsü ile beşincisi başka markaydı. O kadar eğlenceli olmadı.

Onu ilk gördüğünüzde ne hissettiniz?

Çok şekerler. Çok güzeller. Üstelik her biri ful kişilikli, apayrı bir birey. Gördüğün an anlıyorsun ki seri imalat değil, her biri ayrı bir karakter, ayrı bir gülüş, ayrı bir çekim gücü.

Evde altları kim değiştirirdi?

Yüzde doksan beş anneleri. Belki haftada bir ben.

İsme nasıl karar verdiniz? Ne oldu?

Ermenice isimleri olsun istedim. Sonradan çıkma suni isimler olmasın, tarihi kökü ve geleneği olsun, ama dini mahiyette de olmasın. Ayrıca Türkçenin ve başka dillerin fonetiğine aykırı olmasın, yumuşak ge içermesin, filan.

İş ve sosyal hayatınız nasıl etkilendi?

Etkilenmedi.

Nasıl bir anne olacağınızı düşünüyordunuz? Oldu mu?

İyi bir anne olurdum, ama yazık ki kadın değilim. Deneyemedim.

Eş-dosttan giysi/oyuncak aldınız mı?

Epey giysi aldık. Bir sürü alacalı bulacalı, zilli zurnalı oyuncak da geldi ama onların çoğunu attık.

Bebeğinizin bakımına kimler yardım etti?

Birincisinde tek başımızaydık; ara sıra kayınvalide yardımcı oldu. Sonrakilerde evde her zaman bir iki yardımcı eleman bulundu.

Kendi tarifiniz bebek/çocuk yemekleri varsa anlatsanıza.

Biz ne yiyorsak çocuklara da aynısını verdik. Dişleri yokken püre yapıp veriyorduk. Acılı Adana dahil her şeyi yer ve sever çocuklar. “Çocuk

yemeği” vermek çocuğu aşağılamaktır. Aşağılanmış bir çocuktan sağlıklı yetişkin çıkmaz.

Çocukla beraber hayatınızda ve sizde neler değişti?

Olgunlaştırdı galiba bir miktar. Sorumluluk üstleniyorsun sonuçta.

Çocuğunuzla beraber neleri yapmaktan zevk alıyorsunuz?

Yaşına göre. Küçükken agucuk gugucuk yapmayı, iki yaşından sonra beraber marangozluk yapmayı, dağ yürüyüşüne çıkmayı, sonra satranç oynamayı, bilgisayar programı yazmayı, daha sonra dedikodu yapmayı, İngiliz edebiyatı tartışmayı.

Çocuğunuzun sevmediğiniz huyu?

Yok. Olsa da size söylemem.

Deneyimlerinize dayanarak babalara ve adaylarına önerileriniz var mı?

Çocuğunu adam yerine koy. Saygı göster. Söylediğini ciddiye al ve adam gibi cevap ver. İlgilendiğin zaman tüm yüreğinle ilgilen, ilgilenmek istemediğin zaman da seni esir almasına katiyen izin verme. Zevkini küçümseme. Çocuk kitabı alacaksan önce sen oku: sen zevk alıyorsan çocuk da alacaktır. Yoksa alma. Çocuk yemeği ve çocuk oyuncağı verme. Bunlar çocuğu eblehleştirir.

Babalık neymiş?

Görev ve sorumluluk.

29 Mart 2012

Ütopyalar

“Dünyada Şirince ve Matematik Köyü gibi ütopik çabalar var mı?” diye soran birine email.

Tonla var. Mesela buna bak, Chautauqua Institute, www.ciweb.org/ 140 yıllık bir yer. Dini nitelikte bir toplantı/kamp yeri olarak başlamış, Metodist mezhebinden vaizlerin yaz kampıymış. Şimdi basbayağı kasaba olmuş. Dünya çapında orkestrası, operası, tiyatrosu vs. var. Her alanda dünyanın önde gelen düşünce önderlerini çağırıp birer hafta misafir ediyorlar, sohbet ediyorlar. Sadece üyelere açık bir yazlık kasaba. Arsen geçen sene bunun yöneticilerinden birinin evinde kaldı.

Geçen gün Tavit’le Berlin’de sıra dışı bir otelde kaldık. Şehir dışında, yine dini nitelikte bir ütopya cemaati kurmuşlar. 19. yüzyıl tipi güzel evler, bedava hizmet veren bir hastane, huzurevi, otel vs. Merkezde de kocaman bir kilise.

En muazzam örnekler İsrail’deki kibbutz’lar. Şu dünyada gerçek idealizm mümkün duygusunu insana veren yerler. Engedi adlı kibbutz’da kaldık 2005’te (kral Davut’un gençliğinde çetesiyle beraber saklanıp eşkiyalık yaptığı yermiş). Dünyanın dört bucağından gelme mütevazı insanlar, çölün berbat bir yerinde dünyanın en olağanüstü botanik bahçesini yaratmışlar. 1967’ye dek asfalt yolu yokmuş. Üç tarafı Ürdün’le çevrili, yıllar boyu her gün top ateşi yemişler. Bunlar yılmamış, deli bir inatla botanik bahçesini geliştirmişler; Afrika’dan, Amazonlardan dünyanın en nadide ağaçlarını getirmişler. Bireysel mülkiyeti ve parayı reddetmişler.

Dünya dediğin yer bunların yüzü suyu hürmetine ayakta duruyor bir bakıma.

27 Nisan 2012

Dil Sözlüğe Değil, Sözlük Dile Uymalı

Zaman Gazetesi Haftasonu eki için Erkam Emre'nin soruları.

İnternetten yayınlanan sözlükler ve elektronik sözlüklerin yaygınlaşması eski ciltli sözlüklerin satış oranlarında ne gibi bir değişiklik yarattı?

Radikal bir şekilde düşürdü.

Artık sözlük kullanma ihtiyacı içinde olan kimseler, bilgisayar ve elektronik aygıtlara yüklenen sözlük programları veya internetten satın alınan sözlüklere yönelmekteler. Sizce bu tür kullanımlar ansiklopedik sözlüklerin yerini ne derecede alabilir? Veya ciltli sözlüklerin kullanımına son verebilir mi?

Sözlük ve ansiklopedi gibi veritabanı uygulamalarında kâğıt basımın hiçbir geleceği olmadığını düşünüyorum. Encyclopedia Britannica bile gidişi görüp havlu attı. Bizde sanıyorum okullarda bilgisayarlı sisteme geçilmesiyle birlikte kâğıt sözlüklere talep sıfıra düşecektir.

Radyo ve televizyonlarda sıkça rastladığımız, politika ve sanat camiasından çok önemli isimlerin bile yaptığı kelime kullanım hataları, anlatım bozuklukları ve telaffuz hataları ülkemizdeki sözlük okunması ve sözlüğün itibarı konularını gündeme getiriyor. Sizce insanımız sözlüğe rağbet etmiyor mu? Bunun ardındaki nedenler nelerdir?

Sözlük bir eğitim aracı değildir, referans kaynağıdır. Sizin "kullanım hataları, anlatım bozuklukları ve telaffuz hataları" diye ifade ettiğiniz şeyler dünyanın hiçbir yerinde sözlüğe bakarak düzeltilmez. İnsan sözlüğe bilgi aradığı veya bir bilgiden kuşku duyduğu için başvurur; anlatım bozukluğu veya kullanım hatası düzeltmek için sözlüğe bakmaz.

Belirttiğiniz problemler A) Türkçenin hızlı bir evrim sürecinde olması, ve B) yazı dili standartlarının henüz tam oturmamış olmasıyla ilgili şeylerdir.

Yazılı metin okuma VE yazma alışkanlıklarının artmasıyla birlikte bunların önemi azalacaktır.

Özellikle yayın organları tarafından yapılan yayınlarda çokça yapılan fakat fark edilmeyen veya bir kelimenin anlamının bilinmemesiyle ortaya çıkan hatalara somut örnekler verebilir misiniz? Bu gibi hatalardan "sözlük okuma kültürümüzün" ne seviyede olduğunu değerlendirebilir misiniz?

Diller hiç durmaksızın evrilir. Yeni kelimeler eklenir, eskileri kullanımdan düşer, anlam ve bağlam değiştirir, yeni deyimler türer, yeni gramer kuralları ve telaffuz modaları çıkar. Bu evrimden korkmamak gerekir. Mesela eskiden nesneye yönelik bir eylem olan *gasp* fiili şimdi kişiye yönelik eylem olarak kullanılıyor. "Bir mahkeme kararını icra etmek" anlamına gelen *infaz* şimdi bambaşka anlam kazandı. *Klozet* eskiden "hela odası" demekti, şimdi alafranga tuvalet taşının adı oldu. *Röportaj* eskiden "bir muhabirin olay yerinden gönderdiği haber" demek iken şimdi "mülakat" anlamını kazandı. Hata dediğiniz şey şayet yayın organlarında standart kullanım halini almış ve toplum tarafından benimsenmişse ona artık hata denmez, yeni kullanım standardı denir.

Sözlük, en iyi ihtimalle, geçen senenin kullanım standartlarını belgeleyen bir eserdir. Türkiye'de maalesef o da yok, feci derecede geçmişte kalmış, güncel kullanımdan habersiz, dil duyarlılığından yoksun, kötü sözlükler var. Oysa güncel dilin sözlüklere değil, sözlüklerin güncel dile uyması lazım. Mesela *seks* sözcüğünü alalım. Eskiden sadece "cinsiyet" anlamına gelen bir sözcükken 1960'lı yılların sonuna doğru "cinsel birleşme" anlamını da kazandı. TDK sözlüğü daha bu ikinci anlamın farkında değil, biliyor musunuz?

İnternetin de ülkemizde yaygınlaşmasıyla, Bugünlerde insanlar, ciltli sözlük veya akademik bir titizlikle yazılmış sözlüklerin yerine "Ekşi sözlük, İTÜ sözlük, İHL sözlük vb." gibi sosyal forum niteliğindeki sözlüklere itibar. Bunlar yanlış bilgi ve dezenformasyon içerebiliyor. Sizce insanları sözlük okumaktan ziyade sözlük yazarı olma gibi bir yönelişe sevk eden sebepler nelerdir? Bunların arasında ciltli

sözlüklerin elektronik olanlara nazaran eksik olması veya daha yavaş güncellenmesi söz konusu olabilir mi?

Nerede o “akademik titizlikle yazılmış sözlükler”? Haber verin ben de edineyim bir tane :))

Ekşi Sözlük maalesef son yıllarda bir çapulcu güruhunun eline geçti, özelliğini yitirdi. Oysa ilk çıktığı yıllarda olağanüstü bir eserdi, son devirde Türk dilinin başına gelmiş en güzel olaydı – yaratıcı, keskin zekâlı, esprili ve dile son derece duyarlı. Yerini dolduran bir şey henüz yok, ama eminim bir gün mutlaka çıkacaktır.

30 Nisan 2012

Lüzumsuz Kelimeler Sözlüğüne Katkı

İlahiyat Fakültesinde tez yazan bir hanımefendi yazmış, Kuran'da Yahudi din alimleri için kullanılan 'ahbar' kelimesinin neyin nesi olduğunu sormuş. Kaynağı nedir? Yahudice midir?

Bilmiyordum. Merak ettim. Kaç aydır raftan pek indirmeye fırsat bulmadığım kitapları indirdim. Şunları buldum:

Hem İbranice hem Aramice **Hbr** חבר (birleşmek, ilişmek, uymak, eşlik etmek, çift olmak) fiilinden **Hbar** ve **Habrâ** "1. bir şeyin eşi, yoldaşı, kardeşi, eşlik eden, refik, 2. öğrenci veya tilmiz, softa, din alimi" . İbranicede sesliyi izleyen bet harfi /v/ şeklinde söylenir, o yüzden sözcüğün İbranicesi **Haver** חָבֵר şeklinde telaffuz ediliyor. Klein'ın Etimoloji sözlüğüne göre "1. friend, associate, companion, 2. schoolmate, fellow student, 3. a scholar's title" imiş. Kastedilen şey acaba "associate professor" gibi bir sıfatken genel anlamda ilim adamlarına hitapta kullanılan bir deyim olmuş? Yoksa ilim ehline "yoldaş, bir yola bağlanan kişi" gibi bir kavram mı yakıştırmışlar? Emin olamadım.

Aynı kökten **Havvâr** "1. cinci, üfürükçü, 2. Zerdüşt rahibi" varmış. Yine aynı kökten bizim havra (Musevilerin dini toplantı mahalli) sözcüğümüzün esası olan **Hevrâ** "dernek, cemiyet, birliktelik" anlamında.

Arapçada bu kökün eşdeğeri olan **Hbr**حبر kökü "güzel olma, güzellik" anlamına geliyor. İlk bakışta anlam ilişkisi yok gibi görünse de eski dillerin birçoğunda "güzellik" anlamına gelen sözcüğün "uymak, yakışmak" kavramından türetildiği düşünülürse mantık anlaşılıyor. Mesela Türkçe **yahşi** < yakşı = yakışan. Kozmetik sözcüğünden tanıdığımız Yunanca **kosmê**, "1. uyum, uygunluk, 2. güzellik."

İslam literatüründe geçen **Habr** حَبر ve çoğulu **aHbâr** أحبار "Yahudi din bilgini" anlamında şüphesiz Aramiceden alınmış bir deyim, çünkü Hbr kökünün Arapçada kullanılan anlamıyla bir bağı yok. (İslamiyetin başlangıç döneminde İbranice ölü bir dildi; onunla yakın akraba bir dil olan Aramice,

Yahudi ve Hıristiyanların ortak kültür dili idi. İbraniceden direkt Arapçaya alınmış olsa sözcük *xawr* veya *xawar* ve *axwâr* şeklini alırdı.)

*

Bunları yazınca acaba Ermenicede kullanılan **axbar** աղբար (“kardeş, yoldaş”) bir Sami dilinden alıntı mıdır diye bir kurt düştü içime. Ama hayır, mümkün değil. Sözcüğün aslı **eğbayr** եղբայր’dır, genitiv **eğbôr** եղբօր. Hintavrupaca *bhratēr’in yansıması olduğu şüphesiz.

30 Nisan 2012

Bir Mayıııs, Bir Mayıs, MİTçinin Darbecinin Bayramııı

1 Mayıs 1977'yi izleyen ilk dönemde, hatırladığım kadarıyla, olayın niteliği konusunda bir tartışma yoktu. Komplo teorileri ilk kez ertesi senenin 1 Mayısında, Ecevit'e düzenlendiği rivayet edilen suikast nedeniyle gündeme geldi. Sular İdaresi üstünden ve Intercontinental Otelden ateş açan **keskin nişancılar efsanesi** 1980'lerin sonuna doğru itibar kazandı.

Son günlerde tazelenen bilgiler ışığında olayın gelişimi son derece basit görünüyor.

Bir kere keskin nişancı filan yok. Kalabalığın üstüne ateş etmek için keskin nişancı gerekmez. Ayrıca, linç edilen polis memuru ile kurşun yiyen iki üç kişi dışında ölenlerin hepsi izdihamda ezilerek ölmüşler. Sular İdaresi gibi mükemmel bir platformdan kalabalığa ateş edip **üç tane bile tutturamamak** için olağanüstü bir beceri gerekir. Meşhur fotoğrafta görünen tomsonlu kişilerin, olay olup bittikten sonra oraya çıkıp iş yapar gözükmeye çalışan (ya da çatışmadan kaçıp arazi olan) polisler olduğu, mükerrer tanık ifadeleriyle sabit.

Kazancı Yokuşunun ağzına park edilip çok sayıda insanın sıkışarak ölümüne neden olan kamyonetin DİSK'li bir sendikaya ait olduğu o zaman da ortaya çıkmıştı; otuz sene aradan sonra gene hatırlandı. Muhtemelen rakip sol grupların meydana girmesine karşı tedbiren oraya park edilmiş.

Kalabalığın üzerine beyaz Renault süren polislerin şeytani bir planın parçası olmadığı, arkadaşları linç edildikten sonra panik ve/veya öfke içinde öyle davrandığı, her iki taraftan çok sayıda tanık ifadesiyle doğrulandı. Kalabalığın üstüne sürülen panzerlerin ardında da yine polis beceriksizliği/ işgüzarlığı/ aptallığı hikâyesi var. Kontrolden çıkmış bir durum karşısında polis "bir şey" yapmak zorunda. Aptal komiserin biri, panik ve öfkeyle bir emir veriyor. Memur sürüsü, amirinden fırça yememek için emri yerine getirir gibi görünmeye çalışıyor. ("Lo Hamza, milletin üstüne mi sürecez şimdi panzeri?" "Sen bi tur at, komserim ateş püskürüyor." "Bas gaza amk, devirir lan bunlar bizi." "Iıı, karı ölmüş lan." "Sür olum, durursan bizi de paralar allahsızlar.")

Olayların, meydana girmeye çalışan Halkın Kurtuluşu grubundan bir veya birkaç kişinin havaya ateş etmesiyle başladığı konusunda herkes hemfikir. İlk bir veya birkaç el silah sesinin duyulmasından sonra meydanı ölüm sessizliği kaplıyor. Meydandaki “sol” grupların hepsi silahlı ve çatışmaya hazır bir ruh halinde. Kısa bir kararsızlıktan sonra herkes deli gibi havaya ateş etmeye başlıyor. Panik çıkıyor. Bir sürü insan ezilip ölüyor. **Bir alaturka klasiği.**

*

Bu olaydan beş yıl önce, aynı meydanda, Kültür Sarayı yangını hadisesine birinci elden tanık olmuştum. Hiç şüphem yok ki o seferinde de baş aktörler tedbirsizlik, cehalet ve suçu başkasına atıp kendini aklama güdüsü idi. O sefer devlet önce davranmış, suçu hayali bir sol komploya yüklemişti. İnsanlar tutuklandı, **soytarı mahkemeleri kuruldu**, sonunda bir şey çıkmadı.

*

Mitinge gelen silahlı grupların bir kısmı provokatör müydü? Oradaki o akıldışı çatışma ortamı TC veya diğer aktörler tarafından haince tasarlanıp uygulanmış bir planın ürünü müydü?

Mümkündür. Hatta bence muhtemeldir. Ama “solun” masumiyetini savunanlar bu argümanı **sonuna kadar götürmeyi** gerçekten ister mi, ondan emin değilim.

Solcuları provoke ettiler, kullandılar diyelim. Kaç kişiydi acaba provokatör ajanlar? Yüz? Bin? On bin?

Diyelim ki çok değildiler. Etkin önder kadrosundaki oranları neydi peki? O gün o grupları çatışma hırsıyla Taksim’e gitmeye azmettirenlerin kaçta kaçı ajandı? Yarısı? Hepsi?

Diyelim ki birtakım provokatör unsurlar taktik öncülüğü ele geçirdi. Taktiği belirlemeye gücü yetenlerin, stratejiyi ve hatta ideolojiyi de belirlemiş

olmadığı ne malum?

“Biz masumduk, haberimiz yoktu,” diyecekler elbette, ama inandırıcı değil. Hemen her silahlı eylemin içinde polisin, MİT’in ve askerin adamlarının bulunduğu daha o zaman herkesin bildiği bir şeydi. Ama konuşulmazdı. Her fraksiyonun askeriye içinde “güvenilir” bağlantıları, Harp Okulunda “dost” hücreleri, silah temin eden “sağlam” adamları vardı. Ama bunlardan söz etmek caiz değildi. Benim tanık olduğum kadarıyla Bulgar büyükelçiliği sol fraksiyonlara **şaşılacak kadar samimi** bir ilgi ve dostluk gösterirdi. Ama sebebi sorulmaz, enternasyonalci dayanışmaya hamledilirdi.

Philip Agee’nin *Inside the Company* kitabı 1975’te çıkmıştı. Türkçeye hemen çevrilmiş miydi hatırlamıyorum; ama isteyen, Amerikan istihbaratının Ecuador ve Meksika’da komünist harekete karşı Maocu ve diğer “devrimci” grupları nasıl örgütleyip finanse ettiğine dair son derece ayrıntılı bilgiye ulaşabilir, Türkiye hakkında da gerekli sonuçları çıkarabilirdi.

Evet, bazıları saftı. Evet, bazıları saf olmasa bile inandığı bir dava uğruna şeytanla işbirliği yapmanın gereğine inanmıştı. Evet, bazıları bilerek ve isteyerek alet olmuş olsa da otuz sene sonra insanları affetmeyi bilmek gerekir. **Kim bilebilir hangi çıkmazın, hangi korkunun ve hayalin sonucunda o yola girdiklerini?**

Ama otuz sene sonra hala aynı budalalıkta ısrar edenlere ne demeli, onu bilmiyorum.

*

Kenan Evren yargılansın diye tepinen solcular nasıl bir çelişkiden mustarip, farkında mısınız?

İki ihtimal var. Ya solcular masumdu. Vatan ve insanlık sevgisiyle eline silah almış idealist gençlerdi. Hayalleri uğruna memleketin zembereğini çıkardılar. O zaman, affınıza sığınarak söyleyeyim, Evren’in ciddi bir suçla itham edilebileceğini sanmıyorum. Adamın işi düzeni korumaktı; işini

yaptı. Eline silah alıp zenginleri soymak veya anayasayla müesses rejimi devirmek hoş bir ideal olabilir; **takdir de edersin keratalari**. Ama askerin görevi bunu önlemektir. Esas onu yapmasa suç olurdu.

İkinci ihtimal, ki son zamanlarda tartışılmaz veri gibi kabul edilen odur, Evren ve şürekâsının iktidarı ele geçirmek amacıyla yıllar önceden memlekette sağ sol çatışmasını körüklemiş olmasıdır. 12 Eylülde çatışmalar bıçakla kesilmiş gibi kesilmedi mi? Demek ki darbe arifesine kadar kendileri manipüle etmiş olmalı. O çatışmalarda ölen yirmi bin insanın kanı ellerindedir.

Eğer böyleyse Evren ve yardakçılarını en acımasız şekilde cezalandırmak gerekir, kabul. Ama onlarla beraber o komploda rol alan TÜM siyasi aktörlerin cezalandırılması gerekmez mi? **Bilumum sol ve sosyalist örgüt sorumluları ve kanaat önderleri dahil**? Deniz Gezmişi, Ertuğrul Kürkçüsü, topu birden?

*

Yanlış anlaşılmasın diye belirteyim, Evren ve şürekâsını yargılamak ve en sert şekilde cezalandırmak gereğine inanıyorum. Ama saçma sapan komplo kuşkularından ötürü değil, askerin kibrinin kırılması için. O kibir iyice kırılmadan memlekette medeni bir siyaset dili kurmak mümkün olmadığı için.

Ayrı mevzudur, başka zaman tartışırız.

8 Mayıs 2012

Aforizma

“Türk milliyetçiliği İslamiyetin modern bir mezhebidir” sözüme içerleyen bir okuruma email.

Her Türk milliyetçisinin içinde Avrupa kompleksiyle ezik bir Müslüman yatar desem çok mu acımasız olur?

11 Mayıs 2012

Duçarkhi ile Devr-i cihan

16 Mayıs: Uçakla Van. Minibüsle Özalp. Bisikletle Saray (21 km). Nefis yayla havası. Öğretmenevi'nde iki genç öğretmenle bir odaya verdiler. Geç saate kadar yatakhane sohbeti.

17 Mayıs: Sabahın köründe polis geldi, gözaltına aldı. Yakalama emri varmış. Ne zamandır duruşmalara çıkmıyordum ondanmış. Mahkemeye sevk edildim. Hakim sevimli bir genç bir kadındı. "Neden duruşmaya gitmediniz?" dedi. "Kısmet," dedim, "sizinle tanışmak nasipmiş." İfademi aldı, saldı. 11'e doğru yola düştüm. Bisikletle sınır 23 km, oradan Hoy 67 km, genelde yokuş aşağı. Yağmur yağdı, sırılsıklam oldum, çamurlara battım.

18 Mayıs: Bisikletle Salmas, 45 km. 18 liraya (16 bin tümen) berbat bir mihmanhane. Çarşaf en az bir aydır değişmemiş, ama itiraz edemeyecek kadar yorgundum.

19 Mayıs: Urmiye yolunda 20 km kadar bisiklet. Tırmanmaktan yorulunca otostop yaptım, öğlenden önce Urmiye'ye vardım. Şeytan dürttü, oto kiralamayı denedim. Ama İran'da henüz öyle bir şey duyulmamış, çok şaşırdılar, sanki "karını bana kirala" demişim gibi oldu. Şehirden 14 km uzaktaki Asuri köyüne bisikletle gidip döndüm.

20 Mayıs: En uzun bisiklet günü, 120 km. Akşam Mehabad, Kürt memleketi. Gerçekten sevdiğim ilk şehir. Karakterli bir yer.

21 Mayıs: Bisikletle Bukan, 70 km. Niyetim Sakkız'a kadar gitmekti. Yoruldum, Bukan'da dolmuşa bindim. Sakkız'ı da sevmedim, otobüsle ver elini Kermanşah. Akşam hava kararırken Tak-ı Bostan'da Sasani kaya anıtları.

22 Mayıs: Bisikletle Bisutun, 30 km, Darius yazıtı. Grotefend Hocanın hatırasına selam edildi. Bisikletle Kangavar, 55 km, Anahit tapınağı. Oradan dolmuşla Hamedan.

23 Mayıs: Feci yorgunluk, kolumda sürekli uyuşukluk. İsfahan’a devamdan caydım, kuzeye dönmeye karar verdim. Üniversitelilerle öğlene kadar sohbet. Sonra otobüsle Kazvin.

24 Mayıs: Bisikletle Kazvin-Manjil, 100 km. Reşt’e kadar inmeyi hedeflemiştim, Mencil’de lastik patladı, iki saat kaybettim. Dolmuşla Reşt’e devam. Hazar sahili bambaşka bir İran, Rize yeşili.

25 Mayıs: Dolmuşla Masule (Masouleh), harikulade bir dağ köyü. Oradan bisikletle Fuman, Sovme-e Sara, Rızvanşehr, Talış: 115 km. Öldüm. Canım buz gibi bir bira çekti. Baku’ya geçip oradan uçakla dönmeye karar verdim.

26 Mayıs: Bisikletle Astara, 80 km. Azerbaycan gümrüğünde gözaltına aldılar. Beş saat sorgu: Kimsin, Azerbaycan’a gelmekte amacın nedir, pasaportunda neden Ermenistan vizesi var? Üstü kapalı tehdit: burada seni kaybetsek kimsenin ruhu duymaz. İş büyüdükçe büyüdü, albayım geldi, KGB bozuntusu tipler geldi, her şeyim didik didik edildi. Tutuklusun dediler. Sonunda İran’a iade ettiler. Korkmadım desem yalan olur. Astara’da kaldım.

27 Mayıs: Otobüsle Tebriz. Bisikletle Tebriz turu, oradan Merend, 70 km. Berbat yol, feci kamyon trafiği, sanayi çölleri.

28 Mayıs: Otobüsle Şot (Şavt), oradan dolmuşla Karakilise, ıssız bir yaylada enfes Ermeni kilisesi. Bisikletle Maku, 70 km. Dolmuşla Bazergan sınır kapısı. Bisikletle Doğubeyazıt, 35 km.

29 Mayıs: Uçakla Ağrı-İstanbul. İstanbul havaalanında 5 saat sefillik. İzmir.

Toplam net 940 km bisiklet sürmüşüm.

31 Mayıs 2012

İran Notları

Kadın

15 gün İran'dan sonra Doğubeyazıt'ta ilk izlenim: sokaklarda kadın yok. Olanların büyük çoğunluğunun başı örtülü. Açık olanların yüzünde, kibirle nefret karışımı bir savaş maskesi: dokunursan yakarım! Göz göze gelmenin imkânı yok.

İran'ın her yerinde sokak halkının yarısı kadın. Hepsi örtülü, tabii, ama epey bir kısmının yüz ifadesi cıvıl cıvıl, kafanın arkasına kaymış uyduruk bir eşarp. Gözlerine baksan gülmeye başlıyorlar.

Hemedan'da beş sürücüden biri kadın. Mehabad ve Senendec gibi ağır taşra kasabalarında on sürücüden biri kadın. Doğubeyazıt'ta bir tane kadın sürücü görmedim.

Şiddet

Diğer fark: havaya sinmiş şiddet hissi. Doğubeyazıt çarşısında amaçsızca dolanan bir sürü erkek, onar-on beşerli gezen ayakkabı boyacısı çocuklar, gözlerinde çakal pırıltısı. Sınırdan girer girmez, "humm hümmm htannn htünnn" diye hömkürerek talim yapan askeri birlik, elde otomatik tüfekler. Adım başı polis, ağır silahlı. Biliyorum, doğu böyle, batı o kadar kötü değil. Gene da var memleketin havasında bir şeyler.

İran daha yumuşak, daha mülayim. İnsanlar genellikle nazik. Polis Türkiye'yle kıyaslanmayacak kadar az, çoğu temiz suratlı genç çocuklar, soru sorunca utangaç utangaç gülümsüyorlar. Uçsuz bucaksız bir Yozgat çarşısı düşün: öyle. Daracık bir dünya içinde kendince kibar, konuksever. Daha alçakgönüllü.

Trafik kaotik, ama genellikle Türkiye'den daha saygılı. Diğer sürücülere sövüp sayan az. Arabanın biri küt diye önüme kırdı. Ben "oha" hareketi yapınca adam arabadan indi, el salladı, özür diledi.

Harici (yabancı) görünce şaşırıyorlar. Otomatik refleks, buyur, çay içelim, sohbet edelim. Ama bizdeki o yapışkan ısrar da yok.

Bisikleti hiçbir yerde kilitleme gereği hissetmedim (hoş, zaten kilidim yoktu). Doğubeyazıt'ta ilk kez biraz endişelendim. Otelin avlusu bile pek güvenli gelmedi.

Kırk kişiden duyduğun mantra: "İran'da emniyyet waar, azadî yoox."

Kitap

İran'a girerken gümrükte ilk izlenim. Çantamdaki kitaplara takıldılar. Bunlar ne? Abrahamian, *A History of Modern İran*. Geert Mak adlı Hollandalının *In Europe* isimli gezi/tarih kitabı (nefis bir eser, okuyun derim). J. M. Synge, *The Aran Islands*, İrlanda romantik milliyetçiliğinin klasiği. Bir de Sedat Laçiner'in *İçimizdeki İsrail* adlı hezeyannamesi. Bu kitaplarla İran'a giremezmişim. O zaman girmem dedim. Epey tartıştık. Sonunda saldılar.

Memleketi biraz tanıyınca anlıyorsun. Alışık değiller. Piyasada kitap diye bir şey yok. Urumiye 400.000 kişilik şehir, Kermanşah 700.000, Hamedan 300.000 ama bir sürü üniversitesi var. Allah için bir tane kitapçı dükkânı yok. Ders kitapları okulda fotokopi olarak verilirmiş, din kitapları da camide. Başkaca kitap yok. Tahran'ı bilmem, ama taşrada görülmüş şey değil.

Doğubeyazıt çarşısında 100 metre dahilinde üç tane kitapçı/kırtasiyeci. Üçünde de güncel çoksatanlar, bir sürü Kürt propagandası, aşk romanları. Ama sonuçta seviyesi yerlerde sürünse de, kamu fikriyatını ilgilendiren bir sürü kitap var, ve anlaşılan satıyor da. Soner Yalçın'ın boktan kitabının bile bir memleket için ne büyük lüks olduğunu idrak ediyorsun.

Sosyalizm

İlk gün Hoy, ertesi gün Salmas. Ben bu duyguyu tanıyorum. Evet: 1980 Çekoslovakya, ya da 1990 Erivan. Aynı kasvetli kıstırılmışlık havası, sosyalist rejimin riya ve propaganda dolu zehirli atmosferi. Adım başı,

vatandaşa ulusal görevini hatırlatan propaganda tabelaları: Namaz sütun-e İslam est, Allahü ekber, Ya Ali ya Veli vs. Marx ve Lenin yerine, Hazreti Ali portreleri, aynı devrimci ciddiyet, çatık kaş, kalkık çene. Tüm sokak adlarında rejim propagandası: Oktobr İhtilali yerine Şehidan caddesi, Leninski Prospekt yerine Veliülasr bulvarı, Proletarski yerine Vahdet veya Risalet meydanı.

Bunları ciddiye alan bir Allahın kulu var mıdır? Sanmam. Orta kademedeki memurun, bir üst kademeye sadakat bildirme eylemidir bunlar. Yoksa sokaktaki adamın umurunda bile değil. Mollaların sülalesine küfredip geçiyor, o kadar.

Buradaki kasvetin sosyalist rejim kasvetinden tek farkı, küçük girişimciyi yok etmemişler. Aksine, memleket bir baştan bir başa küçük dükkâncı, küçük tamirci, küçük taksici, küçük pazarcı, küçük imalatçı ile dolup taşıyor. Esnaf Cumhuriyeti. “Küçük kapitalist sosyalizmi” desek uyar mı acaba?

Kapitalizm

Küçük sermayeyi serbest bırakırken, büyük sermayeye nefes aldırmamışlar. Büyük işletmelerin tamamına yakını devlet tekelinde. Hayır, devlet demek yanlış, molla mafyasının tekelinde: siyasi sadakat ve korku üzerine kurulu dev bir çıkar çarkı. Eski Sovyetlerdeki parti mafyasının eşdeğeri.

Büyük üretim durmuş, çürümüş. Taşıt araçlarının hepsi 1970’ler modeli ve dökülüyor. Beyaz eşya sektörü Türkiye’nin kırk yıl önceki seviyesinde: kaba, ilkel, özensiz. Benzin istasyonları çöplük görünümünde; her birinin önünde yüzlerce araçlık kuyruk. İnşaat sektörü kasaba taşeronluğu seviyesinin ötesinde hayat belirtisi göstermiyor Tahran belki farklıdır, bilmem; Tebriz’deki yeni binalara bizim Selçuk belediyesi dönüp bakmaz.

Televizyon beş yahut yedi kanal; hepsinde aynı içi geçmiş molla propagandası, devlet bültenleri, ilkokul müsameresi tadında diziler, çiçekli fonda Kuran ayetleri. Reklam sektörü taş devrinde, çünkü reklamı yapılacak marka yok. Doğru dürüst büyük mağaza yok. Starbucks yok. AVM yok. Turizm yok. Her şehirde Şah zamanında yapılmış bir iki otel, Tusan otelleri

tadında, belli ki o günden beri tamirat görmemiş. Çoğunda o günden beri çarşaflar da pek değiştirilmemiş.

Kredi kartı ile daha tanışmamışlar. Oto kiralarlar mı diye araştırdım, henüz öyle bir şey duyulmamış.

Büyük kapitalizm olmaz olsun, peki. Ama o olmayınca, o kapitalizmin ve onun getirdiği gelir ayrışmasının gölgesinde büyüyen özgürlük adacıkları da hak getire – ne sanat galerileri, ne özgün butikler, kaçık kafeler, sıra dışı lokantalar, duyulmamış müzikleri çalan radyolar, alışılmamış fikirleri söyleyen yazarlar. Her yerde aynı sıradanlık, aynı ucuzluk, aynı uçsuz bucaksız ve çıkışsız vasatlık. İlk bir iki gün sempatik gelebiliyor doğrusunu istersen: Yozgat çarşısı da sevimlidir, bir yere kadar. Ama hayat boyu buna mahkûm olduğunu düşün!

Doğubeyazıt'ta MM Migros vardı. Tavaf eder gibi dolaştım, rafları okşadım. O bolluk, o ihtişam, o emek! Bir sürü alacalı bulacalı işe yaramaz mal belki, evet. Ama başka ve uzak bir dünyaya açılan bir kapı. İnsanları o sefil kasaba yaşantısının ötesine çağıran bir siren şarkısı.

Dünya

Dünyadan çok kopuklar.

Resmi televizyon içler acısı. Sanırım başörtüsüz kadın göstermek yasak olduğundan, hayvanlar alemi belgeselleri dışında yabancı film oynatamıyorlar. Basın beş on sayfalık propaganda bültenlerinden ibaret. Kitap yok. Yabancı basına ulaşmak imkânsız ötesi. İnternette bildiğin büyük sitelerin hepsi (face, twitter, blogger, youtube) yasak. Türk basınının çoğu yasak. Aradıklarımdan sadece Taraf serbestti nedense; o da paralı olduğundan, kredi kartının duyulmadığı bir ülkede kimseye faydası yok.

Turizm yok: 15 günde, bir iki Türk kamyon şoförü ile Suriyeli bir üniversite öğrencisi dışında tek yabancıya rastlamadım. Yabancı dil bilen yok gibi bir şey. Pasaport almak çok zor değilmiş. Ama herhangi bir ülkedeki fiyat düzeyi İran'ın ortalama beş ila on katı olduğundan, servet sahibi olmadıkça yurt dışına seyahat etmek zor.

Herkeste uydu varmış gerçi. Batıdaki Türk vilayetlerinde millet sadece Türk televizyonu izliyor. Oradan bakınca Türkiye refahın, zenginliğin, uygarlığın, özgürlüğün adeta Kâbesi. Reklamlara bak, ağzın açık kalır. Ne mutlu insanlar! Ne kibar bankalar! Özgürlüğün güvencesi, esnek ve emici pedler!

Türkiye'nin bu derece ezici bir kültürel/ekonomik üstünlük kazandığı bir dünyada, yarın öbür gün İran'ın başına bir şey gelirse, beş yüz yıldan beri Acemlerle yaşamaktan memnun görünen İran Türkleri ne tepki verir? Türkiye'nin başına bundan dolayı hangi gaileler açılır? Doğrusu, kestirmek kolay değil.

Türkler

İran'da herkes Türkçe bilir diye anlatırlardı. Tam doğru değil. Son derece net bir coğrafi bölünme var. Doğu ve Batı Azerbaycan, Erdebil ve Zencan vilayetlerinde toplam sekiz milyon kadar Türk yaşıyor. Bu bölgelerde standart konuşma dili Türkçe. Sokakta herhangi birine hiç tereddüt etmeden Türkçe hitap edebiliyorsun. Köy isimlerinin birçoğu Türkçe. Hoy ve Maku civarındaki Kürt azınlık da ikinci dil olarak Türkçe konuşuyor. Astara civarında Talış dili konuşan Sünni azınlık çarşıda gündelik iletişim dili olarak Türkçe kullanıyor.

Türk bölgesinin dışına çıkınca Türkçe bilen insan binde bir. Güneye doğru inince Mehabad'dan öteye standart dil Kürtçe. Daha güneyde, Kermanşah'ı geçince Lurice başlıyor. Hazar Denizi kıyısındaki Reşt civarında yerli ahali Farsçanın yanı sıra Gilaki konuşuyor; Türkçe bilen yok. Harbi Farsileri sadece Hemedan'da gördüm galiba.

Erdebil-Tebriz-Merend-Maku üzerinden Doğubeyazıt'a gelmek tuhaf bir duygu. Türk diyarından çıkıp Kürdistan'a geliyorsun.

İslam

On beş gün boyunca İran'da alenen namaz kılan kimseye rastlamadım. Türkiye'ye geçince dakika bir gol bir, Gürbulak gümrüğünde amca

kamyonun yanına seccadeyi sermiş, akşam namazında. İlk Cuma Salmas'ta, ikinci Cuma Fuman'da Cuma camiine uğrayıp kapıdan içeri baktım. Ahım şahım bir kalabalık yok, bizim Selçuk'taki Tahsin Ağa camii daha işlektir.

Karşılaştığım herkes, istisnasız, Humeyni'nin, Ahmedinejad'ın, mollanın, rejimin ebesini sinkaf etme kararlılığındaydı. On beş ayrı şehirde belki yüz kişiyle sohbetin akışı: "İran'ı nasıl buldun?" "Ehm, çok yahşı, ehali mihmanperveer, gak guk." Muhatabın yüzünde acıma ve küçümseme ifadesi belirir. Mollanın ve Ahmedinejad'ın ebesi anılır. Sohbet ilerlerse Humeyni de anma faslından nasibini alır.

Hatırlar mısınız, eski Sovyet bloku ülkeleri dünyada sosyalizme inanan kimsenin bulunmadığı yegâne ülkelerdi. İran da galiba o yolda, Müslümanlığa inanan kimsenin kalmadığı bir ülke. Ben (Hemedan'da iki üniversiteli genç dışında) entelektüel kesimden kimseyle karşılaşmadım; ama bizim Celal Mordeniz'in anlattığına göre, dünyanın hiçbir yerinde Tahran'daki kadar çok ve radikal ateiste rastlamamış.

Türkiye'nin de böyle bir molla tedavisine ihtiyacı var mıdır acaba?

5 Haziran 2012

At Binenin

“At binmek mi, ata binmek mi?” diye soran Ahmet Bozbey’e email.

“At binmek” deyimi anlaşılan 1990’larda türemiş ve 2000’lerin başından bu yana egemen hale gelmiş. Hürriyet ve Milliyet arşivlerinde 1999’dan itibaren kullanımda ani artış görülüyor. Şu anda (özellikle at sporuyla ilgili çevrelerde) yaygın olarak kullanılan deyim budur. “Ata binmek” avam sayılıyor. Dativ ek alma kuralı burada bir şey ifade etmiyor. Sonuçta dil eğer böyle bir konvansiyon oluşturmuşsa, gramer kuralı dile uymak zorundadır, dil gramer kuralına değil. İngilizcede de “bir yere gitme” anlamında *go* fiili kural olarak *to* edatını alır, ama ‘*go home’* denir, *‘go to home’* denmez. Allah’ın hikmeti, sual edemezsin.

Ben halâ *ata binmek* diyorum, ama eski kafalı olduğum için. Daha doğrusu, dil alışkanlıklarım 1990’dan önce oluştuğu için.

5 Haziran 2012

Kuknûs Kuşu

Feridüddin Attar'ın Mantıkü't- Tayr'ında adı geçen kuknus kuşunu soran Melis Bigin'e email.

Süryanice *qûqnus* = "kuğu". Bu da Yunanca *κύκνος* (kúknos "kuğu")'dan alıntı. (Aynı kaynaktan Latince *cygnus* > Fransızca *cygne*, aynı anlamda).

Steingass'ın Farsça sözlüğü de Yunanca kaynağa işaret ediyor, ama ara basamak Süryanice olmalı. Nihai kaynak Ortadoğu olabilir mi? Sanmam. +us eki, Süryaniceye Yunancadan alındığının belirtisidir.

5 Haziran 2012

Dinî Terminolojinin Kökenleri

İslami terminolojinin kökenlerine ilişkin bir kitap tasarladığım günlerde, bir arkadaşıma email.

Cehennem sözcüğünde ilginç olan şu veya bu kültürden gelmesi değil, dünyevi bir metafordan çıkıp adım adım efsaneleşmesi. Kudüs şehrinin çöplüğünün adı cehennem. Yeremya peygamber (MÖ 7. yüzyıl), Kudüs halkı eğer Allaha itaat etmezse cesetlerinin çöplükte yanacağını söylemiş. İsa (1. yüzyıl), eğer kolum günah işlerse çöplükte yansın, bedenim günah işlerse çöplükten kurtulmasın demiş. Milat sonrasında Yahudi tefsircileri Hinnom Vadisi deyimine deruni, mistik bir anlam yüklemeye başlamışlar. 7. yüzyıla gelince bir de bakmışın, Kudüs'ün çöplüğü İslami kozmolojinin temel direklerinden biri haline gelivermiş.

Din sözcüğünü al. İrani bir kelime. MÖ 6. yüzyılda İran'ın devlet dini olarak örgütlenen Zerdüşt inancının ve pratiğinin adı. Aynı yüzyılın devamında Yahudiler İran himayesine girmiş, Babil esaretinden kurtulmuş, Kudüs'te tapınağı yeniden inşa etme sürecine girmişler. Ezra ve Nehemya Peygamberler öncülüğünde, dededen kalma bin türlü gelenek ve törelerini derleyip tek tanrılı bir "DİN" olarak organize etmeye girişmişler. Sözcüğü de, kavramı da, o tarihte İran'dan ithal etmişler.

En hoşlarından biri **sırat**. Stratum Latince "taş döşeli yol"; Roma imparatorluğunun en meşhur icatlarından biri. İmparatorluğun Suriye ve Mezopotamya vilayetlerinde Aramice şekli srat, bildiğin "karayolu" demek. 7. yüzyıl Mekke'sinde o yolların hatırası bile kalmamış belli ki, sadece anlamı hatırlanmayan bir deyim kalmış geriye. İngilizce *street* aynı sözcük.

Bana çarpıcı gelen bir nokta şu. Kuran'ı kaleme alan kişi, her kim ise, "Tevrat" ve "İncil" adını verdiği kitapların içeriğinden haberdar değil. Sadece çok muğlak, kulaktan dolma bilgileri var. Belki Danyal Peygamber kitabına bir şekilde ilk veya ikinci elden ulaşmış görünüyor, çünkü Kuran'da Yahudi kutsal kitabına yapılan referansların büyük bir bölümü (Cebrail, Zülkarneyn, Yecüc Mecüc, Deccal, Nemrut vs.) o kitaba ait. Oysa Danyal kitabı Milat zamanlarında Babil'de (Irak'ta) popülerlik kazandığı

için Tevrat külliyatına sonradan ve kerhen eklenmiş bir halk masalıdır. Say ki Avrupa'ya peygamber inmiş, Battal Gazi destanını İslamın kutsal kitabı zannediyor.

11 Haziran 2012

Kılavuzu Karga Olanın…

Sedat Laçiner'in ***Dışımızdaki PKK İçimizdeki İsrail*** *adlı kitabına dair notlar.*

"Dış politika ile ilgili New York'ta herhangi bir toplantıya gidin, salonda 50 kişi varsa 30'u Yahudidir. Ya da Temsilciler Meclisinde veya Senatoda herhangi bir toplantıya gidin, oran %60'ın altında asla değildir. Hatta dışişleri ve savunma bakanları genellikle Yahudidir."

Demiş hocamız, kendinden emin, ortalama Türk okurunun bu "bilgileri" sorgulamayacağından emin. Dünyadaki gizli Yahudi hükümranlığına dair gerekli sonuçları çıkarmayı da ihmal etmemiş. Türkiye havası solumuş olan herkes bunun aşağı yukarı böyle olduğunu bilir, değil mi?

O kadar emin konuşmuş ki bir an kendinden kuşkuya düşüyorsun, acaba ben mi yanlış biliyorum diye. Allahtan gugıl çağında bilgiye ulaşmak zor değil, bilemedin çeyrek saatlik araştırma. 1945'ten bu yana 19 adet ABD dışişleri bakanı görev yapmış, aralarında tek Yahudi var, Henry Kissinger (1973-77). Madelaine Albright (1997-2001) Yahudi ana babadan doğmuş, ama Hıristiyan olarak yetişmiş, kökenlerini uzun yıllar sonra öğrenmiş. Başkası yok.

23 savunma bakanından biri Yahudi, Harold Brown (1977-1981). Yahudi olduğu için California Club üyeliğine kabul edilmemesi olay olmuş: ta 1976'ya dek Kaliforniya'nın en prestijli kulüpleri Yahudilere kapalıymış. Clinton'ın ikinci dönem bakanı Sebastian Cohen'ın (1997-2001) babası Yahudiymiş, annesi değil, kendi de değil. Başka yok. 23'te bir buçuk diyelim, %6 eder. Amerika'nın savunma ve dışişleri bakanları "genellikle Yahudi" değilmiş.

Türk tehlikesi

"Klasik çağlara bakarsanız Fransa'da çıkan kitapların %80'den fazlasının Türkler, daha doğrusu 'Türk tehlikesi' üzerine olduğunu görürsünüz. Yani Türkler, Avrupalıların zihinlerinin derinliklerinde çok kuvvetli bir yer işgal

eder… Çünkü Avrupa'yı gerçek anlamda bir siyasi kıta haline getiren Türk tehlikesidir."

Hocamız "klasik çağlarda" Fransa'da çıkan kitapları incelemiş, adamların Türk tehlikesiyle yatıp kalktığını tespit etmiş. Vasati Türk kamuoyunun "sen neymişsin be abi" ihtiyacını tatmin ediyor mu? Ediyor. Gerçi bu kadar hayati bir konuyu Jean Bodin, Francis Bacon veya Hugo Grotius gibi devrin sayılı siyasi düşünürleri neden o kadar hafif geçiştirmişler diye merak etmiyor değil insan ama olsun, yüzde seksen az buz rakam değil.

Doğru mudur diye bakıyoruz. British Library'nin *Incunabula Short Title Catalogue*'una göre 15. yüzyıl sonuna kadar bütün Avrupa'da 29.000 matbu eser basılmış. Bunlardan toplam 112 tanesinin başlığı, 'Türk' sözcüğünün herhangi bir varyantını içeriyor. Eder binde üç buçuk. Aklına gelmeyecek başlıklarla beraber bilemedin binde beş olsun.

16. yüzyıla gelince önce karşımıza Almanya çıkıyor. *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts,* Alman dil alanında 16. yüzyılda basılmış matbuanın dizini, toplam 110.000 eser. Türk, Tuerck, Constantinopel, Othman, Othoman, Mahomet, Soliman, Orient vs. akla gelen bütün anahtar kelimeleri arıyoruz, toplam 300 civarında yayın buluyoruz, çoğu broşür, rapor, haber bülteni filan. Etti binde üç.

İtalya'ya geçiyoruz, *Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo*, 16. yüzyıl İtalyan yayınlarının genel sayımı, 63,500 başlık, binde beş kadarı Türkiye ve Türklerle ilgili. Fransa için *Bibliographie des éditions françaises du seizième siècle'*i tarıyoruz, 16. yüzyıl Fransız yayınları kaynakçası yani. Yazık ki bunlar toplam sayı vermemişler, onun için oran belirlemek mümkün değil. Ama kaba bir taramadan, rakamın Almanlardan biraz düşük, belki binde iki civarı olacağı anlaşılıyor. Yüzde seksen değil her halükârda. Binde seksen de değil. Zorlasan da on binde seksen çıkmaz.

Mazlum Azerbaycan

Hocamız bütün dünyada Türklerin haksızlığa uğramış mazlum bir ulus olduğu kanısındadır. Buna karşılık Ermeniler, tıpkı Yahudiler gibi, hep

kayırılmış ve haksız ayrıcalıklardan faydalanmışlardır. Sosyalist Sovyetler bile bu ırkçı yaklaşımdan kendini kurtaramamıştır.

“Sovyetler döneminde bile Ruslar İslam’ı gündelik hayattan silmek için her şeyi yapmışlardır. Gidiniz bakınız, bugün Bakü’de tarihi kaç camii [sic] kalmış? Bir de Gürcistan’ı ve Ermenistan’ı gezin, sanırsınız tüm ülke bir kiliseler ülkesi. Kısacası Türklerin diğer dinlere gösterdikleri toleransın binde birini bile Avrupa’da göremezsiniz.”

Hep aynı şeyi işaret etmekten ben de sıkıldım ama dikkat edin, yurdum insanının doğruluğundan kuşku duymayı aklından bile geçirmeyeceği “bilgilerdir” söylediği. Popüler olduğu kesin. Peki doğru mu?

Gene dalıyoruz internete. Bakü şehir içinde halen ayakta duran altı veya yedi tane tarihi cami görünüyor. Türkiye standartlarına göre az, evet. Ama Şii standartlarına göre normal dışı sayılmaz, İran’ın orta boy tarihi kentlerinde de sayı bundan pek farklı değil. Daha önemlisi şu: bundan otuz kırk sene öncesine kadar Bakü bir Müslüman şehri değildi ki? İstatistikleri bulmak zor değil. Buyur: 1897 sayımında şehir nüfusu 110.000, bunun %36’sı Azeri Müslüman, bakiyesi Rus, Ermeni, Yahudi vs. 1926’da toplam sayı 453.000, Müslüman ve Azeri oranı %26. 1939’da %24, azalmış. Azerilerin şehirde çoğunluğu elde ettiği ilk tarih, şaşıracağız şimdi, 1979. Dolayısıyla Bakü’de neden çok cami yok diye sormadan önce, hani nerede Rusların, Ermenilerin kiliseleri diye sormak daha mantıklı geliyor insana.

Tarihi bir camiyi Komünistler yıkmış, evet. 13. yüzyıldan kalma Bibi Heybet Mescidini 1934’te dinamit koyup uçurmuşlar. Velakin aynı tarihte kentin Rus Ortodoks katedralini ve ana Katolik kilisesini de uçurmuşlar. Yani denge gözetmişler. Epeyi arayıp taradıktan sonra bunun – en azından Azerbaycan için – oldukça tekil bir olay olduğu sonucuna varıyoruz. Çok cami ve kilise kapatılmış, terk edilmiş, sosyal işlere tahsis edilmiş vs, ama açıkça dinamitleme hadisesi hayli radikal bir meydan okuma gibi görünüyor, öyle her Beş Yıllık Plan döneminde yapılan rutin işlerden değil. Erzurum’daki Ermeni katedralinin CHP hükümeti emriyle havaya uçurulmasıyla aynı yıla denk gelmesi belki de tesadüf değildir.

Aklımıza başka bir konu takılıyor. Erivan’da kaç tarihi kilise varmış ayakta? Cevap: üç tane. Dördüncüsü 7. yüzyıldan kalma Boğos ve Bedros kilisesiymiş, Komünistler 1931’de yıkıp yerine Moskva Sinemasını yapmışlar. Bak sen.

Ermenistan’la Gürcistan’ı gezsen sanırsın kiliseler ülkesi, doğru. Oralarda medeniyetin Azerbaycan’a oranla daha eski ve daha üretken olmasıyla da alakalı olabilir belki, mümkün. Ama olmayabilir de. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin resmi sitesine bakarsan, Azerbaycan’da koruma altında olan tam 552 adet tarihi cami ve mescid varmış. Az sayılmaz.

Tarihi değiştiren one minute

Konumuz son yıllarda yıldızı parlayan dış siyaset analistlerimizden Prof. Dr. Sedat Laçiner’in *Dışımızdaki PKK, İçimizdeki İsrail* adlı kitabı. Laçiner, ASAM yöneticisi olarak Türkiye’nin Ermenistan ve Ermeni politikasını şekillendirenlerden biri. Dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu’nun yakın danışmanı. PKK’yi polisiye tedbirleriyle imha etme politikasının başlıca savunucularından biri olduğu söyleniyor. Yabana atılacak bir isim değil yani. Yükselen Türkiye’nin sesi.

Kabul etmek lazım ki memleketin nispeten aklı başında insanlarından biri Laçiner. Özgürlükler ve demokrasi hakkında söyledikleri gayet net ve doğru sözler. Askeri vesayet, eğitim reformu, yeni anayasa vesaire hakkında aklı başında insanların alkışlayacağı görüşleri var. Çanakkale Üniversitesi rektörü sıfatıyla, üniversite bünyesindeki kilise harabesini kilise olarak onartmak hususunda yaptığı cesur çıkış da övgüye layık.

Kitabında Türkiye’nin dünyadaki konumuna ilişkin geniş bir ufuk turu sunuyor. Türkiye’nin dünya ülkeleri için ‘model’ olmasa bile bir ‘kutup yıldızı’ olduğunu savunuyor. TSK’nın 1960’tan sonra yaşadığı yozlaşmanın, ülkenin gerçek potansiyelini açığa çıkarmasını önlediğini anlatıyor. Dünyadaki yerleşik iktidar yapılarının ardında Yahudilerin ve İsrail devletinin bulunduğuna dair teorilerini izah ediyor. Başbakanın Davos’taki ‘one minute’ çıkışının bu nedenle “sadece Türkiye veya İsrail tarihi açısından değil, dünya tarihi açısından çok kritik bir olay” olduğunu

belirtiyor. İslami tarikatler dahil olmak üzere pek çok kurumun içinde İsrail'in gizli emellerine hizmet eden uzun soluklu ajanların bulunduğunu açıklıyor (ancak Türkiye'de anti-semitizm asla yoktur ve yazarımız ırk ve din ayrımcılığına karşıdır). PKK'nin İsrail başta olmak üzere sayısız yabancı ülke tarafından kontrol edildiğini, bu yüzden Türkiye için meşru bir muhatap kabul edilemeyeceğini bildiriyor. Nihayet Türkiye'nin Osmanlı'dan devraldığı büyük medeniyet misyonunu yerine getirmek için – başta eğitim reformu olmak üzere – yapması gerekenleri sayıyor.

Dış siyasette felakete doğru

Türk dış politikasının eşine az rastlanır bir fiyaskoya doğru dörtnala yol aldığını düşünüyorum.

Komşularla "sıfır sorun" politikasını ilan eden Türkiye, bir sene içinde hem İsrail hem Suriye ile savaşın eşiğine gelmeyi başarmıştır. Irak merkez yönetimiyle köprüler atılmıştır. İran cephesinde kulağa uzaktan uzağa savaş homurtuları gelmektedir. Mısır ve Libya'da Türkiye denklemin dışına düşmüştür. AB ilişkilerinin kilidi pozisyonundaki Kıbrıs konusu batağa saplanmıştır. Ermenistan'ı kucaklama teşebbüsü kepazelikle noktalanmıştır. Kafkasya'da Türk – ve belki Amerikan – hayallerinin taşıyıcısı olması beklenen Gürcistan, dayağı yiyip kenara çekilmiştir.

Hepsinden daha kaygı verici olan, Rusya ile ilişkilerdeki pürüzlenmedir. Hatırlayın: Nisan ortalarına doğru Türkiye fiilen Suriye'ye savaş açma noktasına gelmişti. Rusya'nın savaş gemilerini Tartus'a gönderdiğini açıkladığı gün, belki de tesadüf, o mevzu kapanıverdi.[9]

Laçiner'in kitabını okurken sanki bu fiyaskonun ipuçlarını görür gibiyiz. Yer yer gülünçlük raddesine varan bilgi noksanlığı, evet, ama esas sorun o değil sanırım. Asıl sorun kibir. Önyargılarını "bilgi" zanneden, o ölçüsüz, çapsız güven. Kulaktan dolma kavramcıklarla dünyayı fethe çıkan neo-Enverist megalomani. Bilgi, oysa, tevazu ister. Biliyorum sandığın şeyleri sınamaya tenezzül etmeyecek kadar kendinden eminsen, bir şey öğrenemezsin.

Bana yüz yıl öncesinin Genç Türklerini hatırlatıyor, biliyor musunuz? Onlar da dinamiktiler. Dünyaları fethetmeye hazırdılar. Osmanlı'yı dirilteceklerine güvenleri tamdı. Mağrur duruşları ve yakışıklı bıyıkları vardı. Manastır askeri idadisinde ve Selanik kahvelerinde duydukları dedikodularla dünyayı ve tarihi çözdüklerine inanıyorlardı. Çok cahildiler.

Bin yıl geçse birbiriyle aynı masaya oturmayacak dört kıytırık Balkan devletini Osmanlı'ya karşı ittifaka sokmayı başardılar. On yılda on ülke kaybettiler. Özür bile dilemediler.

Yeniçağ Avrupa yayın hayatında Türklerin payına dair verdiğim bilgilere itiraz eden Barış Uygur'a email.

1. Basılan eser mi, baskı adedi mi kriter olmalı? Tirajlar hakkında sağlıklı bilgiye ulaşmak imkânsız olduğu için, ister istemez ilki olacak. Müteaddit basımlar kataloglarda genellikle ayrı ayrı listelendiği için, popüler eserlerin çok baskı yaptığını varsayarsak, bir tür "popülerlik katsayısının" istatistiklere dahil olduğunu düşünebiliriz.

2. Wunder'in sözünü ettiği 1455 basımı broşürün keşki başlığı olsaydı. 15. yüzyıl basımları için *http://istc.bl.uk/search/index.html* eksiksize yakın bir veritabanına benziyor. Arama fonksiyonları zayıf olduğu için (ve konu hoşuma gittiği için) browse fonksiyonunu kullanarak a'dan i'lere kadar bütün kataloğu sayfa sayfa taradım. Mutlaka gözümden kaçmış olan birkaç eser vardır, ama (Narrenschiff misali, başlığından konusu anlaşılmayanlar hariç) toplam 26.000 içinde üç veya beşten fazla gözden kaçırmış olacağımı sanmıyorum.

3. Ingram'ın doktora tezine ekli liste benim bulgularımdan çok farklı bir şey söylemiyor ki? 16. yüzyıl için Ingram (sf. 394) toplam 822 parça Turcica saymış. Kaynak gösterdiği Registers'taki toplam kayıt sayısını belirtmemiş. 16. yüzyıl için Almanya/Almanca toplamının 110.000, İtalya toplamının 68.000, Fransa toplamının yaklaşık 80.000 olduğunu gözönüne alırsak, İngiltere toplamının da bunlardan çok farklı olmayacağını düşünebiliriz. Bu da bize yüzde 1'den düşük bir oran verir. Ben literatüre çok vakıf olmayan biri sıfatıyla, sadece başlıkları tarayarak binde üç ila beş buldum. Bu kadar yanılma payını kabul ederim, sorun değil.

4. Alman dil alanı yayınları için *http://www.bsb-muenchen.de/1681.0.html* nefis bir veritabanı. Sistemli olarak taradığın zaman Turcica oranının ne kadar zorlarsan binde üç ila beş sınırını geçemeyeceğini çok net görebilirsin. Toplam yayınların %40 ila yarısı dini konularda. Bunun ardından, azalan oranda antik Roma-Yunan, romans-edebiyat, hukuk, modern Avrupa tarihi ve siyaseti (turcica hariç), tıp ve eğitim geliyor. Evet gayet belirgin temalar üzerine yoğunlaşan bir anti-Türk polemik literatürü var. Ama sayı itibariyle son derece marjinal bir saha.

Ertesi gün tekrar

British Library Incunabula katalogunu doğru bir şekilde aratmayı başardım (!). Daha önce sayfa sayfa tarayıp yaklaşık bir oran çıkarmaya çalışmıştım.

15. yüzyılda tüm Avrupa'da basılanlar arasında başlıkta turc* turk* turck* içeren kayıt sayısı 26.000 içinde 112. Mükerrer basımlar çıkarılınca toplam bağımsız kayıt sayısı 36. Yine binde dört gibi bir sayı çıkıyor ortaya.

14 Haziran 2012

Süreyya

Adının anlamını merak eden Süreyya'ya email.

Arapça ثريّا *(thurayya)*, Türkçede **Ülker** takımyıldızı, İngilizce **Pleiades**, Farsça **Pervîn**. Arapça sözcük ثرو th-r-w kökünden gelir ve "bolluk, çok bol olma" anlamını taşır. Çok sayıda parlak yıldızın bir arada göründüğü bir takımyıldız olduğu için bu adı aldığı tahmin edilir. Arapça **servet** ثروة (tharwa^{t}) aynı kökten türeyen başka bir sözcüktür.

Yunanca Pleiades adı da aynı şekilde "çokluk, bolluk" ifade eder. Yunan geleneğinde Pleiad'lar yedi kız kardeş olup isimleri Asterope, Merope, Elektra, Maia, Taygete, Kelaina ve Alkyone'dir. "Seven Sisters" adı İngilizcede de kullanılır.

26 Haziran 2012

Ben de Bilmiyorum Küçük Çekirge

Soru
Yeni mezun olmuş bir iletişim öğrencisiyim. Etrafım bir şekilde devletin sınavlarına girip sabah 9 akşam 5 bir hayat geçirmenin tutkusuyla çırpınan insanlarla dolu. Dayanamayıp buna ayak uydurmuş, koca hayallerini küçültüp iki günlük hafta sonu tatiline kaptırmış durumda neredeyse tüm arkadaşlarım. Ben buna kapılmak istemiyorum. Bu genel toplama karşı özgün bir hayat tarzı yaşamak olanaksız mı? Bir reçetesi olmadığını tabii ki biliyorum ama akıntıya karşı tutunulan bir dal olmalı. Üç vakte kadar bu akıntıyla uğraşacak bir genç karşınıza oturup direncin ilhamını sorsa, edeceğiniz bir kaç cümle olabilirse, yoğunluğunuz arasında yazabilirseniz, çok şey paylaşmış olacaksınız.

Cevap
1. Dil öğren, 2. seyahat et, 3. herkes ne yapıyorsa tersini yap. Çok yanılmazsın. Başkaca da formülünü bilmiyorum Uğurcan.

2 Temmuz 2012

Okka = inch

Uncia, okunuşu /unkia/, Latince “on ikide bir” anlamına gelen bir sözcük. Roma’da standart tartı birimi olan libra’nın onikide biri uncia. Emperyal libre yaklaşık 320 gram olduğuna göre uncia 27 gram eder. Standart uzunluk birimi olan ayağın onikide biri de uncia, yaklaşık 2,5 santim.

Bu birimler İngilizcede az değişiklikle günümüze dek gelmiş. Tartı birimi olan pound’un bugün on iki değil ama on sekizde biri **ounce**, 28 gram kadar. Foot’un onikide biri olan **inch** halâ 2,5 santim. Birinci sözcük Ortaçağda Fransızcadan alınmış, *uncia* > *unce* > *unse* evrimi geçirmiş. İkincisi İngilizceye çok erken tarihte direkt Latinceden gelmiş, *unkja* > *ynche* > *inch* evrimine uğramış.

Yunancada genel kural olarak /nk/ sesi *gk* yazılır. Roma’nın Yunanca konuşulan doğu vilayetlerinde **ugkia** ούγκια diye yazılıp /ungia/ diye söylenen tartı birimi geç devirlere kadar kullanılmış. 14. yüzyıla ait Ceneviz kayıtlarında bir Rodos ungia’sı 29,7 gram görünüyor. (Schilbach, *Byzantinische Metrologie*, s. 208; faydalı bir eser, İstanbul’da Kubbealtı Fotokopi’de kopyasını bulup almıştım.[10])

Bizans Suriyesinde kullanılan Süryanice biçim **unqiyyā** veya **uqiyyā** imiş, her iki yazıma da rastlanıyor. Niceliği hakkında bir bilgim yok. Ama Arapçada “bir Suriye tartı birimi” diye geçen **uqiyya** اوقيّة klasik dönem Arap kaynaklarında yaklaşık 320 gram olarak görünüyor. Yani bir şekilde unkia’nın adı libreye transfer edilmiş. Nedenini bilmiyorum.

Osmanlıcada her zaman **uqiyye** veya **vuqiyye** ve **vaqiyye** diye yazılmış, ama daha Meninski zamanında, yani 1680’lerde, halk dilinde **oka** veya **okka** diye söylenirmiş. Meninski sözlüğü iki libre, yani o devir için yaklaşık 640 gram diyor. 1900 yılında Kamus-ı Türki 1283 gram eşdeğeri olduğunu söylemiş, ki dört Roma libresi eder, katlana katlana gitmiş meret.

Benim çocukluğumda pazarcılar okkayı hala tek tük kullanırdı, bir buçuk kilo diye bilirdik. Aşağı yukarı 1960-65 yıllarında büsbütün tarihe karıştı.

21 Ağustos 2012

Recm = Racim = Tercüman

İbranice **rāgăm** רָגַם ve **rēgăm** רֵגַם “taş atmak, taşlamak,” ama özellikle “taşlayarak idam etmek.” Tanrıya küfredenlerin (Lev 24.16) ve çocuğunu yalancı tanrı Molokh’un ateşine sunanların (Lev 20.2) rāgăm edilmesini Tevrat emrediyor. İsa döneminde zina yapanların da taşlanarak idam edildiği malum. İyi biri olan İsa, “günahsız olan ilk taşı atsın” diyerek bu konudaki reformist yaklaşımını belli etmiş (Yoh 8.5-9).

Kuran’da **racm**, “taşlamak” anlamında birkaç yerde geçiyor. Ancak zinanın recmle cezalandırılması Kuran değil hadis kaynaklı. Kuran (Nur 24.2) zinanın cezasını yüz kırbaç olarak belirliyor, hatta Allah’ı ve hesap gününü düşünen kişinin bu konuda asla merhamet göstermemesini özellikle emrediyor, sanırım o bölüm Yaradan’ın ters gününe denk gelmiş. [Racm sözcüğünün peygamber zamanında veya ondan kısa bir süre öncesine dek /ragm/ şeklinde söylendiğini hatırlatayım. Tüm Sami dillerinde /g/ olan alfabenin üçüncü harfi Arapçada sonradan /c/ değerini kazanmış.]

İbranice ve akraba dillerde RGM kökünden “taş” anlamına geldiğinden emin olabildiğimiz başka sözcük yok. İsim olan **rigmā** רִגְמה Tevrat’ta sadece Mezmur 68.27’de geçiyor. Anlamı muamma. Talmud’da “taş” diye yorumlamışlar (Jastrow 1449). Ama yaygın İngilizce, Almanca, Fransızca ve Latince çevirilerin her biri ayrı yola gitmiş. Çoğu “kalabalık” veya “haykırış, haykıran kalabalık” diye çevirmiş. King James “council = şura” demiş. En tazesi olan Common English Bible “speaker = sözcü” diye çevirmeyi uygun bulmuş.

*

Racīm Kuran’da sadece şeytanın sıfatı olarak kullanılan bir terim: *euzu billahi min el şeytanir racim*, vs. Anlamı yoruma açık. Taşlanmış? Taşlanan? Hacda şeytan taşlama eski bir Arap geleneği ise onunla alakası ne?

Habeşçe bağlantısına Batıda ilk önce Kuran’ı Almancaya çeviren Friedrich Rückert işaret etmiş; Nöldeke *Neue Beiträge* 47’de konuyu etraflıca incelemiş; Jeffery s. 140 farklı görüşleri tartışmış. Habeşçe **ragama**

“lanetlemek” demekmiş. **Ragūm** veya **ragīm** “lanetli, mel’un”. Habeş kilise literatüründe *şaytān ragūm* (melun şeytan) sıkça geçen bir kalıp deyim. Habeşler Muhammed’den yüz ila iki yüz sene önce Hıristiyan olmuş. İncil’i Habeşçeye çevirmişler, krallık kurmuşlar, Yemen’e egemen olmuşlar, hatta bir ara Mekke’yi kuşatmışlar, o devirde önemli bir millet; Mekke ile ticari ilişkileri var. Müslümanlar Mekke’den dışlandığında, Osman b. Affan önderliğindeki bir bölüğü Medine yerine Habeşistan’a gitmiş.

Nöldeke’ye göre İbrani-Hıristiyan geleneğinde kalın s (sad) ile **sātān** adını taşıyan varlığın Kuran’da ş ile **şaytān** şeklini alması da Habeş etkisinin ürünü olmalı. Ses değişimini açıklamak başka türlü mümkün görünmüyor çünkü.

*

Tevrat’tan bin, Habeş İncilinden ve Kuran’dan kaba hesap iki bin sene evvel Babil ve Asur’un dili olan Akkadcada **ragāmu** “çağırmak, seslenmek, kehanet etmek, mahkemede dava etmek”. Chicago Assyrian Dict. 14.67: *1. to call, to call out, 2. to prophesy, 3. to summon, convoke, 4. to lodge a claim, to sue, to bring a legal complaint, to claim something by lawsuit* demiş. Aynı kökten **rugummû** “dava: legal claim, lawsuit”.

Daha ilginci **targumannu**, çok sık geçen bir resmi sıfat. Bir çeşit elçi ya da sözcü, ama itibarlı bir meslek olduğu anlaşılıyor. Zamanla sadece “bir dilden diğerine tercüme eden çevirmen” anlamı kalmış. Çevre dillerinin hepsine alıntılanmış. Hititçe **targummiya**, Aramice **targmānā**, Ermenice **targman**, hepsi “çevirmen”. Arapçası **tarcumān**, bizde gazetesi bile var.

*

Hepsinin kökü R-G-M. Sami dillerinin üç ayrı kolunda üç ayrı özel anlam kazanmış bir kavram olduğu anlaşılıyor. Ana fikir sanırım “ciddi ve resmi bir şey söylemek, bildirmek”. Dolayısıyla “dava etmek, mahkemeye gitmek”. Dolayısıyla “hüküm beyan etmek, mahkûm etmek,” özellikle “idama mahkûm etmek”. İbranice kullanımda “ölüme mahkûm etmek”

eylemi, belli bir tür infazın adı olarak özelleşmiş. Habeşçede “mahkûm etmek” kavramı “lanet okumak” tarafına eğilmiş.

Maamafih bu son söylediklerim benim yorumum. Henüz piyasada doğru dürüst bir Sami Dilleri etimolojik sözlüğü yok, inanır mısınız?

Benzer evrimlere başka dillerde de rastlanıyor. Eski Fransızca mesela **ban dire** “mahkemede hüküm vermek, ferman okumak” iken **bandit** sözcüğü “hükümlü >> haydut” anlamına evrilmiş. “İdamına ferman verilmiş kaçak” gibi bir şey. Arapça **infaz** esasen “mahkeme hükmünü yürürlüğe sokmak” demek iken Türkçede “idam” anlamını kazanmış. İngilizce **execute** da öyle.

22 Ağustos 2012

Ücret = Angarya = Los Angeles

Geçen gün değinmiştim, Yunanca gk yazılır /nk/ okunur diye. Aynı şekilde gg yazılır /ng/ okunur.

Misal, **ággelos** ἄγγελος yazılır ama /angelos/ söylenir. Homeros'tan beri iyi bilinen bir kelime, "elçi, ulak" demek. Homer'den bin sene sonra, Tevrat'ın Yunanca çevirisinde İbranice **melak** (elçi, ulak, Allahın habercisi) karşılığı da bunu kullanmışlar. **Angelus** diye Latinceye geçmiş. Oradan da yürüdükçe yürümüş. İspanyolcası **angel**, çoğulu los **angeles**, melekler. Bir de meşhur Friedrich Engels var, Barış Melekoğlu diye çeviriyoruz Almancadan.

Bilinen en eski Yunanca sözlüğün yazarı İskenderiyeli Hesykhios'a göre bunun **aggérios** αγγέριος şekli de varmış. (Liddell & Scott s. 7) Bu şaşırtıcı değil, çünkü çoğu başka dildeki gibi Yunancada da /r/ ve /l/ sesleri istikrarsızdır, birbirine dönüşebilir.

Her iki durumda sözcüğün kökeni bilinmiyor. Yunanca kökten türeyen bir kelime değil. Hintavrupa dillerinde bilinen bir karşılığı yok. Yunancaya başka bir yerden geldiği açık, ama neresi belli değil. Belli başlı etimolojik sözlükler kati bir yorumdan kaçınmışlar. Chantraine Hintavrupa yolunu zorlamış, sonuç alamamış. Frisk s. 8 "bilinmeyen yollarla bir Doğu dilinden alınmış olabilir" deyip orada bırakmış.

*

Aggareía (/angaría/) tabirine ilk MÖ 440 civarında Herodot değinmiş. Historia 3.126'ya göre Pers kralının **ággaros** (/angaros/) adı verilen ücretli ulakları varmış, Çin seddinden Ege Denizine kadar, at sırtında menzilden menzile yazı, emir, mektup, ferman taşırlarmış. **Aggareía** (/angariya/) bu sistemin ve işin adı. Hem Herodot'ta, hem de İskender'in sefernamesini yazan Arrianos'ta böyle geçiyor.

Birkaç yüzyıl sonra, mesela İncil Matt 5.41 ve 27.32'de, aynı sözcüğü bu sefer tıpkı bugün Türkçede kullandığımız **angarya** anlamında görüyoruz.

Yani “çalışma mükellefiyeti, kamu zoruyla yaptırılan gönülsüz iş”. Oradan oraya nasıl gelinmiş? Sanırım eski imparatorlukların, Bizans’ın, İran’ın, Osmanlı’nın düzenini biraz bilince anlamak zor değil. Besbelli birtakım yerlerin ahalisine böyle bir yükümlülük koyuyorlar: padişahın postası gelince “at yok, karım hasta, karnım ağrıdı” diye bahane bulmak yok, derhal atı hazırlayıp birisi yola koyulacak. Karşılığında üç beş kuruş yolluk veriliyordur elbet. Ama unutmamak lazım ki o devirde devletin esas işlerini yapan memurların hemen hiç biri ücretli değil. Kapılanıyorsun bir vezire, hayat boyu o sana bakıyor, ganimetten payını veriyor, bayramlarda kese ve hılat ihsan ediyor, karşılığında hizmet ediyorsun. Yevmiyecilik yapmayı aşağılayıcı bir şey olarak görmüş olmalılar. Koskoca devletin memuru, kayıkçılar, çapacılar gibi angarya karşılığı yevmiye mi alacak?

*

Pers krallığından da, Herodot’tan da bin sene öncesine bakıyoruz. Asur devletinde **agâru**”kiralamak, ücret karşılığı işçi veya ev veya hayvan tutmak”, **agru** “parayla tutulan adam, işçi” (misal: “1 mina saf bakır karşılığında bir *agru* tuttum ve ona yolluğunu da ödedim”), **igru** “ücret, kira” (mesela: “bin tuğla yapımı karşılığında belirlenen miktarda yün ve arpa *igru* aldı”).

MÖ 1000 dolayında eski Asur ve Babil dillerini silip Mezopotamya’nın egemen dili haline gelen Aramicede de **agara** ve **aggara** “ücretle tutmak, kiralamak”, **agar** ve **agrâ** “ücret, kira”. Pers krallığının resmi işlem dili Farsça değil Aramice olduğuna göre, Herodot’un İran işidir diye aktardığı sözcüğün aslında Farsça değil Aramice çıkması bizi şaşırtmıyor. Kelime İrani değil Sami kökenli.

Nitekim bir başka Sami dili olan Arapçada da aynı sözcüğü, doğal g > c evrimiyle, **acr** ve **ucra**^{t} şekillerinde buluyoruz. Ecr-i misil’den bildiğimiz **ecir** ve **ücret** yani. Aynı şekilde **îcâr** (kiralama) ve **müstecir** (kiracı) da var, aynı A-G-R kökünden.

*

Soru şu: Persler piyasaya çıkmadan yüzlerce yıl önce Yunanlıların bildiği *angelos*, acaba doğrudan Asur veya Babil'den alıntı mıdır? Pers kralından önce Asur kralları ücretli ulak sistemi kurmuş muydu acaba?

Cevabını bir bilene sormak lazım sanırım.

23 Ağustos 2012

Diğer Nusaybin

Siverek'teki Nisîbin ve Tüle(?) köylerini soran Baran Türkmen'e email.

Köprünün olduğu yerde nehrin sol yamacındaki köyün adı **Nisîbin**. Eski devirlerden beri adı anılan bir yer. 20. yüzyıl başında Ermeni yerleşimiymiş. Şimdiki nüfusunun da çoğunlukla Ermeni dönmesi olduğu rivayet ediliyor. Resmi adı Azıklı.

Mardin'deki **Nisîbin/Nseybîn/Nusaybin** ile adaş olduğu anlaşılıyor. İsim Süryanice. Arapça nasip ve nisbet ile akraba bir kökten geldiği anlaşılıyor. Belki "paylar, bölükler" veya "oymaklar" gibi bir anlamı olabilir.

Tüle'yi çıkartamadım. Karşı yakadaki köyün adı **Kara Tilbe** (resmi Geldibuldu). Acaba Tilbe diye geçmiş olabilir mi? [Tilbe sözcüğü de Süryanice, "tepecikler" demek].

Birkaç gün sonra tesadüfen başka biriyle de yazışmamızda iki Nusaybinler mevzuu açıldı.

Demirkapı'yı çözemedim. Cizre-Nusaybin'in kuzeyinde Mardin platosuna bağlanan üç tane dar ve ürkütücü boğaz geçişi vardır. Onlardan biri olabilir mi?

Birinci Dünya Savaşı arefesinde Milli aşireti reisi İbrahim Paşa'nın Hamidiye alayı bölgede epey terör estirmiş. Şammar ve Şarabî/Şarabîn/Şarabiyan aşireti onun emri altındaymış. Ta Halep ve Şam'a kadar akın etmişler. Burada bahsi geçen Şarabiler kesinlikle Kızıltepe doğu-güneyinde ve daha çok Suriye tarafında yaşayan ve Tat federasyonuna bağlı olan Şarabilerdir. Dolayısıyla Mardin-Nusaybin tarafı daha mantıklı görünüyor. Bu Şarabiler Arap asıllı, ama siyasi açıdan Kürtlere bağlı görünüyorlar.

İsimlerinin aslı Şalabi ise hiç şaşırmam (Süryanice Salibî, yani "Hıristiyan"). Suriye ve Lübnan'da çok yaygın soyadıdır.

24 Ağustos 2012

Borç = Porno

Eski Türkçe **öte** edatı ile **ötemek** (Türkiye Türkçesi ödemek) fiili arasındaki anlam ilişkisini ilk bakışta kavramak kolay değil, ama bakıyorsun aynı ilişki Hintavrupa dillerinde de var.

Per, tüm HA dillerinde "ön, ileri, öte" anlamına gelen temel edat. Latince **per** ve **pro**, Yunanca **peri** ve **prô** malum. Arnavutça **për**, Germence **for** (İng forward'daki **for** ve Almanca **vor**), Ermenice **heru** հեռու, Sanskritçe **pári**, Eski İranca **pairi** aynı hesap. Bu sonuncusundan, **perakende, perçem, perçin, perdah, perde, perest, perhiz, perişan, pertav, perva, pervane** gibi bir sürü Farsça türev biliyoruz, ama onlar şimdiki konumuz değil.

Öte yandan fiil kökü olan **per-,** yine bilumum HA dillerinde "satmak, satın almak, takas etmek, para ödemek". Yunanca mesela **perô** ve **peraô** "satmak", bunun kurallı türevi olan **pornê** "satılık kadın, fahişe". [**Pornographeía** "fahişe edebiyatı" demek, varmış eskiden de öyle şeyler. İlk kez MÖ 2. yüzyılda İskenderiyeli Athenaios *Sofra Sohbetleri (Deipnosophistai)* kitabında zamanın meşhur **pornográphos**'larından bahsediyor.]

Latince **parere** "takas etmek, eşdeğerini vermek", bundan türeyen **pār** "eşdeğer, bedel", İngilizcede de aynen bu anlamda kullanılır, bizde de döviz **paritesi** filan var.

Eski Hintçe ve Eski İrancada da **par**- kökünden, "ödünç vermek, borç, borcu ödemek" anlamına gelen bir sürü isim ve fiil türetmişler. Misal: Sanskritçe **purtá** "ödünç, borç", Avestaca **a-prtiş** "cereme", yani bir suça veya günaha karşılık ödenen bedel. Ermenice **part** պարտ "borç", Eski Farsçadan alıntıdır. Bizim Türkiye Ermenicesinde /bard/ diye söylenir ve çoğul **bardk** biçimi daha çok kullanılır.

*

Soğdca **pwrç** diye yazılan kelime /porç/ mu, /borç/ mu okunuyor bilmiyoruz, çünkü Soğd alfabesinde p ve b aynı harfle yazılıyor. Anlamı, bildiğimiz **borç**, ödünç şey veya para. (Bedruzzaman Gharib, Sogdian Dictionary, s. 330, "loan"). Yapı itibariyle sözcük, sanırım Avestaca **prti-ş** eşdeğeri. Oradaki +ş, Farsça *alayiş, asayiş, bahşiş, cünbiş, hahiş, nümayiş, perestiş, serzeniş, sitayiş* sözcüklerinden tanıdığımız, fiil adı yapan standart İrani ektir. Görebildiğim kadarıyla, Soğdcada /t/ sesine bitişen tüm örneklerde /tş/ > /ç/ değişimi olmuş.

İlk bakışta tereddüt uyandıran şey, Orta Asya Türkçesinin dev sözlüğü Divanı Lugati Türk'ün borç sözcüğüne yer vermemiş olması. Ama düşününce böyle olması doğal. Belli ki Kaşgarlı bu sözcüğü yabancı bir kelime olarak algılamış ve o tarihte (1070) Türkçede cari olan yüzlerce yabancı kökenli kelime gibi buna da sözlüğünde yer vermemiş. [Misal, sözlüğü yazdığı tarihte Kaşgar'ın Türk ahalisi yüz yıldan beri Müslüman olduğu halde sözlükte Allah kelimesi yok.] 12. yüzyıldan itibaren çoğalan yazılı kaynaklarda, Doğu ve Batı Türkçesinin tüm lehçelerinde, borç sözcüğü bolca geçiyor; eskiden beri bilinen, alışıldık bir kelime olduğu seziliyor.

Soğdlar kim, biliyorsunuz. Milat öncesinden 1000 yıllarına kadar Semerkand ve Buhara'nın yerleşik halkı. İrani bir dil konuşmuşlar, İpek Yolunda ticareti ellerinde tutmuşlar, o devirde Türklere dış dünyadan ulaşan bilumum dini ve kültürel akımları da onlar taşımışlar. Uygur Türkleri, mesela, Budizmi, Maniheizmi, Nestorcu Hıristiyanlığı Soğdlardan öğrenmiş; alfabelerini onlardan almış. Para, kredi, borç işlerini de onlardan öğrenmelerine şaşmamak lazım.

*

Bir ufak not. Para ekonomisinin yerleşik olduğu kültürlerde "satmak" ve "satın almak" iki ayrı eylem. Oysa para yerine bir çuval arpa veya bir yük bakır ödediğin çağda ikisi arasında mantıkî bir ayırım yapmak zor. "Eşdeğerini vermek" ile "eşdeğerini almak" aynı iş. Birçok dilde bu belirsizliğin izlerini halâ görebiliriz. Mesela Türkçede "to buy" anlamında tatmin edici bir fiil yoktur, farkında mısınız? **Satmak** esasen "takas etmek", yani "bir şeyi bir şeye eşdeğer saymak". Sonradan anlamı daralmış, "mal

verip para almak” olmuş. Zıddını anlatmak için **satın almak** diye bir deyim gerekmiş. O anlama gelen primer bir fiil yok.

*

Bir not daha. Öte edatı ile ötemek fiili, matıken ***öt** diye bir sözcüğün mevcudiyetini varsayar. Bu sözcük, Türkçenin yazılı devrinde kaydedilmemiş. Ama öyle bir şey var idiyse şayet, “diğer, öbür” gibi bir anlamı olmalı. **Öte** = diğer yan. **Ötemek** = diğerine çevirmek.

25 Ağustos 2012

Eski Darbeler

Modern tarihte Türkiye'de üç (ya da meşrebine göre, üç buçuk) askeri darbe oldu diye genel bir kabul var son zamanlarda. Ben perspektifimizi biraz daha geniş tutalım derim.

Nizami ordunun kurulmasından sonraki ilk askeri darbe 1876'dadır. Serasker Hüseyin Avni Paşa ile donanma komutanı Kayserili Ahmet Paşaların askeri cuntası, Mithat Paşa önderliğindeki sivil-bürokratik darbeci ekiple birleşip sultan Abdülaziz'i devirir. Başbakan Rüşti Paşa bir süre tereddüt ettikten sonra darbecilere katılıp makamını korur.

1908'de Selanik'teki küçük rütbeli subaylar gizli örgüt kurup isyan çıkartır. Hükümeti istifaya ve padişahı anayasa ilanına zorlarlar. Anayasanın ilanı memlekette heyecanla karşılanırsa da, üç dört yıllık bir kaos ve kararsızlık döneminden sonra anayasa fiilen rafa kaldırılır.

(1909'u saymıyoruz, bilfiil iktidarı elde tutan askeri kadronun bir karşı-ayaklanma girişimini bastırmasıdır.)

1912'de "Halaskâr Zabitan" adıyla örgütlenen bir ihtilal örgütü bir muhtıra ile Sait Paşa hükümetini istifaya zorlar. İttihat ve Terakki kadrosu iktidardan düşer.

1913'te Enver Bey önderliğinde bir askeri çete Babıali'yi basıp Harbiye Nazırını öldürür, başbakanı silah zoruyla istifaya zorlar. Ordu üst kademesinden bazı generallerle ittifak ederek hükümeti kurarlar.

1919'da, yasaklanmış İttihat ve Terakki'nin önde gelenleri Sivas'ta bir ihtilal kongresi toplar. Mustafa Kemal ve Karabekir Paşalar başta olmak üzere ordu üst kademesiyle anlaşıp hükümete isyan ederler. Anadolu'da hükümete bağlı kalan vali ve memurlar görevden alınarak fiili yönetim kurulur. Başbakan Damat Ferid istifaya zorlanır. Ancak onun yerine gelen "ortacı" hükümet isyancı kadroyu tatmin etmez. 23 Nisan 1920'de Ankara'da bir karşı-hükümet kurarlar.

1919 darbesi önderinin daha sonra kurduğu rejimde başlıca kaygısının karşı-darbeleri önlemek olduğunu ve bu yönde bir hayli de başarı kazandığını söylesek, acaba Tek Parti dönemine taze bir bakış açısı getirmiş olur muyuz sizce? Sonuçta, Türkiye gibi memlekette, kırk sene boyu darbeleri önlemişler mi? Önlemişler.

Hem biraz daha geri git bak, II. Abdülhamid rejiminin başlıca kaygısı da 1876 usulü bir darbenin tekrarını önlemek değil miydi? Darbeyle geldi, kendisini iktidara taşıyan darbeci kadroyu hızla tasfiye etti, sonra 33 sene her an gene darbe yapabilirler korkusuyla yaşadı, boğucu bir baskı rejimi kurdu.

“Oyunu kuralına göre oynamak” ahlakının yerleşik olmadığı bir ülkede, askeri darbeyi istisna değil kural olarak görmek lazım belki de. Şu veya bu devirde, 30-40 sene darbesiz nasıl götürebilmişler diye sormak daha yerinde olmaz mı?

27 Ağustos 2012

Hakk = Haqq

Arapça kalın qa ile **haqq** حقّ "yasaya veya hakikate uygun olma, right", ince ke ile **hakk** حكّ "sert bir uçla oyma, to carve". Bizde de kullanılırlar, ilkinden hak, hukuk, hakikat, hakkını helal et, hakkıdır hakka tapan, haklı davanızda yanınızdayız, muhakkak, tahakkuk, istihkak, tahkikat vs. İkincisinden taşa yazı hakketmek, hakkak.

Arapça qaf ile kef apayrı iki sestir, birbirine asla karışmazlar diye biliyoruz. İlki küçük dil civarında bir yerden, ikincisi sert damağın arka kemerinden söylenir. Herhangi bir tarihte, Arapçanın herhangi bir lehçesinde, kaflı bir sözcükten kefli türev türetilmesi ya da tersi olması, ya da birinin yanlışlıkla öbür türlü telaffuz edilmesi ihtimali zayıftır. O yüzden haqq ile hakk iki alakasız kelime deyip geçiyoruz.

*

Derken **hokka** sözcüğü aklımıza takılıyor: "taştan, camdan veya ağaçtan oyulmuş küçük kap." Klasik devir Arap sözlüklerine göre bu kelime hem kaf hem kefle **huqqa** veya **hukka** yazılabilirmiş. Anlamı "oyma" fiilinden geldiğine göre kefle yazılması mantıklı, ama sen bak ki qafla yazılan şekil daha yaygınmış. Türkçeye de qaflı haliyle gelmiş, öbür türlü bizdeki telaffuzu *hokka* değil *hükke* olurdu.

Telaffuzda istikrarsızlık genellikle yabancı dilden alıntıya işaret eder. Acaba olabilir mi?

Nitekim bakıyoruz, Arapçayla akraba iki kuzeybatı Sami dilinde, Aramice ve İbranicede, kalın h ve kalın kaf ile H-Q-Q "taş veya metali oymak, sivri uçla kazımak – to engrave, inscribe, carve out." Aramice sözcük, Babil ve Filistin lehçelerinde Milat öncesinden itibaren kaydedilmiş. Kefli hali yok, her zaman kaf ile yazılıyor. "Oyuk kap" anlamında **Huqqā** sözcüğünü sözlüklerde bulamıyoruz, ama kuşku yok ki eskiçağda Araplar bu nesnenin adını kendi dillerinde türetmekten ziyade, sanayi alanında daha gelişkin olan kuzey komşularının lehçesinden almış olmalılar.

Aramice sözlüklerde H-Q-Q fiilinin başka anlamına rastlamıyoruz. Ama Tevrat'tan beri İbranicede görülen ikincil anlam, "yasamak, kanun koymak, ferman etmek". Anlam genişlemesi gayet mantıklı: yasaları, fermanları, sözleşmeleri taşa oymuşlar, hangi Şark Medeniyetleri müzesine gitsen bir sürü nümunesini görürsün. İbranice **Huqqah** חקה "enactment, statute, law, custom". Bugünkü İsrail'de "anayasa" anlamında kullanılıyor. **Haqûq** חקוק "taş veya metale hakkedilmiş" anlamında sıfat. **Hiqqûq** חקוק eski metinlerde "oyulmuş şey", günümüzde "yasa, kararname, resmen kayda geçmiş karar". **Huqiyot** חקיוט "yasallık".

Arapçada "resmi belge" anlamına gelen bir de hucca = **hüccet** sözcüğü var, o daha da ilginç. Ama bugünlük bu kadar.

27 Ağustos 2012

Isparta'nın Gülleri

Isparta'nın gülleri hakkında bir makale yazıp, gülsuyu sektörünün Bulgaristan muhacirleriyle bağlantılandırılmasını sorgulayan Ramazan Topraklı'ya email.

Gül hiç şüphesiz İran medeniyetinin insanlığa armağanlarından biridir. İnsan tarafından ehlileştirildiği halde beslenme amaçlı olmayan muhtemelen ilk bitkidir. Dolayısıyla insanlık kültürünün evriminde bir merhaleyi temsil eder.

Adı tüm komşu dillere Eski veya Yeni Farsçadan geçmiştir. En erken Zerdüşt metinlerinde (MÖ 500 öncesi) adı **wardha** olarak geçer. İbranice **wered**, Aramice/Süryanice **wrad** ve **wardô**, Arapça **ward** – **verd**, Ermenice **vard** Eski İrancadan alınmıştır. Eski Yunanca **wrod-os** >> **rod-os** keza İrani bir alıntıdır. Rodos adasının adı Yunanca "gül adası" anlamına gelir; ancak başka bir yerli isimden yakıştırılmış olması da mümkün.

Yeni Farsça **gul** biçimi 10. yüzyıldan itibaren görülür. Bartholomae ve diğer İranologlara göre bu sözcük Eski İranca ward- biçiminin devamıdır. [Bu konuda arkadaşım Mesut Keskin'in doktora tezinde malumat vardır.] Her halükârda Türkçe sözcük Malazgirt'ten önceki bir tarihte Yeni Farsçadan alınmış olmalıdır. Türkçede bu çiçeğin "öz" Türkçe bir adı bulunmadığından ve çoğu türevleri ve bileşikleri (gülbeşeker, gülzar, gülistan, güldaru, gülencübin, gülab, gülac, goncegül, gülriz, vb.) Farsça olduğundan, Türklerde gül yetiştirme kültürünün tüm unsurlarıyla İran'dan alıntı olduğu anlaşılabilir. Türkçede Eski Farsça vard- biçiminin izine rastlanmadığı için, Türklerin en erken 10. yüzyıl civarında gül kültürüyle tanıştığı, daha önce gülün yaygın bir şekilde tanınmadığı sonucu çıkarılabilir.

Batı dünyası gül ile Romalılar devrinden beri tanışmıştır. Ancak Avrupa'da gülün gerçek anlamda yaygınlaşması 13. yüzyılda İspanya ve Sicilya'daki Araplar vasıtasıyladır.

Bulgarların gülü Türklerden öğrenmiş olması çok kuvvetli ihtimaldir. Ama gülsuyu ve gül reçeli imalatını başlı başına bir ekonomik faaliyet haline getirmeyi akıl edenlerin Bulgarlar olduğunu da muhtemelen kabul etmek gerekir. Isparta'da gül muhakkak ki antik çağdan ve Bizans'tan beri biliniyordu; Osmanlı kültüründe de gül çok önemli bir yer tutar. Ama bunlar, Isparta'da bugün mevcut olan haliyle gül üretiminin Bulgaristan muhacirlerinin eseri olmadığını göstermez ki?

27 Ağustos 2012

Antika Eksperiniz Görev Başında

İhsan Oktay Anar iyi romancı değildir ama bazen iyi minyatürcüdür. Eyüp Can bugünkü başyazısında uzunca bir minyatürünü aktarmış. İyi etmiş.

“Aklıyla olduğu kadar gözleriyle de gördükleri kendisine fazlaca ağırlık vermiş olacak ki Ulu Hakanımız havagazı lambasını kapattı ve karanlıkta bir sâyepûşun altındaki yaldızlı koltuğa oturdu. Gecenin o saatinde hâlâ, ipek gömleği, kruvaze yeleği, siyah redingotu üzerindeydi. Fesini çakardı ve sinâmeki şurubu dolu billûr bardağa uzandı. Besmele çektikten sonra bardağı dikip son damlasına kadar içti. Bu esnâda nedense sol eli başının tepesindeydi. Ulu Hakanımız ilacını içtikten sonra Cenâb-ı Hakk’tan şifâ niyâz eyledi. Çünkü sadece kendisine âit helâ-yı hûmayunun müstahdem tarafından temizlenmesine dört gündür gerek kalmıyordu. Yıldız’dan, Efendimiz’in **peklik denilen belâ-yı muazzamadan** mustarip olduğuna dâir bir şayia yayılması bir faciâ olurdu. Bereket versin ki müstahdem, şâyân-ı itimât bir helâlzâdeydi. Ancak Efendimiz onun, temizliğinden mesûl olduğu ayakyolunu bizzât kendi hâcetini de def etmek için ara sıra sûiistimâl ettiğinden şüphelenmekteydi. Ne var ki Hakanımız’ın tasası elbette ki sadece bu değildi. Hafiye tâifesi ve sansür yoluyla kullarının akıllarını kullanmalarına **kısıtlama getirdiğinden**, onlar adına her şeye şimdi bizzat kendi karar vermeye mecbûrdu.

Taşıdığı, bu kurşun gibi yükle, oturduğu koltukta Hakanımız gözlerini yumdu. Belli ki **beynelmilel meseleler** üzerine derin bir tefekküre dalmıştı. Derken kulağının dibinde bir ses işitti:

İyi etmiş. Sahne güzel, anlatım yer yer ustaca. Ama aradaki dil ve üslup hataları bana batıyor.

- • *“kullarının akıllarını kullanmalarına kısıtlama getirdiğinden...”* Kısıt ve kısıtlama, dil devriminin 1940’lardaki ikinci kuşak ürünlerindendir. Umumi yazı diline 1961-62’den önce girmezler. Arkaizan bir üslup denemesinin yapıldığı metinde, Fatih Sultan Mehmet filminde kol saati takan yeniçeriler kadar sakil duruyor.

-
- • *“beynelmilel meseleler üzerinde derin bir tefekküre dalmıştı...”* Beynelmilel buram buram dönem kokan bir kelimedir, ama burada dönem yanlış. 1930’dan eski örneğini ben bulamadım, ama sanırım I. Dünya Savaşı civarında, 1910’larda icat edilmiş olmalı, post-Osmanlı neo-Osmanlıcası. 1950’lerde zirve yaptı, 1970’lere doğru söndü, kendisini icat eden kuşakla birlikte öldü. Sultan Abdülhamid hayatının son demlerinde gazetelerde böyle bir kelime görmüşse kaşını kaldırıp lahavle çekmiştir zannımca.
-
- • *“peklik denilen bela-yı muazzamadan mustarip...”* Bela nakıs fiilin fe’l masdarıdır, o yüzden müennes değil müzekkerdir. Bela-yı muazzama olmaz, bela-yı muazzam olur. Daha basitçe şöyle diyelim, uzun â ile biten Arapça isim normal olarak dişil olmaz. Grameri bilmesen de kulak dolgunluğuyla aşağı yukarı bilmen gerekir sanırım.
-

Kıssadan hisse: Kasacaksan dikkatli kasacaksın, hata yapmayacaksın.

28 Ağustos 2012

Dil Kaygandır

Kendi yaşam süremizde anlamı değişen sözcükleri bile hatırlamakta bazen zorlanıyoruz.

Mesela **dokunmatik**. Hatırlar mısınız, 1976'da Grundig Dokunmatik televizyon çıkmıştı piyasaya. Parmağı hafifçe bastırmakla işleyen minicik tuşları vardı. Sonra piyasayı dokunmatik telefonlar sardı, bildiğimiz tuşlu telefon anlamında. **Dokunmatik ekran** tabiri ilk kez 1992'de, Onuncu İstanbul Festivali münasebetiyle IBM'in piyasaya çıkardığı touch-screen monitörler için kullanılmış. Derhal diğer kullanımları silmiş. Şimdi "dokunmatik" deyince touch-screen'den başka bir şey düşünen kalmadı galiba.

Duyum, TDK tarafından resmen piyasaya sürüldüğü 1935 tarihinde "his" diye tanımlanmış. Türkçe Sözlük'ün 1945 tarihli ilk basımında **duyum**, **duyum yitimi** (anestezi), **duyumculuk** (sensualisme), **duyumsal**, **duyumsamazlık** (apathie) vs. geçiyor. 1970'leri sonuna kadar gazetelerde "duygu" (sentiment) veya "duyu" (sense) anlamlarında sık sık kullanılmış. Misal: "cinsî **duyumlar** daha meme emerken ve bütün çocukluk çağında mevcuttur." Derken 1980 darbesini izleyen günlerde askerlerin çıkardığı tehditnamelerde pat diye yeni bir anlam belirmiş. Misal: "kamuoyunu yanıltıcı bazı yanlış değerlendirmelerin yapıldığına dair **duyumlar** alınmaktadır." Buradaki mana "haber", daha doğrusu "istihbarat". Eski anlamına 1982'den sonra bir daha hiçbir yerde rastlanmıyor. Ben bile hatırlamakta zorlandım, ki 82'de 26 yaşındaydım, iyi kötü kalem tutmuşluğum da vardı, unutmam şaşırtıcı.

1 Eylül 2012

Şiddete Dair

Şiddet Arapça: “yoğunluk, sertlik”. **E. W. Lane**, tüm zamanların en güzel sözlüklerinden biri olan sözlüğünde *“hardness, severity, rigour, vigour, vehemence, intenseness, firmness…”* diye saydırmış, klasik devre ait yedi tane Arap sözlüğünden örnekler vererek. Ayrıca “zahmet, sıkıntı”. Ayrıca “herhangi bir özelliğe çok fazla ve çok yoğun olarak sahip olma”. ‘*Violence’* kelimesi aklına gelmemiş. Onu da kullanabilirdi sanırım, ama eski anlamında: *a violent emotion* = “altüst edici, şiddetli bir duygu”.

Osmanlıca sözlüklerde durum aynı. **Meninski**, Türkçenin gelmiş geçmiş en iyi sözlüğünün yazarı, aşağı yukarı aynı tanımlar. Verdiği örnekler: şiddet virmek (“zahmet ve sıkıntı vermek”), şiddeti rüzgâr, şiddeti taalluk ve temessük (“bir şeye çok yoğun ilgi göstermek”), şiddeti şita (“kışın en soğuk günleri”).

Ahmed Vefik Paşa, ilk modern Türkçe-Türkçe sözlüğün yazarı, sene 1876. “Sertlik, keskinlik, müsaadesizlik, yavuzluk, ifrat” demiş.

Sözcüğün yeni anlamını 1. Dünya Harbini izleyen dönemde aramaya başlamak lazım sanırım. Eski yazı gazetelerle ilgili bir indeksleme çalışması henüz yok maalesef, o yüzden 1920’leri taramak zor, ama Cumhuriyet gazetesinin indeksi 1930’dan itibaren elimizin altında. Sene 1930, ‘azimkârane bir şiddet ve gayretle mücadeleye atılmak, eski anlam. Yazdığı yazıda acemiliğinden dolayı biraz şiddet kullandığını itiraf etti, eski anlam. Hakkı Tarık Beyin mebus olması mahkemece sebebi şiddet addedildi, “ağırlaştırıcı neden” anlamında, eski. İhtilal teşebbüsünün şiddet ve süratle bastırılması, halâ eski anlam. Romanya’da şiddet politikası, yine “sertlik” anlamında, eski. Diğer bir şahsa cebir ve şiddet göstermek, Türk Ceza Kanunu 1928, bundan emin olamadım: “ifrat”? “sertlik”? İsmet Paşa şiddet taraftarı olmakla maruftur, “sertlik” demek. Şiddet ve ceza ıslah etmez, bilakis çocuğu alıştırır ve yüzsüz eder, “sertlik” demek. Daha yüzlerce örnek.

Derken 1931’de İngiltere’nin Hindistan’daki problemleriyle ilgili bir makalede şu ifade: (Gandhi ile yapılan mutabakat uyarınca) itaatsizlik

mücadelesi yapmış olduklarından dolayı hapsedilmiş olan kimselerden şiddet istimal etmemiş olanlarının serbest bırakılacağı… Bu yeni. “Sertlik” ya da “keskinlik” veya “yoğunluk” değil kastedilen, “kişiye veya mala karşı suç teşkil eden saldırı”. İngilizcesi violence. Ne kadar ilginç bir bağlam değil mi? Gandhi’nin non-violence kampanyası, kendi antitezi olan yeni bir kavramın bizde ilk kez kullanılmasına vesile olmuş. İlk olmasa bile civarı, muhtemelen.

Bu kullanım henüz istisnai. Tipik olan şu: Miting en ziyade Darülfünun önünde şiddet göstermiştir. Halk mütemadiyen: Yaşasın Kıbrıs! Ya Kıbrıs, ya ölüm! Diye bağırmıştır. (1931) İma edilen şey suç ya da saldırı değil, yoğun heyecan.

1932’de yine Hindistan: Hindistan’da tekrar şiddet siyaseti başladı. İngiliz polisleri evvelki gece sabaha karşı Gandi’yi tevkif ettiler. “Sertlik” mi demek istiyor, “mala ve kişiye tecavüz” mü? Sanırım ilki. Şiddeti devlet kullanırsa zaten suç olmaz, “sertlik” olur. Şiddetin yeni anlamıyla şiddet olması için birey tarafından üçüncü kişilere ya da devlete karşı işlenmesi lazım. Yahut da şiddeti kullanan devletin meşruiyetinin zımnen sorgulanıyor olması lazım. “İyi” devlet sertlik gösterir; “kötü” rejimler (mesela Mussolini İtalya’sı, Küba diktatörü, ya da politikanız İngiltere’ye karşıysa İngiliz koloni yönetimi) suç işler. Sözcüğün anlamının nasıl bir kayganlıkla kaydığını görüyorsunuz, değil mi?

1932, Suriye: nümayişler bir kat daha *kesbi şiddet ederek* sandıklar halk tarafından zorla açıldı. İçlerinde evvelden hazırlanan rey pusulaları görülünce halkta derin bir nefret hissi canlandı. Ekser yerlerde sandıklar kırıldı, pusulalar yırtıldı, “Kahrolsun hainler!” sadaları yükseldi. “Heyecan yoğunlaştı” mı demek istiyor, kişilere ve mala karşı saldırı mı olmuş? İkisi de var galiba, belirsiz zemindeyiz.

Yine 1932, Türkiye’nin Cemiyeti Akvam’a katılması münasebetiyle Cemiyet Umumi Heyeti Başkanı Hyman’ın nutkundan: *şiddet hareketlerinin* suikastinin önüne geçmek, ihtilafları muslihane bir şekilde halletmek vs. Adam *violence* demiş belli ki. Yeni anlamın sadece dış haberlerde kullanılması acaba tercüme belirtisi mi?

1933, yabancı bir roman tercümesi: bana karşı *şiddet istimal etti*, işkence yaptı, beni duvarlara çarptı… Birkaç gün sonra Havana'da: halk sarayda tahribat yapmış ve bazı *şiddet hareketlerinde* bulunmuştur. Bir hafta sonra Fransa başbakanının demeci: *şiddet teşebbüslerine* karşı kâfi derecede kuvvetliyiz.' İtalya'daki Faşist rejimin saldırgan politikalarını kastediyor.

Daha sonra Viyana: Hali hazırdaki rejim aleyhine *şiddet gösterecek* unsurların ağır cezalara çarptırılacağı hükûmetçe ilân edilmiştir. Viyanada örfi idare ilân olunmuştur. 'Rejim aleyhine şiddet' nedir acaba? Cam çerçeve mi indiriyorlar, polis mi öldürüyorlar, yoksa güvenlik güçlerinin emirlerine itaat etmemek 'şiddet' için yeterli midir?

1934'ten itibaren şiddetin bu ikincil anlamda kullanımı rutinleşiyor. 1930'da halâ %2-3 dolayındayken, 1934'te %25'leri buluyor. Dünyadaki gidişatın yansıması sanırım. Bir yandan yasadışı saldırıları şiar edinen siyasi hareketlerin tüm dünyada yaygınlaşması, diğer yandan belki bazı devletlerin gitgide haydut gibi davranmaya başlanması ya da birbirlerini haydut gibi algılama eğilimine girmesi, yeni bir shorthand ifadeyi kullanışlı kılmış. Her seferinde "kişiye veya yasaya karşı suç teşkil eden saldırı" demektense, **violence = Gewalt = şiddet** diye bir slogan-kavram tercih edilmiş.

Sene 1935. Yüce Önder'in rehberliğinde eski kelimelere yeni karşılıklar arayan Türk Dil Kurumu, şiddet yerine "sertlik, çetinlik" önermiş. Şaşırmıyoruz: dil duyarlığıyla, ya da yeni kullanımlar konusundaki uyanıklığıyla meşhur olan bir heyet değil TDK. Alın bu karşılıkları, yukarıdaki alıntılarda 'şiddet' yerine koyun, bakalım hangileri anlamını koruyor.

*

Şiddet eylemleri deyiminin icadı için otuz yıl ileriye atlıyoruz. Sene 1973, 'CHP şiddet eylemleri dışında genel af istiyor.' Köprülerin altından fantastik sular akmış, Orwell'in Newspeak'i Bülent Ecevit'in dilinde yepyeni zirveler fethediyor. Şiddet eylemi'nden kasıt burada mesela cinayet, adam kesme, ev kundaklama, ırza geçme değil, onlar af kapsamına

giriyor. Kastedilen “siyasi amaçla kişiye ve bilhassa devlet otoritesine saldırı”. Siyasi amaç yoksa ‘şiddet eylemi’ yok, alelade suç var.

19 Eylül 2012

Şiddete Karşı mıyız, Sahiden?

Milattan önce 514 yılında Atina'nın seçkin gençlerinden **Harmodios ve Aristogeiton**, zamanın diktatörü Hippias'a bir suikast düzenlerler. Saldırı bir dini tören esnasında kalabalık içinde gerçekleştirilir. Hippias kurtulur, ama kardeşini öldürmeyi başarırlar. Suikastçilerden biri olay yerinde öldürülür; öbürü daha sonra işkence altında can verir.

MÖ 508 yılında Atina'ya demokrasi geldiğinde yeni rejimin ilk yaptığı işlerden biri, "**Zalim-Öldürenler**"in (*tyrannophonoi*) bronzdan heykelini yaptırıp Çarşı meydanına dikmek olur. Tarihçi Thukydides'e göre bu, tarihte kamu bütçesinden yaptırılan ilk anıt-heykeldir; aynı zamanda muhtemelen – padişah ve tanrılar dışında – bugün adını bildiğimiz gerçek bir kişiyi temsil eden, tarihteki ilk anıt-heykeldir. Bir bakıma, Yunan sanatını önceki medeniyetlerden ayıran büyük dönüşümün ilk timsalidir. İnsanlığın entelektüel evriminde bir dönüm noktasıdır. Kutsal Devlet'e karşı, sıfatsız – ve çıplak – Birey yüceltilir.

28 yıl sonra Persler Atina'yı işgal ettiğinde heykeli alıp götürürler. Bunun üzerine Atina kenti anıtın daha da güzelini sipariş edip aynı yere koydurur. O günlerde bestelenen bir ilahide iki kafadar, "özgürlük ve adaletle yeniden doğuşu" sağlayan kahramanlar olarak tanrısal Akhilleos'a eş sayılırlar. Devlet başkanının resmi tahtının ayağına, Zalim-Öldürenler heykelinin kabartması işlenir (bu tahtın bir örneği şimdi British Museum'da Elgin mermerleri faslındadır). İki suikastçinin soyundan gelenlere, sonsuza dek Meclis binasında ücretsiz ağırlanma ve tiyatroda en ön sırada oturma ayrıcalığı tanınır. Bir süre sonra Rodos şehir devleti, iki Atinalıyı resmen ilah mertebesine yükseltir; ikisi adına yıllık yortu ve kurban töreni tesis eder.

Yüz küsur yıl sonra Syrakusa diktatörü Dionysos'un sofrasında "en iyi bronz hangisidir" diye sorulduğunda, şair Antiphon'un "Atina'da Harmodios ve Aristogeiton heykelini yaptıkları bronz" diye cevap verdiğini Ploutarkhos aktarır. Enfes cevaptır.

*

Memlekette ağzı olan herkesin delirmiş papağanlar gibi “terör” ve “şiddet”e karşı iyi çocuk olmanın faziletlerini sayıkladığı bir zamanda bu hikâyeyi hatırlamakta fayda gördüm.

“İntihar bombacısı” mı demiştiniz?

4 Eylül 2012

Kızılcık

Kızılcık hakkında soru soran Ahmet Uhri'ye email.

Ermenicesi **hon** հոն olacak. **Hnô** bunun genitif halidir.

Farsçası **zoğal** diye geçiyor. Zoğal Ermenice ve Türkçede de kullanılır. Tokat ve Sivas'ta Zoğallı adında köyler var.

V. Muzaffarian, *A Dictionary of Iranian Plant Names*, s.147, ayrıca **şaft** ve **âl** demiş. İkincisi besbelli Türkçe. İlki "kalın, etli" anlamına gelen bir kelime. Şeftalû'da da aynı sözcük var.

Arapça **korâniyâ evrobîye قرانيا الأوروبية** buldum, ama klasik sözlüklerde yok, Frenkçeden uydurma yeni isim olmalı.

Latincesi **cornus**, Yunancası **krános**, her ikisi antik çağdan itibaren kaydedilmiş. Gerek Walde&Hoffmann, gerek Ernout&Meillet buradaki cornus'un boynuz anlamına gelen cornûs ile alakası olmadığında hemfikir. Bir Akdeniz dilinden (Samice?) alınmış olmalı.

Acaba **keras** (kiraz) ile alakalı olabilirler mi? Bu da kökeni belirsiz Akdeniz kelimelerindendir. Al sana müthiş bir araştırma kapısı!

Oxford English Dictionary **cornel-tree** maddesi:

[App. first in 16th c. herbalists, in the compounds **cornel tree, cornel berry**, transl. Ger. **cornel-, cornell-baum** (16th c. in Grimm), **kornel-beere**, app.:—OHG. **cornulbaum, -beri, churnelbere, quirnilberi.** According to Hildebrand, Kluge, etc., OHG. **cornul, curnol** was ad. med.L. **cornolium** (or? **cornolius**) cornel-tree (in Du Cange). This med.L. seems to be formed on F. **cornouille** (in 16th c. cornoille, cornoaille) 'cornel-cherry', which Diez refers to a pop. L. ***cornuculum** (in pl. -a), dim. of L. **cornum** 'cornel-cherry', the fruit of the cornus or cornel-tree.

The Ger. kornelbaum is also the source of Da. korneltræ, Sw. kornelträd. Mod.Ger. has kornelle for the fruit. From F. cornouille is derived Du. kornoelje, whence Brereton's cornowlee (quot. 1634). Variously formed derivatives of L. cornus, cornum, and the adj. corneus, appear in corn-tree, OE. corntreow, and It. cornio, corniolo the tree, cornia, corniola the fruit (cf. Picard dial. corgnolle, corniolle), obs. F. cornille the berry (Cotgr.), Sp. cornejo (:—corniculus), F. cornier, cornouillier, cornel-tree.]

11 Eylül 2012

Terör Örgütü mü Emniyet Yastığı mı?

Dışarıdan baktığın zaman siyasi organizmaları bir özne olarak görmek kolaydır. Falan parti şunu istedi. Filan devlet şöyle yaptı çünkü şunu hedefliyor. Falan teşkilatın stratejisi şu. Oysa yakından (veya içeriden) baktığın zaman bilirsin, her yönetici kadronun vaktinin ve enerjisinin yarıdan epeyi fazlası, içeride otoriteyi tesis etmeye gider. Emrin altında bir sürü benzemez insan var. Bir karar verdiğinde senle beraber yürümelerini nasıl sağlayacaksın? Karar toplantısında karşı oy kullanmış adamın, o karara uyacağından nasıl emin olacaksın? “Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri” diye yol verdiğinde kiminin Şam’a kiminin Bağdad’a kaçmasını nasıl önleyeceksin?

Gelenek ve alışkanlık senden yanaysa işin nispeten kolaydır. Adam hayat boyu sana itaat etmiş, sırf tembellikten de olsa emrine itaat etmeye devam eder; hayatın normal akışı sayar. Yasalar senden yanaysa gene işin kolaydır. Emirlerine itaat etmeyeni cezalandırırsın. Doğru düşünen insanların çoğu, öbür tarafın haklı olduğu şüphesini içlerinde taşısa da sana hak verir.

Ne gelenek ne de yasa senden yanaysa işin yamandır. Silah zoruyla insanları bir yere kadar korkutabilirsin: o korkunun nerede dağılacağı hiç belli olmaz. Hele eli silahlı adamlarla iş yapıyorsan işin daha zordur. O silahın verdiği güç sarhoşluğuyla nasıl başa çıkacaksın? Kedilerden ordu kur, daha kolay.

*

Kürtlerde eşkiya olup dağa çıkma geleneği eskiden beri var. Soylu ve onurlu bir davranış sayılıyor. Haklarında destanlar, masallar, türküler söyleniyor. Bütün dünyada, otoriteye karşı kendini ezik ve dışlanmış hisseden kırsal halkın tipik tepkisidir, bkz. Korsika, Osmanlı Yunanistanı, Kafkasya, Hindistan, Robin Hood vs.

Bunun üstüne yüz sene aralıksız süren aşağılamayı, zulmü, zorbalığı, hoyratlığı ekle. Elbette ki dağa çıkacaklar. Elbette soygun yapacaklar.

Elbette kralın adamlarını pusu kurup vuracaklar. Başka türlü olsun diyenlerin aklından ve vicdanından ben şüphe ederim.

“Açılım oldu artık aşağılama yok” diye aklınızdan geçiyorsa eğer tavsiye ederim, sabır gösterip, mesela Muş veya Bitlis veya Şırnak valiliğinin internet sitelerini okuyun. Bu kadar pervasızca ırkçı, bu kadar yalancı, bu kadar zorba meşrep adamlara karşı dağa çıkmak ya da daha beterini yapmak bir insanlık görevi midir değil midir diye bana yazarsınız daha sonra.

*

Soru şu: PKK’nin bunda işlevi nedir? Bu adamları PKK mi dağa çıkarıyor? Yoksa zaten dağa çıkacak adamları bir ölçüde zaptu rapt altında tutan bir emniyet yastığı mıdır PKK?

Dağdaki adamlar üzerinde ne kadar otoritesi vardır? Şöyle soralım: Onların duygu ve taleplerine çok zıt gittiği zaman otoritesini nereye kadar koruyabilir?

Bunlar pek kıyıcı, pek terörist, pek Leninist adamlardır, dağdakileri korkuyla yönetiyorlar filan demeyin bana. Kıyıcılık yapman için elde kıyıcı adamların olması gerekir. Karayılan – veya her kim ise – elde silah dere tepe gezmiyorsa şayet, kıyım emirlerini verdiği adamların kendisine itaat etmesini nasıl sağlayacak? İşten mi kovacak? Emekli ikramiyesini mi kesecek?

*

Olaya bu açıdan bakınca TC’nin PKK’ye nasıl göbekten bağlı olduğu, göz kamaştırıcı bir netlikle ortaya çıkıyor! Hayır, komplo teorisi değil söylediğim, Ergenekon mergenekon hikâyesi de değil. Gayet basit, gayet mantıklı, adeta kaçınılmaz bir diyalektik. Düşün: Her dağın başında ayrı eşkiya çetesiyle başa çıkmak mı daha kolaydır, bunca sene neredeyse kan kardeşi olduğun, huyunu suyunu bildiğin, yönetici kadrolarını yakından izleyebildiğin bir tek düşmanla mı?

Ölümü göze almış birey karşısında dünyanın her güvenlik teşkilatı çaresizdir: adam (veya daha tehlikelisi, kadın) çeker pimi üstüne yürür, bakakalırsın.

Başa çıkmanın tek yolu, onun güvendiği, inandığı, az veya çok emirlerine itaat edeceği bir teşkilattır. Emniyetin alacağı her tedbir, öfkeli adamın öfkesini biraz daha bilemekten başka şeye yaramaz. Oysa teşkilat "bekle" dese – belki, bir süre – bekleyecektir. Ya da eylemi eğer teşkilata zarar verebilecek gibiyse, teşkilatın çıkarını kendi öfkesinin önüne koyacak kadar özveri gösterebilir.

Eğer bugün Diyarbakır'da günde otuz tane TC elemanı öldürülmüyorsa, hiç şüpheniz olmasın, PKK izin vermediği için öldürülmüyor. Üniformalı takımının basireti yüzünden değil.

*

Hayır, TC kadroları PKK'yle dosttur, elele çalışıyorlar filan demiyorum, bakın. Eminim ciğerine kadar nefret ediyorlardır, günü geldiğinde kan banyosunda boğmaktan zevk alacaklardır. Başka şey söylüyorum. PKK'ye muhtaçlar. Elleri mahkûm. Onsuz yapamazlar. Üstelik sadece var olması da yetmez PKK'nin. Güçlü olması, otoritesini koruması da TC için hayati önemdedir. Sahadaki militanına söz geçiremedikten sonra ne işe yaradı teşkilat?

Sahadaki militan "bizim parti de yumuşaklaştı artık, TC'nin oyuncağı oldu" diye düşünmeye başladığı gün, bölgedeki güvenlik durumu iyileşir mi, kötüleşir mi sizce? Seyrettiğiniz onca Amerikan polis filmini düşünün, ondan sonra cevap verin.

Mantığı sonuna kadar izlemeye çalışın. Anladınız mı şimdi, neden TC on seneden beri esir kampında dünyadan kopuk yaşayan bir adama ısrarla ve bilinçli bir şekilde "lider"i oynatıyor, neden onun uğradığı birtakım "haksızlıkların" medyada bu kadar büyümesine göz yumuyor, neden mücadelenin hedefini usulca "şefi kodesten kurtarma" operasyonuna kaydırıyor?

Anladınız mı şimdi, Karayılan “vallahi yerel unsurlara söz geçiremiyorum” diye dert yanarken aslında ne demek istiyor? Hayır, günah çıkarma değil yaptığı. TC’yi uyarıyor. “Beni bu kadar zayıflatırsan militanlarıma hakim olamam, sonuçlarına katlanırsın” diyor.

Anladınız mı neden PKK’nin bazı “şiddet” eylemleri aslında TC’nin işine geliyor, teşkilatın eksik bıraktıklarının tamamlamak için bazen onca müzaheret gösteriyorlar, kolaylık sağlıyorlar? Anladınız mı neden PKK ile ilgisi olmadığı besbelli olan bazı bireysel eylemleri, mesela önceki sene Dersim’de kamyonet dolusu patlayıcıyla karakola dalan adamı “PKK’li” diye damgalamakta o kadar acele ediyorlar?

Çünkü yalnızca PKK’ye değil, ‘street credibility’ sahibi bir PKK’ye ihtiyaçları var.

Çünkü acımasız ve müntekim bir Teşkilat miti olmadan, ne taş atan çocukları kontrol atında tutabilirsin, ne jandarmanın çamurlu postalıyla evi çiğnenmiş genci, ne sevgilisinin karnı deşilmiş kadını, ne köyü yakıldığı ya da okulda sabah akşam hakarete uğradığı için hayat boyu kırık kalmış adamı, ne de “senin ataların Ortaasya’dan gelmediği halde sana hoşgörü yaptık, sevin” diye ağzıyla osuran validen sıtkı sıyrılmış odacıyı. Bu kadar basit.

*

Sonu ne olacak? İnanın bilmiyorum. Memleketin başına çökmüş cahil ve buyurgan bürokratik zümreyi topyekün tasfiye etmeden gerçek bir çözüm zor. O yönde umut verici herhangi bir belirti de görünmüyor. Dolayısıyla insanlar dağa çıkmaya – ya da şehirlerde, yeraltına inmeye – devam edecek. 180 yıldan beri bölgenin temel gerçeği olan eşkiyalık/gerillacılık olgusu, muhtemelen artarak devam edecek.

Binaenaleyh Devletin, PKK veya ona benzer bir teşkilata bağımlılığı da devam edecek.

Uzun vadede Türkiye’nin bölgeyi bugünkü şartlarda elinde tutması bana imkânsız gibi görünüyor. Öyle ya da böyle, PKK veya bir benzeri ile

anlaşmak zorundalar. Hatta Türkiye'nin bölgede bir etkisi ve gücü olmasını istiyorlarsa, bana sorarsanız, PKK veya benzeri ile ciddi düzeyde ittifaka da gitmek zorundalar.

Ama işlerin arka planına vakıf olmadan bu konularda çok fazla akıl yürütmeye gelmez, netameli konular bunlar. Bu kadar fikir jimnastiği yetsin bu günlük.

19 Eylül 2012

Köşe Yazma Tekniği

Genç bir köşe yazarına email.

Akademik makale ile köşe yazısı arasında uçurum kadar fark vardır. Bence o farkın üzerinde düşünmen gerekiyor.

Akademik metinde iki varsayımdan biri geçerlidir. Ya sınıfta ders veriyorsun. Otorite sende. Öğrenciye seni dinlemesini ya da sınıfı terk etmesini emretme gücün var. Ya da bilimsel makale yazıyorsun. Yazdığın konuyla profesyonel olarak ilgilenen ve seni okumakta profesyonel çıkarı olan insanlara hitap ediyorsun. Her iki durumda da amirsin, muhatabını seni dinlemeye zorlama durumundasın.

Köşe yazısında öyle değil, okurun yarım paragraf göz gezdirip kaçma hakkı var. Okura ya kişilik gücünle hükmedeceksin (Ahmet Altan), ya dil ustalığınla cezbedeceksin (Engin Ardıç), ya aklını ummadığı sürprizlere doğru sürükleyeceksin (Gülay Göktürk), ya öfkelendireceksin (Perihan Mağden), ya dramatik kurgudaki ustalığınla, küfreden okuru bile sonuna kadar okumaya zorlayacaksın (Ertuğrul Özkök). Köşe yazarlığı sahne sanatıdır, müşteriyi eğlendirmen ve/veya hislendirmen lazım. Yoksa bırakır gider.

Bence en kolay atacağın adım her yazıda bir iki espri yapmaya özen göstermek olur. Bunu çok iyi yapabileceğimden eminim. Blogunda bir okuma parçası verip bir-iki cümleyle yorum yaptığın blogların çok iyiydi. Bence giriş-gelişme-sonuç'lu didaktik yazılar yerine içten hissettiğin BİR ya da İKİ tane gözlemi vurucu bir şekilde aktarman daha iyi sonuç verecektir.

Aklında a, b, c ve d diye sıralı maddelerle anlatmayı düşündüğün bir konu varsa bence dur, düşün. Bu maddelerden hangisi gerçekten vurucu, hangisi sırf mantıki bütünlük uğruna eklemek zorunda kaldığın sözler? Sadece vurucu olanı al, gümbür gümbür okurun beynine çak. Adamcağızı, farklı ilginçlik seviyelerindeki bir sürü dolgu maddesi okumak zorunda bırakma.

Okuyucuyu aptal sanma. Tüm *clause*’ları, *if*’leri, *whereas*’ları saymasan da ne demek istediğini anlar. Yok, ne demek istediğini anlamaya niyeti yoksa zaten ağzınla kuş tutsan derdini anlatamazsın. Onun için ASIL söylemek istediğin neyse küt diye onu söyle, kafasına kafasına vur, sonra yorulacağını hissettiğin yerde bir espri patlat, rahatlasın. Sonra gene asıl konuya dönüp bir daha vur.

Bunları yapmasan da ben seni okumaya devam ederim, kuşkun olmasın. Eminim seni öyle ya da böyle tanıdığı için okumaya devam edecek bir hayli insan da vardır. Ama daha geniş kesime ulaşmak istiyorsan – ki ulaşmayı hak ediyorsun – bence köşeyazarı üslubuna biraz daha çalışman lazım.

22 Eylül 2012

Balyozuna Sağlık

Adam amiral olmuş. Deniz Kuvvetleri Komutanı olmuş. Kişiliğiyle, vakarıyla çoluk çocuğa örnek olması gereken bir mevkie getirilmiş.

Bilmem kaç bin sayfalık günceleri gazetede yayımlanıyor. Bir sürü rezilliği açığa çıkıyor. Adam kopya çekerken yakalanan ortaokul çocuğu gibi hepsini inkâr ediyor. İnkâr etmekle kalmayıp, yalan ve iftira davası açıyor. “Hayatta günce tutmadım” diye yalan söylüyor; oysa birkaç sene önce yazdığı makalede genç subaylara günce tutmalarını tavsiye etmiş. Güncenin kendisine ait olduğu tartışma götürmeyecek kanıtlarla kanıtlanıyor. Adam harakiri mi yapıyor? Çocuklarından özür mü diliyor? Yüzüne kül sürüp Tibet’te bir manastıra mı kapanıyor? Hayır, hiç biri. “Kahraman Türk ordusu, onur, şeref, vatan, zart, zurt” diye ötmeye devam ediyor.

Yüzsüzlük, bunlarda bir hayat tarzı haline gelmiş.

Başka ülkelerin hukukunu o kadar iyi bilmiyorum, ama Amerika’da bu adamın işlediği suça *perjury* adı verilir. Bu mevkideki birinin perjury suçu vahim suç sayılır. Federal mahkemede 20 ila 25 yıl verirler sanırım, bizdekinin aksine hepsini yatırırlar da.

İşlediği öteki suçlar cabası.

*

Yüzsüzlük, bir insanın başına gelebilecek en kötü karakter deformasyonlarından biridir. Ben bu adamların doğuştan yüzsüz olduğuna inanmıyorum. Kendilerine, kurumsal olarak, yüzsüzlük imkânı bahşedildi. Denetimsiz güç verildi. Mensup olduğunuz kurum ve vatanın çıkarı mevzubahis olduğunda her türlü yalanı yüzünüz kızarmadan söyleyebilirsiniz dendi. Bile bile ve göstere göstere yalan konuşmayı öğrendiler. Yalanlarını yemeyenlerin potansiyel hain ve düşman olduğuna inandılar. Yalan konuşmayı, bir yerden sonra, profesyonel görev olarak algılamaya başladılar. O görevi yerine getiremeyecek kadar onur ve vicdan sahibi olan herkesi düşük rütbedeyken ayıkladılar. Geriye sadece en

yüzsüzlerini, ar duygusundan en yoksun olanları bıraktılar. Sadakatin ölçüsü yalana sorgusuz boyun eğmekse eğer, yalan konuşmayan adam hainle sadığı nasıl ayırt edecek?

Yüzsüzlüğü tescilli amirale sahip çıkan adamların başka hangi sözüne güvenebilirsin? Hangi masumluk iddiasını ciddiye alabilirsin?

*

Balyoz davasında benim de adım geçti. Mahkeme belgelerine göre, suikaste uğraması planlanan 20 küsur kişilik listede (Hrant Dink, Etyen Mahçupyan ve Mesrob Sırpazan ile birlikte) benim adım da vardı. Proje için astsubay görevlendirmişler, yerinde keşif yapmışlar, adıyla sanıyla dosyada mevcut. Bu olay yüzünden 2008'de Selçuk Emniyeti ile jandarma bölüğü paniklere kapıldı, haftalarca etrafımda silahlı adamlardan bir hale ile dolaştım. Gerçekten inandım mı? Emin değilim. Nasıl bir tezgâhtı bilmiyorum. Bilmeden kimin oyununda piyon oldum, kestiremiyorum. Umursadığım da söylenemez.

Ama şunu biliyorum. Bunca senedir devlet hiyerarşisinin her kademesinde, beni güle oynaya öldürecek, bundan ötürü manevi tatmin ve haklılık duygusu yaşayacak olan yüzlerce köpeğe rast geldim. Polisinden vergi memuruna, kaymakamından orman şefine, albayından daire başkanına kadar hepsi, o kan dondurucu nefreti saklamaya gerek duymayacak kadar gücünden ve makamından emindi. Arkalarına malum portreyi almış, onun verdiği dokunulmazlık halesine bürünmüş, alçaklığı hak ve görev bilen bir arsızlık mertebesine ulaşmışlardı.

O arsızlık zinciri nereye kadar uzanır bilmiyorum. Üst kademeleri yeterince tanımıyorum. Ama gazetelerde gördüğüm resimler bana çok tanıdık geliyor. Arsızlıklarını tanıyorum. Yalancılıklarını tanıyorum. Nefretlerini tanıyorum. Alt kademedekiler korkaktır, cinayeti hayal eder ama işleyemez. Üsttekilerin çekineceğini hiç sanmıyorum.

*

Balyoz davasıyla başka bir ilgim daha var, itiraf edeyim. Orgeneralin damadı olan Dani Rodrik benim liseden sınıf arkadaşımdı. Aklına ve vicdanına güveneceğim bir insandır. Eşi olan paşanın kızını da, şahsen değil ama dolaylı olarak tanırım. Aklı başında biri olduğu şüphesiz.

Babalarına canhıraş bir şekilde sahip çıkmalarında, duygusal nedenler sanırım akıl ve vicdandan daha öne çıkmış olmalı.

22 Eylül 2012

Hoşgörünün Fazlasına Hayır

Etyen Mahçupyan'ın, liberalizme karşı "birlikte yaşama iradesi" gibi bir kavramı çıkaran ve bu bağlamda Müslümanların kutsal saydığı birtakım kavramlara ilişkin ifade özgürlüğünün kısıtlı olması gerektiğini savunan bir makalesi üzerine bir arkadaşıma email. Fırtınalar koparan "Nefret Suçları" yazım bunun hemen akabinde geldi.

Hayır, Etyen'in bu görüşlerine katılmıyorum. Katılmadığım gibi, tehlikeli bir teslimiyetçiliğe götürdüklerini düşünüyorum.

"Özgürlüğün yegâne sınırı başkalarının özgürlüğüdür" ilkesini, insan medeniyetinin en önemli kazanımlarından biri olarak görüyorum. Bundan geri adım atmanın, barbarlığa ve şirretliğe taviz vermek olduğunu düşünüyorum.

Cemaati ve kimlikleri veri kabul eden anlayışı ahlaken sakıncalı buluyorum. İnsanları dar cemaat kimliklerinden kurtarmayı insani bir görev kabul ediyorum. İnsanlara önyargılarından, hurafelerinden ve taassuplarından dolayı "saygı" göstermeyi esasen insana – bireye, bireyin sonsuz potansiyeline – saygısızlığın dik alası olarak görüyorum.

Olayın "modernizmle" alakası olmadığını düşünüyorum. Esas problem, Daniel Pipes'ın da değindiği gibi, globalizmdir. Farklı aşiret kimliklerinin büyük bir potada yanyana gelip kaynaştığı her ortamda bu çatışmalar görülmüştür. Aşiret kimliklerini savunanlarla yeni ve global insani idealleri savunanlar her zaman çarpışmıştır. Sanırım Muhammed zamanında da buna benzer bir şey olmuştur, ve Muhammed muhtemelen aşiret taassubuna karşı globalizmden yana tavır koymuştur.

Mekke'deki putları kırması, Etyen görüşünde olanların çok şiddetli tepkisini çekerdi. Hani nerede inançlara saygı? Hani nerede bize benzemeyenle bir arada yaşama iradesi?

27 Eylül 2012

Nefret Suçlarıyla Mücadele Etmeli

Bu yazım basın ve internette bir linç kampanyasına yol açtı. Beşinci paragraftaki ifadelerim yüzünden hakkında yirmiye yakın ceza davası açıldı, bir yıl üç ay hapse mahkûm edildim.

Korumasız kişi veya grupların saldırıya uğramasına, ya da saldırıya uğrama korkusuna kapılmasına yol açacak şekilde onları aşağılayan, temel vatandaşlık haklarını sorgulayan ve onlara karşı şiddeti teşvik eden söylemlere "nefret söylemi" denir.

Nefret söyleminde suç sayılan şey nefret olgusu değildir. İnsanların diledikleri şeyden ve kişiden nefret etme hakkı saklıdır. Çirkindir belki, ayıptır, günahtır, ama suç değildir. Suç olan şey nefretin, nefret konusu olan kişi veya zümreye karşı saldırı, yağma ve her çeşit hak ihlali doğurabilecek nitelikte olmasıdır.

Mesela Paris'in meydanında "Fransızlar şöyle böyledir, hepsini kesmeli" diye konuşmak nefret suçu değildir, çünkü bir hak ihlali sonucunu doğurması ihtimali yoktur. Ama "bütün zenci seyyar satıcılar hırsızdır, bunları sınır dışı etmeli" demek, eğer gerçek bir düşmanlık ve saldırı eğilimi doğurma olasılığı varsa, nefret suçu oluşturabilir.

Yahudilerin küçük bir azınlık olduğu X ülkesinde mikrofonu kapan cami hocasının "Yahudiler şöyle menfur bir ırktır, bütün kötülüklerin ardında onlar vardır, kitapları da zaten sahtedir" diye kusmuk saçması, klasik bir nefret suçu örneği oluşturur. Aynı ülkenin başbakanının, "teröre" karşı duyarlığın şiddetle pompalanmış olduğu bir ortamda, muhalif bir partinin üyelerini teröristlikle suçlayarak onları terör örgütüne katılmaya davet etmesi, tartışma götürmeyecek netlikte bir nefret suçu vakasıdır.

Buna karşılık, bundan yüzlerce yıl önce Allah'la kontak kurduğunu iddia edip bundan siyasi, mali ve cinsel menfaat temin etmiş bir Arap lideriyle dalga geçmek nefret suçu değildir. "İfade özgürlüğü" denilen şeyin, adeta anaokulu seviyesindeki bir test örneğidir.

Düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda asgari duyarlığa sahip insanların, yok senaryosu kötüydü, yok kamerası ilkeldi, yok yapımcısı yamuk tipmiş diyorlar gibi eften püften bahanelerin ardına saklanmadan, bu konuda net ve güçlü bir tavır almaları gerekir.

Yoksa birileri bu konuyu bahane edip bu memlekette fikir özgürlüğüne de, internet özgürlüğüne de ölümcül darbeyi vurmaya hazırlanıyor gibi geliyor bana.

27 Eylül 2012

Selçuk’ta Bir İrtica Vakası

Bundan yaklaşık 1950 sene önce, bizim Selçuk ilçesinde halkın dinî duygu ve duyarlıklarına yönelik bir saldırı hadisesi. İncil’den.

“Tanrıça Artemis’in gümüşten imgelerini yapan Dimitrios adlı bir gümüş sanatçısı (bu iş, kent esnafına çok gelir getirmekteydi) benzer işlerle uğraşan esnafı bir araya toplayarak onlara şöyle dedi: «Arkadaşlar, bu işten rızkımızı sağladığımızı biliyorsunuz. Ama Pavlus denen bu adamın, yaptığımız imgelerin tanrı olmayıp el yapımı olduğunu söyleyerek yalnız Efes’te değil, neredeyse tüm Asya ilinde çok sayıda kişiyi kandırıp saptırdığını görüyor ve duyuyorsunuz.

Hem bu sanatımız yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır, hem de ulu tanrıça Artemis’in tapınağının aşağılanması ve tüm Asya iliyle tüm dünyanın tapındığı tanrıçanın ululuğuna halel gelmesi tehlikesi vardır.»

Oradakiler bunu duyunca öfkeyle doldular. «Efeslilerin Artemis’i uludur!» diye bağırmaya başladılar. Kent büsbütün karıştı. Halk, Pavlus’un yol arkadaşlarından Makedonyalı Gaius ve Aristarkhos’u yakalayıp sürükleyerek tiyatroya koşuştu. Pavlus halkın önüne çıkmak istediyse de, öğrencileri onu bırakmadılar. Pavlus’un dostu olan bazı Asya ili ileri gelenleri ona haber yollayarak, tiyatroda görünüp kendini tehlikeye atmaması için rica ettiler.

Tiyatrodaki topluluk karışıklık içindeydi. Her biri ayrı bir şey bağırıyordu. Çoğunluk ne için toplandıklarını bile bilmiyordu. Yahudiler Aleksander’i temsilci çıkarınca kalabalıktan bazıları olayı ona bağladı. Elini kaldıran Aleksander, halka karşı savunmasını yapmak istedi. Ama halk kendisinin Yahudi olduğunu anlayınca hep bir ağızdan yaklaşık iki saat boyunca «Efeslilerin Artemis’i uludur!» diye bağırıp durdu.

Kent Başkanı kalabalığı yatıştırarak «Ey Efesliler» dedi, «Efes kentinin, ulu Artemis tapınağının ve gökten düşen kutsal imgenin tapınıcısı olduğunu bilmeyen var mı? Bunları kimse inkâr edemeyeceğine göre sakin olmanız ve düşüncesiz bir şey yapmamanız gerek. Buraya getirdiğiniz bu adamlar,

ne tapınağı soydular, ne de tanrıçanıza sövdüler. Dimitrios ve esnaf arkadaşlarının herhangi birinden şikâyeti varsa, mahkemeler açık, yargıçlar da var. Suçlamalarını orada yapsınlar. Soruşturacağınız başka bir konu varsa, bunun yasal bir mecliste ele alınması gerekir. Bugünkü olaylardan ötürü ayaklanma suçundan yargılanmak tehlikesindeyiz. Hiçbir gerekçesi olmayan bu kargaşanın hesabını veremeyiz.»

Bunları söyledikten sonra topluluğu dağıttı. (*Elçilerin İşleri* 19.24 ve devamı)

Pavlus ne yapmış? “Taptığınız imgeler tanrısal değildir, el yapımıdır” demiş. Bugün de öyle, “taptığınız kitap tanrısal değildir, el yapımıdır” diyor birileri.

Karşılığında ahali galeyana gelmiş, iki saat boyunca “Artemis ekber” diye bağırmışlar. Pavlus ve müritlerini linç etmelerine ramak kalmış.

Ne yaptıklarını biliyorlar mıymış? Hayır, çoğunluk ne için toplandıklarını bile bilmiyordu diyor metin. Sırf Dimitri ve arkadaşlarının ticari çıkarı için mi galeyana gelmişler? Hayır, işin içinde maddi çıkar da var gerçi, ama yığın psikolojisinin dinamiği belli ki daha güçlü.

Allahtan Roma İmparatorluğunda medeniyet varmış, Kentbaşı kalabalığı sakinleştirip konuyu komisyona havale etmiş.

“Bu deyyusları susturmak için Nefret Suçları Yasası çıkaracağız” diyerek linç yalakalığı yapmamış.

İtiraz üzerine düzeltme.

Pardon, *Artemis ekber* değil *Artemis kübra* olacaktı. Ekber erkek kübra dişi.

29 Eylül 2012

Yarangömü

Yarangüme ve Yarangömü yer adlarını soran Ramazan Topraklı'ya email.

Yunanca **komê** "köy" demektir. Batı, Orta ve Güney Anadolu'da sayısız örneği vardır. Türkçeye –güme (Yarangüme, Bezdegüme, Adagüme, Mendegüme, Lengüme) veya –gömü (Deregömü, Yeregömü) hatta –geme (Dirgeme = Trikomê) şeklinde geçer.

Yarangüme'nin aslı **Hierokomê** veya **Hierôn komê** olmalı ki Türkçeye en güzel ve kulağa hoş gelen çeviri şekli "Ziyaretköy" olur. **Hierós** (sıfat) "kutlu, kutsal, mukaddes", **hierón** (isim) "kutlu yer, dinî ziyaretgâh, tapınak, adakyeri vs.", **hierôn** bunun genitif çoğul hali.

Hieropolis biliyorsunuz dört beş tane var, en meşhuru Pamukkale'deki. "Ziyaretkent" anlamında. "Tapınakkent" ya da "Yatırkent" diye de çevirebiliriz. Antik kaynaklarda benim bulabildiğim sadece bir tane Hierokomê geçiyor, Lidya'da, Sardes yakınında mühim bir ziyaretgâhmış, İran tanrıçalarından Anahita'ya adanmış tapınağı varmış. Bir tane de İtalya'nın güneyinde Hierokome görünüyor.

29 Eylül 2012

Globalizm mi, Lokalizm mi?

Önceki yazımda globalizmi savunmama hayret eden birine email.

Aklımın büyük yarısıyla ben kesinlikle imparatorlukçuyum. Hep öyleydim. Yerel kültürün dar ufuklarını patlatan büyük yapılanmaların medeniyete daha büyük katkısı olduğunu sanıyorum. Roma İmparatorluğu hakikaten insanlık macerasının büyük atılım noktalarından biridir. İngiliz emperyalizmini hep beğendim; bir medeniyet projesi olarak gördüm. ABD'ye hayranlığım da eleştirilerimden daha büyüktür. Osmanlı'nın, iyi yönetilseydi ve Müslümanlığın daraltıcı yönlerinden kendini kurtarabilseydi, güzel bir proje olacağı kanısını hep taşıdım. TC bugün Yunanistan, Ermenistan, Kürdistan ve Suriye'yi bünyesine alsa bugünkünden daha iyi bir ülke olmaz mı? O daracık bağnazlık duvarlarını aşması kolaylaşmaz mı?

En büyük boy siyasi birimler, küçük birimin özerkliğini korumasına daha bir imkân mı tanıyor ne? Avrupa Birliği (daha doğrusu, daha eski bir birim olan Avrupa Bütünlüğü) olmasa Liechtenstein diye bir yer yaşayabilir miydi?

Ya da belki ulus-devletin boğucu biz/onlar ayrımına karşı, hem üstten hem alttan limitler getirmeye çalışıyorum. Ulus devletin kimlik tekeline karşı, bir yandan mensubu olduğun daha büyük emperyal birimin değerlerini ve gücünü, bir yandan da mensubu olduğun daha küçük birimin özgürlüklerini ileri sürebilmek iyi olmaz mı?

Bak Kelimebaz 2. ciltte "Bilim Dili" yazım. Alenen "kültür emperyalizmi" savunusudur.

*

Dört büyük dinin ortak özelliği hızlı ve travmatik bir globalleşme çağında doğmuş olmaları. Dördü de, gelenek ve törelere dayalı bir ahlak anlayışına karşı evrensel(imsi) bir insan vizyonuna dayalı daha kapsayıcı bir ahlakı savunmuş.

Müslümanlık belli. Yerel törelerin, atadan kalma geleneklerin yetmemeye başladığı bir dünyada neredeyse "evrensel" sayılabilecek bir ahlaki mesaj önermiş. Gerçekten evrensel olamayışı, Hıristiyanlık ve Yahudilik olgusuyla başa çıkamayışında yatıyor. Mekkeli Muhammed iyimserdir; tüm dünyayı kapsayacak bir mesaj getirebildiğine inanır. Medine'de ise asimile edemediği Yahudilik olgusuyla karşılaşır ve öfkeye kapılır.

Hıristiyanlık, Yahudiliğin kat be kat üstün Yunan-Roma medeniyetine teslim olmaya yüz tuttuğu ortamda doğmuş. İsa'nın vizyonu nispeten mütevazıdır; Yunan dünyasından sızan insancıllık-manevi özgürlük-evrensellik anlayışını, Yahudi cemaati İÇİNDE benimsemeye çalışır. Ama ölümünden az sonra Roma imparatorluğunun tüm uluslarını birleştiren, daha doğrusu o uluslar arasındaki töre ve gelenek farklarını yok sayan bir evrensellik idealine dönüşür yeni din.

Yahudiliğin, marjinal bir kavmin resmî ideolojisi olmayı aşıp evrensel bir değer kazanmasında da buna benzer bir durum var. Yahudilik Babil esareti zamanında şekillenmiştir, İran'ın global (ve hayli liberal) egemenliği döneminde son halini almıştır. "Din" kavramını ve kelimesini bile İran'dan almışlar. Daha önce sadece Filistin'deki birtakım ilkel aşiretlerin töre ve gelenekleri varken, Babil ertesi o gelenekler bir ahlaki insan ideali olarak yeniden yorumlanmış.

Buddha dördü arasında globalist eğilimi en belirgin olanı. Halkın binlerce tanrıya taptığı bir çağda, o tanrıları reddetmemiş. Ama onları önemsizleştirmiş, her türlü töre ve ayinden bağımsız bir manevi arınma idealini öne sürmüş.

Dördünün de ortak paydası putları kırmaları (Buddha kırmamış gerçi, yoksamış. İsa da öyle aslında, "bakış açınızı değiştirin" demiş.) O putlar, insanları kavim, aşiret, cemaat, tarikat olarak ayrıştıran takım putlarıdır. Kelimenin asıl anlamıyla *asabiyye* nesneleridir. İnsanlar o putlara bağlanarak grup aidiyetlerini pekiştirirler ve aidiyet duyguları pekiştikçe kendilerini haklı, ahlaklı ve iyi sayarlar. Dört dinin ortak mesajı: "Atalarının putlarını bırak, grup sadakati seni ahlaklı kılmaz!"

Benim din konusunda yazdıklarıma kızanların hepsinin, kelimenin en özlü anlamıyla putperest olduklarını göremiyor musun?

29 Eylül 2012

Yozgat

“Yozgat’ta eskiden Ermeniler çoktu, Yozgat ne demektir, Ermenice midir?” diye soran birine email.

Yozğad 1480’lerden itibaren Anadolu’nun çeşitli yerlerinde görülen bir zümre veya cemaatin adıdır. 18. yüzyılda bu yöreye iskân edilmişler. Yozgat esasen idari bölgenin adıdır, il merkezi olan kasabanın değil. Kasabaya, sair yerlerde olduğu gibi, Ermeni esnaf ve sanatkâr zümresi yerleşmiş.

Osmanlı kayıtlarında “Türkmen” ve “asi” olarak geçen cemaatlerin kökeni, sosyolojisi vs. hepten karışıktır. Resmi ideolojiye bakarsan hepsine “Türk” derler. Ama birçoğu muhtemelen karışık ve konjonktüre göre oluşmuş topluluklardır. Aralarında Kürdü, Türkü, Ermenisi vardır, kökenlerini saklayan ve bilinmesini katiyen istemeyenler vardır. Bu uğurda yalan söyleyenler vardır. Neden bu topluluğun adına Yozgad denmiş? Neymişler, kimmişler hiçbir fikrim yok.

Antalya, Bolu, Çankırı ve Ankara’da adı Yozğad olan yerleşimler var. Bu coğrafi dağılımda Ermenice yer adı olmaz.

1 Ekim 2012

Daha Net Nasıl Söylenir Bilemedim

27 Eylül tarihli “Nefret Suçları” yazıma ilişkin olarak bir kısım basın ve sosyal medyada koparılan fırtınaya cevaben yazdığım açıklama notu.

1) Kamuya mal olmuş şahsiyetlere ilişkin ileri geri konuşma hakkı, özel kişiler hakkında konuşma hakkından çok daha geniştir. Doğru düzgün yerleşik hukuka sahip olan ülkelerde bu ayrım gözetilir. Başkan Obama için “vatan haini ahlaksız herif” dersen ABD’de ceza almazsın; ama komşunun bacanağına böyle desen ödetirler. Kişiler siyasi ve sosyal önderlik rolüne soyunmuşsa, düşmanlarının da olabileceğini hesaba katmak zorundadır.

2) Kamuya mal olmuş ve uzun zaman önce ölmüş şahısları alay ve aşağılamadan koruyan herhangi bir hukuk ilkesi düşünülemez. Jül Sezar’a laf sokabiliyorsan Muhammed veya İsa’ya da sokabilmen gerekir.

3) Kişilerin bundan dolayı alınıp gocunmaları sadece kendilerini ilgilendirir. Ahmet yahut Mehmet gocunacak diye kimse hakikatleri söylemekten alıkonamaz. Gocunma olgusundan bir hak doğmaz.

4) Benim söylemimden ötürü bazı kişiler veya zümreler saldırıya uğrayacak, zulüm görecek, toplumda marjinalleşecek, zulme ve hak ihlaline karşı savunmasız kalacak ise o zaman benim söylemim ceza hukukunun kapsamına girebilir. Amerika’da MüslümanLARA yönelik bir hayli nefret söylemi var maalesef. Bununla mücadele etmek gerekir. Fırsatım ve gücüm olsa ben de mücadele etmek isterim. BU ÜLKEDE başörtülü Müslüman kadınlara yönelik ayrımcılık ve hakaretle, çok şükür, elimden geldiğince karşı çıktım yıllar boyunca. Halen de çıkarım.

5) MüslümanLIĞA dair görüşlerim maalesef olumlu değildir. Bu görüşlerimi de istediğim ortamda istediğim dille çatır çatır ifade etme HAKKINA sahip olduğumu düşünüyorum. Ha, bu konu aslında gündemimde baş sırada yer alıyor mu? Hayır almıyor. Ayrıca insanları üzen, rencide eden sözler söylemeyi sevmem. Ama, hoşuma gitsin gitmesin eğer başka birileri, analarının ak sütü gibi helal olan ifade özgürlüklerini

kullandığı için Müslüman linç güruhlarının saldırısına uğruyorsa, o zaman işin rengi değişir. O mücadelede saf tutmayı boynumun borcu bilirim.

Milyon kişinin hakaretine de uğrasam o borcu savsaklamayı doğru bulmam.

2 Ekim 2012

Ora Başka Bura Başka

“Sizce İslamiyete yönelik nefret sizce düşmanlık ve saldırıya neden olmadı mı? Örneğin Irak’ta ve Afganistan’da ABD’nin gerçekleştirdiğin sistematik katliam, yargısız infaz ve işkencelerde özellikle neoconların, evangelistlerin İslam’a dönük nefretlerinin payı olmadı mı? ” diye soran birine cevap.

Doğru, evet, haklısınız. Batıda ve Amerika’da evet. Cemaati ve kişileri hedef alırsa evet. Şüpheniz olmasın, onunla da mücadele ederiz.

Ama A) Amerika’da değil Türkiye’deyiz. BURANIN gündemi beni daha çok ilgilendiriyor. Ve burada Müslümanlara yönelik sistemli katliam, yargısız infaz ve işkence ihtimali görmüyorum.

B) Müslüman kişi ve toplumlara karşı nefret söylemi ile onların batıl inançlarına yönelik istihza arasında uçurumlar kadar fark vardır. Tam tersine, batıl’ı giderme çabası batıldan mustarip insanlara yönelik bir ilgi ve sevgi ifadesi de olabilir pekala.

2 Ekim 2013

Akla ve Özgürlüğe Dair

Aslanlı Yol'a, Fransız Devrimi dönemi düşünürlerinden Benjamin Constant'a ilişkin bir makale eklemiştim. Ortalık "Sevan neden Müslümanlıkla/Müslümanlarla çatışıyor" sorusuyla inlerken, 2 Ekimde o yazıyı sosyal medyada paylaştım. İki bölümünün altını çizdim.

Akıl, acımasız bir sürücüdür. Aklın egemenliğine boyun eğen kişi, onun kendini sürüklediği yerlere gitmemezlik edemez. Hakikatin tek ve alışıldık cephesiyle yetinemez. Tutarlılığın, ancak dürüstlükten taviz vererek kazanılan bir erdem olduğunu bilir. "Ben hakikati buldum, başka soru sormayacağım" diyen insan, aklıyla birlikte vicdanını uykuya yatırmış olandır.

...

Düşüncesinin değişmeyen ekseni özgürlüktür. Gençliğinde, ihtilalin verdiği sarhoşlukla, toplumun ortak iradesine dayalı kolektif bir özgürlüğü hayal eder. 28 yaşına gelmeden o rüyadan uyanır. Tek gerçek özgürlüğün, kişinin kendi aklı ve vicdanıyla baş başa kalma özgürlüğü olduğunu anlar. Toplumsal örgütlenmenin tek meşru hedefi, siyasi tercihlerin tek geçerli kriteri budur. İçinde yaşadığın düzen, hakikati arayan ve bulduğuyla yetinmeyen insanlara kapılar açıyor mu? Onlara cesaret ve güven veriyor mu? Veriyorsa iyidir, vermiyorsa kötüdür. Az veriyorsa az iyidir, çok veriyorsa çok iyidir. Bu kadar basit.

Tutarlılıkla dürüstlüğün neden çeliştiğini soran birine.

De ki Yüce Artemis'in en büyük tanrıça olduğuna kanaat getirdin. Ama bir yandan da Pavlus, Şeytan ve Aristo seni dürtmeye devam ediyor. Ya yanlışsa? Ya işin şu yönünü düşünmediysem? Test et! Dene! İşte o noktada dürüstlükle tutarlılığın yolları ayrılır. Tutarlılık uğruna Artemis'te ısrar edersen, aklına (ve aklın süvarisi olan şeytana) kulaklarını tıkaman lazım. Hepten yalancı olmazsın belki, ama kalbin bulanır, gözlerin berraklığını kaybeder. Kendine yalan konuşmanın ölümcül tadına, ufaktan, alışmaya başlarsın.

İşte o riya – nifak – kalbinde yer etmeye başladığı gün, aklın ve özgürlüğün yolunu göstermeye çalışan her kim ise, onu linç etmek için dayanılmaz bir arzu da duymaya başlarsın.

2 Ekim 2012

Hasbıhal Babında

Aslanlı Yol adıyla yayımlanan otobiyografimden bir bölüm. “Nefret Suçları” yazım yüzünden linç edilmeme ramak kaldığı günlerde sosyal medyada paylaştım.

Çok fazla şey öğrenmişsin. Çok çeşit insan tanımışsın, farklı hayatlara girip çıkmışsın. Bir yer gelir, karşılaştığın herkes sana eksik gelmeye başlar. Ne kadar küçüktür dünyaları! Ne kadar uyduruk varsayımlar üzerine kuruludur yargıları! Ne kadar emin görünürler kendilerinden! Kimliklerini, folklorik bir kıyafet gibi üstlerinde taşırlar. Bu: solcudur. Şu: esnaftır. O: akademiktir. Öteki: mazlum Ermenidir. Beriki: üstün dünyaların Almanıdır. Seni de kendilerinden sayarlar, bağırlarını açarlar. Oysa sen onlardan değilsindir. Gittiğin her yerde “ben burada değilim” duygusuyla yaşarsın. Feci bir yalnızlıktır.

Çok bilen çok yalınır, doğrusu bu.

Senin sırtında taşıdığın bohçayı gözleri görmez. Ne bilecekler? Sabahlara kadar Aristoteles’le mi boğuşmuşlar? Askeri mahkemede kırk sene istemiyle mi yargılanmışlar? Polonya’da paravan şirket mi kurmuşlar? İmparatorluğun yöneticileriyle kadeh mi tokuşturmuşlar? İhtilal semineri mi vermişler? Cree Kızılderililerinin barında çalışan sevgilileri mi olmuş? Bursa’da bayi toplantısı mı yapmışlar? Çekoslovakya’da mazlum Almanların izini mi sürmüşler?

Kendini farklı bir yere koyman değildir mesele. Her olduğun yerde sen sensindir. Sanki oraya aitmişsin gibi davranmayı, sanki onlardanmışsın gibi hissetmeyi bilirsin. Bilmesen zaten oralara gidemezdin, tökezlerdin. Bilgisayar satarken bilgisayarcısın, sektör muhabbetinin alasını yaparsın, bayilerin hayran olur. Akademikken akademinin dilini zorlanmadan konuşursun; bir makaleye dört yüz dipnot atarsın, ağızları açık kalır. Solcuyken sosyalistliğin feriştahını bilirsin; jargonu paylaşırsın, onlarla aynı sigarayı ve aynı çayı içersin. Washington’ın koridorlarında da rahatsın, Varşova’da da zorluk çekmezsin.

Ama o rahatlık, aynı zamanda senin çıkmazındır. Burada rahatsın evet. Ama orada da rahatsın. Her yerde rahatsın. Sıkıştın mı kaçacağın yerler vardır. Bir ayağın hep dışarıya çeker. “Tüh, ceketimi Peru’da unutmuşum, gidip alayım bari,” der gibisin. “Siz beni beklemeyin.”

İnsanlar senin kaçıcılığını sezer ve tehlikeli görürler. Senle ilgili, tanımlayamadıkları bir huzursuzluğa kapılırlar. Seni kaygan bulurlar. Başta seni ne kadar benimseyip kendilerinden saymışlarsa sonraki düş kırıklıkları o kadar büyük olur. Tüh, kandırmış bizi! Oysa kandıran filan yok, kartları baştan alabildiğine açık oynamışsın.

Yüreği daha geniş olanlar bazen cüret eder, seni kucaklamaya çalışırlar. “Gel benim yalnız ve kaypak evladım, ben seni sıkı sıkıya tutarım,” derler. Yarana merhem olmaya çalışırlar. İyi insanlardır; belki bir süre kanarsın, Kirke’nin iksirini içmeye yeltenirsin.[11] Ama çok geçmeden hafakan basar. Kucak sana dar gelir. Sen ki kaçışın binbir yolunu bilen adamsın, kendini inkâr etmeden o küçücük alana nasıl sığacaksın?

“Tek çaresi vardır bu illetin, o da aşk,” diye bazen kendini kandırırsın. Birisi seni kayıtsız şartsız sevse. O musun, bu musun diye dert etmese. Hikâyelerden ördüğün labirentin gerisinde seni çıplak halinle, hayvan halinle tanısa. Öyle bir senin var olduğuna inansa. Seni de inandırsa. Ah!

Hayaldir tabii. Hiçbir aşk, benliğini tümüyle tüketmez. O ilişkinin sınırları içinde bir yere oturursun eninde sonunda. Alışkanlıkların oluşur, huyların – ve huysuzlukların – şekillenir. Nesneleşirsin. Bir gün gelir, “İşte seni tanıdım, gizlin saklın yok benden,” derler. Tam da o gün senin kaçacağın tutar, “Tüh, ceket gene Peru’da kalmış, ben bir dolanıp geleyim.”

3 Ekim 2012

Agos'tan: Ne şiş Yansın Ne Kebap

Rober Koptaş yazmış, "denge" gözetmiş:

"Nişanyan'ın tavrındaki asıl sorun, ele aldığı tartışmanın tarafı olabilecek geniş bir kesimi muhatap almaya, onlarla gerçekten "konuşmaya" tenezzül etmeyen katı bir sinizmden kaynaklanıyor. Bu sinizmin derininde ise, kendi fikrinin mutlakiyeti dışında insana ve insani olana değer vermeyen bir sevgisizlik yatıyor.

…

Hal böyleyken, ifade özgürlüğünü de, mutlak ve dokunulmaz bir olgu olarak tabulaştırmak yerine, birlikte yaşama perspektifiyle yeniden ele almakta yarar var."

*

1. Hayır, ifade özgürlüğünü mutlaklaştıran bir tez ileri sürmedim. Yazımı okuyan görür. İfade özgürlüğünün sınırı nefret suçudur demişim. Sınır nerede çizilmeli diye akıl yürütmüşüm. Elalemin hurafeleri sınır olamaz demişim.

2. "Müslümanlarla konuşmaya tenezzül etmiyor" lafı boş safsatadır. Kararlı bir din karşıtı olup Müslümanlarla benim kadar sabırla diyalog kuran kaç kişi biliyorsunuz? Müslüman takımı topyekün tecavüz için harekete geçmişken bunun karşısında dik durmak "sevgisizlik" ise, peki, öyleyim.

3. Hiç kuşkum yok ki bu yaptığım şey, sonuçları NE OLURSA OLSUN, dinci zorbalığa karşı durabilecek insanlara orta ve uzun vadede cesaret ve metanet verecektir.

Giordano Bruno'yu yakmışlardı. Fena mı oldu?

*

‘İfade özgürlüğü bahane İslam düşmanlığı şahane’ manşetinin de korkudan başka bir açıklaması olduğunu sanmıyorum.

3 Ekim 2012

Doğruyu Söyleyebildiğin Sürece İnsan Olursun

Radikal *Gazetesinde 4 Ekimde çıkan söyleşim. Eylem Yılmaz sordu.*

Amerika'da çıkan film üzerine tepkiler yaygınken sizin bu çıkışınız sert olmadı mı?

Etki tepkiyi doğurur. Benim görebildiğim kadarıyla Türkiye ve çevre ülkelerde bir linç ruhu oluştu. Amerika'da yapılan saçma sapan lise düzeyinde bir film bahane edilerek bir zorbalık, bir tehdit, düşünce ve internet özgürlüğüne ilişkin bir sıkıştırma harekâtı başladı. Bunun karşısında dik durmak gerekir. Saldırının şiddetiyle orantılı olarak sağlam durmak gerekir. Aklı başında olan herkesin görevidir bu. Keşke aynı cesareti gösterebilecek, aynı tutarlılığı gösterebilecek insanlar olsa Türkiye'de.

Türkiye'de İslam dinine yönelik eleştiriler pek hoşgörü ile karşılanmadığına ilişkin örnekler var. Bu tehditler daha tehlikeli bir aşamaya gelir mi?

Gelir mi bilmiyorum; umurumda değil. Hakikat uğruna kendini riske atan ne ilk ne son olurum. Doğruyu söylemek gerekir sonuçlarına bakmadan. Doğru olduğuna inandığınızı söyleyebildiğiniz sürece insan olursunuz.

Yazınıza Mazlum-Der gelen açıklamayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

O beni üzdü. Mazlum-Der'in iyi işler yapan bir kurum olduğunu düşünüyorum. Onların böyle bir kuru gürültüye pabuç bırakması bana üzücü geldi. Yanlıştır yaptıkları. Ama bundan ötürü Mazlum-Der'e ilişkin görüşlerim değişmedi. Mazlum-Der zulme karşı tavır alan bir kurumdur. Bence bir yanlış yaptılar, ortam sakinleştikçe yanlışlarının farkına daha çok varırlar.

Menfaat meselesine gelince, ironiden ve yazıdan fazla anlamayan toplumda böyle şeylerle oynamak zor. Yazıda peygamberin şöyle ya da böyle olduğuna dair bir iddia ileri sürmedim. Böyle düşünen insanların bunu dile

getirme hakkı vardır dedim. Amerika'daki birtakım çocukların peygamberin yaptıklarını öyle ya da böyle yorumlama hakkı vardır.

Twitter'da size karşı yapılan "Zaman soykırım yapma zamanıdır, Sevan Nişanyan tehcir edilsin" gibi tepkiler hakkındaki değerlendirmeleriniz nedir?

Bunlar çocukça laflardır. Soykırımın itirafı konusunda o kadar naiftir ki halkımız. Söylediğinin anlamını idrak etmekten o kadar uzaktır ki. Şecaat arzederken sirkatini söyleyen Kıbtî gibi, her an soykırımı itiraf ediyor, onu övüyor. Bu tür ifadeler Türkiye'de çok yaygındır. Bu söylediğinin ayıp olduğuna dair bir bilinç yok bu arkadaşlarda. Zihinsel seviyeleri ilkokul düzeyinde.

4 Ekim 2012

Silahlı Peygamber

Tarihteki tüm büyük insanlar ilgimi çeker. Jül Sezar da, Muhammed de, Kemal de. Deha ile fırsatçılık, idealizmle gaddarlık, yüce gönüllülük ile kıskançlık, önderlik ve yalnızlık arasındaki gitgellerini pekalâ anlayabiliyorum, ibret ve belki biraz gıpta ile izleyebiliyorum. Üçüncü sınıf müritlerinin zihinsel kısırlığına öfke duymam bundandır biraz da.

Muhammed naif ve duygusal biri. Zeki, alıngan, doğuştan gelen muazzam bir iktidar hırsına sahip. Okuryazar olmayan insanlara has, hayal ile gerçeği ayırt edemeyen o garip kâbus mantığıyla dolu. Tüm büyük liderler gibi ruhen cömert. Kendisine boyun eğenlere karşı mütevazı ve kibirsiz, boyun eğmeyenlere karşı acımasız. Bilgi evreni son derece kısıtlı.

Kişiliğinin en zayıf halkası kadınlara olan zaafı. Peygamberliğini cinsel avantaj için kullanması, bu uğurda ipe sapa gelmez ayetler indirtmesi, belli ki kendi döneminde de kuşkuya ve eleştiriye neden olmuş. Ha bunu eleştirecek olan Sevan mıdır, tartışılır tabii. Ama mesela Buddha veya İsa, bu açıdan kıyaslandığında, peygamberlik kalitesi açısından fark atıyorlar bence.

Diğer önemli zaafı, geçen gün değindiğim mevzudur. Gerçekten evrensel olduğuna inandığı bir mesajla başlamış. Ama Hıristiyan ve Yahudi direnişini kıramamış. Onlara karşı bir hizip ve iktidar mücadelesi içine girmiş. Bir ahlak ve felsefe öğretisi ile başlayıp, kılıç zoruyla aşiretler yok eden, ülkeler talan eden bir zorbalık düzeninin lideri olarak vefat etmiş.

*

Bir insanın Allah’la özel hattan mesajlaştığını iddia etmesini, şüphesiz, aklıma hakaret olarak görüyorum. Hem yalnız akla hakaret değil. Gerçek bir tanrı duygusuna sahip olan biri için, bu iddianın tanrıya hakaret sayılması gerektiğini düşünüyorum. Her şeye kadir olan tanrı, yaratıklarına vasıtasız hitap edemeyecek kadar aciz midir? Eli silahlı, kıt görüşlü bir siyasi liderin aracılığına mı muhtaçtır?

*

Tabii ki esas meselem Muhammed'in şu veya bu olması değil. Kendisini tarihteki herhangi bir büyük adamdan ve öğretisini de tarihteki herhangi bir mitolojiden farklı görmem için bir sebep yok.

Tartışmanın nedeni o değildir. Zorbalıktır. 1400 seneden beri refleks haline gelmiş, "bir üstünüz, biz hakimiz, o yüzden bizi eleştiremezsin, eleştirirsen seni yaşatmayız" söylemidir. Batı'nın emperyal ideolojisiyle kıyaslanmayacak derecede zorbalığı içselleştirmiş, kaba ve çiğ bir kuvvet söylemi!

Mütevazı ve iyi yürekli Müslümanlar da olduğunu biliyorum elbette. Ama Müslümanlığın ana damarı onlar değil; hiçbir zaman da onlar olmadılar. Onlar, yaşadıkları toplumun egemen dini hangisiyse ona tevekkülle sarılan, o dinin dilini kullanarak kendi ahlaki dünyalarını savunmaya çalışan küçük insanlardır. İslamın yolunu çizen ve İslamı ayakta tutan onlar değil.

"Milleti hakime" zorbalığını çıkar, geriye İslamiyet namına bir şey kalmaz.

4 Ekim 2012

Senin Amcan Zeus mu?

“Peygamber bizim anamız babamız gibidir, babana hakaret etsem hoşuna gider mi?” diye –yüz seksen bininci kez – soran bir okura cevap.

Şefim, babama hakaret etmen hoşuma gitmez. Ama “benim babam Zeus’tur, hepinizi çarpar” diye çıkıp ortalıkta dolaşırsam bu iddiamla dalga geçmek senin en tabii hakkın olur. Deli saçması bir iddia çünkü.

“Benim Amcamla dalga geçemezsin çünkü o alemlerin yaratıcısı olan Tanrı ile kontak kurdu, onun özel ulağıdır” demen de eşit derecede saçma bir iddiadır. Makul insanların ciddiye alabileceği bir şey değildir. Onun için, hakiki baban alınmasın, dalga geçme hakkını saklı tutuyorum.

Kaldı ki senin Amcana “pezevenk, kerhaneci, onun bunun çocuğu” gibi kanlı bıçaklı olmayı gerektirecek bir sövgü sıfatı atfetmedim. “Tezgâhı iyi kurmuş kerata” diyerek sesli güldüm sadece. Sonuçta kurmuş. Sen kendisini Amcan zannediyorsun diye söyleyemeyecek miyiz?

7 Ekim 2012

Peygamber Fakir miydi?

Muhammed'in fakir ve alçakgönüllü biri olduğunu çeşitli delillerle, yine, yeniden, kanıtlamaya çalışan Serdal Serçe'ye cevap.

Muhammed silme kötüydü, hiç iyi bir şey yapmadı, devrimci değildi filan mı demişim ben? Dur düşün yahu. Herkes futbol takımı amigosu olmak zorunda mı?

1. Her büyük tarihi lider gibi karmaşık, çok katmanlı bir adamdı. 2. Bu katmanların HERHANGİ BİRİNİ alıp ön plana koymak isteyen varsa helal olsun, hakkıdır, dinlemek lazım demişim hepsi bu. Bu kadar zor bir fikir mi bu?

Gömlek ile sandaletten başka malı olmadığı hikâyesi inandırıcı değildir. Bir düzineye yakın eşinin geçimini fazlasıyla sağlayacak miras bıraktığına dair yeterince delil vardır. Ayrıca cariyelere sahip olduğu Ahzab suresi 51 ile sabittir. Cariye maldır. Ölmeden hepsini saldıysa bilmem.

Kaddafi merhum da malum, çadırda yatıp fakir kardeş numarası yapmayı severdi. Arap liderlerinin sevdiği bir pozdur.

Kaldı ki şahsi yaşamdaki tevazuu, hükmettiği malın miktarı konusunda bize bir şey söylemez. İspanya kralı 2. Filip Amerika'yı fethedip dünyanın gelmiş geçmiş en büyük hazinesine konmuştu. Ama hayatı boyunca boş bir odada tahta karyolada yatmakla övündü. Öldüğünde de, diğer herkes gibi, öbür dünyaya çıplak gitti.
11 Ekim 2012

Köre Kör Demek

“Menfaat temin etti” demekle “menfaat uğruna yalan söyledi” demek arasında uçurum vardır. Bir insan samimi olarak inandığı bir şeyden de menfaat elde edebilir. Muhammed’in Peygamberlik iddiasında samimi olup olmadığını bilmiyorum. De ki samimiydi. Ama bu iddiaya istinaden iktidar ve imkân temin ettiğini görmemek için hakikaten kör olmak lazım.

Körlere “körsün” demek, normal koşullarda, evet, eziyettir. Bediüzzaman’a bu noktada katılırım. Lakin körler çete kurup memleketin başına çökerlerse ve başbakan yardımcısı ağzıyla “körlere kör demek suçtur, diyenler hapse atılır” diye tehdit savururlarsa, o zaman “körler kördür” diye çıkıp meydanlarda ilan etmek ahlaki bir borç haline gelir. İşte o borçtur bizim ifa ettiğimiz.

Yoksa merak etmeyin, normalde o kadar saygısız biri değilim. Körlere nezaketle konuşmayı DA bilirim.

10 Ekim 2012

Yeterince Fakir Değil

Peygamberin dünya malında gözü olmadığına savunan birine yanıt.

Küçük çaplı insanlar parayla lüks ve konfor satın alır. Büyük çaplı olanlar iktidar satın alır. Büyük çaplı biriymiş, belli. Ama şahsi zevki için 11 ila 13 eş alması, yeterince büyük olmadığının delilidir.

12 Ekim 2012

Zındıklardan Bir Demet

İlk yazarımız **Moşe Maimonides**,[12] ortaçağın büyük filozofları arasında adı İbn Rüşd ve Thomas Aquinas ile bir nefeste anılacaklardan biri. İslami İspanya'da doğmuş, Fas'ta medrese tahsili görmüş, Arap ve Yunan klasiklerini okumuş. Arapça olan üç ciltlik *Delâlet-ül Hâ'irin* (*Guide for the Perplexed,* Kafası Karışık olanlar için Yol Gösterici) adlı eserinde tanrının bilinebilirliği, yaratılış, irade-i cüziye, kötülüğün ahlaki kökenleri gibi konularla cedelleşmiş. Yahudi fıkhının temel eserlerinden biri olan 14 ciltlik *Mişna Tora'*yı kaleme almış. "Bir masumun haksız yere cezalandırılmasından ise, bin suçlunun cezasız kalması evladır" gibi insancıl yaklaşımları var. Ayrıca tıp ve mantık üzerine eserler vermiş.

1172'de yazdığı Yemen Risalesi'nde Muhammed'den "Yalancı Peygamber" ve "Deli" (*meşugga* משגה) sıfatlarıyla söz ediyor. Hakiki dini bozmak ve insanların yüreğine nifak sokmak amacıyla gelenlerin ilki, Maimonides'e göre, adı lanetle anılan İsa'dır. "Din ulularımız" (r.a.) ona layık olduğu cezayı vermişlerdir. Muhammed onun izinden gelmiştir. İsa'dan farklı olarak, dünyevî iktidarı ve insanlara zorla boyun eğdirmeyi hedeflemiştir. Sadece "cahil bir budala", onun getirdiği öğretinin gerçek bir tanrısal din olduğunu zannedebilir.

*

Dante insanlık tarihinin en büyük şairlerden biri; aynı zamanda ciddi bir düşünür, tarihçi ve siyasi aktivist. İlahi Komedya'da dinî düşüncenin ve ahlak felsefesinin en temel konuları hakkında derin bir vizyonu ortaya koymuş. Yaşadığı devirde İtalya'nın güneyinde henüz İslam kültürünün ciddi kalıntıları vardır; yazarın İslami düşünceye dair en azından birkaç önemli eser okumuş olduğunu biliyoruz. Yani İslam dininden habersiz biri değildir. Başta Selahaddin Eyyubi olmak üzere bazı Müslümanlar, Komedya'nın ahlaki evreninde birçok Hıristiyandan daha yüksekte yer alırlar.

Dante Cehennem'in en dibinden bir önceki katmanında Hz. Muhammed ile karşılaşır. "Şirk ve nifak tohumu ekenlerle" aynı kaderi paylaşan

Muhammed kötü durumdadır: (Inferno, Kanto 28.25 v.d.).

Bacakları arasından sarkıyordu bağırsakları; iç organları ortadaydı, yenilenlerden bok (merda) yapan zavallı keseyle birlikte.

Onu görmek için olanca dikkatimi verince, bana baktı, göğsünü açtı elleriyle, “Bak nasıl yarıyorum kendimi” dedi,

“Bak Muhammed nasıl paramparça edildi! Önümde ağlayarak giden Ali, alnından çenesine dek yüzü kesili.

Burada gördüğün öteki kişiler de yeryüzünde şirk ve nifak tohumları ektiler (seminator di scandalo e di scisma), bu nedenle ikiye bölündüler.”

*

Protestan reformunun öncüsü olan **Martin Luther** bu ikisine oranla daha mutaassıp bir din adamıdır. Dili çoğu zaman saldırgan ve dogmatiktir. Buna karşılık iman (inanç) hakkındaki düşünceleri, Augustinus’tan bu yana çok az düşünürün yakınına yaklaşabildiği bir felsefî derinlik – ve duygu zenginliği – gösterir. Boş bir adam değildir yani.

Muhammed’e ve İslam dinine ilişkin görüşleri 1528 ve 1530’da kaleme aldığı *Vom Kriege wider die Türken* ve *Heerespredigt wider die Türken* adlı iki vaazda yer alır. İkisi de sert metinlerdir. Türkçeye çevirildiklerini veya çevirilebileceklerini sanmıyorum.

Muhammed’e yönelik eleştirileri üç noktada toplanır. İlk nokta sevap öğretisidir; tanrıyla bir tür çıkar pazarlığına dayalı selamet anlayışını Luther ahlaksız ve imansız bulur. İkinci nokta silah zoruyla (yazarın deyimiyle “cinayet ve yağma” yoluyla) din yayma fikridir. Üçüncü nokta, İslam dininin çok eşlilik ve cariyeliğe izin vermesidir. Her üç noktada Luther İslam peygamberinin kişisel ahlakını lanetler. “İğrenç ve utanç verici bir kitap” olarak tanımladığı Kuran’ı herkesin tanıması için (*auff das yderman sehe welch ein faul schendlich buch es ist*) vakit bulduğunda Almancaya çevirmeyi vaat eder.

*

Voltaire 18. yüzyıl akılcılığının büyük temsilcisidir. Tarihçi, filozof, romancı ve şairdir. Başta Katolik Kilisesi olmak üzere müesses dinlerin amansız düşmanıdır. İnandığı şeyler uğruna rahatını ve hayatını defalarca tehlikeye atmıştır. Zekâsı nefes kesici keskinliktedir. Alaycıdır. Antipatiktir. Ama kişiliğinin gücünden etkilenmeyecek kimse düşünemiyorum.

Mahomet ou le Fanatisme isimli beş perdelik trajedisi, Muhammed'in tarihi kişiliğinden ziyade genel anlamda dinî fanatizmi ve iki yüzlülüğü konu edinir. Hikâye Muhammed'in evlatlığı Zeyd b. Harisa ve onun eşi iken ayrılıp kendisiyle evlenen Zeyneb olayı üzerine kuruludur. Muhammed entrikacı, zalim ve kadın düşkünü biri olarak gösterilmiştir. Zeyd'in Zeyneb'e ilgisini kıskanır. Zeyd'i Mekke ileri gelenlerinden birine suikast düzenlemekle görevlendirir. Zeyd adamı öldürür. Ancak adamın, çocuk yaşta köle edilen Zeyd ve Zeyneb'in babası olduğu ortaya çıkar. Zeyneb intihar eder. Muhammed ölüm döşeğinde vicdan muhasebesi yaparak günahlarını itiraf eder.

*

Hindu cephesinden de bir örnek verelim, eksik kalmasın.

Swami Dayananda Saraswati 19. yüzyıl sonlarında Hindu dininde büyük bir reform başlatan Arya Samac hareketinin manevi lideridir. Puta tapıcılığa, türbe ziyaretlerine, atalara tapmaya, hayvan kurban etmeye, rahipçiliğe, kast sistemine, çocuk evliliklerine karşı çıkmış, Hinduizmi evrensel bir ahlaki öğreti olarak canlandırmaya çalışmıştır. Zahid ve alimdir. Hindistan'ın bağımsızlığı fikrini ilk ortaya atanlardan biridir. Rabindranath Tagore'un ilham kaynağıdır.

En önemli eseri olan Satyarth Prakaş'ın 14. bölümü, Kuran'a ve İslam dinine karşı acımasız bir polemiktir. 70 küsur sayfada Kuran'daki çelişki ve mantıksızlıklar, olağanüstü akılcı ve berrak bir dille ortaya konur. Kuran'da dile getirilen tanrı fikrinin ahlaki zaafları ve cahilliği dile getirilir. Hz. Muhammed'in "sahtekâr" olduğu savunulur.

Yukarıda saydığım dört yazara oranla, en okumaya değer olanı budur.

*

Hemen belirteyim ki bunlar BENİM düşüncelerim değil. Çoğuna katılmıyorum. Montgomery Watt'ın teslimiyetçiliğini onaylamasam da, hiçbir büyük inanç hareketinin, hiçbir büyük sosyal olayın, bu derece tek yanlı bir reddiyeyi hak etmediğini düşünüyorum. Nöldeke'nin veya Margoliouth'un kritik zekâsı, Rodinson'un sosyal gerçekçiliği bana bunlardan daha yakın geliyor.

Ama soru benim bu görüşlere katılmam veya katılmamam değildir. İsteyen katılır, isteyen katılmaz. Bana ne? Sana ne?

Soru şudur: birtakım kalabalıkların duyguları incinecek diye Maimonides, Dante, Luther, Voltaire ve Saraswati okumaktan – ve yayımlamaktan – vazgeçecek miyiz? Geçmeyecek miyiz?

Senden ve benden bir hayli daha derin düşüncelere sahip olan bu adamlara – bazı fikirlerine katılmasak da – saygı gösterecek miyiz? Göstermeyip onları cühelanın öfkesine kurban edecek miyiz?

Başkalarının gündemi neyse ne. BENİM ne zamandır tartıştığım konu budur. Ve bu açıdan bakınca, Etyen Mahçupyan gibi birinci sınıf bir düşünürün bile konu hakkında söyledikleri bana o kadar alakasız, o kadar tanjant geliyor ki tarif edemem!

13 Ekim 2012

Voltaire, Luther

Voltaire ve Luther hakkında görüşümü soran birine yanıt.

Voltaire deli değildi. Aşırı zeki insanların sosyal uyumsuzluğuyla maluldü. Aşırı zeki olduğundan kahraman bile olamadı. Kahramanlık tek sesli düşünebilmek ister, kafanın içinde on şeytan konuşuyorsa kahraman olamazsın.

Luther'in ruhu karanlıktır. İman'ın mantıken imkânsız olduğu noktasından yola çıkar. O lafın altında kimbilir hangi fırtınalar yatıyor. Putları kırmakla işe başlar. Sonra kader kendisini peygamberlik yoluna sokar. İster istemez fikir önderi ve siyasi lider olur. Ciddi fanatiktir. Yüz sayfa Luther okuduktan sonra ben gıcık kapıp fena halde Papacı olmuştum.

13 Ekim 2012

Nazilik Fena, ama Naziler Dünya Ahret Kardeşimizdir

Serdar Kaya *Taraf*'ta her zamanki gibi akılcı, sakin bir makale yazmış. Sağolsun benim zındık olmadığıma hükmetmiş.

"Ancak bu durum, inançların eleştirilemeyeceği anlamına gelmez. Buradaki ayrım, inançlar ile inanç sahipleri arasındadır. Şöyle ki, (sözgelimi) "A kişisi peygamber değildir" demek, nefret söylemi değildir. Bu argümanı detaylandırarak, "A kişisinin peygamberlik iddiasında bulunmuş olmasının nedeni, bundan kişisel menfaat sağlamak istemiş olmasıdır" demek de nefret söylemi değildir. Ancak"A kişisinin peygamber olduğuna inananlar ahmak kimselerdir" demek, nefret söylemidir."

"İnançlar" ile "gruplar" arasında yaptığı ayırım son zamanlarda hayli taraftar toplayan bir görüş. Baskın Oran da iki hafta önce buna benzer bir görüşü ifade etmişti.

Hayır, ben bu görüşe katılmıyorum.

Aptalca olduğunu düşündüğün bir fikri yerin dibine batırmakla "buna inananlar aptaldır" demek arasında net bir ayırım yapılabileceğini sanmıyorum. "Nazilik iğrenç bir düşüncedir ama Nazilere laf yok, duyguları incinmesin?" "Komünizmi lanetliyoruz ama komünistler dünya ahret kardeşimizdir??" "Hutu'lara saygımız sonsuz, ama Hutu'culuk bölücü ve isyankâr bir terör ideolojisidir???" I-ıh. Olmuyor.

"Nefret söylemini" kriminalize edeceksek eğer, mutlak surette a) söyleyenle mağduriyet iddia eden arasındaki güç dengesine, ve b) fiilî, somut, gerçek zarar görme potansiyeline bakmak lazım. Söyleme maruz kalan kişi veya zümrenin hak ve özgürlükleri bu söylemden ötürü hakiki bir zarar görür mü? Sorulacak soru budur. En ufak bir şüphe varsa özgürlükten yana karar vermeli derim.

Birtakım fikirlerden ve o fikirleri benimseyenlerden nefret etme hakkını kısıtlayamazsın, bu bir. İkincisi, belirli insan zümrelerinden nefret etme duygusu da temel bir insanî içgüdüdür; bunu yasa yoluyla ortadan

kaldırabileceğini düşünmek ham hayal olur. Sonuçta bazı insanlar Ermenilerden (zencilerden, eşcinsellerden, Almanlardan vb.) nefret ediyor ve etmeye devam edecek. Onların duygu ve düşüncelerini serbestçe dile getirmelerini hangi hakka – hangi üstün ahlaka, hangi tartışılmaz dünya görüşüne – istinaden yasaklayabilirsin?

En basit çözüm şudur sanırım:

1. Devlet erkini elinde tutanların nefret söylemini şiddetle kovuştur. Devlet erki büyük ve tehlikeli bir güçtür. Bu erki kullanan, bazı kısıtlamaları göze almak zorundadır. (Tercümesi: Vatandaş Ermenilere gıcık kapıyorsa kendi bileceği iştir. Ama bakan yahut devlet başkanı çıkıp nefret kusarsa sürüm sürüm süründüreceksin pezevengi.)

2. Nefret söylemine maruz kalan topluluğun, bu söylemden ötürü devlet otoritesi karşısında çaresiz ve zebun kalma ihtimali varsa nefret söylemini kovuştur. (Mesela eşcinseller, Mormonlar veya hippiler, egemen pislik söyleminden ötürü mahkemede, poliste, vergi dairesinde, tapu dairesinde hakkını arayamayacak duruma düşüyorsa buna dur demek gerekir.)

3. Nefret söylemi sonucunda halk kitlelerinin galeyana gelip tahrip ve tecavüz eylemlerine girme ihtimali varsa nefret söylemini – en azından risk geçinceye kadar – önle. (Maraş ve Sivas'taki gibi olayların kontrolden çıkmasına izin verme. Ama tansiyon düştükten sonra da işi çok uzatma. Alevi vatandaşın can ve mal emniyetini korumak devletin görevidir; duygusal konforunu korumak devletin görevi değildir. Üstüne vazife olmayan işlere girişirsen nefreti azaltmazsın, çoğaltırsın.)

Hepsi bu kadar. Basit. Sade.

İnan bana böylesi bir arada yaşama, karşılıklı saygı sevgi vs. zımbırtısına daha uygundur. Daha pratiktir. Toplumsal tansiyonu düşürmeye daha müsaittir.

Yoksa, "nefret söylemi" kavramını fazla geniş tutarsan gün gelir İslam dinini yasaklaman gerekebilir, iyi olmaz.

Müşriklerin, münafıkların, putperestlerin de hassas duyguları yok mudur sence? İncinmezler mi?

Lüzumlu bir not

“A kişisinin peygamberlik iddiasında bulunmuş olmasının nedeni, bundan kişisel menfaat sağlamak istemiş olmasıdır” sözü bana ait değildir, belirtmiş olayım. “Peygamberlik iddia etti VE bundan menfaat sağladı” cümlesinde teleolojik nedensellik yoktur. Bir insan çok çeşitli ve karmaşık nedenlerle peygamberlik iddia edebilir. Misal, bunun insanlığın hayrına bir iş olduğuna inanabilir. Sonra da bu iddianın birtakım yan nimetlerinden yararlanabilir – milleti dörtle sınırlayıp, kendine peygamberlik kontenjanından 11 tane alır, mesela. Hiç şüphesiz maksat 11 eş almak olsaydı, sırf bu yüzden peygamberlik iddia etmek pek fantazi bir yol olurdu.

14 Ekim 2012

Aklı Başında Herkes Gibi Ateistim

“Nefret suçlarıyla mücadele etmeli” yazımdaki mahut cümlenin ülke çapında kopardığı yaygara üzerine, NTV’de Enver Aysever’in ***Aykırı Sorular*** *programına davet edildim. Tartışma gergin ve tempolu geçti. Belki her ikimiz de, polemiğin şehveti içinde, kastettiğimizden daha sert sözcükler kullandık.*

Tüm dünyada fikir özgürlüğünün hudutları tartışılırken, İslamiyet ve peygamberi üzerine ettiğiniz sözler kıyameti kopardı. Bu sözleri ilginç olmak için mi söylediniz, yoksa İslamiyetten nefret ettiğiniz ve nefret suçu işlediğiniz için mi ettiniz?

Her ikisi de değil. Birincisi söylediklerimin herhangi bir zümreye karşı nefret içerdiğini veya suç işlediğimi sanmıyorum. İkincisi bu ve buna benzer sözleri kendimi bildim bileli çeşitli ortamlarda, açık tartışma ortamlarında veya eş-dost ortamlarında sık sık söylemişimdir. Yazılarımda kullanmışımdır, makalelerimde buna benzer şeyler söylemişimdir, yani farklı ve ilginç bir şey söylemedim.

Amerika’da film yapıldı, sizin de yazınızdan görüyoruz ki filmin sinemasal hiç bir değeri yok, belli ki bir operasyonel… tartışma yaratmak için yapılmış.

Operasyonla filan alakası yok. O film aşağı yukarı üç bin dolar bütçe ile yapılmış komik bir film, gülünç, üzerinde durmaya değmez bir film. Operasyon düşünen adam onun alasını yapar.

Büyük bir hakaret içeriyor ama?

Bazı gerçekleri de içeriyor, ama saçma sapan bir dille yapılmış ilkel bir film. İsa’nın hayatı hakkında ben bunun bin katı daha hakaretamiz filmler bilirim. *The Life of Brian* diye bir film vardır, bir sinema klasiğidir, kaç sefer izlemişimdir, bu filmden çok daha sert bir alay içeren filmlerdir. Muhammed filminde doğrusunu isterseniz ben öyle hop oturup hop

kalkacak bir şey görmedim. Birtakım zevzek gençlerin yapmış olduğu saçma sapan bir film.

Tam da bu süreçte dünyada kimi toplumlar kimi kaygılardan dolayı ve batıda giderek artan İslamofobinin olduğu bir süreçte, siz kendisine hakaret edildiğini düşünen insanların yanında durmak yerine, ya zaten bunlar çoğunlukla doğrudur demeyi tercih ettiniz. Burada aslında zayıf olanları korumanız gerekmiyor muydu? İslamiyete bir saldırı olarak algılayan insanları.

Türkiye'deyiz. Türkiye'de İslamiyetin zayıf konumda olduğunu düşünmek için hakikaten insanın çarpık bir görüşe sahip olması lazım. Dünyada değil Türkiye'de konuşuyoruz. Ben Türkçe olarak, dinleyicilerin ezici çoğunluğu Türk olan bir forumda bu sözleri söyledim. Ve bunu filmin çıkışı üzerine değil, film nedeniyle hükümetin birtakım sözcülerinin çıkıp, yok efendim nefret suçları yasası çıkaracağız, internette bunları yasaklayacağız gibi birtakım tehlikeli beyanları üzerine söyleme ihtiyacı hissettim. Özgürlüğe yönelik bir saldırının bahanesi edildiğini düşündüğüm için söyledim.

Şöyle söyleyemez miydiniz söz gelimi: İçeriğinden bağımsız olarak söylüyorum bütün özürlüklerin önü açılmalı deyip, siz doğrudan Türkiye'deki insanların hassasiyetlerini de galeyana getiren bir şey bunu bilerek mi yaptınız?

Boş ve yuvarlak laflarla konuşmayı sevmiyorum. Bir şeyi söyleyince karşındakinin duyabileceği bir şekilde söylemek lazım, yoksa Türkiye'de ibadullah mevcut olan anlamsız, sıkıcı, yüzeysel, klişelerden ibaret bir söylemin içinde kalırsınız.

Etyen Mahçupyan söylediklerinizin ifade özgürlüğü kapsamında olmadığını söylüyor.

Böyle bir şey söylemiyor, aksine bunun tam tersini söyledi.

Sizin söylediklerinizin ifade özgürlüğü kapsamında olduğunu mu söyledi?

Evet efendim.

Ama sizi çok ağır eleştirdi.

Hayır, çok ağır eleştirmedi. Bu yaptığım şeyin yerinde olmadığını, bir fayda getirmeyeceğini, lüzumsuz olduğunu, karşı tarafla diyaloga hizmet etmediğini söyledi.

Karşı taraf kim?

Dindar İslami kesimler Türkiye'deki.

Siz dindar İslami kesimlerle kendinizi dini farklılıklardan dolayı mı karşıt görüyorsunuz?

Onları karşıt sayan bir şey yoktu yazımda. Kendi alanımda, Facebook'ta paylaştığım yazı ifade özgürlüğünün ve nefret suçunun sınırlarına dair bir çalışmaydı. Bu çerçevede şunu söyledim: Nefret suçu kavramı dünyada zayıfları, mağdurları korumak için icat edilmiş bir kavramdır. Nefret suçunun sınırları bellidir, bir mantığı vardır. Söz konusu olan bir söylemden dolayı birtakım insanların gerçek ve somut bir zarar görmesi hadisesidir. Buna karşılık bundan yüzlerce yıl önce ölmüş bir peygamberin veya bir fikir önderinin şöyle ya da böyle yalan veya yanlış olduğunu iddia etmek, hatta dalga geçmek herhangi bir şekilde, mantığın herhangi bir zorlamasıyla, nefret suçu olarak kabul edilemez.

Benim anlamadığım şimdi şu, daha doğrusu tam da bu tartışma alevliyken bunları söylemenin yararı neydi onu anlamıyorum. Bu coğrafyadaki insanlar kendilerini bir peygamber, bir din noktasında ifade ediyorlar ve dünyada da bir sürü insan var. Siz öyle bir şey söylüyorsunuz ki bu insanların mukaddesatına yönelik çok ağır bir algı oluyor. Örnek eleştiri ve mukaddesata saldırı arasında fark var diyor Diyanet İşleri Başkanı bizi eleştirin ama bize saldırmayın.

Saldırı kelimesini burada nasıl anlıyoruz? Ben birisine bıçak mı çekmişim, anasına avradına mı sövmüşüm? Tehdit mi etmişim?

Allah ile konuştuğunu iddia eden biri demişsiniz peygamber için.

Kendisi iddia ediyor bunu ben etmiyorum. Ben sadece Allah ile kontak kurduğunu iddia eden bir Arap lideri dedim. Yani siz ya bir kişinin gerçekten peygamber olduğuna inanırsınız ya da inanmazsınız. Benim bildiğim kadarı ile Türkiye'de böyle bir şeye inanmama özgürlüğü mevcuttur. Herhangi medeni bir ülkede de mevcuttur. Buna inanmamak ne demektir? Demek ki bu kişinin Tanrı ile herhangi bir temas kurduğuna veya Tanrıdan herhangi bir mesaj aldığına ben inanmıyorum. Hatta bu iddiayı saçma buluyorum, gerçekten anlamsız buluyorum. Hatta tanrı fikrine karşı bir küfür olarak değerlendiriyorum böyle bir iddiayı. Bunu ifade etme özgürlüğüne sahip olduğumu sanıyorum.

Bütün peygamberlere mi karşısınız?

Tanrı ile herhangi bir kişinin herhangi bir temas veya diyalog kurduğuna inanmıyorum. Peygamberliğin tarihin ilkel bir aşamasında ortaya çıkmış bir meslek olduğunu düşünüyorum.

Bu peygamberlere inanan insanların olduğu bir yerde inancın tartışılması sizce sağlıklı mı? İnanç tartışılabilir mi?

Hiç şüphesiz tartışılabilir. Tarih boyunca tartışılmıştır, her zaman da tartışılmıştır. Başta Hz. Muhammed tartışmıştır. Tarihteki önemli dini liderlerin hepsi put kırarak işe başlamışlardır. Put kırmak ne demektir? Halkın derin gelenekler sonucu inandığı ve kutsal saydığı ve değerli saydığı birtakım güçlere meydan okumak demektir, onları kırmak demektir.

Peki, benim sorduğum 21. yüzyıla geldiğimiz zaman dünyada inanç özgürlüğü ve inanca saygı diye kavramlar var.

İnanç özgürlüğü vardır, inanca saygı yoktur efendim, hayır, yok öyle bir şart.

İnancı kabul etmeyi dayatma demiyorum birinin inanmasına saygı duyulmaz mı?

Bir şeyin yalan olduğunu söyleme özgürlüğümüz vardır. Eğer bu yoksa ifade özgürlüğümüz yoktur.

Milyonlarca insanın bundan rencide olacak olduğu bir yerde...

Çok üzgünüm, olmasalardı daha iyi olurdu fakat benim sorunum değil onların rencide olması.

Söyle diyor [Diyanet İşleri Başkanı] Mehmet Görmez bir nevrotik hezeyan içerisinde olduğunuzu söylüyor ve müminlere düşen görev şifa dilenmesidir diyor ve sizin için şifa diliyor. Müminlere bir çağrı yapıyor sizi ciddiye almamalarını söylüyor.

Ben Mehmet Görmez'in bu sözleri iyi niyetle söylemiş olduğunu varsayıyorum. Yani bir tür krizi önleme çabası olarak görüyorum. Yoksa içeriğine baktığınız zaman şu basit cevabı hak eder bu söylediği sözler: Hz. İbrahim Nemrut zamanında putları kırmaya giriştiğinde Nemrut'un kendisine söyleyeceği cümle aşağı yukarı buydu. Nevrotik bir hezeyan içindedir Hz. İbrahim demiştir.

Siz de kendinizi bir peygamber yerine mi koyuyorsunuz?

Hayır koymuyorum. Fakat putları kıran insanlara özel bir saygım var, bu da bir gerçek.

Putları kırarken bir puta dönüşme olasılığı da var ama.

Her zaman risk vardır hayatta doğal olarak.

Siz diyorsunuz ki hakikat uğruna kendini feda eden ne ilk ne son kişi ben olurum diyorsunuz. Hakikat hangi hakikat? İnsanların hakikatine bu şekilde eleştiri getirmek sizce gerçekçi mi?

Gerçekçi başka şey, hakikat başka şey. Hakikat aşkı başlı başına hayattaki en büyük değerdir.

İnsanlar da bunu arıyor.

Olabilir, onlar yanlış yolda arıyor, ben başka yolda arıyorum. Bu kadar basit.

Nerden biliyorsunuz sizin yolunuzun doğru olduğunu?

Emin olamam hiçbir zaman. Ama ben buna inanıyorum ve bu inancımı da açıkça, kimseyi kırar mıyım üzer miyim diye düşünmeden ifade etme özgürlüğüne ve hakkına sahibim. İnsan olarak en temel hakkımdır bu. İfade özgürlüğünün, düşünce özgürlüğünün bu derece kuşa döndürülmesi, bu derece yolunması, şu anda medeniyetin önündeki en büyük tehlikedir diyorum.

Almanya'da papa Frankfurt'ta Papa yüz binlerce Alman gencine cennet vaat etti. Çıkıp o zaman bu yönde bir şey söylemediniz. Söyleseniz çok ilginç olurdu.

Birincisi Avrupa'da yaşamıyorum, Türkiye'de yaşıyorum. İkincisi Papa bu görüşe aykırı düşünen herkesin yargılanması ve internetten men edilmesini önermedi.

Türkiye'de bunu kim söylüyor?

Amerika'daki film krizi üzerine hükümet sözcüsü...

Bu siyasal bir şey ama dindarların tavrı değil mi? Siyaseten hükümet böyle bir eğilimde olabilir ona muhalefet edilebilir.

Zaten ona muhalefet ettim başka bir şey yapmadım ki. Ben dindarlara ne demişim ki o yazıda?

Siz ona muhalefet etmediniz siz İslamiyete dair rencide edici bir eleştiri yaptınız. Arada fark var.

İslamiyetin tüm diğer tek tanrılı dinler gibi gerçeğe dayanmayan bir din olduğu kanısındayım. Çağı geçmiş ve gerçeğe tekabül etmeyen hurafeler

üzerine kurulu bir inanç sistemi olduğunu düşünüyorum. Bunu eleştirmeyi ise bir görev sayıyorum.

Hıristiyanlık ve Yahudilik için de böyle düşünüyor musunuz?

Kısmen, evet.

Bunları burada söylemenizin şu anda ekranları başındaki milyonlarca izleyenin ruhunda bir yara açtığını düşünüyorum bunun ne faydası var?

Hakikati her koşulda ve her zaman ifade etmek gerekir.

Entelektüel olarak bunu yapabilirsiniz ama bunu yüksek sesle söylediğiniz zaman...

Hakikati alçak sesle değil yüksek sesle söylemek gerekir. Hakikati bağırmak gerekir. Bu entelektüel ahlakın temek ilkesidir. Diğeri korkaklıktır, diğeri eyyamcılıktır, putperestliktir.

Şu anda bunu yaptığınız zaman mesela evinde Allahına ibadet eden insanın yüreğinde bir yara açtığınız zaman buradan toplumsal olarak, dünya barışı olarak ne fayda bekliyoruz?

Dünya barışını sağlamak gibi bir misyonu kendime fazla görürüm. Toplumsal barışa kısa vadeli bir bakış açısıyla bakarsanız, bunun yöntemi ayıya köprüyü geçinceye kadar dayı demektir. Bu size barış sağlar, kısa bir süre için sağlar. Uzun vadeli düşünüyorsanız ve hakikati düşünüyorsanız ayıya ayı diyeceksiniz. Etrafınızda ne kadar korkak insan, ne kadar eyyamcı insan, günü kurtarma derdinde insan varsa sizi eleştirir. Sizi eteğinizden çekerler, derler ki, yahu ne lüzumu var şimdi, köprüyü geçerken ayıya dayı deyiver. Ben demeyeceğim kardeşim, bu kadar.

Şunu anlamıyorum siz hep Kemalizme dair çok sert eleştiriler yaptınız "Yanlış Cumhuriyet" diye de bir kitap yazdınız. Bu cumhuriyetin tepeden tırnağa yanlış kurulduğunu düşünüyorsunuz.

Onu ben demedim, İnönü'nün başbakanı Refik Saydam demiş.

Kitabın temel tezleri, bütün verileri yanlış olduğunu söylüyor. Soru şu: Kemalizme sert, İslamiyete sert, bu topraktaki üretilmiş bütün değerlere yani karşıt görüşlere de sert olmak neden?

Bu toprakta üretilmiş değerlere saygılı olduğumu zannediyorum. Bu toprakta üretilmiş olan gerçek değerlere saygılı olduğumu düşünüyorum. Ben sizin gibi metropolün merkezinde değil Anadolu'da bir köyde yaşıyorum. Bu köyü aslına ve tarihine uygun bir şekilde canlandırmak için yıllarımı verdim, emeğimi verdim. Türk dilinin köklerini ve tarihini ortaya çıkarmak için büyük bir emek verdim. Türkiye'nin coğrafyasını benden daha iyi bilen biri olduğunu zannetmiyorum, bu konuya da çok emek verdim. Türkiye'de turizmin yeni bir bakış açısıyla, doğaya ve tarihe ve insana daha saygılı bir bakış açısıyla yeniden ihya edilmesi için büyük emek verdim. Bu toprağın değerleri bunlardır. Ben bunlara hizmet ettiğimi zannediyorum ve hizmet etmeye de devam ediyorum.

Ancak bu topraklarda en önemli eksik vicdan özgürlüğü ve akıl özgürlüğüdür. Bu konuda iki tane canavarla karşı karşıyayız. Birisi Kemalizmdir, biri İslamizmdir. Bu ikisi ile mücadele etmeyi de bu topraklara, bu toprakların kültürüne hizmet etmenin son derece önemli bir yöntemi olarak görüyorum.

Tüm dünyada tek tanrılı dinlerin hem siyasette, hem toplumsal hayatta büyük etkisi olduğunu görüyoruz.

Evet, insanlığın ilkel bir aşamasında gerçekten öyle olmuştu.

İnsanları inancını, mesela Hıristiyanlar Pazar günü kilisesine giderler toplu olarak bir ritüel yaşarlar. Müslümanlar Cuma günü namazına giderler. Bunun nesi kötü allahaşkına?

Türkiye henüz entelektüel gelişim açısından bir aşamaya gelmemiş olduğu için dünyanın başka, daha gelişmiş bölgelerinde yüzyıllardan beri alışılmış olan bazı şeyleri henüz tanımıyor. Rönesansı ve Aydınlanmayı yaşamış ülkelerde yüzyıllardan beri insanlar ateizme alışıktır. Ateizm önemli ve

saygı gören bir bakış açısıdır ve son 200-300 yıldır dünyada özgün ve gerçekçi fikirler ortaya koymuş olan, insanlığın ileri gitmesine faydası olmuş olan, bilime ve sanata ve felsefeye katkısı olmuş olan insanların ezici çoğunluğu ateisttir. Türkiye’de henüz ateizmin açıkça ifade edilmesi korkulan bir şeydir.

Siz ateist misiniz?

Doğal olarak. Aklı başında olan herkes gibi.

Ben gerilim olsun diye şey yapmıyorum ateist olma hakkınız var.

Teşekkür ederim. Bunu ifade etme hakkım var mı?

Her yerde herkesin var.

Bu insanların kalbini kırar mı?

Elbette kırmaz. Zaten ben sorunun bu olduğunu düşünmüyorum. Ateistin ateizmi ifade hakkı ve özgürce ateizmi yaşama hakkı olduğu kadar, Müslümanların da, Hıristiyanların da bunu ifade etme hakkı vardır. Bir Müslüman size ateist diye saldırsa hepimiz karşı dururuz, bir ateiste saldırma hakkı yoktur. Bir Hıristiyan da saldırsa. Ama sizin de bu inanç ilkeldir dediğiniz zaman...

Ben saldırmışım mıyım onlara?

Siz saygı göstermeseniz size nasıl saygı göstersinler? Ben ayrıca sizin için de endişe ediyorum.

Merak etmeyin bir şey olmaz.

Yoo, samimiyetle söylüyorum, Türkiye’de insanların ve dünyada büyük tehlikeler yaşadığı bir dönemde bu cümleleri kurmanın cesaret değil kusura bakmayın ama biraz hesapsızlık olduğunu düşünüyorum.

Onlardan korkan onlardan beter olsun.

Bunlar kim?

Saldırmayı tasarlayanlar, öldürmeyi, katletmeyi, kan akıtmayı, cinsel ilişkide bulunmayı bir tehdit olarak öne süren bir hayli bir kalabalık var. Kuru bir kalabalıktır, bunların sözü ile hareket edeceksek bizim yaşamamamız lazım, düşünmememiz lazım, ot gibi yaşamamız lazım, ben böyle bir şey yapmayı düşünmem.

Soruma cevap vermediniz.

O kadar çok şey soruyorsunuz ki hangi birine yetişeceğimi şaşırıyorum.

Hepsine, sırayla.

Ateistin yaşam tarzına veya düşüncesine saldırı Türkiye'de son derece yaygın bir davranış biçimidir. Yanlıştır. Müslümanların ne ibadetine karışıyorum, ne onların dinlerini yasaklıyorum, ne bunlar hapsedilmelidir, kesilmelidir, ırzına geçilmelidir diyorum. Böyle bir şey yaptığım yok. Diyorum ki bu adamların düşüncesi yanlıştır, hurafedir. Bunu da söylemek benim temel bir hakkımdır. Bunun aksini iddia etmek en temel insan haklarından biri olan ifade özgürlüğü konusunda hiç bir bilgi sahibi olmamak demektir. Etyen Mahçupyan'ın eleştirisi başka bir şey.

Dediniz ki "Aklı başında olan her insan ateisttir." Diyelim ki siz burada Türkiye toplumunda yüz bin ateist var, bir milyon ateist var ya da on milyon ateist var. Siz kalan altmış milyona aklı başında değil demiş oluyorsunuz. Şimdi bu nezaketli değil, saygılı değil, bu bana sorarsanız insani de değil, niye bunu yapıyorsunuz?

Türkiye'de 56 senedir yaşıyorum ben. Sabah öğlen ve akşam dindar kişiler tarafından müşriklerin, kâfirlerin, çok tanrılıların, sosyalistlerin, materyalistlerin, ateistlerin küfür içinde oldukları, bu insanların katledilmesi gerektiği, ahlaksız olduğu, bunların yaşamaması gerektiğini söyleyen insanlarla karşılaştım.

Bunu uygun buluyor musunuz?

Hayır.

Siz niye aynısını yapıyorsunuz?

Yahu ne diyorsunuz? Bunların yaşamaması gerektiğini ve ahlaksız olduğunu veya cehennemde bin türlü işkence çekmelerini istediğimi mi söyledim? Ben ölümle mi tehdit ettim birisini? Ben sizin ananızı babanızı bilmem ne yaparım mı dedim?

Ama kafasız dediniz insanlara? Aklı başında değil dediniz. Şimdi bu ülkede insanlara bu kadarı neden? Bu size ne katıyor?

Bakın bu insanların ezici çoğunluğu toplumda genel geçer olan değerleri sorgusuz sualsiz kabul eder. Bu sorgusuz sualsiz kabul çerçevesinde kendi ahlaki duygularını, kendi vicdani bakış açılarını korumaya çalışırlar. Az sayıda insan da vardır ki toplumda bunlar sadece ve sadece hakikate meraklıdırlar. Yani bu ne diyor, onun duygusu ne olmuş, kimin baskısı olmuş, bunu söylersem başıma ne gelir diye düşünmezler. Bu hakikat aşıklarının büyük çoğunluğu tanrı konusunda, peygamberlik konusunda bence doğru görüşlere sahiptirler. (Olmayanları da var tabii.)

Hakikatin peşindeyim diyorsunuz saygı duyuyorum. Tüm filozoflar hakikatin peşinden koştukları için de zorlu ölürler buna saygı duyarım. Her aklı başında olan insan ateisttir dediğiniz zaman burada hangi hakikate vurgu yaptınız? Yani burdan ne gibi fayda ediyoruz? Hangi hakikati ortaya çıkarıyoruz? Ben bunu şunun için söylüyorum bu tartışmalar entelektüel hayatta hep olur, olması da gerekir ama uslup diye bir sorunumuz yok mu? Provoke etmek, insanları bir yaşlı teyzeyi sen bir ahmaksın diye rahatsız etmenin ne faydası var?

Peki, dediğiniz doğru olsun. Bundan ne sonuç çıkar? Yani benim saygısız bir insan olduğum çıkar diyelim. E demek ki terbiyem buna müsaitmiş. Ne yapalım? Bundan ne sonuç çıkaracaksınız?

Ama ben sizin fikirlerinizi özgürce ifade etmenizi isterim herkes gibi.

Nitekim ediyorum, teşekkür ederim. Bundan ne sonuç çıkar? Yani kime ne benim terbiyemden veya terbiyesizliğimden? Ayrıca kılıma zarar gelmez merak etmeyin.

Hiç kimsenin gelmesin. Hrant Dink güvercin tedirginliğindeyim dedi ve öldürüldü.

Demek ki güvercin tedirginliğinin yararı yokmuş. Dolayısı ile ben güvercin tedirginliğinde değilim, olmaya da niyetim yok.

Aziz Nesin yakılmaya kalkıyordu, ben şuna inanıyorum ki bizim gibi düşünmeyen her kim olursa olsun eleştiririz ama onlara zarar vermememiz gerekir. Ama öyle anlar vardır ki bu kadar hassas konuları tartıştığımız zaman neden toplumsal gerilimi bilerek ve isteyerek... Üslup sorununu kabul ediyor musunuz?

Hayır, kabul etmiyorum fakat diyelim ki kabul ettim. Bundan herhangi bir sonuç çıkmaz. Hoşunuza gitmiyorsa dinlemezsiniz olur biter. Yani kimsenin Sevan Nişanyan'ı dinlemek zorunluluğu yok. Camiye gidip insanları oradan kovmaya kalkmıyorum. İnsanların kapısını çalıp vazgeçin bu inançlarınızdan demiyorum. Dinlemek isteyen yeterince insan dinliyor zannediyorum, zannettiğinizin aksine. Bana internet vasıtası ile zannediyorum 10.000'in üzerinde mesaj geldi, hepsini dikkatle izledim.

Sevgi mesajları mı?

Yaklaşık yüzde 20 ila 25 son derece yoğun, son derece sıcak sevgi mesajı geldi. Yüzde 15 civarında eleştiren, karşı çıkan, fakat bunu sevgi ve saygı çerçevesinde yapan aklı başında mesaj geldi. Bir de geriye kalan bir yüzde 60 civarında bir kesim var ki, doğrusunu isterseniz üsluplarından ve yaklaşımlarından çıkardığım kadarıyla dinlenmeye değer bir zümre değil. Benim reyting derdim yok, politikacı değilim, oy almak gibi bir derdim yok. Kalabalığın hangi tarafta olduğu beni hiç bir şekilde ilgilendirmiyor.

Kendinizi Anadolulu mu hissediyorsunuz?

Evet.

Anadolu’da yaşayan insanların birçok kutsalları olduğu konusunda hemfikiriz herhalde.

Maalesef, haddinden fazla, evet.

Maalesef mi denir yoksa kültürler böyle mi oluşuyor bu tartışılır. Yani kutsallar olması toplumu geri götürecek diye bir şey yok ki.

Kutsalları olması toplumda belli bir istikrarı sağlayan bir balans ögesidir. Toplum her zaman dinamizm ve denge unsurlarını eş ölçüde gözetmek zorundadır. Türkiye’de eksik olan şey dinamizmdir. Türkiye’de eksik olan şey özgür düşüncedir, değişik düşüncedir. İnsanları ve toplumu bir adım ileri götürecek özgün düşüncedir.

Şu dakika itibariyle Twitter’da size ve bana eşit oranda küfür geliyor. Bu da nasıl bir ortamda olduğumuzu...

Aklı başında insanların çoğu böyle durumlarda twit falan atmazlar, düşünürler, kararsız kalırlar, kendi vicdanları içinde ikiye bölünürler.

Şimdi twit atanlara da aklı başında değil dediniz.

Ne tür twitler de gelebileceğini gayet iyi tahmin ediyorum.

Herkese aklı başında değil derseniz doğal bir tepki olmaz mı bu?

Olur, peki olsun ne olur? Bundan ne çıkar, onu anlamaya çalışıyorum.

Öyle bir tablo oluyor ki Türkiye’deki herkesin aklı başka bir yerde, bir tek sizin aklınız başınızda gibi.

Doğru değil efendim ben demin size oranları söyledim. Yüzde 20 ila 25 civarında...

Egosantrik bir durum var mı sizce? Ben kendimi çok seviyorum mu diyorsunuz yoksa ben bir tür filozof gibi...

Umurumda değil diyorum babacığım, anlatabiliyor muyum? Umurumda değil. 56 senedir okuyorum, tartışıyorum, düşünüyorum. Bundan çıkardığım birtakım sonuçlar var, bu sonuçları değerli bulan zannediyorum 10.000 civarında bir okuyucu kitlem var, 10.000 civarı okuyucu kitlemle birtakım görüşler paylaştım, bu görüşlerin amacı...

10.000 aklı başında insan, kalanlar değil.

Hayır, 10.000 beni okuyan ve değer veren insan. Paylaştığım görüşlerin özü İslam'ın eleştirisi veya İslam' a hakaret edilmesi değildi. Başka bir konuya değinen bir yazıda, akılcı birtakım şeyler söylediğim bir yazıda bir cümle üzerine gittiler. Anlatabiliyor muyum?

Bir şey soracağım, Agos ilginç bir gazeteydi, üzerine çok tartışmalar oldu. Siz de bir dönem yazarlığını yaptınız değil mi? Agos size açıktan bir tepki gösterdi mesela bundan nasıl hissettiniz?

Biliyorsunuz Ermeni toplumunun yüzyıllardan beri en temel içgüdüsü korku olmuştur.

Yani sizi feda edip kendileri kenarda mı durdular?

Aman başımıza bir şey gelecek duygusu Ermeniliğin en temel özelliklerinden biri olmuştur. Ben de kendimi bildim bileli, çok genç yaştan itibaren bu duyguya karşı bir tepki yaşadım. Yani neden korkak olayım? Neden mağdur olayım? Neden aman konuşmayalım, başımıza bir şey gelmesin ürkekliğiyle yaşayayım? Ben öyle biri değilim, dangır dungur konuşmayı tercih ederim.

Size gösterilen tepki öyle bir tepki değildi.

Yersizdir, gereksizdir dediler. Diyalogu kopartır dediler. Etyen Mahçupyan da...

Sizi aradı mı bu konuşmadan sonra?

Direkt konuşmadık henüz ama biz haberleşiriz. Televizyonda çıktı ve dedi ki Sevan Nişanyan'ın yazısı son derece doğru tespitleri olan bir yazıydı, içinde nefret suçu yoktur ancak ziyan edilmiş bir yazıdır dedi.

Doğru tespitler dediği yerler bu sözcükler değildi herhalde özgürlük üzerine olanlardı.

Doğru, ama yazımdaki o bir cümle de argümanın kaçınılmaz bir parçasıydı bu bir. İkincisi Zaman Gazetesi'ndeki yazısında – çünkü Zaman gazetesinde belirli bir kesime hitap ediyor Etyen Mahçupyan kendince haklı nedenlerle, bir çevre ile başka bir diyalog içinde...

O da mı idare-i maslahatçılık yaptı?

… başka bir açıdan yaklaşıyor. Onun derdi belli bir kesimle, dindar bir kesimle diyalogu tutturmak ve bana diyor ki senin bu sözlerin bu diyaloga fayda vermez, zarar verir.

Dindar kesimle bir diyalogun olması yüzyıllardır burada yaşanan bir sıkıntı dediğiniz sıkıntıyı ortadan kaldırmaz mı?

Bir yaklaşımdır bu. Bence ben Etyen Mahçupyan'ın yaptığına son derece saygı duyuyorum. Doğru bir şey yapıyor, önemli bir şey yapıyor, iyi bir şey yapıyor. Ben onu yapmıyorum ben başka bir şey yapıyorum. İlla aynı şeyi yapacağız diye bir şey yok.

Sizin Türkiye'de en popüler olduğunuz zaman aile içi bir tartışmadaki yönteminiz ve feministlerin ayağa kalkmasıydı. Bu gündeme nasıl geldi? Biz medyadan okuduk doğruysa doğru, yanlışsa yanlışsa yanlış deyin lütfen, çünkü ben doğrusunu size sormak zorundayım. Ayrıldığınız eşinizle bir tartışma sırasında sizin bir kavanoza insan dışkısı doldurup kafasına attığınız söylendi ve ardından da feministler ayağa kalktı çünkü sizi Etyen Mahçupyan'ın genel yayın yönetmenliğinde bir gazeteden kovmadılar, görevinize son vermediler. Bir bu içinde şiddet içeren bir tavır değil mi ve neden bu şiddeti taşıyorsunuz içinizde?

Olayın arka planını bilmeden ileri geri konuşmayı cehaletin tipik bir örneği olarak görüyorum, bir. İkincisi bu konunun gündeme getirilmesi, biliyorsunuz sizin de mensup olduğunuz medya grubunun önde gelen iki şahsiyeti tarafından gerçekleştirilmiş bir operasyondur. Yanlış Cumhuriyet kitabımın yayınlanmasından iki veya üç gün sonra bu konuyu gündeme getirdiler. Bunun da ben masumane veya iyi niyetli yapılmış bir iş olduğunu...

Bu bilgi doğru mu değil mi önemli olan bu.

Bilgi tek yanlı olarak alındığı zaman bazen doğru olmaktan çıkar. Siz kendi başınıza olduğunuz zaman, özel hayatınızda, kamuoyuna yansıdığı takdirde sizi mahçup edecek hiçbir şey yapmadınız mı?

Hepimiz yapmışızdır.

Bunun sızdırılması ve bunun tek yanlı bir şekilde sızdırılması ve bunun bir linç kampanyasına dönüştürülmesi…

Burada ne gibi bir çıkar, ki özel hayatın sızması kötüdür doğru, ama feministler niye ayaklandı size?

Yanlış Cumhuriyet adlı kitabımın esas muhatabı olan kesim Türkiye'de batılı zihniyete sahip olan, modern veya batılı bir eğitim almış olan kesimdi. Onlara hitaben yazılmış ve onlara hitaben ciddi birtakım soruları gündeme getirmeye çalışan bir kitaptı. Bu kitabın o zümreye…

Eylem yapıldığı doğru mu? Bu eylem yapıldı mı gerçekten sizin tarafınızdan?

O sizi ilgilendirmez. Hiçbir şekilde ilgilendirmez sizi.

Peki feministleri niye ilgilendirdi?

Onları da ilgilendirmez ayrıca. Ayrıca da o eşimle hala samimi sıcak ve yakın bir diyalogumuz vardır, arkadaşız, iş ortağıyız, çocuklarımın annesidir.

Kim provoke etti olayı?

Sizi ilgilendirmez.

Hanımefendiyi sormadım, bunu sızdırarak bu olayı kim provoke etti?

Mensubu olduğunuz medya grubuna kimler talimat veriyorsa onlar.

Siz diyorsunuz ki bir iddia ortaya koyuyorsunuz, bu benim kitabıma yönelik bir operasyondur. Dolayısı ile bu kolay elde edilebilecek bir bilgi değil. O yüzden soruyorum kim yaptı bunu?

Gündeme taşıyan hatırlarsanız... [REKLAM ARASI]

Evet hatırlarsanız iki sorum vardı bir tanesi az önce hani bu komplo dediğiniz Yanlış Cumhuriyet kitabı ile ilgili komplo dediniz. Nasıl bir komploydu ne oldu? Siz Kemalizme dair derin eleştirilerde bulunuyordunuz, kitap çıktı...

… ve bundan iki gün sonra başta Ertuğrul Özkök ve peşinden Ahmet Hakan olmak üzere olaydan uzun süre önce olmuş bir hadiseyi gündeme getirerek bir linç kampanyası başlattılar. Sistemli bir linç kampanyası başlattılar.

Bu bilginin servis edildiğini söylüyorsunuz siz.

Evet.

Kim tarafından?

Alenen isim vermek doğru olmaz.

Ama kasıtlı olduğunu düşünüyorsunuz.

Kasıtlı olduğunu düşünüyorum, kitapla ilgili olduğunu düşünüyorum. Ve başarılı bir operasyondu. Yani takdir etmedik değil.

Kitabın gücü azaldı mı ki?

Yüzde doksan. Kitabın esas hitap etmeye çalıştığı kesimde bir antipati yaratıldı, önüne bir set çekildi. Dolayısı ile Yanlış Cumhuriyet kitabını hemen hemen sadece İslami kesim okudu ve onlar takdir etti. O taraftan çok övgü aldım. Buna karşılık kitabın esas diyaloga çağırdığı kesim Türkiye'deki modern sayılan yahut da batılı eğitim almış olan kesimdi. Esas onların aklını çelme çabası içindeydim, diyalog kurmak çabası içindeydim evet.

O zaman diyalogu önemsiyorsunuz.

Tabii ki önemsiyorum canım önemsemeyen insan mı var? Ama kimle diyalog yapacağım, ne zaman ve hangi koşullarda yapacağım? Müsaadenizle ben karar vereyim.

Bugün Yanlış Cumhuriyet'i Türkiye'ye yeniden duyurduk belki yeniden bir diyalog olur.

İnşallah. Tabi ki yani ben Yanlış Cumhuriyet'in önemli bir kitap olduğunu düşünüyorum ve özellikle de Türkiye' de batılı olan, kendini batılı sayan kesimin Türkiye'nin 20. yüzyıl geçmişiyle yüzleşmesi gerektiğini düşünüyorum.

Erol Günaydın'a da gönderme yaparak size sorayım. Tiyatroda bazen sürç-ü lisan ettiysek affola derler, aslında o amacı aşan bir ifade varsa da aramızda kalsın manasında söylenir. Sizin düşünce özgürlüğünüzü savunmak için elimden gelen her şeyi sonuna kadar yaparım yapacağım da. Ancak Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarda yanlış anlamaların da ortadan kaldırılması gerektiğini düşünüyorum. Siz ya bir sürç-ü lisan oldu bunu yeniden söylerim mi diyorsunuz, yoksa tam da aynı kelimeleri kullanıyorum mu diyorsunuz?

Saldırı altındayken geri adım atmam diyorum.

Şöyle bir şey olsa, saldırılar dinse yeniden kendi yazdıklarınızı düşünür müsünüz?

Dindar olan ve İslami inanca sahip olan birçok insanla yakın diyalogum var, yıllardan beri var. Bu diyaloga da değer veriyorum. Ama bu değer hakikat pahasına olamaz. Anlatabiliyor muyum?

Sevgili seyirciler insanlık düşünce özgürlüğü adına çok bedel ödedi ve dolayısı ile de ben düşünce özgürlüğünün tam da bizim ülkemizin ihtiyacı olduğu günlerde olduğumuzu düşünüyorum. Sevan Bey'in şu tarafını teslim etmemiz gerekiyor bir kere Türkçeye dair ben öğrendiğim pek çok sözcük kaynaklarının temelini, çok da hoş bir kitaptır, Adam Yayınlarından çıkmıştır, Türkçenin Soyağacıdır. Değil mi?

Sözlerin Soyağacı, Adam Yayınlarından geçeli yıllar oldu, şimdi Everest Yayınlarında. Siz beşinci veya sonraki baskıları alın, onlar çok daha güzeldir.

Gelişti mi?

Çok. İki buçuk misline çıktı, bir sürü düzeltme ve ekleme yapıldı.

Türkçeye çok büyük emek vermiştir. Türkiye'nin çok ilginç belgelerini bize tanıtmıştır. Oteller Kitabı hayatımıza ilginç değerlendirmeler yapmıştır bütün Türkiye'ye dair çok şey öğrendik. Tüm bunları siz de bilin. Öte taraftan Sevan Bey hoşlandığımız ya da hoşlanmadığımız ne söylerse söylesin bence söylemesi için hepimiz mücadele etmeliyiz. Benim amacım da bugün kendisini davet etmemin nedeni Türkiye'nin düşünce özgürlüğüne ihtiyacı olduğu bugünde ne düşünürse düşünsün burada söylemesi idi. Söyleyebildiği kadar söyledi çünkü biraz bizim programın zamanı da dar dolayısı ile önümüzdeki günlerde başka makaleleri başka konuları tartışmak için davet ederiz kendisi eğer gelirse mutlu olurum.

Memnun olurum.

15 Ekim 2013

Stand-up

Berna Yörükoğlu: Fikirlerinizi bu toprağın insanlarıyla paylaşarak bi nevi varlığınızı Türk varlığına armağan etmiş oluyorsunuz. Türk ulusunun muhtaç olduğu entelektüel gelişime günümüzde bu kadar katkı sağlayabilen bir Türk var mı bilmem.

Sevan: Sağol Berna. Türk varlığı olumlu ya da olumsuz çok bir şey ifade etmiyor bana. Zambiya'da olsam Zambiya varlığına armağan ederdim herhalde. Yeter ki insanlara faydalı bir şey yap.

*

İsimsiz: Bu olaylardan sonra sizi takip eden dindar insanlar arasından, düşüncelerinizi tanıdıkça dinden uzaklaşan ve 'aydınlanan' kimse oldu mu?

Sevan: Aslına bakarsanız hiç kimsenin "dinden uzaklaşmasını" istemem, kendimde öyle bir güç de vehmetmem. Olaylara çok yönlü bakmasını – çok yönlü bakılabileceğini – öğrensinler yeter. Ben olmasam da benden sonrakilerin, adam gibi sohbet edebileceği beş on kişi olsa fena mı olur?

*****

Orçun Üçer: O sorular karşısında bu kerte sakin durmak, ancak bir çeşit müsekkinle mümkündür. O mucizevî maddenin/ilacın ismini istiyorum Sevan Bey.

Sevan: Haklı olmak.

*

Serpil Kahraman: Aklınız fikriniz kendinizde, gece rüyalarınızda bile kendinizleydiniz sanırım.

Sevan: Kimle olmamı tercih ederdiniz Serpil Hanım?

16 Ekim 2012

Pasur

Pasur (Diyarbakır-Kulp) bölgesinin Ermeni yerleşimleri hakkında soru soran Derya Yıldırım'a email.

Pasur nüfusunda Ermeniler 20. yüzyıl başına dek önemli bir oran tutmakla beraber ilçede (bir iki zayıf istisnayla) Ermenice olan veya Ermeniceye benzeyen yer adı göremiyorum.

Bunun sebebi kimsenin konuyu doğru dürüst araştırmamış olması olabilir. Ancak daha muhtemel neden Ermenilerin bu yöreyi oldukça geç tarihte (belki 11. yüzyılda, Türklerin gelişinden az evvel) iskân etmesi ve dolayısıyla yer adlarının Ermeni-öncesi dönemden kalmış olmasıdır.

Güneydoğu Torosların güney yamacından daha güneydeki kadim Ermeni yerleşimlerinin pek çoğu Ermenice olmayan isimler taşır.

Pasur adının etimolojisini de bilmiyorum. Ermeniceye benzemiyor bence, ama Kürtçe midir nedir bilmiyorum.

17 Ekim 2012

Akıl ve İtidal

Beni akıl ve itidal yoluna davet eden bir okuruma yanıt.

Aklı başında insanlar, öncü ve deli olanları kritik anlarda daima akıl ve itidal yoluna davet etmişlerdir. Değişmez kaderdir. Aklı başında olanların dediği olsaydı bugün halâ atalarımız gibi taş devrinde yaşıyor olurduk.

19 Ekim 2011

Nişanyan’ın Şeceresi

Türk(iye) soyadlarına ilişkin bir kitap hazırlayan Emine Gürsoy Naskali’ye email.

Dedem Bedros Nişanyan’ın babası Kartal’lı Nişan Efendi imiş. Bu Nişan Efendinin dedesinin adı da yanılmıyorsam aynı imiş. Ailenin kullandığı başka bir soyadı varmış fakat bu soyadını maalesef bilmiyorum.

Dedem, takriben 1900 yılı civarında yayımlamaya başladığı makale ve şiirlerinde babasının (ve atasının) adını mahlas olarak kullanmış. Nişanyan adıyla tanınmış. 1905 veya 1908 dolayında bu isimle yayınevi kurmuş.

1924 dolayında Beyazıt meydanında açtığı sahhaf/kitapçı dükkânının adı da Nişanyan imiş. Soyadı kanunu çıkınca bu soyadını almış. Yaygın gelenek uyarınca babasının adını evvelce kendi oğluna göbek adı olarak vermiş olduğundan, babamın adı Vağarş Nişan Nişanyan olmuş.

Kartal’daki kilisenin adı Surp Nişan kilisesidir. Dedelerimin Kartal cemaati içinde etkin konumda olduklarını biliyorum. Dolayısıyla ailede Nişan adının sıklıkla kullanılması, kilisenin adına ve geleneğine duyulan hürmetle alakalıdır sanırım.

Nişan, belki bilirsiniz, “işaret”, “alamet” ve “simge” demektir. Surp Nişan’dan kastedilen de Nişan isimli bir aziz kişi değil, Haç’tır. Anadolu’da Surp Nişan adını taşıyan kilise ve ziyaretgâhların birçoğu M 628 yılında Kayser Heraklios zamanında olan hadiselerle öyle veya böyle irtibatlandırılırlar; ancak Kartal kilisesinin bu konuya nasıl bağlandığını maalesef bilmiyorum.

Tarihçilere göre Sasani şahı Husrev Pervîz 614 yılında Kudüs’ü zaptedince orada bulunan orijinal Haç’ı da, çok sayıda esirle beraber, Acem ülkesine götürmüş. Haç orada da güya pek çok mucize göstermiş, Acemler güruh güruh Hıristiyan olmaya başlamışlar. Nihayet 628 yılında Heraklios İran’ı istila edip Haç’ı kurtarmış.

Haç, tarihte eşi olmayan bir tören kortejiyle Ermenistan ve Anadolu topraklarından geçirilip İstanbul'a getirilmiş. Burada üç yıl saklandıktan sonra Kudüs'e iade edilmiş. Yolculuk sırasında Haç'ın konakladığı en ünlü yer, Erzurum yakınlarında Merkez Yakutiye ilçesine bağlı, şimdiki adı Aktoprak olan köydür. Haç'ın yere konulduğu noktada mucizevi bir pınar belirdiği için burada Surp Haç veya Surp Nişan adı verilen bir manastır inşa edilmiştir. Erzurum yöresinin en önemli Ermeni ziyaretgâhı olan bu manastır 1895 olayları sırasında tahrip edilmiştir. Yine buna benzer bir mucizeye atfedilen bir başka Surp Nişan manastırı Sivas yakınında (şimdi Sivas belediyesi sınırları içinde kalan) Merekom dağı eteğindedir.

Van'ın Varak dağında bulunan meşhur Varag manastırı da Heraklios devrinin olaylarıyla irtibatlandırılır. Ancak Ermeni manastırları konusunda en önemli eserin sahibi olan Peder Drtad Balyan bu rivayeti "sonradan çıkma" olarak değerlendirir. Adı geçen bu manastır, son günlerde Fatih Altaylı'nın ailesine ait olduğu için gündeme gelen Yedikilise adlı yerdir.

21 Ekim 2012

Bu Tarafla Yetinmeyenlere Dair

Ateistlerin hayatı anlamlandırmaktan aciz olduğunu vehmeden onyüzbininci cahil mesaja cevaben yazılmış bir parodi.

– Elvis hayatta mı babacığım?

– Bilmiyorum evladım.

– Bunu bilmeden nasıl yaşayabilirsin babacığım? Ya yaşıyorsa? Bilmemek ne acı bir kader!

– Valla hiç rahatsız etmedi beni evladım.

– Ot gibisin amk. Bilinçsizlik sistemini neyin üstüne inşa ettin?

– Peki evladım, açıklayayım. Zort isimli bir varlık var. O biliyor Elvis'in ölüp ölmediğini. Zort her şeyi bilir. İstese Elvis'i diriltebilir de.

– Bu güzel işte. Zort hakkında bilgi istiyorum.

– 1400 yıl önce Yukarı Volta'da yaşayan bir zahire tüccarının yazdığı kitapta Zort'un adresi ve telefon numarası var diyorlar.

– İyi. Mutluyum. Hakikati buldum. Kılıcını bana ver, Zort'a laf edenlerin kafasını keseyim.

İtiraz üzerine.

"Allah istediğini yapar, bizim aklımız ermez" demek, "Allah hakkında hiçbir şey bilmiyoruz, dolayısıyla bu konuda konuşacak bir bilgimiz yok" demekle eşdeğerdir.

"E bilgin yoksa konuşma, sus kardeşim" demezler mi adama?

22 Ekim 2012

Stalin’e Laf Çakabiliyorsan Muhammed Neden Olmasın?

Kadir Sarıkaya ile ikinci sohbet. İlki 13 Şubat 2011’de idi.

Rahat duramadın, suyu yine biraz bulandırdın. Ne olacak şimdi?

Bir halt olacağı yok. Isıracak köpek havlamaz. Eğer havlıyorsa ısırmayacak demektir.

Sen demedin mi “Bu ülkede güvercin tedirginliğiyle yaşamaya gelmez, köpek gördün mü, üstüne değnekle yürüyeceksin” diye? Yapmaya çalıştığın şey bu galiba.

Havlar havlar kaçarlar, korkacak bir şey yok.

Birkaç açıklama okudum. Mazlum-Der’den yapılan açıklamaları. “Kendi kimliği söz konusu olunca mangalda kül bırakmıyor, ama oradaki Arap ifadesini aşağılayıcı bir tarzda kullanıyor” denmiş senin için.

Arap lideri demişim. Ne var ki bunda? Bunda Arapları aşağılayıcı bir şey görüyorlarsa kusura bakmasınlar, ben değil onlar önyargılı demektir.

Senin söylediğinin “lâ teşbih velâ temsil” yüz katını başkaları da söylüyor, daha beter bir şekilde üstelik. Ama mevzu sen söyleyince niye böyle oluyor?

Arkasında zekâ var belki ondandır.

Sadece zekâ mı? Bir de azınlık mensubusun.

“Millet-i hakime mensubu olmadan sen nasıl bu konulara dil uzatırsın?” demek istiyorlar elbette.

Sen, film üzerine mezkûr yazıyı yazdın. Hatta ilkokul seviyesinde bile olmayan berbat bir film. O filmin bu kadar abartılmasına da gerek

yoktu.

Esas şu gözden kaçırıldı. Daniel Pipes adlı adamın makalesini okudum, nefret suçlarına ilişkin. Çok mantıklı, makul geldi bana. Pipes, siyasi olarak benim sevmediğim ve benimsemediğim bir insan olmasına rağmen, bu makalesi nefis geldi, onu paylaştım ve onu paylaşırken de ekinde birkaç tane not yazdım. Hadise bu. Bunlar benim kendi facebook sayfamda ve sosyal medyada sık sık söylediğim şeyler.

Daha fazlasını da söyledin.

Ama birileri karıştırdı, ya da karıştırmak istedi, ya da farkında değilken farkına vardılar.

Kurduğun cümledeki "cinsel menfaat elde etme" mevzusuna takılmış olamazlar mı?

Olabilir. Mantıksız insanların neye takılacağını bilemezsin.

Ama illâ ki takıldıkları bir nokta var.

Söylediklerime teker teker bakıyorum: hakikat olmayan bir tane cümle veya cümle kırıntısı yok. Apaçık şeyler söyledim. Alışık olmadıkları bir üslupla söyledim.

Farz-ı muhal, Nişanyan bir güce tapıyor, adına her ne dersen de. Sen de o taptığının elçisisin. Ben de çıkıyorum, bilmem kaç asır sonra ortaya, senin hakkında "Taptığıyla kontak kurduğunu iddia eden ve bundan siyasi, mali ve cinsel menfaat elde etmiş bir Ermeni" diyorum. Sana göre bu hakaret olmaz mı?

Olur mu öyle şey canım? Ne demişim? Bir, bir iddian var bu iddiana inanmıyorum, hatta saçma buluyorum. İki sen bundan menfaat temin ettin. Bunu bir insana söylemek hakaret midir? Menfaat atfetmek suç isnadı mıdır? Kaldı ki tut ki hakaret ettim. Sana ne yahu? Muhammed'i yahut varsa onun yasal varislerini ilgilendirir. Sen kim oluyorsun?

Milyonlarca insanın "dini, ahlâki ve siyasi bir lider ve ötesinde bir peygamber" olduğunu kabul ettiği bir adama hakaret ediyorsan, benden ziyade bu milyonları ilgilendirir. Peygamberin günümüzde yasal varisleri de olmadığına göre…

Muhammed'e hakaret etme kastım falan da yok ayrıca. Sonuçta büyük bir insan. Önemli bir tarihi lider, önemli bir ahlâki ve felsefi bir lider. Tarihteki herhangi büyük bir insan gibi olumlu ve olumsuz yönleri olan, olumlu ve olumsuz yönleriyle görülebilecek bir insan. Mustafa Kemal gibi yahut Jül Sezar gibi. Keyfimin istediği gibi eleştirmeye, iyi yahut kötü yönünü ön plana çıkarmaya elbette hakkım vardır.

Yazımın konusu Muhammed değildi. Yazımın konusu şuydu: Bir yanda düşünce özgürlüğü önemli bir değer. Korunması gereken, son derece önemli bir prensip. Diğer yanda nefret suçu denilen, günümüz dünyasında gitgide önem kazanan, bir diğer korunması gereken değer var. Bu ikisi birbiriyle çelişme potansiyeline sahip. Çizgiyi nerede çizeceğiz. Sen yargıçsan eğer, önüne böyle bir dava gelirse, hangi prensibe göre karar vereceksin? Çok basit çok temel bir ilkede, gerek AİHM, gerek Amerikan mahkemeleri, gerek dünyanın çeşitli hukuk kurumları bir konuda anlaşmış durumdalar. O da şudur: mazlum durumda olan, zayıf durumda olan, yaralanabilir pozisyonda olan bir insan, bu söylemden ötürü yaralanabiliyorsa, suç olma ihtimali vardır. Ancak o zaman vardır...

Ben şu anda Bebek meydanına çıktım ve nutuk attım diyelim. Bundan ötürü birtakım kişi veya zümreler saldırıya uğrarsa veya kronik olarak haklarının zarar göreceği, aşağılanacakları, ötekileştirecekleri bir duruma düşüyorlarsa bu benim söylemimden ötürü veya böyle bir ihtimal varsa, bu ifade özgürlüğü sınırının dışına çıkar ve sınırın öte tarafına geçer. Ölçüt bu. Teker teker vakalarda bu prensibin uygulanabilirliği tartışılabilir. Ben burada çıkıp "Kadınlar ve feministler şeytanın yaratıklarıdır onlar lanetlenmelidir" diye konuşsam, bu nefret suçu olur mu olmaz mı, vakaya göre tartışılabilir. Çıkıp arkama on bin kişilik bir güruh alıp "Yahudilere ölüm, evlerini yağmalayalım" dersem, bu bariz bir şekilde suçtur.

1955'te olduğu gibi.

Evet, mesela. Çıkıp burada “Türkler kötüdür, Türklere ölüm” diye bağırırsam bu nefret olur belki, ama nefret suçu olmaz. Millet gülüp geçer.

“Yahudilere ölüm” deyince nefret suçu oluyor, “Türklere ölüm” deyince nefret suçu olmuyor. Bu nasıl mantık?

Nefretin kendisi cezalandırılabilecek bir şey değildir. Nefret temel insani bir duygudur. Buna karşılık nefret suçu diyor ki: “Belirli noktalarda senin ifade özgürlüğünün başkalarının güvenliğini, başkalarının haklarını zarara soktuğunda, o zaman suçtur, sen bunu kullanamazsın”. Ateş yakmak en doğal hakkındır. Ateşi istediğin yerde yakabilirsin. Ama ateşi kuru bir ormanda ya da benzin istasyonunda yakarsan, bu suç olur. Buna karşılık düz bir çayırın ortasında ya da evinde ateş yakarsan bu suç olmaz. Söz söylemek ateş yakmak gibi bir şeyse, bu birtakım insanlara, ciddi, somut ve gerçek birtakım zararlar verecek nitelikteyse bu suç olabilir belli koşullarda.

Sen bu son yazında, Müslümanları incittiğini düşünmüyor musun?

Bazı insanları rahatsız ettim. Bazı insanlara gıcık gittim, olabilir, bu kadar basit. Birtakım insanların inançlarına, hurafelerine, birtakım şeyler söyledim. Onu bile etmedim. “Birileri bunu eğer yaparsa, analarının ak sütü gibi helaldir” dedim. Hoşuna gider veya gitmez. O film hakkında koparılan yaygarayı ise gülünç buluyorum tek kelimeyle. Absürd buluyorum. Besbelli ki orada aşağı yukarı üç bin dolar gibi bir sermayeyle yapılmış, komik, amatör bir filmden söz ediyoruz.

Zaten mekân yok, bir şey yok.

Beş tane zibidi bir araya gelmiş, eğlenmişler. Bu da onların en doğal haklarıdır. Sonuçta filmi beğendim mi? Beğenmedim. Çirkin miydi? Çirkindi. Rezalet miydi? Rezaletti. Eğlenmeye hakları var mı? Elbette var.

Müslümanların filme sert eylemlerle tepki göstermesini, son yıllarda giderek artan İslâm coğrafyasındaki iktidarların teker teker yıkılmasından hareketle, birilerinin Müslümanları “barbar” göstermek maksadıyla planladığı bir tezgâh olarak görmüyor musun?

Kolektif bir budalalık görüyorum, başka bir şey göremiyorum.

Dış kaynaklı bir gaza getirme operasyonu?

Hiç zannetmiyorum. Birilerinin ciddi bir niyeti varsa sen zannediyor musun ki yüz milyon doları cart diye ortaya koyup Hollywood'a birinci sınıf bir film yaptıramazlar? Yap Muhammed hakkında esaslı bir prodüksiyon, Beni Kureyza hadisesini, Aişe binti Mervan hadisesini, Zeynep ve Aişe binti Ebibekir hikâyelerini kurgunun ortasına yerleştir, dünyada milyonlarca insan Muhammed adını öğürmeden bir daha ağızlarına alamazlar alimallah. Böyle bir şey mi yapmışlar? Yok.

Nefret suçuna ilişkin yazdığın bu küçük yazıdan sonra tehdit de almışsındır.

On bin civarında ölüm tehdidi aldım. Fetva verdiler, katli vaciptir diye.

Ben senin geçen Ağustosta oteline geldim, gece oteline girdim. Otelin kapısı açıktı. Her şey ayan beyan ortadaydı. Kime güveniyorsun sen, nereden geliyor bu rahatlık? Jandarmadan gelmişler, koruma verelim demişler, onu da istememişsin.

Hayır, istemedim.

Öldürürlerse de öldürsünler mi diyorsun?

Allah'a tevekkülümdendir belki. *(gülüyor)*

Bana göre senin yazdıkların bir bardak suda kopan fırtına. Akıllı, bilgili, bu bilgisini hazmedip irfan düzeyine taşıyabilmiş Müslümanların kale bile almayacağı cinsten bu son yazdıkların.

Belki, bilemem. Aslına bakarsan İslâmi ideolojinin yumuşak karnına vuruyorum. Dolayısıyla kale alınmayacak şeyler deme. Kale almaları gereken bir şey.

Neyi kale alacaklar? “Allah’la kontak kurduğunu iddia eden ve bundan siyasi, mali ve cinsel menfaat elde etmiş bir Arap” demeni mi? Ben bir Müslüman olarak bunu umursamadım, umursamam da.

Bugüne kadar alternatif bakış açısının susturulması ve yasaklanması üzerinden yaşamını idame ettirebilmiş bir inanç sisteminden söz ediyoruz. Müslüman dini her zaman için millet-i hakime anlayışıyla, güç gösterisinin arkasına saklanarak varlığını sürdürülebilmiş bugüne kadar. Devlet gücünü kaybettiği yerde sönüp gitmiş. Dolayısıyla adeta iliğine sinmiş bir susturma güdüsü var içinde. Diyor ki: “Konuşamazsın, konuşursan kafanı keserim.” Daha medeni olanları da diyor ki: “Konuşamazsın çünkü konuşursan kalbimi kırarsın.”

Ortada hiçbir iddia yok ki senin öne sürdüğün. “Siyasi, mali, cinsel menfaat elde etmiş Arap” diyorsun.

Etmemiş mi?

Mali menfaat mevzusunda ganimet meselesini seninle tartışırım. Peygamberin cinsel hayatıysa beni hiç ilgilendirmiyor. Seni neden ilgilendiriyor?

11 veya 13 veya daha fazla eş ve belirsiz sayıda cariye aldığını biliyoruz.

Sayı bazında sen ne kadarını biliyorsun ki? 15 asır önce oradaymış gibi ahkâm kesiyorsun. Madem öyle, sen de al gücün yetiyorsa.

Fena olmaz tabii, helal olsun adama. “Gücün yetiyorsa” dedin. Peki bu gücün temeli peygamberlik iddiası mıymış, değil miymiş? Peygamberlik iddiası olmasa, yapabilecek miymiş? Açıkça ayet var, sen peygambersin sana kıyak geçtik diye. Kendi yazmış kendi oynamış.

Bunun aksini iddia edebilecek bir insan var mı rasyonel bazda? Şimdi bak, ince bir ayrım yapalım...

(Tam bu esnada akşam ezanı okunmaya başlıyor. Sevan Nişanyan’la ezanın bitimine kadar bir müddet bekliyoruz.)

Saadet Partisi suç duyurusunda bulunmuş hakkında.

Evet, duydum. Aylak attar taşağını tartar mıydı o atasözü?

Bakkal olacak. Aynı şeyi 10 küsur sene önce Hasan Mezarcı'ya da yapmışlardı diye biliyorum. Atatürk, Türk milletinin babasıdır. O halde Türk olan herkes bu şahsa dava açma hakkına sahiptir" diyerek Türkiye'nin onlarca yerinden dava açılmıştı. Kanunla da korunuyor halkın dini değerlerini tahkir ve tezyif etmek. Bu babdan yola çıkarlarsa gayet suçlu bulunabilirsin.

Şeriatın kestiği parmak acımaz. Ne yapalım? *(gülüyor)*

Everest Yayınları niye basmaktan vazgeçti otobiyografini?

Belki kızdılar. Belki korktular. Son dakikada basımı çıkmaz ayın son çarşambasına ertelediler. Linç güruhundan korkuyor insanlar. O linç güruhundan korktukları için bugünlere geldik. Oysa yüz kişi dirense, bin kişi dirense, "takmıyorum sizin tehditlerinizi dese" çok kolay çözülür bu işler. Birdenbire duman gibi dağılır. Türkiye'de her zaman, her sektörde bildiğimiz bir şey var, o da cesaret eksikliği. Onurlu duruş eksikliği. İnsanlar kalabalığa göre pozisyon almayı seviyorlar. Arkalarına bir kalabalık alıp öyle konuşmayı seviyorlar.

Senin bu konuşmalarından dolayı da "Bu adam böyle açık açık konuşuyorsa muhakkak arkasında biri yahut ne olduğu meçhul bir güruh vardır" denilebilir rahatlıkla.

Başka türlüsünü idrak edemiyorlar. "Hak" kavramı yok bunlarda, o yüzden havsalaları almıyor. Hak kavramı insanı insan yapan en önemli özelliktir. Bazı şeyler doğrudur, bazı şeyler yanlıştır. Bu duygu, insanı hayvandan ayıran en temel özelliktir. Bu duyguya sahip olduğun ölçüde insanlaşırsın. Bu duygu yoksa eğer, köle sayılırsın. Köle nedir? Köle, sadece çıkarına göre veya korkusuna göre hareket eden kişidir. "Korkuyorum, şimdi patron laf eder, o yüzden öyle değil böyle diyeyim" der. Öyle yaptığın zaman insanlık vasfını kaybetmiş olursun. Türkiye'deki insanların ezici çoğunluğu,

ancak ve ancak arkalarında bir kalabalık varsa kendilerini haklı hissedebiliyorlar. Yani güç eşittir hak anlamına geliyor bu. Dolayısıyla gerçek anlamda bir hak duygusuna sahip değiller. Yani “Bir şey doğrudur, bunun aksini iddia edersem ben vicdanen mahvolurum, çarpılırım” duygusu. Herhangi bir kalabalıktan bağımsız olarak, 75 milyon da bunun aksini söylüyorsa, ben bunun doğruluğuna inanıyorsam...

Sana göre doğru ama. Mevzu da bu zaten!

Tabii ki başkalarının da benim gibi düşünmesini isterim. Tabii ki kendi görüşümü yaymaya çalışırım. Ama ikna edilemiyorlarsa kendilerinin bileceği iş. Galileo da “dünya dönüyor” dedi, kimse inanmadı. Hezeyan dediler. Mantığın alacağı iş mi dediler. İncil, papa, kardinaller, papazlar ve kilise bunun aksini söylüyor bu zibidiye mi kaldı dediler. İnançlarımıza küfrediyor dediler. Toplumsal huzuru tehdit ediyor dediler. Özür dile affedelim dediler. Ama Galileo haklıydı, geri kalan milyonlarca insan haksızdı. Bu kadar.

Bir önyargı değil söylediğim. Bunca senedir okuyorum, düşünüyorum, tartışıyorum insanlarla. Kendi vicdanımla tartışıyorum. Artı, şimdi zor bir şey söyleyeceğim, iyi dinle: kendi vicdanımı korkudan ve nefs kirliliğinden arındırmaya çalışıyorum. Hepimizin içinde vardır korkular. İnsanların bunlardan kendini arındırması çok zor bir şeydir. Çok zahmetlidir, disiplin, sabır ve cesaret gerektirir. Elimden geldiğince bunu yapmaya çalışıyorum. Bunu yaptıkça doğru ile kurduğun ilişkinin niteliği değişir, doğruyu daha net görmeye başlarsın. Daha iyi kavramaya başlarsın.

Bunu farklı şekillerde yapıyorsun ama. Halvete kapanarak değil de, bisikletle İran’a giderek yahut Etiyopya’ya giderek mesela. Müslümanların nefisleriyle mücadelelerinden farklı seninkisi.

O da bir halvettir. İnsanlardan bazen uzaklaşmak istersin. Etrafın, seni çok seven veya senden nefret eden kalabalıkla, dostlarla ve düşmanlarla çevrilidir. Seni seven, sana aşık olan insanlarla çevrilidir ve onlar seni boğarlar. Bir yerden sonra onlara yaranmak ya da onlarla kavga etmek senin gündeminde ön plana çıkar ve dolayısıyla da “hakikat nedir?” sorusunu sormayı ihmal edersin zaman zaman. Bundan kendini kurtarmak için de o

halvet dediğin şey lazımdır. Halvet illa fiziksel yalnızlık manasına gelmemeli. Kendi içine kapanmak, etrafındaki insanlarla arana bir mesafe koyman gerekir bazen. Ki daha iyi, daha net düşünebilesin diye. Bir hakikat duygusuna varıyorsun bir yerden sonra. Doğru mudur, yanlış mıdır bilemem. Kim bilmiş ki bugüne kadar hakikatin ne olduğunu? Ama en azından kendi vicdanımda, kendime karşı mahçup olmadan, bu doğrudur diyebileceğim noktalara varabiliyorum. Bunları söylemek benim için hayatımdan da önemlidir, menfaatimden de önemlidir, her şeyden önemlidir. Bunları söylemek bana zevk veriyor, hoşuma gidiyor, lezzet veriyor. Daha iyi bir insan olduğum duygusuna kapılıyorum.

Şimdi işi felsefeye döktün. Bu söylediklerin öyle harcıalem bir şekilde geçiştirilemez, burada da bitmez, sabaha kadar Sokrates-Platon diyalogları olarak sürer gider. Makarayı başa saralım.

Güzel. O halde şunu söyleyeyim: Müslümanlık, zorbalık üzerinden varlığını sürdürebilmiş olan bir dindir.

Kuran'daki "Lâ ikrahe fid-din" ayetine ne diyeceksin? Türkçesini de ekspoze edeyim: dinde zorlama yoktur!

Onu demiş, kırk türlü zıddını da söylemiş. "Yahudiyle, Hristiyanla dost olma cehenneme gidersin" de demiş.

Hayır, öyle bir ayet yok. Yanlış biliyorsun. Bahsi geçen ayette "Yahudilerle Hristiyanları kendinize evliya edinmeyin" diyor. Evliya kelimesi, Arapçada veli'nin çoğuludur. Veli de, koruyucu, kollayıcı, muhafaza eden anlamlarına gelir. Yani bir Müslümanın, bir Hristiyan yahut Yahudinin koruması altına girmemesi gerektiğini söylüyor ayette.

Hayır, kendinize dost edinmeyin. Veli sözcüğünün Arapça anlamı "dost" demektir. Evliya da dostlar. Senin o Türkçeden bildiğin evliya deyiminin aslı evliyaullah'tır, "Allahın dostları" manasına. Aklın basıyor mu senin, veliyullah demek "Allahın koruyucusu kollayıcısı" mı demek oluyor yani?

Yine hayır, bir kez daha hayır. Söz konusu ayette Arapça orijinaliyle “evliya” olarak geçiyor. Velinin çoğuludur dedik. Müslümanları uyarıyor: Onların tahakkümü altına girmeyin diyerek. Maide Suresi, ayet 51. Evliyâ diyor. Ayette “evliyaullah” diye bir betimleme yok gördüğün gibi.

Oğlum, “evliyaullah” mı diyor dedim ben sana? Evliya demek Arapça dost demek. Senin bildiğin Türkçedeki anlamda değil o kelime. “Tarikat büyüğü” anlamına gelen kelimenin Arapça aslı veliyullah ve evliyaullah’tır, “Allahın dostu” manasında. Buradaki evliya o evliya değil. Basbayağı Yahudiye Hıristiyana bulaşma diyor.

Muhammed 22 yıllık peygamberlik kariyeri boyunca...

23…

Uydurma rivayet bunlar, ama 23 olsun peki... 23 yıllık peygamberlik kariyeri esnasında şüphesiz bir insan, birbiriyle çelişen ve farklı duruma göre farklı şekillerde yorumlanabilecek bir sürü şey söyler. Kariyerinin başındaki Muhammed’le sonundaki Muhammed aynı kişi değildir. Başta naif bir insandır. Gerçekten evrensel bir mesaj getirdiğine inanır. Tüm insanlığı kucaklayacak bir mesajla yola çıktığına inanır. Medine’ye gittiğinde ise farklı bir kültürel çevrede bulur kendini. Orada Yahudilik gerçeğiyle karşılaşır, kendisine direndiklerini görür. Evdeki hesap çarşıya uymaz. Dolayısıyla, evrensellik iddiasıyla ortaya çıkan bir hareket, aslında aşamadığı, son derece kesin birtakım sınırlarla kendisini karşı karşıya bulur. Ve o noktada Muhammed sinirlenmeye, öfkelenmeye başlar. Gitgide siyasi güç sahibi bir insanın davranışlarını sergilemeye başlar. Eli kılıç tutan ve bütün yarımadayı haraca kesen bir teşkilatın başı haline gelir.

Haraca kesen derken? Savaş ganimetlerine haraç mı diyorsun?

Vefat ettiği tarihte, üç kıtayı istila edecek orduları finanse edecek maddi imkân vardı elinde. Bedavaya mı kuruldu o ordular sanıyorsun? Petrol gelirinden mi finanse ettiler yoksa?

Savaş ganimetleri yani? Az önce haraç diyordun.

Savaş ganimetiyle haraç arasındaki farkı bana söyleyiver.

Haraç kesmek isteyen adam seni durdurur yolda, elinde bıçak, silah ne varsa kullanarak seni öldürmekle tehdit eder, “cebindeki bütün parayı yahut üstünde ne varsa ver” der. Savaş ganimetiyse farklı bir şey.

Yol kesmeyi on kişiyle yaparsan adı hırsızlık, bin kişiyle yaparsan savaş oluyor.

Gerçekten bu söylediklerimden bunu nasıl çıkarıyorsun havsalam almıyor. Savaş, tarafların arzusu hilâfına olmaz. Bilerek, isteyerek olur. Taraflar karşılıklı birbirlerine girerler ve mağlup olanın elinde ne varsa alınır. Tarih boyunca da böyle olmuştur.

Bedir’den itibaren gitgide ganimetin tadını almaya ve başarılı olmaya başlamışlar. Ganimet, kendi kendini büyüten bir süreçtir. Ganimet elde ettiğin sürece daha fazla ordu tutarsın, daha fazla ordu tuttuğun zaman daha fazla ganimet elde edersin.

Peygamberin ailesine 5’te 1 ganimet kalıyor savaşlardan sonra. Geriye kalan Müslümanlar arasında dağıtılıyor. Buna dikkat et ama.

Gerçekten büyük iktidar hırsına sahip olan liderler tarih boyunca mal mülk ve lüks konusunda son derece mütevazı olmuşlardır. Hepsinin ortak özelliğidir bu. İnsanlara hükmetmeyi kendisine misyon edinen insanlar, malla mülkle uğraşmazlar.

Peygamberin hasır üstünde yattığını, üç gün arka arkaya arpa ekmeği yemediğini bilmiyor musun?

Muammer Kaddafi de aynı numaraları yapıyordu.

Muammer Kaddafi’yle ne ilgisi var? Kaddafi çadırıyla geziyordu ve gayet de lüks içinde yaşıyordu.

Şunu söyleyeyim sana, tarihteki büyük liderlerin, büyük öncülerin çoğunun, belki hepsinin ortak özelliği son derece sade yaşantılara sahip olmalarıdır. Stalin de, Hitler de, Lenin de öyledir. Robespierre, tarihteki en korkunç terör rejimlerinden birini kurmuş olan adam, son derece sadedir. Bir tane ufak evden başka mülk bırakmamıştır. İspanya kralı II. Felipe, dünyanın gelmiş en büyük ganimetlerinin sahibi, Amerika kıtasını fethediyor, dünya piyasalarını çökertecek kadar altın ve gümüşe konuyor, bütün hayatı boyunca sadece tahta bir karyola ve haçtan başka bir eşyası olmayan odada yatmış adam. Zaman zaman gidip manastıra kapanmış.

II. Felipe'nin yaşadığı yüzyıl?

16. yüzyıl.

Bunlara itibar ediyorsun, ama 14 asır önce yaşamış İslâm peygamberinin hasır üzerinde yattığına inanmıyorsun.

İnanırım yahu inanmam mı dedim? Sade bir hayat yaşamamış demedim ki peygamber için. Öyle bir iddiam mı var?

Mali menfaat elde ettiğinden söz ettin.

Mali menfaat elde edip sade bir hayat yaşamak mümkün değil midir sence?

Senin gibi mi?

Meselâ.

O halde sen şunu diyorsun: "İslâm peygamberi de sade bir hayat yaşamıştır ama mali menfaat da elde etmiştir". Müslümanlar "menfaat" kısmına takılıyorlar "mali" kısma değil. Devlet başkanıysan, bir toplumu idare edecek yetkilerle donatılmışsan mali bir gücün zaten olacak, aksini düşünmek hayal dünyasında yaşamak olur.

Büyük bir servet elde etmiştir. Böyle bir servete hükmetmek için illâ ona şahsi mülk olarak sahip olman gerekmez ki. Adamların vasıtasıyla hükmedersin. Senin Afrika'ya, Asya'ya ve Avrupa'ya gönderecek orduların

var. Sen bir hiçten başlamışsın. Sonunda otuz bin kişilik ordular elde etmişsin. Üç kıtaya gönderilecek bir orduya sahip olmuşsun. Ordu demek para demektir. Parasız ordu olmaz. Finanse edebilmen lazım bu orduyu. Demek ki inanılmaz bir maddi varlığın var. Bu maddi varlığın kontrolü senin üzerindeyse, sen ister hasırda yatmışsın, toprakta yatmışsın bu hiçbir şey ifade etmez ki. Aksine gerçekten büyük maddi, siyasi ve dünyevi hırslara sahip olan insanlar genellikle hasır üzerinde yatmayı tercih ederler. Çünkü kuştüyü yastıkta yatmak küçük insanlara özgü bir zevktir. Küçük çaplı insanlar maddi lükslerle, altın kaplama musluklarla ilgilenirler. Büyük çaplı insanlar insanlara hükmetmekle, kıtaları fethetmekle ilgilenirler.

Avam olanlar yalnızca çocuk yapmakla, ev-araba sahibi olmakla, gözle görülebilir zevklere hitap eden birtakım şeylere "sahip olmakla" yetinirler, havas olanlar, bunlarla ilgilenmez, daha fazlasını yapar, arkalarında bir mülk, bir vakıf, yetiştirdikleri adamlar ve bir isim bırakırlar öyle giderler. Bunların da üstünde olan havas-ül havas da geride bir "eser" bırakır, öyle gider. Bir "eserin" yankısı asırlar boyunca sürüyor ve bitmiyorsa işte gerçekten büyük olmak tam anlamıyla budur.

Benim Muhammed'e saygım yok zannetme. Büyük adamlara özgü çok yönlülüğe ve büyük adamlara özgü karmaşık bir kişiliğe sahip. Apaçık bu. Fakat bu kişiye bakıp, kişiliğinin zayıf özelliklerini vurgulayıp, "hadi oradan" deme hakkı haktır. Böyle bir hak mevcuttur.

Meseleyi biraz daha açıklığa kavuşturayım: "İslam peygamberinin Büyük İskender'den, Jül Sezar'dan yahut Napolyon'dan, tarihteki diğer büyük siyasi önderlerden bir farkı yoktur" mu demeye getiriyorsun?

Kişi olarak farklılar tabi. Biri başka bir şey yapmış, diğeri başka bir şey yapmış. Hukuki statü olarak aralarında bir fark göremiyorum. Stalin'i de seven, babaları gibi seven milyonlarca insan var. Sen Stalin'e küfrediyor musun?

Yaptığı mezalimler ortadayken, sövülecek bir tarafı varsa sövebilirim.

Küfretme hakkını görüyor musun kendinde?

Ne alâkası var, ne yapmaya çalışıyorsun sen?

Şah-mat.

Yarım asır önce yaşamış bir siyasi liderle, 15 asır önce yaşamış; mevkii, duruş, yaşayış ve tarz olarak birbirinden taban tabana zıt iki insanın karşılaştırmasını yapıyorsun.

Bu insanların sevenleri var mı? Var. İnanıyorlar mı? İnanıyorlar. Duyguları incinir mi sen Stalin'e hakaret edersen? Evet incinir. Eee?

Birkaç sene önce Taraf gazetesinde yazdığın, tam da Müslümanların dini bayramı arifesine denk gelen "Allahını kitabını feriştahını s....ek" başlıklı yazından dolayı, "Yanlış zamana denk gelmesi talihsizlikti, bazı insanları kırdığım için de özür dilerim, kastım bu değildi" demedin mi? Sen de onların duygularını incitmiş olmadın mı bunu yaparak?

O zaman da söylediklerimin arkasında duruyorum. Ama insanları kırmak hoşuma giden bir şey değil.

Bu defa bunu yapmak istemiyor musun?

Bu kez saldırı daha büyük. Saldırı karşı taraftan geliyor. Ben saldırmadım ki, karşı taraf saldırdı. Ne zamandır Türkiye'de yükselen bir saldırı var. Bizim inandığımıza inanmayan herkes susmak zorundadır anlamına gelen bir saldırı var. Filmdi, karikatürdü şuydu buydu derken bir histeri noktasına doğru tırmanıyor ve hükümet eliyle bu hadise bahane edilerek ifade özgürlüğünü ve internet özgürlüğünü kısıtlayıcı birtakım teşebbüslere girişiliyor. Bence onlar özür dilesin. Ondan sonra belki düşünürüm özür dilemeyi.

Artık bir vecize haline gelmiş olan "inanca saygı, düşünceye özgürlük" kavramını destekliyor musun?

İnanca saygının anlamı şudur. Bir insan bir şeye vicdanının derinliklerinden inanıyorsa, o insanın inancına göre hareket etmesine, inancına göre yaşamasına saygı göstereceksin. Bununla bir derdim yok benim. Ama o inancın aptalca bir inanç olduğunu söyleme hakkımı da saklı tutarım. O da benim inancım çünkü, saygı göstermek zorunda.

İkisini nasıl ayırabilirsin?

İnsanlara asgari saygı vardır. Kimsenin inancından ötürü gidip burnuna yumruk atmam. O beni ısrarlı bir şekilde taciz etmese ben onun fikirlerine saldırmam. İnancından dolayı baskı görmesini, kovuşturmaya uğramasını asla tasvip etmem. Onun dükkânına veya ibadethanesine gidip taciz etmem. Gerektiği zaman oturup dinlemeyi, sakin sakin tartışmayı da bilirim. Kalp kırmayı sevmem, bu kadar basit. Ama özgürlük başka şeydir, saygı başka şeydir. İkisi ayrı kavramlardır. Rahatsız edici inançları varsa bile, benim katılmadığım inançları varsa bile bu inançlara sahip olmaya ve bu inançlardan ötürü korkusuzca yaşamaya hakkı vardır derim. Ama bundan ötürü benim o insanın her inandığı saçma sapan şeye saygı duymam gerekir anlamına gelmez. Saygı başka bir şey. Yanlış olan bir sürü inanç var dünyada.

Voltaire'in klâsikleşmiş sözü aklıma geldi. "Seninle aynı fikri paylaşmıyorum, ama fikrini savunabilmen için canımı veririm" gibi bir ifadeydi yanlış hatırlamıyorsam.

Çok temel bir ilke bu.

Türkiye bu noktaya gelebilecek mi?

Söylemlere bakarsan imkânsız gibi gözüküyor. Ama sosyolojiye bakarsan, toplumun çeşitlenmesine bakarsan, iyimser olmak için yeterli neden var. Bu toplum kabuk, gömlek ve nitelik değiştiriyor çok büyük bir hızla. Bu değişime uygun söylemler henüz keşfedilemedi. Onun sıkıntısını yaşıyor Türkiye. Toplum modernleşiyor, çeşitleniyor, çeşitli birbirinden çok farklı yaşam tarzları bir arada yaşıyor. Mikro düzeyde bu çok farklı yaşam tarzlarının aslında birbiriyle bir derdi yok. Farkındaysan Türkiye'de toplumsal şiddet çok fazla değildir. Bir Müslümanla bir solcu, bir eşcinselle

bir heteroseksüel pekâlâ oturup tavla oynayabilir Türkiye'de. Hiç kimse de kimseye fazla dokunmaz. Aynı iş yerinde de çalışırlar. En kötü ihtimalle ara sıra birbirlerine laf atarlar. Ama bu toplum yaşamında mevcut olan hoşgörüyü ideolojik, siyasi, ahlaki ve felsefi formülasyon alanına taşımaya kalktığın zaman, duvarla karşılaşıyorsun, imkânsızlaşıyor. Bunun söylemleri henüz keşfedilmedi. Eğitimi yok bunun. Eşcinselle dini bütün bir Müslüman pekâlâ aynı masada oturabilir. Ama "Aynı masada oturmanın ilkeleri nedir, aynı masada oturmanın kuralları nedir?" diye ilke düzeyinde konuşmaya başladıkları zaman kavga ediyorlar, birbirlerinin gözlerini oyuyorlar.

Farklı dinlere, ideolojilere, görüşlere sahip insanlar, bu kurallar üzerine konuşmadan hareket etseler, direkt mevzuya odaklansalar, çok büyük bir problem çıkmayabilir.

İçgüdüsel düzeyde, insani ilişkiler düzeyinde, Türkiye'de yeterli ölçüde tolerans vardır. İnsanlar farklı nitelikteki ve farklı görüşteki insanlarla bireysel bazda fazla sorun olmaksızın bir arada bulunabilirler. Bugüne kadar bunu ben hep gördüm. MHP'liyle de aynı sofrada oturdum, Atatürkçüyle de aynı sofrada oturdum, sosyalistle de, Müslümanla da aynı sofrada oturdum. Kimse kimsenin gözünü oymadı. Ciddi bir sorun olmadı, hatta birbirimizi sevdik. Ne zaman ki bunu söylem, bir hukuk ilkesi, bir roman, bir manifesto şekline dönüştürmeye çalışırız, o zaman ortak bir dil bulmakta zorlanırız. Temel birtakım değerler konusunda sözel uzlaşma yok.

Birinin kutsalına dokundun mu aynı şekilde, kime ya da kimlere olduğu fark etmez. Bu kutsala inanan insanların incinip, incinmeyeceğini hiç düşünmüyorsun. "Bu bana göredir" diyorsun, devam ediyorsun. Oysa söylediklerinin elle tutulur düzeyde, hiçbir kaynağı yok!

Hadi canım sen de, ne demek kaynağı yok, ne konuşuyoruz burada iki saattir? Kaynağı var: Kur'an. Kuran'da yazıyor hepsi.

Döndük başa. İnanmadığın kitabı "hâlâ" kaynak olarak gösteriyorsun.

Bak, “sen benim duygularımı incitemezsin arkadaş” tavrı, millet-i hakime tavrıdır. “Güç bende, seni konuşturmam” anlamına gelir. O güç içgüdüsü sayesinde yeşermiş olan bir bakış açısıdır. Yoksa eşit konumda olan insanlar veya zümreler farklı inançlara sahip olan, birbiriyle eşit pozisyona sahip olan zümreler yan yana geldiklerinde pekâlâ bilirler ki birbirlerinin inançlarına ara sıra laf sokulacak. Bundan ötürü de ne dünyanın sonu gelir, ne kimsenin duyguları incinir, ne de ciddi bir şey olur. Fakat Müslümanlar henüz millet-i hakime kompleksini üstlerinden atamadıkları için bu zorba dili benimsiyorlar. Kendileri, dikkat et, aralıksız olarak, kendilerinden farklı düşünen herkesin duygularını incitmekte en ufak bir beis görmüyorlar. Çok tanrılı dinler hakkında ne düşünüyorlar Müslümanlar, mesela Hinduizm hakkında? Hüseyin Hatemi gibi son derece değerli bir insanın, bir panelde çıkıp “Biz bütün dinlere çok saygılıyız. Müslümanlık da, Hıristiyanlık da, Yahudilik de bizim için azizdir. Fakat, Allah çok tanrılıların belasını versin” diye konuştuğunu hatırlıyorum. Çünkü nedir? Tanrı’ya şirk koşuyorlar. Cehalettir bu, başka bir şey değildir. Aralıksız olarak liberallere, tanrısızlara, komünistlere, müşriklere, münafıklara, Yahudilere, bin türlüsüne hakaret sallıyorlar. Bunu devamlı bir kuvvet pozisyonunda yapıyorlar. “Biz güçlüyüz, biz doğal hakimiz, biz seçilmiş ırkız, dolayısıyla sizi aşağılıyoruz “diyen bir tavır içindeler.

Buraya bir şerh düşeyim: seçilmiş ırk olduğuna inananlar Yahudilerdir, Müslümanlar değil.

Sen öyle san. O kadar tipik bir tavır ki. Her an, sürekli tekrarlanan bir tavır. Kemalistlerle paylaştıkları bir tavır. Çünkü Kemalizm, Müslümanlığın bir mezhebidir, başka bir şey değil.

Kemalizm nasıl Müslümanlığın mezhebi oluyormuş? Nereden çıkarıyorsun bunu?

Müslümanlığın üstüne ucuz Avrupa cilası sürülmüş bir mezhebidir Kemalizm.

Daha evvel, daha farklı şeyler söylüyordun.

Sanmıyorum. Bu konuda nerede ne söylemişim ki?

Rakel Dink yaptığı meşhur konuşmasında “Bir bebekten bir katil yaratan o karanlığı sorgulamadan hiçbir şey yapılamaz kardeşlerim” demişti. Sen de bundan yola çıkarak o karanlığın “Kemalizm” olduğunu iddia etmiştin. Bir tartışma programında söylemiştin bunu. Kemalizm, Müslümanlığa taban tabana zıtken nasıl Müslümanlığın mezhebi oluyor?

Gâvur düşmanlığıdır ikisinin ortak paydası. Ne zaman ki 19. yüzyıl sonunda gâvur düşmanlığının klasik formları moda olmaktan çıktı, Avrupalıların belli sahalardaki üstünlüğü göz ardı edilemeyecek bir şekilde ortaya çıktı, “Avrupalılar karşısında mahcup oluyoruz böyle sakallı, kavuklu” diyerek Avrupa cilasına büründüler. Müslümanlığın birtakım şekilsel özellerinden kendilerini kopardılar, ama temel içgüdüde en ufak bir değişiklik olmadı. Aynı linç ideolojisi Avrupalılık cilası altında sürdürüldü. Birçok insan anlamıyor, hem Kemalizme, hem Müslümanlığa neden karşı olduğumu. Bir tek şeye karşıyım ben: ikisi aynı zihniyet.

Bir yere varamayacağız. Kemalizm, Müslümanlığın mezhebidir dedin, ikisi aynı zihniyet dedin. Bunlar karmaşık mevzular. “İkisi aynı zihniyet” demekle olmuyor. Bu söylemleri net bir şekilde açıklamak da gerekiyor. “Bana göre bu böyledir” demekle de iş bitmiyor. Müddei, iddiasını ispatla mükelleftir.

Bir şey söyleyeyim mi: bence buraya kadarı gayet güzel bir röportaj oldu. Bunu yayınlatırsan .... ikimizi birden de tebrik ederler. Ses getirir bence.

Tebrik değil, başka şey olacak o…

24 Ekim 2012

Kurban Bayramı tweetleri

Allah (c.c.) sizi gaipten sesler duyup çocuğunuzun boğazını kesme sevdasına düşürmesin, amin.

Allah (c.c.) çocuğunu kesmeye kalkışanların hapse veya psikiyatri kliniğine yatırıldığı bir hukuk düzeninden sizi mahrum etmesin, amin.

Allah (c.c.) sizi koyun keserek dindar olunacağını zanneden insanların yaşadığı ülkelerden halâs etsin, amin.

Allah (c.c.) sizi sorgusuz sualsiz itaatten saklasın, amin.

25 Ekim 2012

Köprü Uçurmaca

Bir arkadaşla yazışma.

…Gitgide militanlaşan bu ayrışma beni üşütüyor.

İskoçya'dan, direkt imalatçısından, 18 yıllık harikulade birkaç şişe zanaatkâr işi viski getirdim. Bir tanesi bu akşam yarılandı. Çok tutarlı olamayacağım maalesef.

Yanlış Cumhuriyet çıktığında da aynı şeyleri yaşamıştım. "Sen güzel otellerin güzel insanı... nasıl ihanet ettin Atamıza nasıll nasılllll" vs. Halbuki öncesinde de aynıydım, sonrasında da.

Belki Etyen Mahçupyan gibi bakıyorum biraz hayata. Ama bir yönüyle çok naif geliyor bu iyimserlik. Yine de inanmak istiyorum. Bu bağırtılar çağırtılar, tehditler hakaret üslupları ağır geliyor.

Etyen'de maalesef Tom Amcanın Kulübesi var biraz. "İyi Ermeni". Milleti hakime'nin sevip takdir edeceği cinsten.

Ben sokak çocuğuyum. Pencereye taş atarım çok pis.

Haksızlık etme ya.

"Ben sizi anlıyorum, siz de beni anlayın lütfen. Dost olalım, köprüler kuralım."

Sikmişim köprüyü de möprüyü de. Koy bi dinamit, seyret uçsun.

Ya sonra ne olacak?

Gülmekten öleceğiz.

Sen Şirince'de uçurmadın, bir şeyleri yoktan var ettin.

Köprü möprü olsun diye değil. Aptalları aşağılamak için yaptım ne yaptıysam.

25 Ekim 2012

Tefsir İlmine Giriş

Muhammed devrinde Orta Doğu'nun yüksek kültür dili 1600 seneden beri Aramice idi. Arapça, yazı diline hemen hiç aktarılmamıştı. Arabistan yarımadasındaki Yahudi ve Hıristiyan gruplarının litürji dili de Aramiceydi. Muhammed'in bu iki din hakkında bildikleri, doğrudan veya dolaylı olarak Aramiceden – muhtemelen sözlü anlatım vasıtasıyla – tercüme edilmiş bilgilerdir. Kuran'da kullandığı teknik tabirlerin birçoğu da – anlayarak veya belki anlamadan – bu dilden aktardığı sözcüklerden oluşur. Dolayısıyla bu kelimelerin tefsirinde sadece İslami (ve çoğu zaman tek yanlı) kaynaklara başvurmak yetmez. Arami kaynaklarından da haberdar olmakta fayda vardır.

Bundan üç dört ay önce paraya kıyıp Jastrow'un *A Dictionary of Targumim, Talmud Bavli, Talmud Yerushalmi and Midrashic Literature*'ı (ilk basım 1903; tıpkıbasım 2004) ile Payne Smith'in *A Compendious Syriac Dictionary*'sini (ilk basım 1902; tıpkıbasım 1999) satın aldım. Birincisi Yahudi Aramicesinin muhteşem bir kaynağıdır. Her kelime için, Tevrat-sonrası ve İslam-öncesi Yahudi din ve hukuk kaynaklarından çok sayıda metin tanıklığı gösterir. İkincisi "Süryanice" adı verilen Hıristiyan Aramicesinin klasik döneminin kapsamlı bir sözlüğüdür. Şimdi zaman zaman Jastrow'a dalış yapıyorum. Payne Smith'e daha tam ısınamadım. İbrani/Arami yazısını artık rahat okuyabiliyorum, ama Süryani yazısında pek acemiyim, ilkokul iki öğrencileri gibi heceleye heceleye çözüyorum ancak.

*

Din

Dîn kelimesi için Jastrow'a bakıyoruz. Altı punto karınca yazısıyla iki kolona 140 satır açıklama buluyoruz.

Fiil *dawana* דון masdarı *dîn* דין "dava etmek, mahkeme etmek, yargılamak, hüküm vermek"; ikincil anlamı "müzakere etmek, münazara etmek". Bağımsız isim olarak **dîn** דין "dava, mahkeme, yargı, adalet". Deyim olarak

yôm dîn יום דין "yargı günü", mesela Babil Talmud'unun Abodah Zarah risalesi 18a cüzünde "Allahın yargısı, mahkemei kübra" anlamında geçiyormuş. Derhal çek ediyoruz, *www.come-and-hear.com/zarah/index.html* sitesinde tam metni buluyoruz. Evet, doğruymuş. Bavli Talmud M 4. ve 5. yüzyıllarda derlenip 600'den önce kapandığına göre, Kuran'daki **yawmi'd-dîn** ("yargı günü") ibaresi buradan esinlenmiş olmalı, tersi olamaz.

"İnanç ve ibadet sistemi" anlamındaki öteki **dîn** sözcüğüne Aramice sözlüklerde rastlamıyoruz. Bu biraz tuhaf, çünkü İran'ın Zerdüşti/Mecusi geleneğinde bu sözcük tastamam bu anlamda en azından MÖ 500'lerden itibaren çok yoğun olarak kullanılmış. Babil Talmud'u İran egemenliği altındaki Mezopotamya topraklarda derlendiğine göre Talmud yazarlarının kelimenin bu anlamından habersiz olmaları düşünülemez. Ancak, anlaşılan, bu anlam Aramice din ve hukuk literatürüne girmemiş; İranî ateşperestlere has yabancı bir sözcük olarak değerlendirilmiş.

Dîn sözcüğünün iki ayrı anlamı ancak Kuran Arapçasında bir araya gelmişler. Gibi görünüyor.

Furkan

Furkan فرقان ilk bakışta Arapça FRQ "ayırma, ayırt etme" kökünden basit bir masdar. Bellibaşlı klasik Arapça sözlüklerin hepsi (Sıhah, Muhkem, Kamus ve Tacül Arus; ayrıca Lane Lexicon) "doğru ile yanlışı ayırt etme" anlamını vermişler. Kamus'a göre ikinci anlamı "mantıkta ispat", ki doğru ile yanlışı ayırt etme fikrinin devamıdır. Yine Kamus, "gün doğumundan önceki zaman" demiş, belli ki bu da nesneleri ayırt etmekle ilgili. Buraya kadar bir problem görünmüyor.

Kuran'da sözcük yedi yerde geçiyor. Bunları telif etmek o kadar kolay değil.

Enfal 41 nispeten basit: يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ "furkan günü, iki ordu karşılaştığında…" Kastedilen hadise Bedir savaşı ve bulabildiğim tüm yorumlar bunu "hak ile batılın ayrıldığı gün" olarak yorumlamış. Edip

Yüksel daha sade, “ayrım günü” demiş. Sapla samanın veya akla karanın ayrıldığı gün de diyebiliriz sanırım.

Bakara 53: وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ “Musa’ya kitabı ve furkanı verdik.” Enbiya 48: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاء “Musa ve Harun’a furkanı ve zıyaı (ışık) verdik.” Türkçe Kuran meallerinin çoğu burada geçen furkan’ı çevirmeye teşebbüs bile etmemiş. Birkaçı parantez içinde, belli ki tereddütle, “hak ile batılı ayırma ölçüsü” veya “doğru ile yanlışı ayırma yetisi” diye eklemiş. Edip Yüksel, daha cesurane, “yasalar kitabı” demiş. Velakin ihtimaller bununla sınırlı değil. Beyzavi tefsirinde furkan “felak-ul bahr” demek diyenler vardır diyor, yani Musa’nın mucizesiyle Kızıldeniz’in yarılması. Lane, Kamus ve ‘Ubab’a istinaden bu yoruma değinmiş:

فرقان: *The cleaving of the sea,*so it means [accord. to some] in the Kur. ii.53. (Obab, Kamus).

Benim Hintli amcanın kullandığı Kuran meali de anlaşılan bu yorumu esas almış.

Furkan suresi 1, sözcüğü besbelli “Kuran” ile eş anlamlı kullanmış: نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِلِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا “alemlere uyarıcı olsun diye kuluna furkanı indirdi”. *Enzîlen* dendiğine göre burada kastedilen şey kitap olmalı; “kul” sözcüğüyle kastedilenin Muhammed olduğu da bağlamdan belli. Türkçe meallerin çoğu buradaki sözcüğü yine çevirmeden bırakmış. Diyanet İşleri mealinin eski baskısı kafadan “Kuran” diye çevirmiş. Edip Yüksel, daha tutarlı, “Yasalar Kitabı” yorumunu sürdürmüş.

Ali İmran 4’te işler çetrefilleşmiş: Bir önceki ayette Tevrat ve İncil’den söz ettikten hemen sonra, قَبْلُ مِن هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ “daha önce insanlara yol gösteren furkan’ı indirdik”. Yorumların çoğu buradaki “daha önce” deyimini bir önceki ayete bağlayarak “daha önce İncil ve Tevratı indirmiştik, sonra Furkan’ı indirdik” diye okuyor. Ancak ayeti kendi içinde okursak, furkan’ın (her ne ise) Tevrat ve İncil’den önce indiğini kabul etmemiz gerekir. Acaba Furkan, bahsi geçen üç kitabın öncesinde var olan bir tür metafizik metin, Hıristiyan ve Gnostik öğretilerde geçen *logos*’un bir benzeri midir?

*

İslami kaynaklarımız şimdilik bu kadar. Merak edip Jastrow'a bakıyoruz. **Pirkonâ** פִּרְקוּנָא neymiş? "Bir köleyi veya rehin edilmiş bir malı bedel ödeyerek kurtarma, redemption, ransom;" Targum'da, yani Tevrat'ın Aramice mealinde, en az beş defa geçiyor. Ketuvim iv.4 ve iv.47'de şva yerine kamatz'la **perakon** פֵּרָקוֹן kullanılmış, yine aynı anlam, "kurtulmalık". [Pirkonâ'daki /â/ ismin mutlak halini gösteren bir gramer ekidir. İkincisi, Aramicede kelime başında /f/ yoktur, Arapçada da /p/ sesi yoktur. Aramice pe Arapça fe halini alır ve aynı harfle yazılır. Yani kelimenin aynı kelime olduğundan şüphe yok. Ama anlam bağı henüz anlaşılamıyor.]

Yahudi geleneğinde sözcüğün dinî bir anlamı anlaşılan pek yok; daha ziyade hukuki bağlamda kullanılmış. Ama Hıristiyan tarafına bakınca durum ayan beyan ortaya çıkıyor. Payne Smith sf. 465, **porkanâ** veya vav ile **pûrkanâ**: "kurtuluş, selamet, redemption, bilhassa İsa'nın kendini kurban etmek suretiyle sağladığı ebedi selamet." Peşitta'da, yani İncil'in Süryanice çevirisinde yaklaşık 25 defa geçen bir sözcük. Yunancası *sôtêria*, bazen de *apolytrôsis;* Latincesi *redemptio*. **Parokâ** "kurtarıcı", Hz. İsa'nın en sık kullanılan sıfatı. Arapçası **Fârûk**.

Derken jeton düşüyor. Bizim Ermeniceden bildiğimiz **p'rkel** փրկել (kurtarmak, selamete erdirmek) ve **p'rkiç** փրկիչ (kurtarıcı, İsa) neymiş acep? Acaryan'ın sözlüğüne bakıyoruz derhal, cilt 4, sf. 534: Evet, şüphe yok, üçü de Süryaniceden alıntıymış. Zeytinburnu'nda hastanesi bile var, Surp P'rgiç "Hazreti Kurtarıcı" anlamında. [Süryanice/İbranice pe Ermeniceye normal pe պ değil sert nefesli p'e փ şeklinde gelir. K կ sesi bizim Batı Ermenicesinde /g/ diye telaffuz edilir.]

Habeşçe İncil dilinde de **fırkān** ፍርቃን "selamet" imiş. Bu da Süryanice/Aramiceden alıntı olmalı. Nöldeke ve Schwally'ye istinaden Jeffery, The Foreign Vocabulary of the Quran, sf. 227'de ayrıntılı bilgi var. Habeşçe İncil Kuran'dan aşağı yukarı yüz sene daha eski olduğuna göre, Habeşçe üzerinden gelen bir etki de düşünülebilir elbette.

*

Şimdi Kuran'daki ibareleri bir de bu açıdan okuyoruz. “Musa'ya kitabı ve selameti verdik.” Uyar mı? Uyar. Kulumuza selamet (kitabını, yolunu) indirdik.” Uyar. “Selamet günü iki ordu karşılaştı.” Bu da uyar, ama bu biraz zorlama olur.

Belki de sözcüğün bir esas Arapça anlamı var (“ayırt etme, akla karayı ayırma”), Enfal 41'de bu kullanılmış. Bir de Süryaniceden bulaşmış olan dinî anlamı var (“selamet, kurtuluş”). Olabilir mi acaba?

25 Ekim 2012

Kurban Sözcüğünün Etimolojisine Dair

Kalın k (qof) ile **korbân** קָרְבָּן, İbranice. Az bilenlerin "Tevrat" adını verdiği Yahudi Kutsal Kitabında toplam 81 defa geçiyor. Bunların 77'si Musa'ya atfedilen *Levi'ler* ve *Sayılar* kitaplarında. İkisi Nehemya, ikisi Ezekiel peygamberde.

Yaklaşık aynı anlama gelen diğer kelimeler **zebaH** זֶבַח , **ˁola** עֹלָה ve **minHa** מִנְחָה. Bu üçü,*kurban'*dan çok daha sık kullanılmış. İlk ikisi arasında teknik bir ayrım olduğu anlaşılıyor, ancak ayrımın niteliği konusunda farklı kaynaklar arasında görüş birliği yok. Sonuçta hepsi, "kusursuz" bir koç veya boğayı ibadet amacıyla ve belli duaları söyleyerek öldürme ve daha sonra açık ateşte kebap ederek dumanını tanrıya adama fiilini (veya bu fiilin çeşitli vechelerini) ifade ediyor. [Strong'un konkordansı elimin altında değil; ama *http://lexiconcordance.com/* adresinde harikulade bir arama makinesi var.]

Kurban sözcüğünün hafifçe farklı bir nüansı olabileceği, *Leviler* 1.3 (ve *Yoşua* 22.26)'da hissediliyor. Sanki *zebah* ve *ola* spesifik birer işlem, *kurban* ise tanrıyı memnun etmek amacıyla armağan edilen her şey, alelumum "adak" veya "sunu". Latinceye çoğu yerde **oblatio** diye çevirilmiş; İngilizcesi **oblation**, sözcük anlamı "yakına-getirme (bring by)" demek. Genellikle, "sunak masasına (altar) getirilen şey" olarak yorumlanıyor. Latince **offerre** ve İngilizce **offer** aynı kelimedir. [Latince *ferre* "getirmek, taşımak" fiilinin perfekt kökü *latus, latio* gelir. Düzensiz fiillerdendir. *Ob-ferre* = *ob-latio*. *Ob* edatı "yakın, beri, yüzyüze" demek.]

"Allaha yakın olmak" düşüncesiyle görünür bir alakası yok. Pek mecazi bir anlamda, belki. Ama daha ziyade kına gecesi gibi bir ortamda "hediyesi olan çıksın beri gelsin" gibi bir şey çağrıştırıyor.

*

Aramice ve Süryanice kaynaklarda **kurbanâ** M 1. yüzyıldan itibaren son derece yaygın. Anlamı 1. Tanrıya sunulan adak, özellikle hayvan kesmek suretiyle yapılan ibadet, 2. genel olarak hediye, armağan. Bir detay dikkatimizi çekiyor. Tekvin 4.1'de Habil ile Kabil'in Allah'a sundukları

adak/kurban İbranice metinde minha iken, bu sözcük Onkelos Targum'unda *kurbanâ* קֻרְבָנָא sözcüğüyle tevil edilmiş. Bkz. *www.mechon-mamre.org/i/t/u/u0104.htm* . Onkelos'un yazım tarihi yaklaşık M 115. Targum bildiğimiz tercüme'nin Aramcası.

Merak ediyoruz, İlyas/Elijah peygamberin Baal rahibiyle yaptığı kurban yarışmasında hangi sözcük kullanılmış? İbranice *Krallar I* 18.36'da minha, 18.38'de ˁola geçiyor. Aramice targum internette mevcut değil maalesef, ya da ben bulamadım.

Merakımızın sebebi şu. Kuran'da **kurban** قربان sözcüğü iki kere geçiyor.

Ali İmran 183: الَّذِينَ قَالُواْ إِنَّ اللّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلاَّ نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىَ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ "Allah bize 'ateşin yakıp tükettiği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmayınız' diye ahd etti." Bu ifadenin *Krallar I* 18.37-38'e atıfta bulunduğu apaçık.

Diğeri Maide 27: وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِن أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الآخَرِ "Onlara Adem'in iki oğlunun kıssasını anlat. İkisinden birinin kurbanı kabul edilmiş, diğerininki edilmemişti." Buradaki hikâyenin de *Tekvin* 4.3 ve devamına gönderme olduğu şüphesiz. Soru: Acaba hikâyeler Tevrat'tan alıntı olduğu gibi kurban sözcüğü de Tevrat'tan, daha doğrusu Aramice popüler versiyonundan aktarılmış olabilir mi?

Klasik devir Arap filologlarına (Suyuti, Sibaweyhi, Cawaliki) göre fuˁlân vezninde olan hiçbir sözcük öz-Arapça olmayıp Aramice/Süryaniceden alıntıymış. Kur'an, subhan, furkan, tufan, burhan… bunlardanmış. Kurban sözcüğünün de öyle olduğu anlaşılıyor.

Maamafih alıntının Muhammed'den önceki döneme ait olması daha kuvvetli ihtimal. Habeşçe **kurbân** ቁርባን tam aynı anlamda mevcutmuş. Habeşçe ile Güney Arapça arasında İslam öncesi dönemde mevcut olan yakın ilişki göz önüne alındığında, aynı sözcüğün Arapçada da kullanılıyor olması mantıklı görünüyor.

29 Ekim 2012

Artist Futbolcular

“Sana savundukların sebebiyle moron özürlü iması yapsam bana zırnık kadar iyi duygular besleyebilir miydin. Güler geçerdin. Ama iyi duyguların olmazdı artık” diyerek Müslümanların kalbini neden kırdığımı soran biriyle yazışma.

Eppur si muove demişti Galileo. “Gene de dönüyor!” Kim bilir kaç kişinin kalbi kırılmıştı, zındık oldu diye onu lanetlemişler ve/veya ona üzülmüşlerdi.

Fikir ayrılığı her zaman karşıdakinin biraz akılsız/hatalı/düşüncesiz olduğu imasını taşır. Kendi fikrinden emin olan böyle şeylere aldırmaz geçer. Fikrinden emin olmasa da kendi düşünsel ahlakından emin olan da güler geçer.

Fikrinden veya iç dürüstlüğünden emin olmayanlardır, artist futbolcular gibi “ayyüzyıl kalbimi kırdın” diyerek yerlerde debelenenler.

Kaldı ki Şirince olayında bana tereddütsüz ve içten pazarlıksız destek verenlerin çoğu benim hayat görüşümü paylaşan insanlardı. Bilfiil çatışmayı göze alarak buraya gelen 40-50 kişi arasında birkaç sosyalist, beş-on Kürtçü vardı, ama Müslüman yoktu.

Müslümanlar (ve sosyalistler) bin çeşit iç pazarlıktan sonra, şartlı ve yarım gönüllü destek verdiler. *hakka* (hakkıma) inandıkları için değil, kendi cemaatleri içinde öyle tavır almayı tercih ettikleri, ya da kendilerinden farklı birine “hoşgörü” yapmak gerektiğine inandıkları için desteklediler. Destekleri şartlı ve içten pazarlıklıydı. “Bak sana hoşgörü yapıyoruz, ama sen de bize hoşgörü yap” dediler. O yüzden şimdi ben o varsaydıkları mutabakatı ihlal edince o kadar tepki sert gösteriyorlar. İnandıkları için desteklemediler çünkü, uslu durmamın bedeli olarak bana kredi açtılar.

Bu iki yüzlülükten ben çok sıkılıyorum. Beni de iki yüzlülüğe mecbur ediyorlar. “Bak biz sana iyi davranıyoruz sen de bize iyi davran” diyorlar. Farkında mısın? Bu iyi niyet değildir. Örtülü tehdittir. Aba altından sopa

göstermektir. Milleti sadıka ol seni okşayalım, *yoksa*... demektir. Yemezler. Yemem.

30 Ekim 2012

Ceylan Gözlü, Şeffaf Bacaklı, Dik Memeli Huriler

Arda Viraz Nâmag ("Erdemli Viraz'ın Kitabı") takriben M 5. yüzyılda Sasanî egemenliğindeki İran'da kaleme alınmış. Metin dili Pehlevîce, yani İslam-öncesi devir Farsçası. Kitap, dindar ve erdemli bir insan olan Viraz'ın manevi yolculuğunu anlatıyor. Tanrıya itaati temsil eden Srôş (Yeni Farsça *sürûş*, "itaat") önderliğinde Viraz, ölümden sonra ruhun geçeceği aşamalara tanık olur, Zerdüşt dininin hakikatlerini öğrenir.

İngilizce çeviri şurada: *www.avesta.org/pahlavi/viraf.html* . Orijinal metnin Latin harfleriyle transkripsiyonu şurada: *http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/iran/miran/mpers/arda/arda.htm* . Farsça üç beş biliyorsunuz elbette. Sabırla bakarsanız bunun da bir bölümünü sökebilirsiniz.

Kitabın dördüncü babında Viraz, Çinvâd köprüsünü geçerek, ruhların ölümden sonra geldiği güzel kokulu bahçeye ulaşır. Burada kendi dindarlığı ve erdemleri, güzel-suretli bir kadın kılığında *(kanīg kirb ī nēk pad dīdan ī hu-rūst)* karşısına çıkar. Kadının, göz okşayan ve ruhu dinlendiren, şişkin ve ihtişamlı memeleri vardır. Viraz kadına "sen kimsin?" diye sorar. "Yaşayanlar aleminde senden daha güzel-suretli *(hu-çihrtar)* ve muhteşem bir kadın görmedim." Kadın cevap verir: "Ben senin ruhunun güzelliğiyim, ey güzel-düşünceli, güzel-sözlü, güzel-edimli, güzel-dinli genç."

Burada ilgimizi çeken sözcük **hu-rūst**. Sözcüğün sonundaki +st, bizim +li ekine tekabül eden bir yapım eki. Yani sözcüğün yapısı *hu-rū-st. Hu* "iyi, güzel" demek, Yunanca **eu** (*eu-thanasia, eu-genics, eu-calyptus, eu-phoria, eu-angelos* vb.) eşdeğeri. Farsçadan bildiğimiz **Hurrem** (güzel-barış), **Husrev** (güzel-namlı), **huner** (güzel-marifet), **humâyun** (güzel-kutlu) sözcüklerinde bu *hu* var.

Rû da tanıdık, **halife-i rû-yi zemin** (yer yüzünün halifesi), **rû-be-rû** (yüz yüze), **Gülrû** (gül yüzlü), **Mehrû** (ay yüzlü) vesaire. Kürtçe **rû** aynı anlamda, **Rûken** = "güler yüz(lü)". Modern Farsçada "yüz" anlamı ağırlıkta, ama orijinal kapsam daha geniş: "bir şeyin dış görüntüsü, yüzey, fasad" ve aynı zamanda "ihtişam, güzellik."

[**Çihr** ve **çihre** de aynı anlam sahalarına sahip bir sözcük: "1. çehre, surat, 2. ihtişam, güzellik." Sanskritçesi **çithra**, "güzellik".]

O halde **hu-rû** = "güzel-suretli". Yukarıdakinden bin yıl daha öncesine ait Avesta dilinde *hu-raodha* diye geçiyor. Bartholomae, *Altiranisches Wörterbuch,* s. 1836-1837, Zerdüşt metinlerinden otuz kadar örnek vermiş. Beş altı tanesini çek ettim, hepsi de erdemli/dindar kişinin veya tanrının fiziksel güzelliğine dair. Benim anladığım şu: eski Zerdüşt metinlerinde sık sık geçen bir soyut tabir, orta devirde gayet sevimli bir imgeyle kişileştirilmiş, personifiye edilmiş yani.

*

İslami gelenekte **hûr** حور veya **hûriye** حورية adıyla anılan varlıklar, Kuran'da şöyle geçiyor. Duhan 54: "Onları **hûr ˤîn** ile evlendirdik." Tûr 20 aynı. Vakıa 22-23: "(amellerinin mükâfatı olarak) saklı inciler gibi **hûr ˤîn** verilecek". Rahman 72: "onlar çadırlar içinde saklı **hûr**'dur."

Arabî sözlüklerin hepsi *hûr* sözcüğünü dişi ve çoğul kabul ediyor. Tekil biçimi dişi halde **hawrâ** حوراء ve eril halde **ahwar** أحور imiş. Bu sözcük Arapçada yaygın değil, ancak HWR ("beyaz olma, beyazlık, aydınlık") kökünden "beyaz renkli" diye yorumlanabilir. Kuran'da üç kez hûr sözcüğüne bitişen ˤîn de anlamca muğlak bir kelime. Arapça ˤayn "göz" kökünden aˤyîn "koca gözlü" sıfatının çoğulu diye yorumlanması mümkün. Nitekim gramercilerin çoğu böyle yorumlamış.

Sonuç olarak elimizde "ak renkli koca gözler" gibi bir anlam var şimdilik. Ürkütücü.

Arapça sözlüklerde gezinmeye devam ediyoruz. Tüm sözlüklerin anası olan Kamus, **hûr** için "ceylan ve ineklerdeki gibi, akı çok ak ve karası çok kara olan gözlere sahip" demiş, dolayısıyla "gözün görünen kısmı çok karadır" diye eklemiş. Genel kabul gören görüş bu. Bana sorarsanız ben çırpınmış derim. "Ak gözlü ne demek? Olsa olsa akıyla karası belirgin demek. Demek ki kara gözlü demek." Yok daha neler!

Türkçe mealler çırpınmaya devam etmiş. “Ceylan gözlü huriler”, “iri gözlü huriler”, “kara gözlü huriler”, “iri kara gözlü eşler”, “güzel eşler”, “net görüşlü eşler”, “bembeyaz, şahin gözlü huriler”, “gözleri iri, elbiseleri tertemiz, renkleri beyaz cariyeler”, “güzel gözlü saf ve temiz eşler”, döktür döktürebildiğin kadar. Huri eğer “ceylan gözlü” demekse, *ceylan gözlü huriler* ne ola ki?

Hadislere girince daha fantastik bir aleme adım atıyoruz. **Buhari**’nin sahih saydığı bir hadise göre (54.476) huriler o kadar beyaz ve şeffaf tenlidir ki, ciltlerinin içinden bacak kemiklerinin iliği görünür. Buhari 55.544’e göre huriler işemez, dışkılamaz, tükürmez ve burunları akmaz. Tarakları altındandır ve terleri misk gibi kokar. Hepsi birbirinin aynıdır ve Adem babamız gibi boyları altmış arşındır. **Sahih-i Muslim** 40.6793’e göre hurilerin çehresi dolunay gibi beyaz ve aydınlık olacaktır. Cennette herkesin iki zevcesi olacaktır, ve vücutları bacak kemiğinin iliği görünecek şekilde şeffaf beyaz olacaktır. Bunları Hz. Muhammed Ebu-Hureyre’ye söylemiş. **Tirmizi**’nin aktardığı hadise göre hurilerin bembeyaz cildi vardır ve içlerinde kemikleri inci ve yakut gibi ışıldar. Yukarıda belirtilenlere ek olarak adet halleri ve çocuk doğurma gibi mekruh özellikleri yoktur. Hepsi bakiredir; memeleri yuvarlak ve kalkık olur, sarkma yapmazlar. Bu bilgiler de yine sağlam sayılan bir aktarımla Muhammed’e dayandırılmış.

*

Şu kadarı bence net. İranî gelenekten aktarılan “güzel yüzlü” cennet kadınları, Arapça (ve Aramice) HWR köküyle birleştirilip “beyaz tenli, ak yüzlü” varlıklar olarak tahayyül edilmişler. Hadislerde aktarılanları doğru kabul edersek, Muhammed’in kendisi de kullandığı sözcüğün anlamından habersiz görünüyor. Diğer olasılık Muhammed, veya Kuran müellifi her kim ise, sözcüğü bilinçli olarak kullandı fakat İslami gelenekte bu anlam unutuldu veya yanlış yorumlandı. Bu ihtimal bana daha zayıf görünüyor.

Çözemediğim bir ufak soru: Kamus yazarı İranlıdır. Fars dilini iyi bilen biridir. Sözcüğün Farsi kökenini o nasıl atlamış olabilir acep?

*

Kaynakça da vereyim. Konuya ilk önce Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Quran*, sf. 117 v.d.'da muttali olmuştum. Ancak Jeffery'nin makalesini özensiz buldum. Daha sonra geçen Temmuzda Berlin Devlet Kütüphanesinde çalışırken Geo Widengren, *Muhammad, the Apostle of God, and His Ascension*, sf. 186'da daha esaslı malzemeye ulaştım. Zerdüşt metinlerini internetten bulup inceledim. Hadisler de internette aranınca kolayca bulunuyor. Bartholomae'nin pdf'ini Mesut Keskin göndermişti. Ona da sık sık şükretme fırsatı buluyorum.

3 Kasım 2012

Hindistan

Hindistan insanlarda iki aşırı uç tepki doğuran bir ülke. Ya büsbütün nefret ediyorsun: İlk 1984'te gittiğimde öyle olmuştu. 2004'te ikinci gidişimde ilk üç gün Delhi'deydik, aynı nefrete kapıldım, ama sonra memleketi gezerken düzeldi. Ya da tutkuyla bağlanıyorsun. Şaşılacak kadar güler yüzlü ve sevimli-saf insanlar. Azınlıkta da olsa çok geniş ufuklu, felsefi derinliğe sahip insanlara rastlıyorsun. Hayatın her anına anlam ("dini" anlam, peki) yükleme gayretleri etkileyici.

Bir yandan da günün her anında turist kazıklama çabası içindeler, o da sinir bozuyor bir yerde.

Hiç şüphem yok ki gidersen önce nefret edeceksin. Sonra da küfretmeye devam edersin belki, ama insanı büyüleyen yanına duyarsız kalacağını hiç sanmam.

Başka toplumlardan daha mı fazla zulüm, haksızlık vs. var? Zannetmiyorum. En büyük sıkıntıları, a) aşırı nüfus artışı, b) bağımsızlıktan bu yana çok kötü yönetilmiş olmaları. İngilizler kalsaydı daha iyi bir yer olacağı kesin.

***

Columbia'dayken Arati adlı bir arkadaşım vardı. Hintli, kadın, ufak tefek, cin gibi zeki, parlak bir eğitim almış, kusursuz ve sofistike İngilizce konuşur.

Evde blucin giyse de okula her zaman cıngıl cıngıl sari giyerek gelirdi. İlk o konudan tartıştık. Ben folklorik kıyafetle dolaşmasını yadırgadığımı söyledim. Çok şaşırdı. Benden bunu beklemezmiş. Uzun uzun bu mevzuya girdik: kimliğini vitrine koyan davranışlar doğru mudur? Töre seni bireyselleştirir mi? Özgürleştirir mi? Faklılığını birey olarak mı koymak iyidir, grup kimliğinle koymak mı iyidir? Tüm münazaraları o kazandı. Bana karşı münazara edip devamlı kazanan ender insanlardandır.

Sonra benim peygamber olmam gerektiğine karar verdi. O yıllarda Amerika'da bir sürü Hintli guru türemişti. Ben de tanrıdan vahiy geldiğini bildirecek ve anlaşılmaz felsefi sözler edecektim. Arati benim baş rahibem olarak benim söylediklerimi tefsir edip halka açıklayacaktı. Tahsilat ve vakıf işlerini de o yürütecekti. Bir seneden fazla bu projeyi konuştuk. Kazanacağımız paralarla Oregon eyaletini satın almaya karar verdik. Ama sonunda, her ikimizin de peygamber olamayacak kadar gayriciddi (veya dürüst?) olduğu anlaşıldı.

84'te Hindistan ziyaretimden sonra bir kere daha görüştük. Ülkede gördüğüm sefaletten nefret ettiğimi söyledim. Çok feci bozuldu. Tipik Batılı turist gözüyle gördüğüme karar verdi. Ben hamalları ve sokak kenarında sıçan adamları görmüştüm. Tanrılar da var ama, en azından o hamallar kadar kalabalık, onları neden görmedin dedi.

Bunu diyen de, tanrıya filan inanmayan biri.

6 Kasım 2012

De ki: Onlar Mümindir, İnanmazlar

19. yüzyıl Hintli din alimlerinden Swami Dayananda Saraswati'nin ***Satyarth Prakash*** *adlı eserindeki sistematik Kuran eleştirisini Kasım ve Aralık aylarında her güne iki ayet hesabıyla tercüme edip sosyal medyada paylaşmıştım. Geniş bir çevre izledi, ilginç tartışmalar oldu. O tartışmaları ayrı bir kitap olarak derlemeyi düşündüğüm için buraya almadım.*

Kimilerine göre kutsal metin bir aksiyomatik sistemdir; çeşitli vecheleriyle tek bir hakikati ifade eder. Ayrıntılarının her biri o temel gerçeğin bir ifadesi veya yansımasıdır. Dolayısıyla o metni değerlendirmek, ancak bütününü ele almakla mümkündür. Herhangi bir parçasından anlam çıkarmaya çalışmak, adeta *tanım gereği*, kutsal metne haksızlıktır.

Oysa seküler bakış sahibi biri böyle düşünmez. Müminin "kutsal" dediği yerde o, tarihi süreçte oluşmuş, günün koşullarına göre düzeltilmiş, tutarsızlıklarla ve insani zaaflarla dolu bir metin görür. Yahudi Kutsal Kitabı beş yüz yılda oluşmuş. Yeni Ahit iki yüz elli yılda istikrar bulmuş. Kuran *en azından* 23 yılda derlenmiş. Elbette birbirini tutmayan yerler olacak. Akşamdan sabaha yazdığın bir metinde bile tutarsızlıklar olmuyor mu?

*

Ahlak yargıları evrenseldir. Dolayısıyla, tarihin herhangi bir aşamasında bir zümre insanın kutsal saydığı her metin, herkesin tasvip edeceği birtakım ahlaki söylemleri DE içermek zorundadır. İnsan öldürmeyin, ananıza babanıza saygılı olun, düşmanınıza adil davranın, cariyelerinizi çok dövmeyin, dişlerinizi fırçalayın, vs.

23 sene liderlik yapmış bir adamın her söyleminin tutarlı olması mümkün mü? Ya da her önermesinin çirkin ve yanlış veya art niyetli olması mümkün mü? Elbette güzel şeyler de söylemiş. Stalin bile, tüm tanıkların ifadesine göre, kişisel ilişkilerinde son derece sempatik ve alçak gönüllü bir adammış.

*

Saraswati’nin Kur’an eleştirisi iki noktada yoğunlaşıyor: partizanlık ve cahillik.

Birinci hususta diyor ki, Kuran’da alttan alta yürüyen, her üç beş ayetin birinde kendini gösteren, yanlış ve tehlikeli bir damar var. Tarafgirliği öven, aidiyeti/itaati hakikat arayışının önüne koyan, bu uğurda şiddeti ve zulmü mazur gören, tanrıya keyfîlik ve zorbalık atfeden bir damar bu. Bunlar kötüdür ve tehlikelidir. Bunlarla çelişen BAŞKA bazı ifadeler olması bunların yanlışlığını ortadan kaldırmaz. Kuran’ı baz alan Müslümanlar şüphesiz onda hakikat ve ahlak nüveleri bulabilirler. Ama diğer yandan, bu yanlış öğretileri de, kendi zulümlerini ve ahlakdışı davranışlarını temize çıkarmak için kullanabilirler. Tarih boyunca bunu sık sık yapmışlardır, ve günümüzde de Müslümanlara yöneltilen birçok eleştirinin temelinde tastamam bunlar (tarafgirlik, asabiye, şiddete yatkınlık vs.) vardır.

İkincisi: Kuran’da bariz birtakım bilgisizlik örnekleri (hem olgusal hem ahlaki anlamda) vardır. Bunların varlığı şüphesiz kitabın değerini sıfırlamaz. Yeterince ararsan herkeste bulursun hata. Ama bunlar, bu kitabın tek ve mutlak yol gösterici olarak kabul edilemeyeceğini kanıtlar.

İmdi, Kuran’ın mutlak hakikatini VERİ kabul eden birinin bu itirazlara vereceği cevap basittir. De ki Kuran’da ahlaklı ve ahlaksız görünen pasajlar var. Cevap: Esas olan ahlaklılardır. Ahlaksız olanlar istisnadır, veya ahlaklı öğretinin ışığında okunmalıdır, veya onu değil bunu kastetmiştir, veya günün koşulları onu gerektirmiştir, veya hadisçiler yanlış yorumlamıştır vs. vs. vs. De ki Kuran’da cahillikler ve bilgelikler var. Cevap: Esas olan ikincisidir. Cahilce söylemler ya mecazidir, ya gizli hikmetlere sahiptir, ya sonradan lağvedilmiştir, ya Arapçası yanlış yorumlanmıştır vs. vs. İnsan aklı yaratıcıdır: yüzlerce yıl boyunca uğraşan bir sürü zeki insan hiç şüphesiz her çelişkiyi bin türlü yorumlayıp safsataya boğmayı başarır.

Yani ki Kuran’ın mutlak hakikatini veri kabul eden birini bu argümanlarla ikna etmenin imkânı ve ihtimali yoktur. Kabul.

Ama Kuran’ın mutlak hakikatini veri kabul etmeyenler de var dünyada, hem de epeyce. Çoğu ateist filan da değil, bildiğin kafası karışık sıradan

insanlar. İşte onlara Saraswati'nin (ve birçok benzerlerinin) argümanları ikna edici geliyor.

Ya da gelebilir, en azından.

8 Kasım 2012

Din Adamlarına Tavsiyeler

“Eğer dine inansaydınız din adamlarına nasıl bir tavsiyede bulunurdunuz?” diye tweet atmış bana, ismi lazım değil.

140 vuruşta şöyle özetleyebildim: “Adil olun. Haktan ve hakikatten asla sapmayın. Tarafgir olmayın. Kötüyü genellemeyin. İnsanı en yüce değer bilin.”

Sonra dayanamadım, ekledim: “Bu değerleri benimsedikten sonra, ister ucunu ‘Allah’ adlı mitik bir varlığa bağla, ister bağlama, akademik mevzu.”

Hayır, Muhammed başaramamış. Niyetlenmiş belki, ama sonra siyasi, ekonomik ve cinsel hırsına mağlup olmuş. Kitabı ve ümmeti de, bence, bu yolda yürümek isteyenler için yol gösterici değil, ayak bağıdır.

Yoksa bu yolda yürümek isteyenler o cephede de var elbette. Her yerde var.

İtiraz üzerine.

Siyasi, ekonomik ve cinsel hırsın gayrimeşru olduğunu söyledim mi? Hepimizde var o hırslar. Hepimiz az veya çok yeniliriz. Peygamberliğe soyunanların vasattan daha az yenilmesini bekleriz.

Muhammed nefsine mağlup olmuş. Hak ve adalet hissi körelmiş. Söylemlerinin birçoğu (hepsi değil birçoğu) nefretle, partizanlıkla, cehaletle, bariz çıkar kaygılarıyla dopdolu. Yirmi gün oldu tefrika paylaşıyorum, hiç mi okumadınız?

“Kötüyü genellemek ne demek” sorusuna cevap.

Kötüyü genellemek: Ebu Cehil bana küfretti, demek ki Mekkelilerin katli vaciptir.

Kötüyü daraltmak: Ebu Cehil bana küfretti, anlamamakta ısrar ediyor cahil herif. Bir gün konuşup ikna etmeli.

Bir de kontradan özeleştiri.

Dinin esas işlevi, zincirinden boşanmış cehaleti/safsatayı dile getirmeye ruhsat vermesi olabilir mi acaba? Normalde adam hicap edecek, susacak. Ama din gazını aldı mı, tutabilene aşkolsun! Din mevzubahis olunca aklın, ilmin, sağduyunun kıymeti yok. Sokaktaki meczup, Aynıştayn'dan daha kıymetli.

Düşününce şimdi, entelektüel zümrenin dindarlardan hoşlanmaması da aynı sebepten olabilir. Bir tür otoriter içgüdü: "Bunlar cahil, ne cüretle konuşuyor" gibisinden.

8 Kasım 2012

Ankara Analizleri

Havaalanı yolunda tabelaları okuyarak oyalanıyoruz, can sıkıntısına ilaç. Analiz etmeyi bilirsen, bütün dünya tarihi orada, elinin altında. Misal: **Ankara Büyükşehir Belediyesi Park ve Bahçeler Genel Müdürlüğü**. (“Genel” değildi galiba, onu ben uydurdum. Olsun, fark etmez.)

*

Ankara. Hitit kayıtlarında **Ankuwa** adıyla geçen yer olması muhtemel. Yunancası **Ankura** >**Ankyra** olmuş. Anadolu ve Balkanlarda bu isimde an az dört antik yerleşim var.[13] Hepsinin de Yunan-öncesi bir dilden kaldığı kesin, ama nedir, necedir, belli değil. Türkçede kalın sesli dizisinin tercih edilmesi Orta Anadolu ağzı olmalı. Standart İstanbul ağzında Yunanca *Ankira/Anküra* Türkçe *Engire* veya *Engürü* verir. Nitekim Bursa yakınında var bir **Engürücük**.

Büyük. Eski Asya Türkçesinde **bedük**; *bedümek* fiilinden özne-sıfat. Eski Türkçe /d/, Oğuz lehçesinde erir, /y/ olur. Misal: *edgü* > *eyü, adırmak* > *ayırmak, udımak* > *uyumak, edlemek* > *eylemek.* Türkiye Türkçesinde *beyük* olmuş, bu da herhalde Orta Osmanlı dönemi olmalı, regresif asimilasyona uğramış. Yani /ü/ sesi geriye doğru komşu sesliyi kendisine uydurmuş.

Şehir. Farsça. Esas anlamı “beylik, devlet”. Eski Farsça *xşâya-* “muktedir olmak” fiilinden, *xşayatha* “bey, hükümdar”, *xşathra* “beylik”. Eski Farsça /xş/ sesi Yeni Farsça /ş/ olur, Eski Farsça /th/ da yenisinde /h/ olur. Koy makineye çevir, bak, ilki olmuş **şâh** (bey), ikincisi **şahr** (beylik). Her kasabanın bir beyliğe tekabül ettiği eski İran düzeninde, beyin maiyetiyle beraber oturduğu yere de kestirmeden “beylik” demişler. “Eğer” anlamında kullandığımız **şayed** de aynı kökten. Aslında “mümkün ise, if possible” demek. Mümkün = iktidar dahilinde olan, mukteder.

Beled Arapça. Bu da “şehir” veya “devlet.” Yunanca *politeia*’dan gelir diyenler var, ki o da tastamam aynı manadadır. +iyye eki eklenip “şehir yönetimi” anlamında kullanılması 1850 dolaylarında Osmanlı Türkçesine has bir gelişme. Arapça +**iyye** eki Yunanca soyut ad olarak kullanılan nötr

çoğul +**iká** ekini karşıladığına göre, *beled-iyye = polit-iká* diyelim mi? Diyelim. [Aristo'nun *politika*'sını Arapçaya nasıl çevirmişler? Bir ara vakit bulup araştır.]

Park. Batı Cermenceden İngilizceye evrilmiş bir sözcük. "Genellikle av için kullanılan, etrafı çevrili yaban alanı," yani "rezerv". Türkçe tam karşılığı *koru* olur. Ortaçağda hukuk terimi. Sonradan etrafı çevrili her türlü yeşil alan (özellikle kamusal yeşil alan) park olmuş. Türkçe 1900 tarihli Şemseddin Sami sözlüğünde yok, 1924 tarihli M. Bahaeddin sözlüğünde var. O ara popülerleşmiş olmalı.

Ve. Arapça. Diğer Sami dillerinden İbranice ve Aramicede de aynı. [Farsça **û** bununla alakalı mıdır? Aklında olsun, bir ara araştır.]

Bağçe. Farsça, **bağ**'ın küçültük hali. Bağ illa üzüm bağı değil, ekilip biçilen her türlü tarla esasen. En eski Farsçada muhtemelen "pay, parsel, hisse", İngilizcesi *lot* veya *allotment*. Büyük arazilerin kamuya veya krala ait olduğu yerde şahıslara özel kullanım için tahsis edilen parsel mi demek acaba? Öyleyse Farsça **baxş** (pay vermek, to allot) ve **baxt** (kısmet, birinin payına düşen hisse, lot) ile eş kökenli.

Genel. Uydurukça. Harbi Türkçe olan **gen** (geniş, ferah) sözcüğünden türetildiği söyleniyor. Ama besbelli Fransızca **général** (=genel, umumi) sözcüğünden bir rakı sofrasında tevellüt etmiş, sene 1934 veya 35. Frenkçe sözcüğün /j/ ile /jeneral/ telaffuz edildiğini fark etmemiş olabilirler mi?

Müdür. Arapça DWR kökünden **dewr** "dönmek", **dâire** "döngü", **idâre** "döndürmek", **müdîr** ise "idare eden", yani döndüren. Türkçede küçük ses uyumunun norm haline gelmesi 17. yüzyıl sonu gibi olduğuna göre, ikinci seslinin uyarlanması bundan daha sonraki bir tarihte gerçekleşmiş olmalı. Evliya Çelebi'ye sorsan /müdirliği/ derdi muhtemelen.

*

Düşün. Kafan eğer milliyetçi şablonlarla tütsülü ise şimdi ya "dedim ben sana, Türkçe diye bir dil yok, vay yağmacı kültürsüzler," diye kabaracaksın,

ya da “Türkçeye hakaret ediyor Ermeni dölü” diye köpüreceksin. Halbuki elinin altında ne muazzam bir sentez, ne büyük kültürel zenginlik, değil mi?

Hatta bırak sentezi mentezi ağır lafları, “ne keyifli kaos!” diye düşünsen de yeter.

9 Kasım 2012

Şeytan Öğretisi

Kuran'ın en karanlık yeri cehennemdir. Yani, sonlu (sınırlı) suç için sonsuz ceza öngörmesidir. "Kötülüğü genellemek" dediğimiz şey de budur. Kuran'ın lanetlediği kişiler, insanlık vasfını kaybeder. Sonsuz aşağılanmaya ve sınırsız işkenceye mahkûm edilirler. Sen sonsuz ateşte yanmaya zaten mahkûmsan, arada bi de biz seni öldürmüşüz, yahut aşağılamışız, yahut malını müsadere etmiş karını kızını cariye etmişiz, ne sakıncası var, değil mi?

Oysa ahlaklı (= vicdan sahibi) bir insan bilir ki, gerçek dünyada hiç kimse mutlak günahkâr değildir. Mutlak cezayı hak etmez.

Kardeşi cehennemde ebedi azaba mahkûm olan biri Cennette mutlu olabilir mi? Mutlu olabiliyorsa o kişiye iyi biri nazarıyla bakabilir miyiz?

*

Kuran'ın ikinci hatası, Muhammed'in zulmünü övmesidir. Peygamber, ömrünün ikinci yarısını elde kılıç yaşamış. Tüm kılıç müptelaları gibi, önce savunma ile başlamış, intikamla devam etmiş, iktidarla taçlandırmış. Ganimet üzerine bir devlet kurmuş.

Bunun övgü konusu edilmesi, az önceki cehennem anlayışının devamıdır. Eğer BİZDEN isen, hak senindir: günahın varsa affedilir. Vicdan muhasebesinden bile muafsın. Eğer BİZDEN değilsen, insanlık vasfın lağvedilmiştir. Kessek de fark etmez, soysak da fark etmez.

Kendi kadrolarını beslemek için düşmanların bir kısmını affetmen ve onlara Müslümanlık şansı tanıman, senin adaletini değil, ahlaksızlığını gösterir. Bkz. pişmanlık yasası.

*

Kuran'ın üçüncü hatası ritüalizmdir. Grup aidiyetini pekiştiren birtakım törelere uyarsan (namaz, oruç, hacc vb.) temize çıktın, yoksa günahkârsın

ne demek? Ahlaklı (= iyi yürekli, erdemli, vicdanlı) olmak önemsizdir yahut az önemlidir, grup aidiyeti daha önemlidir demek.

Bu, şeytanın öğretisinin ta kendisidir. Vicdanlara uyuşturucu sürmektir. Hani soyguna çıkmadan önce ecstasy alırlar ya, öyle bir şey. Yap üç beş kolay jimnastik, vicdanının sızısı geçsin!

Bu yazıya "Bizler hep allahsız bir dünyada Allah'ı aradık durduk. Kendi seyrime baktığımda onun varlığından çok var olabilme ihtimalini sevmişim çoğu zaman. O yüzden birilerinin bana Allah yoktur demesi hiç etki etmiyor... Yani ki aslında birileri bana varlığını gösterebilse, içim çok daha fazla mutlulukla ve ümitle dolardı... " diyerek itiraz eden bir arkadaşa email.

Haklısın, evet. Mesela Bach'tan hoşlanmamın sebebi de belki bu. Cahit Koytak sevmemin de. Hatta Elif'in kitabından duygulanmamın da[14]. Bunların hepsi tanrı(lar)ın varlığını kanıtlamak ve iletmek gayreti içinde olan insanlar. Kabul.

Hatta Kuran'ın bende o kadar kızgınlık uyandırmasının sebebi de belki budur. O kitapta tanrı arayışını göremiyorum. Mutluluk ve ümit göremiyorum. Kindar, kıskanç, kompleksli bir zorba görüyorum.

9 Kasım 2012

Kripto-Yahudiliğim Eksikti, O da Oldu

Yeni Akit gazetesinde çıkan "Nişanyan Kripto Yahudi Mi?" başlıklı komik yazı üzerine.

Kripto-Naziler bana kripto-Yahudi demiş.

Yahudiler, ilim, sanat, erdem ve zekâ bakımından dünyanın seçkin milletlerinden biridir. Yahudi olsam – kripto köpekliğini Müslümanlık kisvesi altında saklamaya çalışanların aksine – herhalde kimliğimi saklamaya gerek duymazdım.

Ne demek istemişler diye düşününce şuna varıyorum:

Ermeni – Şeytandır, ama yumuşak huylu olur. Dostluk-kardeşlik, Anadolu, midye dolma, güvercin, delik ayakkabı vs. hikâyelerine meraklıdır. Alaturka sever.

Bu adam şeytan, ama bildiğimiz Ermeni şeytanlara benzemiyor. Çok pis dikleniyor. Demek ki arkasında uluslararası güçler var. Demek ki bu adam Ermeni değil Yahudi. En azından kripto Yahudi.

Bir tür örtülü kompliman yani. Koltuklarım kabardı.

11 Kasım 2012

Dikte?

Soru

"Uzun süredir ne yapmaya çalıştığınızı anlamak güç. Niye bu kadar taktınız bu konuya. Başkaların inancının yanlış kendi inancınızın doğruluğunu mu insanlara dikte etmeye çalışıyorsunuz?"

Cevap

Bu cümledeki mantık kararması "dikte etmek" deyiminde. Ne demek "dikte etmek"? İnsan bir saniye düşünür. İkna etmeye çalışıyorum evet. Bir şeye inanan, başkasının yanıldığını düşünen insan için ikna etme çabası bir hak değil görevdir. Lanet olsun bu görevden kaçanlara.
11 Kasım 2012

Aslanlı Yol Röportajı

Aslanlı Yol *adını verdiğim otobiyografim 1 Aralık 2012'de piyasaya çıktı. Ondan birkaç gün önce yayınevinde yaptığımız söyleşiden*

Nereden çıktı bu kitap?

Dinine ve ailesine bağlı, başörtülü bir arkadaşım var. Bir tür uzaktan uzağa platonik aşkla altı senedir yazışırız. Onun zoruyla yazdım kitabı. Ben durmadan dürtüklüyorum onu, dünyada bunca yaşam ihtimali varken tek bir yola kapanıp kalmak doğru mudur diye. O ise hem gıpta ediyor anlattıklarıma, hem de ısrarla, o hikâyelerin altındaki ortak ahlaki anlayışı gözüme sokmaya çalışıyor. Bu hikâyelerde anlatmaya değer bir şey olduğuna o ikna etti beni. Mutlaka yayınlamamı istedi, başımın etini yedi. Sonunda kandım. Ne yazık ki adını söyleyip açıkça teşekkür edemiyorum kendisine. Oysa çok emeği vardır otobiyografimde.

Yani kitabın temelinde bir din ve ahlak tartışması var diyorsunuz?

Zannederim vardır. Ama öyle sıkıcı bir hesaplaşma değil, endişeniz olmasın. Meseller yoluyla anlatılmış bir tartışmadır. Çoğu da eğlenceli, maceralı hikâyelerdir.

Otobiyografinize ismini veren "Aslanlı Yol" için, "Yol boyu aslanlar sıralıydı ve onlara hesap vermeden eve ulaşmak imkânsızdı" diyorsunuz. Hayat hikâyenizi özetliyor mu?

Evet. Sanırım en veciz özeti bu. Hayat boyu karşılaştığın herkes seni bir kimliğe, bir kisveye, bir kişiliğe hapsetmeye çalışıyor. Öylesini daha güvenli sayıyor. Kolejlisin sen, kolejli ol. Solcusun, solcu ol. Akademiksin, akademik ol. Ermenisin, Ermeni ol. Aile babasısın, aile babası ol. Turizmcisin, turizmci ol. Liberalsin, liberal ol…. Kandın mı öldün, ruhunu kaptırdın demektir. İçini yiyip bitirirler, geriye kuru kabuğun kalır. İşte o tuzağa düşmemeye gayret ettim bunca yıldan beri. Ne kadar başardım o ayrı mevzu, ama teslim olmadım bildiğim kadarıyla.

Ömer Laçiner hakkındaki yazınızda, Marksist bazı arkadaşlarınızın 12 Eylülde zihinsel evrimlerinin durduğunu söylüyorsunuz. Sizinki durmadıysa neden durmadı?

İnsanın kendi geçmişine esir olması, en tehlikeli esaretlerinden biri. 12 Eylül döneminde yaşananlar birçok kişiyi kendi geçmişine mahkûm etti. Yenilgiyi kabul etmeme uğruna, manevi borçlar uğruna, sadakat uğruna, pek çok insan zihinsel gelişmesini 11 Eylül 1980'de dondurup kaldı. Ben şans eseri o dönemde yurt dışındaydım. O yüzden başkalarının ödediği bedelleri ödemedim. Kısmen o sayede, o ideolojik bir deli gömleğine bürünüp kalmaktan kurtuldum galiba.

Tunceli'de ölümle yüz yüze gelmenizi anlatıyorsunuz. Sonra Isparta'da, Abhazya'daki iç savaşta, Nemrut Dağında korucularla karşılaşmanızda, Sri Lanka'da hapse girdiğinizde, Kars'taki mayın tarlalarında ölümün nefesi ensenizden pek uzak kalmamış. Ölümle yüz yüze gelmek kendi hayatınıza ve meselelere bakışınızda nasıl bir fark yarattı?

Ölümle yüzleşmek iyi bir şey. Önceleri korksan da alışıyorsun bir yerden sonra. Hayatta kalmanı ilahi bir talih, piyangodan çıkmış ikramiye gibi görmeye başlıyorsun. İnsanları korkutan şeylerin birçoğu seni korkutmuyor; bırak korkmayı, komik bulmaya başlıyorsun, eğleniyorsun. Ölümle barışık olmak özgürleştiriyor insanı sanırım.

"Makul" insanlar için fazla tehlikeli görünen şeylere balıklama atlamak, sıra dışı olmak… İlgi çekmek için mi yapıyorsunuz bunları?

Yok canım, ilgi çekmek hoşuma pek gitmez benim. Bakmayın böyle öne çıkmama, utangacım aslında, hiç sevmem insanların gözü önünde olmayı. Belki şu var ama, insanların korkaklığını yüzlerine vurmayı seviyorum. Kısıtlı bir hayata, kısıtlı bir ufka, kısıtlı bir düşünce dünyasına kendilerini mahkûm etmeleri sinirime dokunuyor. Rahatlarını bozmak geliyor içimden. Çocukken adada yapardık öyle, kendini beğenmiş, zorba meşrepli komşuların camına taş filan atardık, televizyon kablosuna iğne sokardık, çok zevk alırdık bundan. Hâlâ alıyorum o zevki.

Herhangi bir dalda sabit kalacak bir kariyer yapmamış olmanın hayatınıza kattığı bir esneklik var mı yoksa esnekliğiniz yüzünden sabit bir meslek erbabı olamadığınız söylenebilir mi? Yeni bir kartvizit bastırmak isteseniz neyi eklerseniz?

Eskiden bastırdığım her kartvizitin birkaç hafta geçmeden battal olmasından şikâyetçiydim hep. Otelci diye kart bastırıyorsun, haftasına seni dilbilim kongresine konuşmaya çağırıyorlar. Frankfurt Kitap Fuarı için kart bastırıyorsun, Urfa'da tanıştığın turizmci "la havle" deyip yüzüne bakıyor. Yirmi sene oldu, artık kart bastırmıyorum. Böylesi daha iyi, daha bir "ben" oldum galiba.

Gerçi herhangi bir sahada daha sistemli ve esaslı bir şekilde derinleşebilmeyi de isterdim aslında. Sözlük mü yazacaksın? Kırk sene kütüphaneden çıkmaman lazım o işi hakkıyla yapabilmek için. Otelci mi olacaksın? Hilton amca gibi, bir otelle başlayıp bütün dünyayı ele geçirmen lazım "o iş öyle değil böyle yapılır" diyebilmek için. Ama heyhat, hayat bir tane ve tek bir meslekle heba edilemeyecek kadar kıymetli.

Önsözde "olamadığın hayatların hikâyesi" diyorsunuz ama hayatınız diğer birçok anlattığınız hayattan çok daha ilginç. İstediğiniz bir hayatı yaşayamadığınızı mı düşünüyorsunuz?

Belki de maymun iştahlıyım, her şeyi birden istiyorum. Hem öyle olayım hem böyle. Hem aydın hem iş adamı. Hem mazbut aile babası hem zampara. Hem köylü hem şehirli. Hem Ermeni hem Türk hem dünya insanı. Hepsini isteyince hiçbirini tam olamıyorsun elbette, hep "diğeri" şıkkında kalıyorsun. O anlamda "olamadığım" hayatların sayısı neredeyse sonsuz, say say bitmez.

Azerbaycan'da Ermeni katliamından yargılanan adamın evine gece yatısına gitmişsiniz. Hırvatistan'da Sırp milisleri ziyaretiniz öyle. İran'a bisikletle gidişiniz de bir bakıma öyle. Kamusal yüz olarak sizden nefret edenlerle temas ettiğinizde nasıl her seferinde uzun sofra muhabbeti, yatılı misafirlik kıvamını tutturabiliyorsunuz?

Yüreğini aç insanlara. Şaşmaz kuraldır: onlar da açar. Bir kisve veya kimlikle gitme onlara, seni kafalarındaki bir şablona oturtamasınlar. Savunmayı bırak, gardını indir. Vurmaya niyetli bile olsalar vazgeçerler, vurmazlar.

Senelerce kapısının kilidi olmayan bir evde oturdum. Dünyanın neresinde olursam olayım arabamı kilitlemem, anahtarı da üstünde bırakırım, ister gece, ister gündüz. Sağlık sigortam yok, hiçbir zaman olmadı. İnan bana, evime hiç hırsız girmedi, arabam hiç çalınmadı, ıvır zıvır şeyler dışında doktora hiç yolum düşmedi. Kendini ne kadar az savunsan, o kadar güvende olursun.

İsa'nın meşhur sözü vardır, "yüzüne vururlarsa öbür yanağını çevir," diye. Çoğu insan bunu yanlış anlar, bir zaaf öğretisi sanır. Hiç değildir halbuki, güç öğretisidir. Korku insana güç getirmez. Korkusuzluktur asıl güç.

Provokatör olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Evet. Can Yücel bir keresinde bana "sen hakiki devrimcisin" demişti. "Değilim, provokatörüm," diye cevap verdim. Yapıların, kurumların çürük yerini görüp onlara vurmakta mahirim. Ama arkamdan kalabalığı sürüklemeyi bilmiyorum. Provoke ediyorum, insanların rahatını bozuyorum. Epeyce kişiyi, yaşamlarının bir dönemecinde etkiledim, ve olumlu bir yönde etkiledim sanıyorum. Ama onlara, "gel arkamdan yürü" diyebileceğim bir yol gösteremiyorum. Çünkü yoldan gitmeyi sevmiyorum. Patikalar, bozuk satıhlar, çıkmaz arka sokaklar daha çok ilgimi çekiyor. Belki insanlara vermeyi bildiğim tek mesaj da o: yoldan dışarı çık, bak göreceksin ufkun açılacak, ne çok yer var gidebileceğin.

Şirince köyünde 2000 yıldan beri kimsenin yapmadığı bir şey yapıp kaya mezarınızı dağa oydunuz. İzmir Valisine meydan okumak için Hodri Meydan Kulesi yaptınız. Matematik Köyü var. Neden anıtlar dikiyorsunuz?

Yapılabileceğini göstermek için. İnsanların hayal gücünü ateşlemek için. Küçük değil büyük düşünmeye teşvik etmek için. Zulmü ve ruhsal tembelliği protesto etmek için. Uyuyanları uykudan uyandırmak için.

Rahatsız etmek için. Camlarına taş atmak için. Kapalı ruhlarına güzellik pencereleri açmak için.

Batırılan işlerin, (belki evliliklerin de), çekilen başkaca sıkıntıların, hapisliklerin adamı adam eden şeyler olduğunu söylüyorsunuz. Daha başkaca bir yol yok mudur?

Selçuk Kapalı Cezaevindeyken ziyaretime gelen bir dostumun babasının lafıymış. Adam olmak için beş şey yapmış olmak lazım dermiş. Bir, askere gideceksin. İki, sevip ayrılacaksın. Üç, birinin yanında çalışacaksın. Dört, iş kurup batıracaksın. Beş, hapis yatacaksın. Acı çekmeden adam olunmuyor, orası kesin. İlla bu beş tanesi değil şüphesiz, ama insanı köküne kadar sarsan büyük acıları tanımadan üstündeki o zavallı kabukları dökemezsin. Kendinle yüzleşemezsin.

Dünyanın her yerini gezdim, burası gibisi yok dediğiniz yer burası mı?

Yok, hayır. Varsa azmin, cesaretin, dünyanın herhangi bir yerini de kişisel cennetin haline getirebilirsin. Şirince'nin birtakım avantajları var elbette. Güzel bir yer. Medeniyete hem yakın hem uzak. Doğu ile Batı'nın tam ortasında. Çocuk yetiştirmeye müsait bir yer, vs. Ama başka bir yer de olabilirdi şüphesiz. Hatun peşinden geldim bu köye, takıldım kaldım. Kısmet.

Devlet ve Türkiye'de devlet size ne ifade ediyor? (Lütfen 5000 kelimeyi geçmesin.)

Korku imparatorluğu. (Korkan ben değilim ama, kendileri.)

Susurluk davası sanıklarıyla hapis yatmışlığınız var. Ergenekoncuları tanırsınız, sizce özlerinde iyi çocuklar mıdır?

Bugüne dek tanıdığım herkes özünde iyi çocuktu. Öyle olmayanına hiç rastlamadım. Kötülük dediğin şey, insanın korkudan ya da çaresizlikten sığındığı bir zırhtır. Aslanlı yolda yürürken pes edip, kendini teslim ettiği bir kimliktir. Biri gelip onu kökünden sarssa, "oğlum, o yolu bırak araziye çık bak ne güzel" diye ruhuna konuşmayı başarsa, o kötülük kisvesinin

altından çıkacak olan şey, olsa olsa şaşkın ya da hayalperest bir çocuktur. Hapisteyken, Susurluk “çetesinde” yüz tane faili meçhul cinayetin faili olduğu söylenen rahmetli Oğuz Yorulmaz’la bir dostluğum oldu. Hiç kuşkum yok ki, özünde iyi bir insandı. İsteyen aksini söylesin, umurumda değil. Cezalandırılmalı mıydı? Tabii cezalandırılmalıydı. Ama bu onun değersiz bir insan olduğunu göstermez.

Şahit olduğunuz ve verdiğiniz onca savaş ve mücadelenin en hunharca olanı hangisiydi?

Feministlerle savaşım. Onlardaki hunharlık ne Kemalistlerde var, ne İslamistlerde; ne Sırplarda, ne Azerilerde. Ha, belki de zaafım var kadınlara, ondan o kadar acıtıyordur, kim bilir?

Başka çocuk düşünüyor, istiyor musunuz?

Beş çocuğum var. Her biri ayrı ayrı bana müthiş mutluluk veriyor. Yaşama azmi veriyor. Gurur veriyor. İstikrar veriyor. Onlardan daha güzel bir şey yok hayatımda. Beş değil on beş olsa daha mutlu olurdum şüphesiz, yirmi beş daha bile iyi. Şimdi biraz yaşlandım gerçi, bu da hem anneleriyle ilgili, hem çocukların geleceğiyle ilgili bazı komplikasyonlara yol açıyor. O yüzden biraz çekimserim. Ama fırsat olsa hiç düşünmem, yine yaparım çocuk.

12 Kasım 2012

Sevan Nişanyan'dan İslami Bilgiler: Nisa Faslı

Peygamberin toplam 11 kadınla evlendiği, bunlardan ise en çok dokuzu ile aynı anda evli bulunduğu, hadis ve siyer kaynaklarından anlaşılmaktadır.

Nikâhlı eşleri dışında Muhammed'in en az dört cariyesi ile cinsel yakınlık içinde olduğu ve bunların birinden çocuk sahibi olduğu, Sünni gelenekte muteber sayılan kaynaklarda kaydedilmiştir. Cariyelerin ikisi olan Mariye ve Reyhane ile Muhammed'in nikâhlandığı (dolayısıyla toplam eş sayısının 13 olduğu) bazı İslami kaynaklarda savunulmuş ise de, bu rivayetler inandırıcılıktan yoksundur.

1. Hadice

Muhammed, varlıklı bir tüccar olan ilk eşi Hadice ile kendisi 25 ve Hadice 40 yaşında iken evlendi. 25 yıl onunla evli kaldı. Bu süre zarfında tek eşli idi. Eşine sevgi ve sadakatle bağlı olduğu anlatılır.

Mekke'de güçlü bir konuma ve kişisel servete sahip olan Hadice örneği, İslam-öncesi Arap toplumunda kadının rolü ile ilgili olarak İslami gelenekte kabul gören bazı genellemeleri sorgulamak gerektiğini düşündürür.

2. Sevde

Sevde peygamberin ilk eşinin ölümünden kısa bir süre sonra (belki Aişe ile nikâh kıyıldıktan sonra, fakat Aişe ile evliliğin fiiliyata geçmesinden önce) Muhammed ile evlendi. Evlendiğinde dul idi. M 674'te (Muaviye'nin halifeliği devrinde) vefatı kaydedildiğine göre, Muhammed ile evlendiği M 620/ 621 tarihinde oldukça genç olması gerekir.

Buhari 268'e göre Rasulallah on bir eşinin her birini sırayla gündüz ve gece (tam gün) ziyaret etme itiyadındaydı. Ancak Buhari 5267'ye göre Sevde (bilemediğimiz bir nedenle) ziyaret hakkından vazgeçmiş ve sırasını Aişe'ye devretmiş idi. Bu nedenle Rasulallah, diğer eşlerini birer kez ziyaret ederken, Aişe'yi iki kez ziyaret etmekteydi. Bazı İslami kaynaklarda

Sevde’nin yaşlı bir dul olması nedeniyle böyle davrandığı anlatılır. Ancak birincil kaynaklarda bu yönde bir ibare mevcut değildir.

Peygamber’in ölümünde Sevde’ye (miktarı belirtilmemiş) bir para bıraktığını ve Sevde’nin Medine’deki evini halife Muaviye’nin (h 661-680) 100.000 dirhem bedelle satın aldığını Taberi’den öğreniyoruz. Peygamber eşlerinin peygamberin ölümünden sonra yeniden evlenmesi Kuran tarafından yasaklandığına göre, eğer Sevde daha sonra başka bir gelir kaynağına kavuşmadı ise, bundan, peygamberin vefat ettiği tarihte bazı eşlerine kayda değer bir servet bırakacak durumda olduğu sonucu çıkarılabilir.

3. Aişe

Sahih-i Buhari 3944’e göre: “Rasulallah Aişe ile (Aişe) altı yaşındayken nikâh kıydı. (Aişe) dokuz yaşındayken gerdeğe girdi ve Aişe (onun ölümüne dek) dokuz yıl onunla beraber kaldı.” Buhari 3942 ve 5213’te aynı bilgi, başka aktarıcılara istinaden tekrarlanmıştır. Bundan Aişe’nin dokuz yıl evlilikten sonra 18 yaşında dul kaldığını öğreniyoruz.

Buhari 3864-3866, 3869 ve 6435’ten, Aişe’nin Muhammed’in ölmüş olan ilk eşi Hadice’yi kıskandığını, ondan “dişleri dökülmüş ihtiyar karı” diye söz ettiğini, ve “Allah sana onun yerine daha iyisini verdi” diyerek Muhammed’i tahrik ettiğini öğreniyoruz. Sahih-i Muslim 5891’e göre, yaşı küçük olan Aişe kukla bebeklerle oynamayı sevmekteydi, ancak kendisiyle oynamaya gelen yaşıtları, Rasulullah’tan utandıkları için evden kaçarlardı.

Muslim 2127’ye göre Aişe Muhammed’e nasıl vahiy geldiğini merak ettiği için bir seferinde onu gece vakti gizlice takip etmiş, sonra eve dönüp yatağa girmiş idi. Muhammed bunu öğrenince çok öfkelenerek onu göğsünden yumrukladı. Bundan, peygamberin, kendisinden 44 yaş küçük olan eşini en az bir kez dövdüğünü öğreniyoruz.

Bazı İslam savunucularının benimsediği bir görüşe göre Muhammed’in Aişe ile evlenmesinin sebebi, babası Ebubekir’i İslamiyete kazanmak idi. Ancak Ebubekir daha Aişe doğmadan önce (M 610 ile 613 arasında) İslamı kabul ettiği için, bu görüş doğru olamaz. Nitekim Buhari 5137’ye göre

Ebubekir “ben senin kardeşinim” diyerek kızıyla evlenmesine itiraz etmiş ise de Muhammed “sen benim dinde ve Kitapta kardeşimsin, ama kızınla evlenmeme yasal engel yoktur” diyerek onu ikna etmişti.

Bir olasılıkla, Aişe’nin evliliği Muhammed’in altsoyunu ana tarafından Ebubekir soyu ile birleştirmek amacıyla yapılmış bir diplomatik akit olabilir. Ancak Aişe Muhammed’den çocuk sahibi olamadığı için, bu tasarı, eğer yapılmışsa, akim kalmıştır.

4. Hafsa

Ömer kızı Hafsa 18 yaşında iken dul kaldıktan iki yıl sonra Muhammed ile evlendi. Bu tarihte Rasulallah 56 yaşında idi. Buhari 5273’e göre Aişe ile Hafsa arasında kıskançlıktan doğan gerginlikler mevcuttu. Buhari 7389’a göre Aişe ile Hafsa arasındaki rekabet Muhammed’in sabrını taşırmıştı.

Muvatta 43.19.14’te aktarılan hadise göre Hafsa, kendisine büyü yaptığı gerekçesiyle kölesi olan bir kızı öldürtmüştü. Bundan Muhammed’den ayrı olarak, eşlerinin de köle ve cariye sahibi olduğunu öğreniyoruz.

5. Zeyneb bint Huzeyme

Kocasının Bedr savaşında ölümü üzerine Muhammed ile evlendi. Evlendiğinde 29 veya 30 yaşlında idi. Evlendikten sekiz ay sonra vefat etti. Cenaze namazını Muhammed kıldı.

6. Hind (Ümmü Seleme)

Hind, Rasulallah’ın en yakın takipçilerinden birinin eşi iken Uhud Savaşında dul kaldı. Bu olaydan yaklaşık dört ay sonra Muhammed ile evlendi. M 680’de öldüğünde 84 yaşında olduğu kaydedilmiş olduğuna göre, Muhammed ile evliliğinde takriben 29 yaşında idi.

Muslim 2456’da Ümm Seleme’ye istinaden aktarılan hadise göre Rasulallah Ramazan ayında sabahleyin cünub halinde olsa dahi oruç tutardı. Hadiste cünub halinin gece rüyadan ileri gelmediği açıkça belirtilmiştir.

Buhari 5157, 5162, 5163 ve 5178 ile Muslim 3659'da beş ayrı versiyonu aktarılan hadise göre Muhammed Ümmü Seleme'nin yanı sıra, onun kızı Dürre ile de evlenmeyi istemişti. Ancak Dürre hukuken Rasulallah'ın üvey kızı olduğu, ve ilaveten Dürre'nin babası Muhammed'in süt kardeşi olduğu için bu evlilik gerçekleşmedi.

7. Zeyneb bint Cahş

Zeyneb Muhammed'in evlatlığı olan Zeyd'in eşi idi. Taberi Tarihine göre, "Bir gün Rasulallah Zeyd'i aramaya gitti. Zeyd'in kapısında (kapı görevi gören) yün bir kilim asılıydı. Ancak kilim rüzgârdan aralandı. Rasulallah odasında örtüsüz (çıplak?) olan Zeyneb'i gördü ve kalbi ona karşı arzu ile doldu."

Bu olay üzerine Zeyd, babalığı olan Muhammed lehine eşinden boşanmayı teklif etti. Ancak o dönemde cari olan Arap hukukuna göre, hukuken evlat statüsünde olan evlatlığın eşiyle evlenmek yasaktı. Bunun üzerine, sonradan Ahzab suresi 50 no. olarak Kuran'a dahil edilen ayet vahyedildi:

"Ücretini ödediğin (nikâhlı) eşlerini ve Allah'ın sana ganimet olarak verdiği cariyeleri, amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını, seninle hicret eden teyze kızlarını ve Peygamber dilediği takdirde kendini Peygambere hibe eden o mümineyi almanı (diğer müminlerden ayrı, sırf sana mahsus olmak üzere) helal kılmışızdır. Biz (müminlere) zevceleri ve cariyeleri konusunda neyi farz kıldığımızı biliyoruz. Bu, sana zorluk olmasın diyedir. Allah bağışlayandır, esirgeyendir."

Dikkat edilirse Zeyneb, bu aşamada, Muhammed'in eşzamanlı olarak nikâhladığı beşinci eşidir. Dolayısıyla daha önceden va'zedilmiş olan dört eş limiti aşılmıştır. Ayetin son kısmının anlamı muğlak olmakla birlikte, "dört eş kuralını biliyoruz ancak senin için istisna yaptık" şeklinde yorumlanmaya müsaittir.

"Kendini Peygamber'e hibe eden" ifadesi, "mihr talep etmeksizin nikâhı kabul eden" anlamında olup, Zeyneb'i ifade eder.

Muslim 3453'e göre Aişe, "kendini Peygamber'e hibe eden kadın" konusunda da kıskançlık göstermiş idi. Allah'tan ilgili vahiy gelince "Rabbin senin arzularını tatmin etmekte vakit kaybetmiyor" diyerek Muhammed'e sitem etti.

8. Cüveyriye

Buhari 2541 ve Muslim 4292'da İbn Awn'a istinaden aktarılan hadise göre Beni Müstalik aşireti her şeyden habersiz bir su kenarında davarlarını sularken Rasulallah onlara sürpriz bir saldırı düzenlemiş, muharip olan erkekleri öldürüp kadınları ve çocukları esir almıştı. Esir alınanlar arasında olan Cüveyriye'yi, aynı gün kendine eş olarak aldı.

Her iki kaynak da bu hadisi, "kâfirlerle savaşmadan önce onları İslama davet etmek şart mıdır" sorusu bağlamında aktarır. Hadise göre, İslamın ilk yıllarında bu şart gözetilmiş ise de, örnekten anlaşıldığı üzere Rasulullah daha sonraları bu şarta riayet etmemişti.

Diğer kaynaklara göre Beni Müstalik baskını Hicretin 6'cı yılında, Muhammed 58 yaşında iken gerçekleşmiş idi. Baskında babası ve ilk kocası öldürülen Cuveyriye bu esnada 15 yaşında idi. (H 56 yılında 65 yaşında iken vefat etti.) Sabit bin Kays tarafından esir alınmıştı. Ancak Muhammed, Sabit'in belirlediği fiyatı ödeyerek kendisini satın aldı ve azat ederek onunla evlendi.

9. Ümmü Habibe

Ümmü Habibe Muhammed'in baş düşmanı olan Ebu Sufyan'ın kızı idi. İlk eşiyle birlikte Habeşistan'a hicret etti. Eşinin ölümünden sonra Muhammed Habeşistan kralına haber göndererek, 400 dirhem mihr karşılığında kendisine talip oldu. Evlenme tarihinde Ümm Habibe'ye bazı kaynaklara göre 30, diğer kaynaklara göre ise yaklaşık 40 yaşında idi. Ancak Muslim 334'ten anlaşıldığı üzere Ümm Habibe Muhammed ile evliiken halen adet görmekte ve kanama ile ilgili sorunlarını kocasıyla paylaşmaktaydı.

Ebu Sufyan bu evlilikle aynı tarihlerde veya ondan kısa bir süre sonra Müslümanlığı kabul etmiştir. Bu nedenle bu evliliğin diplomatik

gerekçelere dayanıyor olması mümkündür. Ümmü Habibe peygamberin, kendi yanı sıra, Ebu Sufyan'ın diğer kızı olan kızkardeşi ile de evlenmesini teklif etmiş ancak Muhammed bu teklife yanaşmamıştır.

10. Safiyye

Safiye, Yahudi olan Beni Nadir aşiretinden ve Harun Peygamber soyundan idi, yani Levi idi. Babası, erkek kardeşi ve eşi Hayber kuşatmasında Müslümanlarca öldürülürken kendisi de esir alındı. İlk eşi olan Kinane er-Rabi'nin ölümü Taberi *Tarih*'inde şu şekilde anlatılır:

"Beni Nadir'in hazinesini korumakla görevli olan Kinane Rasulallah'ın huzuruna getirildi. Rasulallah ona hazinenin yerini sordu, ancak o bilmediğini söyledi. Huzura getirilen bir başka Yahudi, Kinane'yi sabah erken saatte belli bir harabe civarında gördüğünü söyledi. Rasulallah Kinane'ye "hazineyi orada bulursak seni öldüreceğimi biliyor musun?" diye sordu. Kinane "evet" dedi. Söz konusu harabenin etrafı kazıldığında belli bir miktar altın bulundu. Bunun üzerine Rasulallah Kinane'ye hazinenin geri kalan kısmını sordu. Kinane yine bilmediğini söyleyince, Rasulallah onu Zübeyr bin Avvam'a teslim ederek "sakladığını ortaya çıkarana kadar eziyet et" dedi. Zübeyr, onun göğsünde çakmak taşı ile ateş yakarak, ölmesine ramak kalıncaya dek (ateşin yanmasını sağladı). Sonra Rasulallah Kinane'yi Muhammed bin Mesleme'ye teslim etti. Bu da, kardeşi Mahmud'un intikamı için Kinane'nin kafasını kesti."

Bundan görüldüğü üzere Peygamber, hazinenin yerini söyletmek amacıyla savaş esirine işkence ettirmiş ve onu öldürtmüştür.

Kinane'nin eşi olan Safiyye bu savaşta başka biri tarafından esir alınmıştı. Muhammed yedi kölesini bedel ödeyerek Safiyye'yi ondan satın aldı ve mihri mukabilinde onu azat ederek kendisiyle evlendi. Safiyye bu tarihte bazı kaynaklara göre 17 ve diğer kaynaklara göre ise 20 yaşında, Muhammed ise 59 yaşında idi.

11. Meymune

Hicretin 7. yılında Rasulallah ile evlendiğinde Meymune 27 yaşında idi.

Buhari 259, 260, 266, 274 ve 281 numaralı hadislere göre Meymune, Peygamberin cünub abdestini ne şekilde aldığına dair ayrıntılı bilgi verir. Buhari 303, 379 ve Muslim 294, yine Meymune'ye istinaden, Peygamberin adet dönemindeki eşini okşarken onun bir tür bel sargısı kullanmasını talep ettiğini bildirir. Muslim 322'de Meymune, Rasulallah ile aynı kapta (birlikte?) yıkandıklarını anlatır.

Buhari 2592'ye göre Meymune Muhammed'e danışmadan kendi köle kızlarından birini azat etmişti. Muhammed bundan hoşnut olmayarak, "azat edeceğine onu teyzene verseydin daha hayırlı olurdu," dedi.

12. Mariya el-Kıbtî

Hıristiyan olan Mariya ve kızkardeşi Şirin veya Sîrin Hudeybiye Barışından sonra Mısır valisi tarafından Muhammed'e hediye olarak gönderilmişti. Taberi Muhammed'in Maryam ile nikâh kıymadığını, ancak "kendi malı (cariyesi) olduğu için onunla cinsel münasebette bulunduğunu" bildirir.

Rasulallah'ın, ilk eşi Hadice haricinde, sadece bu kadından çocuğu olmuş, ancak İbrahim adı verilen çocuk 16 aylıkken vefat etmiştir.

İbn Saad'ın siyerine göre Mariya Hıristiyan iken daha sonra Müslümanlığı kabul etmiş ve Hicretin 16. Yılında vefat ettiğinde cenaze namazı Halife Ömer tarafından kılınmıştı. Ancak güvenilir kaynakların tümü, Muhammed'in Mariya'ya nikâhsız cariye olarak sahip olduğunda birleşir. Bu durum, Mariya'nın ihtida etmeyip Hıristiyan kalmış olabileceğini düşündürür. Esir olarak elde ettiği bazı kadınları Müslüman olmaları mukabilinde azat edip nikâhına alan Muhammed'in, tek oğlunun annesi olan Mariya'ya bu imkânı tanımamasını başka türlü açıklamak güçtür.

13. Reyhane

Reyhane, tıpkı Safiyye gibi Beni Nadir aşiretinden bir Yahudi idi. Beni Kureyza katliamında esir alındı ve Muhammed'in cariyesi oldu. İbn Sa'ad'in *Tabakat*'ına göre Muhammed daha sonra kendisini azad ederek nikâhına aldı. Ancak bazı kaynaklara göre, Mariya ve adı verilmeyen diğer

iki kadınla birlikte Reyhane, Muhammed'in cinsel ilgi gösterdiği ve Medine dışında birer ev verdiği dört cariyesinden biri idi.

14. Esma bint Nu'man

Buhari 5309'a göre el-Cawn'ın kızı Muhammed ile evlendikten sonra Muhammed onun yanına gittiğinde "senden Allah'a sığınırım" *(euzu billahi minke)* diyerek ona direnmiş, bunun üzerine Muhammed kendisini boşayarak ailesinin yanına göndermişti. Burada bahis konusu olan kızın, başka kaynaklarda adı geçen Esma bint Numan olduğu kabul edilir.

15. Gaziyye (Ümmü Şerik)

Taberi'ye göre Ümm Şerîk Muhammed ile nikâhlanmış, ancak cinsel ilişki gerçekleşmeden boşanmış idi. Ancak bu kadına dair toplam beş hadis aktaran Buhari ve Muslim, Muhammed ile evliliğinden söz etmezler. Taberi'nin aktardığı olayın, bir önceki maddede anılan Esma vakası ile karıştırılmış olması muhtemeldir.

16. Leyla bint el-Huteym

Leyla kendini (eş olarak) Muhammed'e hibe etmiş idi. Ancak ailesinin (aşiretinin) talebi üzerine Muhammed kendisini geri gönderdi.

Kaynaklar

Hadis: Sünni gelenekte sahih sayılan hadisler, *Kütüb-i Sitte* adı verilen altı hadis koleksiyonunda aktarılmıştır. Buhari ve Muslim, bu altı eser arasında en güvenilirleri kabul edilir. M 9. yüzyıla ait olan bu derlemelere ek olarak, M 8. yüzyılda Malik bin Enes'in derlediği *Muvatta* da güvenilir bir kaynak kabul edilir.

Bu eserlerden hiç birinin Türkçesi (Buhari'den birtakım seçmeler dışında) internette mevcut değildir. Piyasada *Sahih-i Buhari Muhtasarı* adıyla satılan on dört ciltlik eser, Buhari'nin Sahih'inde yer alan 7275 hadisten sadece 2145 adedine yer verir. Örneğin Hz. Aişe'nin evlilik yaşına ilişkin olan üç hadisten hiç biri muhtasara alınmamıştır. Yanılıyor olmam muhtemel, ancak

kısa bir araştırma sonucunda vardığım sonuç, Nesai’nin Sünen’i hariç altı kitaptan hiç birinin eksiksiz bir Türkçe basımının mevcut bulunmadığı yönündedir.

Buhari ve Muslim derlemelerinin İngilizce tam çevirisi aşağıdaki iki sitede mevcuttur: *http://msawest.net/islam/76-sunnah-and-hadith* ve *http://qaalarasulallah.com/*. İkinci adreste Arapça metin de vardır. Muvatta’nın İngilizcesi şu adresten pdf olarak indirilebilir: *www.sultan.org/books/Muatta.pdf* .

Yukarıda aktardığım bilgilerin hepsini bu adreslerden teker teker kontrol ettim.

Siyer: Peygamberin yaşam öyküsüne ilişkin anlatımlar, siyer adı altında toplanır. En eski kaynak sayılan İbn İshak’ın *Sîret’i* günümüze gelmemiştir; ancak Taberi’nin M 9. yüzyıl sonlarında kaleme aldığı *Tarihu-r-Rusûl vel-Mülûk’*un peygambere ilişkin olan bölümü büyük ölçüde İbn İshak’tan alıntı olup, peygamberin yaşamı hakkındaki en güvenilir eser sayılır. İngilizcesi 40 cilt olarak basılmıştır. İnternette Arapça, Farsça ve Urduca downloadları mevcuttur; ancak İngilizcesini bulamadım.

Tabakat: Peygamber’in yakınlarının hayat hikâyelerine ilişkin bilgiler, yine 9. yüzyılda İbn Sa’ad’ın *Tabakat*, İbn Hibban’ın *Sikat* (ثقات) ve daha sonra İbn Hacer’in *İsabe* adlı eserlerinde derlenmiştir. Her üç eserin Arapça aslı *http://muslimscholars.info* adresinde bulunabilir. Aynı sitedeki İngilizce (ve diğer dillerdeki) biyografik veritabanı, yukarıda anılan klasik devir eserlerinden derleme olup, kapsamlı sayfa referansları içerir.

15 Kasım 2012

Ateist Değilsen Akıllı ve Ahlaklı Olabilir misin?

Bir televizyon programında sarf ettiğim "aklı başında herkes gibi ateistim" ifadesini eleştiren Enes Aslan'a email.

"Aklı başında herkes gibi ateistim" sözü sonuçta polemiğin sıcağı içinde söylenmiş bir sözdü. Yoksa aklı vasattan ziyade başında olduğu halde dindar olan bir sürü insan tanıyorum. (Gerçi nasıl olur da bunca akıllı insan o saçmalıklara inanır diye hayret etmiyor da değilim:))

Ahlak ve vicdan insanın doğasında olan bir şeydir. Dünyada bin çeşit farklı inanç sistemine mensup olan insanlar arasında, ahlak ve vicdan bakımından herhangi bir fark gözlemlenmiş değil. Ayrıca tanrıya ve dine inanmayanların, inananlara oranla daha az ahlaklı veya suça daha meyilli olduğuna dair en ufak bir belirti yok. Tam tersi muhtemelen daha doğrudur; yani ortalama ateist, muhtemelen ortalama dindardan daha erdemli ve vicdanlıdır.

Ceza korkusuyla günahtan kaçınan insan içten pazarlıklıdır; iki yüzlüdür. Kalbinin sesi farklı, çıkarının veya korkularının dikte ettiği farklıdır. Esas öylelerinden korkmak lazım. Günahtan kaçınmak için, kendi iç sesinden başka hiçbir sese kulak vermemelisin. Önemli olan o sesin temiz gelmesidir. O ses gür ve temiz geliyorsa, istersen adına Allah de, Zeus de, ne dersen de, bana uyar.

18 Kasım 2012

Cehennemde bir Gezi

26 Mayıs 2009 tarihli Taraf'ta çıkan Kelimebaz yazım şöyle:

Kudüs'e gitmiş olanınız varsa bilir, eski kentin güneyindeki dik vadi Hinnom Vadisidir. İçi tıklım tıkış Filistinli mahallesidir. İbranice ge vadi olduğu için **Ge Hinnom** ג הנם derler.

Tevrat'a göre burada vaktiyle putperestlerin tapınağı varmış, tanrı Moloh'a çocuk kurban ederlermiş, ne kadarı gerçektir ne kadarı Tektanrıcı propagandadır bilmem. 2 Krallar 23'e göre kral Yosiah bu töreyi yasaklamış, tapınağı da yıktırmış. Ondan sonra burası Kudüs kentinin çöplüğü olmuş. Hayvan leşleri ve idam mahkûmlarının cesetleri buraya atılırmış. Sürekli ateş yanarmış. Kokuyu tahmin edebilirsiniz artık.

Tevratta *ge hinnom* veya *gei ben-hinnom* ("Hinnom oğlu vadisi") onbir yerde geçiyor. Hepsinde de somut bir yer söz konusudur. Sadece Yeremya 7.31'de günah işleyip lanetlenen Yahuda halkının ölülerinin Hinnom vadisini dolduracağı, orada kurda kuşa yem olacağı, bundan dolayı vadinin adının "Gözyaşı Vadisi" olarak anılacağı bildirilir. Tevrat'ın Aramice tefsirlerinde sözcük **gehinnam** şeklinde geçer. Allahın putperestlere yönelik gazabının simgesi olarak yorumlanır.

Aramice /g/ = Arapça /c/ kuralından daha önce söz etmiştim, hatırlarsınız.

İncil'de geçen sözcük Yunanca **gehenna**'dır. Hz. İsa bu sözü oniki yerde telaffuz eder. Her seferinde günahkâr bir kişiyi veya günah işleyen bir organı "Gehenna ateşine atmak" eylemi söz konusudur. İsa daima mecaz ve mesellerle konuşmayı sever, burada da mecazi bir anlam kastetmiştir sanırım. Ama iki bin senedir tartışılan bir konuyu ben çözecek değilim herhalde.

Bir iki kıl tüy dışında yanlış yok. İlave edeyim.

Tevrat'ın vadisi

Bir kere vadinin İbranicesi **ge** değil **gei** גֵּי olacak. Tevrat'taki on bir örneğin dördünde **gei ben-Hinnom** veya **gei Hinnom** basit bir coğrafi yer adı olarak geçiyor.[15] Diğer yedi örnekte, putperestlerin burada bir tofet (sunak, kurban yeri) inşa ettikleri ve kız ve erkek çocuklarını burada tanrıya adak olarak ateşe koydukları anlatılıyor.[16] Tevrat tanrısının şiddetle lanetlediği bu adet, Yahudi (ve Hıristiyan) geleneğinde "çocuk kurban edilmesi" şeklinde yorumlanmış ise de, 2 Krallar ve 2 Tarihler'deki ifade nesnel bir gözle okunduğunda, "çocukların ateş içinden geçirilerek tanrıya adanmasından" söz edildiği açık. Yani bir tür arınma/kutsama ayini söz konusu. 2 Krallar 23.10'a göre kral Yosiah, Yahud ülkesindeki tüm "putperest" sayılan tapınakları yıkarken, Hinnom vadisindeki bu sunağı da yıktırmış ve rahiplerini öldürtmüş.

Yeremya 7.30-32'de, bu basit tarihi gerçekten mit üretme sürecini izliyoruz. Şaşılacak kadar şeffaf.

Yeremya'nın metni kral Yosiah'ın ölümünden yaklaşık 25 yıl sonra ve Kudüs'ün MÖ 587'de Babilliler tarafından yakılıp yıkılmasının ertesinde kaleme alınmış. Hakiki dünyada Babil istilası, Yosiah'ın başlattığı dinî fanatizm politikasının doğurduğu olaylar zincirinin bir sonucu idi. Dolayısıyla bazı Yahudilerin, başlarına gelen felaketlerden rahmetli kralı (ve onun baş ideologu olan Yeremya peygamberi) sorumlu tutmuş olacağını düşünebiliriz. Oysa Yeremya başka kanıdadır. Yahudilerin başına gelenler dini fanatizmin değil, tam tersine, Allahın emrine yeterince boyun eğmemenin sonucudur. Hinnom vadisindeki tapınak bu polemikte kilit önem taşır. Allahın kentinde (Kudüs'te) bu putperestlik tapınağının yapılması Allaha karşı büyük bir küfr ve isyandı. Allah bunu affetmemiştir. (7.30) Beni İsrail'in günahkârları, o tapınakta kız ve erkek çocukları ateşte yakmıştı. (7.31) [Eski kitaplar "ateşten geçirmek"ten הָעֱבִיר בְּאֵשׁ söz ederken, Yeremya "ateşte yakmak" לִשְׂרֹף בָּאֵשׁ deyimini kullanır; polemiğe "gaz verir".] Bu yüzden Allah, Hinnom vadisini günahkârların cesetleriyle tepeleme dolduracak, cesetler leş yiyen kuşlara yem olacaktır. Vadinin adı bundan böyle Ölüm Vadisi olarak anılacaktır. (7.32)

Zion tepesi üzerinde kurulu olan Kudüs kentinin güney yamacından aşağı ceset dökersen, Hinnom vadisi cesetle dolar. Babil istilası sırasında böyle

bir şeyin yaşanmış olması mümkün görünüyor. Yeremya 50.4’te “Zion Tepesinin yolu Gözyaşı Vadisidir” derken kastedilen de aynı şey olmalı.

O halde: “Allah (ve onun sözcüsü Yeremya) size söylemedi mi? Orada tapınak yapsanız başınıza bunlar gelir elbette!”

Soğuk cehennem

Tevrat’ta Hinnom vadisine bundan başka bir metafizik anlam yüklenmediğini görüyoruz.

Tevrat’ta sözü edilen manevi ceza makamı **şe’ol**שְׁאוֹל adını taşıyan başka bir yerdir. Yaklaşık 45 kez anılır. Karanlık ve kasvetli bir yerdir. Ta aşağıdadır; şeol’e “inilir” veya “düşülür”. Örneklerin çoğunda sözcük, “sıkıntı”, “kasvet”, hatta “depresyon” diye tercüme edilebilir. İsaya 14.15 ve Ezekiel 31.16’ya göre *şeol* derin (dipsiz) bir çukurdur. Allahın gazabına uğrayan insanlar (nefsler) şeol’e atılır. Ancak bunun, ölümden sonra gidilen bir yer olduğuna dair bir belirti yoktur. Her halükârda şeol, sonsuza dek kalınan bir yer değildir. Yunus peygamber, balinanın karnında kendini şeol’ün ta dibinde bulduğunda tanrıya yakararak kurtulur. Mezmur 86.13’te Davut şeol’ün dibinden tanrıya yakarır ve tanrı ona merhametini gösterir.

Şeol sözcüğü Vulgate’de **infernus**, King James İngilizcesinde **hell** ve Luther’in Almancasında **Hölle** ile karşılanmış. Latince *infernus* “en aşağı” demektir. *Hell* ve *Hölle* sözcükleri de İngilizce *hole* ile eşkökenli olup “derin çukur, mağara” anlamındadır. Bu çukurda yanan ateşten Tevrat hiçbir yerde söz etmemiştir. Sıcak değil, soğuk bir cehennemdir.

Cehennem fikri “tutuyor”

Yeremya kitabındaki ifadeler sanırım hareket noktası olmuş. Tevrat’ın derlenmesinden sonraki bir tarihte, Hinnom vadisi Yahudi geleneğinde gitgide zenginleşen bir mecazi/sembolik anlam kazanmış. Gei Hinnom: tanrının insanlara gazabının mekânı. Zion dağının dibi olması da mecazı beslemiş olsa gerek: yukarıda Zion (iyi, cennet, hidayet, ışık), aşağıda Hinnom (kötü, eziyet, lanet, karanlık).

Maamafih çöplük, sürekli yanan ateş, cesetlerin atıldığı yer vb. hikâyelerinin sağlam belgesel dayanağı yok. Hinnom vadisinde çöplük olduğuna dair arkeolojik buluntu yok; idam mahkûmlarının buraya atıldığına dair "bilginin" ise, İncil'deki ilgili pasajları yorumlama gayretinden doğmuş olması muhtemel.

Vadinin Ketef Hinnom adı verilen en dip kısmında, kayalara oyulmuş mağaralar şeklinde bir antik çağ mezarlığı bulunuyor. MÖ 4 yılında başlayan Roma askerî işgali döneminde Romalıların burada ölülerini yakmış olması, bunun da kremasyon fikrine alışık olmayan yerli halkta tepki ve korkuya yol açmış olması mümkün mü? Mümkün.

Talmud ve Targum

Bakıyoruz Rabbinik devir (yani Milat sonrası ilk yüzyıllar) Yahudi literatürüne.

Talmud Bavli, Sukkah babı 32b sure, misal. Rabbi Yohanan ben Zakkai'den (ölümü M 90) aktarıldığına göre Hinnom vadisinde, aralarında duman tüten iki hurma ağacı varmış ve cehennemin giriş kapısı burasıymış. Aramice metinde GHNM גהנם okuyorum . Jastrow sözlüğü sf. 236a, **gehînom** גֵּהִינָם ve **gehinnom** גֵּהִנָּם şeklinde iki ayrı noktalama vermiş.

[Not: Normal değeri /a/ olan *patah* (yani fetha) işareti Aramicede /o/ okunurmuş. Yani *gehinnam* yazılıp *gehinnom* okunuyor. Milat zamanındaki telaffuz acaba neydi? Yunancaya neden *gehenna γεέννα* diye aktarıldı?]

Yine Babil Talmud'u, Sotah babı 4b'de *gehinnom*'un nihai (tanrısal) yargı ile irtibatlı olduğu görülüyor. Göklerin ve Yerin Sahibi, günahkârları *gehinnom* ile cezalandırmaktadır. Aynı kitap 10b suresine göre *gehinnom*'un yedi katı (veya bölmesi) vardır. Sure 22a'ya göre Evrenin Efendisi "cenneti (*Gan Eden*) ve *gehinnom*'u yaratmıştır; iyinin ve kötünün sahibidir." 41b'nin dördüncü kuşak rabbilerinden Rabbi Eleazar'dan (ölümü yaklaşık M 170) aktardığına göre "kalbinde dalkavukluk (riya) olan kişi *gehinnom* ile cezalandırılacaktır."

Eruvin babında *gehinnom* 13 kere zikredilmiş. Sure 19a'ya göre cehennemin Tevrat'ta anılan yedi adı vardır, şe'ol bunlardan biridir, ancak *gehinnom* bunlardan biri değildir; zira bu sözcük, "Hinnom vadisi kadar derin bir vadi veya çukur" anlamındadır. Rabbi Yoşua ben Levi'nin (M 3. yüzyıl) tefsirine göre Yeremya Kitabındaki "Gözyaşı Vadisi" ifadesi, günahkârların cehennemin acılarından geçmek suretiyle hidayete (Cennete) erişeceğini anlatır. Dolayısıyla cehennem, ebedi bir azap olamaz. Rabbi Simeon ben Lakiş (M 3. yüzyıl), bazı günahkârların cehennemin kapısında dahi pişmanlık göstermeyip inkâra devam ettiklerini belirterek bu görüşe karşı çıkar.

Tevrat'ın Aramice meali olan Targum'larda da *gehinnom* sıklıkla geçermiş. Ancak internette işe yarar bir Targum konkordansı bulamadığımdan, o faslı şimdilik es geçeceğim. Deli postekisi ayıklar gibi Aramiceden metin araması yapmaya sabrım yok doğrusu.

Hıristiyan cehennemi

"İncil" adı verilen Yeni Ahit'te Yunanca **gehenna** biçiminin on iki yerde geçtiğini söylemişim; doğrusu on bir mısrada, ama on üç kez olacak.

Örneklerin her birinde, günah işleyen bir organın veya bedenin – bir tür çöp gibi – *gehenna*'ya "atılması" mevzubahis edilmiş. Matta 23.15 ve 23.33'te bu, günah işleyenlere tanrının verdiği bir ceza. Matta 10.28'de hem beden hem ruh *gehenna*'ya atılıyor; ancak diğer örneklerde sanki atılan şey fiziksel beden. Lukas 12.5'te tanrı insanı ölümünden sonra da *gehenna*'ya atabiliyor; ama atılan şeyin ruh mu beden mi olduğu açık değil. Markos 9.43'te, *gehenna*'nın "asla sönmeyen ateşine" değinilmiş; bunun dışında *gehenna*'nın ebediliğine (sonsuzluğuna) dair bir belirti yok.

Benim kuşkucu gözlerime, İncil'in gehenna'sı daha ziyade bir tür ağırlaştırılmış idam cezası gibi görünüyor. "Allah suçluyu öldürmekle kalmaz, çok feci öldürür" gibi bir şey. Bunun, kıyametten sonra ruhun ulaşacağı bir tür sonsuz mertebe olarak algılanması M 3. yüzyıla doğru çıkmış bir fikir olmalı.

“Şeytan” adı verilen anti-tanrı ile irtibatlandırılması da acaba o devirlerde İran’dan esen Mithra’cı rüzgârların eseri olabilir mi? Çünkü ne Tevrat’ta ne İncil’de, ne de klasik Yahudi metinlerinde öyle bir şey yok.

19 Kasım 2012

Anlamak Lazım Bir Yerde

Pek duyarlı, alıngan, hayal gücü zengin bir genç. Yetim. Zengin kadınla evlenince sesini duyurma imkânı buluyor. Mekke'de sayıları az olmayan Hıristiyanlarla ve (belki daha az sayıda) Yahudilerle temas ediyor. Onların menkıbelerini seviyor. Peygamberlerine özeniyor. Bir tür quasi-İbrahimî öğretiyi yaymaya girişiyor. Unutma ki o devirde Yahudo-Hıristiyanlık, çağın "globalist" akımı. "Bırak Mekke'nin köhne tanrılarını" diyor. "İstikbal kuzeydedir! Dünya *Tek Tanrıya* gidiyor. Uyan. Oku."

Bugün olsa Avrupa Birliği taraftarı olurdu, kuşkum yok.

Müritleri artıyor. Çevresi büyüyor. Dinî çoğulculuğuyla tanınan Mekkelileri bile rahatsız etmeyi başarıyor. "Oğlum," diyorlar, "senin tanrına itirazımız yok. Bak, Yahudilerin el-Eloh'una bile Kâbemizde yer açtık. Rahmetli dedenin yolundan gidip Yahudilere özeniyorsun, anlayışımız sonsuz. (Oğluna Abdul-Eloh adını vermişti o da.) Ama sen de başkalarının inançlarına saygı göster." Laf anlatamayınca sürüyorlar.

Medine'ye sığınıyor. Medine'de Yahudiler egemen. Dolayısıyla kendi zihniyetine daha uygun bir ortam bulduğunu sanıyor. Yahudilere ittifak teklif ediyor. Sünneti, kurbanı, domuz yasağını, Kudüs'e secde etmeyi kabul ediyor. "Ama," diyor, "İbrahim'in halefi İshak değil İsmail'di. Araptı. Benim önderliğimi kabul edeceksiniz." Yahudiler bir müddet tereddüt ettikten sonra reddediyorlar. Şah mat! Projesi çıkmazdadır. Yahudiler fena kazık atmıştır. Global dünyanın peygamberi olma hayali ağır darbe yemiştir.

O noktadan sonra artık bambaşka bir insandır. Kaybedecek şeyi kalmamış bir kumarbazın yırtıcılığını sergiler. Medine'yi Yahudilerden temizler. Ayakta kalmak için finansman gerektiğini anlar; banka soygunculuğuna başlayan Dev-Gençliler gibi, kervan soygunculuğuna girişir. Mekkelilere karşı iki sürpriz zafer kazanınca cüreti artar. Potu artırır: kendisine katılacak olanlara brüt kârdan %80 teklif eder. Böyle cazip teklife kim direnebilir? Az zamanda, Arabistan'ın tüm servet avcıları yanındadır. Kasaları dolup taşar. Mısır tekfuru ile Suriye hakimi, gücünden ürkerler.

Son günlerinde geriye dönüp içi sızlamış mıdır? Fethi Okyar'a "vaziyetimiz tam bir diktatörlük manzarasıdır," diye dert yanan Atatürk gibi, pişmanlık belirtisi göstermiş midir? Çadırında oturup arpa ekmeği yediği daha sade ve idealist günlerine özlem duymuş mudur? Duymuştur elbette. İnsanoğlunun kalbi tek sesli değil ki?

Ama büyük handikapı, libidosudur. İnsan belli bir yaştan sonra servetten de, ganimetten de gına getirebilir. İşi haleflerine devredip çadırına çekilebilir. Ama et tutkusu başka türlü bir ateştir. İnsanın aklını da, vicdanını da karartır, iradesini esir alır. Altmışını geçmiş bir adam, kendisine yılda iki taze gelin getiren bir yoldan geri dönebilir miydi? Zor.

20 Kasım 2012

Ermeni Türkçesi

İstanbul Ermenilerine has bazı Türkçe deyimleri soran bir arkadaşa email.

Anneannem “tuttur etmek” derdi.

Ağır aksanlı nefis bir Türkçe konuşurdu. Sonradan fark ettim ki onların Türkçesi 17. yüzyıl İstanbul Türkçesinin bir sürü özelliğini korumuş. Hatta Ermeni aksanı denilen şey (geleorum, gideorsun?), en azından kısmen, 17. yüzyıl İstanbul ağzı.

Düşündürücü olan şu. Anadolu Ermenilerinin belirgin bir Türkçe aksanı yoktur, Sivas Ermenisi aynen Sivas Türkü gibi Türkçe konuşur. Adana Ermenisinin Türkçesiyle Adana Türkünün Türkçesi arasında fark yoktur. Öyleyse İstanbul Ermenisinin o kadar garip aksanı olması neden?

McWhorter’ın zenci İngilizcesi üzerine çalışmalarını okurken jeton düştü.[17] İstanbul Ermenilerinin ezici çoğunluğu buraya 17. yüzyılda mülteci gelmiş. O zamanın İstanbul Türkçesini belli bir çaba göstererek öğrenmişler. Bu yüzden muhafazakâr olmuşlar. Lale Devrinde İstanbul Türkçesinin uğradığı büyük telaffuz devrimine yüz vermemişler. 17. yüzyıl İstanbul Türkçesi bir tür cemaat kültürü haline gelmiş.

20 Kasım 2012

Haçlı Seferlerinin Sorumlusu Kim?

Töton Şövalyeleri, 1300 başlarında gidip Baltık Denizi sahilindeki ilkel kavimleri kılıçtan geçiren ve kılıç zoruyla Hıristiyanlığı yayan tipler. Bunlar 'kötü' Batı emperyalizminin prototipi ve ilk örneği sayılır. Ondan önceki bin küsur yılda Avrupalıların ilkel kabileleri Hıristiyan etmek gibi bir derdi görülmemiş. Daha sonra Amerika'larda, Asya'da, Afrika'da girişecekleri "irşad ve tebliğ" metotlarını burada geliştirmişler.

Peki Töton Şövalyeleri mesleği nerede öğrenmiş dersiniz? Yeni okudum, ağzım açık kaldı vallahi. Kurucu şövalyelerin hepsi Orta Doğu'da Müslüman savaşlarında staj yapmış. (…)

İtirazlara cevaben.

Hey Allahım, savaşı Müslümanlar mı icat etti demişim? Hıristiyanlar savaş bilmez mi demişim?

Savaş yoluyla din yayma ucubesinden söz ediyoruz. Kepazeliklerle dolu insanlık tarihinin en saçma icatlarından biridir. Bu eşsiz icadı insanlığa armağan eden kim? Muhammed ve şürekâsı. O tarihe kadar Hıristiyanlarda böyle bir numara var mı? Yok. Batı Hıristiyanları bu harikulade yeni keşifle nerede tanışmış? İspanya'da. Hemen benimsemişler mi? Yok, İspanya'da 300 sene lokal çatışmalarla vakit geçirmişler. Ne zaman akıllanmışlar? İslamiyet 11. yüzyılda Türkler eliyle ikinci emperyalizm çağına girince. Ne yapmışlar? Aynen Müslümanların 400 seneden beri yaptığı gibi, cihat tezgâhına girişmişler. Bin sene boyunca silah yoluyla iman yaymak gibi bir saçmalıktan beri duran bir kültür, Türkler 1071'de Anadolu'yu ve Kudüs'ü zaptedince "bunların da bi bildiği var elbet" deyip yoldan çıkmış.

Lakin ilkel kavimleri kılıç zoruyla Hıristiyan etme dalgası o zaman da yok henüz. Daha sadece Müslümanların Orta Asya ve Kara Afrika'da giriştiği bir spor o. Avrupalılar bu sevimli sporu ne zaman keşfetmiş? 1290-1300 civarı Prusya ve Livonya'da (bugünkü Kuzey Polonya ve Litvanya). Kimmiş bu hoş icadı yapan arkadaşlar ve nerede yapmışlar çıraklık eğitimini? Aaa tesadüfe bak, Orta Doğuda!

29 Kasım 2012

Kahramanmaraşlı Nestor'un Mezhebi

Bu yazının dipnotları zengindir, göz ardı etmeyin.

Nestorios **Kahramanmaraş**'ta – o zamanki adıyla Germanikia'da – doğmuş[18]. **Antakya**'da okuyup papaz olmuş. Zamanın büyük ilahiyatçısı Mopsuestia'lı Theodor'un etkisi altında kalmış.[19] Spekülatif yeteneğini sergileyen vaazlarıyla tanınmış. 428'de **İstanbul** patriği seçilmiş. Lakin, devrin büyük yobazı olan İskenderiye patriği Kyrillos ile giriştiği tartışmada fena hırpalanmış. 431'de **Efes**'te toplanan kiliseler konsili, Hazreti Meryem'in *theotókos* ("tanrı-doğuran") sıfatını reddetti diye galeyana gelip Nestor'u aforoz etmiş. İmparatorun emriyle hoca Mısır çölündeki bir manastıra sürülmüş. Bir süre sonra, kimliği meçhul birtakım eşkiyanın saldırısı sonucu hayatını kaybetmiş.

Kyrillos'un Efes konsilinde Nestor'a karşı ilan ettiği on iki *anathema* halen hem Katolik ve Ortodoks kiliselerince hem Ermeni, Süryani, Kıpti vs. gibi Doğu kiliselerince kanonik sayılır ("bağlayıcı" diyelim, anlaşılsın). Kyrillos'un anathemaları ile Nestor'un karşı-anathemalarının İngilizcesini şu sayfa ve devamında bulabilirsiniz: *www.ccel.org/ccel/schaff/npnf214.x.ix.i.html* [20] Metafiziğin dibine vurmuş şahane metinlerdir. Nestor'un esas teorik eseri bin beş yüz sene boyunca – en azından Batı dünyası için – kayıpmış. 19. yüzyıl sonlarında Amerikalının biri **Hakkari** yakınındaki Kuçanis köyündeki Nasturi patrikliğinin kütüphanesinde Süryanice nüshasını bulmuş.[21] Arzu ederseniz onun da İngilizce tercümesi şurada: *www.tertullian.org/fathers/nestorius_bazaar_0_intro.htm* [22]

Özetle diyor ki, İsa'nın tanrı kimliği ile insan kimliği iki ayrı *prosopon*'dur,[23] maddenin tanrılaşması söz konusu olamaz, sonlu olan sonsuz olamaz, dolayısıyla Meryem'e "tanrı-doğuran" demek yanlıştır; İsa, tanrı kimliğiyle çarmıha gerildi ve öldü diyemeyiz; acı çeken ve ölen, tanrısal kimliğin bir tür yansıması veya yanılsaması olan bedensel varlıktır.

Bu görüşe Diyofizitizm (iki-kimlikçilik) adı veriliyor ve zındık sayılıyor. İşin fenası, bunun zıddı olan Monofizitizm (tek-kimlikçilik) de Ortodoks ve

Katolik kiliselerince zındık sayılıyor. Süryani Kadim ve Ermeni kiliseleri bu ikinci tip zındıklardandır. Ayrı hikâye, onu karıştırmayalım şimdi.

*

Nestor öğretisi, o devirde entelektüel odağı Antakya ve Urfa'da olan Süryani aleminde destek görmüş. Urfa medresesinde hoca olan Kyrrhos'lu Theodoret[24] daha mutedil bir Nestorist formülasyonla durumu kurtarmaya çalışmış. Urfa piskoposu İbas[25] 448 yılında Nestorculuk yaptığı iddiasıyla mahkemeye çıkarılmış, paçayı zor kurtarmış. Nihayet 489'da imparator Zenon[26] Urfa Okulunu kapatınca Rum diyarında Nestorculuğun sonu gelmiş.

Rum ülkesinde Nestorculuk ezilirken, devrin diğer süper gücü olan komşu imparatorlukta olaylar farklı rota izlemiş. Sasani başkenti olan Ktesifon'daki[27] İran Hıristiyan kilisesi, Patrik Dadişo eyyamında (421-456) Nestorcu öğretiyi benimsemiş. Böylece Nestorculuk, Zerdüşti İran'da bir tür "resmî azınlık dini" olan Hıristiyanlığın resmî mezhebi niteliğini kazanmış.[28] İslam öncesi devirde, Kerkük-Erbil, Tebriz, Deyleman ve Horasan başta olmak üzere İran'ın tüm vilayetlerinde Nestorcu-Hıristiyan cemaatler oluşmuş.[29] Erken İslam egemenliği dönemde Nestorcu Şark Kilisesinin etkinliği daha da artmış. Asya'ya yayılmışlar. 770 civarında Çin'in o zamanki başkenti Xian'da güçlü bir Nestorcu piskoposluk tesis edilmiş. Uygur Türkleri aynı tarihlerde topluca Nestorcu Hıristiyanlığı benimsemiş.[30] Hindistan'ın güneyinde Nestorcu kilise örgütlenmiş.[31]

Kültür tarihi açısından daha ilginç olan olay, zamanın en önemli entelektüel merkezlerinden biri olan Urfa Okulunun, Nestorculara yönelik baskılar nedeniyle darmadağın olması; hocalarının İran'a iltica edip, sınırın hemen öte yanında bulunan **Nusaybin**'e[32] taşınması.[33] En geç 489'da Urfa Okulunun kapanmasıyla Nusaybin, Ortadoğu'nun başlıca skolastik merkezi olarak öne çıkmış. Bu statüsünü Kahire'de el-Ezher'in ve 11. yüzyılda Bağdad'da Nizamiye Medresesinin kuruluşuna kadar korumuş. Daha sonra İslami skolastiğin esaslarını oluşturan kıraat, tefsir, aktarım (hadis), mantık, gramer, iştikak ve nücum ilimlerinin temelleri bu okulda atıldı demek yanlış olmaz.

*

Uygurları saymazsak, tarihte Nestorist mezhebi benimseyen tek kayda değer devlet, Lahmî Arap devleti. Bunlar 3. yüzyılda Irak'ın güneyindeki Hire'de egemenlik kurmuşlar. Kuveyt ve Bahreyn'e uzanan alanda hüküm sürmüşler. Kimi kaynaklara göre İmrül Kays bin Amr[34] zamanında, kimilerine göre 6. yüzyılda Hıristiyan olmuşlar. Sasani siyasi-kültürel etkisine (ve Ktesifon patrikliğine) tabi oldukları için, doğal olarak Nestorcu çizgiyi takip etmişler. 602 senesinde İran Şahı Husrev Pervîz son bağımsız Hire kralı Numan bin Munzir'ı öldürüp Lahmi hanedanına son vermiş. Ama birkaç sene sonra bilumum Arap aşiretleri Lahmîlerin intikamı için birleşip, Sasani devletini Zikar (ذی قار) harbinde perişan etmişler. Sene 609 dolayı, Muhammed'in peygamberlik ilan ettiği sene.

Acaba Muhammed'in başlattığı siyasi hareketin bu olaylarla ilgisi nedir? Lahmilerin müttefiki olan Arap aşiretleri arasında Nasturi-Hıristiyan oranı neydi? Öteden beri anti-Rum kampına mensup olan bu zümre, bu sefer İran'la bozuşunca üçüncü bir yol arayışına girmiş olabilirler mi? Müthiş konular bunlar, araştırmak lazım.

Bir zamanlar Arap şairlerinin öve öve bitiremediği Hire kenti Lahmîlerden sonra yıkılıp terk edilmiş. İslam fütuhatından sonra bunun taşlarıyla, hemen yakında Kûfe kentini inşa etmişler.

*

770 küsur tarihinde Bağdat kurulunca Nasturi patrikliği Arapların Medain adını verdiği Ktesifon'dan bu kente taşınmış. Abbasi halifeliğinin parlak döneminde serpilip palazlanmış. Sonra talihi dönmüş, 13. yüzyıldaki Moğol istilasını izleyen devirde zulüm ve kahır görmüş. 1318-1328'de patrik olan Erbil'li Timotheos devrinde Bağdad'ı terk edip, Hakkâri dağlarında ulaşılmaz bir yerde bulunan Kuçanis'e sığınmışlar.

1550 civarında Nasturilerin bir zümresi Rabban Sulaka d'Bêth Ballo[35] önderliğinde Roma'daki Papanın elini öpüp Kuçanis'ten bağını koparmış. **Keldanî** adı verilen bu zümre, Bağdat, Musul, Kerkük, Erbil, Siirt,

Nusaybin gibi kent merkezlerinde açık ara galebe çalmış. Ancak Hakkari ile Erbil arasında yaşayan dağ ahalisi Kuçanis'e sadık kalmış. Cizre beyi Bedrxan ile Hakkari Beyi Nurullah'ın 1839 ve 1846'da giriştikleri katliamlara dek Hakkari, Şemdinan ve İmadiye nüfusunun muhtemelen yarı yarıya Nasturi olduğu anlaşılıyor. [36] Bir kısmı müstakil aşiret, bir kısmı Kürt aşiretlerine bağlı mevali imiş. Aramice/Süryanicenin doğu lehçesi olan anadillerine[37] ek olarak hepsi Kürtçe bilirmiş. Barzani ailesinin Nasturi'den dönme olduğu rivayet edilir. İsmet İnönü'nün dedesinin de, 1846 katliamının ana sahnelerinden biri olan Tiyari vadisinden[38] Bitlis'e mülteci gittiğini Avni Özgürel bir keresinde yazmıştı; ne kadar doğrudur bilmem.

Enteresan olan bir detay da şu. 1915 öncesinde Nasturi ve Keldani nüfusun yoğun olarak yaşadığı alanın doğu sınırı – Batman-Nusaybin-Musul'un hemen doğusundan geçen hat – 5. yüzyıldaki Bizans-Sasani sınırını bire bir yansıtıyor. Hayret etmemek elde değil.

*

1915'te Türk ordusu Hakkari ve civarındaki bütün Nasturi nüfusu tehcir etmiş. Üç yıl boyunca İran tarafında, Urmiye ve Salmas yakınındaki mülteci kamplarında yaşamışlar. 1918'de patrik 21. Şimun, İttihatçıların adamı olan Kürt lideri Simko tarafından Salmas'ta öldürülmüş. Harpten sonra bir kısmı yurtlarına geri dönmeye teşebbüs etmişler. TC Silahlı Kuvvetlerinin 12-28 Eylül 1924 tarihlerinde giriştiği Oramar Tedip Harekâtı[39] sonunda *imha* edilmişler.

Resmi bildiri *imha* diyor. Bir tarihte Genelkurmay belgelerinden okuduğumdan eminim. Şimdi kaynağı bulamadım.

1. Dünya Harbinden sonra patrik hazretleri "can kıymetli" deyip San Francisco'ya göçmüş. 1976'da seçilen son patrik orasını sevmediğinden şimdi patrikhane makamı Illinois'nin Morton Grove kasabasındaymış. Google Earth'ten baktım. Birch Avenue üzerinde, önde iki arabalık park yeri olan orta karar bir suburb evi.
30 Kasım 2012

C Neden C Oluyor da K veya S olmuyor?

Latince C harfinin orijinal değeri /k/dir. Fenikece ve Aramice kaph כ harfinin sağa doğru yazılmış halidir. Yunanca kappa (K) ve Arapça kef (ك) eşdeğerdir. Arapça harf esasen sola dönük kepçe iken, üst tırnağı zamanla uzamıştır. Yunanca harf esasen sağa dönük kepçe iken arkasına fazladan bir dikey hat eklenmiştir. Kaph/kaphâ zaten "çanak" veya "kepçe" demektir. Sola doğru yazılan alfabelerde sola, sağa doğru yazılan alfabelerde sağa bakar.

Emperyal dönem halk Latincesinde, ince ünlülere bitişen /k/ sesi palatalize edilir. Yani artikülasyon noktası art damaktan ön damağa doğru kayar. Sebebi basittir. /Kitap/ yerine /çitap/ deyin anlarsınız. /e/ ve /i/ gibi ince sesliler ağzın ön kısmında telaffuz edildiğinden, buna bitişen /k/ sesinin kapanma noktası da doğal olarak öne kayma eğilimi gösterir. İtalya lehçesinde sonuç /ç/ sesidir: /kesar/ > /çezar/. Kuzey Fransa ve ona bağlı Batı Germen lehçelerinde, daha karmaşık bir süreç sonunda /kesar/ > /tsezar/ görülür. Fransızcada /ts/ sesi 9. yüzyıla doğru çözülerek /s/ halini almıştır. Dolayısıyla Fransızcada (ve onu taklit eden İngilizcede) /kesar/ > /sezar/ olur.

Sonuç olarak Latin alfabesindeki C harfi, e ve i seslerinden evvel İtalyancada /ç/, Fransızca ve İngilizcede /s/, Almancada /ts/ telaffuz edilir. Alfabeyi Almanlardan alan Leh, Çek, Macar, Hırvat ve Sloven dillerinde ise C harfi her koşulda /ts/ okunur; /k/ sesi için tutarlı bir şekilde K harfi kullanılır. 1913'te İstanbul'da icat edilen modern Arnavut alfabesi de aynı yolu izler.

Yeni Türk alfabesinde C harfinin değeri neden /c/ olmuş? Emin değilim. Sanırım Balkan dillerinde var olan /ts/ sesi Türkçede olmadığından, buna karşılık Türkçede yaygın olan /c/ sesinin Batı alfabelerinde tatmin edici bir simgesi bulunmadığından, işlevsiz kalan C harfi oraya yakıştırılmış.

Bir olasılıkla Yeni Türkçe Ç harfi Arnavut alfabesinden alınırken, aynı harfin kuyruksuz halinin de, aynı sesin ötümsüz ("yumuşak") halini belirtmesi uygun görülmüş. Ki bence de mantıklı bir yol.

4 Aralık 2012

Epistemoloji Dersi

Bilginin artması bilinmeyeni azaltmaz; tam tersine artırır.

Bilgi dairesinin çapı büyüdükçe, bilinmeyenin hududu genişler.

Denize ne kadar açılırsan, denizin büyüklüğünü o kadar kavrarsın.

Cahil, bildiğini zanneder. Bilen, bilmediğini bilir.

Cahil, bilmediğinin adını "Allah" koyunca bildiğini zannedendir.

Bilmenin şartı, bilmediğini itiraf etmektir. Bilmediğini bilen, öğrenir.

Bilmediğini itiraf edemeyen, cahilliğe mahkûmdur.

Bilmediğinin adını "Allah" koyunca bildiğini zanneden, cahilliğe mahkûmdur.

İTİRAZ

Sayın Nişanyan, iman, içkin olanın aşkın olanı zatıyla kavrayamayacağının itirafıdır. İslam ilahiyatında Allah zatıyla bilinemeyeceği için Onu isim ve sıfatlarıyla tanımaya çalışırız. Yukardaki eleştiriyi paganistik inanç sistemleri için yaparsanız haklısınız ancak "leyse kemislihu şey'un" Zatında hiç bir seye benzemeyen Allah için kullanmanız yanlış olur. Kur'an zaten Onun namütenahi yani sınırsız olduğunu defaatle arzeder.

CEVAP

Bilgin Bey, "Allah hakkında hiçbir şey söyleyemeyiz, dolayısıyla söylemesek daha uygun olur, söyleyenler yalan konuşuyor" demek istiyorsanız kabul. En radikal agnostik pozisyonu benimsemiş olursunuz, ki bir bakıma ateizmden bile daha ileri bir noktadır.

10 Aralık 2012

Hadis ve Siyer

Gregor Schoeler, *Muhammed'in Yaşamına Dair İslami Aktarımın Karakteri ve Güvenilirliği Meselesi* (Almanca), Den Haag 1996. Esaslı bir çalışma. Urve b. Zuheyr'e (ö. 711) isnad edilen tüm hadisleri analiz etmiş. Bunun öğrencisi, Medine ekolünün kurucusu ve zamanın en önemli uzmanı sayılan el-Zuhri (ö. 742). Siret literatürünün büyük bir bölümü bu zatı muhtereme dayandırılıyor. İbn İshak Zuhri'nin öğrencisi olmuş ve anlattıklarının büyük bölümünü ona dayandırmış.

Anlaşılan, diyor Schoeler, Urve ve Zuhri sistemli olarak hadisleri modüler hale getirmeye, yani hikâye bağlamından soyutlayıp teker teker, konuya ve isnada göre tasnif edilmiş birimlere indirgemeye çalıştırlar. İshak ise bunları alıp yeniden bir hikâye bağlamına oturttu. Dolayısıyla muhtemelen bazı hayali/edebi detaylar ekledi.

*

Peygamberin hayatına ilişkin anlatıların hammaddesi öyle anlaşılıyor ki Muhammed'den sonraki iki veya üç kuşak içinde Medine'de oluşmuş. Bir kere bu şu açıdan ilginç, Medine siyasi bir iktidar merkezi olmadığı için açıkça yalan üretebilecek bir konumda değildi. Siyasi iktidarın merkezinden uzak kalan odaklar genellikle herkesten daha muhafazakâr olur, daha "ukalaca" bir tutuculukla eski bilgilere sarılırlar. Entelektüel cüret (ve yalan üretmede pervasızlık) siyasi iktidarı elinde tutanlara hastır.

İbn İshak Medine'de Zuhri'nin okulunda eğitim görmüş. Bu okulda birçok kişinin Muhammed menkıbeleri konusunda sistemli olarak eğitildiği, notlar tutulduğu, notların elden ele geçtiği, isnad metodolojisi hakkında fikirler üretildiği anlaşılıyor. İbni İshak, Zuhri'den aktardığı konularda (detay zenginleştirmek dışında) yalan üretmiş olamaz, çünkü yalanını yüzüne vurabilecek çok sayıda insan var o tarihte hayatta olan.

10 Aralık 2012

Yer Ayısı

Filmlere konu olan **dabbetül arz** Kuran'da Neml suresi 27:82'de geçiyor: "Söz vuku bulduğunda (kıyamet günü geldiğinde?) yerden bir dabbe çıkardık, onlara ayetlerimize inanmamalarını söyleyecek."

Diyanet İşleri "bir çeşit hayvan" veya "canlı bir yaratık" demiş. Gölpınarlı "bir mahluk", Edip Yüksel "topraktan mamul bir yaratık", Yaşar Nuri "debelenir gibi yürüyen bir hayvan". Elmalılı ve Ali Bulaç çevirmeye kalkışmamış, dabbe diye bırakmışlar. İngilizce tercihler *beast*, *creature* veya *monster*. Biri de *insect* diye yorumlamış, ama sanırım bu marjinal.

Hadislerde de geçiyor. Hz. Muhammed'e atfedilen bir ifadeye göre kıyametin on belirtisinden biri yer dabbesinin belirmesi imiş. Birkaç ayrı kaynakta tekrarlanan bir başka hadise göre, mahlukun her bir eklemi 12 arşın boyunda olacakmış; Süleyman'ın yüzüğünü ve Musa'nın asasını taşıyacak ve bunlarla insanların yüzünü damgalayacakmış; müminlerin yüzünde ak damga, kâfirlerin yüzünde kara damga olacak, böylece çarşıda alışveriş eden herkes birbirinin yüzüne bakıp ne olduğunu anlayacakmış. Bunu da Rasulallah söylemiş. Diyorlar.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle bazı İslam alimleri mahlukun 60 arşın boyunda olduğunu hesaplamışlar. Bu da Tacül Arus adlı büyük sözlükte yazılı. Bir arşın metreden biraz eksik olduğuna göre, hayvanın aşağı yukarı 12 ila 15 katlı bir apartman boyunda olduğunu hesaplayabiliyoruz. Süleyman'ın yüzüğü kaç numaraydı ve King Kong insanların yüzüne nasıl damga vurur gibi konulara burada girmeyeceğiz.

*

Eski kitaplara bakalım.

Yeni Ahit'in **Kehanet** (Revelation) kitabına göre kıyametten önce bir değil iki canavar zuhur ediyor. İlki denizden çıkıyor; yedi başlı ve on boynuzlu bir mahluk, parsa benziyor ama *ayakları ayı ayağı*, ağzı aslan ağzı gibi. Tanrıya ve gökteki kutsallara küfretmek için ağzını açacak. Kutsallarla

savaşıp onları yenmesine izin verilecek. İkinci canavar yerden (topraktan) çıkıyor. Koç gibi iki boynuzu var, insanları birinci canavara secde etmeye zorluyor, büyük mucizeler (ayetler, işaretler) sergiliyor, bu mucizeler sayesinde insanları doğru yoldan saptırıyor. Yeryüzünde yaşayan herkesin alnına veya sağ eline bir işaret bastırıyor, öyle ki bu simgeyi taşımayan kimse ne bir şey satın alabiliyor, ne bir şey satabiliyor.

Damga ve çarşı-pazar temaları tanıdık. 13:2'de anılan ayı ayaklıya da mim koyuyoruz.

Daha geriye gidelim. Yahudi Kutsal Kitabına dahil edilen **Danyal Peygamber** kitabı, Bab 7.[40] Danyal'in vizyonunda karşımıza kıyamet alametlerinden bu kez iki değil dört yaratık (חִיוָה *hîvah*, yani hayvan) çıkıyor. İlki aslana, ikincisi ayıya, üçüncüsü parsa benziyor. Dördüncüsü hiçbir şeye benzemiyor, on boynuzu var ve en korkunç olanı o. İnsan ağzı gibi ağzı, ateşten bir tahtı var ve müthiş şeyler (kehanetler? ayetler?) konuşuyor.

Danyal 7:5'te ikinci mahluk için *le-dob* לדב "ayı gibi" demiş. Zannederim kış uykusuna yatması ve uyanması kastedilmiş. Ortaoğu halkları için ayı egzotik bir hayvan. En yakın habitatı Anadolu, Yukarı Mezopotamya ve İran'ın dağları. Özellikle kışın uyuması sıcak iklim insanları için ilgi çekici olmalı.

*

İbranice **dob** ayı, dişisi **dubba**. Yahudi Aramicesinde ayı **dubbâ**, klasik Süryanicede **debbâ**. Şimdi Midyatta konuştukları Turoyo lehçesinde **dêbo**, geçen gün değindiğim Pervari'nin Mlahso lehçesinde **debo**, ayı. Kürtçe **dıbbo** da ayı imiş, Süryanice veya ona benzer bir kaynaktan alıntı olmalı.[41]

Ayının Arapçası da **dubb** دُبّ. Buna karşılık dâbbe'nin دابّة Arapça sözlüklerde açıklaması yok. Kıyametten, mahluktan, altmış arşından, Süleyman'ın mühründen, Musa'nın asasından bahsetmişler, ama filolojik malumat hak getire. Bir tanesi bile değinmemiş ayı meselesine.

Telsiz telefon oyununu anımsatıyor biraz. Biri birine anlatmış, o da birine anlatmış, o da birine anlatmış. Geriye başı sonunu tutmayan bir Arapça düşük cümle kalmış. Arzdan dabbe çıkardık, ki konuşacak, ayetlerimiz, ama kesin değil, onlar, ehem…

Tiryakisi için not

Ayrı bir konu, lafı açılmışken değinelim. Yeni Ahit’in Kehanet kitabındaki mahluklar için **thêrion** θήριον demiş. Esasen ejderha demek, yani dragon dedikleri efsanevi sürüngen, ya da büyük yılan. **Thêriakê** θηριακή eski Yunan tıbbında yılan zehiri, ayrıca Pontos kralı Mithridates’in çeşitli zehirleri karıştırarak elde ettiği panzehirin adı.

Arap ve Acem tıbbına **tîryâk** تيرياق aynen bu şekilde geçmiş, hem zehir hem panzehir olan madde. Divan şiirinde afyon için kullanılan bir ıstılahtır. **Tiryâkî** de afyon bağımlısı demek.

Bir şey hem yılan hem ayı nasıl oluyor, onu bilmem, bana sormayın.

13 Aralık 2012

Allah Yok Demekle İş Bitmiyor

Ateist bir internet dergisinin sorularına cevap

Sizi dinlerin insan yapısı olduğuna, dolayısıyla tapınılacak bir tanrı, yaratıcı olamayacağını düşünmeye zorlayacak, sorgulamanızı başlatacak bir nedeniniz oldu mu? Nasıl veya neden ateist oldunuz?

Her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten fakat bir insanın kişiliğine ve duygularına sahip olan bir Tanrı fikri, daha ilkokul dördüncü sınıftayken bana çok çocukça gelmeye başlamıştı. O zamandan beri de bu görüşüm hiç değişmedi. Bırak aklı başında bir insanı, bir çocuğun bile böyle saçma bir fikre nasıl inanabileceğini asla anlayamadım.

Ateizme geçişte ne gibi zorluklar yaşadınız? Ermeni camiasından aldığınız tepkiler neler oldu?

Herhangi bir zorluk yaşamadım. Babam kültürlü ve açık fikirli bir insandı. Din hakkında görüşlerini bizle hiçbir zaman paylaşmadı, ama benim düşüncelerimi saygı ve anlayışla karşıladı. Annem dindardır; halâ tanrıya dair saygısız bir şey söylediğimde kızar, azarlar.

Çoğu ateistlerden farklı olarak siz din felsefesi ve ilahiyat konusunda bir hayli bilgili ve meraklısınız. İslam dininin kaynakları konusunda çoğu Müslümandan fazla bilginiz var. Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm ve Zerdüştçülük konusundaki tartışmalara giriyorsunuz. Bu ilginizin nedeni nedir?

Din sonuç olarak binlerce yıldan beri insanoğlunun en önemli kültürel etkinliklerinin odak noktasını oluşturmuş. Bu geleneği tanımaz ve anlamazsan insana dair pek çok şeyi es geçmiş olursun. Bu yüzden ilk gençliğimden başlayarak dinî konularda çok şey okudum. Lise sondayken Avrupa ortaçağının en önemli spekülatif düşünürü olan Thomas Aquinas'ın dört bin küsur sayfalık Summa'sını okudum. Üniversitedeyken din tarihi, Eski Yunan dini, Protestan reformu vesaire ile ilgilendim. Son zamanlarda İslami hadis literatürü ile Yahudi Talmud'unu epey inceleme fırsatım oldu.

Bunlar harikulade derinliğe sahip ilginç konulardır. Bir yerde “din” fikrinin, akıllı birtakım insanları neden ve nasıl bu kadar meşgul ettiğini anlayabiliyorsun.

Peki bu ilgi bir tür “tanrı arayışı” mı? Tanrıtanımazlığınızdan şüpheye düştüğünüz anlar oldu mu?

Hayır değil, hiç öyle bir şüphem olmadı. Bir insanî faaliyet olarak dinin önemini ve çekiciliğini anlıyorum elbette. Ama o organize dinlerdeki “seven, kızan, döven” tanrı fikri bana gülünç geliyor. Aptalca geliyor. Adeta insanlığın çocukluk devrine ait bir masal motifi. Bir bakıma, o ilkel “tanrı” fikrinin gidermeye çalıştığı ruhsal ihtiyacı başka ne türlü karşılayabiliriz diye düşünüyorum diyebilirsin.

Sonuçta “Allah mallah yok” demekle iş bitmiyor. Bunca insanı “Allah” fikrine cezbeden şey ne? Bunu anlamadan, “din” adı verilen zararlı ideolojiyle etkili bir şekilde mücadele edemezsin.

13 Aralık 2012

Yalan Bu Ülkenin İliklerine İşlemiş

Radikal *Gazetesinde çıkan röportaj. Bahadır Alpbuğra sordu.*

Sizin için ‘ Türkiye’nin en provokatif aydını’ gibi bir tanımlama yapılıyor. Gerçekten de Sevan Nişanyan provokasyon peşinde mi?

Hayır, sadece kendisine ve okuruna karşı dürüst olmaya çalışıyor. Provokatif olmak ya da olmamak gibi bir derdim yok. Gerek siyasi, gerek kültürel konularda yalan söylememeye çalışıyorum, hepsi bu kadar. Yalan konuşmadığınız zaman insanların damarına basıyorsunuz. Çünkü öylesine korkunç bir şekilde iliklerine kadar işlemiş, yalanla yaşayan bir toplum ki bu, kendinizi biraz olsun yalandan arındırmaya çalışmanız insanlara tuhaf geliyor. Şaşırtıcı geliyor.

Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar mı diyorsunuz…

Köyden kovarlar mı bilmiyorum ama Türkiye’nin kültür işlerini tekeline almış çevrelerinden kovarlar.

Türkiye’yi korku imparatorluğu olarak tanımlıyorsunuz. Kim kimden korkuyor?

Türkiye’yi değil, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nden söz ediyorum. Bu, “Halkı korkutuyorlar” anlamında değil, yanlış anlaşılmasın. Yönetenlerin kendileri bir korku içinde. Devleti idare edenlerin en temel içgüdüsü korkudur çünkü.

Neden korkuyorlar?

Kendilerinden, hakikatlerden, insanlardan… Ta Cumhuriyet’in ilk günlerine dayanan bir şey bu. Korku iliklerine işlemiş. Gerek düşünsel gerek idari ve icrasal alandaki davranışları korku üzerine kurulmuş olan bir devlet yapısı bu. Tabii halka da sirayet ediyor.

Peki ya siz? Siz korkmuyor musunuz?

Bir şekilde kişiliğimden, belki de aldığım eğitimden dolayı bu korkuyu biraz olsun aşabilmiş olmam, sıra dışı geliyor insanlara. “Bu adam bizden değil mi?” duygusuna kapılıyorlar. İnsan olan bazı şeylerden elbet korkar. Ama Türkiye’de insanların korktukları komik şeyler...

Son zamanlarda tehdit ediliyordunuz. Aldığınız tehdit ve hakaret mesajlarını da yayımlamıştınız…

Bu tehdit mesajlarını ileten insanların birçoğuyla yüz yüze karşılaştığınızda, aslında korkmuş birer çocuk olduklarını görüyorsunuz. Ana avrat küfrederken aslında içlerindeki korkuyu dışa vuruyorlar. Onlarla dürüst bir şekilde konuştuğunuzda, ummadıkları bir yönden karşı çıktığınızda, o kadar hızlı dönüyorlar ki şaşarsınız. “Seni keseceğiz, öldüreceğiz” diyen insanla beş dakika konuşmak yetiyor çoğu zaman.

Kitabınızda da Susurluk mahkûmlarıyla birlikte aynı koğuşta rakı sofrası kurduğunuzu anlatıyordunuz… Bu ‘hızlı dönüşümle’ çok sık karşılaşıyorsunuz herhalde.

Buna benzer o kadar çok hikâye var ki... Kötü gibi görünen insanlarla tek yapmanız gereken şey, “Gel hadi, bak bağrım açık. Silahsızım, konuşalım” demek. Bunu yaptığınızda o kadar hızlı insan kazanıyorsunuz ki. Mesela Yusuf Halaçoğlu ile meşhur televizyon programından iki gün sonra da Trabzon’da ülkücülerin ağırlıkta olduğu bir kitabevine gittim, tek başıma, kitaplara bakmaya. Beni tanıdılar. “Aa hocam hoş geldin” dediler. Oturduk sohbet ettik.

Anlattığınız seyahatlerde sık sık ölümle burun buruna geldiğinizi okuyoruz. Bu yaşadıklarınız hayata ve olaylara bakış açınızı değiştirdi mi?

Birkaç kez ölümle yüz yüze geldim. İnsan kanıksıyor bir yerden sonra. Bu da bambaşka bir rahatlık getiriyor, dünyaya karşı daha rahat olmanı sağlıyor. Hayatı ‘piyangodan çıkmış bir ödül’ gibi yaşamaya başlıyorsun. Bu da daha olgun bir insan olmana hizmet ediyor. Kitaptaki hikâyelerde başka insanların kanını donduracak olaylar var, bana artık komik geliyor.

Bir de çok tartışılan, İzmir ’de diktiğiniz anıtmezar mevzuu var. Bu kadar görkemli bir anıtı haklı olarak insanlar yadırgıyor. Ben de açıkçası nedenini merak ediyorum.

(Gülüyor) Aslında o kadar görkemli, şaşaalı bir şey değil o. Orada beni heyecanlandıran dağı oyma hadisesiydi. Çok da zor bir süreçti, üç sene uğraştırdı bizi.

Bürokratik engeller de çıktı tabii.

Onlar umurumda bile değil. Benim için Allah’ın dağını oymak daha zor ve daha önemli bir şeydi. Neden yaptım? Güzel olduğu için, güzellik penceresi açabilmek için yaptım. İnsanlara bunun yapılabileceğini kanıtlamak için. Ayrıca iki bin sene boyunca orada duracak. Farkında mısın bilmiyorum ama artık hayatımızdaki hemen hemen her şey, fikirler, eserler gelip geçici… Plastik. Çok kısa zamanda yok olacak ve unutulacak şeyler. Türkiye Cumhuriyeti’nin yüz yıl sonraya hiçbir eseri kalmayacak. O yüzden kalıcı bir şey yapmak, daha cazip geldi. Orası benim mezarım değil. Oraya gömülmek gibi bir davam da yok. O, içinde yaşadığımız bu hayatın adiliğini, ucuzluğunu, basitliğini aşabilecek bir şey.

Bir diğer dikkat çeken husus da, Kemalizm eleştirisi yaptığınızda belirli bir kesimin yükselen desteği, ibre yönünü Hz. Muhammed’e ve din algısına çevirdiğinde etkisini kaybetmesi. “Aman benim kutsalıma laf söyleme” düsturundan mı olsa gerek bu?

İnsanların gerçek duygu ve düşünceleriyle kamuoyu önünde savunmak zorunda kaldıkları tavırlar arasında bir uçurum var bu memlekette. Bir kesimin kutsal saydığı putlara dokunduğunuz zaman bir yaygara koparılıyor. Fakat benim hiç şaşmaz bir şekilde gözlemlediğim, her türlü puta tapan kesimde, insanların çoğunluğu kalplerinin içinde derin bir arayış içinde. İslami kesimde bana karşı bir kampanya ortaya çıkarmaya çalıştılar. Bunun gerçek dünyada bir karşılığı olduğuna inanmıyorum. O linç kampanyasını başlatan, öldürülmemi, tehcir edilmemi söyleyen arkadaş Ankara’daki kitap fuarında yanıma oturdu, beni ikna etmeye çalıştı. Ama

için için kastettiği şey başkaydı. “Sen beni ikna et, bana anlat ne olur” diyor. O da bir arayış içinde. Türkiye’deki herkes gibi.

Son günlerde yaşananların size yansıması nasıl oldu?

Tahmin edeceğinizin aksine destek gördüm, Twitter’da takipçi sayımda inanılmaz bir patlama oldu... Bunların yüzde 99’u iyi niyetli bir şekilde anlamaya çalışan insanlar. Yani iyimserim Türkiye hakkında. Türkiye’de bilgiye aç genç insanlar var. Ve bana öyle geliyor ki, yazılarım onlara iyi geliyor.

Umutlu musunuz peki?

Çok! Türkiye’de büyük bir cehalet, kamu söyleminde bir boşluk, kamuyu da işgal etmiş çirkin söylemler var. O söylemleri aştığınız zaman insanların kalbi temiz aslında.

Neredeyse bütün dünyayı gezdiniz, sonra döne dolaşa Şirince’ye geldiniz…

Şirince dünyada bir benzeri olmayan yer. Burada kendimi verimli hissediyorum. Hem yapı hem de entelektüel alanda. Memlekete hayırlı işler yaptığımı düşünüyorum.

Ve 21 Aralıkta da pek çok kişi oraya akın edecek…

Valla kıyamet hikâyesini çıkaran ben değilim. Ama madem ortaya çıktı, “Buyurun eğlenelim” dedim. İnsanları davet ettim. Kamuoyunda “Bunu ticari amaçlı ortaya çıkardılar” gibi bir fikir oluştu. Belki de öyledir ama ben buna bulaşmak istemediğim için otelimin o gün tamamen ücretsiz olduğunu ilan ettim. Kıyamet hengâmesinden para kazanmak gibi bir ucuzluğa düşmeyeceğimi söyledim. O gün aynı zamanda benim doğum günüm, küçük bir partinin de güzel olacağını düşünüyorum.

O gün Şirince’de yer bulmak mümkün olmayacak galiba.

Ben korkuyorum açıkçası “Nerede yatırabilirim bu insanları” diye. Çadırınız varsa getirin. Çünkü çok fazla insan gelebilir. Hatta gelecekseniz yatağınızı yorganızı da beraberinizde getirin.

14 Aralık 2012

Agos Röportajı: Deli Değilim, Haddinden Fazla Rasyonelim

Otobiyografinizi neden şimdi yayımlama gereği duydunuz?

Türkiye'de çok az insana nasip olacak şekilde ilginç şeyler yaşadım. Çok farklı çevrelerde bulundum, çok insan tanıdım, maceralara girdim. Kafamda toparlamak ve "Ben kimim?" sorusuna cevap vermek için yazdım. Güzel bir kitap çıktı ama soruma yanıt olmadı.

Peki, kimdir Sevan Nişanyan? Mesela bir deli diyebilir miyiz?

Deli numarası yapmayı bazen seviyorum ama deli falan değilim, haddinden fazla rasyonel bir insanım. Cesur olduğumu söylüyorlar ama buna da inanmıyorum. Nişanyan, sınırları zorlamayı sever; herkesin sınır gördüğü yeri ben fırsat olarak görüyorum. Herkesin "Aman buradan öteye gitmeyelim" dediği yere gitmeyi seviyorum. Sınırı zorladığın zaman yeni şeyler keşfediyorsun. Sınırı zorlamak için sınırın ötesinde canavarlar olmadığını anlamak lazım. Herkesin bundan ötesi karanlık dediği yeri ben fırsat görüyorum. Bir risk almıyorum aslında.

Peki, sınır kabul edilenlerin ötesinde tehlike yok mudur?

Keşke olsa. Tehlike arıyorum aslında ama bulamıyorum. Doğa kanunları her yerde aşağı yukarı aynı şekilde işliyor. Dolayısıyla sınırı geçince de yeni şeyler olmuyor, yine kendinle karşılaşıyorsun. Bu da üzücü bir şey…

Tehlikeler atlattığınızdan bahsediyorsunuz. Şans eseri yaşadığınızı mı düşünüyorsunuz?

Dersim'de tutuklandıktan sonra sağ kurtulmam mucizeydi, hâlâ da bunu çözebilmiş değilim. Kitapta çok üstü kapalı olarak anlattığım İngiltere'de tutuklanma olayım var. Mantıken hayatımın orada sona ermesi gerekiyordu. 1986'da Ali Nesin ile birlikte hapse girdik, savcı kırk küsur yıl hapis istedi bizim için. Hâkim yarısını verse yine yirmi yıl eder. Bunları atlattıktan sonra biraz daha farklı bakıyorsun hayata. Öyle veya böyle öleceğiz, bunun ne zaman olacağı belli değil. Bunun tedbirini almanın fazla bir manası yok.

Risk ya da tehlike ile başa çıkmanın yöntemi soğukkanlılığını korumaktır. En zor duruma düştüğünde, etrafın canavarlarla çevrili olduğunda çıkış yolu nerededir ve o yola nasıl ulaşırım diye düşünmek gerekir.

Siz bunu başarabiliyor musunuz?

Bela ne kadar büyükse ben o kadar soğukkanlı ve rasyonel oluyorum galiba. Rasyonellik nedir, ondan da emin değilim. Çıkmaz bir durum ile karşılaştığım zaman kendime bir hikâye anlatıyorum. “Yenilmezim” diyorum, öyle deyip inandığın zaman da gerçekten yenilmez oluyorsun.

Kitapta Ermeni olduğunuz için yaşadıklarınızdan da bahsediyorsunuz…

Ermeniliğimi yakın yıllara, son 10 yıla kadar çok fazla önemsemedim. Dönüp baktığım zaman görüyorum ki Türkiye’de oluşan kişiliğimde Ermeni olmam önemli bir rol oynamış. Ermeni olmasaydım, bu adam olmazdım. Bunu şimdi daha net olarak görebiliyorum. yirmi yıl önce sorsaydın böyle demezdim.

Nasıl?

Türkiye’deki öküz bir milliyetçilik var ve bu herkese işlemiş durumda. Bu tarz bir düşünceyi Ermeni olarak paylaşmam imkânsızdı. Ortaokul yıllarımda fark ettim kendimi bunun dışında hissettiğimi. Çağdaş kılıklı Türk faşizminin yuvası olan bir okulda okudum. Sabah akşam antlarla, kitlesel histerilerle yaşanılan bir yer. Hiçbir zaman kendimi ona ait hissetmedim. Ona ait hissetmeyince de dışarıda duruyorsun bir şekilde ve yalnız kalıyorsun. O yalnızlığı taşıyabilmek için kendini güçlendirmen gerekiyor, yoksa ezilirsin.

‘Öküz milliyetçilik’ sizi özgüven sahibi mi yaptı?

Evet. İyi geldi bana. Hepimizin aklında olan diğer alternatifi denedim: Git ABD’ye kendini kaybet, orada sıradan bir insan olarak yaşa. Gittim, bunu denedim, 10 yıl ABD’de yaşadım. Ama sonra geri döndüm. Ailemin diğer tüm fertleri ABD’ye, Kanada’ya göçtü, sadece ben kaldım Türkiye’de.

Buradaki mücadele bana daha iyi geldi, bu mücadele beni güçlendirdi, sağlamlaştırdı.

ABD'den Türkiye nasıl bir yer olarak gözüktü size?

Gittiğimin ilk iki yılı saçma bir şekilde Türk milliyetçisiydim. O sırada Kıbrıs davası vardı, biz Türk öğrenciler olarak Türkiye'nin haklı olduğuna anlatmak için gösteri yaptık. "Amerikalılar hiçbir şey bilmiyor Türkiye hakkında, önyargılarla davranıyor" diye düşünüyorduk. Türkiye'de kendimi muhalif olarak görürken orada "Biz Türk'üz" deme ihtiyacını hissediyorsun. Sonra orada kendimi güvende hissedince Türkiye ile daha ciddi ilgilenmeye başladım. Üniversite ikinci sınıftayken Türk tarihi, İslam tarihi okudum, Arapça öğrendim. Bunlar Türkiye'yi yeniden kavrama emeğinin ürünleri olarak ortaya çıktı.

Türkiye'ye döndünüz sonuç olarak. Pişman oldunuz mu hiç?

Hayır. Memnunum Türkiye'de olmaktan. Tabii ki karamsarlığa kapıldığım, "Allah belasını versin bu memleketin" dediğim günler de oldu. Ali Nesin'le askeri mahkemeye düştükten sonra bana beş yıl pasaport vermediler. "Lanet olsun, ne işim var bu memlekette?" duygusu Türkiye'de yaşayan herkesin dönem dönem kalbinden geçen bir duygudur. En çok o zaman kapıldım bu duyguya. Türkiye zor bir yer, insanı köreltir, farklı olana acımaz. İnsanları birbirinin ayağından tutup zorla aşağı çekmeyi spor saydığı bir ülkedir. Türkiye'de yaşayıp da "Acaba burada yaşamakla doğru mu yapıyorum?" sorusunu kendine sormamış kimse yoktur. Ama dönüp baktığımda iyi ve renkli bir hayat yaşadım. Birçok konuda çok başarılı oldum. Farklı olduğum halde ayakta kalma mücadelesi bana çok şey kattı.

Türkiye'de en çok tartışılan isimlerden birisiniz. Bugüne kadar hiç pişman olduğunuz bir şey yaptınız mı?

Hiç şüphesiz binlerce hata yaptım. Ciddi olarak pişman olduğum tek şey çok fazla sayıda insanı unutmuş ve kaybetmiş olmaktır. Anormal denebilecek sayıda insanla tanıştım, pek çoğuyla samimileştim, ama çoğu kayboldu hayatımdan. Uzun vadeli arkadaşlığı ancak üç-beş kişiyle koruyabildim. Kitabı yazarken fark ettim ki yüzlercesinin adını bile

unutmuşum. Her tanıştığın insan senin için bir var oluş alternatifidir. Dolayısıyla her kaybettiğin insan senin hayatından bir şeylerin eksilmesi anlamına gelir. Müjde ile olan hadisedeki pişmanlığım ise, köpeklerin eline kemik vermiş olmak. Birilerinin bunu istismar etmesine, sömürmesine fırsat verdik. Büyük bir aptallıktı bu anlamda. Eşimi de kendimi de eleştiriyorum, ikimiz de suçluyuz.

Gençliğinizdeki Türkiye ile bugünkü Türkiye arasında ne fark var?

Son aylarda dil araştırmalarım için eski gazete koleksiyonları ile uğraşıyorum. 20. yüzyıl Türkiye için siyasi söylem düzeyinde korkunç bir dönem. Kamu söylemine egemen olan yalanların boyutu korkunç. 1960'ların gazetelerine baktığın zaman tiksiniyorsun. Oradaki fanatik, aptalca bir milliyetçilik var. Devamlı olarak birilerini linç etmek peşinde, vatan hainlerini gebertmekle meşgul. Bugünkü Türkiye, eskiye bakınca daha açık fikirli, çok yol almış gözüküyor. Entelektüel zümre bugün daha kaliteli, çok sesli… 1960'lardaki üniversite gençliği bir linç güruhundan ibaret, başka bir şey değil. Bugün ise gençliğin de çok sesli olduğunu görüyorum.

Anadolu'nun doğusuna yaptığınız gezilerden de bahsediyorsunuz. Peki, Kürt sorununa dair ne düşünüyorsunuz?

Uzun vadede Türkiye'nin Fırat'ın doğusunu kaybedeceğini düşünüyorum. Türkiye orayı elinde tutma şansını 1999 ve 2004 arasında kaçırdı, son fırsat oydu. Türkiye'nin bugünün dünyasında, bu budalalıkla o bölgeyi kontrol altında tutabilmesi imkânsızdır. Türkiye birdenbire akıllansa bile fırsat artık kaçtı.

Bir yeri yönetebilmek için oranın vilayetindeki seçkinlerin, ileri gelenlerinin seninle duygu ve çıkar birliği olması gerekir. Bunu kaybedersen bir müddet polis gücü ile götürürsün işi, sonra da pes edersin. Türkiye bu savaşı büyük olasılıkla kaybetmiştir, bu noktadan sonra sadece daha çok kan dökülecek. Sırbistan, Bulgaristan, Arnavutluk'ta ne olduysa o olacak.

Milliyetçiliğin iyi bir şey olduğunu düşünmüyorum, Kürt milliyetçiliğinin de iyi bir şey olduğuna inanmıyorum. Keşke Türkiye, Ermenistan, Suriye ve Kürdistan'ı kendi sınırları içinde yaşatabilecek bir basirete sahip olsaydı. Ulus devlet kimseye fayda getirmemiştir. 19. yüzyılın sonunda Ermenilerin önde gelenlerinden biri "Erzurum'da kral olmaktansa, İstanbul'da vezir olmayı tercih ederim" der. Benim bakış açım da budur. Keşke Rumlar, Ermeniler Türkler, Araplar, Kürtler birlikte yaşayabilseydi. Ulus devlet felaket getirmiştir. Yunanistan bağımsız oldu da ne oldu? İstanbul'a sahiptiler, kaybettiler, Yunanistan'da bağımsızlıktan sonra yüz yıl kan banyosu sürdü. Bağımsızlık, ulus devlet güzel bir şey değil. Ulus devlet insanların özgürlüğünü, ufkunu, ekonomik fırsatlarını daraltıyor. Türkiye, ulus devlet felaketine sürüklenmeseydi bugün daha uygar bir yerde yaşıyor olurduk. Yazık ki bu süreç hâlâ devam ediyor ve maalesef Kürt bağımsızlığı da muhtemelen engellenemeyecek.

14 Aralık 2012

Ahmet Altan'ın Sesi

İtiraz

"Ahmet Altan'ın sahte Müslümanlık sevgisi" demek biraz insafsızlık olmuş sanki. Ahmet Altan'ın "iyi dindarları severim" derkenki samimiyetinden şüphe etmek için bir neden görmüyorum.

Cevap

Retoriği o kadar etkili kullanan birinin "samimiliği" meselesi her zaman tartışılır. Dil kudreti, bazen kalbin belirsizliklerini örter çünkü.

Ahmet Altan'ın sesi, zihinsel ve ahlaki bir çöl olan bu memlekette peygamber sesi gibidir. Kıymetini bilmeli.

Peygamber sesine sahip birinin sahte tanrılara ara sıra hulus çakması belki de o yüzden rahatsız ediyor bazılarımızı. "Hoşgörü yapmak" çoğu insana yakışır belki, ama peygamber sesine sahip olanlara yakışmıyor.

16 Aralık 2012

“Kendini Türklere Sevdirmeye Çalışan Ermeni Modelinden Oldum Olası Hazzetmedim”

“aşağıdan” *adlı e-derginin 1 Ocak sayısında çıkan röportajım.*

Bugüne dek söylediklerinizin kıyamet dışı nedenlerle yayınlanamadığı oldu mu? Kısacası, şahsi sansür tarihiniz nedir?

Doğrudan sansür sansürün hantal biçimidir, genellikle çok işe yaramaz. Yanlış Cumhuriyet kitabım yayınevlerinin ödü koptuğu için 2008’e dek on üç yıl yayımlanamadı. Ama sanırım yeterince kararlı olsam yayınlamanın yolunu bulurdum. Bir kitabım Allah’a ve peygambere dokunduğu için, bir başka kitabım feministlere dokunduğu için yayınevlerince reddedildi. Ama sonuçta bir yerden olmasa başka yerden çıkış yolu buluyorsun.

Asıl kahredici olan sansür yöntemi, son devirde iyice uzmanlaştıkları yöntem, itibarsızlaştırma. Biliyorsunuz yakın dönemin en alçakça itibarsızlaştırma kampanyalarından birine maruz bırakıldım. Yaptıklarıma ve söylediklerime söyleyecek söz bulamadıkları için bel altından vurdular, başta Hürriyet gazetesi ve o zamanki genel yayın yönetmeni olmak üzere. O yetmedi, Şirince’de yaptıklarıma dair bin türlü yalan haber yaydılar. Geniş bir kesim üzerinde etkili olmayı da başardılar maalesef. Öyle olunca sansüre gerek yok. Sen istediğin kadar konuş, söylediğin duyulmaz oluyor. İnsanlar kulaklarını ve gözlerini kapatıyor. Ya da söylediğini bir tür çarpıtma tünelinden geçirip algılıyor.

Çıktığınız televizyon programlarına “gökten indirilen” cezalarla birlikte düşünüldüğünde sizin için memlekette yasak bölgelerin sayısı gittikçe artıyor. Sizse sözü sivrileştirmekten korkmuyorsunuz. Bir entelektüel olarak bu bir strateji mi?

Alakası yok. O tip “stratejilerle” kaybedecek vaktim yok. Zaten ince stratejilere pek aklım ermez. Doğru olduğuna inandığım neyse onu söylüyorum. Şöyle bir temel iyimserliğim var: kafasındaki şablonlar ne olursa olsun insanların özünde dürüst olduğuna, hakikatin ve samimiliğin sesini duyunca tanıdıklarına inanıyorum. Yani putçu zümre istediği kadar

bağırıp çağırsın, yasaklamaya çalışsın, yeterli sayıda insan her zaman söylediğini duyuyor. Duyunca da senin haklı, onların haksız olduğunu idrak ediyor.

Kitabınızda Hrant Dink'le ilgili bölümde Dink'in "ürkek" tavrına değiniyor kendi tavrınızı farklı bir alanda konumlandırıyorsunuz. Sizce Cemaat ve Ermenilerin korumacı tavırları Türkiye'de azınlık olmanın "olmazsa olmazı" mı?

Lütfen yanlış anlaşılmasın, Hrant'ın cesaretini ve yaptığı işin büyüklüğünü inkâr etmedim ve etmem. Sadece bir üslup farkından söz ettim kitapta. Türklere kendini kanıtlamaya ve sevdirmeye çalışan Ermeni modelinden oldum olası hazzetmedim. "Bak ben dostum, yüreğim temiz, dolma ve topik yerim, eskiden ne de güzel komşuyduk" muhabbeti beni iğrendiriyor. Yok kardeşim, iyi olduğumu sana kanıtlamak gibi bir derdim yok benim. Sen hele bana kanıtla senin iyi olduğunu.

Aslında "peygambere hakaret" diye lanse edilen konu üstüne çok konuştunuz, sizi izleyenler de görüşlerinizi duydular. Ama benim merak ettiğim başka bir konu var. Siz hayatınız boyunca, aykırı biri olmanıza rağmen sizle oldukça karşıt kişilerle iletişim kurabilmişsiniz. Türkiye'deki "aydın" diye anılan kesime baktığımızda ise hep kitleleri karşılarına düşman olarak aldıklarını görüyoruz. Bu bağlamda siz Türkiyeli aydın ve evrensel anlamda aydını nerede konumlandırıyorsunuz?

Tabii Türk aydının tarihsel ve sınıfsal problemleri var, toplum çoğunluğuna yabancı olmaları ve çoğunluk tarafından öyle algılanmaları ciddi bir handikap. Ben bu hususta biraz farklı bir konumda olduğumu düşünüyorum. Bir kere Cihangir'de oturmuyorum, Anadolu'nun bir dağ köyündeyim yirmi seneden beri. Memleketin aşağı yukarı her karışını yakından tanıyorum, 800 küsur ilçenin en az 750′sinde bulunmuşum. Yazarlığımın yanısıra esnafım, çarşı dilini de iyi konuşurum. Popüler İslami lisanı ve onun arkasındaki literatürü sanırım hiçbir Cihangir aydının tanımadığı kadar tanırım. Belki bu yüzden konuştuğum zaman standart "aydın" dilinden farklı bir dil konuştuğum fark ediliyor. Bir nebze belki daha iyi duyuluyor söylediklerim.

Agos'tan Taraf'a oradan da tekrar kendi mecranıza dönüş yaptınız. Başkasının alanına yazmak sizi tedirgin eder mi? Blog'unuzda, yahut kendi yönettiğiniz bir mecrada yazarken daha rahat hissediyor musunuz?

Fark etmez bence. Organize ortamlarda bazen tutukluk yapıyorum, doğru, arızaya yol açtığı oluyor. Ama söyleyecek bir sözün varsa, hangi ortamda olursa olsun söylemenin yolunu bulursun, kaygılanmaya gerek yok.

Medya artık tam anlamıyla bir endüstri halini aldı denebilir. Cihangir de özellikle ana akım medyanın, kısa vadeli işleri için kahveden yevmiye karşılığı adam topladığı bir yere dönüştü. Hiç o kahvede olmayı arzuladığınız olmuyor mu? Belki bir dizi senaryosu gelir, belki bir film. Mahlas kullanmak da serbest.

Medyadan uzak durmak daha iyi sanırım. Yorar insanı.

İnsan bedeni ve emek üstüne tartışma uzun yıllardır süregeliyor. Geçtiğimiz günlerde Redhack grubu adına bağlanan bir sözcü radyo yayınında vesika alan kadınların sayısının artmasından yakındı. Bunu ahlakçı bir tavır olarak mı yorumluyorsunuz? Beden emek ilişkisine bakışınız ne?

Fuhuş sektörü özellikle Türkiye gibi ülkelerde, polisin kontrolünde iğrenç bir köle ticaretidir. Doğu blokunun çöküşünden sonra kısa bir süre o sektörde serbest piyasanın koşulları ortaya çıkabilecek gibi göründü. Sonra tekrar kontrol altına aldılar. Bugün bağımsız çalışan bir kadının dürüstçe fuhuştan geçimini temin etmesi imkânsız gibidir. O yüzden Redhack'çi arkadaşın, söylediğini belirttiğiniz sözü hakkında siyah beyaz bir yargıda bulunmak kolay değil.

Yoksa doğal olarak fuhşa ahlaki bir itirazım yok. Para karşılığında beynini satmaktansa amını satmak daha masum bir iş şüphesiz.

Şirince'de sular duruldu mu sizin için? Hukuki olarak devam eden bir süreç var mı?

Yerel mahkemede karara bağlanmış, Yargıtay'da kesinleşmeyi bekleyen yaklaşık 18 yıl hapis cezam var. Beş mahkûmiyet sit alanında izinsiz inşaat, galiba dört tane mühür fekki, iki tane orman alanında izinsiz işlem, bir iki tane de devlet memuruna hakaretten. Yargıtay'dan karar çıkar mı, çıkmaz mı, ne zaman çıkar, bir bilgim yok. Ama bundan gayri iki seneden beri üstüme varmıyorlar. İnşaata tam gaz devam ettiğim halde.

Aslanlı Yol çok mühim, açıkçası DVD'deki belgesel çalışması da yeni olan şeylerin çoğu zaman korkutucu olmadığının habercisi. Bugüne dek yayınlayamadıklarınızı yeni medya aracılığıyla paylaşmayı düşündünüz mü hiç?

Bugüne dek yayımlamak isteyip de yayımlayamadığım bir şey olmadı, Allaha çok şükür.

Ülkenin neredeyse tüm tabularına dokunmuş, kavga edilmesi gereken tüm kurumlarla kavganızı etmişsiniz. Ama ben sizin çıkışlarınızda hep uzun zamana yayılan bir tavır seziyorum. Güncel siyasete pek kapılmıyorsunuz. Bunu bir çeşit korumacılık olarak mı görmeliyiz?

Türkiye'de güncel siyaset kısır bir kasaba dedikodusundan öteye gitmiyor. Severim ara sıra dedikoduyu da, üzerinde kalem oynatmaya değmez kanımca.

16 Aralık 2012

İlyas Peygamber

Bir arkadaşıma Berlin'den email.

M 70 küsurda tapınağın yıkılmasından sonra Yahudilik 500 yıl süren muazzam bir entelektüel-edebi-felsefi üretim dönemine girmiş. Tamamen dönüşüp bambaşka bir din haline gelmiş. Tevrat ise bu yeni dine uyum sağlaması için akıllara seza bir tefsir/tevil operasyonuna uğramış. Talmud hakkında sandık yüküyle kitap edindim Berlin'de. Hakikaten şaşırtıcı bir literatür; cehaletime bir kere daha hayret ettim. Bence Muhammed "Tevrat" adını verdiği kitabı görmemiş bile. İçeriği hakkında hiç bilgisi yok. Ama rabbiler dönemi tartışmalarından (yüzeysel de olsa) haberdar. Ölüm Meleği, kıyamet alametleri, Hızır ve Musa hikâyeleri vs. vs.

*

İlyas hakkında kitap okuduğumu yazmıştım. Muazzam ufuk açtı. Yazı yazmak istedim, vallahi toparlayamadım. Yirmi sayfa yazıp vazgeçtim. Daha çoooook okumam lazım.

İlyas apaçık kötü bir adam. Asosyal ve zalim. İsrailoğullarına sadece lanet ve felaket getirmiş. Ama aynı zamanda tüm peygamberlerin en popüleri, en sevileni. Bu paradoks üzerine bilsen neler neler döktürmüşler. "Bilinemeyen"in imana dönüşmesinden tut da tasavvufu ya da Hıristiyan mistiklerini anımsatan batınî sırlara dek. 3. yüzyılda Rabbi Yoşua b. Levi bir sürü İlyas paradoksu anlatmış. Ortak konusu: "bilinemeyen"i ahlak felsefesine (rasyonel bir yaşam düzenine) nasıl sığdırabilirsin?

Kuran'daki Hızır hikâyeleri Rabbi Yoşua mesellerinden aktarma. Vallahi tevil edecek tarafı yok: besbelli yarım yamalak dinlemiş, bir şey anlamamış, üstelik isimleri karıştırmış.

*

Gitgide o kanıya varıyorum ki 7. yüzyıl öncesi Arabistan'da durum cahiliye filan değil. Hakim dinler Hıristiyanlık ve Yahudilik. Daha doğrusu, merkezi

otoritenin yokluğunda, bu iki dinin marjinal ve deforme bir sürü biçimi. Mekke'nin çoktanrılılığı ise besbelli - ülkenin en gelişkin ticari kenti olmaktan ileri gelen - bir tür esneklik/laiklik politikası. Bütün Dolayısıyla dine dair bir ölçüde umursamazlık, gevşeklik, imansızlık vs… [eksik]

19 Aralık 2012

Tanrının Anlaşıl(a)mazlığı

Aynı yazışmanın devamı.

1) Egemen bir düşünce sistemiyle mücadele ediyorsan elbette onun zaaflarına ve hatalarına yükleneceksin. Bu demek değil ki o sistem sadece zaaf ve hatadan ibarettir. Ama zaafı ve hatayı itiraf etmedikçe adil (ruhen cömert) bir diyalog mümkün değildir.

2) Elbette Zerdüştçülüğün veya Budizmin de pek çok hatası ve zaafı vardır; onları gülünç duruma düşüren bir anlatı kolayca kurulabilir. Bunu neden yapmıyoruz? Çünkü dinleyicilerimiz arasında bu dinlerin kusursuz olduğuna inanan kimse yok. O dinleri reddedenlerin ebedi işkenceyi hak etmiş günahkârlar olduğuna inanan da yok. O halde o dinlere karşı cömert olabiliriz; onların güzelliklerine de, yeri geldikçe işaret edebiliriz.

3) Kuran'da beni esas rahatsız eden şey vahşet değil; ahlaki ve entelektüel ucuzluk. Gerçek bir evrenselliğe yükselemeyen, dünyayı biz ve onlar olarak algılayan kısır aşiret zekâsı. Çıkar, korku ve ceza üzerine kurulu hidayet öğretisi. Kasaba muhafazakârlığı düzeyini aşamayan ahlak anlayışı. Peygamberin cinsel ve siyasi oportünizmi. Cehaletini lugat kalabalığıyla örtmeye çalışan cami hocası kurnazlığı. Tevrat'ın tüyler ürpertici haşmetinden de, İncil'in insani derinliğinden de, Buddha'nın spekülatif zenginliğinden de yoksun bir kitap.

4) Tevrat'ın asıl mesajı sanırım tanrının anlaşıl(a)mazlığıdır. Onun için, orada tanrıya atfedilen korkunç işleri doğrudan bir ahlaki öğretiye dönüştüremezsin. Oradaki tanrı, başa çıkamayacağın ve asla anlayamayacağın, adını anmanın bile yasak olduğu, dehşet verici bir afettir. Bundan yola çıkıp, en azından Milat sonrası dönemde, nasıl olup da dünyanın en entelektüel, insanî ve felsefi dinini inşa etmişler, esas ona bakmak lazım.

5) Tüm ilkel dinlerin (şamanizm, en erken Yunan dini vs.) özü sanırım Tevrat'ınkine benzer. Hepsinde de karanlık, korkunç, kanlı ve ürpertici sahneler merkezdedir. Ama Doğu Akdeniz havzasında Muhammed'den

önceki bin yıl boyunca koskoca bir evrim yaşanmış. Yunan felsefesinden hareketle Stoacılık, Yeniplatonizm, Yahudilik, Hıristiyanlık, Mithracılık, Manicilik, Gnostikler vs. bünyesinde, o vahşi ve kanlı ilkel dini evcilleştirip ahlaki bir öğretiye dönüştürme emeği vermişler. Muhammed'i bu geçmişten bağımsız düşünemezsin. Elbette 1800 yıl önce yazılmış Musa dininden, hatta 1400 yıl önce yazılmış İlyas dininden daha yumuşak bir anlayışı temsil ediyor. Ama peki kendi çağdaşlarıyla ya da kendinden önceki 600 yılın temsilcileriyle kıyaslandığında neyi temsil ediyor?

21 Aralık 2012

Tahrif Etmişler Güzelim Kitabı

İsa'nın hayatı ve öğretisine dair eldeki en eski metin, Markos'un muhtemelen 65 yılı dolayında yazdığı anlatıdır. Bundan yaklaşık on yıl sonra yine müritlerden Mattheos ve Lukas birer yaşam öyküsü kaleme alırlar; daha doğrusu her ikisi de isimsiz bir üçüncü şahsın yazdığı yaşam öyküsünü adapte ederler. 100-115 yılları arasında Yohannes adlı birine ait dördüncü anlatı (muhtemelen Efes'te) ortaya çıkar. O tarihlerde buna benzer çok sayıda başka anlatı bulunduğu malumdur. Ancak 2. yüzyıl ortalarına doğru bu dört metin genel kabul görür, diğerleri elenir. En geç 189 yılında bu dördü, **Kutsal Kitap** (Biblion/Bible) adı verilen derlemeye dahil edilirler.

Dört anlatının her birine, Yunanca "iyi havadis, müjde" anlamına gelen *euangêlion* adı verilmiştir. Latincesi *evangelium*, Süryanicesi î ile *ewangîliyûn*'dur. İngilizce *gospel* de aynı şekilde "iyi havadis" anlamına gelir. Arapça ve Habeşçede ortak olan *incîl* biçiminin, Muhammed'den bir hayli zaman önce Süryaniceden adapte edildiğini varsayabiliriz. Süryanice /g/ sesinin Arapça ve Habeşçe /c/ye dönüşmesi standarttır. +ion ekinin düşmesinde de sürpriz yoktur. Dolayısıyla /ewancîl/ ara-biçimini varsayabiliriz. Ancak ilk hecenin nasıl değiştiğine dair tatminkâr bir açıklama bulamadım.

Görüldüğü gibi **İncil** adı verilen bu metinler, biçim ve statü itibariyle Kuran'ın değil, siret ve hadisin eşdeğeridir. [Nitekim Arapça *hadîs* حديث "haber" demektir; *angêlion* muadilidir.] Eldeki anlatımların hiç birinde, İsa'nın kitap yazdığına yahut kendisine bir kitap "indirildiğine" dair bir ibare veya ipucu bulunmaz. Müritlerinin aktardığı İsa meseller anlatır, kendisine sorulan soruları cevaplandırır, bir veya birkaç defa da kalabalıklara vaaz verir. Sözel üretimi bundan ibarettir.

Hıristiyanların Kutsal Kitap saydığı metin, toplam 120 sayfa kadar tutan bu dört incilden ibaret değildir. İsa'nın öğretisini içeren Yeni Ahit, bunlara ek olarak, *Havarilerin İşleri* adlı kronolojik anlatıyı, havarilerden beşinin çeşitli Hıristiyan cemaatlerine ve cemaat önderlerine hitaben yazdığı ileri sürülen 21 mektubu, ve nihayet, bir başka Yohannes'in kıyamet gününe dair

vizyonunu içerir. İsa’nın ölümünden 120 ila 150 yıl sonra son şeklini almıştır. Toplam 27 metindir. İnciller bunların dördüdür.

*

Kuran’da İncil sözcüğünün zikredildiği 12 yerin birçoğunda bunun (Tevrat’la beraber) “indirildiği” ya da “verildiği” yazılıdır. Hadîd 27’de Meryemoğlu İsa’ya İncil’in “verildiği” özellikle belirtilir. Meryem 30’da, Meryem’in sabi oğlu konuşarak “Allah bana kitap verdi ve beni nebi kıldı” der. Demek ki İsa’nın kitabı kendisine çocuk yaştayken “verilmiştir”.

Bu durumda iki ihtimalden birini seçmek zorundayız,

1) Kuran, bize ve erken dönem Hıristiyanlarına malum olmayan bazı bilgi kaynaklarına sahiptir; veya,

2) Kuran yazarı “İncil” adını verdiği kitap hakkında yeterli bilgi sahibi değildir. Hıristiyanların bu isimde bir kutsal kitaba inandıklarını ve bu kitabın havariler tarafından yazılmayıp bizzat İsa’ya “verildiğini” sanmaktadır. Kitabı okumamış ve muhtemelen hiç görmemiştir. Konu hakkındaki bilgisi kulaktan dolma ve üstünkörüdür. Belki de okuryazar olmadığı için “kitap” kavramı kafasında yeterince somut değildir.

Birinci ihtimal zayıftır. İsa şayet bir “kitap” yazmış veya edinmiş ise, Hıristiyanların bunu unutması veya inkâr etmesi için makul bir sebep olamaz. Faraza bazı kötü niyetli kişiler tahrifata girişmiş olsa da, muharref olan kitabı İsa’ya mal etmek isteyecekleri şüphesizdir. İsa’nın ölümünden hemen sonra yoğun tartışmalara dalan Hıristiyan liderleri arasında hiç olmazsa bazılarının, tahrif edilen kitap(lar) yerine “aslını” ileri sürmeleri, en azından bunun sözünü etmeleri beklenir. Oysa böyle bir iddia duyulmamıştır.

Dolayısıyla, ikinci ihtimalin daha güçlü olduğu kabul edilmelidir.

*

Muhammed’in Hıristiyan Kutsal Kitabı hakkında bilgisiz olması bence şaşırtıcı değil. Şaşırtıcı olan, onun ölümünden otuz yıl sonra Kuran metnini derleyenlerin halâ aynı anlatımı sürdürmesidir. Ortadoğu’nun belli başlı Hıristiyan kültür merkezleri ve milyonlarca Hıristiyan nüfus İslam egemenliği altına girdikten sonra, Müslüman liderlerin Hıristiyan kutsal metinleri hakkında daha fazla malumata sahip olmaları gerekir.

Acaba her şeye rağmen (yanlışlığını bile bile) Muhammed’in özgün söylemine sadık kalmayı mı tercih ettiler? Yoksa özgün söylemde daha feci hatalar vardı da sadece bir kısmını düzeltmekle mi yetindiler? Kuran metnindeki bariz anlatım bozuklukları ve anlam belirsizlikleri, acaba editörün silgisinin izleri midir?

24 Aralık 2012

Terakki, Rukiye, Nergis

RQY رقى fiilinin iki anlamı var. Bir: **raqiya** "(dağı veya basamağı) çıktı, tırmandı, yükseldi"; masdarı **raqy** veya **ruqiyy**. İki: **raqâ** "büyü ve efsun yaptı, muska yazdı"; masdarı **ruqye**. İki anlam arasındaki semantik bağı bulmak zor. Eldeki kaynaklarda da bir açıklama bulamadım.

Birinci anlam grubundan **merqâ** مرقىً "merdiven", **raqqâ** رقّاء "tırmanıcı," modern dilde "dağcı", **teraqqî** ترقّى "basamak çıkma, yükselme," İttihat ve Terakki'den tanıdığımız bir sözcük, "çağ atlamak" anlamında kullanmışlar. **Ruqiyye** رقيّة için de Tacül Arus sözlüğü "yükseliş" demiş.

İkinci gruptan **ruqye** رقة ve **ruqyâ** رقيا "büyü, muska". Özellikle bir hastalığı iyileştirmek için yapılırmış, ama kötü niyetle yapıldığı da olurmuş. Arapça olmayan bir dilde muska yazdırmak caiz değilmiş, ancak kem göze karşı bir Kuran ayetini veya maruf bir duayı muska edinmekte sakınca yokmuş. Büyü yapan kişiye ism-i failden **râq** راقٍ adı veriliyor.

Kuran'da Kıyamet suresi 27'de geçen **men râqin** من راقٍ ifadesi iki türlü de yorumlanmış. Türkçe çevirilerde genellikle "kim tedavi edecek? Kim ilaç yazacak? Kim çare bulacak?" üzerinden çeşitleme yapmışlar. Ama tefsir ilminin piri sayılan İbn Abbas "kim [onun ruhuyla beraber] yükselecek" diye okumuş.

Peygamberin ikinci kızı olan **Ruqayya**'nın adının hangi anlamda olduğunu gösteren bir kaynak bulamadım. "Yükseliş" mi, "büyü" mü? Bu isim Türkçede neden kesre ile **Ruqiyya** > Rukiye yazılır, onu da bilemedim maalesef.

*

Akraba dilleri de gözden geçirmek lazım haliyle.

Önce eski Asurca.[42] **Ruqqû** neymiş, "to prepare spices or perfume". Kokulu yağ veya baharat karmak, aromatik yağlardan ilaç ve parfüm

yapmak. Sıfat olarak **ruqqû** “aromatik, parfümlü”. **Bît raqqî** “parfümcü veya baharatçı dükkânı”, Türkçesi otacı olur, aynı zamanda eczacı işlevi de görür bunlar. Türevleri: **muraqqû**”perfume maker”, **narqîtu** “ilaç, şifalı ot”.

İbranicesi de aynen var. **Raqah** רקח “aromatik yağ veya şifalı ot karmak”, **riqûh** “parfüm, şifalı ot karışımı”, **reqqah** “otacı, baharat veya parfüm satan”.

Arapçada karşımıza çıkan “büyü” anlamı belli ki “aromatik yağ veya ot karışımı, baharat, buhur” fikrinden türemiş olmalı. Baharatçı ve parfümeri ile eczanenin ayrışması şunun şurasında kaç yüzyıllık yenilik ki? Hem bak, modern İbranicede eczacılık mesleğinin adını ne koymuşlar: **raqâhot**, aynı kökten, “aromatikler ilmi” anlamında! Ot = ilaç = tedavi = büyü: anlaşılır bir dizi.

“Yükseliş” anlamına akraba dillerde rastlamadım. Belki vardır da gözümden kaçtı. Belki de Sami anadilindeki ilk anlamı buydu, ama bu soyut/ilkel anlam sadece Arapçada korundu. Arasam bulurum bir şeyler herhalde ama şimdi üşendim.

Acaba “yükselme” fikri ile buhurun ya da kokunun buram buram tütmesi arasında mı anlam bağı kurmuşlar? Olabilir bak. Emin değilim ama mantıklı görünüyor.

*

Şu yukarıda geçen *narqîtu’*ya da mim koyalım. Acaba Yunanca **nárkissos** “uyuşturucu etkisi olan bir bitki, nergis” ve **nárkê** “[bir ilaç veya zehirle] uyuşturmak” ile bağı var mıdır? Bakıyoruz Frisk[43] ve Chantraine’e[44], ikisi de Yunanca sözcüklerin kökenini çözememişler, “yabancı dilden alıntı olmalı” deyip geçmişler. Vay canına, ister misin…

Nergisle narkozun akraba olduğunu biliyoruz da, Rukiye ile terakki de aynı familyadan çıkarsa şaşarım çok.

25 Aralık 2012

Müzik Dediğin Zorlamalı

"Klasik müzik sevmeye nereden başlamalı" diye soran bir arkadaşıma email.

Başından değil sonundan başlamalı belki de. Richard Strauss, *Son Dört Şarkı,* Alman vokal geleneğinin sonu ve zirvesidir. Schwarzkopf'un CD'sini 94-95'te keşfettim, belki iki sene her gün dinledim. En güzel söyleyen odur. Ama Kiri Te Kanawa'nın videosu daha hoş. Jessye Norman tüyler ürpertici. Lisa della Casa daha "eski moda". Jessye kadar kahredici değil, ama aşık olunacak bir sesi var.

"Ağır" bulununca.

Richard Strauss "ağır" mı gerçekten? Bana hiç öyle gelmiyor. Belki kulağım çok alıştığındandır. Aksine, yerçekimini ortadan kaldırıyormuş gibi geliyor.

Her türlü müziğin ama özellikle klasik müziğin tadına varmak için eşliğinde dans etmek gerek. O zaman tam hissediyorsun nasıl uçtuğunu. İyi müziğin nasıl uçurduğunu bir kez hissedince, hayatta bir daha sıradan müzik dinleyemezsin. Popüler dedikleri müzik filan feci ilkel geliyor ondan sonra: ayağını oynatır olsa olsa, ya da omuzunu, ama dalağını yerinden oynatamaz mesela.

Dört şarkıyı beş on kez dinle bence; değer. Tamamen çağdışı bir eserdir. 1948'de bestelemiş; bu tür müziğin modası geçtikten 50 yıl sonra, besteci 70 küsur yaşındayken. Bir çeşit modern dünyaya ağıttır; bir bakıma da meydan okuma.

İlk şiir ilkbahar hakkındadır. Görünürde çok basit, çok sevinçli, dümdüz bir bahar güzellemesi. Ama aslında baharın geçiciliğine dairdir. Geçiciliğidir insanın ruhunu titreten. Her notasında acı vardır.

İkincisi Eylül: Bahçe bir rüya gibi ölürken, yaz, şaşkın ve yorgun gülümser.

Üçüncüsü Uykuya Dalış: Beden gücünü yitirip dalar, sınırlarından kurtulan ruh gecenin sonsuzluğuna kanat açar.

Dördüncüsü: Akşam Kızıllığı. Günbatımının sükûnetinde, iki turna, hülyalı bir uçuşla göğe yükselir.

Herman Hesse'nin Almancası olağanüstü güzellikte.

Ertesi gün.

Buyur bu da başka türden bir şarkı. François Couperin, *Leçons de Ténèbres*. "Gece Kıraatleri" diyebilirsin istersen, ya da az zorlayarak "Teravih Dersleri". Sene 1720 dolayı. Metin Tevrat'tan Yeremya Peygamberin ağıtı. Babillilerin yakıp yıktığı Kudüs'e dair.

Benim en sevdiğim versiyonu Emma Kirkby'ninkidir, ama youtube'da bulamadım. Alfred Deller da müthiş maamafih. Üçüncü derste (dördüncü video) iyice uçmuş. Bir de René Jacobs ekledim, daha cilalı ve melodik. İkisi de erkektir ha.

Birkaç gün sonra, Bach BWV 82 kantatına "bunu sevdim, beni zorlamıyor" yorumu üzerine.

Müzik seni altüst etmiyorsa, içini dışını sarsmıyorsa iyi değildir. Zorlaması lazım.

27 Aralık 2012

İsa Ne Zaman Doğmuş?

“Şu miladi takvim ve İsa’nin doğum tarihi konusunda bizi aydınlatır misiniz?Tam olarak hangi tarihte doğmuş ve buna göre 1 Ocak’ın yılbaşı olmasıdoğru bir hesaplama mıdır?” diye soran birine cevap.

İsa’nın, bırak hangi gün, hangi yıl doğduğu belli değildir. İsa’ya ilişkin en erken yazılı bilgiler, MS 60-70 yıllarına aittir.

25 Aralık Roma takviminde kış gündönümüdür. Roma takvimi hakiki takvime göre yaklaşık 120 yılda bir gün kaydığı için, bu tarihten hareketle Roma takviminin ne zaman tesis edildiği hesaplanabilir. Miş, öyle diyorlar.

Gündönümü, altı ay boyunca devamlı azalan güneşin, niyetini değiştirip geri gelmeye başladığı gündür. Bu nedenle, Roma imparatorluğunda bir ara pek popüler olan Mithra dininde, tanrı Mithra-Güneş’in de yeniden doğuş bayramı olarak kutlanmıştır. 4. yüzyıl ortalarına doğru İsa’nın doğum günü olarak benimsenmiştir. Malaki Peygamber 4:2’de Mesih “Adaletin Güneşi” diye adlandırıldığı için, İsa ile Mithra’nın birleştirilmesinde bir sakınca olmadığı kanaatine varılmıştır.

Doğu Hıristiyanlarının birçoğu, zındıklık saydıkları bu görüşe karşı çıkmıştır. Tepki olarak, İsa’nın Ürdün Nehrinde vaftiz edilişi yortusu sayılan 6 Ocak’ı İsa’nın hakiki doğum günü kabul etmişlerdir.

Halen kullandığımız Roma takviminde yılbaşı 1 Mart idi. (O yüzden dokuzuncu ayın adı September [yedinci ay], onuncusu October [sekiz], onbirincisi November [dokuz], onikincisi December [on] olur.)

Tam olarak bilinmeyen nedenlerle Julius Caesar’ın takvim reformundan bir süre önce, belki MÖ 2. yüzyılda, yılbaşı 1 Ocak’a alındı. İsa’yla veya Hıristiyanlıkla alakası olmayan bir tarihtir.

Türkiye’de 1 Ocak’ın “noel ağacı ve noel baba” ile kutlanması, çağdaş Türk burjuvazisinin Batı karşısındaki ikircikli tavrının şahane bir simgesidir.

Not: Dikkat ederseniz son cümlede “Türk burjuvazisinin Batıya özenmesi” eleştirilmemiş. Başka şey eleştirilmiş.

29 Aralık 2012

Bulandan Korkacaksın

Hoca Rahmetullah: *Govinda, Siddhartha'nın gözlerindeki huzuru fark etmişti çoktan. "Anlıyorum ki, bulmuşsun Siddhartha" dedi. "Ama ben, hâlâ arıyorum dostum."*

O sihirli cümleye gelmiştik. Siddhartha, arkadaşına gözlerinin içi gülerek, şefkatle baktı. "Biliyorum" dedi. "Aramışsın, o kadar aramışsın ki, bulmaya vaktin olmamış."

Sevan-ı Tilmiz: Aramak daha zevkli. Bulunca ne olacak ki? Hayat boyu salak salak gülümsemiş, yatmış, oturmuş, şişmanlamış.

Hoca: *Birden haklı göründün gözüme!*

Sevan: Bulandan korkacaksın. Acımasız olur. Şüphe tanımaz. Yanlış yapanı cehenneme göndermekte tereddüt etmez.

Hoca: *Buna inanıyorsan sen de tehlikelisin.*

Sevan: Arayıp bulan yarı-kötüdür; çünkü arama sürecinin yaralarını ruhunda taşır. Aslında bulamadığını bilir. Aramaktan yorulduğu için "buldum" der.

Başkasının bulduğuyla beslenen en kötüsüdür. Tarihteki bütün kötülükleri onlar yapmıştır.

Onun için "aradım ve buldum" diyen adamı derhal ve törenle çarmıha gereceksin. Kendi zararsız olabilir belki, ama müritleri şeytanın yeryüzündeki temsilcisi olacaktır.

30 Aralık 2012

Ermeniliğin Faydaları Üzerine

Soru

“... ben kendi milletinden soğumakta olan bir Ermeni genciyim, ve bu konuda sizin de fikirlerinizi almak istedim. Bizim azınlık toplumu içerisindeki dini ve milli baskılardan çok sıkıldım, Türk erkek arkadaşım var gizli gizli yalanlarla görüşüyoruz. Ben bu kimlikten çok yoruldum..”

Cevap

Yorar tabi, bilmez miyim :)

Gene de büsbütün reddetme. Belki şu anki mücadelelerini aştığında daha iyi anlarsın değerini.

Türk kimliği, yüzyıllar sürmüş zorbalıkla sakatlanmış bir kimliktir. Düzelmesi – eğer düzelirse – çok zaman alacak.

Zorbalık fırsatı bin yıldan beri elinden alınmış, o yüzden kendi becerisi ve çalışkanlığı dışında hiçbir güce güvenmeden ayakta durmaya mahkûm olan bir kültürün değerini gözardı etme.

30 Aralık 2012

Fıtrat Neymiş?

Kalın ta ile FTR فطر: yarmak ve yaratmak. Ne alaka?

Kuran'da "yarmak, yırtmak" anlamıyla beş yerde geçiyor. **FuTûr** "yarık, yırtık" (67.3),**yatafaTTaru** "yarılır, yırtılır" (19.90, 42.5), es-semâ **infıTâret** "gökyüzü yarıldı" (82.1). Kamus ve Mu'cem ana anlam olarak bunu vermişler. Lane sözlüğü de öyle yapmış. Masdarı **faTr** imiş.

İkinci ve daha yaygın anlamı elbette "yaratmak", özellikle tanrıya atfedilen bir eylem. **FıTrat** فطرة "yaratılış", yahut Türkçede yakın dönemde anlam ayrışmasına uğrayan yazım şekliyle, "yaradılış". O t ile d arasında ciddi bir metafizik uçurumu vardır, bilmem farkında mısınız? Şöyle. **Yaradılış** derken bir şeyin (insanın, hayvanın, eşyanın, dünyanın), herhangi bir müdahaleye veya zamanın aşımına uğramadan önce mevcut olduğu varsayılan öz otantik halini, yahut "doğasını" kastediyoruz. Bunun belli değişmez davranış kalıplarına, yasalara, var oluş ilkelerine, Aristocu tabirle bir *ousia*'ya sahip olduğunu da varsayıyoruz. Sonradan "bozulabildiğini" varsayıyorsak, demek ki bu nesnenin "bozulmamış" bir hali de mevcut olmalı. Tanımlayabiliyoruz, "aslı budur" diyebiliyoruz.

Halbuki düşünürsen t ile **yaratılış** bunun tam zıddı bir kavram. Amcanın canı istedikten sonra istediği gibi yaratır, 99 bacaklı üçgen kedi de yapar, güneşi batıdan da doğurur, Filistinli gariban bir kızı bir sözüyle hamile de bırakabilir. Keyif onun değil mi? Mecbur mu illa fıtrat üzere fıtr etmeye?

Bizim Hintli swami bu mevzulara değinmişti birkaç kez de kimse çok ciddiye almadı. Eğer tanrı, eşyanın tabiatına – fıtratına – aykırı iş yapamıyorsa, demek ki eşyanın tabiatı tanrıdan önce gelir; tanrı yasakoyucu değildir, olsa olsa icra memurudur. Yok tanrı eşyanın tabiatıyla oynayabiliyorsa, o zaman dünyada herhangi bir şeyi anlamaya imkân yoktur. Manyak bir diktatörün gerçekdışı aleminde kayıpsın. Tevekkül eder susarsın. Tanrı var desen de fark etmez, yok desen de fark etmez, çünkü anlam kalmaz geriye.

Ya, işte böyle.

*

Fiilin diğer anlamlarına girdiğimizde işler hepten karışıyor. Üçüncü anlam: "hamursuz ekmek yapmak, hamurun kabarmasını beklemeden yoğurup pişirmek". Dördüncü anlam: "devenin sütünü sağmak, meme ucunu iki parmak arasında sıkmak". Türevlerde görülen beşinci anlam, "oruç açmak", İngilizcesi to break fast. Dolayısıyla: "kahvaltı etmek". Bildiğimiz **ifTâr**. Ramazan sonundaki bayramın Arapçası da **îd el-fıTr**'dır, oruç açma bayramı, bilirsiniz.

Türevlerden **fuTr**: ciltte veya bir bitki üzerinde patlak veren kabartı, siğil, sivilce, tomurcuk, her çeşit mantar, özellikle İngilizcede "kurbağa boku" (toadstool) adı verilen bir tür şekilsiz mantar. Bunun besbelli meme ucu hadisesiyle bir alakası var. "Tomurtmak" gibi bir şey düşün. **FiTr** yeni oluşan üzüm veya ağaçta biten taze yemiş imiş. Bu da bir çeşit tomurma yahut tomurcuklanma hali. Türkçesi pıtrak ve pırtlamak da olabilir sanki.

*

Arapça türevlere devam. Sıradaki **faTîr**: "kabarmamış hamur". Daha doğrusu, *xamîr*(hamur) sözcüğü Arapçada zaten "mayalanmış, kabarmış" demek olduğuna göre, "kabarmamış hamur" oksimoron olur, "kabarmamış un bulamacı" demek lazım. Îd el-**faTîr** Yahudilerin hamursuz bayramının adıymış; diğer adı İbranice pesax'tan פסח aktarmaca îd el-fıSH فصح, Yahudi takvimindeki Nisan ayının yedisinde başlar ve bir hafta sürer. İşlenmemiş, olgunlaşmamış, kıvamını henüz tutmamış olan her şeye de fatîr denebilirmiş, mesela kıvamını tutmamış çamur harcı, tabaklanmamış deri, ya da olgunlaşmamış bir fikir.

Son olarak **tafâTîr** تفاطير: genç kız ve erkeklerin yüzünde beliren kabartılar, ergenlik sivilcesi. İlk yağmurdan sonra bozkırda biten otlara da bu anlamda tefâtîr denirmiş. Hımm, "yarma" fikriyle "kabarma, tomurcuklanma" fikri arasındaki köprü bu olabilir mi? Türkçesine "pırtlama" mı desek?

*

Yarmakla yaratmak hadi bir yere kadar da, oruç açmakla ne alakası olabilir?

Jastrow yardım eder belki deyip açıyoruz Aramice sözlüğü, sf. 1157, **PTR** פטר maddesi, kalın ta ile. Birinci anlam: yarıp açmak. Yalnızca yarma değil, yararak açma işini vurgulamış, to break open yani. Mesela çocuk doğumunda rahmin açılması da **pâTar** oluyor. İkinci anlam: kapalı bir şeyi açmak, salmak, serbest bırakmak, izin vermek. Dolayısıyla: hukukta bir akit veya yükümlülükten azat etmek, beraat vermek, cezasını iptal etmek, vergiden muafiyet tanımak.

Arapça F İbranice ve Aramicede P olur malum. Şurada harikulade bir tablo var, İngilizcesi olanlara:
http://en.wikipedia.org/wiki/Semitic_languages#Phonology

İki mesele netleşti burada, en azından benim kafamda. BİR, "yarmak" eylemiyle "oruç açmak" arasındaki bağ anlaşıldı. [Araplarda eskiden beri oruç var mıydı, yoksa "oruç açma" özel anlamı Yahudi veya Hıristiyan Aramicesinden alıntı mıdır?]. İKİ: Pesah bayramındaki hadise İbrahim'in oğlunu kurban etme yükümlülüğünden kurtulması, o anlamda bir "azatlık" ya da "beraat" olduğuna göre o mesele de aydınlandı sayılır. Acaba Arapçadaki "kabarmamış hamur" anlamı tamamen kültürel midir? Yani bir Yahudi töresinden alınıp bağlam genişlemesine mi uğratılmış? Öyle olmalı sanırım.

Jastrow'a devam. **PoTor** פֶּטֶר neymiş? İlk doğan yavru; "rahim açan" gibi bir anlamdan geliyor belli ki. İnsan için de kullanılırmış, deve ve at için de. Buradan acep "kabartı, yumru, tomurcuk" anlamına bağlayabilir miyiz? Aha: **paTrûzâ** פַּטְרוזא "prematüre yavru, cenin", **paTrayot** פַּטְרָיות bizde domalan dedikleri yeraltı mantarı, trüf yani. Şekilsiz bir yumrudur.

*

Karıştı mı kafanız? Normaldir, benimki de karıştı. Bir daha baştan okumalı.

1 Ocak 2013

Oku!

1985'te Amerika'dan Türkiye'ye döndüğümde, binbir emekle toplayıp gözüm gibi baktığım kitap koleksiyonumu bırakıp geldim. Bin küsur kitabım vardı. Birkaç yıl sonra bir daha New York'a uğradığımda bir tek Aristo'nun toplu eserleri ile Eflatun'un Diyaloglarının Jowett çevirisini çantama attım; gerisini eski eşime hibe ettim. Kim taşıyacak? Nereye sığacak?

Yeniden birikti. 1991'de hepsini kolileyip bir süre için Kuzguncuk'ta metruk bir eve bırakmam gerekti. Altı ay sonra döndüğümde birkaç yırtık fasikülden başka bir şey bulamadım. Yeller eser! Gene sıfırdan başladım.

Yeniden birikti. 2008'de evden taşınırken lüzumsuzlardan gene bir on onbeş koli sağa sola dağıttık. Bir kısmı eski evimde kaldı, kızımın odasında duruyor. Güzellerinden birkaçyüz tanesini de otelin kütüphanesine kaldırdım. Bugün saydım; gene de birikmiş evimde iki bin küsur kitap. Bir kısmını Matematiğe yaptığımız yeni kütüphaneye hibe edeceğim. Ama tereddütte kaldım. Yaramazları versem olmaz; yararları versem ben ne halt yiyeceğim burada?

*

Millet ikide bir soruyor, "hocam falan konuda ne kitap okuyalım" diye. Bu vesileyle ona baktım biraz. Öyle bir liste yapmak zor, ama son yirmi yılda benim okuyup da "vay be iyiydi" dediklerimi listeleyebilirim sanırım. 1991 öncesini hatırlamam zor, çünkü elimin altında değiller. Roman türünden okuduklarımın çoğunu da okuduktan sonra ona buna vermişim; onlardan da unuttuklarım çoktur herhalde. Gençliğinde okuyup hatmetmiş olman gereken klasiklere de pek girmedim.

Evde İngilizceden çok Türkçe kitap var. Yeni çıkanlardan 150-200 kitap alıyorum her sene. Ama yirmi yılda aklında kalan kaç tane Türkçe kitap var desen, vallahi yirmi tane ancak sayabiliyorum. Oda dolusu yakın tarih ve Osmanlı tarihi var mesela. Referans değeri olanları bir yana bırak, okuyup

da “ufkum açıldı, gözümden perdeler düştü” diyebileceğim bir tane bulamadım. Moral bozucu bir şey.

O yüzden listemin yüzde sekseni İngilizce olacak maalesef. İngilizce bilmiyorsanız üzgünüm, yapacak bir şey yok. “Niye bilmiyorum” diye kendinize sorun isterseniz.

*

Başvuru kitaplarıma girmedim; yoksa bana değme romandan daha fazla heyecan veren sözlüklerim ve kaynak kitaplarım var. Yaşamımın yarıdan fazlası onlarla geçiyor. Burada saydıklarım, gece yatakta yahut yolculukta okumaktan zevk aldıklarım.Hepsinde bir şekilde deha kıvılcımı vardır. O kıvılcım yoksa, bilgi kaynağı olarak ilginç ya da önemli de olsa burada değinmedim.

DÜNYA TARİHİ

1. Edward Gibbon, **Decline and Fall of the Roman Empire**, 1786. İngiliz dilinin gelmiş geçmiş en büyük şaheseridir. Ahlaki-siyasi bilgelik, olgusal titizlik ve anlatım ihtişamı sahalarında rakipsizdir. Çeviriden okumak yazık. 2700 sayfa.

2. Charles Mackay, **Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds**, 1852. Tarih boyunca büyük kitlesel isteri krizleri ve kamusal aklın çöktüğü anlar. South Sea Bubble, lale çılgınlığı, cadı avı, haçlı seferleri, modern peygamberler vs.

3. Adam Zamoyski, **Holy Madness: Romantics, Patriots and Revolutionaries 1776-1871**, 1999. 19. yüzyılda dinin bıraktığı boşlukta palazlanan devrimci-seküler Ulus dinine dair, çarpıcı bir ufuk turu.

4. Tom Holland, **Rubicon**. Bundan önce mutlaka Titus Livius, veya Roma Cumhuriyetine dair klasik tipte bir kitap okumuş olmak lazım. Holland “resmi tarihin” altındaki siyasi gerçekliği büyük ustalıkla deşiyor.

5. Jared Diamond, **Collapse: How Societies Choose to Fail or Survive**, 2005. Hiç umulmadık bir bakış açısından dünya tarihi. Çöken toplumlar neden ve nasıl çöktü? Aynı yazardan **Guns, Germs and Steel**. Uygarlıklar neden gelişir? Neden Kolomb Amerikayı fethetti de Aztekler Avrupayı fethetmedi?

6. Mark Mazower, **Salonica: City of Ghosts**. Türkçesi de var. Son derece insancıl, derinlemesine bir kent tarihi. Milliyetçiliğin zararlarına dair bir klasik. Aynı yazardan **The Balkans: A Short History**, 2000. Kısa, öz, doğru perspektif.

7. Anna Funder, **Stasiland: Stories from Behind the Berlin Wall**, 2002. Sosyalist Doğu Almanya'dan insan hikâyeleri. Ürpertici.

8. Felipe Fernandez-Armesto, **Millennium**, 1995. MS 1000 yılında dünyanın tarihçesi. Biraz verbose, ama anormal çok şey öğreniyor insan. Aynı yazardan, **Truth: A History**, 1997. Sıradışı bir bakış açısından felsefe tarihi. İyi.

9. Bernard Lewis, **The Muslim Discovery of the West**. İslam dünyasının Batı ile başa çıkamayarak batağa saplanmasının hikâyesi. Lewis Şarkçı/İslamcı/Üçüncü Dünyacı klişelerin acımasız avcısıdır. Tüm kitapları okumaya değer. **What Went Wrong**, 2002, yukarıdakinin biraz basitleştirilmiş özeti. **The Multiple Identities of the Middle East**, Ortadoğuda kimlik sorununa dair esaslı analiz. **Race and Slavery in the Middle East**, İslam dünyasında ırkçılık ve köleliğe dair, tokat gibi.

10. Niall Ferguson, **The Ascent of Money**, 2008. Para ekonomisinin tarihi. Ferguson cilası fazla olan tarihçilerdendir, beni sinir eder, ama konu ilginç. Belki hiçbir şey bilmiyordum ondan. Yine aynı yazardan, **Empire: How Britain Made the Modern World**, 2003. İngiliz imparatorluğuna tarafsız bir bakış denemesi, ne övgü, ne sövgü. Bestseller olmaya çalışmasaydı daha iyi bir kitap olabilirdi.

11. Norman Davies, **Vanished Kingdoms: The History of Half-Forgotten Europe**, 2011. Avrupa tarihinde adı sanı unutulmuş 15 devletin hikâyesi.

Bazıları zayıf, ama Strathclyde krallığı ya da Tolosa Vizigot devleti hakkında başka nerede bilgi bulacaksın?

12. Ervand Aprahamian, **A History of Modern Iran**, 2008. Ülkeyi derinlemesine bilen ve seven bir tarihçiden, her türlü klişeden uzak, sağlam ve güzel anlatımlı bir tarih.

13. Carl Schorske, **Fin-de-Siècle Vienna**, 1983. Modern çağın Viyana'da doğumu, 20. yüzyıl başı. Derin ve özgün bir kitap.

FELSEFE, DİN, TEORİ

14. C. S. Lewis, **Studies in Words**. İlk basım 1960. Mütevazı kisve altında, medeniyet tarihinin birkaç temel kavramının derinlemesine analizi. Şaşırtıcı.

15. Karl Popper, **Objective Knowledge: An Evolutionary Approach**, 1972. Özellikle ilk makalesi, **Conjectural Knowledge, My solution to the Problem of Induction**. 20. yüzyılın herhalde en önemli felsefi devrimi. Daha derine inmek isteyenler için **The Logic of Scientific Discovery** (1935), ağırdır.

16. Allan Bloom, **The Closing of the American Mind**. Eğitimde liberalizme karşı güçlü ve tutarlı bir polemik.

17. Robert Wright, **The Evolution of God**, 2009. "Tanrı" kavramının evrimine dair, son derece akılcı, geniş açılı, kuvvetli ve beliğ bir tarih.

18. Christopher Hitchens, ed., **The Portable Atheist: Essential Readings for the Nonbeliever**, 2007. Anti-dinci düşüncenin öncülerinden elli kadar kuvvetli polemik yazısı. Bazıları şaheser.

19. Pascal Boyer, **Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought**, 2001. Bir antropologun bakış açısından, din konusunda son yılların en önemli eseri.

20. William James, **The Varieties of Religious Experience**, 1902. Dini inancın psikolojik ve patolojik kökenlerine dair, çağ değiştiren bir klasik.

21. John Vincent, **History**, 1995. Tarihçilik mesleği ve teorisi konusunda bugüne dek okuduğum en iyi metin. Keskin zekâ, berrak kafa. Çok "İngiliz".

DİLBİLİM

22. John McWhorter, **The Power of Babel.** Dillerin evrimine dair, parıltılı zekâ mahsulü, okuması kolay. Çok beğenirseniz aynı yazardan **Our Magnificent Bastard Tongue**; İngilizcenin tarihine put kırıcı bir yaklaşım.

23. J.L. Trask: **Why Do Languages Change?** Karşılaştırmalı Dilbilime giriş. Kısa, öz, son derece anlaşılır dille yazılmış, teorik altyapısı sağlam bir eser.

24. Nicholas Ostler, **Empires of the Word**. İmparatorluk dillerinin yükseliş ve düşüşü: Yunanca, Latince, Sanskrit, Arapça, Portekizce, İngilizce. Ostler heyecansız bir yazar, ama konu zengin.

25. Bill Bryson, **Made in America: An Informal History of the English Language in the United States**, 1994. Son derece keyifli bir kültür tarihi. Kolay okunur, müthiş bilgilendirici. Aynı yazardan **At Home: A Short History of Private Life**, gündelik nesne ve kurumların tarihine dair, çok eğlenceli.

26. Winfred Lehmann, **Theoretical Bases of Indo-European Linguistics**, 1993. Hintavrupa araştırmalarının 200 yıllık tarihine dair en kapsamlı özet. Hayli teorik, zor, ama değer.

27. Steven Pinker, **The Language Instinct**, 1994. Adam gıcık, şovcu, ama son 30 yılın en etkili kitaplarından biri. Dil olgusuna biyolojik/evrimci açıdan bakış.

28. Hermann Hirt, **Etymologie der Neuhochdeutschen Sprache**, 1920. Ders kitabı, ama bu kadar mı mükemmel olabilir. Almanca.

BİYOGRAFİ

29. Maxime Rodinson, **Muhammad**. Marksist ve sekülarist bir Yahudiden, alabildiğine soğukkanlı, objektif, belki haddinden fazla "saygılı" bir yaşam öyküsü. Mevcutların en iyisi.

30. Ernest Renan, **Vie de Jésus**, 1863. (İng Life of Jesus; Türkçesi de var). Geleneksel dinin inandırıcılığını yitirdiği bir çağda, İsa'yı iyi bir adam ve ahlak filozofu olarak anlama denemesi. Etkileyici bir anlatıdır, ama son yıllarda okuduğum eleştirel İncil analizleri (ör: Bart Ehrman, **Jesus Interrupted**) daha sarsıcı.

31. G. I. Gurdjieff, **Encounters with Remarkable Men**, 1963. Gürciyef esoterikçi ve mistiktir, ama gençliğinde karşılaştığı sıra dışı insanlara dair kitabı olağanüstü bir gözlem gücü ve ruh zenginliği yansıtır. Türkçe çevirisi var.

32. Takuhi Tovmasyan, **Sofranız Şen Olsun: Ninelerimin Mutfağından Damağımda, Aklımda Kalanlar** 2005. Anı artı tarih artı yemek kitabı. Tadından yenmez.

33. Fethiye Çetin, **Anneannem,** 2004. Türklüğün perde arkasını aralayan müthiş bir "keşif" öyküsü. Baskın Oran'ın yayımladığı, **M. K. Adlı Çocuğun Tehcir Anıları**'nı (2008) bunun peşinden okumak lazım.

34. Kenize Mourad, **De la part de la princesse morte**, 1989. Türkçesi Saraydan Sürgüne, İsis Y. 1990. V. Murad soyundan bir Osmanlı prensesinin anıları. Trajik, duygulu. Ali Vasıb Efendi, **Bir Şehzadenin Anıları** (2007), yine Osmanlı hanedan mensuplarının sürgünü hakkında, farklı bir perspektif. Köksüzlüklerini ve çaresizliklerini bunda daha iyi hissettim sanki.

35. William Manchester, **The Last Lion**, 1989. Churchill'in yaşam öyküsü, iki cilt, 1800 küsur sayfa. Manchester vasat bir anlatıcı, ama konu muhteşem. Churchill'i bilmeden 20. yüzyılı anlamak mümkün değil.

36. Katherine Frank, **Indira: The Life of Indira N. Gandhi**, 2002. Zeki, duygulu ve dürüst bir kadının iktidarda körleşmesinin hikâyesi. 560 sayfayı nefes almadan okumuştum.

37. Tuba Çandar, **Hrant** (2010). Etkileyici bir adamın etkileyici bir şekilde anlatılmış hikâyesi.

YABANCI ROMAN

38. Benjamin Constant, **Adolphe**. Bunu ta eskiden okumuştum. Ama beş senede bir gene okurum. Mücevherdir.

39. Flaubert, **l'Education sentimentale**. "Duyguların Eğitimi" diye çevirmek gerek. Madame Bovary'den daha geniş ufuklu ve daha acımasız bence. Bunu da bin sene önce okumuştum, geçen sene baştan okudum. Hiç eskimemiş. Türkçesi varmış.

40. Gore Vidal, herhangi iki romanı. **Creation** mutlaka olmalı, diğeri **Julian** veya **Empire**olabilir. İktidarın ve siyasetin ruhunu daha iyi bilen ve anlatan kimse yok.

41. Mario Vargas Llosa, **Conversation in the Cathedral**. Gelmiş geçmiş en müthiş roman sıralamasında bence başa oynar. Beş defa baştan okutturan cinsten. Daha okuyayım derseniz **La Ciudad et los perros** iyidir (Kent ve Köpekler adıyla başarılı Türkçe çevirisi var). **The War of the End of the World**, 19. yüzyıl sonunda Brezilyada zuhur eden bir dini önder hakkında, olağanüstü. Türkçesi yok. **La Casa verde**, biraz Katedral gibi, ama daha zayıf (Yeşil Ev adıyla Türkçesi var, bakmadım ama). Son dönem romanları o kadar başarılı değil.

42. Gabriel Garcia Marques, **Yüz Yıllık Yalnızlık**. Kolombiya'da bir ailenin destanı. Şiirsel.

43. Arundhati Roy, **The God of Small Things**. Güney Hindistan'da azınlık olmak.

44. P. G. Wodehouse, herhangi üç romanı. Edebî komedinin zirvesidir. Özellikle Blandings ve Lord Emsworth'lu olanlar mücevherdir. Ben 20 tane filan okudum.

45. Evelyn Waugh, **Black Mischief**. İngiliz aristokrat mizahının uç noktası. Donuna işetir.**Scoop** da iyidir.

46. İrfan Orga, **Bir Türk Ailesinin Romanı**. Şaşırtıcı ölçüde güzel, trajik, içten. Aslı İngilizcedir, ama Türkçe çevirisi iyi.

TÜRK ROMANI

47. Latife Tekin, **Sevgili Arsız Ölüm**. Gabriel Garcia'nın Türkiye versiyonu. Unutulmayacak kadar sevimli ve insancıl, ışıklı. Keşki başka kitap yazmasaydı.

48. Metin Kaçan, **Ağır Roman**. Dil ve içerik açısından muhteşem. Keşki filmi yapılıp ayağa düşürülmeseydi.

49. Perihan Mağden, **İki Genç Kızın Romanı**, 2002. Çökertici. Mağden açık farkla modern Türkçenin en büyük üslupçusu bence. Abartılı duyarlılığı bu sayede tahammül sınırında kalıyor. **Ali ile Ramazan** (2010) da güzel. Sevmişken **Yıldız Yaralanması** (2012) da okunur.

50. Murat Menteş, **Dublörün Dilemması**, 2005. Manyak.

TÜRKİYE TARİHİ

51. İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar**. 3000 küsur sayfa, ağdalı Osmanlıca. Açık farkla, Yirminci yüzyılda yazılmış en iyi Türkçe kitaptır. Beş defa baştan okumaya değer. Son devir Osmanlı tarihi hakkında başka kitaba gerek yok.

52. Mete Tunçay, **Türkiye'de Tek Parti Rejiminin Kuruluşu**. Titiz tariihçilik. Kendi çağında devrimci bir çalışmaydı, pek çok başkalarına yol gösterdi.

53. Samet Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**. Cumhuriyet'in kurucu kuşağına dair, son derece rafine ve duyarlı bir gözlemci. Edebi bir başyapıt.

54. Taner Akçam, **Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu** (1992) ile başlayarak, Ermeni soykırımına dair tüm kitapları. **Ermeni Sorunu Hallolunmuştur** () çok iyi. **Tehcir ve Taktil: Divan-ı Harb-i Örf, Zabıtları** (2009) daha belgesel.

55. Philip Mansel, **Constantinople: City of the World's Desire**, 1995. Piyasadaki en iyi İstanbul tarihi. Alışık olduğumuz klişelerin dışında, dışarıdan bir bakış. Türkçe çevirisi var.

55b. Erich Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**. Kısa, dengeli ve demokrat perspektifli. Lewis gibi demokrasiyi "ilerleme"ye satmıyor. Shaw gibi milli ideoloji şakşakçılığı yapmıyor.

56. Heath Lowry, **Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi, 1461-1583**. "Dönmelik" olgusu hakkında detaylı bir detektif çalışması. Ufuk açıcı.

57. Stephane Yerasimos, **Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri**, 1998. Tarihi metinlerin satır arası nasıl okunur? Nefes kesici bir yorum çalışması. Yerasimos'un tüm eserleri güzeldir. **Milliyetler ve Sınırlar** (1994) mesela.

58. Hakan Erdem, **Tarih-Lenk: Kusursuz Yazarlar, Kâğıttan Metinler**, 2008. Türk tarihçiliğinin sefaletine dair eleştiri yazıları. Erdem muazzam bir eğitimle zekâ ve entelektüel dürüstlüğü birleştiren bir tarihçidir. **Unomastica Alla Turca** (2004) romanı, Türkçü literatürün enfes bir parodisidir.

59. Bejan Matur, **Dağın Ardına Bakmak**, veya Özlem Yağız, **Malan Barkirin**. Tarih değil gazetecilik. Ama Kürt meselesi hakkında gerçekten okumaya değer pek başka şey yok.

GEZİ

60. C.S. Naipaul, **Among the Believers: An Islamic Journey**. 1981. (Ve devamı, **Beyond Belief**, 1998). İran, Pakistan, Hindistan ve Endonezya'da çağdaş İslamın sosyal ve psikolojik altyapısına akılcı, sorgulayıcı, son tahlilde kahredici bir yolculuk.

61. Matthew Parris, **Inca Kola**, 1990. Gören gözü, keskin aklı ve derin ruhu olan bir adamın Peru macerası. Parris The Times ve Spectator'da yazar. Bugünün dünya basınında kendime en yakın hissettiğim kalemdir. Yine Parris'in **A Castle in Spain**; İspanya'nın taşrasında bir şato alıp yerleşme macerası.

62. Elif Köksal, **Katmandu'da Ev Hali**, 2009. Türkçe. Müthiş egzotik ve bir o kadar da tanıdık bir dünyaya çok duyarlı, çok insancıl bir bakış.

63. William Dalrymple, **From the Holy Mountain: A Journey in the Shadow of Byzantium**, 1997. Güneydoğu Türkiye, Suriye, İran ve İsrail'de Hıristiyan azınlıklarına yolculuk. Güçlü önyargıları (anti-Türk, anti-İsrail) ve kuvvetli kalemi olan bir yazardan. Aynı adamdan**The City of Djinns: A Year in Delhi**, 1993. Kentin ciğerini okumuş. Etkileyici.

64. Geert Mak, **In Europe: Travels Through the Twentieth Century**. Avrupa'nın 20. yüzyıl tarihi, gezen bir adamın gözünden. Çok başarılı. 878 sayfayı bir nefeste okutuyor.

65. J Bill Bryson, **The Lost Continent: Travels in Small-Town America**, 1989. ABD taşrasına kahredici bir bakış. Çok komik.

66. Tony Parker, **A Place Called Bird**, 1989. Kansas'ta sıradan bir kasabada yaşayan sıradan insanların derinleştikçe derinleşen hayat hikâyeleri. Çok şaşırtıcı. Kimi deşsen roman çıkarmış, yeter ki soru sormayı bil.

67. M. Synge, **The Aran Islands**, 1907. Romantik İrlanda ulusçuluğunun temel taşı, müthiş şiirsel, aynı ölçüde hayalci.

68. Peter Mayle, **A Year in Provence**, 1989. "Akdeniz'de bir köy evi" hayalinin klasiği. Çok gerçekçi, çok sevimli.

69. Heinrich Harrer, **Seven Years in Tibet**, 1953. Filmi de güzeldi, ama kitabı daha iyi.

70. Patrick Leigh Fermor, **Mani: Travels in the Southern Peloponnese**, 1958. İflah olmaz bir romantikten, Güney Yunanistan'da, çoktan tarihe karışmış bir yaşam tarzına güzelleme. Ağdalı. Aynı yazardan Kuzey Yunanistan göçebelerine dair **Roumeli** ve Karayib'lere dair **Travellers' Tree** de güzeldir.

3 Ocak 2013

Türkiye Haritalarından Bir Demet

Harita **Index Anatolicus** *(www.nisanyanmap.com)* sitesinden mekanik olarak üretildi. Her nokta bir yerleşim (kasaba, köy veya mezra) gösteriyor. Sadece İçişleri Bakanlığının resmi listelerinde geçen adlar göz önüne alındı. Sadece Ermenice olduğundan az çok emin olduğum adlar gösterildi. (Ermenice olduğunu tahmin ettiğim ama emin olamadığım yer adları bir bu kadar daha tutuyor; ama onları ekleyince coğrafi dağılım pek değişmiyor.)

Not 1: Bu harita “Ermeni köyleri” haritası değildir; Ermenice yer adları haritasıdır. İkisi farklı şeydir. Gösterilen yerlerin yaklaşık yarısı, 20. yy. başında Türk veya Kürt yerleşimi idi. Buna karşılık, Orta ve İçdoğu Anadolu’daki yüzlerce Ermeni yerleşiminin pek çoğunun sadece Türkçe adı vardı. Mesela Yozgat’taki 30’a yakın Ermeni köyünün hepsinin adı (baştan beri) Türkçedir.

Not 2: Sivas-Kayseri-Malatya-Ergani-Adıyaman-Maraş-Osmaniye-Adana kuşağı 11. yüzyıldan itibaren yoğun Ermeni yerleşimine tanık olduğu halde, bu bölgedeki Ermenice yer adları seyrektir. Bir başka deyimle, gösterilen adların çoğunluğu bin yıldan daha eski olsa gerek.

Not 3: İki yoğunluk alanının ortasından geçen Ağrı-Güney Erzurum-Bingöl kuşağı 17. yüzyıldan itibaren Kürd yerleşimine sahne olmuştur. Bu kuşakta

bulunan Ermenice yer adlarının birçoğu, en geç 1828 göçünden sonra silinmiş olmalıdır.

Urartu Krallığı, MÖ 9.-7. yüzyıllar.

Wikipedia’dan kopyalayıp benim haritaya ekledim. 2500 yıl önce yıkılmış bir devletin sınırlarını belirlemek riskli şüphesiz. Bunun yerine, a) Urartu arkeolojik sitlerini ve, b) Urartu yazıtlarında zikredilen yerleri gösteren noktasal bir harita daha iyi olurdu. Ama öyle de yapsam dağılım pek değişmiyor.

Urartu yazıtları, “Urartuca” adı verilen ve pek iyi çözümlenememiş bir dildedir. Ancak bu olgudan, Urartu devletine tabi halk(lar)ın nece konuştuğuna dair bir sonuç çıkaramayız. [Mesela Macaristan’da 19. yüzyıl ortalarına dek tüm yazıtlar ve resmi belgeler Latince yazılırdı; ama bundan, Macarların Latin olduğu sonucu çıkmaz.]

Erzincan-Bayburt-İspir hattının Urartu egemenliği dışında kalmış olması ilgi çekici.

M 387 yılında Ermeni Krallığının Paylaşımı.

Bunu da Robert Hewsen'ın atlasından kopyaladım. Pembe olan alan Miladın ilk dört yüzyılında Arşakuni/Arsacid soyundan krallarca yönetilen Armenia krallığının sahasıdır. Palahovit (Balabitene) ve Dzopk (Sophene) gibi dönem dönem bağımsız olan beylikleri dahil ettim. Buna karşılık krallığa hiçbir tarihte tam bağlanmayan Andzit, Angeğdun, Nprgerd, Sanasunk ve Ardzn gibi dış beylikleri dahil etmedim. Hewsen'da idari birim, kale ve piskoposlukların da listeleri var. Onları kullanıp noktasal bir harita çıkarabilirdim belki.

Kırmızı hat 387 yılında Bizans ile Sasani İran'ı arasında yapılan anlaşmayla tesis edilen sınır hattıdır. Bunun batısında kalan kısım bu tarihte Bizans'ın doğrudan egemenliği altına gidi. Doğuda İran'a bağımlı kukla bir kırallık 421'e dek sürdükten sonra lağvedildi.

Pembenin batı sınırı Fırat nehridir. Fırat'ın Batı yakasındaki yoğun yerleşim hattı (Kangal-Eğin-Arapkir-Harput-Ergani) esasen bu haritadan yaklaşık 600 yıl sonra, Bizans'ın ikinci büyük yayılma dalgası sırasında oluşmuş gibi görünüyor.

Haritada en batıdaki beş altı noktacığı merak eden birine cevap.

En ilginci **Armaş** (şimdi Akmeşe, Kocaeli), 1610 küsurda İran'dan muhacir gelmişler, oradaki manastırın adını burada köye vermişler.

Bolu’daki **Serkis** köyü, kişi adı verilmiş. Asıl Ermeni bölgesi dışındaki “Ermenice” olanların birçoğu böyledir, köyün kurucusu (veya sahibi) olan kişinin adı verilmiştir.

Daday’daki **Daprak** = Akıncılar köyü, halen nüfusu Ermenidir, ama Ahmet Mehmet olmuşlar. 1960’larda İstanbul’da çoğu Ermeni evinde oralı hizmetçi olurdu. Kardeşimle bunların aksanını taklit edip eğlenirdik.

Şereflikoçhisar’da **Derevenk/Diravank** oradaki meşhur manastırın adıdır.

Polatlı’daki **Songut**’tan hiç emin değilim. Ermenice “Mantarlı” demektir ama köyün etnik geçmişine dair bilgim yok.

Samsun Havza’daki **Trnik** esasen oradaki köyün değil boğazın/geçidin adı. Köye o geçidin adı verilmiş. “Kapıcık” demek. Havza neredeyse yarı yarıya Ermeniymiş, ama bu köyün geçmişini bilmiyorum.

8 Ocak 2013

Eski Kürtler, Yeni Turan

Nisanyanmap'ı ne zamandır ihmal ediyordum. Geçen gün 1891 yılına ait Aydın vilayeti Salnamesi geçti elime. Bir iki saat kurcalayınca bak ne inciler buldum.

Aydın sancağı Eyineabad nahiyesindeyiz (şimdiki Germencik + İncirliova). Çoğu köy adları aynı kalmış, ama **Cedidkürdler** ("Yeni Kürtler") diye bir yer var, neresi olduğu ilk bakışta belli değil. 1928 Dahiliye Vekâleti listesine bakıyoruz, bu sefer **Asi Kürtler** diye geçiyor, aynı yer olsa gerek, kimbilir ne zaman isyan etmişler. 1946 listesiyle karşılaştırıyoruz ve bu sefer jeton düşüyor. **Turanlar** imiş. Aydın ilinin en büyük köyüdür, Şirince'den 40 kilometre. Sorsan kimse bilmez eski adını. Hiçbir resmi yayında da eski adı şu, yenisi şu diye kaydedilmemiş. Detektif gibi çalışıp bulacaksın.

Yine Eyineabad nahiyesinde **Karakilise** diye bir köy görünüyor, bugün öyle bir yer yok, kimbilir neresi. Salnamede köyleri coğrafi sırayla listelemişler, o yüzden sebat edersen haritada takip edebiliyorsun. Bak, oradaki üç dört köy Aydın'dan Tire'ye aktarılmış. Aha, işte şu, **Akmescit**! Bu da hiçbir "adı değiştirilen köyler" listesinde bulamayacağın bir bilgi.

Dört kelimede Türkiye tarihinin özeti: Yenikürtler > Turanlar. Karakilise > Akmescit.

Sonra git, Vikipedi'de köyün sayfasını oku. Satır arasındadır bütün ipuçları. "Köyün geçmişi hakkında bilgi yoktur, yakında bazı tarihi eserler bulunmaktadır" diye yazıyorsa, bil ki "eskiden köyün adı kilise milise bir şeymiş diyor yaşlılar, ama biz bunu hatırlamak istemiyoruz" demek istiyorlar.

Turanlar'ın seçim sonuçlarına bakmadım. Ama silme MHP çıkmışsa hiç şaşırmam.

İlave yorum.

“Yenikürtler” adının ima ettiği Eski Kürt köyü şimdi İncirliova’ya bağlı olan Yazıdere köyü olmalı. 1650’lerde buralardan geçen Evliya Çelebi bu yerden şöyle söz eder: “Cümle ahalisi Soran Kürtlerindendir. Bu şehirde yerleşip çoğalmışlardır. Asla Türkçe kelime konuşmaz, ‘hara wara runiti’ deyip Kürtçe tekellüm ederler.”

Bir tane daha.

Etnik hafızanın silinmesi için üç kuşak yeter de artar bile. Çok sıkı sorgularsan belki “dedemler bişii söylüyordu Musul’dan mı Mardin’den mi ne gelmişiz ama aslımız Horasan’mış” gibi bir kırıntıya ulaşabilirsin. Satır aralarını okumayı bilmek gerekir.

İtiraz üzerine.

Hayır, konumuz bir şeyi tenkit etmek değil. Unutma ve silme üzerine kurulu bir ulusal kimlik inşaını analiz etmek. Anlamak yani.
9 Ocak 2013

Bizim Ecdadımız Hem Savaşır Hem Sevişirdi

Hayır, Urartuların Ermeni olduğunu iddia etmiyorum. Sadece Urartuların Ermeni olmadığına dair yeterli delil yok diyorum. İkisi aynı şey değil.

Peki çok umurumda mı? Yok canım. Spor olsun.

*

Urartu bir devlet adıdır. Dolayısıyla ülke adıdır. Ama “Urartular” diye bir halkın olup olmadığını bilmiyoruz. Misal: Osmanlı da bir devlet, hatta – bir bakıma – ülkedir. Ama Osmanlılar diye bir millet yoktur.

Urartu yazıtlarında **Xald’lar** diye bir şey geçer (yani sert h ile Hald). Kimilerine göre Urartu devletinin esas halkı bunlardır. Ama aslına bakarsanız Xaldlar diye bir kavim gerçekten var mı, varsa kimdir, bunları da bilen yoktur. Yazılanların büyük bölümü tahmin ve spekülasyondan ibarettir. Mesela eskiden Gümüşhane ve Of bölgesine de Xaldia (Haldiya) adı verilirdi. Bu Hald ile o Hald aynı mıdır? Yoksa Anglosaksonca *Welsh* sözcüğü gibi “yabancı” yahut “kıro” anlamına gelen genel bir tabir midir? Bilmiyorum. Çok merak ettiyseniz, buyur konu, doktora tezi yazın.

Yabancıların **Urartu** adını verdiği devlet MÖ 890 civarında ortaya çıkmış. Van kalesini makam edinmiş. Bir kısmı bugüne kalan, teknik açıdan çok şaşırtıcı saraylar ve kaleler inşa etmiş. MÖ 590 dolayında batmış.

Kraliyet yazıtlarının çoğu, tarihçilerin “**Urartuca**” adını verdiği, doğru dürüst çözülememiş bir dildedir; bir kısmı da Asurcadır. Yani Ermenice değildir. Ama bundan Urartu devletini kurup yöneten vatandaşların Ermeni olmadığı sonucu çıkmaz. Zira Ermeniler başka dilde yazı yazmaz diye bir kural yoktur. Urartuca yazıyorsa anadan doğma Urartuludur, başkası olamaz da diyemeyiz.

Eski zaman devletlerinin pek çoğunda resmi yazı diliyle konuşma dili ayrıdır. Misal: eski Pers imparatorluğunun yazıtlarının çoğu Elamca denilen apayrı bir dildedir; Persçe değildir. Sasaniler çağında İran halkı çoklukla

Farsça konuşmuş ama resmi yazışmalar Aramice yapılmıştır. Macar krallığının bütün belgeleri 19. yüzyıla dek Latincedir; Macarca yazı yazmak kimsenin aklına gelmemiştir. Göktürk Kağanlığının ilk dönemdeki yazıtları Türkçe değil Soğdca adı verilen İrani dildedir. Anadolu Selçukluları da aşağı yukarı 1300 yılına dek 230 sene boyunca ilaç için tek kelime Türkçe yazı yazmamıştır. Bundan Selçukluların yahut Göktürklerin Türk olmadığı, ya da Macarların Macar olmadığı sonucu çıkmaz. Kezalik, Urartuca yazıt yazan adamların Ermeni olmadığı sonucu da çıkmaz.

Ermenilerin Ortaçağda kaleme aldığı tarih kitaplarında Urartu kralları milli tarihin başlangıcı olarak anlatılır. Bunlara Urartu yahut [aynı kelimenin Aramicesi olan] Ararat adı verilmez, Hay adı verilir. Ermeni milletinin atası sayılan efsanevi kral **Hayk**, bariz bir Urartu şahsiyetidir. Yurdu Van'ın az güneyindeki Gürpınar vadisidir. [Bu vadinin adı Ortaçağ Ermeni kaynaklarında **Hayots Tsor**, yani Hayk Deresi, son devir Osmanlı resmi kayıtlarında ise**Hayasor**'dur. Günümüzde Kürtler arasında **Havasor** diye geçer.] Bugün Çavuştepe adı verilen köydeki antik Urartu kalesi **Hayk Sarayı** olarak bilinir. Ortaçağ başlarına dek Malazgirt, Erciş ve Pasinler/Hasankale'de hüküm süren üç Ermeni bey sülalesi, Horenli Movses'in aktardığı Mar Abas Katina vekâyinamesine göre Hayk'ın üç torunundan türemiştir. Hayrettir, üç yerde de Urartu'dan kalma arkeolojik kalıntılar var.

Tarihi kayıtlardaki Urartu kralları 300 sene boyunca sabah akşam Asur'la savaşmışlar. Efsanelerdeki ilk Ermeni kralları da, aynı şekilde, hiç durmadan Asur'la cedelleşmiş. En ünlüsü, destanlara konu olan güzel yüzlü **Ara**'dır. Bir çatışmada Asur kraliçesi Şamiram'ın askerlerince öldürülür. Ama kraliçe çocukluktan tanıdığı Ara'ya feci surette aşıktır. Sinir krizleri geçirir, bağrını paralar. Ara'nın cesedini **Aralezk** tepesine taşıtıp orada – belki canlanır ümidiyle – kutsal köpeklere yalatır. Hatta 500 sene sonra Eflatun'un Devlet kitabında aktardığına göre, başarır da. Aralezk şimdi Van kenti sınırları içinde kalan Kalecik'tir; Urartu'dan kalma kalesi vardır.

Urartu adı Asurcadır; yani eksonimdir, yabancıların verdiği isimdir. Aynı adın Tevrat'ta geçen İbranice [ve Aramice, Süryanice] karşılığı **Ararat**'tır. Ermeniler Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra Kutsal Kitap'ta geçen bu adı

kendi ülkelerinin adı olarak benimsemişler ve Ararat ülkesinin en yüksek dağı olan Ararat Dağı'nı bir tür ulusal simge saymışlardır.

Bunlardan Urartuların Ermeni olduğu sonucu çıkar mı? Çıkmaz. Ama a) Ermenilerin Urartu krallarını kendi ataları saydığı, b) bey sülalelerini Urartu'dan türettiği ve c) Urartu krallığını kendi ilk devletleri kabul ettiği sonucu çıkar. Ki bir şekilde bir doğruluk payı olmalı.

13 Ocak 2013

Bakan Bile Olmuş Bu Nankörler

Osmanlı devletinde 1850'lere dek her türlü sivil ve askeri devlet görevi Müslümanların tekelinde idi. İslam hukukunun Osmanlı'da cari olan yorumuna göre, bir gayrimüslimin müslime emir verebileceği bir mevkide bulunması mümkün değildi. 1850ler öncesinde bir Ermeninin, bey, vezir, nazır, hakim, bostancıbaşı, sipahi, subay gibi *emir vermeyi* ve *silah taşımayı* gerektiren herhangi bir makama geldiği duyulmamıştır.

Şüphesiz din değiştirip Müslüman olan Ermeniler – mesela Kayserili bir devşirme olan Mimar Sinan gibi – çeşitli yüksek mevkilere gelmiştir. Ancak Müslüman olan Ermenilere Ermeni demezler, Türk derler.

18. yüzyıl ortalarından itibaren bazı Ermeniler, müşavir, tercüman, encümen üyesi, başmimar, darphane emini gibi yarı-resmi sıfatlarla gitgide artan sorumluluk mevkilerine getirilmiştir. Ancak Ermenilerin resmen devlet hizmetinde görevlendirilmesi, Avrupalıların zoruyla ilan edilen 1856 Islahat Fermanından sonradır.

Osmanlı devletinin ilk Ermeni bakanı, 1867-68'de Âli Paşa hükümetinde Nafıa (Bayındırlık) Nazırı olan **Krikor Agaton** Efendidir. **Ohannes Efendi Çamiçyan** 1877-1878'de toplam iki yıl Nafıa ve Ticaret Nazırı, **Bedros Efendi Kuyumciyan** 1878-1880'de iki yıla yakın Orman ve Maadin Nazırı ve sonra üç ay Ticaret Nazırı olmuştur. Padişahın şahsi servetini yöneten Hazine-i Hassa Nezareti, 1880 ile 1908 arası 28 yıl boyunca sırasıyla **Hagop Paşa Kazazyan**,**Mikael Efendi Portakalyan** ve **Ohannes Sakız** Efendilerin uhdesinde kalmıştır. İkinci Meşrutiyet döneminde **Krikor Sinapyan**, **Oskan Mardikyan**, **İstanbulyan** ve **Hallaçyan** Efendiler kısa sürelerle Nafıa, Orman ve Maadin, Posta ve Telgraf ve Ticaret Nezaretlerinde bulunmuşlardır.

Gayrimüslim sadrazam olmadığı gibi, dahiliye, harbiye, zaptiye gibi devletin asıl iktidarı aygıtını temsil eden bakanlıklara getirilen kimse de yoktur.[45] Hariciye (Dışişleri) Nezaretine gelen tek Ermeni, 1912'de İttihat ve Terakki rejiminin geçici bir süre devrilmesi üzerine kurulan "partilerüstü" Ahmet Muhtar Paşa hükümetinde görev alan **Kapriel**

NoradungyanEfendi’dir. Altı ay bakanlık yapmıştır. Osmanlı tarihinde Hariciye Nazırı olduğu halde vezir (paşa) unvanı ile taltif edilmeyen ilk kişidir.

Osmanlı tarihinde bakanlık yapan Ermeniler adını saydığım bu onbir kişiden ibarettir. 1856-1922 arasında bakanlık ve başbakanlık görevlerinde bulunan yaklaşık 500 kişinin yüzde ikisini temsil ederler.[46]

Aynı dönemde Osmanlı ordusuna Tıbbiye, Eczacılık ve Veterinerlik sınıflarında hizmet veren bazı Ermenilere Paşa unvanı verilmiştir. 1864’te Harbiye mektebine ilk ve son kez beş Ermeni öğrenci alınmış, fakat yüzbaşılıktan yukarı terfi etmelerine izin verilmemiştir. Ermeniler teorik olarak 1856’dan itibaren orduya kabul edilmişlerse de fiiliyatta ancak 1910’dan itibaren askere alınmışlar ve ilk kez 1912 Balkan Harbinde Osmanlı saflarında muharebeye katılmışlardır.

1912-1915 döneminde askerde alaylı olarak rütbe alıp subay statüsüne geçen bazı Ermeniler var mıdır? Bilmiyorum. Belki Taner Akçam’a veya Hakan Erdem’e sormak lazım.

*

Siyasi anlamda modernleşme denilen şey, bir ülke vatandaşlarının ayırım gözetmeksizin eşit medeni ve siyasi haklara kavuşmasıdır.

Bu anlamda 1856-1915 süreci, Osmanlı devletinin yarım gönülle modernleşmeyi denemesinin ve başaramamasının hikâyesidir.

Ayırım gözetmeksizin eşit muamele edeceğin adamları yokettikten sonra sözde Cumhuriyet ilan etmişsin kim kanar, neye yarar?

Üstelik asıl eşitlik mücadelesinin verildiği saha çöktükten sonra geriye kalan boşlukta öylesine feci eşitsizlikler türemiş, “hak” kavramı öylesine sakatlanıp kuşa dönmüş ki, aradan yüz sene geçtikten sonra bugün halâ biri bir Islahat Fermanı yayımlasa da modernleşmeye başlasak demekten başka çaremiz görünmüyor.

14 Ocak 2013

Filistin ve İsrail

Aslanlı Yol kitabımda İsrail lehine söylediğim iki üç cümleyi sorgulayan birine email.

“Medeniyet” ve barbarizm konusunda net bir ders oldu bana İsrail/Filistin. Dünyanın hiçbir yerinde ikisinin farkını bu kadar keskin ve acıtıcı bir şekilde görmemiştim. Altı-yedi Filistin kentini arka sokaklarına kadar gezdim. Önceden az da olsa bir sempatim vardı; izi kalmadı.

Bahanesi ne olursa olsun ve başlarına ne gelmiş olursa olsun, akıldan, emekten, hakikatten ve güzellikten bu derece kopmuş bir topluma saygım yok. Nokta.

İtiraz.

İşgal üstelik uzun dönem bir işgal bir toplumu içten içe çürüten kokuşturan bir şey. Bu senin keşfin değil. Bunun analizini en iyi Filistinli yazarlar, edebiyatçılar yapıyor. En güzel tarzda onlar eleştiriyor. Filistinlilerin hayat görüşü hakkında bir şeyler söyleyebilmek için o toplumun olağan şartlarda kurdukları medeniyete bakmak lazım. Dümdüz edildikten sonraki hallerine bakıp hayat görüşleri bu demek bence saçmalık. Sende beni rahatsız eden mağdur olana karşı duyamadığın şefkat ya da eleştirme arzusu ya da eleştirme tarzın değil. Beni rahatsız eden zalim ve güçlü olan ile kurduğun sempati ve sevgi ilişkisi. Kültür medeniyet, estetik hepsi hayranlık duyulacak şeyler. Senin Şirince de yaptıklarına ağzım açık bakıyorum. Ama eğer ki en pespaye hayat tarzına da sahip olsa sen o yaptıklarını birilerini öldürerek, sürerek canını yakarak gerçekleştirmiş olsan gözümde çöplük kadar kıymeti olmazdı. Sevgi, ilgi ve empati anlamında bir bağ kurmazdım. Nokta.

Cevap.

1) 1930’larda sivil halka karşı terör eylemlerini başlatanlar Yahudiler değil Araplardı.

2) 1948’de BM’in önerdiği iki devletli çözümü kabul eden İsrail, reddeden Araplardı.

3) 1948, 1956, 1967 ve 1973’te saldırgan taraf Araplardı, savunmada olan İsrail. Nüfus oranı elliye birdi.

4) Tek makul siyasi çözümü (Batı Şeria Ürdün’e, Gazze Mısır’a katılsın) 30-40 sene boyunca savunan İsrail, reddeden Araplardı.

5) Gazze’nin bir değil iki devletle sınırı var. İkisinden biri ablukayı kırsa sorun kalmaz.

*

Şirince’de yaptıklarımı dalavereyle, zorbalıkla, silahla ele geçirmeyi düşleyen yeterince köpek var. Gerekirse gözümü kırpmadan silah kullanırım, kuşkun olmasın. Ve – tıpkı İsrail gibi – sonunda kaybetmeye mahkûm olduğumu bile bile kullanırım.

15 Ocak 2013

Edward Said ve Oryantalizm

Edward Said'in Oryantalizm eleştirisi hakkındaki görüşümü soran birine cevap.

Vallahi Edward Said'i okumadım. İkinci elden duyduklarım hiç okuma isteği uyandırmadı. Oysa Said'in, ikinci el müritleriyle kıyaslanmayacak kadar kaliteli bir adam olduğu anlaşılıyor; belki de haksızlık ediyorum.

Klasik Şarkiyat (Orientalistik) literatüründe şu ana dek "şehvetin, yoz despotizmin, mistik dinselliğin, cinsel dengesizliğin ve irrasyonalitenin" izine bile rastlamadım. Aksine, Arapçaya ve diğer Şark dillerine yakın çağlardaki herhangi bir Araptan ve Şarklıdan daha fazla vakıf olan, konularını son derece ciddiye alan, İslami literatüre değme Şarklıdan daha fazla saygı (hatta sevgi) duyan, kendi toplumlarının bu konulardaki yaygın bilgisizliğini esefle karşılayan ilim aşıklarıyla karşılaştım.

Binlerce sayfalık Arapça, Farsça, Süryanice, İbranice, Habeşçe metinleri elyazmalarından kurtarıp kılı kırk yararak bilimsel edisyonlarını yayımlayan, bu dillerin binlerce sayfalık muhteşem sözlüklerini hazırlayan, kökenlerini araştıran, unutulmuş dilleri ve mezhepleri gün yüzüne çıkaran, yüzlerce yıl önce unutulmuş doktrin tartışmalarından mana çıkarmaya çalışan, bu uğurda binlerce makale yazıp yaşam boyu birbiriyle didişen insanlardan söz ediyoruz.

Edward Said aynı kişileri mi kastediyor bilmiyorum. Eğer aynı kişilerden söz ediyorsa, feci surette saçmalamıştır. Başkalarından söz ediyorsa, keşke "Orientalism" sözcüğünü kirletmeseydi derim.

"Şarkiyatçıların diş bileyip yerden yere vurmaya çalıştığı bir adam" deyimine cevaben.

Bildiğim kadarıyla "şarkiyatçılar" diye birinden Edward Said'e hücum gelmedi. Bir yandan akademik çevrelerden, popülizme taviz verdiği için eleştiri geldi. Diğer yandan İsrail yanlısı ve Arap karşıtı çevrelerin top ateşine tutuldu. Ian Buruma adlı şebek *Occidentalism* adlı bir kitapla Said'e

cevap verdi. Onu okudum, kötüydü. Buna karşılık, benzer tezleri savunan Bernard Lewis (*The Muslim Discovery of Europe; Islam and the West*) ve V. S. Naipaul (*Among the Believers*) şaheserdir.

İslamın Batıya bakışındaki önyargı/aşağılama/cehaletin yanında, Batınınki pek bir masum kalır bence.

Bir tane Arap yahut Türk yahut Paki çıkıp, Dante'nin felsefi kaynaklarına dair insanlığa faydalı bir eser yazdığı gün değiştirmeye başlarım belki fikrimi.

16 Ocak 2013

Bari Dipnot Ver Birader

Süryanice İskender Menkıbesi *(Neşônô dîle d-Oleksandrôs),* 7. yüzyıla ait bir elyazması. 1889'da E. Wallis Budge metni yayımlamış.[47] 1890'da büyük Alman şarkiyatçısı Th. Nöldeke bir makalesinde bu metnin Kuran'daki Zülkarneyn hikâyesinin modeli olduğuna işaret etmiş.[48] Bunlar bilinen şeyler, yenilik yok.

2002 ve 2003'te G. Reinink iki makalesinde İskender Menkıbesini Bizans mparatoru Heraklios devrinin siyasi/ideolojik bağlamına oturtmuş.[49] K. van Bladel 2008'de Reinink'in çalışması ışığında menkıbe ile Kuran metni arasındaki ilişkiyi yeniden incelemiş.[50] İşte bunlar nefes kesici.

Bladel'in makalesini geçen gün okudum. Birkaç not aldım, paylaşayım.

Süryanice menkıbenin özeti

Basılı metin 21 sayfa, İngilizce çeviri 17 sayfa. Özeti şöyle:

İskender maiyetini toplayıp, dünyanın dört ucunu keşfetmek istediğini haber verir. Danışmanları, dünyanın çevresinde Oqyânôs adlı cerahatle dolu bulanık bir deniz olduğunu, buna yaklaşanın derhal öleceğini söylerler. İskender yılmaz, Allaha dua eder. Başına iki boynuz koyup kendisini yeryüzünde kudret sahibi ettiği için ona şükreder. Dünyanın sonuna gitmesine izin verirse, Mesih şayet kendi ömründe gelecek olursa ona itaat etmeyi, gelmez ise geldiğinde oturması için kendi tahtını Kudüs'e koymayı vaadeder.

Yolda Mısır'a uğrar, oranın kralından 7000 Mısırlı tunç ve demir ustası ödünç alır. Dört ay ve 12 gün sefer ettikten sonra Güneyde uzak bir ülkeye varır. Oranın halkına, hapiste ölüme mahkûm olanlar varsa o günahkârları ('âbday-bîşê) kendisine getirmelerini söyler. Bulanık denizin etkisini sınamak için onları Okyanus'un kıyısına gönderir. Mahkûmların hepsi ölür. İskender bunun üzerine denizi aşma planından vazgeçer. Onun yerine, berrak suların olduğu bir yere gider. Burası, güneşin batarken aştığı Gökyüzünün Penceresinin bulunduğu yerdir. Pencereden geçince İskender

ve ordusu kendilerini bu kez güneşin doğduğu yerde bulurlar. Gün doğumunda burası o kadar ısınmaktadır ki insanlar yanıp ölmekte, bu yüzden mağaralarda ve su altında yaşamaktadır. Burada başlarına birçok olay gelir.

Sonraki yolculukta İskender Fırat ve Dicle'nin kaynaklarına doğru seyahat eder. [Burada verilen ayrıntılardan, Süryanice metin yazarının Siirt-Bitlis taraflarını iyi bilen biri olduğu anlaşılıyor.] Oraları aşıp, Fars hükümdarına ait olan Kafkas dağına ulaşır. Buranın halkı, dağdaki dar geçidin öbür yanında yaşayan vahşi Hunlardan şikâyetçidir. Onların vahşetini uzun uzun anlatırlar. Hunların krallarının adı Agôg ve Magôg'dur. Aslan gibi kükrerler, savaşta kadınları ve çocukları esirgemezler. İskender halkın dileği neyse yerine getireceğini söyler. Onların talebi üzerine, beraberinde getirdiği Mısırlı ustalara Hunlara karşı tunç ve demirden bir set (savunma duvarı) yaptırır. Sonra duvarın üzerine bir yazıt yazdırıp, geleceğe dair kehanetlerini kaydeder. Buna göre, bundan 826 yıl sonra Hunlar duvarı aşarak Haloras Irmağına dek ülkeyi yağmalayacaktır. [Haloras nehri, bugün Erzurum'a bağlı Olur ilçesine adını veren ırmaktır. Arapçası Halûras, Ermenicesi Olor şeklinde geçer.] 940 yıl sonra dünya çapında savaş olacak, tüm krallar ve kavimler birbiriyle savaşacaktır. Allahın bir emriyle sedde bir gedik açılacak, dehşet verici Hun orduları bu gedikten dalga dalga içeri akacaktır. Yeryüzü insanların kanı ve dışkısıyla kaplanacaktır. Ancak sonuçta Rum padişahı savaşa girecek ve zaferi kazanarak dünyanın dört bucağına egemen olacaktır. Bu olaydan sonra Mesih gelecek ve kıyamet gerçekleşecektir.

İskender bu yazıtı yazdıktan sonra Acem kralıyla karşılaşıp savaşır. Savaş sırasında Rab, meleklerden bir ordunun başında, savaş arabasını sürerek İskender'in ordusuna yardım eder; kralı yenip esir almasını sağlar. Kral haraç karşılığı barış teklif eder. Ancak Kralın kâhinleri fal kitaplarına danışıp, Rumların dünyaya hakim olacağını, Babil ile Asur'u yerle bir ettikten sonra Fars kralını öldüreceğini bildirirler. Bundan sonra İskender Kudüs'e giderek, ant ettiği üzere, Mesih geldiğinde kullanması için gümüş tahtını oraya bırakır.

Yorum ve notlar

Bladel ve Reinink'in gözlemleri.

1. Efsane kisvesi altında, 628-629 yıllarının siyasi olaylarına değinilmiştir. 27 yıl süren **İran savaşı** Rum ülkesi için büyük yıkım olmuş, İran orduları İstanbul kapılarına dayanmış, Kudüs'ü fethetmiştir. Kudüs'ün düşmesi halkta büyük demoralizasyona yol açmış, İncil'in Vahiy (Revelation) kitabı uyarınca kıyametin belirtisi sayılmıştır. Derken 628'de Heraklios cüretkâr bir kontratakla (İran ordusu Anadolu'da seferdeyken) İran'ı istila etmiş, önce Ninive'yi (Asur), sonra İran başkenti olan Ktesifon-Medain'i (Babil) ele geçirmiştir. Kudüs geri alınmış, İran şahının götürmüş olduğu Hakiki Haç bulunarak, iki yıl süren muazzam törenlerin ardından Kudüs'e iade edilmiştir. Barış girişiminde bulunan İran Şahı Husrev Pervîz kendi saraylıları tarafından kurulan bir komplo sonucu 629'da öldürülmüştür.

Bu sırada Bizans'ın müttefiki olan Türkler Kafkas geçitlerini aşıp İran Ermenistanını talan etmiş, İran'ın çöküşüne yardım ettikten sonra bu sefer Bizans'la bozuşup Rum Ermenistanını da yağmalamışlardır.

Reinink'in makalelerinde ayrıntılı olarak gösterildiği üzere, bu olaylar esnasında Heraklios umutsuzluk içinde olan Anadolu ve Ortadoğu halkına yönelik muazzam bir propaganda kampanyasına girişmiş, kendini İran'ı fetheden "**Yeni İskender**" olarak lanse etmiş, bu tezi işleyen sayısız şiir, destan ve kahramanlık öyküsü piyasaya sürülmüştür. Yeni İskender, eskisinden farklı olarak mümin bir Hıristiyandır ve Mesih'in ikinci gelişine yol açmakla görevlidir.

2. Ortadoğuda yaklaşık bin yıl boyunca kullanılan ve "İskender Takvimi" olarak adlandırılan Selevkos takvimi, MÖ 312'de başlar. İskender'in Kafkas seddine yazdırdığı kehanette geçen iki tarihten ilki, o halde, M 514'e tekabül etmektedir. Sabirler adı verilen İç Asya kavminin Kafkas seddini aşıp İran ve Anadolu'yu yağmalamasının tarihidir. İkinci tarih M 628 eşdeğeridir. Bu tarihte, Göktürkler (veya onlara tabi Hazar Türkleri), Heraklios'un çağrısı üzerine Derbent geçidini aşıp Ermenistan'ı ve İran'ı istila etmiştir.[51]

3. İskender'in Kafkas dağında inşa ettiği sedden ilk kez M 1. yüzyılda tarihçi Josephus söz eder. Josephus seddin *kapısının* demirden olduğunu

belirtir. Muhtemelen Tiflis’in kuzeyindeki Daryal geçidinde bulunan bu set, Hazar Denizinin sularının çekilmesinden sonra 4. yüzyılda İran şahlarının inşa ettirdiği Dağıstan’daki Derbend seddiyle karıştırılmıştır. [Daha önce bir yazımda İskender seddinin Orta Asya’daki Çin Seddi olabileceğinden söz etmiştim. Yanılmışım. Doğrusu budur.]

4. Metinde çok sık olarak, İncil ve Tevrat’ta geçen kıyamet alametlerine gönderme vardır. Gôg ve Magôg’un kıyametten önce kuzeyden zuhur edeceği, Ezekiel 38-39 ve Vahiy 20:7-10’da yazılıdır. Aslanlar gibi kükreyen canavar, tüm halkların birbirine karşı savaşı, İyi Hükümdar’ın dünyaya hakim olması vb. klasik kıyamet alametleri arasındadır. Van Bladel yirmiye yakın edebi gönderme teşhis ediyor.

5. İskender’in sırasıyla güney, batı, doğu ve kuzey’e seyahati muhtemelen Haç sembolizmi içermektedir. Kahramanımız yeryüzüne dev bir haç işareti yapmış, böylece Mesih’in gelişine zemin hazırlamıştır.

Neticetül kelam, 629 veya en geç 630 yılında kaleme alınmış bir pro-Bizans propaganda metni ile karşı karşıyayız. Yazarı muhtemelen Siirt-Bitlis kökenli bir Süryanidir. Anti-mezhepçi söylemi muhtemelen Rum davasına soğuk bakan çeşitli mezhep gruplarını ikna etmeye yöneliktir. Eldeki metin Serto yazısıyla yazıldığı için, Nasturilere yönelik bir çalışma akla yakındır.

Kuran ne demiş?

Şimdi Kur’an, Kehf suresi 83-102 ayetler. Türkçesinde Diyanet İşlerinin eski ve yeni meallerini harman ettim, ufak tefek düzeltmeler yaptım.[52]

83. Sana Zülkarneyn’i sorarlar, ‘Size ondan bir kıssa [zikr] anlatacağım’ de.

84. Biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık ve kendisine her şeyden yol [sebeb] verdik.

85. O da yolu izledi.

86. Güneşin battığı yere varınca, onu bulanık bir suda batar buldu. Orada bir kavim gördü. “Ey Zülkarneyn! Ya onları cezalandırırsın, ya da haklarında iyilik edersin” dedik.

87. (Zulkarneyn) dedi ki: “Günah işlemiş olanı [men zaleme] cezalandıracağız, sonra Rabbine (sahibine, hakimine) geri gönderilecek ve o da onu şiddetle (gereken şekilde?) cezalandırır.”

88. “Ve her kim inanır ve doğru davranırsa, ona güzel bir mükâfat ve kolaylık söyleyeceğiz.”

89. Sonra yine yola gitti.

90. Güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu kendileriyle güneş arasına siper (perde) koymadığımız bir halk üzerine doğar buldu.

91. İşte böylece, biz onun çevresinde olanı tümüyle biliyorduk.

92. Sonra gene bir yola gitti.

93. İki seddin (dağın) arasına varınca, orada nerdeyse hiç söz anlamayan (dil bilmeyen?) bir halka rastladı.

94. Dediler ki: “Ey Zülkarneyn! Ye’cüc ve Me’cüc yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar. Onlarla bizim aramıza bir sed yapman karşılığında sana harç (vergi) verelim mi?”

95. [Zülkarneyn] dedi ki: “Rabbimin bana verdiği daha değerlidir. Siz bana gücünüzle yardım edin de, sizinle onların arasına sağlam bir sed yapayım.”

96. “Bana demir kütleleri getirin” dedi. Bunlar iki dağın arasını doldurunca: ‘Körükleyin’ dedi. Demirler akkor haline gelince; ‘Bana erimiş bakır getirin de üzerine dökeyim’ dedi.

97. Artık o seddi ne aşabildiler, ne de delebildiler.

98. Dedi ki, "Bu, Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vaadi gelince onu yerle bir eder. Rabbimin vaadi gerçektir."

99. Biz o gün onları bırakırız, dalgalar halinde birbirlerine girerler. Sur üflenince hepsini bir araya toplarız.

100. Ve o gün kâfirlere cehennemi gösteririz.

101. Onların gözleri zikrime karşı perdelidir ve işitmeye kudretleri yoktur.

102. Kâfirler, beni bırakıp kullarımı mı dost edindiler? Biz cehennemi kâfirlere sunmak için hazırladık.

Kuran metninin notları

Bunlar benim yorumlarım. Biraz Bladel, biraz da Nöldeke'den aldım.

83. Zülkarneyn ذو القرنين "iki boynuzlu" demektir. Pseudo-Kallisthenes'in 3. yüzyılda kaleme alınan İskender destanından bu yana Büyük İskender bu sıfatla anılır ve ikonografide iki boynuzla gösterilir. Sebebi hakkında çeşitli görüşler vardır. Bir olasılık, İskender'in Mısır'da tanrı Ammon'un simgesi olan boynuzlarla donatılarak tanrı mertebesine yükseltilmiş olmasıdır.

83. *Zikr* ذكر "anı, anma" demek olduğu kadar "ün, şan, menkıbe, bir kişinin kahramanlıklarını anlatan destansı hikâye" anlamına gelir. Süryanice *neşonô* sözcüğünün tam karşılığıdır.

84. Zülkarneyn'in yeryüzünde kudret sahibi olması, Süryanice metinde İskender'in tanrıya yakarışını anımsatır.

84. Metinde dört kez geçen *sebeb* سبب sözcüğü burada "yol" anlamındadır. Bugün kullandığımız "bir sonuca yol açan şey" anlamı, sonraki devir mantıkçılarından devralınan derivatif anlamdır.

86.-88. Arapça metinde anlamı muğlak olan hikâye, Süryanice metin ışığında aydınlanmaktadır. İskender suçlulara (günahkârlara) bir ikilem sunar. Su zehirli değilse kurtulacaklardır, zehirli ise zaten ölüme mahkûm

oldukları için kaybedecekleri bir şey yoktur. Arapça metin, ya sözlü olarak aktarılırken anlamını kısmen kaybetmiş, ya da (daha güçlü olasılıkla) editörün yanlış müdahalesine kurban gitmiş olmalıdır.

86. عَيْنٍ حَمِئَةٍ ifadesi çoğu zaman "çamurlu bir su pınarı," "balçık" olarak çevrilse de, tefsirciler sözcüğün "deniz" anlamına da geldiğine işaret etmişlerdir. Edip Yüksel "okyanus" diye çevirmiş, ancak "bulanık" sıfatını görmezlikten gelmiş.

91. Ayetin anlamı belirsizdir. Muhtemelen güneşten korunma imkânı olmayan kavimden söz ediliyor.

93. Yunan ve Ortadoğu geleneğinde İç Asya göçerleri "Hun" jenerik adıyla anılır ve uygarlıktan nasibi olmayan barbarlar olarak takdim edilir. Kuran metnindeki "söz anlamayan kavim"den kasıt bu olsa gerek.

94. Süryanice metinde **Agôg ve Magôg** görülür. Arapçada beliren hemze (**Ye'cûc ve Me'cûc**), erken dönem Arap yazısında sesli harf taşıyıcısı *(mater lectionis)* olarak kullanılan noktasız ya harfinin H 2. yüzyılda elif ve hemze ile düzeltilmesinden kaynaklanan bir yanlış okuma olmalıdır.

99. "Dalgalar halinde" (*yamûcu* يموج) ifadesi Süryanice metindeki "dalga dalga" seddi aşan kavimleri hatırlatır.

101. Burada sözü edilen zikr muhtemelen menkıbenin kendisidir (bkz 83. ayet). Hikâyenin gizli anlamını anlamayanlar kastedilmiş olabilir mi?

Nasıl aktarılmış? Ne oluyor burada?

Geleneksel kabule göre Kehf suresi Mekke'de indirilmiştir; dolayısıyla M 622 yılından öncesine aittir. Bunun doğru olamayacağı anlaşılıyor.

Sure şayet sonradan uydurulmuş olmayıp Muhammed'in eseri ise, Süryanice orijinalin yazıldığı en erken tarih olan 629 yılı ile Muhammed'in vefat ettiği 632 yılı arasında Medine'ye ulaşmış olması gerekiyor. Bu mümkün müdür? Pekala mümkündür. Muhammed'in yaşadığı dönemde Arabistan'da çok sayıda Nasturi Hıristiyanın bulunduğunu, İslam

cemaatinin ve diğer Arap aşiretlerinin İran ile Rum arasında süregiden “dünya savaşı”nı yakından izlediklerini ve birçok yerde müdahil olduklarını biliyoruz. Faraza Urfa’da yahut Irak’ta yayınlanan güncel bir risalenin Medine’ye ulaşması o günün şartlarında bir-iki ay sürecek iştir.

“Size bir zikr anlatayım,” diye başlayıp “bazıları bu zikrin anlamını anlamaz” diye biten anlatının, bir “metin aktarma” (reporting) işlemini ima ettiği açıktır. Aktarılan metinden Hıristiyan simgeleri ve Rum propagandası unsurları sistemli olarak ayıklanmış, Mesih beklentisi yerine İslami öğretiye uygun kıyamet ve cehennem ögeleri ikame edilmiştir.

Hz. Muhammed’in bir söyleşide kendisine soru soranlara, “Hıristiyanlar öyle anlatmış ama o kıssanın gerçek anlamı öyle değil böyledir” diye anlattığını pekala tahayyül edebiliyoruz.

Peki güncel bir siyasi meseleye dair sohbetin, göz göre göre vahiy sayılıp Kuran’a dahil edilmesini nasıl açıklayacağız?

Benim aklıma gelen şu: Hz. Muhammed’in bildirdiği (yahut sonradan kendisine atfedilen) bazı sözler, cemaat tarafından makamla söylenen ilahiler (İng. *liturgy,* Süryanice *keryônô* “kıraat”) şeklinde aktarıldı. Çok sonraları, muhtemelen M 8. yüzyıl başında, bunlar yazıya dökülerek derlendi. Aktarılanların çoğunun güncel/siyasi bağlamı, derleme tarihinde unutulmuştu. Halife Osman zamanında derlenen **Öz Hakiki Kuran** efsanesi, muhtemelen daha da sonra, belki M 8. yüzyılın ikinci yarısında, hadis çalışmaları çerçevesinde üretildi.

Yanılıyorumdur belki. Öyleyse lütfen beni aydınlatır mısınız?

17 Ocak 2013

Derin Mevzu

SORU

Ben "İyi Ermeni" rolü oynamak istemiyorum diyorsun. İyi Ermeni rolüne soyunmak kadar, kimi Ermeni aydınların duruşunu iyi Ermeni rolü oynamak olarak değerlendirmek ve "makbul Ermeni" olmamaya çalışmak da yaralı bir pozisyon değil mi?

CEVAP

Olabilir. İnsan yaralarını sevmeyi öğreniyor zamanla. :))

18 Ocak 2013

Hizan Notları

Hizan'daki 180 civarında köy adının 140 kadarı Ermenicedir. Otuz tane kadar Kürtçe köy adı sayabiliyorum. Öz adı Türkçe olan tek yerleşim, şimdiki Hizan ilçe merkezi olan Karasu köyüdür. 1878 olaylarında eski ilçe merkezi olan Nefsi Hizan (şimdi Kayalı) kasabası tahrip olunduktan sonra, bölgenin yeni idare merkezi olmuş. (harita).

Xizan için Ermenice sözlükte şu anlamları buluyoruz: 1) sürgün, göçmen, başka yerde eğreti yaşayan kimse ve eğreti yaşanan yer; 2) gelin. Arasan kimbilir ardında ne hikâye vardır.

Türkiye'nin en ulaşılmaz, dağlık bölgelerinden biridir. Eskiden Hakif, Uçum, Spayert, Gargar ve asıl Hizan olmak üzere beş (veya altı) beylikmiş. Her birinin harabe kalesi var. 1840-öncesi idari yapıya ilişkin hiçbir bilgi bulamadım. O devirde nüfusunun hemen bütünüyle Ermeni olduğu anlaşılıyor. Bir miktar Kürt de belki varmış; ama bölge geniş çaplı hayvancılığa müsait olmadığı için, aşiret nüfusunun köklenmesine fırsat olmamıştır.

1840'larda, Tanzimat hamlesi gereğince etraftaki Hakkâri, Bitlis ve Cizre (Kürt) beyliklerinin tasfiyesinden sonra sosyal dengeler altüst olmuş.

*

Molla Sadullah 1850'lerde yalınayak bir derviş olarak Müks-Bahçesaray'dan kalkıp Hizan'a gelmiş. Oradaki Kürtleri etrafına toplamış. İstanbullu peder **Natanyan**'ın 1877 tarihli gezi raporunda aktardığına göre servet ve güç sahibi olmuş. Nakşibendiymiş galiba, ya da Kadirî, şimdi anımsayamadım.

Mollanın oğlu **Şeyh Celaleddin** iktidarının çapını büyütmüş. Mal mülk ve davar sahibi olmuş. Davarını besleyebilmek için "istediği dağı ve ormanı zaptetmeye, ayak bastığı her yeri işgal etmeye" başlamış. Birtakım Ermenilerin malına musallat olmuş. Zengin Ermenilerden Murad adlı birinin saray misali evini zaptetmiş – ki şimdi köy statüsünde olup Hizan

şeyhlerinin mülkü olan **Gayda** arazisidir. Murad'ın direnmeye kalkan kardeşini bıçaklatmış. Hizan (eski) merkezdeki Surp Harutyun kilisesini yıktırarak taşıyla ev ve tekke inşa ettirmiş. Ermenilerin birçoğu onun hizmetine girmiş. Mal sahibi olan adam kendi tarlasında maraba olmuş, "karıları hizmetçi, çocukları rençber" olmuşlar.[53]

1877'de Rus savaşı çıkınca, Hizan Ermenilerinin bir bölümünün Ruslardan medet umduğu anlaşılıyor. En azından Celaleddin'in 1878'de giriştiği katliamın gerekçesi olarak söylenen şey bu. Ben hikâyeyi Ermeni tarafından okuduğum için, işin o yönüne dair pek bilgi bulamadım.

Katliamın sonuçlarını, İstanbullu peder **Eprigyan**'ın 1902 basımı *Coğrafya Sözlüğü*'nde aktardığı ayrıntılı tablolardan izleyebiliyoruz.[54] Eprigyan'a göre 1860 tarihinde 110 küsur köyde toplam 4324 hane olan Ermeni nüfusu 1880'de 1014 haneye düşmüştür. Kırktan fazla Ermeni köyü ve kasabası tamamen boşalmıştır. Eski Hizan kasabasından anlatılana göre bir gecede 1500 kişi göçmüş ve kasaba tamamen terk edilmiştir. İlçede bulunan manastır ve kiliselerin büyük bir kısmı 1880 itibariyle metruk ve yıkıktır.

Yine Eprigyan'ın bir başka kaynaktan aktardığı kısmî bilgilerden, Ermeni nüfusun 1895'te, 1880'e oranla yaklaşık bir kat arttığını görüyoruz. Aradaki fark belki kaynakların birbirini tutmamasından doğmuş olabilir. Kaçanların geri dönmesi ya da bir müddet Müslüman görünmeyi tercih edenlerin asıllarına rücu etmesiyle de alakalı olabilir. Bilmiyorum.

Eksilen 2000 ila 3000 hane (10 ila 15 bin kelle) nüfusun tamamının öldürüldüğünü sanmıyorum. Benzer vakaların çoğunda olduğu gibi, eksilenlerin bir kısmı, korku veya çıkar veya fırsat saikiyle din değiştirmiş olanlardan ibaret olmalıdır. Nitekim bugün bile o havalide (Bahçesaray, Hizan, Çatak…) kimin ne kadar Kürt, ne kadar başka şey olduğunu anlamak sanıldığı kadar kolay değildir. İkinci bardak çaydan sonra işler çatallaşır.

*

Şeyh Celaleddin hikâyesi, Ermeni yazar Raffi'nin 1884'te Moskova'da yayımladığı **Celaleddin** adlı romanının konusunu oluşturur. Ermeni

devrimci edebiyatının ilk ve en ünlü klasiğidir. Konusu bildik: Memleket baskı ve zulüm altında inlemektedir; gerici din adamları halkı savunmaktan acizdir; Ermeni genci Serhad onları eleştirir, silahlı direnişin meşru olduğunu savunur, kahramanca çatışarak ölür. 1880-90'larda bir kuşak Ermeni gençliği bu romanla coşmuş, silahlı mücadele ve devrimci örgüt heyecanına kendini kaptırmıştır.

Celaleddin soyundan gelen Hizan şeyhleri 1970-80'lere dek ilçenin mutlak hakimi konumundaydılar. Bugün etkileri biraz azalmış görünüyor. Eski politikacılardan **Kâmuran İnan**, abisi **Abidin İnan Gaydalı** ve onun oğlu **Edip Safter Gaydalı** bu ailedendir.

(Serhad ve Murad diye Ermeni adları da olabiliyor, evet.)

*

İspayert (Ermenicesi Spargerd, yeni adı Sağınlı) bucağı, Hizan'ın da en uzak ve ulaşılmaz kesimidir. Vadinin üç kolundan en sağdakinin ta sonunda **Nurs** köyü bulunur. Dağın kovuğuna sıkışmış, birkaç haneden oluşan bir yerdir. İnsana sanki kaça kaça gelip buraya sığınmışlar hissini verir. 1960'tan sonra resmi adı Kepirli idi, 2012 Haziranında Nurs adı iade edildi.

Belli ki eskiden önemsiz bir yermiş. Natanyan'ın (1877), Eprigyan'ın (1880-1895) ve Kevorkian'ın (1914) köy listelerinde adı geçmiyor. En erken 1928 tarihli Dahiliye Vekâleti listesinde izini bulabildim. Aslı **Nork** olmalı, "yeniler" veya "yenievler" demektir. Ermenice yer isimleri çoğu zaman nominatif değil akkuzatif halinde kaydedilir, bunun da akkuzatifi **Nors** olur.

[Doğudaki pek çok yerde bu k/s ikilisiyle karşılaşırız. Misal: **Dunk/Dunıs** (Ahlat'ta Tunus mahallesi), **Arkunik/Arkunis** (Olur Ilıkaynak köyü), **Tağunk/Tağuns** (Erzurum Köprüköy'de Karataşlar köyü), **Xozunk/Xozunıs** (Erzincan Aydoğdu köyü), **Garcgank/Garcganıs** (Refahiye ilçe merkezi), **Pertk/Pertıs** (Şenkaya Zümrüt köyü), **Punk/Punıs** (Hizan Derince köyü) vs. Her iki biçime Türkçe ve Ermenice kaynaklarda rastlarsın, aklın karışır. Oysa basit, biri adın yalın hali, diğeri –i hali.]

Nurs civarındaki mezraların adları Nırpan, Lvar, Nerkin Godens, Arkin veya Harkin, Tağik, Ant, Aros, Pandıs. Hepsi Ermenice – narinler, çanak, nadaslık, mahallecik vesaire, gayet sıradan isimler. İlk beşinin ahalisi 1914 itibariyle tamamen veya kısmen Ermeni imiş. Nors mahallesinin eski durumunu, az önce dediğim gibi, bulamadım.

18 Ocak 2013

Ermeni Komitacıları Kimdi?

Ermeni konuları çok da ilgimi çekmiyor. Bir sürü başka konu var şu ara uğraştığım, dinî metinlerin aktarımı meselesi, Arapçanın kaynakları meselesi, geç antik dönemde Ortadoğuda mezhepler meselesi, Nasturi tarihi meselesi, rabbiler dönemi Yahudi dinî literatürü vs. vs.

Bundan iki yıl önce, sipariş üzerine bir "Türkler İçin Ermeni Meselesi" kitabı yazmaya başlamıştım. Sonra sıkıldım, bitiremedim, bir daha da dönüp bakmadım. Geçen gün bir vesileyle hatırlamam gerekti. 60 küsur sayfa yazı yazmışım, bir sürü de not almışım; ziyan olması yazık diye düşündüm. Birkaçtır paylaştığım yazılar oradan seçtiklerim.

*

19. yüzyıl sonunda silahlı devrim sevdasına kapılan "Ermeni komitacıları" kimdi? Türkiye'de bu konuları merak edip bilen pek kimse yok galiba. PKK kurucu kadrolarının magazine düşme eğilimi gösterdiği şu günlerde belki bu da, kıyas babında, ilgi çekici olabilir. Buyurun, on kişilik bir seçme.

Mıgırdiç Portukalyan : Memleketi Tokat'ta bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1878'de Van'da bir Ermeni okulu kurdu. 1885'te okul Abdülhamid yönetimince kapatılınca Fransa'ya kaçtı. Devrimci sosyalist çizgideki Armenia dergisini çıkardı. Ermeni siyasi radikalizminin kurucusu sayılır.

Avedis Nazarbekyan (1866-1939): Tiflis'te doğdu. St. Petersburg ve Sorbonne üniversitelerinde okudu. Portukalyan'ın Armenia dergisine yazılar yazdı, ancak kısa süre sonra Portukalyan'ı ilkesizlikle suçlayarak ondan ayrıldı. Üniversitede kendinden iki yaş büyük olan Maro Vartanyan sayesinde Marksizmle tanıştı. Maro'nun teşvikiyle diğer altı öğrenci ile Cenevre'de buluşup Hınçak örgütünü kurdu. Bu sırada Nazarbekyan 21 yaşındaydı. Maro ile evlendi. Marx, Engels ve Plekhanov'un eserlerini Ermeniceye çevirdi. 1923'te ABD'ye yerleşerek ABD Komünist Partisine katıldı. 1934'te Sovyetler Birliğine göçtü. Moskova'da öldü.

Rupen Han-Azad (1862-1929): Erivan’da doğdu. Cenevre Üniversitesi’nde okurken Hınçak Partisi kurucuları arasında yer aldı. 1889’da İstanbul’a gelerek Hınçak örgütünü kurdu. Zeytun direnişinin örgütleyicileri arasında yer aldı. 1895’te tutuklanarak 1901’e dek hapis yattı. Çıktıktan sonra siyaseti bıraktı. İran’a yerleşerek ticaretle uğraştı.

Stepan Zoryan (1867-1919): Rus yönetimindeki Ermenistan’da doğdu. Moskova üniversitesinde okudu. Rus devrimci hareketinden etkilendi, Bakunin’le tanıştı. 1890’da Tiflis’te Krisdapor Mikaelyan ve Simon Zavaryan ile birlikte Ermeni Devrimci Federasyonunu (Taşnaktsutyun) kurdu. Teorik ve hayalperest bulduğu Hınçaklara karşı, gizli örgüt pratiğini savundu. Rus polisinden kaçarak Cenevre’ye gitti, orada örgütün gazetesini yönetti. 1904’te Makedonya’da Bulgar devrimci hareketi içinde yer aldı. 1908’de semaver tüccarı kimliğiyle Erzurum’a yerleşerek oradaki devrimci hareketi örgütledi. 1914’te tekrar Avrupa’ya kaçtı. 1918’de Bakü’de Ermeni isyanı örgütlemeye çalıştıysa da yenilgiye uğradı. Tiflis’te öldü.

Hamparsum Boyacıyan (1867-1915): Hacin’de (Adana’nın Saimbeyli ilçesi) doğdu. İstanbul’da Tıbbiye öğrencisiyken devrimci harekete ilgi duydu. Hınçak partisine katıldı. 1890’da Kumkapı mitinginin örgütleyicileri arasında yer aldı. Sosyalist devrimin ancak Anadolu köylüsünün silahlı direnişiyle gerçekleşeceği fikrini savunarak Sasun’a (Batman’ın Sason ilçesi) gitti. Murad kod adını kullanarak Sason direnişini örgütledi. 1908 ve 1912’de İttihat ve Terakki listesinden Adana mebusu seçildi. 24 Nisan 1915’te tutuklanarak Kayseri’ye götürüldü. Uzun süre işkence edildikten sonra 24 Ağustos 1915’te 12 arkadaşıyla birlikte idam edildi.

Karekin Pastırmacıyan (1871-1923): Erzurum’da doğdu. Erzurum’da kurulan ilk modern okul olan Sanasaryan okulundan mezun oldu. Üniversite eğitimi için Fransa’ya gitti. Devrimci örgüte katıldı. 1895’te tarım uzmanı olarak Erzurum’a döndü, ancak tam o sırada patlak veren Zeytun isyanına katılmak üzere baba evinden ayrıldı. 1896’da İstanbul’da Osmanlı Bankası baskınını düzenledi. Avrupa’ya kaçtı, Cenevre’de doktora yaptı. Tiflis’e yerleşerek iş hayatına atıldı, bakır madeni işletti. Ancak 1908 devriminden sonra işi gücü bırakarak İstanbul’a geldi. İttihat ve Terakki listesinden Erzurum mebusu seçildi. Doğu Anadolu’da demiryolları inşaatıyla ilgilenen bir Amerikan firmasının temsilciliğini üstlendi. 1913’te

Sait Halim Paşa hükümetinde Nafıa Nazırlığı teklifini reddetti. Savaş ihtimalinin belirmesi üzerine Alman karşıtı ve Rus yandaşı bir politikayı savundu. Savaş çıkınca Rusya'ya iltica etti. Rus ordusunda kurulan dört Ermeni gönüllü alayından birinin komutanlığını üstlendi. Osmanlı ordusuna karşı Eleşkirt ve Tutak cephelerinde savaştı. 1915'te Van direnişini örgütledi. Rus devriminden sonra bağımsızlığını ilan eden Ermenistan'ın özel temsilcisi olarak ABD'ye gitti. Savaştan sonra Cenevre'ye yerleşti. Orada öldü.

Antranik Ozanyan (1865-1927): Şebinkarahisar'da doğdu. Babasını döven bir Türk'ü öldürdüğü için başı derde girdi. İstanbul'a gitti. Kumkapı'da marangozluk yaptı. Devrimci örgüte katıldı. Örgütün isteği doğrultusunda **Sasun**'a giderek gerilla savaşına katıldı. Cesareti ve kişilik gücüyle isyanın önderliğine yükseldi. 1901'de Muş'un Arak Manastırında 30 adamıyla bir ordu birliğine karşı üç hafta direnip kurtulmayı başarınca ünü efsane boyutlarına ulaştı. Hakkında türküler, marşlar yazıldı.

1904'te Batılı devletlerin müdahalesiyle silah bırakarak yurt dışına çıktı. Bulgaristan'da çiftçilik yaptı. Bir gönüllü birliğiyle Bulgar ordusu safında Balkan harbine katıldı. Meşrutiyetten sonra yurda dönerek İttihat ve Terakki rejimiyle işbirliğini savunan Taşnak yönetimine karşı tavır aldı. 1914'te Rusya'ya geçti, Ermeni gönüllü alaylarından birinin komutanlığını üstlendi. 18 Nisan 1915'te **Dilman**'da Halil Paşa yönetimindeki Osmanlı kuvvetini yenilgiye uğrattı. Ocak 1916'da Rus ordusuyla **Bitlis**'e girdi. Önceki yazın Van olaylarına misilleme olarak kenti yaktı ve sivil halktan çok sayıda kişiyi öldürttü. Bundan dolayı Rus divan-ı harbinde yargılandı ve görevinden alındı.

1918 başlarında Rus ordusunun dağılması üzerine **Erzurum**'da Batı Ermenistan Geçici Hükümetini kurdu. İlerleyen Türk orduları karşısında tutunamayarak Kafkasya'ya çekildi. Yeni kurulan Ermenistan Cumhuriyeti Türkiye ile anlaşma yoluna gidince cumhuriyet yönetimiyle bağlarını kopardı. Ermenistan'ın güneyindeki **Zangezur** Dağlarına çekilerek gerilla hareketi başlattı. İngilizlerin müdahalesi üzerine hükümetle barışmaya razı oldu ve general rütbesini aldı. Ancak Nisan 1919'da yeniden isyan edip ordusuyla Erivan üzerine yürüdü. İkna edilerek yurt dışına çıkarıldı. Amerika'ya giderek Fresno'ya yerleşti. 1927'de öldü.

Arpiar Arpiaryan (1852-1908): Eğin'li bir ailenin evladı olarak İstanbul Ortaköy'de doğdu. İstanbul ve Venedik'te edebiyat ve tarih eğitimi aldı. Çeşitli edebi dergiler çıkardı. İşçi sınıfını ve sosyal sorunları irdelediği kısa hikâyeleri ile ün kazandı. 1889'da Hınçak örgütüne katıldı. 1890 Kumkapı mitinginin örgütleyicileri arasında olduğu için tutuklandı. 1896'da yurt dışına kaçarak Londra'ya yerleşti. Hınçak partisi içindeki bölünmede daha liberal görüşleri savunan kanadın lideri oldu. 1905'te Kahire'ye yerleşerek etkili bir edebiyat dergisi yayımlamaya başladı. 1908'de parti içindeki hizip mücadeleleri çerçevesinde bir suikast sonucu öldürüldü.

Krikor Zohrab (1861-1915). İstanbul'un Beşiktaş semtinde doğdu. Galatasaray Lisesini ve Hukuk Mektebini bitirdi. Parlak bir avukat olarak tanındı. Bulgar devrimcilerini savunduğu bir davada tutuklandıktan sonra Avrupa'ya kaçtı. 1908'de yurda dönerek İttihat ve Terakki listesinden İstanbul mebusu seçildi. 1915'e dek kaldığı mecliste dönemin en parlak hatiplerinden biri olarak tanındı. Realist tarzda romanları modern Ermeni edebiyatının başyapıtları arasında yer aldı. Kısa hikâyeleri, gezi ve hiciv yazılarıyla ün kazandı. *Kayıp Kuşak* adlı eserinde bir yandan Abdülhamid istibdadını yererken, devrimci kuşağı da eleştirdi. 21 Mayıs 1915'te Beyoğlu'nda tutuklanarak Diyarbakır'a sevkedildi. İttihat ve Terakki yönetiminin emriyle Urfa yakınlarında arabasını durduran saldırganlarca başı taşla ezilerek öldürüldü.

Vartkes Serengülyan (1871-1915): Erzurum'da doğdu. Sanasaryan okulunda lise öğrencisiyken bir gösteriye katıldığı gerekçesiyle tutuklandı ve bir süre hapis yattı. 1892'de serbest bırakıldıktan sonra İstanbul'a ve Avrupa'ya giderek devrimci örgüte katıldı. 1901'de Sasun isyanına katılmak üzere geldiği Van'da tutuklandı, 101 yıl hapse mahkûm oldu. Meşrutiyetin ilanından sonra genel afla hapisten çıktı. İttihat ve Terakki listesinden Erzurum mebusu seçildi. 1912'de ikinci kez seçildi. 1915'te Zohrab ile birlikte tutuklandı. Diyarbakır Divan-ı Harbine sevkedilirken Urfa yakınlarında İttihat ve Terakki ajanlarınca öldürüldü.

19 Ocak 2013

Centilmenlik

Ulu Manitu: Şu İnkilap Tarihi kitabını yazsan ya da yayınlanan kısımlari yayınlasan da okusak, ne dersin?

Sevan Nişanyan: Yenildi adamlar yahu, üstüne gitmenin zevki kalmadı.

19 Ocak 2013

Medeniyet Güzellemesi

İki ayrı anlamı var medeniyetin. Karıştırmamak lazım.

Medeniyet 1. İnsanların bir arada (verimli bir şekilde) yaşamasına imkân veren koşulların tümü.

Medeniyet 2. Ortak simgeleri ve kültürel referansları paylaşan en büyük insan topluluğu.

Birincisi dereceli bir kavramdır. Azı ve çoğu olur. Şu toplum az medeni, öbürü çok medeni diyebilirsin. Az medeniyet mesela yüz kişilik bir aşiretin avcılık ve toplayıcılık yapması, çamurdan kulübeler inşa etmesi ve komşu aşiretle tuz alışverişi yapması için yeterlidir. Çok medeniyet mesela ortak amaçlar uğruna her yıl toplumdan şu kadar trilyon dolar para toplayıp bunu akla hayale gelmeyecek karmaşıklıkta projelere harcamayı, her gün şu kadar katrilyon dolarlık alışverişin kazasız belasız gerçekleştirilmesininin koşullarını sağlamayı, saçma bir gazozdan her gün bir milyar adet üretip, kutusuyla etiketiyle ambalajıyla dünyanın en ücra bucağına kadar iletmeyi, akıllara durgunluk verecek zenginlikte hayali hikâyeler üretmek ve bunları Madagaskar'a, Japonya'ya ve Estonya'nın köylerine aynı anda iletmek için yüzbinlerce kişinin işbirliği yapmasını... içerir.

İkincisi ilk bakışta değer yargısı taşımayan bir kavramdır. Her toplumun kendine göre ortak simgeleri ve referansları bulunur. Azteklerin ve Samoa yerlilerinin de var, Romalıların ve Sovyetler Birliğinin de var. O da medeniyet, öbürü de medeniyet.

İkisi birbiriyle yakından bağlantılıdır. İnsanların bir arada verimli bir şekilde yaşaması, ortak simge ve referansların varlığına bağlıdır çünkü. O simge ve referanslar sayesinde insanlar birbiriyle konuşabilir, anlaşabilir, birbirine güvenebilir, ortak işlere girişebilir, herkesin uyacağı kurallar koyabilir, karmaşık konuları konuşacak ortak bir dil oluşturabilir.

Bazı medeniyet-2'ler, daha fazla medeniyet-1 üretmeye meyyaldir. Ya da tersinden söyleyelim, bazı medeniyet-2'ler daha fazla medeniyet-1

ortamında şekillenmiştir. Dolayısıyla, her ne kadar çağdaş siyasi doğruculuğa feci surette aykırı da olsa, bazı medeniyet-2'lerin, diğer medeniyet-2'lerden daha gelişkin-üstün-zengin olduğu neticesine varmaktan kendimi alamıyorum. Var mı bunun başka izah tarzı?

*

Avrupa medeniyetini seviyorum evet.

1) Dünyanın başka hiçbir yerinde eşi olmayan güzellikte köyleri ve kasabaları var ("Akdeniz medeniyeti" eğer Avrupa Medeniyetinden farklı bir şey ise, tek rakibi orası olabilir);

2) Diğer hiçbir medeniyetin yakınına bile yaklaşamayacağı zenginlikte ve güzellikte müzik üretmişler. Ve ayrıca resim.

3) Edebiyatı (yazılı sanatı) üstün müdür bilmiyorum, ama benim tanıdığım ve sevdiğim bir sanat; diğerlerine (eski Türk edebiyatı dahil) hiç o kadar ısınamadım;

4) Üretim ahlakı diyebileceğim şey beni etkiliyor: her ne üretiyorsan, en iyisini yapma hırsı. Bu teknolojik bir şey değildir, ahlaki bir şeydir; dürüstlükle ve insan sevgisiyle alakalıdır.

Sevdiğim için, bugün içine düştüğü çürüme hali beni öfkelendiriyor. 1945'ten bu yana tam bir duraksama döneminde. Sadece anılarıyla yaşıyor, huysuz ve bunak bir ihtiyarın ruh halini yansıtıyor. Barış ve huzur (=konfor, bencillik) dışında hiçbir sosyal ideali kalmadı. 1945'ten bu yana insanlığa sunabildiği YENİ hiçbir şey yok.

Amerika için bunu söyleyemeyiz. Bilgisayarı, interneti, google'ı, facebook'u, cep telefonunu ve iPhone'u icat ettiler. Akıllara durgunluk veren bir sinema sanayii yarattılar. Finans sistemine, son iki bin senenin toplamından daha fazla yenilik getirdiler. Kiwi'yi ve starking elmasını icat ettiler. Daha bundan canlı medeniyet nerede görülmüş?

Avrupa neden battı? Bir, iki dünya savaşı yüzünden battı: dünya tarihinde görülmemiş bir kepazelikti, kendi kendilerini yokettiler. İki, Amerika (ve kısmen Rusya) yüzünden battı. Dayak yediler, dünya hakimiyetini kaybettiler, en parlak beyinlerini de bunlara kaptırdılar. Üç, Yahudileri kaybettiler. Yahudiler önemlidir, topluma aykırılık getirirler.

“ Amerika… dünyayı teknolojik bir çöplüğe çevirip, hepimizi o teknoloji ile bir taraftan büyüleyen bir taraftan tüketen uyuşturan bir bok” tezine cevaben

“Teknoloji” dediğin şey medeniyetin ta kendisidir. İnsanın hayvanlıktan bugünkü haline evrilmesinde bir merhaledir. Her yenilenme kendi sıkıntılarını getirir, daha önce var olan pek çok şeyin acımasızca silinmesine yol açar. Acıtır. Ama kaçınılmaz bir süreçtir. Yeni ve üstün olanın geldiği yerde, eskisi ya adapte olmak ya da yokolmak seçeneğiyle karşı karşıyadır.

Yenilen’i sevmeyelim, üzülmeyelim diyen yok. Elbette trajik bir yanı var yenilginin, tükenmeye mahkûm olmanın. Tabii ki her yeni, eski’nin yıkıntıları üzerinde yükselir. Ama sonuçta yeni kazanır. Ve daha iyi olduğu için kazanır.

“Zanzibar’a gitmek istiyorsun Dubai’ye değil. Neden tapıyoruz peki biz dünyaya en fazla Dubai olmayı vaad eden bir medeniyete?” sorusuna cevaben

Tam on bin seneden beri insanlar Dubai’yi inşa etmek için uğraşıyorlar. Bütün o çabayı çıkarsan geriye “insan” namına ne kalır? Beslenmek, avlanmak, çiftleşmek ve boş zamanlarında güneşte yatıp bitlerini ayıklamaktan başka işlevi olmayan bir sefil mahluk.

21 Ocak 2013

Bir - Sıfır

“Türkiye’de yaşamanın bedeli ağır belli. Peki nedir seni bunca yıldır inatla bu topraklara bağlayan. Ailen göçtüğü halde sen burada kök saldın. Dünyanın her hangi başka bir yerinde belki daha huzurlu, daha parlak bir hayatın da olabilirdi. Bir çok ülke senin gibi birisine kucak açabilirdi. Burada ne buldun da bu ırkçı saldırılara, devletin tepende tuttuğu kılıca ve belki başka bedellere direniyorsun?” diye soran birine cevap.

Hayır hiçbir yerde huzurlu hayatım olmazdı, Sevan’ın girdiği ülkede huzur kalmaz.

Daha parlak? Hiç sanmıyorum, bundan daha parlağı ben ne yapayım?

Burada ne buldum? Bir bok bulmadım. Dünyanın başka herhangi bir ülkesinden daha iyi veya daha kötü bir yer değil. Ama bu köpeklerden yılıp kaçsam kendimi affeder miydim? Neden yenileyim? Neden yenilgiyi kabul edeyim?

Kırk senedir uğraşıyorlar, yenemediler. Yenemeyecekler de. Yani, yenildiler. Öldürseler de yenildiler, hapse de atsalar yenildiler. Bitti. Kulem de, kayamezarım da, sözlüğüm de, Yanlış Cumhuriyet de, köyüm de, otelim de, medresem de, taş gibi midelerine oturdu. Bunun ne büyük bir zafer olduğunu görmez misin? Bilmem kaç milyonu birden tek sesle havlıyor, arkalarında devlet artı dinleriyle beraber, ve bilmem kaç milyonu bir tane Sevan edemiyor! Var mı bundan daha güzel cevap?

22 Ocak 2013

Cermenler Arap mıydı?

Almanca Erde, İngilizce earth ile Arapça arz'ın ilişkisini soran birine email.

Germ. ***erthô** ve ***erô** ("yer, toprak") biçiminin tek muhtemel HAvr akrabası Yun **érâ** (a.a.) görünüyor. Pokorny Eski Galce **erw** (tarla) ve Ermenice **erkir** ("yer, yeryüzü") paralellerini de ihtimal olarak saymış. Ernout ve Meillet Germence ve Yunanca dışında akrabası yoktur demiş. İndo-İrani dillerde paraleli yok.

Benzeri şekilde Latince **terra** ("yer, toprak") ve İrlandaca **taera** (a.a.) biçimlerinin de diğer HAvr dillerde refleksi yok.

Germencenin Sami dillerinden etkilenmiş olabileceği tezini son yıllarda (en önemlisi benim çok sevdiğim John McWhorter olmak üzere) birkaç kişi savundu.[55] Derler ki MÖ 1. binyılın ilk yarısında Fenikeliler Cebelitarık'tan dışarı bolca gidip geldiler, Baltık sahili ile ticaret de yaptılar, o devirde (arkeolojik buluntu ile desteklenmese de) oralara birkaç koloni kurmuş olabilirler. Bana şimdilik pek zayıf bir tez geliyor. Daha ziyade Alman anti-Semitizmine gıcık olsun diye uydurulmuş bir teze benziyor. Kazara vokabüler etkileşimi varsa bile "yer" gibi temel kavramlarda değil, kültür sözcüklerinde olması daha muhtemeldir.

Bana sorsan Samice ***erS** ile Germence ***erthô** arasında ilgi kurmak için yeterli verimiz yoktur deyip geçerim.

7 Şubat 2013

Tanzanya Notları I: Araplar Afrika'da

Ocak sonu ile Şubat başı iki haftalık bir Zanzibar-Tanzanya gezisi yapmıştım. Onun izlenimleri.

İslamın ilk yüzyıllarında, Araplar Afrika'nın Doğu kıyısında bir dizi koloni kurmuş. Kıtanın içlerine yayılan bir ticaret ağı oluşturmuşlar. Fildişi, altın vs. de alıp satmışlar, ama esasen köle ticareti yapmışlar. Bağdatlı Cahiz'in zenci kölelerin cinslerine ve kalitelerine dair bir risalesi vardır, bir tür tüketici rehberi, M 9. yy, okumaya değer. Yanılmıyorsam Türkçe çevirisi de var.

Swahili dili o ticaretin "çarşı dili". 9. yüzyıldan itibaren kullanılmış. Şimdi Tanzanya ile Kenya'nın resmi dili, Uganda'da da ikinci dil. Tanıdık epey kelime çıkıyor. **Kalamu, kitabu, daftaru** bizdeki gibi. **Safari** yolculuk, **uhuru** özgürlük, **uwasila** havaalanında "geliş" (vasıl olmak'tan). **Habaru** "merhaba" demek, herhalde aslı *habaru keyfa* gibi bir şey olmalı; **salam** da kullanıyorlar. **Duka la dawa** "deva dükkânı", yani eczane. **Baba ya Taifa** "ulusun babası", Ulu Önder **Mwalimu** (muallim) Julius Nyerere'nin unvanı. Her resmi dairede ve çoğu dükkânlarda portresi baş köşede. **Wizara ya Usalama wa Taifa** da tabiatiyle Selamet-i Taife Vezareti, yani "Ulusal Güvenlik Bakanlığı". İkinci günden başladık tabelaları çatır çatır okumaya.

*

Umman'ın Afrika'daki imparatorluğunu bilmiyordum, onu da öğrenmek nasip oldu.

17. yüzyıl sonlarında Ummanlılar Portekizlileri Hint Okyanusu kıyılarından temizleyip Zanzibar adasına üslenmişler. 1820'lerde Umman Sultanı **Said el-Busaid** başkentini oraya taşımış. Ta Kongo'nun içlerine uzanan alanda Doğu Afrika'nın büyük bölümünü egemenliği altına almış. Dünya piyasalarına yılda otuz kırk bin köle sevketmeye başlamış. Bir kısmını Bağdat üzerinden Osmanlı ve İran'a yollamışlar; daha çoğunu İspanyol ve Amerikalılara satmışlar. Zanzibar yolu Amerika için sapa gelince, Kongo Nehri havzasını ele geçirip kıtanın ortasından Atlantik sahiline çıkış

yapmayı denemişler. Zanzibar şehri büyüyüp serpilmiş, Afrika'nın en güzel kenti olmuş.

1840'larda İngilizler uluslararası sularda köle ticaretini etkili bir şekilde yasaklayınca, Sultan Said ürün çeşitlendirme yoluna gitmiş. Zanzibar ve Pemba adalarını karanfil plantasyonlarıyla donatmış. Afrikalı köleleri de bu işe sürmüş. Kısa zamanda iki ada dünya karanfil üretiminin %85 kadarını karşılamaya başlamış.

Halen Zanzibar ve Pemba baştan başa karanfil ağaçlarıyla dolu. Mis gibi kokuyorlar. (Çiçek olan karanfil değil, baharat karanfil.)

*

Tanzanya'da bugünkü Müslüman topluluklarının dağılımına bakınca Umman İmparatorluğunun yayılım şemasını da aşağı yukarı anlıyorsun. Zanzibar ve Pemba'nın tamamı Müslüman. Sahil şehirleri elli elli. Sahili içeriye bağlayan bellibaşlı karayolları – eskinin kervan yolları – boyunca Müslüman yerleşimleri dizili. Tanganika Gölü kıyıları ile Kongo Nehri güzergâhı da öyleymiş. Ulaşım rotaları üzerinde olmayan yerlerde pek Müslüman yok.

Nakliyat ve otobüsçülükle uğraşanların hemen hepsi Müslüman. Her kamyonun üstünde heybetli bir slogan: Allah wakil, Ya Razzaq, Ya Sattar, Ya Rasulallah, Mashallah…

*

Carl Peters'i de anlatayım. "Emperyalizm" denilen hadiseye belki başka bir bakış açısı getirir.

Peters üniversitede felsefe ve tarih okumuş. Büyük tarihçi von Treitschke'nin sevgili talebesiymiş. Schopenhauer üzerine tez yazmış. Mezun olduğunda akademik kariyerden vazgeçip, bir şekerleme firmasının temsilcisi olarak Londra'ya gitmiş. Orada Afrika romansına kapılmış. 1884'te 28 yaşındayken kalkıp buralara gelmiş.

Bakmış ki kıtadaki Arap egemenliğinin bir üfürüklük canı var; yerli halk Araplardan hazzetmiyor. Derhal uyduruk bir sözleşme hazırlayıp karşılaştığı bütün yerli şeflere imzalatmış. Almanya'ya dönüp bir şirket kurmuş. İnanılmaz bir gayretle her gazeteye makaleler yazıp, "istikbal Afrika'dadır, biz almazsak İngilizler alacak, vah halimize" diye yaygara koparmış. Başbakan Bismarck'ın kapısını aşındırmış. Bismarck önce yüz vermemiş. Sonunda "gene mi bu aptal adam" deyip (aynen bu kelimelerle), görüşmeyi kabul etmiş. Muhalefetteki Liberal milletvekilleri "Afrika'yı İngilizler kapacak, yöneticilerimiz uyuyor mu?" diye isteri yapınca, kerhen Tanganika kolonisi işine yeşil ışık yakmış.

Peters 1888'de Tanganika'ya dönüp işi büyütmüş. Kilimancaro eteğindeki Moşi kasabasını karargâh edinmiş. Bir yerden sonra "bu Afrikalılara kibarlık sökmez" kanısına varıp, eli kanlı bir manyağa dönüşmüş. Sıkı bir harem kurmuş. 1890'da Mısırlı Emin Paşa ile bir olup Uganda ve Güney Sudan'ı fetih seferine çıkmış.

Bu esnada İngilizler "eyvah Almanlar Afrika'yı kapacak, yöneticilerimiz uyuyor mu?" paniğine kapılmışlar. 1888'de eski bir bakkaliye toptancısı olan William Mackinnon'u gönderip Mombasa-Nairobi hattını hain Alman emellerine karşı güvenceye almışlar. 90'da Uganda kralını Almanlara karşı kahramanca savunmuşlar.

Nihayet aynı yıl iki ülke hükümet düzeyinde anlaşıp işi tatlıya bağlamış. Victoria Gölünden Mombasa güneyine kadar cetvelle bir çizgi çekip güneyini Almanya'ya, kuzeyini İngiltere'ye vermişler. Bugünkü Tanzanya ile Kenya böyle ayrılmış.

Zanzibar'daki Arap sultanlığının bağımsız kalması için prensip kararına varmışlar. Ama 96'da Almanlar açıkgözlük edip kendi adamlarını sultan ilan ettirince İngiltere mecburen müdahale edip Zanzibar sultanlığını himayesi altına almış. 1964'e dek İngiliz koruması altında saltanat devam etmiş.

*

Oradaki İngiliz Baştemsilcisinin 1920’de Zanzibar hakkında yazdığı kitabı okudum.[56] Son zamanlarda en çok keyif alarak okuduğum kitaplardan biri oldu. Adam belli ki kültürlü ve geniş ufuklu biriymiş, kalemi de kuvvetli. Adayı ve insanlarını sevmiş. Hamisi olduğu sultanla esaslı bir dostluk kurmuş. Ada Araplarının törelerini, soyluluğunu, cömertliğini, finansman yöntemlerini, modern hayata intibak etmekteki zorluklarını – espriyi de ihmal etmeden – çok güzel anlatmış.

Sonraki trajediyi bilmezsen, sanırsın cennet bahçesi.
7 Şubat 2013

Araplar Afrika'da

"Afrika'da Batılıların köleciliği Müslüman Araplardan öğrendiği tezini ilk senden duydum" diyen bir arkadaşıma email.

Genelde bilinen bir konu olduğunu zannediyordum, en azından Batılı kaynaklarda. Türkçede Afrika tarihine dair zırnık yok ki piyasada, nereden bilinecek?

Senegal'den Dahomey'e kadar sahil boyunca köle ticaretini yapanlar 13. yüzyıldan itibaren Müslüman Mali Sultanlığı, merkezi Timbuktu. Önceleri Fas ve Cezayir'e (oradan da Mısır, Anadolu ve Avrupa'ya) satıyorlar. 16. yüzyıldan itibaren direkt İspanyol ve Portekizlilere satış yapmaya başlıyorlar. İngilizler 1700'lerin sonunda buralara köle ticaretini önlemek amacıyla geldiler.

Şurada ayrıntılı bilgi ve harita var:
http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_slave_trade

Romalılarda anlaşılan köle kaynakları daha çok Ortadoğu-Anadolu ve Kuzey Avrupa. Zenci köle piyasası Arap/İslam fetihlerinden sonra açılmış. Haritaya bakınca mekanizma anlaşılıyor. Asıl köle kaynakları (körfez sahili, Orta Afrika ve Kongo) ile Araplar arasında aracılık yapanların bulunduğu yerlerde (Sahra güneyi, doğu Afrika sahili) Afrika'nın ilk "devlet" yapılanmaları ortaya çıkmış. Tabii ki rantın olduğu yerde bunun paylaşımı için mutlaka bir otorite gerekir. Bu devletlerin galiba hepsi Müslüman egemenliğinde yerler. Arapların bir kısmı belli ki bu yerlere yerleşmiş, ve/veya kendilerine sadık bir yerli egemen zümre yaratmışlar.

Avrupalılar 1870-80'lere dek Afrika içlerine hiç girmemişler. Ortaçağda ve 1510-1520'lere dek lazım olan köleyi Araplardan temin etmişler. Portekizli seyyahların anlatımlarında gayet net görülüyor, Hint Okyanusu'nda çeşitli limanlara uğradıkça Araplardan beşer onar zenci satın alıyorlar.

1540'larda Amerika kıtasına toplu halde köle sevkiyatı başlayınca bu sefer Arapları baypas edip, Batı Afrika sahilinde yerli aracılardan mal temin

etmeye başlamışlar. Dolayısıyla ekli haritada gördüğün dağıtım kanalları tersine dönmüş. Bunun direkt sonucu olarak Sahra güneyindeki yerli krallıkların hepsi iflas edip batmış. Onun yerine 18. yüzyılda Batı Afrika sahilinde Dahomey vs. gibi, çok daha küçük çapta, ufak yerli krallıkları belirmiş.

7 Şubat 2013

Kelime Analizi: Miskin

Akatça **muşkênu** “avamdan veya alt tabakadan olan kimse”. MÖ 3. binyıla ait en erken kayıtlardan itibaren sık rastlanan bir kelime. Babil tabletlerinde “saraya veya kamu hizmetine mensup olmayan kimse” gibi bir anlamı var. Daha geç döneme ait Babil ve Asur metinlerinde “zengin olmayan kimse, yoksul” anlamı ağır basıyor. **Muşkênûtu** “yoksulluk, fakirlik”. *İnanna şa muşkenutiya bêlî liqûl* = “efendim benim yoksul bir kadın olduğumu unutmasın”.[57]

Acaba nihai anlamı “çiftçi, toprakta yerleşik kişi” olabilir mi? Ya da belki “yerli”? ŞKN kökü diğer Sami dillerindeki gibi Akatça’da da esasen “yerleşmek, konmak, (bir yerde) oturmak” demek; göçebe olmanın zıddı. Arapça **sükûn/meskûn/iskân** grubundan tanıdığımız bir kök. Akatça ve İbranice /ş/ Arapçada /s/ olur.

Aramice **miskînâ** מִסְכֵּינָא ve İbranice **miskîn** מִסְכֵּן, ikisi de samekh ס harfiyle, “yoksul, dilenci”. Klein, Jastrow ve diğer kaynaklar Babil dilinden alıntı olarak göstermişler. “Yerleşmek, konmak” anlamına gelen yerli fiil ise şin שׁ ile yazılıyor, ayrı kök kabul edilmiş: **mişkân** מִשְׁכָּן “konut, konak”, **maşkîn** מַשְׁכֵּן “bir borca karşılık rehin verilen şey” veya “mevduat”, **şekînâ** שׁכינה saray, o da “konak” anlamından özelleşmiş.

Arapça **miskîn** مسكين yerli bir türeve benzemiyor. O yüzden klasik sözlüklerde kökü SKN diye gösterilse de bazı sözlüklerde (mesela Wehr sf. 1067) MSKN rübai kökü tercih edilmiş. Anlamı: yoksul, mütevazı, boynu bükük, zavallı vs.

Peygambere atfedilen bir hadiste geçen “Allahım miskin yaşayayım, miskin öleyim, miskinler zümresinden sayılayım” ifadesi “alçak gönüllü, mütevazı” anlamında yorumlanmış.[58] Bana sorarsanız İsa’nın Dağdaki Vaazına direkt gönderme var. “Ne mutlu fakirlere (Süry: *tûbaykûn meskinnê* ܛܘܒܝܟܘܢ ܡܣܟܢܐ), çünkü Allah’ın krallığı (mülkü) onlara verilecektir.”[59]

8 Şubat 2013

Tanzanya Notları 2: Swahili Öğrenelim

Tüm Bantu dilleri gibi Swahili dilinde her ismin başına kategori belirten önek geliyor. Bellibaşlı kategoriler şöyle: insan, hayvan, bitki ve doğal olgular, alet ve mamul nesneler, gruplar, soyut kavramlar, uzunluk ve boyut belirten kelimeler. Bunların tekili ayrı, çoğulu ayrı kategori sayılıyor. Tekil ve çoğullar dahil toplam sayı 18. Kategorileri Fransızca yahut Almancadaki eril/dişil/nötr cinsler *(gender)* gibi düşünmek mümkün. Üç tanesi normal insanı nakavt etmeye yeter, 18 tanesini artık siz düşünün.

Örnek verelim. Tekil insan öneki m- veya mw-, çoğul insan öneki wa-. Dolayısıyla **mturuki**"bir Türk kişi", **waturuki** "Türkler". **Mtoto** "çocuk", **watoto** "çocuklar". Kişi belirten her türlü isim (arkadaş, öğretmen, Zanzibarlı, gelen yolcu, yabancı, amca, general, bedensel engelliler…) bu önekleri alıyor. Yer yer işi abartıp yabancı dilden alınma kelimelere de bunu uygulamışlar. O yüzden **mwalimu** "öğretmen (muallim)", ama çoğulu **walimu** "öğretmenler".

İnsan eliyle yapılmış her türlü nesne ve alet tekilde ki- (/o/ ve /u/ seslerinden önce ç-), çoğulda vi- alıyor. Her şeyin küçüğü ile soyut kavramların somut/tekil örnekleri de bu kategoriye giriyor. Misal: **kisu** "bıçak" çoğulu **visu** "bıçaklar"; **kitu** "sandalye", **çombo** (< ki-ombo) "çanak", çoğulu **vyombo** "çanaklar". Küçültmeye örnek: **kitoto** "küçük çocuk, bebek", **çumba** "oda" (**nyumba** "ev" sözcüğünden, "evcik"). Dil isimleri de bu kategoriye dahil: **kituruki** "Türkçe". Arapçadan alıntı kelimeler gene çekime uydurulmuş: **kitabu**"kitap", **vitabu** "kitaplar".

Her türlü bitki ile doğada "kendiliğinden" var olan şeyler tekilde m-, çoğulda mi- alıyor. Misal: **Mtu** "ağaç", **mwezi** "ay", **mlima** "dağ", **mto** "nehir". Tek olan organlar: **moyo**"kalp". "Köy" kavramı da nedense grup değil doğal varlık sayılmış: **mji** "köy", çoğulu **miji**"köyler". Şekil itibariyle ağacı andıran ya da ince uzun olan nesneler de, hayrettir, bu kategoriye dahil edilmiş: **mwamwuli** "şemsiye", **msumari** "çivi".

Her türlü grup ve zümre ile doğada çift veya çoklu olarak var olan nesneler ayrı bir kategori. Bunlar tekilde ya sıfır önek ya da ji-, çoğulda ma- alıyor.

Misal: **kabila** “kabile”, **makabila**”kabileler”. **Mali** “mal, servet,” çokluk bildiren bir kavram, çoğulu **mamali** “mallar”. Çift gelen varlıklardan **jiço** “göz”, **maço** “gözler”; **bawa** “kanat”, **mabawa** “kanatlar”. İki veya daha fazla kişinin karşılıklı eylemini ima eden her şey de bu zümreye dahil. Misal:**neno/maneno** “söz/sözler”, **gomvi/magomvi** “kavga/kavgalar”, **penzi/mapenzi**”aşk/aşklar”.

Her türlü soyut kavram u- alıyor. Bunların çoğulu yok. Mesela **uhuru** “özgürlük,” bizim *hürriyet* ile aynı Arapça kökten. **Usalama** “selamet”, **utamadini** “kültür” (Osmanlıcası temeddün idi bir zamanlar), **umaskini** “fakirlik”, bildiğimiz miskinlik yani.

*

Buraya kadarı işin kolay kısmı. Bundan sonrası çetrefilleşiyor. Bir kere sıfatların, belirledikleri isimle uyumlu olması (aynı kategoriye uyması) lazım. Sıfat önekleri isim önekleri gibi, ama her zaman aynı değil.

Mtoto mmoja “bir çocuk”, **kitabu kimoja** “bir kitap”, **ndizi moja** “bir muz”.

Watoto wawili “iki çocuk”, **vitabu viwili** “iki kitap”, **ndizi mbili** “iki muz”.

Daha kötüsü, fiillerin de hem özne ile hem de (varsa) nesne ile uyumlu olmak zorunda. Üstelik fiillerin kategori ekleri isimlerinkinden epey farklı. Misal:

Mtoto mdogo amekisoma *“küçük çocuk onu (kitabı) okudu”*

Watoto wadogo wamekisoma *“küçük çocuklar onu (kitabı) okudular”*

A-me-ki-soma derken **a-** “tekil kişi” özne eki, **me-** geçmiş zaman eki, **ki-** “tekil eşya ve alet” cinsinden nesne eki, **soma** fiil gövdesi. Wa-me-ki-soma derken sadece özne çoğul oluyor. Nesneyi de çoğul yapacak olursak **wamevisoma** olurdu elbette (“onları okudular”).

Zevkli, değil mi?

*

Son yıllarda hayli mesafe kateden **cognitive science** diye bir şey var, anti-dinci polemikleriyle ünlenen biyolog Richard Dawkins ile dilbilimci Steven Pinker bunun öncülerindendir. İnsan aklının genetik (doğuştan gelen) kodlarını çözmekle uğraşıyorlar. Diyorlar ki, insan beyni doğuştan birtakım hazır kategorilere sahiptir. Bunlar "insan", "hayvan", "bitki ve doğal varlık" ve "alet ve mamulat" olmak üzere en azından dört tanedir; belki daha fazladır. İnsan çocuğu doğal olarak her algısını bu kalıplardan birine oturtur; onlar hazırda yoksa hiçbir şeyi ne kavrayabilir ne de ifade edebilir.

Bu açıdan da ilginç geldi bana Swahili grameri.

*

Bantu dillerinin hepsinde bu temel özellikler var imiş. Bantu dilleri Güney Afrika'nın ucundan, kuzeyde Kamerun-Orta Afrika Cumhuriyeti-Kenya hattına kadar olan alanda konuşulan toplam 250 civarında (Ethnologue listesine göre toplam 535) dilin ortak adı.

Tanzanya'da 60 küsur (Ethnologue listesine göre 105) farklı Bantu dili konuşuluyormuş. Bunlar karşılıklı birbirini anlamayan diller. Ortak dil, yine bir Bantu dili olan Swahili. Daha doğrusu Kiswahili, ön eki unutmayalım.

Kiswahili sadece Zanzibar ve Pemba ile sahildeki birkaç bölgede yaşayan 5 milyon kişinin anadili. Geri kalan 60 milyon nüfus ikinci dil olarak okulda öğreniyor. Bütün gazeteler ve televizyonlar bu dilde. Yani, bırak Pangwa, Tongwe ve Vidunda gibi ufak tefekleri bir kenara, koskoca milyonluk Maasai dilinde bile henüz TRT-6'ları yok adamların.

8 Şubat 2013

Tanzanya Notları 3: Zanzibar Soykırımı

1960 itibariyle Zanzibar ve Pemba nüfusu kabaca 400.000 yerli/zenci, 100.000 Arap, 20.000 Hintli ile 150 kadar Avrupalı imiş. Arazinin (ve karanfil gelirinin) tamamına yakını Araplarınmış. Rehavet içinde yavaş yavaş fakirleşen, Hintli tefecilere boğazına kadar borçlu, geçmişin anılarıyla yaşayan, nazik ve cömert insanlar olarak anlatıyorlar. Hintliler dükkâncıymış. Bütün bakkal dükkânları onlarınmış. Tüketici kredisi işine de onlar bakarmış.

İngilizler 1959'da giderayak parlamento seçimi yaptırmışlar. Pemba halkı Zanzibarlılara gıcık kaptığından, hem üstelik Zanzibar'dan daha dinibütün Müslüman olduklarından, Arap partisini (ZNP) desteklemişler. Kıl farkıyla Arap partisi kazanmış, Zenci partisi (ASP) kaybetmiş. 1963'teki ikinci seçimde de aynı sonuç çıkmış. Kaybedenler bu işe bozulmuş, huzursuzluk çıkarmışlar, o devirde pek moda olan ulusçu-Marksist söylemlere meyletmişler. Sultan **Cemşid bin Abdullah**'ın hükümeti paniğe kapılıp ciddi bir yanlış yapmış, İngilizlerin zencilerden kurduğu polis gücünü dağıtmış. Yerine başka şey kurmayı da "bukra inşallah" deyip ihmal etmiş.

10 Aralık 1963'te İngilizler törenle bayrağı devredip adadan çekilmişler. Aslında çekilmeleri için ada kaynaklı bir talep yok görünüyor. "Bütün Afrika'dan çekilirken burada kalmamızın bir anlamı yok" deyip gitmişler sanırım. Hükümetin bir tabur İngiliz askeri konuşlandırma talebini de resmen reddetmişler.

12 Ocak 1964'te işinden atılmış polislerden Ugandalı **John Okello** isimli bir serserinin önderliğinde 600 kişilik bir kalabalık polis haklarının iadesi için gösteri yapmış. Akşama doğru iş çığırından çıkmış, göstericiler polis karakollarını basıp silah depolarını ele geçirmişler. Halk bu işi sevip onlara katılmış. Sonraki birkaç gün boyunca adadaki Arap ve Hint mallarının tamamı yağmalanmış. Muhafazakâr tahminlere göre 20.000 (kimi kaynaklara göre 50.000 veya daha fazla) Arap ve Hintli öldürülmüş. Bütün kadınların ırzına geçilmiş. Kalanlar da varını yoğunu bırakıp Umman'a veya Hindistan'a kaçmış.

Halen Umman'da anadili Swahili olan 50-60.000 Zanzibar muhaciri Arap yaşar diyorlar. Hint kökenlilerden, öz adı Ferruh Bulsara olan **Freddy Mercury** ile ailesi de 1964 mültecilerindenmiş. Sersefil İngiltere'ye kapağı atmışlar.

Bugün Zanzibar'da Arap ve Hintli yok. (Pemba'da az bir miktar kalmış.) Adada "devrimci-sosyalist tek parti rejimi" adı altında çapul ve talan düzeni 1980'lere dek sürmüş. Karanfil çiftlikleri yüzüstü bırakılmış. Altyapı çürümüş. Sefalet ve rüşvette dünya rekorları kırılmış. Sonra yavaş yavaş işler normale dönmüş. Adaların toprağı öyle bereketli, havası öyle latif, insanları öyle sevimli, öyle şeker ki, geçmişi bilmezsen sanırsın cennet bahçesi.

12 Ocağı halâ "Devrim Günü" olarak coşkuyla kutluyorlar maamafih. Bizde en azından 24 Nisan milli bayram değil. Henüz.

*

Kıssadan hisseleri de çıkaralım ki eksik kalmasın.

1) Avrupalıları kesmeye gücün yetmiyorsa onların himaye ettiği yerli azınlıkları kesmekle tatmin olabilirsin.

2) Soykırım yapmak için ideal zaman İngilizlerin sırtını döndüğü zamandır (bizde de Dünya Savaşını fırsat bilmişlerdi).

3) Ulusal bağımsızlıkçılık ve sosyalistlikle soykırımcılık arasında yapısal bir bağlantı vardır.

4) İngilizlerin kolonileri terk etmesi fena olmuştur.

9 Şubat 2013

Yunus’u Kim Yuttu?

İhsan Eliaçık’ın Kuran tefsirine istinaden Yunus peygamberin balık tarafından yutulmadığını, devlet tarafından hapse atıldığını düşünen birine email.

İhsan Eliaçık’ın tefsiri iyi, güzel, hoş, anlamlı. Ama hangi delile/karineye dayandığını doğrusu anlayamadım. Anladığım kadarıyla, Kuran’da aktarılan mitolojik bir hikâyeye rasyonel bir açıklama bulma gayretiyle hareket edilmiş. Bu gayretin anlamlı olması için, Kuran’ın her koşulda rasyonel (aklî) bir metin olduğunu varsaymanız lazım. Ben bu varsayımı paylaşamıyorum.

Kuran’daki hikâyenin Tevrat’tan aktarılmış olduğu bence muhakkaktır. Tevrat’taki hikâye biraz farklıdır. 1) Yona Ninovalı değildir, Yehudiyelidir. Allah tarafından tebliğ göreviyle Ninova’ya gönderilir. 2) Görevden korkup kaçarak, Asur’un tam aksi istikamette, Yafa’dan Tarşiş’e giden bir gemiye biner. (Tarşiş muhtemelen bugünkü Tunus’taki ünlü Fenike kolonisidir. Bazı kaynaklara göre ise Kilikya’daki Tarsus limanıdır.) 3) Fırtına çıkınca gemiciler tarafından denize atılır, bir balık tarafından yutulur.

Metnin İbranicesine de baktım; Yun 2:1 ve 2:10’da sarahaten *dag* דָּג (balık) diyor. Anlamı aşırı derecede zorlamadıkça, balığa balık demekten başka bir seçenek göremiyorum.

Düşünmeme ve araştırmama vesile olan bu tür itirazlardan çok memnun kaldığımı da belirteyim.

13 Şubat 2013

İslami Mevzular: Ümmî Peygamber

Akkadca **ummatu**, Aramice/Süryanice **ummâ** אומא ve **ummtâ** = "kavim, aşiret". İbranice **umma** אֻמָּה, çoğulu **ummayyâ**, aynı anlamda, muhtemelen Aramiceden alıntı yabancı bir terim. Tevratta sekiz defa geçiyor.[60] Sekiz yerin sekizinde de söz konusu edilen "*diğer* – yani, Yahudi olmayan – kavimler." Bildiğimiz *goyim* yani, kâfirler yahut barbarlar anlamında. İngilizceye *nations* veya *gentiles* diye çevirmişler. *Gentile* tabiri de esasen "kavim/aşiret mensubu, kavim-li" demektir,[61] ama normalde sadece "Yahudi olmayan" anlamında kullanılır.

Talmud Aramicesinde bu anlam daha belirgin. Sözcük çoğu yerde **ummôt ha- ʿôlâm** אומות העולם kalıp deyimi içinde geçiyor, "yabancı milletler, Yahudi olmayanlar" anlamında (Arapçası *ummâtul ʿâlem* olur, "yetmişiki millet" gibi). Misal, Aboda Zara risalesi sure 3b: "*ummôt* gelecek ve imana (Yahudi dinine) dönecek." Aynı risalede **dînayy ummôt**" yabancıların (Yahudi olmayanların) yasaları/şeriati." Roma İmparatorluğu devletine de "gâvur, yabancı" anlamında **umma** adını vermişler.[62]

Kuran'da kullanılan **ummî** أُمِّى sözcüğünün anlamı sanırım Al-i İmran 20 ve 75'ten yeterince anlaşılıyor. Ehl-i kitâb ile **ummiyyûn**, yani Yahudilerle Yahudi-olmayanlar arasında bir karşıtlık kurulmuş. "Ehl-i kitaba ve ummilere de ki, Allah'a teslim oldunuz mu?" "Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki … ummilere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur derler." Burada okumuşlarla okumamışlar değil, Yahudilerle Yahudi olmayanlar arasındaki zıtlıktan söz ediliyor; bağlamdan belli.

Aynı şekilde Araf 157-158'de geçen **nabiyyun ummiyyun** ve Cum'a 2'de geçen **fî l-ummiyyîna rasûla m-minhum** deyimlerini de "okuması yazması olmayan peygamber" değil, "Yahudi olmayan peygamber" diye çevirmek herhalde en doğrusudur. Unutmayalım ki nabî נבי (peygamber) Arapça değil İbranice bir sözcük. Nebî'lik Muhammed'e dek sadece Yahudi geleneğinde bulunan bir makam veya meslek idi. Kuran'da anılan nebi'lerin tümü (belki Salih hariç) Tevrat'ta adı geçen Yahudi peygamberleri idi, ya da Kuran'ın nebî saydığı İsa gibi Yahudi idi.

Peygamberlik davasına girişen Muhammed’in “Yahudi olmayan peygamber mi olurmuş?” sorusuyla yüzleşmiş ve “ben gayrı-Yahudilerin (yani Yahudi olmayan Arapların) peygamberiyim” gibi bir cevap vermiş olması mantıklı görünüyor.[63]
*

Peki Muhammed okuryazar mıydı değil miydi?

Buna cevap vermeden önce çoğu zaman gözden kaçırılan bir noktaya parmak basalım. Muhammed zamanında henüz **Arapça bir yazı dili** mevcut değildi. Güney Arapça (Yemen) yazı dili Muhammed’den 100 küsur yıl önce sönmüştü. Arami alfabesinin bir versiyonu olan Nabati (Kuzeybatı Arap) yazısı ancak çok kısa kayıtlar düşmek için kullanılmıştı. Bildiğimiz kadarıyla, Kuran’dan önce Arapça edebî veya dinî bir metin yazıya geçirilmiş değildi.[64]

Yazı dili deyince, ancak “ehl-i kitab” adı verilen Yahudi ve Hıristiyan Arap cemaatlerinin liturji dili olarak kullandığı Aramice bilinmekteydi. Kutsal Kitap’ın her iki dine ait versiyonu bu dilde cariydi. (Tevrat ve İncil’in İslam öncesinde Arapçaya çevrildiğine dair bir belirti yoktur.) Her iki cemaatin ilahi kitapları *(qeryânâ)* ve muhtemelen bazı hukuk metinleri bu dilde (iki ayrı alfabe ile) yazılı idi.[65]

Dolayısıyla “Muhammed okuryazar mıydı” sorusu, “Muhammed **Aramice yazı dili** biliyor muydu” sorusuyla eşdeğerdir.

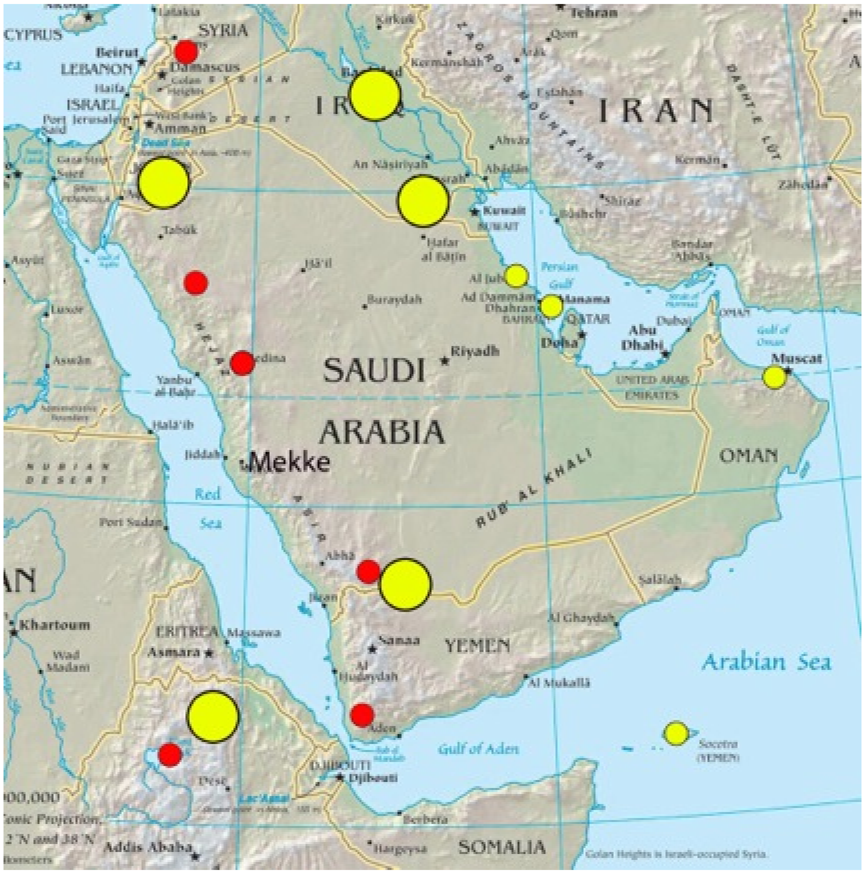
Cevap büyük olasılıkla olumsuzdur. Muhammed’in yakın çevresindeki birkaç kişinin bu dili bildiğini hadis ve siyerden öğreniyoruz. Mesela Buhari’nin Aişe’den aktardığına göre Rasulallah’ın ilk eşi Hadice’nin amcaoğlu olan Varaka b. Nevfel “Hıristiyan olmuş ve İbrani yazısıyla İncil’i yazmayı öğrenmişti.”[66] Medine’de peygamberin kâtipliğini üstlenen genç Zeyd b. Sabit’in Süryani (veya Yahudi) yazısını bildiği çeşitli kaynaklarda vurgulanıyor.[67]Taberi’nin Vakıdî’den aktardığına göre Mekke’de Yesar ve Cebr adlı Iraklı iki Hıristiyan köle “kendi dillerinde” İncil’i (veya Tevrat’ı) okuyabiliyorlardı ve Muhammed “onların yanında oturup okuduklarını dinlemişti.”

Bu kişilerin Aramice/Süryanice okuryazarlığının özellikle belirtilmiş olmasından, Muhammed'in kendisinin okuryazar olmadığı, ya da en azından Arami/Süryani yazısını daha iyi bilenlere ihtiyaç duyduğu sonucunu çıkarabiliyoruz.

13 Şubat 2013

Kuran’ın Kültürel Kaynakları – I

17 Şubatta ODTÜ’deki Teoloji Sempozyumunda yaptığım sunumun birinci bölümü.

Haritada Muhammed zamanında ve ondan önceki yüz yılda Arabistan ve civarında kayda geçmiş olan Hıristiyan ve Yahudi topluluklarını gösteren bir kroki görüyoruz. Bir yerden kopyalamadım, ben hazırladım. Sadece tanınan ve kolayca ulaşılabilen bilgi kaynaklarına baktım. Gerçek harita muhtemelen çok daha kalabalıktır. Bunlar ilk akla gelenler.

Sarı daireler Hıristiyan topluluklarını gösteriyor. Büyükler daha mühim, küçükler daha önemsiz olanlardır.

Yukarı solda **Ğassanî** Arap devleti. 4. yüzyıldan 636 yılına dek kayıtlarda geçiyor. Bizans müttefiki, fakat mezhep olarak Monofizit Hıristiyan. Bir

dönem egemenliğini Medine’ye dek yaymış; Hayber ve Medine’deki Yahudi topluluklarına zulmetmiş. Egemen zümrenin 3. yüzyılda Yemen’den göçtüğü rivayet ediliyor.

Yukarı sağda, Bağdat ve antik Babil’e yakın **Medain** (Ktesifon) kentinde, Sasani İran egemenliği altında, Nasturi mezhebine bağlı Şark Hıristiyan Patrikliği makamı. Bütün İran’ı, Arabistan’ın kuzey ve doğusunu ve Hindistan’ı kapsayan bir alanda aktif.

Onun hemen altında Lahmi Arap devleti, merkezi **Hire** kenti. Arap aleminin en önemli kültürel merkezi olmuş; İslamöncesi Arap şairlerinin en ünlüleri Hire sarayında iş tutmuş. Kimine göre İmrul Kays b. Amr zamanında (4. yüzyıl başı), kimine göre Numan b. Mundhir zamanında (6. yüzyıl) Nasturi Hıristiyan mezhebini benimsemişler. 602 yılında İranlılar krallığı yıkıp Hire kentini mahvetmişler. Buna karşılık tüm Arap aşiretlerinden oluşan büyük bir konfederasyon 609’da Hire’nin intikamını almak için savaş açmış, Zikar savaşında İranlıları yenmişler.

Cubeyl’de 4. yüzyıla ait kilise harabesi bulundu; en az 7. yüzyıla dek kullanılmış. **Bahreyn**’de 6. yüzyılda Nasturi mezhebine mensup güçlü bir emirlik, **Muskat** ve **Sokotra**’da ise patrikhanenin kayıtlarında adı geçen Nasturi cemaatleri görülüyor.

Suudi Arabistan-Yemen sınırındaki **Necran**’da 6. yüzyıl başında bir Hıristiyan krallığı var. Yemen’in güneyinde, kırmızı halkayla gösterdiğim Himyeri krallığının Yahudi olan kralı Zû Nuvas 525 ذو نواس yılında bunları kılıçtan geçirmiş. Maamafih Muhammed zamanında Necran ahalisi Hıristiyanmış, piskoposluk mevcutmuş; Halife Ömer devrinde sürgün edilmişler.

Habeşistan’daki Aksum en geç 6. yüzyıl başlarından itibaren güçlü bir Hıristiyan uygarlık merkezi. İncil’i Habeşçeye çevirmişler; görkemli kiliseler inşa etmişler. Bir süre Yemen’e egemen olup, Peygamberin dedesi zamanında bir ara Mekke’yi bile ele geçirmeye çalışmışlar. Ebabil kuşları engel olmuş.

Kırmızı halkalar Yahudi yerleşimleri. En önemlisi tabii Güney Yemen'deki **Himyeri** krallığı. Kadim zamandan beri Yahudi cemaati varmış, ancak 5. yüzyıldan itibaren hükümdarlar da bu dine girmiş. 525'te Necran katliamı nedeniyle Habeşler ülkeyi işgal edip krallığa son vermişler; Hıristiyan vali atamışlar.

Habeşistan'ın Gonder bölgesine yine kadim zamandan beri Yahudi cemaati egemen. İslamdan iki-üç yüzyıl sonra Aksum krallığının yıkılmasında rol oynayıp, bir müddet bütün Habeşistan'a egemen olacaklar.

Medine'deki üç Yahudi aşiretinin 3. yüzyılda Yemen'den göçtükleri rivayet ediliyor. Eskiden Medine'nin hakimiymişler; ancak yine Yemen'den diğer iki Arap aşiretinin (Beni Avs ve Hazrec) gelişiyle gücü onlara kaptırmışlar. Acaba Muhammed'in gelişini, putperestlere karşı ellerini güçlendirecek bir fırsat olarak görmüş olabilirler mi? Eğer öyleyse, çok feci hayal kırıklığına uğramışlar.

Medine'nin 170 km kuzeyindeki **Hayber** kenti bir "Yahudi kalesi" olarak tanımlanıyor. Bunlar da yine Yemen muhaciri imişler.

Bu bölümün sonucu

"Cahiliye" devrine ilişkin yaygın kanının aksine, Muhammed zamanında Arap yarımadasının her yanına dağılmış güçlü, etkili Yahudi ve Hıristiyan cemaatleri mevcut olduğu anlaşılıyor. Kıtanın ticari ve kültürel sinir merkezi durumunda olan Mekke'de oturan birinin bundan haberdar olmaması düşünülemez.

Mekke'de Yahudilerin varlığına ilişkin bilgimiz yok. Ancak etkili konumda bazı Hıristiyanların bulunduğu, mesela Peygamberin ilk eşi Hadice'nin amcaoğlu olan Varaka b. Nevfel'in Hıristiyan olduğu, "hatta Hıristiyan yazısı yazmayı öğrendiği" kayıtlı. Varaka'nın saygı gören ve sözü dinlenen biri olduğu hadis kaynaklarından anlaşılıyor.

Sonuç olarak peygamberin, Suriye'li rahip Bahira gibi efsanevi kaynaklara gerek kalmaksızın, yerel muhataplardan, Yahudi ve Hıristiyanların

gelenekleri, itikatları, ibadetleri, kitapları ve doktrin tartışmaları hakkında yeterli bilgi sahibi olabileceğini kabul etmemiz gerekiyor.

18 Şubat 2013

Kuran'ın Kültürel Kaynakları – II: Aramice yazı dili

Haritada gösterilenlerin hepsi Arapça konuşan topluluklardır. (Güney Arapça, yani Yemen Arapçası ile akraba bir dil konuşan Habeşistan hariç.) Günlük konuşma dilleri Arapçadır. Arap dünyasından söz ediyoruz.

Ancak bu dünyada, gerek Hıristiyan gerek Yahudilerin litürji dili, yazı dili, Arapça değil Aramicedir. Kutsal metinleri yazdıkları ve tefsir ettikleri, ilahi ve ibadetlerini icra ettikleri, "kutsal" sayılan hukuki metinleri yazdıkları dil budur. Arapçayla akraba bir dildir. MÖ 1. binyıl başlarından itibaren Suriye, Filistin ve Mezopotamya'nın ortak konuşma dili, MÖ 6. yüzyıldan itibaren tüm Ortadoğu ve İran'ın "yüksek" kültür dili olmuştur. 1600 yıldan beri yazılı kültüre sahiptir.

İslamiyetin doğduğu dönemde bu dil, her biri eski "emperyal" Arami alfabesinden türemiş iki veya üç ayrı yazı ile yazılmaktadır.

Yahudi Aramicesininin kültürel odağı Babil – yani Sasani devletinin başkenti olan Medain/Ktesifon – kentidir. Burada yaygınlaşan elyazması harfleri, bugün İsrail'de kullanılan ve "İbrani yazısı" diye bildiğimiz biçime evrilmiştir.

Özellikle İran'a tabi Nasturi ve Keldani Hıristiyan cemaatlerinin kullandığı **Serto** yazısı yine Babil ve Ninive'den – yani Musul'dan – intişar etmiştir. Buna karşılık Urfa'dan yayılan **Estrangelo** yazısı Yakubi (Süryani Kadim) ve diğer Monofizit mezheplerde rağbet görmüştür. Bu iki yazı tipiyle yazılan Hıristiyan Aramicesine "Süryanice" adını vermek adettendir. Her üç yazı tipi, aynı alfabenin faklı şekillerde işleklik kazanmış biçimleridir. Harf adları ve sıralaması aynıdır; ufak tefek farkları saymazsak yazım kuralları da aynıdır.

Arap dilinin yazılı örneklerine, özellikle Ğassani egemenliğindeki Ürdün ve Güney Suriye yöresinde, M 4. yüzyıldan itibaren rastlanıyor. Muhammed'in yaşadığı dönemde **Arap yazısı**nın, gayet seyrek olarak, bir tür not alma aracı olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Eldeki nümunelerin tümü "falan bin filan bu mevkii savunmak için gönderildi" gibi kısa yazıtlardan veya "on

deve aldım şu kadar dinar borcum var” gibi ticari notlardan ibarettir. Henüz harf noktaları (seslileri gösteren harekeler değil, mesela b ile t veya n’yi birbirinden ayıran noktalar) icat edilmediği için, el yazısında çoğu harfi birbirinden ayırmak zordur. Hazır birtakım kalıp-sözlerin kaydedilmesine, veya ezberlenmiş bir metnin hatırlanmasına yarayacak bir tür steno notasyonu söz konusudur.

Arap yazısı ancak Muhammed’in vefatından yaklaşık 80 yıl sonra, Abdülmelik b. Mervan zamanında noktaların eklenmesiyle standartlaştırılmış, metni önceden bilmeyen bir insanın okuyup doğru okuyacağı biçime kavuşturulmuştur. İslam öncesi dönemde bu yazıyla Arapça herhangi bir dinî veya edebî bir metnin kaleme alındığına dair bir belirti yoktur. Aslına bakarsanız, Yahudi ve Hıristiyan cemaatleri dışında, henüz yazılı metin gerektiren bir edebî veya idari veya dini kültür yoktur. [Muhtemel itirazlara karşı hemen belirtelim ki, İslamöncesi döneme ait şiirlerden oluşan **Muallakat**, 8. yüzyıl ortalarında Şam’da Hammad el-Raviye tarafından yazıya aktarılmıştır. Hammad’ın, alfabenin her harfi için ezbere yüz kaside söyleyebildiği rivayet edilir, ki bu rivayet de, eğer doğruysa, Muallakat’ın bu tarihten önce yazılı *olmadığına* delildir.]

Basit bir gerçeğe değinelim: “İncil” ve “Tevrat” adı verilen Kutsal Kitap’ın 8. yüzyıldan önce kısmen veya tamamen Arapçaya çevrildiğine dair hiçbir belirti yoktur. Kaldı ki böyle bir şey mümkün değildir, çünkü ne buna izin verecek bir Arapça yazı dili vardır, ne böyle bir çeviriyi gereksinecek bir kurumsal altyapı mevcuttur. [Oysa güçlü bir Hıristiyan krallığının hüküm sürdüğü Habeşistan’da, İncil İslamdan yaklaşık yüz yıl önce Habeşçeye çevirilmiştir.]

Hz. Muhammed’in Aramice yazı diline vakıf olduğuna dair bir bilgiye sahip değiliz. Aksi yöndeki deliller güçlüdür. Mesela, peygamberin ilk eşinin amcaoğlu olan **Varaka b. Nevfel**’in “Allah’ın izin verdiği ölçüde Hıristiyan yazısı yazmayı öğrendiğini” hadis kaynaklarından öğreniyoruz. Bunun sıra dışı bir başarı olarak takdim edilmesi, Muhammed’in çevresinde bu yazıyı bilenlerin ender olduğunu gösterir. Aynı şekilde, yaşamının son yıllarında peygamberin “Yahudi yazısını bilen (veya öğrenen)” **Zeyd b. Sabit**’i yazman olarak görevlendirdiğini ve Zeyd’in bu sayede seçkin bir konuma geldiğini öğreniyoruz. Yazman olarak görevlendirilen kişinin

Yahudi (diğer kaynaklara göre Süryani) yazısını bilen biri olduğunun vurgulanması yeterince ilginçtir. Bu bilgiye sahip kişilerin, erken İslam toplumunda parmakla gösterilecek sayıda olduğu anlaşılıyor.

Sonuç

Bu söylediklerimizden çıkarılabilecek ana sonuç, Hz. Muhammed'in Kutsal Kitap'a ve diğer Yahudi ve Hıristiyan dinî metinlerine birinci elden vakıf olamayacağıdır. Faraza Muhammed'in ilkel Arap yazısını bildiğini düşünsek bile, bu dilde okuyabileceği bir literatür mevcut değildir. İbrahim, Musa, İsa ve diğer Kutsal Kitap karakterlerine ilişkin edinmiş olduğu bilgiler, kendisine ancak sözlü aktarım yoluyla ulaşmış olabilir. Sözlü aktarım kaynaklarının ise bol ve kolay ulaşılır nitelikte olduğunu önceki bölümde gördük.

Kuran'ın "Tevrat" ve "İncil" adını verdiği kitaplar hakkında kullandığı ifadeleri, veya bu kitaplardan eksik, yanlış veya yüzeysel olarak aktardığı hikâyeleri bu açıdan değerlendirmek bize ilginç ve gerçekçi bir bakış açısı kazandıracaktır.

20 Şubat 2013

Feministlere Dair Bir Röportaj

Bulut Öncü sordu.

Geçtiğimiz hafta üniversiteye gelmeni çeşitli gerekçelerle istemeyen feminist ve LGBT gruplar tarafından ODTÜ'de bir protesto gerçekleşti. Medyada bu olay ile ilgili birçok şey yazıldı, söylendi. Peki, senin pencerenden bakacak olursak bu olaylar nasıl gelişti?

Beş sene önce olmuş bir olay ve yine o tarihte söylenmiş bir söz bahane edilerek, küçük bir grup tarafından, saldırgan ve terbiyesizce bir eylem gerçekleştirildi. Sabahki oturumda sözde "protestolarını" dile getirerek sahneyi işgal ettiler. Gülümseyerek karşıladım, hatta protestocularla birlikte kameralara poz verdim. Öğlen arasında protestocu grup dışarıda etrafımı sardı. Grupla birlikte olan erkeklerden biri alaycı bir tavırla "Bir daha ODTÜ'ye gelmezsin herhalde" şeklinde laf atınca, yine gülerek "Sike sike gelirim, merak etme" cevabını verdim. Bu esnada sanırım toplantıyı organize eden grupla protestocular arasında, benim tanık olmadığım bir arbede yaşanmış. Öğleden sonraki oturumda protestocular sahneyi işgal ederek "Sevan Nişanyan'ı ODTÜ'de konuşturmayacaklarını" bildirdi. Bir saate yakın sürekli gürültü çıkararak Edip Yüksel'le tanrının varlığı ve yokluğuna dair yapacağımız münazarayı engellemeyi başardılar.

Protesto için ileri sürülen gerekçenin göstermelik olduğunu düşünüyorum. Son zamanlarda Türkiye'de "Otorite"yi temsil eden çeşitli kesimleri rahatsız eden şeyler söyledim. Sanırım feminist kisvesi altında girişilecek bir saldırının, mesela "İslami" kılıklı veya doğrudan devlet güçlerince girişilecek bir eylemden daha etkili olacağını hesapladılar.

Protesto eden feminist grubun şöyle bir açıklaması var: "Sevan Nişanyan'ın gelmesini şu nedenlerle istemiyorduk: Eski eşine şiddet uygulaması ve bu şiddeti "Sembolik bir jest" olarak tanımlarken ufacık bir pişmanlık göstermek bir yana eylemini sevimli ve haklı göstermeye çalışması, yaşanan süreçte (Etyen Mahçupyan'ın da üstün çabalarıyla) bir kadın gazetecinin Agos'tan istifa etmek zorunda kalması ve son olarak şiddete maruz bıraktığı kadına destek olan kadınları hedef göstererek yaptığı "Feminizmin çirkin bir nefret ideolojisi olduğunu

düşünüyorum. Aynen bu beklenirdi onlardan, kendilerinden bekleneni yaptılar. Çirkin bir ırkçılıktır feminizm, başka bir şey değildir" açıklamasıdır." Bu açıklamanın seni, düşüncelerini ve geçmiş yıllarda yaşananları tam olarak yansıttığını düşünüyor musun?

İlk önce, insanlar arası şiddeti a priori reddeden bir bakış açısının ahlaken geçerli olamayacağını düşünüyorum. Belirli sınırlar içinde kalmak şartıyla şiddet, doğal ve bazen ahlaken zorunlu bir davranış biçimidir. İkincisi, bir kadınla erkek arasında geçen her kavgada kadını otomatikman mağdur, erkeği otomatikman zorba veya haksız gören bakış açısını aptalca ve ahlaksızca buluyorum. Küçük burjuva vizyonunun dar sınırları dışında kalan gerçek dünyada, cinsler arası ilişkide şiddet de vardır ve hiçbir zaman tek taraflı değildir.

Feminizme ilişkin söylediğim sözler, o dönemde "feminist" olduğunu söyleyen birtakım isterik ve saldırgan kişilere verilmiş bir cevaptı. Belki biraz duygusal ve abartılıydı. Fakat önemli bir doğruluk payı da içerdiğini düşünüyorum. Toplumun herhangi bir zümresini ötekileştirme, şeytanlaştırma, peşin hükümle reddetme üzerine kurulu her ideolojinin çirkin ve tehlikeli olduğunu düşünüyorum. Erkeklerin her kavgada haksız ve saldırgan olduğunu varsayan düşünce tarzıyla, mesela Yahudilerin her kavgada haksız ve zorba olduğunu kabul eden düşünce tarzı arasında bir fark göremiyorum. "Irkçılık" tabirini de bu anlamda kullandım. Yoksa merak buyurmayın, "Ermeniyim o yüzden saldırıyorlar" gibi bir şey geçmedi aklımdan.

Eski eşin Müjde ile dostluğun hala devam ederken yıllar önce yaşanan ve sürekli karşına çıkan söz konusu olaydan dolayı pişmanlık duyuyor musun? Bu konuda söylemediğin veya yüksek sesle söylemediğin bir şey kaldı mı?

Konunun benden ve Müjde'den başka hiç kimseyi ilgilendirmediği kanısındayım.

Agos'tan istifa etmek zorunda kalan kadın gazeteci ile daha sonra konuşma fırsatı bulabildin mi?

Konuştum. Pişman olduğunu, gaza geldiğini söyledi, benden af diledi. Ayrıca "İstifa etmek zorunda" filan kalmadı. Kendi isteğiyle istifa etmişti.

Feminizm hakkındaki açıklamaların gerçekten inandığın düşüncelerin mi yoksa bir anlık gerginlikle ağzından çıkan cümleler mi?

Az önce buna cevap verdim. Daha diplomatik söylemeliydim belki ama özü doğrudur.

Ülke gündemi hakkındaki düşüncelerini yumuşak bir üslupla açıklayan Sevan, konu "Kadın ve Feminizm" olunca kendini neden farklı biçimlerde ifade etmeyi tercih ediyor ve geriliyor? Ya da öyle mi görülüyor?

"Kadın ve feminizm" arasındaki alaka olsa olsa "Türk ve Türkçü" arasındaki kadardır. "Nazileri sevmem" demek ne zamandan beri Almanları taciz etmek anlamına geliyor? Kadınlar hakkında olumsuz veya yaralayıcı olan hangi sözü söylemişim? Bu konuda Aslanlı Yol'da bakış açımı özetleyen epeyce malzeme vardır. Bir bakın bakalım, "gerilmiş" miyim?

İfade özgürlüğünün bir tezahürü olan protesto hakkını kullanan gruplara karşı söylediğin " "Sike sike ODTÜ'ye geleceğim" sözünü hala doğru buluyor musun? Bu hakkın senin ifade hürriyetini kısıtlayacak şekilde kullanıldığını düşünüyor musun?

Göt gibi konuşana böyle cevap verilir.

Kendi siyasi düşüncen içerisinde kadının özgürleşmesini nasıl kurguluyorsun?

Türk toplumunda kadınların aşağılanmasına ve ezilmesine yol açan iki önemli faktör görüyorum. Birincisi geleneksel İslami dünya görüşü ve söylemlerdir. Bunlarla mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyorum. İkincisi köyden kente göçün doğurduğu, kırsal alanda geçerli cinsler arası dengelerin kent yaşamına uyum sağlayamamasından doğan ciddi problemlerdir. Bu ikincisinin, sosyolojik süreçte zaman içinde aşılacak bir hadise olduğuna inanıyorum.

Son olarak seni protesto eden feministlere ve LGBT’lere söylemek istediğin bir şey var mı?

İki kelime: Dolduruşa gelmeyin.

22 Şubat 2013

Kuran’ın Kültürel Kaynakları – III: Arapçada Aramice alıntılar

Yazı dili Aramiceden “ummî” dili Arapçaya aktarılan sözcüklere dair klasik devir Arap dilcileri epeyce bilgi verir. Arap gramerinin babası sayılan **Sibaweyh** (8. yüzyıl), Arapça fiil kökü bulunmayan, veya faˁāl ve fuˁlān gibi Arapçada var olmayan vezinlere uyan kelimelerin muarreb (yani yabancı dilden “Araplaşmış”) olduklarını kabul eder. **El-Cewalikî** (10. yüzyıl) *el-Muarreb* adlı eserinde Kuran Arapçasına Süryanice ve Farsçadan alınmış sözcüklerin geniş bir listesini sunar. **Es-Suyûtî** (15. yüzyıl), el-Itkan adlı eserinde yabancı alıntılar meselesine dair doktrin tartışmalarını etraflıca özetler.

Batıda Kuran’ın filolojik kaynaklarına ilişkin ilk önemli akademik çalışma **Abraham Geiger**’in 1833’te Yahudi dini kavramlarının Kuran’daki kullanımına ilişkin doktora tezidir. 1880’de**Siegmund Fraenkel** Arap dilinde Aramice alıntılara ilişkin eserini yayımlar. 1912’de**Theodor Nöldeke**, *Neue Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft* adlı dev eseriyle, konuyu yeni bir bilimsel ciddiyet düzeyine taşır. 1920’lerde **Horovitz** Kuran’da geçen Tevrat kökenli kişi adları üzerine çalışır. 1938’de **Arthur Jeffery**, *The Foreign Vocabulary of the Qur’an* adlı klasik eserinde o güne kadarki tartışma ve bulguları senteze ulaştırır. 1960’larda Maniheizm üzerine çalışan **Geo Widengren**, o güne dek Sami dillerine yapılan vurguya sırtını dönerek, Kuran dilinin İrani ve Zerdüşti kaynaklarını araştırır.

Konuya ilişkin sayısız kitap, tez ve makaleyi burada özetlemek gereksiz. Çekişmeli bir akademik tartışmanın 180 yıldan beri sürdüğünü, hemen her iddianın didik didik edildiğini, her kelime hakkında lehte ve aleyhte mürekkep dereleri akıtılmış olduğunu belirtmekle yetineyim.

*

Aşağıda Kuran Arapçasına Aramice-Süryaniceden alınmış olan bazı sözcükleri listeledim. Kapsamı dar tutulmuş bir listedir. Sadece Aramice/Süryanice yazılı kaynaklarda yeterli sıklıkta ve anlamından şüphe edilmeyecek şekilde kullanılan kelimeleri gösterdim. Literatürde fikir

birliği olmayan konulara hiç girmedim. (Mesela, Aramice kaynaklı olduğu bence muhakkak olmakla beraber Aramice yazılı örneği gösterilemeyen **küfr** sözcüğü listede yoktur.) Farsçaya da şimdilik değinmedim.

A) Yazıyla ilgili kelimeler

Yazı kültürüne ilişkin kelimelerin, yazıyla çok geç bir dönemde tanışan Arap diline yabancı dilden alınmış olması doğaldır. Aşağıdakilerin tümü Aramice/Süryaniceden Kuran Arapçasına aktarılmış sözcüklerdendir.

kitab, kur'an, harf, hatt, hece, nusha, sahife/suhuf, terceme, nokta, imla, kalem, kırtas (papirüs), **raqq** (parşömen), **sure, mecelle, sicill, satr** (yazmak), **sifr** (kitap), **sefere** (kâtipler), **ders**

[KTB kökü evet Arapçadır, ancak aslen "sivri bir uçla kazımak, çentmek, çizik atmak" anlamındadır; "yazılı metin" anlamında **kitâb** sözcüğü ise Aramicede Milat öncesinden itibaren yaygındır. Keza "yüksek sesle söylemek, haykırmak" anlamındaki QRA fiilinin yazı okumaya ilişkin özel anlamını Aramice ve Arapçada birbirinden bağımsız olarak kazanmış olması düşünülemez. **Qeryânâ** Süryanicede "makamla okunan ilahi" ve "kilisede belli günlerde kıraat edilecek ilahileri gösteren kitap" anlamındadır. Süryanice yod harfinin Arapça hemze ile karşılanması tipiktir.]

B) Dinî kavramlar

Kuran'ın "teknik" vokabülerini oluşturan dinî kavramların ezici çoğunluğunun Aramice/Süryaniceden alınmış olması ilgi çekicidir.

din, millet, nebi, ilah, rabb, melek, şeytan, cennet, cehennem, araf, alem, kıyamet, ayet, ruh, nefs, rahman, kurban, subhan, ğufran, küfran, sultan, furkan, hanif, tevbe, amin, şahid/şüheda, salât/salavat, secde/mescid, tufan, tabut, zina, recm/racim, nafaka, iblis, fıkh, hitan, kürsi, arş, cünub, cürm, harac, kefaret, nifak, tufan, tabut, deccal, Yecüc ve Mecüc, tağut, dabbe, hacc, zekât, savm (oruç), **sadaka, îd, ummi, berzah, hātemul enbiya, sıbğa** (vaftiz)**, Tuba, sırat, selsebil, ceberut, melekût, illiyun, kayyum, rahib/ruhban, kâhin, mesih**

Sayılan sözcüklerin bazılarının kökü Arapçada bağımsız olarak mevcuttur. Örnek: NBY (bağırmak, kavga etmek), CNN (gizli olmak), RWH (esmek), QRB (yakın olmak, yakınlık göstermek), RHB (korkmak) vb. Ancak bu primitif kavramlardan, gelişkin bir inanç ve ibadet sistemine ait *nebi, cennet*, *ruh, kurban, rahib* gibi yüksek kültür kavramlarının, iki ayrı dilde, birbirinden bağımsız olarak türemiş olması imkânsızdır.

Listedekilerin hemen her birinin, Yahudi ve Hıristiyan geleneği içerisinde, MÖ 1000 ile MS 600 yılları arasında belirip olgunlaşmasını adım adım izlememize izin veren yazılı kaynaklara sahibiz. Dolayısıyla, MÖ 2000'den önceki bir tarihte müstakil dillere ayrışan Sami Anadilinde, bu kavramların mevcut *olmadığını* güvenle söyleyebiliriz. Bu durumda iki olasılık söz konusudur. Ya bu sözcükler Arapçada oluşmuş, kültürel etkileşim yoluyla İbranice ve Aramiceye aktarılmıştır. Ya da bunun tersi olmuştur. Üçüncü bir olasılık mevcut değildir.

Dil ve kültür tarihinin normal akışında, ikinci olasılığın baskın olduğundan şüphe edemeyiz.

C) Yunancadan Süryaniceye alınmış kelimeler

Roma imparatorluğunun Doğudaki egemen dili olan Yunancadan Süryaniceye çok sayıda, Yahudi Aramicesine daha az sayıda yüksek kültür sözcüğü aktarılmıştı. Bir kısmı Kuran Arapçasında da görülen bu sözcüklerin, Sami kökenli olmadıkları, dolayısıyla Arapçada yerli olamayacakları açıktır.

beled (*politeía* = devlet), **burc** (*pyrgos* = kule), **cins** (*gênos*), **dirhem** (*draxmê*, para birimi), **dinar** (*dênarios*, para birimi), **feradis/firdevs** (*paradeísos* = cennet), **İncil** (*euangêlion*), **kırtas** (*kartés* = papirüs), **zevc** (*zeugos* = eş), **sicil** (*sigillion* = resmi evrak), **qıntar** (*kentenárion* = kantar)

D) Tevrat ve İncil kaynaklı kişi adları

Kuran'da zikredilen kişi adlarının %90'ı bulan kısmı, Eski ve Yeni Ahitte adı geçen kişilere aittir. Bunların bir kısmının orijinal İbranice/Aramice

biçimde (Musa, İsa, Yahya), bir kısmının ise Yunanca Kutsal Kitaptan Süryaniceye aktarılan Yunancalaşmış biçimlerde (Elyâ ve Yûnâ yerine İlyas ve Yunus) alıntılanmış olması ilgi çekicidir.

İbrahim, İshak, İsmail, Yakup, Yusuf, Süleyman, Davut, Musa, Üzeyr, Adem, Eyüp, Yunus, Danyal, Nuh, İlyas, Harun, İmran, Şuayib, Lut, Mikail, Cebrail, Nemrud, Karun, Talut, Elyesa, Zekeriya, Yahya, İsa, Meryem

23 Şubat 2013

Gök = Göt

Forklift ile elevator'ın etimolojik bağını soran birine.

Latince *levare* "kaldırmak", *e-levare* "bir yerDEN kaldırmak", *e-levator* "kaldıraç". Aynı Latince fiilden Fransızca *levier* "lövye, kaldıraç"

Germence *luftuz* "gökyüzü, hava", aynı Hintavrupa fiilinin perfekt kökünden fiil sıfatı (*lev-* > *luv-t*).
Germence *luftjan* "havalandırmak, yukarı kaldırmak". Bundan Almanca *lüften*, İngilizce *lift* "havaya kaldırmak".

Gelelim Türkçesine.

Eski Türkçe *köt-mek* "kaldırmak", kökü *kö-mek* "kalkmak". Bunun çifte geçişli hali *kötürmek* "kaldırmak", modern Türkçe biçimi *götürmek*.

Kö-k "gökyüzü, hava", modern biçimi *gök*.

Kö-t "sırt, özellikle binek hayvanı sırtı", modern biçimi *göt* "arka".

11 Mart 2013

Muhammed’in İlk Dini

Muhammed’in vahiy-öncesi dinini merak eden Şahan Evren’e.

Her şeyden önce Mekke “putperestliğinin” ne menem şey olduğu yeterince açık değil. Kâbe’nin orijinal ritüeli neydi? Yunan veya Hint dinlerindeki gibi sistemli bir politeizm miydi? Yoksa Yahudi tarihinde tekrar tekrar rastlandığı gibi, bir tür İbrahimî geleneğin, süreç içinde çeşitli tavizlerle eklektik hale gelmiş bir uygulaması mıydı? Muhammed de (tıpkı İlyas, Yeremya ve İsa gibi, hatta Luther gibi) geleneği “arındırma” misyonuyla ortaya çıkan bir fundamentalist miydi?

Halkın mevcut inançlarında karşılığı olmayan bir yeni dinin başarı şansının sıfır olması gerekir.

Mekke politeizmine, acaba, Arabistan’da var olan çeşitli din ve törelere eşit mesafede durmaya çalışan bir tür “laiklik” politikası diyebilir miyiz acaba? Yahudilerin “Allah”ına bile yer vermişler sonuçta bu tapınakta.

Bunlar sorular. Cevapları bilmiyorum. Kimse de bilmiyor. Bu konuda en çok kafa yormuş olan adam Geo Widengren, o bile bilmiyor.

12 Mart 2013

Yer Adları

Göller Bölgesi yer adlarına dair bilgilerini paylaşan Ramazan Topraklı'ya.

Boda veya Bude şeklinde aktardığınız yer acaba Rumca **Póta** "İçmeler" olabilir mi? Rumcadan Türkçeye alıntılarda genel kural: sert sessizler yumuşatılır, kalın sesliler (bazen ve düzensiz bir şekilde) inceltilir.

Nyssa Anadolu'da benim bildiğim iki tanedir. Biri Aydın Sultanhisar'da halen harabeleri olan Nyssa'dır. Diğeri Nyssa'lı Aziz Grigorios'un memleketi olan Kapadokya'daki Nyssa'dır. Bildiğim kadarıyla henüz yeri tespit edilememiştir, ancak Kayseri merkez köylerinden biri olması gerekir. Sonu vurgulu +ssá ile biten tüm yer adları gibi, Yunan-öncesi bir Anadolu dilinden kalmadır. Türkçeye alınmış olsa Nüze veya Nize gibi bir şekle girmiş olması icap eder.

Koramá, Koressós, Korinthós, Koranda adlarına Fırat Nehri ile Adriyatik Denizi arasındaki coğrafyada çok sık olarak rastlanıyor. Buradaki +amá, +ssós +nthós ve +antá/andá Yunan-öncesi Anadolu yer adlarında son derece yaygın olan yapım ekleri veya yeradı bileşenleridir. Dolayısıyla Kor+ sözcüğünün Yunan-öncesi Anadolu dillerinde gayet sıradan bir anlam taşıdığı anlaşılıyor. Bu anlamın ne olduğunu bilmiyorum. Literatürde de rastlamadım. Bilge Umar'ın bu konudaki spekülasyonları maalesef ciddiye alınacak nitelikte değildir.

Güreme besbelli Ürgüp'teki Göreme gibi Yunanca **Koramá** biçiminden geliyor. Çeşitli yerlerde Türkçesi Güresin veya Güreşen olan köyler de Yunanca **Koressós** sözcüğünün akkuzatif halinden gelir. **Aporidos** ile bir bağı olacağını sanmam – meğer ki Aporidos ("geçitvermez"), öz adı Koressós olan yerin lakabı olsun.

18 Mart 2013

Kımızın da Kökü Dışarıdaymış

Bir okur mektubu vesilesiyle tekrar çek ettim, **kımız**’ın kökeni hakkında kuşkuya yer yok, Türklerin öz ulusal içkisi de maalesef viski kola ve ice tea kadar yabancı bir mamul.

Arapça **hâmız** حامز ilk akla gelen olasılık, “ekşi” ve “ekşimiş süt” demek. Ama bu olamaz, çünkü, bir, h > k dönüşümünü açıklayamayız; iki, 10. yüzyıl Uygurcasında Arapça alıntı zor. Hem öyle olsa Kaşgarlı’nın gözünden kaçmazdı, Türkçe kadar Arapçanın da alimidir.

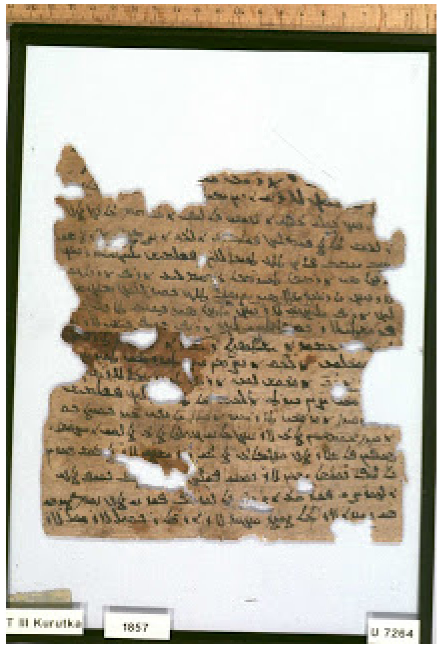
Arapçanın amcaoğlu olan Süryaniceye bakınca konu aydınlanıyor: xırıltılı xı ve sad ile **xamıs** ܚܡܨ “ekşi” veya “maya, mayalanmış hamur veya içecek”. Yahudiceye de aynen geçmiş, bugünkü telaffuzuyla **xametz** חָמְץ yazılıyor, “hamursuz bayramında yenmesi caiz olmayan mayalı hamur” anlamında. Baştaki x sesi Ortaasya Türkçesine daima /k/ olarak geçer.

Aramice/Süryanice kullanan İran Hıristiyanlarının 8. ve 9. yüzyıllarda Ortaasya’da son derece faal olduklarını, 760 küsur yılında Çin’in başkenti Xian’da bir piskoposluk kurduklarını, aşağı yukarı aynı yıllarda Uygur kağanlarının Nasturi mezhebinde Hıristiyanlığı benimsediklerini ve yüz yıl kadar o yolda yürüdüklerini biliyoruz. 9. yüzyılda Süryaniceden Uygur Türkçesine bir sürü dinî metin çevrilmiş. **Oruc**, **namaz**, **çalap-çelebi** ile beraber kımız da o günlerde Türkçeye ithal edilmiş olmalı.

Zaten o kadar berbat bir şey ki, kökü dışarıda olmasa şaşardık.

*

Buyurun resim de ekledim. Turfan’da (Batı Çin) bulunmuş Süryani yazısıyla yazılı bir Türkçe metin. Muhtemelen 9. yüzyıla ait. Nikâh duası imiş.

23 Mart 2013

Oyun

Oyun, Öz Hakiki Türkçe. Bazı Eski Uygurca kaynaklarda **oyug** diye de geçiyor. +In ve +Ig eşdeğer anlamlı iki yapım ekidir, geçişli fiillerden nesne adı, geçişsiz fiillerden özne veya eylem adı yaparlar. Dolayısıyla **oy-** fiilini varsayabiliyoruz. Bu bizim bildiğimiz *ağaç oymak, gözlerini oymak* vs.'deki *oymak* mıdır acaba? Köken anlamı "boşaltmak" ise eğer, hımm, bir mantıkî alaka kurar gibi oluyoruz. Boşlamak, boş işler yapmak, boş boş oyalanmak filan? Geçişli anlamı olan oymak'tan başka bir de geçişsiz oymak mı vardı, *"dün akşam canım sıkıldı, bir süre oydum"* gibisinden? I-ıh olamaz, Türkçede bir fiilin hem geçişli hem geçişsiz anlam taşıması görülmüş şey değil.

Peki, başka ihtimal. Belki oymanın dönüşlü (yani refleksif) hali olan bir **oyunmak** fiili vardı, "boşalmak, boşa vakit geçirmek, kendini boş kılmak" anlamında. Oyun dediğimiz şeyin aslı da asimile edilmiş +Ig ekiyle **oyuŋ** idi. Eski Türkçede malum, bir normal /n/ bir de dilin arka tarafıyla söylenen /ŋ/ var, ayrı sesler, bazı Anadolu ağızlarında halâ o ayrım korunur. Bu ikincisi her zaman n+ğ bileşiğidir. Olabilir mi? Yok, bu teori de zayıf. Bir kere sözcük oyuŋ değil oyun, Kaşgarlı'da, Kutadgu Bilik'te, Kitabül İdrak'te hep böyle yazılmış. İkincisi, oyunmak diye bir fiil hiç kaydedilmemiş.

Mevzuyu daha da karıştıralım. **Oyalamak** ne demek? Bu sadece Türkiye Türkçesine has bir fiil, diğer Türki dillerde yok. +AlA- eki eski Anadolu Türkçesinde sevilen bir yapım ekiyken şimdi hemen hemen öldü. Süreğen ve kararsız eylem bildirir, misal: çapmaktan çabalamak, tepmekten debelenmek, gevmekten gevelemek, kakmaktan kakalamak, sepmekten sepelemek. Demek ki oyalamanın ardında gene bir oymak fiili olmalı. Peki bunun anlamı neydi? "Oynamak" mı? "Boş iş yapmak" mı? Vallahi bilmiyorum. Bileni de yok galiba.

Kaşgarlıda, Çağataycada ve bilumum Türk dillerinde geçen **ozmak** diye bir başka fiil var, "yarışta başkasını geçmek" anlamında. Bu bir ipucu verir mi? "Yarış" ile "oyun" arasında anlam bağı belirgin gerçi, ama yok, bu da olmaz, fiil sonsesinde /y/ ile /z/ arasında yapısal bir bağ kurmanın yolu yok.

Peki ya tığla işlenen **oya**? Onun hiç alakası yok, Yunancadan alıntı. Ta eski Atina'da chiton'un kenarına işledikleri tığ işinin adı ὤια, Türçeye çok geç devirde İstanbul ağzından geçmiş.

Bu soruyu bilemedim hocam.

*

İngilizce **play**, Anglosaksonca **plegan/plaegian** fiilinden. Esasen to cultivate demek, yani idman etmek, egzersiz yapmak, fiziksel becerilerini geliştirmek – oyun işini ciddiye almış adamlar. Almanca eşdeğeri **pflegen** olur, onun oyunla hiç alakası kalmamış, "ilgi ve özen göstermek, gözkulak olmak, to care" yönüne evrilmiş.

Game neymiş diye bakıyoruz. Anglosaksonca **gaman** "bir araya gelmek, toplanmak, beraber bir iş yapmak", aşağı yukarı Almanca **gemein** ve Latince **communis** ayarında bir kavram. Demek ki eski İngilizler oyun deyince bir yerde toplanıp idman ve beceri işleri yapmayı anlıyormuş.

*

Latincede ilk zamandan beri **iocus** ile **ludus** ayrılmış. İlki "sözcük oynu, espri, laf ebeliği", ikincisi bedensel etkinlik gerektiren oyun, cambazlık, aslan terbiyeciliği, gladyatörlük filan. Ernout & Meillet sf. 656-657'de ludus üzerine enfes bir analiz var. "Oyunlar" derken dinî ve törensel kökenli birtakım kamu eğlencelerinin kastedildiğini, eski Roma dinine ait pek çok sözcük gibi bunun da Hintavrupa kökenli olmadığını gösteriyor; belki de Etrüsklerden alınmış.

İmparatorluğun son demlerinde kamusal oyunların sona ermesiyle beraber *ludus* sözcüğü de kullanımdan düşmüş; *iocus* anlam genişlemesiyle her türlü oyun için kullanılmaya başlamış. Fransızca **jouer** "oynamak", İtalyanca **gioco** "oyun", ikisi de iocus'tan geliyor. Ludus'un türevleri ise ancak edebî Latinceden derlenmiş entel mamulleri, **prelude** ("oyun-öncesi"), **elude** ("oyundan kaçmak"), **illusion** ("algılarım bana oyun oynuyor, Oytun"), **delusion**, **ludicrous** vb.

La Gioconda “oynaşlı bayan” demek, aklımıza gelmişken. **Joker** de “oyuncu”. (“Şakacı” anlamı derivatif.)

*

Farsça **bâxtan** oynamak, şimdiki zaman kökü **bâz**. Farsça fiilin, tıpkı İngilizce Almanca Yunanca filan gibi bir muzari (şimdiki zaman) bir de mazi (perfekt) kökü vardır. İkincisi binlerce yıl önce fiil köküne +t ekleyerek imal edilmiştir. Finaldeki /g/ sesi ardına +t alınca sertleşir ve sızıcılaşır, /xt/ olur. Bir şey almazsa İndo-İrani dillerin tipik evrimini geçirip önce /c/, sonra /dz/ ve en son /z/ halini alır. Orijinal kök *bhag- olmalı. Ama bu dediğim üçbin senelik hikâye.

Kumarbâz, **sihirbâz**, **hilebâz**, **düzenbâz** Türkiye Türkçesinin ta ilk devirlerinden beri görülen bileşikler. **Canbâz** ile **hokkabâz** da 17. yüzyıldan önce zuhur etmiş. **Küfürbâz**’a ise 1920’lerden önce rastlamadım. Tuhaf bir türev, galiba kumarbaz’dan kinaye ile türetilmiş. Yoksa “küfür-oynayan” deyiminin makul bir anlamı yok.

Bir de **bâzîçe** vardır, oyuncak anlamında, ama onu kaç kişi bilir?

25 Mart 2013

Bu Kumların Altında Manhattan Vardı

Selsebîl sözcüğü Kuran'ın cennetteki nimetleri tasvir eden pasajlarından birinde anılıyor.وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا. *"Orada zencebîl katkılı kâselerden içecek sunulur, orada selsebîl adlı bir pınar vardır."* (Dehr 17-18).

Arapçada daha önce duyulmuş bir sözcük değil, dolayısıyla yorumcular coşmuş, 1400 sene tartışacak malzeme çıkarmışlar. Arapçanın klasik sözlüğü olan Kamus, bu konuda farklı görüşler olduğunu belirttikten sonra, çeşitli kaynaklara göre sözcüğün "yumuşak (leyyin), sertlikten yoksun, boğazdan akan" anlamına geldiğini aktarıyor. Sibaveyh sıfat olarak almış ama anlamını açıklamamış. İbni Arabi sözcüğün sadece Kuran'da geçtiğini vurgulamış. Tefsircilerin piri sayılan İbn Abbas, söz konusu suyun hançereden kayarak geçtiği için bu adı aldığını açıklamış. Tacül Arus sözlüğü, bir kaynağa istinaden, şarabın en tatlı ve yumuşak çeşidine selsebil denildiğini belirtmiş.

Hamdi Yazır selsebil kelimesinin ilk kez Kuran'da geçtiğini bildirmiş. 12. yüzyıl sözlükçülerinden Mecdeddin ibnül Esîr selsebil sözcüğünü Arapça *selsel* ile birleştirip bunun "soğuk su" anlamına geldiğini ileri sürmüş. İbn Kesir (14. yüzyıl) tefsirinde pınarın akışının düzgün ve kuvvetli olmasından ötürü bu adı aldığını savunmuş.

Türkçe Kuran meallerinin hemen hepsi sözcüğü özel isim kabul edip tercümeden kaçınmışlar. Sadece Abdülbaki Gölpınarlı hayal gücünü kullanmış, Allah'ın kelamına "şarıl şarıl akan, her yana giden, boğazdan kayan selsebîl kaynağı" diye katkıda bulunmuş.

Özetle, karanlıkta ıslık çalmışlar.

Koca Nöldeke ise, kendisinden beklenmeyecek bir sabırsızlıkla, sözcüğün hepten anlamsız olduğuna hükmetmiş.

"Sprenger has rightly observed that Muhammad makes a certain parade of these foreign words, as of other peculiarly constructed expressions; in this

he followed a favorite practice of contemporary poets. **It is the tendency of the imperfectly educated to delight in out-of-the-way expressions,** and on such minds they readily produce a remarkably solemn and mysterious impression. This was exactly the kind of effect that Muhammad desired, and to secure it he seems even to have invented a few odd vocables, as ghislin *(lxix. 36)*, sijjin *(lxxxiii. 7,8)*, tasnim *(lxxxiii. 27), and* salsabil *(lxxvi. 18). But, of course, the necessity of enabling his hearers to understand the ideas which they must have found sufficiently novel in themselves, imposed tolerably narrow limits on such eccentricities.*”

“Cahil insanlar anlamını bilmedikleri esrarengiz kelimelerden etkilenirler, bu yüzden Muhammed bazen tuhaf sözcükler icat etmiş olabilir,” diyor.

Oysa Nöldeke Arapça kadar Aramicenin büyük alimidir, nasıl gözünden kaçmış anlamak mümkün değil.

*

Buyurun Jastrow, Aramice Sözlük, sf. 979: **sil** סְִל ve **sîllon** סִילּוֹן “kanal, oluk, sulama kanalı (duct, pipe, gutter)”. Ve sf. 1514: **şıbîl** שְׁבִיל “yol, geçit, patika (path)”. İkincisi Arapça **sebîl** “yol” karşılığıdır, Aramice /ş/ Arapçaya her zaman /s/ olarak yansır. Yanyana getirince ne görüyoruz? *Sil-şıbîl*, oluk-yol. Yani tastamam Latince **aquae-ductus** çevirisi. Roma mühendisliğinin başta gelen harikalarından biridir, Akdeniz dünyasının her bucağını taştan su yollarıyla donatmışlar. Bizim Şirince-Selçuk yolunda bile var bir tanesinin kalıntıları.

7. yüzyıla geldiğinde belli ki bunların hatırası bile zayıflamış, kilometrelerce öteden temiz ve güzel içme suyu getiren kanallar ancak cennette bulunacak nimetlerden sayılır olmuş.

Maymunlar Cehennemi’nin son sahnesini hatırlıyor insan. Kumlara gömülü, asırlar once yıkılmış Manhattan’ın harabelerini bulurlar hani.

27 Mart 2013

Barışa Karşı Değilim Ama...

Hayır, barış mutlak bir değer değildir. “Önemli olan sadece barış, gerisi teferruat” diyenlere de asla kanmayın derim. Otoriteye tapanların tarih boyunca klasik sloganıdır. “Barış ve huzura her zamankinden fazla ihtiyacımız olan şu zor günlerde…” “Ne lüzum var şimdi tekneyi sallamaya…” “Polis kardeşlerimizin de hassasiyetleri var…” Vesaire. Tanıdık geliyor mu?

Zorbalığa karşı şiddet kullanmak meşrudur ve haktır. Gerekirse adam da öldürülür. Bunu topyekün inkâr ettiğin zaman, BİR, güçlüye teslim olmayı savunmuş olursun; İKİ, güçlüye teslim olmayıp bunca zaman savaşanları aşağılamış, aptal yerine koymuş olursun. Barış eğer tek ve mutlak toplumsal değer ise, otuz sene dağda o meşakkati boşuna mı çektiler? Yoksa barış bugün pek kıymetliydi de 1984’te yahut 1993’te değil miydi?

Kaldı ki boşuna mücadele etmemiş oldukları da besbelli ortada. Bilek gücüyle sonuç aldılar. Koca devlete pes ettirdiler. Neyin karşılığında mücadeleyi bıraktıklarını henüz bilmiyoruz. Ama **tatminkâr bir şey** almadan sahadan çekilmiş olacaklarına ihtimal vermem.

Demek ki neymiş? Şiddet bazen faydalıymış. Barışalım diyen, barışın neden daha iyi olduğunu göstermekle mükellefmiş.

*

“Barış süreci” denen şeyin öyle aman aman kırılgan bir şey olduğuna inanmıyorum. Şüphesiz bizim bilmediğimiz bazı riskleri, belirsizlikleri vardır. Ama Baskın Hoca yahut İsmail Hoca “aman dikkat, **Osmanlı’da oyun çoktur**, bunlar satar adamı” dedi diye rayından çıkacak narinlikte bir şey olduğunu hiç sanmam.

Bir kere, şu anda, ucu açık bir pazarlığın sürdüğü yanılgısını aklınızdan çıkarın. Öyle görünüyor ki pazarlık en azından 2007-2012 döneminde sürdü, 2012’nin son günlerinde – belki de açlık grevlerinin sonlandırıldığı gün – noktalandı. Zanneder misiniz ki başbakanın pat diye 180 derece

dönüş yapması, PKK şeflerinin oy birliği ile silah bırakmaya razı gelmesi, Almanın Amerikalının yüzünde gülücükler belirmesi, İsrail'in "e peki bari" deyip **yılda beşyüzbin turistten** dem vurması, ucu sonu belirsiz bir "barış sürecine" güvendikleri için oldu? İnşallahla yürür mü bu işler?

Şu anda yaşadığımız şey bir **halkla ilişkiler operasyonudur**. Vitrin çalışmasıdır. Pişmiş aşın törenle sofraya getirilmesidir. Bunu bilince riskleri ve imkânları daha iyi değerlendirebilirsin.

*

Zannederim sürecin bir noktasında, meselenin demokratik hak ve özgürlükler gibisinden bir **entel dantel meselesi** olmadığı, bir **iktidar paylaşımı meselesi** olduğu anlaşıldı. Kürtleri KİM yönetecek? Nasılı da önemli elbette, ama öncelikle, KİM? TC yönetiminin bugüne kadarki yapısıyla bu işi sürdüremeyeceği 1990'larda kafalara dank etmişti. Bölgede sivil otoriteyi tesis edebilecek yegâne gücün PKK ve onun sivil uzantıları olduğuna da zamanla uyandılar.

Bu kadar provokatif olmayalım, peki. Şöyle diyelim: Bölgede sivil otoriteyi ancak PKK ve onun sivil uzantılarının rızasıyla yeniden tesis edebileceklerini anladılar. Aynı şey, ama kulağa daha yumuşak geliyor.

2003'ten sonra Kuzey Irak'ta oluşan durum, Kürt meselesinin Türkiye açısından sadece risk unsuru değil, aynı zamanda bir fırsat unsuru da olabileceğinin görülmesini sağladı. Erbil'de iktidarı oranın Kürdüyle paylaşabiliyorsan Diyarbakır'da niye paylaşmayasın?

Meslenin çözümü, devlet erkinin kutsallığı ve bölünmezliği üzerine kurulu **arkaik TC anayasasının** revizyonunu gerektiriyordu. O yüzden "Kürt açılımı" ilk günden bu yana daima anayasa reformu projesiyle birlikte anıldı. Yeni anayasa, Türklerle Kürtler (ve muhtemel diğerleri) arasında yeni bir sosyal kontrat olmak zorundaydı. O yüzden anayasayı Kürtlerin onaylaması, hem de ezici bir ittifakla onaylaması, hayati önemdeydi.

Şöyle düşün. CHP ile MHP yeni anayasaya hayır derse ne olur? Hiçbir şey olmaz, millet gülümser geçer. Kürtler hayır derse ne olur? Kıyamet kopar.

Proje kökünden çöker. Bana sorarsanız bu ülke bir daha su tutmaz, dörtnala bölünmeye gider.

Ciddi pazarlık sanırım 2007'de, generallerin tasfiyesiyle eşzamanlı başladı. 2009 yazında bir iyimserlik noktasına varıldı. Ama her iki tarafın da bazı şeyleri içine sindirebilmesi için zaman geçmesi gerekiyordu. Aralık 2009 KCK operasyonuyla hükümet cüretkâr bir blöf denemesine girişti. BDP resti gördü, cevabını Eylül 2010 mini-anayasa referandumunu boykot ederek verdi. Sanırım **ölümcül hamle** buydu. Sürecin çıkmaza girmiş göründüğü bu noktada, Ekim-Kasım 2010'dan itibaren başbakanın söylemi olmadık bir yöne savruldu. İki sene süren esip üfürmelerin ne kadarı hesaplı blöftü? Ne kadarı çaresizliğin hırçınlığıydı? Bilmiyoruz, muhtemelen hiç bilemeyeceğiz.

Sonuçta anlaşmaya elleri mahkûmdu. PKK kısa vadede bağımsızlığın gerçekçi bir hedef olmadığını görüyordu; belirsiz bir hedef uğruna elemanlarını ilanihaye dağda tutamayacağının farkındaydı. TC, karşı tarafla anlaşmadan bölgede sivil itaati sağlayamayacağını, içeride askeri vesayeti tasfiye edemeyeceğini, Irak ve Suriye'deki çıkarlarını gereği gibi savunamayacağını anlıyordu. Anlaşmaları zaman meselesiydi. Anlaştılar. Anlaşmış görünüyorlar.

*

Anlaşmaları iyi bir şey midir? İllaki iyidir. Hatta çok iyidir. Umulduğu gibi yürürse yalnız Türkiye ve Kürtler açısından değil, bölge ve dünya dengeleri açısından güzel sonuçlar doğurmaya adaydır.

Türkiye açısından: Ekonomi rahatlar. **CHP ve MHP adı verilen iki zavallılıktan** nihayet kurtuluruz. Askerin içe dönük hotzotuna zemin kalmaz. İdari ademimerkeziyet Kürdistanla sınırlı kalmayacaksa, fırsattan istifade, bütün memlekette özgürlükler artar. Irak ve Suriye'de Türkiye'nin oyun gücü katlanır.

İtiraf edeyim ki bu memlekette iş güç ve çoluk çocuk sahibi biri olarak Türkiye'nin güçlenmesi bana iyi gelir, sizi bilmem.

Kürtler açısından: Ulusal gurur patlaması yaşanır, yıllar süren aşağılama ve ezilmişliği aşma azmi güçlenir. Ekonomi rahatlar. Tek parti egemenliğinin sakıncaları neler olur, rövanşizm nereye kadar kontrol altında tutulabilir, bilmiyorum. Ama görebildiğim kadarıyla BDP içinde Türkiye ortalamasının çok üstünde, **açık fikirli, kaliteli insanlar** az değil. Allahın izniyle belki onlar bir fark yaratabilirler.

Dünya açısından: İç sıkıntılarını aşmış, kendine güvenen bir Türkiye'nin Kuzey Irak ve Suriye'ye hakim olması sanırım Batı dünyasının da, İsrail'in de işine gelir. Belki bu noktada Rusya ile pazarlık masasına oturularak, Suriye üzerindeki vetosunu kaldırması sağlanabilir. Bölgesel istikrar açısından en büyük çıban başı olan İran, biraz tehdit ve biraz pazarlıkla, daha uyumlu bir politikaya razı edilebilir.

*

İşin iyimser yanı böyle. Madalyonun diğer yüzü ise, şüphesiz, Tayyip Erdoğan'ın padişahlığıdır. Başkanlık sisteminin Türkiye için en iyi sistem olacağını yirmibeş seneden beri savundum ve hala savunurum. Ama **Diyarbakır fatihi ve Halep galibi** bir Erdoğan'ın rakipsiz egemenliğinden de, ne yalan söyleyeyim, ben korkarım.

Yukarıda "umulduğu gibi yürürse" dedim. Umulduğu gibi yürüyeceğine dair bir güvence yok elimizde. Osmanlı'nin iktidardaki kibri gem tanımaz. Yunanistan'ı kaybeden de o kibirdir, Sırbistan'ı, Bulgaristan'ı, Makedonya'yı, Arnavutluğu, Arabistan'ı kaybeden de o kibirdir, Ermenileri kesmekten başka çare üretemeyen de o kibirdir. Bu sefer o kibir nerede hortlar, ne kadar saçmalar? Muhatabını **Türkün ezeli şanından gözleri kamaşan bir kara böcek** sayma gafletinden kendini ne kadar arındırabilir? Bunları bilmiyoruz.

Şansımız varsa geçmişten ders alınmıştır. Osmanlının iki asırlık dağılma sürecinde ilk kez bir ayrılıkçı hareket başarıyla kontrol altına alınır, gurur duyarız. Şansımız yoksa 1913'ü, 1878'i, 1828'i bir defa daha yaşar, öğreniriz.

*

Okuduğum gazetelerdeki “süreç” şakşakçılığı bana işte bu sebeplerle sinir bozucu geliyor.

“Süreç” muhafızlığına soyunan bu arkadaşlar gazetecilik mi yapıyorlar? Yok, perde arkasındaki mutabakat hakkında senden benden ve **kahvedeki Recai Efendiden** bir gıdım fazla bildikleri yok.

Barışın içini dolduracak fikirler, kurumsal çözümler mi öneriyorlar? “Ben bilirim sen sus” diyen iktidara karşı, kibir yatıştırıcı projeler mi üretiyorlar? Yok, anayasa tartışmaları rafa kaldırılalı neredeyse iki sene oldu, o işlere şimdi Cemil Çiçek bakıyor.

Barış gerçekleştiği takdirde heyula gibi karşımıza dikilecek olan padişahlık ihtimaline karşı pozisyon mu geliştiriyorlar? **Belkemiğini güçlendirecek sporlara mı başladılar**? Yok, büyüklerimizin sağduyusuna olan güvenleri sonsuz.

Görünürdeki tek kaygıları, iktidarın koyduğu kırmızı çizgilere uyma kaygısı. Nedir? Aman “süreç” zarar görmesin! Örtmenim İsmail Beşikçi çok oluyor, hem maksimalist, hem Kürt bilem değil. Örtmenim Kürt anaları barış istiyor bunlar bozguncu. Örtmenim bunlar kendileriyle barışık değil, iç dünyalarında huzur yok, vatana ne faydaları olacak? Örtmenim bunlar Boğaz’a karşı viski, pardon **alttan ısıtmalı cafelerde** ahkâm kesmesin, şehit anaları rencide oluyor.

Acıklı, bence. Okuduğum gazeteleri değiştireceğim galiba. Sabah sabah hiç çekilmiyor.
2 Nisan 2013

Akil Adamlar

Memlekette şimdi âkil adam modası çıktı. Halbuki bunun aslı uzun â ve kısa ı ile **âkıl**’dır, isterseniz aakıl diye de yazabiliriz, yani عاقِل. Eski yazıda kaf’tan sonra esrenin /i/ okunmasına imkân ve ihtimal yoktur. Kef ile yazılan **âkil آكِل** “yiyen” demektir. **Akilül lühum** = etobur, **akilül küll** = hem et hem ot yiyen, yani omnivore.

Eski Anadolu Türkçesinde âkıl çok sık geçen bir kelimeymiş, Yunus Emre’de, Aşık Paşa’da filan her sayfada karşına çıkar. 20. yüzyıla doğru tedavülden düşmüş. 1930’lardan 1980’lere dek basında sadece **âkıl ve bâliğ** kalıp deyiminde geçiyor, “aklı eren ve büluğa ermiş” anlamında hukuk tabiri. ı’nın i’ye dönüşmesi acaba o deyimi kafiyelendirme alışkanlığından doğmuş olabilir mi? **Âkil ve baliğ** yazımına en erken 1944’te rastladım. TDK sözlüğünün 1945 ve 55 baskılarında yok, ilk kez 1966 baskısına *akil ve baliğ* şeklinde alınmış. **Akil adamlar** lafı 1995’te icat edilmiş.

Akıl kârı diye bildiğimiz deyimin doğrusunun *âkıl kârı* olduğunu Şemseddin Sami hatırlatmış. Kâr burada “iş” demek, elbette “akıl işi” değil, “akıllı işi” kastedilen. Bir de **akıldane** diye bir söz var, aslı uzun a ile *âkıl ve dânâ*, yani “akıllı ve bilgili”.

Âkıl’ın çoğulu **ukalâ**’dır عقلا “akıllılar” demek. Cümle içinde kullanılışı şöyle olmalı: “Sevan Efendi ukalâdan adamdır.” Yani “akıllılardan”.

3 Nisan 2013

Güneş Dil Kürtçe mi Yoksa?

Cehalet deryasında kaybolmuş, korku ve komplekslerinden bilgi üretme sevdasına düşmüş bir zümre yüzünden bu ülke yüz yıla yakın büyük sıkıntı çekti. Entelektüel anlamda taş devrine döndü. Dünyaya rezil oldu. Bilenin cahile karşı hep ezik ve mağlup durduğu bir zorbalık rejimine mahkûm oldu.

Kendimi bildim bileli o zümre ile mücadele etmeye çalıştım. Sözlüğüm, başlangıç noktası itibariyle, o mücadelenin bir aracıdır. Yer adları çalışmam da, Yanlış Cumhuriyet de aynı mücadelenin parçasıdır. Mümkün mertebe objektif olmaya çaba göstererek, ulusal önyargılardan kendimi arındırıp, sadece "gerçek nedir" diye sormaya çalıştım. Gerçeği aramanın her zaman – Türkler için dahi – mitolojiden ve yalandan hem daha zevkli, hem daha ilginç, hem de aslında kolektif kimliği daha yüceltici olduğunu anlatmaya çalıştım.

Tam o yolda biraz mesafe katettik gibi düşünürken bir de ne görelim? Cehalet deryasında kaybolmuş, korku ve kompleksten bilgi üretme sevdasına düşmüş bir BAŞKA zümre bu sefer ortalığa dökülmüş, hem de eskilerinden daha cahil ve daha beter kompleksli bir öfkeyle.

*

"… kaleme aldığım paragraftaki temel kelimelerin tamamına yakını (bu tamam kelimesi dahil – dahil kelimesi de dahil) hep Kürdçe-Farsça... Nedenini anlamaya çalışıyorum, neden?" diye sormuş bir arkadaşımız.

Nedeni o kadar bariz ki insan belirtmekten utanıyor. Neden? Cehaletten. İnsanın gözünü kör eden bir kimlik hastalığından, ruhsal eziklikten. Dayak yiyen çocuğun kendini Spiderman sanmasına yol açan psikolojik telafi mekanizmasından.

Cehalet, evet. Çünkü arkadaş dünyada Kürtçe gibi yedi bin tane dil olduğunu bilmiyor ve bilmek istemiyor. "Gaa, biz buna Kürtçede bülük

deriz demek ki alem dili bizden öğrendi” diyesiye kadar, yedibin dilde yetmişbin tane bülük ve bülükümsü bulabileceğinin farkında değil.

Cahil cüreti, evet. Çünkü Türkçenin tarihini, geçmişini, evrimini, literatürünü bilmiyor ve bilmeden ahkâm kesmeyi hak görüyor. Hangi kelime ne zaman çıkmış, kim çıkarmış, ne anlamda kullanmış, o devirde kültürlerarası münasebetler neymiş, hangi etkileşim kapıları açıkmış, hangileri kapalıymış bilmeden “nenem buna bülük derdi demek ki nenemden öğrendiler” metoduyla kayığı yürüteceğini sanıyor.

Ötekilerin elinde devlet vardı, polis vardı, üniversite adını taşıyan birtakım kurumlar vardı, adam çökertmeyi meslek edinmiş gazeteler vardı, farklı söyleyeni susturma lüksüne sahiptiler. Bunlarda şimdilik o silahlar yok. İnsan bekler ki daha alçakgönüllü olsunlar, bilgi deryasına biraz daha fazla tevazu ve kuşkuyla yanaşsınlar. Ne gezer? Hepsi hayali bir Engizisyonun eli baltalı yargıçları mübarek, sahte isimlerle interneti sarmışlar, sanal kelleleri kese kese geliyorlar. Atatürk sofrasının dilcileri bunların yanında kuzu kalırmış, haberimiz yok.

*

Türkiye toplumunun oluşumunda Kürtlerin bugüne dek bildiğimizden daha büyük bir paya sahip olduğunu ben bundan 10-15 sene önce fark etmeye başladım. Son iki üç senede yer adları çalışması vesilesiyle de çok şey öğrendim.

Son üçyüz yılda “Türk” coğrafyasının hemen her köşesine kol atmış ciddi boyutlarda bir Kürt göçünün – hatta istilasının – izleri var. Öyle anlaşılıyor ki Kürt “sorunu”, en az üçyüz yıldan beri Anadolu’nun sosyal tarihinin temel bir dinamiği olmuş. Son otuz yılda yaşananlar, devasa bir buzdağının su üstünde görünen ucu sadece.

Daha eskisi hakkında bildiklerimiz çok kısıtlı. Ama öyle anlaşılıyor ki 1071’den 1500’lere dek ülkeyi zapteden “Türklerin” arasında Kürt oranı hiç küçümsenmeyecek bir boyuttaymış. 1071’de bu ülkeye gelen “Türklerin” arasında, bilemediğimiz sayıda Horasan ve Azerbaycanlı İrani unsurlar da varmış.

Evet memlekette cehalet kol geziyor. **“Türkmen”** sözcüğünün “Türk” anlamına geldiğini zannedenler ezici çoğunlukta. “Köyümün adı **Kınık** demek ki safkan Türküz” diye düşünen insanlara laf anlatmaktan yılıyorsun. Rişvan aşireti hakkında beşyüz sayfalık kitap yazıp “Kürt” sözcüğünü bir kere bile anmamayı başaran üniversite hocaları var. Malazgirt’ten yüz sene evvel memleketin **Deylemiler** adı verilen Kürtümtrak bir kavmin istilasına uğradığını bilecek kadar Minorski okumuş olanlar beş kişiyi geçmez. **Şêxbizin** sözcüğünün Karakeçili anlamına geldiğinin farkına varanlar, yahut **Kayı** demek acaba “dönme” mi demek diye sorabilenler de bundan daha kalabalık değildir sanırım.

Bunları biliyorum. Resmi ideolojinin iğvasına da çok kolay kapılan biri olmadığımı sanıyorum.

Gene de ısrar edeceğim. Türkçede Kürtçeden alıntı olan sözcükler, buyur, bu kadardır:

Berdel, biji, cacık, dalavere, dengbej, gundi, halay, ya herru ya merru, heval, hızma, keko, keleş, kıro, kirve, koçer, kötek, lavuk, peşmerge, pirpirim, şıh, tırsmak.

Hırçın, **kelepir** ve **ova**’dan emin değilim. **Torun** meselesi kafamı kurcalıyor. Tulum anlamına gelen **meşk** Farsça veya Kürtçe olabilir. Ağıl ve mezra anlamına gelen **kom** Kürtçe veya Ermenice olabilir. **Koçer**’in aslı Türkçedir, ama Türkçeye bu özel anlamda Kürtçeden gelmiştir. **İsot** Türkçedir. Hepsi bu kadar. Daha üç beş tane çıkar belki, ama mesela kırk tane çıkmaz. Mümkün değil.

*

Madem Kürtlerle Türkler bin seneden beri kimin eli kimin cebinde yaşamışlar, neden sözcük alışverişi bu kadar zayıf ve bu kadar marjinal kalmış, bir kez daha arzedeyim.

BİR, dünyanın her yerinde kural gereği, yanyana yaşayan dillerden statü ve itibarı aşağı olan, yukarı olandan sözcük alır, tersi olmaz. Tersi ancak şöyle

olur: a) argo kelimeler alınır: **keko**, **kötek**, **lavuk**, **tırsmak**… b) öteki kültüre ait "yabancı" kurum ve simgelerin adı alınır: **berdel, dengbej, halay, kirve, peşmerge, şıh**… c) öteki kültürden ithal edilen nesnelerin, özellikle yiyecek ve giysilerin adı alınır: **cacık, hızma**, belki **pirpirim**… d) öteki kültürün uzmanlaştığı bir faaliyet alanı varsa o alanın terimleri alınır: Türkçedeki Rumca tarım ve balıkçılık terimleri gibi. Hepsi bu kadardır. Bütün dillerde böyledir.

İKİ, bir dilden diğerine etkileşim osmoz yoluyla olmaz, havadan bulaşmaz, iki dili bilen ve rutin olarak ikisini bir arada kullanan insanlar aracılığıyla olur. Türklerin seçkin sayılan zümresinin tamamı, aşağı yukarı 1000 yılından 1900 yılına dek az veya çok Farsça bilirdi. Bilmekle kalmaz, bildiğini göstermekle itibar ve avantaj kazanırdı. Aynı dönemde Türklerin dil modalarına öncülük edebilecek olan kesiminde Kürtçe bilenlerin oranı, ben size söyleyeyim, bugünkünden farklı değildi. Bilenler de Kürtçe bildiklerini teşhir ederek değil, aksine saklayarak toplumda basamak yükselirlerdi.

Kardaş yerine *birader* dersen seçkinlik puanın artar; *bıra* dersen azalır. Bu kadar basittir bu iş. Bu yüzden birader Türkçeye girmiş, bıra girmemiş.

8 Nisan 2013

Kürtçe Dersleri: Kirve, Tırsmak, Şıh, İsot, Dürbün

Kirve'nin aslını dün Süryani arkadaşlar uyarınca fark ettim, daha önce nasıl uyanmamışım vallahi hayret. İngilizce **godfather**, Fransızca **parrain** dedikleri vaftiz babasının Süryanicesi **karîvo** imiş. İki temel kuralı bilince sözcüğü tık diye tanıyoruz. BİR, tüm Arami lehçelerinde (ki Süryanice bunlardan biridir) iki bin seneden beri sessizlerin sızıcılaşması kuralıdır. Yani b, p, k, d, t yazılır ama v, f, x, dh, th okunur. İKİ, modern Süryanicede uzun /a/ sesinin /o/ya dönüşmesidir. Yani elif yazılır /o/ okunur. Sözcüğün aslı **karîbâ** nitekim, kalın k ile k-r-y-b-a ܩܪܝܒܐ yazılıyor. Arapça **karabet** (yakınlık), **akraba** (yakınlar), **takriben** (yaklaşık olarak) vs'den gayet iyi tanıdığımız bir kelime. Arapça **karîb** قريب "yakın" demektir. Jastrow da klasik Aramice **karîbâ** קָרֵיבָא için "near, related, relative" demiş.

Türkçeye Kürtçe üzerinden girmiş olduğu muhakkak. 1960'lardan eski hiçbir Türkçe kaynakta rastlanmadığına göre, umumi dile girmesi oldukça yakın tarihli bir şey. Güneydoğuda Müslüman çocuğu sünnet töreninde bir Hıristiyan komşunun taşıması adettenmiş. Ya da bana öyle anlattılar, bildiğim bir konu değil. Sözcüğün de o şekilde aktarılmış olması gerek.

*

Tırsmak fiilini ben galiba 1990 civarında ilk kez duydum. Türk basınında bulabildiğim en erken örnek 1991'de Milliyet'te. Gırgır-Fırt ekolünden karikatürist Ergin Ergönültaş yeni çizgi dizisindeki hikâyeleri "kimileri acıklı, kimileri gülünç, kimileri tırsınç" diye tanıtmış. Eminim Gırgır'da bundan biraz öncesi de aranırsa bulunur. Kentli diline iyice yerleşmesi Metin Kaçan'ın yine 1991 tarihli Ağır Roman'ından sonra.

Farsça **tarsîden** korkmak, Kürtçe **tirsîn** korkmak. Hangisi? Şüphesiz Kürtçe. Çünkü 1980'lerde Farsçadan Türkçeye kültürel etkileşimin koşulları mevcut değil. Gırgır kuşağının karikatüristleri okulda Farsça mı öğreniyorlar? Tatile İran'a mı gidiyorlar? Tahran televizyonu mu izliyorlar? İstanbul sokaklarında Farsça argo patlatınca havalı mı oluyorlar? Yok.

*

Şayx tabiikine Arapça. Arap kültürünün en karakteristik kavramlarından biri. **Şayx** veya **şeyx** veya **şeyh** biçiminde Türkiye Türkçesinin bilinen en eski günlerinden beri bolca kullanılmış. Burada bir sorun yok. Ama bir de sözcüğün özellikle Alevi ve Türkmen çevrelerinde tercih edilen **şıx** veya **şıh** biçimi var. Burada tanık olduğumuz hadiseye monophthongisation deniyor, valla öyle, yani /ey/ gibi bileşik bir seslinin /ı/ veya /î/ gibi basit bir sesliye dönüşmesi. Bana öyle geliyor ki bu şekil Türkçenin mutfağında pişmemiş, Kürtçe **şêx** biçiminden alınmıştır.

Sözcüğün orijinal coğrafi yayılımı buna işaret ediyor. Ama sonradan kafa karıştırıcı bir şey olmuş, 1946'lara doğru İçişleri Bakanlığı memleketin dört bucağında şeyh'li olan yer adlarının pek çoğunu şıh'la yazmaya karar vermiş. Ortalık karman çorman olmuş. Alevi ve Türkmenlerin semtine bile uğramadığı yerlerde şıhlarla karşılaşıyorsun.

Daha beterini söyleyeyim. Adında şeyh olan yirmiden fazla yer adını 1930'lu yıllarda memleketi laikleştirme kampanyası çerçevesinde **Işıklar** diye düzeltmişler. Bugün Türkiye'nin dört yanında adı Işıklar olan yerleri deş, aşağı yukarı hepsinin altından Şeyhler çıkar.

Türkçede eski Bektaşi geleneğinde (belki de Bayrami, emin değilim) "tarikat önde geleni" anlamında kullanılan **ışık** kelimesi vardır. Şimdi aklıma takıldı, acaba o da şeyx'ten bozma olabilir mi diye.

*

İsot meselesi iyice kabak tadı verdi. 2009'da Taraf'ta bu konuda bir yazı yazmıştım. Onyüzbin milyon Kürtten edep yoksunu kınama mesajları alınca anlaşıldı ki çağdaş Kürt ulusal kültürünün en hassas kutsallarından birine dokunmuşuz farkında olmadan. Acep ben mi yanılıyorum diye tekrar tekrar araştırdım. Sorry, yapacak bir şey yok. İsot Kürtçe değil, Türkçe. Türkçeden Kürtçeye geçmiş olmalı. Ha, şehirli Türkçesinde unutulmuştu da, yakın tarihte Urfa çarşısında yeniden keşfedildi derseniz anlarım. Muhtemelen öyle olmuştur, evet. Ama nihai kökenin Türkçe olduğuna dair en ufak şüphem yok.

1501 tarihli Cami-ül Fürs'te karabiberin Türkçesi **issi ot** diye geçiyor. Sinle yazılmış, yani ıssı değil issi; nitekim bugün **ısı**, **ısıcak**, **ısınmak** filan diye bildiğimiz sözcüğün Türkçe aslı isi veya issi'dir. Cami-ül Fürs Farsça-Türkçe sözlüktür, yüzlerce sene medreselerde ders kitabı diye okutulmuştur; özenli ve geniş dil hakimiyetine sahip (fakat isimsiz) bir müellifin eseridir. Sözüne güvenilir.

II. Bayezid (1480-1512) devri kanunnamelerinde issi ot iki üç defa geçiyor. Yine karabiber anlamında tahminen; çünkü o devirde henüz kırmızı-yeşil biber Amerika'dan bu taraflara gelmemiş. Daha 19. yüzyıla dek gelmeyecek.

Türkçenin gelmiş geçmiş en muazzam sözlüğü olan Meninski sözlüğünde (sene 1680) yine sin ile issi ot, bu sefer "zencefil" anlamında. Galiba alelumum ağzı yakan her türlü baharata issi ot demişler.

1876 tarihli Ahmet Vefik Paşa sözlüğünde 'biber' maddesi altında ilk kez bildiğimiz yeşil ve kırmızı biberden söz edilmiş. Türkîde bu nesneye **ıssı ot** denir diye açıklamış paşa. Bu sefer sad ile ıssı.

*

Bir kalem savaşçısı da Kürtçe **dürbün** sözcüğünü bilemedim diye cehaletime tükürmüş, sonra hızını alamayıp soykırımdan girmiş, annemin ve diğer dişi akrabalarımın hatırını sormuş.

Benim bildiğim bu nesneyi 16. yüzyılda Avrupalılar icat etmiştir. Osmanlı ülkesine 1570'lerde filan gelmiş olmalı. **Dûr-bîn** tabiri bundan kısa bir süre sonra zuhur ediyor, Frenkçe **télé-scope** (uzak-gören) sözcüğünün birebir Farsça çevirisi. Öz-Farsçada o tarihte yok böyle şey (daha doğrusa var da anlamı bu değil, "uzak görüşlü kişi" demek). İstanbul'un kültürel avangardı tarafından, zamanın modası gereği Farsçalaştırılarak uydurulmuş. 1930'lar olsa **uzgörüt** derlerdi belki. Yahut 1890'lar olsa **nazirül baide**.

Tahayyül edebiliyor musunuz komikliği? "Frenkler bir alet-i cedide icat eylemişler, dur bakalım bizim Hazro'daki nenelere soralım bunun Kürtçe adı neymiş."

*

Toparlayalım.

Kürtçe ve Farsça, tıpkı Kürtçe ve Zazaca gibi, akraba dillerdir. Pek çok ortak veya benzer sözcüğe sahiptirler. Ama ayrı dillerdir. Farsçadan alınan bir sözcük, “ha Farsça ha Kürtçe ne fark eder” kontenjanından fahri Kürtlüğe kavuşmaz.

Almanca, İngilizce ve Hollandaca da akraba dillerdir. Pek çok ortak ve benzer sözcüğe sahiptirler. Ama bundan istimbotun Almanca olduğu veya Heil Hitler’in İngilizce sayılması gerektiği sonucu çıkmaz. Bu sonucu çıkaranların cahilliğine hükmedilir. [Heil Hitler’in İngilizcesi Holy Hutter olur, bu arada.]

Türkçede halen kullanılan 1100 civarında Farsçadan alıntı sözcük vardır. Eskiden daha da fazlaydı. Türkçedeki Kürtçe alıntıların sayısı, zorlasan 20-30’u geçmez. Bunların da üçte ikisi dile son 20 yılda girmiş sözcüklerdir.

Biz Kürtleri buna rağmen gene severiz. Son otuz yılda verdikleri mücadeleyle bu memlekete, kanları pahasına, büyük hizmet etmiş olduklarına inanırız. “Kürdistan” tabirini, otuz seneden beri her ortamda kullandığımız gibi halâ da çatır çatır kullanırız. Oralarda gezmekten ve onların misafiri olmaktan zevk alırız. Memleketteki Kürt tarihinin ve kültürünün izlerini ortaya çıkarmak için, hotzotla değil, bilgiyle, araştırmayla, emekle çaba gösteririz.

Velakin, Kürtler arasındaki mankafa cahil sayısının, Türklerinkinden az olmadığını görerek üzülürüz.

10 Nisan 2013

Siyah, Beyaz, Balgam, Büryan

Önce akın kara olduğunu kanıtlayacağız, bilimsel yöntemle.

İngilizce **black** "siyah". Öz hakiki anlamı "yanık" demekmiş, eski Germence ***blak-**biçiminden gelirmiş. Aynı kökten Almanca, İsveççe, Holandaca vb. Germen dillerinde "yanmak, ışımak, parıldamak" anlamına gelen bir sürü sözcük var.

Fransızca **blanc** "beyaz". O da Germenceden alınmış, orijinal ***blenk-** fiili gene "yanmak, parlamak" anlamında. Mesela Almanca **bleich** vardır "soluk benizli", **Blech** "kalay", aslı "parlak", **Blick**, bugünkü anlamı "bakış" ama eskiden "aydınlık, aydınlanma."

Mantıklı. Yanma fiilinin kendisine bakarsan aydınlık, sonucuna bakarsan karanlık. "Yanış" ve "yanık" diye düşün.

Yine Almanca **blenden** "parlamak, göz kamaştırmak." Bundan türeyen **blind** aslında "gözü kamaşmış", ama bugün "kör" için kullanılıyor. **Blond**, orijinal anlamı muhtemelen "altın", daha sonra "altın rengi", şimdilerde "sarışın".

*

Hintavrupa anadilinde ***bhel-** şeklinde kurguladığımız bir fiil var. Pokorny sözlüğü *bhel-1, bhleg-, bhlei-, bhleig-, bhlendh-, bhleu-, bhleuk-, bhlēuos* ve *bhleidos* maddeleri altında toplam yedibuçuk sayfa türev saymış. Her biri ayrı mücevher, ama detayda kaybolmayalım, genelden gidelim isterseniz.

Hintavrupaca /bh/ sesinin Germence, Slavca ve İrancada **/b/**, Sanskritçe **/bh/**, Yunanca **/ph/**ve Latince **/f/** verdiğini biliyoruz. Her birinin yüzlerce örneği var. Şaşmaz kural.

Misal. Yunanca **phleg-** "yanmak". **Phlegma** "yanma, yanık". Antik Yunan tıbbında "iltihap" anlamında kullanılmış, dolayısıyla da "iltihaplı doku, cerahat, irin". İbni Sina zamanında Arapçaya aynen alınmış; Arapçada /p/

ve /ph/ sesleri mevcut olmadığından, kural gereği **belğam** **بلغم** şeklini almış. Tıpta "iltihap" anlamına geliyor, eski hekimlikte dört haltın biridir, aç herhangi bir sözlüğe bak. Türkçede anlamı büsbütün kaymış, **balgam** sadece boğaz cerahati anlamında geçiyor. [Aç parantez: Arapça **iltihâb** إلتهاب, phlegma'nın birebir tercümesidir, 10. yüzyıl tıp literatürünün eseridir. **Leheb** **لهب** yani "yanma, alev"den gelir. Bana Ebu Leheb ("Alevlerin Babası") diyorlar ya, oradan tanıdık.]

Latince *flag- kökü kaybolmuş, ama türevleri duruyor: **flagor** "yanık", **flagrare** "yanmak", flag-ma biçiminden gelen **flamma** "alev". Bu sonuncusunu tanıyoruz. İngilizce **flame** "alev". İtalyanca **flamma** "1. alev, 2. eskiden gemi direğine çekilen şerit şeklindeki bayrak, flama". **Inflammatio** Roma tıbbında direkt Yunancadan çeviri, "iltihap". Türkçede **enflamasyon** diye geçer.

Yine Latince **flavus** "altın", alev alev yanan metal anlamında. Daha sonra "altın rengi, sarı" anlamında kullanılmış. **Flavius** "sarılar", meşhur bir hanedan adı. **Flaviopolis** "sarılarkent", Safranbolu'nun eski adı.

Slavcasını da aman unutmayalım. Rusça, Bulgarca, Sırpça, Çekçe vs. **bely** esasen "parlak", bugünkü anlamı "beyaz". Bildiğiniz **Belarus** var, "Beyaz Rusya" anlamında. **Belgrad** var "akkent" anlamında. **Beluga** var, "akbalık" demekmiş, yumurtasından siyah havyar oluyor.

*

Hint-İran dillerinin kurallarını biliyoruz elbette, 1830'larda Franz Bopp bulmuştu. Kural 1: Diğer Hintavrupa dillerinde /e/ ise eski Hintçe ve eski İrancada /a/ olur. Kural 2: Diğerlerindeki /g/ bunlarda damağın ön tarafına kayar, /c/ veya /ş/ veya /j/ olur. Ayrıca kural 3: /l/ sesi Hint ve İran dillerinde çok sık olarak /r/ye dönüşür. O halde mesela Sanskritçe **bhrâc** भ्राज् veya **bhrâş** भास् neymiş? "Yanma, parıldama, ışıma" imiş, Yunanca phleg- fiilinin birebir eşiymiş. Basit. (Bkz. Monier-Williams sözlüğü sf 756 ve sf 770.)

Sanskritçede *brâş-* görürsen İran dillerinin en eskisi olan Avesta dilinde *braeş-*, Pehlevicede*brêş-*, Yeni Farsçade *brîş-* beklersin. Nitekim Farsçada **birîşten**:"kızartmak, kebap yapmak", şimdiki zaman kökü **biriy**. *Birîştem:*

kızartmişem, *mi-biriyem:* kızartirem. Türevi malum, **biriyânî** “kebap” demek. Türkçede bazen **büryan** diye de geçer. Siirt taraflarında galiba **büryan kebabı** diyorlar, “kebap kebabı” oluyor.

Enstitûya Kurdî sözlüğüne göre Kürtçesi **biraştin** imiş (“kızartmak”), **biraşte** de “ızgara et”. Paul Horn **birjandin** ve **brajtin** diye vermiş. Hangisi doğrudur bilmem.

17 Nisan 2013

Tomurmak, Tomurcuklanmak

İngilizce **bold**, eski Anglosaksonca biçimi **bald** “cesur, gözüpek, yiğit”. Ama orijinal anlamı daha çok “gürbüz oğlan, tosuncuk” gibi bir şey. OED “well-filled and plump” demiş. Eski Yüksek Almanca **bald**, keza. Theobald, Willibald, Archibald, Leopold (Liutbald) gibi erkek adlarında da geçer. Ortaçağda İtalyancaya alınmış, **baldo** olmuş: “gürbüz, tosun, iri kıyım”. 1950’li yıllarda geliştirdikleri tombul taneli pirinç tipine de bu adı vermişler. Türkiye’ye ilk kez 1970’te Toprak Mahsulleri Ofisi ithal etmiş.

Bold Türkçede sadece tipografi terimi olarak kullanılıyor. Cümle içinde kullanımına örnek: “italikleri boldlayın Tuğçe Hanım”.

*

Germencede aynı nihai kökten gelen **ball** var, İngilizce, Almanca, Norveççe *ball*, İsveççe*boll*, Danimarkaca *bold* “top”. Organize top oynunu Avrupa’ya Ortaçağ başlarında Almanlar yaymış olmalı: antik Roma’da böyle bir şey yok, hemen tüm Avrupa dillerinde “top” anlamına gelen sözcükler Almancadan alıntı. Misal: Fransızca *balle* “top” ve “bohça”, *emballer* “top haline getirmek, bohçalamak”, **ambalaj**’dan tanıdık. İtalyanca büyütme ekiyle *ballone* “koca top”, **balon**. İspanyolca *bollo* “top”, yine Almancadan alıntı. 15. yüzyıldan bu yana /boyo/okunur, çoğulu *bollos* /boyoz/ olur. İzmir ağzında **boyoz** bir tür top şeklinde hamurdur, Yahudi İspanyolcasından devşirme.

Almanca **Boll** “tomruk”, gene kalın ve şişkin bir durum. **Bollwerk** tomruklardan yapılan herhangi bir yapı, özellikle kale duvarı dışına inşa edilen dış savunma hattı, İngilizcesi*bulwark*, Fransızcası (eski imla ile) *boulevert* veya *boulevart*. 1765 yılı civarında Paris surlarının dışındaki savunma mevzilerini yıkıp yerine geniş ve ağaçlıklı bir cadde açmışlar. Ahali bunun adına da *boulevard* (**bulvar**) demeye devam etmiş. Bir bakıma modern Avrupa hakimiyeti çağının başlangıç noktasıdır. “Bu saatten sonra bize kim saldırmaya cüret eder?” diye düşünmüşler, cicilerini giyip tenezzühe çıkmayı vatan savunmasından daha mühim bir iş saymışlar.

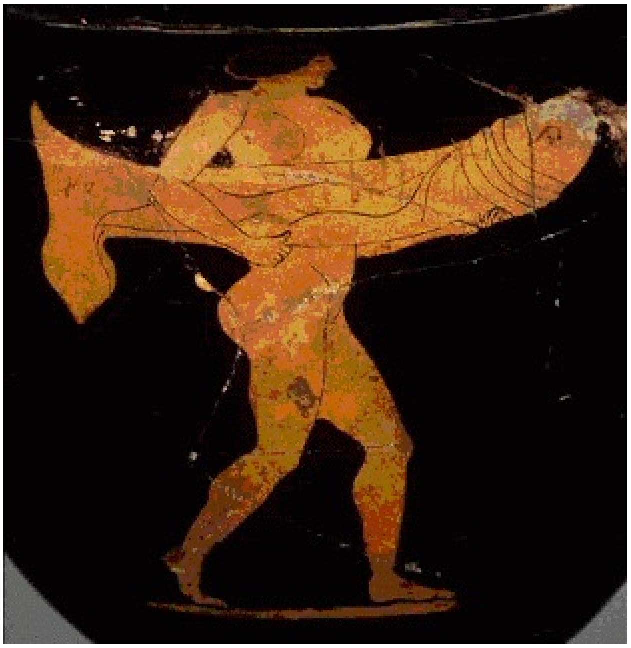
Dikkat buyurun: Türk modernleşmesinin ilk iki-üç kuşağı için Batı medeniyetinin en çok gıpta edilen simgelerinden biridir bulvar. Paris'te olmayı, bulvarda tozmayı hayal ederler, bu memleketin tozundan bunaldıkça.

*

Geçen yazıda gördük. Germence /b/ olan yerde Yunanca /ph/, Latince /f/ olacak.

Buyur: Yunanca **phallós** "şişkin", dolayısıyla "ereksiyon halinde penis". Tomuruk diyelim isterseniz, tomurmak eyleminden. Eskiçağda **phallophóroi** "phallus taşıyanlar", Dionysos ayinlerinde önlerine dev bir phallus takıp tören yapan tipler.

Din adına ne garip şeyler yapıyor insanlar, düşünseniz. Tanrı Zeus'u memnun etmek için erkek çocuklarının pipisinin ucunu kesenler bile var, bazı ilkel kültürlerde.

Yine Yunanca **phallaína** "balina". Tosun balığı desek?

Latince **follis** “şişkin şey, top, kese,” ayrıca “körük”. Küçültme ekiyle *folliculus* “kesecik”, Türkçede **folikül** diye geçer: 1. rahimde yumurtayı içeren sıvı dolu kesecik, 2. saç kökündeki kesecik.

*

Buraya kadarı nispeten basit, hep şişkin ve kalın nesnelerden söz ettik. Şimdi biraz daha zor bir kavramsal bağlantı yapalım.

Yunanca **phúllon** φύλλον öncelikle “tomurcuk”, ikincil olarak “yaprak”. Latince **folium**”yaprak”. Latince aynı kökten kurallı olarak türeyen **flor-** “tomurcuk, çiçek”. Belli ki çiçeği de, yaprağı da, bitkinin üzerinde kabarıp pırtlayan bir şey olarak algılamışlar. Düşünürsen Türkçede tomrukla tomurcuk arasında da tastamam aynı ilişki var.

Hepsi tanıdık sözcükler. İlkini **filiz**’den biliyoruz, “yapraklanma”. [Not et: en eski Yunanca /u/ sesi klasik dönemde /ü/, Bizans döneminde /i/ halini alır. Latin alfabesine y ile aktarılır, /i/ okunur.] *Phyllis* İngilizcede kadın adıdır, filiz demektir. **Klorofil** *(chlorophyll)*”yaprak yeşili”. Bizim buralarda yonca yerine kullandıkları **tirfil** de *triphyllion*, “üçyaprakçık”.

Folium’un İtalyanca halinden **foyası dökülmek’**teki **foya**, Fransızca halinden dosya içine konan **föy**, İngilizce halinden ise biraz keyfî bir deformasyonla alüminyum **folyo** türemiş.**Portföy** = evrak çantası. Foya burada “altın varak” anlamında, “varak döküldü, som altın olmadığı anlaşıldı” kastedilmiş.

Flor-’dan bir çırpıda hatırladıklarımız “çiçekler alemi” anlamına gelen **flora**, aslı “Tomurcuk Hanım” gibi bir şey, bitkileri çiçeklendiren tanrıçanın adı. Fransızca **fleur**, oradan aşırma İngilizce **flower** vs. Google’da “floral desen” diye aratınca 13.900 tane Türkçe metin çıkıyor. Düşünebiliyor musunuz memlekette nasıl bir yazılı metin patlaması – ve ona paralel bir vokabüler patlaması – yaşanıyor?

*

Almanca **Blume**, İngilizce **bloom** da var, “tomurcuk” ve “çiçek” anlamında. Bunların öz-Germence türevler olduğunu baştaki /b/den anlıyoruz.

Sanskritçede “tomurcuk, çiçek” anlamında *phulla* फुल्ल ve *phalya* फल्य buldum. Burada problem var sanki, çünkü Sanskritçe biçimin ph फ değil bh भ्र olması lazım normal olarak, beni aşar.

İrani dillerde de yansıması yok görünüyor. Ya da? Dur yarına kadar biraz daha düşünelim.

20 Nisan 2013

Gül

Gül İran'da icat edilmiş. Kültür tarihi açısından mühim bir olay, çünkü yenir bir şey olmadığı halde insan tarafından kültive edilen ilk bitki galiba gül. Karın doyurma derdini aşmış, belli bir durmuş oturmuşluk seviyesine varmış bir uygarlığa işaret ediyor.

Sonrasında da gönül bağı devam etmiş. İran edebiyatına bak: yarısı gül ile bülbülden söz eder. Eski Yunan'da olsun, İslam edebiyatında olsun, gül, gül bahçesi, gül suyu, gül şekeri dedin mi akla İran gelir. (Evet, Isparta'ya bile gül yetiştirme sevdasını Osmanlı döneminde İran'dan getirmişler.)

*

En eski İran dili olan Avesta dilinde **vardha** "gül". Bartholomae sf. 1369 Zerdüştilerin dini hukuk külliyatı olan Nirangastan'dan örnek getirmiş; derleme tarihi Sasani devri, ama orijinal metinler muhtemelen Milattan epey öncesine ait. Sözcüğün diğer anlamı "büyütme, artırma, kültive etme" imiş. Fiil kökü *vard-* "yetiştirmek, büyütmek, beslemek, kültive etmek;" *vrday* "büyüme, artma, kültivasyon". Yabani bir şey değil, insan eliyle beslenip büyütülmüş bir şey olduğunu vurgulamışlar sanırım.

[Tasavvuf edebiyatında, bilirsiniz, lale saf ve bakir güzelliği temsil eder, gül ise zahmet ve acıyla terbiye edilmiş daha sofistike bir güzelliği. Süreya Faruqhi'nin bu konuda güzel bir makalesi vardı, altı-yedi sene önce okudum, neredeydi hatırlamıyorum.]

Ermenicesi **vard** վարդ, bugünkü telaffuzla *vart*, 5. yüzyıldan önceki bir tarihte İrancadan alınmış. Süryanicesi **wardo**, Arapçası da **ward** ورد. Osmanlıcanın ağdalısında **verd-i muzaaf** "katmerli gül", **verd-i cenan** "akşam gülü" yahut belki de "saklı gül". Bir de **verdül himar** varmış, "eşek gülü". Ayrı bir bitki herhalde, nedir bilemedim.

*

Yunancadan /w/ sesi aşağı yukarı Homeros zamanında, hatta ondan bir süre sonra düşmüş. En erken Yunan alfabelerinde w harfi vardır, ters dönmüş bir F'ye benzer. Klasik dönemde alfabeden de kalkar. Ancak eskiden w olan yerde, onu izleyen sesli harf /o/ya dönüşür. Eski w'nin izi kalır, bir çeşit.

O halde *ward* diye bir sözcük varsa klasik devir Atina Yunancasında **ord-* biçimini alacağını, buna da yabancı kökenli kelimelerin çoğuna eklenen –on nötr ekinin geleceğini öngörebiliriz. Nitekim öyle. Gülün Yunancası **ordon* değil ama **hródon** ρόδον. *Rododéndron* = gülağacı. *Eôs hrododáktylos* = gül parmaklı şafak. [hRódos "gül adası" mı? Sanmam, ses benzerliği olmalı.]

Bu noktada literatürün büyük bir bölümünün (Pokorny ve Watkins dahil) yanıldığı kanısındayım. Rodon biçiminin ortak Hintavrupa kökünden direkt olarak Yunancaya gelmesi bence imkânsız; İrani dillerden yatay bir alıntı varsaymak zorundayız. Ayrı makale konusu çıkar bundan, evet, bir ara yazayım; belki İngilizce. Eski Yunancada şark kaynaklı bir sürü kültürel etki var, Batılıların çoğu bunları göremiyor.

[Ernout & Meillet sf. 1019, Latince **rosa** ve Yunanca wrodon > hródon biçimlerinin Hintavrupa kökenli olamayacağını savunmuş, Latincede /s/ sesinin korunmasını yabancı dilden alıntıya kanıt saymış. Ama nihai köken olarak varsayımsal bir "Akdeniz kültürü" göstermiş. İran aklına gelmemiş. Var herkesin bir kör noktası.

Batı dillerindeki **rose** ve **rosa** biçimleri hep Latinceden geliyor.]

*

Şimdi vites yükseltip daha formel sahaya geçelim. Peşin söyleyeyim, ilk tepkiniz "yok ya, bu kadar değil" olacak. Yıllar önce ilk öğrendiğimde benimki de öyle olmuştu. Oysa bunlar kıyaslamalı dilbilimin abc'si mesabesinde konular, orijinal bir şey değil söylediğim.

KURAL 1: Eski İran dillerinde sözcük başındaki /v/ post-islamik Farsçada /g/ veya /gu/ olur.

Misal: Avestaca vazra, Farsça **gurz** (gürz, topuz). Av vistaka, Ermenice vstah, Farsça **gustah** (küstah). Orta Farsça vişâtan, Farsça **guşâden** (küşad, açmak). OFa viçîtan, Farsça **guzîden** (güzide, seçmek). Av vimâna, Fa **gumân** (güman, kuşku). Av ve OFa vinâs, Erm vnas, Farsça **gunâh** (günah, zarar). Av vartana-, Fa **gardan** (gerdan, gerdûn, dönmek). Av vitara-, Fa **guzâr** (geçmek, geçen). Av varâza, Erm varaz, Kürd guriz ve beraz, Fa **gurâz** (yaban domuzu). EFa varka, Erm vagr (kaplan), Kürd-Fa **gurg** (kurt). Paul Horn'un sözlüğünü kabaca tarayınca otuzdan fazla örnek çıkıyor. Sabredip Bartholomae'yi tarasam birkaç düzine daha çıkar muhakkak.

Bu kuralı anlamak çok zor değil. Orijinal telaffuzun /w/ye yakın olduğunu düşün. w > ğ > g kolay bir evrim. Dövmek ile döğmek arasındaki geçişten bir adım daha fazlası. Örneklere bakıldığında dönüşümün geç Pehlevicede, yani İslamdan hemen önceki dönemde başlayıp, bilemedin 9.-10. yüzyılda tamamlandığı anlaşılıyor.

KURAL 2: Eski İran dillerinde /rd/ Farsçada /l/ olur.

Bu aslında tek dönüşüm değil, iki ayrı dönüşümün sonucu. Birincisi /d/ sesinin önce İngilizce this gibi /dh/, sonra /y/ halini alıp sonuçta erimesi. Farsçada tipik olduğu gibi, şaşırtıcı bir şekilde, Oğuz grubu Türk dillerinde de aynı evrim görülür.

İkincisi /r/ sesinin /l/ye evrilmesi. Burada değinilmesi gereken husus, eski İran dillerinde le sesinin (Lüleburgaz'ın L'si) bulunmaması. Alfabelerinde bu harf yok bile. Dolayısıyla eski metinlerde R ile yazılan bir şey bugün L olarak karşımıza çıktığında, eskiden /r/ söylenirdi de şimdi /l/ mi olmuş, yoksa eskiden beri /l/ söylenirdi de sadece yazıda mı R ile yazılırdı, tam emin olmak mümkün değil.

Buyur iki örnek. Avestaca *sardh*, modern Farsça **sâl** "yıl" demek. Türkçede **salname** (yıllık, almanak) sözcüğünde yaşıyor, artık ona yaşamak denirse.

Avestaca zırdh [Sanskritçe *śrad* श्रत् ve *hırd* हृद्, Ermenice *sird* սիրտ, Yunanca *kard-*, Latince *cord-*, Germence *hert-*, Slavca *sridi-tse*] "yürek", modern Farsça **dil**. Ağızdaki organ olan Türkçe dille alakası yok. Türkçede

dilaver, dilber, dilhun, safdil, sûzidil, dilnüvaz, dilruba, dildar bileşiklerinden tanıdığımız öteki dil.

[Son paragrafta iki tane mühim kural daha gördük, konumuzla direkt ilgisi olmayan. **KURAL 3**: Avestaca sözcük başında /z/ Farsçada çoğu zaman /d/ olur. Mesela Ave *zraya* > Fa **deryâ**, Ave *zâmatar* > Fa **dâmad**. **KURAL 4**: Hintavrupaca *k sesi Hint-İran, Ermeni ve Slav dillerine /s/ ve benzerleri, Yunanca ve Latinceye /k/, Germenceye /h/ olarak yansır. Evet, İngilizce **heart** ile **kardiyoloji**'deki Yunanca *kardia* ve Farsça **dil** aynı kelime, problem yok.]

Demek ki neymiş? Eski İranca ve Arapça ve Ermenice *ward* = Yunanca *hrod*- = Latince *rosa* = Farsça *gül* imiş. Hepsi aynı kelimenin farklı telaffuzlarından ibaret imiş. Aritmetik gibi. Basit.

*

Bir örnek daha verelim, hepsi yerli yerine otursun.

Zazaca "gül" neymiş? **Vıl**. Yani, yukarıda saydığım ses değişimlerinden ilki Zazacada gerçekleşmemiş, ikincisi gerçekleşmiş. Çünkü Zazaca, Kurmanciye nispetle daha muhafazakâr özellikleri olan bir İrani dil, eski İrancanın birçok ögesini korumuş.

Halk arasında "Kürtçe" dediğimiz Kurmanci dilinde mesela yukarıda saydığım v- > g- dönüşümlerinin hemen hepsi mevcut, oysa Zazacada hep v- görüyoruz. Gülün Kürtçesi de **gul**. Bu Kürtçede müstakil bir evrimin ürünü müdür, yoksa Farsçadan yatay alıntı mıdır? Vallahi o kadarını bilmiyorum.
22 Nisan 2013

Ebussuud Efendi Fetvaları: İrtidat

İslamdan dönme – **irtidat** – fiilinin cezası, Sünni hukuk okullarından Şafii, Hanbeli ve Maliki mezheplerine göre ölümdür. "Hoşgörüsü" ile meşhur olan Hanefi mezhebine gelince, fail erkek ise idam edilir, ancak kadın ise hapisle yetinilir. Her durumda cezaya hükmetmeden önce faile, İslam'a dönmesi için şans tanınır.

Şer'i öğretinin dayanağı peygambere atfedilen bir dizi hadistir. En ünlüsü Buhari no. 2171 ve Muslim no. 4152'de hemen hemen aynı sözcüklerle aktarılan hadis. Abdullah b. Mes'uddan nakledildiğine göre Rasulallah, "la ilahe" vs. diyen bir Müslümanı katletmenin ancak üç koşulda helal olduğunu belirtmiş: kısas, zina ve irtidat. Kuran'da Nisa suresi 89 "hicret ettikten sonra Allahın yolundan dönenlerin" "yakalanıp öldürülmesini" emretmiş. Ancak Kuran'daki hemen her ayet gibi bunun da anlamı tartışmaya müsait. Ve nitekim tartışılmış.

Sonuçta Sünni içtihat ve Sünni uygulama yeterince net. Hadislerin sıhhati meselesine girmeye burada gerek yok: Hadisleri reddedip Müslüman olmak belki mümkün, ama Sünni Müslüman olmak mantıken mümkün görünmüyor.

*

Şeyhülislam Ebussuud Efendi, Osmanlının parlak çağının en önemli hukukçusu sayılır. Kanuni devrinin baş müftüsüdür. Genelde esnek ve akılcı yorumları övülür. Bugün ve önümüzdeki günlerde onun fetvalarından bazı örnekler vermek istiyorum. Ertuğrul Düzdağ'ın yayımladığı **Ebussuud Efendi Fetvaları** kitabından yararlandım.[68] Akademik açıdan sağlıklı bir kaynak sayılmaz gerçi, ama birincil kaynaklara başvuracak imkânım ve vaktim yok maalesef.

Bilmeyenler için hatırlatayım. Birincisi fetva kaza değildir, re'ydir, yani görüş. Fetva makamı işin teorik doğrusunu bildirir, pratik dünyada yargıcın ne karar verdiğini fetvadan çıkartamayız. İkincisi, fetva sahibi kişisel görüş ifade etmez, var olan literatürden ilmî bir çıkarım yapar. En azından teoride

böyledir. Yani burada söylenenler Ebussuud Efendinin şahsi görüşleri değildir; zamanın akademik kabulüne göre, Hanefî fıkhının değişmez hükümleridir.

Tüm olaylar soyut düzeyde ele alınmıştır. Erkek kişi daima Zeyd, Amr ve Bekr, kadın ise Hind ve Zeyneb adıyla anılır. Bugün olsa X, Y ve Z kullanılırdı sanırım.

Hoşgörü Dinine Giriş

Mes'ele: *Müslüman olduktan sonra yine kâfir olan Zeyd-i zimmîye şer'an ne lazım olur?*

Elcevap: *İslam'a cebr olunur, gelmezse katl olunur. (sf. 109)*

Genel ilke, ama Osmanlı'nın can alıcı yerine uygulanmış. Dönme dönmelikten dönerse ne yapacaksın? Basit bir tümdengelim gibi görünüyor, ama değil. Herkesin Müslüman olduğu bir toplumda irtidadın cezası ancak âleme meydan okumayı göze alan üç-beş cüretkârı ilgilendirir. Ama sonradan Müslüman olmuş kişi için, hayat boyu idam tehdidi var burada. Az sonra daha somutlaşacak.

Unutma ki o tarihte şehirli Osmanlı İslam nüfusunun belki yarıdan fazlası son bir veya iki kuşak içinde Müslüman olmuş insanlardı. Marjinal bir konu değil yani.

"İslamda zorlama yoktur" efsanesini de analım bu arada.

Mes'ele: *Hind-i zimmiye İslam'a geldikten sonra mürted olup, irtidadı üzere musırr olsa katl lazım olur mu?*

Elcevap: *Olmaz, ama zindandan asla çıkarılmaz, dünya yüzü gösterilmez, ölüp gidinceye değin.* (sf. 109)

Hanefi fıkhının ilkesi. Gayrimüslim kadın Müslüman olduktan sonra vazgeçer ve ısrarcı olursa katline lüzum yoktur, ama ağırlaştırılmış müebbede mahkûm edilir diyor.

Peki ya kadın kaçırılmış ve zorla Müslüman edilmişse? Yahut aşk uğruna gözünü karartıp dinden çıkmış ve sonradan pişman olmuşsa? Yahut eltisine gıcık kapıp, sırf inadına “lailahe” vs. demişse? Yahut kafası karışıkken iki Müslüman tanık huzurunda sonradan hatırlamadığı veya hatırlamak istemediği bir şeyler söylemişse? (Bu Müslüman tanık meselesine tekrar döneceğiz, sabır buyurun.)

***Mes’ele**: Zeyd-i zimmî şurbi hamr edip lâ ya’kıl iken “Lâilahe illallah Muhammedun rasulallah” deyu “Müslüman oldum” dese, şer’an İslamına hükm olunur mu?*

***Elcevap**: Re’yi hakimle olunur. “Küfrden döndüm” dedi ise bilâ şüphe hükm olunur.*(sf. 107)

***Mes’ele**: Bir kâfir tağyir-i libas edip, “Müslüman mısın kâfir misin” deyu sual olundukta, havfından “müslümanım” dese ol kâfire ne lazım olur?*

***Elcevap**: Müslüman olur.* (sf. 108)

***Mes’ele**: Zeyd-i zimmî beşer altışar yaşında olan evladını Amr’ı müslimin evinde emanet koyup, Amr mezburlara İslam telkin ile İslamlarına hükm olunur mu?*

***Elcevap**: Olunur, din ta’akkul ederler idi ise.* (sf. 108)

Birinci soru: Gayrimüslim kişi şarap içip aklı başında değilken kelimei şehadet getirse müslüman olmuş sayılır mı? Cevap: Hakim karar verir, ama “küfrden döndüm” dediyse şüphe kalmaz.

İkinci soru: Gayrimüslim kişi Müslüman giysisi giyse, yakalandığında korkusundan “Müslümanım” dese Müslüman olmuş olur mu? Cevap: olur. Dolayısıyla: Vazgeçerse katli vaciptir.

Üçüncü soru: Gayrimüslim kişinin beş altı yaşındaki çocukları emaneten bir Müslümanın evinde kalırken telkin üzerine Müslümanlığı kabul ederlerse

bu geçerli midir? Cevap: akılları dine eriyorsa geçerlidir. Dolayısıyla: yandı gülüm keten helva, anne baba avucunu yalar.

*

Bir gayrimüslimi müslime yeğ tutmak, yeri geldiğinde idamlık suç olabilir.

Mes'ele: *Zeyd-i yeniçeri Amr-ı müslime "Bekr-i zimmî senden yeğdir" dese şer'an ne lazım olur?*

Elcevap: *Eğer "anın kâfirliği senin müslimliğinden yeğdir" der ise kâfir olur. Eğer "anın konşulığı senin konşulığından yeğdir" der ise, gerçek ise nesne lazım gelmez.*(sf. 111)

İkinci şıktaki "gerçek ise" kaydında saklı olan tehdit gözümüzden kaçmıyor. Tut ki hakim "Amr aslında fena adam değil, sen yalan söylüyorsun" dedi, o zaman ne olacak?

Düşün ki Zeyd-i yeniçeri ihtiyarlığında nostalji yaptı, "benim adım Kirkor, dedem iyi adamdı, her pazar kiliseye giderdi, müslimlerde görmedim öyle biri" diye içlendi. Yahut Mimar Sinan Kayseri'nin Ağırnas köyündeki Hıristiyan akrabalarının bulaştığı pis bir kavgada onların tarafını tutmak zorunda kaldı. Ebussuud Efendinin hakim olduğu bir mahkemede başına neler gelebileceğini bir düşün bakalım.

Bu bölümün sonucu

Sünni İslam öğretisinin bu noktada İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 18. maddesiyle çeliştiği açıktır:

Madde 18: Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, dinini ya da inancını değiştirme özgürlüğünü … de içerir.

Açık çelişki karşısında, ne yardan ne serden vazgeçmek istemeyenin seçebileceği tek yol, "gerçek İslam bu değil" stratejisidir. Sünni fıkıhçılar bizi bağlamaz, çünkü "gerçek İslam bu değil". Peki hadis? Hadis bizi bağlamaz, uydurmadır, "gerçek İslam bu değil". Ya Kuran? Medine'de

söyledikleri bizi bağlamaz, günün koşulları öyleydi, “gerçek İslam bu değil”. Yahut: Onu kastetmemişti, bir sonraki ayet başka şey söylüyor. Yahut: Arap dilcileri o cümleyi yanlış okuyor, onu kastetmiş olamaz. Çünkü “gerçek İslam bu değil.”

Bunun, mantıken tutarlı bir yol olabileceğini kabul edelim. Sonuçta **hakikat, kalabalığın kanaatinden bağımsız bir veridir.** Ebu Hanife ve ebu bilmemkim ve tüm İslam cemaati başka türlü düşünse de hakikat böyle olabilir. Tarihte milyarlarca insanın topluca yanılmasının bir sürü örneği vardır. Tarihî metinleri illa iyiye yorma gayreti dilbilimcinin sabrını zorlar gerçi, ama maksat eğer vicdana ve hakkaniyete uygun bir sonuç çıkarmak ise neden olmasın?

Velakin bana öyle geliyor ki bu yolu seçenler, seçimlerinin mantıki sonuçlarıyla gerçekten yüzleşmeye henüz zannettikleri kadar hazır değildir.

Eğer “gerçek İslam bu değil” ise, Müslümanlığı, **tarihî gelenekten bağımsız bir soyut ilke** sayıyoruz demektir. Bu da demektir ki, Müslüman geleneğine ait olmayan lalettayin bir toplum, mesela Eskimolar veya İsveçliler, tarihî süreçte Müslümanlık iddia eden bir toplumdan, mesela Suudi Arabistan ahalisinden veya Filistinlilerden daha “gerçek Müslüman” olabilir.

Bu görüşü tutarlı olarak savunan kimse var mıdır? Cemaat ve aidiyet duygusundan bu denli soyutlanan bir din gerçek dünyada kaç kişiyi tatmin eder? Doğrusu emin değilim.

23 Nisan 2013

Hayalet Kelimelerin Peşinde

Arasıra yazıştığım Fransız bir dilci arkadaşım mail atmış, “çaresiz kaldım, zapato hakkında sen ne düşünüyorsun” diye. İspanyolca **zapato** “ayakkabı”. Bir önceki İspanya başbakanının adı Zapatero idi, yani “ayakkabıcı”. İspanyol Kraliyet Dil Akademisinin haşmetli sözlüğüne bakıyoruz, ne görelim? Sözcük Türkçe zabata’dan geliyormuş. Meğer.

Dur, diyoruz, bunun İtalyancası da vardı, **ciabatta** “terlik, önü kapalı arkası açık pabuç” manasında. Devoto’nun İtalyanca etimoloji sözlüğünü açıyoruz, al sana bir şok daha. O da “Türkçe ‘Acem pabucu’ anlamına gelen **çabata**’dan” demiş.

Sizi bilmem ama ben böyle bir kelime hiç duymamışım. “Acaba” deyip bakıyorum. TDK sözlüğünde yok. Eski basımlarında da yok. Meydan Larus’ta yok. Anadolu ağızlarında duyulmuş, gerçek ve hayali bütün kelimeleri derleyen 12 ciltlik Derleme Sözlüğü’nde yok. Eski metinlerde geçen bilumum unutulmuş Türkçe sözcükleri gösteren 7 ciltlik Tarama Sözlüğü’nde yok. Meninski’nin 1680 basımı sözlüğü manyak bir eserdir, gün yüzü görmemiş kaç çeşit kelime varsa mutlaka bulunur: yok. Çağatay Türkçesi için Senglah’a ve Pavet de Courteille sözlüğüne bakıyoruz: yok. Divan-ı Lugat-it Türk’te yok. Azericede yok. Kırgızcada yok. Yokoğlu yok. İçinizde kuşku kalmasın, çabata, çebata, çapata, cabata, zabata, sabata, چاباته, چباتا, چپاطه, جباته, akla gelecek her türlü yazışı kontrol ettim. Yok.

Acem pabucu (calzatura persiana) dediğine göre Farsî olabilir mi? Orada da yok. Ne Steingass, ne Burhan-ı Katı böyle bir kelime vermemiş. **Çâpâtî** var gerçi, bizim lavaş dediğimiz yassı ekmek. Hint mutfağında Farsçadan alıntı olarak vardır. Türkçede de tek tük geçer. Ama lavaş nerede, pabuç nerede? [Peki, İtalyanca **ciabatta** aynı zamanda bir ekmek çeşidinin adıdır, “pabuç ekmeği” anlamında. Ama öbür yönde anlam gelişmesi zor, ekmeğin adı pabuca verilmez.]

“Mümkün değil, saçmalamış İspanyollar” diye cevap yazdım, tam send’e basacakken, hoppala: Dr. Saadet Çağatay, *Karaçay’ca Birkaç Metin*, sf 294: “Kazan lehçesinde köylünün giydiği ve bir nevi ıhlamur ağacı kabuğundan

yapılmış olan ayakkabına **çabata** denir.” Kazan lehçesi dediği şey Kazan Tatarcası.

Buyur bu da Tatarca bir mezar yazıtı imiş: “Gusman hafiz kızı idim, / Haneke sultan atlı idim, / Sehtiyan kiymes naz idim, / **Çabata** tapmay baramın” Tercümesi: “Hafız Osman kızı idim, adım Haneke? Sultan idi, sahtiyan giymez nazlı idim, çabata bulamadan gittim (öldüm).” Sahtiyan “pahalı ayakkabı” demek oluyor, çabata da bunun tersi belli ki.

Kontrol edelim, Tatarcanın atası olan Ortaçağ Kıpçak Türkçesinde böyle bir şey var mı? Yok. Codex Cumanicus’ta yok. Kitabül İdrak’ta yok. Kazan dilinde acaba Rusça alıntı olabilir mi? Hayır Rusçada da yok görünüyor.

Şimdi. İspanyolca ve İtalyancaya, hele bu iki dilin ana vokabüler kütüğüne, Kazan Tatarcasından direkt bir alıntı mümkün değildir, hiç hayal kurmayalım. Elbette birtakım İtalyan tüccarlar oralara gitmiştir, elbette Kefe’de Cenevizliler vardı, elbette Dominiken rahipleri 13. yüzyılda oralarda cirit attılar vs. vs. Ama bu derece damardan bir etkileşim olması için ya Tatar kültürünün İtalyanlar ve İspanyollar nezdinde ciddi bir çekim gücü olması lazım, ya Tataristandan birtakım ticari ürünlerin yoğun olarak Batı Akdeniz’e sevkediliyor olması lazım. Sanki “ıhlamur ağacı kabuğundan yapılmış köylü çarığı” ciddi bir ticaret kalemi olamazmış gibi geliyor bana.

Pes ettim. Vallahi çözemedim. Siz şimdiye dek benim bir kelime hakkında böyle çaresiz kaldığımı gördünüz mü hiç? İşte oluyor.

*

Dünden beri kafam bununla meşgul. Köylü çarığı deyince aklıma **sabo** da geldi. Fransızca *sabot* “tek parça ağaçtan oyma köylü ayakkabısı”. Bütün kaynaklar Güney Fransa’nın Poitou bölgesi köylü ağzından alındığı konusunda hemfikir, ama etimolojisi hakkında yorumdan kaçınmışlar. Bence *zapato* ile alakalı olduğu kesin. Ama gidip gideceğin mesafe o kadar, bu da ekstra bir bilgi sağlamıyor bize.

Aynı sözcüğün yüksek-Fransızca karşılığı **savate** imiş. “Arkalıksız veya arkası basık ayakkabı, çarık, eskimiş pabuç” anlamında. Bir heyecanla ona baktım. 1225 yılından beri kaydedilmiş. Heyhat, atilf de, Larousse étymologique de “kökeni belirsiz” deyip bırakmışlar.

24 Nisan 2013

Soruları Alalım

Sorularialayim.com isimli sitenin açtığı forumda dolu gibi yağan sorulara irticalen verdiğim cevaplar

Yazık Kuran-ı Kerim hakkında en ufak bir bilgiye sahip değilsin üstelik düşmanlık yapıyorsun yazık Allahtan kork sonsuz azap mı çekmek istiyorsun?

1) Kerim olduğunu iddia ettiğiniz Kuran hakkında tahminimce sizden epey daha fazla bilgi sahibiyim. 2) Var olmayan şeylerden korkmak için bir sebep göremiyorum, ayrıca bir şeyden veya birinden korktuğum için fikirlerimi değiştirmeyi ahlaksızlık sayarım, 3) benim çekeceğim veya çekmeyeceğim azaptan size ne?

Türkiye'de neden hala sizce Ak Parti'ye alternatif bir parti yok?

CHP adı verilen çağdışı oluşum tasfiye edilmedikçe Türkiye'de sağlıklı bir demokrasi kurulamaz diye ilk 1982'de yazı yazmıştım. Halâ değişmedi bence. İstikrarlı bir siyasi yapılanmanın şartı CHP'nin ortadan kalkmasıdır.

Tarihteki diğer islam karşıtları unutulup gitti. Ebu Cehil'i hatırlayan bile kalmadı.

Ebu Cehil'i siz hatırlıyorsunuz gördüğüm kadarıyla. Ayrıca İslamı şiddetle yerenlerden Dante'yi, Luther'i ve Voltaire'i hatırlayanlar var halâ.

Kürt meselesinden sonra Tayyip Erdoğan'ın Ermeni meselesi için de bir insiyatif alacağını düşünüyor musunuz?

Mantıklı olur değil mi? 2005'ten 2010'a dek aslında hükümet çok yavaş bir Ermeni açılımına girişti. Sonra bir şeyler oldu, küt diye kesmek zorunda kaldılar. Sanırım Ermeni meselesinin dış politika boyutu tahmin ettiğimizden daha karmaşık bir konu.

Hadi sol partileri anladık da, sizce Türkiye’de liberal bir parti niye oy alamıyor?

Türkiye’de liberalizm bir elit hareketidir ondan.

Ekşi Sözlük hakkında yorumlarınızı alayım.

Ekşi Sözlük ilk çıktığında muazzam bir fenomendi, Türkçeye yeni bir ruh getirdi, müthiş bir yaratıcılık ve özgürlük rüzgârı estirdi. Maalesef zamanla çapulcuların eline düştü. O kadar açılması yanlıştı belki de. Şimdi peyderpey en ucuz televizyon kültürünün bir uzantısı olmaya doğru gidiyor. Yazık.

Sırrı Süreyya Önder hakkında ne düşünüyorsunuz?

Beynelmilel filmini yapan adam ermiştir, eli öpülür.

Dine safsata, peygambere şarlatan diyorsunuz, sanki inaçlı insanların hepsi kör kütük cühela ordusu.Bu dine yeryüzünde inanan yüzbinlece üniversite mezunu var.Binlerse bilim adamı on binlerce zeki insan var, onlar da mı cahil. Bu din zorbaların eline, cahillerin eline düşüp zorbalık aracı olmuşsa suç dinin mi insanların mı?

1400 sene boyunca başat işlevi zorbalık ve cehaleti beslemek olmuşsa, referans gösterdiği kitap cehalet ve zorbalık övgüsü ile doluysa, peygamber saydığı kişi bir zorbalık kariyerinin temsilcisi ise, heyhat, o dinin DİĞER işlevleri bunların gölgesinde kalır. Yoksa Şirazlı Hafız’dan ben de hoşlanırım, Süleymaniye de fena bina sayılmaz.

Size deseler ki kolunuzu kesmek zorundayız, izin vermezseniz beyninizdeki bütün bilgileri sileceğiz . Birini seçmek zorunda kalsanız hangisini seçerdiniz?

İki kolum var, biri idare eder herhalde.

Sizce entelektüel olmak toplumsal bir sorumluluk getirir mi?

Entelektüel olmayı bilmem. Bence insan olmak toplumsal sorumluluk getirir.

Ateistlerin ya da non-teistlerin bir araya geleceği bir organizasyonun Türkiye şartlarında var olmasını ister miydiniz? Bu tarz bir çalışmaya katılmak ister misiniz?

Seslerini daha iyi duyurabilecekleri bir platformun yararlı olacağını düşünüyorum. Dışarıdan destek veririm elimden geldiğince.

İnternet'ten küfredenler için hiç savcılığa şikayette bulundunuz mu? Bulunduysanız hiç sonuç aldınız mı?

Sırf Gençliğe Hitabe yazısından 50-60 bin TL tazminat gelecek gibi görünüyor. Kesinlikle iyi iş. Tavsiye ederim.

Bu kadar derin dil bilgisi olan bir insan olarak dil konusunda bu kadar rahat nasıl olabiliyorsunuz? Yani halk kabul ettiği müddetçe çek etmek, down olmak gibi kavramların dile girmesi sizi nasıl rahatsız etmiyor?

Dil bilgim olduğu için elbette. Küçük kasaba bağnazlıkları gülünç geliyor bu yüzden.

Günde kaç kez tuvalete çıkıyorsun?

1 büyük, 3-4 küçük.

Türkçe'ye paçozlaşma olarak çevrilen philistinism kavramı ile tüm Türkiye halkları arasındaki bağıntıyı nasıl görüyorsunuz?

Ahalinin başka herhangi bir ülkedekinden daha paçoz/philistine (veya tersi) olduğunu sanmıyorum. Halk vasatı dünyanın her yerinde aşağı yukarı aynı. Fark şurada: burada eğitimli elit kesim tavır almaktan veya sesini duyurmaktan aciz. Bunun da suçu zannetmem ki ahalide olsun. Elitin korkaklığı, sorumsuzluğu, ahlaki duruş yoksunluğu vs. sesini duyurma

imkanını azaltmıştır. Eskilerinin düzelme imkanı pek yok. Dileyelim ki yeni elitler türesin, bilge insan tavrı koyabilsin.

Sanki barış kesin geliyor gibi yazmışsınız. Sizce barış gelecek mi? PKK sizce ne istiyor bu süreçte?

Dar anlamda barış geliyor muhtemelen, evet. PKK'yi iktidara ortak ediyorlar. Barışın temel koşulu buydu, doğru adımdır. Ama uzun vadede Kürdistan'ı gerçekten entegre edebilirler mi, yoksa ekonomik balayı sona erdiğinde yorgan kavgası gene mi başlar, yaşayıp göreceğiz.

Sizce bir insan neden ateist olur?

Aklın ve vicdanın sesini dinlediği için. Yalana ve zorbalığa boyun eğmeyi onuruna yediremediği için.

"Evrim teorisi temelli ateizm" savunuculuğu hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Evrim teorisi ateizmi temellendirmez. Ama teistlerin teizm lehine güçlü bir arguman zannettikleri genetik tasarım olgusunu, "tanrı" hipotezine gerek kalmadan, çok şık bir şekilde açıklar. Bu anlamda, teizme vurulmuş en etkili darbelerden biridir.

Taner Akçam'ı nasıl bilirsiniz?

İyi bilirim. Bağnazlığı kırma ve tabuları yıkma yolunda memlekete büyük hizmeti dokunmuştur. Heykeli dikilecek adamdır.

Eleştirilerinizde İslamı vurgulamanız İslamın hakimiyetinde olmamızdan mı kaynaklanıyor yoksa İslam benim göremediğim bir biçimde diğer öğretilerden hakikaten daha mı zorba?

İçinde yaşadığım toplumda ve diyalogda olduğum çevrelerde Budizmin zorbalığı gündemde değil; İslamın zorbalığı gündemde. İster istemez gündem, konularımızı belirliyor. Yaptığınız gözlem doğru: doktrinin akılcı ve insancıl olması, o doktrin üzerinde fanatizmin kurulamayacağı anlamına

gelmiyor. Maamafih bazı doktrinler, sonucu ne olursa olsun, sanki diğerlerinden daha akılcı ve insancıl gibi. İslam için aynı şeyi söyleyemeyeceğim. Temelinden problemli bir öğreti.

Hocam, canının istediğini okumak mı yoksa MÖ 5000'ler tarihinden başlayarak tarihle beraber felsefe ve edebiyat eserlerini sırasıyla okumak mı?

Kesinlikle karışık okumak. Eğer "doğru" okuma listesini baştan biliyorsan okumanın faydası ne ola ki? Zaten alimsin demektir.

İslâmiyet kaç yüzyıl sonra evcilleşir?

Allah bilir.

TDK gelip "Sevan biz ettik sen etme, sen bu işten anlıyon gibisin, bi etimolojik sözlük yapalım" dese. Ne cevap verirsiniz?

"Yaptım bile amca, asistan verin yetiştireyim" derim.

Türk diline güzel hizmetler yapmışınız, ana diliniz mi? Değilse seviyor, sorumluluk mu hissediyorsunuz?

İnsan sadece ana dilini mi sever? İngilizceye de aşığım ona bakarsanız.

Nasıl bu kadar üretken olabiliyorsunuz? az mı uyuyorsunuz? tv izlemiyor musunuz? nasıl vakit buluyorsunuz bu kadar şey üretmeye?

Hayat boyu TV izlemedim, ama son bir iki yılda haftada bir-iki Digitürk'te güzel bir film bulursam izliyorum. Köyde yaşamak büyük avantaj, şehirde sırf ulaşım ve lüzumsuz sosyalleşme için kaybettiğin zamanları burada daha iyi değerlendirebiliyorsun.

Muhafazakâr demokratlara ne kadar güvenebiliriz?

Muhafazakârlara günahım kadar güvenmem. Ama sosyolojiye güvenirim. Memleketteki sosyal dönüşüm, çeşitlenme, ekonomik kalkınma, eğitim

düzeyinin yükselmesi vb. hep iyi yöne işaret eden şeyler. Zorbalık çiçeği kurak topraklarda yetişir; şu ortamda mütasyona uğrar, gevşer.

Hocam eyvallah dinler insan ürünü, ama niye dunya denilen bu yerdeyiz, sonumuz ne olacak vb. sorular kafamı kurcalio ne tavsiye edersiniz

Edebiyat oku. Felsefe oku. Tarih oku. Binlerce senedir akıllı insanlar bu konularda neler neler üretmişler. Kendine peygamber süsü veren üç beş şarlatanla sınırlı değil piyasa.

İnanmanın bi ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. İnsanlar birşeylere inanmak istiyor. Burada Din devreye giriyor ve bu boşluğu dolduruyor. Ne dersiniz.

İnanç dediğiniz şey sadece özel fanteziniz olsa hiç merak etmeyin, kimse size dokunmaz. En yakınlarınız dışında da kimse sizi eleştirmez. Papua Yeni Gine yerlilerinin inancını eleştirmiyoruz mesela, doğru bulduğumuzdan değil, insanlara saygımızdan. Bana tecavüz etmeyen birinin inancına neden laf atayım? X dinine inananların inançlarıyla değil ki derdimiz? O inanca referans vererek giriştikleri zorbalıkla.

Taraf gazetesindeki ortam nasıldı siz orada yazarken? Sizce Taraf gazetesinin derin bir misyonu var mıydı?

Türkiye'nin en zeki, en sevimli, en dürüst insanlarından epeycesini bir araya getiren, biraz kaotik, hayli amatör bir ortamdı. Onlarla bir arada olmaktan büyük gurur ve mutluluk duydum. Sadece Ahmet Altan'ın megalomanisi zaman zaman tahammül sınırlarımı zorladı. Ama kadı kızında bile olur o kadar kusur. Derin misyonu var mıydı yok muydu bilemem. Ama o misyon her ne idiyse, iyi bir misyon olduğundan hiç şüphem yok. Helal olsun öyle misyonlar kurgulayanlara. Memlekete senelerce kan kusturan götverenlerin hepsi şimdi hapisteyse, kısmen de olsa Taraf sayesindedir.

Murat Bardakçı ve Prof . Dr.Yusuf Halaçoğlu bir program yapmıştınız. O programda konuşulan konular sonucunda bir fikir birliğine

varabildiniz?

Fikir birliği ancak entelektüel anlamda dürüst insanlarla yapılabilecek bir şeydir. Bahsini ettiğiniz şahıslar bu tanıma girmiyor.

Ateist olmaya sizi ikna eden kafanızda kurduğunuz en primer cümleyi bizimle paylaşabilir misiniz.

“Herif ezik yaa, kafamın içinde olup bitene müdahale etmekten aciz.” İlkokul dörtteydim uyandığımda. Daha önce bir inancım var mıydı? Zannetmem.

Kemal’in ve Muhammed’in şahıslarına çok söz söylüyorsunuz. Gerçekten mevcut düzenlerin hoşluklarının o şahısların kişisel hoşluklarından kaynaklandığını mı düşünüyorsunuz, yoksa sırf kutsal bellenen putları yıkmak niyetiyle mi bu kişilerin kişisel özellikleriyle ilgileniyorsunuz?

Put yıkmak tabii asıl maksat. Yoksa özellikle Kemal, trajik bir şahsiyet olarak, ilgimi çekiyor.

Trajikden kastınız nedir?

Yalnız, tatminsiz. Büyük hırsları ile gerçeğin sıradanlığı arasına sıkışmış. Çıkmazlarını alkolizmle örtmeye çalışan. Büyük iktidar hastalarının hepsi gibi, özünde iktidarsız...

Yeşiller ve Sol Gelecek partisi hakkında neler düşünüyorsunuz?

Adında “sol” olan bir partinin %1 barajını aşmasını hayal olarak görüyorum. Bence vakit kaybı, enerji kaybı. Hatta sorumsuzluk. Memleketin siyasetinde söz sahibi olması gereken insanlar, boş işlerle uğraşıyor.

Ölüm üzerine düşünüyor musunuz? Ölümünüzün ardından Sirince’de arkanızdan gelecek bir kültürel/sosyal bir kült-gelenek oluşmasını ister misiniz?

Hayatta iki üç defa mutlak ölümle yüzleştim. Artık çok heyecanlandırmıyor beni. "Ölümden kaçınma" üzerine kurulu siyasi ve felsefi söylemler de güldürüyor sadece. Kim kaçabilmiş ki bugüne kadar? Kült olmak ister miyim? Tabii isterim. Kim istemez?

Hocam Teoloji sempozyumunda, bilinemezci bir yaklaşım sergilemiştiniz. Fakat neden kendinizi bir agnostik yerine ateist olarak tanımlıyorsunuz?

Bilinemezcilikten kastın "bilmiyorumculuk" ise, katiyen orada değilim. Tanrı fikrinin absürd bir şey, bir hurafe olduğunu pekala biliyorum. Bilinemezciliği asıl felsefi anlamıyla kullanıyorsan, emin ol ki "ateizm" adı verilen şeyden daha radikal bir felsefi duruştur. "Bildiğini söyleyenlerin her dediği yalandır" anlamına gelir.

Risale-i nur anlaşılabilir bir kitap mı? Okduğunuzda ne kadarını anlayabiliyorsunuz? Sizce vakit harcanarak okunmaya değer bir külliyat mı?

Skolastik metinlerin kendine özgü bir lezzeti vardır, anlamlı olması gerekmez, alıştıkça iptila yapan bir tür düşünce sistematiğidir. Ben meraklıyım o cins literatüre. RN çok ilgimi çekmedi, ama muhtemelen yeterince vakit ayırmadığımdandır.

Kur'an içerisinde çok önemli bilgilerin şifrelendiği söyleniyor bilimle ilgili çıkarimlar yapanlar ve bu konuda araştırma enstitüleri dahi kuranlar var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz gerçekten gizemli bir kitap mı?

Şifre bulma niyeti olduktan sonra, 1400 sene çalışırsan eminim Yılmaz Özdil'in yazılarında da ne gizli anlamlar, ne matematiksel şifreler bulursun.

Sizce bilimden ilimden gittikçe uzaklaşan cemaatleşen bir Türkiye ilerde insanlığın başına dert mi olur?

Hani cemaatler yokken Türkiye ilim bilim yuvasıymış da şimdi bozuluyor gibi konuşmuşsun. Bu ülkede ilim bilim yüzyıllardır sıfırda. Bundan kötü olacak hali mi var? Bence toplumsal özgüven meselesidir. Özgüven arttıkça bilimde de, sanatta da, siyasette de yaratıcı fikirleri ortaya atma cesareti olan insanlar ve kurumlar türeyecektir.

Mevcut ideolojik akımlar içerisinden ve siyasi terminolojiden hareketle siyasal görüşlerinizi bir kaç cümle ile tanımlamak isterseniz neler söylerdiniz?

Bireyin kendi aklı ve vicdanıyla baş başa kalmasını teşvik eden siyasi sistemler ve siyasi akımlar iyidir. Etmeyenler kötüdür. Az edenler az iyidir, çok edenler çok iyidir.

Kendinizi en yakın hissettiğiniz siyasi parti hangisidir?

İsveç Korsan Partisi.

Türkiyede yaşamaktan mutlu ve memnun musunuz?

Başka bir yerden daha iyi veya daha kötü olduğunu sanmıyorum.

Seçimlerde oy kullanıyor musunuz? hangi partiye oy verdiniz en son seçimde?

2002 ve 2007'de AKP'ye verdim. Son seçimde midem kaldırmadı, oy kullanmadım.

Futbolla ilgileniyor musunuz yoksa gereksiz vakit kaybı olarak mı görüyorsunuz?

Birkaç defa arkadaş zoruyla televizyonda maç izlemiştim, galiba 1986 Dünya Kupası filan. Bi daha başıma gelmedi öyle şey.

Sizce fikir özgürlüğü sınırsız mı olmalı?

Hayır, olur mu öyle şey? İfade özgürlüğünün sınırı başkalarının hak ve özgürlükleridir. Her özgürlüğün sınırı da budur.

Siyasi parti kurmayı düşünüyor musunuz?

Batar o parti :)

25 Nisan 2013

Ebussuud Efendi Fetvaları: Tanıklık Yasağı

Sünni İslam hukukunun dört mezhebinin ittifakla kabulüne göre, gayrimüslimin mahkemede müslime karşı şehadeti geçersizdir.

Nüfusun büyük bir bölümünün hukukî kişiliğini yok sayma anlamına gelen bu uygulamanın, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 6. ve 7. maddelerine aykırılığı şüphe götürmez.

Madde 6: Herkes, nerede olursa olsun, hukuk [yargı] önünde bir kişi olarak tanınma hakkına sahiptir.
Madde 7: Herkes hukuk [yargı] önünde eşittir ve herhangi bir ayrım olmaksızın hukukun [yargının] eşit koruması altındadır.

Belirtelim ki, ABD'de ırk ayrımcılığının en kötü döneminde bile zencilerin mahkemede tanıklık etme hakkına yönelik yasal bir kısıtlama görülmemiştir. Güney eyaletlerinde zencilerin oy hakkına ilişkin kısıtlamalar dolaylı ve fiili uygulamalardan ibaret kalmış, açık bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Ancak Nazi Almanyasında Yahudilerin kamu yönetimine katılma, belli meslekleri icra etme ve yasanın eşit korumasından yararlanma hakları, 15 Eylül 1935 tarihli Reichsbürgergesetz ve ona bağlı yönetmeliklerle kaldırılmıştır.

Tanıklık yasağı

Tanıklık yasağı sadece sembolik bir aşağılama değildir, ciddi hukuki sonuçları vardır. Misal:

Mes'ele: *Bir kâfir köyünde asla Müslüman olmasa, Zeyd-i müslim Amr-i zimmîyi vurup katl eylese, merkum karye halkının şehadeti Zeyd üzerine geçer mi?*

Elcevap: *Geçmez, müslim idüğü muhakkak ise.* (sf. 120)

Meali: Hıristiyan köyüne musallat olan bir Müslüman haydudun işlediği cinayet, Müslüman tanık bulunmadıkça mahkemede kanıtlanamaz. Ancak

Zeyd'in müslimliğinin "muhakkak" olması, yani tahkik edilerek doğrulanmış olması gerekir. Yoksa önüne gelen Hıristiyan katil "ben aslında müslümanım" deyip paçayı kurtarabilir.

Anadolu taşrasının neden ve nasıl Müslümanlaştığını, bu tek örnekten kolayca çıkarsayabiliriz.

Mes'ele*: Bir zimmî fevt olup, varisi kalmayıp, beytülmalci metrukatını talep ettikte Amr-i zimmî "ben satın aldım" deyu dava edip bazı zimmî şahitler ikame eylese, beytülmalci müslim olsa anların şehadetleri mesmu'a olur mu?*

Elcevap*: Müslüman şahid lazım olur.* (sf. 120)

Meali: Gayrimüslim kişi varissiz ölse, mallarını sağlığında falancaya sattığına dair Hıristiyan şahitler çıksa bunların şahitliği dinlenmez; mallara devlet el koyar. Yazılı kanıta itibar etmeyen ve fiş-fatura tanımayan bir hukuk sisteminde bu uygulamanın anlamı şudur: varisi olmayan bir gayrimüslimin yaşamının son döneminde yaptığı tüm satış işlemleri sorgulanabilir.

Yabancı gayrimüslimlerin statüsü

Zimmînin müslümana karşı şahitliği geçersiz olduğu gibi, harbînin şahitliği büsbütün geçersizdir.

Mes'ele*: Emanla gelen harbîler Amr-i zimmî üzerine bir hususta şehadet eyleseler, padişah-ı âlem penah "harbîlerin zimmî üzerine şehadetleri tutula" deyu ellerinde temessükleri olucak, mezburların üzerine şehadetleri kabul olunur mu?*

Elcevap*: Asla olunmaz, ahidnamelerinde ol kaydı cehele-i küttâb yazmışlardır, nâmeşrû olan nesneye emr-i sultanî olmaz.* (sf. 119)

Meali: Elin yabancısının yerli Ermeniye karşı şehadeti geçersizdir. Elinde padişah fermanı da olsa geçersizdir, çünkü hukuka aykırı padişah emri olmaz, cahil bürokratların (cehele-i küttâb) halt yemesidir.

Mes’ele*: Zeyd-i zimmî darül İslamdan kat’ı alaka edip darül harbde mütemekkin oldukta, Amr-i zimmî varıp hile ile bir miktar altının alıp gelse, badehu Zeyd ardınca gelse altının almağa kadir olur mu?*

Elcevap*: Zeyd harbî olucak darül harbde malı masum değildir. Amr’dan alamaz. Amma hîle ile almağın Amr’a helal olmaz. Fukaraya üleştirip yahud beytülmal-ı müslimîne teslim etmek lazımdır.* (sf. 122)

Yerli gayrimüslim yurt dışında birini dolandırdı, yabancı kişi hak talep edebilir mi? Cevap: edemez. Ancak yerli hilebaz kazancını fukaraya dağıtsa akıllılık eder, yoksa devlet paraya el koyabilir.

Kapitülasyonların neden gerektiği, Osmanlı’da dış ticaretin 400 sene boyunca neden bunlar sayesinde ayakta kalabildiği anlaşılıyor mu? Kapitülasyon dediğin şey, Türkiye’de iş yapan yabancı özel şahıslara tanınan birtakım ekstra-legal hukuki güvencelerdir. Şer’i hukuka aykırıdır, o yüzden Müftü Efendi bunları cehele-i küttâbın eseri saymaktadır. Kapitülasyonları kaldırdığın gün şer’i hukuku da lağvedip Medeni Kanunu kabul etmen gerekir. Yoksa batarsın, ya da Motorola davasındaki gibi öyle bir dayak yersin ki feleğin şaşar.

Miras ve vesayet

Gayrimüslimin müslime varis olması yasaktır. Gayrimüslimin müslime vasi olması da, Kuran’ın açık hükmü gereği, yasaktır. Uygulamada bu ilke içinden çıkılmaz durumlar yaratır.

Mes’ele*: Hind-i zimmiyenin zevci müslim fevt oldukta, Hind mehrini alır mı, yoksa irs tarîkiyle dahi nesne alır mı?*

Elcevap*: Heman mehrin alır.* (sf. 113)

Meali: Nikâh sözleşmesi gereği kocanın ölümü halinde ödenmesi gereken bir mihr varsa ödenir, ama mirastan pay düşmez.

Mes’ele*: Zeyd-i müslim Hind-i kâfireyi nikâhlayıp, veled geldikten sonra Zeyd fevt olsa, badehu Hind Amr-i kâfire tezevvüc etmek caiz olur mu?*

Elcevap*: Olur, ba’d-el iddet.* (sf. 113)

Peki, müslim olan ilk kocadan doğan çocuğun vesayeti, gayrimüslim olan ikinci kocada olabilir mi?

Mes’ele*: Zeyd-i zimmî, zevcesi Hind-i zimmiyenin müteveffâ zevci Amr-i müslimden olan evlâd-ı sigârına vasî caiz olur mu?*

Elcevap*: Olmaz.*

Sonuç

Bak “hoşgörü” yapmışlar, ibadetlerini serbestçe yapmalarına izin vermişler, daha halâ ne istersin be adam?

26 Nisan 2013

Zapata Konusuna Devam: Bizden Hayalet Kaçmaz

Allah internetten razı olsun. Geçen günkü zapato/çabata mevzuu üzerine on düzine mektup geldi, çoğu hiç tanımadığım insanlardan. Beş-altı tanesi ciddi bilgilendirici idi. Öğrendim, aydınlandım; meseleyi çözdüm sanırım.

1. **Çabata** "hasır örgü ayakkabı" Kıpçak Türkçesine mahsus bir sözcük. Halen Kazan Tatarcasında kullanılıyor, yerel kültürün tanınmış bir unsuru. Buyur makale, "Çabataya medhiye ve mersiye", uğraşırsan az çok anlaşılıyor. *http://luiza-m.narod.ru/smi/tarih/12-chabata.htm* [Kıpçakça: bugünkü Kazan ve Kırım Tatarcasının, Karaçay ve Balkarcanın atası olan Türk dili.]

2. Muhtemelen Eski Türkçe **çapmak** fiilinden türev. Bu fiil, çeşitli diğer anlamlarının yanısıra "kabaca dikmek, yamamak" anlamını taşıyor.

3. Türkiye Türkçesinde **çapıt** veya **çaput**, esasen "kabaca dikilmiş herhangi şey, yamalı bohça". Halk ağızlarında "bezden veya hasırdan yapma ayakkabı" anlamı halen mevcut.

4. Tatarca sözcük Rusçaya **чёбот** veya **чобот** (çobot) şeklinde geçmiş. En eski yazılı kayıt 1486'ya ait.

5. Arapça **sabata** veya **sabbata**, doğru yazımı muhtemelen صباطة, "bezden yapma çarık, arkası açık pabuç". Klasik devir sözlüklerinde (Kamus, Lane, Ahteri) yok. Ama Dozy'nin Supplement'ında var. Demek ki sonradan

çıkma bir kelime. Arapçada /ç/ sesi yoktur; yabancı dilden alıntılarda daima sad (kalın s, ص) yazılır. Arapçada /p/ sesi de yoktur; alıntılarda genellikle b veya şeddeli bb yazılır. Direkt Kıpçakçadan alıntı olmalı. Kıpçak Türkleri Memluk Saltanatı zamanında, yani 13. yüzyıldan itibaren Mısır ve Suriye'ye hakim olmuşlardı. Memluklar zamanında Mısır'da Araplara Kıpçakça öğretmek için yazılmış dört beş tane kitap var elimizde. O devirde Arapçaya geçmiş olmalı.

6. İspanyolca **zapato** ve İtalyanca **ciabatta** "önü kapalı arkası açık pabuç," her iki dilde 1200'lerde zuhur etmiş. Arapçadan alıntı oldukları kesin. 1300'ler geçtir, ama 1200'lerin başı Avrupa kültüründe Arap modalarının en etkili olduğu dönem. [Eski İspanyolcada z harfi Arapça sad karşılığıdır, fıslamalı bir /s/ gibi söylenir. Modern İspanya İspanyolcasında /th/ halini alır, ama Latin Amerika lehçelerinde /s/ okunur.]

7. Fransızca **savate** "arkasız pabuç, çarık" keza 1220'lerde belirmiş. Arapçadan direkt veya İspanyolca vasıtasıyla alınmış olmalı.

8. Fransızca **sabot** "arkası açık tahta pabuç", güneybatı Fransa lehçelerine özgü bir sözcük. İspanyolcadan alınmış olması kuvvetle muhtemel. Şehirli Fransızcasında "hırbo, köylü, taşralı" konseptinin bir tür simgesi sayılmış. "*Je suis venu à Paris en sabots, et je ne l'ai pas oublié*."

9. Fransızca **sabotage** "sanayide kasıtlı olarak işi aksatma" tabiri ilk kez 1910'da Fransız demiryolu işçilerinin işi aksatma eylemi sırasında duyulmuş. Birçok kaynakta "demiryolu makaslarına sabo atıp bozdukları için" diyor, ama bu muhtemelen sonradan uydurulmuş bir açıklama. Daha güçlü olasılıkla "salağa yatma, köylülük yapma" gibi bir argo anlamdan türemişe benziyor. Bizde **sabotaj** en erken Mehmed Bahaeddin Bey'in 1924 tarihli Yeni Türkçe Lugat'inde geçiyor.

27 Nisan 2013

A Turkish Poet on Armenian Reconciliation

Cahit Koytak'ın bir tür davet ve manifesto niteliğinde olan 2015 – Ermenilerle Helalleşme *adlı şiiri 24 Nisan 2013'te Taraf gazetesine yayımlanmıştı. İngilizceye çevirmeyi görev bildim.*

Cahit Koytak, born 1949, is probably the greatest living poet of the Turkish language. He is a devout Muslim, a man of vast and philosophical vision, a jazz lover, a latter-day Sufi. He published this poem on April 24, 2013, the 98th anniversary of the Armenian tragedy.

Koytak is a difficult poet to translate – his sinuous syntax hardly carries into English, and the suggestivenes of phrase may sound hollow to unfamiliar ears. I have done my best. You must take me on my word that the original is good poetry as well as a powerful call to action.

2015, The Year of Armenian Homecoming – A Poet's View

Shall we be reconciled when we admit to be the heirs of Union and Progress,
that band of devilish murderers,
and apologize in their name?

Shall we, who swear by the honesty of the Prophet and witness to the unity of God,
we who never stood, never stood willingly, in the ranks of those murderers
in their path of rage and bloodshed,
shall we ask for reconciliation
for having never moved a finger to seek justice and to redress the crime,
for nearly a century,
though we all knew of the enormity of the crime,
and knew the perpetrators,
and yet pretended that there was nothing amiss,
and tolerated those who said so?

Shall we seek reconciliation,
we who are the other members of the same great family, sharing the same

house,
for failing to see, blindly, for so many years,
that what was done to them, and to their children, was done to us,
and that their pain, and the pain of their grandchildren, was our pain,
and for doing nothing to call out for justice, and to lighten their burden?

Shall we offer reconciliation
for our indifference, our carelessness, our blindness?
For sitting on, or for keeping silent while others sat, for so many years,
on the homes, on the gardens and fields and the villages
        from which the Armenians were driven so brutally?

*

Or, to deserve a great and true reconciliation,
for all this and for all our other debts and perfidies,
shall we open our heart wide enough,
and invite them back into it, their home?

Shall we open our heart wide enough,
to deserve a true and great reconciliation,
that we wish them to come back, with joy and trust,
to the homes, the villages, the fields and gardens which are theirs,
    and see to it that they do so safe and secure, and with a cloudless heart?

Shall we make our table broad enough,
to deserve this great redemption,
that we tell them “the earth belongs to God, and is wide enough;
the earth is His, and we are His family;
His is the land, the house, the shop, the fields and the grain that we all share at His table,
His bounty is large enough to be yours and ours, and this country is your land as well as ours?”

Shall we open our bosom wide enough,
that we reach across the frontier at Ardahan, and call,
“see, we live under the same skies,

the same rainclouds wet our fields and our forelocks,
our dreams share the same night,
so let us fling open not only the gates,
but the boundary itself,
and render it as nothing,
and let our arms which reach out to embrace you
be long enough to circle the globe,
to Peru, Argentina and Arizona,
to embrace your spread-out seed"?

Shall our hearts generate a joy great enough
that we proclaim the year 2015 "The Year of Armenian Homecoming",
and turn it into a year of
homecoming feasts,
homecoming rites,
and homecoming follies?

Shall our soul generate candor and goodwill enough,
and kindness and love great enough to fill the heavens and the earth,
that we invite the lost sons, the lost daughters, and the estranged children of this family,
not only back to their homes in their homeland,
not only to their homes and gardens here,
but back to their homes in our heart,
to the gardens and fields that blossom in our arms,
into the mountains and valleys of our inner soul?

Shall we, to deserve this year of 2015 as a year of Birth,
not only for us and the Armenians, but for all mankind,
a year of homecoming, a year of rediscovery,
a year to breathe in the spirit of God, and the great communion that embraces us all,
can we, the Muslims, weep for those children and women, and the elderly,
who were driven from their homes, murdered, allowed to perish on the road,
abused and soiled and dishonored,
by the devils of that time,

as much as we weep for the victims of Kerbela,
for Hasan and Huseyn, and their women and children?

And shall the year 2015 be, for them too, the Armenians,
a year of reconciliation, a year of joy and redemption,
that they shall deserve by weeping
for the pain of those other sons and daughters of the family,
victims of the mayhem of Hnchakists, Tashnakists and what other wild band,
loosed at a time when our house was on fire,
and for those who, more recently,
lost their homes and their land, and their lives, in Karabagh?
Shall they weep, as they weep for Jesus son of Mary,
or at least lend an ear of sympathy to those who weep?

28 Nisan 2013

Ebussuud Efendi Fetvaları: Hz. Ömer Ahdi

Hz. Ömer Ahitnamesi yahut Uhdetü'l-Ömeriyye عهدة العمرية adı verilen metnin sonradan uydurulmuş olduğu konusunda uzmanların çoğu hemfikir görünüyor. Bunun şu anki konumuz açımızdan herhangi bir sonucu olduğunu düşünmüyorum. Sonuçta M 9. yüzyıl başında İmam Şafii aynı metnin daha ayrıntılı bir versiyonunu Şafii hukukunun temel dayanakları arasında saymış.[69] İbn Hanbel zimmîlere ilişkin fetvalarını buna benzer bir metne dayandırmış.[70] Az sonra göreceğiz, Ebussuud Efendi'nin fetvaları da aynı ilkeleri sadakatle takip etmiş. Yani, sözgelimi Cihan Eker'in yaptığı gibi "uydurmadır" deyip geçmek, akademik dürüstlüğe pek uygun görünmüyor.[71]

Elimizdeki metni ilk kez Dımışk Tarihi'nde İbn Asakir aktarmış. Sözde İslam fethi sırasında Şam Hıristiyanlarının Ömer'e gönderdiği ahitname imiş.[72]

- • Şam kenti ve taşrasında bundan böyle [yeni] kilise, manastır, şapel ve keşiş hücresi inşa etmeyeceğiz; Müslüman mahallelerinde olanlar harap olduklarında onarmayacağız;
-

(…)

- • kiliselerimizde nākūs'u[73] ancak alçak sesle çalacağız, [kiliselerimizin üzerinde] haç göstermeyeceğiz, ayin ve dualarımızı alçak sesle yapacağız; dini resmigeçitlerde haç taşımayacağız, cenazelerimizde yüksek sesle ağıt söylemeyeceğiz ve cenazelerimizi Müslümanların gezdiği yerlerden ve onların pazar yerinden geçirmeyeceğiz;
-
- • Müslümanların bulunduğu yerde şarap satmayacağız;
-
- • bir Müslümanı dinimize döndürmeyecek ve dönmesini teşvik etmeyeceğiz;

-
- • içimizden biri Müslüman olmak isterse ona engel olmayacağız;
-
- • köle edinmeyeceğiz;
-
- • kalansuwa,[74] sarık ve sahtiyan gibi kıyafetler giyerek ve saçlarımıza onlar gibi şekil vererek Müslümanlara benzemeyeceğiz; eğerli ata binmeyeceğiz; belimize zunnar saracağız;
-
- • Müslümanların diliyle konuşmayacak ve onların adlarını kullanmayacağız; Arapça mühür kazıtmayacağız;
-
- • Kılıç taşımayacağız, üzerimizde ve evlerimizde silah bulundurmayacağız;
-
- • topluluk içinde Müslümanlara saygı gösterecek ve talep edildiğinde yerimizden kalkarak onlara yer vereceğiz;
-
- • onlardan yüksek evler yaptırmayacağız;
-
- • ticaret dışında onlarla ortaklık etmeyeceğiz;
-
- • her Müslüman yolcuyu, görenek uyarınca, üç güne kadar evimizde konuk edeceğiz;
-
- • bir Müslümana söven veya bir Müslümana el kaldıran himaye görmesin.[75]
-

Bakalım Ebussuud Efendi ne demiş.

***Mes'ele**: "Zimmîler kul ve cariye kullanmasınlar" deyu emr-i şerif var iken, kullananlara şer'an ne lazım olur?*

***Elcevap**: Ta'zîr-i şedîd ve habs-i medîd lazımdır.*

Tazir-i şedid normal olarak falakadır; habs-i medid “uzun süreli hapis” demektir. Süre limitlerine ilişkin bir makale okuduğumu hatırlıyorum ama şimdi aramaya üşendim. Bir kişinin hizmetçi ve cariye kullanıp kullanmadığı nasıl tespit edilir? İftiranın önü nasıl alınır? Evlatlık ve besleme sahibi gayrimüslimler hayat boyu hangi riskle yaşarlar?

Bizdeki gayrimüslimlerin çekirdek aile yapısına daha yatkın olmalarında bu hukuki düzenlemelerin ne etkisi olmuştur?

***Mes’ele**: Ehl-i İslam içinde olan zimmîleri, yüksek müzeyyen evler yapmakdan ve şehir içinde ata binmekden ve fahir kıymetli libas giymekden ve yakalı kaftanlar giymekden ve ince tülbendler ve kürkler ve sarıklar sarınmakdan, velhasıl ehl-i İslama ihaneten kendilerini ta’zimi müş’ir ef’alden men’ eden hakim indallah müsâb ve me’cûr olur mu?*

***Elcevap**: [Olur]* (sf. 114)

Bkz. ABD güney eyaletlerinde zencilerin ön kapıdan otobüse binme yasağı.

***Mes’ele**: Bir kâfir karyesinde iki müslüman olup, kefere kiliselerinde tahta çaldıklarında mezbûrân kimseler şer’an men’e kadir olurlar mı?*

***Elcevap**: Re’y-i hakimle olurlar, salih kimseler ise.* (sf. 115)

Gayrimüslim köyünde iki Müslüman olsa, çan çalmalarını engelleyebilir mi? Temiz adamlarsa evet, hakim kararıyla. Akla gelen soru: Bir gayrimüslim köyüne musallat olan iki Müslümanın yapabileceği şantajın sınırı nedir? [Not: Osmanlı diyarında metal çan çalmak yasak olduğundan, 19. yüzyıl ortalarına dek sadece tahta çan kullanıldığı söylenir. Araştırmadım.]

***Mes’ele**: Bir kasabada nasara taifesi yılda üç gün bir mahalde cem’ olup, adet-i kadimleri üzere lehv ü lu’b edip, amma kimseye zararları olmayıp ve müslümanlara asla müte’arrız değiller iken, yahudi taifesi mezburlar ile adavetlerine binaen men’e kadir olur mu?*

Elcevap*: Ehl-i islam men etmek lazımdır. "Kimseye zararı yoktur" demek kizb-i sarihadır, dinsizdir. Cum'a kılınır kasabada kefere bu vechile alâm-i küfrü izhar etmek dine zarardır. Ne ol mel'unlar ne yahudi mel'unlar asla ol asıl vaz' etmek caiz değildir. Döğe döğe cemiyetlerin dağıtmak lazımdır. Hakim müsalehe ederse azli vaciptir.* (sf. 117)

Soru: Bir kasabada hıristiyanlar eski gelenek uyarınca yılda üç gün bir yerde toplanıp eğlence ve oyun düzenlese, fakat kimseye zararları olmasa ve müslümanlara asla dokunmasalar, yahudiler bunlara düşmanlıklarından yasaklatabilir mi? Cevap: Yahudiler yasaklatamaz, müslümanların yasaklatması gerekir. "Kimseye zararı yok" demek yalandır ve dinsizliktir. Cuma kılınan bir kasabada kâfirlik alametlerini bu şekilde açıkça teşhir etmek dine zarardır. Ne o melunlara, ne Yahudi melunlarına izin verilmemelidir. Döğe döğe topluluklarını dağıtmak gerekir. Hakim müsamaha gösterirse azli vaciptir.

Mes'ele*: Bir dağ başında kadimî bir kilise olup, kâfirler üzerinde perhize çıkıp, çan çalıp ve etrafına kâfirler cem' olup, ruhbanları ayin-i bâtılları üzre va'z eyleyip, kâfirler ağlaşıp giriv eyleseler, müslümanlar kiliseyi hedm eylemeye kadir olurlar mı?*

Elcevap*: Eğer etrafında asla şenlik yok ise taarruz olunmaz. Eğer var ise, şiar-ı küfrü bu mıkdar izhar etmekten men' ve zecr olunmak lazımdır.* (sf. 117)

Dağ başındaki bir kilisede hıristiyanlar şımarsa o kilise yıktırılır mı? Cevap: Etrafında yerleşim yoksa yıktırılmaz. Varsa [gene yıktırmayıp] kâfirliğin bu denli serbestçe icrası önlenmeli ve edenlerin gözü korkutulmalıdır.

Amcada hoşgörü kuvvetli!

29 Nisan 2013

Peygamberin Mali Durumu

“Peygamberimiz (s.a.v.) vefat ettiği zaman, aldığı borca karşılık Yahudi bir tüccara vermiş olduğu kalkanı rehin olarak bulunuyordu. Kendisi halkın en fakirinin yaşadığı gibi yaşadı, yaşadığı evin nasıl bir yer olduğunu incelediğinizde bunu görüyorsunuz. Günlerce evinde bir çorba kaynamadığı olurdu, çoğu günlerini birkaç hurmayla, aç olarak geçirirdi. Dileseydi çoğu yaşlı ve dul bayanlarla evlenmez, dünyadaki en güzel ve genç dilediği kadar bayanla beraber olabilirdi. İsteseydi büyük bir devletin başkanı olarak saraylarda yaşayabilir, sayısız güzel elbiseler giyebilir, her gün ziyafetler verebilirdi kendine.” diyerek beni İslam peygamberi hakkında aydınlatmaya çalışan birine.

Peygamberin Yahudi tüccardan aldığı borca dair bilginin kaynağı nedir?

İstersen şöyle sorayım:

1) Medine’de bulunan üç Yahudi aşiretin ikisi Hicretin 2. yılında Muhammed tarafından tehcir edilmiş, üçüncüsünün tüm erkekleri Hicretin altıncı yılında kılıçtan geçirilmiş ve kadın ve çocukları esir alınmıştı. Mekke’de Yahudi bulunduğuna dair bir bilgi yok. Muhammed kendisine para ödünç verecek Yahudiyi nereden buldu?

2) “Yahudi tüccar” klişesi İslamiyet döneminde Yahudilere getirilen kısıtlamaların eseridir. Muhammed devrinde Arabistanda Yahudilerin ticaretle uğraştığına dair ben hiçbir şey okumadım. Senin bu konuda bilgin var mı?

3) Benim bildiğim Muhammedin hayatına dair birincil kaynaklar İbn İshak’ın Siyer’i ile Taberi’nin Tarih’idir. Her iki kitapta böyle bir şey okuduğumu hatırlamıyorum. Kabaca taradığımda Buhari’nin hadislerinde de buna benzer bir şey bulamadım. Sendeki bu şaşırtıcı bilginin kaynağı nedir?

Ben sana kestirmeden söyleyeyim. Tamamen uydurmadır.

Bence bu mevzulara meraklıysan Taberi oku. Değerli bir kaynaktır. Masaldan ve palavradan uzak, belgesel tarihtir. Benim anladığım kadarıyla durum şu. Muhammed yaşamının son on yılında yılda ortalama üç veya dört kez vurgun ve çapul seferine çıkmış. Bunların her birinde külliyatlı miktarda esir, deve, davar ve ticari eşya ele geçirmiş (bazılarının dökümleri Taberi'de vardır). Hendek Harbinden sonra ganimetin beşte dördünü savaşa katılanlara dağıtıp beşte birini kendine ayırmış. Hepsi genç ve güzel kadınlar olmak üzere aynı anda minimum dokuz eş ve belirsiz sayıda nikâhsız cariye edinmiş (unutma ki kalkanını rehin koyacak kadar fakirse dokuz eş alması İslam hukukuna göre caiz olmazdı). Taberi'de en az yedi veya sekiz kölesinin adı geçiyor. Ayrıca eşlerinin de (Muhammed'den ayrı) köle sahibi olduğunu hadislerden biliyoruz. Yaşamının son yılında cepheye aynı anda otuz bin kişilik ordu sevkedecek güce ulaşmış. Adamlarının kendisine kayıtsız şartsız sadakatle bağlı olduğu ve onun ufak bir işaretiyle (canları pahasına) adam öldürmekten çekinmedikleri görülüyor. Bu kişi mi borç paraya karşılık kalkanını rehin verecek?

Öldüğünde 9 eşine belli birer miktar ayrıldıktan sonra kalanının baytülmala bırakılmasına dair Ebubekir ve Ömer karar almışlar. Belli ki devlet hazinesini etkileyecek büyüklükte bir meblağ imiş. Eşleri arasında en güçsüzü görünen Sevde'ye bıraktığı evi, Sevde'nin ölümünde Halife Muaviye 100 bin dirheme satın almış diye yazıyor tarihler. O tarihte işçi yevmiyesi 5 ila 10 dirhem olduğuna göre, bugünkü değeri kabaca 1 milyon TL eder. Bu, dokuz karısı arasında en silik olanına bıraktığı. Aişe ile Hafsa'ya ne bırakmış, sen hesapla gayri.

5 Mayıs 2013

Ebussuud Efendi Fetvaları: Hangi Kilise Yıkılmalı?

İslam hukukunun birincil kaynaklarına dair Batı dillerinde olsun, Türkçede olsun dişe gelir malzeme bulmak imkânsız gibi. Yüzyıllarca Hanefi hukukuna göre yönetilmiş bir ülkede, Hanefi mezhebinin temel eserlerinden hiç birinin çevirisi yok. Ne Ebu Yusuf, Kitabül Harac, ne Şeybanî, Kitabül Asl veya Camiül Kebir veya Camiül Sağir. Türkçesinin olmaması hadi doğal diyelim, buralarda cehalet imanın birinci şartı sayılır. İşin tuhafı Almancası yahut İngilizcesi de yok. Berlin Kütüphanesinde, hayrettir, Arapçaları bile yok. Şafii hukuku keza. İmam Şafii'nin Risale'sinin Lowry çevirisi mevcut, ama Kitabül Ümm'ün aslını veya çevirisini ara ki bulasın.

Dolayısıyla ikincil kaynaklarla, ansiklopedi maddeleriyle falanla yetinmek zorundayız. Bunların ne kadar güvenilmez şeyler olduklarını insan zamanla öğreniyor, hayret ediyor. Bir kere yerliler baştan aşağı tevil ve riya, hakikati bulmak diye bir kaygı bunların semtine uğramamış, tek bildikleri şey kasaba tüccarı mantığıyla İslam pazarlamak. Yabancılar biraz daha düzgün, ama onlarda da kulaktan dolma, sorgulanmadan aktarılmış basmakalıp yargılar çok.

[Tuhaftır, İslam ülkelerinde gayrimüslimlerin statüsüne dair en çok ve en ciddi yayın 20. yüzyılın ilk yarısında Hindistan'da çıkmış. Anlaşılan yeni Hindistan hukukunu oluşturma çalışmalarının bir parçasıymış. Ama orada da maksat dinlerarası barış dostluk ve kardeşliği tesis etmek olduğundan, kimse netameli konulara fazla girmek istememiş.]

*

Geçen gün aktardığım Ömer Ahitnamesini, Batılı kaynakların bazıları, Ömer bin Hattap'a değil ama Halife II. Ömer'e (ö. M 720) atfediyorlar. Zimmilerin devlet hizmetinden topyekün kovulmaları ve kıyafet kısıtlamaları ilk bu halife döneminde kaydedilmiş. Elimizdeki metin büyük olasılıkla bu dönemde yapılmış bir veya birkaç sözleşme üzerinden, yüz yıl kadar sonra derlenmiş bir belge. [Metnin çeşitli yazma versiyonları arasında da farklar var. Mesela bazılarında "zimmiler köle ve cariye edinemez" derken, bazılarında "Müslüman köle ve cariye edinemez" diyor.]

8. yüzyıl sonlarına dek oldukça esnek ve birbiriyle çelişen uygulamalar var. Belki bu yüzden, Ebu Hanife'nin (ö. 767) konuya dair yargıları nispeten daha yumuşak iken, sonraki iki kuşakta, Maliki mezhebinin kurucusu olan Malik b. Enes (ö. 795) ve Şafii mezhebinin kurucusu İmam Şafii (ö. 820) çok daha katı kurallar getirmişler. İslam ülkesinde yeni kilise inşa etme yasağı en geç Harunürreşid (786-809) devrinde norm haline gelmiş görünüyor. Daha önce bu kural vardı da eksik mi uygulanıyordu, yoksa sonradan mı oluşturuldu? O devir hukukçularının bile diyalektik becerisini zorlayan böyle bir konuyu bugün çözmek mümkün değil sanırım.

Her halükârda Mütevekkil zamanında (847-861) çıkarılan bir kararnameyle İslam fethinden sonra yapılmış olan bütün kiliselerin yıkılması emredilmiş. Zimmilerin ata binmemesine, kılıç taşıyamamasına ve sarı cübbe ve zünnar giymesine ilişkin kurallar da ilk bu tarihte net olarak kayıtlara geçmiş.

*

Dört mezhebin ortak içtihadına göre İslam ülkesinde yeni kilise kurmak (ihdas etmek) kesinlikle yasak görünüyor. Ancak uygulamada bu genel ilkenin ince nüansları var. İslam ülkesi ne demek? Yeni ne demek? Kilise ne demek? Kurmak ne demek?

Bakalım Ebussuud Efendi hangi sorularla cedelleşmiş?

Mes'ele*: Bir kilise hîn-i fetihte müslümanlar malik olduktan sonra, nasara iştirâ edip geri kilise eylemeye kadir olurlar mı?*

Elcevap*: Olmazlar, mümkin değildir.(sf. 128)*

Bir kilise fetihten sonra Müslümanların mülkü olmuşsa, Hıristiyanlar parasıyla satın alıp yeniden kilise edebilirler mi? Edemezler, ihdas sayılır.

Mes'ele*: Hind-i zimmiye mahrûsa-i Konstantiniyye'de Amr-i müslimden iştirâ eylediği kilise-i mu'attalasını kilise ittihaz edip, vakfiye yazdırıp, kilise-i merkumu ibadet-i nasara üzere vakf eyleyip, teslim ilel-mütevelli*

edip, lüzumuna hükm olunup, hükkâm-ı ehl-i islamdan bazıları imza eyleseler, zikr olunan vakıfname ma'mulün bihâ olur mu?

Elcevap*: Vakıfname bâtıl-ı mahzdır. Emsâr-ı müslimînde kilise bina etmek nice nameşru ise, memluke olan kilise-i muattalayı kilise ittihaz etmek nameşru idüğü kütüb-i fetâvâda mestûr iken, anı bilmemeğe binaen yazılmışdır ve imza olunmuşdur.*

Hıristiyan kadın İstanbul'da Müslüman kimseden satın aldığı terk edilmiş kiliseyi yeniden kilise etse, islam hukukuna uygun olarak Hıristiyan ibadetine vakfetse, mütevelliye teslim etse, islam mahkemesinden bunun geçerli olduğuna dair imzalı mühürlü hüküm alsa o vakıfnameye göre iş görülür mü? Elcevap: Vakıfname geçersizdir, çünkü İslam ülkelerinde? kentlerinde? *(emsâr-ı müslimînde)* kilise inşa etmek nameşru olduğu gibi, mülk haline gelmiş başıboş kiliseyi kilise edinmek de nameşrudur. Fetva kitapları böyle yazar. Hakim bunu bilmediğinden imzalamıştır.

Cevapta gizli hinlik emsâr sözcüğündedir. Misr, çoğulu emsâr أمصار, Arapçada hem ülke hem kent anlamına gelir. Halbuki gerek Hanefi doktrininde, gerek Osmanlı uygulamasında temel uyuşmazlık noktalarından biri tam da buradadır. İslam ülkesinde kilise yapımı topyekün yasak mıdır? Yoksa Hıristiyan köylerinde yeni kilise yapılabilir mi?

Mes'ele*: Padişah-ı islam fethettiği kalenin varoşunda kilise olmayıp, badehu kefere gelip mütemekkin olup "evvelden bizim bunda kilisemiz var idi" deyu kiliseler ihdas etseler, müslümanlar kal' ettirmeğe şer'an kadir olurlar mı?*

Elcevap*: Olurlar, kalede Cum'a kılınırsa.(sf. 129)*

Burada varsayılan genel ilke, İslam KENTİNDE yeni kilise yapılamayacağıdır. İslam kenti demek, cuma camii olan yerleşim demektir. Peki, Rumeli vilayetlerinin genel usulü gereği, kale fethedilip müslümanlarca iskân edildikten sonra, hıristiyanlar kale dışına (varoşa) yerleşip orada yeni kilise yaparlarsa Müslümanlar bunları yıktırabilir mi? Cevap: Yıktırabilir. Gizli varsayım: çünkü varoş ayrı kent sayılmaz, müslüman kentinin uzantısıdır.

Mes'ele*: Müslümanlar ve zimmiler mahlut olan karyede, zimmiler ihdas ettiği kiliseyi hakim-üş-şer' yıktırmağa kadir olur mu?*
Elcevap*: Mescid var ise olur.*

Müslümanlarla zimmilerin karışık olduğu bir köyde zimmilerin yeni inşa ettiği kiliseyi hakim yıktırabilir mi? Mescit varsa yıktırabilir. Aynı ilke. Ama bu sefer cum'a dememiş, mescidi yeterli saymış.

Mes'ele*: Cum'a namazı kılınıp, mekteb olan ve Kuran-ı azim ta'lim olunan kasabada, zimmîler bir hadis kilise ihdas eyleseler kal'ı lazım olur mu?*

Elcevap*: Olur.*

Mes'ele*: Keferenin kiliseyi tamirine muavenet eden müslümanlara ne lazım olur?*

Elcevap*: Kıdemine mu'tekidler ise nesne lazım olmaz. Hudûsuna mu'tekidler ise ta'zîr-i şedîd lazımdır.*

Bu sefer alabildiğine net ve kapsamlı. Hıristiyanların kilise yapmasına yardımcı olan müslümanlar eğer kilisenin eski olduğu inancıyla yapmışlarsa sorun yok, yeni olduğuna inanarak yapmışlarsa sıkı sopa *(ta'zîr-i şedîd)* gerekir.

Mes'ele*: Bir kasabada bir kilisenin avlusu küçücek iken, kefere bir mikdar yer alıp tevsi'a kadir olurlar mı?*

Elcevap*: Şimdiye değin iktifâ etmişler, min ba'din dahi iktifâ ederler.*

Yeni kilise yapamazlar peki, avlusunu büyütebilirler mi? Cevap kaçamaklı: şimdiye kadar yetinmişler, bundan sonra da yetinirler. Kural koymaktan kaçınmış.

Mes'ele*: Bir şehirde kefere kiliselerinde, evvelden yok iken, keşişler sakin olacak bazı odalar ihdas eyleseler, müslümanlar marifet-i hakim ile yıktırmağa kadir olurlar mı?*

Elcevap*: Olurlar, kiliseye muttasıl ise.*

Kilise inşa edemezler peki, ama kilisenin yanına keşiş hücreleri ekleyebilirler mi? Kiliseye bitişik ise ekleyemezler. (Demek ki, bitişik değilse ekleyebilirler. Bitişik ise kiliseyi büyütmek anlamına gelir, doktrine aykırıdır.)

Mes'ele*: Bir müslüman şehrinde olan kefere mahallesi kilisesi ile yandıktan sonra Zeyd-i zimmî kiliseyi vaz'-ı aslîsine muhalif, taş ve kerpiç ile bina ettikte, müfettiş kadısı mezbur kilisenin yıkılmasına toprak kadısına Amr ile gönderdiği mektubu Amr hıfz edip kadıya göstermese, ve şehrin eimme ve hutebası dahi kilise-i mezburenin yıkılmasına sa'y etmese, şer'an Amr'a ve eimme ve hutebaya ne lazım olur?*

Elcevap*: Amr'a ta'zîr-i şedid ve hapis lazımdır. Sairlerine azil lazımdır. Kilise hedm olunup evvelki gibi bina ettirilir.*

Hıristiyan mahallesi ile birlikte kilise yansa, Zeyd bunun yerine taş ve kerpiçten yeni kilise inşa etse, teftiş hakimi yerel hakime kilisenin yıktırılması için yazı yazıp Amr ile gönderse, Amr yazıyı saklasa, şehrin imam ve hatipleri kiliseyi yıktırmak için çaba göstermese ne olur? Amr'a sopa ve hapis gerekir, imam ve hatipler azledilir, kilise yıktırılır ve eskisi gibi bina ettirilir.

*

Demokrasilerde çare tükenmez. Ne yapmışlar biliyor musunuz? Hıristiyan mahallesine yeni kilise yapmak gerektiğinde sözüne güvenilir yedi mi, oniki mi şahit bulup uygun bir yeri eşelemişler, orada eski kilise kalıntısı bulduklarına dair tutanak ve bilirkişi raporu düzenlemişler, tamir izni almışlar. Bizim Şirince'nin kilisesi öyledir mesela. 1790'larda köy iskân edilmiş. 1805'te kiliseyi bitirip "burada bulunan eski kiliseyi Allahın izni ve padişahın himmetiyle tamir ettik" diye kapısına yazıt yazdırmışlar. Var mıymış orada eski kilise? Vallahi ben yemem, yemek isteyen yer.

Etrafınızdaki kiliselere (kalmışsa) bakın bakalım, neden Osmanlı ülkesinde bütün kiliselerin tamirat yazıtı vardır da ilk yapım yazıtı asla yoktur, çözebilecek misiniz?

Tabii ben yemiyorsam, yemeyen başkaları da çıkar. İş olup bittikten yüz sene sonra eski dosyaları açarlar, Halife Mütevekkil öyle yaptırmıştı, Ebussikim'in fetvası da var, yıkın bakalım diye kapısına dayanırlar. İşin yoksa kadıyı besle, valiye hediye yap, sancakbeyine sus payı ver, bir sonraki vartaya kadar zaman kazan.

Şüpheniz olmasın, zihniyet halâ aynı zihniyettir, sistem de aynı sistem. 1400 senelik zehir bu, tedavisi kolay değil.

6 Mayıs 2013

Muhammed vs. Nişanyan Davasında Son Durum

22 Eylül 2012 tarihli Nefret Suçları yazım için çeşitli kentlerde ondan fazla mahkemede dava açıldı. 6 Mayısta Selçuk Sulh Cezada talimatla yapılan duruşmada her üç dava için aşağıdaki ifadeyi verdim. Hakim, kâtip ve mübaşir gülmemek için canhıraş çaba gösterdiler.

Sanık ifadesi

Muhammed adlı şahıs, kâinatın yaratıcısı olan yüce tanrı ile, neuzubillahi teala, iletişim kurduğunu ve ondan bir kitap aldığını iddia etmiştir. Benim vicdanî ve dinî kanaatime göre bu davranış küfürdür ve küfürlerin en büyüğüdür. Buna rağmen ben Muhammed adlı şahıstan ve onun övücülerinden şikâyetçi değilim. Herkes, başkasının haklarına tecavüz etmedikçe, dilediği yanlışa inanma ve dilediği hurafeyi hakikat sayma hakkına sahiptir.

Adı geçen şahıs, haşa sümme haşa, kâinatın yaratıcısı ile girmiş olduğunu iddia ettiği iletişim sayesinde, daha önce silik bir tüccar iken, kısa sürede bütün Arabistan'ı kapsayan siyasi egemenliğe kavuşmuş, aynı zamanda 30.000 kişilik ordular sevk edecek mali kaynakları elde etmiştir. Yine "peygamberlik" iddiasına istinaden, hadis ve siyer kaynaklarının bildirdiğine göre, toplam en az onbir eş ve iki nikâhsız cariyeye sahip olmuştur. Dolayısıyla, adı geçen şahsın tanrı ile kurmuş olduğunu iddia ettiği iletişim sayesinde, siyasi, mali ve cinsel menfaat elde ettiği, aksi iddia edilemeyecek bir tarihî olgudur. Menfaat elde etmek suç değildir; ahlaken her zaman ayıplanan bir davranış da değildir. Dolayısıyla, Muhammed adlı şahsın "peygamberlik" iddia ederek menfaat elde ettiğini söylemek, ona suç veya ahlakdışı bir davranış isnat etmek anlamına gelmez. Ahlaki yargılardan bağımsız bir tarihi olguyu ifade eder.

Buna rağmen ben, bazı insanları rahatsız edebileceğini düşünerek, iddia konusu yazımda bu tarihi olguları ileri sürmedim. Muhammed adlı şahıs şöyledir veya böyledir gibi bir ifadeden dikkatle kaçındım. Ancak, eğer Muhammed'e ilişkin bu olguları ifade etmek isteyenler varsa, bunun onların

en doğal hakkı olduğunu ve bu hakkın tecavüzkâr kişi ve zümrelere karşı kamu eliyle korunması gerektiğini belirttim.

Bunun aksini iddia edenlerin, temel hukuk terbiyesinden yoksun cahil kişiler olduğu kanısındayım.

Tarihi ve hukuki olguları söylemek, birtakım kişilerin duygularının veya önyargılarının incinmesine yol açabilir. Bu üzücüdür. Ancak bundan hukuki anlamda bir zarar veya bir hak türetmenin, medeni bir hukuk sisteminde, mümkün olamayacağı kanaatindeyim. Olguları söyleme hakkını birtakım kişilerin hisli duygularını incitmeme şartına bağlamakla elde edilebilecek herhangi bir kamu yararı bulunduğunu da tahmin etmiyorum.

6 Mayıs 2013

Sefer Ne Demek?

Arapça **sefer** سفر “yolculuk”, ama özellikle uzun yürüyüş ve galiba kasıt ve biraz meşakkat içeren bir yürüyüş. Akşamleyin belediye parkında yapacağın gezinti sefer sayılmaz. İngilizce doğru karşılığı **march** olur sanırım, *journey* veya *trip* veya *travel* değil. March’ta da sağlam ve kararlı adımlarla yürüme fikri var. Tıpkı sefer gibi, düşmana karşı yürüme eylemini de içeriyor.

Akraba dillerden Aramicede **sphâr** סְפָר “sınır” demekmiş. Daha doğrusu serhat, sınır diyarı, ta uzaktaki yer.

İbranice **sêpher** סֵפֶו , Aramice **siphrâ** סִפְרָא “risale, kitap”. Bu sözcük Kuran Arapçasında **sifr** سِفر diye geçer, kitap demektir, ama özellikle ve sadece Musa’ya “indirilmiş” olduğu rivayet edilen kitabı kasteder. Kamus “hakikatleri bildiren bir kitap” diye bilhassa tasrih etmiş; hakikat yoksa sifr yok yani. Oysa daha eski kaynaklara bakarsan sêpher “her türlü yazı, mektup, belge, name”. Babil ve Asur Akadcasında eşdeğer sözcük **şipru** “mektup, resmi belge, yazı”. **Şapâru** “yazı yazmak, kâtiplik yapmak, istinsah etmek”. Dolayısıyla “emir ve ferman yazmak”. Dolayısıyla “ülke veya vilayet yönetmek, hükümran olmak.” Chicago Assyrian Dictionary, cilt 17/I, sf 430’dan itibaren 18 sayfa boyu fiilin bütün nüanslarını belgelemiş.

*

Yok canım olamaz diyorsun, diller akraba diye her kelime kökteş olmak zorunda değil. Sefer etmek, sınır ve yazı yazmak, kel alaka?

Sonra İngilizceleri aklına geliyor. **To march** (fiil) ve **march** (isim): sert ve kararlı bir şekilde yürümek, sefer etmek. Germenceden Fransızcaya, oradan İngilizceye gelmiş. Fransızcada ise **marcher** alelade “yürümek” demektir. Marş motoru “yürüteç”, marş “yürüyüş şarkısı”, marş marş, “yürrü.”

Diğer **march**, “sınır ülkesi, serhat”. Almancası Steiermark yahut Danmark’taki **Mark**. Sınır ili beyine *marquis* denir, Türkçe yazımı *marki*;

bunun hanımı *markiz,* pastanesi de var.

To mark (fiil) ve **mark** (isim): iz ve işaret koymak, imlemek. Orijinal anlamı özellikle sınır belirlemek, sınır alameti koymak. Germence *markjan* fiilinden direkt evrilmiş. Alman markı, esasen “damgalı para” anlamında, kraliyet tuğrası basılmış yani. Almancadan İtalyancaya geçen **marca**, yine “mühür, damga” anlamında, dolayısıyla ticari alamet, marka.

Margin: bu sefer Latinceden, “sınır”. **Marjinal** demek, toplumsal değer yargılarının sınırlarında dolaşan. “Serhat eri” desek?

Bu kadar benzerlik tesadüf olamayacağına göre, Hintavrupa dilleri ya da en azından onların Germen kolu ile Sami dilleri arasında, hayır kök birliği yok, ama paralel bir mantık yürütülmüş olması lazım, değil mi?

Nedir o mantık? Emin değilim. Literatürde de bir şey bulamadım. Şöyle düşünsek? Bu kelimelerin oluştuğu devirde henüz organize yol diye bir şey yoktu, yol demek gide gele oluşmuş ayak izi yahut patika demekti. Eh sınır da aşağı yukarı böyle bir şey, yerde çizdiğin bir iz. Yazı yazmak deyince de kâğıt kalem yahut Microsoft Word düşünme, çekici çiviyi eline alıp taşın yahut kilin üstüne çizik atıyorsun. Bu mudur ortak fikir?

Yoksa uzak yere gitmek (sefer), uzak yer (sınır), uzak yere görevle adam göndermek (sefir), o adamla gönderdiğin yazı (sifr) gibi bir anlam zinciri mi var? Yok bu değil sanırım, ilki daha mantıklı.

Hem bak, Arapça **sefr** سَفر varmış, “iz” anlamında. Lane sözlüğü *“a mark, an impression, a trace”* demiş, özellikle de akan suyun arazide bıraktığı iz. Gördün mü, gene *mark*.

*

Arapça sefer’in iki türevi Türkçede neredeyse yerlileşmişler, onları da analım, eksik kalmasın.

İlki **süfre** سفرة, Türkçe modern yazımı **sofra**. Esasen “yolculuk yemeği, azık”. İkincil olarak, azık bohçası, “ki yemek vakti yere serilip üzerinde

yemek yenir” diye belirtmiş eski sözlükler.

Diğeri **müsâfir مسافر**, “yolcu” demek. Halen bütün Arap dillerinde, Farsçada ve Swahili’de bu anlamda geçiyor, havaalanlarında filan görürsünüz. Türkçede ise, geleneksel Türk konukseverliğin tezahürü olmalı, “konuk” anlamı ağır basmış.

11 Mayıs 2013

İslam Tarihine Giriş: Resmi Tarih Öğretisi

Resmi Tarih oluşturma süreci her çağda ve her kültürde aşağı yukarı aynıdır.

Bir, sivilceler temizlenir. Kahramanımızın yenilgileri, yanlışları, ahlaken savunulması zor eylemleri unutulur. Mesela 1918 Suriye hezimeti hafızalardan silinir. Dersim katliamı küçük, belirsiz bir dipnota indirgenir. Troçki eski fotoğraflardan kaybolur.

İki, gri ile grinin savaşı siyah ve beyaza dönüştürülür. Gerçek hayatta yüzde yüz kötülük, yüzde yüz kahramanlık, yüzde yüz haklılık, yüzde yüz düşmanlık yoktur. Oysa Resmi Tarihte bir taraf daima hain, kalleş, korkak ve art niyetlidir; diğer taraf cömert ve cesurdur, uzun vadede daima doğru kararları verir. Tereddüt tarihten kovulur. Aklı başında bir sürü insan neden Amerikan mandasını savundu? Londra konferansında barış yapılsa daha mı iyiydi? İngilizlerin Malta sürgünü kararı hangi akla hizmet etti? İyi ile Kötü'nün kozmik savaşında bu tür kafa karıştırıcı detaylara yer yoktur.

Olmamış bir şeyi olmuş göstermek anlamında pozitif yalana Resmi Tarihte pek rastlamazsın. Yalan tarih icat etmek zordur. Olayları yaşamış olanlar veya onların çocukları ve öğrencileri, Resmi Tarihin üretildiği süreçte çoğu zaman hayattadır. Kutsal saydıkları – üstelik sayesinde itibar ve mevki sahibi oldukları – anılarına ihanet etmezler, ettirmezler.

Binde bir, belki "komünizm Türk milletinin düşmanıdır, her görüldüğü yerde başı ezilmelidir" gibisinden birkaç uydurma hadis çıkabilir.[76] Ama onların da akla mülayim olması, Hazret bilfiil söylemediyse bile söyleyebilirdi ve söylese iyi olurdu cinsinden şeyler olması gerekir. Yoksa Kutsal Anı Bekçileri öyle bir yaygara koparırlar ki, maazallah Hazret'in anısına hakaretten kellen gider.

*

İslamın kuruluş yıllarına ait bildiğimiz her şey, Hicretten 100 ila 200 yıl sonrasına ait Resmi Tarih mahsulüdür derken işte böyle bir süreci

kastediyorum.

Yalan var mı? Zannetmem. Varsa bile tablonun bütününü kökten etkileyecek boyutta değildir. Kaldı ki İslam'ın resmi tarihinin oluşturulduğu devir, emsallerine oranla sofistike, eleştirel düşünceye açık, metin analizi tekniklerine vakıf bir çağdı. Elde sağlam delil olmadıkça bir şey aktarmış olmaları zor.

Peki doğru mu? Şimdi kafanızı karıştırmış gibi olmayayım ama, ona da hayır diyeceğim. Griyi siyah beyaza çevirince doğruyu söylemiş olmazsın. İnsani gerçekliği destani gerçekliğe çevirmiş olursun. Mitolojize etmiş olursun. Kuşkulardan, tesadüflerden, çelişkilerden, yalanlardan, kalleşliklerden, güzelliklerden, aptallıklardan örülmüş alelade bir insan hikâyesini kozmik bir drama dönüştürmüş olursun. Bunun neresi doğru?

*

Elimizdeki kaynaklar şöyle.

Bir, **Kuran**. Muhammed'in çeşitli tarihlerde telaffuz ettiği birtakım mantralar, ölümünden yirmi ila otuz yıl sonra sözlü hafızaya istinaden yazıya dökülmüş. Diyorlar. Amma, elimizdeki en eski yazılı metin parçaları bu tarihe değil, Muhammed'in ölümünden yaklaşık 90 yıl sonrasına ait. Metnin Osman zamanında şu veya bu yöntemle derlendiğine dair rivayetler ise ancak bir 90 yıl daha da sonra kaydedilmiş. Hem üstelik, tesadüfe bak, "elimizdeki Kuran aslı değil yanlış" diyen seslerin ayyuka çıktığı bir devirde kaydedilmiş, faydalı bir siyasi konjonktüre denk gelmiş.

Peki bu rivayetler yalan mı? Zannetmem, bakınız bu yazının başı. Ama süreçte hangi sivilceler temizlenmiş, hangi bulanıklıklar siyah beyaz edilmiş, hangi tuhaflıklar "Hazret olsa olsa şunu kastetmiştir" hesabıyla editlenmiş, incelemeye değer bir mevzumuş gibi geliyor bana.

M 629 yılına ait bir Rum propaganda risalesinin tartışmasını "vahiy" diye kabul eden bir derlemenin saf ve bakir bir aktarım metni olduğuna kimse inandıramaz beni.

*

İki, **hadis**. Peygambere atfedilen sözler derlemesi, hepsi 30 bin tane kadar. Hicretin 150 küsuruncu yılında derlenmeye başlamış, ama elimizdeki büyük koleksiyonlar Hicri 220 ila 250 yıllarına ait.

Yalanı var mı? Vardır belki, bazı hadisler 3. yüzyılın siyasi ve hukuki tartışmalarına kuşku uyandıracak ölçüde "cuk oturuyor". Nitekim kendi çağında da her birinin otantikliği sorgulanmış. Kuşkuları gidermek için hayret edilecek ölçüde – hatta bugünün Türkiye'sinin entelektüel seviyesini birkaç gömlek aşan bir ölçüde – sofistike bir analiz ve eleştiri mekanizması kurulmuş. Bu mekanizmanın sistemli bir bias, bir tür ışık kırılması doğurmuş olması mümkün, hatta muhtemel. Ama saf palavraya çok geçit vermiş olabileceğini sanmam.

Üç, **siyer**. Peygamberin biyografisine dair bildiğimiz hemen her şey Taberi'nin Tarih'inden geliyor, Hicri 270 küsur yılında yazılmış.[77] Taberi anlatısının esas kaynağı İbn İshak, H 150 civarında ölmüş, yıllarca Medine'de kalıp peygambere dair anekdotlar toplamış, çoğunu bu işin piri sayılan İbn Şihab'dan (ö. H 120) aktarmış, o zat-ı muhterem de Peygamberi tanıyanların rahlesinde ders gören Urve b. Züheyr'den (ö. H 90) feyiz almış. Ama bunların hiç birinin orijinali elimizde yok. Taberi var.

Taberi ciddi ve titiz bir tarihçidir. Herhangi çağ ve medeniyette yaşasa "büyük tarihçi" unvanını hakedecek biridir. Delilsiz konuşmaz; yargı ile önyargının farkını bilir; muazzam bir analitik zekâsı vardır. Yani yalan haber aktarmış olması zor. Ama şu da basit bir gerçek ki, Muhammed hakkında bugün ne biliyorsan Taberi aktardığı için biliyorsun. Aktarmadığı eğer varsa, onları bilmiyorsun.

Troçki eğer fotoğraftan silindiyse Troçki'yi unut, geri getirmene imkân yok.

Dört, **hukuk**. Ebu Hanife Hicri 150'de, Melik b. Enes 180'de vefat etmiş. Ama bugün bildiğimiz anlamda dört Sünni mezhebinin şekillenmesi H 200 ila 250 döneminin eseri. Hukuk muhafazakâr bir disiplindir; hangi hukukçuya sorsan yeni icat çıkardığını kabul etmez, var olan içtihatlardan akıl yürüttüğünü söyler. Nitekim dört mezhebin dördü de öyle yapmış.

Müthiş bir kararlılıkla, Kuran'dan, hadisten ve peygamberi tanımış olanların geleneğinden bir hukuk içtihatları sistemi türetmişler.

"Kafadan atmışlar" demek densizlik olur. Ayrıca, diyen kişinin dönemin tartışmalarının kalitesinden habersiz olduğunu gösterir. Ancak, dünyanın en eski medeniyet merkezlerine hâkim bir dünya imparatorluğunun hukuk sistemini Arabistan'daki bir cemaat önderinin ad hoc uygulamalarından türetebileceğini düşünmek de, sanırım inandırıcılık sınırlarını zorlar.

*

Özetle diyorum ki, İslam dini dediğin şey Hicreti izleyen 200 küsur yılda şekillenmiş, Abbasi devletinde billurlaşmış bir Resmi Tarih öğretisidir. Hicri 0 yılı hakkında, Bağdat'ın prizmasından geçmemiş olan hiçbir şey bilmiyorsun. Bilmene de imkân yok.

"Nemo propheta in patria", eski Plinius'un meşhur sözüdür: kimse kendi vatanında peygamber olamaz. Çünkü yemezler. Bugün biri peygamberim diye çıksa kim ne tepki verirse o tepkiyi verirler. Misal: Cumhuriyetin kurucusu da, kendi çağdaşları için, kısa boylu, tiz sesli bir politikacıydı. Hayat boyu "Hazretin yarın ayağı kaysa ne olur ve bizim başımıza ne gelir" hesabıyla yaşadılar. Peygamberlik mertebesine ulaşması Resmi Tarih'in başarısıdır. Öbürü de o hesap.

*

O halde sorulacak olan esas ilginç soru şudur. Hicreti izleyen 200 yılda bir Menkıbe, bir Kahraman, bir Kitap ve bir Din üretirken esas dertleri neydi? Hangi kaygılarla hareket ettiler? Hangi – siyasi, sosyal, ideolojik, felsefi – problemi çözmeye çalıştılar? Neden böyle bir anlatıya gerek duydular?

Daha net soralım. Babil'in, İran'ın, Mısır'ın, Şam'ın binlerce yıllık medeniyetinin varisi olan koca koca adamlar, neden Arabistan çölündeki birtakım çete savaşlarının hikâyesini tarihin merkezine oturtan bir anlatıyı kurguladılar?

Bak soruyu böyle sorunca ne kadar ilginçleşiyor konu.

13 Mayıs 2013

Dost Meclisinde Konuşulacaklar

20 Mayısta İstanbul'da bir mahkeme "halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri aşağılama" suçundan beni 13,5 ay hapse mahkûm etti. Haber basında geniş yer buldu.

Önümüzdeki günlerde sanırım söylemler sertleşecek, belki kırıcı sözler söylenecek. O kavgaya girmeden, dostane birkaç fikir paylaşayım dedim. Dinleyen ve anlayanlar için.

Yıllar var ki ağzımdan MüslümanLARI aşağılayan bir söz çıkmadı, çıkmamasına gayret ettim. Göbeğini kaşıyan kimseden söz etmedim, kimsenin bıyık veya pabuç veya başlık tercihine laf değdirmedim; değdirenleri her zaman ayıpladım. Dünyada çeşit çeşit insan olduğunu biliyorum. MüslümanLARIN mesela Budistlerden, komünistlerden, feministlerden, paşacılardan, ve hatta Ermenilerden daha kötü – veya daha iyi – insanlar olduğunu düşündürecek hiçbir ipucu yok elimde. En kötü ihtimalle, bana garip gelen bazı huylarına bıyık ucuyla gülümserim. Eğer karşımdaki iyi bir insansa ve gülümsemem onu üzecekse, onu da yapmam. Ne gereği var?

Geldiğim sosyal çevre ve aldığım eğitim itibariyle, elbette birtakım önyargılarla yola çıktım. Beş vakit namaz kılan insanlarla hayatımda ilk kez 29 yaşımda, Isparta'da askerliğimi yaparken tanıştım. Pırlanta gibi çocuklar olduklarını gördüm; itiraf ediyorum, çok şaşırdım. O günden sonra önyargılarımı adım adım aştım zannediyorum, en azından aşmaya gayret ettim.

Arada düşüncesizce sarfettiğim laflar olmuş mudur? Olmuştur tabii. Bir kısmının farkına varıp pişman olmuşumdur, bir kısmı sessiz geçilmiş, içten bir sızı bırakmıştır, fark etmemişimdir. Bilirim. Türklerin "Ermeniler" hakkında konuşurken – bazen iyi niyetle – kırdığı potların vahametini tanırım çünkü. Bu da aynı hesap.

*

Zannettiğiniz kadar militan bir ateist değilim. Daha doğrusu herhangi bir şeyin militanı değilim. Militanlığın her çeşidi bende korku ile karışık bir tiksinti yapıyor. Ateistin militanı gerçi bu ülkede nadirattandır, ama o da öyle.

İnsanları yadırgatacak bir düşünce belki, ama söyleyeyim. İnsanın en kıymetli varlığı yalnızlığıymış gibi geliyor bana. Gerçek yalnızlık zordur, uzun çaba ve emekle elde edilir, insanın mahallesine, eşine dostuna, en önemlisi kendisine mesafe koymayı öğrenmesiyle olur. O mesafenin adına kimi vicdan özgürlüğü der, kimi hakikat aşkı der, kimi felsefe der. Alçakgönüllü olalım, büyük laflar etmeyelim dersen ironi de diyebilirsin; aynı şeyin küçük adıdır. Hayatta her şeye (ama her şeye, birilerinin kutsal dediği şeylere de) çok yönlü bakılabileceğini anlamaktır mesele. Onu anladın mı, hakikatin zahmetli yoluna girdin demektir. Hazır şablonun yok: her gün, her an, vicdanınla yapayalnızsın, karar vermek zorundasın. Hacı ne demiş, kitap ne demiş, mahalle ne der yok. Yalnızlık dediğim bu. Onun lezzetini anlatmaya çalışıyorum yazılarımda, dinleyen varsa.

Tanrı denen şeyin masal olduğundan kuşkum yok. Daha doğrusu şöyle söyleyeyim: tanrı şöyledir böyledir diye söz söyleyen herkesin götünden attığından eminim. Bu anlamda ateistim, kafam net. Ama dikkat et bak: masal kötü bir şeydir demedim ki? İstersen mit dersin, alegori dersin, masal değil mesel dersin. O zaman pekalâ konuşacak ortak zemin buluruz gibi geliyor bana.

Yeter ki, “sen benim tanrıma nasıl masal dersin” diye babalanan Nemrut takımını başımızdan def edelim.

Yazın Şirince’de bir “Din ve Akıl” semineri yapacağız. Ne demişim davetiyede? “Dindar gelen dinsiz gitsin, dinsiz gelen dindar gitsin, yeter ki akıl ve fikir galip gelsin.” Mevzu bu.

*

Evet MüslümanLIKLA mücadele ediyorum, kendi çapımda. Budizme, Mormonizme ve Polinezya dinlerine laf soktuğum vaki olmadı. Onların masallarını daha makul bulduğum için mi? Hayır efendim. Onlar benim

yoluma zorbalıkla ve küstahlıkla çıkmıyor, beriki çıkıyor, onun için. Biri benim özgürlüğüme tehdit, diğeri değil. Bu kadar.

Hele Budist gelsin, küstah ve kibirli bir edayla günde beş kez “Buddha büyüktür” diye bağırsın; hele Budizmin safsatalarını dünyanın tek hakikatiymiş gibi çocuklarıma – ve memleketin çocuklarına – dayatmaya kalksınlar; hele aksini söylemeye kalkanı, ister “ay vallahi çok kalbim kırıldı” diliyle, ister “amsikgöt zebani cehennem” diliyle susturmaya yeltensinler. Bakalım o zaman Budizmle de uğraşır mıyım, uğraşmaz mıyım?

*

Neden uğraşırsın, dünyanın derdi sana mı kaldı diye soranlara ne diyeyim bilmem.

Belki huydur, kişilik meselesi. Ya da belki insanları (hatta Müslüman olanları) seviyorumdur, onları kendi bildiğimce yanlıştan korumayı ve doğruya yöneltmeyi borç sayıyorumdur. Belki onların iç çelişkilerini kendi bildiklerinden daha iyi görüyorum; ulaşmaya çalıştıkları hakikatle seçtikleri yol arasındaki çelişki aklıma ve yüreğime acı veriyordur. “Yazık bu kadar saçmalamasınlar” diye üzülüyorumdur.

Belki bin yıldan beri bu ülkede benim atalarımı – ve sizin atalarınızı – zebun eden zorbalık ve riya rejimine isyan ediyorum. Onun acısını çıkarmaya çalışıyorumdur.

Belki de daha basit. Hakikat arayışı bana acayip zevk veriyor. Oyuncağını gösteren çocuk gibi sizinle paylaşmak hoşuma gidiyordur.

Ne biliim ben yahu?

22 Mayıs 2013

İslam, Alkol ve Ateizm üzerine

IMC televizyonunda Mercek Altı programında Mustafa Kuleli'nin soruları

(…) iddianamede diyor ki savcı: "Başkalarını sebepsiz yere incittiğiniz, insan ilişkilerinin gelişmesine yarayan kamusal tartışmalara bir katkıda bulunmadığınız ve Muhammed peygambere hakaret ettiğiniz, halkın bir kesiminin değerlerini de aşağıladığınız" gerekçesi ile hapis cezası veriliyor. Nasıl değerlendiriyorsunuz bu cezayı? Burada bir hakaret kastı var mıydı ordan başlayalım.

Burada hakaretin ne kastı var ne kendisi var. İslam peygamberi hakkında, Müslümanların alışmış olduğundan daha saygısız bir dil kullanılmıştır burada. Fakat hakaret başka şeydir saygısızlık başka şeydir. Ben size mesela "hadi lan oradan" desem bu saygısız bir ifadedir fakat hakaret değildir. Aynı şekilde Hz. Muhammed hakkında Türk kamuoyunun alışık olduğundan daha laubali veya saygısız bir ifade kullanmak hakaret anlamına gelmez.

Ama diyorsunuz ki siyasi, mali ve cinsel menfaat temin etmiştir. Mesela cinsel menfaat temin etmesi Muhammed peygamber için bir aşağılanma içermiyor mu ya da bir hakaret içermiyor mu?

Saygısız bir ifade olabilir, ama hayır cinsel menfaat temin etmek suç değildir, ahlaksızlık değildir. Ben birine desem ki "maşallah çıktın televizyona kızları kaptın," bir cinsel menfaat temin etme iddiasını dile getirmiş olurum. Fakat bunu söylediğimde kimseye hakaret etmiş olmam.

Ama ya ben mesela ahlak timsali ve çevresine de iyi insan olmayı, tek eşli yaşamayı, zina yapmamayı öğütleyen biri isem?

O zaman ciddi bir şekilde sizin bu iddialarınızı sorgulamış olurum. Bunlar hakkında bir soru işareti doğurmuş olurum. Bakın ben, 7. yüzyılda yaşamış bir zat olan Muhammed'in peygamber olduğuna, yani tanrı ile şöyle veya böyle bir iletişimi olduğuna inanmıyorum.

Peygamber değil peygamberlik diye bir şey olduğuna inanıyor musunuz?

Allah diye bir şeyin var olduğuna inanmıyorum. Herhangi bir kişinin Allah'tan özel vahiy alma iddiasının absürd bir iddia olduğunu düşünüyorum böyle bir şeyin. Yani esas akla, mantığa, hatta tanrı fikrine hakaret olan budur. Evrenin yaratıcısı olduğu söylenen tanrı benle bir dağ başında görüştü ve bana bir kitap verdi demek bana absürd bir fikir geliyor.

Kimse de Türkiye'de Muhammed'in peygamberliğini veya ona gelen vahyin hakikiliğini kabul etmek zorunda değil. İnsanlar istediği zaman Müslüman olmama hakkına sahiptir. Müslüman olmamanın anlamı da Muhammed'e bir vahiy geldiğine inanmamaktır. Muhammed demek ki ya yalan konuşmuş, ya hayal görmüş ya da başka bir numara var burada. Bu fikrin açıkça ifade edilebilmesi gerekir.

Kaldı ki dikkat ederseniz bu yazıda öyle bir iddia da yoktur. Yani Muhammed peygamberdi ya da değildi diye bir şey söylenmemiştir. Ancak şayet birileri böyle bir görüş ifade etmek istiyorsa bunu söylemek onların en doğal hakkıdır, ve kamu otoritesinin çeşitli saldırılara karşı bu hakkı savunması gerekir diyor yazı.

Burada iki ihtimalden bahsediyorsunuz. Ya hayal gördü ya da yalancıydı. Bu ikisi de müslümanlara hakaret gibi geliyor, yani sen benim peygamberime bir deli diyemezsin, iki yalancı diyemezsin.

Müslümanlara nasıl geldiği doğrusunu isterseniz beni çok da fazla ilgilendirmiyor. Objektif olarak, hukuki olarak bunun hakaretle bir alakası yoktur. İnsanların, bazı kişilerin kutsal saydığı şeyleri kutsal saymak mecburiyeti yoktur. Bunlara yani asgari sosyal ilişkiler içinde bir saygı göstermek hiç şüphesiz gerekir. Ben gidip kimsenin camisine hadi kardeşim siz dalga mı geçiyorsunuz demiyorum. İnsanların kapısının zilini çalıp vazgeçin bu müslümanlıktan da demiyorum. Kendi köşemde, beni dinleyenlerin bulunduğu bir köşede bu konudaki fikirlerimi oldukça mülayim bir dille, oldukça ölçülü bir dille ifade ediyorum. Bu da benim en temel, en doğal hakkımdır.

Savcı bey ne demiş bakalım, “başkalarını sebepsiz yere incittiği…” Birincisi başkalarını incitmek suç değildir, ikincisi sebepsiz olup olmadığına karar vermek savcı beyin kârı değildir. “İnsan ilişkilerinin gelişmesine yarayan kamusal tartışmaya katkıda bulunmadığı…” Nereden biliyor katkıda bulunmadığımı? Vahiy mi gelmiş, nasıl böyle bir kanıya varmış? Bana da sorsanız son derece büyük bir katkıda bulunuyor. Artı, kimsenin insan ilişkilerinin gelişmesine yarayan kamusal tartışmalara katkıda bulunma gibi bir mecburiyeti de yoktur.

Peki müslümanları samimi bir şekilde İslam dinine inanan insanları bir vesile ile incittiğinizi düşünüyor musunuz?

İncittiğim insanlar şüphesiz olmuştur ve bunlar arasında samimi olanlar da belki vardır.

Peki bu noktada incinirlerse incinsinler mi diyorsunuz mesela?

Yok, bu beni üzer. Yani bazen tetanosa karşı korunmak için iğne yapmak gerekir, o da acıtır insanları, bağırtır da hatta. Bu üzücü müdür? Üzücüdür tabii, kimsenin canının acımasını istemem. Kimse istemez.

Üzülenler kadar öfkelenenler de var mesela bugünkü Milli Gazete’nin manşeti “Rezalet Nişanı” şeklinde elbette ki sizden bahsediyorlar. Milli Gazete’nin spotu ayrıca ilgi çekici. Daha önce Milli Gazete’nin yaptığı haberlere yer vermişler ve buradaki haklı çabamız bu sonucu getirdi şeklinde bir manşet atmışlar. Tam da bunu soracağım… Hakimin kararında bu yayınların etkisi var mıdır? Hakimin bir yanlış yorumu mu yoksa bu artık bir içtihat oluşturmaya doğru giden sistemin sonucu mu?

Eskiden bu tür linç kampanyaları açmak Hürriyet gazetesi’nin uzmanlık alanıydı, şimdi bu arkadaşlara geçmiş anlaşılan bayrak. Bir kere bunun altını çizelim. Hrant Dink cinayetine giden yolları buna benzer manşetlerle Hürriyet gazetesi döşemişti. Kendilerine başarı ve mutluluklar diliyoruz, bu bir. Hakimin kararının ise sistemli bir kampanyanın ürünü olduğunu düşünüyorum. Fazıl Say ve bu dava, Türkiye’de bu yönde, yani İslami değerlerin tartışılamazlığını sağlama yönünde bir içtihat yaratma çabasının

ürünüdür gibi geliyor bana. Bir hükümet mensubunun talimatıyla davalar açıldı, bunlar çok hızlı bir şekilde sonuca ulaştırıldı ve normal olanın, Türkiye'de mevcut hukuki içtihatlar çerçevesinde alışılmış olanın dışında birtakım kararlar verildi. Bunun tehlikeli bir gidiş olduğunu düşünüyorum.

Bunun bir trend olduğunu ve artış içinde olduğunu söylüyorsunuz.

Bana öyle geliyor ki birkaç tane emsal karar oluşturarak bir göz korkutma, bir set çekme çabası içindeler. Yani bir hukuki norm oluşturma çabası içindeler. Bunun yargıdan değil hükümetten kaynaklandığını düşünüyorum. Son derece tehlikeli bir gidiş olduğunu düşünüyorum. İfade özgürlüğü yönünde, temel hak ve özgürlükler yönünde Türkiye ha gayret bir adım atsa ileri gidecek derken, ciddi şekilde geriye dönük bir adım atılmaktadır burada. Bunu sadece beni değil, genel olarak Türkiye'de çeşitli konularda popüler olmayan duygu ve düşünceleri dile getiren insanları ciddi bir şekilde tehlikeye düşüren, onların geleceğini ipotek altına alan bir gidiş olarak görüyorum.

Siz kamuoyunda Ak Parti'ye destek vermiş, veren liberal bir isim olarak tanınıyorsunuz. Burda bir tezat yok mu? Hükümet eliyle bu yargı kararları çıkıyorsa, siz de Ak Parti'ye destek veriyorsanız, bunlardan bir tanesinin yanlış olması gerekmez mi?

Ak Parti'ye destek verme şöyle yani, hiçbir zaman takım tutma olmadı, ya şunlardansın ya bunlardan şeklindeki bir kavgada ben yer almadım. Öyle bir tavrım olmadı. Ak Parti'nin son onbir yılda Türkiye'de olumlu birtakım gelişmelere imza atmış bir parti olduğunu düşünüyorum. Türkiye'nin bugün onbir yıl öncesine oranla daha özgür bir ülke olduğunu düşünüyorum.

Düşünce özgürlüğü açısından mesela on yıl öncesine göre daha mı ileride Türkiye?

Evet öyle. Asker destekli bir zorbalık söyleminin uzun yıllardan beri egemen olduğu bir ülkede, çok önemli bir zorbalık odağı çökertilmiştir Ak Parti iktidarı zamanında. Şimdi bunun yerine başka bir zorbalık odağının ikame edilmesi eğilimi vardır ve bu tehlikeli bir gidiştir. Yani Ak Parti eskiden doğru birtakım şeyler yaptı diye bugün yanlış yapmaz diyemeyiz.

Bugün yanlış bir şeyler yapıyor diye geçmişte yaptığı tüm doğrular yok sayılmalıdır da diyemeyiz. Hayat grilerden ibaret bir dünyadır. Hiçbir şey ak ya da kara değildir. Ak Parti için söyleyeceğimiz şudur. Bu memlekete çok değerli hizmetleri olmuştur, bundan sonra da umuyorum ki hala birtakım değerli hizmetleri olacaktır. Fakat şu anda ifade özgürlükleri konusunda girmiş oldukları yol çıkmaz bir yoldur, çirkindir, yanlıştır.

Bu yeni bir şey mi? Mesela tutuklu gazeteci sayısı 100'lerle ifade ediliyor. İşsiz kalan gazeteciler ortada. Hemen her ay bir tane köşe yazarı köşesine veda ediyor. Medya patronlarına yönelik baskılar olduğu söyleniyor. Dolayısıyla sadece Fazıl Say ve Sevan Nişanyan kararlarının ötesinde bir durum yok mu sizce de?

Elma ile armudu karıştırmamak lazım geldiği kanısındayım. Yani bu tartışmaya burada girmek ister miyiz istemez miyiz, emin değilim.

Ama hepsi hükümet kaynaklı. Sizin kararınızda diyorsunuz ki hükümetin bu yönde bir basıncı olduğunu düşünüyorum. Gazetecilerin işsiz kalmasına da herkes aynı şeyi söylüyor ya da köşe yazarlarının yazar olmasında da aynı şeyi söylüyor insanlar.

Şüphesiz insanların sadece yazdıklarından fikirlerinden, görüşlerinden ve içtihatlarından ötürü yargılanması dünyanın her toplumunda her zaman korkunç bir şeydir, yanlış bir şeydir, utanç verici bir şeydir. Bahsini ettiğiniz 100 gazeteci arasında bazılarının gerçekten de fikirlerinden ve görüşlerinden ötürü yargılanmış olması mümkündür. Hepsinin bu nitelikte olduğunu zannetmiyorum.

Radikal Gazetesi'nde Eyüp Can bugün bir yazı yazmış "Nişanyan'ın ifade özgürlüğü" başlığıyla. Orada diyor ki: "Kimsenin kutsalına hakaret etmem, prensip olarak edilmesini de istemem. Ama edeni de kendi seviyesi ile baş başa bırakırım." Evet kutsala hakaret edilmemeli, fakat ediliyorsa da onun terbiyesizliği, seviyesizliği vs. Bir seviyesizlik görüyor musunuz yazdıklarınızda?

Seviye meselesi kendi takdirleridir bir şey diyemem. Ama kimsenin bir şeyine hakaret ettiğimi zannetmiyorum. İnsanların kutsalına dair, onların

talep ettiği saygı düzeyinde olmayan bir söylem kullandım. Bunun gerekli ve faydalı bir eylem olduğuna inanıyorum. Kutsalların her zaman sorgulanması gerekir. Kutsalları sorgulamak demek o kutsalı dokunulmaz sayan insanın birtakım duygularını incitmek demektir. Onlar çünkü mutlak saygı bekliyorlar. Bu evet saygısızlık oluyor, yani onların normlarına göre bir saygısızlık oluyor. Fakat kutsal sayılan bir şeyi başka türlü sorgulayamazsın ki? Sorguladığın anda otomatikman saygısızlık etmiş oluyorsun, kaçarı yok. Ben bunun faydalı bir kamu hizmeti olduğuna inanıyorum. Kutsalları sorgulamak, insanların fikir ufkunu genişletmenin ilk ve zaruri adımıdır. Yumurtayı kırmadan omlet yapamazsın.

Kimseye hakaret etme alışkanlığım olduğunu sanmıyorum. Gelen hakarete gerekirse cevap veririm, o başka. Ama normalde karşındaki insan edebiyle konuşuyorsa edebinle konuşursun. Bundan daha doğal bir şey ben düşünemiyorum. Ama bir saldırganlık eğilimi belirdiği zaman, birtakım insanlar benim kutsalım kutsaldır dolayısıyla ben seninkine laf geçirebilirim ama sen cevap veremezsin, kutsalım böyle dedikleri zaman sertleşir orada muhabbet.

Fazıl Say'ın sözleri de çok tartışıldı o da tamamen aynı gerekçe ile ceza aldı. Toplumun bir kesimini aşağılamak şeklinde katılır mısınız?

Benim söylemimin Fazıl Say'dan farklı olduğunu düşünüyorum.

Ne farkı var?

Fazıl Say ne demiş? Nerde yavşak, adi, hırsız, magazinci, şaklaban varsa hepsi Allahçı demiş. Müezzin sevgiliye mi gidiyordu, rakı masasına mı gidiyordu demiş. Şunu bir ayıralım. Müslümanlar başka şey, Müslümanlık başka şey. Biri bir ideoloji, diğeri bir zümre insan. MüslümanLAR hakkında saygısız bir ifade kullandığımı zannetmiyorum. Göbeğini kaşıyan kimseden bahsetmedim ben bugüne kadar.

Burda çok ince bir çizgi yok mu? Müslümanlar böyledir demiyor, böyle insanlara bakıyorum bunlar Allahçı diyor.

Şöyle söyleyeyim. Tipik bir Kemalist yahut Beyaz Türk söylemi var, Müslümanlar hakkında sürekli olarak aşağılayıcı bir ifade kullanan bir yaklaşım var. Ben onlardan değilim, ben Kemalist değilim, laikçi değilim, o zümreden değilim. Müslüman kesimi yakından izliyorum. O kesimde şu anda Türkiye'de en canlı fikir tartışmalarının, en samimi düşünce açılımlarının var olduğunu zannediyorum. İkincisi, Türkiye'de veya başka herhangi bir yerde ortalama Müslümanı al koy bir torbaya, ortalama solcuyu al, paşacıyı veya feministi al Budisti al Yahudiyi al, bunlar arasında birey bazında esasen bir fark göremiyorum. Yani Müslümanlar genelde kötü olur veya iyi olur veya şöyle olur böyle olur gibisinden bir yargılama yapamıyorum. Her türden bir sürü insan var, gayet düzgünü de var, çapulcusu da var aralarında, iyisi de var. Başka bir şey anlatmaya çalışıyorum ben. Bağnazlık sarhoşluğu bazen aramızda en iyilerini dahi esir alan bir şeydir. Bir gün "hah hakikati buldum" duygusuna kapılırsın, ondan sonra da keseyim kafalarını, vurayım, şunlar düşman bunlar dost gibi bir sarhoşluğa girersin. Bu sarhoşluğa karşı insanları uyarmaya çalışıyorum.

Ak Parti böyle bir sarhoşluk içinde mi sizce?

O sarhoşluğun belirtilerini görebiliyorum.

Richard Dawkins diye bir adam var, yeni tip ateizm diyorum ben ona. Eski tip ateistlerde şöyle bir şey vardır ben inanmıyorum kardeşim sen de ne yaparsan yap. Richard Dawkins'te şöyle bir şey görüyorum, ben inanmıyorum artı din kötü bir şeydir dinle mücadele edilmesi gerekir, öyle kendi haline bırakılır bir şey değildir yaklaşımı var.

Bu konuda Richard Dawkins ile benzer kanıdayım. Batıdaki ateist düşüncenin evrimi konusunda Türkiye'de yeterince bilgi yok. Türkiye bu konulardan çok uzak kalmıştır. Geçmişte dinin son derece güçlü bir sosyal vakıa olduğu batıda, son derece radikal, son derece keskin bir ateizm mücadelesi verilmiştir. Bu belli bir denge durumuna ulaştıktan sonra yakıcılığı kalmamıştır konunun. Yani ateistlerle gayrıateistler aynı sokakta ve aynı sofrada oturabilir olmuşlar. Günümüzde iki ayrı kaynaktan yeniden bir dinci kalkışma var. Bunlardan biri ABD'nin bazı eyaletelerinde protestan bir radikalizmin ortaya çıkması. Diğeri dünyanın tüm yörelerinde, Batı Avrupa dahil olmak üzere, Müslümanlığın yeni bir dinamizmle ve yeni

bir fanatizmle sesini duyurmaya başlamasıdır. Bunlar tehlikeli gidişlerdir, bunlarla mücadele edilmesi gerekir bence de.

Genel olarak din ile mücadele, örgütlü dinlerle mücadele edilmesi gerekir mi insanların ilerlemesi için dinler bir engel teşkil eder mi?

Hayır, din vazgeçemeyeceğimiz bir olgudur, ortadan kaldırılması yahut da dine ihtiyaç kalmadı noktasına gelinmesi mümkün değildir. Din insanın anlamlandıramadığı birçok şeyle bir şekilde başa çıkma yöntemidir. Bu felsefi, edebi, sanatsal ve sosyal bir alanda kaldığı sürece, anlam veremediğin birtakım şeylere – yani doğumdu, ölümdü, haksızlıktı, kaderdi, evrendi gibi anlam veremediği şeylere – bir hikâye anlatarak, bir mite yaslayarak anlam verme çabası, insanlığın bugüne dek en değerli meyvelerinin bir bölümünü vermesine vesile olan bir davranış biçimidir.

Siz böyle söyleyince size sormuyorlar mı iyi de kardeşim niye sen inanmıyorsun diye?

Bunlarınki din değil ki, bunlarınki putperestlik, dinin sosyal iktidar aracı haline getirilmesi. Empoze edilmeye çalışılması. Benim mitlerime inanmazsan senin kafanı keserim, sustururum, ayıplarım diyen bir yaklaşım. Bu çok tehlikeli bir şeydir, bununla her ne pahasına olursa olsun mücadele edilmesi gerekir, bunun engellenmesi gerekir. Maalesef bütün dünyada, özellikle İslam dünyasında ve İslam dünyasının göçmen kesimlerinde, yani kendi yurtlarından ayrılıp başka ülkelere giden kesimlerinde bu iş çığırından çıkmış bir şarhoşluğa dönüşmektedir.

Yoksa dine karşı değilim ama din üzerinden yapılan fanatizme ve taasuba karşıyım diyorsunuz.

Dinin bir zorbalık unsuru olarak kullanılmasıyla mücadele etmek gerekir. Ki bu mahkemenin kararı zorbalık unsuru haline getirilen dinin son derece tipik bir örneğidir.

Nasıl mücadele edeceksiniz? AİHM'e gideceksiniz mutlaka ama bunun dışında da mücadele yöntemleriniz, taktikleriniz olacak mı?

AİHM temyiz makamı değildir. İş olup bittikten sonra, bir hak ihlali olup olmadığını tespit eder. Tek yapabileceği şey tazminata hükmetmektir. Bu mahkemenin verdiği karar kesinleşirse, en ufak bir kuşkum yok İnsan Hakları Mahkemesi kesin bir şekilde ve Türkiye'ye zarar verecek bir şekilde ret ve mahkûm edecektir bu kararı. Bundan tazminat çıkar diye tahmin ediyorum, ama maksat tazminat değil elbette, maksat bir ilkenin teslim edilmesi. Mahkemenin verdiği karar AİHM'nin içtihatlarına, hukukuna o kadar pervasızca, o kadar fütursuzca bir meydan okuma ki, insan hakikaten anlamlandırmakta güçlük çekiyor, bu kararı veren hakimin veya savcının gözü mü döndü, dünyanın canı cehenneme deyip mi böyle bir karara vardılar, yoksa işin içinde ciddi bir politik kararlılık ve bir irade mi var, doğrusu bunu anlamak zor.

Bu karar kesinleşirse sizin yatmanız gerekecek, çünkü para cezasına çevrilemiyor, daha önce aldığınız mahkûmiyetler nedeni ile gidip yatacaksınız. İçerde mesela bir can güvenliği tehlikesi, size yönelik bir kötü muamele olmaz mı?

Tahmin etmiyorum hayır. Yani hapiste yatmak Türkiye'de fikir ve düşünce sahibi olan herkesin alışık olması gereken bir hadisedir. Daha önce hapis yattım, öyle zannettiğiniz kadar korkunç bir şey değildir. Bu da hayatın bir parçasıdır. Yusufiye medresesi denir bizde hapishaneye, okula gitmek iyi bir şey.

Mustafa Akyol demiş ki "Bir müslüman olarak Sevan Nişanyan'ın peygamberle ilgili sözlerini kaba ve rahatsız edici buldum. Ama ceza almasına karşıyım. Her kaba ve rahatsız edici ifade suç olursa, hiç kimse hiçbir sivri fikri ifade edemez, nezaket de hukuk zoruyla dayatılmaz."

Güzel söylemiş Mustafa Akyol.

Bir twit okuyorum, "Sevan Nişanyan asıl cezayı ölünce alacaksın merak etme. 13,5 ay bir şey değil yeryüzünde."

Anlaşılan bu son arkadaş öbür tarafta olanlar konusunda bilgi sahibi. Artık öbür tarafta görüşürüz kendisiyle, hangimizin haklı olduğu belli olur. Fazıl

Say meselesine gelince, Fazıl Say net bir şekilde kendini bir kampta konumladı. Türkiye'de dil ve söz sahibi olan insanların yaklaşık yarısını temsil eden bir kampın bir idolü, kahramanı haline geldi. Ben öyle bir kampta değilim. Benim hiçbir kampla alakam yok.

Liberal, ikinci cumhuriyetçi kampta görünüyorsunuz.

Görüntü o dediğiniz. Liberal ikinci cumhuriyetçi kamp eğer Türkiye'de bir zorbalık odağı haline gelirse, bir bağnazlık ve militanlık odağı haline gelirse benim onun içinde de yerim yoktur.

Geldi mi sizce?

Yok canım, bir avuç iyi niyetli insan ikinci cumhuriyetçi dedikleriniz. Hayır, herhangi bir bağnazlığın, herhangi bir militanlığın içinde değilim. Kutsalların tümünü sorgulamayı, kutsallarla insanların arasına mesafe konulmasını, insanların kutsal saydıkları şeye kardeşim bir de bu tarafından bak bu hadiseye demeyi kendime bir borç ve bir görev sayıyorum, böyle olunca da insanlar nasıl tavır alacaklarını bilmiyorlar. Konu Sevan Nişanyan olunca nereden tutacağız bu adamı kaygısına düşüyorlar. Fazıl Say çevresi kadar bir amigoluk çevresi ile çevrelenmemiş olmamı ben hayırlı bir şey olarak görüyorum. Yeterli sayıda insan, memlekette gerçekten kafası ve yüreği çalışan çok sayıda insan, samimi ve dürüst bir şekilde beni destekledi. O yeter bana.

Yalnız bırakıldığınız düşünmüyor musunuz? Ya da bir yalnızlık hissiyatı içinde değil misiniz?

İyi bir şeydir yalnızlık, kalabalıkta ben bunalırım.

Bazıları sizin duruşunuzu ve aykırı çıkışlarınızı köyün delisine benzetiyor. Hiçbir şeyden korkusu olmayan, yalnız ama bir yandan da çok fazla bir etkisi olmayacak gibi. Ne dersiniz bununla ilgili? Bir ilave daha yapayım mesela şöyle bir hissiyatınız yok mu, bir dolu insan buna kırıldı, kırılmasalardı ben daha fazla kişiye görüşlerimi aktarma şansına sahip olurdum.

Son derece aklı başında dindar bir kanaat önderi birisi beni aradı, dedi ki, “Sevancığım şuna çok üzülüyorum, senden çok şey öğrenecekler var Müslüman kesimde, onları kaybediyorsun, onlara hitap etme gücünü sıfırlıyorsun, buna üzülüyorum” dedi. Bunun üzerine düşündüm. Yani bu üzücü bir şey, birtakım insanların seni duymaz hale gelmesi. Öte yandan büsbütün haklı olduğunu zannetmiyorum bu arkadaşımın. Çünkü bir yandan da Türkiye’de geniş bir kesim var ki kararlı ve net bir şekilde İslami bakış açısının içinde değil, nerde durduğundan emin değil, kenarında duruyor, gri alanda duruyor. Onlar üzerinde etkili olabildiğimi düşünüyorum.

Ne gibi bir etki mesela?

Benim bu Müslümanlık işine aklım yatmıyor diyelim, fakat babama yahut amcama ne cevap vereceğimi de bilmiyorum, bunalımdayım, imdat hocam diyen geniş bir zümre var. O kesimde pek çok insana çok iyi geliyor benim yazılarım. Onlara bir bakış açısı kazandırıyor. Özellikle şu çok önemli. Kuşaklardan beri Türkiye’de bir sınıfsal ayrışmanın üzerine oturan bir fikir ayrılığı var. Geniş bir halk kesimi diyor ki İslamiyet bizim değerimizdir, buna karşı çıkanlar işte İstanbul’un, Ankara’nın, İzmir’in belli semtlerinde oturan, hanımlarının saçı sarıya boyalı, arkalarında Atatürk portresi olan birtakım Beyaz Türkler dediğimiz burjuvalardır; onlardan yana olacağıma ben Müslüman olurum daha iyi. Bu anlayışı çok iyi anlıyorum ve bir yere kadar hak da veriyorum buna. Eğer seçenek Beyaz Türklerin budalaca ideolojisi ile İslamiyet arasındaysa valla almayayım ben. Bu insanlara farklı bir çıkış noktası göstermek, yani İslamiyeti sorgulamak için illa Kemalist olman gerekmiyor kardeşim diyebilmek ise bence faydalı bir hizmet.

Beyaz Türk olmayan bir ateizm mi savunuyorsunuz?

Ben sadece fikir özgürlüğümü savunuyorum. Kutsallara karşı, onun bunun kırmızı çizgilerine karşı. “Kardeşim koy bir mesafe araya, senin kutsal dediğin şey acaba gerçekten kutsal mı” demelerine yardımcı olmak bu memlekete yapılabilecek en büyük hizmetlerden biridir.

İslam’ın hoşgörü dini olduğu...

Palavra. Saçma sapan bir laf. Yok öyle bir şey.

Nedir bunun kaynağı biliyor musunuz peki? Nerden çıkmış bu laf?

Propaganda. Eskiden biliyorsunuz Türk'ün Türk'e propagandası diye bir laf vardı, Çetin Altan çıkarmıştı. Bir de Müslümanın Müslümana propagandası var, o da bu söylediğiniz.

Peki bu Türkiye'ye özgü bir şey mi? Mesela Arap ülkelerindeki müslümanlıkta dinimiz hoşgörüyü emreder, İslam kelimesi barış demektir diye vaaz edilmiyor mu?

Her din ve her ideoloji kendine ait bu tür mitler üretir. Amerika'nın güney eyaletlerindekilere de sorsanız onlar da aynı şeyi söyler herhalde, dinimiz hoşgörü dinidir falan filan diye. Her fanatizm hareketi bizden olanlar ve ötekiler diye dünyayı ikiye böler, bizden olanların arasında dostluk, kardeşlik, sevgi vaad eder; ötekilere karşı ise düşmanlık ve gayrı-insanileştirme operasyonu uygular. İslam'ın da bu konuda dünyanın en fanatik dinlerinden biri olduğunu düşünüyorum. Yani bir Hindu dini gibi, bir Budizm gibi eklektizme, çok yönlülüğe, başkalarının da tanrılarını kabul etme gibi bir eğilime sahip bir din değildir İslamiyet. Bir egemenlik dinidir, siyasi egemenliği kendi doktrininin temel unsurlarından biri haline getirmiştir. Bu açıdan özellikle farklı kültürlerin bir arada yaşamasını gerektiren bugünün dünyasında, tehlikeli eğilimleri barındıran bir dindir.

Benim kafamda şöyle bir imaj var. Samimi bir müslüman belki bir derviş, bir lokma bir hırka yaşıyor, kendi halinde ibadetini yapıyor. İnanmayan insanlara karşı sevgi dolu ve bir gün onların da hak yolunu bulacağını düşünüyor. Böyle bir imaj var, belki kitaplardan filmlerden geçti, bunu yıkacak karşı bir imaj var mı aklınızda, İslam'ın hoşgörüsüzlük içerdiğini gösteren bir imaj?

Samimi bir Müslümanı bırakın, samimi bir insanın tavrı budur. İster Müslüman olsun, ister Mormon olsun, ne olursa olsun, samimi bir insanın en temel davranış biçiminden söz ediyorsunuz. Derviş sadece Müslümanlarda yok ki, herkeste var. Sonuçta İslam kültürü çerçevesinde Mevlana'nın vesairenin de çıktığını biliyoruz. Değerli insanların ve değerli geleneklerin yeşerdiğini de biliyoruz. Büyük dinler kocaman bir sosyal

fenomendir ve bunların içinde her türlü şeye yer vardır. Ama mesela ben bir süredir blogumda 16. yüzyılın başlıca bir İslam teorisyeni olan Ebussuud Efendi'nin fetvalarından örnekler paylaşıyorum. Orada o kadar net ki İslam'ın her şeyden önce bir siyasi ve sosyal egemenlik ideolojisi olduğu.

Dünyayı fethetme anlamında mı söylüyorsunuz?

Evet, her şeyden önce bir fetih dinidir. Silah zoruyla bir egemenlik kurmuş, sonra da o silah zoruyla kurulmuş olan egemenliği meşrulaştırmak için, onu savunmak ve tezkiye etmek yani jüstifiye etmek için kocaman bir sistem oluşturmuş. Millet-i hakime ve millet-i mahkûme esasına dayalı bir sosyal yapı... Gayrimüslimlere boyun eğdikleri sürece belirli haklar tanır, fakat birinci sınıf vatandaş ve ikinci sınıf vatandaş yapısını değerler sisteminin temeline yerleştirir. Tipik bir apartheid ideolojisidir.

Alkolle ilgili yeni düzenlemeyi nasıl değerlendirdiğiniz sormuşlar bir turizmci olarak aynı zamanda.

Alkole karşı çıkış sebepleri anladığım kadarıyla insan beynini uyuşturan, bilinci karartan bir bir hadisedir, bunu propagandası yapılmamalı şeklinde. (Gülerek) İşin kötüsü ben de İslam dini hakkında aynı şeyi düşünüyorum. Başbakan haklı, bunun propagandasının yasaklanması lazım.

Net bir yanıt oldu. Bir diğer soruya geçelim ılımlı İslam diye bir şey olabilir mi diye sormuşlar.

Yarı şakaydı söylediğim, yanlış anlamayın, yasağı savunmuyorum. Sorunuza gelince, tabii İslam kocaman bir fenomendir, bunun fanatik tarafı da var, ılımlı tarafı da var, derviş tarafı da var.

Ilımlı İslam sizce zararsız bir şey midir?

Ilımlı İslam lafı çok istismar edildi, yani bağlamından koparılarak kullanıldı. Türkiye'de İslamiyet bir gerçektir. Bu toplumun çok önemli, çok radikal bir gerçeğidir. Artı Türkiye'nin dış politikası açısından İslam çok önemli ve çok değerli ve çok hassasiyetle kullanılması gereken bir

unsurdur. Bu bağlamda ılımlı İslam deyimi bende bir rahatsızlık uyandırmıyor.

Nefret suçlarına azınlık çoğunluk kriteri getirilmeli mi diye sormuşlar. Azınlığa mensup olanın çoğunluk dini hakkında nefret söylemi üretmesi ya da tam tersi arasında bir fark var mı sizce?

Kilit deyim sanırım “gerçek ve yakın tehlike”. Nefret söyleminin suç olması için gerçek ve yakın bir tehlike oluşturması lazım. Şimdi Yahudilerin küçük bir azınlık olduğu bir yerde kalkıp “Yahudilere ölüm, Yahudi insan kanı içer” gibisinden bir propaganda yaparsanız tehlikeli sonuçları olan, birtakım insanların haklarının zedelenmesine yol açacak bir iş yapmış olursunuz. Yüzde 99’u müslüman olan bir ülkede müslümanlar hakkında bir şey söylediğimiz zaman bunun müslümanlar için gerçek ve yakın bir tehlike oluşturma ihtimali sıfırdır.

Ateistlerle ilgili biri mesela söylemiş bunların hepsini Kızılay’da asmak lazım diye.

Bu lafları ciddiye alacak bir sürü insan var bu ülkede, dolayısıyla bir zümre insan hakkında gerçek ve yakın bir tehlike oluşturan bir söylemde bulunmuş. Benim söylediğim birtakım sözlerin, yahut marjinal etkiye sahip birtakım ateistlerin söylediği sözlerin gerçek ve yakın bir tehlike oluşturma ihtimali bu ülkede sıfırdır. Mesela Nevada’da beş tane Müslümanın yaşadığı bir yerde Müslümanlık aleyhine duyguları körüklerseniz, bunlar teröristtir, bunlar sakallıdır, bunlar pistir, bunlar sarımsak yer gibisinden bir söyleme girerseniz, bunun karşısına çıkmak lazım. Çünkü oradaki bir avuç savunmasız insan hakkında bir gerçek ve yakın tehlike oluşturuyorsunuz.

İslamafobi tartışmalarına da burda kısacık değinmek anlamlı olabilir. Türkiye’de bir İslamafobi olduğunu düşünmüyorsunuz fakat Avrupa’da, Almanya’da olabilir o zaman.

Olabilir, ve İslamafobiye karşı mücadele etmek gerekir. Bu konuda en ufak bir kuşkum yok. Bakın insanların eşit derecede değerli olduğunu düşünüyorum. Müslümanların bile.

Müslümaların bile derken?

Yani töre ve inançlarını eleştiririm veya katılırım veya katılmam, ama onların da senle ve benle eşit derecede değerli insanlar olduğunu düşünüyorum. Bu insanların gerçek ve yakın bir tehlikeyle karşılacağı, haklarının, güvenliklerinin ve geleceklerinin tehlikeye düşeceği bir durumda ben aslanlar gibi mücadele ederim elbette böyle bir şeye karşı.

Süremiz doldu ama bir kaç soru daha sıkıştıracağım. Karl Marx'a küfretseler Sevan Nişanyan nasıl karşılardı demiş bir izleyicimiz.

Benimle ilgili hatırladığım ilk linç kampanyası benim Karl Marx'a küfrettiğim suçlaması ile ilgiliydi. Küfür filan etmemiştim elbette, bazı önermelerini sorgulamıştım, bazı konularda teorisinin çok zayıf olduğunu söylemiştim. Sene 1979, birtakım insanlar vay bizim sakallı hocamıza nasıl böyle laf söyleyebilir diyerek köpürmüşlerdi. Kutsallarla her zaman için problemli bir ilişkim olmuştur.

Mustafa Kaya demiş ki şu an ikindi ezanı okunuyor ve kapatıyorum bari bu an hakaret duymak istemiyorum.

Hakaret ettim mi bu söylemde?

Mustafa Kaya'ya göre etmişsiniz.

E yani birtakım insanlar manyaksa ona da benim diyecek bir şeyim yok.

23 Mayıs 2013

We Like Our Armenians Nice and Soft

ABD'nin Kaliforniya eyaletinde Ermeni konularıyla ilgili Ianyan adlı bir dergi çıkaran Liana Aghajanian'ın sorularına cevaplarım.

Receiving criticism for your writing and thoughts is something you've had experience with in the past – how do you deal with this? Do you take any of these threats seriously, do they scare you?

I receive a daily deluge of extremely graphic insults and death threats. One gets used to them after a while, though. They do not scare me any more. As far as I know no politically-motivated assassination has ever taken place in this country unless ordered from high up. I doubt that in the current atmosphere the powers that be would have either the inclination or the courage to create another Armenian martyr.

Prosecutors have accused you of "overstepping the boundaries of freedom of speech and criticism." What is your response to this accusation?

The quality of legal education in Turkey is abysmal. Evidently this young prosecutor was under the illusion that saying something mildly distasteful to the prevailing religious opinion is beyond the boundaries of free speech.

You previously said, "Here I am an Armenian doing something no Armenian has done in a Muslim country. This is really the height of boldness, of impudence. This is something you are not supposed to do." How did your ethnic background play a role in this prosecution and lengthy sentence you received?

I believe it was the key issue. People are simply not used to a member of a non-Muslim minority speaking boldly and coherently on sensitive national and/or religious issues. It drives some people mad.

What kind of experience have you had as an Armenian writer in Turkey, or just as a citizen of Turkey? What challenges do Armenians

or minorities in general face in Turkey today?

Prejudice and ignorance are still rampant, but things have improved vastly in the last decade. Goodwill is now the dominant note among opinion leaders. I have received some very positive, very encouraging endorements from the better-informed segments of the Turkish public.

But even there, you find this underlying sense that an Armenian should never come so openly forward. You know, “we all love our Armenians, but we like them nice and soft.” That about summarizes the dominant attitude.

I noticed that some Armenian Diasporans on social networks have compared what has happened in your case to that of Hrant Dink, calling for the State Department to protest your sentencing. What kind of similarities, if any, exist between you and him?

A hate campaign was systematically mounted against Hrant over a period of two years. There was judicial harrassment, barking mobs, death threats and terrifying headlines in the trashy press. My experience has been very similar so far. Except that Hrant was attacked primarily by the secular nationalists, and I am attacked mainly by the religious camp. These are considered the opposite poles of the political spectrum here.

You have vowed to appeal your sentence. What do you think or hope will come of this?

It is an outrageous verdict in legal terms, so I expect the higher court may throw it out. What they will do next, if that happens, is to harrass me on some other, preferably non-political charge. I have a dozen other criminal cases pending on silly bureaucratic charges. That has been going on for almost twenty years now, and I doubt they they will give up any time soon.

In your article, you said you argued that hate speech is only criminal if it actually puts the rights or security of a vulnerable group in jeopardy. You wrote the blog post in response to the furor around the film. What in particular struck a chord in you and compelled you to write about it? Did you expect the commotion it caused?

There was an uproar here last year over that cheap anti-Islamic film [*The Innocence of Muslims*], and several top politicians close to the prime minister took the opportunity sound out a new Hate Speech Law curtailing "disrespect" of Islamic values. I thought then (and I still think now) that this is a serious threat to public freedoms. I had the urge to discuss the idea of "hate speech" and its limits.

I confess that this article by Daniel Pipes (*http://www.foxnews.com/opinion/2012/09/24/mocking-muhammad-is-not-hate-speech/*) was the immediate source of inspiration for my note. I am not a fan of either Mr. Pipes or Fox News. But I felt they had a good point here.

What are your thoughts on the freedom of expression (or seriously lack thereof) in Turkey today?

Historically, the military establishment has been the biggest threat to civic rights and freedoms in this country. The government of Tayyip Erdoğan has done a great job of dismantling that apparatus of military dominance. It is a pity that now a counter-wave of Islamic bigotry seems to be on the rise.

You have previously served time in jail – what was that experience like, if you were to sum it up?

It is like being at a particulary stupid boarding school. Nothing really terrible, just tedious and sometimes infuriating. I had plenty of time to concentrate on my linguistic work. The first edition of my etymological dictionary shaped up in jail. A few months in the cage now might be a good chance for me to work on the next revised edition.

You mention in your latest blog post that several individuals around Turkey filed complaints about the article. Do you have any idea who they are? And what does their offense at your post mean in the larger scheme of things?

Muslim opinion was muzzled in this country for almost three generations. Now that the muzzle is off, I think some people are testing their newly

acquired voice.

24 Mayıs 2013

Beni Kureyza Katliamı

Beni Kureyza olayında ana kaynağımız Taberi'nin Tarih'i. İngilizce çevirisinin sekizinci cildinde ondört sayfa tutuyor.[78]

Önce Taberi'ye dair iki çift söz. Bir kere: Hz. Muhammed hakkında bildiğin veya bildiğini sandığın hemen her şeyin ilk kaynağı Taberi'dir. Yani Resmi Tarih'in ta kendisidir. "Doğru dediği ne malum" diye sorduğun anda, Muhammed ne malum, vahiy ne malum, Kuran ne malum, Mekke ve Medine ne malum, Bedir ve Uhud ne malum, Kâbe ne malum, Hadice ne malum, Aişe ne malum, Ebubekir ne malum… diye sormuş olursun. Bana göre hava hoş, yeter ki ne sorduğunu bil.

İkincisi: Taberi iyi tarihçidir. Üç beş sayfa okusan yeter, ciddi bir akademik akılla karşı karşıya olduğunu anlarsın. Masal anlatmaz, anlatanları aktarır. Kaynaklarını sorgular. Farklı versiyonlar arasındaki çelişkilerin ve nüansların altını çizer. İyi bir detektifin delil duygusuna, iyi bir filozofun hakikat sevgisine sahiptir. "Peygamberimize bühtan etmiş" dersen, kusura bakma, bir şey bilmediğini belli edersin.

Peygamberi problemli bir ışıkta gösteren bu hikâyeyi (ve buna benzer diğerlerini) neden aktarmış? Neden sessiz geçmemiş? Bence önemli bir soru. Hatta, "Resmi Tarih'in amacı neydi?" konusuna buradan da giriş yapabiliriz.

*

Beni Kureyza hikâyesini üç ana kaynaktan aktarmış. İlki H 140 yılı civarında vefat eden Medine'li araştırmacı İbn İshak. İbn İshak'ın orijinali elimizde yok. Onun beş veya altı farklı kaynağa istinaden anlattıklarını Taberi aktarmış. İkincisi Peygamberin eşi Aişe'nin Medineli Alkame b. Vakkas'a anlattığı hatıraları. Bunlar hikâyenin anekdot tarafını dolduruyor. Üçüncüsü H 207'de vefat eden Kitab-ül Mağazî muharriri el-Vâkıdî. Taberi genel olarak Vakıdî'ye pek güvenmiyor, sözlerini ihtiyat payıyla aktarıyor.

Taberi metninin esas zevkli yanı, farklı anlatımlar arasındaki vurgu ve detay farkları. Mesela İbn İshak'ın İbn Şihabe'den aktardığı versiyonda Cebrail hadisesi ile Dihye b. Halife olayı iki ayrı anekdot gibi aktarılırken, Aişe'nin anlatımında ipek örtülü eğerde oturan Dihye'ye halkın "Cebrail" lakabını taktıklarını öğrenip şaşakalıyorsun.

Metnin tamamını aktarmak bu yüzden – meraklısı için – daha ilgi çekici olacaktı. Üşendim. Özetlemekle yetineceğim.

Hikâyenin geçmişi

Uhud Savaşında sayıca üstün olan Mekkelilerin Müslümanları yeneceğine kesin nazarıyla bakılır. Bu yüzden Medine Yahudilerinden Beni Nadir aşireti, Müslümanların yenilgisi halinde başına geleceklerden korkarak, kararsız kalır. Müslümanların beklenmedik zaferinden sonra toplanan mecliste Beni Nadir yargılanır. Muhammed'in idam kararı vermesi beklenirken Beni Nadir'in koruyucusu (velisi) olan Beni Hazrec aşireti ileri gelenlerinin önerisiyle Beni Nadir tehcir edilir. Malları müsadere edilir.

Bir süre sonra Beni Nadir liderlerinden **Hüyeyy b. Ahtab** ve Kinane b. el-Rabi Mekkelilerle temas kurarak onları Medine'ye saldırmaya teşvik ederler. Ayrıca doğudaki Ğatafan aşiretini de Mekkelilerle beraber savaşmaya ikna ederler. Medine'deki diğer büyük Yahudi aşireti olan Beni Kureyza lideri **Kâ'b b. Esed** Muhammed'le ittifakını bozmama taraftarıdır. Kapısına gelen Hüyeyy'i hakaretle kovar. Ancak Hüyeyy ısrar eder, Kureyşlilerin Muhammed'i yeneceklerinin kesin olduğunu, bu durumdan Beni Kureyza'nın zarar göreceğini savunur. K'ab lanet okuyarak Hüyeyy'e kapısını açar. Uzun süre direndikten sonra Muhammed'le [iddiaya göre yazılı belgeye dayanan] ittifakını bozar.

Mekkeliler ile Ğatafanlılar Medine'yi kuşatır. Muhammed, İranlı kölesi Selman'ın tavsiyesiyle kentin etrafına bir hendek kazdırır. 27 gün süren kuşatmada Müslümanlardan altı ve karşı taraftan üç kişi ölür.

Kuşatma esnasında Muhammed adamlar göndererek müttefikler arasına nifak tohumları eker. Kureyza aşireti, Mekkelilerin kuşatmayı sonuçlandırmadan çekileceğinden korkmaktadır; Müslümanlarla başbaşa

kaldıklarında başlarına geleceği bildiklerinden, adım atmak istemezler. Ebu Sufyan komutasındaki Mekkeliler, Yahudilerin savaşacağına güvenmezler, Kureyza ileri gelenlerinden bazı kişileri rehin almadıkça kesin saldırıya girişmek istemezler. Ğatafanlılar Yahudilerin Muhammed'le anlaşacağından ve Mekkelilerin çekilip kendilerini Muhammed'e karşı yalnız bırakacağından kuşkulanırlar. İttifak dağılır.

Cebrail savaş kışkırtıyor

Kuşatmanın kalktığı gün Cebrail altın sırmalı bir sarık giymiş ve ipek örtülü bir katıra binmiş olarak zuhur eder. "Silahları bıraktın mı ya Rasulallah?" diye sorar. Muhammed evet der. Cebrail, "Melekler henüz silahlarını bırakmadı. Allah sana Beni Kureyza'ya saldırmanı emrediyor. Ben de orada olacağım," diye cevap verir. Muhammed tellal çıkararak, Beni Kureyza arazisinde toplanmadan kimsenin namaz kılmamasını emreder. Kendisi de Kureyza surlarının yanına gelerek "Ey maymun soylular! Allah sizi lanetledi ve intikamımı üzerinize saldı," diye seslenir. Yahudiler cevaben ona hakaret ederler.

Aişe'nin anlatımına göre Cebrail "Melekler silahlarını bırakmadı, git ve onlarla savaş" der. Muhammed zırhını kuşanır. Yolda rastladığı kişilere "buradan kim geçti" diye sorar. Onlar da "Dihye b. Halife geçti" derler. Dihye'ye büyük sakalı ve ipekli eğeri nedeniyle "Cebrail" adı verildiğini Aişe belirtir.

Maymun korkusu

25 gün veya bir ay süren kuşatmadan sonra Kureyza aşireti teslim olmaya karar verir. Müzakere için Muhammed onlara Beni Aws aşiretinden Ebu Lübâbe b. Abdülmunzir'i gönderir. Aws aşireti Beni Kureyza'nın koruyucusu (velisi) ve Ebu Lübabe onların dostudur. Erkekler onu karşılarken Yahudilerin kadın ve çocukları çığlıklar atarak etrafını sararlar ve merhamet göstermesi için yalvarırlar. "Muhammed'in hakemliğini kabul edelim mi?" diye sorarlar. Ebu Lübabe "evet" der, fakat bunu söylerken eliyle boğaz kesme işareti yapar. Yapar yapmaz pişman olur. Allah'a ve resulüne ihanet ettiği kaygısına kapılarak koşa koşa gider, camide kendini bir sütuna bağlatır. Allah kendisini affetmedikçe oradan ayrılmayacağını

bildirir. Muhammed bunu duyunca güler. “Bana gelseydi affederdim, ama şimdi ancak Allah affedebilir,” der. Birkaç gün sonra Allah’tan gelen bir vahiyle Ebu Lübabe’yi affeder. [Bahis konusu ayetin hangisi olduğuna dair tefsirciler arasında ittifak yoktur.]

Kureyza lideri Kâ’b, aşiretine hitaben konuşur. Başlarına gelen beladan Hüyeyy’i sorumlu tutar. Üç seçenek sunar. Ya topluca Müslümanlığı kabul edeceklerdir. Bu reddedilir. Ya [Masada’daki Yahudiler gibi] kadınlarını ve çocuklarını öldürüp, ölünceye kadar savaşacaklardır. Bu da reddedilir. Ya da Yahudiler için savaşmanın dinen haram sayıldığı Şabat günü sürpriz bir saldırı düzenleyeceklerdir. Tevrat’a göre Şabat günü savaşmak Yahudilerin domuza veya maymuna dönüşmesine yol açacağı için, bu seçenek de reddedilir. Teslim olmaya karar verirler.

Bağımsız yargı

Beni Kureyza Aws aşiretinin mevalisi olduğundan, hukuken Muhammed’in yargıç olması mümkün değildir. Bu nedenle Aws aşiretinden Sa’d b. Muaz görevlendirilir. Sa’d Hendek savaşında yaralanmış ve yarası şişmeye başlamıştır (birkaç gün sonra ölecektir). Hükmü açıklar: Kureyza erkekleri öldürülecek, kadın ve çocuklar köle edilecek, malları müsadere edilecektir. Muhammed “Allah’ın ve resulunün yargısıyla yargıladın” diyerek onu onaylar.

(Yargı görevinin ölmekte olan birine aktarılması muhtemelen kan davası güdülmesini önlemeye yönelik bir tedbirdir.)

Nusra Cephesi tesadüf mü?

Resulallah karardan sonra Medine’nin çarşı alanına giderek hendekler kazdırır. Beni Kureyza erkekleri gruplar halinde buraya getirilerek hendeklerin başında kafaları kesilir. Toplam katledilen sayısı bazı kaynaklara göre 600 ila 700, bazılarına göre 800 ila 900 kişidir. İdamların çoğunu Ali b. Ebu Talib (sonradan dördüncü halife) ve Zübeyr infaz ederler.

Komplonun lideri Hüyeyy getirilir. Pembe kumaştan değerli giysisini (ganimet edilmesin diye) delik deşik etmiştir. Muhammed’e hitaben “Sana

düşmanlık ettiğim için kendimi ayıplamıyorum, çünkü Allah'ın terk ettiği kişi lanetlenmiştir," der. [Bu sözün anlamı açık değildir. Lanetlenen kişinin Hüyeyy mi Muhammed mi olduğu anlaşılmaz.] Sonra halkına dönerek "Allah'ın emrinde haksızlık yoktur. Zira İsrailoğulları için büyük bir katliam olacağı Kitabımızda yazılıdır," der. İdam edilir. [Hüyeyy'in son sözleri daha sonraki İslami literatürde süslenip püslenerek, Yahudilerin idam kararının kendi Kitaplarına uygun olarak verildiği tezine dönüşecektir.]

Aişe'nin ifadesine göre idam edilenler arasında tek bir kadın vardır. "Rasulallah erkekleri meydanda öldürürken kadın benim yanımdaydı, sohbet ediyor ve durmadan gülüyordu. Derken bir ses adını çağırdı. 'Ne var?' dedim. 'Öldürecekler' dedi. 'Neden' diye sordum. 'Yaptığım bir şeyden ötürü' diye cevap verdi. Götürüp kafasını kestiler. Neşesini ve gülüşünü hayatta unutamam. Öldürüleceğini biliyordu."

Vakıdî'nin anlatımına göre kadının öldürülmesinin nedeni, kuşatma sırasında sur üstünden bir değirmen taşı atarak Hallâd b. Süveyd'in ölümüne sebep olması idi.

Ebubekir ayıp etmiş

Öldürülecekler arasında geçmişte Müslümanlara iyiliği dokunmuş olan yaşlı Ebu Abdurrahman el-Zebîr vardır. Müslümanlardan Sabit b. Kays Rasulallah'tan rica ederek yaşlı adamın canını bağışlatır. Ebu Abdurrahman "karım ve çocuklarım olmadan hayatın ne anlamı var?" diye sorar. Onlar da bağışlanır. "Malım ve servetim olmadan nasıl yaşayabilirim?" der. Malına dokunulmayacağına söz verirler. "Aslanlar aslanı, güzel adam Kâ'b b. Esed ne olacak?" diye sorar. Öldürüldüğünü söylerler. Aşiretinin akıbetini sorar, hepsinin idam edildiğini anlatırlar. "O zaman bana bir iyilik yapıp beni de öldürün" der. "Akrabalarım olmadan yaşamanın faydası yok, öbür dünyada onlara kavuşmak için sabırsızlanıyorum."

Ebubekir bu sözleri duyduğunda "akrabalarıyla Cehennemde buluşacak, orada sonsuz azap görecek" diye konuşur.

Emval-i metrukenin paylaşımı

İdamlar sona erdikten sonra Rasulallah Beni Kureyza'nın mallarını, kadınlarını ve çocuklarını müminler arasında pay eder. Beşte bir [kamu payı] çıkarıldıktan sonra geri kalandan süvarilere üçer pay, piyadelere birer pay verilir. Bu savaş esnasında Müslümanların otuzaltı atlısı vardır. Onların hakkı, bir pay ata, iki pay sürücüsüne olmak üzere üç pay olarak hesaplanır. Ganimetin beşte birinin [Muhammed'e] ayrılması kuralı ilk kez bu olayda uygulanır ve daha sonra gelenek (sünnet) olarak benimsenir.

Rasulallah köle kadın ve çocukların bir kısmını Sa'd b. Zeyd ile orta Arabistan'daki Necd'e göndererek, karşılığında at ve silah satın alır. Esir alınan kadınlardan Reyhane bt. Amr'ı kendine ayırır. Cariye edindiği bu kadın, Muhammed'in ölümünde halâ onun kölesidir. Muhammed ona kendisiyle nikâhlanmasını ve hicaba girmesini teklif ederse de Reyhane "ya Rasulallah, senin kölen kalayım, böylesi senin için de benim için de daha kolay" diyerek reddeder. İslamiyeti kabul etmeyerek Yahudi dininde ısrar eder. Bundan ötürü Muhammed onu nikâhına almaz, fakat canı sıkılır. Kimi anlatımlara göre daha sonra Reyhane Müslümanlığı kabul ederek Muhammed'i sevindirir. [Ancak bu anlatımla, Muhammed'in ölümünde Reyhane'nin halâ köle olduğu bilgisi çelişir.]

*

Bu anlatı neden Resmi Tarih'e dahil edildi? Neden unutturulmadı? Sorumuz bu.

Resmi Tarih'in işlevi meşrulaştırmaktır. Bir hikâye anlatırsın. Bu hikâye senin bugününü, varlığını, iktidarını, yasalarını, törelerini, eksiklerini, yanlışlarını haklı kılar. Vicdanındaki soruları giderir. Seni – toplumca – iyi hissettirir.

Bak mesela "Kurtuluş Savaşı" anlatısına, ve İŞLEVİ NEDİR diye sor. Yedi düvel, kağnılar, iç ve dış düşmanlar, hain padişah, damatferit, ordularilkhedefiniz vs… Az düşün, ne anlatıyor? BUGÜNKÜ devletinin ve iktidarının hak olduğunu anlatıyor. BUGÜNKÜ hatalarının hiç mertebesinde olduğuna seni ikna ediyor. Dün Ermeniden gaspettiğin o tarla ile dükkânı sana helal kılıyor.

Taberi Tarihinin de öyle bir şeyi olmalı bence.

Ülkeler fethetmişsin, şehirler zaptetmişsin. Bunu yaparken de epeyce kırıp dökmüşsün. Şimdi bir hikâye anlatman lazım ki, yaptığının hak ve meşru olduğuna seni inandırsın. Seni bırak, yarın çocuğun gelip “ya baba biz neden böyleyiz” diye sorarsa, verecek cevabın olsun.

*

Devam ederiz bir ara. “İslam dini dediğin şey, o Resmi Anlatının ta kendisidir” diyeceğim sırası gelince. Linç ederlerse de kendi bilecekleri şey.

İtiraz üzerine yazdığım bir email.

Böyle bir hikâyeyi neden uydursunlar? Sonuçta İbn İshak da, Taberi de Muhammed’e taparcasına bağlı insanlar?

Hikâye 8. ve 9. yüzyılda zaten yaygın olarak bilinen ve kabul edilen bir hikâye olmasa, bu kişilerin kitaplarına girebilir miydi?

O tarihte de ahlaken problemli görülmüş olmalı ki tüm detaylarında bir “mazeret bulma” kokusu var. (Yahudi şeriatına göre haklıydı, Beni Kureyza düşmana katılmamıştı ama katılmayı tasarlamıştı, Hüyeyy zaten kötü biriydi, ölürken bile peygambere hakaret etti, Reyhane zaten inatçıydı İslamı kabul etmedi vs.) Taberi gibi insancıl ve akılcı biri, böyle bir hikâyeyi bir tür yolunu şaşırmış fanatizm ruhuyla, peygamberi “övmek” maksadıyla icat etmiş veya benimsemiş olamaz.

Hikâye Yahudi kaynaklarından aktarılıyor diyelim. Medine’de onca kişi neden Yahudi kaynaklarına itibar etmiş? Neden hikâyeyi inanılır bulmuş? “Yahudi dönmeleriydi onlar” filan deme, çünkü şaraptan dönme sirke en keskini olur.

26 Mayıs 2013

“Senin Ebene Sövsem Bu da Benim İfade Özgürlüğüm Değil mi?”

Bu memlekette insanların hakaret neymiş, küfür neymiş, düşünce özgürlüğü neymiş, hatta “düşünce” neymiş, bu konularda kafaları feci surette karışık. Mecbur, öğretmeye çalışacağız.

Hakaret mevzuundan başlayalım.

Sevan Efendi hakaret etmiş diyorlar. Peki Sevan Efendi herhangi bir kişiye veya zümreye edep dışı bir sıfat mı yakıştırmış, birinin ebesini düzmeyi mi önermiş, leşini köpeklere yedirmeyi mi tahayyül etmiş? Geberdiğinde senin için aşağılayıcı bir azap hazırladık diye tehdit mi savurmuş? “Amerikan uşağı, hain, siktir git vatanından” mi demiş?

Hadi diyelim aşağıda eklediklerim gibi renkli bir dil kullanmaya mizacı veya edebi müsaade etmedi, daha fanfinfon bir dille hakaret etti. Peki, Sevan Efendi herhangi bir insan zümresi hakkında herhangi bir yerde düşmanca bir his mi ifade etmiş? “Bütün ahlaksız şerefsiz tipler Budistlerden çıkıyor” mu demiş? Birilerinin yaşam tarzını veya huy ve kültürünü “Takunyalılar, cahiller, karafatmalar” diye aşağılamış mı? Bırak onu, ahalinin yüzde doksanının alkışlayacağı ucuz goller vardır, misal, “feministler kıllı olur” mu demiş, eşcinsellere laf mı söylemiş? On senedir yazdığım her cümle internette mevcut yahu, arayın bakalım bulacak mısınız.

Bir defasında pislik yapan birine alenen “ibine” dedim, gay arkadaşlar öfkelenip eleştirince, bir iki hık mık, sonra “haklı bunlar” deyip lafımı geri aldım, özür de diledim. Yakın devirde en büyük falsom odur, daha beterini bulamazsınız.

Sayfamda başkaları bu tür söylemlere girişince ne yapmışım onu da bilen bilir. Tartışmanın en sıcak anında bile birileri çıkıp kişileri ve grupları aşağılayıcı laflar etmeye başlayınca bir uyarılır, iki uyarılır sonra sayfamdan şutlanır. Aşağılamanın hedefi ister “Müslümanlar” olsun, ister “Türkler” yahut “sosyalistler” ya da “feministler.” Veya “Amerikalılar”. Ve hatta “Ergenekoncular”.

Bizim derdimiz insanlarla değil fikirlerle. İnsanların özünde iyi olduğunu, ancak yanlış fikirlerin peşinde yollarını kaybettiklerini söylüyoruz. “Gel birader, yanlış yoldasın” diyoruz. Doğru yola getirmeye çalıştığın biraderine neden küfredesin ki? Aptallık olur.

Örnek. “Feminizm faşist ideolojinin bir şubesidir” dersen bu hakaret değildir, çünkü “gel sevgili kardeşim vazgeç bu yoldan” mesajını taşır. Buna karşılık feministlerin şahsi ahvaline, kılığına, ahlakına, yaşam biçimine laf edersen hakaret olur. Yirmi küsur yaşımdan beri ne ağzımdan öyle bir laf çıkmıştır, ne aklımdan öyle bir fikir geçmiştir. Emsalleri de aynı hesap.

*

Ha peki, yeri ve zamanı gelince Türkçenin güzelliklerini kullanmayı seviyor muyum? Seviyorum. Birtakım iki yüzlü bürokrat bozuntuları, nefret ve önyargılarına yenilip, hayat boyu alınterimle ortaya koyduğum her şeyi yıkmaya kalkıştıklarında siktiri çektim. Doğrudur. İlgi çekmeye çalışan bir taşra politikacısı “ateistler tecavüze uğramış tiplerdir, yok edilmeli, ruh hastası, kişiliği bozuk” diye saçmaladığında, evet, “dalyarak” sıfatının yakışacağını düşündüm. ODTÜ kampüsünde etrafımı sarıp tehdit eden güruha, ehem, organik konuştum. Sokak çocukları gibi küfreden bir ayyaş şairin notunu”Götten İnciler” başlıklı blogumda teşhir ettim.

Sen bak ki, **bir**, şahsıma yönelik açık ve terbiyesizce bir saldırı olmadan hiç cevap vermiş miyim, ve **iki**, cevabımın her zaman muhatabımın saldırısından daha zarif, daha esprili ve daha zararsız olmasına özen göstermiş miyim. Ne demiş eski eskrim ustalarımız? Yarala ama asla öldürme!

Kaldı ki hakarete hakaretle cevap vermek Türk hukukunda sövme sayılmıyor. Cezası sıfır.

[Başka bir boyutu da var bu küfürleşme işinin, onu da müsaadenizle şey edeyim. Bu memlekette bir gayrimüslimle kavga edince (hatta kavga etmeden, durup dururken) soyuna, ırkına, dinine sövmek kadim bir

gelenektir. O kadar kanıksanmıştır ki çoğu insan farkına bile varmaz. Hulki Aktunç'un o sefil notundaki “anladikos” ibaresi var ya, mesela öyle. Ya da aynı blogda paylaştığım diğer mesajlarda üç lafın birinin “Ermeni” mevzuuna çıkması öyle. Gayrimüslimin bu pozisyonda cevap vermemesi, edebiyle susması beklenir. İşte o durum beni eskiden beri illet etmiştir. Lafı gediğine koymadan duramamam bazen bununla ilgilidir. Bir tür kültür hizmeti sayılır. “Şimdiki Ermeniler senin bildiğin gibi değil, kamyon altında kalır, laf altında kalmaz” fikrini yaymaya çalışıyorum belki, bizim Ermenilerin yüzde doksanını korkudan öleyazma raddesine getirme pahasına da olsa.]

*

Nedir benim esas kabahatim, onu da söyleyeyim, hakkaniyet yapmış olayım. Bazen fazla ukalayım. Muhatabıma tepeden bakıyormuş intibaını veriyorum. Akıllarını ve bilgilerini, hatta kişiliklerini küçümsediğim hissine kapılıyorlar.

Kabul edelim ki nahoş duygudur. Biri bana yapsa hiç hoşuma gitmez. Bi sürü insanın kudurmuşçasına bana kızmasının esas nedeni de bu duygudur sanıyorum. Ermeni olmam, iki Mustafalara laf sokmam, yahut yüzde yüz haklı olduğum bir kavgada çaresiz kalıp eski eşimi aşağılayan bir davranışta bulunmam değil.

Kızmakta haklıdırlar sanırım. Bir kişilik zaafıdır, düzeltmem lazım. Ama linç edilmeme yahut 13,5 ay hapse atılmama yeter sebep midir, ondan emin değilim.

Neden bi türlü aşamıyorum o kişilik zaafını, düşünmedim değil. Çok üstüme varıyorlar belki ondandır. Nefretlerini kolay bir galibiyete çevireceklerini sanıyorlar, o yüzden vurdukça vuruyorlar. Eh bende tank yok, tüfek yok, en büyük silahım aklım, bir de sivri dilim. Kendimi savunmak zorunda kaldıkça onlar ön plana çıkıyor. Onlar ön plana çıkınca daha beter kızıyorlar, daha beter saldırıyorlar. Saldırıya uğradıkça benim dilim sivriliyor. Fasit daire.

Halbuki şimdi Barış Süreci modası var, deneseler, “gel birader senle oturup bi çay içelim, derdin nedir anlatıver” deseler belki de mesele kalmayacak. Kavga edilmedikçe pekala mülayim, hatta bazen alçak gönüllü bir adam olduğumu görecekler.

29 Mayıs 2013

Sabah Gazete Okurken Aklıma Düşenler

"Eskiden kiremit imalathanelerinin bulunduğu, sonra saray bahçelerine dönüştürülen Tuileries…" demiş Eyüp Can, Paris'in göbeğindeki parktan söz ederken. Oha, nasıl fark etmemişim bunca yıl? Fransızca **tuile**, bildiğimiz "kiremit"; **tuileries** = kiremitçiler. Latincesi **tegula**, Fransızcada vurgusuz hecenin sessizi düşer, sözcük sonundaki dişil eki +a ise +e şeklini alır. Nitekim 12. yüzyıldaki en erken örneklerde *tiule* kaydedilmiş. 14. yüzyıldan itibaren i/u metateziyle *tuile* biçimi yerleşmiş.

İngilizceye Fransızcadan değil direkt Latinceden alınmış, 9. yüzyıldan itibaren örnekleri var. En eski metinlerde *tigule* veya *tegele*. Yaklaşık 1400'den itibaren, i'ye bitişen /g/ sesinin İngiliz dilinden düşmesiyle beraber, uzun î ile **tile**. Yüksek Almancada sözcük başındaki /t/ daima /ts/ sesine dönüşür, z ile yazılır. O yüzden **Ziegel**, "kiremit".

Latinceden Bizans Yunancasına da geçmiş. Besbelli bu kiremit hadisesini Romalılar keşfetmiş olmalı, öbür türlü Latinceden Yunancaya kolay kolay kelime almazlar. Genelde tersi olur, teknik ve ticari terimler Yunancadan Batıya akar. Bulabildiğim en erken örnek Manuel Moskhopoulos'un Philostratos sözlüğü şerhi, sene yaklaşık 1400. **Touvla** diye geçiyor, g > ğ > w evrimi tipik. Πλίνθος şerhi diye vermiş, yani "pişmiş topraktan yapma tabaka, tuğla". O zamanın tuğlalarını gördüyseniz bilirsiniz, aşağı yukarı 4-5 cm kalınlığında otuza otuz, kırka kırk kare şeklinde olur, şekil itibariyle kiremide yakın. Zaten İngilizce *tile* da hem kiremit hem yer karosu.

Türkçe **tuğla**, benim bulabildiğim kadarıyla, en erken Floransalı tüccar Argenti'nin 1533 tarihli Türkçe notlarında geçiyor. İstanbul "sokak Türkçesi" hakkında elimizdeki en eski ve en değerli kaynaklardan biridir. Belli ki tuğla o tarihte henüz yazı diline geçmemiş, ancak kozmopolit İstanbul'un günlük konuşma dilinde kullanılıyor.

Yavuz geliyor Yavuz

Yine Radikal'de, **Murat Yetkin**: "Yavuz'un İran'ın batıya ilerlemesini durduran ve Suriye'yi fetheden Türk (?) imparatoru olduğu unutulmamalı."

Hoppala, buyur buradan yak. Bu açıdan hiç düşünmüş müydük? Düşünmemiştik. Türkiye'nin bugünkü dış politika hedefleri ne? İran'ın batıya ilerlemesini durdurmak ve Suriye'yi fethetmek olabilir mi acaba?

Türk Nazizminin kaynakları

Sonraki sayfa, **Özgür Mumcu**, bazılarının şair ve filozof saydığı **Necip Fazıl Kısakürek**'ten alıntı. Siyasi ütopyasını anlatıyor hoca:

"Türk vatanının yalnız Müslüman ve Türklerle meskûn, yalnız Türkler ve Müslümanlardan ibaret hale gelmesi, hain ve muzlim unsurlardan baştan başa temizlenmesi için her türlü tedbir alınacaktır."

Tabi canıım, soykırım olmamıştır, olsa da münferit vakadır, zaten yapan da Osmanlıdır bugünkü Türkiyeyi bağlamaz. Değil mi?

Geçen gün de **Molla Davudzade Mustafa Nazım** diye birinin 1913'te yazdığı **Rüyada Terakki**adlı romanı okudum yarısına kadar. (Kapı Yayınları 2012). Vatanî-hamasî ve terakkici bir bilim kurgu romanı, galiba Türkçede ilk, ana fikirleri Jules Verne'den aparmış. Yazara göre Türkiye'nin önündeki en büyük tehlike ve geçmişindeki en büyük hata neymiş?

"Efendim siz kuvvetinize güvenerek Asya'da, Evropa'da, Afrika'da birçok memleketler zapt etmişsiniz. (…) Fekat asla düşünmemişsiniz ki, feth ve istila etmiş olduğunuz bu yerlerin ahalisi hep anasır-ı muhtelifeden mürekkeptir. Bunlar ekseriyetle kendi muhitlerinde baki kaldıkça, bir fırsat buldukça menfaat-i milliyelerini nazarı dikkate alarak istiklallerini isteyeceklerdir. (…) o kadar kan dökerek zapt etmiş olduğunuz memalik-i Osmaniyeyi yine kan dökerek Osmanlıların elinden alacaklardır." (sf. 16-17)

Kutlu çapul haftası

"Konstantiniyye'yi alan asker ne kutlu askerdir" ne demek? Konstantiniyye o tarihte dünyanın en zengin ve en büyük kenti. Yağlı lokma. Ola ki aldın,

adam başına eline geçecek ganimetin haddi yok. Eğer gasp ve talan mesleğinde isen, meslekî kariyerinde bundan öte bir hedef, bundan büyük bir ödül olabilir mi?

Adamın kullandığı “kutlu” kavramını biri bana açıklasın. Somali korsanlarının şecaat anlayışından farklı bir boyutu var mıdır?

Arabistan’da bugün adamın biri çıkıp “İstanbul’u alan asker ne kutlu askerdir” dese tepkin ne olur?

30 Mayıs 2013

“Ama Örtmenim Musa da Yapıyoo”

Bu da yeni itiraz hattı. Diyorlar ki neden sırf Muhammed’le kavga ediyorsun? Adalet bu mu? Beni Kureyza’dan söz ederken hani Eski Ahit peygamberlerinin kestiği kavimler? Hani Amalekîler, Yebusîler, Midyenliler? İsa’nın yedi bin kişiye balık ekmek yedirdiğine inandın da Muhammed’e bir vahyi mi çok gördün?

Hem bunu söyleyenler cühela tayfası değil, bayağı aklı başında insanlar. İnanın bazen ümitsizliğe düşüyorum. Şelaleye doğru hızlanan bir derede akıntıya kürek çeker gibi hissediyorum.

*

Tam elli yıldır tarih okuyorum.[79] Tarihteki sıradışı adamlarla boğuşan yazarları da – Sophokles’inden Carlyle’ına, Mario Vargas’ına kadar – hatmetmişliğim var. Muhammed’in yaptığına anlayışla, ironiyle, hatta şefkatle bakabilecek kadar perspektifim oluşmuştur sanırım. Musa’dan daha mı gaddardı? Sezar’dan daha mı oportünistti? 8. Henry’den daha mı şehvet düşkünüydü? Gandhi’den daha mı çok masumun kanına girdi? Herhangi bir devlet kurucusundan daha mı zorbaydı? Hiç zannetmem.

Peki, Tanrıyla konuşmuş ya da konuşmamış olması çok mu ilgilendiriyor beni? Zerdüşt, Akhilleus, Assisi’li Francesco ve Mormonluğun kurucusu Joseph Smith de Tanrı(lar) ile muhatap olduklarını iddia etmişler. Siena’lı Azize Katerina İsa ile gerdeğe bile girmiş. Onlar aleyhine atıp tuttuğumu duydunuz mu hiç?

İtiraf edeyim, tanrı(lar) ile muhatap olan insanlar, diğerlerinin çoğundan daha fazla ilgilendiriyor beni. “Geçen gün televizyonda ne diyordun, şimdi ne diyorsun” diye heyecan yapmayın hemen, ne dediğimi biliyorum. Allahla kontak kuranları, hayat boyu hamburger yemekten öte bir iş yapmamış olanlara tercih ederim.

Tarihteki kötülüklerin veya absürdlüklerin çetelesini mi tutmak maksadım? El insaf, bunca zamandır izliyorsunuz yazdıklarımı. Üç tane iç savaşın

içinde bulundum, profesyonel katillerle arkadaşlığım var diye anlattım kitabımda. Aklınız alıyor mu, “ıyy, ama Muhammed adam öldürmüş” diye ahlak krizi yapacağımı? Barış kumrusu filan mıyım ben, barbie bebekle mi büyüdüm?

O kadar basit bir şey ki söylediğim, hayret ediyorum nasıl anlaşılmaz.

BUGÜN ve BURADA, benim muhataplarım arasında, epey bir kesim,

BİR: Muhammed’i hakikatin ve ahlakın mutlak referansı sayıyor;

İKİ: daha vahimi, insanları “bizler” ve “ötekiler” olarak ayırmak için Muhammed’e itaati baz alıyor; en ötekisever ve en empatici olanlar dahi bunu yapıyor;

ÜÇ: en vahimi, o referansı reddeden veya aleyhinde argüman serdedenleri, kâh şiddet diliyle, kâh alınganlık ve duygusallık diliyle susturmaya çalışıyor.

Mesele bu. Davam 1400 sene önce ölmüş gitmiş bir adamla değil, bu arkadaşlarla.

Bir gün Musa’yı veya İsa’yı kullanarak beni susturmaya veya gözümü korkutmaya çalışanlar olursa, peki, o zatı muhteremlerin de zannedildiği kadar matah şeyler olmadığını anlatmaya çalışayım. Ama öyle bir şey yapan yok ki? Bir kişi bile çıkmadı bugüne dek beni Zerdüşt’le korkutmaya çalışan, ya da Joseph Smith’e laf edersen senle ebediyen küsüz diye atarlanan. O zaman ne uğraşayım? Çeşit çeşit inanç var dünyada. Öğrenir, istifade ederim. Mizah duygumu söndüremem belki, ama acı bir söz söylememeye gayret gösteririm.

*

Muhataplarımdan üç beş kişi yarın çıkıp, “hımm, haklısın ya Sevan, bu Muhammed pek fenaymış, şimdi anladım” dese ne olur biliyor musunuz? Külahları değişiriz. “Tarihte hiç kimse siyah beyaz değildir, bak o dönemin

koşulları, şu sebeple öyle davranmış olması makul” filan diye öyle bir savunurum adamı ki aklınız şaşar.

Altı yaşında kızla nikâh kıydı, dokuz yaşında yatağa aldı, yuh, diye baygınlık geçirenler var. Ben mesela onlardan değilim. İnkâr ve tevil edilen olguları saydım, o kadar. O kademe önemlidir, onsuz olmaz. Ama o kademeyi bir geçelim, başka açılar da var gözden geçirecek. Misal: Neden hem Ebubekir’in hem Ömer’in kızlarıyla evlendi? Neden Hafsa’yı alınca Aişe ile, yaşına rağmen, yatması gerekti? Kıtıpiyos bir ahlakçılıktan daha ilginç değil mi bu sorular?

Eleştirdiğim şey, ahlak felsefesini bir kişi ve bir aidiyet üzerinden kurmaya çalışanlardır. Onların ahlaksızlığını, onların kaçınılmaz olarak içine düştüğü riya tuzağını teşhir etmeye çalışıyorum. Hepsi o kadar.

31 Mayıs 2013

Her Başbakan İstifayı Tadacaktır

31 Mayısta başlayan Gezi olayları, ülkenin gündemini bir anda başka bir yöne çevirdi. Siyasi kutuplaşma, uzun zamandan beri görülmemiş bir keskinliğe ulaştı.

Bu yeni ortamda, alışık olduğum "onu da almayayım bunu da" pozisyonunu kısmen terk edip, siyasi otoritenin kibrine karşı açıkça tavır alma gereğini hissettim.

Bu yazı üçbuçuk yıl aradan sonra Taraf'ta yayımlanan ilk makalem oldu.

Bu hükümetin memlekete büyük hizmetleri dokundu dedim. Açımlayayım.

BİR: Memleketi **yeniçeri işgalinden** kurtardı. Dünya durdukça hayırla yadedilecek bir iştir. Ülkeye yapılabilecek en büyük hizmetti. Allah kendilerinden razı olsun.

İKİ: Milli geliri üçe katladı. Evet konjonktür iyiydi, temelleri de Kemal Derviş attı, kabul. Ama bu hükümet de cesur ve büyük adımlar attı, bürokrat korkaklığına teslim olmadı. En önemlisi: yatırımdan korkmadı. **Viyk viyk öten entel takımına** çok kulak asmaması da iyidir bence. Yumurta kırmadan omlet yapılmaz.

ÜÇ: Kürt meselesini hale yola koydu – gibi. Gerçi çok gecikti, yol boyu saçma sapan işler yaptı. Halâ da mevzuyu nasıl bağladıkları tam belli değil. Ama eskilerin yapamayacağı işti, bunlar yaptı görünüyor.

DÖRT: Müsaadenizle bu da bence önemli. İlk kez bir TC hükümeti bu ülkenin gayrimüslimlerine **düşman esiri muamelesi** yapmadı. "Biz" demeye gönülleri razı olmadı gerçi, olmaz da, ama en azından "biz dostuz yabancı" moduna geldiler. Bu da az şey değil, şükranı hak eder.

*

İki tane de ölümcül zaaf var anılması gereken.

İlki yapısal. AKP kadrolarının malul olduğu **İslamcı dünya görüşü**, yapısı gereği anti-demokratik ve bölücü bir ideolojidir. Çoğulculuğu içine sindirmesi güçtür; tarihin anılarını üstünden atması daha da güçtür. Çare yok, buna alışacağız. Çünkü ufukta alternatif yok. Kâh dostluk ve irşad ile, kâh diş gösterip hırlayarak, zararı asgaride tutmaya çalışmaktan başka yol görünmüyor şimdilik.

İkinci zaaf konjonktürel. **Başbakanın son kullanım tarihi geçmiştir.** Son iki üç yıldır sergilediği tavırlar, gerçekle bağını koparmış bir iktidar hastası tablosunu çizmektedir. Herkes için tehlikelidir. Düzelme ihtimali yoktur. Sanırım bir çare bulma zamanı gelmiştir.

“Gücünün doruğunda” demeyin bana sakın. Liderin kendinden en emin, kibrinin en şahlanmış göründüğü an, bazen en zayıf olduğu andır. **Çavuşesku’nun son balkon konuşmasını** anımsayın. Honecker’in Berlin Duvarında göstericilere ateş açma emrini verdiği günü düşünün. Macbeth’in ve III Richard’ın sonlarını okuyun. Aleme meydan okurken, ayakları altından toprağın kaydığını fark edemeyecek kadar körleşmişlerdi.

Dikkatle izleyin: ne kadar yalnızlaştığını görürsünüz. Cumhurbaşkanı ile köprüler atıldı. Zaman gazetesi muhalefete geçti. **Siyasi rüzgârın her devir şaşmaz göstergesi**, **Nazlı Ilıcak,** yön değiştirdi. Bülent Arınç kâh öyle kâh böyle konuşup araya gittikçe netleşen bir mesafe koydu. Öteki bakanlar, siyasi konularda mutlak sessizliğe gömüldü. Polisle başbakanlık arasında adı konmamış bir savaş var. Bisküvi devleri başbakanla selamı sabahı kesti. Partinin İzmir’deki tek umudu, Ertuğrul Günay, kazan kaldırdı. Taraf gazetesi kaybedildi. Cem Yılmaz’ından Baskın Oran’ına, Cemil İpekçi’sine dek dün her türlü hakareti göze alıp başbakanın yanında duran kanaat önderleri, üçer beşer, “buraya kadar” noktasına geldiler.

Sahibinin sesi kontenjanından Bekir Bozdağ hariç, yanında bir Allahın kulu kalmadıysa bu maçı nereye kadar götürebilirsin?

*

Yalnızlaşmanın sonucu ne olur? Arz edeyim.

Suriye politikan fiyaskoya dönüşür. Reyhanlı’da dünyayı kandırmaya yeltenip başaramazsın. Düne kadar besleyip palazlandırdığın grupları “terörist” ilan etmek zorunda kalırsın. Suriye’deki adamlarına **Cenevre bileti** dahi aldıramazsın.

Zihnin bulanır, alkol yasası gibi bir saçmalığa imza atarsın. Toplumun bir yarısına hiçbir tatmin ve menfaat sağlamadan, öbür yarısını kudurtmayı başarırsın. Tek hamlede, Türkiye’nin yabancı sermaye nezdindeki güvenilirliğini sıfırlarsın.

Aklın şaşar, yaptığın köprüye milletin bir yarısının Drakula saydığı birinin adını verirsin. Dostun düşmanın apışıp kalır; sen halâ marifetmiş gibi babalanmaya devam edersin.

Taksim hadisesinde, basiretsizliğin dibini boylarsın. Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı’nın zarifane söylediği gibi, kırk yıl gelse bir araya gelemeyecek kaç tür siyasi akım varsa, LGBT’sinden BDP’sine **İslamcısından postalcısına kadar**, birbiriyle buluşturursun.

Sevan Nişanyan’ı **din şeysinden mahkûm ettirmenin** akıl kârı olmadığını idrak edemezsin.

*

Yazık. Hiçbir zaman sevemediysek de, bir zamanlar takdir ettiğimiz bir politikacıydı halbuki.

2 Haziran 2013

Dalyarak Risalesi: AKP’li Macit Konuştu, Dilbilim Kazandı

AKP Ankara il başkan yardımcısı Mahmut Macit, halkın dini duygularını aşağılamaktan hüküm giyişimden bir iki gün sonra paylaştığı bir tweet’te “Kişiliği bozuk ateist geçinen tiplerin ülkemde hala dinime küfretmesi kanıma dokunuyor. Tecavüze uğramış bu tipler yok edilmeli“ demişti. Buna cevaben yazdığım tweet’te kullandığım bir sıfat sosyal medyada yankı buldu.

Dalyarak ne kadar eskidir, kestirmek zor. Bula bula Engin Ardıç’ın 1987 tarihli bir makalesinde buldum, orada da yüzü tutmamış, “dalyaprak, daltarak” diye cilve yapmış. A. Fikri’nin Lugat-ı Garibe’sinde (1889), Mihailov’un İstanbul argosu sözlüğünde (1930), Osman Cemal Kaygılı’nın Argo Lugati’nde (1932) yok. Oysa benim çocukluğumun sokaklarında (1960’lar) yaygın bir deyimdi diye hatırlıyorum. **Daltaşak** versiyonu da ayrıca mevcuttur.

Dallama bunun az kibarize halidir. O biraz daha yaygın olarak matbuata yansımış. 1940’lardan örneğini buldum. 1990’lardan itibaren Cumhuriyet gibi ağırbaşlı gazetelere bile sızmış tek tük. 1940’larda dallama varsa, dalyarak daha eski olmalı diye akıl yürütebiliyorum.

Ahmet Vefik Paşa lugati (1876) **daltaban**’a yer vermiş, “pabuçsuz, ayak takımı” demiş. Sanırım burada dal+ birimini “yalın, çıplak” anlamında yorumlamış. Yaygın bir görüştür, ama bana pek inandırıcı gelmiyor. Bana sorarsanız daltaban da burada dalyarağın evcilleşmiş halidir. Yani Vefik Paşa zamanında daltaban varsa, dalyarak haydi haydi vardır bence.

Meninski sözlüğünde (1680) **dalkılıç** var, dal دال maddesi altında, “*vibrato gladio*” demiş, yani “kılıcını sallayarak veya çırparak”. **Dalkavuk** var, “kavuk sallayan, müdahin” diye Türkçe şerhetmiş. “Kavuk sallamak” Türkçede 20. yüzyıla dek yaygın deyimdir. “Evet efendim, haklı buyurdunuz efendim” diye kafa sallayarak amire yağ çekme anlamında kullanılır.

Yarak, malum, Türkçe: “1. her türlü gereç, donanım, armatür,” dolayısıyla “2. silah, kılıç,” dolayısıyla, 3. güncel anlamı. **Dalyarak** o halde aşağı yukarı dalkılıç ile aynı anlamda. **Dalyatağan** da var, misal Enderunlu Vasıf’tan: “Daye-i Cezair-i nazmım ki felekte/keşti-i beyanımda suhan dal yatağandır”. Eski zaman megalomanları bugünkülere fark atarmış, breh.

Peki dal ne demek? Ağaç dalındaki dalla alakalı olmadığı belli. Ama ne?

*

Türkiye Türkçesindeki *dal* Eski Asya Türkçesinde *tal* olur, oradan arayalım. **Talmak,** Divan-ı Lugat-i Türk’te (1070) yok. Clauson’a göre Eski Uygurcada “bayılmak, bilincini yitirmek” anlamındaymış. Çağataycada (15. yüzyıl) “hasta olmak, bitap düşmek.” Kitab-ül İdrak adlı Kıpçakça sözlükte (1312) yine “bitap düşmek”. Ama Rumîler (yani Anadolulular) “suya dalmak” anlamında da kullanır diye ayrıca belirtmiş yazar. Buradan bize ipucu çıkar mı? Çıkmaz, sanmam.

Ama Divan-ı Lugat-i Türk’te başka şeyler de var. Mesela. **Talğan**: tutarık adı da verilen sara hastalığı, ki titreme ve çırpınmayla gelir. **Talğurmak**: içi bulanmak, midesi altüst olmak.**Talbınmak** veya **talpınmak**: kuşun veya suyun çırpınması. **Talpışmak**, kanat çırpışmak veya deniz dalgalanmak. **Talkıtmak**: hayvanın sırtındaki yükü dürterek yerleşmesini sağlamak demekmiş; ayrıca defetmek, savmak, bir işi önemsemeyip ertelemek. Hımm, bizim “sallamak” dediğimiz şey değil mi? **Talka**: koruk, veya koruk salkımı. Acaba bunun da esas anlamı *salkım* mıdır, Farsça *âveng* karşılığı, sarkan ve sallanan şey?

Bunların hepsinin ardında ben “sallamak, çırpmak” anlamına gelen bir *tal- fiili görüyorum, acep yanılıyor muyum? Orta Asya Türkçesinde 11. yüzyıldan önce kullanımdan düşmüş, ama belli ki türevleri kalmış.

Nitekim ahanda burada, Tarama Sözlüğü II.983, 15. yüzyıldan Anadolu Türkçesi örneği: “Bir nesneyi el ile yukarı kaldırıp dalmak? (dallamak? طالمق) ve sallamak, ağır mı veya yeğni mi göreyin deyü”. Deyim *dallamak ve sallamak*, eline alıp tartmak demekmiş. Yeğni, “hafif”in Türkçesi.

O halde: *dalkavuk* = kavuk sallayan. *Dalkılıç* = kılıç sallayan. *Dalyarak* = yarak sallayan. Ki güzel Türkçemizde buna **salak** veya **sallak** da denir. Meninski, col. 2922, bu son sözcüğü "*priapus*" diye çevirmiş,ki tam manasıyla uyar.

*

"Denizde çalkantı" anlamında **dalga** sözcüğü Türkiye Türkçesine mahsus. En erken örneklerde **dalaz/talaz** görülüyor: "geldi ol gemilere bir katı yel ve geldi anlara talaz/dalaz her haraftan," yaklaşık 1430'lardan. **Dalazlanmak/talazlanmak** "dalgalanmak" 19. yüzyıla kadar yaygındır; Anadolu ağızlarında hala tek tük kullanılır. Yine 15. yüzyıldan itibaren **dalğa/talğa**: "fetret ola dalğalıkdur rûzigâr / âdemî endîşe kılur hûr u zâr". Kitabül İdrak'ın 15. yüzyılda yazılmış Kıpçakça haşiyesinde de **talğa** geçiyor. Bunlarla çağdaş Çağatay Türkçesinde tercih edilen biçim ise **talğak**: "talğak ve tûfan ve yağın ve çapkun bolur".

Eski Ortaasya Türkçesinde bunlara yakın veya eşdeğer bir sözcük yok. Sonradan çıkmış bir tabir diyeceğiz, ama yok, o da değil. Çünkü Moğolca **dolgiya** = dalga. **Dolgi-** fiili "dalgalanmak, sıçramak, çırpınmak".

Türkçe sözcüğün Moğolcadan alıntı olması akla yakın değil, Moğolcanın Türkçeden alınmış olması daha bir mümkün. Eee, o zaman? Oğuzca ve Kıpçakçanın atası olan Eski Batı Türkçesi ile Moğolca arasında bir köprü mü var? Orta Asya Türkçesini nasıl baypas etmişler? Anlamak zor. Hem bu tek örnek değil, sekiz on tane daha sayabiliyorum böyle, Oğuzca ve Anadolu Türkçesi ile Moğolca arasında ortak olup, Eski Orta Asya Türkçesinde bulunmayan kelime.

8 Haziran 2013

“Kimse Ecdâdımız Çapulcu Değildi Demesiin”

Başbakan Erdoğan’ın Gezi Parkı eylemcilerini “çapulcu” olarak nitelemesi üzerine.

Çapmak Eski Türkçe. Divanı Lugati Türk (sene 1069), Uygurcada “vurmak” anlamına gelir demiş. **Çapılmak** “boynu vurulmak”, **çapıtmak** “vurdurmak”, **çaptırmak** “boynunu vurdurmak”. Kaşgar lehçesinde ise sadece “sıva vurmak” anlamında kullanılırmış. Ayrıca “suda yüzmek” ve “kamçı vurmak” anlamları da var. Tümünde ortak fikir sanırım “şlap” diye bir ses çıkararak vurmak. Buna benzeyen fiiller Eski Türkçede dört tanedir, **çalmak, çakmak, çapmak, çatmak**. Yaklaşık benzer anlam sahaları vardır. Dördü de kısmen (tamamen değil) onomatope özellikleri gösterirler. Ses yansımalı sözcük yani, *çatır çatır, şaklatmak, şaplak, şappadanak* filan benzeri.

Türkiye Türkçesinde en erken devirden itibaren çapmanın yanısıra **çarpmak** biçimi görülmüş, zamanla öbürünü marjinalleştirip egemen olmuş. Aradaki r’nin nereden çıktığını bilmiyorum. Münferit olay değil, Eski Türkiye Türkçesi **sepmek** > **serpmek**, ETTü **kıpmak** >**kırpmak**, ETTü **çıpmak** > **çırpmak** gibi paralelleri var. R sonradan mı türedi? Yoksa r asli idi de bazı lehçelerde düştü mü? Meçhul.

*

Batı Türk dillerinde ilave anlam belirmiş ve ön plana çıkmış. Erken Türkiye Türkçesinde **çapmak** çoğu yerde “at koşturmak, dörtnala gitmek, tezitmek”, dolayısıyla “akın etmek, yağmalamak”. Dede Korkut’ta bu anlamda 42 defa geçiyor. Erken Kıpçakça metinlerde hakeza. Farsça *tâzîden* eşdeğeri olarak kullanılmış. [Farsça fiilin de “hızlı gitmek, seğirtmek, akın etmek, talan etmek, vurkaç hareketi yapmak” gibi anlamları vardır. İranlılar ta eski çağlardan beri Bedevi Araplara *tâzî* ya da (doğu lehçelerinde) *tâcik* derler, “akıncı, yürük” anlamında.]

Türevleri: **çapar** “postacı, ulak”, **çapkun** “baskın, süvari akını”, **çapnı** “akıncı, çapulcu”. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde **Çepni** diye bir Türk boyu vardır, komşuları tarafından pek sevilmezler, isimleri muhtemelen buradan.

*

Çapağul sözcüğüne en erken 15. yüzyıl başlarında Çağatay Türkçesinde rastlıyoruz:*"Türkmânlarnınğ mahallesinge çapağul saldılar."* Türkiye Türkçesinde yakın döneme dek **çapkın/çapkun** tercih edilmiş. Mesela Solakzade (1644): *"Nice bin ceng-cûyan ile Azerbaycan üzerine çapkun etmeğe ferman buyurulmuş idi."* **Çapûl** veya **çapaul** galiba 18. yüzyıl sonlarından önce pek görülmemiş. Burhan-ı Katı'da geçiyor, 1797. Sonra Enderunlu Vasıf, 1800 civarı: *"Gerdeninde beklesin benğler misâli karağûl / Çeşm-i Tâtârınla kıl sâmân-ı uşşâkı çâpûl".*

[Karağul/karakol burada "nöbetçi, gözcü". *Sâmân* = hazine. *Uşşâk* = aşıklar. "Gerdanındaki benler nöbetçi dursun, Tatar gözlerinle aşıklarının varını yoğunu talan et" demek istemiş. O zamanın aşkları vahşiymiş.]

+Ağul eki ne? Türkiye Türkçesinde ve Eski Ortaasya Türkçesinde böyle bir yapım eki yok. Ancak Moğolcada yaygın bir ekmiş. Moğol imparatorluğunun gölgesinde şekillenen Çağatay Türkçesinde de bir ara epeyce kullanılmış.

Türkiye Türkçesinde bu ekle yapılan üç kelime biliyoruz. İkisi Moğolcadan direkt alıntıdır. **Karağul > karakol,** Moğolca kara- "bakmak" fiilinden, "bekçi, nöbetçi".[80] **Yasağul > yasavul**, Moğolca yasa- fiilinden, "yasakçı, zaptiye". Her ikisi de tipik, 13. yüzyılda Moğolcadan alınan tüm sözcükler gibi askerî ve idarî yapılanmayla ilgili. Buna karşılık **çapağul > çapul** sanki Moğolca değilmiş gibi duruyor. Moğolcada böyle bir fiil kökü bulamadım. Tatarca yahut Çağatayca gibi bir melez alanda türemiş olmalı belki de. Vasıf'ın yukarıdaki beyti de bu yöne işaret ediyor sanırım.

*

Çapulcu tam anlamıyla "akıncı" demek o halde. Arapçasıغضو ("akın etmek, dörtnala saldırmak") kökünden **gazî** olabilir pekalâ. Gezi gazileri? Neden olmasın. Hem Türk, hem İslam geleneğine uygun.

12 Haziran 2013

Çoğunluk Yetmez

Demokrasilerde yönetmek için birtakım kalabalıkların desteğini almak yetmez. Yüzde elli artı birin desteğini almak da yetmez. Geri kalanın – desteğini olmasa da – rızasını almak gerekir. "Sevmedik adamı ama napalım, kısmet, bu da geçer" deyip boyunlarını bükecekler. Yoksa işler sarpa sarar, kan dökülür. Yönetemezsin.

Demokrasilerde devlet yönetmenin büyük sırrı budur. Hatta galiba, her türlü devlet yönetmenin sırrı budur. Seni bilfiil destekleyenler, senin uğruna canını verecekler her zaman küçük bir azınlıktır. İşler çatışma noktasına varınca belki işe yararlar; belki de yaramazlar, belli olmaz. Ama farzet ki azınlık değil kahredici çoğunluk olsunlar; bir emrinle memleket sathını kaplayacak sayılara sahip olsunlar. Gene yetmez. Esas önemli olan ötekileri yönetmektir. Emir verdiğinde, fazla mırıldanmadan itaat etmelerini sağlamaktır. Bu sanatı biliyorsan, gitme günü geldiğinde, arkandan "iyi yöneticiydi" derler. Bilmiyorsan, istediğin kadar usta ol, sonunda araba devrilir.

Devlet yönetmek sonuçta güç meselesidir, evet. Ama asıl marifet bunu gözden saklayabilmektir. Gerekirse canına okuyabileceğin insanlara, rica ve rıza ile iş yaptırabilmektir. Bunun adına meşruiyet denir, konsensus denir. Çinliler daha şairane, "Gök Tanrının kutsaması" 天命 derler. İnce ince ipliklerden örülmüş bir yalan âlemidir. Ama o âlemin zarını yırttığın zaman geriye çıplak et ve kan kalır.

Demokrasiden çıkıp diktatörlük yoluna sapanlar, o sırrı anlayamayanlardır. "Bütün Almanya beni seviyor, bütün Münih benim emrimde, düşmanlarım halkın düşmanıdır" dediği gün, Hitler için yolun sonu görünmüştü. Çünkü "ötekileri" insan olarak algılama yeteneğini kaybetmişti. O yeteneği yitirenleri tanrılar affetmez diye kaç kez söylemiş eski zaman bilgeleri.

14 Haziran 2013

Glorious Revolution

İngiltere kralı II. James 1685'te tahta geçti. Katolik olduğu ve ağabeyinin mutlakiyetçi politikalarını sürdürdüğü için ilk günden itibaren dirençle karşılaştı.

1686'da Monmouth isyanının bastırılmasından sonra ülkeye aldatıcı bir sessizlik hakim oldu. James 54 yaşındaydı ve oğlu yoktu. İlk eşinden olan kızları Protestandı. "Bu da geçer yahu" dediler, beklediler.

Beklenmedik bir şey oldu, 10 Haziran 1688'de Kraliçe Mary bir erkek evlat doğurdu. Bardağı taşıran damla buydu. İki hafta sonra ülkenin önde gelen soylularından yedisi bir mektup yazarak kralın damadı olan William'ı tahta geçmeye davet ettiler. James esip üfürdü. "Dış mihraklar" ve "yabancı komplolar"dan söz etti. Kraliyet ordusunun ayaklanmacıları böcek gibi ezeceğinden dem vurdu. Birkaç ay sonra kaçmak zorunda kaldı. Kaçarken yakalandı. Ama William gerginliği sürdürmek istemediği için, tutuklu olduğu yerden yine kaçmasına göz yumdular.

1688 devrimi – Glorious Revolution – İngiltere'de parlamenter demokrasinin Miladı kabul edilir. O tarihten bu yana İngiltere kralları bilfiil iktidarı kullanmaya teşebbüs etmemiş, simgesel birer hakem olmakla yetinmişlerdir.

*

Prensin doğumunun bizdeki eşdeğeri sanırım Başkanlık mevzuunun açılmasıydı. 12 seneye kadar kimsenin çok büyük itirazı yoktu. Ama bir on sene daha uzaması ihtimali insanları yıldırdı. "Yeter gayri" diyenlerin sayısı aniden arttı.

Bakalım bizde o mektubu kimler yazacak, ne zaman yazacak.

16 Haziran 2013

Senin Peygamber, Benim Peygamber

“Hz. Muhammed cinsel, siyasi ve ticari rant sağladı... Hz.İsa kendini Allah'ın oğlu ilan ederek ne elde etti?” diye soran Kerem Mazı’ya cevap.

İdam edildi. Ciddi bir farktır. Ayrıca yaşarken mal mülk ve servet elde ettiğine, kervan vurup yağma yaptığına, siyasi rakiplerini öldürttüğüne, devlet ve ordu kurduğuna, köle edindiğine, savaş ganimetini paylaşmak için kurallar koyduğuna, 11 veya 13 kişilik harem kurduğuna, karılarıyla ilişkilerini düzenlemek için Allah'tan vahiy indirdiğine dair bilgi yoktur. Mütevazı bir dervişti ve öyle kaldı. Mütevazı dervişler saçmalamaz diye bir kural yok tabii, ama onları eleştirirken, evet, farklı kriter kullanmak lazım.

Birkaç gün sonra.

Din bilginleri ve Ferisiler, zina ederken yakalanmış bir kadın getirdiler. İsa’ya, “Rabbi, bu kadın zina ederken yakalandı” dediler. “Musa, Yasa’da bize böyle kadınların taşlanmasını [recm edilmesini] buyurdu, sen ne dersin?” İsa doğruldu ve “İçinizde kim günahsızsa, ilk taşı o atsın!” dedi. Bunu işittikleri zaman, yaşlılardan başlayarak birer birer dışarı çıkıp İsa’yı yalnız bıraktılar. İsa kadına, “Kadın, nerede onlar? Hiçbiri seni yargılamadı mı?” diye sordu. Kadın, “Hiçbiri, Efendim” dedi. İsa, “Ben de seni yargılamıyorum” dedi. “Git, ve artık doğru yoldan ayrılma!” (Yuhanna 8:4-11)

Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın yargısı konusunda o ikisine merhamet göstermeyin. Onların azabına, müminlerden bir topluluk da şahit olsun. Zina eden erkek, ancak zina eden veya müşrik kadınla nikâhlanabilir. Zina eden kadın, ancak zina eden veya müşrik olan erkekle nikâhlanabilir. [Aksi] müminlere haram kılınmıştır. (Nur suresi, 2-3)

Ahlakın temeli insan sevgisidir; diğerini insan olarak algılayabilme yeteneğidir.

Ahlak ile ahlaksızlık arasındaki farkı bundan daha net bir şekilde ifade eden bir başka örnek düşünemiyorum.

17 Haziran 2013

Ateist Bir Ahlak

Ahlak normları şüphesiz insanlığın tecrübelerinden türer. Zina [doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştığı döneme dek] tüm toplumlarda ciddi bir suç/günah sayıldıysa elbette [en azından kısmen] haklı bir gerekçesi vardır diyeceğiz.

Ahlak normlarının a) bir koda, b) bir lidere, c) bir cemaate endekslenmesidir tehlikeli olan.

Bir koda (kutsal kitaba/yasaya) bağlanan ahlak, birilerinin "ahlaksız" olarak tanımlanması sonucunu doğurur. Zulmün en korkuncu ve en beyinsizi, kendini ahlaklı sayanların "ahlaksız" diye damgaladıklarına yönelttiği zulümdür. İnsan yüreğinde zulmü bastıran ve yumuşatan tüm mekanizmalar, o noktada iflas eder.

Yanılmaz sayılan bir lidere veya grup aidiyetine bağlanan ahlak, "bizden" olmayanların ahlak nesnesi olamayacağı anlamına gelir. Dolayısıyla onlara yapılacak her türlü zulmü ve alçaklığı meşrulaştırır. "Biz" kardeşiz. O halde "onlar" (kâfirler, barbarlar, Ziyonistler vb.) kahredilmeli.

Müslümanlık, kitap-peygamber-cemaat üçlemesini aşamadığı sürece ancak ahlaksızlık ve zulüm doğurur derken bunu kastediyoruz.

Çağdaş bir ahlak teorisi ancak ateizm üzerine inşa edilebilir derken de bunu kastediyoruz.

"Bana kötü ahlaklı olmayı emreden bir din gösterebilir misiniz?" diye sorarak itiraz eden Süleyman Şahin'e cevaben.

Peki bana kötü ahlaklı olmayı emreden herhangi birini gösterebilir misiniz? Sokrates? Nietzsche? Bakkal Ahmet Efendi?

26 Haziran 2013

Tevrat Daha İyi

İncil (Yeni Ahit) ahlaken Kuran'dan daha iyi ise, Eski Ahit'e ne diyeceksin diye soran bir arkadaşa email.

Tevrat (Eski Ahit) bence Kuran'dan daha güzel – daha okunası – bir kitap. Ahlaki içeriği feci derecede ilkel; yani yol gösterici olarak değeri bence zayıf. Buna karşılık,

a) tutarlı bir tarihî anlatım var, muazzam dramatik olaylar, anlaşılır bir insani dille ve keskin gözlem gücüyle anlatılıyor,

b) Davut mezmurları lirik edebiyatının başyapıtları arasındadır,

c) Nuh, Süleyman, Eyüp, İlyas, Yeşaya, Yeremya gibi son derece "gerçek" ve ilginç karakterler gırla.

Kuran'da doğru dürüst bir ahlaki öğreti olmadığı gibi, ne anlatım tutarlılığı/ustalığı var, ne karakter var, ne dram var. Başı sonu belirsiz, tekrarlarla dolu bir çorba gibi geliyor bana. Belki de tarafgir olduğumdandır.

Cevap şahane.

"Bir de şunu düşündüm. İncil ya da Tevrat seni şundan rahatsız etmiyor olabilir. Tevrat'ta çok az ayet dışında insanlar konuşuyor. Bariz bir sekilde hamasi dozu çok yüksek bir tarih kitabı gibi. Ne kadar Allah adına hüküm beyan eden cümleler olsa da sen orada bir yığın insanın sesini duyorsun. İlgi çekici bir yığın detayla dolu antik bir efsane kitabı gibi. İncil'de yoğunlukla İsa konuşuyor. "Babası" adına, ama konuşan bir insan. Oysa Kuran tanrının özne olduğu bir kitap. Yani otoritenin sesi. Onun ağzından uyarıyor, tehdit ediyor, affediyor, vs. Ne kadar Muhammed yazdı diye de düşünsen konuşan dil çok üsttenci. Ayni düzeyi paylaşmıyor insanoğluyla. Yakıp yok etme, emretme, uyarma, affetme, suçlama, kendi sınırları içinde kalmak kaydı ile yüceltme içeren, ama sürekli insana acziyetini ve kul olduğunu hatırlatan bir anlatımı var. Tevrat daha çok vahşet içerse de

Kuran otorite içeriyor. Otoriteden nefret eden bir insana nesnel kalarak okumayı imkansızlaştırıyor.”

28 Haziran 2013

Lüfer

Eski Yunanca **gómphos** γόμφος “mıh” imiş. Ağaçtan yapma kama yahut kazık yahut kavilya (İngilizcesi *dowel*, Almancası *Dübel*) da oluyor. Diğer anlamı “kefal balığı”. Sözlüklerde Yunanca *kestreús* ve Latince *mugil* ile karşılamışlar, ki her ikisi de bildiğimiz kefaldir. Neden mıh balığı? Sanırım kafasının küt şeklinden dolayı olmalı. Chantraine sf. 232 öyle yorumlamış, “*d’après sa forme*” demiş.

Bizans Rumcasında nesne bildiren her kelimeye olur olmaz +ari küçültme ekini eklemek usuldendir. Nitekim orta devir sözlüklerinde balığın adı **gomphári** γομφάριον diye geçiyor. Üşenmeden kaynak aradım, çünkü böyle konularda sözlüklere güven olmaz. Nitekim buyur, Ioannês Tzetzés, 12. yüzyıl, Lykophron zeylinde paragraf 664, Ch. Gottfried Müller edisyonunda sf. 728, τών κεστρέων και τών γομφαρίων demiş, yani kefaller *ve* gomphariler. Demek ki kefale yakın ama başka bir balık olmalı.

Yeni Yunanca için Themistoklis Ktenas’ın Kamus-ı Rûmî’sine bakıyoruz, 1896 İzmir basımı. (Bunu internette buldum. Bende Panayotidis’in 1891 İstanbul basımı Kamus-ı Rumi’si var, ama şimdi yanımda değil, evde. Bu sanki onun korsan basımı gibi, içeriği aynı.) Bu sefer **gouphári** γουφάρι buluyoruz, “lüfer balığı” demekmiş. Yumuşak g ile *ğufári* diye telaffuz ediliyor. mph > ph sadeleştirmesi Rumcada normal.

Türkçede **lüfer** adını en erken Evliya Çelebi’de bulmuşum, sene 1650 ila 1670. Yunancadan veya paralel bir kaynaktan alıntı olduğu muhakkak, çünkü, bir, Türkçede hiçbir yerli sözcük Lüleburgaz’ın le’siyle başlamaz, ve iki, kılıç ve kalkan hariç hemen hemen tüm Türkçe deniz balığı isimleri Yunancadan alıntıdır. Sonuçta Ortaasya’da Türklerin deniz balıklarını tanımak için fazla bir fırsatı olmamış.

Gene de ğ yerine l görmek şaşırtıcı. Benzerine hiç rastlamadığım bir ses değişimi. Rumcadan Türkçeye alıntıda sesli incelmesi normal, yani *güfer* veya *ğüfer* gibi bir şey beklenir. L nereden çıkmış? Vallahi bilemedim.

*

Bir de +aina büyültme ekiyle **gouphaína** γουφαίνα var, “lüferin büyüğü” anlamında. Türkçesi olmuş **kofana**. Bu da büsbütün tuhaf: aynı adın küçüğü nasıl l ve ince sesli dizisiyle lüf-, büyüğü k ve kalın sesli dizisiyle kof- olur? Var orada bir muamma. Keşke vakit olsa da araştırabilsem.

28 Haziran 2013

Karamsarlık

Üç hafta Orta Avrupa'da farklı bir havayı soluduktan sonra memlekete döndüğüm günün yorgunluğuyla bir arkadaşıma mektup.

Şu son bir buçuk ayda memleketin içine girdiği kutuplaşmanın çok, ama çok tehlikeli olduğunu düşünüyorum. Onbeş senedir ısrarla koruduğum iyimserliğin uçup gittiğini hissediyorum. Kötü günlere doğru gidiyoruz. Köprü kurma ve ortak zemin bulma iradesinin her iki tarafta buharlaştığını görüyorum. Oysa o irade olmadan ülke yönetilemez. Demokrasi filan da olmaz. Kan dökülür.

İslam dininin muazzam bir zulüm ve ahlaksızlık potansiyeli barındırdığını her zaman bildim ve söyledim. Ama belki yeterince ciddiye almadım. Yahut sonsuz iyimserliğimle, her zaman sağduyunun galip geleceğine veya orta yolun bulunacağına veya sosyolojik gelişmenin aşırılıkları törpüleyeceğine inanmak istedim.

Bu son olaylarda o potansiyel o kadar açık bir şekilde ortaya çıktı ki. a) Kendilerini güçlü hissettikleri ve b) iktidarlarına yönelik bir tehdit hissettikleri anda öylesine hızlı kenetlendiler ve her türlü ahlaki, vicdani söylemi bir yana bırakıp savaş düzenine geçtiler ki.

Altı senedir sana anlatmaya çalıştığım şey bu aslında. O şirin teyzeler, o idealist gençler, o başörtülü kızlar teker teker alındığında dünyanın en şeker insanları olabilir, mümkün. Ama 1915 katliamını yapanlar da işte o şeker insanlardı. Çünkü sahip oldukları ideolojik paket, kitle harekete geçtiği anda her türlü bireysel, insani, vicdani kaygıyı bir yana bırakmaya programlanmış bir paketti. Birey olmalarına izin vermeyen, bireysel vicdanı bağımsız ve sağlam temeller üzerine kurmalarına imkân tanımayan bir paket.

İşler yolundayken "şeker teyze" olmak marifet değil. Katliam ve yağma çılgınlığı toplumu sardığında "şeker teyze" kalabiliyor musun, bunun gerektirdiği metanete, bireyselliğe, ahlaki-felsefi emsallere sahip misin? Marifet orada.

Dikkat et bak, Swami Saraswati tartışmalarında da esas konu buydu, cennetteki huriler filan değil.

*

Öbür taraf daha mı iyi? Değil. Ama çok daha parçalı, homojenlikten uzak bir cephe. Ve arkalarında asker olmadan ortak hareket etmeleri mümkün değil. Kendi başlarına katliam filan yapamazlar. Müslümanlar yapabilir. Yaparlar.

13 Temmuz 2013

Meryem Kimdi, Pardon?

Kuran’da bahsi geçen Meryem, Ali İmran suresi 35-36’a göre ʿİmrân عِمْرَانَ adlı birinin kızıdır.

إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَى وَاللّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالأُنثَى وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وِإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

“İmrân’ın karısı “Rabbim, karnımda olanı hizmetkâr olarak sana adadım, onu kabul et. Sen en iyi duyan, en iyi bilensin.” dedi. Ve onu doğurduğunda, “Rabbim, ben onu kız doğurdum,” dedi.(…) “Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyundan gelenleri lanetli Şeytandan koruman için sana yalvarırım.” Bunun üzerine Rabb onu güzel bir kabulle kabul buyurdu.”

Tahrim suresi 12’de Meryem “İmrân’ın kızı” olarak adlandırılır. Meryem suresi 28’de ise Hârûn’un kızkardeşidir.

Ali İmran 33’e göre Allah “Adem’i, Nuh’u, İbrahim’in soyunu ve İmran’ın soyunu alemlere üstün kılmış”tır. Ancak, Adem, Nuh ve İbrahim hakkında Kuran’da epeyce bilgi olduğu halde, İmran’ın böyle bir onura nasıl nail olduğuna dair bilgi verilmemiştir.

Her üç pasajda söz konusu olan Meryem’ın, Hz. İsa’nın anası olan Meryem olduğu şüphesizdir. Babasız çocuk doğurduğu için iffetsizlikle suçlanır, fakat Allah onu günahtan tenzih eder, Ruhullah’ı karnına üfler, oğluna Kitap verir.

Meryem 28’deki Harun’un kim olduğu açıklanmamıştır. Ancak Musa’nın kardeşi olan ve Kuran’da diğer 19 ayette adı geçen Harun olduğu varsayılabilir. Bu varsayım doğruysa, İmran’ın torunu İsa, İmran oğlu Musa’nın yeğeni olmaktadır.

*

Tevrat'ın Mısır'dan Çıkış (Exodus) kitabı 6:20'ye göre ˁAmrâm עַמְרָם, Musa ile Harun'un babasıdır. Sayım (Numbers) 26:59 ve I. Tarihler (Chronicles) 6:3'e göre ise ˁAmrâm, Musa ve Harun'la beraber onların kızkardeşi olan Miriyam'ın מִרְיָם babasıdır.

Miriyam Tevrat'a göre erkek kardeşleri gibi peygamberdir *(nabîya* הנְּבִיַ – Mısır'dan Çıkış 15:20), Musa'nın Afrikalı bir kadınla evlenmesine itiraz ettiği için Allah tarafından cezalandırılır fakat affedilir (Sayım 12:1-15), öldüğünde Suriye'de bugünkü Kuseyr kasabası yakınında olan Kadeş'te gömülür (Sayım 20:1). Tevrat'ta Miriyam'ın altsoyuna ilişkin bilgi yoktur. Kurban kesme yetkisine sahip rahiplerin Levi ve Amram soyundan gelmeleri şartı olduğuna, ve pratikte ruhban sınıfı Harun oğullarıyla sınırlı olduğuna göre, bundan Musa gibi Miriyam'ın da çocuk sahibi olmadığı sonucu çıkarılabilir.

*

İsa'nın anası olan Meryem'in ana ve babasının adı İncil'in kanonik (sahih) sayılan metinlerinde anılmamıştır. Ancak apokrif (yarı-sahih) kabul edilen Yakup İncili'ne *(Protoevangelium of James)* göre Meryem'in babasının adı Yoakim, anasının adı Anna'dır. Hıristiyan geleneğinde en azından 2. yüzyıldan bu yana bu isimler benimsenmiştir.

İki Meryem arasında, eğer anlatılanların tarihi bir temeli varsa, 1200 ila 1500 yıl mesafe olması gerekir.

Medine Yahudileri arasında Harun soyundan gelenlere özel hürmet gösterildiğini ve Muhammed'in çevresindekilerin bunun bilincinde olduğunu, İbn Saad'ın Tabakat'ının Nisa babında aktarılan Hz. Safiyye biyografisinden biliyoruz. Al-i İmran 33'ün anlamı bu çerçevede sanırım yeterince nettir. İmran (ve Harun) soyundan gelenler seçkin bir zümredir. Nitekim Muhammed'in eşlerinden biri olan Safiyye de onlardandır. Muhammed, Meryem oğlu İsa'nın da onlardan olduğunu zannetmektedir.

Hem Musa hem İsa ile hısım olmak, peygamberlik iddiasında olan biri için hoş duygu olsa gerek.

*

Taberi problemin farkındadır. Tarihül Ümem vel Mülûk 1. ciltte (İngilizce edisyonda 3. ve 4. ciltler) Musa ve Harun'dan daima Musa b. İmran ve Harun b. İmran olarak söz eder, Meryem adlı bir kızkardeşleri olduğuna değinir. Daha sonra herhangi bir açıklama yapmaksızın İsa'nın anası olan Meryem bt. İmran'dan söz açar.

Arapça edisyon (http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=13&book=620) sf. I.354'de İbn İshak'a istinaden Meryem'in şeceresini verir:

[Meryem bt.] ˤİmran b. **Ya'şaham b. Amûn b. Menaşe b. Hezkiya b. Ahazîk b. Yotham b. Uzriya b. Amasiya b. Yo'aş b. Ahaziyu b. Ya'ram b. Yehoşafat b. Asâ b. Abiya b. Rehboam b. Süleyman**

Şaşılacak bir şekilde, bu şecere Matta İncilinde (Matt. I.7-16) Meryem'in kocası Yusuf için verilen şecerenin bir kısmının kopyasıdır. Şecerenin başındaki oniki isim atlanmış, böylece Meryem'in babası İmran, Yusuf'un onüçüncü kuşak dedesinin oğlu olarak gösterilmiştir!

İsa Mesih'in anası Meryem'in kocası Yosêf b. Yakub b. Matthan b. Eleazar b. Eliud b. Ahim b. Sadok b. Azor b. Elyakim b. Abiud b. Zerobabel b. Salathiel b. Yehonias b. **Yeoşiya b. Amon b. Manaşe b. Hizkiya b. Ahaz b. Yotham b. Uzziya b. Yeoram b. Yeoşafat b. Asaf b. Abiya b. Roboam b. Süleyman**

Bu şecereyi aktarmadan birkaç sayfa önce (I.345) Taberi, Meryem'in babasının adını "ˤİmran b. Mathan" olarak kaydetmiştir. Buradaki Mathan, Mattha İnciline göre Yusuf'un dedesi (babasının babası) olan Mathan mıdır? Yoksa İncil müellifinin adı, yanlışlıkla şecerenin içine mi karışmıştır? (Akademik araştırma yapanlar bilir, bazen insanın defterindeki notlar karışabilir.)

İşin enteresanı, yine aynı sayfada (I.345) İsa'nın babası Yusuf'un şeceresi şu şekilde verilmiştir:

Yûsuf b. Yaˁkub b. Mathan b. Elyaˁzar b. Elyûd b. Ahin b. Sadok b. Azor b. Elyakîm b. Abiyud b. Zarbâbel b. Şaltiel b. Yehoniya b. **Yeoşiya b. Amûn b. Menaşe b. Hizkiya b. Ahaz b. Yotham b. Uzziya b....**

Özetle, Meryem'in babası İmran, bir anlatıma göre Yusuf'un onüçüncü kuşak dedesinin oğlu, diğer anlatıma göre Yusuf'un dedesinin oğludur.

Taberi gibi titiz bir araştırmacının, bu denli vahim çelişkilerin farkına varmadığını düşünmek yanlış olur. Burada daha ziyade, "kutsal" sayılan kitaptaki saçma sapan bir hatayı örtbas etmek için çırpındıkça çelişkiye batan ve entelektüel dürüstlükten taviz vermek zorunda kalan bir alimin trajedisini izliyoruz.

Kıssadan hisse

İman ile akıl bağdaşır mı? Bağdaşmaz. Sonunda İmran'ın dedesine gelir takılırsın.

21 Temmuz 2013

Son Diyelim, Başka Çıkmasın

Muhammed, her toplumda dönem dönem çıkanlar cinsinden bir dini liderdi (bkz. Martin Luther, Jean Calvin, Mormonluğun kurucusu Joseph Smith, Bahailiğin kurucusu Bahaullah, Sikh dininin kurucusu Guru Nanak, Koreli Reverend Moon, Yezidiliğin kurucusu Şeyh Adi b. Müsafir, Dürziliğin kurucusu Ahmed b. Dürzi, Said Nursi, Adnan Oktar vb.). Ötekilerden daha ilginç ya da "hakiki" bir özelliğini göremiyorum.

Uluslararası konjonktürün uygun olması nedeniyle, takipçileri çok kısa zamanda muazzam bir askeri-ekonomik başarıya ulaştılar. Medeni dünyanın yarısını silah zoruyla zaptettiler. Muazzam bir nüfus üzerinde, haraç ve cizyeye dayalı bir sömürü düzeni kurdular.

Muhammed'in "din kurucusu" diye kutsanması bu olayın sebebi değil sonucudur. Muhammed 7. yüzyılda yaşadı. Fetih hadisesi olmasa, Ortadoğulu on binlerce dini reformcudan biri olarak kalır, unutulur giderdi. Fetihten yüz yıl sonra, 8. yüzyıl sonu ile 9. yüzyıl başında, resmi tarih yeniden yazıldı, Muhammed "son peygamber" ilan edildi.

Ne demek son peygamber? "Bundan sonra her isteyen dini önderliğe soyunamaz, bizden ruhsat alması lazım" demek. O kadar."

İtiraz üzerine, ilave notlar.

1) Dini liderler… On tane isim saymışım, kılçık olsun diye eklediğim Adnan Oktar'a takılmanın manası yok. İsterseniz emsalinden elli tane daha ekleyeyim, Aziz Francis, Jan Hus, Kardinal Newman, Jonathan Edwards, Hasan Sabbah, Haydar ve Cüneyd, Hacı Bektaş, Sabetay Zvi…. Entelektüel seviyelerinin ya da tarihi önemlerinin eşit olduğunu söyleyen yok. Ama dini-karizmatik lider tipinin gayet belirgin ortak noktaları olduğunu görmezlikten gelemezsin. (Mario Vargas Llosa, *Dünyanın Son Ucundaki Savaş,* bu konuda okuduğum en etkileyici kitaptı. Brezilya taşrasında 19 yüzyılda zuhur eden bir Mehdi'yi anlatır.)

“Oktar’la Muhammed’i aynı nefeste sayamazsın” diyenlere… Esas Luther’le Muhammed’i aynı nefeste sayamazsın. Luther derin bir kültürün ve muazzam bir tefekkürün temsilcisidir. Muhammed’de böyle bir derinliğin izlerini göremiyorum. Buna karşılık kişilik özellikleri ve yaşam tarzı bakımından, Oktar’ı andıran yönleri yok değil.

2) Uluslararası konjonktür… İslam’dan önceki yüz yılda medeni dünyanın ekonomik ve kültürel ağırlık merkezi Ortadoğu’ya kaydı. İki büyük imparatorluğa bölünmüş Süryani/Arami kültürünün biti kanlandı, yeni siyasi arayışlara girdiler. İki imparatorluğun marjında yaşayan Araplar güçlendi, etkinleşti. En önemlisi, 602-630 arası iki imparatorluk arasında müthiş travmatik bir “dünya savaşı” yaşandı. Ortadoğu’da egemen olan iki Hıristiyan mezhebinin (ve sanırım Yahudilerin) bu yüzden pusulası kaydı, yeni tekliflere açık hale geldiler.

3) Sömürü... Arap istilası tarihin en büyük soygun operasyonlarından biridir. Suriye çölündeki Emevi saraylarından bir ikisini görsen, servet aktarımının boyutu hakkında fikir edinirsin. Abbasi devleti kurulurken, Ortadoğu dünyanın en mamur, en medeni, en şehirleşmiş bölgesi idi. Nüfusun üçte ikisi, belki daha fazlası Hıristiyandı. Ödedikleri cizyenin miktarını hesapla, dudağın uçuklar. 9. yüzyılda Araplar o denli parlak bir kültürel yaşama kavuştularsa bedavadan mı oldu sanıyorsun?

4) Ama Batılılar…. Peki, diyelim ki son iki yüz yılda Müslümanlar durmadan dayak yiyor, onlara da yazık, günah. Peki ama bunun 7. yahut 9. yüzyılda olanlarla ne ilgisi var? Bugün dayak yiyorlar diye, geçmişteki soygunu ve onun üzerine kurulmuş soygun ideolojisini yok mu sayacağız?

5) Hz. Muhammed’in öz hakiki İslamını Emevilerle Abbasiler bozdu… Hikâyedir. Kaç defa yazdım, anlattım. Gerek Kuran’ın nihai metni, gerekse onlarsız Kuran metninin hiçbir anlam ifade etmeyeceği biyografi ve hukuk çerçevesi, Emevi ve Abbasi devrinde şekillenmiştir. Muhammed’in mesajını, eğer gerçekten Muhammed’in ise, ancak Emevi ve Abbasi kaynaklarından öğrenebiliyoruz. Siyeri, hadisi, tabakatı ve fıkıh mezheplerini çıkar, geriye İslam kalmaz, hava kalır.

M 632-800 arasında gerçekleşen İslam fethi, tarihin en büyük siyasi devrimlerinden ve en müthiş iktidar kaymalarından biridir. Tastamam bu zaman aralığında şekillenen İslam dinini, bu muazzam siyasi-sosyal olaya bir ideolojik, ahlaki ve mitolojik kılıf uydurma hadisesi olarak oku. Bak nasıl aydınlanıyor her taraf.

27 Temmuz 2013

Komşunun Peygamberine “Kış" Demek Ne Zaman Suç Olur?

Bin defa da anlatsam birileri anlamamakta ısrar edecek elbette. Gene de anlatayım. Ötekiler bağıra çağıra susturmaya çalışsa da, her şeye rağmen düşünebilen ve anlayabilen epeyce insan var memlekette.

Türk Ceza Hukuku açısından

TCK 216/3 maddesinde tanımlanan "halkın bir kısmının benimsediği dini değerleri aşağılama" eyleminin suç olması için “fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması” şartı vardır. Mahkeme, aşağılama eyleminin “kamu barışını bozmaya” ne surette elverişli olduğunu soruşturmadığı müddetçe vereceği mahkûmiyet kararı yasaya aykırıdır.

İnsan Hakları Hukuku açısından

1. TC Anayasa 90/son maddeye göre, insan hakları hukukuna ilişkin uluslararası sözleşme hükümleri amirdir. Türk mevzuatı ile uluslararası sözleşme hükümleri çeliştiğinde ikincisi esas alınır.

2. AİHS dokuzuncu maddede korunan “din, vicdan ve düşünce özgürlüğü” hakkı, AİHM içtihatlarına göre “insan yaşamının herhangi bir ciddi ve önemli boyutuna ilişkin felsefi inançları” (Campbell ve Cosans davası, 1983) ve somut olarak “tanrıtanımazların, agnostiklerin, şüphecilerin ve umursamazların” inanç ve düşünce özgürlüğünü (Kokkinakis davası 1993) kapsar.

3. AİHS onuncu maddede korunan “ifade özgürlüğü” hakkı, AİHM içtihatlarına göre “sadece genel kabul gören veya zararsız veya önemsiz sayılan bilgi ve düşünceleri değil, devletin veya nüfusun bir bölümünü inciten, onları şoke eden veya rahatsızlık veren bilgi ve düşünceleri” de koruma altına alır (Handyside davası 1976).

4. AİHM Otto-Preminger Institut davasında (1994) din-karşıtı söylemin “dini inançlara sahip insanların dinlerini uygulama ve ifade etme özgürlüğünü kullanılamaz hale getirmesi” halinde kısıtlanabileceğini karara

bağlamıştır. Azınlık dinleri mensuplarının sözel saldırı ve tacizlerle yıldırılmasına karşı etkili bir önlemdir.

5. AİHM Wingrove davasında (1997) dine yönelik hakaretin "'önemli' *(significant)* boyutta olması ve ileri bir küfür düzeyine *(a high degree of profanation)* varması" halinde devletin tedbir alma yetkisini tanımıştır. Din sebebiyle çıkacak kargaşa ve çatışmaları önlemek devletin görevidir.

6. Mahkemenin, peygambere hakaret kovuşturmalarında yukarıdaki İKİ İLKEDEN BİRİNİN ihlal edildiğini, yani hakaret olduğu ileri sürülen söylemin "insanları dinlerini icra etmekten men edici" nitelikte olduğunu VEYA "ileri bir küfür düzeyine vardığını" göstermesi gerekir. Bunun yapılmaması halinde, verilecek olan mahkûmiyet kararı hukuka aykırıdır.

27 Temmuz 2013

Anadolu Tarihinde Gezintiler: Arinç, -aric

Türkiye coğrafyasında **Arinç** adında dört yer bulabiliyorum. Muş merkeze bağlı Arinç köyü, en erken Hovhannes Mamikonyan'ın 905 tarihli vekâyinamesinde anılmış, vaktiyle önemli bir yermiş. Şimdiki adı Çöğürlü. Diğerleri Van Bahçesaray'a bağlı Arinç (Altındere), Siirt Baykan'a bağlı Arinç (Çamtaşı), bir de Hakkari Yüksekova'ya bağlı Arinç (Çatalkaya). Ayrıca Ermenistan'ın Kotayk ilinde bir Arinç köyü var, orası da 11. yüzyıldan beri kaydedilmiş.

Dört tane de **Arinçik** veya **Arincik** buluyoruz. Muş merkeze bağlı Kıyıbaşı köyü, Suren Eremyan'ın yayınladığı 967 tarihli bir belgede Arnçig առնչիկ olarak geçiyor, ki "arinç-çik, küçük arinç" demek. 1960 yılında adı değiştirilinceye kadar da Arinçik kalmış. Muş Bulanık'a bağlı Bostancılar, Van Bahçesaray'a bağlı Çatbayır, Bitlis Hizan'a bağlı Oğlaklı köyleri Arinçik. Siirt merkeze bağlı Alenzok yahut Arinzuk köyü de tahminimce Arincik'tir.

Gerek sözcük yapısı gerek coğrafi dağılım açısından, Ermenice olduğu şüphesiz. Ama anlamından emin olamıyorum. Eski Ermenice ar'inç' առինչ "ilişki, taalluk, bağlılık" anlamında soyut bir isim. Acaba buradaki kullanımı "bağlı yer, dependency, uyduköy" gibi bir şey olabilir mi? Olabilir ama emin değilim. Onuncu yüzyılda Mamikonyan Muş'taki Arinç'in adını açıklamak için mitolojiye başvurduğuna göre, o zaman bile sözcüğün anlamı belirsizmiş sonucunu çıkarabiliriz.

*

Daha da sorunlu olan, aric'li yeradları. Türkiye'de bunlardan en az onyedi tane var. Aram Kosyan Հայկական Լեռնաշխարհի Տեղանուններ kitabında Ermenistan'dan da yedi sekiz tane saymış.[81]

Türkiye'dekileri sayalım. **Amariç** (Bingöl Yedisu Ayanoğlu köyü), **Çinanariç** (Kemah Kemerkaya), **Tavtariç** (Çemişgezek Yemişdere), **Havdariç** (Bingöl Yayladere Güneşlik), **Kaylariç** (Erzincan Üzümlü Karakaya), **Kinadariç** (Elazığ merkez Gözebaşı), **Kdariç** (Mazgirt

Güneyharman), **Kmbariç** (Elazığ merkez Tohumlu), **Lusadariç** (Pertek Yeğencik), **Pakayariç** (iki tane, biri Tercan Çadırkaya, diğeri Kemah Hakbilir), **Ptariç** (Erzincan Üzümlü Bayırbağ), **Pazgariç** (Erzurum Aziziye Düztoprak), **Sivariç** (Kiğı Eşme), **Sngariç** (Erzurum Aziziye Adaçay), **Vanariç** (Tunceli Merkez Suvat), **Xağdoyariç** (Aşkale Büyükgeçit ve Küçükgeçit), **Zartariç** (Elazığ Merkez Değirmenönü).

En meşhuru Tercan'daki Pakayariç, MÖ 1. yüzyıldan beri kaydedilmiş, Hıristiyanlık öncesi döneme ait önemli bir tapınak merkezi. Lusadariç ile Kdariç de antik çağdan beri bilinen yerler.

Aric առիճ ne demek bilmiyorum. İşin kötüsü, bilen kimse de yok. Ne Acaryan'da, ne Mkhitaryanların büyük sözlüğünde bu kelime yok. Hübschmann Ermenice yeradlarına dair klasik eserinde açıklamaya teşebbüs bile etmemiş.[82] Kosyan da es geçmiş.

Örneklerin çoğunda adın birinci unsurunu Ermeniceyle yorumlayabiliyoruz: Sngaric = mantarlı aric, Pt'aric = kör aric, Pazgaric = pancar aric, Kaylaric = kurt aric'i, Kinadaric belki üzüm-bağı aric. Sévaric = Kara aric. Tavtaric belki Davut'un aric. Birkaçı opak, ipucu vermiyorlar.

Binbeşyüz sene önce de kadim isimlermiş. Altıncı yüzyılda yazan tarihçi Agathangelos, Pakayaric adının her iki unsurunun Part (Eşkani) dilinde olduğunu belirtme gereği duymuş, başkaca açıklama vermemiş. Lakin ne Boyce'ta, ne Durkin-Meisterernst'in bir şaheser olan Orta Farsça ve Partça sözlüğünde buna tekabül edecek bir kelime bulamıyorum.[83]

Aşkale'deki Xağdoyaric muhtemelen Hald'lar (Xald'lar) aric'i anlamına geliyor. Hald/Xağd Ermenilerin Urartulara (ve dahi yakın çağda Gümüşhane civarının yerli halkına) verdikleri isim. Acaba oradan bir ipucu çıkar mı? Bilemedim.

*

Manisa'da Doğu kökenlilerin oranı nedir? Misal: 28.04.1706 tarihli bir Osmanlı belgesinde, "Simav kazası karyelerine göçen on bin kadar Kürd ve Türkmen taifelerinin [Kula civarında] ahali hudutlarına, bahçelerine

ziyanları dokunduğundan menedilmesi...” mevzubahis ediliyor. “Türkmen” sözcüğü Osmanlı kullanımında genellikle Kürt ile eş anlamlıdır. Hadi bakalım, bu Kürtlere ne oldu?

Az daha güneyde, Alaşehir ile Sarıgöl ilçelerinde sekiz on köye sahip olan bir Caber aşireti yahut cemaati vardır. Kendilerine sorarsan öz be öz Türkmen olduklarını söylerler. Ama Suriye ve Urfa’daki Kürt olan Caberlerle alakasız olmaları muhtemel mi?

Komşu Kütahya’ya bakıyoruz. Mesela 26 Ocak 1919 tarihli Resmi Gazete’de çıkan yazıya göre Altıntaş nahiyesinin merkezi **Kürtköyü** adlı köye taşınmış, ki bugünkü Altıntaş kasabasıdır. Buyur buradan yak.

Aydın’da şimdiki adı Turanlar olan köyün eski adının **Yenikürtler** veya **Asikürtler** olduğunu da bir tarihte yazmıştım. Anadolu tekinsiz yerdir, deştikçe altından neler çıkar bilemezsin.

6 Ağustos 2013

Anadolu Tarihinde Gezintiler: Derbe, Darbısak Kalesi

Derbe, Hz. Pavlos'un Anadolu'da Hıristiyanlığı ilk tebliğ ettiği kentlerden biri (bkz. Elçilerin İşleri, 14:20). Toros geçitlerinden Anadolu düzlüğüne ilk çıktığın noktada kurulu mühim bir yermiş, şimdi Karaman'ın hemen bitişiğindeki Çakırbağ köyü. Osmanlı kayıtlarında **Derbeyn** diye geçiyor, muhtemelen "iki Derbe'ler" anlamında, herhalde aşağı ve yukarı Derbe, yahut Kale-Derbe ile Köy-Derbe gibi bir şey olmalı. 1928'de Cumhuriyet kayıtlarında **Dilbeyan** olmuş. Ahaliye sorsan anlatırlar bir şeyler, eskiden Horasan'dan gelme bir şeyh varmış, dili sohbeti pek güzelmiş, o yüzden Dilbeyan Dede derlermiş, vesaire. İnanma.

Arapçada **derb** ve **derbe** "kapı, geçit" anlamında. Klasik Arap sözlüklerinin hepsi bunun muarreb, yani yabancı dilden alınma bir sözcük olduğunu belirtmişler, ama kaynak bildirmemişler. İslam-öncesi Arap şairlerinin en büyüğü sayılan İmrül Kays Konstantinopolis'e seyahat ederken burada Rum'un kudretine tanık olup kederlere gark olmuş:

بَكَى صاحِبِى لَمَّا رَأى الدَّرْب حَوْلَهُ

"etrafını saran boğazı [kapıyı, *derba*] görüp ağladı".

Belki de Derbe kasabasını değil de, bir ucu orada biten Silifke-Mut geçidini kastediyor, bilemedim. Hire ve Şam'dan gelen biri için Ortadoğu'nun bittiği, başka bir coğrafyanın başladığı kapıdır. Hele kışın seyahat ediyorsan, ayrı bir gezegene gelmiş gibi hissetmen kaçınılmaz.

(İmrül Kays o yolculuğun dönüşünde Ankara'da hastalanıp ölmüş. Şimdi Hıdırlık adı verilen Bizans yapısının onun türbesi olduğu söylenir.)

*

Farsça **der** "kapı", **derbân** "kapıcı", **derbend** "kapı, geçit, geçit yerini tutan müstahkem yer". Yeni Farsçada **dervâze** "büyük kapı, portal" anlamında, o da Orta ve Eski Farsça *__darbâçag__ biçimini gerektirir, ama bunu sözlüklerde bulamadım. İranlılar MÖ 540'lardan 330'lara dek Anadolu'nun hakimi idiler, bu derece stratejik bir noktaya illa ki bir derbend yahut

dervaze kurmuş olmaları lazım. Tahmin elbette, ama kuvvetli tahmin. Silifke ile Gülnar arasında bir yerde Perslerden kalma bir kale kalıntısı var, Türkiye'deki ender eski İran eserlerindendir. Oraya kale yaptıran, geçidin öbür ağzına da haydi haydi yapar.

Ermenice **darbas** դարպաս ve **darbısak** դարպասակ "saray". Acaryan (I.634) Orta Farsçadan alıntıdır diyor, ki mantıklı. Şark kültürlerinde Ulu Hazretin makamı daima kapı (eşik, bâb-ı ali, atebe-i ulya) diye anılır. Gürcüce **darbazi** დარბაზი orijinal anlamı "konak, büyük ve muhteşem ev". Tiflis'e gittinizse bilirsiniz, oraya mahsus muhteşem bir çatı türü vardır, ahşaptan bir tür kubbe, *darbazi* işi adını verirler. Türkçesi meğer *kırlangıç kırmanı* imiş, bu vesileyle öğrendik. Türkiye'de bildiğim tek örneği Bayburt'un Hart (Konursu) köyündeki tarihi camidir. 1892'de yapılmış, Allah bilir ustayı nereden tedarik etmişler.

*

Bir de Hatay Kırıkhan yakınında bir **Darbısak** Kalesi var, Derbisek ve Telbizek diye de geçiyor, şimdiki adı Alaybeyli. Yine geçit kapısı, Antakya-İskenderun'u Kırıkhan ve Antep'e bağlayan dağ geçidinin çıkış noktası. Kaleyi Haçlılar inşa etmiş, bir ara Kilikya Ermenilerinin, sonra Arapların ve Türklerin eline geçmiş, içinde Hz. Bayezid-i Bestami'ye atfedilen bir türbe var. Şimdi bu isim Ermenice **Darbısak** (saray) mıdır, yoksa iddia ettikleri gibi Arapça **darb el-sakk** (dağyolu-kapısı) mıdır? İşin yoksa düşün dur!

7 Ağustos 2013

Marjinal Kelimelerin İzinde: Güren, Zoğal, Hindiba

Kızılcığın Anadolu ağızlarındaki diğer iki adı **zoğal** ve **güren**. Her ikisi de TDK Derleme Sözlüğü'nde mevcut. Hamit Zübeyir Koşay'ın *Anadilden Derlemeler*'inde de var. Güren Rumeli'nden Antep'e uzanan geniş bir alanda yaygınmış. Zoğal Çorum ve Merzifon'dan başlayıp Sivas-Erzincan'a uzanan kuzey Anadolu hattında kaydedilmiş.

Kızılcığın Ermenicesi de zoğal զողալ'dır. Acaryan 2.102'de "Doğu Türkçesinden" alıntıdır diyor, ki sanırım Azericeyi kasdetmiş. Farsçası da zoğal زغال imiş, Steingass'ın sözlüğünde var. Bazı Kafkas dillerinde de kullanılırmış. Nihai kaynağına dair bir şey bulamadım.

Sivas Zara'da bir **Zoğallı**, Tokat Erbaa'da da **Zoğallıçukuru** köyü var. İkisinin de adı eski. Erbaa'daki 20. yüzyıl başına dek Ermeni yerleşimiymiş, ama Zara'dakine dair bilgi bulamadım.

Güren besbelli Yunancadan alıntı. **Kráneia** (kızılcık ağacı) Homeros'tan beri kayıtlı, **kránon** κράνον (kızılcık yemişi) MÖ 4. yüzyılda Theophrastos'ta geçiyor. Latincesi **cornus**. Fransızca **cornouille**, İngilizce **cornel**, Almanca **Kornel-beere** oradan alınmış. Chantraine s. 577 ve Frisk II.7, Hintavrupa kökünü **krnom* şeklinde inşa etmişler. Ernout & Meillet 2.257, Hintavrupai değildir, bir Akdeniz veya Anadolu dilinden alıntı olmalı diyor, kérasos = kiraz ile bağlantılı olabileceğini belirtiyor.

Güren adında iki yer var. Biri Bulgaristan'da, eskiden Türklerle meskûn olan bir kasaba. Diğeri Cide'nin dağlarında bir bölge adı. Güren soyadı meyveden ziyade bu iki yerden biriyle alakalı olmalı.

*

Hindiba bizim buralarda güneyik dedikleri çayır bitkisidir, Rumcası halk ağzında (radika değil) **radikya**. Salata olarak geliştirilip kibarlaştırılmış biçimine İngilizce **endive**, Almanca **Endivien** derler.

Merak edip bakınca bunların Latince **intubus** veya **intybus** ve Geç Latince **intibea**biçiminden bozma olduğunu öğreniyoruz. (Nitekim hindibanın resmi adı *chichorea intybus*.) Bütün sözlükler Latincenin Yunanca **éndybon** ἔντυβον’dan alıntı olduğunu söylemiş. Halbuki Yunanca sözcük 10. yüzyıldan önce kaydedilmemiş. Latincesi ise daha 1. yüzyılda Pomponius Mela’nın coğrafyasında geçiyor...

...muş, daha doğrusu, teyit edemedim. Üşenmeyip internetten Pomponius'un *De situ orbis libri tres*'ini bulup indirdim. Ama epey uğraşmama rağmen aradığımı bulamadım. Yanılmış olabilirler mi? Başka bir Pomponius metni mi var? Intubus/intybus ile geç latince intibea/hindiba aynı şey midir sahiden? Bunlar Şerlok Holmes'in tasvip edeceği sorular, çünkü eğer Latince sözcük (Yunancası gibi) Ortaçağda zuhur etmişse, her ikisinin de Arapça **hindibâ**هندباء adından alıntı olduklarına gönül rahatlığı ile hükmedebiliriz. Klasik devirde sağlam kaydı varsa o zaman Arapların hindibayı Rum'dan öğrendiğini, ya da her iki tarafın da daha eski bir ortak kaynaktan beslendiğini kabul etmemiz gerekecek.

*****

12 Ağustos, ilave.

Hindiba konusunda klasik literatürün verilerini Emre Coşkun tamamladı. Latincede M 1. yüzyıldan itibaren gayet net intibum/intybum örnekleri varmış. Virgilius, Georgicon 1.120: "*Strymoniaeque grues et amaris **intyba** fibris..."*. Yunanca íntybos veya entybion keza. Bkz Galenos, De alimentarum facultatibus 6.628: *"οἱ δ’ οὖν **ἴντιβοι** ταῖϲ θρίδαξι παραπληϲίαν ἔχουϲι δύναμιν*". Ayrıca Diocletianus fermanının hem Latince hem Yunanca versiyonunda geçiyor, M 3. yüzyıl sonu.

Mamafih konu orada bitmiyor, buyurun Aramice. M 350 civarında son şeklini alan Yeruşalmi Talmud'da **antubîn** אַנְטוּבִין "hindiba". 11. yüzyıla ait Raşi tefsirinde **hindivey** "hindiba", ama bunun Arapçadan etkilenmiş olması muhtemel.

Jastrow Aramiceden bir etimoloji vermeye çalışmış, ama Aramice sözcüğün de Yunancadan alıntı olması bence daha kuvvetli olasılıktır. Nihai kökeni

belirsiz bir isim diyeceğiz. Milat döneminde, belki daha önce, bellibaşlı Akdeniz dilleri arasında top gibi gidip gelmiş. Türkçeye ağırlıkla Arapçadan alınmış olması normal, çünkü Türk kültüründe tıbbî bitkilere ilişkin literatür Arapçadır, **hindiba** da oradan öğrenilmiş olmalı.

10 Ağustos 2013

Ergenekon Muhasebesi

Ergenekon davası siyasi bir hesaplaşmaydı. Devlete kim egemen olacak kavgası verildi; bir taraf kazandı, öbür taraf kaybetti. Kuralsız sahada oynanan bu tür iktidar oyunları tarihin her döneminde kanlı olmuştur. İdam cezası kaldırılmamış olsa şüphesiz idamlar da verilirdi; muhtemelen infaz da edilirdi. Ya öbür taraf kazansaydı? Daha merhametli olacaklarını hiç sanmıyorum. Genelkurmay tayfasının 2007'deki cumhurbaşkanlığı gambiti başarılı olsaydı bugün Erdoğan, Gül ve Arınç nerede olurdu, düşünebiliyor musunuz?

*

Bu kavgada ben açıkça taraf tuttum. Fikirlerine değer verdiğim, sağduyusuna güvendiğim arkadaşlarımın ezici çoğunluğu da benle aynı tarafı tuttu. Askercilerin yenilmesine sevindik. Halâ da –her şeye rağmen – ben seviniyorum.

Neden, ah neden? diye soruyor bazı arkadaşlar. Başbuğ yahut Balbay, mesela Bekir Bozdağ'dan daha mı bozuk adamlardı? İzmir'in Gündoğdu meydanında bayrak töreni yapan cici kızlar Kazlıçeşme'de Tayyip için şehadet andı içenlerden daha mı fena? Türklüğe hakaretten sana açtıkları davayla, Türklerin peygamberine hakaretten açtıkları dava arasında ne fark var?

Pis sorular bunlar, evet. Ama cevabım var. Buyur anlatayım.

Sevindik, çünkü:

Bir: Daha önceki üç darbede uyguladıkları ahmakça, sadistçe zulüm hafızalardan çıkmamıştı. Bu sefer daha akıllı veya daha mülayim olacaklarına kimse inanmadı. Darbe ile gelen illa ahmak ve sadist mi olur? Bilmiyorum. Emin değilim. Ama üç denemenin skoru ortadayken, ben şahsen o riski almak istemezdim.

İki: Temsil ettikleri ideoloji kabak tadı vermişti. Yalanı, riyakârlığı, lime lime dökülmeye başlamıştı. Omzunun kalabalığıyla beyninin parıltısı orantısız birtakım generaller her ağzını açtığında, o ideolojinin yıldızı biraz daha soldu. Miadı elli sene önce dolmuş bir hurafeler sistemi milletin boğazına tıkıldıkça gına geldi. Miadı bin sene önce dolmuş *bir başka*hurafeler sisteminden bile, bazı insanlar, medet ummaya başladılar.

Üç: Uzun süreden beri iktidarda olmalarının getirdiği yozlaşma ve kibir, tahammül edilmez bir seviyeye varmıştı. Yollarına çıkanı böcek gibi ezeceklerine inanıyorlardı. Bunu hak görüyorlardı. İşledikleri cinayetlerde insanların kanını donduran şey, cinayetin kendisinden ziyade, ardındaki pervasızlık ve şımarıklıktı sanırım. Ogün Samast'tan ziyade Kemal Kerinçsiz'di tiksindirici olan – "Biz hakikatin sahibiyiz, dolayısıyla gerekirse öldürürüz" diyen o iğrenç sırıtış!

Dört: Memleketin temel sorunları karşısında acizdiler. Kürt sorununda, Ermeni sorununda, Kıbrıs sorununda, AB ilişkileri konusunda, denenmiş ve tükenmiş bir zihniyetin temsilcisi idiler. Sunabilecekleri bir çözüm umudu yoktu.

Bunlar da Ermeni ve Kıbrıs meselelerinde fosladılar, evet, AB meselesinde de foslamanın eşiğindeler. Ama en azından denediler. Kürt sorununda belki bir şeyler başardılar da.

Beş: Türkiye'de parlamenter rejimin bekası, oy çokluğuna sahip olan tarafın galip gelmesini gerektiriyordu. Karşı taraf seçim kazandı diye oyunun kurallarını değiştirmeye kalksan o rejimden hayır gelmez. Parlamenter rejimin bekası bizim buralarda kimsenin umurunda mıdır? Doğrusu pek emin değilim. Ama Batılı dostlarımız, kendilerince haklı birtakım nedenlerle, bu konuya önem veriyordu. Onların tercihi, bizim de eğilimlerimize bir şekilde yansımıştır muhtemelen.

*

Lafı uzatmaya ne hacet? "Darbe suçtur, cezalandırılmalıdır" demek yetmez mi?

Affınıza sığınarak itiraf edeyim, darbe konusu beni o kadar heyecanlandırmıyor. Siyasi rekabetin normlarının oturmamış olduğu bir ülkede darbe, siyasetin opsiyonlarından biridir. Olmasa daha iyi, tabii. Ama sonuçta ülkenin nasıl yönetildiği mi daha önemli, yönetenlerin oraya hangi usulle geldiği mi?

Demokrasi diye, siyasi iktidarın rutin ve düzenli bir şekilde el değiştirebildiği rejime derler. Sen eğer kalabalıkların gücüne dayanarak ebedi iktidar hesabı yapabiliyorsan, birileri de elbette, ya kolordu hesabıyla, ya saray entrikasıyla, ya polis ve istihbarat operasyonuyla o iktidardan parça koparmaya çalışacaktır. Eşyanın tabiatıdır. Memleket kirliyse elbet oyuncular da kirli olacak: "senin elin daha kirli" diye birilerine çıkışmanın çok da fazla anlamı yok.

*

Peki sonuç iyi mi oldu? "Al birini vur ötekine"den daha hayırlı bir yerde miyiz şimdi?

Evet, perspektife koyduğunda iyi oldu bence.

Yanlış anlamayın: Gelenlerin gidenlerden daha ahlaklı olduklarını düşünmüyorum, düşünmedim. Sadece daha zayıftılar. Dolayısıyla daha az yozlaşmışlardı. İktidarı pervasızca kullanmayı henüz bilmedikleri ve beceremedikleri için, daha edepli duruyorlar, daha utangaç gülümsüyorlardı. İktidara alıştıklarında neler yapabileceklerini daha göreceğiz.

Yine de, ve her şeye rağmen, sanki bunların zararı öbürlerinden daha az olacakmış gibi geliyor bana. İdeolojik zemini öbürküler ölçüsünde işgal etmeleri mümkün görünmüyor. Bütün devlet dairelerine kendi kutsal ikonlarını henüz asamadılar, ve muhtemelen asamayacaklar. Tüm kaleleri zapt edemeyecekler, tüm tersanelere giremeyecekler. Çünkü temsil ettikleri ideoloji, bu toplumun büyük ve önemli bir kesimini asla razı edemeyecek bir ideolojidir. Ülke içinde ve dışında doğal sınırları vardır. Ve dünya, 1930'ların dünyası değildir.

Memleketin en okumuş, en zengin ve en rabıtalı kesimlerini karşına alarak nereye kadar gidebilirsin? Memleketin hamilerinin, bütün dünyada, kaygı ile izlediği bir rotayı nereye kadar sürdürebilirsin?

Kazandılar, zafer sarhoşu oldular, ve bana sorarsanız, inişe geçtiler bile.

14 Ağustos 2013

Rabiacılara Neden Karşıyız?

Bir kere şunda anlaşalım. Mısır'ın kaderi sadece Mısırlıları ilgilendirmez. Mısır'ın kaosa sürüklenmesi veyahut birtakım gözü dönmüş manyakların yönetimine girmesi, öncelikle komşu ülkelerin güvenliğini ilgilendirir. İkincisi, o kargaşadan etkilenecek olan diğer Arap ve İslam ülkelerini ilgilendirir. Üçüncüsü, onmilyonlarca aç ve öfkeli insanla başa çıkmak zorunda kalacak olan dünya ülkelerini ilgilendirir. Dolayısıyla bu ülkelerin, Mısır'ın intihar etmesine engel olma hakkı – hatta haktan öte görevi – vardır.

"Parayı veren düdüğü çalar" yasasını da akıldan çıkarmayalım. Mısır Suudi'lerin, Amerika'nın ve Avrupa'nın sadakasıyla geçinen bir ülkedir. Geçen hafta Cengiz Aktar dış yardım rakamlarını vermişti, onun yalancısıyım. Mursi döneminde 9 milyarı Suudi Arabistan'dan olmak üzere 22 milyar dolar dış yardım almışlar. Buna karşılık toplam (2012'de) 28 milyar dolarlık mal ve hizmet ihraç etmişler. Senin toplam dış gelirinin yüzde kırkdördü Suudiyle Amerikalının sana acıdığı yahut batmanın sonuçlarından korktuğu için hibe ettiği paraysa, "ağa benim içişlerime nasıl karışır" diye babalanma hakkın olmaz.

Bu ülke binlerce seneden beri bütün Akdeniz havzasının mahsul ambarıydı, aldığından kat kat fazlasını ihraç ederdi. Bugün bu hale düştüyse bunun nedenini hayali dış mihraklarda aramanın alemi yok. Kötü yönetilmiştir, en az altmış yıldan beri feci derecede kötü yönetilmiştir. Adamların elinde dünyanın en verimli toprakları var, üstüne Süveyş Kanalı gibi (Avrupalıların sana hediyesi) bir para basma makinesi var. Palavra aleminde yaşayan birtakım cahil ve ahmak kadrolar o geliri har vurup harman savurmuş, yatırım diye bir şey akıllarına gelmemiş, sonunda çökmüş bir altyapı, yüzde yirmi küsur işsizlik, sıfır döviz rezervi ve petrol ihtiyacını bile zor karşılayan bir dışsatım kapasitesiyle baş başa kalmışlar.

Şimdi söyler misiniz, Mısır'ı Mısırlılar yönetsin diye ısrar etmenin anlamı ne? Adamlar yönetmekten acizse zavallı Mısır halkını bu eziyete mahkûm etmenin insaniyetle bağdaşan yanı nerede? Sen otomobil alırken yabancıyı tercih ediyorsun. Gazoz alırken yabancıyı tercih ediyorsun. Çocuğunu

gâvurun okuluna göndermek için can atıyorsun. Devlet hizmeti satın alırken “bizim olsun, isterse öküz olsun” diye inat etmenin mantığını söyle.

*

Mübarek rejimi otuz senenin sonunda (tıpkı Abdülhamid’in son yılları gibi) çürümüştü. Demokrasi olsun dediler, devirdiler. Herkes bayram etti.

O karambol içinde adamın biri çıktı, Mısır halkının %56,6’sının boykot ettiği bir seçimde, %51, 7 oyla başkan seçildi. Zagazig Üniversitesinde makine mühendisliği profesörü olmaktan başka idari tecrübesi yoktu. Cehaleti yücelten ve dünyayı düşman sayan bir paranoya ideolojisine mensup olmaktan başka entelektüel donanımı da yoktu. Ülkenin yarısının ve yönetici elitin tamamının kendisine muhalif olduğu bir ortamda, “ben ne dersem o” kibiriyle memleket yönetebileceğini sandı. Anayasayı değiştirip kendine diktatör yetkileri verdi; beceremeyip çark etti. Maliye çöktü. Güvenlik çöktü. Belediye hizmetleri çöktü. Turizm çöktü. Yatırımlar komple durdu.

16 yıl önce Luksor’da turistlere katliam yapan adamları Luksor valisi atadı. Bütün ülke ve dünya “gel konuşalım” diye yalvarırken, kırk yıllık yorgun müstebitler gibi sarayına kapandı; belki konuşmaya takati veya cesareti yoktu, belki söyleyecek sözü olmadığından korktu. Her müflis politikacı gibi dış krizden medet umdu, Etiyopya’ya savaş denemesine girişti. Her müflis Şark politikacısı gibi, Yahudi düşmanlığı yaparak cahil halkı galeyana getirmeyi denedi; Allahının arkasına saklanıp İsrail’i lanetledi; peygamberinin arkasına saklanıp “maymun ve domuzlar soyu” diskuru çekti.

Nihayet devrildiğinde, aklı olan herkes derin bir nefes aldı.

Yerine gelenler, hayır, daha matah adamlar değildi; altmış yıldan beri memleketi batıran ekipti. Ama Tahrir cenderesinden geçmişlerdi; kısıtlı da olsa demokrasi olmadan ülkeyi yönetemeyeceklerinin farkındaydılar. Dış sponsorlarının talebi de o yöndeydi. Kısa süre içinde serbest seçim sözü verdiler; İhvan’a “gel konuşalım” dediler; Mursi’ye onurlu bir çıkış yolu önerdiler.

Ama olmadı. İhvan'cıların cihat ve şehadet retoriğiyle efsunlanmış gözleri, çıkış yolunu göremedi. Kalabalıkları sokağa sürdüler. İhtilali ihtilalle altedebileceklerini sandılar. Karşı taraf bir an sendelese ülkeyi kaos ve kargaşaya boğacak bir kumar oynadılar. Karşı taraf sendelemedi. Tahrir-sonrası çekingenliğini bir yana atıp, asli kimliğine geri döndü. Sonuç: şimdilik bin küsur ölü.

Şimdi bütün dünya, ölen "ılımlı İslam" projesinin yasını tutuyor. İslam ülkelerinde demokrasi denemesini bir başka – çok uzak – bahara ertelemenin sıkıntısını yaşıyor.

*

Rabiatül Adeviye Maydanında ölenlerin yasını tutamıyorum, üzgünüm. Piyon olarak sahaya sürüldüler, harcandılar. Orada ölen yüzlerce insanın – ve Mısır'ın ölen demokrasi hayalinin – vebali İhvan'ın ve Mursi'nin omuzlarındadır.

Gezi'de ayaklananlarla Rabia'da ayaklananların aynı kaba konulabileceğini de düşünmüyorum, hayır. Buradakiler, gözü dönmüş bir zorbaya meydan okumak için sokağa çıktılar. Oradakiler, iflas etmiş ve yenilmiş bir zorba adayını geri getirmek için sokağa çıktılar. Gezi'nin Mısır'daki muadili, geçen Aralıktan beri her gün Tahrir'de sokağa çıkan ve Temerrüd hareketini organize eden milyonlardır.

Gezi bayrağına dört parmak ekleyenler, her şeyden önce, Tahrir'de özgürlük mücadelesi veren Mısır halkına hakaret etmiş olurlar.

Onunla da kalmazlar. Burada, yenilgiyi kabul etmektense ülkeyi yangın yerine çevirmekten çekinmeyecek bir siyaset kumarbazını biraz daha cüretlendirmeye, onun ürkütücü patinajını biraz daha uzatmaya hizmet etmiş olurlar.

24 Ağustos 2013

Ben Diktatöre Diktatör Demem, Diktatör Diktatör Gibi Olmayınca

Başbakan Erdoğan kendisini diktatörlükle suçlayanlara karşı kendince bir diktatör tanımı yapmış, gerçek diktatörlüklerde diktatöre diktatör diyenin "hemen götürülüp sallandırıldığını" savunmuştu.

Rahmetli Sezar diktatördü ama kaliteli adamdı. Cömertliğin, cimrilikten daha etkili bir yönetim aracı olduğunu bilenlerdendi.

Roma'nın en puşt şairi Catullus kahredici bir hicviye[84] yazıp kendisine "ibne Roma oğlanı" (*cineade Romule),* "rezil, rüşvet yiyici ve kumarbaz" *(impudicus et vorax et aleo)* deyip, "küçük beyaz bir kumru gibi Roma'da her yatak odasına konan" *(perambulabit omnium cubilia ut albulus columbus)* Mamurra'nın eşcinsel sevgilisi olduğunu ima ettiğinde ne yaptı? Suetonius tarihinden[85] öğrendiğimize göre, Catullus'u evinde akşam yemeğine davet etti. Yemekte, kendisinden 16 yaş küçük olan şaire, "evladım, orta yaşlı bir politikacının götüyle neden ilgilenirsin" diye sorduğu rivayet edilir. Catullus muhtemelen o yemekten sonra "ak mısın kara mısın Caesar, bilmiyorum, beni ilgilendirmiyor da" diyen şiirini[86] yazıp diktatörün peşini bıraktı. Sonraki yıllarda Caesar'ın destekçisi oldu.

Olayın geçtiği eksi 55 yılında Caesar altı-yedi yıldan beri Roma'da iktidarın fiili sahibi durumundaydı. **İmperator** (başkumandan) ve **Pater patriae** (Atarum?) unvanlarına sahipti. Bir süre sonra damadı Pompeius tarafından iktidardan uzaklaştırıldı, bir müddet taşraya gitti. Bir darbeyle geri geldi, ömür boyu **Dictator** unvanını aldı. 44'te Senato'da bıçaklanarak öldürüldü.

Halen kullandığımız "diktatör" sözcüğünü meşhur eden bu zattır.

27 Ağustos 2013

Yedi Uyurlar ve Bişey Bişey

Kuran'ın Kehf suresi 9. ayette Eshab-ı Kehf (yedi uyurlar) hikâyesini sunuş babında şöyle bir ifade geçiyor.

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا

Yoksa sen Eshab-ı kehf ve rakîmi bizim mucizelerimizden (delillerimizden)" "?biri mi sandın

Buradaki **rakîm** رقيم sözcüğü problem. Çünkü Arapçada böyle bir kelime yok. Olsa belki RQM kökünden "kitabe, yazıt" gibi bir anlamı olabilir, ama onu da buradaki bağlama oturtmak kolay değil.

Nitekim 1400 yıl boyunca, tefsir ve tevil ehli kıvranmışlar. Peygamberin amcaoğlu ve tefsir ilminin piri sayılan İbn Abbas, rakîm mağaranın bulunduğun dağın, ya da vadinin, ya da yedi gencin yaşadığı kentin, ya da oradaki binanın adıdır diyen rivayetleri aktarmış. İkrime'nin aktarımına göre İbn Abbas, "kitap veya kitabe midir, yoksa bir bina adı mıdır" diyerek şüphesini belirtmiş. Kamus adlı klasik sözlük, "eshab-ı kehf'in veya onların atalarının veya onların hikâyesinin veya öğretisinin yazılı olduğu kurşundan levhanın adıdır" dedikten sonra, altı veya yedi ayrı yoruma yer vermiş; "yedi uyurların köpeğinin adıdır" veya "üzerine kitabenin konduğu yüksekçe bir taş yığınının adıdır" görüşleri bunlara dahil. Tacül Arus sözlüğü kelimenin Arapça olmayıp Yunan dilinden alınma olduğunu bildiren bir rivayeti aktarmış.

Modern Türkçe Kuran mealleri genellikle kitabeden gitmiş. DİyanetGİşlerinin yeni çevirisi risk almaktan kaçınmış, rakim deyip bırakmış. Edip Yüksel elbette sayısal yorumu uygun bulmuş.

Elmalılı: Ashab-ı Kehf'i ve Rakim'i (isimlerinin yazılı bulunduğu taş kitabeyi)…

Diyanet eski: Mağara ve Kitap ehlini…

Diyanet yeni: Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakîm'i …

Ahmet Tekin: Eshâb-ı Kehf (mağara arkadaşları) ve Eshâb-ı Rakım'in (Rakımli, üzerlerine yazılı anıt dikilenlerin)…

Yaşan Nuri Öztürk: Ashab-ı Kehf'i, mağara ve kitabe yâranını…

Edip Yüksel: Mağaradakilerin ve onlarla ilgili rakamların…

*

Hikâye malum, Kuran'dan önce de biliniyor.

Olay Efes'te geçer (ama burada geçen Ephesos'un bizim Selçuk'taki meşhur Ephesos mu, yoksa Maraş Afşin'deki öteki Ephesos mu olduğuna dair rivayet muhtelif).[87] İmparator **Decius** zamanında (249-251) Hıristiyanlara yönelik zulümden kaçan yedi Hıristiyan genç bir mağaraya sığınır. Burada takdir-i ilahinin bir tecellisiyle yüzlerce yıl uyurlar. Uyanınca, aradan o kadar zaman geçtiğini bilmeden, aralarından birini erzak almaya şehre gönderirler. Çocuk Decius zamanının parasıyla ödeme yapınca olay anlaşılır. Yedi Uyurlar aziz ilan edilirler. Allahın hikmeti bir kez daha idrak edilir.

Eldeki en erken yazılı örnek, Süryani azizlerinden **Suruc'lu Mor Yakub**'un (Jacob of Sarug, 450-521) bir vaazında geçiyor.[88] Aynı döneme ait başka Süryani kaynaklarında da varmış. Bazı versiyonlarda yedi değil sekiz uyurdan söz edilmiş. Batıda hikâye en erken **Tours'lu Aziz Gregorius**'un (Gregory of Tours, 538-594) *De Gloria Martyrum*'unda aktarılmış.[89] Gregorius hikâyeyi bir Suriyeliden öğrendiğini belirtmiş. Avrupa ortaçağına ait "azizlerin yaşamı" derlemelerin birçoğunda "İmparator Decius Zamanında Yedi Aziz Uyurların Hikâyesi" mevcut.

Batılı kaynaklarda gençlerin adları Yunanca ve Latince karışık olmak üzere **Dionysius, Maximinianus, Malchus, Martinianus, Serapion, Constantinius** olarak geçiyor. Bu isimler Süryanice kaynaktan alınmış diye okudum, ama Süryanice orijinal yazım şeklini tespit edemedim. Bu mühim

halbuki. Orijinal adlar Yunanca dahi olsa, ilk metin eğer Süryanice ise isimlerin de “Süryanileşmiş” biçimleriyle kaydedilmiş olması gerekir.

Decius adının Süryanice yazımıyla “rakîm” sözcüğü arasındaki görsel benzerliğe sanırım ilk önce ünlü şarkiyatçılardan Josef Horovitz işaret etmiş.[90] Horovitz’in “zayıf olasılık” diyerek geçiştirdiği tezi 1933’te Amerikalı Torrey daha ayrıntılı olarak değerlendirmiş.[91]

Süryani yazısında Decius (Deqyus) ve rakîm şöyle yazılıyor:

ܕܩܝܣ dqys

ܪܩܝܡ rqym

R üstündeki nokta, birbirine çok benzeyen d ve r harflerini ayırmak için modern Süryanicede icat edilmiş bir işaret. 6. yüzyılda henüz nokta yok.

Aynı alfabenin Yahudilerce (ve muhtemelen o dönemde Araplarca) kullanılan biçiminde benzerlik daha belirgin.

דקיס dqys

רקים rqym

Yok hayır, Kuran yazarı kimse, Allah veya Cebrail veya Muhammed “Süryanice metni yanlış okumuş” gibi bir sonuca varmıyoruz hemen. Ama Süryaniceyi yarım yamalak okuyan, veya bozuk ya da silik bir elyazması üzerinden bilgilenen birinin, Kuran yazarına yanlış bilgiyi sözlü olarak aktarmaması için bir sebep yok ki?

*

Muteber sayılan İslami kaynaklarda yedi gencin adları **Yemliha, Mekselina, Mislina, Mernuş, Debernuş, Şazenuş, Kefeştatayyuş** diye anılıyor. Bu biçimlerin nihai kaynağını araştıramadım; yani ilk evvela kim bu isimleri böyle yazmış, bilmiyorum. Dolayısıyla bozulmanın hangi aşamada gerçekleştiğini bilemeyeceğim.

Lakin, Arapça el yazısında birbiriyle kolayca karışan f yerine n koyup iki tane daha n ekleyince Kefeştetayyuş قفشططيوش o kadar kolay Konştantiniyyuş قنشطنطنيوش oluyor ki, hayret etmemek mümkün değil. Serabiyus ile Sazenuş'un farkı da öyle, topu topu iki nokta.

10 Eylül ilave.

Bizans Ortaçağının en ünlü azizler derlemesi olan Symeon Metaphrastes'in "Azizlerin Hayatı"nda (11. yüzyıl başı) Uyurların adı biraz farklı zikredilmiş: Maksimiliyanos, Iamblichos, Martinos, Yoannes, Dionysos, Eksakostodianós ve Antoninos.[92] Benim yukarıda aktardığım liste, Tours'lu Gregorius'un Süryani kaynaklarına atfen aktardığı liste imiş.

Iamblichos ilgimi çekti. Besbelli bizdeki Yemliha'nın orijinali olacak. Neo-platonik felsefenin kurucularından biri sayılan bir tane meşhur Chalkis'li Iamblichos vardır, sene MS 240 küsur ila 320 küsur. Yunanca yazmasına rağmen meğer Süryani imiş, Halep yakınındaki Khalkis = Kınnesrin kentinde doğmuş. Adı da tabii ki Süryanice MLK kökünden *yamlika* veya *yamlixa* ܝܡܠܟܐ "hükmeder, egemen" anlamında. Uyuyan Yemliha tabii ayrı kişi, ama belli ki geç antik devirde Süryanilerde kullanılan bir isimmiş.

8 Eylül 2013

Kürtçe Kasaba İsimleri

Kürtçe kasaba isimleri konusu takıldı kafama. Köy dağ dere yayla değil, adamakıllı kasaba yahut şehir olan yerler.

O bölgedeki kasabaların çoğunun geçmişi bin ila iki bin yıla dayanır; bazıları daha da eskidir, Asur ve Hitit zamanlarında adları anılır. Bir de onlardan ayrı, son yüz-yüzelli yılda Devlet yerleşkeleri etrafında türemiş kasabamsı yerler var. İkisini ayrı ayrı ele almak lazım.

Eskilerden başlayalım.

Silvan: Kasabanın öz adı Miyyafarkîn'dir, Kürtçe değil Süryanice, "ayıran-su" ya da su ayrımı gibi bir şey. Silîvan yani "Süleymanoğulları" burada 15-16. yüzyılda hüküm süren Kürt hanedanının adı. Kasabanın değil bölgenin adı. Osmanlıda da, Cumhuriyette de usuldür, bilirsiniz, idari bölgenin adı oranın başkenti olan kasabaya da verilir.

Hakkâri: Gene aynı durum. Kasabanın adı Çolemerg, Kürtçe bir açıklama bulma çabaları beyhude. Süryanice diyen var, Ermenice diyen var. Hakkâri esasen önceleri Başkale ve Özalp-Saray bölgesinde hüküm süren bir Kürt beyliğinin adıyken sonradan buraya taşınmış. O adın da tatmin edici bir açıklamasını bulamadım gerçi, ama Kürtçe olması mümkün görünüyor.

Dêrik, Mardin'in ilçesi, Kürtçe olmalı, "kilisecik". Ağrı **Tutak**'ın adının Kürtçe *dûtax* (ikimahalle)'den gelmesi bana pek inandırıcı gelmiyor, ama hadi olsun. **Yüksekova**'nın geçmişi ne kadar geriye gider, bilemedim. Onun her iki adı Kürtçe. *Gever* bölgenin adı, *Dizê* ilçe merkezi olan yerleşim. İlki galiba Kürtçe "geniş yer, alan" anlamında, ikincisi "kale".

Eskiden kalma kasabalarda durum bu. Hepsi bu kadar.

Esasen bölge veya aşiret adı olup şimdi adı idari merkeze verilmiş olan birkaç Kürtçe isim var. **Silopî** "Süleyman Ovası", Cizreli Bedirhan oğullarının birinden ad almış. Kasaba değil ova adı, kasaba yakın devirde kurulmuş.

Şemdînan (Şemdinli) “Şemsettin oğulları”, beylik adı. Buranın tarihi başkenti olan Nehri muhtemelen Asurlar zamanına dayanır. Şimdiki kasaba 1920’lerde kurulmuş, adı da zaten Nûşar, “yenişehir”.

Koçgirî “göçebeler”, Osmanlı’nın kullandığı bir idari isim. İdari merkez önce Erzincan’ın Refahiye’sine bağlı Koçgiri-Gümüşkuşak köyü iken, 19. yüzyılda Sivas Zara’ya taşınmış.

Cêlikan, **Omerkan, Bayikan** Kürtçe aşiret adıdır; Çelikhan, Ömerli ve Baykan edildiler. **Gûyan** da sanırım aşiret adı, Uludere oldu. Eleşkirt’in idari adı bir ara Zedkan veya **Zeydikan** idi, o da aşiret adı. **İzolî** de Kürt aşiretidir, geçi İzlô Dağının adı Kürtçe olmasa da. Malatya’nın İzolî aşiret alanı yakın devirde Kale adıyla ilçe oldu, devlet dairelerinin bulunduğu yerleşim de kasaba hüviyeti kazandı.

Fiziksel coğrafya adı iken yakın dönemde idari merkeze nam olan üç-beş isim sayabiliyorum. **Çaldıran** esasen Çıldêran’dır derler, “kırk kiliseler” yani. Kürtçe değil Farsça da olabilir. Esasen ova adıdır, kasaba Cumhuriyet döneminde türemiş. **Çal** (“çukur”), adı üstünde, orta Zap çukurunun adı. Şimdiki idari merkez olan Çukurca çukur mukur değil, bulutlara yakın bir kartal yuvası. Eski adı Lizan’mış, sanırım Kürtçe. **Gevaş** da kasabanın değil oradaki derenin adı. Kürtçe diyorlar ama emin olamadım.

En zoru **Pütürge**. 19. yüzyılda zuhur etmiş bir idari isim. İlçe merkezinin adı Şîro, muhtemelen Kürtçe. Uyduruk bir köyken önce nahiye müdürlüğü sonra kaymakamlık olmuş, kalkınmış. Pütürge’ye Kürt arkadaşlar anlam veremiyor. Ama esasen ilçenin güney sınırındaki şimdi Nemrut Dağı denilen yerin adı olabileceğini düşününce sanırım aydınlanıyor. “Putlu yer” veya “put yeri” olabilir mi?

Geri kalanlar mütevazı birer Kürt köyü iken cumhuriyet devrinde tepesine Devlet'in obez kuşu konmuş yerler. En ünlüsü tabii **Kalan** (“dedeler”) adlı köy, diğer adı Mamikan (aşiret adı), 1930’lardan sonra Tunceli. Bölge adı olan *Dersim*’in mahiyeti meçhul; bence Kürtçe olma olasılığı zayıf. Hele *der-sîm* (“gümüşkapı”) hepten palavra. **Pîran**, şimdiki Dicle, Diyarbakır’ın ilçesi. Gene Kürtçe, “dedeler”. **Guleman** (“köleler”), şimdi Elazığ-Alacakaya ilçesi. **Sincik**, Adıyaman’ın ilçesi, galiba Kürtçe, “iğde ağacı”.

Hilvan ilçe merkezinin taşındığı köyün adı **Curnêreş**, yani "karayalak". Karabegan'ın **Mîravan**'ı (Karabeyler nahiyesi Beyler köyü), şimdi Elazığ Arıcak ilçesi, yarı Türkçe yarı Kürtçe. Bir da ta Anadolu'nun göbeğinde, Rişvan aşiretinin yaşadığı **Zivarik** ("kışlak"). Altınekin adıyla Konya'ya bağlı ilçe edildi.

Bingöl Genç ilçesinin şimdiki merkezi olan **Darahêni** Zazacadır, onu da Kürtçe sayalım, kimseyi kırmamış olalım. **Genc** necedir emin değilim, ama Kürtçe/Zazaca olması kuvvetli ihtimal.

Hepsi aşağı yukarı bu kadar. Urfa, Amîd, Mardin Süryanice. Harran, Suruç, Behesni, Kâhta, Egil, Nusaybin, Hısnıkeyfô, Midyat, Gercüş, Ğarzan, Siird, Beytüşşebab ve o civardaki eski, köklü yerlerin tümü de Süryanice. Malatya ve Maraş galiba Süryaniceden daha eski. Diyarbekir, Hısnımansur (Adıyaman), Cizre ve belki Ayıntab Arapça. **Xoşâb** Kürtçe değil, "edebî dil" sayılan Farsça. Van, Tatvan, Ahlat, Erciş, Vostan (Gevaş'ın kasaba adı), Bergiri (Muradiye), Muş, Norşén (Güroymak), Malazgirt, Varto, Patnos, Eleşkirt, Ağrı, Kars, galiba Digor, Erzurum'un Erz'i, Bayburt, Erzincan, Kemah, Pertek, Mazgirt, Çemişgezek, Çapakçur, Kiğı, Harput, Palu, Ergani, Siverek ve saire Ermenice, ya da daha eski dillerden Ermeniceleşerek aktarılmış isimler. Bidlis ile Şirnak meçhul. Şehr-i Nûh? Sanmam.

Dikkat edersen, bu son paragraftakilerden önce saydıklarım arasında bunlarla boy ölçüşecek nitelikte kentsel kimliği olan tek yer Silvan, onun da harbi adı Süryanice.

*

Elbette ilk baştaki heyheyler dönemi geçtikten sonra birileri oturup doğru dürüst Kürt tarihine çalışmak isteyecektir. Onlara malzeme olsun diye yazdım.

18 Eylül 2013

Diyarbakır Eğil'e Dair Bir Not

Egil adı M 391 yılına ait Bizanslı Faustus Tarihi’nin Ermenice tercümesinde ve 6. yüzyıla ait Aşxarhatsuyts adlı Ermenice anonim coğrafya kitabında **Agel** Ագեղ ve **Angel** Անգեղ biçiminde geçer. Milat öncesinde Yunancası Sophene ve Ermenicesi Tsopk olan krallığın kışlık başkenti, daha sonra Ermeni ülkesine bağlı "dış" beyliklerden biri olan Angeltun Անգեղտուն hanedanının kalesi olarak anılır**.**

Agel, aglô ܐܓܠ Aramice/Süryanice "kapı" demektir. Bkz. Jastrow s. 12. Dicle üzerinde, Amid ülkesinin kuzey kapısı olan stratejik noktada Agel/Egil kalesi bulunur. Tarihî Suriye ile Ermenistan arasındaki en önemli iki geçit noktasından birinin kilididir.

Ahalisinin o devirde Süryani mi, Ermeni mi, başka bir şey mi olduğuna dair elimizde bilgi yok. En azından bende yok. Lakin eski yer adlarına bakıldığında, Ermenice/Süryanice sınırının aşağı yukarı bugünkü Güneydoğu Toros dağlarının güney yamaçlarını izlediği ve Amid (Diyarbakır) düzlüğünün egemen kültürünün Süryani/Arami olduğu malum. Burası tam o sınırın güneyinde kalıyor.

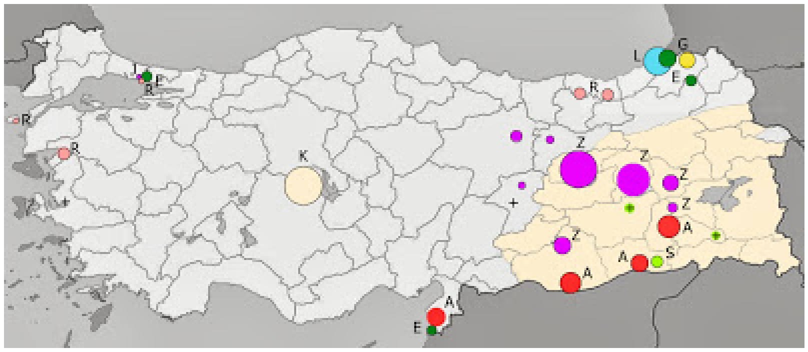
Sadece Ermenice kaynaklarda geçen **Angel** biçimi kafamı kurcaladı. /n/ sesi nereden türemiş? Şöyle akıl yürüttüm. Orijinal isim **Agel** ve **Aggel** olmalı; Sami dillerinde şedde tipiktir, ve her iki biçim de Süryanicede aynen ܐܓܠ yazılır. Sözcüğün çift g ile Yunanca yazımı αγγελ ise, genel kural gereği /angel/ okunur. Nitekim Faustus tarihi Yunacadan çeviri olduğu gibi, Aşxarhatsuyts da muhtemelen Yunanca bir orijinalden çeviridir.

*

Egil, 15. yüzyıldan itibaren Kürt Mirdasî beylerinin makamı idi. 1930'larda Dicle adıyla ilçe yapıldı. 1950'lerde Dicle ilçesinin merkezi, yakında bulunan Pîran kasabasına taşındı. Böylece Pîran Dicle oldu, Dicle de eski adı olan Egil adına tekrar kavuştu.

19 Eylül 2013

Türkiye'nin Dilleri

Dün İzmir'de Fransız Kültür Merkezi'nde Türkiye'nin ölmeye yüz tutan dilleri üzerine bir sunumum vardı. Akşam oturup bu haritayı hazırladım. Konferansı da bu harita üzerinden verdim.

Morlar Zazaca – yani Kırmançki ve Zazaki/Dimili. Biz Zazaca ayrı dil midir diye tartışaduralım, bu işlerin referansı sayılan Ethnologue, Kırmançki *http://www.ethnologue.com/language/kiu* ile Dimili'yi *http://www.ethnologue.com/language/diq* iki ayrı dil olarak tasnif etmiş.

Kırmızılar Arapça - Antakya, Urfa-Harran, Mardin ve Siirt'te dört lehçe.

Fıstık Yeşili "Süryanice" adı verilen Surit veya Turoyo, Midyat ve İdil'de. Yakın tarihte nesli tükenen iki lehçe, Mlahso (Lice) ve Hertevin (Pervari), + işaretiyle gösterildi.

Gök mavisi Lazca. Onun da Atina-Ardeşen lehçesi ile Viçe-Arhave lehçesi ayrı diyorlar.

Koyu yeşiller Ermenice. İstanbul Ermenicesi, neredeyse ayrı bir dil olan Kesap (Vakıfköy) lehçesi, Hemşince ve büsbütün muamma olan Poşaca.

Sarı Gürcüce. Artvin İmerhevi, Maçaheli ve Maradidi'de üç yerleşim bölgesi. Kuzey ve Batı Anadolu'daki dağınık yerleşimler gösterilmedi.

Pembe Rumca. En büyük grup Of-Çaykara, Maçka ve Tonya'da Pontos Rumcası. İkincisi Ayvalık ve Ege'nin çeşitli yerlerine dağınık Girit

Rumcası. En ufağı İstanbul ve İmroz'daki Hıristiyan Rumlar. Bir de Patriyotlar var tabii, ama coğrafi dağılımını bilmiyorum.

Lacivert - Yahudi İspanyolcası, yani Ladino veya Judezmo. İstanbul'da ve İzmir'de bilen üç beş bin kişi var, ama konuşan kalmadı.

Dağınık halde olan Kuzey Kafkasya dilleri gösterilmedi. Memlekette Çingenece (Roma) konuşan kimse halâ var mı, onu da bilmiyorum. Darende'de Hazeyn veya Hazain diye bir dil var mıdır, varsa nedir, hiçbir bilgim yok.

Halka büyüklükleri kabaca nüfusla orantılıdır (ama tam değil tabii). Kürtçenin (yani Kurmanci'nin) egemen dil olduğu bölge bej rengiyle gösterildi. Ayrıca Orta Anadolu Kürtleri (Haymana, Cihanbeyli, Şereflikoçhisar, Eskil) bej halkayla belirtildi.

26 Eylül 2013

Allahu's-samed

Eski zaman tanrıları çeşitli kutsal isimlerle zikredilirdi, bilirsiniz. Mesela Apollon'un isimleri Phoibos, Aiglêtês, Lykios ve Lykoktónos, Smintheus, Pythios, Parnópios, Kynthogenês ve Didymaios'tur. Bir kısmının anlamı bellidir, bir kısmınınki meçhuldür. (Misal: Lykoktónos: kurt-öldüren, Parnópios: afet-salan.) Tanrıyı doğru zamanda doğru ismiyle anmak mühimdir. Yoksa çarpar marpar, en azından duana cevap vermez.

Şark tanrıları keza öyle. Mesela, Gaziantep'in Zincirli Höyüğünde bulunan Kral Kilamuwa yazıtındaki şu ibare, MÖ 9. yüzyıldan, Fenike dilinde:

*"Her kim bu yazıta zarar verirse, Gabar'ın tanrısı **Ba'al Samad** onun kafasını kırsın, Bmh'ın tanrısı Ba'al Haman onun kafasını kırsın..."*

Ba'al yahut Be'el Fenikelilerin tanrısı. Diğer Suriye kavimleri arasında da popülermiş. Hatta Tevrat'a inanacak olursak, Yahudi tanrısının zaferinden önce Kenan ülkesinin insanları Ba'ale taparmış.

Samad sad harfiyle yazılıyor, alttan ikinci satırda soldan 9-8-7 pozisyonda net olarak okunuyor. Aynı alfabenin başka versiyonu olan Arami/İbrani

alfabesinde צמד , Arap alfabesinde صَمَد olur.

*

Kuran'ı bilmeseniz bile İhlas suresini herhalde bilirsiniz, ikinci ayetinde **Allahu's-samad** اللّٰهُ الصَّمَد diye bir ifade geçer. Samed Allahın 99 isminden biri sayılır, hatta Abdüssamed'den kısaltma Samed diye erkek adı bile var. Lakin Samed'in anlamı belli değildir, çünkü Arapçada – Kuran'ın bu ayeti dışında – böyle bir kelime yoktur.

Tabiatiyle Arapçada böyle bir kelime olmayışı, tefsir ve meal erbabını asla yıldırmamış. Mesela Taberi, sözcüğün yorumunu 29 farklı kaynaktan aktarmış ve toplam altı anlam grubu ayırt etmiş. Kaynaklara göre as-samad, 1) som olan, içinde boşluk olmayan, yemeyen ve içmeyen, 2) kendisinden bir şey açığa çıkmayan, 3) doğmayan ve doğurmayan, 4) egemenliğin zirvesinde olan, 5) baki ve daim olan, 6) nihai hüküm sahibi anlamlarından birine veya birkaçına gelebilir. Taberi bunlardan sonuncusunun en doğrusu olabileceği kanısındadır.[93]

Türkçe meallerde Diyanet İşleri, Elmalılıdan iktibasla “herşey O'na muhtaçtır, O, hiçbir şeye muhtaç değildir” yorumunu tercih etmiş. Ahmet Tekin, tek başına samed sözcüğünü “Artmayan, eksilmeyen, ayrıştırılmayan, bileşik olmayan, ezeli ve ebedi kavrayan; varlığın hayatını ve mevcudiyetini borçlu olduğu, muhtac olunan, ihtiyacı olmayan, boşluk bırakmayan, ilâhlığında, otoritesinde, mülkünde, tasarruflarında ortağı bulunmayan, varlık âlemini ayakta tutan, kâinatın aslî düzenini elinde bulunduran, yenilmez, yüce, gerçek ve asıl yaratıcı, koruyucu, hesap soran, âdil, sığınılan, güvenilen bâki kudret” şeklinde çevirmiş. Tanrının kusursuz sözünün, sanırım, zenginleştirilmeye muhtaç olduğunu düşünmüş.[94]

“Doğru yorum elbette şudur, ya da budur” diye celallenmenin anlamı yok. Peygamberin sahabesi ve ilk devir takipçileri bir kelimenin anlamı üzerine ihtilafa düşmüşlerse, o kelimenin anlamının muğlak olduğunu, en azından *arabiyyül mübîn* (Şuara 195) olmadığını kabul etmek zorundayız.

*

İbranice ve Aramicede **samad** צָמַד "çift koşma, iki şeyi birbirine eşleme" ve **smad** צְמַד "iki öküzü bağlayan aygıt, boyunduruk" ve dolayısıyla "koşum" anlamındaymış. (Jastrow 1286). Maamafih bu anlam ne Ba'al hazretlerinin lakabına, ne Kuran'daki kullanıma uymuyor gibi.

Tevratta sözcük üç yerde geçiyor, üçünde de fiilin edilgen halinde (yisâmod) kullanılmış, ve üçünde de – tesadüfe bak – hak yolundan sapan İsrailoğullarının lanetli Baal'e "samad olması" söz konusu. Bkz. Sayım (Numbers) 25:3 "*Böylece Ba'al-Peor'a samad-olundular, Rabb bu yüzden onlara öfkelendi.*" Sayım 25:5 "*Musa İsrail yargıçlarına 'Her biriniz kendi adamlarınız arasında Baal-Peor'a samad-olunanları öldürünüz' dedi.*" Mezmur 106:28 keza aynı. Standart çevirilerin çoğu her üç yerde "bağlanmak", "join themselves" ifadesini kullanmış. Luther *"Und Israel hängte sich an den Baal-Peor"* diye çevirmiş. Ama mesela Latince Vulgate *"initiatus"* deyip ayrı bir yola gitmiş, yani "Baal-Peor ibadetine inisiye edildiler".

Acep Baal kültüne ilişkin teknik bir tabirdi de Tevrat tefsircileri zorla anlam yüklemeye mi çalıştılar diye insan merak etmiyor değil.

*

Baal'in diğer adının da El olduğunu belirtmeden geçmeyelim. Hazret kudretli bir tanrıymış. Yağmur yağdırması ve gökleri gürletmesi bir yana, tanrıça Aştart'ı cinsel kudretiyle de kendine hayran etmeyi bilmiş. Ugarit'te (Suriye'nin Akdeniz sahilinde Ras eş-Şamra) bulunan arşivlerde Baal/El'e nasıl ibadet edileceğine dair hayli ayrıntılı bilgi var. Şöyle bir ilahi de geçiyor, misal:

El'in penisi deniz kadar büyüktür
Andolsun ki El'in penisi tufan gibidir.[95]

Sonraki Yahudi geleneğinde El/Eli/Eloh peyderpey organik özelliklerini kaybetmiş, "o da değil, bu da değil" hesabıyla gitgide soyutlaşan bir konsept kazanmış. Ama sanırım kişilik özelliklerini korumuş. Bazı adlarını da korumuş olması makul görünüyor.

28 Eylül 2013

İsviçre Notları

5-6 Ekim, Winterthur. Ermeni Tarihine Yeni Yaklaşımlar Konferansı. R. Hovannisian bayat klişeleri tekrarladı. Buna karşılık Profesör Zekiyan bir şaheserdi. Dört saat konuştu. Eski ve yeni Ermeni tarihinden örneklerle, Ermenilerin Doğu ile Batı arasındaki ikircikli konumlarını ne zaman ve hangi koşullarda avantaja çevirebildiklerini anlattı. Tanıştık. Heyecan duyduğumu söyledim. Venedik'e davet etti. Haftaya gelirim, bir iki gün sohbet ederiz dedim. Yazık ki vakit yetmedi, gidemedim.

İyi tarihçi, tarihte başkalarının göremediği detayları görebilendir. Ancak iyi bir tarihçi bugüne dair taze bir şey söyleyebiliyor sanırım. Ya da: geçmişe taze bir gözle bakabilen, bugüne de taze bir bakış getirebiliyor. Aynı yeteneğin belki iki ayrı tezahürü.

7 Ekim: Gimmelwald. 1300 metrede, İsviçre'nin en güzel köyü. Teleferikle çıkılıyor. Araba ulaşımı yok. Dört-beş pansiyon, bir tane bar ve herşeyci dükkânı, bazısı 1500'lü yıllardan yirmi-otuz çiftlik evi, birkaç yüz inek. 1990'dan beri birkaç kez gitmişliğim var.

Köyde hava bozuktu, ama yukarısı Alplerin en muhteşem yaylalarından biri, gök pırıl pırıl. Teleferikle 2677 metreye çıkıp oradan aşağı beş saatte yürüdük. Haşat olduk.

Pansiyon sahibi Ollie esasen İsveçliymiş. Otuz sene önce buraya gelip yerleşmiş. Hayvancılık ve dağcılıkla uğraşıyor. Ayrıca kemancı ve insan hakları aktivisti. Ermenistan'dan birtakım rejim muhaliflerinin İsviçre'ye iltica etmelerine aracı olmuşlar. Uzun uzun onları anlattı.

8 Ekim: Lausanne Otelcilik Okulu. Bir sürü güzel yüzlü genç, kusursuzluk eğitimi görüyorlar. Gıpta ettim. Sonra hüzün bastı. Sözde otelci ve restorancıyız, haybeye iş yapıyoruz, amatörüz duygusuna kapıldım.

Avrupa'nın iç halkalarına girince o duygu çöker insana. Çok çalışmışlar. Çok emek vermişler. Şimdi o emeğin esiri olmuşlar. Pygmalion gibi, yarattıkları esere aşıklar.

9 Ekim: Cenevre yakınında Coppet şatosu. Mme de Staël'ın sürgündeki evi, salonu, yatak odası. Yanda "Avrupa'nın en güzel kadını" Mme Récamier'nin odası. Her ikisi de, benim en sevdiğim yazar olan Benjamin Constant'ın sevgilisi olmuşlar. Constant'ın de Staël'dan olan evlilik dışı kızı Albertine meğer Broglie düküyle evlenmiş, bilmez idim. Şimdiki Broglie prensiyle 1999'da La Bourdaisière'de tanışmıştık, şatosunda kaldık. Albertine'in beşinci kuşak torunu imiş. Kendini deliler gibi bahçevanlığa vermişti, şatonun bahçesinde 200 farklı cins domates yetiştiriyordu. Şimdi de dünyanın en büyük böcek koleksiyonunu almış, Paris'te böcek müzesi kuruyormuş.

9 Ekim: Ferney, Voltaire'in malikânesi. İhtiyar tilkinin evi Fransa sınırının hemen içindeymiş. Arkadaki parkın içinden onbeş dakika yürüyünce, kimsenin ruhu duymadan İsviçre'desin, kralın adamları avuçlarını yalar. Yaşamı boyunca tutuklanma tehlikesiyle yaşayan biri için ideal konut.

10 Ekim: Cremona, kemanın anavatanı. Yeni keman müzesi geçen ay açılmış, bir modern müzecilik şaheseri. Antonio Stradivari'nin atölyesinin bütün aksam ve edevatı, hakiki, kokusu dahil. 1500 küsurdan beri dünyada bilinen tüm keman imalathanelerinin interaktif haritası, ses örnekleri dahil. Dünyadaki tüm Amati ve Stradivari kemanlarının ses örnekleri. Cremona keman yapımcıları loncasına kayıtlı tüm keman ustalarının interaktif katalogu. 50-60 tane güzel insan, fotoğraflarına bakmaya doyamadım.

10 Ekim. Salò ve Gargnano. Mussolini ve hempalarının son sığınağı. Çağı geçmiş bir aristokrasinin tohuma kaçmış şaşaası; gruplar halinde ihtiyar Alman turistler. Mussolini'yi düşünüyorsun: Mütevazı bir aileden gelmiş, yükselmiş, mutlak iktidarın şehvetini tatmış, kendisini ve sınıfını aşağılayanları tir tir titretmiş. Sonra düşmüş. Son aylarını onların mekânında kafese kıstırılmış, ölümü bekleyerek geçirmiş.

Bir yönüyle, sınıf atlamanın imkânsızlığı orada gördüğün. Diğer yönüyle, kendini ustaca savunan Avrupa medeniyetinin, kaskatı kesilip ölmesi.

Radyoda haber-analiz: İtalya'nın Alman azınlığının yaşadığı Südtirol özerk ilinde gençler askerliğini İtalyan Cumhuriyeti ordusunda yapmaktansa Südtirol il milis kuvvetinde yapmayı tercih ediyormuş. Anayasaya göre Südtirol halkı referandumla bağımsızlık ilan etmeye veya başka bir ülkeye katılmaya karar verirse, İtalyan ordusu 48 saat içinde il sınırlarını terk etmeyi, polis ve jandarma birimlerini yerel yönetime devretmeyi vs. taahhüt etmiş.

11 Ekim: Müstair. Almanca-Rumanşça çift dilli bir dergi bulundu, sabaha kadar Rumanş dili çalışıldı. Dört beş seneden beri taktım bu dile, şimdi okuduğumun %80'ini iyi kötü anlayabiliyorum. Burada konuştukları lehçe 2008'e dek Vallader lehçesine göre yazılırmış. O tarihte imla reformu yapıp Rumantsch Grischun standardını benimsemişler. Vallader lehçesine özgü ü ve ö harfleri kalkmış. Bütün seslileri diftongize etme eğilimi var (Münster yerine Müstair, vulp yerine vuolp). Bütün kalın k'lar Konyalılar gibi kh okunuyor (chasa chantunal = casa cantonale). Mardinliler gibi a'ları o yapıyorlar.

Köye adını veren Son Jon manastırı 780 yılında kurulmuş. O yıllardan kalma duvar resimleri halen duruyor. İçeride melek yüzlü dokuz ihtiyar rahibe, bir ihtiyar vekilharç, bir sürü inek. İbadetten arta kalan vakitte mandıracılık yapar, peynir üretirlermiş. Ayrıca köy çocukları için kreş, bir de misafirhane işletiyorlar.

12 Ekim: Gece 60 santim kar yağmış. Dağa daha da fazla inmiş, yollar kapanmış. Uçağı kaçırdık, sefil olduk. 400 euro fark ödeyip akşam uçağına zar zor yer bulabildik.

13 Ekim 2013

Cumhuriyet Bayramınız Kutlu Olsun, Güle Güle Kullanın

Cumhuriyet kaçınılmazdı.

Türk-Osmanlı elitinin hanedanla manevi bağı daha Abdülaziz zamanında zayıflamıştı. Abdülhamid istibdadının son on-onbeş yılında tamamen koptu. Tüm dünyada tüm rejimlerin altüst olduğu 1918-sonrası ortamda hanedanın sürmesi, veya sürse otoritesini koruması mümkün değildi.

Fransa'yı da unutma. O devirde Türk-Osmanlı eliti için medeniyetin tek referansıdır. 1871'de orada cumhuriyet ilan edilince, buradaki saltanatın da miadı dolmuştu. Geçmiş olsun.

Geriye kalan iki ihtimal var, onları da gözden geçirelim.

Bir, Sultan Reşat modeli. Siyasi gücü olmayan, etliye sütlüye karışmayan, ombudsman tipi bir monarşi yürür müydü? Rauf Bey mesela o karta oynadı. İngilizler de muhtemelen o ihtimali değerlendirdi, ama sonra vazgeçtiler. Bence yürümezdi. Türkiye gibi siyasetin çok sert oynandığı, 1918'den sonra daha da sertleştiği bir ülkede zayıf monarkın şansı yoktur. Kurtlar sofrasında kuzu olur, çıtır çıtır yerler.

İki, Napoleon (ve Rıza Pehlevi) modeli. Diktatörün kendini hükümdar ilan ettiği bir yeni-monarşi yürür müydü? Belli ki bu ihtimal düşünüldü. 1 Kasım 1922'den 29 Ekim 1923'e dek opsiyonlar açık tutuldu. Mustafa Kemal Paşanın Aralık 1922'de birden evlenmeye niyet etmesini bir de bu açıdan düşünün derim.

Bana sorarsanız bu model de yürümezdi. Bir kere Bolşevik Rusya'dan esen rüzgârlar vardı, 1922-23 Türkiye'sinde kuvvetle hissediliyordu. Almanya'da, Avusturya'da monarşiler devrilmiş cumhuriyet kurulmuştu. Türk elitinin o devirde yakın temasta olduğu Arnavutluk ve Azerbaycan cumhuriyetçi coşku içindeydi. Monarşinin çağı kapanmış görünüyordu.

Sonra Paşa, Napoleon'un akıbetinden haberdardı. Babadan gelmeyen saltanatı yürütmek zordur. Ağzınla kuş tutsan, bütün Avrupa'yı fethetsen,

gene de meşruiyetin sorgulanır. Ömrünü tamamlayıp tahtı sağ salim evladına devretmedikçe gerçek anlamda padişah sayılmazsın. “Nereden çıktı bu zibidi” diye soran olur.

Bu da bizi en önemli detaya getiriyor. Gazi’nin evladı olmadığı, olacak gibi de görünmediği bir durumda hükümdarlık ilan etmenin faydası ne? Dört senede bir kendi elceğizinle seçtiğin meclise seçim yaptırır, kendini Reis, Münci, Lider, Duce veya Führer seçtirtirsin. Keyfince yönetir, “Beni buraya Halk seçti, Halktan başka kimse tanımam” diye havanı da atarsın. Fena mı?

İşte bu yüzden, akılcı ve doğru bir kararla, 29 Ekim 1923’te cumhuriyet ilan edildi. Hepimize kutlu olsun.

29 Ekim 2013

Emperyalizmi Nasıl Denize Döktük?

“Emperyalist”ten kasıt genellikle Büyük Britanya’dır. O yüzden Fransa’yı, Amerika’yı bir yana bırakıp oraya yoğunlaşalım.

Ordu mevcudu. Britanya ve kolonilerinin 1918 yazında silah altındaki toplam asker sayısı 5 milyon civarında.[96] Bunun 70 bini Filistin’de, galiba 30 bin kadarı Irak’ta Osmanlı’ya karşı savaşıyor. Gerisi başka yerde. Savaş bittikten sonra, gerekirse bir kısmı Türk cephesine aktarılabilir.

Savaşın son demlerinde Osmanlı’nın Filistin cephesindeki mevcudu 28.000.[97] Irak cephesi bundan bir hayli daha az. Halil Paşa kumandasında Kafkasya fethine çıkan ordu Liman von Sanders’e göre 50 küsur bin,[98] ama gerçekte muhtemelen daha az. Trakya ve Ege cephelerinde muhtemel bir taarruza karşı bekletilen 100.000 asker var deniyor, ama bunun ne kadarı gerçek, ne kadarı hayal belli değil. Toplam 150.000 kabul edelim. Oran 5000:150, yani 33’e 1.

Donanmanın durumu şöyle**.** Harp sonu itibariyle Büyük Britanya donanmasında 33’ü dretnot sınıfından olmak üzere 50 muhrip, 9 muhrip-kruvazör, 109 kruvazör, 407 destroyer, 137 denizaltı, 13 uçak gemisi mevcut. Toplam tonaj (yardımcı gemiler hariç) 3.247.078 ton.[99] Osmanlı donanması, her ikisi de Almanlardan ödünç alınmış iki muhrip, bir kruvazör, beş destroyer.[100] Bunlara da mütarekeden hemen sonra müttefikler el koyacak. Tonaj hakkında kesin bilgi yok; eşdeğer sınıftaki İngiliz gemileriyle aynı çaptaysa yaklaşık 60.000 olmalı. Orantı: 54’e 1.

Donanmanın önemini Diplomacy® oyunu oynayanlar bilir. Denizlere egemen olan, askeri birliklerini dilediği yere sevkedebilir.

Büyük Britanya’nın **savunma bütçesi** 1915’te 439 milyon, 1916’da 1.401 milyon, 1917’de 1.974 milyon, 1918’de 2.404 milyon sterlin. Bu rakamlara koloniler dahil mi bilmiyorum. Genel bütçe harcamalarının aşağı yukarı yarısı savunmaya gitmiş.

Osmanlı Devletinin 1914-1915 mali yılı bütçe geliri 34 milyon lira, yani 1914 kurundan yaklaşık 31 milyon sterlin. Bunun içinde harbiye ve bahriye payı 1914-1915 mali yılında 7,29 milyon lira, yani yaklaşık 6,62 milyon sterlin.[101] 1915 itibariyle oranlar, genel bütçede 50'ye 1, savunma bütçesinde 66'ya 1.

Savaşın sonraki yıllarına ait Osmanlı bütçe rakamları inandırıcı değil. Kamu gelirlerinin 1915'ten sonra tamamen çöktüğünü tahmin edebiliyoruz. Savaşı kısmen karşılıksız para basarak, kısmen de Alman mali yardımıyla finanse etmişler. Alman yardımı beş yılda toplam 180 milyon altın lira, yani yaklaşık 162 milyon sterlin.[102] İngiliz savaş bütçesi yanında mütevazı bir rakam. Alman desteğine rağmen Osmanlı lirasının değeri değeri savaştan önceki istikrar düzeyinden, Şevket Pamuk'un hesaplarına göre dört yılda onikibuçukta bir oranına düşmüş, %1265 yani.[103]

Büyük harpte sonuç bildiğiniz gibi. Türk ordusu (ciddi Alman desteğine rağmen) perişan olmuş. Irak'ta İngilizler savaşın başında Basra'dan girmişler, 1918'de Şemdinli ve Uludere'den çıkmışlar. Öbür tarafta Süveyş'ten girip 1917'de Kudüs'e dayanmışlar. 1918'de iki adet Türk ordusunu (7. ve 8.) tüm mevcuduyla esir alıp Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı tank gibi ezmişler. Kilis'e vardıklarında geriye kalan Türk birliğinin mevcudu bir tabur mu, üç bölük mü, öyle bir şey. Birkaç yüz kişi.

Bu yetmiyormuş gibi savaştan sonra mütareke imzalatmışlar, Türk tarafının başkentine, donanmasına, istihkâmlarına, mühimmat depolarına, sanayiinin %80'ine, limanlarına, tren hatlarına el koymuşlar. Ordusundan geri kalanı terhis edip eve göndermişler.

Şimdi bu adamları nasıl denize dökeceksin?

Sakın "iman dolu göğsüm" filan demeyin bana. Yunan ve Ermeni harplerinde Türk ordusunun verdiği şehit sayısı resmi rakama göre 9177[104]. Aynı dönemde asker kaçağı ya da "vatan haini" olduğu gerekçesiyle İstiklal Mahkemelerince idam edilenlerin sayısı da 9000 civarında tahmin ediliyor.[105] Yani Milli Mücadelede Türk ordusu Yunan ve Ermeni'ye karşı savaştığı kadar Türk halkına karşı da savaşmış. Hangi iman, hangi serhat?

Altı yıl süren savaşta perişan olmuş, ekonomisi bitmiş, ocağı batmış bir milleti limon gibi sıkıp dört yılda sıfırdan 195.000 kişilik yeni ordu kurmak bir tür başarıdır, kabul. Çökmüş bir devlete tekâlif-i milliye kanunuyla finansman sağlamak, sıfır sanayi altyapısıyla saban demirinden tüfek üretmek, o yetmeyince düne kadar düşman olduğun Fransızla anlaşıp onlardan silah temin etmek de büyük başarıdır. İrade ve vizyon gerektirir. Kabul.

Lakin daha dün dünyanın en güçlü sanayiine ve beş milyonluk orduya sahip Almanya'yı dize getiren "Emperyalizm"i denize dökmek için bu kadarı yeterli midir?

Diyorlar ki, İngilizler Türklerle çatışmaktan çekindikleri için sahaya zavallı Yunanlıları sürdüler. Onlar yenilince, napalım, çaresiz evlerine döndüler.

Buna inanan, bana sorarsanız, Süpermen'e de inanır, Zaloğlu Rüstem'in bir vuruşta 72 bin devi tepelediğine de inanır. Ama gerçek dünyada yok öyle şeyler maalesef.

1 Kasım 2013

Milli Mücadele Neyin Mücadelesi

Peki, sonradan “Kurtuluş Savaşı” adını taktıkları Milli Mücadele neydi? “Emperyalizm”e karşı halkların şahlanışı filan olmadığı belli de, ne?

1994’te Yanlış Cumhuriyet’i yazarken cevabı biliyordum, ama kibarlık ettim, yuvarlak anlattım, göte göt demekten imtina ettim. Korktum da diyebilirsiniz, kabul. Şimdi artık memlekette az da olsa demokrasi var, daha açık konuşalım.

Bir, mal kavgasıydı. İki, iktidar kavgasıydı. Üç, İslam kavgasıydı. O kadar.

1. Mal kavgasıydı

Ermeni tehciri katliam mıydı, soykırım mıydı, müstahak mıydılar, değil miydiler tartışmasını bırak bir yana. Sen memleket nüfusunun %11 yahut 13’ünü oluşturan bir zümreyi, üstelik ekonomik etkinlik olarak daha verimli ve daha sermaye-yoğun olan bir zümreyi, yaka paça sürgün etmişsin. Bunların bin küsur köyü, birkaç yüz bin tarlası, davarı, evi, dükkânı, fabrikası, banka hesabı, ev eşyası, cariye edilecek kızı, köle edilecek ergen oğlanı var. Bunlara afiyetle konmuşsun. Haramzade Hüseyin Bey, Koçerolardan Hasan Ağa hesabıyla pay etmişsin. Sonra savaşta yenilmişsin. Galip devletler tutturmuş, bunlardan hayatta kalanlar geri gelecek, mallarını geri alacak, tazminat olarak da bazı vilayetler bunlara verilecek diye planlar yapmaya başlamışlar. Barış konferansı daha başlamadan bu mevzu ayyuka çıkmış.

Şimdi sen olsan, bir tane Erzurum Kongresi toplayıp “bu gâvurlara nasıl direneceğiz” diye konuşmaz mısın?

Gerek Erzurum ve Sivas Kongrelerine, gerek Ankara Meclisine katılanların hemen hemen hepsinin, Gazi Paşaları dahil olmak üzere, tehcirde mal mülk, köle ve cariye edinmiş adamlar olması sizce tesadüf müdür?

Olay yalnız Ermeniler değil. Ege ve Marmara’da Rum tehciri 1913’te başladı. Menemen, Çeşme ve Urla Rumlarının iki hafta içinde nasıl

boşaltıldığını merak ediyorsanız mesela sonradan CHP genel sekreteri olan Hilmi Uran'ın anılarını okuyabilirsiniz. Bursa'nın, Makri/Fethiye'nin Rumları da o dönemde gitmiş. Karadeniz Rumlarını 1918'in ilk aylarından itibaren temizlemişler. Lozan'da protokole bağlanan mübadele planı gerçekte çok önceden yürürlüğe konmuş.

Giden Rumların malı mülkü ne oldu sanıyorsunuz?

İttihat-Terakki'nin resmi rakamlarına göre 1914'te Anadolu'nun Rum nüfusu %12. Gerçek rakam bundan bir hayli daha yüksektir, %15-17 olmalı. Rum-Ermeni toplamı kabaca %25 desen, memleketin toplam mal varlığının nereden baksan üçte biri 1913-1922 arasında el değiştirmiş demektir. Sizce uğruna – en Millisinden – Mücadele etmeye değecek bir tutar değil mi?

Emperyalist abiler ne yapmış?

Adamların tek muhatabı Türkler değil. Ermeniler bastırıyor, Yunanlılar bastırıyor, kendi kamu oyları tepkili. Bunlara tazminat ödensin demişler. Anadolu Rumlarına güvenlik içinde yaşayacakları bir yer olsun diye belki, şimdilik, İzmir'i verelim, sonra bakarız. Ermenilere de verelim şuradan üç beş vilayet, yaramaz yerler zaten, zararı yok. Ama bir yandan da tereddütte kalmışlar. Türkler mühim, güç ve önem bakımından Yunana da Ermeniye de fark atarlar. Rusya'daki durum malum, geçinmek lazım. Başbakan Lloyd George'un İzmir'i Yunanlılara verme projesine koalisyonun büyük ortağı olan Muhafazakâr Parti şiddetle karşı çıkmış. Ermenileri memnun etme işini de nasıl olsa hayalperesttir, kimse ciddiye almaz diye ABD'nin siyaseten tükenmiş başkanı Wilson'a paslamışlar. Sonuçta Türkler Yunanı da, Ermeniyi de tepeleyince, doğrusunu istersen, hiç gözyaşı dökmemişler. Bir taşla üç kuş: Yunanla Ermeniye bir şey verirmiş gibi görünüp vermedin, kendi kamuoyundaki vicdan kumkumalarını yatıştırdın, Türklere de bedavadan sıkı bir dayak attın, sana karşı Dünya Harbine girmenin cezasını ödettin. Şık.

10 Kasım devam

2. İktidar mücadelesiydi

Harpten sonra İngilizlerin temel talebi İttihat ve Terakki kadrolarının tasfiyesi idi. Bu yüzden daha Kasım 1918'den itibaren Savaş Suçları Mahkemelerinin kurulması için ısrarcı oldular. Aralıkta Tevfik Paşa hükümetinin kolunu büküp mahkemeyi kurdurdular. Düşünürsen sebep basittir. Dört sene boğuştuktan sonra şimdi Türklerle dost olmaya karar vermişsin. "Türkler masum, baştakiler suçlu" diye bir anlatı kurman, savaşın ve soykırımın ceremesini birilerine yüklemen gerekiyor. İT kadrosu zaten Alman istihbaratıyla sarmaş dolaş bir yapı. Temizle, kurtul.

Hesaplayamadıkları şey şuydu. İT, Türkiye'nin ilk ve (o tarihte) tek sivil örgütlenmesi. Memlekette eğitimli ve profesyonel kadroların neredeyse tamamı İT mensubu veya sempatizanı, hepsi Enver modeli burma bıyıklı. Her şehir ve kasabada İT teşkilatı – ve yalnız İT teşkilatı – var. Tehcir ganimetinin aslan payını onlar almış, kaybedecekleri şey çok. Daha mühimi, daha savaş sürerken tedbirini almışlar; yenilgi halinde devreye sokmak üzere 1915'ten itibaren Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde memleketi örgütlemişler. Ganimet gelirinin önemli bir kısmını teşkilata akıtmışlar.

Yani iş, 1945 Almanya'sında Nazi Partisini tasfiye etmek kadar kolay değil. Yerine koyacak bir şey yok çünkü.

*

Dikkat buyurun: Direnişin ilk kıvılcımı İzmir'in işgalinden daha bir ay önce, 10 Nisan 1919'da, Boğazlıyan kaymakamı Kemal'in idamı münasebetiyle çakar. İT'nin patronaj işleri reisi Kara Kemal'in kontrolündeki hamallar ve kayıkçılar teşkilatları ayaklanır, İstanbul'da terör saçar. İngilizler paniğe kapılırlar.[106] İT tutuklularının bulunduğu Bekirağa Bölüğü basılıp mahkûmlar salınacak diye endişelenip, bir ay sonra hepsini Malta'ya gönderirler.

Nisandan itibaren memleketin her tarafında pıtrak gibi biten Müdafaa-yı Hukuk cemiyetlerinin kurucuları, Teşkilatı Mahsusacılardır.[107] Teşkilatın mutemet adamları 18-19 kışında İstanbul'da eğitilir, ellerine bir miktar para ve Ermeniden gaspedilmiş matbaa takımları verilir, Millici gazete çıkarmaları için taşraya gönderilirler.[108] Parayı veren İT'nin maliye bakanı Cavit Bey ile örgüt sekreteri Vasıf Beydir. Mustafa Kemal Paşa'nın 1918

Kasım-Aralığında İstanbul’da çıkardığı Minber gazetesinin finansörü de Cavit Beydir.[109]

Mart 1919’da teşkilatın kilit isimlerinden Karabekir Erzurum’a, Rauf Bey Ege’ye gönderilir. Mayısta İzmir’in işgali üzerine teşkilatın propagandistlerinden Halide Edip Sultanahmet mitinglerinde halkı galeyana getirir.

*

On puanlık soru şu: Mustafa Kemal baştan beri bu teşkilatın içinde miydi, yoksa sonradan mı dahil oldu?

Cevabından emin değilim. Ancak tahmin yürütebiliyorum. Baştan beri teşkilatın içindeydi, belki bir ara dışlandı, belki 1918 başlarından itibaren liderlik için adı geçti, ama ancak Şubat 1919 gibi seçildi sanıyorum.

İlk sinyal, Ruşen Eşref’in 1918 Martında gazetelere çıkan “Anafartalar Kumandanı ile Mülakat”ıdır. İkinci sinyal mütarekeden hemen sonra, 6 Kasım 1918’de Minber’de tam sayfa yayımlanan Kemal Paşa güzellemesidir. Şöyle düşün: Her cephede faciayla sonuçlanan bir savaşta adam başarı göstermiş tek komutan. [O yüzden, Anafartalar’daki başarısı pompalandıkça pompalanacaktır.] Teşkilat üyesi, ama Enver’le kavgalı; parti liderliğinin hatalarından uzak durmuş. Almanlarla yıldızı barışmamış. [Daha doğrusu, Almanlarla bozuk olduğu 1918 başından itibaren ısrarla hissettirilmiş.] İngilizlerle arası iyi. Diğer yandan, kişi olarak sevilmeyen biri: alaycı, soğuk ve bencil. Geçmişi skandallarla dolu. O yüzden liderliğe önerildiğinde şiddetle karşı çıkanlar olacak. Ama yalnızlığı bir bakıma avantaj: Teşkilatın kurtları tarafından kolayca yönlendirilebilir, zamanı geldiğinde [mesela Enver Moskova’dan döndüğünde] kolayca bir kenara atılabilir.

Ne kadar yanıldıklarını 1921’de İstiklal Mahkemeleri ve Başkumandanlık Kanunu olaylarında fark edecekler. 1922’de “İkinci Grup” ve Ali Şükrü Bey hadiselerinde hamle yapıp alta düşecekler. 1924’te Terakkiperver Fırka ile son kez inisyatifi almaya çalıştıklarında iş işten çoktan geçmiş olacak. 1925’te tasfiye edilecekler. Milli Mücadele’nin örgütleyici kadrosunun

TAMAMI 1926’da ya idam edilecek (Cavit, Kara Kemal, İsmail Canbulat, Halis Turgut, Doktor Nazım) ya da ipten dönecek (Karabekir, Rauf, Vasıf, Halide Edip).

1918-19 kışında hareketi başlatıp örgütleyenlerden, ilaç için, bir tanesinin bile 1926’da sağ ve muteber kalmaması sizce tesadüf müdür?

*

Demek ki neymiş? Milli dedikleri Mücadele, bir, İttihat ve Terakki’nin iktidarda kalma mücadelesiymiş. İki, oyun içinde oyun, İttihat ve Terakki’nin adamı Mustafa Kemal Paşa’nın teşkilat içinde iktidarı ele geçirme ve rakiplerini tasfiye etme mücadelesiymiş.

Paşanın siyasi ustalığını takdir etmeden geçmeyeceğiz mamafih. Siyaset oyununu dâhiyane oynamış. Büyük risk almış. Aklı olan herkesin “ı-ıh, olmaz” dediği bir pozisyonda, muazzam bir cüret ve yırtıcılıkla hareket etmiş. Maçı almış.

Onu bunu idam etti diye ayıplıyoruz da, bir de şunu düşün. Karşısındakiler on yıllık savaşta kaşarlanmış, kaç milyon masum sivili gözünü kırpmadan ölüme göndermiş, memleket tarihinin en büyük soygununu organize etmiş adamlar. Maazallah boş bulunsa, ayağı sürçse, kim kimi asardı?

11 Kasım devam

3. İslam kavgasıydı

Bakın şimdi iyi dinleyin. Milli Mücadelenin başındaki adamların İslam aşkıyla yanıp tutuşan adamlar olduğunu iddia etmeyeceğim, saçma olur. Velakin:

1) Daha düne kadar nüfusunun %25 ila 30’u gayrimüslim olan bir toplumda, tesadüfe bak, hepsi de töre ve aidiyet bakımından Müslüman kişilerdi. Mesela, Yahudi bir entelektüel olduğu halde Kızıl Ordu’nun başına geçen Troçki gibi biri aralarında yoktu.

2) Daha dün din ayrımı bazında icra edilmiş bir soygunda, Müslüman tarafın (yani Türklerin, Kürtlerin, Çerkezlerin, Lazların, Giritlilerin, Selaniklilerin, Pomakların vs.) çıkarlarının temsilcisi olarak ortaya çıktılar. Aralarında Ahmet Rüstem Bey gibi nispeten kozmopolit yapıda biri varsa derhal tasfiye edildi; Ağaoğlu Ahmet gibi kozmopolitimtrak eğilimleri olan biri derhal hizaya geldi.

3) Milli Mücadele açıkça Müslüman "milleti" namına verildi. Misakı Milli "Osmanlı İslam ekseriyetiyle meskûn olan" ülkenin bölünmezliğini savundu. CHP'nin atası olan Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti nizamnamesi "bilcümle anasır-ı İslamiyeyi" temsil etme iddiasıyla yola çıktı. Amasya Beyannamesi, BMM seçimine ilişkin tebliğname "İslam milletinin" haklarını hedef aldı. Aralık 1919 ve Nisan 1920 meclis seçimlerine, teorik olarak halâ Osmanlı vatandaşı bulunan gayimüslimler sokturulmadı. Bu anlamda Milli Mücadele, Tanzimattan beri Osmanlı'nın RESMİ ideolojisi olan ittihad-ı anasırdan (yani halkların birliği fikrinden) net bir kopuşu temsil eder. [Milli Mücadele belgelerinde "Türk milleti" deyimine Eylül 1922'den önce rastlanmaz.]

4) Ahaliyi İslamla gaza getirdiler. 300 küsur üyeli Ankara meclisine 118 adet sarıklı aldılar. Bektaşi babası ile Mevlevi şeyhini, Meclis başkanvekili yapıp Paşanın sağına ve soluna oturttular. 83 müftü ve 64 din alimine Milli Mücadelenin şer'an caiz olduğuna dair fetva verdirdiler. [Kadir Mısıroğlu'nun *Sarıklı Mücahitler* kitabında bu konuda geniş bilgi vardır.]

Elbette gariban halkı vergi vermeye yahut askere gidip ölmeye ikna etmek için bir ideolojik heyecan lazımdı. Kimse Haramzade Hasan Bey'in iktidarı yahut Koçerolardan Hüseyin Ağa'nın Ermeniden kaptığı mallar uğruna gidip Sakarya'da kendini öldürtmez. Lakin ideolojik gaz olarak, mesela Bolşevikler gibi sınıfsal nefreti, yahut Fransız İhtilalindeki gibi sınıfsal nefret artı özgürlük sarhoşluğunu, yahut Amerikan ihtilalindeki gibi vergi ve memur alerjisini, yahut İtalya ve Meksika bağımsızlık savaşlarındaki gibi papaz düşmanlığını kullanabilirlerdi. Kullanmadılar. İslamı kullandılar.

*

Pragmatisttiler, öyle gerekmiş, öyle yapmışlar demekle iş bitmiyor. Bunlar geçmişin hikâyeleri değil, bugünün Türkiye'sini şekillendiren olaylardır. Bugünkü Tayyip Erdoğan faciasının kökenleri ta bu anlattığım olaylara dayanır.

1839'dan 1913'e dek kör topal da olsa modernleşmeye, vatandaşlık hukukunu oluşturmaya çalışan bir toplum, 1913-1923 yıllarının olayları sonucunda "yüzde doksandokuz virgül dokuzu Müslüman olmakla övünen" bir toplum haline geldi. Bir toplumun %99,9'u Müslüman olunca, eninde ya da sonunda biri çıkar, "e bari Müslümanlığın gereğini yapalım o zaman" diye akıl yürütür. Verecek cevap bulamazsın.

İtiraz da edecekseniz önce Yanlış Cumhuriyet'i okuyun, ondan sonra konuşalım.

15 Kasım devam

Diyorsunuz ki, hırsızın hiç mi suçu yok? Memleket işgal edilmiş, direnmeseler miydi? Ona da cevap verelim, bu konuyu kapatalım.

Birinci Dünya Savaşı sonrası bir tane değil, buçukları saymasan üç tane işgal var. Bir kere onları ayıralım.

1. İngiliz işgali

Clausewitz doktrini denir, 18. yüzyıldan beri Avrupa savaşlarında usul olmuştur. Savaşta yenilen ülke, barış antlaşması imzalanıncaya dek askeri işgal altına alınır.[110] Maksat ülkeyi silahsızlandırmak, savaşı sürdürme yeteneğini ve iradesini yok etmektir. Birinci harpten sonra aynı şekilde ve aşağı yukarı aynı koşullarla Bulgaristan, Avusturya, Macaristan ve Almanya işgal edildi. Orduları terhis edildi, silahlarına, limanlarına, demiryollarına, stratejik sanayilerine el kondu. Barış antlaşmasından sonra çekildiler. Mudanya mütarekesinden sonra, tek el silah atmadan, Türkiye'den de çekildiler. İkinci harpten sonra Almanya dört sene, Japonya yedi sene, Avusturya on sene müttefik işgali altında kaldı. Kimsenin de aklına gelmedi, "vay hain emperyalistler, vatanımızı sömürüyorlar" diye heyheylenmek.

İngilizlerin bugünkü Türkiye’yi kalıcı bir şekilde ele geçirmek, kolonize etmek, ya da kontrol altına almak niyeti olduğuna dair zerrece belirti yok. Adamlar o tarihte Hindistan'dan çekilmeyi konuşmaya başlamış, Türkiye'yi ne yapsın? 1918’de İngiliz mandası fikri ortaya atılmış, "haşa huzurdan" deyip derhal reddetmişler. “Size Amerika baksın” diye yol göstermişler. O tarihte Amerika bugünkü gibi değil, Eski Dünya’da askeri varlığı ve stratejik çıkarları olmayan “nötr” bir ülke, ekonominizi ve idare sisteminizi hale yola koysun, reformları yapsın, daha sağlam bir devlet (“a secure sovereignty”) sahibi olursunuz, bağımsızlığınız bir anlam ifade eder, diye öğüt vermişler. [Gerçi manda fikrini Amerikan Kongresi de oy birliği ile reddetmiş, o ayrı.]

Aynı tarihte Irak’ı da işgal etmişler. Ne yapmışlar? Senesi dolmadan krallık kurmuş, antlaşma imzalayıp 20 sene içinde tam bağımsızlık vermeyi taahhüt etmişler. Sonra 20 seneyi de beklemeden, 1932’de bırakıp gitmişler. Düşün ki Irak dediğin, bin yıldan beri devlet olmamış bir yer. Ordusu, polisi, maliye teşkilatı, belediyesi, tapu idaresi yok. Üniversitesi yok, Bağdat idadisi dışında lisesi bile yok. Birbirini vurmadan bir masa etrafında oturabilecek on tane ele gelir adamı yok. “Yarın çekiliyoruz” desen kan gövdeyi götürür. Ya Türkiye? Bin yıldan beri bağımsız devlet. Ciddi bir devlet geleneğine, bürokrasiye, yetişmiş kadrolara, üniversiteye, canlı sayılabilecek bir basına, anayasaya, parlamentoya, siyasi parti(ler)e, hezimete uğramış olsa da ideolojik canlılığını koruyan bir orduya sahip. Irak’ı kolonileştirmekten imtina eden İngiltere, buraya neden bulaşsın? Ve ne uğruna bulaşsın? Irak’ta o tarihte dünyanın bilinen en büyük petrol yatakları var. Burada? Biraz kuru üzümle incir, bolca davar tezeği.

Nitekim 1918 Kasımındaki İngiliz işgaline, Kemal Paşa dahil hiç kimse karşı çıkmamış. Normal karşılamışlar. “Geldikleri gibi giderler” demişler, haklı olarak. Ne zaman direnişe geçmişler? İngilizler hayatlarının hatasını yapıp, a) İttihat ve Terakki’yi tasfiye etmeye, b) Ermeni ve Rum zararlarını tazmin ettirmeye kalkıştıkları zaman.

2. Yunan işgali.

Müttefikler açısından, a) bir polis operasyonudur, b) bir şantajdır.

Teorik olarak İzmir Osmanlı mülkü kalmış, 1920 yazına dek Türk vali ve belediye başkanı görevini sürdürmüştür.[111] Bir şantaj belgesi olan Sevr Antlaşmasında dahi İzmir Yunanlılara verilmez, beş yıl süreyle Yunan yönetiminde kalacağı ve beş yılın sonunda plebisit yapılacağı söylenir.[112] Maksat ne? Bir, Türklerin Ege bölgesinde giriştiği etnik temizliği kontrol altına almak. İki, Türkler kafa tutmaya [yani etnik temizliği sürdürmeye ve İttihatçı kadroları baş tacı etmeye] devam ederse elde tehdit unsuru bulundurmak. Üç, "savaşta size yardım ettik hani ödülümüz" diye tutturan Yunanistan'ı şimdilik oyalamak, gerekirse ileride bir kemik vermek.

Yunanlılar açısından, a) milliyetçi manyaklıktır, b) yurdundan sürülen Ege Rumları için tazminat ve sığınaktır. Yunan tarafında iki politika kuvvetle ayrışmış, yurt derdinde olan yerli Rumlar ile fütuhat sevdasındaki Yunan ordusu 1922'de iç çatışmanın eşiğine gelmiştir.

Peki, kabul, 1912 Selanik faciası belleklerde tazeyken Türklerin Yunan işgaline tepki göstermesi doğaldı,[113] kim olsa direnir. Ama olayın başlangıç noktasını gözden kaybetmemekte fayda vardır. Başlangıç noktası, ikibuçuk milyon Anadolu Rumunun 1913'ten başlayarak tehcir edilmesi ve 1919 itibariyle Türkiye'de kontrolü elde tutan İttihatçı kadronun bu politikayı sürdürmeye kararlı görünmesidir. Sor kendine: İzmir'i neden 1918 Kasımında işgal etmediler de altıbuçuk ay beklediler?

Soygunculuğu devlet politikası haline getirirsen elbette düşman edinirsin. Sonra kalkıp, neden alem bize düşman diye hayret etmek saçma.

3. Fransız işgali

Karışık bir konudur. Yeterince literatür yok, ya da belki ben Fransız kaynaklarına yeterince vakıf olmadığımdan bilmiyorum. Biri araştırsa da aydınlansak.

Bana öyle geliyor ki Fransızlar – daha doğrusu Fransızların bir zümresi – bir tür "Büyük Suriye" projesi üzerinde çalıştılar. Anti-İngiliz bir projeydi. Suriye'de hayatta kalan yarım milyon Ermeni sürgünü Türkiye'ye iade etmektense Adana, Antep, Maraş ve Urfa'ya iskân etmeyi planladılar. Belki

İngiliz müttefiki olacağını bekledikleri yeni Türkiye'ye karşılık, kabaca eşit büyüklüğe ve ekonomik güce sahip Fransa yanlısı bir Suriye yaratmayı düşlediler. Haliyle maksadın eğer Suriye'yi güçlendirmekse, elindeki Ermeniler zarar değil kâr olur; Türkiye'ye iade etmeyi değil elde tutup işletmeyi tercih edersin.

Sonuçta Kasım 1919'da İngilizlerden Kilikya işgaline izin kopardılar. Tahmin ettiklerinden güçlü bir Türk direnişiyle karşılaştılar. Fransa'da en sağından en soluna kadar bütün basın ve bütün partiler "Kilikya macerasına" karşı çıktı.[114] Ocak 1920'de başbakan Clemenceau kısmen bu hadise nedeniyle istifaya zorlandı. Yeni hükümet daha Ocak sonunda Kilikya'dan çekilmeye niyetli olduğunu ilan etti. Mayıs 1920'de ateşkes ilan edildi. O tarihten itibaren de Fransa Ankara rejimini destekledi.

*

Hani burada emperyalizm? Hani halkların direnişi? Ben göremiyorum, ya siz?

İngilizin ve Fransızın tavrında insanı irite eden bir kibir var, doğru. Dünyaya nizam vermeyi düşlemişler; buna hem hakları hem güçleri olduğuna inanmışlar. Esmer halklar hemen boyun eğmeyince sinirlenip yanlışlar yapmışlar. İsterseniz bir gün İngiliz politikasının neden kötü olduğunu yazan bir yazı da yazarım. "Olaya bir de onların açısından bak" demek, onları kayıtsız şartsız seviyoruz demek değil. Milli Propagandanın yavelerinden kendini kurtarmaya çalış, at gözlüğünü çıkar, olaya geniş açıdan bak demek. O kadar.

Kaldı ki, kırk milyon kişinin öldüğü bir savaşta dünyayı dize getirmiş adamların birazıcık kibre kapılmasını da anlayışla karşılamak gerek.

Üç general tutukladı diye birilerinin kapıldığı kibire bak, az bile yapmış adamlar dersin.

3 Kasım 2013

Firavun

Mısır firavunları zamanın öteki hükümdarlarına (mesela Asur kralına veya İran şahına) oranla daha mı zorbaydı? Monarşik kibir veya putperestlik liglerinde daha mı üste oynarlardı? Hiç sanmıyorum.

Adamların kötü propaganda kurbanı oluşunun esas kaynağı şüphesiz Tevrat. Kuran'ın anti-firavuncu söylemi direkt oradan kopya. Peki Tevrat hangi bağlamda firavun kötülemiş? Belli başlı iki bağlam görünüyor.

Musa ile Firavun

Birincisi, Musa'nın Mısır'dan çıkışı hikâyesi. Tevrat'ın ikinci kitabı olan Çıkış'ta (Exodus) anlatılıyor. Büyük bölümü, alimlerin Deuteronomist (D) adını verdiği kalemden çıkma, yani kral Yosiah (Josiah) zamanında, MÖ 639 ile 609 arasında yazıya dökülmüş.[115]

Bekgraund şöyle: Mısır, Asur devletinin dağılmasının doğurduğu iktidar boşluğundan bilistifade, Filistin ve Ortadoğu'ya yönelik bir genişleme politikasına girmiş. Kudüs buna direniyor, boyunu aşan bir meydan okuma tavrına giriyor. Sonunda firavun Necho'nun ordusu 609'da Yahudistan'ı istila edip Yosiah'ı öldürecek.

Böyle bir çatışmanın gölgesinde Resmi Tarih yazdıracak olsan, Mısır'ın padişahını yerin dibine batırmaz mısın? Bunlar bir zamanlar senin atalarını esir etmeye kalkıştığında senin Tanrı'n onların başına kaç çeşit bela getirmiş, ballandıra ballandıra anlatmaz mısın? "Ben küçüğüm ama Baba'm büyük, bana dokanma fena döver, Nil nehrini kana bular, gökten kurbağa yağdırır, erkek çocuklarını öldürür" diye saydırmaz mısın? Düşün bak: Anlattığın şey ne kadar akıl dışıysa inandırıcılığı o kadar fazladır. Akılcı analizde şansın yok: Mısır'ın yanında bir ufacık noktasın. Akla sığmaz bir hikâye anlatmalısın ki karşı taraf kuşkuya düşsün, "normalde biz bunları yeriz, ama ya bunların tanrısı doğa yasalarını tersine çevirse?" diye kaygılansın.

Yusuf ile Firavun

İkincisi, Yaradılış (Genesis) kitabındaki Yusuf hikâyesi ile yine aynı kitapta Mısır'a değinen diğer detaylar. Akademik kabule göre bunlar daha geç bir tarihte, Rahip (Priestly, P) adı verilen yazar tarafından kaleme alınmış. Babil esaretinden dönüşün ertesi, bir ihtimal MÖ 539'dan hemen sonra, ama daha güçlü olasılıkla peygamber Ezra (Arapçası Uzeyr) ve halefi Nehemya zamanında, MÖ 448-440 dolayı.

Bu sefer dünyaya İranlılar hakim. Kudüs'ün ruhban sınıfı Pers devletinin sadık tebaası, Ezra ile Nehemya ise doğrudan İran şahının görevli memuru. Mısır gene düşman, İran'ın başının belası.[116] Hatta muhtemel ki İran'ın Yahudi politikasının özü, sınır boyundaki bu stratejik halkın Mısır'a kaymasını önlemekten ibaret. Tesadüfe bak: İran yandaşı rahiplerin kaleme aldığı Nuh ve İbrahim hikâyelerinde İran devletine tabi kavimlerin hepsi İsrailoğullarının akrabası ve kardeşi görünürken, İran'ın düşmanları (Mısırlılar, Yunanlılar, Kafkasötesi kavimleri) hep uzak akraba, kötü adamın çocukları.

Yusuf hikâyesini de istersen "bak Mısır'a kanma, seni vezir yapar, sonra çocuklarını köleleştirir" diye okuyabilirsin.

*

Peki "gerçekte" Yusuf ve Musa var mıydı?

Şöyle özetleyeyim. MÖ 1400 ila 1000 arası bir tarihte İsrailoğulları veya benzeri bir kavmin Mısır'dan çıkıp Yahudistan'ı fethettiğine dair hiçbir arkeolojik bulgu yok. Mısır'ın zengin arşivlerinde böyle bir olayın izine rastlanmıyor. Yahudilerin MÖ 600'lerden önce tek ulusal tanrı inancına sahip olduklarına dair bir belirti yok. Hikâyede geçen yer ve kişi adları Orta Krallık döneminde bilinmeyen, MÖ 600'lere ait adlar.[117]

Şüphesiz Mısır'a çulsuz bir sığınmacı olarak gidip orada şansı ve becerileri sayesinde vezir olan bir Yusuf'un hikâyesi mevcuttu. Hemen her kültürde böyle hikâyeler sevilir.

Belki Mısırlı Musa Hoca’nın bir tarihte gelip atalarımıza edep ve kanun öğrettiği de söylenmekteydi. Anadolu’nun hangi kasabasına gitsen buna benzer bir hikâye mutlaka anlatırlar.

Mısır’daki göçmen işçilere çok eziyet edildiğinde Allah’ın Mısırlıları kahretmiş olması da normal. Tipik Almancı geyiği.

Halk arasında popüler olan bu hikâyeleri toparlayıp ulusal bir efsaneye dönüştürmek ise, halkın veya Allah’ın değil, saray ve tapınak propagandacılarının işiymiş gibi görünüyor.

2 Aralık 2013

Peygamberlik Mesleğine Dair

İbranice **nabî** (geç dönem telaffuzu navi, נָבִיא), peygamber. "Söylemek, konuşmak" anlamına gelen N-B-A kökünden, esasen "sözcü" demek. Nitekim Eski Yunanca **prophêta** προφήτα, aynı şekilde, *phêmi* (söylemek) fiilinden, "sözcü, başkası adına söz söyleyen." Tanrıdan geldiği farz edilen sözü/ilhamı insanlara iletme işini üstlenmişler.

Antik Yunanda *prophêta* nispeten düşük prestijli biri, bir tür şaman. Didim'deki Apollon tapınağının prophêta'sı mesela, okuryazar olmayan, yarı-deli bir kadınmış. Muhtemelen birtakım maddeler kullanıp trans haline girer, tanrı Apollon'un mesajlarını dile getirirmiş. Mesajı yorumlayıp ölçülü vezinli beyit haline koymak, kentin en itibarlı ailelerinden seçilen Rahip'lerin işi.

Tevrat'ta da Rahipler (kohanim) sınıfı ile Nebi'lerin ayrı, hatta rakip iki zümre olduğu anlaşılıyor. Rahiplik babadan oğula geçen, kuralları yasa ile tanımlanmış bir meslek. Kurban kesmek, belli törenleri yönetmek onların işi. Nebiler daha arızalı tipler; rahipler ve bilicilerle sık sık çatışma içindeler. Kral danışmanlığı gibi bir işlevleri olduğu anlaşılıyor. Sırası gelince kralla çatışmaktan da pek çekinmemişler. Sanki Türk Oğuznamelerindeki Dede Korkut'u anımsatan bir konumları var. Nasıl seçildiklerine ilişkin yeterli bilgimiz yok; Elîşa'nın peygamberliği İlyas'tan devralışı hadisesinden anlaşıldığı kadarıyla (II Krallar 2.15) belki bir tür "el verme" yoluyla halife tayin etmişler.

Yeremya 29.26'da "deliler ve nebiler" bir arada anılmışlar. Deli olmasalar da, muhalifleri tarafından bazen öyle suçlandıkları anlaşılıyor. Yeremya 29.1'de Babilliler tüm rahipleri ve nebi'leri toplayıp götürüyor; demek ki aynı anda çok sayıda nebi varmış. I Krallar 18.22'den öğrendiğimize göre Öz Hakiki Tanrı'nın peygamberlerinin yanısıra, kötü tanrı Baal'in de 450 tane nebi'si bulunuyormuş. İlyas peygamberlik yarışında onları yenmiş, sonra hepsini öldürtmüş.

*

Krallık düzeniyle birlikte ortaya çıkmış ve krallıkla birlikte ortadan kalkmış bir kurum olduğu şüphesiz.

Tevrat'ta nebiler zincirinin ilki olarak adı geçen kişi **Samuel**, gerçi krallıktan öncesine ait, hatta İsrailoğullarına Allah'ın emriyle ilk kral seçtiren kişi (I Samuel 9 v.d.).[118] Ama orada can alıcı bir ayrıntı var: "Eskiden İsrail'de biri Allah'a bir şey sormak istediğinde "haydi biliciye gidelim" derdi. Çünkü bugün peygamber (nabî) denilene o vakit bilici (הָרֹאֶה, kâhin, müneccim) denirdi" (I Samuel 9.9). "Bugün" den kasıt MÖ 7. yüzyıl sonu, Tevrat'ın ana tarih anlatısının derlendiği devir. "Eskiden" dediği o tarihten 300-400 yıl önceki yarı-efsane çağı. "Bugüne" ait bir terim, eski zamana yansıtılmış. Nitekim aynı hikâyenin alternatif anlatımı olan Tarihler (Chronicles) kitabında Samuel'den "nebî" değil, "bilici" diye söz ediliyor (I Tarihler 9.22).

Samuel neden nebîlik mertebesine yükseltilmiş, anlamak çok zor değil. 7. yüzyılın sert siyasi ortamında belli ki nebîlerin kraldan eski ve kraldan yüksek bir makama sahip olduklarının vurgulanması istenmiş. O yüzden ilk kraldan *önce* gelen, ve Allah'tan aldığı talimatla kralı takdis eden bir nebî gerekmiş. Keza Samuel'den sonraki Nathan ve Oded nebîlerin de kral Davut ile Süleyman'ı bazen takdis, bazen ikaz ettikleri vurgulanmış. Davut ve Süleyman'ın büyük ölçüde mitolojik şahsiyetler olduğu göz önüne alındığında, anlatılan şeyin *siyasî* anlamı daha net görülüyor.

*

Gerçek bir tarih dönemiyle ve tarihi şahsiyetlerle bağdaştırılabilen ilk nebî **İlyas**. Kuzey (İsra'el) Krallığında, y. MÖ 870-850 yıllarında hüküm süren kral Ahab zamanında zuhur etmiş. Kralın çok-tanrıcılık eğilimleriyle mücadele etmiş; belki de ilk kez Yahve inancını güçlü bir şekilde öne sürmüş. (Eliyâhu אֱלִיָּהוּ adı "Rabbim Yahve'dir" demek; isimden çok slogan gibi.) Bana öyle geliyor ki nebîlik makamını bir kurum ve kavram olarak ilk tanımlayanlar, İlyas ve halifesi **Elîşa**. Sonraki nebîler esas olarak onları model almışlar.[119]

Sözleri kitaplaştırılıp Tevrat'a dahil edilen ilk nebi'ler **Hosea** ve **Amos**. Onlar da kuzeyli, 700'lü yıllarda yaşamışlar. Tevrat derlemesini oluşturan

metinlerin en eskileri muhtemelen bunlar. Her ikisi de henüz Tek Tanrı kavramından çok uzak. Çeşitli tanrılar arasında Yahve'nin en güçlü ve gazabı en müthiş tanrı olduğunu kanıtlamaya çalışmışlar.

Güney (Yahud) Krallığında adı geçen ilk nebi **İşaya**, 7. yüzyıl başı. Onu, tüm nebilerin en karakteristiği olan **Yeremya** izlemiş (7. yüzyıl sonu). Babil esareti zamanında ve hemen sonrasında **Ezekiel** ve **Zekeriya** nebilik etmişler. Kraliyetin çöküşü MÖ 587, nebîler silsilesinin tükenmesi yaklaşık 530 veya 500. Aradaki iki üç kuşak, belli ki kraliyetin geri gelmesi umuduyla eski alışkanlıkları sürdürmüş. Babil dönüşünden ve İkinci Tapınağın inşaından sonraki devirde ise artık nebilerin adı geçmiyor. Mesela MÖ 448 dolayında Yahudi dini yasalarına son şeklini veren ve Tevrat'a dahil iki önemli kitaba konu olan **Ezra** ve **Nehemya** nebî değiller. Ezra (Uzeyr) Tevrat'ta sadece Alim (sofer, "molla?") ve Rahip (kohen) olarak anılıyor (Ezra 7:11, Nehemya 8:9). Nehemya ise Vali ya da Yönetmen (Nehemya 12:26).

*

Musa'nın peygamberliği konusu biraz daha karışık.

Tevrat'taki Musa hikâyesinin en az iki ayrı kalemden çıktığını biliyoruz. Daha eski olanı İkinci Yasa (Deuteronomy), 7. yüzyıl sonlarına ait. Diğeri Çıkış, Leviler ve Sayım kitapları, daha geç.

İkinci Yasa yazarının peygamberlik konusuna yaklaşımı tuhaf. 13. babda peygamberlerin (nabiim) "rüya görücü" olduğu, yalan söylediği, ve Allahın onları kahredeceği birkaç kez vurgulanmış. 18. babda ise, İsrailoğulları arasında Allah'ın gerçek sözcüsü olan bir peygamberin (nabî) çıkacağı müjdelenmiş. Bu kişinin Musa olduğu ima ediliyor, ama açıkça söylenmemiş. Nihayet, sonradan eklenmiş izlenimi veren son paragrafta (34.11) "o günden bu yana İsrail'de Musa gibi Tanrı ile yüz yüze görüşen bir peygamber çıkmadı" denilmiş. Bu cümle muğlak, çünkü Musa'nın nabî mi, yoksa tüm nabîlerden üstün başka bir şey mi olduğu anlaşılmıyor.

Çıkış (Exodus) ve Sayım (Numbers) yazarının tavrı daha net. Çıkış 7.1'de Musa'nın değil kardeşi Harun'un peygamber (nabî) olduğu açıkça

belirtilmiş. Çıkış 15.20'e göre kızkardeşleri Miriyam da peygamber (nabiyya). Buna karşılık Musa peygamber değil, daha üstün bir şey. Sayım 12:6-8 bu konuda net. Allah nabi'lerle rüyada konuşur, oysa Musa ile "açıkça, yüz yüze" görüşmüştür.

Bundan ne sonuç çıkaracağız?

Bence şöyle bir şey. 1) Tevrat'ın yazıldığı devirde (MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda) nebilerin düzinesi beş paraydı. 2) Tanrıdan direkt mesaj alma tekeli onlara aitti. 3) Nebilerin genellikle yalancı olduğuna dair bir düşünce vardı. 4) Eski zamanda şimdiki nebiler gibi olmayan, tanrıya farklı bir boyutta ulaşmış bir figür lazım oldu. 5) Musa bu göreve uygun bulundu.

Tesadüfen tam bu sırada, Tapınağın bir odasında, Musa Yasalarını içeren eski bir elyazması bulunuverdi (II Krallar 23:24). Yine tesadüfen, bu yasalar kral Yosiah (MÖ 641-609) ile başrahibi Hilkiyah'ın siyasi-dini programına tam denk gelmekteydi. Doğal olarak, o yasaların müellifi olan Musa'nın normal peygamberlerden ayrı bir yere oturtulması gerekti. Oturtuldu.

*

Tevrat'ta **Nuh**, **Yakup**, **Yusuf**, **Davut** ve **Süleyman** peygamber değildir. İlk üçü Atalar (aboth, patriarchs) kategorisinde sayılır, son ikisi sadece kraldır. **İbrahim**'den sadece bir yerde (Yaratılış 20:7) nabî diye söz edilir, orada da kastedilen "nefesi kuvvetli hoca" ya da "evliya" gibi bir şey görünüyor.

Öte yandan, tanrı ile direkt hattan görüşmek eğer nebîlere mahsus bir şey ise, eski zamanların fantastik aleminde tanrı(lar)la yüzgöz olan kişilerin tümünün mantıken nebî sayılması gerektiği rahatlıkla iddia edilebilir. Adem ile Havva sık sık Patronla muhatap olmuşlar; Yakup güreş tutmuş; Nuh gemi yapım ve zooloji koleksiyonculuğu talimatı almış. Nebilerden neleri eksik?

Nitekim Tevrat'ta bu yönde hiçbir ifade olmadığı halde, sonraki devirde, yani Hıristiyanlığın doğumu ile Talmud'un oluşumu arasındaki dönemde, nebi kavramının kontrolsüz olarak genişleme eğilimine girdiği anlaşılıyor.

Misal: Tevrat’ta **Yônah** (Yunus) Amittai adlı bir nebînin oğludur, ama kendisine nebî adı verilmez (II Krallar 14.25). Buna karşılık, hikâyenin ilk anlatımından yaklaşık 700 yıl sonra yazılan Matta İncilinde (12:39, 16:4) Yunus “prophêta” olarak anılır. Tevrat’taki **Daniel** Babil’de yaşamış bir efsane kahramanıdır; oysa yine Matta 24:15 ve Markos 13:14’e göre Daniel peygamberdir.

*

İncil’deki peygamberlik konusu da hayli sürprizlidir. Ama onu da daha sonra anlatayım.

7 Aralık 2013

Peygamberlik Konusuna Devam

Peygamberlik mevzuu şu açıdan can alıcı.

“Tanrı(lar) var mı, yok mu” meselesi nihayetinde teorik bir soru. Varsa vardır, yoksa yoktur, nasıl yorumladığına bakar. Zeus var mı? Noel Baba var mı? Kürdistan var mı? Aşk var mı? Var diyorsan vardır, zararı yok.

Lakin, var dediğin tanrı(lar)ın meramını nereden bileceğiz? Peki var olsunlar, ama niyetleri ne? Tercihleri ne? Neden hoşlanır, neye uyuz olurlar? Oruç bozdum diye bana kızgınlar mı? Günahkâr kızımızı linç etmemizi isterler mi? Lider’imizi tutuyorlar mı? O Arab’ın yazdığı kitabı gerçekten onlar mı yazdırdı?

Herkesin içinde vardır bir duygu, Allah şöyle istedi böyle istemedi gibi bir şey. Ama emin olamazsın, çünkü Allah kimseye direkt konuşmaz. O zaman, ah ne iyi olurdu, seçkin bazı kişilere direkt konuşsa, biz de sorsak öğrensek, içimiz rahat etse. Gelsin nebiler, evliyalar! Onlar konuşmuş, elbet bilirler.

Hayır, bu da yetmez. Bugünün nebisine asla güvenemezsin. Elle tutabileceğin adamın, öbür eliyle Allah’a değdiğine sahiden inanabilir misin? De ki on kişi kuşkusunu bastırıp inandı, inanmak iyi geldi; bin kişi inanmaz, dalga geçer, “bırak o şarlatanı” deyip yoluna devam eder. Hoştur “O, bulmuş” diye hikâye anlatmak. “Ya kardeş, çok kuvvetli hocaymış, hatta bir gün…” Ama içten içe inanmazsın, tezgâh olduğunu bilirsin. Allahı kim kaybetmiş ki Falan Hoca bulsun?

BUGÜN peygamber olmaz. Ama ya DÜN? Kuşkunun değil anlatının alemidir dün. Masalların zaman içinde nasıl hakikat kazandığını biliriz. İnsanlar masal dinlemeyi ve masal aktarmayı sever. Anlattıkça o masal ete kemiğe bürünür, kuşkudan arınır. Dünün dünyası zaten bugünkünden farklı bir dünyadır. Orada doğa yasaları işlemez; bugünün küçük ve kararsız insanları o zamanın heybetli kahramanları yanında hiç kalır. Evet, bugün tanrı(lar) insanlara konuşmuyor pek, ama geçmişte mutlaka konuşmuş olmalı.

Eskiden de konuşmamışlarsa zaten boku yedik, hakikatin zahmetli yolunda yapayalnızız demek!

*

Yahudistan'da tanrıyla kontak kurma işini nebîler üstlenmiş dedik. O geleneği sanırım İlyas başlatmış, MÖ 850 gibi bir tarih, sonra el verme yoluyla halifesine aktarmış, nebilik kurumsallaşmış, meslek olmuş, nebi nüfusu artmış. Sayı artınca da, doğal olarak, itibarları düşmüş. Tevrat'taki gerçek zamana (yaklaşık MÖ 600'e) yakın nebilerin hepsi loser tiplerdir. Halk ve kral tarafından pek ciddiye alınmamışlar, onlar da köpürüp bela okumuşlar.

Bütün nebilerden üstün bir eski zaman nebisi ihtiyacı belli ki o zaman doğmuş. Yasa yapacaksın, kurban nasıl kesilir, rahip nasıl seçilir, ölüm cezası kime verilir, Şabat günü kölenden bir bardak su istemek caiz midir, belirleyeceksin. Bunu alelade bir nebi haber verse olmaz, tartışma çıkar. Oysa Musa Hoca öyle mi? Şimdiki nebiler tanrıyı ancak rüyalarında görür, ya da ıssız bir yerde perde ardından vahiy alırlar. Oysa Musa farklı, Hazretle bizzat yüz yüze görüşmüş mü? Görüşmüş. Bitti.

Musa var mıydı? Belki vardı, bilemem. Belki Dede Korkut veya Akşemsettin kadar vardı, meselleri halk arasında anlatılırdı. Fakat kesin bildiğimiz birkaç şey var,

1) Yahudiler Mısır'dan çıkıp İsrail'e göçmediler, izi bile yok.

2) Tevrat'tan 500 veya 700 yıl önce Tek Tanrı düşüncesi olmaz. Bırak onu, Tevrat'ın ana gövdesinden 100 yıl önce yazılmış Amos ve Hosea kitaplarında bile Tek Tanrı'nın izine rastlanmaz.

3) İbrani yazısının icadından yüzlerce yıl önce yazıldığı iddia edilen yasaların bugüne nasıl aktarıldığı belli değildir. On Emir'i Sina Dağından indirdiyse hangi yazıyla indirdi? Kim okudu?

4) Ayrıca Kızıldeniz yarılmaz, mümkün değil.

Masallarda yarılır belki. Anlatması da, dinlemesi de güzeldir. Çok anlatırsan sonunda anlattığına inananlar bile çıkabilir. Ama gerçek dünyada yok öyle şey maalesef.

7 Aralık 2013

Yumurtayı Koydum Oje Kabına

Geçen gün bizim bahçıvan Mustafa viyollere fidan mı ne ekmiş, birden uyandım ki Nişanyan Sözlük'te viyol yok. Atlamışız. Oysa çok yeni bir kelime de değil. Bak Milliyet arşivine, 1964'ten itibaren bir sürü metin örneği var. "Tavuk çiftlikleri için Hollanda'dan ithal viyollerimiz gelmiştir" vs.

TDK sözlüğü 2009'da eklemiş. Fransızca **vieille**'den gelir demiş, ki alakası yok, "yaşlı kadın" demektir, ne iş? "Satış sırasında yumurtayı korumaya yarayan, atık malzemeden yapılmış özel kap" diye tanım vermişler. Bu da sakil: Bir kere yalnız yumurta değil, kivi viyolü var, şeftali viyolü var, fide ve çiçek viyolü var. Atık malzemeden yapıldığı da doğru değil, plastik olanı var, poliüretan köpük olanı var.

Kaynağını çıkartamadım. Mantıken İngilizce olması lazım, ama yok öyle bir şey. **Viol**? Bir eski zaman çalgısı. **Vial**? I-ıh, küçük cam şişe. Parfüm şişesi olur, yumurta kartonu olmaz. İşe bak sen, İngilizcede viyol anlamına gelen bir kelime bile yokmuş. *Egg package, egg carton*diyorlar, bin türlü çeşidini çıkarmışlar, ama özel bir ad bulamamışlar.

Fransızca? **Viole** eski zaman çalgısı, **viol** tecavüz, olmaz. Dün biraz uğraştım, bulamadım. "Bilmiyorum" diye sözlüğe not yazdım. Bugün twitter'dan paylaştım. On dakikada on tane palavradan sonra, onbirincisinde yakaladık. Fransızca **alvéole**, aha! Esasen "arı peteğinin her bir hücresi", ikincil olarak "çene kemiğindeki diş yuvası", üçüncü olarak, tıpta "kemik başının girdiği eklem yuvası". Evet mantıklı. Fransızlar yumurta kartonuna alvéole der miymiş? Buyurun, öyle denirmiş, bilmezdim. *http://www.farmline.fr/fr/alveole-plastique-30-oeufs,6,800.html*

Türkçesinin *alviyol* olması lazım normal olarak. İlk hece nasıl düşmüş? Sanırım ithalatçı firmanın halt etmesidir. Marjinal bir kelime olduğundan öylece yerleşmiş. Yaygın kelime olsa mutlaka biri çıkar, ukalalık eder, Fransızcadan düzeltirdi.

Fransızca sözcük Latinceden gelme, **alveolus** “petek gözü”. **Alveus** (kapçık, hokka) kelimesinden +ul- küçültme ekiyle yapılmış türev, “minimini kapçık, hokkacık” manasına.

Orada da bir incelik var, onu da şey edeyim. Latince sözcüklerin bir kısmı bugünkü Fransızcaya halk ağzından gelmiştir, bir kısmı ise sonradan yüksek kültür dili vasıtasıyla. Alveolus > alvéole bunlardan ikincisine örnek, ukala bir kelime. Normal halk ağzında alveus’un le’si, tıpkı Mardin-Urfa ağzındaki gibi /w/ olur. Ona bitişen v önce /ğ/, sonra /g/, sonra /j/ sesine evrilmiş. Hokkanın Fransızcası **auge**, /ôj/ okunur. Hokkaya konan nesneye **augée** denir, Latince **alveatus** eşdeğeridir. Her türlü güzellik müstahzaratına böyle denmiş, daha sonra da kapsama alanı tırnak cilasına daralmış. Bildiğimiz **oje**.

8 Aralık ilave

“Alveus > oje dönüşümünü anlayamadık, yeme bizi” diyenler için ufak bir not.

Latince **alveus**, telaffuzu /alweus/. Daha erken imparatorluk devrinde, 1. yahut 2. yüzyılda, Latincenin zengin çekim takıları sisteminin halk ağzında haşat edildiği malum. Kâtipler alveus yazmış ama halk *__alwe__ demiş. Bu pan-Roman, yani İtalya’da da aynı, Kartaca’da ve Ren boyunda da aynı.

Kuzey Galya ağzında, Mwardin ağzı gibi, le kalınlaşıp u’ya kaymış. Le tüm dillerde problemli bir sestir. Dilini yayarak söylesen efemine sayılır. Ortasını kalınlaştırıp söyleyince de /u/ veya /ı/ rengi alır. Mesela dilini kasıp “balta” de. /Bawta/ duydun mu? Aynı şekilde, *__aw’we__. Oldukça erken tarih, belki 4. yüzyıldan önce.

Çift w problem. İkisinin ayrı sesler olduğunu bir şekilde belirtmen lazım, yoksa ne dediğin anlaşılmaz. Aynı kelime içinde iki eşdeğer sesin ayrı renklendirilmesine dissimilasyon deniyor, yani ayrıklaştırma. Sonuç *__awğe__. Türkçe kovmak ve koğmak gibi, neredeyse aynı ses, ama tam değil.

Çeşitli kaynaklardan gelen /w/ sesinin önce /ğ/ ve hemen ardından /g/ye dönüşmesi Fransızcada 11. yüzyıldan önce gerçekleşmiş görünüyor. Mesela

Germence *wa(h)ren* > Fr *garer*, Germence *winjan* > Fr *gagner*, Normanca *warrant* Fransızca *garant*. Sözcüğün yazımı 14. yüzyıldan itibaren **auge** diye oturmuş, o zamandan beri değişmemiş.

İnce sesliye bitişen /g/nin çatlayıp önce /c/ ve hemen ardından /j/ halini alması geç ortaçağ, belki 15. yy. /au/ çiftseslisi ise 18. yüzyılda /ô/ diye söylenmeye başlamış. Kelime hala *auge* yazılıyor, ama aşağı yukarı 15. Louis zamanından beri söylenişi **ôj**. Bu hokka. Hokkanın içindeki nesne augée, yani **ôje**.

7 Aralık 2013

Vampir

Obur sözcüğünü kime sorsan "Türkçedir" der, ben de öyle zannediyordum, hatta Dil Cinneti döneminde **etobur**, **otobur** gibi bileşikleri yapıldı. Ama Türkçenin gelmiş geçmiş en müthiş sözlüğü olan Meninski sözlüğü, sene 1680, Farsça demiş. Farsça *awbârîdan* "çiğnemeden yutmak" fiilinden **awbâr اوبار**, Türkçede alternatif telaffuzu **obâr**, "yutucu". *Ejdehâyı merdüm awbâr* "insan yutan ejderha". *Mahî-i keştî awbâr* "gemi yutan deniz canavarı". Cilt 1, sayfa 481. Farsçanın klasik sözlüğü olan Burhan-ı Katı'dan çek ettim, *awbârîdan* ve *awbâr* mevcut, TDK basımında sf. 231.

Evliya Çelebi'de ise vav ile **obûr اوبور** insan kanı içen bir tür menhus yaratık. Evliya bunu Çerkezlerden işitmiş. Seyahatname kopyam elimin altında değil, onun için müsaadenizle Başak Ö. Bitik'in makalesinden özetleyeyim:

"Karakoncolos gecelerinde insan kanı içen oburlar vardır. Kanı içilen kişinin yakınları obur tanıtıcı, yani "câdî sihirbâz bilici" ihtiyâr Çerkez âdemlerine başvururlar. Toprağının bozulmasından içinden obur çıktığı anlaşılan mezar kazıldığında kan içmekten gözleri kızamış obur leşi bulunur. Oburun göbeğine böğürtlen çalısı kazığı çakıldığında sihri bâtıl olur, kanı içilen insan da ölümden kurtulur. Kanı içilen kişinin kimsesi yoksa, obur tanıtıcı bulunmazsa o kişi ölür gider. Bazı kişiler de bulunan oburun göbeğine kazık çaktırdıktan sonra başka bir obur onun leşine girmesin diye o leşi ateşe atarlar. Bir obur, bir insanın kulağından kanını emdiğinde o kişi günden güne hastalanır. Obur tanıtıcılara haber ve mal verince, onlar köyleri gezip insan kanı içmekten gözleri kan çanağına dönmüş oburu yakalar ve zincire vururlar. Obur, oburluğunu itiraf edince de yine göbeğine böğürtlen kazığı çakıp kanından, hastalanan kişiye sürdüklerinde o kişi şifa bulur. Obur da ateşe atılır." (*Milli Folklor,* 2011, sf. 66)

Şimdi Meninski'nin obâr'ı ile Çelebi'nin obûr'u aynı kelime midir, emin değilim. Belki obûr, Farsça sözcüğün Kafkas/Tatar kültür çevresine özgü bir varyantıdır, Çelebi oradan duymuştur. Her halükârda seyyahımız sözcüğün bundan başka bir anlamından habersiz görünüyor. "Doymak bilmez"

anlamında sıradanlaşmış obûr en erken 1876 tarihli Vefik Paşa sözlüğünde karşımıza çıkıyor.

*

Kan içici oburun Tatarcası **ubır**, Rusçası **upır** упырь imiş. 13. yüzyıl öncesine ait Rusça Aziz Grigoriy Menkıbesinde upır'lardan söz edilmiş, yani kökü hayli eskiye gidiyor. Bir Türk dilinden alıntı olabilir mi? Bilemeyeceğim. Bilumum diğer Slav dillerinde sözcük mevcut: Çekçe **upír**, Lehçe **wąpierz**, Sırpça… dur bakalım.

1718'de Avusturyalılar Sırbistan'ın yarısını ele geçirdikten sonra bir sürü teftiş heyeti gönderip memleketin envanterini çıkarmışlar. Avrupalılar bu sayede Sırp (Macar, Transilvanya vb.) köylülerinin mezar açıp **Vampyr** avlama, bulduklarının göğsüne kazık çakma geleneğini ilk kez duyma fırsatı bulmuşlar. 1734'te ilk kez İngilizce bir yazıda vampyre sözcüğü geçmiş. Sahneyi bilirsiniz: Batı Avrupalı seyyah, Balkan taşrasında sefil bir han, kuşku dolu köylüler, ürkek fısıltılar, dışarıda kar fırtınası…

Belki de yenilmiş Osmanlı'nın ruhudur ürküten, kimbilir?

Neden mp? Emin değilim ama Yunan imlasıymış gibi geliyor bana. Yunancada /b/ sesi olmadığından mp kullanırlar, Beethoven yerine Mpetoven yazarlar. O tarihte Sırplarda okuma yazma yok gibi bir şey, belki çat pat Rumca yazan Ortodoks köy papazı var. Sırpça orijinal sözcük neydi? Bilmiyorum, 18. yüzyıl Sırpça kaynaklarını arayacak halim yok, ama sanki **vampır** değil **vabır**olabilirmiş gibi geliyor bana.

*

Vampirin pis kokulu bir leşten soluk benizli bir genç kadına dönüşmesi galiba 1890'larda Burne-Jones'un çizimleriyle olmuş. O seksi vampirin adının **vamp** diye kısaltılması ise 1910 dolayları. Sinemanın ilk vampı Enid Bennett, 1918.

10 Aralık 2013

İsa da Peygamber Değilmiş, Tüh

Cehelenin "İncil" adını verdiği Yeni Ahit'te **prophêta** = **nebî** sözcüğü 68 defa geçiyor. Bunları üçe ayırabiliyoruz: eski zaman peygamberleri, ahir zaman peygamberleri, bir de ikisinin kesişme noktasında soru işareti gibi duran Yahya ve İsa.

Eski zaman peygamberleri azizdir; hakikatin nihai referansıdırlar. Dört incilde İşaya, Yeremya, Elîşa, Samuel, Yoel peygamberler ismen, Malaki peygamber ima yollu anılır; ayrıca Tevrat'ın peygamber saymadığı Yunus ve Daniel, peygamber olarak zikredilir. Her bir örnekte peygamberin sözü, kuşkuculara karşı kesin kanıt olarak sunulur. Madem peygamber öyle dedi, yalan olamaz: bitti.

Ahir zaman peygamberleri yalandır. *Elçilerin İşleri* 13:6'ya göre Kıbrıs'ın Baf kentinde "büyücü ve sahte peygamber Baryeşu adlı bir Yahudi" çıkmıştır. *Elçilerin İşleri* 21:10'da Yahudiya'lı Hagavos veya Agabus adlı peygamber kehanette bulunur. *Korint'lilere Birinci Mektup* 14:37'ye göre "aranızdan çıkacak peygamberler (prophêtai)" havarinin sözünü dinlerse iyi olur. *Titus* 1:12'ye göre Giritli bir peygamber, tüm Giritlilerin yalancı olduğunu söylemiştir [demek ki kendisi de yalancıdır]. *Petrus'un İkinci Mektubu* 2:16'ya göre Balaam adlı peygamberin "deliliğini", konuşan bir eşek önlemiştir [demek ki bir eşek bile peygamberden daha hakikatli olabilir]. *Vahiy* 16:13, 19:20 ve 20:10'a göre kıyametten önce Yalancı Peygamber zuhur edecektir.

Demek ki bugünün peygamberleri ya yalancıdır, ya da edebe uydukları oranda hoş görülecek zararsız kişilerdir.

Yakın geçmişin adamı Yahya (John the Baptist) daha problematiktir. İsa gençliğinde bu zatın mürididir, ondan el alır, Mesihlik ününü ona dayandırır. Buna karşılık inciller Yahya'nın peygamberliği konusunda kaçamaklıdır, ısrarla altını çizerek "halk onu peygamber kabul ediyordu" demekle yetinirler (Matt 14:5, 21:26; Mark 6:15, 11:32). Yuh 1:21'de Yahya açıkça peygamber olmadığını söyler. İsa'ya sorulduğunda, Yahya'nın "tüm peygamberlerden daha büyük" olduğunu söyleyip düz cevaptan kaçar

(Matt 11:9, Luk 7:26, 7:28). Sadece Zekeriya’nın ilahisinde yeni doğmuş Yahya’nın “Yüceler Yücesi’nin peygamberi diye anılacağı” ifade edilir (Luk 1:76). Ama bunu söyleyen sonuçta bebeğin babasıdır, o kadarcık abartı mazur görülebilir. Üstelik o bile “peygamber olacaksın” dememiş, “peygamber olarak anılacaksın” demiş, aynı şey değil.

Beri taraf ile Mutlak arasında her zaman bilinmezliğin aşılmaz perdesi vardır. Olarak. Gibi. Ama değil.

İsa’nın kendisi iki üç yerde, peygamberlik iddiası anlamına gelebilecek sözler söyler, ama bağlayıcı bir ifadeden kaçınır. En kuvvetlisi Lukas 13:33: Çarmıha gerilmesinin arifesinde Kudüs’e gelmemesi ihtar edildiğinde İsa vazgeçmez, “Çünkü bir peygamberin Kudüs dışında ölmesi düşünülemez!” Matta 10:41’de havarilerine moral verirken, dolaylı olarak kendinden peygamber diye söz eder: “Beni kabul eden, beni göndereni kabul etmiş olur. Bir peygamberi peygamber olduğu için kabul eden, peygambere yaraşan bir ödül alacaktır.” Halktan kişiler defalarca İsa’nın büyük bir peygamber olduğuna hükmederler (Matt 21:11, Luk 7:16, 24:19, Yuh 4:19, 6:14, 9:17); lakin İncil müellifleri bu görüşün doğruluğuna ya da yanlışlığına dair fikir beyan etmezler. Öbür yandan Matta 16:14 ve devamında müritleri İsa’ya “Hocam, halk sana peygamber diyor, ne dersin?” diye sorarlar. İsa cevap vermez, “Siz ne dersiniz?” diye sorar. Petrus “Sen yaşayan Tanrı’nın oğlu Mesih’sin” yanıtını verince sevinir ve onu kutsar.

Problemi görüyorsunuz değil mi? Bugünün nebîlerine güven olmaz. O zaman ne yapacaksın? Level atlayacaksın. Yahya, peygamberlerden üstün biriydi (geçmişte). Musa, peygamberlerden üstün biriydi (geçmişte). İsa bu ikisinden de üstün. Demek ki tanrının elçisi ya da sözcüsü filan değil, öz oğlu. O da yetmez, tanrının kelâmı: logos, kelîmetullah. Yani peygamberlerden farklı olarak, Mutlak ile arasında o belirsizlik perdesi yok: sözü Mutlak’ın ta kendisi. Demek ki kendi de, tanrının ta kendisi.

Hıristiyan düşüncesi İsa’nın ölümünden yaklaşık 70 ila 100 yıl sonra bu noktaya varmış. Gariban bir Filistinli dervişin Allah olduğuna hükmetmiş.

Köklü Hıristiyan mezheplerinin hiç biri İsa'yı "peygamber" kabul etmez, peygamber sayılmasını aşağılama kabul eder. Katolik, Rum Ortodoks, Ermeni , Süryani kiliseleri ile Anglikan ve Lutherci Protestanlar için İsa Tanrıdır; Tanrının Oğlu ve Kelâmıdır. Sonradan çıkma Amerikan mezheplerinde peygamber diyenler var sanırım, ama eski ekolden olanlar için bu şoke edici bir fikirdir. "Biz İsa Aleyhisselama inanırız, zaten Kuran da onu peygamber sayar" diye hoşgörü takılan Müslümanlara da o yüzden hayretle bakarlar.

*

Hıristiyanlık böyle yapmış. Müslümanlık ayrı bir yola gitmiş. Kuran'daki Muhammed açık bir şekilde Yahudi nebîleri üzerine modellenmiş bir nebîdir. İlyas ve Yeremya, Musa ve Samuel ekolünden gelir. Lakin nebilerin hatemidir. Yani kendisinden sonra gelecek nebilerin hepsinin yalancı olduğu peşin olarak garantilenmiştir. Geçmiş nebiler de aslında iptal edilmiştir, çünkü kendileri hakiki de olsa yazdıkları muharref olduğundan gerçek meramlarını asla bilemeyiz. Faraza adamların kendi sesinden teyp kaydını bile getirsen argüman hazır ve bitiricidir: Yahudiler tahrif etmiş olmalı. Geriye işe yarar kaç peygamber kaldı? Bir tane!

Sorun hep aynı. Öyle ya da böyle sevip bağlandığın, Hakkın sesi kabul ettiğin bir adamın Mutlak'ı temsil ettiğini nereden bileceksin? Buyur, iki ayrı strateji anlattım, Tanrı'nın oğlu stratejisi, Hatem-i enbiya stratejisi. Geçen günkü Musa ile beraber üç.

Yer misiniz? Sizi bilmem, bana sanki insanlığın çocukluk çağına ait hayal oyunlarıymış gibi geliyor.

10 Aralık 2013

Arkadaşlar Allah'ı Neden Sever, Biz Neden Sevmeyiz

“Tanrı, bir sevgi ve güven ilişkisinin adıdır” diyeyim de ağzınız bir karış açık kalsın. Bu adam kırdı kafayı, Allahçılara teslim oldu diye korkun.

Halbuki iyi düşünürseniz, bunun ne kadar radikal bir ateist tez olduğunu görürsünüz.

*

Hakikat yolu zahmetli bir yoldur. Neyin ahlaken doğru olduğundan hiçbir zaman emin olamazsın. Anamın altınlarını satayım mı? Günahkâr kızımızı linç edelim mi? Gezi’ye nasıl tavır alalım? İşin yoksa kıvran dur.

İstersin ki biri olsun, sana doğruyu söylesin. Ararsın, bulursun: Ya Hoca efendi’dir, ya Papaz efendi, ya Swami, ya Derviş, onlardan da büyüğü Nebi veya Mesih. Kolay açıklayamayacağın bir şekilde adamı seversin, güvenirsin, doğruyu söylediğinden emin olursun. Hoca bilir! Oh!

Tanrı, işte o ilişkinin mührüdür. Garanti belgesidir. Duygusal bir yakınlık üzerine kurulu ilişkinin, metafizik alemdeki çapasıdır. [Ontolojik çapasıdır diyeceğim aslında, ama boku çıkarılmış bir kelimedir, kullanmayayım.] “Adamı sevdim, o yüzden güveniyorum” demek zayıf gelir, sübjektivizm kuşkusuna kapı açar. “Babam güvenirdi, ben de ona uydum” desen tatmin etmez. Hocanın mutlak ve tartışılmaz bir Hakikat zeminine ayak bastığına inanman gerekir. Neden güveniyorum? Çünkü tanrıdan vahiy aldı. Veya vahiy alanlardan el aldı. Ya da vahyin sırrını benden daha iyi etüt etti. Benim gibi aciz, kayıp bir ademoğlu değil. Belki aciz bir ademoğlu, peki, ama bir eliyle Mutlak’ı tutuyor.

Tanrı dediğin saçma sapan bir kavram, düşünsen iler tutar yeri yok. Ama o tanrıyı var saymazsan, kimsenin Hakikatinden emin olamazsın. Hoca efendinin, yahut Nebi’nin neden senden benden üstün olduğunu kolay kolay açıklayamazsın.

İşte din meselesinin püf noktası budur. Asıl odak noktası tanrı değildir. Etten kemikten birileridir, onların söylediklerine inanma ihtiyacıdır. O yüzden Latincede **re-ligio** demişler, "bağlanma". Soyut bir kavrama değil, hocaya, şeyhe, pîre, nebiye. Ve onların mensuplarının oluşturduğu cemaate.

*

Test et bak. "Allah yok" desen pek takmazlar. "Senin peygamberin menfaatçiymiş" desen linç ederler, hadisten siyerden kanıt da göstersen fayda etmez.

*

Peki itirazımız ne? Üç tane.

Bir. Tanrı – daha doğrusu Tek Tanrı – fikri sakattır. Rasyonel düşünceyi ciddiye alan birini bu devirde ikna etmesi mümkün değildir. Kadir-i mutlak'ın günah ve zulüm karşısında aciz kalması absürd bir düşüncedir. Kendi mutlak kudretine tabi olanlara kızıp onları orantısız güçle cezalandırması ahlaksız bir düşüncedir. O paradoksu çözmek için iki bin seneden beri döktürdükleri argümanları da toplasan bir incir çekirdeğini doldurmaz.[120]

"Canım o da irrasyonel olsun, ne zararı var, insan yaşamı sırf akıl mı" diye soracaklardır. Kanmayın. Mesele felsefi tutarlılık meselesi değil, felsefi tutarlılıktan vazgeçmeyenleri harcama meselesidir. **Akılcı düşünceyi şiar edinenler** isterse küçük bir azınlık olsun. Manevi emsal ve öncü olma hakkını onlara tanımayan bir sistem kaç para eder? Voltaire ve Einstein'ı dışlayan, ama Alabama'lı bir kasaba vaizini yahut Aşağı Güngören'in cahil şeyhini Mutlak'ın sözcüsü sayabilen bir anlayıştan kime ne fayda gelir? Hangi ufuk genişliği, hangi tecrübe zenginliği, hangi ruh cömertliği, hangi bilgelik o çorak topraklarda serpilebilir?

İki. Kitaplar eskimiştir. İnterneti, İkinci Dünya Harbini, Amerika'yı ve Çin'i, matbaayı, İnsan Hakları Beyannamesini, profesyonel orduyu, SSK'yı, DNA'yı ve organ naklini bilmeyen bir çağda bir cahil Filistinli derviş ile bir cahil Arabistanlı hocanın söylemiş olduğu sözlerden, ne kadar

zorlarsan zorla, bugün için bir ahlak öğretisi çıkaramazsın. Bugünün sorularına cevap bulamazsın. Ha, vardır elbet orada da bir-iki hikmet incisi: Sonuçta insanlığın ahlaki sorunlarının bir kısmı yeniyse, bir kısmı dünden beri var olan sorunlar. Ama ona bakarsan Sophokles'te de vardır hikmet incisi, Karagöz ile Hacivat'ta da. Üç tane vasat Amerikan filmi izlesen, Kuran'ın toplamından fazla çıkaracak ahlak dersi bulursun.

Üç. Aidiyet ahlak bozar. Hakikatin tekeli Bizimkiler'e verilmiş ise, Ötekiler, tanım gereği, hakikat dairesinin dışında kalırlar. Kâfirdirler. Tahammül edebilirsin, hoş görebilirsin, ama inanamazsın. Hemen kılıcı alıp kafa kesmezsin belki, ama riyanın ve çifte standardın çürütücü zehrinden ruhunu kolay kolay arındıramazsın. Yarın öbür gün kafa kesenler sahneye çıktığında da, onlara verecek güçlü bir cevabın olmaz. Ama peygamberimiz onlara da fazla şey yapmayın demiş, liküm diniküm, kem küm…

*

O yüzden, sevdiklerini seven arkadaşlarımızı bazen incitme pahasına diyoruz ki, tuttuğunuz yol yol değildir. Ufkunuzu kısmaktadır. Hakikatin pek çok vechesinden, ve onlara dair birkaç şey bilen insanlardan, sizi soyutlamaktadır. Sizi cehele ile aynı kaptan yemek yemeğe mahkûm etmektedir. Bugünün konularını anlamaktan aciz bırakmaktadır. Kontrol edemeyeceğiniz bir öfkenin kollarına sizi teslim etmektedir. Sorumsuzluktur.

Peki seviyorsun, anladık da, dünyayı bu kadar fakirleştirmeye hakkın yok ki?

10 Aralık 2013

2 Ocak 2014'te Sevan Nişanyan, uyduruk bir suçlamadan dolayı aldığı dört yıllık hapis cezasını çekmek üzere cezaevine girdi.

Endnotes

1. Başını Baskın Oran, Cengiz Aktar, Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu'nun çektiği bir grup Türk aydını Aralık 2008'de bir bildiri yayınlayarak "1915'te Osmanlı Ermenileri'nin maruz kaldığı Büyük Felâket'e duyarsız kalınmasını, bunun inkâr edilmesini" eleştirmiş, "Ermeni kardeşlerinden" özür dilemişti. ♠

2. Halide Edip, The Turkish Ordeal'ın İngilizce ilk basımında Allenby'nin Mustafa Kemal'I önerdiğini belirtir. Ancak kitabın Ateşten Gömlek adıyla yayımlanan Türkçe adaptasyonunda bu ifade yoktur. ♠

3. Bedirhan kardeşleri, Hoybun Cemiyetini, Şeyh Ubeydullah vs. yi biliyorum, merak buyurmayınız. "Kürt Hareketi 60'larda başlamadı zındık herif" diye öfke dolu mailler atmayınız. ♠

4. Stalin'in ölümünden birkaç yıl sonra, yanılmıyorsam 1957 olmalı, Lenin de benzer bir şekilde ölüler aleminden geri geldi. Üzerinde durulmaya değer bir örnektir. ♠

5. Yeni Asır, 24 Ağustos 2010. Vali Bey bana ilişkin bir soruya cevaben söylemiş. ♠

6. Referandum sonucunda %58 Evet çıktı. ♠

7. H. S. Eprigyan, Badgerazart Pnaşxarhig Pararan [Resimli Coğrafya Sözlüğü], iki kalın cilt, Venedik 1902. Hazinedir. ♠

8. The Cities and Bishoprics of Phrygia, 1895, sf. 250 ve devamı. ♠

9. Rus gemileri Boğazlardan 2 Nisanda geçti, 5 Nisanda Suriye'ye vardı. Rusya 13 Nisanda gemileri "Suriye'nin güvenliğini sağlamak" amacıyla kullanacağını deklare etti. Mart ve Nisan boyunca Suriye'ye karşı sistemli olarak savaş tehdidini tırmandıran Türkiye, 14 Nisan'dan itibaren bu politikadan (en azından şimdilik) vazgeçmiş görünüyor. ♠

10. Divanyolu’nun arka sokaklarında, Mollafenari Camiinin dibinde, ufak bir dükkândır. Başka hiçbir yerde bulunamayacak akademik kitapların fotokopileri bulunur. Her uğradığında birkaç yüz lira harcanıp çıkılır. ♠

11. Odysseia 10.212 v.d. ♠

12. Arapçada cari olan adıyla Ebu İmran Musa bin Meymun bin Ubeydullah el-Kurtubî. ♠

13. Ladislav Zgusta, Kleinasiatische Ortsnamen (Heidelberg 1984) §74, sf. 79-81. ♠

14. Elif Köksal, Katmandu’da Ev Hali, Metis 2011. ♠

15. Yoşua 15.8 ve 18.16, Nehemya 11.30, Yeremya 19.2 ♠

16. Krallar 23.10, 2 Tarihler 28.3 ve 33.6, Yeremya 7.31, 7.32, 19.6, 32.35 ♠

17. Özellikle Spreading the Word : Language and Dialect in America, Heinemann 2000. ♠

18. Anadolu’da iki Germanikeia vardır, ikincisi hâlâ aynı adı taşıyan Ermenek’tir. Caligula lakabıyla tanınan üçüncü imparator Gaius Germanicus (M 37-41) zamanında adlandırılmışlardır. Caligula, babasının Germenlere (yani Almanlara) karşı kazandığı zafer dolayısıyla bu soyadını taşır. ♠

19. Mopsuestia-Misis şimdi Adana’nın Yakapınar ilçesidir. Mopsuestia’lı Theodoros (ölümü M 428) meşhur Urfa Okulunun fikrî önderi ve kurucusu sayılır. ♠

20. Her maddeye ekli notlarda Jezüit ilahiyatçılardan Dionysius Petavius’un (Denys Pétau, 17. yy) yorumları ile 5. yüzyıl ilahiyatçılarından Kilisli Theodoret’in (Theodoret of Cyrrhus) itirazlarına cevapları verilmiştir. ♠

21. Şimdiki adı Konaklı. 14. yüzyıldan 1915’e dek Nasturi patrikliğinin makamı idi. 1993’te köy boşaltıldı ve kısmen tahrip edildi. Tüyler ürpertici

bir yerdir. 2005'te gittim. ♠

22. Süryanice aslını 1910 senesinde bizim Mıhitaryan rahiplerinden Peder Paul Bedian Viyana'da yayımlamış. ♠

23. İsa'nın tanrılığını reddeden bir görüş erken Hıristiyanlık bünyesinde işitilmemiştir. İskenderiyeli Arios (ölümü M 336) Oğul'un tanrılığını reddetmez, ancak Baba'ya tabi ve ikincil sayar. 325 yılındaki İznik konsilinde reddedilen bu görüş Şarkta çok az taraftar bulmuş, ancak Batıda barbar Germen kavimleri arasında yaygınlık kazanarak 7. yüzyıla dek etkisini sürdürmüştür. ♠

24. Kyrrhos harabeleri Kilis'in 13 km batısında, Suriye sınırının hemen öte tarafındadır. 1150 civarına kadar bölgesel merkez olmuş, daha sonra bu işlevi bugünkü Kilis devralmıştır. Kilis adı muhtemelen Kyrrhos sözcüğünden bozmadır. R > L evrimi Farsça, Arapça ve Türkçede tipiktir. ♠

25. Yunanca İbas şeklinde aktarılan adın Süryanicesi İbô (veya Hibô) olarak geçer. Şaka değil. ♠

26. 474-491 yıllarında imparator olan Zenon, Ermenek yakınındaki bir kasabada doğmuştu. Onun onuruna Zenonopolis adı verilen bu kasaba, bir görüşe göre Ermenek'e bağlı İznebol (şimdi Elmayurdu) köyü, diğer görüşe göre Sarıveliler ilçesine bağlı Uğurlu köyü yakınındaki Körüstan harabesidir. ♠

27. Bugünkü Irak'ta, Bağdad'ın banliyösü olan Medain kentidir. MÖ 3. ila MS 7. yüzyıllarda bin yıl süreyle İran'ın başkenti idi. ♠

28. İran'da Hıristiyan dini I. Yezdgerd zamanında 409 veya 411 senesinde resmen serbest bırakılmış ve Ktesifon piskoposluğu bu tarihte tesis edilmiş idi. İslam hukukunun azınlık dinleri hakkındaki düzenlemelerinin bir bölümü şüphesiz Sasani devletinin bu tecrübesine dayanır. ♠

29. Ktesifon'a bağlı tarihî piskoposlukların listesi için bkz. www.nestorian.org/location_of_nestorian_bishops.html ♠

30. Daha sonra İslami bir anlam yüklenecek olan namaz, oruc, Çalab gibi bazı dinî terimlerin Orta Asya Türkçesine bu tarihte Nestorcu-Hıristiyan gelenekten alınmış olması muhtemeldir. ♠

31. Hindistan'ın güneyinde Nestorcu-Süryani geleneğinin bugün bölünmüş olduğu çeşitli mezheplere mensup yaklaşık 10 milyon Hıristiyan nüfus varmış. Doğu ve Batı Süryani mezhebi ile çeşitli Uniat kiliselere mensup Hıristiyanlar Kerala eyalet nüfusunun %19'unu oluşturuyor. ♠

32. 4. yüzyıldan İslamın gelişine dek Roma-İran sınırı, Rize-Çayeli, Erzurum, Silvan ve Mardin-Dara Rum tarafında kalmak üzere Kuzey-Güney doğrultusunda uzanan bir hat idi. ♠

33. Bazı kaynaklara göre Nusaybin Okulu daha 4. yüzyılda Mor Efrem tarafından kurulmuştu. Yahudi Talmud literatüründe de Nusaybin Okulu sıkça zikredildiği için, bir tek okuldan ziyade (eski Oxford ve Cambridge gibi), çeşitli kurumların bir arada bulunduğu bir entelektüel merkez düşünmek gerekir. Halen Nusaybin merkezinde bulunan Mor Yakub manastır ve kilisesinin "Nusaybin Okulunun binası" diye gösterilmesi popüler bir yanılgı sayılmalıdır. ♠

34. Bu İmrul Kays, İslam öncesi Arap şairlerinin en büyüğü sayılan İmrul Kays bin Hucr ile karıştırılmamalıdır. Necd'de hüküm süren Kindî hanedanına mensup olan şair İmrul Kays da muhtemelen (Nasturi) Hıristiyandır. Taht hakkını kaybettikten sonra Rum imparatoruyla görüşmek için M 560 dolayında İstanbul'a gelmiş, dönüşte Ankara'da vefat etmiştir. Ankara'daki türbesinin halen Hıdırlık adı verilen yer olduğu söylenir. ♠

35. Bêth Ballo adı verilen yer muhtemelen bugün Adıyaman Gerger'e bağlı olan Bîbol (Konacık) köyüdür. ♠

36. Michel Chevalier, Les montagnards chrétiens du Hakkâri et du Kurdistan septentrional (Paris 1985) ayrıntılı tasvir ve harita verir. Birkaç sene önce Mollafenari'deki Kubbealtı Fotokopi'de hasbelkader bulmuştum. ♠

37. Bu dilin Türkiye'de konuşulduğu son yer Pervari'ye bağlı Hertvin (şimdi Ekindüzü) köyü idi. Köy halkının 1960 ve 70'lerde İsveç'e göçünden sonra, bu ülkede birkaç yüz kişinin halen "Hertvince" adı verilen bu Aramice lehçesini konuşabildiği belirtiliyor. ♠

38. Tiyari vadisi Çukurca'nın batısındadır. Aşita (Çığlı) ve Keletan (Taşbaşı) köyleri sırasıyla Aşağı Tiyari ve Yukarı Tiyari nahiyelerinin merkez yerleşimleridir. Daha doğudaki Txuma vadisi (merkezi Zawita – Hişet köyü) ile birlikte bu bu yerler, 1846 öncesinde bölgedeki en güçlü "bağımsız" Nasturi aşiretlerinin yurdu idi. ♠

39. Oramar, şimdi Yüksekova'ya bağlı Dağlıca bucağı. Türkiye'nin en güzel yerlerinden biridir. Kürt nüfus 1924'ten sonra yerleşmiştir. ♠

40. Danyal kitabı modern akademik görüşe göre takriben MÖ 165 dolayında kaleme alınmış ve Milattan sonraki ilk yüzyılda Kutsal Kitap derlemesine dahil edilmiştir. Kuran'ın Yaratılış (Genesis) dışında Danyal kitabına sıklıkla göndermede bulunması, yazarın Yahudi kutsal metinlerinden sadece bu ikisiyle – yüzeysel de olsa – tanışıklığı olduğunu düşündürür. ♠

41. Alexander Militarev / Leonid Kogan: Semitic Etymological Dictionary. Vol. II: Animal Names, Ugarit Verlag 2005. Her zamanki sözlüklerim elimin altında değil, bundan baktım. ♠

42. Chicago Assyrian Dictionary (Chicago 1999), cilt 14, sf 420. ♠

43. Hjalmar Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1960, II.290. ♠

44. Pierre Chantraine, Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Paris 1977, s.v. ♠

45. 1856 itibariyle Osmanlı imparatorluğu nüfusunun %38 ila 40 kadarı gayrimüslim idi. Anılan dönemde sadrazam veya dahiliye, harbiye ve zaptiye nazırı olan gayrimüslim olmadığı gibi, bu mevkilere getirilen Kürt ve Arap da yoktur. Dolayısıyla "Osmanlı Devletinde Türklerin ikinci sınıf

vatandaş olduğu” yahut “ezildiği” şeklindeki yaygın görüşün objektif bir dayanağı gösterilemez. ♠

46. Sinan Kuneralp, Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali: Prosopografik Rehber, İSİS 1999. ♠

47. E.A.Wallis Budge, The History of Alexander the Great, Being the Syriac Version of the Pseudo-Callisthenes, Cambridge 1889, sf. 144-161. Pdf versiyonu için: http://rbedrosian.com/Ref/budge.html ♠

48. Th. Nöldeke “Beiträge zur Geschichte des Alexanderromans,” Wien 1890. Online http://openlibrary.org/books/OL23383899M/Beitr%C3%A4ge_zur_geschichte_des_Alexanderromans ♠

49. Gerritt J. Reinink, “Heraclius, the New Alexander: Apocalyptic Prophecies during the Reign of Heraclius” (2002) ve “Alexander the Great in the 7th Century Syriac Apocalyptic Texts” (2003). İlki şuradan kısmen okunabiliyor: http://books.google.com.tr/books?isbn=9042912286 , sf. 81 vd. ♠

50. Kevin van Bladen, “The Alexander Legend in the Qur’an” in Gabriel S. Reynolds ed., The Qur’an in its Historical Context, Routledge 2008. ♠

51. 10. yüzyılda yaşayan Ermeni tarihçi Movses Kağankatıvatsi, vekâyinamesinde bu olaya ayrıntılı olarak yer verir. ♠

52. Aslı ve diğer Türkçe çevirileri için şuraya bakınız: www.kuranmeali.org/18/kehf_suresi/83.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx ♠

53. Arsen Yarman, Palu-Harput 1878, Derlem Yay. 2010, Sf. I.142 ve devamı. ♠

54. H. S. Eprigyan, Pnaşxarhig Pararan, Venedik 1902. Sf. II.170-175. ♠

55. John McWhorter Our Magnificent Bastard Tongue, Gotham Books 2008. ♠

56. F. B. Pearce Zanzibar: The Island Metropolis of Eastern Africa, London 1920, 422 sayfa. ♠

57. Chicago Assyr. Dict. cilt 10.2 sf. 272 vd. ♠

58. Lane Lex 1.4 sf. 1395, Lisanu'l-Arab, Muğrib ve ibn Esîr'e atfen. ♠

59. Lukas 6:20 ♠

60. Bir kez Ezra, yedi kez Danyal kitabında. Her iki kitap Babil-sonrası döneme ait olup çok sayıda Aramaizm içerir. ♠

61. Latince gens/gent- "kavim, soy"; gentilis "bir soya veya kavme mensup olan". ♠

62. Jastrow, Dict. Talmud etc. Sf. 26-27. ♠

63. Buraya kadar bkz. Horovitz, Koranische Untersuchungen, Leipzig 1925, s. 51-53; A. J. Wensinck, The Muslim Creed, Cambridge 1932, s. 6; T. Kronholm, "Dependence and Prophetic Originality in the Koran", 1983, s. 49-50. ♠

64. Peygamber devrinde Kâbe'nin duvarına çakılan Muallakat-ı seb'a şiirlerine, peygamberin Hudeybiye barışından sonra çeşitli hükümdarlara yazdığı mektuplara ve ölümünden önce yazmayı düşündüğü vasiyetine ilişkin rivayetler, en erken H 2. yüzyıl sonlarında belirmiş efsanelerden ibarettir. ♠

65. Yahudi Aramicesi halen "İbrani yazısı" diye bildiğimiz Yahudi (veya Babil) alfabesiyle, Hıristiyan Aramicesinin Urfa/Suriye lehçesi Estrangelo yazısıyla, Ninive/Irak lehçesi ise Serto yazısıyla yazılmaktaydı. Estrangelo ile yazılan dile "Süryanice", Serto ile yazılana "Asurice" veya "Doğu Süryanice" adını vermek adettendir. ♠

66. Buhari 1.3. Burada kastedilenin Arami yazısı olduğu açıktır. Bunu izleyen cümledeki "Allah'ın izin verdiği ölçüde İncil'den yazı yazardı; yaşlı

biriydi ve görme yetisini kaybetmişti” ifadesi, Waraqa’nın (yaygın inanışın aksine) alim biri olduğunu değil, yarım yamalak yazı bildiğini ima eder. ♠

67. İbn Mes’uda göre Zeyd Medineli bir Yahudi iken sonradan Müslümanlara katılmıştı. Buna karşılık Siyerü’l- Alem’e göre peygamber Zeyd’e “Süryani yazısını” öğrenmesini tavsiye etmiş, o da bunu 17 günde öğrenmişti. Sonradan Kuran metnini derlemekle görevlendirilen Zeyd’in kökeni ve bilgisinin kaynakları hakkında bir polemik olduğu anlaşılıyor. ♠

68. Yeni basım Kapı Yayınları 2012; sayfa numaraları bu basıma aittir. ♠

69. Kitab’ul-Umm IV.112, İngilizcesi A.S.Tritton, Muslims and Their Non-Muslim Subjects, sf. 12 vd. ia600304.us.archive.org/22/items/caliphsandtheirn029590mbp/caliphsandtheirn029590mbp.pdf ♠

70. Şurada diyor; www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0015_0_15095.html. Araştırmadım. ♠

71. Cihan Eker, Hz. Ömer devrinde Ehl-i Kitapla ilişkiler ve Tehcir, sf. 58. www.belgeler.com/blg/pud/hz-mer- devrinde-ehl-i-kitapla-ilikiler-ve-tehcir-relationships-with-ahl-al-kitab-in-the-period-of-caliph-omar-and-displacement ♠

72. İbn Asakir (ö. 1176) Şam Darülhadis’inin kurucusudur, medrese ilminin temel direklerinden biri. ♠

73. Günümüzde “çan” anlamında; ancak özgün anlamı mutemelen tahtadan yapma bir tür çıngırak. ♠

74. Bir tür yüksek kavuk. ♠

75. Tritton sf. 5 ve 7, bir-iki kelime farkı olan iki ayrı versiyon aktarır. ♠

76. Atatürk’e atfedilen bu sözün yalan olduğunu ve galiba 1960’larda uydurulduğunu Mete Tunçay bir makalesinde anlatmıştı. Şimdi bulamadım. ♠

77. Tarih el-Rüsûl vel-Mülûk, İngilizce çevirisi 40 cilt, 9000 sayfa. Muhammed’e dair 6-7-8 ile Bağdat’ın ilk dönemine dair 28 ve 29’u okudum. Tarih sevenler için nefis bir eser. ♠

78. The History of al-Tabari, SUNY Press 1997, VIII.27-41 ♠

79. Evet ilkokul ikiden beri. İlkokul üçteyken bir tarih ansiklopedisi yazmayı kafama koymuştum. Üç dört sene onunla uğraştım, yüzlerce sayfa doldurdum. Beşteyken mesela son beşyüz yılın bütün papalarını (ve İngiltere başbakanlarını, Kanuni’nin sadrazamlarını vb.) ezbere sayabilirdim. Hâlâ da biraz zorlasam geri gelir. ♠

80. Bugün karakol dediğimiz şey aslında karakolhane’dir, “nöbetçi evi” yani. ♠

81. The Toponyms of the Armenian Highland, Yerevan 2004. ♠

82. Heinrich Hübschmann, Die Altarmenischen Ortsnamen, 1904. ♠

83. Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian, Brepols 2004. ♠

84. Carmen 29, www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0003%3Apoem%3D29 ♠

85. Suetonius, Iul. 79. www.gutenberg.org/files/6400/6400-h/6400-h.htm ♠

86. Carmen 93. ♠

87. Her iki kentte, İslamöncesi dönemden beri “yedi uyurlar” adıyla hürmet gören mağaralar vardır. Yunanca Ephesos adı akkuzatif biçiminden Türkçeleştiğinde, doğal ses evrimiyle Efson, Efşon veya Afşun halini alır. Kasabaya adını verdiği rivayet edilen “Selçuklu komutanı Afşin”in gerçek bir kişi mi, yoksa toponimik bir lakap mı olduğu araştırılmaya değer

konudur. ♠

88. İnternette Süryanice orijinali var (Land, Anecdota Syriaca, Leiden 1862, III.87-99), ama okumaya teşebbüs etmedim. Bilgi için Ortiz, Patrologia Syriaca, Roma 1958, s. 189. Urfa'nın Suruc ilçesinin Süryanice adı olan Serug Miladi birinci yüzyıldan beri kaydedilmiştir. ♠

89. http://books.google.com.tr/books?id=qOM7AAAAcAAJ ♠

90. Horovitz, Koranische Untersuchungen (1926) s. 95. ♠

91. Torrey, The Jewish Foundations of Islam (1933), http://www.truthnet.org/islam/Jewish/. ♠

92. Bkz. Migne ed., Symeon Metaphrastes Vita Sanctorum Mensis Julius sf. 429-430,
www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0950-1050__Symeon_Metaphrastes__Vita_Sanctorum_Mensis_07_Julius_(MPG_115_0309_0498)__GM.pdf.html . Eksakostodianós çok tuhaf bir okuma. Acaba kastedilen 6-Kostadianos olabilir mi? ♠

93. Ayrıntı için bkz. http://www.answering-islam.org/Shamoun/samad.htm ♠

94. Ahmet Tekin, Kur'an'ı Doğru Anlamanın Altyapısı ve Usulü, Kelam Y. ♠

95. Mark Smith, The Origins of Biblical Monotheism, sf. 84 - http://books.google.com.tr/books?id=n0v0NB5-n3sC ♠

96. Statesman's Yearbook'un 1919 nüshasında tam sayılar var. Yanlış Cumhuriyet'i yazarken onlardan yararlanmıştım; şimdi abone parası ödemek istemediğinden bakamıyorum. Ararsanız şurada: syb2-aux1.syb2.pm.semcs.net/. Şu sitedeki rakamlardan www.1914-1918.net/faq.htm (toplam askere alınan eksi ölenler ve yaralanıp cephe hizmetine dönmeyenler) 6.982.674 sonucu çıkıyor, ki savaş esirlerini ve

terhisleri de çıkarınca gene 5 milyon civarı kalır. ♠

97. İsmet Görgülü, On Yıllık Harbin Kadrosu, TTK 1993, sf. 136. ♠

98. Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, Cilt III, TTK 1983, sf. 214. ♠

99. www.naval-history.net/WW1NavyBritishAdmiraltyEstimates1919.htm#III ♠

100. www.naval-history.net/WW1NavyTurkish.htm ♠

101. DİE: Osmanlı Malî İstatistikleri, Bütçeler 1841-1918 (haz. Tevfik Güran), sf. 164 vd. ♠

102. TC Maliye Bakanlığı SGB, Osmanlı Devleti Dış Borçları (haz. Biltekin Özdemir). Osmanlı'nın Almanya'ya borçlarının silineceği daha savaş sona ermeden İngiliz ve Amerikan hükümetlerince ilan edilmiş, bu husus gerek Sevr, gerek Lozan antlaşmalarında teyit edilmiştir. ♠

103. Osmanlı Malî İstatistikleri, sf 179. ♠

104. Genelkurmay belgelerinden aktaran Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, s. 92 vd. ♠

105. Prof. Dr. Ergün Aybars, Mustafa Kemaller Görev Başına, s. 65. Fanatik bir Kemalci olan Aybars'ın sayılarını minimum kabul edebiliriz. ♠

106. Bilal Şimşir'in yayımladığı İngiliz Belgelerinde Atatürk'ün (Ankara 1973) birinci cildinde, İngiliz Yüksek Komiserliğinin o tarihlere ait ayrıntılı yazışmaları vardır. Kitap şu anda elimin altında değil; bulduğumda sayfa ve satır eklerim. ♠

107. Bu konuda en aydınlatıcı kaynak, Ankara yönetiminin istihbarat teşkilatının kurucusu Albay Hüsamettin Ertürk'ün İki Devrin Perde Arkası (İstanbul 1957) adlı hatıralarıdır. ♠

108. Süha Ünsal'ın İkazcı Mehmet Şükrü Bey kitabında (Dipnot Y. 2007) Afyonkarahisar'daki İkaz gazetesinin nasıl kurulduğuna dair enfes ayrıntılar vardır. ♠

109. Bkz. Erol Kaya, Mustafa Kemal Atatürk'ün İlk Gazetesi: Minber", Ebabil Y. 2007. ♠

110. Bu manada "occupation = işgal" modern bir kavramdır. Osmanlıca "meşgul etme, uğraştırma, oyalama" anlamına gelen işgal tabirinin bu anlamda ilk kullanımına 1892 tarihli Tıngır & Sinapyan Fransızca-Türkçe Istılahat Lugati'nde rast geldim. ♠

111. Vali 1920'ye dek eski Van valisi ve Evkaf Nazırı Ahmet İzzet Bey, onun vefatından sonra Ağustos 1920'ye dek vekâleten Asım Bey'dir. Bu tarihten sonra valilik makamı boş kalmıştır. Belediye Başkanı Hasan Bey 1922'ye dek görevde kalmış görünüyor, ancak ayrıntılı bilgi bulamadım. ♠

112. Sevr Antlaşması Madde 69: The city of Smyrna and the territory defined in Article 66 remain under Turkish sovereignty. Turkey, however, transfers to the Greek Government the exercise of her rights of sovereignty over the city of Smyrna and the said territory. In witness of such sovereignty the Turkish flag shall remain permanently hoisted over an outer fort in the town of Smyrna.
Madde 72: A local parliament shall be set up with an electoral system calculated to ensure proportional representation of all sections of the population, including racial, linguistic and religious minorities. (...) The Greek Government shall be entitled to postpone the elections for so long as may be required for the return of
the inhabitants who have been banished or deported by the Turkish authorities, but such postponement shall not exceed a period of one year from the coming into force of the present Treaty.
Madde 77: The Greek Government engages to take no measures which would have the effect of depreciating the existing Turkish currency, which shall retain its character as legal tender pending the determination, in accordance with the provisions of Article 83, of the final status of the territory.

Madde 83: When a period of five years shall have elapsed after the coming into force of the present Treaty the local parliament referred to in Article 72 may, by a majority of votes, ask the Council of the League of Nations for the definitive incorporation in the Kingdom of Greece of the city of Smyrna and the territory defined in Article 66. The Council may require, as a preliminary, a plebiscite under conditions which it will lay down. ♠

113. Kent nüfusunun yarıya yakını Müslüman olan Selanik 1912'de Yunan yönetimine girdikten sonra Türkler göçmeye zorlanmış, 1913'te Müslüman mahallesi "kazara" yanıp kül olmuştu. ♠

114. Basın dökümleri için bkz. Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919-1922, TTK yayını, 1988. ♠

115. Tevrat'ın anonim yazarlarını J, E, D ve P olarak ilk tasnif eden 1883'te Alman şarkiyatçı ve İncil alimi Julius Wellhausen'dır. Ayrıca bkz. R. Elliott Friedman, Who Wrote the Bible (1987) ve Robert Wright, The Evolution of God (2009). ♠

116. 525'te Mısır yenilip İran yönetimine girecek, fakat ardarda gelen isyanlardan sonra 460'ta yeniden bağımsızlığını kazanacak. ♠

117. Finkelstein & Silberman, The Bible Unearthed (2002), sf. 58-71. ♠

118. Samuel Kuran'da Bakara 247'de anılan isimsiz nebîdir. Samuel'in takdis ettiği ilk İsrail kralı Şaûl, Kuran'da Tâlût adıyla anılır. İbraniçe /ş/ harfinin Aramice /t/ halini alması tipiktir. +ût Aramice çoğul ekidir. Tâlût "Şaul'lar" anlamına gelir. ♠

119. Bugünkü İsrail'in kuzey yarısında Ahab ve babası Omri zamanında (MÖ 900 ve devamı) merkezî bir krallığın ortaya çıktığı, arkeolojik bulgularla desteklenen bir bilgi. Buna karşılık, bunlardan yüz yıl kadar önce Kudüs'te (güneyde) hüküm sürdüğü rivayet edilen Davut ve Süleyman'a ilişkin arkeolojik iz yok. Bu dönemde Kudüs'ün birkaç haneden oluşan bir yarı-göçebe yerleşimi olduğu biliniyor. Güneyde kentleşme ve krallık kurumları ancak MÖ 650'ler dolayında belirmiş. Zengin ve müreffeh Kuzey

devletinden daha eski ve daha güçlü bir Güney krallığı efsanesi, hiç şüphesiz 7. yüzyılın siyasi gerekleriyle açıklanması gereken bir olgudur. ♠

120. Ayrıca gözü olmayan göremez. Dili olmayan konuşamaz. Dili olanın dişi de ağrır, karnı da acıkır. Zeus, mesela, dişi ağrıyabilen, karnı acıkan bir tanrıdır. Kadir-i mutlak olma iddiasında değildir. O yüzden daha rasyoneldir. Zeus'a inan deseniz o kadar zorlanmayız. İncil ve Kuran'ın tanrısı ise, ancak aklını rafa kaldırma yeteneğine sahip olanları mutlu eder. ♠